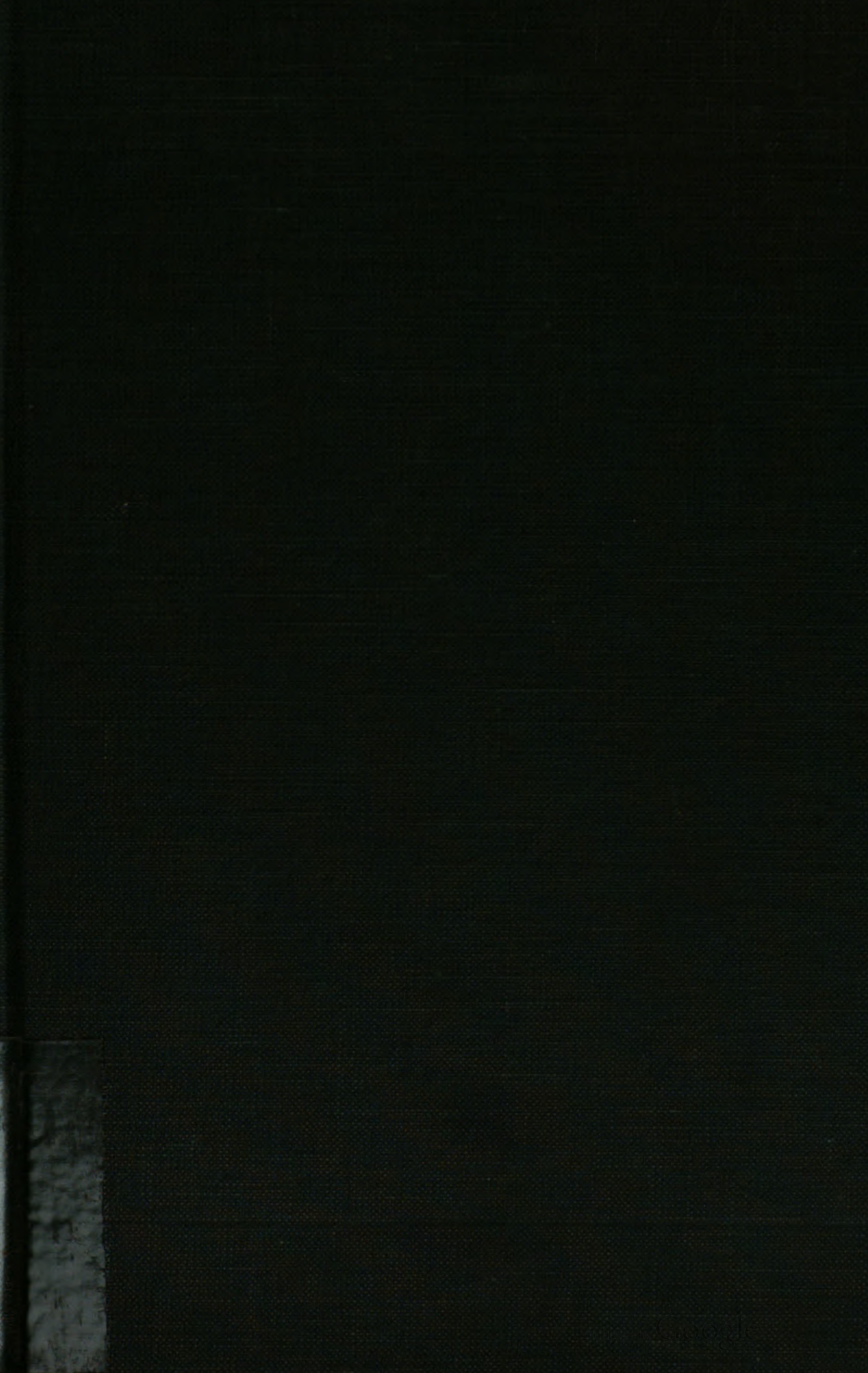

Opurile

lui

Caiu Corneliu Tacitu

traduse de

Gavrilu J. Munteanu,
Directoriu si professoriu la gimnasiulu romanu gr.-orient. din Brasiovu, membru alu societatei academice romane d'in Bucuresci etc.

Date in tipariu

sub auspiciele societatei academice dupa decessulu d'in vietia

a traductoriului.

Biografi'a traductoriului annessata.

Opurile

lui

Caiu Corneliu Tacitu

traduse de

Gavrilu J. Munteanu,

Directoriu si professoriu la gimnasiulu romanu gr.-orient. din Brasiovu, membru alu societatei academice romane d'in Bucuresci etc.

Date in tipariu

sub auspiciele societatei academice dupa decessulu d'in vietiá

a traductoriului.

Biografi'a traductoriului annessata.

SIBIIU,

Tipariulu tipografiei lui S. Filtsch (W. Krafft).

1871.

Càtra Lectori!

Este unu usu vechiu la mai multe societati erudite, cá manuscriptele membriloru repausati se se culega, sî in casu de a le afla demne de publicatu, se dispuna tiparirea loru. Dupa mortea lui Gavr. J. Munteanu, fostu membru alu societatei academice romane, domn'a Mari'a, veduv'a lui, remasa cu unu pruncu micu, incunoscientià pe numit'a societate, cà consortele seu tradusese in romanesce tóte opurile lui Tacitus inca de candu dn. c. H. Scarlatu Rosetti annuntiase unu premiu de un'a miie fiorini v. a. pe acelea opuri. Dupa-ce dn. Rosetti isi retrase acelu premiu alu seu, traductoriulu lui Tacitus nu mai avù ocasiune de a esí la concursu cu traductiunea sa. Intr' aceea morbulu celu indelungatu sî enormele spese causate prin acela, subtrasera familiei midiulócele pecuniarie, cu care aru fi potutu tiparí pe Tacitus.

Societatea academica romana priimindu manuscriptele dela dn'a M. v. Munteanu, le transpuse spre revisiune la una comissiune alésá din sinulu seu. Acea comissiune cercetandu traductiunea, communicà veridictulu seu in un'a d'in siedintiele societatei, éra acésta luà conclusulu ce se vede trecutu in processele sale verbali, intru intielesulu urmatoriu: Traductiunea facuta de rep. nostru collegu G. J. Munteanu, considerata cá prim'a traductiune in limb'a nostra romanesca, a celui mai greu auctoriu latinu d'in càti au scrisu in prosa, este atàtu de buna, pre càtu se potea astepta cá se fia aceea in stadiulu culturei, in care se afla limb'a nóstra.

Neconsecentiele orthografiei si unele singularitati in termini sî espressiuni, pe care le intempinamu in acésta traductiune, n'au

scapatu d'in vederea comissiunei academice; dupa-ce inse nimeni nu 'si pote arroga dreptulu de a correge manuscriptele unui repausatu, asia acelea neconsecentie sî singularitati au remasu neatinse in acésta editiune, cu singur'a esceptiune de unele casuri, in care se cunoscea invederatu, cà acelea erá numai errori de pena, pe care traductoriulu surprinsu de morbulu seu celu cumplitu, nu mai fusese in stare de a le indrepta.

Alu duoilea conclusu alu societatei academice fu, cá Tacitus, tradusu de G. J. Munteanu se se tiparesca cu spesele densei, cu conditiune inse, cá dupa-ce acestu opu nu'i venise pe calea de concursu prevediutu in statutele sale, fondulu societatei se fia mai antaiu desdamnatu d'in vendiarea unui numeru de essemplaria, éra restulu acestora se remana in emolumentulu familiei repausatului commembru alu seu, cu atàtu mai virtosu, cu càtu este sciutu, cà aceeasi e lipsita de orice favóre de a se bucura, fia macaru si de cea mai modesta pensiune, care in alte impregiurari sî la unu altu poporu mai fericitu, de càtu este natiunea nóstra, i s'aru fi cuvenitu cu totu dreptulu, in proportiunea lungei serii de ani, pe carii repausatulu ii petrecuse in servitiulu natiunei, facùndu totulu pentru acésta sî nimicu pentru sine.

In fine societatea academica romana insarcinà pe unu membru alu seu in person'a subscrisului, cu provederea tiparirei acestei traductiuni la Sibiiu, in numele sî sub auspiciele densei, ceea ce se si intemplà. Sî asia publiculu romanescu este dotatu inca si cu traductiunea acésta esita d'in pen'a unuia d'intre barbatii cei mai eminenti si. mai devotati pentru natiunea loru sî pentru patri'a ei.

Scrisam in Brasiovu, 1871 lun'a Martiu.

G. B.

Gavriilu J. Munténu *).

Acestu barbatu eminente, pe care natiunea 'lu perdù in $^{24}/_{12}$ Decembre alu a. 1869 in etate aprópe de 58 de ani, a compusu sî tradusu mai multe carti, nu numai didactice, ci sî de alte specialitati, a colaboratu la duóe foi periodice romanesci sî la unu dictionariu germano-romanu, a functionatu 31 de ani cá profesoriu sî parte cá directoriu in Romani'a sî in Brasiovu, a conlucratu sî suferitu in epoce grele pentru emanciparea nationale sî confesionale alaturea cu primii luptatori ai poporului, de sî nu totu-deaun'a in mediulu valuriloru furióse, in care fusesera alti càtiva d'intre connationalii sei. Sî cu tóte acestea merite stralucite ale lui Gavriilu Munténu, castigate prin lupte si fatige apasatórie, nu va trece unu patrariu de seculu, candu generatiunea care astadî abia póte gangaví cuventele tata, mama, pane, apa, dandu cá d'in intemplare preste vreuna carte ce va fi portandu in fruntea sa numele lui, va intreba pe cei mai betrani: Cine a fostu acelu Munténu, unde s'a nascutu, care fusese cararea vietiei lui?

S'a obserbatu chiaru sî in dîlele nóstre, cà unele biografii scrise éca asia, d'in audite, d'in date culese de ici de colea, sunt falsificate de susu pàna diosu. Credu cà este datorinti'a in lini'a prima a contempuraniloru, de a preintempina erori si rataciri de natur'a acestora. D'in parte'mi, eu carele càtiva ani stetesem in relatiuni intime cu G. Munténu, me sîmtiu obligatu a'i pastra memori'a lui, culegèndu atàtea fragmente d'in viéti'a lui, despre càte credu cà sunt bene informatu.

Gavriilu Munténu s'a nascutu in comun'a Vingardu **) d'in Transilvani'a, in anulu 1812 lun'a Februariu, éra dio'a nascerii

---

*) Acestea trasuri biografice s'au cititu in Septembre 1870 in un'a d'in siedintiele private ale societatei academice romane, care apoi decise, cá se se annesseze langa traductiunea lui Tacitus.

**) Vingardu este comuna rurale in comitatulu Albei-inferióre, post'a d'in urma orasielulu Miercurea. Dupa conscriptiunea (catagrafi'a) d'in 1857 acea comuna avea 361 case cu 1239 locuitori romani gr. resariteni n. u., 478 sasi sî 87 unguri.

lui nu o am aflatu. Parentii sei de conditiuni materiali bune, 'lu detera de tempuriu la carte romanésca, in càtu „in etate de diece ani citea apostolulu sî cazani'a in biserica."

Parentele seu adeca fiendu cantaretiu alu bisericei locale, ilu invetiase a cetí pe cartile bisericesci incependu d'in anulu alu 6-lea alu copilariei lui. Mai tardíu miculu Gavriilu fu condusu de tata-seu la scólele unguresci r. catolice d'in Alb'a-Iuli'a, unde absolvi si cele cinci classe gimnasiali, d'in care constá pe atunci unu gimnasiu. Pre candu era in cele duóe classe superiori, ajunsese cá se dea lectiuni private la pruncii unei familii patriciane d'in locu. In acelu tempu simtîtóri'a ânima a junelui studente luà un'a d'in acelea loviture sfasiietórie, ce lasa pe urm'a loru cicatrici, care nu se vindeca neci una-data de plinu. In anulu sî in essamenulu d'in urma (1828?) aflanduse de fatia mai multi parenti sî consangeni de ai tenerimei, cineva intréba pe unulu d'in studenti: Care este marc'a*) Transilvaniei? Care a natiunei unguresci? A celei secuiesci? A celei sasesci? Dupace se luà respunsu la tóte acestea intrebari, unulu d'intre ascultatori mai puse un'a: Care este marc'a natiunei romanesci? Profesoriulu de classa ne voindu se astepte respunsu dela tenerulu intrebatu, respunse elu insusi: Az akasztofa, adeca pe romanesce, furcile, spendiuratórea. La audiulu acelui respunsu barbaru teneriloru de nationalitate romanésca, carii se aflá dandu essamenu, li se suí la momentu sangele in fatia sî le fulgerà prin capu cá se parasésca sal'a cu totii. Directoriulu obserbandu confusiunea nu numai la tenerime, ci sî la ospetii ascultatori, se reculese iute sî díse: Nu este asia, marc'a romaniloru e c ó s 'a sî s a p 'a. Acea scena infama repausatulu Munténu o narrá la diverse ocasiuni, enumerandu-o intre multele insulte, pe care le luá romanii in acelea tempuri de blastemu pe fetiele si pe numele loru.

De ací incolo aflamu, cà G. Munténu cá gimnasistu absolutu a intratu in sierbitiulu postei d'in Alb'a-Iuli'a in calitate de espeditoriu, unde a statutu duoi ani. Vocatiunea lui inse nu era acésta, ci inpinsu de ferbintea dorintia de a'si castiga cunoscintie mai intense sî a'si deschide una sfera de activitate corespundietória facultatiloru spiritului seu, intre a. $183^1/_2$ sî 1834 ilu vedemu in Clusiu la facultatea filosofica, care era de 2 ani, apoí sî in an: 1-iu alu cursului de drepturi. Inse ce viitoriu era se astepte in Transilvani'a pe unu juristu absolutu romanu de confessiunea greco-resariténa? In acea epoca neci chiaru renegandu'si ceneva confessiunea sa, séu casatorinduse cu vreuna ungu-

*) Armele, latin. insignia.

róica nobila, nu potea spera se intre in vreunu oficiu cu plata sistemisata, mai inainte de a sta in asia numit'a pracsa celu mai puçinu càte siese ani de dîle, in care tempu avea se se sustiena totu d'in pung'a sa, séu mai bene, d'in averea familiei parentesci. Essemplulu unui Folioviciu, fetioru de protopopu n. u. d'in Clusiu, alu unui Triandafilos (grecu bacanu) si alu mai multoru contempurani era dinaintea ochiloru. Intre acelea impregiurarì junelui Munténu ii remase cá se'si aléga un'a d'in duóe: intrarea in cleru, séu emigrarea d'in patri'a sa. Munténu isi alese alternativ'a d'in urma, sî asiá in anulu 1835 ilu aflamu in Bucuresci, unde veru-seu Florianu Aronu trecuse mai inainte cu càtiva ani dela Pestea, de unde 'lu luase cu sine infocatulu romanu boieriulu Golescu.

Pe atunci apucase a se infiintia in Bucuresci la S. Sava pe langa colegiu, si unu asia numitu internatu. Directoriulu Petru Poienariu asiedià pe G. Munténu dupa asteptare de càteva luni în oficiulu de prefectu (corepetitoriu) in acelu internatu. In Septembre 1836 pre candu calcasem sî eu prim'a data pe pamentulu Romaniei in societatea domnului Timoteiu Cipariu, repausatulu Munténu castigase postulu de profesoriu la asia numitulu seminariu dela episcopi'a Buzeului, pe alu carei scaunu siedea parentele Cesarie, unu archiereu, carele neci-decumu nu era vreunu omu invetiatu, precumu presupune biografulu lui G. Muntênu d'in Famili'a Nr. 18 a. c., care'lu schimba cu unu altu Cesarie, era inse omu care iubea invetiatur'a sî pre cei invetiati, totu-odata barbatu plinu de pietate adeveratu cristiana. Optu ani petrecù Munténu in Buzeu, respandindu luminele scientieloru sî foculu sacru alu moralei, nu numai de pe catedra, ci pe unu tempu órecare sî prin fói'a „Vestitorulu bisericescu,“ fundata de elu; apoi prin Meditatiunile bisericesci traduse d'in nemtiesce *) sî tiparite la Buzeu in tipografi'a episcopiei la a. 1839, I. tomu 8⁰ pag. 407. Tomulu alu II-lea nu'mi aducu amente cá se'lu fia publicatu, pentrucà mi se pare cà cu acelasi avuse mari dificultati, de care inse nu avemu se ne prea miramu, pentrucà in acelea tempuri una carte, cum este Stunden der Andacht, in Austri'a era oprita preste totu. Asia dara Meditatiunile religióse publicate de G. Muntênu este carte si inca voluminósa, éra nu simpla disertatiune, precumu dîce biografulu d'in „Famili'a.“

In a. 1842 Muntênu ne surprinse cu publicarea Suferintieloru lui Werther, traduse dupa Göthe. Numai asia ceva nu asteptámu noi dela seriosulu nostru Muntênu.

---

*) Stunden der Andacht.

In a. 1845 Munténu a fostu stramutatu la episcopi'a de Rîmnicu, séu mai bene, la monastirea Bucovetiu *), unde fu transpusu seminariulu, dupace arsese episcopi'a de acolo. La acelu seminariu d'in Romani'a mica 'lu aflà pe Munténu a. 1848. Totu acolo tradusese densulu sî „Urmarea lui Christosu" d'in latinesce.

Pre càtu repausatulu petrecuse in Buzeu, adeca mai in apropiere de noi, corespondentiele nóstre se reinnoiá d'in tempu in tempu; Bucovetiulu era pentru noi mai departatu decàtu este astadi Petropolea, séu Cairo. In totu cursulu an. 1848 nu'mi aducu amente se fiu aflatu ceva de sórtea lui G. Munténu; inse pe la inceputulu lunei Novembre, pre candu fuseiu chiamatu a luá sî eu parte la lucrarile Comitetului de pacificatiune, ilu aflaiu sî pe densulu la comitetu lucrandu in calitate de secretariu, sî mai vîrtosu ducêndu oficiu de judecatoriu in un'a multime de causé private, in care locuitorii tierani incepusera se alerge la comitetu, pentru-cá acesta „se le faca dreptate." Nu se póte spune cu càta seriositate sî cumu amu dîce, minutiositate pertractá Munténu asemenea procese sî càtu se mai nacajea pentru „nepriceperea poporului." Pe la finea lunei Decembre, adeca dupace Augustu Treb. Laurianu fu insarcinatu de càtra comitetu a caletorí inpreuna cu protopopulu Ioanu Popasu la Vien'a intru apararea intereseloru natiunei sî patriei nóstre, Munténu incepù a luá parte sî la siedentiele asia numitului Comitetu de apararea tierei **), compusu d'in càteva persóne militarie, duoi sasi sî duoi romani, sub presiedenti'a generariului Pfersmann. De càte ori amu asistatu amenduoi la siedintiele acelui comitetu, totu-deauna vedeamu pe Munténu desgustatu de conclusele aceluia. Cu tóte acestea elu neci-unadata nu luá cuventulu in acelea siedentie; unu feliu de pessimismu, unu prepusu (suspicio) ce rodea mereu in laintru, se parea cà-'lu torturá inca pe atunci.

Asiá se trecea dîlele nóstre, intre temeri, prepusuri, sperantie, inaltiare sî cadere, pàna in 11 Martiu 1849, dio'a bataliei a duo'a dela Sibiiu sî a caderei acelei cetati in manile insurgentiloru comandati de generariulu Bem. Confusiunea sî trepidatiunea d'in acea dî sî séra se o descria una alta pena, care se va incumeta a compune istori'a aniloru 1848 sî 1849, d'in punctu de vedere romanescu sî spre informarea autentica a poporului romanescu. Eu aici insemnu numai atàta, cà dupace insurgentii dedesera focu pe la retrangementu, si pre candu vulneratii

*) Nu la Argesiu, cà-ci acea episcopía dela mórtea episcopului Iosifu, pre càtu a tienutu domni'a lui Bibescu, nu a inaintatu in nimicu.

**) Landesvertheidigungsausschuss.

era adusi pe tóte stratele, càtiva d'in noi apucandu pedestrii calea spre Sielimberu, conveniramu mai multi insi la Vestemu, éra pe la trei óre dupa miediulu noptiei ajunseramu la Talmaciu pe urm'a trupeloru austro-rusesci batute. De ospitiu (cortelu) nu potea fi vorba; unu sasu inse, sub conditiune cà nu vomu fuma neci unulu d'in noi, ne suferí in siur'a sa. Acea nópte era pe càtu de fiorósa, tocma pe atàta sî de frigurósa. Ferice de acei refugiati carii apucasera in vestmente bune de érna. Cei mai multi d'in noi isi scutisera pitiórele in fenu, sî asia petrecura restulu noptiei. Muntényu adormí, fara cá se'si acopere pitiórele. Acelu casu fatale ii contrase lui un'a dorere de pitióre, un'a specie de artritica, pe care o simtí in totu restulu vietiei sale, candu mai multu candu mai puçinu, si neci cà potù scapa de ea, cu tóte scaldele sî alte medicine.

Siepte dîle dupa caderea Sibiiului, càtu mergèndu, càtu sî asteptandu, ajunseramu la satulu Jîblea, pe tiermulu Oltului in fati'a comunei Calimanesci, adeca aprópe de Rimnicu, unde se aflá generarii austriaci sî cei rusesci. Aici ne despartiramu unii de altii, pentrucá mai curendu séu mai tardíu se ajungemu mai toti in captivitate ruséсa sî boierésca. D'in acelea dîle eu nu mai sciu, unde sî cumu a petrecutu G. Muntényu, atàta'mi spusese, cà elu a scapatu de captivitate cá prin urechile acului, éra vèrulu seu ajunse prinsu sî dusu la Bucuresci in monastirea Vacaresciloru.

Dupa reintrare in patri'a nóstra, caletorindu eu in Decembre la Sibiiu, cu scopu de a 'mi scóte concessiune nóua pentru publicarea G a z e t e i sî a F ó i e i, aflaramu sî pe Muntényu acolo, inse fórte desgustatu. In sér'a plecarei, séu adeca a fugei nóstre dela Sibiiu in 11 Martiu, G. Muntényu lasase trei mii fiorini m. conv. sî multe alte lucruri de ale sale in locuinti'a pe care o avuse la unu advocatu unguru anume Péchi. La reintórcerea sa in Sibiiu pe la Augustu 1849 nu mai reaflà d'in tóta acea avere a sa neci una lascaia, éra intrebandu pe acelu Péchi, cà ce s'a intemplatu cu averea sa, luà unu respunsu destulu de bruscu sî ironicu, cà adeca ce mai scie densulu de averea cuiva, se intrebe pe insurgenti sî pe muscali. Asiá Muntényu remase inca numai cu càteva sute de fiorini sî ceva galbini pastrati mai multu la corpulu seu.

Intr'acestea, alte perderi neasemenatu mai grele decàtu perderea càtoruva mii de fiorini turburá spiritulu sî amarea ânim'a lui G. Muntényu in acelea dîle de domni'a sabiei si a spangei. Dupa trantirea revolutiunéi, tóte foile periodice d'in Transilvani'a incetara, afara numài de „Siebenbürger Bote“ d'in Sibiiu, éra „Siebenbürger Wochenblatt“ d'in Brasiovu inca amutîse, inse numai pre càte dîle proprietariulu seu stetese la prinsóre,

d'in caus'a cà publicase in tipografi'a sa pe „Espatriatulu“ redactatu de dn. Cesaru Boliacu, carele trecuse sî elu la Curuti, sî inca una fóia ungurésca revolutionaria, pentrucá se injure pe cas'a Habsburg sî se induplece pe poporulu romanescu a se rupe de càtra Austri'a si a se supune gubernului unguresc alu lui Ludovicu Kossuth. Asia „Siebenbürger Bote,“ séu mai bine partit'a representata prin acelu diariu d'in Sibiiu, singura in tiéra, mare si tare sub protectiunea sabiei, nu cerea pe atunci neci mai multu neci mai puçinu, decàtu incarcerarea toturoru fostiloru membrii ai comitetului romanescu, a toturoru prefectiloru sî tribuniloru, carii se batusera sub stendartulu negru-galbinu, apoi sî spendiurarea càtoru-va d'in trensii. Atàt'a sî inca ceva mai cerea partit'a dela Siebenb. Bote, despre care inse cu alta ocasiune. Preste acésta diariulu ei incriminá pe romani mereu de banditi sî tetiunari, intocma precum se facù sî mai deunadi prin graiulu sî prin condeiulu unui profesoriu dela Heidelberga. G. Munténu, carele vedea tote acelea atacuri acolea pe locu, mai alesu dupace Acsente fusese sî prinsu, éra asupra lui Iancu inca esise porunca de arestare, ne mai potendu suferí atàtea insulte sî persecutiuni nemeritate, isi propuse cá se culéga sî elu documente de escesuri criminali, comise de mai multi sasi, pe care le si publicà in „Gazet'a Trans.,“ care intr'aceea reinviiese pe la Decembre 1849. Acelea publicatiuni cadiura cá un'a bomba detunatória in midiuloculu Sibiiului. Neci-odata auctoriulu aceloru publicatiuni nu s'a sciutu panà astadi, éra adeverulu loru s'a comprobatu preste tóte asteptarile generariloru Wohlgemuth, Chavanne sî ale comisariului imperatescu Edv. Bach; intr'aceea cercetarea mai departe s'a suprimatu la rogarea dlui Salmen comitelui sasescu.

Càtra capetulu anului 1850, G. Munténu ne mai potendu suferí in Sibiiu una viétia inpresurata pe atunci de atàtea denunciatiuni clandestine, crediendu cà va fi mai bene a urma cunoscutei sententie, Procul a Iove, procul a fulmine, se retrase la Brasiovu, unde intr'aceea Gazet'a dupa supressiunea d'in Februariu érasi reinviià in Septembre, éra romanii brasioveni in acelasi tempu reapucasera lucrarile loru intrecurmate dela 1845 pentru infientiarea unui gimnasiu romanescu, dupace dela Octobre 1838 in cursu de diece ani tóte incercarile sî spesele loru in acea directiune remasesera fàra altu resultatu, decàtu cà apucasera a infientia inca dela 1836 una scóla asia numita normala. Pe acestea duóe terenuri reincepù in Brasiovu si activitatea lui G. Munténu; elu adeca luà asupra'si una catedra de profesoriu, colaborà totu-odata si la Gazeta in cronic'a straina pàna in Decembre 1852, candu dechiarà cà „nu'i mai da man'a se lucre la Gazeta.“

Intre acestea Gavr. Munténu se casatorí aici in Brasiovu, luandu de socía pe una domnisióra d'in famili'a Mincu; aceea înse fiendu mai totu morbósa, in 1855 se mutà la locasiele ceresci. Dupa aceea repausatulu petrecù in stare de veduvía pàna in 13 Iuliu 1860, in care dî se cununà cu domnisiór'a Mari'a, fiic'a protopopului Iosifu Baracu.

Atàtu in dio'a in care m'a poftitu de nunu, càtu si cu un'a alta ocasiune G. Munténu imi dedese cá se pricepu, cà déca se mai casatoresce si a duo'a óra in etate destulu de inaintata, caus'a nu ar fi numai, cà unu barbatu care se ocupa cu s c i i n t i e l e, trebue se simtia adesea necesitatea de abatere dela studiu, de distractiune, ci sî pentrucà doresce se aiba eredi d'in cópsele sale. Provedenti'a nu a voitu se'i inplinésca acea dorintia, pàna dupa mórtea sa cu unu fiiu posthumu, carele fu baptizatu cu numele Georgie; éra acésta neimplinire sémena a fi fostu un'a d'in causele melancoliei sale, care impreunata cu a l t e l e esterne au conlucratu, cá acelu barbatu i n t r e g u, l u m i n a t u, u m a n u si mai inainte inaltiatu preste multimea parerilor u desierte, se decada succesive d'in melancolia in ipocondria, de ací se fia captivatu de unele idei ficse, mistice, religióse, buna-óra cá ale madamei Krüdener si ale lui Alecsandu I. imperatulu Rusiei; intre acestea cea mai torturatória era, cà iesuitii au pusu asasini cá se'lu omóre; in fine se ajunga la monomania totala, intocma, cá de ess. poetulu Lenau d'in Austri'a, cá ministrulu Salvandi in Paris si altii multi. Primele urme de melancolía apasatória s'au potutu obserba la Munténu in tempulu dietei transilvane, d'in a. 1863 si 1864, care intru adeveru a si fostu calificata pentru a descorda ori-ce elasticitate de spiritu omenescu, a descuragea si a infrange pe ori-care ar fi doritu a luá parte activa la lucrari de legislatiune in unu corpu legislativu, unde nu se potea sci, candu se lucra seriosu, si candu este numai jocu de-a mîti'a órba, pentrucá tempulu celu scumpu se se pierda prin declamatiuni desierte, si asia se nu se faca mai nimicu. Pàna pe la a. 1867 candu cu mergerea prima la societatea academica, spiritulu lui Munténu sî apucase a fi torturatu de unele idei ficse; preste acésta ori-ce inpregiurare de puçina inportantia si numai un'a cautatura mai neusitata ilu suparà sî desteptá in trensulu prepusuri negre, d'in care causa apoi se-si retragea bucurosu d'in ori-ce societate, fia fostu aceea ori-càtu de placuta si benevoitória. Ce e dreptu, cà d'in toti daco-romanii, cei d'in Transilvani'a sunt multu aplecati la viéti'a retrasa, la isolare de càtra societatile sgomotóse, la singuratate; eu credu inse, cà causele acestei aplecari se potu descoperí usioru în alu loru trecutu dorerosu si tragicu. Intr'aceea ânimele prea simtitórie, precumu a fostu si a lui G. Munténu, dela

an. 1849 incóce mai aflara destule cause in inpregiurarile tempului nostru, pentrucá unii mai curendu, altii, mai tardíu se cada sub apasarea celoru mai amare deceptiuni. Ómenii de 20 pàna la 40 de ani, Ddieule, ce sperantia firma concepusera ei in $184^{8}/_{9}$ pentru emanciparea perfecta a natiunei loru, si unde se vediura aruncati dela 1850 incóce d'in aceea ce sperá ei. Juni cá Ilie Morariu (fostu tribunu in districtulu Fagarasiului) si cá pop'a Bacila, au si cadiutu atunci indata; altii mai luptara in contra torentelui càte duoi trei ani, apoi plini de urgía in contra brutalitatiloru despotismului si a sataniceloru cabale pornite asupra poporului romanescu, se essilara pe sinesi de buna voia, precumu au fostu toti càti au trecutu la Iasi; éra unii, precumu eroiculu Avr. Iancu, cadiura preda misantropiei, si éra altii infranti de dorerea sperantieloru perdute, parasira lumea acésta in flórea etatei loru. Anii 1861—1867 fusera sî mai bogati in deceptiuni crudeli, de aceea ei au fostu in stare se traga velulu noptei inca si preste mintile unoru barbati, precumu era fericitii in Domnulu Andreiu Muresianu si Gavriilu Munténu, alu caroru morbu, sî fisicu, sî psichicu, avù camu acelasi sorgente sî prin urmare aceleasi efecte tragice; altii érasi cadiura in morburi fisice de mórte, séu cà li se accelerara betranetiele in 2—3 ani, cá in alti diece ani de tempuri normali.

Mai inainte de infrangerea spiritului, G. Munténu s'a vediutu necessitatu a caletori la Vien'a, spre a i se face sub limba un'a operatiune chirurgica fórte periculósa, fàra care asia ori asia, totu era se'si pérda viéti'a. Insoçitu de consort'a sa, carea neci pe una óra nu'lu lasá singuru, a petrecutu aprópe duoe luni sub cur'a mediciloru, cu spese de càte 7 fr. pe dî, éra pentru operatiune a platitu onorariu 270 fiorini. Dupace scapà pentru asta-data de mórte, reintorcènduse in patri'a sa, érn'a d'in an. $186^{8}/_{9}$ o petrecù in stare de suferitu, éra spre primavéra prorupse morbulu psichicu cu destula vehementia, pentrucá dupa càteva luni se se re-aline, inse cu total'a debilitare a constitutiunei fisice, carea in fine'lu si aruncà in mormentu.

Gavriilu Munténu era de statura mai inalta decàtu midiulocía, bene facutu, plinu la fatia si albenetiu, mai in scurtu, omu frumosu: ii placea a se porta curatu si elegantu; manierele fine, afara de casuri candu cineva 'lu irritá, ceea ce i se intemplá si lui uneori. In viéti'a sa privata era regulatu pàna la rigóre; atàta numai, cà studiá, scriá, prin urmare si siedea multu la unu locu, ceea ce in cómbinatiune cu aerulu celu infectatu alu classeloru, avea înriurintia fórte stricatiósa asupra cerculatiunei sangelui. Preamblarile sale de càtiva ani incóce era scurte si rare, candu unu organismu cá alu densului cerea cu totulu alta miscare si alte distractiuni. D'in nefericire, atàta inca trebue

se recunóscemu, cà ómenii de littere si de scientia abia voru mai fi lipsiti pe airea de distractiuni, care se le convina loru, precumu este acésta in Brasiovu, cá locu de comerciu si de industria, prin urmare prosaicu intru tóta poterea cuventului. Mai adaugemu la acésta prosa inca si tragicomic'a isolatiune, carea se reguléza mai virtosu dupa — nationalitati si dupa confessiuni, apoi sî dupa professiuni, si fórte raru dupa calitatile personali. De aceea in Brasiovu este unu feliu de arta, a'si afla cineva locu de convenire, de conversatiune si distractiune.

Opurile esite d'in pen'a lui G. Munténu, parte cá originali, parte cá traductiuni, afara de cele citate mai in susu sî tiparite in Romani'a, sunt acestea:

Geografia biblica, séu descrierea locuriloru insemnate prin fapte biblice Brasiovu 1854. Editur'a si provedietur'a auctorului Formatu 16° pag. 167. (Carticic'a fusése oprita a se introduce in scóle).

Manualu de Geografia in duoe cursuri pentru clasile gimnasiali inferiori (dupa Bellinger). Sibiiu, 1854. 8° pag. 72. Editiunea a duo'a indreptata esí in a. 1864.

Deutsch-romänisches Wörterbuch, bearbeitet etc. von Georg Baritiu und Gabriel Munteanu. I. Bd. 1853. II. Bd. 1854. Gr. 8°. 55 cóle. (S'au elaboratu cá de angaria, dupa impregiurarile de atunci ale tempului).

Carte de lectura rumanésca. 2 tomuletie 8°. Edit. I. d'in 1857, éra pàna la a. 1867 au mai esitu alte duóe edit.

Gramatic'a romana pentru clasile gimnasiali, partea etimologica in 1860, sintactica in 1861.

Viati'a lui C. I. Agricola, traducere asociata de testulu latinu, de o notitia asupra lui Tacitu si de note. Brasiovu 1858. Fasciculu 8° mare pag. 44.

Germani'a, séu situatiunea, datinele si popórale ei, traducere asocita de testulu latinu sî órecare note. Sibiiu 1864. 8° micu, 72 pagine.

Caiu Suetoniu Trancuillu, viati'a a XII. imperatori, traducerea d'in latin'a in limb'a rumanésca, ilustrata cu notitie sî premiata cu 250 fr. v. a. de prea onoratulu domnu conte Scarlatu Rosetti etc. Brasiovu. Tiparitu cu spesele domnului premiatoru. La Römer & Kamner 1867. 8° micu, 517 pagine.

Odele sî epodele lui Horatiu Flaccu, tomulu I. (Lib. 1. XXXVIII; Lib. II. XX; Lib. III. XXX ode). Esplicate in usulu scóleloru. Iasî 1867. Editiunea si imprimeri'a societatii Junimea.

Urme de activitatea literaria a lui G. Munténu vei mai afla si in càteva programe de ale gimnasiului romanescu de religiunea ortodocsa orientale d'in Brasiovu, cumu sî in carticic'a despre infricosiatele stricatiuni ale beuturei de vinarsu-rachiu, publicata la Brasiovu in duóe editiuni; a mai scrisu sî unii articuli in càte una foia periodica, insè mai totu anonimu.

G. Munténu meditá indelungatu, pàna se apucá se scria

ceva, de aceea lucrarile sale ilu si costá tempu multu, cu alte cuvente, elu lucrá anevoia, ceea ce érasi avea mare influentia asupra organismului. Inse cea mai grea lupta avea densulu cu ortografi'a romanésca, precumu se vede acésta mai d'in tóte scrierile lui. Munténu ar fi voitu se dea mai afundu in radicalismu, se gená inse preste mesura de criticele superficiali, usiorelle, reutatióse, cá sî de cele matore sî benevoitórie, adeca elu o patiá precumu o patu cei mai multi litteratori contempurani de ai sei. Preste acésta lui, care a vediutu in viéti'a sa barbati de mare auctoritate si chiaru de óresi-care cultura scientifica, luptandu cu inversiunare sî une-ori cu adeveratu fanatismu religiosu in contra scrierei in limb'a daco-romanésca cu littere latinésci, nu'i venea se creda, cà publiculu daco-romanescu va adopta cu atàta usioratate si rapediune acestea littere d'intru una-data, in tóte ramurele vietiei private si publice, pàna in fine si in affacerile eclesiastice; apoi mai puçinu sperá elu, cà litteratii daco-romani voru esí asia curendu d'in primulu chaos orthograficu produsu prin introducerea preste totu a litterelorn latine. Tóte s'au intemplatu preste asteptarea nóstra a toturoru. Pre candu daco-romanii d'in Transilvani'a si Banatu se menagea çumu amu dîce, unii pe altii, cautandu a scrie cu littere latinesci numai cá de serbatória, cá de distractiune, pentru cá nu cumuva se se irrite prea tare contrarii acelora, in Moldavo-Romani'a ese Alessandru Ioann I. si gubernulu seu la a. 1860 in fati'a natiunei si dîce: De astadi inainte vomu scrie toti cu littere latine, pentru cá Europ'a se aiba ocasiune de a cunósce cu atàtu mai usioru, care este limb'a, originea, nationalitatea nóstra. D'in acelu anu litterele latine isi reocupara loculu cuvenitu loru preste totu si pentru totu-deauna. A remasu inse, cá se esîmu d'in confusiunea orthographica in care ne mai aflamu. S'au cerutu numai patru cinci ani, pentru cá usulu scripturei cu littere se strabata in tóte staturile societatei nóstre. Inca numai noue diece ani, si toti daco-romanii càti au invetiatu bene carte, voru scrie numai cu un'a orthographia, éra cei ce nu sciu carte, ci numai càtu au invetiatu a citi si a scrie càte ceva, aceia voru incurca-o cá si pàna acilea, cá si toti ignorantii la tóte poporale, inca si la cele mai luminate.

De ar fi ajunsu G. Munténu pe acésta lume unitatea orthographica la daco-romani, atunci elu ar fi fostu in stare se dîca: Acumu bucurosu moriu! Pàna intr'atàta 'i pàsá repausatului nostru collegu si amicu de acea unitate, éra noi se recunóscemu cà elu avea in acestu respectu mare dreptate.

Scrisam in Iun'a Iuliu 1870.

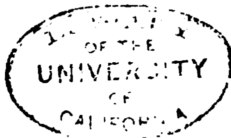
G. Baritiu.

Din scripturele lui Tacitu.

Istoria,

Cartea I, II, III, IV si a V-ea cata e.

Germania si Agricola.

Cartea prima.

I. Mi voiu incepe istori'a dela Consulàtulu lui T. Viniu si dela alu douilea alu lui Serviu Galba. Caci cei optu sute si douedieci de ani [1]) tracuti dela fundarea Romei ai véculuí demainainte i narara multi istorici [2]), si candu e vorb'a despre faptele poporului romanu, enca cu atat'a elocentia cu câta libertate. Dupa ce s'au batutu la Actiu, si s'a vediutu a fi de interesulu pacii stabilinde, cá sa se-concentreze tóta puterea intr'unulu, se-retrasera acele geniuri mari, si in acelasi timpu adeverulu se-scurtà in mai multe moduri; deocamdata din nesciinti'a afaceriloru Statului, cá unele ce se-instrainasera, apoi din patim'a de lingusiere, séu si din ur'a incontr'a domnitoriloru: asfeliu dintre malcontenti si partisanii [3]) puterii la nice unii nu le a fostu grige a tramite adeverulu curatu la posteritate [4]). Cu tóte acestea incontr'a lingusiriloru istoricului usioru te poti ingradi; dar criticarea si invidiós'a vorbire de reu se primescu cu urechile deschiuse, caci de lingusîre se-tiene hidóas'a crima a servilismului, de vorbirea de reu unu aeru falsu de libertate. Éra mie Galba, Otone si Vitelliu nu mi sunt cunoscuti nice prin facere de bine, nice prin facere de reu. Cà demnitatea casei nóstre, inceputa de la Vespasianu, fù, adausa de Titu si inaintata mai departe de Domitianu, nu voiu negá: dar care 'si a pusu de principiu credinti'a necorupta, sà nu vorbésca nimic'a nice din amóre, nice din ura. De voiiu mai avé dìle, mi retinui pentru betranetie domni'a divului Nerva si imperiulu lui Traianu, cá pe o materia mai copiósa si mai secura: *fiindu atâtu de rari timpii cei fericiti, intru care se poti cugetá ce voiesci, si a vorbi ce cugeti.*

II. Me apucu de unu lucru plinu de desastre, cruntatu de resbele, sfasiatu de turburari, cutremuratoriu in pace chiaru.

[1]) Comentatorii sunt impartiti la parere: déca e sa se citésca aci 720 seu 820. — Versiunea ultima o luai, caci 820 vine si in Cart. IV., C. LVIII. [2]) De buna séma intielege pe Liviu. [3]) Lingusîtori ai Cesariloru in putere. [4]) Pentru scurtime sensulu celu opacitu trebui a se desluci prin perifras'a: *a tramite adeverulu curatu.*

Patru imperatori periti prin feru, trei resbele civile, mai multe straine si mai desu amistecate unulu cu altulu. Starea lucruriloru fericita in Oriente, nefericita in Apusu. Illiriculu turburatu; Galliele amenintîtórie: Britani'a dumerita si rapede desiertata; pop órale Sarmatiei si ale Svediei sculate in contr'a nóstra; Daculu ajunsu renumitu prin perderi imprumutate; Partii, aprópe sà iá arm'a, agitati prin fantasm'a unui Nerone falsu. Éra Itali'a ingenunchiata sub desastre nóua séu sub cele ce se-repetiescu numai dupa unu sieru lungu de vécuri. Cetati inghiutîte séu dirimate pe la tiermurii cei fructiferi ai Campaniei; Rom'a insasi devastata prin focuri; temple antice arse; Capitoliulu aprinsu de manile cetatianiloru chiaru; cele sante spurcate; casatorie innalte adulterate; marea acoperita de essilati; stancile insuleloru stropite de sange. O turbare enca si mai cutremuratória in Rom'a. Nobilitatea, averea, functiunile refusate au purtate traceau de crime, éra pe virtuti le asceptá peirea cea mai secura. Onorariele denunciantîloru nu mai pucinu hidóse decâtu foradelegile denunciate, deórace acestu soiu de ómeni rapiau cá si pe nisce prede, unii demnitatîle preotiesci si consulatele, altii guberniale de prin provincie, si tari prin favórea domnitoriloru, ei dispuneau despre tóte in republica. Prin ura séu prin terorismu sclavii se-corumpeau incontr'a domniloru, iertatii incontr'a patroniloru sei, si cari n'aveau inimici, erau apasati prin amici.

III. Cu tóte acestea véculu ist'a n'a-fostu atâtu de sterpu de virtuti cá sa nu fi produsu si essemple bune. Fostau mame care insocira in fuga pe fiii sei; femei care impartira essiliulu cu barbatii sei; afini si cumnati cutezatori; gineri constanti; sclavi, a caroru credintia nu se franse nice sub torture; barbati ilustri in lipsea estrema si acésta lipse suferita cu barbatia! morti ce se-potu aseminá cu cele laudate de betrani. Pe lunga aceste nefericiri numeróse, de care fura batuti ómenii, se-aratara semne pre ceru si pre pamentu: fulgere si tunete admonitórie si prorocía de cele fiitória bune, triste, invederate. Nice odata rane mai teribili a le poporului romanu, nice odata judecati mai drepte n'au probatu mai chiaru: *cà dieiloru nu le este grige de fericirea nóstra, dar le este cá sa ne bata.*

IV. Inainte de a intrá in sujetulu de care m'am apucatu, cadese a demustrá care erá situatiunea Romei, vócea armateloru, tienetur'a provincieloru, ce erá sanatosu in totu imperiulu si ce putredu: pentrucá nu numai evenementele si cursulu lucruriloru, cari mai de multeori sunt numai nisce efecte ale órbei sórti, ci si nessulu loru sà se-cunósca.

Mórtea lui Nerone câtu de placuta fusese ea la prim'a erumpere de bucuria, atâtu de varie au fostu agitatiunile ce le casiunà nu numai in inimile senatului si a poporului si a militiei

din Rom'a; ci si la tóte legiunile si la ducii loru, caci secretulu imperiului, *cà Imperatorii se-potu alege nunumai in Rom'a, ci si aiurea*, erá acum descoperitu. Dar Parintii conscrisi se-bucurara de libertatea rapede apucata cu pucina reserva, caci principele erá nou si absente; cei mai de frunte din cavaleri fura si cei mai deaprópe partasi la bucuri'a senatoriloru; partea cea necorupta a poporului si cari erá legati de case mari, clientii si iertatii essilatîloru si ai condemnatîloru, prinsera la sperantia, plebea hidósa [1]), dedata la cercu si la teatre, dimpreuna cu lepadatur'a serviloru séu a celor'a cari dupace 'si au mancatu averile, se-nutriáu din infamiele lui Nerone, erau cadiuti cu inim'a si setosi de vesti noue. [2])

V. Pretorianii, legati de sórtea Cesariloru printr'unu servitiu indelungatu, si adusi la desiertarea lui Nerone mai multu prin intrige si impinsi dinafóra, decâtu prin motivu propriu, cum au intielesu pe deoparte cà darulu [3]) pecuniariu, promisu in numele lui Galba, nu li se face, si pe dealt'a cà pacea nu le infaciasiaza unu campu atâtu de largu la merite mari si la onoraria, cá resbelulu, si cà densii in favórea unui imperatoriu alesu de legiuni stau la spatele altor'a, se aratara indata gat'a la noue schimbari [4]); mai agitati fiindu pe deasupr'a si de incercarea revolutionaria a prefectului loru Nimfidiu Sabinu, care tindea a deveni insusi Imperatoru. Este adeveratu, cà Nimfidiu cadiù victima cutezarii sale; dar, déca rebeliunea se-lipsì de capu, remase in cei mai multi din militari consciinti'a complicitatii loru. Catra acestea nu mai incetáu a cerculá vorbe defaimatóre in respectulu betranetieloru si a avaritiei lui Galba. Asprimea sa, laudata odinióra si serbata insasi prin gur'a militariloru, implea acum de grige pe aceia cari uráu vechea disciplina militara, si cari atatu se-demoralizasera in cursu de patruspradiece ani sub Nerone, cà chiaru asia iubeáu ei intru Imperatorii sei pecatele, precum odinióra se inchinau la virtutîle acelorasi. Mai adauge si vorb'a lui Galba, plina de respectu pentru statu, ci fontana de nefericire pentru densulu: „*Eu mi recrutezu militarii, nu i cumparu*". La care formula nu corespundea intr'altele purtarea lui.

VI. Pe nepuntitiosulu betranu ilu perdura deplinu T. Viniu si Corneliu Lacone, acel'a celu mai blastematu, acest'a celu mai lenesiu din muritori, prin ur'a cu care ilu incarcá reutatea loru, si prin despretiulu ce i casiuná neactivitatea loru. Tardia fù caletori'a lui Galb'a si crunta prin uciderea lui Eingoniu Va-

---

[1]) Canailea. [2]) Noue scaimbari (de domnia). [3]) Donativum. [4]) *Pronus ad novas res, cupidus novarum rerum*, cu o vorba „*novae res*" *reforme, revolutiune* in sensu *bunu; rebeliune, resturnare de form'a gubernului,* in *sensu reu.*

rone, consulu desemnatu, si a lui Petroniu Turpilianu de rangu consulare, murindu acel'a cá sociu alu lui Nimfidiu; acest'a cá generalu alu lui Nerone; ambii neascultati si neaperati, cá nisce nevinovati [1]). Intrarea lui in Rom'a, prin macelulu atâtoru mii de militari nearmati, fú de unu semnu reu, infioratoriu chiaru si pentru instrumentele amorului. Intrandu legiunea spanica si remanendu cea conscrisa de Nerone din marinari, Rom'a erá plina de o multime neobicinuita de militari. Mai adaoge la acestea si alte cete multe, ce totu Nerone le conscrisese din Germani'a, din Britani'a si din Illiricu, si, dupa ce le tramisese la angustiele Caspiei pentru resbelulu preparatu incontr'a Albaniloru, le a rechiamátu spre apasarea rebeliunii lui Vindice: o materia putinte acést'a la rebeliuni, de si nu decisa anume pentru cineva, ci gata pentru celu antaiu cutezatoriu!

VII. A fostu o intemplare cá sa se-vestésca ucidèrile lui Clodiu Macru si a lui Fonteiu Capitone. Pe Macru, despre care nu incape indoire cà n'ar fi cercatu turburare, i 'lu ucise in Afric'a procuratorulu Treboniu Garucianu din ordinulu lui Galba; éra pe Capitone, totu pentru asemine cercare, ilu perdura in Germani'a legatii de legiune, Corneliu Acuinu si Fabiu Valente, inainte de a li se ordiná. Au fostu cari se credia, cà Capitone, desi erá unu omu cu nume reu pentru iubirea de argintu si pentru desfrenarile sale, n'a cugetatu la schimbare de domnia; ci cà legatii sei l'au sumutiatu la resbelu si, pentrucà nu lu putura induplecá, cá sa se-scape pe sine, i lipira lui acésta crima plasmuita; cà Galb'a din usiuratate de minte, séu pentrucá sa nu se mai adunceze in cercetare, incuviintià cele facute, care totu nu se mai puteau desface, oricum se-facura. Dealtamente amendoue aceste ucideri facura o rea intiparire; caci indatace unu imperatu nu mai e placutu, tóte faptele lui, bune au rele, i se iáu in nume de reu. Préputentii iertati [2]) incepura deja a vinde tóte pe bani; manile sclaviloru se-intindeau a adunà averi, pona mai traiesce betranulu. Acelesi rele la curtea cea noua, totu asia de grele; nu anse si totu asía de escusate. Etatea insasi a lui Galba erá de rîsulu si batjocur'a celoru deprinsi cu juni'a lui Nerone, cari, cum e datin'a ologului, judeca pe imperati dupre form'a si frumsetia corpului.

VIII. Eca acést'a erá dispusetiunea inimiloru in Rom'a, la atât'a multieme de omu. Câtu pentru provincie, in Spani'a comendá Cluviu Rufu, barbatu elocente, amblatu in artele pacii, dar fara esperientia intr'ale resbelului. Galliele, pe lunga alipirea loru de memori'a lui Vindice, erau oblegate lui Galba, care de curentu le danuise cetatiani'a romana si pe fiitoru usiurarea

---

[1]) Cá nisce martiri am diece astadi. [2]) Libertini.

de tributu. Totusi celelalte cetati a le Gallieloru, ce erau aprópe de ostirea germanica, fiindu tractate cu mai pucina onóre, unele lipsite si de teritoriulu loru, mesurau folóselé altor'a cu aceasi durere, cu care cumpaniau apasarile proprie. Oştirea germana, unu momentu fórte periculosu acest'a in atatea puteri, ingrigieata si turburata, erá mandra de victori'a sa cea din urma, si spaimentata cá un'a ce favorizase alta partita. Tardiu se-deslipira de Nerone; Virginiu nu se-dechiarà indata pentru Galba; de a nisuitu elu la domnia, nu se scie; cà acést'a i se oferise din partea armatei, e necontestabile. Uciderea lui Fonteiu Capitone implú cu indignatiune si pe aceia, cari altamente n'aveau cuventu a se-plange de aceea. Ostirii i lipsea ducele, de candu sub masc'a amicitiei fú rechiamatu Virginiu; éra in ochii militariloru a nu lu retramite, ba a lu acusá chiaru, erá atâtu catu a fi insisi incriminati.

IX. Ostirea germaniei superiori despretiuiá pe Legatulu seu, pe Ordeoniu Flaccu, unu betranu neputintiosu si paraliticu de piciόre acest'a, fara energia si fara autoritate, care nu erá in stare a comandá o ostire nici candu erá liniscita: cu atât'a mai fervinte cautá dar a espugni cei infrenati de o mana fara putere. Legiunile Germaniei inferiori fure multu timpu fara Consulare, pona ce tramisu de Galba le venise Aulu Vitelliu, fiiulu Censorului Viteliu care fusese de trei ori consulu; ceeace se-socoti a fi meritu deajunsu. In legiunile Britanice nu erá nici o nemultiemire. Inadeveru din tóte legiunile acestea s'au purtatu mai bine câtu a tienutu tempestatea resbeleloru civile, fia acum caci erau departe si despartîte prin Oceanu, fia caci prin desele lupte invatiara a urî mai presus de tóte pe inimicu. Illiriculu enca erá liniscitu, macarca legiunile sale, chiamate de Nerone, tramisesera la Virginiu deputati, pe candu ele siedeau in Itali'a. Ci despartîte prin distantie lungi armatele — mediulu celu mai securu spre a contiené in ascultare pe militaru — nu 'si puteau concentrá nice spiritulu celu reu, nice puterile.

X. Orientele stá enca nemisicatu. Preste Siri'a comendá cu patru legiuni Liciniu Mucianu, barbatu deopotriva faimosu prin norocirile cá si prin nenorocirile sale. Enca de june cultivase din intentiune ambitiosa favorea celoru mari; ruinatu apoi in averea sa, ajunsu la o stare nesecura, avendu a se-teme si de mani'a lui Claudiu, strapurtatu in fundulu Asiei, erá pe atunci atâtu de aprópe de essiliu, pe câtu fú mai tardiu de tronu. Desfrenatu si activu, sociabile si trufasiu elu erá unu amestecu de calitati bune si rele! desfrenatu preste mesura in repaosu, erá celu mai bravu decateori s'aflá in espeditiuni militari; démna de laudatu viati'a lui cea publica, de defaimatu cea privata. Prin

varie alesiuiri posedeà o influintia putinte, preste subordinatii, cunoscutii si colegii sei: incatu lui i erá mai indemana a dá la altulu suveranitatea, decâtu a o tiené pentru sine. Resbelulu Judaicu ilu purtá Flaviu Vespasianu (Nerone ilu alese de duce) cu trei legiuni. In privinti'a lui Galba, elu n'avea nice dorinti pentru, nice planuri incontr'a lui; ce e mai multu elu tramisese pe fiiuso Titu, cá sà i arate omagiu si sà i cultiveze bun'a voiintia, cum vomu spune la loculu seu. Cà ascunsele decrete a le ursitei; semnele si prorociele destinasera domni'a pentru Vespasianu si pentru fiii sei: amu crediutu dupa inaltiarea lui pre tronu.

XI. Egipetulu dimpreuna cu puterea armata, chiamata a lu tiené in frenu stá, dela divulu Augustu incóci, sub cavalerii romani, locotenenti ai regiloru. S'a vediutu a fi cu scopu a tiené astfelu legata de cas'a imperatésca pe o provincia grea de apropiatu, bogata de fructe, prin superstitiuni si desfrenari sfasiata in partite si neconstante, nesciitória in legi [1]) si nesubordinata la magistrati. Pe atunci guberná Tiberiu Alessandru, egipteanu de natiune. Afric'a, si legiunile din ea, in urm'a uciderii lui Clodiu Macru, se multiemiá cu ver ce imperatu, dupa esperimentulu ce lu facusera cu unu domnu mai micu. [2]) Ambele Mauritanie, Reti'a, Noriculu, Traci'a si cele lalte provincie, câte se-gubernéza de procuratori, luá parte pentru séu contra dupre impulsulu si dispusetiunea armateloru celoru mai vecine si mai tari. Provinciele cele desierte de legiuni si mai antaiu de tóte Itali'a insasi, espusa a primi jugulu celui antâiu cuceritoriu, catá sa fia pretiulu victoriei. Acést'a erá starea imperiului romanu pe candu consulii Serviu Galba pentru adouóra si T. Viniu incepura anulu, care pe ei i duse la mórte si pe republica aprópe de peire.

XII. In cele dintâie diele ale lui Ianuariu s'aduce o epistola dela Pompeiu Propincu, procuratorulu Belgiei: *Cà legiunile Germaniei superiori calcandu santeni'a juramentului ceru altu Imperatu, si cà lasa senatului si poporului romanu voii'a libera spre a lu alege,* pentrucá rebeliunea sà se-primésca mai blandusioru. Acésta cercustantia aduse la maturitate svatulu lui Galba despre adoptiune, ce demultu ilu frementá cu sine si cu amicii sei. Inadeveru in tóte acele lune despre nimic'a nu s'a vorbitu mai multu prin Rom'a, cá despre acésta; deocamdata dintr'o pofta neinfrenata de a vorbi despre asemine lucru; apoi din caus'a etatii celei deja frante sub sarcin'a aniloru a lui Galba. La pucini le erá de o justa judecata séu de amórea patriei; ci multi, duprecum erá amici séu clienti ai cuiva, condusi numai

---

[1]) Romane. [2]) Marcu, decatu Galba.

de ascunsele loru interese, asia numiá pe acest'a séu pe acel'a de destinatu la succesiune, séu si impinsi de ur'a incontr'a lui T. Viniu, carele cu câtu sporiá in putere, cu atât'a se-facea din di in di totu mai nesuferitu. Caci poftele cele nesaturate a le amiciloru, intr'o positiune atâtu de inalta, erau incurageate prin indulginti'a lui Galba chiaru: deórace pelanga unu domnitoriu neputintiosu si lesne credietoriu reulu se-póte face cu mai pucinu periculu si cu mai multu castigu.

XIII. Puterea domniei erá impartîta intre T. Viniu consulu, si intre Corneliu Lacone, prefectu alu pretorianiloru. Nu in mai pucina favóre stá si Icelu, iertatulu lui Galba, care daruitu cu inele nu se-mai numiá altfelu decâtu Marcianu, dupre numele unui cavaleru. Acesti trei ómeni, desbinati intre sine si condusi si intre cele mai mici lucruri de interese personali, in svatulu de alegere alu succesorului pre tronu se-taiasera in doue partite. Viniu erá pentru M. Otone; Lacone si Icelu erau uniti incontr'a lui Otone, fara anse sa fia determinati pentru altucineva. Lui Galba nu i erá necunoscuta amiciti'a dintre Viniu si Otone; si gur'a ómeniloru, care nu scie a trece nimic'a cu tacerea, destiná pe Otone, ce erá neinsuratu, de ginere lui Viniu, ce avea o fata veduva. Se-póte cà lui Galb'a i fú grige si de binele statului care n'ar fi castigatu nimic'a cà a scapatu de Nerone, déca erá se ajunga pe man'a unui'a cá Otone. Pentrucà Otone 'si petrecuse copilari'a in nimicuri, juni'a in strengarii, si fusese favoritulu lui Nerone din caus'a rivalizarii lui cu acest'a intru desfrenari. Acestu Otone fú caruia Nerone i concrediuse, cá la unu sociu de placeri, pe Popea Sabin'a, concubin'a domnésca, pona se va scapá de soci'a sa Octavi'a. Ci apoi temendulu totu de acésta Popea, sub nume de Legatu ilu espedui in Provinci'a Lusitani'a. Otone administrà cu blandetie Provinci'a si fú celu antaiu care a tracutu in partea lui Galba. Intreprindietoriu, si catu a duratu resbelulu, celu mai pomposu intre toti, concepù indata speranti'a de a fi adoptatu, si o nutrí din di in di cu mai multa ardóre; caci elu avea pentru cei mai multi din militari, si simpati'a ómeniloru curtii lui Nerone cá unulu ce seminá acestui principe.

XIV. Dar Galba in urm'a vestei despre rebeliunea din Germani'a, de si nu aflase enca nimic'a positivu in respectulu lui Vitelliu, erá ingrigieatu nesciindu incatro se va descarcá puterea ostiriloru, si ne avendu incredere nice chiaru in militarii din Rom'a, nu i se oferi altu mediu mai salutariu decâtu tienerea adunarii alegatoria de imperati. [1]) Pe langa Viniu si Lacone mai

[1]) *Comitia imperii*, dupre analogia *comitia consularia*, in care se-alegeau consulii.

chiamà si pe Mariu Celsu consululu, si pe Duceniu Geminu, prefectulu cetatii. Dupa ce a premisu pucine vorbe in privinti'a etatii sale celei inaintate ordinà cá *sa vina Pisone Licinianu:* séu din misicare propria, séu, cum crediura unii, din indemnarea lui Lacone, care intrase in relatiune de amicitia cu Pisone la Rubelliu Plautu; ci din perfidia i lu recomendá cá pe unu necunoscutu, si numele celu bunu, de care se bucurá Pisone, facù se i se-crédia svatulu. Pisone, fiiulu lui M. Crassu si alu Scriboniei, nobilu si de o parte si de alt'a, in manier'a si tienetur'a sa de natura antica, trecea de severu inaintea celoru ce lu pretiuiau dreptu, de ursusu inaintea celoru precupati. Ci acésta lature a caracterului seu cu câtu insuflá mai mare grige perturbatoriloru, cu atâtu ilu recomendá mai multu imperatului adoptatoriu.

XV. Deci Galba, luandu de mana pe Pisone, i vorbì, cum spunu, in urmatoriulu modu: „Déca eu cá privatu te asi fi „adoptatu, cum e usulu dupre legea curiata inaintea pontificiloru, „pentru mine si atunci ar fi fostu o onóre cà intruducu in famili'a mea pe unu purceditoriu din Cn. Pompeiu si din M. Crassu, „si pentru tine o destinctiune cà ti straluceesci nobilitatea ta „aduogenduí lustrulu casei Supliciiloru si a Lutetiiloru. Éra „acum pe mine, chiamatu din voii'a dieloru si a ómeniloru pre „tronu, me indemna calítatîle tale cele esselenti si amórea de „patria, cá-sà ti oferescu, in sinulu repausului in care te afli, „acésta putere suverana, pentru care Maimarii nostri se certau „cu armele, si pe care eu am capatat'o in resbelu, dupre essemplulu divului Augustu, care asiezà alaturea sa mai antaiu pe „Marcellu, fiiulu sori si, apoi pe Agrippa, ginereso, dupa acest'a „pe nepotii sei, in fine pe Tiberiu Nerone fiiastru so. Dar Augustu si-a cautatu succesorii in familia, eu in republica; nu „caci n'asi avé consangenii séu socí de arme: ci pentru-cà nice „insumi n'am primitu domni'a din ambitiune; vade a simtiemen„menteloru mele fia nu numai comnatii mei caror'a te preferai, „ci si ai tei. Tu ai unu frate, asemine de nobilu, mai mare, „demnu de acésta sórte fericita, candu tu n'ai fi enca si mai „demnu. Esci in acea etate ce a tracutu dejá preste patimele „teneretieloru. Pana acum avusi parte numai de nefericiri; dar „sórtea fericita ne pune la probe mai grele; miseriele ne apasa, „fericirea ne corumpe. Bun'a credintia, libertatea, amiciti'a, ace„ste bunuri supreme ale omului tu le vei tiené cu aceeasi con„stantia, altii anse le voru slabi prin servilismu. Insinui-se-voru „lingusierea si gugulirea, veninulu celu mai destructoru la totu „semtiementulu curatu, precum si intielesulu egoisticu alu fiacaruia. Éra eu si tu vorbimu acum intre noi in cea mai mare „sinceritate, altii se voru adresá mai multu la positiunea nóstra

„cea inalta. Caci a svadui Principelui lucrulu ce trebuesce, e „fórte greu; éra a se-invoii la tóte a le Principelui, fia cum voru „fi, nu vine din inima.

XVI. „Déca nemarginitulu corpu alu imperiului ar puté „stá, si a se-tiené in ecuilibru fara rectoru, eu eram demnu cá „republic'a sa reincépa dela mine, éra acum pana acolo venirămu „cu necesitatea, cà nice betranetiele mele nu potu dá mai multu „poporului romanu decâtu unu succesoru bunu; nice teneretiele „tale mai multu decâtu unu Principe bunu. Sub Tiberiu si Ca„ligula si Claudiu amu fostu cá si eredietatea unei familia: póte „tiené locu de libertate, cà dela noi incepe unu imperiu electivu. „Si dupa-ce s'a stinsu Cas'a Juliiloru si a Claudiloru, adoptarea „va chiamá la domnia pe celu mai bunu. Caci a purcede si a „se-nasce din Principi e numai intemplare, si mai multu nu se „cauta; dar adoptarea cere o judecata binecumpanita, si candu „vei sà alegi, vocea poporului ti desemnéza pe celu mai virtu„osu. Nerone sà ti fia pururea inaintea ochiloru! felosu mai erá „elu cà póte numerá unu sieru lungu de Cesari intre strabunii „sei: si cu tóte aceste nice Vindice cu o provincia desarmata, „nice eu cu o legiune; ci neomeni'a sa, desfrenarea sa ilu tran„tira din spinarea poporului; catra acestea n'a mai statutu es„semplu de principe condemnatu. Incâtu pentru noi inaltiati „prin resbelu si simpatia, cu totu meritulu, nu vomu scapá de „invidia. Dar sà n'ai temere, cà in acésta misicare a lumii cu„tremurate doue legiuni nu sunt enca impaciuite. Candu venii „la putere nice insumi n'amu aflat'o scapata de totu periculului. „Audiendu despre adoptarea ta ómenii 'si voru uitá cà eu sunt „betranu, uniculu lucru ce mi se-imputa acum. Cei blastemati „voru dori pururea pe Nerone: cata sa fia grigea mea si a ta, „cá sa nu lu dorésca si cei de tréba. A te svadui mai multu „nu e acum timpu, si implinitu e svadulu, déca te voiu fi alesu „bine. Mediloculu celu mai folositoriu si celu mai scurtu spre „a te decide intre bine si intre reu, este cá sa cugeti: cà ce ai „fi voiitu séu n'ai fi voiitu tu sà se-faca supt altu Principe. Caci „la noi nu e cá in alte state monarchice, unde nisce case anu„mite sunt domnitórie, éra cei lalti toti servi; ci vei avé sà im„peratiesci preste nisce ómeni, cari nu potu suferi nice o in„tréga servitute, nice o intréga libertate." — De acestea si altele cá acestea vorbiá Galba cá si candu ar face unu imperatu, éra ceilalti vorbiau cá si cu unu facutu.

XVII. Spunu cà Pisone, nice la prim'a cautare a spectatoriloru, nice mai peurma, candu ochii tuturoru s'afipsera asupr'a lui, n'a datu nice o misicare de suprisa séu de bucuria. Vorbirea sa catra tataso si imperatulu fú respectuósa, despre sine modésta. Nice o schimbare in facia séu in tienetura'i; se-

parea cà mai multu meritéza, decâtu poftesce domni'a. Se-tienù apoi svadu, unde sa se-prochiame adoptiunea: de pre rostru in Foru, in Senatu, séu in Tabera! Se-primi cá sa mérga la tabera. Caci acést'a va fi unu semnu de onóre facutu militiei. Caci, déca e nedemnu a capatá favórea loru prin daruri si prin corumperi, nu e de lapadatu, candu acel'a se-póte meritá prin media onorifice. Intr'aceea mùltimea cercudedesera palatulu asteptandu plina de nerabdare a aflá marele secretu; cei cari voiáu a opri faim'a, o mai marira prin acést'a incercare chiaru.

XVIII. Dioa a diecea a lui Ianuariu erá o die urita de plóia, turburata de tunete, fulgere si alte amenintiari ceresci estraordinarie. Vechiulu obiceiu, cá la asemine casuri sa se desfaca adunarile poporului, nu spaimentà pe Galba, cá sa nu merga la tabera: acum seu pentruca despretiuiá aceste semne cá pe unele intemplatória, seu ca omulu nu scapa de ursit'a sa, nici chiaru candu i se prevestesce. Adunarea militariloru erá numerósa, Galba le spuse in pucine vorbe, cum se siede unui imperatu, ca a adoptatu pe Pisone, dupre essemplulu divului Augustu si dupre datin'a militarésca, in puterea careia totu fetiorulu si alege fetiorulu seu. Si, cá nu cumva prin acoperire rebeliunea sa se crédia mai mare, afirmà *ca legiunile a patr'a si a optusprediecea, agitate de pucini perturbatori pecatuira, ci ca ele nu s'au intinsu mai departe de vorbe si de strigari, si ca peste pucinu se voru reintórce la datori'a loru.* Dar la alocutiunea sa nu adaose nice o vorba de lingusîre, nice o promisiune. Tribunii militari, centuriónii si militarii aprópe statatori respunsera cu placere la cele audîte: ceilalti remasera tristi si tacuti cá unii ce se vedea a 'si perde acum in timpu de resbelu dreptulu ce lu usurpasera a pretinde in pace chiaru *donativulu.* Fora indoire cea mai mica liberalitate din partea acestui betranu avaru i ar fi pututu castiga inimile; ilu perdù anse rigorositatea si asprimea sa cea pré mare, care virtuti nu le mai incape natur'a nóstra degenerata dejá.

XIX. Cuventarea lui Galba cotra Senatu n'a fostu nice mai inflorita, nice mai lunga decatu cea cotra militia. Vorbirea lui Pisone fú afabile; Parintii i arata binevoiintia: multi pentru ca lu vrea, cu profusiune, cari nulu vrea erá indiferinti, dar cei mai multi ilu intimpiná cu supunere in sperantia cá sa 'si faca trebile sale private, fora a se ingrigi de interesele publice. In cursulu celoru patru diele ce durara dela adoptiune pona la ucidere Pisone n'a mai diesu, nice n'a mai facutu ceva.

Deorace vestile venite din Germani'a despre rebeliune totu se mai adaogea din di in di, si fiindu ca locuitorii din Rom'a erá inclinati a primi si a-crede usioru tóte noutatîle, déca erá triste: Parintii se determinasera, cá sa tramita o deputatiune la

ostirea germanica. S'a desbatutu in secretu, merge-va ore si Pisone spre a dá deputatiunii mai mare pondere; avendu deputatii a representá autoritatea Senatului, Pisone demnitatea Cesarelui. Placutule-au a tramite si pe Lacone, prefectulu pretorianiloru. Acesta se opuse proiectului. Si deputatii (caci Senatulu lasase in dispusetiunea lui Galba alegerea loru) numiti printr'o nedeterminare blamabile, se scusá, se substituiá, si cercá unii sa mérga, altii sa remana, duprecum i impingeu temerea seu speranti'a.

XX. Grigea cea mai aprópe erá pentru bani; si cumpanindu bine tóte, s'a vediutu a fi dreptu a 'i luá dela aceia cari fura caus'a desiertarii cassei statului. Done dieci si doua de miliarde de sestertii risipise Nerone in danuiri. Galba a pusu sa i chiame cate unulu pe toti, si recerú daniele, lasandu la fiacare a diecea parte din ce capatase; dar ei abea mai posedea diecimea acést'a; caci ei risipira cheltuindu averea straina cá si pe a sa: de ora ce la cei mai rapitori si mai perduti nu le remasese nici ogóre, nice venite; ci numai instrumentele pecateloru sale. Treidieci de cavaleri romani fura insarcinati cu incasarea, magistrati acestia de specie noua, greoi prin numerulu si prin intrigile loru. Incatr'o te intorceai numai vendiari la toba, adjudecari si licitari ce tienea Rom'a in ferbere; si totusi mare bucuria, ca cei inbogatiti de Nerone voru deveni acum seraci cá si cei despoiati de densulu. In acelesi diele se cassara tribunii: la pretoriani Antoniu Tauru si Antoniu Nasone; la coortile urbane Emiliu Pacense; la garda Juliu Frontone. Acésta mesura, fara a fi unu mediulocu de a contienéa pe ceilalti in datoria, statù, numai inceputu la temerea, ca din frica ambla cu modu a scóte pe cate unulu, dar ca toti sunt suspecti.

XXI. Intraceea pentru Otone, care nu putea sperá nimic'a dela impacarea lucruriloru, si numai in turburari 'si aflá calcululu, concursera mai multe cercustari, cari ilu incordá la actiune: unu lucsu grau si pentru unu domnitoriu, o saracia nesuportabile si pentru unu privatu; mani'a cotra Galb'a, invidi'a cotra Pisone. Cotra acestea 'si mai plasmuí insusi o temere, cá cu atatu sa se aprindia mai tare. „Elu fú enco lui Nerone spre „grautate: éro acum n'are sa ascepte vér o Lusitania nice onó„rea altui essiliu; e suspectu pururea si urîtu Domnitoriului „cela ce e desemnatu a i urmá pre tronu. Acést'a i stricase „lui si lunga betranulu Principe, si i vá strică mai multu lunga „unu barbatu teneru ursusu de natura si silbatacitu prin essiliu „indelungatu. Se póte cá sa si ucida pe Otone. Deaceea acti„vitate si cutezare, pona candu autoritatea lui Galba se mai cla„tesce, si a lui Pisone nu e enco consolidata. Schimbarile de „domnía sunt cele mai favorabili pentru intreprinderi mari; nu

„mai póte fi indoire acolo, unde firea in liniscee mai pericu-
„lósa de catu cutezarea. Dupre legile naturei toti ómenii sunt
„deopotriva supusi la mórte: diferinti'a e ca unii se uita, altii se
„glorifica de posteritate. Jn fine, déca pe vinovatu cá si pe
„nevinovatu ilu ascépta acelasi essîtu, e mai demnu de barba-
„tulu bravu cá sa péra cu meritu.

XXII. Otone nu erá molesîtu cu inim'a, cá cu trupulu. Cei mai intimi din iertatii si servii sei,disciplinati mai reu decatu se cadea unei case private, i descriá lui, si fora acést'a poftitoriu de atari, curtea lui Nerone si lucsulu, adulteriale, schimbarile de femei, si celelalte placeri ale domniei: aratandui, ca, déca va cutezá, voru fi ale sale, si infruntandulu ca, déca nu se vá misicá, voru fi ale 'altor'a. Astrologii — acestu soiu de ómeni vendiatori ai putintîloru si insielatori ai aspirantîloru la mari, pururea proscrisi si pururea retienuti in Rom'a, — enco ilu diorea, asecurandulu ca citirea pe stéle vestesce *noue revolutiumi si pentru Otone unu anu gloriosu.* Multi astrologi de acestia, unu instrumentu fatalu a lu cununiei cu principele [1]), avea intrare secreta la Poppea. Unulu din ei, Tolomeu, sociu lui Otone in Lusitani'a, i promisese ca va supravecui lui Nerone, si fiindu ca implinirea i facù creditu, din conjectur'a celoru ce computá betranetiele lui Galba, si teneretiele lui Otone, i bagase convingerea, ca va ajunge la domnia. Ero Otone, dupa inclinarea mintii omenesci a crede mai bucurosu cele opacite si necuprinse, prediesele aceste le luá cá pe nisce descoperiri a le sciintiei si cá pe unu semnu alu ursitei.

XXIII. Tolomeu nu se impuciná, se facù si svaduitoru a lu crimei, la care dela asemini dorinti tracerea e fórte usiora. Nu se scia anse, déca precugetarea la atentatu fú ea asia de rapede. In speranti'a succesiunii séu in prepararea foradelegii Otone se batea de multu dupa favórea militiei: in marsiuri, in colone, in statiuni s'adresá la fiacare militariu mai vechiu pe nume, si, intru aducerea aminte de cortegiulu facutu impreuna lui Nerone, le diecea *camerazi* [2]), ici recunoscea pe unii, colo cercetá de altii, si i ajutá cu bani si cu creditulu seu, intretiesendu adeseori geluiri si vorbe ecuivoce despre Galba si cate alte ce potu revoltá pe unu mitaru simplu. Ostenitiunile marsiuriloru, lipsea provisiunii, asprimea comandei supreme le primiá cu indaratnicia: deorace, obicinuiti a pluti cu naui pre apele Campaniei si spre cetatile Achaiei, acum avea sa faca pe josu in armatura intréga caile cele lungi preste Alpi si preste Pirinei.

XXIV. Preste inimile aprinse dejá a le militariloru tur-

[1]) Cu Nerone. [2]) Amu puté diece tabarasi = contubernales.

nase asia diecendu oleiu Meviu Pudente, unulu din cunoscutii lui Tigellinu. Acel'a, unde dá preste ver unu militaru usioru de minte, séu lipsitu de bani si pentru acést'a poftitoriu de schimbari, alesiuindu merse treptatu pona acolo, cá sub pretestu de ospetate sa impartia la cortea de diurna cate o suta de sestertii de fetioru, de cateori Galb'a ciná la Otone. Otone acestea danuiri cá si publice-le mari prin altele mai secrete facute singuriloru; elu erá unu corumpatoriu atatu de ferbinte, incatu speculatoriului [1]) Cocceu Proculu, care s'aflá in causa de judecata cu unu vecinu pentru termini de ogóra, cumparandu totu pamentulu vecinului pe bani de la sine, 'i lu dede in daru. Caci neingrigirea Prefectului pretorianiloru, caruia i scapá din vedere cele invederate cá si cele ascunse 'i facea tréb'a.

XXV. Éro acum insarcinà cu essecutarea crimei pe unulu din iertatii sei, pe Onomastu. Acest'a i aduse pe Barbiu Proculu, teserariu [2]) la speculatori, si pe Veturiu, optione [3]) la aceiasi. Otone, dupa ce prin varie suciturí de vorbe i cunoscù de vicleni si cutezatori, i a incarcatu cu daruri si cu promisiuni, provediendu-i cu bani cu scopu cá sa cerce [4]) pe mai multi. Astfelu doui militari simpli luara asuprale a dá imperiulu peste lume a poporului romanu, si dieu ei ilu si dedera. In secretulu atentatului nu admisera decatu pe pucini complici; cari anse prin apucaturi viclene varie intirîtá inimile indouite a le celorulalti: pe fruntasii militiei diecendu-le ca ei cá nisce favoriti ai lui Nimfide sunt suspecti, pe militarii de rundu si pe ceilalti apucandu-i de la mani'a si desperati'a privitória la donativulu éro-si éro amanatu. Erá si de aceia, pe cari i aprindea si dorinti'a de licenti'a de sub Nerone. In genere toti tremurá de frica ca i voru stramutá pe la alta ostire. [5])

XXVI. Acésta epidemia apucase si mintîle deja turburate a le legiuniloru si a le trupeloru ajutatórie de candu se latise scirea, ca credinti'a ostirii din Germani'a se clatesce. Rebelinnea atatu erá de preparata la cei rei, si prefacatoria insusi la cei necorupti, incatu a doua di dupa ide [6]) aru fi rapitu cu sine pe Otone care se intorcea de la cina, déca nu s'aru fi temutu de nesecurantia din nópte, de militi'a cantonata prin tóta Rom'a si de grautatea de a se intielege intre cei plini de vinu. Nu dóra ca le ar fi pasatu loru de republica, pe care se prepará a o cruntá tresi cu sangele Capului ei, ci pentruca le erá téma, cá nu cumva pe intunerecului noptii sa se prochiame de imperatu celu antaiu venitu din ostirea Panonica seu Germanica, care

[1]) Are diverse semneficatiuni, ací = gardistu. [2]) Care primia si impartia tesser'a seu parol'a = losinca. [3]) Ajutoriu alu centurionelui = capitanului = Feldwebel. [4]) Ispitésca. [5]) Pretorianii erá mai bine platiti; temerea loru erá sa nu fia stramutati pe la legiuni. [6]) Adeca la 14. Januariu.

s'ar fi presentatu trupeloru in loculu lui Otone, necunoscutu la cei mai multi. Mai multe semne a le rebeliunii deja aprinsa le stinsera conjuratii insusi; pe unele, ce ajunsera la cunoscinti'a lui Galba, le cocolosí Lacone, prefectulu pretorianiloru, care nu cunoscea dispusetiunea militariloru si erá contrariu la totu svatulu, de ar fi fostu celu mai mantuitoriu, déca nu· venià de la densulu, si inimicu cerbicosu la toti cati vedea mai bine starea lucruriloru.

XXVII. In cincispredieece Januariu, candu Galba sacrificá inaintea templului lui Apolline, aruspicele Umbriciu, i descoperi *ca intrinsecele victimeloru sunt triste, ca i prevestescu periculu ameninitiatoriu si inimicu in casa;* Otone, care stá aprópe, aude acésta prorocia, si dincontra elu o esplica pentru sine cá imbucuratória si pentru cugetarile sale favorabile. Nu multu dupa acést'a, iertatu-so Onomastu i anuntia ca *architectulu si intreprindietorii ilu ascépta.* Acest'a erá semnalulu intru care se invoiisera ca militarii s'aduna si ca conjuratiunea e organisata. Celoru cari ilu intrebara despre caus'a ducerii le plasmuise respunsulu: *ca, avendu sa cumpere o vila cam cadiuta de vechime, i cata a o vedé mai antaiu,* apoi, rezimatu pre braciulu iertatului seu, se duse prin palatiulu lui Tiberiu la Valabru, si de ací la pétr'a miliaria de auru facia cu templulu lui Saturnu. Unde douedieci si trei de gardisti ilu salutara *de imperatu.* Spaimentatu de pucinatatea salutatoriloru fú pusu rapede intr'o lectica si dusu pe sus intre sabiele scóse. Mai totu atatia militari i se asociara pre cale, din cari unii cu buna sciintia, altii prin mirare, parte ciuindu si zuruindu'si sabiele, parte tacendu si asceptandu a se decide dupre cercustari.

XXVIII. In tabera erá de garda tribunulu Juliu Martiale. Surprinsu prin acestu atentatu atatu de mare si neasceptatu, seu ca se temea ca coruptiunea va fi apucatu tóta taber'a, si ca de va resiste, va plati cu mórtea, trace inaintea celoru mai multi de complice alu conjuratiuni. Ceilalti tribuni si centurioni enco prefirara presentele cum li se infaciesiá la datori'a loru si la unu fiitoriu necertu. Infine aceea erá dispusetiunea inimiloru, cá o mana de ómeni sa cuteze crim'a cea mai blastemata, cá cei mai multi sa o poftésca si toti sa o sufere.

XXIX. Pe candu Galb'a, care nu sciá nimic'a, cufundatu in sacrificarile sale, superá pe dieii unei domnie, ce nu mai erá a sa, i s' anuntia, *ca trupele ducu in tabera nu sciu pe care senatoru,* si peste pucinu apoi, *ca e Otone pe care ilu ducu.* Totu deodata lumea acurá din tóte laturele Romei, care cum ilu intîlnise pre cale, unii de frica essagerandu, altii micsiorandu fapt'a neputendu 'si uitá nice atunci de lingusîre. Dupa tienerea svatului le placù *a cercá dispusetiunea inimiloru de la coortea ce erá de*

garde la Palatiu; nu anse prin Galba insusi, acaruia *auctoritate voiiá sa o tiena intrégа pentru cele din urma media de mantuire.* Pisone se adresà depre scar'a palatului cotra militarii conchiamati cu urmatóri'a alocutiune.

„Este a siessea di, comilitariloru, de candu sunt dechiaratu „Cesare, nesciindu fiitoriulu si déca am sa dorescu seu sa me „temu de acestu nume. Ursit'a casei mele si a statului e pusa „in man'a vóstra. Nu ca dóra m'asi cutremurá de ver o eata„strófa trista in catu pentru persón'a mea, cá unulu ce am cer„catu nenorocirea si acum am sa invetiu ca si starea cea feri„cita nu e mai pucinu cercudata de pericule; ci me dóre de sórtea „tatalui meu, de a senatului si de a republicei chiaru, déca au „ne cata sa perimu acum au, ceea ce e deoprotiva durerosu „pentru cei buni, sa ucidem. La misicarea din urma aveam „mangaerea ca Rom'a a remasu necruntata de sange, si ca „domni'a s'a stramutatu fora discordia. Prin adoptione se credea „a se fi provediutu ca nice dupa mórtea lui Galba nu va ramané „locu la resbelu.

XXX. Nu me voiu laudá nice intru nobilitatea mea, nice „intru modesti'a mea. Nu face trebuintia a numerá virtuti, candu „e vorb'a a trage paralela intre mine si intre Otone. Vitiale „lui, singure intru care se mandresce, resturnara imperati'a chiaru „atunci, candu elu jucá rol'a de amicu alu imperatului. Au dóra „tienatur'a si portulu lui, gatelile lui cele muieresci ilu facura „demnu de tronu? Insielati sunt toti cati ia risipitur'a dreptu „liberalitate. Ista a perde averi va sci, a danui nu va sci. „Éro acum curviele, banchetuirile si adunarile cu femei sunt ce i „se invertescu prin capu. Acestea sunt pentru densulu buna„tatile puterii suverane: gustarea acestor'a si placerile voru fi „pentru densulu, rusinea si desonorea pentru toti. Caci nimene „enco n'a domnitu bine, care a ajunsu la putere prin foradelegi. „Galba fú denumitu Cesare prin vocea unanima a genului ome„nescu, eu prin voiinti'a vóstra. Déca republic'a si senatulu si „poporulu e sa fia nisce vorbe seci, e de interesulu vostru, o „soci de arme, cá sa nu alége pe imperatulu nisce blastemati. „Revolta de legiuni incontr'a ducelui loru s'a mai auditu cate „odata; credinti'a vóstra anse, numele vostru au remasu nevatamate „pona acum; Nerone insusi a fostu care va desertatu pe voi, nu voi „ati desertatu pe Nerone. Mai pucinu de treidieci de fugari si desier„tatori, pe cari nimene nu i ar suferi sa 'si aléga pe Centurionele séu „pe tribunulu loru, acesti'a sa dea domnia? Autorizaveti voi acestu „essemplu? facevaveti, complici crimei suferindu in linisce a se „efectuá? Licenti'a acésta va trace in provincie, si pe noi ne „voru asunge urmarile acestei cutezari criminali, pe voi nu va „voru trace cele a le resbeleloru. Pretiulu ce vi se propune

„pentru uciderea imperatului nu e mai mare decatu celace vi se „oferesce spre a remané in datori'a vóstra; veti primi dela noi do„nativulu pentru credintia, ce lu veti capatá dela altii pentru „crima.“

XXXI. Respandinduse speculatorii coortea remasa ascultà cu multiemire cuventarea, si, cum se face in turburari, mai multu din intemplare, fora ver unu svatu preconceputu, se prepara a se inarmá; ceea ce mai tardiu se crediú a fi facutu din perfidia si din prefacatoria. „Tramisus'au totu deodata si Mariu Celsu la elita armatei Illirice, care tabará in porticii Vipsaniei. Primipilariloru Amuliu Serenu si Domitiu Sabinu li se comandà, cá sa contraga din atriulu templului Libertatii coortîle germanice. Intru legiunea marinara n'avea incrediementu, caci acést'a erá amarata pentru uciderea sociloru sei, pe cari Galba i taiasé indata de la prim'a sa intrare in Rom'a. Se dusera in taber'a pretorianiloru si tribunii Ceriu Severu, Subriu Destru si Pompeiu Longinu, cá sa cerce ca óre rebeliunea abea inceputa si enco neconsolidata nu s'ar puté ea impacá si plecá la nisce svaturi mai intielepte. Pe Subriu si pe Ceriu militarii i primira cu amenintiarī, pe Longinu pusera man'a si lu desarmara, pentruca, nu erá inaintatu dupre gradurile militaria, ci prin amicíti'a lui Galba; pentruca erá credinciosu imperatului seu, si tocma pentru acést'a cu atatu mai suspectu rebeliloru. Militarii marinari se unira fora a se mai indoui cu pretorianii rebeli. Pe Celsu coortîle Illirice ilu luara la fuga cu aruncaturi de darde. Trupele germanice statura multu timpu la indouire; caci, tramise de Nerone la Alessandri'a, se intorsese din acésta caletoria lunga pre mare caduite cu tropulu, erá anse multiamite cu sufletulu fiindu cautate in betezirea loru cu grige parintésca de Galba.

XXXII. Dejá poporolu intregu amistecatu cu servi impluse palatiulu cu strigari confuse cerendu *mórtea lui Otone si perderea conjuratiloru,* cá si cum aru fi poftitu in cerculu seu in teatru o piesa órecare; acést'a nu o facea cu ver o judecata cumpanita séu din sinceritate, deórece totu in acea di cerura cu acelasi focu contrariulu; ci éca asia din datina eredîta spre a lingusi pe imperatulu fiacine o fi, din licentia de achiamatiuni si dintr'unu spiritu de partita secu. Intr'aceea Galba erá tienutu in locu de dóua svaturi diverse. T. Viniu 'i diecea: „sa „remana in palatiu, sa inarmeze pe sclavi, sa fortifice intratele; „si sa nu se espuna la furi'a rebeliloru, sa lasa celoru rei timpu „de caire, celoru buni spatiu de unire. Crimele se intarescu „prin resistari pripite, planurile cele bune prin temporizare. In „fine a merge inainte, se póte oricandu, a retirá dupa o essire „caita, e in puterea altor'a.“

XXXIII. „Sa ne grabimu, i diecea altii, pona nu cresce „rebeliunea acum enco fora putere a catoruva insi. Ca si „Otone se va cutremurá, elu, care essi pe furisiu fù presentatu „la o ostire ce nu sciá nimica; si care acum prin perderea de „timpu cu indoirea si lasarea nóstra invatia a face pe Impe„ratulu. Sa n'asceptamu ponace, punendu in ordine taber'a, va „ocupá forulu si se va sui in capitoliu inaintea ochiloru lui Galba „insusi: pe candu acestu capitanu mare cu bravii sei amici se „inchiude dupa usia in casa, cá cum aru voi sa sustiena o a„sedia. Éro sclavii acestia aru fi unu frumosu ajutoriu, candu „concordi'a unei asemini multiemi, si ceeace face tóta tari'a ei, „foculu celu dintâiu i s'ar stinge! Deci partea cea mai neo„nesta e si mai nesecura, si déca e sa perimu, sa infruntamu „periculuIu. Acest'a celu pucinu va aduce ura preste Otone, si preste noi onóre!" Candu Viniu combatea acésta parere, Laecone, sumutiatu de Icelu, i sari cu amenintiari din cerbici'a urei private spre perirea publica.

XXXIV. Galba ne mai indoinduse se determinà pentru svatulu celoru-ce propunea mai oneste. Cu tóte acestea Pisone fù pretramisu in tabera cá unu barbatu ce erá teneru cu nume mare, de favóre nóua si cá inimicu lui Viniu, fia ca erá inadeveru, fia ca asiá voiá maniosii incontr'a acelui'a; caci ur'a se crede mai usioru.

Abea apucase Pisone sa esse si se lati, de ocamdata cá o faima ne secura si indouiósa, scirea ca *Otone sa fia ucisu in tabera*, si apoi curentu, cum se intempla cu minciunile cele mari, afirmara unii ca au fostu de facia si au vediutu cu ochii uciderea lui, ceeace se crediù usioru din partea celoru ce se bucurá de acest'a si din a celoru indiferenti. Multi credea ca faim'a s'a plasmuitu si s'a maritu din partea Otonianiloru cari se amistecasera dejá printre multime si semenasera acésta bucuria falsa spre a atrage afora pe Galba.

XXXV. Acum nu numai poporulu si plebea cea órba prorupse in aplause si demustratiune essagerate, ci si majoritatea cavaleriloru si a senatoriloru in pucin'a loru prevedere lapedandu tóta temerea strabatu pre usîle sparte in palatiu si se oferescu lui Galba, geluinduse ca li s'a rapitu ocasiunea de a luputé resbuná. Ómenii cei mai lasi, și cari, cum demustrà essîtulu, in periculu nu cutéza nimic'a, se intracea in vorbe essagerate si s'aratá bravi cu limb'a. Nimene nu sciá adeverulu, toti ilu afirmá, ponace in fine, in caosulu minciuniloru, rapitu de ratacirea unanima, Galba imbraca zeao'a, si, neputendu resiste nice cu etatea, nice cu corpulu la impinsulu multiemii se lasa a se scóte intr'o lectica. In palatiu ilu intîlnesce Iuliu Atticu, unu gardistu, si invertindu sabi'a cruntata *striga ca elu a ucisu pe*

Otone, sociu de arme, i diese: cu a cui ordinu? — Semnu minunatu acest'a de taria a barbatului, care, gata pururea a infrená licenti'a soldatésca, nu se sparie de amenintieri si nu se corumpe de lingusiri.

XXXVI. „Dejá in tabera dispusetiunea inimiloru tuturora „nu mai erá induiósa, si ardórea atatu de mare, ca militarii ne„indestulati numai cu a acoperi pe Otone asiediati in sieru cu „corpurile loru, ilu pusera si-lu cercudedera intre semnele mi„litaria si flamure pre tribunalu, unde cu pucinu mainainte sta„tuse statu'a de auru a lui Galba. Nice tribunii, nice centu„rionii nu putea a se apropiá, ce e mai multu militariulu de „rindu strigá cá sa se ferésca de capi. Numai larma, strigate „si imbarbatare imprumutata; nu cum face poporulu si plebea „prin achiamatiuni discordanti de lingusire séca; ci pe care „cum se presentá din militari, ilu prendu de mana, ilu punu in „sieru lunga sine, ilu imbracisiéza in armatura, i spune jura„mentulu, si recomenda acum pe imperatulu la militari, acum „pe militari la imperatulu. Otone, din partea sa, numai pucinu „intindiendu-si manile adoréza asiá diecendu pe ologulu mili„tare si, pentru cá sa devina imperatu, se face sclavu. Dupace „legiunea marinara i puse intréga juramentulu de credintia, ca„patandu bizuintia in puterile sale, socoti cá sumutierile sale, „indreptate pona acum singulariloru, sa le adreseze cotra toti „de comunu, si incepù a vorbi despre valurile taberei asiá:

XXXVII. „Sub ce nume sa me presentezu eu naintea „vóstra, sociloru de arme, nu potu sci; privatu nu cutezu a me „numi, caci voi m'ati salutatu de imperatu; imperatu enco nu, „pona candu mai imperatiesce altulu? Cum sa ve diecu si „voiu, érosi nu sciu, pona candu e induiosu, pe cine aveti voi „in tabera: pe imperatulu poporului romanu, au pe inimiculu „lui? Au n'auditi, cum ceru condemnarea mea si mórtea vóstra „totudeodata? Atatu de invederatu este ca noi numai impreuna „putemu si peri si a ne mantuí! Si Galba, blandu cum este, „póte a si promisu uciderea nóstra, elu, care, ne cerendu nimene, „taià atatea mii de militari nevinovati. Tremurulu cuprinde „sufletulu meu, de cate ori mi vine aminte acea intrare in Rom'a „preste cadavre, singur'a victoria a lui Galbà, candu in ochii „Romei diecimà pe aceia, pe cari, in urm'a supunerei si rugari„loru, i iertase Sub aceste presemne triste intrandu in Rom'a „cu ce-si a glorificatu apoi domni'a, decatu cu uciderea lui „Obuttroniu Sabinu si a lui Corneliu Marcellu in Spania, cu a „lui Betun Chilone in Gali'a, cu a lui Fonteiu Capitone in Ger„mani'a, cu a lui Clodiu Macru in Afric'a, cu a lui Eingoniu „pre cale, cu a lui Turpilianu in Rom'a, cu a lui Nimfidiu in „tabera? Care provincia, care tabera, care sá nu fia cruntata

„de sange si insemnata cu ucidere, séu, cum diece densulu, sa „nu fia indreptata si regulata? Caci celece pentru altii suntu „crime, elu le numesce media de vindecare; insemnandu cu „nume false tirani'a cu seriositate, avariti'a cu economi'a, uci„derea si desonorarea vóstra cu disciplina militare. Sunt siepte „luni dela mórtea lui Nerone si Icelu dejá a furatu mai multu „decatu rapira unu Policletu, unu Vatiniu, unu Eliu. T. Viniu „ne aru fi despoiatu cu mai pucina avaritia si licentia, candu „aru fi domnitu insusi: éro acum ne strivesce cá cum amu fi „sclavii sei, ne despretiuesce cá pe nisce straini. Acésta casa „singura aru fi de ajunsu la donativulu, carele nice odata nu „vi s'a datu, si pentru care vi se imputa mereu."

XXXVIII. „Si pentru cá sa nu ve remana sperantia nice „macaru la succesorulu seu, Galba rechiamà din essiliu pe bar„batulu, pe care l'a judecatu ca i semina mai multu la ursusia „si arpagonia. Voi ati vediutu, sociloru de arme, in acea di „memorabile de tempestate, ca dieii insusi s'aratara contrari la „acésta fatala adoptiune. Simtiementulu acest'a e si alu sena„tului si alu poporului romanu. Bravur'a vóstra se ascépta; „caci tóta intreprinderea onesta prin voi 'si capata tari'a, fora „voi si cea mai laudabile n'are valóre. Eu nu ve invitu nice la „resbelu, nice la periculu: armele tuturoru militariloru sunt cu „noi. Unic'a coorte, imbracata in civile, a lui Galba, nu-lu a„para, ilu tiene prinsu mai virtosu. Cum ve va vedé pe voi, „cum va luá parol'a mea, tóta cért'a va mai stá apoi in aceea „ca care sa merite mai bine de mine. Nu incape nice o in„tardîare dar la o intreprindere, ce nu se póte laudá, decatu „numai dupa ce s'a implinitu."

Dupa acést'a ordinà, sa se deschidia armamentariulu. Armele se rapira rapede fora regula si fora ordine militarésca; incatu nu puteai destinge pe pretorianu de legionariu; se cufundá intre sine cu casce si scute de ale militiei ausiliari. Nice unu tribunu, nice unu centurione nu-i comendá, fia-care erá pentru sine duce si comandante, éro mediulu celu mai agitatoriu pentru blastemati erá ca cei buni stá tristi cu inim'a.

XXXIX. Dejá Pisone, spaimentatu de fremitulu rebeliunii crescende si de strigarile ce resuná pona in Rom'a, ajunse pe Galba, carele intr'aceea esîse si s'apropiá de Foru; dejá Mariu Celsu adusese sciri pucinu imbucuratórie: candu unii svatuiá, cá sa se intórca la Palatiu, altii cá sa mérga la capitoliu, cei mai multi cá sa ocupe rostrulu in Foru, multi contradiecea numai parerile altor'a, si, cum se intempla in intreprinderi nefericite acelea se vedea a fi mai mantuitória, pentru care trecuse ocasiunea. Se diece ca Lacone planuise fora scirea lui Galba, cá sa ucida pe Viniu, séu pentru cá prin pedepsirea aceluia se

mulcomésca pe militari, séu pentru ca-lu credea a fi intielesu cu Otone, séu in fine si numai din ura personale. Timpulu si loculu ilu tienù intru indouire, caci uciderile incepute odata, cu grau se mai potu opri. Planulu acest'a se mai incrucisià si prin vestile cele inalarmatórie, prin fugirea insocitoriloru si prin racirea ardórei tuturoru cari la inceputu s'aratasera cu atat'a zelu si inima.

XL. Intr'aceste Galba, impinsu de miscarile diverse ale multimei, amblá incóci si incolo, toti se gramadescu prin basirice si temple, tristu spectaclu acest'a! Nice o voce a poporului séu a plebii, ci fecie triste si urechi incordate spre tóte laturele; nu turburare, nu linisce, cum e tacerea in fric'a cea mare si in mani'a cea mare. Cu tóte acestea lui Otone se anuntia, ca plebea se inarméza. Elu da ordinu cá sa mérga cu pasi sfortiati si sa previna periculului. Atunci sa fi vediutu pe bravii romani, cá si cum aru fi avutu ca sa restórne pe unu Vologese, séu pe unu Pacoru, de pre tronulu strabunu alu Arsacidîloru, éro nu cá sa ucida pe imperatulu loru, pe unu betranu nearmatu, cum spargu ei pe poporu, cum strivescu pe senatu si amenintiendu din arme cum in rapediunea cailoru dau assaltu asupr'a Forului. Pe ei nice maiestatea capitoliului, nice santiani'a templeloru maretie, nice memori'a principiloru de mai nainte, nice temerea de cei fiitori nu-i putura conteni dela efectuirea unei crime, resbunata pururea de ver care succesoru pre tronu.

XLI. Vediendu ca se apropia acésta céta de inarmati, stegariulu dela coortea ce escortá pe Galba (spunu ca a fostu Atiliu Vergilione) smulse icon'a imperatului si o trantì de pamentu. La acestu semnu tóta coortea se dechiara pentru Otone, forulu se desiarta cu fug'a de plebe si poporu, in contr'a celoru ce se indoiescu cu mintea se scotu sabiele. Pe lunga laculu lui Curtiu prin trapadarea purtatoriloru, Galba se restórna din lectica invalatucinduse. Vorbele cele din urma ale lui se naraza in varia moduri, dupre cum naratorii sunt inspirati de ura séu de amirare in contr'a lui. Cei dintai diecu ca aru fi intrebatu in tonu uimitu, *ca ce reu a facutu,* ruganduse *cá sa-i lasa pucîne diele spre a imparti donativulu;* cei din urma, si acestia sunt mai multi, *ca insusi si aru fi oferitu gatulu diecendu: sa dea si sa lovésca, déca asiá cere binele patriei.* Ucidiatoriloru pucinu le a pasatu 'loru de ce diecea densulu. Nu se scié anume ca cine l'a taiatu. Unii spunu ca a fostu voluntariulu Terentiu, altii ca Lecaniu; se vorbesce mai tare de Camuriu, militariu din legiunea a cinsprediecea ca i aru fi strapunsu cu sabi'a gatulu. Ceilalti i sfasiara uritu braciale si piciórele (caci peptulu

i erá acoperitu de zeoa); cele mai multe rane barbarii i le facura in selbatic'a loru furia trunchiului dejá decapacinatu.

XLII. Dupa acést'a s'aruncasa asupr'a lui Titu Viniu, despre care enco nu se scie, déca temerea amenintiatória i a inecatu vócea, séu déca a strigatu, *ca Otone n'a datu ordinu, ca sa lu ucida;* ceea séu plasmuise de frica, séu marturisise complicitatea sa la conjuratiune, ori cum va fi viéti'a si renumele lui ne face sa credemu mai tare, ca elu a sciutu de crim'a a carui'a insusi erá caus'a. Elu cadiù naintea templului divului Juliu (Cesare), ranitu mai antaiu la genunchi, apoi strapunsu de o parte si de alt'a prin Juliu Caru, unu militariu legionariu.

XLIII. Unu barbatu raru a amiratu véculu nostru in dioa aceea intru Semproniu Densu. Acest'a, cá centurione alu unei coorti, date de Galba spre escortare lui Pisone, se pune cu unu pumnariu scosu in contr'a inarmatiloru, le imputa uritiunea foradelegii, si acum cu man'a, acum cu vocea abate pe ucidiatori asupr'a sa, pona candu Pisone, de si ranitu, capata ocasiune a se scapá. Pisone fugì in templulu vestei, unde din comiseratiune fù primitu de unu servu publicu, care ilu ascunse in chili'a sa. Nu santieni'a locului, nu religiunea, ci opacitatea locului i a mai amonatu uciderea amenintiatória. Dar n'a tracutu multu si éca ca se arata, tramisi de Otone, insetati anume de sangele lui Pisone, Sulpiciu Floru din ostirea britanica, nu demultu danuitu cu cetatieni'a romana de Galba, si Statiu Murcu, unu speculatoru, cari, dupa ce l'au strasu din templu, ilu ucisera in tend'a basiricei.

XLIV. Se diece ca nice o ucidere n'a casiunatu lui Otone mai mare placere, nice unu capu nu l'a privitu cu nisce ochi mai nesaturati; fia ca inim'a lui abea atunci, liberata de tóta grigea, se putù dá intrégа la bucuria; fia ca aducerea aminte de majestatea lui Galba, de amiciti'a lui Viniu, i intunecase sufletulu, crudu altamente, cu triste icóne. Ero a se bucurá de mórtea lui Pisone, cá de a unui inimicu si rivalu alu seu, credea ca nu numai este iertatu ci dreptu chiaru. Capetele, infipse in tiepe, se purtara intre semnele militaresci lunga vulturulu legiunii, aratandu'si pe intrecute manile cruntate, cari ucisera, cari luara parte in persóna, unii cu dreptu, altii falsu laudarinduse cá de o fapta frumósa si memorabile. Mai multu de o suta si doue dieci de petitiuni aflà mai in urma Vitelliu, prin cari se cerea remuneratiune pentru cutare séu cutare, tréba notabile facuta in acea di. Vitelliu puse sa i caute si sa i perdia pe toti, nu in onórea lui Galba ci dupre datin'a traditionale a domnitoriloru, spre securitatea loru in presente, si spre resbunare in fiitoru.

XLV. Ti se parea ca e altu senatu, altu poporu: toti alérga

in tabera, fia care va sa apuce inaintea celoru de pe lunga densulu, si sa intraca pe cei apucati inainte, injura pe Galba, lauda intieleptiunea militariloru, saruta manile lui Otone, cu catu entusiasmulu erá mai falsu, cu atat'a se manifestéza mai mare. Otone din partea sa nu departéza pe nimene de la sine, si din gura si din ochi cérca a imblandi pe militarii amenintiatori si aprinsi de resbunare. Pe Mariu Celsu, consulu desemnatu si amicu constante alu lui Galba pana in fine, 'ilu cerca la mórte, maniosi cum erá pe zelulu si nevinovatia lui cá pe nisce crime. Erá chiaru, ca ei cauta numai ocasíune de pradare si sa pérdia pe totu omulu ce mai erá onestu. Otone enco n'avea autoritate destula spre a infrená crimele, elu putea numai a le comandá. Deci cu o mania faciarita puse sa lu lege si sub pretestu ca i prepara o pedépsa mai mare, ilu scapa de o mórte secura.

XLVI. De aci inainte tóte s'au facutu dupre bun'a placere a militariloru. Insusi 'si alesera pe prefectii pretoriului, pe Plotiu Firmu, odata simplu militaru si acum comandante de vigilia, carele se dechiarase pentru Otone enco de pe candu erá in putere Galba; la care mai adausera pe Liciniu Proculu, amicu intimu alu lui Otone, suspectatu ca ar fi favorizatu planurile acestuia. De prefectu alu Romei facura pe Flaviu Sabiniu, luanduse dupa alegerea lui Nerone, sub carele mai functionase in acestu postu; cei mai multi respectandu dejá intr'ensulu pe frateso Vespasianu. Cerura cu dioru cá sa se caseze banii ce erá datina a se plati centurioniloru, pentru congedia; caci acést'a erá o specia de tributu ce apasá fórte pe militariulu de rindu. A patr'a parte din coorte se-departá cu congedia seu vogabundá prin tabera indata ce depunea centurionului acésta tacsa. Nimului nu i a fostu grigia a cercá modulu insarcinarii militariloru cotra comilitarii sei, nice speciele de castigu. Prin lotriri si rapituri séu prin angare de sclavu militariulu se rescumpará de la servitiu militare. Cotra acést'a centurionii pona atunci incarcá pe ori care militaru erá cevasi mai avutu cu angare si maltratari pona candu 'si rescumperá congedia. In fine storsu prin dari si desnervatu prin neactivitate se re'ntorcea la coorte seracu si lenevosu din avutu si bravu ce erá. Corupti acum unii apoi altii la rendulu loru prin atare seracire si desfrenare se dá in fine la rebeliuni, imparechieri si la resbele civile. Dar Otone, cá sa nu instraineze inimile centurioniloru dela sine prin liberalitate facuta militariloru de rindu cu daun'a acelor'a, promise *ca va platì din cass'a sa privata banii anuali de congedia.* Mesura folositória acést'a, mantienuta in urma de imperatii cei buni spre consolidarea disciplinei militari. Prefectulu Lacone, sub pretestu, ca se internéza intr'o insula, fù ucisu de unu voluntariu, pe care Otone ilu pretramise spre acestu scopu;

éro Marcianu Jcelu, ca iertatu ce erá, fù essecutatu publice la mórte.

XLVII. Acésta di petracuta intréga in crime, spre cea mai mare durere, se fini cu bucuria. Pretorulu cetatii [1]) chiama senatulu; cei lalti magistrati se intracu in lingusiri. Alérga parintii se decreteza *lui Otone puterea tribunicia, numele Augustu si tóte onórele imperatesci,* nisuindu cu totii a face sa se uite injuraturile si improbozitùrile care aruncate in turburare se parea ca lui Otone nu i ar fi intratu la inima. Uitatau elu vetamarea séu numai a mai amonatu resbunarea, pucin'a sa domnire n'a iertatu ca scimu. Otone dusu prin forulu fumegandu enco de sange si printre cadavre la capitoliu si de ací la Palatiu, dede voiia a se inmormentá si a se arde corpurile. Pe Pisone ilu grigira nevést'a sa Verania si frateso Scribonianu; pe T. Viniu fii'a sa, Crispina dupa ce cercetara si rescumpararа capetele, pe care ucidiatorii le conservasèra spre vendiare.

XLVIII. Pisone implini anulu treidieci si unulu alu etatii sale cu nume mai bunu decatu cu norocu. Fratii lui, Magnu si Crassu, fura ucisi; acel'a de Claudiu, acest'a de Nerone. Insusi essilatu mai multi ani, imperatu patru diele, printr'o adoptiune pripita, intracù pe frateso celu mare numai cu aceea, cá sa péra mai antaiu.

T. Viniu a traitu cincidieci si siepte de ani cu o purtare neegale. Tataso erá de familia pretoriana, mosiuso maternu, unulu din proscrisi. In primii ani de servitiu militare se desonorase candu stá sub legatulu Calvisiu Sabinu. Femei'a acestuia, apucata de o dorintia rea, cá sa védia cum este orinduita taber'a, intrà in vestmente militaresci nóptea, si, dupa ce a cercatu cu aceeasi nerusînare vigiliele si celelalte servitia militaresci, cutezà a se prostitui in loculu de frunte chiaru a taberei. [2]) Vinovatu de acésta crima se suspitionà a fi T. Viniu: de aceea din ordinulu lui Caligul'a fú bagatu in latiuri, ci, dupa aceea scaimbanduse starea lucruriloru fu eliberatu. Apoi inaintandu nesuperatu pre cararea functiuniloru, dupa essîrea din pretoria, capatà comand'a preste o legiune, si in acést'a se destinse. Curentu apoi se notà cu infami'a démna de unu sclavu, fú adeca crediutu ca a furatu dela més'a imperatésca o cupa de auru: si in adeveru a dóu'a di Claudiu ordinà cá din toti óspetii numai lui Viniu sa i servésca in vase de lutu. Cu tóte acestea cá proconsulu administrà cu soliditate si intregitate provinci'a Galli'a Narbonense. In fine prin amiciti'a lui Galba trasu la marginile ripei, sa aratà cutezatoriu, intrigantu, activu, si, dupre

[1]) Acésta tréba erá de competinti'a consuliloru; acestia anse, Galba si Viniu, erá ucisi. [2]) In principiis, locu sacru unde sta insemnele militaresci etc.

cum ilu impingea inim'a, deoprotiva energicu pentru bine cá si pentru reu. Testamentulu lui T. Viniu sè anulà din caus'a marimii averiloru sale; vóii'a ultima a lui Pisone se incuviintià pentru saraci'a lui.

XLIX. Cadavrulu lui Galba, lungu timpu negrigitu si sub velulu noptii espusu la totu felulu de batjocuri, fú inmormentatu de intendantulu Argiu, unulu din vechii sei sclavi intr'o grópa umilita in gradinile private a le acelui'a. Capulu seu infiptu si sfasiatu prin marcantendere si calài abeá a dóu'a di se gasì pre morimentulu lui Patrobiu, unu iertatu alu lui Nerone, pe care lu ucisese Galba, si fù impeunatu cu trunchiulu dejá arsu. Acésta fine avù Serviu Galba in etate de sieptedieci si trei de ani, dupa ce au traitu in pace sub cinci imperati, mai ferice sub domni'a straina decatu supt a sa. Veche erá nobilitatea casei sale, mare averea sa; insusi de intielegintia mediocre, mai multu fora vitia de catu virtuosu, nice nepasatoriu de renumire, nice laudarosu; nepoftitoriu de averea altuia, iconomu cu a sa erá avaru cu banii statului. Cotra amici si iertati candu dá preste buni de o indulgentia ce nu incape imputare; déce erá rei, lasatoriu pona la culpa. Dar lustrulu originei sale, periclulu timpului serviá de pretestu cá ceace erá apatia sa se numésca intieleptiune. In flórea etatii sale se bucurá de renumire militarésca in taber'a germanica. Cá proconsulu administrà Afric'a cu cumpatare, si mai in etate Spani'a cu aceeasi iubire de dreptate. Catu a fostu privatu, parea mai mare de catu unu privatu, si, dupre opiniunea publica, demnu de imperatia, déca n'ar fi imperatîtu.

L. Rom'a tramuratória, spaimentata totu de odata si de crudimea crimeloru mai noua si de moravurile cele vechi a le lui Otone, se sperià si mai tare prin scirea despre Vitelliu, carea inainte de caderea lui Galba se tienuse in secretu, pentru cá lumea se crédia ca numai ostirea Germaniei superiori s'aru fi revoltatu. Atunci nu numai senatulu si ordinulu cavalarescu, si toti cati se intereséza si se ocupa cu afacerile publice; ci si vlogulu chiaru geleá pe facia fatalitatea, ce a alesu pe doui insi din muritorii cei mai blastemati prin nerusînarea, molitiunea si desfrenarea loru, cási spre perirea imperiului romanu. Acum nu se mai vorbiá despre essemplele cele mai noua a le resbeleloru civile, despre repetîtele ocupari a le Romei prin propriele ostiri, despre devastarea Italiei si pradarea provintieloru, despre Farsale, Filipí, Perusi'a si Mutin'a — atatea nume celebre prin desastrele publice. Lumea pe ací erá sa cadia in ruine cându se batea pentru principatu cei demni; anse remase sub Juliu Cesare, remase sub Augustu vincitoriulu imperiului; sub Pompeiu si sub Brutu ar fi remasu republic'a. Éro acum pentru

cine se mergi la basirica: pentru Otone séu pentru Vitelliu? Rugatiunile si pentru unulu si pentru altulu sunt blasteme, dorintiele sacrilegia; caci resbelulu celu pórta intre densii nu te va invatiá altuceva, de catu cà acel'a e mai reu care e invingatoriu. Erá cari prevedea pe Vespasianu si armele orientelui, si, macaru cà Vespasianu erá mai bunu de catu amendoui aceiia, ómenii anse se cutremurá de noua resbele si de noua desastre. Cotra acestea faim'a lui Vespasianu erá in doui peri, si elu e uniculu dintre toti cati au domnitu naintea lui ce s'a facutu mai bunu dupa suirea pre tronu.

LI. Acum voiu dessierá inceputulu si causele rebeliunii Vitelliane. Dupa ce Vindice fú ucisu cu tóta ostirea sa, legiunile germanice, felóse de glori'a si de pradá loru, cá unor'a ce le cadiuse fora ostenitiune si fora periculu victori'a cea mai grasa, voiiá mai bine resbelu de catu pace, mai bine prada de catu soldu. Multu timpu purtara ele unu servitiu militarescu nefructuosu si aspru din caus'a naturei tierei, a climei si a disciplinei cei strinse, carea, neimblandîta in pace, sè móiia in certele civili, càci s'afla de ambele parti corumpatori, si tradarea remane nepedepsita. Fetiori, arme, caii, atatu pentru servitiu catu si pentru parada, erá destui. Dar inainte de acestu resbelu ele cunoscea numai centuriele, numai turmele [1]) sale; ostirile se despartiá un'a de alt'a prin marginile provincieloru: éro acum, dupa ce legiunile au fostu contrase in contr'a lui Vindice, si s'au mesuratu cu Galii, ele cautá cu lumenarea noua resbele, noue certe, si nui mai numiá, cá pona aci, *soci*, ci *inimici* si *devinciti*. Cotra acestea si Galii ce locuescu pe lunga Renu, nu lipsira a imbracisiá acelasi partitu, si devenira cei mai infocati agitatori in contr'a *Galbianiloru;* caci asiá numiá ei pe ceilalti Galli din batjocura cotra Vindice. Inimici ai Secnaniloru, ai Eduiloru, apoi, dupre cum erá de bogate, si ai celoru lalte popóra, militarii nostrii insetá intru inimile loru dupa cucerirea cetatîloru, dupa despoiarea campieloru si dupa pradarea caseloru. Pe lunga iubirea de argintu si trufia, aceste pecate de mórte a le celui mai tare, i mai intiritá si trucea galliloru, cari pentru cá sa insulteze ostirea, se laudariá *cà Galba le a scadiutu a patr'a parte din tributu si ca ei sunt danuiti de statu.* La acestea se mai adaose si faim'a cu viclenia respandita si cu nebunia crediuta, *cà legiunile au sa se decimeze, si centurionii cei mai bravi sa se demisioneze.* Din tote partîle numai vesti amenintiatórie, din Rom'a faime sinistre; coloni'a Lugdunense inimica, si tienace intru credintia sa cotra Nerone, respandiá o multieme de vorbe; dar materi'a cea mai multa la plasmuirea si acreditarea faime-

[1]) Scadronu.

loru o dedesera in tabera chiaru ur'a, temerea, si, dupa ce 'si au mesuratu puterile, credinti'a in sine.

LII. Pela inceputulu lui Decemvre alu anului precedente Aulu Vitelliu cum a intratu in Germani'a inferiore inspectionà cu grigia legiunile din iernatecu. Reabilità pe mai multi in rangurile loru, iertà pedepsele desonoratorie, cassà notele cele pré aspre, si acest'a mai multu cá sa se faca popularu, uneori si din iubirea de dreptate. Intre acestea se socotesce cà a delaturatu cu nepartinire spurcata iubire de argintu a lui Cecin'a, intrebuintiata in retragerea si intru impartîrea rangurilor militaria. Acestea nu se luá numai cá nisce mesure a le Legatului consulare, ci se priviá tóte dintr' unu puntu de vedere mai inaltu. In aintea barbatîloru onesti Vitelliu tracea de unu lingusîtoriu, partisanii lui anse la acést'a i diecea *deferintía*, precum numiá ei *bunatate* cà elu averea sa 'si o daruiá fora modu si mesura, éro pe a altor'a o prapadea; totu de o data din poft'a de ajunge la mai mari prin tr'ensulu ei i scaimbà vitiale in virtuti. Erá multi in ambele ostiri precum buni si pacifiici, asia si rei si cutezatori: dar legatii legiuniloru Alienu Cecina si Faviu Valente intracea pe toti iubirea de castigu fora margine, si cu cutezarea órba. Din acesti'a Valente erá maniosu pe Galba; caci se credea pucinu remuneratu pentru descoperirea ce i o facuse cu privintia la indouirea lui Virginiu de a se dechiará in partea acelui'a, si pentru apasarea rebeliunei incercate de Capitone, de aceea sumutiá pe Vitelliu aratandui arderea legiuniloru: „cà „numele lui ar fi faimosu pretotindea; cà Ordeoniu nu va intar-„diá a i se alaturá, cà Britani'a va fi pentru densulu; cà ajutó-„riale germanice i voru urmá; cà provinciele suntu de rea cre-„dintia in respectulu lui Galba; cà domni'a betranului se cla-„tena si curentu va cadea; cà n'are de catu sa 'si deschidia si-„nulu si sa mérga inaintea norocului ce i vine. Cà Virginiu „avú causa drépta de a se indouí, pentrucà, elu numai de fa-„milia cavaleréscа, din tata necunoscutu, ne fiindu facutu pen-„tru imperiu, a pututu sa lu refuse fora periculu; dar cà Viteliu, „alu carui'a tata a fostu de trei ori consulu, censoru si colega „alu imperatului, dupa ce aceste ranguri i dedera de multu „timpu stralucirea imperatésca, numai póte fi securu in viati'a „cea privata." Cu acestea se scuturá din lene inim'a lui Vitelliu, mai multu anse cá sa dorésca, de catu sa spereze.

LIII. Dar in Germani'a superióre Cecina, unu teneru frumosu, de statura inalta, de o ambitiune nestemperata, de unu ambletu maretiu, alesiuise favórea militariloru. Pe acest'a Galba ilu pusese preste o legiune, caci tracuse fora intardiere, in partea sa; dupa aceea, descoperitu ca a mancatu bani publici ilu dede in judecata cá pe unu furu. Cecina, plinu de mania, se deter-

minà a' si ingropá durerea personale sub ruinele statului. In ostire enco nu lipsiá seminti'a discordiei, nu numai caci intréga luase parte la resbelulu incontr'a lui Vindice; ci si caci nu s'a fostu dechiaratu pentru Galba, decatu dupa mórtea lui Nerone, si atunci enco numai in urm'a legiuniloru Germaniei inferiori. Trevirii, Lingonii si alte ginti, pe cate Galba le apasase prin decretele sale cele aspre seu prin ingustarea campieloru loru, veniá la legiuni in iernatecu si intrá in relatiuni cu ele. De aci convorbiri perturbatórie, si militariulu, coruptu prin asociri cu civilistii, asceptá numai venirea unui barbatu, care sa scie a se folosi mai bine de favórea ce se oferise lui Virginiu.

LIV. Lingoneanii, dupre o datina veche, tramisesera legiuniloru, cá simbolu alu ospitalitatii, doue mani drepte prinse. [1]) Deputatii acelor'a, imbracati in doriu si afectandu intristare adunca, amblá prin tabera si pela tende, [2]) spunendu *acum nedreptatîrile ce li s'au facutu,* acum *remunarile popóraloru vecine,* si, dupa ce vedea ca militarii 'si pléca urechile la acestea, vaierendu *si periculile si umilirile ostirii chiaru.* Erá aprópe sa espugnésca rebeliunea, candu Flacu Ordeoniu dede ordinu, cá legatii sa se duca, si, pentrucá plecarea sa fia mai secreta, *sa esse pe nópte din tabera.* Din acést'a se respandira vorbele cele mai teribili; cei mai multi din militari afirmá ca deputatii *s'au ucisu,* ca, déca nu 'si voru luá bine sem'a, usioru se póte intemplá, cá sa ucida, fora sa scie ceilalti, pe toti cari sunt mai curageosi, si cati s'au geluitu de starea presente a lucruriloru. Legiunile se legara intre sine printr'o legatura secreta. Atrasera si trupele ajutatórie, care la inceputu suspecte cá si candu ar fi fostu destinate a cercudá cu coortîle si scadrónele loru si a fáce asaltu in legiuni, mai la urma ele se aratara si mai infocate; caci intre cei rei e mai usiora contielegerea spre resbelu, decatu in pace spre concordía.

LV. Cu tóte acestea legiunile Germaniei inferiori fura aduse la prim'a Januariu cá sa depuna lui Galba cu solenitate juramentulu omagiale, dar cu mare indouire si numai prin vocea unor'a pucini din sierurile prime; ceilalti tacura, asceptandu fia care spre a'i apucá inainte cu cutezarea cei mai deaprope, dupre innascuta natura a ómeniloru cá sa se iá cu entusiasmu dupre impinsulu essîtu de la altulu ce insusi nu l'ar fi datu. Intr'aceea legiunile se framentá de varia simtiemente: cei din prim'a si a cincea legiune atatu erá de turbati, incatu unii aruncara cu petre in icónele lui Galba; a cincisprediecea si a siesse sprediecea legiune a fóra de fremitu si de amenintiari n'au cutezatu

---

[1]) Formate din metalu. [2]) Tente, tenda dela tendo = a tabará = tentoriu = cortu.

mai multu, cautandu in giuru ocasiune spre a erumpe. Dar in Germani'a superióre a patr'a si a duoasprediecea legiune, ce ierná intr'unu locu, sparsera icónele lui Galba totu la prim'a Januariu, cea a patr'a rapede cea a duoasprediecea mai antaiu indouinduse, apoi cu aceeasi ardóre. Si, pentrucá sa nu apara, ca s'ar fi desbracatu de respectulu cuvenitu majestatii Imperiului, invocara intru juramentulu loru numele, uitate deja de multu timpu, ale Senatului si poporului romanu. Nice unulu din legati si din tribuni nu s'au pusu pentru Galba; din contra unii, cei in turburari, suflara ei mai tare in foculu rebeliunii. Cu tóte acestea cuventare cá in adunari seu din tribunale n'au tienutu nimene; caci enco nu erá nimene, cui s'ar puté imputá. [1])

LVI. Legatulu consulare Ordeoniu Flaccu marturu oculare acestui atentatu criminale nu cutezà a infrená pe turbati, a opri pe indoiosi, a inimá pe cei buni; ci lasatoriu si fricosu fúse vinovatu din apatia. Patru centurioni ai legiunii a optuspre-diecea Noniu Preceptu, Donatiu Valente, Romiliu Marcellu, Calpurniu Repentinu, voiindu a apará statuele lui Galba fura rapiti de furi'a militariloru si bagati in féra. Deaci nainte nimului nu i mai erá de localitate, ni sa 'si mai aduca aminte de juramentulu de mai nainte; ci, cum evine in turburari, unde erá mai multi, acolo s'aflá toti. In nóptea, ce a urmatu dupa prim'a lui Januariu, purtatoriulu de vulture [2]) din legiunea a optuspre-diecea vine in Coloni'a Agrippinica si anuntia lui Vitelliu, ce erá la mésa, *ca a patr'a si a optusprediecea legiune a resturnatu statuele lui Galba si ca a juratu in numele senatului si a poporului romanu.* Acestu juramentu se socoti de desiertu, si se decretá *a se folosi de noroculu ce li se invita, si a dá ostirii, unu imperatu.* Fura detramisi de Vitelliu la legiuni si la legati ca sa le spuna: *ca ostirea Germaniei superiori a delesatu pe Galba,* si *ca din caus'a acést'a, cata au sa se bata in contr'a rebeliloru, au, déca le mai place concordi'a si pacea, sa 'si aléga unu imperatu; si ca e mai pucinu periculu a primi unu Principe, decatu a lu cautá.*

LVII. Cuartirulu de iernaticu alu legiuni prime erá celu mai aprópe, si dintre legati Fabiu Valente erá celu mai determinatu. Acest'a in dio'a urmatoria vení la Coloni'a Agrippinense cu calarimea legiunii si cu a trupeloru ajutatórie, si salutà pe Vitelliu de Imperatu. Lui i urmara pe intracúte cu entusiasmu legiunile aceleiasi provincie. Totu asia si ostirea Germaniei superíori, lasandu la o parte desiertele nume ale senatului si po-

---

[1]) Nu erá nimene care sa se fi dechiaratu de capu alu rebeliunii; cui, la casu de nereessîre, sa se póta imputá crim'a. [2]) Semniferulu, acuiliferulu = stegarulu.

porului romanu, tracú in trei Januariu in partea lui Vitelliu. Vei sci ca acelia nu i fusese de republica cu doue diele mainainte. Agrippineanii, Trevirii, Lingoneanii, se intracea in zelu cu ostirea; ei oferira fetiori, arme, caii, bani, fia care dupre valórea trupului, dupre averea si talentulu seu. Si nu numai capii colonieloru si ai ostirii, caror'a presentele le dá indestulare si fiitoriulu sperantia; ci si cetele in parte si militarii de rindu, dreptu bani, 'si oferiá provisiunea de cale, curelele de incinsu, coletele si ornamentele de argintu de pre arme, din instinctu, impinsatura si interesu.

LVIII. Vitelliu dupace a laudatu zelulu militariloru, puse a supr'a cavaleriloru romani servitiale de curte, la care pona aci erá datina a se intrebuintiá iertatii. Banii cuveniti Centurioniloru pentru congedia i numerá din fiscu. Furi'a militariloru, cari cerea mórtea multor'a mai de multeori o satisfacù, uneori o eludà prin arestari faciarite. Pompeiu Propincu, procuratorulu Belgiei, fú ucisu pe locu. Pe Juliu Burdone, prefectulu flotei germanice, ilu mantui prin insielatiune. Mani'a militariloru s'aprinsese incontr'a acestui'a, ca'si cum elu ar fi urdîtu tradarea lui Fonteiu Capitone si apoi curentu dupa aceea perderea lui. Memori'a lui Capitone erá placuta militariloru, si apoi facia cu altfelu de turbati Vitelliu a ucide putea pe facia, dar a iertá numai insielandui. Astfelu Burdone se tienù arestatu, si numai dupa ce Viteliu a batutu pe Otone si dupa ce mani'a militariloru se tracuse, fú eliberatu. De alta parte centurionele Crispinu, care se incruntase cu sangele lui Capitone, fú datu ca victima de impacare spre jungiere; caci prin partea ce luase la uciderea lui Capitone facú, cá si militarii sa i céra mórtea mai tare, si Vitelliu sa lu essecuteze mai fora parere de reu.

LIX. Pe Juliu civile, cá unulu ce erá préputinte intre Batavi, ilu mantuira de periculu, cá sa nu instrainéze pe acestu poporu ferosu prin uciderea acelui. Si cu adeveratu in tier'a Lingoniloru erá optu coorti batavice cá trupe ajutatórie ale legiunii a opt'a sprediece, care in acesti timpi de discordia se desbinasera de legiuni, si ele, fia cá amice fia cá inimice, in care parte s'ar fi inclinatu, gravitá fórte. Centurionii Noniu, Donatiu, Romiliu si Calpurniu, despre cari vorbiramu mai susu, fura ucisi din ordinulu lui Vitelliu, cá vinovati de tienerea credintiei jurate — pecatulu celu mai ne iertatu naintea rebeliloru. Mai tracura in partea lui si Valeriu Asiaticu, legatu in Belgia, pe care apoi Vitelliu si l'a facutu ginere, si Juniu Blesu, care guberná Gallia Lugdunense, dimpreuna cu legiunea Italica si scadronulu [1]) Taurinu. Ostirea din Retia enco n'a intardiatu a i se assotiá,

[1]) ala.

LX. Nice ostirea Britanica chiaru n'a mai statutu la indouire. Acolo comendá Trebelliu Massimu, despretiuitu si reu vediutu de ostire pentru iubirea sa de avere si pentru avaritia. Ur'a in contr'a lui o mai nutriá Rosciu Celiu, legatulu legiunii a dou'a diecea, desbinatu de multu de acel'a, cu ocasiunea resbelului civile anse inimiciti'a loru s'aprinse mai tare. Trebelliu imputá lui Celiu: *spiritu de rebeliune si cà demoralizéza disciplin'a militare;* Celiu aceluia: *cà a despoiatu legiunile si le a dusu la ultim'a lipsa.* Aceste certe hidóse intre capi ruinara spiritulu de subordinatiune alu ostirii, si discordi'a ajunse la gradulu, in catu Trebeliu, atacatu cu vorbe injuratórie insusi din partea trupeloru ajutatórie, si, delasatu de coorti si de calarime ce se unisera cu Celiu, fugì la Vitelliu. Provinci'a, de si se departà Legatulu consulare, remase in pace: o gubérná legatii de legiuni, toti egali la rangu si dreptu, Celiu anse mai putinte prin cutezare.

LXI. Vitelliu, care, dupa ce s'a unitu cu densulu si ostirea Britanica, dispunea de puteri mari si de media copióse, alese doui duci si doue caii de resbelu. Lui Fabiu Valente i dede ordinu cá sa cercea alesiui Galliele, seu la casu de neinvoiire sa le pradeze, si sa irumpa in Itali'a peste Alpii Cottiani, lui Cecina, sa apuce pre o cale mai scurta si sa traca preste culmea Peniniloru. Valente capatà sub comanda elit'a ostirii germaneinferiori dimpreuna cu vulturulu legiunii a cincea si cu coortîle si scadrónele, cam patru dieci de mii de inarmati. Cecina conducea trei dieci de mii din Germani'a superiore, simburulu caror'a erá legiunea a doue dieci si un'a. Ambeloru armate li se adause trupe ajutatórie germanice, din care si Vitelliu 'si intregì cetele sale, gat'a a urmá cu tóta mass'a de resbelu.

LXII. Sa te miri de diversitatea dintre ostire si imperatu. Militariulu intetiá, cerea bataia pona candu Galliele tremura, Spani'a se indouiesce. *Iérn'a sa nu i impedece, la o pace neactiva sa nu se opriasca. Sa irumpa in Itali'a, sa ocupe Rom'a. Nimic'a nu e mai securu de catu precipitarea in resbelele civile, unde se cere lucrare mai virtosu, de catu deliberare.* Vitelliu cá lasînatu pregustá fericirea domniei in desfrenari, pe la mése scumpe, beatu de pe la médi, si indopatu de bucate, Cu tóte acestea puterea si energi'a militariloru supliniá neactivitatea ducelui, cá si cum imperatulu ar fi fostu de facia si ar fi insuflatu celoru bravi sperantia seu celoru lenesi temere. Asiediati in linia si luatori aminte *cerea semnulu de marsu.* Dau lui Vitelliu numele de *Germanicu,* elu anse celu de *Cesare* nu lu primesce nice cá vincitoru. Unu semnu de bucuria pentru Fabiu Valente si pentru ostirea ce o conducea la bataia a fostu cá in dioa purcederi chiaru unu vulture planandu linu sburá in aintea ostirii

marsiande cá si cum ar fi voiitu sa i arate calea. Multa cale militarii facura ciuindu atatea strigari de bucuria, liniscea sburatóriei ne speriabili erá atat'a cà acést'a toti o luara de semnu securu alu unui essítu fericitu.

LXIII. Prin tiér'a Treviriloru, cá a unoru soci, ostirea tracù in pace. Dar in Divoduru, o cetate a Mediomatriciloru, militarii, desi fusesera bine primiti, cuprínsi de o teróre panica, alergara la arme, cá sa macelarésca pe nisce cetatiani nevinovati. Acest'a ei nu o facea din poft'a de pradare si de furare, ci din furia si turbare, care cu atatu erá mai ġrau de apasatu, cu catu caus'a nu i se cunosciá. In fine imblandîti prin rugatiunile ducelui se stemperara de a dirimá cetatea: cu tóte acestea se ucisera cá la patru mii de ómeni. Galliele fura apucate de o atare paura, cà poporatiunea de prin sate si cetati essíá cu antistii sei cu rugatiuni naintea ostirii apropiande: copii si femeile cadea cu faci'a la pamentu pre calea loru, si, tóte cate potu numai sa imblandiésca mani'a inimicului, se cercara, nu càci ar fi avutu resbelu, ci pentru cá sa li se dea pace.

LXIV. Noutatea despre uciderea lui Galba si suirea pre tronu a lui Otone o capatà Fabiu Valente in tiér'a Leuciloru. Acést'a n'a casiunatu militariloru nice bucuria, nice temere: resbelulu erá poft'a loru. Gallii nu mai putea fi neutri; caci, déca ei urá deoprotiva pe Otone cá si pe Vitelliu, de acest'a le erá si frica. Tiér'a Lingoniloru erá cea mai aprópe, aci fura bine primiti si domniá buna voiintia imprumutata. Dar bucuri'a fù de scurta durata, din caus'a neinfrenarii coortîloru, pe care desbinate, cum s'a disu, de legiune a patr'a sprediece F. Valente le adaosese la armat'a sa. Deocamdata, vorbe, apoi cérta intre bativi si legionari, ci, dupace militarii se grupara a luá parte unii pentru acesti'a, altii pentru aceia, batai'a erá aprópe a se aprinde, déca Valente, prin pedepsirea câtorv'a nestemperati, n'ar fi facutu atenti pe batavi cà 'si au uitatu de disciplina. Surd'a s'a cautatu cu lumenarea causa la resbelu in contr'a Eduiloru. Capatandu ordinu cá sa dea *bani si arme,* ei dedera pe deasupr'a fora bani si media de a le traiului. Ce facura Eduii de frica, aceea Lugdunenii dedera de bucuria. Cu tóte acestea legiunea Italica si scadronulu Taurinu F. Valente le luà cu sine. Ero pe legiunea a opt'a sprediece i placù a o lasá in Lugdunu, in cartirulu seu obicinuitu de iernare. Manliu Valente, legatulu legiunii Italice desi meritase bine de partitu, nu erá in favóre la Vitelliu. Fabiu ilu innegrise pe secretu naintea lui Galba fora sa scie ceva acel'a, caci, Fabiu, pentru cá sa lu póta insielá mai usioru, laudase in publicu pe Manliu.

LXV. Vechea rivalitate dintre Lugduneani si Vieneani s'aprinsese prin resbelulu ultimu. Multu sange cursese de ambele

parti, se batura mai de multe ori si mai ageru de cum ar fi fostu vorb'a numai a luá parte pentru unu Nerone seu Galba. Si Galba intr'o ora de mania venitele comunali a le Lugduneaniloru le prefacuse in fisicalia; de alta parte pe Vienneani i incarcà cu favóre. D'aci jalusia si invidia, si fiinduca i despartiá numai unu riu, fracarile urei. Deci Lioneanii acitiá pe militari unu cate unu si i indemná, cá sa stirpésca pe Vieneani: spunendule cà acestia *le a tienutu asediata coloni'a, cà au ajutatu intreprinderea lui Vindice, si cà mai deunadi au recrutatu o legiune spre apararea lui Galba.* Dupa-ce finisera cu numerarea causeloru urei, apoi le aratà in perspectiva marimea predieloru. Deja acitiarea nu mai erá secreta, ci se facea rugatiuni pe facia: „Sa „marga militarii si sa resbune, sa stirpésca scaunulu tuturoru „resbeloru gallice. Acolo tóte sunt aliane si inimice. Ei sunt „colonia romana, o parte a ostirii si socia si la bine si la reu. „Au voru ramané pe man'a inimicului celui mai neimpecatu la „casu candu caus'a n'ar avé essîtu fericitu?

LXVI. Cu de acestea si altele asemini vorbe aprinsera ei inimile militariloru pona la acelu gradu, cà nice insusi legatii si ducii partitului Vitellianu nu se mai credea in stare a margini furi'a ostirii: pecandu Vienneanii cunoscendu'si periculós'a pusetura, cu fruntîle incinse cu fasie si cu ramure de finicu a mana [1]) le essira in cale, si imbraciasindu armele, genunchii si piciórele imblandiera inimile militariloru. Valente danui pe fiacare cu cate trei sute de sestertii. Atunci vechimea si vadi'a coloniei fú luata in consideratiune, si intrevenirea ducelui, cá Vieneanii sa fia ne superati si mantuiti, fú ascultata. Cu tóte acestea ei decomunu se desarmara si sa insarcinara atatu privatii catu si comun'a sà provédia pe militari cu tóte trebuinciósele. Dar lumea nu incetá a diece cà Valente *fú cumparatu cu o suma mare de bani.* Acest'a, vecuitu in saracia multu timpu, si de o data devenitu bogatu, ascundea reu scaimbarea norocului; si prin lips'a indelungata aprindienduse de o pofta de avere nemarginita, dupa nisce teneretie petracute in lipsa se facú unu betranu risipitoriu. In marsiuri tardia apoi ostirea trecù prin tiér'a Allobrogiloru si a Vocontiiloru. Din marsiuri si statiuni ducele 'si facù o trafica, esploatandu prin conditiuni uritióse pe posesorii de mosii si pe magistratii de cetàti cu atat'a asprime, ca la Lucu, unu municipiu [2]) alu Vocontiiloru, adusese facle, cá sa i puna focu, pona ce se imblandi prin bani. Unde nu erá bani, catá sa'i aduca fete si femei maritate, cá sa lu multiamésca. Asiá venì pona la Alpi.

---

[1]) Velament'a = impr. ramuri de finicu, infulatus = fasia, banda cu care se legá capulu victimei duse la sacrificatu. [2]) targu, orasielu.

LXVII. Ce s'atinge de Cecina, acest'a facù enco si mai mari predi si varsà mai multu sange. Elvetianii, ginte Gallica, renumita odinióra pentru bravur'a si numerulu barbatîloru sei, apoi stralucita prin suvenire glorióse, intarîtasera caracterulu celu furiosu alu acestui duce, caci, neavendu nice o scire despre uciderea lui Galba, nu voiiá sa recunósca pe Vitelliu de domnu. Caus'a la inceperea resbelului a fostu iubirea de argintu si grab'a legiunii a doue dieci si un'a, care rapise banii, destinati, pentru garnisón'a unei fortaretie, ce elvetianii o intratienea de multu timpu cu spesele si cu trupele sale. Maniati pentru acést'a elvetianii prinsera nisce scrisori, ce ostirea Germanica, tramitea la cea Panonica, si arestara pe unu centurione si pe cativa militari. Cecin'a care cautá cért'a cu lumenarea, s'apucá sa resbune verce culpa, inainte de a 'si puté aratá ómenii parerea de reu. Plecá rapede cu taber'a, despoià ogórele, si predá unu locu, care erá tare frecuentatu pentru apele sale cele vindicatórie, incatu sub cursulu unei paci indelungate se facuse cá si o cetate. Tramise nuntii la trupele ajutatórie Retice, cá sa atace de la spate pe elvetianii cari stá incontr'a legiunii.

LXVIII. Aceia sumeti inainte de resbelu, fricosi in periculu, desi in prim'a loru turburare 'si alesera de duce pe Claudiu Severu, n'avea nice cunoscintia de resbelu, nu erá nice o ordine in sieruri, o intielegere in svatu. Lupt'a incontra la nisce veterani nu putea sa aiba essîtu bunu, sustienerea unei asedia parea nesecura, caci murii erá in ruine de vechime. Ici Cecina cu o ostire impunatória, colo scadrónele si coortîle Retianiloru, si tenerimea retîca chiaru deprinsi in arme si esserciati dupre regulile tacticei; pretotinde despoiare si macelare, elvetianii in medilocu nesciendu ce facu, aruncandu armele, parte mare raniti si ratacindu fugira pre muntele Vocetiu. Dar iute fura alungati de o coorte tracica cu asaltu, apoi persecutati de germani si de retiani fura taiati in fundulu silveloru si in cele mai adunci ascunsuri. Mii cadiura, mii se vendura cá sclavi. Dupa ce au stricatu tóta armat'a, in odine buna plecà spre capital'a tierei Aventicu, din care venira deputati cá sa dea cetatea; darea fù primita. Cecina ucide pe Juliu Alpinu, unulu din fruntasi, ca pe urdietoriulu resbelului, pe ceilalti i lasa la grati'a séu mani'a lui Vitelliu.

LXIX. Nu este usioru de diesu: ca deputatii elvetianiloru pe cine au gasitu mai neimpacabile pe imperatulu séu pe armata. Militarii ceru stirpirea cetatii [1]) 'si-si bagá armele si pu-

[1]) Civitas prop. = *cetate*, orasiu; impropr. *statu*, *ginte comune*. Comentatorii difereza in luarea sensului: *civitatis excidium*. Unii intielegu ca militarii cerea stirpirea gintei Elvetice intregi; altii dirimarea cetatii *Aventicu*. Eu primii acést'a din urma cá mai verisimile.

mnii in faci'a deputatiloru. Nice Vitelliu nu se abtienù dela vorbe si gesturi amenintiatórie, candu Claudiu Cossu, unulu din acesti deputati, sciù a intrebuintiá cunoscut'a sa elocentia, ascundiend'o la timpu supt unu aeru de frica pentru cá cu atatu sa fia mai putinte, asiá de bine, ca muià inimile militariloru, cari, cum e vlogulu rapede scaimbatoriu dupre impresiuni, erá totu asiá de inclinati la misericordia, precum sunt de neinfrenabili in turbare. Versandu lacrime si cerendu totu mai tare mai usióre, capatara iertarea si mantuirea cetatii.

LXX. Pecandu Cecina manea cateva diele in Elveti'a pona sa se insciintieze despre planurile lui Vitelliu, i vení din Itali'a imbucuratórea veste ca *scadronulu Sullanu* ce cantoná pelunga Padu *a juratu credintia lui Vitelliu.* Sullanii acestia servisera sub Viteliu candu erá proconsulu in Afric'a; dupa aceea comendati de Nerone cá sa mérga in Egiptu naintea lui, apoi rechiamati pentru rebeliunea lui Vindice, si pe atunci stationati in Itali'a, prin intrigile decurioniloru, cari nu cunoscea pe Otone si erá legati de sórtea lui Viteliu, si cari inaltiá tari'a legiuniloru ce se apropiá si glori'a militare a ostirei germanice, trecura in partea lui Viteliu, si, dreptu dar, tradara la noulu Principe cetatile cele mai forti ale provinciei Transpadane, Milanulu, Novara, Eporetia si Vecelle. Acést'a Cecina a aflatu dela decurioni. Dar deórace unu singuru scadronu nu erá de ajunsu spre apararea partii cei mai late a Italiei, tramise nainte coortîle Gallice, Lusitane si Britane, cetele Germanice dimpreuna cu calarimea Petriniana; insusi indoiosu catuva timpu, mergeva óre preste muntii Retiei in Noricu in contra procuratorului Petroniu, carele, caci contrasese trupele ajutatórie sí stricase pontile de preste riuri, tracea de partisanu alu lui Otone; ci, temenduse, cá sa nu pérdia coortîle si scadrónele pretramise, si totu deodata cugetandu ca i va fi laud'a mai mare tienendu Itali'a, si ca, ori unde s'aru bate, Noricii voru cadé cá premiu aceluia care va essi vincitoriu, totusi trecu cetele ajutatórie preste pasad'a Peninei, éro grosulu legiuniloru preste Alpii enco iernatici.

LXXI. Intr'aceea Otone, preste asceptarea generale, nu se desnervéza in moliciune si intr'unu repausu heberieu, placerile le amona pe altu timpu, pasiunile si le mascéza, si tiene intru tóte cuviinti'a de domnitoriu; dar cu atat'a mai mare temere insufla virtutîle lui cele faciarite, si re'ntórcerea posibile a vitialoru lui implea pe ómenî de grigia. Pe Mariu Celsu, consulu desemnatu, pe care ilu scapase de furi'a soldatésca printr'o arestare prefacuta 'lu tramise in capitoliu. Voiiá cá sa sî faca nume de generosu pe urm'a acestui barbatu celebru, dar urîtu de Otoniani. Celsu 'si marturisì crim'a, ca a fostu

nestramutatu credintiosu lui Galba, si ènco se laudá intr'acésta credintia cá demna de essemplu. Otone, nu pentru cá sa-lu ierte, ci, cá inimicu, sa nu i insufle grigia in privinti'a impacarii, ilu primi indata intre credintiosii sei si apoi curentu si intre ducii sei in resbelu. Si Celsu, cá din ursita, remase si lui Otone intregu cu credintia dar nefericitu. Acésta mantuire a lui Celsu imbucuratória pentru fruntasii Romei fù laudata de poporu, si erá placuta si militariloru chiaru, cari acum amirá bunatatea pentru care sa maniasera mai nainte.

LXXII. Asemine saltare de bucuria urmà dupa acést'a din causa diferita — pentru uciderea lui Tigelinu. Sofoniu Tigelinu, de parinti obscuri, desonoratu din copilaria, desfrenatu, nerusînatu in betranetie, dupa ce a inaintatu pre calea cea mai rapede, pe a vitiului, la prefectur'a vigilialoru si a pretoriului si la alte destinatiuni, cuvenite virtutii si meritului, se dede mai antaiu la crudîme, apoi la iubirea de argintu si la tóte desfrenarile trupului; corumpe pe Nerone spre tóte foradelegile, cutéza a face unele si fora scirea lui, si finéza cu a lu delasá si alu tradá. Nice o mórte dar nu se cerea cu mai mare cerbicia din motive opuse: din partea celoru ce urá pe Nerone si aceloru ce lu doriá. La Galba ilu scutì preputinti'a lui Vinniu, pretestandu ca *acel'a i aru fi mantuitu pe fii'a sa;* asiá este, a mantuit'o, nu anse din ver o bunatate, deórace se ucisera atatia si atatia; ci pentru cá sa'si asecure unu asilu in fiitoriu, caci reii, cari neincrediendase in durarea presentelui tremura de scaimbarea lucruriloru, se provedu de cate o favóre privata in contr'a resbunarii publice; ceeace nevinovatiei n'aduce nice o scutire, ci asecura numai pecatului o nepedepsire imprumutata. Populului cu atat'a erá mai inimicu lui Tigelinu, cu catu la vechea ura incontr'a acestuia se mai adaose si nóua invidia ce o simtiá incontr'a lui Viniu. Acursera din tóte partile Romei la Palatiu si la Foru, si vlogulu gramaditu in cercu si teatre, unde licenti'a sa e si mai mare, erumpse in vorbe perturbatórie. In fine Tigelinu capatà scire in baiile dela Sinuesa ca i cata sa péra. Intre imbraciasierile si sarutarile concubineloru sale si indoiri lasie 'si taià gatulu cu unu cutietu radietoriu si puse cununa la viati'a sa cea scandalósa printr'o mórte tardia si neonesta.

LXXIII. Totu pe acelu timpu se cerea si capulu Galviei Crispinila, principele Otone anse prin diferite uneltiri amagitórie nu fora imputare ca i s'aru uitá printre degete o scapà de periculu. Ea, dascaliti'a lui Nerone in desfrenari, care tracuse la Afric'a pentru cá sa imdemne pe Clodiu Macru la rebeliune, si care nu pe ascunsu cercase a aduce fómete preste poporulu romanu, capatà apoi favórea Romei intregi prin maritisiulu seu

cu unu fostu consulu, si astfelu remâse nesuperata sub Galba, Otone si Vitelliu. Nu multu dupa acést'a se facù importante cá femeia bogata si fora copii ce erá; lucru deoprotiva ponderosu in timpuri rele cá si in cele bune.

LXXIV. Intr'acestea veniá dese scrisori infame pline de lingusîri muieresci dela Otone cotra Vitelliu, in care acel'a oferiá acestuia bani, favóre si verce locu de retragere 'si va alege pentru cá sa traiésca in repausu si intru indestulare risipitória. De acestea promitea si Vitelliu deocamdata in tonu mai móle, amendoui cu o faciaria nebuna si nerusînata. Apoi, cá si cei ce se cérta, incepura a 'si imputá unulu la altulu adulteria si foradelegi, si amendoui diceea adeverulu. Otone dupa ce rechiamà pe deputatii pe cari i tramisese Galba la Vitelliu, tramise desnou altii, cá si in numele Senatului, la ambele armate Germanice, la legiunea Italica si la cele ce garnisóná in Lugdunu. Deputatii remasera la Vitelliu mai rapede decatu sa se póta crede ca aru fi fostu opriti. Pretorianii, pe cari Otone li 'i adaosese cá garda de onóre, fura retramisi mai nainte de ce aru fi apucatu a se mesticá printre legionari. Fabiu Valente acestor'a le dede scrisori in numele armatei Germanice cotra coortîle pretoriane si romane [1]), in care esageréza fortîle partitului seu si le oferesce concordia. Se intinse si pona a le imputá, *caci au datu lui Otone imperatia oferita si acceptata deja demultu de Vitelliu.* Astfelu i cercá cu promisiuni si totu deodata cu amenintiari, mai punendule in vedere *ca in resbelu voru cadé, pe candu in pace n'au sa pérdia nimic'a.* Dar pentru acést'a pretorianii totu nu'si au mutatu credinti'a.

LXXV. Otone tramise sicari la Germani'a, Vitelliu la Rom'a, dar ambii in surd'a. Agentii lui Vitelliu perduti prin atat'a multieme de omu, unde nime nu se cunósce, se stracurara nepedepsiti; ai lui Otone se tradara prin figurile loru cele straine printre militarii cari se cunosciá unii pe altii. Vitelliu concepù o epistola cotra Titianu, fratele lui Otone, in care le amenintia lui si fiiuso mórte, déca nu se voru conservá mam'a si fiii sei intregi si sanatosi. Si cu adeveratu ambele case remasera nevatamate: supt Otone póte de frica; Vitelliu cá vincitoriu repurtà glori'a generositatii.

LXXVI. Antai'a scire, ce implù pe Otone cu incredere, i veni din Iliricu: *ca legiunile din Dalmatia, Panonia si Mesia au juratu in numele lui.* Totu acést'a i se vestise si din Spania, si lui Cluviu Rufu i se tramisese deja laudatoriu, candu deodata s'a audîtu ca a trecutu in partea lui Vitelliu. Nice Acuitania nu i a remasu multu timpu credintiósa, macaruca Juliu

---

[1]) urbane = din Roma = romane.

Cordu o jurase pe Otone; nicaiure credintia nice amóre: de frica si de nevoia se cletiná tóte intr'o parte si intr'alt'a. Aceeasi frica inverti la Vitelliu si pe provincia Narbonense, tracerea erá usióra la cei mai aprópe si la cei mai tari. Provinciele departate si tóte armatele despartîte prin mare masera pe lunga Otone; nu din spiritu de partitu, ci pentruca numele Rom'a si lustrulu senatului erá de mare pondere; cotra acest'a inimile se precupise de cele audîte mai antaiu. Vespasianu aduse legiunile din Judeea, Mucianu pe cele din Siri'a cá sa jure credintia lui Otone. Si Egipetulu si tóte provinciele dela resaritu se guberná in numele lui Otone. Din partea Africei aceeasi ascultare, la care facuse inceputu Cartaginea; caci fora sa ascepte ordinulu proconsulului Vipstanu Aproniauu, Crescente, unu iertatu alu lui Nerone (caci in timpi nefericiti se amesteca in afacerile statului si astfelu de persóne) dedese intru semnu de bucuria pentru scaimbarea domniei la poporu o mésa publica, si poporulu in licenti'a sa le precipità tóte. Celelalte cetati urmara essemplulu Cartaginei.

LXXVII. Fiindu astfelu desbinate armatele si provinciele, vedibine ca lui Vitelliu nu i mai remane, decatu resbelulu spre a ajunge la fericirea domniei. Otone, cá si cum aru fi in pacea cea mai consolidata, se ocupá cu afacerile statului, punendu in lucrare pe unele cum cerea demnitatea republicei, pe celea mai multe in contr'a cuvientii, rapede dupre necesitatea momentului. Insusi cu frateso Titianu fú consulu pona la prim'a Martie; lunele nemediatu urmatórie le destinà pentru Verginiu cu intentiune de a impacá ostirea germanica, lui Verginiu i se adaoge de colega Pompeiu Vopiscu, sub pretestu de o veche amicitia, dar cum credu cei mai multi din consideratiune cotra Vieneani. Celelalte consulate le purtara dupre cum determinasera Nerone au Galb'a: Sabinii Celiu si Flaviu pona in Juliu, Ariu Antoninu si Mariu Celsu pona in Septembre, pe acestia Viteliu i lasà in functiunea loru si dupa victori'a sa. Otone anse le mai dede si pontificate si augurate, care altedati erá culmea de onóre pentru cei imbetraniti in servitiulu statului; si pe tinerii de nobili reveniti de curentu din essiliu i restabilí dreptu desdaunare in demnitatîle preotiesci ale parintîloru si mosîloru loru. Cadiu Rufu, Pediu Blesu, Sevinu Pomptinu, cari din caus'a mancatorieloru cadiusera sub Claudu si Nerone, recapatara rangulu de senatoru. Amnestiatîloru istor'a le placù invertindu vorb'a, a numí crima de lesa maiestate ceea ce fusese iubire de argintu; din ura cotra vorb'a *lesa maiestate* se anulà si legile cele bune.

LXXVIII. Cu aceeasi liberalitate cerea elu a se insinuí si in favórea cetatîloru si a provincieloru. Poporatiunea ceta-

tiloru Ispali si a Emeritei o inmultí cu fămilie nóue; Lingoniloru le dede dreptulu de cetatiania romana, provinciei Betica teritoriulu Mauritanu in daru. Capadocia capata nóua drepturi; totu asiá si Africa — mai multu de parada de catu ca dóra voru fi duratória. Tóte aceste potu aflá escusare in necesitatea momentului si intru diorulu grigeloru: nu anse si aceea, ca neputendu 'si uitá nice atunci de amorurile sale restabilì prin decretu senatorescu statuele Poppeei. Se mai credea si ca avuse in cugetu a serbá memori'a lui Nerone in sperantia cá sa alesiuiasca favórea vlogului; au fostu si de aceia cari propusera in publicu icónele lui Nerone, ce e mai multu cateva diele dearindulu poporulu si militi'a ilu salutara cu numele de Nerone-Otone cá si candu cu acést'a i aru mai adaoge la nobilitate si la gloria. Insusi nu se dechiará la unu felu: sa lu respinga acestu titlu, se temea; sa lu primésca, i erá rusîne.

LXXIX. Inimile precupate numai cu resbele civile, nimului nu i erá aminte de afacerile esterne ale statului: de aceea Rossolanii, o ginte sarmatica, cu o cutezare atat'a mai mare irupse in Mesi'a, dupa ce taiase in bucati in iern'a tracuta dóue coorti romane. Erá nóue mii de calareti, felosi de isbutirea sa avea mintea mai virtosu la pradî, decatu la bataiia. Pecandu amblá ei respanditi fora grigia, sarì rapede asupr'a loru legiunea a treia, intarita cu ajutória. La romani tóte erá gata de bataiia; sarmati, respanditi din poft'a pradarii au ingrauiati de ponderea sarcineloru, si lipsiti de iutîmea caiiloru din caus'a lunecusiului drumuriloru, se lasá a fi taiati cá si cum aru fi fostu prinsi si legati. Este de mirare pona incatu bravur'a acestoru sarmati jace asiá diecendu afóra din ei insusi Nimic'a pe lume mai neindamanatecu cá densii la lupt'a pedéstra; éro candu ataca in scadróne nu e linia de bataiia, care sa le póta resistá. Dar pre timpu de plóia, candu se topiá ghiati'a, nice lancile, nice sabiele loru cele mari, ce le manuá cu amendóue brancele, nu le folosí nimic'a, pentru potichnirea caiiloru si ponderea catafracteloru loru. Acésta armatura, ce acoperea corpulu principiloru si alu fiacaruia din nobili, constà din table de feru séu din curea grósa, si macarca nu se strabatea de lovitori, impedecá anse scularea de josu déca órecare prin impinsulu din partea inimicului resturnatu cadea la pamentu. Cotra acést'a neu'a cea móle si profunda enco le ingrauia miscarea. Militarulu romanu numai intr'o lorica usióra dá asaltu cu dard'a séu cu lancea, si unde se putea ranea numai cu sabi'a cea scurta pe sarmatulu nearmatu (caci scutulu nu e usitatu la ei) ponace pucini cati putura scapá, ascunsi prin paduri, perira prin asprimea iernii séu de durerile raneloru. Candu se facù cunoscutu acést'a in Rom'a se decretà lui Marcu Aponiu gubernatorulu

Mesiei o statua triumfale, éro legatîloru de legiuni lui Fulviu Aureliu si lui Julianu Titiu si lui Numisiu Lupu ornamente consularia. Otone saltandu de bucuria 'si atribuí lui insusi acésta gloria, cá si cum elu *omu ferice si in resbelu aru fi intinsu marginile imperiului cu ducii si cu armatele sale.*

LXXX. Intr'acestea, dintr'o causa de nimic'a si de unde nu se temea nimene, se nascù o turburare ce peaci erá sa aduca Rom'a la peire. Otone orinduise cá coortea a siepteasprediece sa se stramute dela Ostia la Rom'a; Variu Crispinu, tribunu de pretoriani, erá insarcinatu cu inarmarea aceleia. Elu, pentru cá sa implinésca ordinatiunea mai ne'mpedecatu pecandu domnesce linisce in tabera, puse sub séra sa incarce carale coortii naintea armamentariului deschiusu. Timpulu desceptà suspitiune, incarcarea se prefacù in crima si ambletulu pe linisce in turburare; vederea armeloru aprinse in ametîtii de vinu poft'a de a se servi cu ele. Frémitulu apuca pe militaru si crede ca tribunii si centurionii *ilu tradéza voiindu a inarmá pe servii senatoriloru, spre uciderea lui Otone;* o parte plini de mustu nu sciá de ce se lucréza, reii pandea ocasiune cá sa póta pradá, vlogulu, cum e invatiatu, poftiá noua scaimbare a lucruriloru; ascultarea celoru buni remase fora efectu pe timpu de nópte. Pe tribunulu care resistà la turburare si pre centurionii cei mai determinati i ucidu, rapescu arme, si cu sabiele scóse acura calare la Rom'a si la Palatiu.

LXXXI. La Otone tocma erá o cina de femei si de barbati dintre familiele cele mai de rangu. Acestia spaimentati, nesciindu cui sa atribue furi'a acést'a a militariloru: la intemplare séu la perfidi'a Imperatului; nice ca ce póte fi mai periculosu: sa ramana si sa se lasa a fi prinsi séu sa fuga si sa se respandésca, acum afectá taria, acum 'si aratá fric'a si totudeodata fipsá in facia pe Otone. Acest'a insusi, cum se intempla mintiloru inclinate spre suspitionare, se temea de óspetii sei pecand aceia nu mai putea de fric'a lui. Otone nu mai pucinu spaimentatu de periculului senatului, decatu de alu seu, tramise indata pe prefectulu pretorianiloru cá sa imblandiasca mani'a militariloru, si poftì pe óspeti cá sa se departeze fora intardiere. Atunci sa fi vediutu in tóte partîle pe ómenii de statu aruncandu dela sine insemnele de onóre si evitandu suit'a si multîmea servitoriloru, pe betrani si pe femei apucandu pe intunerecu câii diverse ale Romei, pucini cautandu 'si mantuírea pe la casele sale; ci cei mai multi supt acoperementulu amiciloru séu pe la cate verunu cliente o ascundere nesecura.

LXXXII. Violenti'a militariloru nu se oprí nice inaintea portîloru palatiului chiaru, ci irumpu in sal'a de mancare si ceru in vocea mare cá *sa le arate pe Otone,* ranindu pe tribunulu

Juliu Martiale si pe prefectulu legiunii Vitelliu Saturninu, cari resistasera la intratorii cu forti'a. Pretotinde suruitu de arme si vorbe de amenintiare, acum in contr'a tribuniloru, acum in contr'a centurioniloru, acum in contr'a senatului intregu. O paura órba apucase inimile loru, si ne avendu ver o victima anumita asupr'a careia sa 'si póta versá mani'a, cerea voiia a 'si resbuná asupr'a tuturor'a: pona ce Otone, pucinu conformu demnitatii de imperatu, suinduse pe unu trieliniu abea i linisei prin rugatiuni si lacrime. Se re'ntórsera in tabera fora voiia si nu nevinovati. In dioa urmatória, cá si intr'o cetate luata cu asaltu, cáse erá inchiuse; ómeni rari pe strate, plebea triste, cu ochii catandi la pamentu militarii, mai multu de mania, decatu din parere de reu. Prefectii Liciniu Proculu si Plotiu Sirniu tienura alocutiuni cotra militari in cete mai blandu séu mai aspru fiacare dupre natur'a sa. Finea alocutiunii erá ca se va respunde la fiacare militariu cate cinci mii de numi. Atunci cutezà si Otone a intrá in tabera; tribunii si centurionii ilu cercudau aruneandu 'si ornamentele militaria, si cerendu congedia si iertare. Militarulu acum 'si cunósce erórea, se pléca disciplinei si cere elu pedepsirea incepatoriloru turburarii.

LXXXIII. Otone, desi lucrurile erá turbure si inimile militariloru imparichiate, deórace toti cei buni poftea infrenarea acelei licentie soldatesci, éro vlogulu si partea cea mai mare bucurósa de rebeliuni si de unu imperatu venatoriu de popularitate se misica mai usioru la resbele civile prin turburari si prin pradari; si totu deodata cumpanindu ca o domnia capatata prin foradelege nu se póte tiené printr'o disciplina manuata fora timpu, nice prin antic'a rigurositate, de alta parte, ingrigeatu de strimtorarea si periculu Romei si a senatului, s'adreséza cotra militari cu urmatóri'a alocutiune:

„Nu cá sa va aprindiu simtiementele de amóre cotra mine, „fratîloru de arme! nice cá sa imbarbatezu inimile vóstre la bra„vura (càci ambele le aveti intr'unu gradu de minune); ci cá „sa infrenezu iutîmea curagei vóstre si sa stemperu foculu amó„rei vóstre venii la voi. Inceputulu turburarii din urma n'a „fostu iubirea de argintu seu ur'a, ce a impinsu pe mai multu „de o armata la rebeliune, ba nice fric'a seu improtivirea de a „infruntá periculului; ci numai pietatea cea pré mare, povatiuita „de ardóre mai multu de catu de judecata, casiunà acelu reu. „Caci se intempla de multe ori, cà cele mai curate inten„tiuni, in câtu nu-su conduse de intieleptiune, sa aiba con„secentie periculóse. Noi mergemu la resbelu. Iarta na„tur'a lucrului, iutîmea ocasiunii, cá tóte scirile sa se pu„blice in audiulu tuturoru, cá tóte mesurile sa se desbata „si sa se decreteze in presenti'a fiacaruia? Unele le póte

„sci militarulu, altele ba. Asia cere autoritatea ducelui, asia „asprimea disciplinei, cá sa fia de folosu a se ordiná multe nu„mai centurioniloru si tribuniloru. Déca, candu se comanda ceva, „aru fi iertatu la totu militarialu sa intrebe pentruce: atunci sub„ordinatiunea ar peri si cu ea si comand'a suprema. Nu cumva „si acolo (in resbelu) veti rapi armele pe aduncu de nópte? Nu „cumva unulu seu altulu perdutu si beatu de vinu (caci nu mi „vine sa credu sa fia innebunitu mai multi la catasiof'a din „urma) 'si va cruntá, érosi manile in sangele centurionului „si alu tribunului? Nu cumva si acolo vá intrá cu sforti'a in „tabernaculului Imperatului seu?"

LXXXIV. „Este adeveratu cà voi ati facutu acést'a pen„tru mine, hei dar in acea amistecare, pe acelu intunerecu si „in mediulu acelei confusiuni generali usioru se putea oferi oca„síune si in contr'a mea! Candu lui Vitelliu si sateletîloru lui „i s'ar da voiia de alegere: la ce spiritu, la ce simtiemente ne „ar blastemá elu, ce altu ne aru pofti, decatu rebeliune si dis„cordia, cá militarulu de rindu sa n'asculte de centurionu, si „centerionulu sa nu voiiasca a sci de tribunu, cá pedestrime si „calarime sa perimu cu totii in abisulu discordieloru. Impli„nindu, cameratiloru, éro nu desbatendu ordinatiunile duciloru „se conservéza spiritulu militarescu, si acea armata e mai brava „in bataiia, care a fostu mai liniscita, inainte de bataia. Tré„b'a vóstra sa fia arm'a si bravur'a, svatulu si conducerea vó„stra lasati o mie. Pucini sunt culpasi, doui se voru pedepsi: „ceilalti stergeti din mintea vóstra memori'a acelei nopti uritió„se, si acele vorbe in contr'a senatului sa nu le audia in veci „nice o ostire. Capulu imperatiei, onórea provincieloru a lu cere „sa se pedepsésca, Dieu, acést'a nice Germanii n'ar fi cutezatu, „pe cari Vitelliu i sumutia acum in cóntrane. Potu fiii Italiei, „póte adeverat'a junime romana a strigá sange si ucidere pre„ste acelu ordinu [1]) cu alu carui lustru si gloria intunecamu „noi pe partitulu celu miserabile alu lui Vitelliu? Elu a ocupatu „órecari tieri, are o icóna de armata: cu noi e senatulu. Si „acést'a tocm'a face cá ici sa fia statulu, colo inimicii statului. „Ce? credeti voi cà casele, acoperementele, gramadirea de petre „preste petre face pe asta Roma frumósa? Mut'a acésta massa „si ne'nsufletîta se pote ruiná si reface: acést'a e indeferentu: „eternitatea Romei, pacea provincieloru, mantuirea mea si a vó„stra spandiura dela nevatemarea senatului. Pe acest'a, inte„meiatu cu solenitate de parintele nostru, de fundatorulu cetatii „nóstre, contienutu dela regi pona la cesari in sieru nemuri„toriu, sa lu lasamu la posteritate asia cum l'amu apucatu dela

[1]) senatorescu.

„parintii, bunii si strabunii nostri. Caci pre cum din voi se „facu senatori, asia din senatori essu imperatii."

LXXXV. Acésta alocutiune, destinata a umili si a linisci pe militari, precum si cumpatulu in asprime (caci mai multu de duoi nu condemnase la mórte) fú bine primita, si se liniscira pentru presentu cari nu erá de dumeritu altufeliu. Cu tóte acestea liniscea nu se intórse in Rom'a. Pretotinde numai suruitu de arme si facia de resbelu. Militarii, desi adunati in cete numai inlarmá lumea, dar stravestiti se respandiá prin case, pandindu cu maliciósa curiositate pe toti cari, pentru nobilitatea, averea, seu alta specie de renume, erá materia de vorba la poporu. Multi credea, sa fi venitu in Rom'a si militari Vitelliani, pentru cá sa scodésca cugetele partiteloru. De pretotinde numai suspectari, nice secretulu caseloru nu erá scutitu de frica. Paur'a cea mai mare anse, domniá pre strate. Indata ce se latiá ver o faima, inimele si faciele se facieriá pentru cá sa nu se védia desperandu la audiulu faimeloru celoru rele, seu pucinu bucurenduse la alu celoru bune. Ero candu senatulu fú constrinsu a vení in Curia, atunci nu mai sciá nimene ce mesura sa tiena, cá tacerea sa nu se iá de inimicitia, vorbirea sincera de rebeliune, si asimtirea sa nu para linguaîre lui Otone, care mai pona ieri omu privatu se precepea la acést'a. De aceea 'si mutá parerile si le intorcea incóci si incolo, numindu *inimicu si vendiatoriu de patria* pe Vitelliu; cei prevediatori se marginea la injuraturile obicinuite; altii i facea drepte inputari, dar numai in turburare si cându vorbea toti facendu unu sunetu confusu de nu 'si audiá vocea.

LXXXVI. Cotra acestea mai adaogea la paura si semnele cele rele latîte de unii si de altii: cà in tind'a [1]) Capitoliului aru fi scapatu frenele din man'a victoriei asiediata pre bijuga; [2]) cà din Cili'a [3]) Junonei aru fi saritu o aratare [4]) de statura mai mare decatu omenésca; cà statu'a divului Juliu (Cesare) din insul'a Tibrului pe di senina si nescaimbata s'a invertitu dela Vestu spre Ostu; cà in Etruri'a unu bou a vorbitu cá omulu; cà animalele au fetatu mónstre si altele de acestea multe ce in vécurile barbare se iau in considerare si pe timpu de pace, éro acum se vorbesce de ele numai pe timpuri de terórе. Dar evenementulu celu mai demnu de insemnatu, carele cu periculula presente impreuná si temerea in fiitoriu, erá rapedea essundare a Tibrului, care, crescutu preste mesura, rupse puntea sublicia, si rempinsu prin masse stabilitórie inundase nu numai partîle plane si apuse ale cetatii, ci si pe acelea re-

---

[1]) vestibulu. [2]) tilége. [3]) Cella in testu = capela cum am dicce [4]) spectru.

giuni ale ei ce se credea aparate de atare periculu. Multi fure rapiti de apa de pre strate, unii cuprinsi prin boltîle si ciliele loru de dormire. Fóme in poporu din lipsea castigului si din scumpetea bucateloru. Fundamentele edificialoru numite insule se separa de ap'a statatória, si dupa reintrarea ei in albi'a riului se ruinara. Abea au scapatu ómenii de fric'a acestui periculu, si cercustarea, ca lui Otone care se pregatiá sa mérga la bataiia, din cause fia straordinaria fia naturali, i se inchiuse calea la resbelu prin campulu lui Marte si prin strat'a Flaminia, se esplicá cá o minune si cá unu semnu prevestitoriu de catastrófe amenintietórie.

LXXXVII. Otone dupace a visitatu Rom'a si a essaminatu planulu de resbelu, din consideratiune ca Alpii Penini si Cottici si celelalte pasade a le Galliei sunt ocupate de armatele lui Vitelliu, se determinà a face incursiune in Gallia Narbonense. Avea in dispusatiunea sa o flota tare si inchinata partitului seu, caci pe marinarii, cari scapasera din macelulu dela puntea Milvia si se tienea in prinsóre de asprimea lui Galba, i primí intre legionari, si cu acést'a deschiuse si altor'a perspectiva spre a inaintá in fiitoriu la servitia mai onorabilia. Impreunà cu flot'a pe coortîle urbane si pre pluralitatea pretorianiloru — inim'a si puterea ostirii si si svatulu si aparatorii ai duciloru chiaru. Conducerea espeditiunii o incredintià primipilariloru Antoniu Novellu, Svediu Clemente, si lui Emiliu Pacense, rentregitu in tribunatulu din carele fusese scosu de Galba, iertatulu Oscu avea intendatur'a preste flota si insarcinarea spre a veghiá credinti'a altor'a mai onesti decatu densulu. Comendanti preste pedestrime si calarime fura pusi Svetoniu Paulinu, Mariu Celsu, Anniu Gallu. De cea mai mare incredere anse se bucurá Liciniu Proculu, prefectulu Pretorianiloru. Acèst'a, oficiru perfectu in servitiulu de garnisóna, dar neamblatu in resbelu, omu reu si vicleanu, incriminandu talentele altor'a, autoritatea lui Paulinu, iutîmea lui Celsu, maturitatea lui Gallu, ceeace nu erá lucru greu, apucà in aintea altor'a mai buni si mai onesti.

LXXXVIII. Pe acele diele Corneliu Dolabella fú internatu in coloni'a Aquinate, unde se tienea in oprire deschiusa si nu pré rigurósa, nu pentru ver o crima, ci caci erá destinsu prin anticuitatea numelui si prin afinitatea sa cu Galba. Multi din magistrati, o parte mare din barbatii consulari, fura ordinati a purcede cu Otone nu cá partasi au soci la resbelu, ci su chipu de suita; intre acesti'a erá si Luciu Vitelliu tractatu cu aceeasi onóre cá si ceilalti, si nice decum cá frate de imperatu séu cá inimicu. De aceea nice unu ordinu nu erá liberu de frica séu de periculu. Cei antai ai senatului, cadiuti de etate si molesiti

Cartea a dou'a.

I. Deja sórtea urdiá intr'alta parte a lumei inceputurile si causele la domni'a ce fú cu norocu scaimbatiosu favorabile au cruda statului, ferice au fatale domnitoriloru insusi. Titu Vespasianu, tramisu de tataso din Judeea, enco de pecandu Galba, erá intregu pre tronu, dá de causa a venirii sale *aducerea omagiului la principe si maturitatea etatii sale spre solirea de functiuni.* Dar vlogulu nesaturatu intru plasmuiri respandi vorba: *ca e chiamatu spre a fi adoptatu.* Materia la atari vorbe dede etatea principelui si lipsea lui de copii, si nerabdarea ómeniloru a desemná pe acest'a, pe acel'a, pona candu s'a alesu cineva. Acésta faima o mai consolidá si talentele lui Titu chiaru, demnu de verce sórte catu de inalta, gratiele fecei sale imparechiate cu o majestate órecare, noroculu lui Vespasianu, prooroci ale, semnele si, pe lunga inclinarea ómeniloru la credintia, in locu de semne, si evenemente pure intemplatória. Candu capatá in Corintu, o cetate a Achaiei, sciri positive despre uciderea lui Galba si cei presenti i spunea ca Vitelliu se pregatesce de bataiia, ne sciindu ce parte sa apuce, dupace a chiamatu la sine cativa amici, desbatú cu ei tóte eventualitatîle. „De va merge la Rom'a nu va secerá nice o recunoscintia pentru aducerea unui omagiu intreprinsa pentru altulu, si densulu in casulu celu mai bunu nu va fi decatu unu obstaticu binevenitu in manile lui Otone séu ale lui Vitelliu. De se va intórce inapoi vincitoriulu de securu se va simti vetamatu: dar victori'a enco nu e resturnata nice la o parte, si alipirea tatalui la unu partitu seu altulu va scusá pe fiiu. Éro déca Vespasianu ar pune man'a pe domnia, atunci nu mai póte fi vorba de ver o vetamare intre ceice se batu.

II. Cu acestea si altele asemini cugetari cumpanitu intre temere si sperare vinci speranti'a. Unii credea ca *dorulu dupa regin'a Verenice l'ar fi facutu sa se intórca inapoi.* Adeveru este ca inim'a junelui nu urá pe Verenicea, acésta amóre anse nu i erá pedeca intru afaceri serióse. Elu 'si petrecù veselu teneretiele in placeri, mai stemperatu in domni'a sa, decatu intr' a tataso. Deci pluti pe lunga tiermurii Achaiei si Asiei inainte,

abatandu in drépt'a la insulele Rodu si Cipru si apoi pre marea larga dreptu spre Siria. In acestu trecutu i veni poft'a cá sa mérga si sa vedia templulu Vinerei din Pafu, renumitu si la pamenteni si la straini. Nu ne vomu departá de sujetu, déca vomu vorbi pre scurtu despre originea acestui cultu, despre ritulu templului, si despre idolulu dieesei care cá aici nicaiure.

III. O veche traditiune numesce de fundatoru a templului pe regele Aeria, altii dîcu ca acest'a sa fia numele dieesei chiaru. Dupre o parere mai noua Cinira a santîtu templulu si diees'a, nascuta din mare fú adusa aci. Dar sciinti'a si artea prororiciei e de origine straina si e intrudusa de Tamira Cilicianulu. De aceea sa fia incheiatu contractu cá purcediatorii din ambele familii sa fia antestatatori ceremonieloru templului. Mai tardiu totusi, pentrucá famili'a regésca sa aiba antaietate preste o familia venetica, óspetii se lasara de sciinti'a intrudusa de densii, si, asia preotu póte sa fia numai unu purcediatoriu din Cinira. Victim'a 'si o alege fiacare dupre voiia, numai eatu sa fia mascurina. Credinti'a cea mai mare o punu ei intru intrensacele iedîloru. A cruntá altariale cu sange e pecatu; pre altaria nu se aducu alte ofrande decatu rugatiuni si focu limpede, si macarca sunt sub ceru liberu nu se uda nice odata de ploi. Idolulu dieesei nu inchipuesce ver o figura omenésca, ci e unu trunchiu rotundu de basa larga ce se inaltia angustanduse in forma conica. Pentru ce? nu se scie.

IV. Titu, dupace a luatu in vedere vesteri'a templului si darurile regiloru si cate altele caror'a grecii iubitori de anticuitate le da o vechime nesecura, intrebà pe oraclu mai antaiu despre nauigare. Dupace i s'a respunsu *ca calea e deschisa si ca marea e favorabile* puse intrebari nedirecte si in respectulu seu intre sacrificari de mai multe victime. Sostratu, caci asia se numia preotulu, vediendu ca intrensacele su bune si corespundiatória si ca diees'a, s'arata favoritoria spre planuri fia catu de mari, respunse in presenti'a altor'a pucine si dè cele obicinuite, dar tragendu pe Titu in secretu i descoperì totu fiitoriulu. Titu se intórse la tataso cu inim'a crescuta, si, pe candu provinciele si armatele stá enco indouite cu mintile, elu cautá plinu de incredere in fiitoriu. Vespasianu adusese la capetu resbelulu judeicu, i mai remasese luarea Jerusalimului, intreprinderea aspra si grea mai multu pentru calitatea muntelui si cerbicositatea superstitiunii, decatu pentru puterile dispunibili ale impresuratiloru spre sustienerea trebuintieloru. Vespasianu, cum s'a dîsu, avea trei legiuni hîrsute in resbelu; Mucianu comendá patru in pace; dar jalusi'a si glori'a armatei vecine le scóse molitiunea; catu perdura acele din fortie prin pericule si bataiia, atat'a capatara aceste din vioiciune in repausu si libere de resbelu. Am-

bele ostiri avea ajutória pedestrime si calarime, flote si regi, ambele in capu cate unu nume celebru privitu anse din punte diferite de vedere.

V. Vespasianu, unu militaru ageru, pururea in fruntea armatei, alegea insusi loculu de taberatu, sustienea ataculu inimicului dioa nóptea cu svatulu, si la trebuintia si cu arm'a sa, mancá ce i veniá, in tienetura si intru imbracamente abea ilu distingeai de militariulu celu simplu, incatu, déca i ar fi lipsitu iubirea de argintu puteai sa dîci ca e cá si unulu din anticii duci. Din contra Mucianu traiá pe sus in pompa si marire tracendu in tóte preste marginile unui omu privatu; bunisioru de gura, deprinsu in compunerea si prevederea afaceriloru politice. Unu caracteru de minune s'ar fi pututu compune din amistecarea virtutîloru cu eschiuderea defecteloru loru. Intr'altele cá gubernatori de provincie vecine, acest'a alu Siriei, acel'a alu Judeei, desbinati prin jalusia, abea dupa mórtea lui Nerone 'si depusera ur'a imprumutata si acum se svatuiá impreuna: de ocamdata prin amici, apoi Titu, cea mai de frunte garantia a concordiei loru, compuse cért'a spre folosulu ambeloru parti: croitu cum erá dela natura si prin cultura, cá sa atraga la sine si pe unu caracteru, cum erá Mucianu. Tribunii, centurionii si militarii de rendu fure alesiuiti prin activitate, licentia, prin virtuti si placeri, care dupre natur'a ce o avea.

VI. Inainte de venirea lui Titu, amendoue armatele jurasera credintia lui Otone; caci, cum se face de ordinaru, vestile ajunsera rapede, incetu anse se dospescu resbelele civile, pentru care dupa o petrecere lunga in repausu se inarmá acum pentru prim'a óra resaritulu. Pentruca mai de multu bataiile cele crunte a le cetatianiloru din Itali'a seu din Gallie s'au inceputu cu fortiele apusului, si Pompeiu, Cassiu, Brutu, Antoniu, caror'a la toti le urmase preste mare resbelulu civile, n'au avutu nice unulu finitu fericitu. In Siria si in Judeea mai multe s'au audîtu, decatu s'au audîtu despre cesari. Nice o rebeliune intre legiuni, ci numai nisce espeditiuni demonstratórie contr'a partîloru cu sórte scaimbatiosa. In resbelulu din urma, pe candu domniá aiurea turburari, in resaritu pacea stá neclatita, si apoi se inchinara lui Galba. Dar dupa ce s'a facutu cunoscutu de comunu *ca Otone si Vitelliu se lupta cu arme scelerate pentru rapirea imperiului romanu,* militarii, cá nu cumva, pecandu altii voru secerá darurile domniei, insusi sa se aléga numai cu jugulu subordinatiunei, incepura a carti si a'si mesurá puterile. Siepte legiuni erá la indemana cu o mare fortia de trupe ajutatórie din Siria si din Judeea. Egipetulu vecinu numerá doue legiuni, apoi Capadocia si Pontulu si totu contingentulu catu se cerea dela Armenie. Asia si provinciele celelalte, fora se

fia sarace de bracie, erá copióse de auru; cate insule se ineingu de mare erá favorabili pentru pregatirea la resbelu, apele insesi secure.

VII. Duciloru nu le scapà din vedere poft'a de bataiia a militariloru: ci pecandu se batea altii, loru le placù sa ascepte essîtulu resbelului; „caci intre vincitori si vinciti nice odata nu „se va consolidá o concordia duratória. E de pucina pondere „care va fi destinatu a supravecui altui'a, Vitelliu lui Otone séu „viceversa. Succesulu fericitu face sa 'si esse din cumpana si „pe ducii cei buni; éro acesti'a se domina de discordia, de lene, „de placeri: voru peri prin pecatele loru, unulu in resbelu, ce„lalaltu in victoria." Astfelu amonara resbelulu pentru timpuri cu prilegiu. Vespasianu si Mucianu se contielesesera mai deunadi, ceilalti mai demultu impreuna; cei onesti toti din amóre cotra patria; pe multi i indemná iubirea de pradare, pe altii starea cea ruinata a caseloru sale. Asiá si cei buni si cei rei, din cause diferite, poftiá toti cu asemine ardóre resbelulu.

VIII. Pe acel'asi timpu se nascù in Achaia si in Asia o paura falsa, cá si candu ar veni Nerone. In privinti'a mortii lui cerculá varie faime; din caus'a acést'a multi 'si inchipuiá, multi credea ca elu este in viatia enco. Sórtea si nisuintiele celorulalti Neroni falsi le vomu spune in cursulu istoriei, celu de atunci erá unu sclavu din Pontu, seu cum spunu altii, unu iertatu din Italia, sciá cantá cu citar'a si din gura, cercustare ce, pe lunga seminatatea fecei, acreditá si mai multu insielaciunea. [1]) Dupace a innebunitu cu promisiuni mari pe nisce desertori ratacindi pentru saracia, se puse pe naui cu ei, prin tempesta monatu in insul'a Citnu atrase la sine pe nisce militari veniti din orientu si pre inprotivitori puse sa i ucida, si dupa ce a predatu pe negotitori inarmà pe cei mai robusti dintre sclavi. Pe centurionulu Sisenna, care in numele armatei Siriane ducea drepte [2]) cá simbolu de fratietate la pretoriani, ilu inhatià cu apucaturi viclene, ponace Sisenna lasandu pe ascunsu insul'a fugì rapede, spaimentatu temenduse de violentia. De aci paur'a se latì departe, caci, audiendu de numele cunoscutu pre tóta faci'a pamentului. multi trasarira cari urá presentele din poft'a de scaimbare a lucruriloru.

IX. Acésta faima, care pe di ce mergea luá totu mai mare dimensiune, se stinse printr'o intemplare. Galba facuse pe Calpurniu Asprenate gubernatoru preste provinciele Galatia si Panfili'a. Din flot'a dela Misen'a i s'au fostu datu doue naui triremi spre a lu insoci; cu acestea desbarcà in insul'a Citnu.

---

[1]) impostura mai bine. [2]) mani drepte prinse de metalû.

Nu lipsira de aceia cari sa chiame pe trierarchi [1]) la pretinsulu Nerone. Acest'a cu intristare faciarita i admonà cá pe militarii sei de odinióra la credinti'a jurata, si i rugà, cá sa lu strapórte la Siri'a seu la Egipetu. Capitanii de naui, cá nedeterminati séu din faciaria i lu asecurara ca voru vorbi cu militarii loru, si, déca voru fi toti la unu cugetu, se voru intórce. Dar ei reportara tóte cu credintia lui Asprenate. Din ordinatiunea acestui'a nauea fú ocupata si acel'a, oricine va fi fostu, ucisu. Cadavrulu lui carele seminá de minune la ochi, la paru si la facia cea restita (cu Nerone) fú dusu la Asi'a si de acolo la Rom'a.

X. Intr'o cetate turburata si cumpanita intre libertate si licentia, pentru desele schimbari de domnia, se dau si la cele mai mici lucruri motive ponderóse. Vibiu Crispu, unu barbatu, care prin bani, influintia si talentu se numerá mai multu intre cei straluciti decatu intre cei buni, trase la judecata inaintea senatului pe Anniu Faustu care esserciase meseri'a de denunciatoriu pe timpulu lui Nerone. Caci mai deunadi parintii decretasera cá sa intre in cercetarea causei denunciatoriloru. Acestu decretu alu senatului, sucitu in diferite moduri si pusu séu nu in lucrare dupre cum veniá inainte verunu acusatu saracu séu cu putere, se retienea totusi in valóre. Prin terorizare si influintia personale Crispu staruiá a resturná pe denunciatorulu frateso; pe o parte mare din senatori i induplecase, cá sa céra mórtea acusatului fora aparare si ascultare. Dincontra pe altii nimic'a nu i a misicatu atat'a la venirea intru ajutoriu acusatului, cá preputinti'a chiaru a acusatoriului. Acesti'a votara cá *aceluia sa i se dea timpu, sa se precidieze punctele de incriminatu, si fia elu ver catu de urîtu inaintea ómeniloru si de culpasiu, sa se asculte dupre datin'a judecatorésca.* Ei essîra deocamdata cu parerea loru, si cercetarea fú amonata pentru catuva timpu: curentu apoi Faustu fú condemnatu, anse nicedecum cu acelu asimtiementu alu cetatianiloru, ce lu meritá elu dupre reutatea lui; caci ómenii 'si adusera a minte ca si Crispu a esserciatu atari denuntiari pentru premia, si ceace nu placù, nu erá pedepsirea culpasiului, ci acusatoriulu din resbunare.

XI. Intr'aceea incepatur'a resbelului erá favorabile pentru Otone; caci la comand'a sa se pusera in marsu armatele din Dalmati'a si din Panoni'a: erá patru legiuni, din care doue mii de fetiori mergea inainte; éro insele veniá pe urma in distantie mici; a sieptea, conscrisa de Galba, a unuspredieceea si a treispredieceea de veterani, si a patruspredieceea, renumita pentru apasarea rebeliunii din Britania. Nerone mai adaosese la glori'a numelui ei dechiarand'o de cea mai brava: de aci apoi

[1]) Capitani de naui triremitrei ruduri.

credinti'a ei cea duratória cótra Nerone si zelulu ei celu activu cotra Otone. Dar toom'a acésta cunoscintia de puterile sale le facù sa intardia pre cale; grosulu legiuniloru erá prevenitu de cóortile si scadrónele ajutatória. Si din Rom'a venise unu corpu destulu de respectabile, constatatoriu din cinci coorti de pretoriani, stégurile calarimei si din prim'a legiune; cotra acestea si dintr'unu ajutoriu hidosu de doue mii de gladiatori, de care cu tóte acestea in resbelele civile facura intrebuintiare si Anniu Gallu si cu Vestriciu Spurinna pretramisu spre ocuparea ripeloru Padului; caci primulu planu cadiuse, deorace, Cecin'a, pe care se sperá alu opri in Gallia, tracuse deja Alpii. Éro Otone erá asocitu de gardisti, fetiori alesi, de celelalte coorti de preteriani, precum si de veteranii pretoriului si de unu numeru fórte mare de marinari. Marsulu lui nu erá tardiu si desonoratu prin lucsu; ci imbracatu in lorica [1]) de feru margea pe josu inaintea semneloru militaria, plinu de prafu si fora gatitura de frumsetia, cu totulu altu feliu de cum se credea.

XII. Noroculu se parea a i suride, deorace cu nauile sale de pre mare domniá preste partea cea mai mare a Italiei mai pona la pólele Alpiloru maritimi. Spre a trece acesti munti si spre a loví provinci'a Narbonense Otone insarcinase pe ducii Svediu Clemente, Antoniu Novellu si Emiliu Pacense. Dar Pacense prin licenti'a militariloru fú bagatu in féra; Novellu n'avea nice o autoritate, éro Clemente comendá cá sa placa militariloru; unu corumpatoriu de disciplin'a militare, si cu tóte acestea visá numai batai. Ti se parea ca ei nu sunt in Itali'a in pamentulu si locatiunile patriei; ci, cá si cum ar fi fostu in tieri straine, in cetati de ale inimiciloru, asia ardea, despoiá si rapiá cu o diavolia atatu mai mare, cu catu nimenui nu i trecuse prin minte spre a se provedé in contr'a unei atari terórе. Ogórale erá acoperite de grane, casele deschiuse, tatii de familie essîti inainte cu femei si cu copii fura loviti de relele resbelului in mediulu pacii. Alpii maritimi i tienea ocupati atunci procuratorulu Mariu Maturu. Acest'a conchiamà la arme pe locuitorii provinciei, caror'a nu le lipsiá fetiorii, cá sa respinga dela marginile tierei loru pe Otoniani. Ci la prim'a lovire muntenii fura taiati si respanditi; si nu putea fi altramente cu nisce ómeni cari n'avea cunoscintia nice de tabara, nice de comanda, cari nu sciá ce e onórea in victoria, si ce e rusînea in fuga.

XIII. Maniatu de acésta resistintia militarulu lui Otone 'si yarsa foculu turbarii asupr'a municipiului Albiu Intemeliu, caci din acésta bataia nu s'a fostu alesu cu nice o preda, deorace tieranii erá saraci si armele de nice unu pretiu, si de a

[1]) zea.

se prinde nu erá, ca nisce buni de fuga si cunoscuti cu localitatile. Dar iubirea de avere se saturà cu miseri'a celoru nevinovati. Urîtulu faptei loru se mai marì prin frumosulu essemplu ce l'a datu o femeia Liguriana. Ea ascunsese pe fiiuso, si candu militarii, in credinti'a — ca ea totu deodata va fi ascunsu si bani, o intrebara intre torturi, ca *unde a ascunsu pe* fiiuso, respunse aratandu'si pantecele, *aici supt inima.* Deaci inainte n'a mai fostu in stare nice terorizare, nice mórtea a o face cá sa 'si scaimbe acésta dîsa marinimósa.

XIV. Fabiu Valente capatà prin vestitori trepediatori scirea ca flot'a lui Otone amenintia provinci'a Narbonense, [1]) ce recunoscuse deja pe Vitelliu. Deputatii de prin colonie erá aci cá sa céra ajutoriu. Elu tramise doua coorti Tungrice, patru turme [2]) de calareti si intréga al'a Treviriana sub comand'a prefectului Juliu Clasicu; din care o parte se retienù in coloni'a Forului-Juliu, cá nu cumva prin atragerea armatei intregi mai inleintrulu tierei, marea desierta de aparatori sa grabésca apropiarea flotei. Douespradiece turme de calarime si elit'a coortiloru essîra incontr'a inimicului, cu cari se mai impreunà coortea Ligurianiloru, vechea garnisóna a tierei, si cinci sute de Panoniani, cari numai servisera sub semne. Curentu venì tréb'a la lupta. Éro lini'a de bataia erá dispusa asia: ca o parte din marinari, amestecati cu tierani, se intindea pe coline in lungulu marii, totu loculu planu dintre colini si tiermurii maritimi ilu tienea ocupatu pretorianii; éro pre mare chiaru se insierá flot'a adnessa gata spre bataia si in pusetura amenintiatoria intórsa cotra inimicu. Vitellianii mai slabi in pedestrimé, tari in calarime, locara pe munteani pre colinele prossime, éro coortîle in sieruri dese la dosulu calarimii. Turmele Treviriloru se ajeptara nebunesce asupr'a inimicului, pecandu veteranii i primescu din fronte si totu deodata tieranii, deprinsi la prascia, i ataca cu petre din laturе; tieranii erá intremesticati militariloru, si acum in victoria aratara si cei fricosi si cei inimosi o egale bravura. Paur'a vincitîloru o mai marì si flot'a, care se ridicase in spatele luptatoriloru. In modulu acest'a Vitellianii, cercudati din tóte partîle, s'ar fi macelaritu toti, déca intunereculu noptii, unu acoperementu bine venitu pentru fugatori, n'ar fi retienutu pe Otonianii vincitori.

XV. Dar nice Vitellianii, desi vinciti, nu se liniscira, ci tragendu ajutória dau asaltu asupr'a inimicului securu si prin succesu pucinu veghiatoriu. Custodiele se taia, taber'a se sparge,

---

[1]) Gallia Narbonense cuprindea Francia sudica de astadî dela Alpi pona la Pirinei, ce se dîce *Provence.* [2]) Calarimea ce de ordinariu sta din straini se impartiá in *alae*, (scadróne) acestea in *turmae*, turmele in decurii.

trepeda nauile, ponace alinanduse cu incetulu paur'a, Otonianii ocupà colinile prossime, se punu in stare de aparare si apoi apuca ofensiv'a. Mare fú aci macelulu, si prefectii coortîloru Tungrice, dupace sustienura lungu timpu lupt'a, cadiura acoperiti de darde. Dar victori'a nice pentru Otoniani nu fú necruntata; caci aceia dintre eì, cari s' aieptara pré departe in fugarirea inimicului, fura cercudati de calaretii Vittelliani intorsi. Apoi cá si candu s'ar fi legatu prin tractatu cá, ici flot'a, colo calarimea, sa numai escitia paura neasceptata, se retrasera Vitellianii la Antipoli, unu municipiu in Galli'a Narbonense; Otonianii la Albingaunu, inleintrulu Liguriei.

XVI. Faim'a despre victori'a nauale tienù lipite de partitulu lui Otone pe Sardinia, Corsica si alte insule ale marii invecinate. Dar Corsica p'aci erá sa fia adusa la peire prin ór-b'a cutezare a procuratorului Decumu Pacariu; ceeace intr'unu resbelu atatu de mare, fora a puté folosi ceva preste totu, i fú lui spe perdiare. Din ura cotra Otone elu se determinase a sustiené pe Vitelliu cu puterile Corsicaniloru, ajutoriu desiertu acest'a si candu ar fi avutu essîtulu fericitu. Dupace a chiamatu pe mai marii insulei le descopere planulu seu, pe cei cari i se opusera i ucide, anume pe Claudiu Pirricu trierarchulu nauiloru Liburnice si pe Ouintiu Certu cavaleru romanu pentru cutezarea loru. Spaimentati prin mórtea acestor'a cei de facia si totu vlogulu fora minte si fora esperientia, ce participa usioru fric'a altor'a, jurara credintia lui Vitelliu. Ero candu Pacariu incepù a inrolá la recruti si a superá cu essercitia militaria pe nisce ómeni necioplitì, acestia urindu unu lucru la care nu erá obicinuiti cugetara in sine: „Ca tier'a loru nu e decatu o insula, ca Germani'a cu puterea legiuniloru ei este departe; ca flotele despoiara si pradara si pe aceia cari erá aparati de coorti si de calarime.“ Rapede se intórsera inimile dela Pacariu; nu anse cu puterea pe facia, ci asteptara timpu cu prilegiu spre a lu atacá fora veste. Deci, dupa ce se departara cei ce i frecuentá cas'a, Pacariu fú ucisu in baia asia cum erá lipsitu de ajutoriu si desbracatu de vestmente, si impreuna cu densulu si socii sei. Ucidiatorii dusera capetele ucisîloru cá pe a le unoru inimici la Otone; dar ei nice n'au fostu remunerati de Otone, nice pedepsiti de Vitelliu, ci in multimea afaceriloru ei se perdura printre alte foradelegi mai mari.

XVII. Deja calarimea Sullana, cum s'a dîsu mai susu, deschiusese Italia si adusese in sinulu acesteia resbelulu; caci nimene aci nu erá pentru Otone, nu dóra ca ar fi mai voiitu pe Vitelliu; ci pentruca pacea cea lunga i fransese spre verce sclavia, incatu ei se dá prisa buna la celu antaiu ocupatoriu fora a le pasá de altulu mai bunu. Tier'a cea mai inflorita a Italiei

campiele si cetatile dintre Padu si Alpi erá deja ocupate cu arm'a de Vitelliu, caci coortîle pretramise de Cecina enco sosisera. O coorte Panonica fú prinsa la Cremona, o suta de càlareti si o miia de marinari cercudati intre Placentia si Ticinu. Dupa aceste succese riulu Padu cu ripele sale nu mai erá stavila pentru militariulu Vitellianu. Dincontra Padu chiaru numai interitá pe Batavi si pe Trareniani. Rapede ilu trecura la Placentia, prinsera pe cativa scoditori, si implura pe ceilalti cu atat'a paura ca trepediendu dusera fals'a scire *cá si cum ostirea lui Cecina ar fi intréga aci.*

XVIII. Spurinna, care comendá in Placentia, sciá de securu, ca Cecina enco nu venise; se determinase cá, déca se va apropiá, se contiena intre murii cetatii pe militari, si sa nu espuna pe trei coorti de pretoriani, pe o miia de vessilari cu cativa calareti la o ostire imbetranita in resboiu. Dar militarulu nedomeritu si nepatîtu in resbelu apuca semnele si stégurile si erumpe din cetate, amenintiendu cu ascutìtulu dardeloru pe ducele ce voiiá a i opri, si despretiuindu vócea tribuniloru si a centurioniloru cari laudá prevederea ducelui; ce e mai multu unii strigá *ca e tradare si ca voru sa i vendia lui Cecina!* Spurinna participa la cutezarea straina, deocamdata constrinsu de nevoiia apoi cu invoiire faciarita, cu scopu cá svatulu lui sa aiba mai multa auctoritate candu se va linisci turburarea.

XIX. Candu se vediura in faci'a Padului si se innoptà, determinara a se intarì in tabera. Acestu lucru, la care militarii urbani nu erá dedati, fu cá o ghiacia preste foculu curagei loru. Atunci incepura cei mai betrani din militari a se invinovati pe sine de credulitate, a'si aratá fric'a si a pune inainte periculului, *déca Cecina in campu deschiusu ar fi incungiuratu cu ostirea sa pe nisce coorti atatu de pucine la numeru.* Deja se audiá prin tabera vorbe mai stemperate, si centurionii si tribunii mistecati printre densii laudá *prevederea ducelui, carele alesese de basa si de centru alu resbelului pe o colonia atatu de copiósa in puteri si media ajutatória.* In fine insusi Spurinna le demustrà mai multu prin argumente, decatu prin imputari erórea loru, lasà inapoi scoditori si conduse pe ceilalti érosi la Placentia, cari acum mai pucinu turburati se pléca la comand'a suprema. Se refacu murii, s'adaugu fortificari noue, se mai inaltia turnurile, se provedu nu numai de arme, ci se asecurá si de ascultare si de supunere la disciplina — uniculu lucru de care avea trebuintia acestu partitu, caruia nu i lipsiá de felu bravur'a.

XX. Dar Cecina cá si cum ar fi lasatu dupa Alpi crudimea si licenti'a trecea in marsu regulatu prin Italia. Municipiale si coloniele i o luara de trufia ca, imbracatu in sagu de colori varie si in brace portu acest'a de barbari, primiá pe bar-

bati in toga. Se superara cá vetamati si pe Salonina soci'a lui, care fora sa faca in trucea cuiva amblá calare impurpurata pre unu calu paripu, dupre natur'a sadita in omu cá sa caute cu ochii rei la fericirea omeniloru celoru noui si dela nimene sa nu céra atat'a cumpatare in norocu cá dela aceiaș cari pona ieri alaltaieri erá egali. Cecina, dupace a trecutu Padu se incercà a frange credinti'a Otonianiloru prin negotiatiuni si promisiuni, dar fù atacatu cu acelesi arme; apoi dupa ce s'a vorbitu de pace si de concordia in dîceri frumóse dar desierte Cecina 'si intórse tóte cugetele si nisuintiele sale cotra impresurarea Placentiei spre terórea tuturoru, bine sciindu ca cum va esbuti la inceptulu resbelui, asia i se va intemeiá faim'a in fiitoriu.

XXI. Dar dioa prima se petrecù mai multu prin rapediune duduita, decatu printr'o tactica ce se putea asceptá dela o armata veterana; descoperiti [1]) si fora grigia se aieptara in contr'a muriloru cetatii, grei de bucate si de vinu. In acésta bataiia perì prin focu amfiteatrulu, unu edificìu raru afora din cetate: au din partea asediatoriloru aruncandu facle, globuri si alte misilia aprinse, au din partea asediatîloru retramitiendu tóte acestea. Vlogulu cetatii, inclinatu cum e la suspitiuni, credea ca i o fi pusu focu cineva dintre colonii vecini din invidia séu din jalusia, caci marimea incapatória a acestui edificiu nu si mai avea parechia in Italia. Fia cum va fi acestu evenementu tristu se suferí usioru in facia cu temerea de altele mai infioratória; ci, dupa ce se vediura in securitate se bocea cá si cum nu li s'ar fi pututu intemplá ceva mai reu. Altamente Cecina fù respinsu cu mare perdere, si nóptea se petrecù in preparative. Vitellianii aplicara *mantale, cratii si cosiare*[2]) spre minarea muriloru si scutirea asediatoriloru. Otonianii gramadira pre muri pari, mase enorme de petre, de arama si de plumbu spre a intrérupe lucrarile si a strivi pe asediatori. Provocari din ambele parti la rusîne, din ambele parti la gloria si alte varie intaritari; ici se inaltiá la ceru forti'a legiuniloru si a armatei germane; colo glori'a militariloru urbani si a coortîloru pretoriane; Vitellianii imputá Otonianiloru ca sunt fricosi si misiei, nisce militari corupti prin frecuentarea cercului si a teatrului; acestia celoru ca

---

[1]) Vedi Nota 2 mai josu. [2]) Tustrei termini tecnici spre a indicá aparatele necesaria la asediare, pentru care lipsindune lucrulu n'avemu vorbe, ci *pluteus*, ce erá o impletitura din salce in form'a unui aspide, séu semicircularia, cum sunt sinurile bisericeloru nóstre, menita spre a acoperi pe militarii ce lucrá la subminarea muriloru, l'am datu cu *mantela; crates*, cu cratii seu gratii (faschine) si *vineae* ce erá unu aparatu impletitu asemine din nuele de salce seu de rachita, si ce avea in inaltime cam 8, in latîme 7, in lungime 16 urme mobile pe trei rotitie, acoperitu cu o tésa plana de nuele — l'am datu cu *cosiare*.

sunt nisce barbari si straini; acum erá laudatu au defaimatu Otone, acum Vitelliu: dar tractarea imprumutata erá mai copiosa de injuraturi decatu de laude.

XXII. Abia se facù dioa si murii erá plini de aparatori si campii lucitori de arme si de militari, in marsu strinsu ataca legiunile, in cete resfirate trupele ajutatórie, verfurile muriloru cu darde si cu petre, éro pe cei lipsiti de aparatori séu putredi de timpi i batu de aprópe. Otonianii arunca de susu darde cu o lovire mai cumpanita si mai secura asupr'a legiuniloru germane orbesce asaltatórie, cari cu cantecu hidosu si dupre datin'a patriei loru in peile góle 'si batu scuturile preste umeri. Legionariulu sub scutulu mantaleloru [1]) si alu cratiloru subminéza murii si inaltia terasa [2]), dirima portîle. Din contra pretorianii velatucescu de pre muri petrile de pondere enorma, spre acestu scopu preparate, cu trasnetu cutremuratoriu. O parte a asaltatoriloru sunt striviti, o parte strafipti, ucisi séu trunchiati; candu confusiunea marì perderea si dardele de susu casiunná rane cu atat'a mai ageri se retrasera, frantus'au faim'a partitului Vitellianu. Cecina de rusîne, pentru asedi'a intreprinsa cu o cutezare atatu de órba, se determinà, ca sa nu remana in surd'a si de batjocura in aceeasi tabera, a se intórce érosi preste Padu la Cremona. In retragere i se dedera Turuliu Cereale cu mai multi soldati marinari si Juliu Brigranticu cu pucini calareti: acest'a, prefectu de scadronu, erá nascutu Batavu; acel'a primipilariu si nu strainu lui Cecina cá unulu ce in armat'a germana inaintase in rangu.

XXIII. Candu Spurinna aflà despre purcederea inimicului, vestì printr'o epistola pe Anniu Gallu cum a aparatu elu Placentia, ce s'a facutu, si ce are in cugetu Cecina. Gallu venia cu prim'a legiune Placentiei spre ajutoriu, ingrigeatu ca pucinele coorti nu voru puté sustiené pentru timpu mai lungu asedi'a si rapediunea armatei germane. Unde se insciintià ca Cecina e resbatutu si marséza asupr'a Cremonei, sistéza legiunea, ce abea se putea stemperá si impinse ardórea de a se bate pona la rebeliune, la Bedriacu. Acestu satu, insemnatu dejá prin doue perderi romane de trista memoria, jace intre Verona si Cremona. In acelési dile s'a batutu cu Vitellianii si Martiu Macru cu succesu fericitu. Acestu barbatu determinatu trecendu Padu cu gladiatorii atacà rapede rip'a inimica. Trupele ajutatórie ale lui Vitelliu venira in confusiune, ceilalti fugira la Cremona, si resistintii fura taiati. Macru anse retienù rapediunea vincitoriloru, cá nu cumva inimicii intariti prin noua a-

---

[1]) Vedi not'a 2 de mai nainte. [2]) agger = pamentu inaltiatu, pona la cunun'a muriloru, pe care de ordinariu se asiediá turnu = bateria.

jutória sa scaimbe sórtea fericita a resbelului. Otonianiloru, cari tóte faptele duciloru le esplicá pe dosu, li se parú a nu fi lucru curatu acést'a. Cei mai fricosi, caci acestia sunt cei mai bravi in vorbe, invinovatiá in mii de moduri pe Anniu Galba, pe Suetoniu Paulinu si pe Mariu Celsu, caci Otone si pe acestia i alesese de duci. Cei mai infocati aprindiatori de turburari si de discordie erá ucidiatorii lui Galba. Smintiti prin crima si frica seminá confusiune candu pe facia prin vorbe rebele, candu pe ascunsu prin epistole cotra Otone, care usioru crediatoriu cotra cei blastemati, temenduse de cei buni, se frementá in nelinisce, nedeterminatu candu lucrurile i mergea bine erá tare in nefericire. Pentru acést'a chiamà pe frateso Titianu si i dete lui comand'a suprema. Intr'acestea sub conducerea lui Paulinu si a lui Celsu trebile mergea catu se póte de bine.

XXIV. Erá neplacutu pentru Cecina, ca nu i se esbutesce nimica, si ca faim'a ostirii sale se stinge cá fumulu. Respinsu dela Placentia, si dupa taiarea mai deunadi a trupeloru sale ajutatórie, in perdere si intru luptele de avantgarde, mai multu dese decatu demne de insemnatu, se grabì, la apropierea lui Fabiu Valente, pentru cá sa nu lasa acestuia tóta glori'a resbelului, cu mai multa pofta decatu intieleptiune, spre a-si mantuí onórea. La a douaspre diecea pétra miliaria dela Cremona (loculu se dîce Castores) ascunde pe cei mai cutezatori din trupele ajutatórie printre desisiurile de pe lunga cale; comanda calarimii *a inaintá mai departe spre inimicu, si dupa angagearea luptei, sa alesiuiasca dupa sine prin fuga prefacuta pe persecutatorii rapedîti pona in momentulu candu ascunsii voru essi din loculu de panda alu loru.* Acést'a fu tradata duciloru Otoniani, si Paulinu luà conducerea pedestriloru, Celsu pe a calaretiloru. O parte a legiunei a treispre diecea, patru coorti ajutatórie si 500 de calareti iau pusetura in arip'a stinga; calea o ocupa in sieruri dese trei coorti pretoriane; in arip'a drépta se pune legiunea prima dimpreuna cu doue coorti ajutatórie si 500 de calareti. Afóra de acestea trupe se mai conducu enco cá reserva 1000 de calareti din pretoriani si din trupele ajutatórie spre a determiná victori'a, séu spre a veni intr'ajutoriu la casu de trebuintia.

XXV. Candu Vitellianii, mai nainte enco de a se angagea la lupta liniele de bataia, intorsesera spatele, Celsu, avendu a minte stratagem'a contrariloru, retienù pe ai sei. Vitellianii esîndu cu o cutezare órba, si, pecandu Celsu se retragea cu incetulu, monandu pré departe alungarea, cadiura insusi in cursa; caci din lature fura incinsi de coorti, din frunte de legionari, si din spate cu o evolutiune rapede de calareti. Semnulu de bataiia nu fú datu pedestrimii indata de Svetoniu Pau-

linu. Indouitoriu dela natura, elu tienea mai multu la planuri calculate cu minte, decatu la cele favorabile din intemplare, comanda *a implé gropile, a deschiude campulu, a resfirá lini'a de bataiia*, cugetandu ca victori'a va incepe destulu de iute, candu va fi provediutu ca sa nu fia vincitu insusi. Acésta indouitura dede Vitellianiloru timpu spre a fugi in viile inchiuse cu gardu de vitie cu care erá impreunata si o mica silva, de unde cutezara desnou a atacá si a taiiá pe calaretii pretoriani, rapiti pré departe de foculu bravurei loru; regele Epifane, carele incoragea lupt'a pentru Otone, fù ranitu.

XXVI. Atunci pedestrimea Otoniana erumpe, lini'a de bataiia inimica e strivita, ceice i vinu spre ajutoriu enco su fugariti; caci Cecina n'a bagatu in bataiia pe tóte coortîle deodata, ci cate un'a. Ceeace marì confusiunea in lupta, deórace paur'a fugintîloru rapì cu sine cetele respandite si nicaiurea destulu de tari. Aprinsus'a si in tabera chiaru rebeliunea, caci nu fusesera dusi toti la lupta. Juliu Gratu, prefectulu taberei, fù bagatu in féra *cá suspectatu ca aru fi intretiessutu tradare cu frateso, ce militá la Otone:* pecandu Otonianii pentru aceeasi crima ferecasera pe Juliu Frontone, fratele aceluiasi. Altamente pretotinde fù aceeasi frica, la fuginti, la acurenti, in lini'a de bataiia, inaintea valului taberei, catu de ambele partite se vorbiá: *ca Cecina s'ar fi pututu sterge cu tóta ostirea sa, déca Svetoniu Paulinu n'aru fi pusu sa trambite retirarea.* Paulinu dîcea: *ca s'a temutu, cá, deórace mai erá multu de facutu si cali lungi de marsu, nu cumva ostirea Vitelliana, intarita cu cete noue din tabera, sa atace pe ai sei osteniti, candu apoi n'aru fi mai avutu nice unu puntu de basa aparatória in deretru.* Pucini aprobara acestu cuventu alu ducelui; vlogulu ilu primí criticandulu.

XXVII. Acésta perdere nu atatu impucinà inim'a Vitellianiloru, catu mai virtosu i indreptà spre stemperare; nu numai in taber'a lui Cecina, care punea vin'a pre militari, ce sunt mai înclinati la rebelari decatu la lupta; ci enco si soldatii lui Fabiu Valente, care venise dejá la Ticinu, acum numai despretiuiá pe inimicu, dar, din dorinti'a de a recapatá onórea, se aratá dispusi a ascultá cu mai multa reverintia si cuvientia ordinele ducelui. Cu adeveratu s'a fostu aprinsu o grea rebeliune militare, carea (neputandu intrerupe firulu fapteloru lui Cecina) voiu nará o acum dela inceputulu ei. Coortîle bataviloru, care, cum amu dîsu mai susu, in resbelulu Neronianu, candu mergea la Britania, se despartîsera de legiunea a patrusprediecea, si la audîrea despre miscarile Vitelliane se unisera cu F. Valente in tiér'a Lingoniloru; candu se apropiá de tendele militariloru se purtá cu o trufia nesuferita, felinduse, ca ei au dumeritu pe legiunea a patrusprediecea, ca ei au smulsu din ma-

nile lui Nerone Italia, si ca in puterea loru jace tóta sórtea resbelului. Acésta purtare manià pe militari, superà pe duce; vorbele injuratórie si certele corupse disciplin'a; in cele din urma Valente incepù a se teme, cá dela sfronteria sa n'ajunga tréb'a la ver o tradare perfida.

XXVIII. Deci, dupa ce i se aduse scirea ca flot'a Otoniana a batutu calarimea Treveriloru si pe Tungri, si ca Gallia Narbonense este ameniatiata, comandà parte din pregrigirea spre a mantui pe soci, parte din apucatura diplomatica a ducelui spre a desbiná pe nisce coorti turburatórie si pré putinti prin unitatea loru, cá o parte din batavi sa merga intr'ajutoriu. Cum s'a audîtu si s'a publicatu acést'a, se intristéza socii, murmura legiunile: „ca se lipsescu de ajutoriulu barbatîloru celoru mai „bravi; ca cei militari veterani vincitori in atatea bataii, li i iá „candu inimiculu sta in facia, chiaru cá din campulu de bataiia; „déca o provincia face mai multu decatu Rom'a si mantuirea „imperiului, bine, atunci sa i duca pe toti acolo; éro déca es„butirea, temeiulu si column'a victoriei e Italia: atunci sa nu „rupa cá si dintr'unu corpu membrele cele mai nervósa."

XXIX. In mediulu acestoru amenintiari feróse, dupa ce Valente tramise lictori pentru cá sa apese turburarea, saru asupr'a lui, aiapta petre, se iau dupa fuginte. Intre strigari ca au ascunsu predile Galliei, auralu Viennei, si pretiulu ostenitiuniloru loru rapescu lucrurile lui, rima tabernaculului ducelui si chiaru pamentulu cu ascutietulu dardeloru si alu lanciloru. Valente imbracatu in vestmentu de servu stá ascunsu la unu decurione alu calarimei. Dupa acést'a candu se mai linisci turburarea, Alfenu Varu, prefectulu taberei, da ordinu, ca nice unu centurione sa nu puna vigilie, nice unu sunetu de trambita sa nu se audia spre a chiamá pe militaru la trebile resbelului. Deci militarii mei inmarmurescu, se intréba din ochi, si acést'a chiaru, ca nimene nu mai voiiesce a le comendá, i spaimenta: apoi in tacere, muiiati, in fine cu rugatiuni si cu lacremi ceru iertatiune. Éro candu desformatu, plangendu se arata preste tóta speranti'a Valente intregu si sanatosu: atunci bucuria mare, compatimire, si bunavointia. Intorsi la bucuria (caci vlogulu nu tiene in nimic'a mesura) intre laudàri si gratulari ilu ducu pre tribunalulu dintre vulturi si semnele militaria. Valente cu o moderatiune mantuitória nu cere mórtea nimului, cu tóte acestea, cá sa cadia in prepusu prin prefacere, dojenesce pe unii altii: bine sciindu ca in timpu de resbele civile militariloru sunt mai multe iertate, decatu ducelui.

XXX. Pecandu 'si fortificá taber'a lunga Ticinu vine scirea despre perderea ce a patit'o Cecina, si aprópe erá sa se faca alta rebeliune, pretestandu *ca prin insidlatiunea si temporizarea lui*

Valente fura impedecati de a luá parte la resbelu. Fora a vré, repausare, fóra a asceptá pe duce, semnele apuca inainte, se diorascu semniferii, si prin marsu rapede se ducu de se unescu cu Cecina. Valente nu erá bine vediutu in armat'a lui Cecina. Militarii acestuia se jeluiá ca acel'a fora a luá in consideratiune inferioritatea numerica a loru i a espusu la tóte fortiele inimicului; totu deodata, spre a se scusá pe sine, inaltiá lingusîndu tari'a celoru veniti, pentru cá sa nu fia despretiuiti cá nisce vinciti si fricosi. Si, macarca Valente avea mai mare putere, caci elu comendá preste unu numeru aprópe duplicatu de legiuni si de soci: cu tóte acestea inimile soldatîloru se incliná mai tare spre Cecina, parte ca acestuia i atribuiau mai multa bunatate de inima parte ca erá mai teneru, de o statura inalta, si printr'o órba simpatia. De aci jalusi'a intre ambii beliduci; Cecina imputá lui Valente iubire de argintu si de placeri, acest'a facea pe acel'a omu desiertu si ingamfatu. Ci ei inghiutîra ur'a imprumutata si lucrá pe o mana pentru causa comune; in desele loru epistole incarcá pe Otone cu injuraturi fora cea mai mica reserva de a aveá canduva trebuintia de iertarea lui; pecandu ducii Otoniani, desi nu le lipsia materia, se abtienea de tóte injuraturile cotra Vitelliu.

XXXI. In adeveru inainte de mórtea ambiloru prin care Otone 'si facù unu nume, éro Vitelliu se notà cu infamia, ómenii se temea mai pucinu de desfrenarile cele ordinarie ale lui Vitelliu, decatu de pasiunile cele ardenti ale lui Otone. Mai adaose ura si fiori preste acest'a si uciderea lui Galba, pecandu aceluia nimene nu i imputá caus'a resbelului. Vitelliu cu mancarea si beutur'a sa cea nesatiósa 'si stricá siesi; Otone cu lucsulu, crudi'a si cutazarea sa erá mai periculosu republicei.

Dupace s'au impreunatu armatele lui Cecina si Valente, Vitellianiloru le erá tare cá sa se angageze resbelulu catu mai fora intardiere. Otone tienù consiliu de resbelu, intru care se desbatu: óre trahánava in lungu resbelulu, au sa 'si cerce norocula? Atunci Svetoniu Paulinu, care trecea de celebritatea militare cea mai mare pre timpulu seu, crede ca e datoru renumelui seu a 'si dá parerea intréga despre purtarea in genere a resbelului, demustrandu: *ca interesulu Vitellianiloru cere cá sa se pripésca, alu Otonianiloru cá sa temporizeze.*

XXXII. Dîce: „ca tóta ostirea lui Vitelliu a venitu; ca „dupa spate n'au multa putere; ca Galliele ferbu, si ca a desiertá rip'a Rinului intr'unu momentu candu natiunile inimice „voru irupe nu i da man'a; ca armat'a Britanica e retienuta de „inimicu si de mare; ca Ispani'a nu pré e copiósa de ostire; „ca Gallia Narbonense e terorisata prin ataculu flotei si essîtulu „celu nefericitu alu bataiiei; ca Italia Trapadana e inchiusa de

„Alpi si fora nice-unu ajutoriu din partea marii, si despoiata prin „trecerea de ostiri; nicairea bucate pentru armata, si apoi ar- „mat'a fora provisiuni nu se póte contiené la unu locu. Incatu „pentru nemeti, care specia de militia e cea mai ferósa la par- „titulu inimicu, trahanduse resbelulu pona in véra, ei nu voru „putea duce scaimbarea teremului si a climei cu corpurile mo- „lesîte. Mai multu de unu resbelu, inceputu cu puteri incor- „date, se nimicì prin desgustare si trahanare. Dincontra in par- „titulu nostru e imbelsiugare si credintia; cu noi este Panonia, „Mesia, Dalmatia si Orientulu cu armatele intregi; Italia si, ca- „pulu lucrurilorn, Roma, senatulu si poporulu romanu, nume a- „cestea nice odata opacite, desi uneori inumbrite; media aju- „tatória in statu si pe la privati, si sume colosale de bani, ce „in resbelele civile taiia mai multu decatu armele; corpurile mi- „litariloru nostri deprinse cu Italia séu cu caldur'a celu pucinu. „Riulu Padu ne servesce de muru aparatoriu, cetatile sunt a- „securate prin muri si prin barbati, ca nu se va dá nice un'a „din ele martura este sustienerea Placentiei. Deci Otone sa tra- „hanésca bataii'a. In pucine dile va sosi si legiunea a patru- „sprediecea, prin sine de mare renume, cu cetele Mesiei; atunci „se póte tiené érosi svatu de resbelu, si, déca Imperatului i „va placea a se bate, ne vomu bate cu puteri mai tari.“

XXXIII. Cu parerea lui Paulinu se unì si Mariu Celsu. Anniu Gallu, care cu cateva dile mainainte cadiendu de pre calu jacea ranitu, fiindu consultatu dîse celoru tramisi spre a 'i cére svatulu ca si densulu e totu de parerea lui Paulinu. Otone erá inclinatu spre o bataiia decidiatória; frateso Titianu si Proculu, prefectulu pretorianiloru, precipitandu din ignorantia lucrulu, jurara *ca noroculu, dieii, geniulu aparatoriu alu lui O- tone i voru fi de ajutoriu intru tóte planurile si intreprinderile lui:* necutezindu cineva a le dîce in contra se invoiira din lingusire. Dupa ce s'au determinatu a se bate, se nascù intrebarea: *ca cum aru fi mai bine óre, sa fia de facia la bataiia si imperatulu, au sa se traga elu la o parte?* Deórace Paulinu si Celsu nu mai facura nice o obiectiune, pentru cá sa nu a- para a espune pe imperatulu la periculu, totu acei rei svatuitori o scósera la capetu: *cá Otone sa se duca la Brisselu, unde, de- parte de casurile scaimbatióse ale resbelului, sa se conserveze pe sine pentru dirigerea lucruriloru celoru mari ale imperiului.* A- cést'a fu dioa ce dede prim'a lovitura causei Otoniene, caci cu densulu se departara totudeodata si o mana buna de coorti pre- toriane, de gardisti si calareti; remasîloru li se franse curagea; caci ducii erá suspecti, si Otone, care numai elu singuru se bu- curá de tóta increderea militariloru, si din parte 'i enco numai

in militari punea credintia deplina, lasà pe duci cu o comanda de o autoritate mai multu decatu indoiósa.

XXXIV. Nimic'a din tóte acestea n'a scapatu Vitellianiloru cá sa nu scia, caci, cum se intempla in tóte resbelele civile, numerulu strafugariloru erá mare, si scoditorii din zelulu de a conósce secretele altor'a descoperea pe ale sale. Intr'aceea Cecina si Valente linistiti si atenti, candu va erumpe inimiculu intru neantieleptiunea sa, pandea, ceeace adese ori tiene locu de intieleptiune, dupa nebuni'a altor'a. Facura o ponte, prefacenduse a trece Padu in contr'a cetei de gladiatori stationati dincóci, si pentru cá militarii loru sa nu se molisiasca siediendu neocupati. Nauile in distantia egale un'a de alt'a erá legate printr'unu sieru duplu de grandi gróse si intórse cotra directiunea riului, mai erá intiepenite si cu angire spre a contiené pontea in tari'a sa. Dar funile angireloru se misicá nencordate incóci si incolo, pentru cá la crescerea apei sa se póta inaltiá fora dauna sierulu nauiloru. Pontea se inchiudea de unu turnu impusu si inaintatu spre nauea cea mai dela margine de unde sa póta respinge pe inimici cu tormente si cu machine.

XXXV. Otonianii enco facusera o ponte pre rip'a Padului, si aieptá de acolo petre si facle. Si erá o insula in medilloculu riului, spre care tindea gladiatorii cu luntrile; ci germanii le apucara inainte innotandu. Aulu Macru cu luntrile pline ataca prin cei mai determinati din gladiatori pe germani, din cari trecusera mai multi; dar, lasu ca gladiatorii nu tienu peptu la lupta cu militarii, apoi loviturile loru de prin luntrile leganate nice nu putea rani asia de securu cá ale celor'a ce dá standu tari pre rip'a insulei. Apoi, dupace prin trapadari incepura nauile a se clati si rudarii a se amisticá cu luptatorii, germanii sarira in vadu, apucara nauile de pupi, se suira pe acoperementu, séu le dedera afundu. Tóte acestea se facura inaintea ochiloru celoru doue armate inimice; cu catu bucuri'a Vitellianiloru erá mai mare, cu atatu mai tare blastemá Otonianii caus'a si pe incepatoriulu acestei perderi.

XXXVI. Este adeveratu ca, scapandu cu fug'a nauile ce mai remasesera, bataii'a s'a intreruptu; pe Macru anse ilu ceru la mórte. Dejá se ranise prin aruncatura de lance, dejá se aieptara asupra'i cu sabiele scóse, candu prin intrevenirea tribuniloru si a centurioniloru fú mantuitu. Nu multu dupa acést'a din ordinatiunea lui Otone se impreunà cu densii si Vestriciu Spurinna, dupace lasase o mica garnisóna in Placentia. Pe urma Otóne tramite pe Flaviu Sabinu, consulu desemnatu, de comendantu alu trupeloru preste care fusese Macru. Bucuria mare la militari pentru mutarea duciloru; éro acestia nu punea

mare pretiu pre nisce militari, cari prin desele loru rebeliuni, se aratasera asia de greu de comendatu.

XXXVII. Gasescu intr'unii autori ca armatele, din sfiala cotra resbelu séu din ura cotra cei doui princi pretendenti, ale caroru pecate si rusini pe tóta dio'a essiá totu mai tare la lumina, aru fi statu la ganduri, ca lasandu la o parte bataiia, séu ele sa se adune in comunu si sa se sfatuiasca, séu sa lasa pe senatu sa alége pe imperatulu. Ca ducii Otoniani pentru acestu motivu aru fi recomendatu trahanare si temporisare, mai alesu Paulinu, caci erá celu mai vechiu dintre consulari, celebritate militare mare, si 'si facuse nume faimosu in espeditiunile Britanice. Eu concedu ca unii altii in secretu voru fi doritu pacea in locu de resbelu, pe unu imperatu bunu si virtuosu in loculu celoru mai rei si mai blastemati ómeni; dar nu potu crede, ca unu barbatu de preceperea lui Paulinu sa fi speratu in seculului celu mai stricatu atat'a moderatiune dela unu vlogu, incatu, dupace a turburatu pacea din poft'a resbelului, acum sa depuna armele din iubirea pacii; nice ca armatele, asia de diferite cu datinele si cu limb'a, sa se fi pututu contopi intr'o atare unanimitate; séu cá legatii si ducii, cari se sciá perduti prin desfrenari, saraci si adunciti in pecate, sa fi suferitu ei pe altu imperatu, afóra de acel'a ce erá inferatu cá si ei, si legatu de servitiele loru.

XXXVIII. Iubirea de domnia, acésta patima veche sadita de multu intru inim'a muritoriloru crescù mare si erupse cu marirea imperiului; caci in starea marginita a teritoriului Romei egalitatea erá usioru de conservatu. Dar dupa cucerirea lumii, dupa stingerea cetatíloru si a regiloru rivali se deschiuse cale libera la pofta de averi asecurate [1]), si cele dintaie certe espugnira intre parinti si cetatiani; acum tribuni agitatori, acum consuli préputinti; in Rom'a si in Foru cercari la resbele civile. Atunci essî din plebea cea mai de josu Caiu Mariu, din nobilime turbatulu Luciu Sulla, si cu arm'a in mana inaltia domni'a pre ruinele libertatii vincite. Dupa ei venì Cneîu Pompeiu, mai ascunsu, dar nu mai bunu decatu aceia. De atunci nu s'a mai batutu decatu dupa puterea suprema. Nu depusera armele la Farsale si la Filippi legiunile burgariloru, si cum erá sa se lasa de bataiia armatele lui Vitelliu si ale lui Otone. Aceeasi mania a dieiloru, aceeasi furia turbata a ómeniloru, acelesi cause ale pecateloru impingea la discordia. Déca singulariale resbele se terminara cá printr'o unica lovitura, acést'a s'a facutu din lasitatea capiloru. — Dar apretiuirea moravuri-

[1]) La domnia cu alte vorbe.

loru vechi si nóua me rapì pré departe: acum vinu la firulu fapteloru.

XXXIX. Dupace a purcesu Otone la Brisselu, onórea comandei supreme erá lunga fratesc Titianu, éro tréb'a si puterea in manile prefectului Proculu. Celsu si Paulinu, de acaror'a intieleptiune nu facea nimene nice o intrebuintiare, serviá sub nisce titule seci de duci de acoperementu alu pecateloru altor'a. Tribunii si centurionii erá in doui peri, caci cei bravi se dá inapoi, cei rei se prefirá; soldatii erá plini de ardóre, cu tóte acestea le mai placea a criticá, decatu a essecutá ordinatiunile duciloru. Se determinasera a inaintá taber'a pona la a patr'a pétra miliaria dela Bedriacu; o mesura acést'a atatu de pucinu corespundiatória, ca, desi erá primavéra, si intr'unu tienutu copiosu de riuri, armat'a cu tóte acestea suferiá lipsea apei. Aci nu sciá cum sa se decida in privinti'a resbelului, deorace Otone prin epistole dá dioru sa se bata; éro militarii poftiá cá imperatulu sa fia presente in lupta; cei mai multi pretindea cá sa se chiame inapoi militi'a ce erá ocupata dincolo de Padu. Este mai grau a judecá ca cum ar fi fostu mai bine, decatu a spune ca nu putea fi mai reu ceeace s'a facutu.

XL. Nu cá la bataiia, ci cá si cum aru fi purcesu la ver o espeditiune militare, mersera la confluentele riuriloru Padu si Addua, o distantia de siessesprediece mile. Celsu si Paulu remustrara, cá pe militarii osteniti de drumu, ingrauiati de sarcini, sa nu i puna in faci'a Vitellianiloru, cari, fiindu usioru armati, si facendu cale numai de patru mile, nu voru intardiá a i atacá au necompusi ence in ordine de bataiia, au respanditi si ocupati cu valurile taberei. Dar Tatianu si Proculu, vedienduse batuti cu argumente, se provocara la dreptulu de comendanti supremi. Si cu adeveratu tocma atunci sosise unu numidu curieru calare iute cu ordinatiune aspra in care Otone dojenesce pe duci ca nu facu nimic'a, si cere cá sa aduca odata la decidere caus'a; superatu de intardiare si fora rabdare in sperantia.

XLI. In aceeasi di venisera la Cecina, ocupatu cu inspectiunea lucrariloru pontii, duoi tribuni dela coortile pretoriane, poftindu a convorbi cu densulu. Cecin'a se prepará a ascultá si a propune conditiunile, candu scoditorii precipitati i vestira ca inimiculu e aci. Propunerea tribuniloru fú intrerupta, de aceea nu se póte sci ca ce ar fi avutu a minte; ver o tradare perfida, séu ver unu cugetu curatu. Cecina, dupace a demisionatu pe tribuni si s'a intorsu in tabera, afla semnulu la resbelu datu din ordinatiunea lui Valente si pe militari in arme. Pecandu legiunile tragu sorti pentru pusetur'a in ordine de bataiia, erupu calaretii, si lucru de mirare, erá p'aci sa se impinga in valurile taberei, de o mana de Otoniani, déca bravur'a legiunei Italice

nu i ar fi speriatu; acést'a cu sabiele scóse constringe pe batuti cá se se intórca si sa incépa de nou bataii'a. Lini'a de bataiia a legiuniloru Vitelliane se formà fora confusiune; caci, desi inimiculu erá aprópe, dar tufisie dese impedecá vederea armeloru. La Otoniani ducii erá fora curage, militarii fora credintia in ducii loru, carale si colonii confusi, calea pretotindea prerupta de gropi erá angusta si pentru unu marsu pacificu. Unii se indesá pe lunga semnele sale, altii le cautá, din tóte partîle unu strigatu turburatu alu acurentîloru, alu chiamatoriloru, si fiacare, duprecum erá fricosu séu bravu alergá séu se stracurá in sierurile cele mai antaia séu cele mai dinapoi de bataiia.

XLII. Inimile ametîte de o rapede teróre le adormì fals'a scire de bucuria: cá si cum armat'a Vitelliana ar fi delasatu pe imperatulu seu. De s'a respanditu acea faima dela scoditorii Vitelliani, séu de a essîtu ea din sinulu partilului Otonianu cu insielatiune séu din intemplare, nu se scie. Otonianii slabindu din ardórea ce avea la bataiia salutara pe Vitelliani, acestia le primi cu murmu salutarea, si deoracé multi din Otoniani nu cunosciá caus'a salùtarii acesteia crediura a fi tradare la mediu. Atunci ostirea inimica, in ordine désa, se aieptà precumpanitória cu puterea si cu numerulu. Otonianii, desi erá resfirati, si mai pucini, si osteniti, primira totusi lupt'a cu bravura agera. Campulu de bataiia inchiusu de arbori si de viie nu infaciesiá numai o forma. Se batea de aprópe si departe, in cete dese si conice; incaierati in cale se luptá barbatu cotra barbatu, scutu cotra scutu; fora a aruncá mai antaiu dardele 'si sfarimá coifurile si loricele cu sabiele si cu securile; cunoscuti intre sine, vediuti de ceilalti, se pumná cá si cum erá a se decide de sórtea resbelului intregu.

XLIII. Din intempare se intîlnira intre Padu si intre cale pre unu campu deschiusu doue legiuni; din partea lui Vitelliu a douadieci si un'a, cui conumele erá *rapace*, faimósa prin vechea gloria militare; din partea lui Otone *prim'a ajutrice*, nedusa enco in bataiia, dar felósa si setósa fórte de glori'a militare. Legiunarii ajutrici respinsera primele sieruri ale rapacii si luara unu vulture; acést'a aprinsa de durere resbate pe acei'a, si, dupa ce i taiia pe prefectulu Orfidiu Benignu, rapesce dela inimicu semne si stindarde. De alta parte a treisprediecea legiune se resfrange prin rapediunea legiunei a cincea; a patruspredieceа se incungiura de multîmea acurentîloru. Si pecandu ducii Otoniani desiertasera deja de multu pe ai sei, Cecina si Valente aducu la militarii Vitelliani noua ajutória. La care se mai adaose si alta putere, adeca Varu Alfenu cu Batavii, dupa ce ei batu cét'a de gladiatori, trecuta cu nauile, ce i taiiara co-

ortîle din partea opusa. Atunci vincitorii cadu in côst'a Otonianiloru.

XLIV. Dupace s'a spartu centrulu liniei de bataiia, Otonianii fugu respanditi apucandu calea spre Bedriacu. Spaciu lungu acest'a, calile inchiuse prin gramedîle de cadavre, ceeace mai marì macelulu, caci in resbelele civile cei prinsi nu se conservéza de preda. Svetoniu Paulinu si Liciniu Proculu ocolira taber'a pe cali diverse; dar Vediu Acuilla, legatulu legiunei a treisprediecea, dintr'o frica nechipzuita, se espuse la furi'a soldatésca; mai erá enco multu din di, pecandu intratu in tabera elu se primì cu ciote din partea turburatîloru si a fugintîloru; nu lu crutiara nice din injuraturi, nici din mani; *ilu facu desiertoru si tradatoriu,* nu ca ar fi fostu ver unu vinovatu; ci asia e natur'a vlogului, ca rusînea s'a sa o arunce in spinarea altor'a. Pe Titianu si pe Celsu i a ajutatu nóptea; caci vigiliale erá deja postate si militarii liniesciti, pe cari Anniu Gallu i plecase cu svatulu, cu rugatiunile si autoritatea sa, demustrandule: „ca, dupa acésta bataiia nefericita, dóra nu se voru mai ucide „acum intre sine: si ca, séu resbelulu se va fini cu acést'a, séu „ca voru luá érosi crimele, tóta mangaierea pentru vinciti e in „concordia. Ceilalti erá franti cu inim'a." Militarii pretoriani crisnea: *ca ei nu sunt vinciti prin bravura, ci prin tradare.* Victori'a nu e necruntata nice pentru Vitelliani, caci calarimea Vitelliani fú batuta si dela o legiune rapitu vulturulu; Otone este inderetru enco si cu densulu militi'a dincolo de Padu; Legiunile din Mesia sunt pe drumu; o parte mare a ostirii a remasu la Bedriacu; acestia enco nu sunt batuti, si, déca e sa fia, voru peri cu mai multa onóre pre campulu de bataiia. Inimati prin aceste cugetari, au spaimentati prin starea desperata a lucruriloru, mai desu se aprindea de mania decatu de descurage.

XLV. Dar ostirea Vitelliana se oprì la a cincea pétra miliaria dela Bedriacu, pentruca ducii nu cutezá a atacá taber'a in aceeasi di, si pentruca sperá ca totu deodata Otonianii se voru dá de buna voiia. Vitellianii essîsera fora bagagia numai usioru armati la bataiia; prin urmare ei n'avea alte valuri spre scutire decatu arm'a si victori'a. A dou'a di cu voiinti'a nendoita a Otonianiloru, deórace si cei mai ferosi se incliná acum la parere de reu, se tramise o deputatiune, si ducii Vitelliani n'avura pentru ce sa nu incuviintieze pacea. Deputatii fusera retienuti pucinelu; acésta cercustare insuflà ingrigire, caci ei nu sciá enco déca li se concese. Curentu apoi revenira deputatii, si portîle taberei se deschiusera, atunci vincitii si vincitorii se versara in lacrime blastemandu resbelulu civile cu o bucuria amisticata de intristare. In aceeasi tenta acest'a legá ranele la unu frate, acel'a la unu amicu. Speranti'a si

premiale erá necerte, cadavrele si gelea invederata; nimene nu erá asiá de fericitu cá sa nu aiba a plange mórtea ver unui scumpu. Cadavrulu legatului Orfidiu fù cautatu si arsu dupre ritulu usitatu; pe pucini i ingropara afinii loru, cadavrele vlogului remasera in aeru pre campulu de bataiia.

XLVI. Otone asceptá insciintiarea despre essîtulu bataiiei, fora temere si determinatu spre verce eventualitate. Deocamdata se audiá faime triste, apoi fugintii aducu scirea: *ca tóte su perdute!* Ardórea militariloru n'ascépta dupa vocea imperatului. *Fii cu anim'a buna,* i dîcea; *mai sunt puteri noue, si insusi suntemu determinati a suferi si a cutezá tóte.* Nu erá lingusîre acést'a. Eu ceru cu focu si cu o turbare sa mérga la bataiia, pentru cá sa ridice noroculu partitului seu. Cari stá departe tindea manile, cei de aprópe i imbracisiá genunchii, mai alesu Plotiu Firmu. Acestu prefectu alu pretorianiloru jurà repetîtu pe Otone, *cá sa nu desierteze pe o ostire atatu de credintiósa, pe nisce militari atatu de meritati de densulu. Ca e mai mare virtutea a purtá nenorocirea, decatu a fugi de ea; ca barbatii cei tari si bravi speréza si in trucea norocului; cei fricosi si misiei grabescu desperarea prin paura.* Intre vorbele acestea, dupre cum faci'a lui Otone esprimea invoiire séu improtivire, se facea ciuituri de bucuria séu suspine de intristare. Nu numai pretorianii, ci si militarii, pretramisi din Mesia, dechiarara ca armat'a apropiatória este inimata de aceeasi ardóre, si ca legiunile au si sositu in Acuillea. Nu mai incape indoiire ca s'aru fi pututu renoui unu resbelu crudu, tristu, necertu pentru vincitori si vinciti.

XLVII. Otone, abatutu dela planuri de bataia, vorbì asiá: „Acésta inima, acésta bravura a vóstra a o espune si mai „departe la periclu aru insemná ca punu pré mare pretiu pe „viati'a mea. Cu catu e mai mare speranti'a ce mi o aratati, „déca mi aru placea a mai remané in viatia cu atatu mi va fi „mai frumósa mórtea. Noi ne amu cercatu unulu pe altulu, eu „si noroculu. Durat'a tempului pucinu apasa in cumpana; este „mai grau a te stemperá in fericirea de care scii ca nu o sa „te bucuri multu. Resbelulu civile l'a inceputu Vitelliu; a lui „e vin'a ca ne amu batutu in arme pentru domnia; ca acést'a „sa fia cea din urma si sa nu batemu mai multu va fi fapt'a „mea. Posteritatea dupre acést'a sa judece pe Otone. Bucu„rese Vitelin de frate, de socia si de copii sei; eu n'amu tre„buintia nice de resbunare, nice de mangaiere. Se póte ca altii „voru fi tienutu timpu mai lungu domni'a; nimene anse n'a de„pus'o cu mai mare fortia. Suferivoiu eu ca atat'a junime ro„mana, atatea armate brave, sa cada victime si sa se rapésca „ele patriei? Ducu bucurosu cu mine credinti'a ca voi ati fi

„peritu pentru mine; dar remaneti in viatia. Sa nu ne mai „stavilimu unii pe altii, eu pe voi dela scapare de mórte voi pe „mine dela determinarea mea de a lasá viati'a. A vorbi si mai „multu de mórte aru fi o lasitate. Documentulu celu mai tare „alu determinarii mele in acést'a sa lu aveti ca eu nu me plangu „de nimene; caci a mai acusá pe diei séu pe ómeni este tréb'a „aceluia care voiiesce a mai vecui."

XLVIII. Dupace a dîsu acestea vorbì amicalu cu fiacare dupre rangulu si etatea lui, cá sa se departeze catu mai iute, pentru cá nu remanendu sa intirite mani'a vincitoriului. Pe juni i induplecà cu autoritatea, pe betrani cu rugatiunile sale oprindu lacrimile cele fora timpu ale ámiciloru cu faci'a liniscita si cu vocea netremuratória. Dede ordinatiune cá *sa inlesnésca naui si cara celoru ce se ducu;* nimicì scriptele si epistolele de cuprinsu linguşitoriu pentru sine si injuratoriu pentru Vitelliu; impartì bani cu economia si nu cá cel'a ce voiiesce sa móra. Apoi mangaià pe Salviu Cocceianu, nepotu de frate, unu teneru in prim'a junia, care erá fórte descorageatu si intristatu, laudandu i pietatea si defaimandu i fric'a. „Se póte „cá Vitelliu sa fia atatu de reu la inima, cá elu pentru conser„varea casei intregi a lui, sa nu mi faca nice acésta multie„mire? Mórtea cea grabita a mea dóra va meritá gratia din „partea vincitoriului. Caci nu in ultim'a desperare, ci, pecandu „armat'a cerea sa se bata desnou, crutiai eu statului ultim'a „durere. Destulu facui pentru numele meu, destulu pentru no„bilitatea posteritatii mele. Dupa Julii, Claudii, Servii eu sunt „celu antaiu ce intruduaei in famili'a mea domni'a. Deci cu „peptu ridicatu apucate de viatia, si sa nu uiti nice odata, ca „Otone ti a fostu unchiu, dar nu me tienea nice pré tare a„minte.

XLIX. Apoi dupace s'au departatu toti, se repausà pucinu: si pecandu erá aduncitu in grigea orei cei din urma ilu turburà o larma neprevediuta, reportandu i se ca militarii revoltati amenintia cu perire pe toti cati voru sa se duca, ca furi'a loru e indreptata mai cu séma in contr'a lui Virginiu, pe care ilu tienu incungiuratu in cas'a inchiusa. Dupace a dojenitu pe incepatorii turburarei, rentorsu petrecù in convorbire cu cei ce plecá pona s'au dusu toti nesuperati. Sub séra 'si stemperà setea cu o bautura de apà rece. Apoi puse de i adusera dóua pumnare, le cercetà de ascutîte pe amendóua si virî unulu sub capetaiu; dupa ce i s'a spusu ca s'au departatu amicii sei petrecù nóptea liniscitu si, cum se afirméza, nu fora somnu. Spre diori de di se lasà cu peptulu in feru. La gemetele audite, intrara iertatii, servii si Plotiu Firmu, prefectulu pretorianiloru, si aflara numai o rana. Inmormentarea fù gra-

bita. Elu se rugase tare pentru acést'a, *pentru cá sa nu i se taiia capulu si sa fia datu spre batjocura.* [1]) Cadavrulu ilu scósera din casa coortîle pretoriane intre laudari si lacrime sarutandu i manile si ran'a. Unii din militari se sinucisera lunga rugu, nu ca s'aru fi simtîtu vinovati séu s'aru fi temutu, ci cá sa fia partasi de glori'a imperatului, pe care lu iubiá. In Bedriacu, in Placentia si in celelalte tabere mai multi din militari enco si o tienura de onóre a muri asemine mórte. Lui Otone se facù unu monumentu modestu care va durá.

L. Acestu essîtu din viatia ilu avù Otone intr'alu treidieci si siéptelea anu alu etatii sale. Se tragea din municipiulu Ferentinu, tataso a fostu consulu, mosiuso pretoru. Originea mamei sale fú mai modésta, nu anse de totu fora lustru. In copilaria si junia cum l'am descrisu. Doue fapte, un'a criminale, alt'a gloriósa, i lasara la posteritate unu nume atatu de bunu catu si de reu. Cum credu, ca n'arú fi corespundiatoriu la seriositatea cu care e inceputa acésta istoria a adunà fabule plasmuite spre a desfatá pe cititori, asiá nu putui cá sa nu dau credintia la traditiunea respandita in vlogu acest'a: *In dio'a in care s'a batutu la Bedriacu, asia spunu locuitorii, o pasere de forma ne mai vediuta se lasà in pedurea sacra fórte frecuentata de lunga Regiu Lepidu, si ca ea nu s'a speriatu nice de cetele ómeniloru, nice de paserele ce o impresurá cu turmele, pona candu s'a ucisu insusi Otone; atunci a peritu din ochi.* Cei ce computara timpulu aflara, ca inceputulu si finitulu aratarii concade chiaru cu mórtea lui Otone.

LI. La inmormentarea lui se facù prin gelitulu si intristarea militariloru o noua turburare, si nu erá cine sa o infreneza. Ei se intorsera cotra Virginiu si lu rugara ameningtiendu: ca au sa iá domni'a, au sa se duca cá deputatu la Cecina si la Valente. Virginiu se scapà furesînduse pe usi'a din dosu a casei, si asia insielà pe assaltatori. Rugatiunile coortîloru, ce erá stationate la Brisselu, le aduse Rubriu Gallu. Ele capatara indata iertatiune, deorace prin indemnarea lui Flaviu Sabinu trecusera la vincitoriu si trupele cele comendate de acest'a.

LII. Pecandu armele se depusera pretotindea o parte mare a senatului ce venise cu Otone din Rom'a si se oprise in Mutina s'aflá in mare periculu. Aci capatara scirea despre batai'a cea nefericita; dar militarii o luara de o faima falsa, si, fiinduca ei credea pe senatu a fi inimicu lui Otone, pandea vorbele senatoriloru, si faci'a si aerulu loru le esplicá reu; in fine prin injuraturi si imputari, cautá causa si ocasiune de ucidere; totudeodata senatorii erá cuprinsi si de alta frica, cá adeca nu cumva partitulu Vitellianu, atotuputinte acum, sa i crédia a fi pri-

[1]) Cum facuse insusi cu Galba.

mitu indouinduse victori'a. Astfelu turburati si din doua lature ingrigeati se aduna; caci de sine nimene nu cutesá a se determiná iute intr'o parte, si intre mai multi complici culp'a e mai secura. Fric'a ingrigeatîloru o mai marì senatulu din Mutina, care le oferea *arme si bani,* si le facea o onóre fora timpu numindu'i *parinti conscrisi.*

LIII. Pe urma se nascù o cérta de insemnatu, ce Liciniu Cecina o ridicà in capulu lui Marcellu Epriu, care vorbiá cam in doui peri. Nice ceilalti nu se esprimea mai pe facia; ci numele lui Marcelu erá despretiuitu pentru rol'a ce o jucase de denuntiante si espusu pentru acést'a la ur'a ómeniloru; ceace aprinsese pe Cecina, carele, unu omu nou ce erá si numai decurentu chiamatu in senatu, voiiá sa se ilustreze prin inimicitie mari. Dar cumpatarea celoru mai buni i liniscì. Se rentórsera toti la Bononia, cá sa se mai svatuiasca, sperandu totù deodata ca intr'aceea voru mai capatá si alte sciri. In Bononia asiediara pre drumu, cari sa cerce pe calatorii trecatori. Unu iertatu alu lui Otone, intrebatu ca pentruce a plecatu, respunse: *ca elu duce voii'a cea mai din urma alui Otone; ca desi l'a lasatu in viatia enco, dar erá ocupatu numai cu grigea de lumea celoru morti, si lapadatu de tóte placerile vietiei.* Se mirá, le fù rusine a mai pune si alte intrebari, si inimile tuturoru se inchinara lui Vitelliu.

LIV. Fostau de facia la svatuiri si L. Vitelliu, fratele imperatului; care si incepuse a se dá la lingusîrile loru, candu pe neasceptate, Cenu, unu iertatu alu lui Nerone, cutremurà adunarea printr'o inspaimantatória minciuna, spunendu: *ca legiunea a patruspredieceа, intarita cu ajutória venite dela Brusselu, s'ar fi aruncatu asupr'a vincitoriloru si i aru fi batutu, si ca in modulu acest'a sórtea resbelului s'a scaimbatu.* Scopulu acestei plasmuiri erá, cá prin o atare veste imbucuratória sa dea la diplomele [1]) lui Otone, ce nu se mai respectá, valorea de mai nainte. Este adeveratu ca Cenu se transpórtà rapede la Rom'a, anse cateva dile dupa aceea din ordinatiunea lui Vitelliu o platì cu perderea capului. Periculului senatului crescù, pentruca militarii Otoniani credea a fi adeverata faim'a. Fric'a se marì mai alesu prin aceea, ca departarea loru dela Mantu'a si desiertarea partitului Otonianu cu acést'a capatà o facia de publica decretare. De atunci nice ca s'au mai adunatu la unu locu, ci fiacare lucrá cum ilu taiiá capulu, pona ce in fine o scrisóre venita dela Valente i scapà de frica. Mórtea lui Otone, cu catu erá mai laudabile, cu atatu se audi mai iute.

---

[1]) Diplomata, erá nisce documente date numai de cotra imperati, cá infaciasitoriloru acelor'a sa li se inlesnéșca transportu liberu in socotél'a erariului.

LV. Dar la Rom'a tóta lumea traiá fora grigia: jocuríle Cererei se frecuentá dupre datina. Cum se anuncià in teatru in modu certu: *ca Otone e mortu, ca Flaviu Sabinu a juratu pe tóta militi'a cata erá in Rom'a in numele lui Vitelliu,* indata incepura a aplaudá pe Vitelliu. Poporulu purtà in procesiune icónele lui Galba incinse cu laura si cu flori in giurulu templeloru, gramadindu in chipu de morimentu corónele aprópe de lacalu lui Curtiu in loculu pe care Galba murindu ilu udase cu sangele seu. In senatu se decretéza indata lui Vitelliu tóte semnele de onóre ce altamente se inventara numai intr'unu cursu lungu de domnie. Armatei germanice se facu laude si multiemiri si i se tramite o deputatiune spre gratulare. Se citesce epistol'a lui Fabiu Valente scrisa in tonu moderatu; anse fù mai placuta modesti'a lui Cecina, ca n'a scrisu de locu.

LVI. Intr'aceea Italia erá mai aspru si mai crudu superata decatu in resbelu chiaru. Vitellianii respanditi in garnisóna prin municipia si colonie furá, rapiá, si intrebuintiá totu felulu de violentie. Spre tóte, fia legiuite fia nelegiuite, dominati de iubirea de avere au cumparabili, nu se opriá nice dela cele dieesci, nice dela cele omenesci. Au fostu si de aceia cari in numele militariloru [1]) 'si ucisera pe inimicii personali. Militarii la rendulu loru, cunoscatori de localitati, determiná proprietatîle cele mai pline de fructe, precum si pe proprietarii cei mai avuti la predare, in casu de resistintia, la peire totale; si ducii dependenti de militarii loru nu cutezá a i propri. Mai pucinu predatoriu decatu Valente, Cecina avea mai multa iubire de domnire. Valente pentru castigarile sale cele uritiosa avea unu nume reu, si pentru acést'a trecea cu vederea foradelegile altor'a. Itali'a stórsa demultu ingenunchià sub atatea predari ale pedestriloru si calaretîloru.

LVII. De alta parte Vitelliu, nesciendu nemic'a de victori'a sa, contragea cá pentru unu resbelu intregu celelalte puteri ale armatei germanice. Numai pucini din vechii militari se lasara inapoi prin iernatice, si conscrierea prin Gallie se grabì, pentrucá legiunile remase ce esistá numai dupre nume sa se póta completá. Apararea ripeloru Renului o incredintià lui Ordeoniu Flacu. Insusi atrase la sine din conscrisii in Britania optu mii de fetiori. Dupa unu marsu de cateva dile capatà scirea despre victori'a dela Bedriacu si ca cu mórtea lui Otone resbelulu s'a finitu. Aduna pe militari si le lauda bravur'a. Armat'a poftesce cá elu sa onoreze pe iertatulu seu, Asiaticu, cu demnitatea de cavaleru, respinse acésta lingusîre nedemna; ci, dupre usiuratatea sa, mai tardiu dede la o mésa de amici, ceea ce refusase in publicu, si onorà cu inelulu de auru pe unu

[1]) Specie militum = póte si sub pretestu de resbelu séu in vestmentu militarescu.

sclavu de nimic'a, care se insinuá prin apucaturi blastemate la demnitati.

LVIII. In acelési dîle i venì scirea ca ambele Mauritanie, dupa uciderea procuratorului Albinu, au trecutu in partea sa. Luceiu Albinu, denumitu de Nerone preste Mauritania Cesarense, lunga care Galba i mai adaosese si provinci'a Tingitana, dispunea de nisce puteri ce nu erá de despretiuitu. Nouesprediece coorti, cinci despartiemente de calarime, cotra acestea unu numeru fórte mare de Mauri, cá cete de furatu si predatu bune de bataiia. Dupa uciderea lui Galba inclinatu spre partea lui Otone, si neindestulatu cu Africa, amenintiá Ispania ce o desparte numai o angustia de mare. Pentru acést'a Cluviu Rufu fú apucatu de frica, si *ordinà legiunii a diecea, cá si cum ar avea sa tréca, a se apropiá de tiermurii marii;* se tramisera in Africa centurioni, pentrucá sa traga pe Mauri in partea lui Vitelliu, ceeace nu erá lucru grau, dupre faim'a cea mare de care se bucurá armat'a germanica prin tóte provinciele. Cotra acestea se seminara vorbe: ca Albinu *lapadandu numirea de procuratoru ar fi luatu insemne de rege si numele de Juba.*

LIX. Dupa ce se mutara inimile in acestu modu Asiniu Pollione, prefectulu calarimii, unulu din cei mai credintiosi lui Albinu, si Festu si Scipione, prefectii de coorti cata sa cadia sub ferulu ucidiatoriloru. Insusi Albinu, candu plutea pre mare dela Tingitania la Mauritania Cesarense fù ucisu la desbarcare; soci'a lui, ce insasi se oferise ucidiatoriloru, cadiù impreuna. Pucina grige i erá lui Vitelliu de tóte cate se facea, abia 'si deschiudea urechea la faptele cele mai importanti, atatu de necapace erá elu a se ocupá cu grigi mai serióse! Armat'a o lasa sa marsieze pre uscatu, insusi plutesce pre riulu Araru in josu [1]), nu in ornatu imperatescu, ci asiá cá sa i se védia vechea saracia, pona ce Juniu Blesu, gubernatorulu Galliei Lugdunense, de familia ilustre, largu de inima [2]) si plinu de avere, ilu provediù cu pompa domnésca si 'i facù in persóna o suita stralucita; dar chiaru pentru acést'a fú reu notatu in inim'a lui Vitelliu, desi 'si ascunse neplacerea sub velulu celoru mai umilite lingusîri. La Lugdunu ilu asceptá ducii partitului vincitoriu si vincitu. Pe Valente si pe Cecina i laudà inaintea adunarii si i puse sa siedia lunga scaunulu seu. Apoi puse sa defireze tóta ostirea pe dinaintea fiiului seu, copilu enco, pe care adusu acoperitu cu paludamentulu [3]), ilu tienù in bracia, ilu numì *Germanicu,* si lu incinse cu tóte insemnele unei domnie fericite. Onóre pré

---

[1]) Riulu Araru, care mai tardiu s'a dîsu *Saucona,* astadi se numesce *Saone.*
[2]) Inima larga, largus animo, dîcemu si romanesce, desi nu chiaru in sensu de darnicu. [3]) manta de resbelu.

mare acést'a in starea cea fericita, carea anse in nenorocire i fù de pucina mangaiere [1]).

LX. Dupa acést'a se essecutara la mórte centurionii cei mai bravi ai lui Otone; de aci apoi instrainarea inimiloru de cotra Vitelliu, mai alesu la armat'a Illirica. Contactulu cu acést'a si invidi'a in contra armatei germanice desceptà si in legiunile celelalte cugete de resbelu. Pe Svetoniu Paulinu si pe Liciniu Proculu i trahanà timpu indelungatu intr'o stare miserabile, panace in fine fura ascultati; apararea loru anse se facù mai multu din puntu alu nevoii de catu alu onórei militaresci. Amendoui se laudara intru tradare; marsulu celu lungu inainte de bataiia, ostenitiunea Otonianiloru, incurcatur'a colóneloru prin carale de bagagia si altele intemplari ei le atribuia insielatiunii sale. Vitelliu crediù perfidi'a, si pardonà credinti'a. Salviu Titianu, fratele lui Otone, nu venì in periclu; amórea fratiésca si lasitatea sa ilu scuzara. Lui Mariu Celsu i se lasà consulatulu. Dar se acredità faim'a, si apoi se imputà in senatu lui Ceciliu Simplice, ca elu aru fi oferitu bani pentru acelu postu si ca aru fi tinsu chiaru si la peirea lui Celsu. Vitelliu se improtivì, si pe urma dede lui Simplice consulatulu fora bani si fora crima. Pe Trachalu [2]) lu aparà in contr'a incriminatoriloru Galeri'a, soci'a lui Vitelliu.

LXI. Pecandu barbatii mari erá amenintiati de periclu, avù cutezarea (mi e rusîne sa o mai si spunu) unu órecare Mariccu, omu de rendu din tiér'a Boioriloru, a se imbulzi la domnia si a provocá armele romane in numele dieiloru. *Cá mantuitoru alu Gallieloru si cá dieu protectoru* (caci aceste nume 'si insusîse) adunase dejá in giurulu seu optu mii de ómeni, si predá [3]) satele vecine Eduiloru; dar bravii Edui dimpreuna cu junimea alésa, intarita cu coorti Vitelliane, sparse cetele fanatice. In acésta lovitura Mariccu e prinsu si apoi datu mancare féraloru silbatice; dar, caci nu lu sfasiara acestea, plebea superstiósa ilu credea a fi nevatemabile, pona candu fù essecutatu la mórte inaintea ochiloru lui Vitelliu.

LXII. Mai departe n'a mersu in asprime in contr'a persóneloru si a bunuriloru celoru rebeli. Se ratificara testamentele celora ce cadiusera batanduse in sierurile Otoniane, éro in lipsea testamenteloru se tienù légea. Si in adeveru, candu aru fi fostu mai stemperatu in mancare, iubirea de argintu a lui nu erá de temutu, dar lacomi'a de mancare i erá nesuferita si ne-

---

[1]) Aci unii adaogu *non*, caci deórace fiiulu lui Vitelliu se ucide de Mucianu (cap. LXXX.) Tacitu nu putea sa dîca ca acea onóre din fericire i aru fi servitu spre mangaiere in nefericire. [2]) Vedi cart. I. cap. XC. [3]) *Trahèbat* tragea satele = zalogea prin Ardealu.

saturabile. Rom'a si Itali'a intrégæ ilu provedea cu bucate ce putea a 'i intaritá poft'a de mancare, drumurile dela o mare si dela alt'a gemea sub carale incarcate. Antistii cetatîloru se ruinara prin spesele meseloru date lui, cetatîle chiaru se stórsera; militariulu care ducea la ostenitiune si la vîrtute se degenerá prin invetiu la placeri si prin despretiu cotra unu asemine duce. Vitelliu pretramise la Roma unu edictu, prin care dechiara ca numele *Augustu* nu lu iá enco, si alu lui Cesare nice odata; din putere anse n'a lasatu nimic'a. Pe astrologi i esgoni din Italia. Dede aspra ordinatiune prin care se opriá cavalerii romani de a se degradá la jocu in arena si pe scena. Imperatii de mainainte i constrinsesera la acést'a cu bani si mai adesu cu puterea; cele mai multe municipia si colonie luanduse dupre essemplulu capitalei atragea cu premia pe tinerii cei mai corupti spre a se infaciesiá cá actori séu gladiatori.

LXIII. Dar Vitelliu cu venirea frateso si prin maisterii artei de domnire, insinuiti lunga sine mai sumetiu si mai crudelu puse sa ucida pe Dolabella, pe care, cum s'a si dîsu [1]), Otone ilu essilase la colonia Acuinu. Dolabella la scirea despre mórtea lui Otone venise la Rom'a. Pentru acést'a Planciu Varu, fostulu pretoru, unulu din amicii cei mai intimi ai lui, ilu denuntià la Flaviu Sabinu, prefectulu Romei, *ca a calcatu essilarea si ca s'a oferitu de duce la partitulu devincitu;* mai adaose enco, *ca aru fi voiitu a alesiui in parte si coortea stationata in Ostia:* dar nu putea probá cu nice unu documentu nisce crime atatu de mari. Parendui reu dupa ce a facutu foradelegea, cerù iertatiune pré tardiu. Flaviu Sabinu, standu la ganduri ce sa faca intr'o causa asiá de insemnata, fù terorizatu de Triaria, soci'a lui Luciu Vitelliu [2]), o muiere de o crudîme nefemeiasca, cá sa bage de séma si sa nu cuteze *a face pe omulu bunu cu periclulu imperatului.* Sabinu, blandu de natura, dar mutatiosu in faci'a periclului, si tramurandu pentru sine in nevoii'a altuia, cá sa nu pare ca l'aru fi sustienutu, dede cadiatorului ultim'a impinsatura.

LXIV. Deci Vitelliu din temere si din ura, caci Dolabella dusese in maritisiu pe Petronia, soci'a lui de mai nainte, ilu invità la sine, dar ordinà, cá sa nu lu duca pre calea Flaminina ce erá multu amblata, ci sa se abata in lature prin Interamniu si aci sa lu ucida. Ucidiatoriului se parù a fi pré departe acésta cale, pre drumu intr'o ospataria ilu trîntì la pamentu si i dede lovitur'a de mórte. Acésta prima proba a principelui desceptà o ura mare in contr'a domniei celei noua. Ne-

[1]) Cart. I. c. LXXXVII. [2]) Fratele imperatului.

multiemirea cu licenti'a Triariei erá cu atatu mai mare, cu catu aceea avea in apropiere, in Galeria, soci'a imperatului, unu essemplu alu cumpatarii, caci Galeria nu se amistecá in crudîe, si in Sextilia totu asiá de buna, mum'a Vitelliiloru, o femeia de natura antica. Se spune ca acést'a sa fi respunsu la antai'a epistola a fiiuso: *ca ea a nascutu unu Vitelliu, éro nu unu Germanicu* [1]). De atunci nice o desmerdare a norocului, nice o aratare de onóre a cetatianiloru romani n'au fostu in stare a o mai inseniná; ea nu mai simtiá decatu nenorocirea casei sale.

LXV. Dupace Vitelliu a plecatu din Lugdunu, l'ajunsu dupa urma Marcu Cluviu Rufu, care veniá din Ispania, purtandu bucuria si fericitare in facia; éro in inima temere, caci sciá bine a fi acusatu. Ilariu, iertatulu imperatului spusese; ca acel'a, *la audîrea despre suirea pre tronu a lui Vitelliu si a lui Otone, aru fi tinsu la domnia si la posesiunea Ispaniei,* si de aceea elu *nu pusese in nice o diploma* [2]) *numele imperatului.* Pe unele din dîsele lui in cuventari i le esplicase cá injuraturi in contr'a lui Vitelliu si de incercari a capatá popularitate. Auctoritatea lui Cluviu precumpanì, incatu ordina de sine ca sa pedepsésca pe iertatu. Cluviu s'adaose la suit'a imperatului, tienù Ispania, pe care a gubernat'o lipsindu din faci'a locului, cá odinióra Luciu Aruntiu. Pe acest'a ilu retienea Tiberiu de frica, pe Cluviu, nefiindu ingrigeatu Vitelliu. Dar lui Trebelliu Massiniu nu i se facù acésta onóre. Acest'a fugise de furi'a soldatîloru din Britania; in locu i fú tramisu Vitelliu Bolanu, unulu din suit'a principelui.

LXVI. Inim'a enco nenfranta a legiuniloru vincite insuflá grige lui Vitelliu; respandite prin Italia si amistecate cu vincitorii dá din ei vorbe inimicóse. Mai pre susu de tóte erá sumétia legiunea a patrusprediecea, dîcendu: *ca ea n'a fostu de locu vincita, caci la Bedriacu numai vessilarii au fostu batuti, éro simburulu legiunii n'a luatu parte la lupta.* I placù dar a i retramite la Britania, de unde i adusese Nerone, si intr'aceea a garnisoná intr'unu locu cu ei pe coortile Batavice pentru vechea ura a acestor'a in contr'a legiunariloru din a patrusprediecea. Pe lunga atat'a ura a militariloru liniscea intre ei nu putea fi de o durata lunga. In Augusta-Turiniloru [3]) unu batavu apuca pe unu mesteru cá pe unu insielatoriu; unu legionariu ilu iá in aperare cá pe ospetariulu seu [4]); cameratii acurgu din ambele parti, dela injuraturi imprumutate trecu la incaieratura; si s'ar fi intemplatu unu macelu sangerosu, déca doue coorti pretoriane, luandu partea legiuniloru, n'ar fi insuflatu acestor'a curage, ce-

---

[1]) Se vede ca Vitelliu 'si adaosese conumele de *Germanicu* in epistola. [2]) Vedi: cap. LIV. Nr. 1. [3]) Turinulu de acum. [4]) Gazd'a sa.

lor'à frica. Pe Batavi i adaessà Vitelliu la ostirea sa in marsu, cá pe nisce ómeni credinciosi; éro legiunii i comendà sa tréca Alpii Grajici cu aceea marsruta abatuta, cá sa lasa la o parte Vienn'a, caci si Vienneanii erá temuti. In nóptea in care s'a pusu in marsu legiunea, lasanduse focurile aprinse pe ici pe colo, arse o parte a coloniei Taurine; acésta nenorocire, cá cele mai multe rele ale resbelului, fù uitate pe lunga miseriele mai mari ale altoru cetati. Indata ce legiunea a patruspredieceea se coborî de pre Alpi, turburatorii apucara spre Vienna, ci tienuti in frenu prin voii'a celoru mai bine simtitori, legiunea fú transportata la Britania.

LXVII. O alta temere 'i veniá lui Vitelliu dela coortile pretoriane. Deocamdata le despartì un'a de alt'a, apoi le impacà prin congedia onorifica, in catu insasi tradara armele sale in manile tribuniloru. Dar cum se audì despre misicarile Vespasiane, intrara desnou in militia si statura inim'a puterii acestui partitu. Prim'a legiune marinara fú tramisa la Ispania, cá in pace si in linisce sa se imblandiésca; éro a unuspredieceea si a sieptea relocate in taberele sale de ierna; a treispredieceea fù pusa sa faca la amfiteatru. Caci Cecina se prepará a dá jocuri gladiatoresci in Cremona, éro Valente in Bononi'a. Vitelliu nice odata nu se absorbea pona acolo de grigile domniei, cá sa 'si uite vreodata de placeri.

LXVIII. Adeveru este ca Vitelliu despartise cu bun'a pe partite un'a de alt'a; dar se audì la vincitori o turburare, dintr'o causa de rîsu, déca prin numerulu ucisiloru n'ar fi adaosu ur'a in contr'a acestui resbelu. Vitelliu prandiá in Ticinu, intre óspeti chiamase si pe Virginiu. Legatii si tribunii dupre essemplulu duciloru sei se intrecu au in asprimea moraveriloru, au petrecu dio'a mare pe la mese: tota asia se face si militarulu de rendu au iubitoriu de disciplina, au neregulatu. In armat'a lui Vitelliu nu vedeai decatu neorindueli si betie, mai multe banchete si bacanalie nopturne, decatu disciplina si viatia de tabera. Deci doui soldati, unulu din legiunea a cincea, altulu din ausiliarii gali, din sburdalnicia se provóca la lupta, legionariulu e trantitu si luatu in risu de galu, cei cari s'adunasera sa i privésca incepu a luá parte pentru si contr'a, legionarii erumpu cu macelu asupr'a aussiliariloru si taiia doue coorti dintr'ensii. Acésta turburare s'apasà prin alta turburare. Pulbere si arme se vedu in departare: se ridica deodata strigatu: *legiunea a patruspredieceea s'a intorsu din drumu si inaintéza la bataiia.* Dar erá numai gard'a din urma a aceleia, dupa ce fura cunoscuti, tóta fric'a se risipi. Intr'aceea din intemplare le esse in cale, unu servu de ai lui Virginiu, militarii 'si inchipuescu ca voiiá sa ucida pe Vitelliu, dau assaltu in sal'a de mancare si ceru mór-

tea lui Virginiu. Insusi Vitelliu, desi tremurá la tóta umbr'a de suspitiune, erá convinsu de nevinovati'a lui. Totusi cu grau se putura infrená cei ce poftiá perderea barbatului consulare care odata fusese ducele loru. Neclatita remase amirarea si numele bunu alu barbatului; soldatii ilu urá, pentruca elu i despretiuiá.

LXIX. A dou'a di, dupa ce a datu audentia la deputatiunea senatului, careia i ordinase sa lu ascepte acolo, [1]) Vitelliu cercetà taber'a si laudà *pietatea* [2]) *militariloru;* dar aussiliarii se maniara *caci aroganti'a legionariloru se putù a se intindè nepedepsita pona la acelu gradu* [3]). Coortile Batavice, spre a departá verce cutezare a furiéi loru, fura retramise la Germani'a, si acést'a fú inceputulu resbelului esternu, ce sórtea ni lu prepará in mediulu resbeleloru interne. Datus'au inapoi Gallieloru trupele sale ajutatórie; numeru mare acest'a ce din capulu rebeliunii [4]) se adunase cá o popantia de resbelu. Altramente cá sa aiba, pe lunga stórsele deja finantie ale statului, de unde sa intimpine alte daruiri, ordinà *reducerea numerului legiuniloru, si alu trupeloru ajutatórie,* sistandu completarile si dandu la congedie incoci si incolo. O mesura stricatiósa pentru statu, suparatiósa pentru militari, cari, in numeru redusu, avea a implini acelési servitia, si pentru cari periculele si lucru de acea se intorcea mai desu. Cotra acestea puterile militiei se impucinara prin placeri, contr'a vechei discipline si asiediementului parintiloru nostri, cari sustienura in flóre puterea romana mai bine prin virtute, decatu prin argintu.

LXX. Dela Ticinu Vitelliu s'abatù la Cremona, si dupa ce a privitu jocurile gladiatoresci date de Cecina, 'si manifestà poft'a cá sa védia cu ochii campulu de bataiia dela Bedriacu si sa cerceteze remasitiele victoriei din urma. Vedere hidósa si infioratória! Erá dio'a a patrudiecea dupa bataiia, si pre campu numai corpuri sfasiate, membre trunchiate, forme putrede de ómeni si de caii, pamentulu imputîtu de sange negru, arbori si semenaturi sdrobite, unu desiertu mare in tóta golitiunea sa. Numai pucinu hidósa erá si aceea parte de cale, pe care Cremoneanii o satisera cu laure si cu rose, inaltiase altare, aducea sacrificie dupre cum se facu in onórea regiloru. Bucuri'a anse din presente curentu li se intórse loru spre intristare. Valente si Cecina erá de facia, si i arată positiunile de bataiia: *de ici irupse legiunile, de ici atacara calaretii, de colo trupele ajutatórie incinsera pe inimicu.* Apoi legatii si tribunii incepura a 'si inaltiá faptele sale, amistecandu adeverulu, minciun'a si essage-

[1]) in Ticinu. [2]) loialitatea, alipirea loru de caus'a Vitelliana. [3]) Batavii asceptá cá sa pedepséca pe legionari pentru macelulu ce facusera in trupele ajutatórie. [4]) lui Vitelliu in contr'a lui Galba.

rarea. Militarii insusi intre ciote de bucuria lasandu drumulu cá sa recunósca loculu de bataiia, sa privésca gramedîle de arme si dalmele de cadavre si sa se mire. Erá si de aceia, pe cari nestatornici'a lucrurilorn omenesci i misicà la lacrime si la compatimire. Dar Vitelliu nu'si a intorsu ochii, si atatea mii de concetatiani lipsiti de inmormentare nu l'au implutu cu tremuru. Multu bucuranduse si nesciindu ce sórte ilu va ajunge curentu, aduse unu sacrificiu la dieitatile locului.

LXXI. Apoi Fabiu Valente i dede in Bononia unu spectaculu gladiatorescu, pentru carele aparatulu se adusese din Rom'a. Cu catu s'apropiá mai tare de Rom'a, disordinea cu atat'a erá mai mare in suit'a lui: comedianti si cete de eunuchi amestecanduse printre militari si celelalte tóte dupre gustulu curtii Neroniane. Caci Vitelliu erá unulu din cei mai entusiasti amiratori a lui Nerone, ilu asociá candu cantá, nu de nevoiia, cá mai multi ómeni de omenia, ci cá unu sclavu vendutu celui ce i dá sa se ingrasie. Pentru cá sa deschiudia lui Valente si lui Cecina cateva luni la demnitatea de consulu; se marginì timpulu celorulalti consuli: Martiu Macru ca unulu din capii partitului Otonianu fu trecutu cu vederea, Valeriu Marinu, pe care Galba ilu destinase la consulatu fù amonatu, nu cá contrariu, ci cá unu omu de natura blanda, care va suferì lasatu afrontulu. Pedaniu Costa fú lasatu afóra, caci Vitelliu ilu urá cá pe unu contrariu lui Nerone si cá pe unu sumutiatoru alu lui Virginiu, macaru producea alte cause. I se decretara apoi multiemiri publice din datin'a servilismului.

LXXII. Minciun'a urmatória, intru inceputulu seu destulu de seriósa, avú o durata numai de cateva dîle. Se sculá órecine, si se dá *pe sine de Scribonianu Camerinu, de fric'a timpuriloru Neroniane ascunsu in Istria, unde vechii Crassi avea clienti, mosie si unu nume respectatu.* Cá sa 'si sustiena rol'a sa adunà pe lunga sine o céta de vagabondi, si vlogulu usioru crediatoriu si cativa din militari din eróre séu din iubirea de turburari alergara pe intrecute la densulu. Trasu inaintea lui Vitelliu si intrebatu, *ca ce omu este,* nedanduse crediementu dîseloru sale, cotra acestea recunoscutu de domnuso cá unu sclavu fugitu cu numele Geta, fù ucisu dupre modulu sclaviloru.

LXXIII. N'ai putéa crede in ce mandria si nebunia a cadiutu Vitelliu, dupa ce curierii sei i adusera scirea din Siria si din Judeea: *ca orientele au juratu in numele lui.* Ca, de si numai dupre vorbe vage si necerte, dar numele Vespasianu erá deja in gur'a poporului, si Vitelliu trasariá pururea la acestu nume. Éro de candu i venì acea scire imbucuratória, cadiù elu si armat'a sa, crediendusе scapati de rivalu, in crudimea, desfrenarea, si rapacitatea cea mai barbara.

LXXIV. Éro Vespasianu contaria in sine resbelulu, armele si fortiele ostirii departe si de aprópe. Militarii atat'a erá de gat'a a sari pentru densulu, incatu respunsera cu tacerea candu Vespasianu le preceti juramentulu si cerù de la diei totu binele pentru imperatulu Vitelliu. Inim'a lui Mucianu nu erá straina lui Vespasianu, se inclinâ anse mai multu spre Titu. Tiberiu Alessandru, prefectulu Egipetului, erá intielesu cu planulu lui. Pe legiunea a treia, caci o translocasera din Siria la Mesia, o numerá intre ale sale, si erá sperantia ca essemplulu acesteia ilu voru urmá si celelalte legiuni a le Iliricului. Caci aroganti'a militariloru, ce veniá de la Vitelliu, amarîse pe tóte armatele, pentru ca ei de o cautatura silbatica, de o limba barbara, batjocuriá pe altii cá pe nisce mai rei decatu densii. Ci candu se intreprindu resbele de atat'a marime omulu se gandesce de ordinariu mai multu deodata: si Vespasianu leganatu cate odata de sperantia, tragea adeseori in consideratiune, si probabilitatea nesbutirii. „Elu cugetá ca ce di va fi aceea in care sa 'si espuna „la scaimbarile resbelului cei sieidieci de ani si pe cei doui fiii „ai sei? La intreprinderi private regresulu e posibile, si omulu „póte dupre placere a increde mai multu séu mai pucinu la „norocu: éro care tinde la suprema putere n'are inaintea sa „decatu culmea séu prapasti'a."

LXXV. I se invertea pre dinaintea ochiloru tari'a armatei Germanice, cá cunoscatoriu elu apretiuiá: „ca legiunile sale sunt „neamblate in resbelele civile, éro ale lui Vitelliu vincitórie, si „ca la vinciti e mai mare nemultiemirea decatu puterea; necon-„stante e prin discordie credinti'a militariului, securu pericululu „din partea fiacaruia. Ce i va folosi lui coortîle de pedestrime „si scadronele de calarime, déca unulu séu altulu va primi de „la contrariu premiulu promisu pentru o efaptuire rapede a „crimei? Asia çadiù Scriboniu sub Claudiu; asia ucidietoriulu „aceluia Volaginiu se inaltià de la simplu soldatu la rangulu „celu mai inaltu militarescu. Este mai usioru a sculá pe toti, „decatu a te feri de fiacare."

LXXVI. Intre asemini temeri legananduse fú incurageatu din partea unoru legati si amici, éro Mucianu, dupa mai multe intrevorbiri secrete vorbi acum si in presenti'a altora asia. „Vér-„care face planu pentru intreprinderi mari, cata sa se gandésca, „ca ce incepe óre e spre binele statului, spre laud'a intreprin-„diatoriului, usioru e de efeptuatu, séu celu pucinu nu e pré „grau. Totu deodata cata sa iá in consideratiuni, ca óre data-„toriulu de svatu impreuna elu cu acestu svatu si ver unu peric'u „personale, si, déca norocului e cu intreprinderea, a cui va fi „onórea cea mai mare. Éro eu, Vespasiane, te chiamu pe tine „la domnia, atatu pentru binele statului, catu si pentru marirea

„ta. Dupa diei jace imperati'a in man'a ta. Sa nu te temi de „mine cá de ver unu lingusitoriu; aru fi mai aprópe de rusîne „decatu de onóre a fi alesu dupa unu Vitelliu. Noi nu ne „sculamu in contr'a mintii cei mai agere a lui Augustu, nici in „contr'a betranetieloru celoru cercuspecte a le lui Tiberiu, ase-„mine nici in contr'a casei, prin domnia indelungata bine con-„solidata, a lui Caiu si Claudu si Nerone; tu respectasi chiaru „si pe stramosii [1]) lui Galba. A stá si mai multu in amortîre „si a lasá patri'a, in manile celoru ce o batjocorescu si o perdu, „ar fi o indiferintia vinovata si o lasîtate, chiaru si candu amu „presupune ca servitutea ti ar aduce mai pucinu periclu, decatu „rusine. Trecut'au timpulu si e dupa spatele teu, candu se „mai parea ca tu nu nutresci nici o sperantia. Cata sa 'ti cauti „refugiu in domnia. Ti ai uitatu cum a cadiutu Corbulone? „Elu erá, ti o marturisescu, de nascere mai ilustre decatu noi, „dar si Nerone intrecea tare cu nobilitatea originii pe Vitelliu. „Nobilu destulu e pentru temetori celu temutu. Si ca armat'a „póte sa aléga pe principe, insusi Vitelliu e via marturia; elu „care s'a inaltiatu nu prin servitia séu renume militarescu, ci „singuru numai ca Galba erá urgisitu. Nice pe Otone nu l'a „vincitu elu prin verunu talentu de duce séu prin puterea ar-„meloru, nu, ci prin pré pripit'a desperare a aceluia, si pe care „lu facù si pana acum sa fia regretatu si sa tréca de principe „mare. Pe candu Vitelliu respandesce legiunile, desarméza coor-„tile, sémena pe tóta dioa sementia noua la resbelu. Soldatulu „foculu si ferosi'a ce o mai are le perde prin betie, banchete „imitandu pe principele. Tie ti stau la dispusetiune din Judea „din Siria si din Egipetu noue legiuni intrege, neostenite prin „nici o bataiia, necorupte prin nice o rebeliune: dimprotiva „soldatulu e invirtosiatu prin essercitia si dumiratoriu alu „resbelului esternu; puteri mari de flote, de calarime, de pede-„strime, si regi credintiosi, si, mai multu decatu tóte, espe-„rinti'a ta.“

LXXVII. „Incatu pentru mine eu nu pretindu mai multu „decatu sa nu fiu socotitu mai susu decatu Valente si Cecina. Tu „nu vei lapadá ajutoriulu lui Mucianu, caci elu nu ti este rivalu. „Eu me punu pe mine inaintea lui Vitelliu, pe tine inaintea „mea. Cas'a ta se bucura de nume triumfale; tu ai doui fii „juni, din care unulu capace deja de domnia, si enco din primii „ani ai servitiului seu militare are unu nume bunu si la armat'a „Germanica. Ar fi absurdu, a nu concede domni'a la acel'a, pe „a carui fiiu eu l'asi fi adoptatu, candu asi fi devenitu eu prin-„cipe. Altramente reportulu nostru imprumutatu in norocu si

[1]) imagines.

„periclu nu e acelasi. Caci de vomu vinci, inaintarea mea „depende de la tine, éro periclulu si nenorocirea o impartîmu „deoprotiva. Ba, ce e si mai bine tu iai comand'a suprema, „si mie mi dai resbelulu si necertitudinea bataiiloru. Astadi e „mai agera disciplin'a la vinciti, decatu la vincitori. Pe aceia „i aprinde la bravura mani'a, ur'a si poft'a de resbunare; acesti'a „prin trufia si prin cerbicositate jacu in habaucia. Resbelulu „chiaru va deschiude si va descoperi ranele secrete si inveni„nate a le partitului vincitoriu. Nu mai pucinu sperediu eu „dela vigilanti'a, economi'a si intieleptiunea ta, decatu dela „adormirea, nesciintia si crudîmea lui Vitelliu. Dar resbelulu e „si mai bunu pentru noi, decatupac, ca caci cei cari deliberéza, „sunt deja resbeli.

LXXVIII. Dupa cuventarea lui Mucianu ceilalti ilu incungiurara cu mai multa cutezare, ilu inimara si i spusera *proverbiale vediatoriloru si misicarea steleloru.* Si in adeveru Vespasianu nu erá liberu de atari superstitiuni, cá unulu care indata ce s'a facutu domnu luá lunga sine pe facia pe unu astrologu anume Seleucu in calitate de svatuitoru si prorocitoriu. I reveniá in minte vechile semne prevestitória. Unu arbore cupresu de o inaltime maretia se resturnà rapede intr'unulu din ogórale sale, si apoi a dou'a di dupa aceea resarindu in acelasi locu inverdi mai inaltu si mai ramurosu. Semnu mare si fericitu acest'a dupre esplicarea unanima a aruspiciloru; si fù promisa stralucirea cea mai inalta lui Vespasianu, ce erá june enco. Dar de ocamdata se parea a se fi implinitu proroci'a prin semnele triumfalia, prin consulatu si prin glori'a victoriei Judaice: dupa ce i se facù parte de tóte acestea, credea ca lui i s'a promisu puterea suverana. Intre Judeea si Siria jace Carmilu, asia i dîcu muntelui si dieului. Dieulu n'avea nice idolu, nice templu, asia sunt traditiunile stramosiesci, ci numai altaru si cultu. Candu Vespasianu, nutrindu sperantie secrete, i aduse sacrificiu, preotulu Basilide, inspectandu odata si altadata intrensecele, i dîse: *Ori ce ai in minte, Vespasiane, séu casa sa ti faci, séu mosiele sa ti le latiesci, séu servii sa ti i inmultiesci: dati se va tie unu scàunu mare, mosie intinse si ómeni multi."* Aceste vorbe enigmatice furu indata culese de faima si atunci manteni deslucite. Vlogulu n'avea altu ceva in gura; la Vespasianu insusi cu atat'a se vorbiá mai desu despre acestea cu catu mai multe se dîcu celoru ce sperézа.

LXXIX. Cu planulu determinatu se dusera apoi Mucianu la Antiochia, Vespasianu la Cesarea: aceea e capital'a Siriei, acést'a a Judeei. Primulu inceputu de a se oferi lui Vespasianu domni'a se facù in Alessandria, unde Tiberiu Alessandru se grabise a jurá in prim'a lui Juliu legiunile in numele lui.

Si acést'a e dioa in care se serbá apoi inceputulu domniei lui Vespasianu, macarca armat'a Judaica a depusu juramentulu in trei a le lui Juliu, cu atat'a ardere, in catu elu n'a asceptatu nice pe fiiuso Titu care reveniá din Siria unde fusese parlamentariu intre Mucianu si tataso.

LXXX. Pe candu se gandiá de locu, de timpu si, ce e in asemine casu, lucrulu celu mai grau, de vorb'a cea dintaia; pe candu sperantia, temere, planuri, intemplari, se invertiá prin minte, cativa soldati, cari stá in ordinea usitata pentru cá se saluteze pe legatu, salutara pe Vespasianu, candu esia din camer'a de dormitu, de *Imperatoru*. Atunci acuru si altii, i striga *Cesare si Augustu* si lu incarea cu tóte numirile de domnu. Mintile trecusera dela frica la incredere in norocu. Éro la densulu nu s'a vediutu nice trufia, nice arogantia, ci natur'a lui cea veche in positiunea acésta noua. Dupa ce 'si a stersu negur'a de pre ochi, cu care ilu intunecase atat'a inaltiare, vorbi cá unu militariu, si din tóte partile fú intimpinatu cu bucuria si cu sciri norocite. Caci Mucianu, care ast'a asceptá, jurà pe imbucuratii militari in numele lui Vespasianu; apoi intrà in teatrulu din Antiochia, unde erá datina a se tiené svatu, si tienú o alocutiune cotra multimea adunata, ce erupu in lingusiri; caci elu vorbiá si grecesce cu destula elegantia, si la totu ce facea si dîcea elu sciá sa i dea unu lustru óre care. Nimic'a n'a aprinsu mani'a provinciei si a armatei asia multu cá dîs'a lui Mucianu: *ca Vitelliu a decretatu, cá sa aduca legiunile germanice in Siria, unde militariulu e mai usioru si fetiorii mai bine tienuti; si de alta parte legiunile Siriace sa le stramute in tabere de iernatecu in Germania, unde servitiulu e grau si clim'a aspra.* Caci provincialii chiaru, dedati a vecui de multu cu soldatii, se bucurá a fi impreuna, fiindu cei mai multi amisticati prin cumnatie si afinitati, éro militarii iubiá taberele in care prin servitiu indelungatu se familizasera cá si cum ar fi fostu casele natali.

LXXXI. Inainte de mediulu lui Juliu tota Siria depusese acelasi juramentu. Si Sohemu cu tóta tier'a si cu puteri nu de lapadatu trecù in partea lui Vespasianu; totu asia si Antiochu, mare prin posesiuni vechi si celu mai bogatu dintre regii supusi Romei. Nu multu dupa aceea apoi Agrippa, chiamatu de ai sei prin muntii secreti, pona a nu prinde de veste Vitelliu se grabi a fugi pre mare. Nu cu mai pucina inima sustienù acestu partitu si regin'a Berenicea, in flórea junetieloru si a frumsetieloru, ce aflase charu chiaru si inaintea betranului Vespasianu, prin pomp'a daruriloru sale. Cate provincie se spala de mare de la Asia pona la Achaja, cate se intindu in leintrulu spre Pontu si Armenia, i jurara. Acestea anse se guberná de legati, cari n'avea armate, Capadociei enco nu i se dedese legiuni. In Beritu se

tienù svatu despre afacerile imperiului. Aci veni Mucianu cu legatii si cu tribunii si cu cei mai destinsi din centurioni si militari; asemine se alesese flórea si din armat'a Judaica. O atare putere de pedestrime si de calarime, o atare pompa de regi ce rivalisá intre sine in facisiá ieón'a mariri imperatesci.

LXXXII. Celu antaiu pasu alu resbelului a fostu conscrierea de militari si rechiamarea sub stégu a veteraniloru. Prin cetati fortificate se intemeiara fabrice de arme, in Antiochia se batea bani de auru si de argintu; si tóte acestea, dirigeate fiacare la loculu seu prin agenti capabili, mergea rapede. Vespasianu insusi le inspectá, incuragendu cu laude pe barbatii activi, pe cei lenesi mai multu cu essemplulu seu, decatu prin dojeniri, si trecendu cu vederea mai de multe ori erorile amiciloru sei, decatu virtutile aceloraşi. Pe multi i onorà cu prefecture si cu procurature, pe unii i destinse facendu'i senatori, totù barbati de tréba cari curentu se inaltiara la demnitatîle cele mai de susu. Unii cu tóte acestea inaintara mai multu prin norocu, decatu prin meritu. Incatu pentru donativulu militariului nice Mucianu chiaru nu l'atinse decatu in trecatu in prim'a sa alocutiune; ero Vespasianu n'a datu in resbelulu civile mai multu decatu altii in timpu de pace. Erá de o taria demna de lauda in contr'a daruiriloru facende militariloru, si armat'a lui chiaru pentru acést'a fú mai buna. Se tramisera soli la Parti si la Armeni, si se luara mesuri, cá pe candu legiunile se intrebuintiaza la resbelulu civile, sa fia espuse spatele. Titu sa constringa Judeea, Vespasianu sa tiena chiaile Egipetului, asia se determinà. In contr'a lui Vitelliu se parù a fi de ajunsu o parte a armatei ducele Mucianu, numele lui Vespasianu si atotpotinti'a sórtii. Se scrisera epistole cotra tóte armetele si legatii, si se ordinà cá pe pretorianii maniosi pe Vitelliu sa i traga in parte cu pretiulu de a fi reprimiti in corpurile loru.

LXXXIII. Mucianu, cu trupe usioru armate, facendu mai multu pe colega decatu pe omulu lui Vespasianu, plecà, nu in marsu lentu, cá sa nu para a esitá, dar nice precipitandulu, pentru cá sa lasa timpu faimei la esagerare, caci elu 'si cunoscea pucinele sale puteri, si sciá ca cele ce nu se vedu se credu pururea a fi mai mari. Dar legiunea a siessea si treisprediece mii de vessilari i urmá. Elu comandase flotei sa traga din Pontu la Bizantiu, nedeterminatu, lasava ore la o parte Mesia, cá cu pedestrimea si cu calarimea sa inchiudia Dirachia, si totu deodata cu nauile de resbelu sa taiia Italia de cotra mare, dupre care planu Achaia si Asia ar fi securate de la spate, cari altramente ar fi espuse lui Vetelliu, incatu nu s'ar acoperi prin garnisone. Cotra acestea Vitelliu va cadea in indouire, ca pe care parte a Italiei sa apere, candu Brundusiu si Tarentu, precum

si tiermurii Lucaniei si ai Calabriei, voru fi amenintiati de flot'a inimica.

LXXXIV. Deci provinciele resuná acum de pregatirile nauiloru, a militariloru, a armeloru. Dar nimic'a nu apasá pe ómeni asia cá recuisitiunea de bani. *Acestia sunt nervii resbelului civile,* dîcea Mucianu, care intru apreciare nu cautá la dreptu séu la adeveru, ci singuru numai la marimea averii. De aci apoi denuntiari ici-colo, si totu bogatulu victima la iubirea de rapitu. Care grautati nesuferite, dar scusabili prin necesitatea resbelului, remasera si in pace. Vespasianu insusi pe la inceputulu domniei sale nu pré erá determinatu a face atari nedreptati, pona candu, favorizatu de norocu, le invetiá dela dascali stricati si cutezá. Mucianu ajutà resbelulu si cu averile sale, erá darnicu cu averea sa caci sperá a se despdauná de la statu. Dupre essemplulu lui contribuira si ceilalti cu dari de bani, au fostu anse pré rari aceia cari sa fi avutu si ei licenti'a a si luá inderetru ce au datu.

LXXXV. Intr'aceea inceputurile lui Vespasianu fù grabite prin zelulu cu care trecura in partea sa ostirile Ilirice. Legiunea a treia dede essemplu la celelalte legiuni a le Mesiei. Acestea erá a opt'a si a sieptea, numita Claudiana, fórte inclinata lui Otone, de si n'au fostu presenti in bataii'a (de la Bedriacu). Veniti pona la Acuileia luara la fuga pe aducetorii de sórtea lui Otone, stégurile, pe care stá numele lui Vitelliu, le rupsera, in cele din urma predara cass'a militarésca si o impartîra intre sine, si se purtara cá nisce inimici. De aci temerea, si din temere determinarea: *ca Vespasianu le o póte computá de meritu, ceea ce inaintea lui Vitelliu voru avé sa escuse cá o crima.* Asia trei legiuni din Mesia cercara a alesiui armatá Panonica, séu la casu de refusu, a o constringe cu forti'a. In acésta misicare Aponiu Saturninu, gubernatorulu Mesiei, cutézà o fapta teribile, insarcinandu pe unu Centurione, cá sa ucida pe Tertiu Julianu, legatulu legiunii a sieptea, acoperindu si ur'a privata cu velulu partitului. Julianu luandu ventu despre periclulu amenintiatoriu, insocitu de cunoscatorii de localitati, fugì prin tienuturi neamblate a le Mesiei preste muntele Emu, si de atunci nu mai luà parte la resbelulu civile; ci calea inceputa cotra Vespasianu o trabanà sub diverse preteste de intardiere, dupre cum i veniá scirile, acum oprinduse, acum grabinduse.

LXXXVI. Dar in Panonia legiunea a treisprediece si a septea Galbiana, care tienea mani'a si durerea dela bataii'a dela Bedriacu trecù fora a se mai indoui in partea lui Vespasianu, prin intrigile mai virtosu ale lui Primu Antoniu. Acest'a, vinovatu dupre legi si sub Nerone condemnatu cá falsificatoru, intre alte rele ale resbelului, capatase érosi rangulu de senatoru. Pusu

de Galba preste legiunea a sieptea se crede ca a scrisu de repetite ori lui Otone, inbiinduse de duce alu partitului Otonianu; ci nebagatu in séma de acest'a n'a luatu nice o parte in betaiile Otoniane. Candu caus'a lui Vitelliu incepù a se clati, se facù pentru partitulu lui Vespasianu o columna putinte. Omu alu trebei, bunu de gura, maisteru in a semená printre altii ur'a, putinte in desbinari si discordia, rapitoriu, chieltuitoriu, in pace erá omulu celu mai reu, in resbelu nu de lapedatu. Armatele Mesiei si ale Panoniei impreunate apoi trasera in partele si trupele din Dalmatia, desi legatii consulari nu facura pentru acést'a nimic'a din partele. In Panonia gubernà pe atunci Titu Ampiu Flavianu, in Dalmatia Poppeu Silvanu, amendoui bogati si betrani; dar acolo erá procuratoru Corneliu Fuscu, in flórea aniloru, de familia ilustre. In primele junetie din iubirea de repaosu depusese demnitatea de senatoru. Cá comandante alu unei colonia tienuse cu Galba, si pentru acést'a capatase o procuratura, si acum, dupa ce a imbraciasiatu caus'a lui Vespasianu, nimene n'a aprinsu mai tare decatu densulu facli'a resbelului, nu atatu pentru speranti'a premialoru, catu pentru iubirea pericleloru chiaru; in locu sa se bucure de cele secure, capatate mai inainte, i mai placea celea noua, ecuivoce, dubia, necerte. Deci istia s'apucara a misicá si a scuturá tóte nemultiemirile din totu loculu. Scris'au la Britania cotra a patruspredieceа, la Ispania cotra prim'a legiune, caci amendoue erá pentru Otone si incontr'a lui Vitelliu; se respandescu prin Gallia scrisori, si in acelasi momentu de timpu s'aprinde unu resbelu cutremuratoriu, armatele Illirice desiertandu pe Vitelliu pe facia, celelalte asceptandu sa védia essitulu.

LXXXVII. Pe candu se facu acestea prin provincie de Vespasianu si de capii partitului seu, Vitelliu, din di in di totu mai despretiuibile si mai nesimtitoriu, oprinduse pe la tóte municipiale si vilele unde dá de placeri, mergea in marsu grau spre Rom'a. Erá urmatu de siessedieci de mii de inarmati, o horda corupta de licentia, de unu numeru enco si mai mare de calài si de marchetandre soiu de ómenii acesti'a mai rei si decatu sclavi chiaru; apoi o suita numerósa de legati si de amici, cari nu sciu sa asculte nice de conducatorulu celu mai moderatu. Acésta multîme s'a mai insarcinatu enco si cu venirea din Róm'a a unui numeru mare de senatori si de cavaleri cari essisera spre intimpinare unii de frica, multi din lingusîre, ceilalti si apoi cu incetulu toti cá, mergendu altii, ei se nu remana a casa. Din plebe s'alaturara, de aceia cari pentru infamele loru servitia erá bine vediuti la Vitelliu mascarici, comedianti, cociari pentru a caroru amicitia, desonoratória elu avea o predilectiune de mirare. Nu numai coloniele si municipiale se stór-

sera prin recuisitiuni, ci si ogorale tieraniloru chiaru, fiindu semenaturele deja cópte se despoiara cá si cum ar fi fostu pamentu inimicu.

LXXXVIII. Multe si crude fura uciderile militariloru intre sine, caci dela turburarea inceputa in Ticinu, discordi'a intre legionari si trupele ajutatória remase; numai candu dá asupr'a lócuitoriloru tienea unii cu altii. Macelulu celu mai mare se intemplà la a sieptea pétra miliaria dela Rom'a. Vitelliu pregatise acolo pentru tóta armat'a unu ospetiu, cá si cum ar fi voiitu sa ingrasia pe gladiatori; plebea acursa din Rom'a se mistecase prin tóta taber'a. Unii din acesti'a, cá sa faca gluma, cum li se parea loru, desarmara pe militarii cari nu se gandia la acésta, taiindule cingatorile, si apoi i intrebara, ca *unde le sunt armele?* bravur'a militarului nededata la batjocura s'aprinse si sarira cu sabiele asupr'a plebii nearmate. Intre altii fù ucisu tatalu unui militaru pe candu mergea alaturea fiiuso; aceea re, cunoscutu, si prin publicarea acestei uciderì se stemperara a mai ucide si pe alti nevinovati. Dar in Rom'a totusi tremurá ómenii, fiinduca ajunsesera deja aci, unii din soldati. Mai alesu cautá forulu, cá sa védia loculu, unde a cadiutu Galba. Dar si ei infacisiá unu spectaclu silbatecu purtandu pe spate peii de fére silbatice, si armati fiindu cu darde mari de speriatu. Déca din nesciintia se incurcá printre multîme, séu pe locu lunecusiu, au intilninduse cu altii se impedecá si cadea, se luá la vorbe, la cérta si scotea arm'a. Tribunii si prefectii chiaru alergá in larma cutremuratória cu cete inarmate incóci si incolo.

LXXXIX. Vitelliu insusi, imbracatu cu paludamentu si incinsu cu sabia, incalecà dela pontea Milvia monandu inaintea sa pe senatu si pe poporu, dar la svatulu amiciloru sei, cá sa nu intre in Rom'a cá intr'o cetate luata cu asaltu, luà pretest'a si venì in marsu regulatu. In frunte acuilele dela patru legiuni, si totu atatea stéguri alaturea dela alte legiuni; apoi douasprediece semne dela scadróne, si dupa sierurile pedestrimii cele ale calarimii; pe urma treidieci si patru de coorti, despartîte dupre numele gintiloru séu speciele armeloru. Inaintea acuilei prefectii de tabere si tribunii si cei antai intre centurioni in vestmente albe; ceilalti fiacare lunga centuri'a sa, in lustrulu armeloru si alu decoratiuniloru. Militarii stralucea de falere si de colete; o privire imposante, demna de unu altu capu éro nu cum erá Vitelliu. Asiá suinduse la Capitoliu Vitelliu fù imbracisiatu de mamasa, pe care o ornà cu titlu de *Augusta.*

XC. A dou'a di, cá si candu ar fi vorbitu inaintea unui senatu si poporu alu ver unei cetati straine, tienù o cuventare pompósa, in care se laudá pe sine, inaltiandu activitatea si cumpetarea sa, avendu pe cei cari ilu ascultá si pe Italia intrégâ,

pe unde trecuse cu o indolentia hidósa si cu unu lucsu ruinatariu, de marturi oculari ai infamieloru sale. Dar poporulu, secu de grigi, necapace a destinge intre adeveru, si minciuna, dressatu a repeti lingusirile usitate, i aplaudá si i ciuiá. Refusandu numele de Augustu, ilu constrinsera alu primi, dar primirea, cá si refusarea erá deoprotiva desierte.

XCI. Intr'o cetate, unde tóte se esplica, se socoti de semnu reu [1]) ca Vitelliu cá pontifice massimu orenduì prin edictu ceremoniele publice pe optusprediece Juliu, o di neferícita acést'a din vechime pentru desastrale dela Cremera si dela Allia [2]). Atatu de nesciutoriu erá elu de totu dreptulu divinu si omenescu; atatu de timpiti iertatii si amicii lui cá si cum ar fi traitu numai in betia! In comitiale consularia solicitandu cá unu simplu cetatianu voturile pentru candidatii sei vená amórea plebei celei mai dejosu in teatru cá privitoriu, in cercu cá amatoru. Care purtare fora indouire i ar fi pututu cascigá popularitate, candu ar fi fostu purcésa din virtute; ci aducerea aminte de viati'a de mai nainte a principelui o facea sa apara cá necuviintiósa si vile. Elu veniá desu la senatu, chiaru si atunci candu parintii se svatuiá despre afaceri pucinu inportanti. Din intemplare Priscu Elvidiu, numitu pretoru, opinase in contr'a paterii lui, Vitelliu, turburatu deocamdata, se multiemì apoi cu a chiamá pe tribuni spre sustienerea autoritatii sale nerespectate. Pe urma amicii luí de frica cá sa nu lu apuce mai tare mani'a, cercara alu imblandi, elu le dîse: *Ca nu e ver unu lucru nou, cá doui senatori deferéza in pareri in respectulu afaceriloru de statu, si ca si insusi avea datena a contradîce lui Trasea.* Multi se inflara de rîsu la acésta aseminare nerusinata. Altor'a le placù tocma aceea ca elu n'aléss pe nimene dintre préputinti, ci pe Trasea de essemplaru alu gloriei cei adeverate.

XCII. Comand'a preste pretoriani o dede lui Publiu Sabinu, fostulu prefectu de coorte, si lui Juliu Priscu, pe atunci unu simplu centurione, Priscu fiindu protegatu de Valente, Sabinu de Cecina. Candu acestia erá desbinati Vitelliu n'avea nici o autoritate. Afacerile guberniului le purtá Cecina si Valente; ei se urá pe mórte de multu, care ura, reu infrenata in resbelu si in tabera crescù prin reutatea amiciloru si prin poporulu unei cetati fructuosa in producerea de inimicitie:

---

[1]) Omen funestum = piaza rea. [2]) In 275 dela U. C. gintea Fabiana intréga, in numeru de 306 barbati, se oferi a purtá singura resbelu in contr'a Veiloru. Dupa mai multe batalii victoriόse, lasanduse pre bravur'a sa, si de aceea avendu pré pucina grige fura impresurati de unu numeru fórte mare de inimici la pariu *Cremera*, si cadiura pana la unu minoreanu, care apoi statù patriarchulu acestei ginti eroice. (Liv. II. 49 50.) — La 90 ani iu urma romanii suferira unu desastru din partea Galliloru la pariulu *Allia*. (Liv. V. 37.)

rivalizandu in capatarea de favoruri, in atragerea de protegati si in cete de lingusitori numerosi, si aseminanduse; mai adaoge ca Vitelliu se incliná candu spre unulu, candu spre altulu, caci puterea nici odata nu e secura candu e pré mare. Din partele ci urá pe Vitelliu si se temea de elu, carele de la ofensari rapedi trecea iute la lingusire netempestive; acést'a anse nu i impedecá de a nu rapi la sine case, gradini si banii statului, in tempu ce multîmea de nobili pe care Galba i rededese patriei loru dimpreuna cu copii loru, seraciti si miserabili n' afla nice unu ajutoriu la gratiá domnitoriului. Lucru placutu pentru fruntasii Romei si aprobatu si de plebe chiaru a fostu ca Vitelliu a datu inapoi celoru intorsi din essiliu drepturile a supr'a iertatiloru,[1]) desi acesta mesura se eludá prin totu felulu de uneltiri din partea sclaviloru ascundiendu 'si banii pe la obscuri si putinti, ba unii ajungendu si prin cas'a cesarelui si devenindu mai putinti decatu patronii loru chiaru.

XCIII. Dar militarii, fiindu taberele pline de o multime ce nu mai incapea, amblá respanditi prin portici si temple, nu si cunoscea pe superiori,[2]) nu tienea vigilia[3]) si nu se invirtosíá prin servitiulu militare. Prin moliciunile de cetate si prin pecate de nume rusinóse corpulu se slabiá prin lenevire, si mintea in placeri. In cele din urma, neingrigindu nice de senatate, tabarára in locurile faimóse de nesanetóse a le vaticanului; de aci apoi desele morti intre militarii de rendu. Tibru fiindu aprópe, Germanii si Gallii prin bautur'a ce cumpatata a apei si prin suferintia de caldur'a cea mare 'si ruinara corpurile dispuse la beteziri. Cotra acést'a ordinea servitiului cadiù in confusiune prin coruptiune si favóre. Se conscrisera siessesprediece coorti pretoriane si patru urbane, fiacare decate o miia de fetiori. La acesta conscriere Valente 'si atribuì mai mare autoritate, cá unulu ce scapase pe Cecina din periclu. Adeveru e ca prin venirea lui partitulu Vitellianu a prinsu la putere, si ca prin fericitulu essitu alu bataiiei elu a desmintîtu faim'a cea rea ce cerculá despre intardierea marsului lui, si in fine ca tóta militarimea Germaniei inferiori tienea cu densulu: de aci se crede ca a inceputu a se clati credinti'a lui Cecina.

---

[1]) *Iura libertorum.* Adeveratu ca Galba rechiamà pe essilati; ci restituirea averiloru confiscate erá grea, ba imposibile chiaru. Vitelliu facù atatu pentru saraciti, ca le restitui dreptulu *asupr'a iertatiloru.* Acést'a stá intr'aceea: cá iertatii sa faca servitia fostiloru sei domni; in lipse sa i ajute, si sa le testeze prin testamentu diumetate din averea sa. — Ci iertatii eludara acésta ordinatiune, prefacenduse a fi insusi saraci, ascundiendusi banii si ce avea.
[2]) Principia = a) loculu in tabera unde s'afla tabaratu ducele, legatii, tribunii. b) *Oficierii superiori.* [3]) Vigilia, = custodia de nópte; excubiae de dioa.

XCIV. Dar ver catu de indulgenté se purtá Vitelliu cotra generalii sei, totusi militariloru le trecea enco si mai multe cu vederea. Fiacare 'si alegea corpulu in care voiiá a servi; sa fi fostu celu mai nedemnu, déca i placea, se inscriá la militi'a urbana;[1]) de alta parte cei buni, déca voiiá, putea sa remana intre legionari au calareti. Si nu lipsea de ceice voiiá acést'a storsi cum erá prin beteziri si plangenduse de caldur'a pentru ei neobicinuita a locului. Cu tóte acestea legiuniloru si scadróneloru li se substrase puterile si onorea taberei se pată mai multu mistecanduse decatu alegenduse din tóta ostirea douedieci de mii de fetiori. Candu Vitelliu tienù o alocutiune cotra militarii adunati, cerura capulu duciloru din Gallie, alu lui Asiaticu, Flaviu si Rufinu, pentru ca se batusera pentru Vindice. Si Vitelliu nu infrená asemini voci, caci, pre lunga lasitatea sadita dela natura in sufletulu lui celu nesimtîtoriu, ilu asceptá impartirea donativului si banii i lipsea; éco pentru acést'a lasá tóte celelalte in voii'a armatei. Pe iertatii cesariloru precedinti i supuse la unu tributu proportionatu la numerulu sclaviloru loru. Era insusi, ocupatu numai de grigea risipirii, facù staule pentru cociarii de cara, implù cerculu cu spectacle de gladiatori si de fére, si, cá si cum s'aru fi aflatu in prisosinti'a cea mai mare, se jucá cu banii.

XCV. Cecina si Valente serbara dioa nascerii lui Vitelliu cu jocuri gladiatoresci date prin tóte vecinatatîle Romei cu o pompa straordinaria ne mai usitata pona atunci. Spre desfatarea canceliei si intru intristarea ómeniloru onesti, se inaltiara altare in campulu lui Marte, si se celebrà memori'a lui Nerone. Se taiiara cu spesele statului victime si se arsera, sacrificiulu ilu servira Augustali unu sacerdotiu acest'a, pe care ilu fundase Tiberiu gintii Julia, precum facuse odinióra Romulu pentru regele Tatiu. Enco nu trecusera patru luni dela victoria, si dejá Asiaticu, iertatulu lui Vitelliu, incarcase asupr'a sa, cá odinióra Policliti si Patrobii, blastemulu poporului. Nimene la acésta curte nu rivalizá prin onestate séu zelu in servitiu; o cale singura ducea la influintia, acést'a erá: a saturá prin ospétia risipiciósa, prin banchete si ori ce poftele cele nesaturabili ale lui Vitelliu. Se crede ca insusi, multiemitu a se bucurá de presente, ne mai griginduse de ce va mai fi, sa fia cheltuitu in cateva luni noue sute de milióne de sestertii. Mare si nefericita cetate! totu intr'unu anu préda a lui Otone si a lui Vitelliu, te sbatusi printre nisce creature cá Viniu, Fabiu, Jcelu, Asiaticu intr'o sórte scaimbatiósa si rusinatória, pona venira a

---

[1]) garnisona in Roma.

le luá loculu Mucianu si Marcellu alti ómeni cu numele, nu anse si cu caracterulu.

XCVI. Cea antaia *desiertare a legiunei a treï'a* se vesti lui Vitelliu prin epistol'a ce i a tramis'o Aponiu Saturninu, inainte de a trece si insusi in partea lui Vespasianu. Dar Aponiu, turburatu prin acestu evenementu ne asceptatu, nu reportase tóte, si lingusitorii amici infaciesiá lucru cá de pucina importantia, *ca numai o legiune a rebelatu, ca celelalte stau tari in credintia.* Chiaru in acestu sensu vorbi si Vitelliu inaintea soldatîloru, acusandu pe pretorianii congediati, mai deunadi cá pe unii ce respandescu *vesti false,* si afirmandu ca *nu e nice o temere de resbelu civile.* Dar numele Vespasianu ilu tacù, si tramise pe militari, cá sa amble pre strate si sa impedece vorbele ómeniloru; dar tocm'a acést'a fù nutrimentulu si mai mare la faime.

XCVII. Totusi cerù ajutória din Germania, Britania si Ispania, dar fora intetîre si ascundiendu necesitatea. Aseminea esitá legatii si provinciele: Ordeoniu Flacu din suspiciune in contr'a Bataviloru ducea fric'a unui resbelu personale; Vectiu Bolanu din causa ca Britania n'a fostu nice odata destulu de liniscita, cotra acestea amendoui erá ómeni nedeterminati. Nice din Ispania nu se pripira, caci acolo pe atunci nu erá nice unu consulare cá capu. Trei legati de legiuni, egali in drepturi, cari la ver o fericire a lui Vitelliu s'aru fi intrecutu in ascultare, éro acum candu ilu vedea in nenorocire se lapadá de elu toti de o protiva. In Afric'a legiunea si coortîle, conscrise de Clodiu Macru, apoi congediate de Galba, din ordinulu lui Vitelliu intrara desnou in militia; si alti juni intrá de buna voiia: caci Vitelliu dusese acolo unu proconsulatu intregu [1]) si de buna memoria, din contra Vespasianu se purtase urîtu in acéstasi functiune; socii de aci încheiá la domni'a ambiloru; dar esperimentulu dovedì contrariulu.

XCVIII. La inceputu legatulu Festu sustienù cu loialitate zelulu provincialiloru; dar curentu incepù a se clati, favorizandu pe facia prin epistole si edicte, pe Vitelliu, éro pe secretu prin reporturi pe Vespasianu, gata a apará, oricare va fi acel'a, pe partitulu vincitoriu. Unii din militari fura prinsi prin Retia si Gallie cu scrisori si edicte dela Vespasianu, si tramisi la Vitelliu perira; cei mai multi se stracurare cu ajutoriulu amiciloru credintiosi, séu prin propria indemanare. In modulu acest'a inarmarile lui Vitelliu se cunoscura, éro planurile lui Vespasianu parte mare remasera acoperite, mai antaiu prin nebuni'a lui Vitelliu, apoi pentrucá gardele ce ocupasera Alpii Panoniani opriá pe curieri; cotra acestea calea pre mare la oriente erá

[1]) fora sa fure, sa despóiia.

favorisata prin suflatulu venturiloru etisiaci [1]), éro de acole inderetru impedecata.

XCIX. In finea finiloru, spaimentatu prin iruperea inimicului si prin scirile cele infioratórie ce i veniá din tóte partile, da ordínu cá Cecina si Valente sa se puna in marsu de resbelu. Cecina fù pretramisu, caci Valente, atunci reconvalescente dintr'o grea betezire, fú retienutu de slabiciune. Erá cu totulu alt'a faci'a ostirii acum purcedietória din Roma, vigórea corpuriloru nu mai erá, foculu inimiloru lipsiá; tardiu si raru marsulu; armele purtate a lene, caii trandavi. Militarii se plangea de caldura, de pulbere, de timpu; si cu catu erá mai necapaci a suferi ostenitiunea, cu atatu mai inclinati la turburari. Mai adaoge la acestea vechea ambitiune a lui Cecina, si amortirea lui de acum, o urmare a desfrenariloru la care, pré multu favorizanduse de sórte, se dedese séu póte si ca clocindu ver o tradare, meditâ enco de pe atunci cum aru frange bravur'a armatei. Cei mai multi credu ca Cecina fù scosu din minti prin svatuirile lui Flaviu Sabinu, si ca Rubriu Gallu, agentulu acestoru vorbiri, l'aru fi asecuratu *ca Vespasianu va ratificâ conditiunile acestei treceri.* Cotra acestea i se insuflà ura si jaluzia incontr'a lui Valente, si induplicatu, cá unulu ce are mai pucinu charu inaintea lui Vitelliu sa 'si prepare favóre si védia la altu domnitoriu.

C. Cecina plecà din imbraciasierile lui Vitelliu incarcatu de onóre, si tramise o parte a calarimii cá sa ocupe Cremona. Curentu apoi se pusera in marsu vessilarii legiunii a patruprediecea si a siessesprediecea, apoi urmara a cincea si a optusprediecea, in fine a douadieci si un'a *Rapace* si prim'a *Italica*, cu vessilarii dela cele trei legiuni Britanice si cu elit'a trupeloru ajutatórie. Dupa departarea lui Cecina, scrise Valente la armat'a ce fusese sub comand'a sa, cá sa se opréscа in drumu, caci asiá s'a intielesu cu Cecina. Acést'a prin presenti'a sa bucuranduse de influintia mai mare, pretinse falsu, ca acelu planu s'a schimbatu, pentru cá cu puteri unitė sa intimpine periclulu. Astfelu legiunile capatara ordinu a 'si grabi marsulu, unele spre Cremona, altele spre Ostilia; insusi apucà spre Ravena, sub pretestu cá sa tiena o alocutiune admonitória cotra flota. Pe urma cautà la Pataviu secretulu in care compuse tradatiunea. Caci Luciu Bassu, carele dela prefectur'a de ala inaintase la comandante preste ambele flote din Ravena si Misenu, prin Vitelliu, necapatandu deodata prefectur'a preste pretoriani, voiiá acum sa 'si resbune printr'o tradare misielósa. Nice ca se póte

[1]) Sub numele *etesiae* anticii esprimu unu ventu dela apusu ce duréza pe Canicula 30—40 dile.

sci, óre elu a trasu si pe Cecina, au ca, cum se intempla intre cei rei cari se asemina, amendoui se condusera de aceeasi stricatiune.

CI. Scriitorii timpiloru cari, pe candu domniá cas'a Flaviana compusera istori'a acestui resbelu, rataciti prin lingusiri, dau de cause ale acestei fapte *iubirea de pace si de patria.* Mie mi se pare ca, afora de inascut'a usiuratate a lui Cecin'a si de pucin'a credintia ce a aratat'o tradandu pe Galba, au mai fostu si pofta de domnire si jalusi'a, cá sa nu i se prefire altii, ce l'au impinsu pe densulu la tradare. Cecina, dupa ce s'a intorsu la legiuni sgudui prin uneltiri arteficióse inimile centurioniloru si ale soldatîloru ce tienea cerbicosi cu Vitelliu. Bassu, aceeasi facendu, intimpinà mai pucina resistintia, dèórace flot'a, aducendusi aminte ca mai ieri se batuse pentru Otone, se induplecà mai usioru a 'si mutá credinti'a.

Cartea a treia.

I. Cu mai mare norocu si credintia apucara ducii partitului Flavianu planulu resbelului. Ei s'ádunasera la Petoviu in taber'a de iernaticu a legiunii a treispredîecea. Aci desbatura: *óre sa inchiuda Alpii Panonici ponace se va pune la spate in pitióre tóta puterea; séu n'aru fi mai bravu a intrá fora intardiere si a se bate pentru Itali'a.* Cei cari erá pentru cá sa se ascepte ajutória si votasera pentru trahanarea resbelului, mariá puterea si glori'a militare a armatei Germanice, si afirmá ca: „mai deunadi a venitu cu Vitelliu flórea ostirii Britanice; ca „din partele numerulu legiuniloru batute de curentu este mai „micu, si, macarca din gura s'arata bataiiosi, cei vinciti sunt „mai impucinati cu inim'a. Dar déca intr'aceea se voru ocupá „Alpii, i se va dá lui Mucianu timpu cá sa vina cu armat'a „orientelui. Cotra aceste in puterea lui Vespasianu mai este „marea, flot'a si amórea provincieloru, cu care elu póte ridicá „o putere si pentru unu alu douilea resbelu. Astfelu prin amo„nare mantuitória puterile se voru adaoge, si din cele presinte „nimic'a nu se va perde.

II. Antoniu Primu, celu mai ferbinte agitatoriu alu resbelului, opiná dincontra dîcendu: „ca grabirea pentru densii e „folositória, pentru Vitelliu stricatiósa; ca vincitorii sunt domi„nati mai tare de negrigintia, decatu de incredere; caci ei nu „sunt tienuti sub arme nici in tabere; ci respanditi prin tóte ce„tatile Italiei ei in repausu se facura infioratori numai pentru „ospetatorii sei; ca cu catu vecuira mainainte in contenire mai „aspra, cu atatu absorbira mai afundu placerile neusitate; ca „prin cercu, teatre si petrecerile de pe la cetati se molesîra séu „se slabira prin beteziri. Dati le numai timpu, atunci, cugetandu „asupr'a resbelului, le va reveni si loru puterile; cotra acestea „Germania nu e departe, de unde potu atrage intarituri; pe „Britania o desparte numai unu braciu de mare; aci sunt Gal„liele si Ispania, in ambele ómeni, caii, bani; apoi mai adaoge „pe insasi Italia si averile Romei, si numai sa vrea a atacá ei „mai antaniu au doue flote si marea deschiusa a Iliricului. Ce

„va folosi atunci inchiuderea Alpiloru? Ce resbelulu trahanatu „pona la alta véra? si de unde bani si provisiune pona atunci? „Mai bine sa ne folosimu de aceea cá legiunile Panonice, mai „multu insielate decatu vincite, sa se scóle rapede spre resbu„nare; si ca armatele Mesiei au venitu cu puterile intrege. De „se va luá in considerare numerulu militariloru mai virtosu, de„catu alu legiuniloru: atunci in partea nóstra e mai mare pute„rea, la noi nu domnescu placerile, si umilirea chiaru dela Be„driacu a adaosu la iubirea de disciplina. Calarimea n'a fostu „vincita, ci, cu tóta improtivirea cercustariloru, ea a spartu acia „de bataiia alui Vitelliu. Doue scadróne, un'a Panonica alt'a „Mesiaca, strarupsera lini'a inimicului. Ero acum siessespredіece „stéguri de calarime intrunite cu impinsulu, tropoitulu si chiaru „cu nourulu pulberii voru incinge si voru sdrobi pe calaretii si „caii desvetiati de bataiia. Lasati numai pe mine si eu svatui„toriu, voiu fi si essecutoriulu acestui planu. Voi, acaroru no„rocire enco, e nestirbita, tieneti aici legiunile, mie mi voru „ajunge coortile cele usióre. Si peste pucinu veti audi ca Ita„lia e deschiusa, si caus'a lui Vitelliu strimtorata. Atunci veti „putea veni si inaintá pe urmele vincitoriului."

III. Cu ochii aprinsi, cu vocea restita, pentrucá sa fie audîtu catu se va puté mai departe (caci centurionii si cativa din militari se inmistecasera la svatulu de resbelu) dede din sine acestea si altele asemine cu unu tonu incatu misicà si pe cei mai cercuspecti si mai prevedietori, vlogulu militarescu si altii, tractandu pe altii de lasi ilu laudara pe densulu cá *pe singurulu barbatu si duce.* Acésta buna opiniune despre sine o capatase enco dela prim'a adunare, in care se citise epistol'a lui Vespasianu, si in care elu nu se esprimà, cá cei mai multi, in termini ecuivoci, pe cari apoi sa 'i póta esplicá dupre cercustari; ci essi pe facia cu colórea: deaceea cu atat'a erá mai iubitu de militari, cu catu s'asociá mai fora reserva la culp'a séu la glori'a loru.

IV. Cea mai mare autoritate dupa Antoniu o avea Corneliu Fuscu. Si acest'a, dechiarandu-se pe facia in contr'a lui Vitelliu, 'si taiasera tóta speranti'a pentru verunu casu de nereessire. Titu Ampliu Flavianu, nedeterminatu de natura si din caus'a betraneticloru, intiritá suspiciunile militariloru, cá si cum elu 'si ar fi adusu aminte de afinitatea sa cu Vitelliu. Acelasi, pe candu legiunea incepuse à se turburá, luase fug'a, si apoi se rentórse de sine, ceea ce se credea ca a facut'o cu verunu scopu de tradare. In adeveru Flavianu parasindu Panoni'a s'a fostu retrasu in Itali'a, unde erá scutitu de totu periclulu, dar din scaimbarea lucruriloru i veni poft'a cá sa recépa numele de legatu, svatuitu fiindu de Corneliu Fuscu, nu dóra pentruca ace-

st'a ar fi avutu trebuintia de talentele militari ale lui, ci pentru ca Fuscu voiiá sa arunce preste partitulu ce se sculá lustrulu unui nume consulare.

V. Altramente cá sa intre fora periclu si cu resultatu in Itali'a se scrise lui Aponiu Saturninu *cá sa se grabésce cu armat'a Mesica.* Si pentru cá provinciele desármate sa nu remane espuse la incursiunile barbariloru, atrasera in partele pe capii Jazigiloru; pe lunga cari erá regimulu statului. Acestia oferira si pedestrimea si calarimea loru, in acést'a din urma standu le tóta puterea. Ci acestu servitiu nu se primì, din temere cá nu cumva pe cursulu resbelului civile sa 'si bage nasulu in cérta straina, séu, pentru ver o remuneratiune mai mare oferità loru din partea contraria sa 'si calce vorb'a si legatur'a. Sidone si Italicu, regii Sveviloru, pentru vechea sa alipire cotra Romani, si pentru ca si poporulu svevicu chiaru 'si tiene mai bine cuventulu datu, fura trasi in partea lui Vespasianu. Laturile s'acoperira cu trupe ajutatórie, caci Retia nutria cugete inimice, alu caria procuratoru Portiu Septiminu erá de o credintia necoruptibile cotra Vitelliu. Deaceea Sestiliu Felice fù tramisu cu scadronulu Auranicu si cu optu coorti, dimpreuna cu junimea Noriciloru cá sa ocupe rip'a Enului ce curge printre Retii si Noricii. Ci necercandu nici istia nici aceia ver o bataiia, sórtea partiteloru se resturnà aiurea.

VI. Antoniu, care inrupse in Italia cu vessilarii coortiloru si cu o parte a calarimii, avea de sociu pe Arriu Varu, unu militaru bravu care datorea reputatiunea sa ducelui Corbulone si fericiteloru succese in Armenia. Acest'a, cum se vorbesce innegrise prin denunciari secrete meritele lui Corbulone inaintea lui Nerone, si pentru acest'a printr'o gratia infama capatase gradulu de centurione; ci bucuri'a de unu momentu reu cascigata, i se prefacù curentu in perdiare. Primu si Varu dupa ce ocupara Acuileia si totu tienutulu de prin pregiuru fura primiti cu bucuria si in Opitergiu si Altinu. In Altinu lasara o garnisóna in contr'a flotei din Ravena, caci n'avea enco scire despre defectiunea [1]) ei. Dupa acést'a adaosera la partitulu seu Pataviu si Ateste. Aci le veni scirea ca trei coorti Vitelliane dimpreuna cu unu scadronu, ce se numiá Sebonianu, au facutu o punte la Forulu Alieni si au taberatu acolo. Se folosira de ocasiune a atacá pe negrigenti, caci si acést'a li s'a fostu spusu. In diori de di fura, cei mai multi nearmati, striviti. S'a fostu datu ordinu de mainainte, cá numai pe pucini sa i taiia, pe ceilalti sa i aduca la desiertare prin terorizare; Unii se si supu-

[1]) adeca trecerea ei in partea lui Vespasianu.

sera pe locu; multîmea rumpendu puntea taiiara calea la inimiculu inrumpatoriu.

VII. Dupace s'a latîtu faim'a despre acésta victoria, legiunile a sieptea Galbiana si a treisprediecea Gemena [1]) care indata dupa inceputulu resbelului trecusera la Flaviani, [2]) venira pline de bucuria la Pataviu cu legatulu Vediu Acuila. Aci petrecura cateva dîle in repaosu. Minutiu Justu, prefectulu de tabera, care tienea o disciplina mai aspra decatu putea duce resbelulu civile, fù subtrasu dela furi'a soldatésca si tramisu la Vespasianŭ. Unu lucru de multu doritu, prin esplicatiune laudarósa anse capatà o importantia enco si mai mare. Antoniu adeca ordinase, cá statuele lui Galba, care in discordi'a timpuriloru fusera resturnate, sa se puna érosi la locu prin tóte cetatîle municipali, elu credea ca face onóre causei sale aratandu respectu cotra domni'a lui Galba si inimandu partitulu acest'a.

VIII. Apoi se nascù intrebarea: *care locu sa se aléga de campu alu bataiiei. Se prefirà Verona, din caus'a campieloru ce se stindea in pregiuru pentru lupt'a de calarime,* in acést'a mai alesu standu puterea loru; totu deodata vedea gloria si folosu intru a luá dela Vitelliu o colonia copiósa cu de ale traiului. Vicentia fù ocupata in trécatu. Acést'a in sine erá de mica insemnatate (pentruca municipiulu avea pucine puteri), ci deveni ponderósa prin aceea *ca Cecina erá nascutu aci si ca astfelu se rapiá ducelui inimicu patri'a chiaru.* Dar fura desdaunati mai bine cu Verona, care prin essemplulu si averile sale a fostu unu castigu pentru Flaviani. Se asiédia o armata intre Ritia si Alpii Julii, si, pentrucá sa nu póta veni p'aci ostiri din Germania se inchiuse drumulu. Tóte acestea s'au facutu fora scirea séu in contr'a voiintiei lui Vespasianu. Acest'a a fostu datu ordinu cá resbelulu sa se sistéze in Acuileia si sa ascepte pe Mucianu; ordinulu 'si lu motivase dîcendu: *ca déca are in possesiunea sa Egipetulu si cu acest'a cheiea granariului Italiei, precum si venitele provincieloru celoru mai avute, atunci ostirea lui Vitelliu se póte constringe a se predá prin lipsea soldului si a panii.* Acestea svatuiá si Mucianu in epistolele sale, punendu'le inainte o victoria necruntata si fora lacrime si altele asemine; in adeveru anse satosulu de gloria cugetá a retiené numai pentru sine tóta onórea resbelului. Altamente svaturile veniá din tierile departate dupa fapte.

IX. Deci Antoniu printr'unu atacu rapede se aieptà asupr'a statiuniloru [3]) inimice, si dupace a pusu la proba in acésta

[1]) Candu o legiune scadea tare la numeru, atunci uneori se incorporá alteia. D'aci apoi numele de *Gemina*, seu dupla ce lu purtá lunga numerulu seu. [2]) Confer. cart. II cap LXXXVI. Traducerea e dupre variantea *datae*, fundata pe MS. [3]) antepostnri.

usióra lupta bravur'a militariloru, si unii si altii se retrasera fora a se fi decisu ceva. Dupa acést'a Cecina se intarì in tabera intre Ostili'a, unu satu alu Veronianiloru, si intre baltile riului Tartaru. O positiune secura acést'a, caci la spate erá acoperitu prin rîu, laturile prin balti. Déca elu ar fi fostu credintiosu datoriei sale, putea cu tóte puterile Vitelliane au sa strivésca cele doue legiuni enco inainte de unirea loru cu militi'a Mesica, au respingandule sa le faca a lasá in fuga rusinósa Itali'a. Dar Cecina tradà inimicului prin intardiari varie folosirea de ocasiunea la resbelu, dojenindu prin scrisori pe aceia, cari cu puteri armate erau usioru de respinsu, ponace 'si vediù ratificatu prin tramisii sei tractatulu de tradare. Intr'aceea veni si Aponiu Scriboniu cu legiunea a sieptea, cu Claudiana. Preste acést'a erá tribunulu Vipstanu Messala, de familia stralucita, omu de omenia si insusi, singuru care avea cugete curate in acestu resbelu. La acésta ostire tare nu se putea nici intr'unu modu mesurá cu cea Vitelliana (caci pana aci erá numai trei legiuni) tramisa Cecina o scrisóre plina de imputari *ca cutéza a se bate pentru o causa vincita;* [1]) totu deodata laudà bravur'a ostirii Germanice; de Vitelliu facù pucina vorba in termini generali; nice o vorba rea asupr'a lui Vespasianu, preste totu nimic'a ce ar fi pututu corumpe séu spaimentá pe inimicu. Ducii partitului Flavianu, lasandu la oparte justificarea trecutului, vorbira cu emfasa despre Vespasianu. cu incredere in caus'a sa, cu securantia in armata, si cá inimici despre Vitelliu; éro tribuniloru si centurioniloru le dá sperantia a le lasá favórele capatate dela Vitelliu; invitá si pe Cecin'a chiaru destulu de deslucitu cá sa tréca la densii. Citirea acestoru [2]) scrisori in adunarea militariloru [3]) i implù de incredere; caci Cecin'a scrisese umilitu cá si cum s'ar fi temutu a vetamá pe Vespasianu, din contra ducii sei cu despretiu, cá in mani'a lui Vitelliu.

X. Dupace mai venira enco alte doue legiuni, din care a treia comandata de Dilliu Aponianu, a opt'a de Numisiu Lupu, se determinare a 'si aratá puterile si a incungiurá Verona cu unu valu militarescu. Din intemplare cadiuse lucru pre partea legiunii Galbiana in acea lature a valului ce erá cu facia spre inimicu. Vederea calarimii sociiloru din departare li se parù a fi inimiculu insusi, se implura de o desiérta frica. Alérga la arme, si mani'a militariloru se descarca asupr'a lui Titu Ampiu Flavianu, cá asupr'a unui tradatoriu, nu din ver o dovada de crima, ci pentru ca lu urá de multu, in turburare ilu cerea la perdiare: *elu e cumnatu lui Vitelliu, tradatoriu alu lui Otone,*

---

[1]) seu a luá in mana nisce arme betute deja. [2]) A lui Cecina si a duciloru lui Vespasianu. [3]) Lui Vespasianu.

si unu ascundiatoriu alu donativului, i strigá. Nu erá locu de apararo, indesiertu 'si intindea manile rugatórie, jacendu pe pamentu mai multu, cu vestmentulu ruptu, batandu'ise peptulu si gur'a de suspine; acést'a chiaru aprinse si mai tare mani'a soldatésca, cá si candu fric'a cea mare ar fi fostu o dovada a conscientiei vinovate. Vocea lui Aponiu se inecà in strigatele militariloru. candu incepù a le vorbi; cu murmuru si fremetu fura si cei lalti duci alungati; numai lui Antoniu 'si plécą urechea. Caci avea darulu vorbirii, deprindere si autoritate spre imblandîrea vlogului militarescu. Candu turburarea incepù a cresce si mai turbata, si dela injuraturi si improboziri trecura la arma si pumnu, elu puse pe Flavianu in lantiu. Militarii pricepu apucatur'a, si dupace respandescu pe gardistii tribunalului, ei sa gatea spre violenti'a cea mai estrema. Antoniu opunendule peptulu si cu sabi'a scósa jura: *ca elu va muri au de manile militariloru, au de a le sale.* Cum vedea pe verunu cunoscutu séu insemnatu cu ver o decoratiune militare ilu chiamá intr'ajutoriu pe nume. Apoi intorsu cu facia cotra stéguri si catra dieii de resbelu se rugá *cá se insufle mai bine armatei inimice o atare furia, o atare discordia,* pona ce in fine turburarea se apasà ostenita, si, fiinduca dio'a se incliná deja spre séra, se respandi fia care pe la tend'a sa. In aceeasi nópte plecà Flavianu si nisce scrisori primite pe cale dela Vespasianu ilu scapà de periclu.

XI. Legiunile, cá si cum ar fi fostu infectate de o epidemia lipiciósa, s'aruncara acum asupr'a lui Aponiu Saturninu, legatulu armatei Mesice, cu atatu mai furióse, cu catu, ele acum nu cá mai antaiu, erá mai pucinu ostenite de asprulu lucru alu dîlei; ci s'aprinsesera pela mediu de di, cerculandu epistole, despre care se credea ca ar fi fostu scrise de Saturninu cotra Vitelliu. Precum odinióra rivalizá in virtute si in modestia asiá se intrecea acum in disordine si licentia, cerendu mórtea lui Aponiu totu cu acea turbare cá si pe a lui Flavianu. Caci legiunile din Mesia dîceau celoru din Panonia ca le au ajutatu intru resbunarea loru; éro celea panonice, cá si candu s'ar spalá pre sine prin rebeliunea altor'a, se bucurá a repetî crim'a. Se ducu in gradinile, unde petrecea Saturninu. Si nu atatu Primu (Antoniu) si Aponianu si Messala, macaru ca se nisuira in totu modulu, mantuira pre Saturninu, catu intunecimea locului secretu, ascunsu fiindu intr'unu cuptoriu de baiia, desiertu din intemplare; apoi relasandu pre lictori se scapà la Pataviu. Prin departarea consuliloru puterea si comand'a preste amendoue armatele o capatà Antoniu singuru, din causa ca colegii sei s'au retrasu si soldatii i erá inclinati. Nu lipsira cari sa crédia ca amendoue rebe-

liunile le au urditu Antoniu insusi din perfidia cá numai elu sa se bucure de fructele resbelului.

XII. Dar nice in partea Vitellianiloru nu erau mai liniscite inimile, discordi'a aci cu atatu erá mai periculósa, cu catu acea nu purcedea din nencrederea soldatîloru, ci din perfidi'a duciloru. Luciliu Bassu, prefectulu flotei din Ravena, trasese in partea lui Vespasianu pre militarii indoiti cu inim'a cari parte mare erau din Dalmatia si din Panonia, provincie ocupate de Flaviani. Pentru tradare fú alésa nóptea, rebelanții, fora scirea celorlalti avea sa se adune singuri in piati'a principale a taberei. Bassu din rusîne séu frica ascepta a casa essîtulu. Trierarchii assalta cu mare larma statuele lui Vitelliu; pucinii cati resistu sunt ucisi, éro cealalta multîme a soldatîloru din iubirea de scaimbare se inchina lui Vespasianu. Atunci essindu afóra Luciliu se declara pre facia de urdîtoriu. Flot'a 'si alege de prefectu pre Corneliu Fuscu, care acurse iute. Bassu su scorta de onóre fú dusu pre luntri liburnice la Adria, pusu in latiu de Menniu Rufinu, prefectulu de calarime ce comendá garnisón'a aci; ma curentu fu scosu prin intrevenitulu lui Orniu, á unui iertatu a Cesarelui; ca si acel'a se numerá intre duoi.

XIII. Dar Cecina, dupace s'a latîtu faim'a despre rebeliunea flotei, afectandu unu secretu de tabera chiamà pre centurionii primari dimpreuna cu cativa soldati, pre candu ceialalti erá respanditi pre la servitiulu militariu, cá sa vina in piati'a principale. Aci inaltià bravur'a lui Vespasianu si forcele partitului lui, dîse ca flot'a a fugitu in partea Flaviana; ca provisiunile s'au impucinatu; ca Galliele si Ispania le sunt contrarie, ca in Roma nu e nimic'a in ce sa te mai incredi; si ca tóta caus'a lui Vitelliu e desperata. Apoi, indata ce facura inceputulu cei initiati, puse si pe ceilalti confusi cum erau de noutatea lucrului sa jure in numele lui Vespasianu. Deodata statuele lui Vitelliu sunt resturnate si vestitorii tramisi la Antoniu. Dar candu faim'a despre tradare se intinse in tóta taber'a, soldatulu acura in piati'a principale, vede numele lui Vespasianu scrisu pre semne, resturnate statuele lui Vitelliu; mai antaiu tácere adunca, apoi erumpu toti deodata: „Pona intr'atat'a a scadiutu glori'a „ostirii germane, cá fora bataiia, fora rane sa 'si dea manile legate si armele prinse? Caci cine su legiunile opuse loru? nisce „vinciti; unic'a fortia a ostirii Otoniane, legionarii din prim'asi „a patruspredieceа legiune, lipsesce; de aceea i batusera si i „vincisera in aceleasi campaie chiaru si pe acestia, cá atatea mii „de armati, cá si o turma de sclavi, sa se dea in daru la unu „essilatu din tiéra cum e Antoniu, adeca optu legiuni sa fia cá „unu adaosu pedeasupr'a la o flota! Asia i a placutu lui Bassu, „asia lui Cecina: dupa ce 'i furara casele, gradinile, bunurile

„principelui, acum le fura si soldatîloru pre principe. Intrégi „si nebatuti, despretiuiti si de partitulu Flavianu chiaru, ce voru „respunde ei soldatîloru, candu voru fi intrebati despre victori'a „séu despre perderea sa?“

XIV. Asia strigau ei cate unulu, asia cu totii, cum ilu impingea durerea. Inceputulu ilu face a cincea legiune; dupa ce punu la locu statuele lui Vitelliu batu in fere pre Cecina; pre Fabiu Fabullu, legatulu legiunii a cincea si pe Cassiu Longu prefectulu de tabera i alegu de duci; pre militarii dela trei naui liburnice essiti in cale le din intemplare, nesciitori si nevinovati, i ucidu. Lasandu taber'a rumpendu puntea se ducu érosi la Ostilia, si de acolo la Cremona, spre a se impreuná cu legiunile, cu prim'a Italica si a douedieci si un'a dîsa Rapace, pre cari Cecina le tramisese inainte cu o parte din calarime cá sa ocupe Cremona.

XV. Antoniu insciintianduse de acést'a determinà a atacá ostirea inimica, desbinata cum erá cu inim'a si impartita cu puterile, pona a nu se rentórce duciloru autoritatea, soldatului subordinatiunea si legiuniloru impreunate increderea in sine. Caci elu supunea ca Fabiu Valente, purcesu din Rom'a, se va grabi cunoscandu tradarea lui Cecina; si Fabiu erá credintiosu lui Vitelliu si sciá a se bate. Totu deodata erá temere de puterea cea mare a Germaniloru din partea Retiei. Cotra acestea Vitelliu achiamase trupe ajutatórie din Britania, si din Gallia si din Spania, o massa amenintiatoria acésta, déca Antoniu, de acést'a temenduse chiaru, n'ar fi precipitatu victori'a printr'o bataiia grabita. In marsu de doue dîle veni elu cu tóta ostirea dela Verona la Bedriacu. A doua di tramise coortîle ajutatórie in ogorale Cremonianiloru pentrucá, sub pretestu de a aduce provisiune, sa deprindia pe soldati la predarea concetatianiloru; pre legiuni le retînù la fortificarea taberei. Antoniu in persona marsià inainte cu patru mii de calareti pona la optu mile dela Bedriacu, cá cu atatu mai liberu sa póta predá aceia; éro scoditorii, dupre datin'a resbelului, mersera si mai departe.

XVI. Erá cam pe la a cincea ora din di, candu unu calaretiu iute veni sa anuntia ca inimiculu s'apropià, pucini cá antegarda, ca s'aude tropoitu si fremètu in departare. Pe candu Antoniu meditéza ce e de facutu, Arriu Varu, aprinsu de pofta de a se destinge, se aiépta cu cei mai bravi din calareti si respinge pe Vitelliani ucidiendule pucini; caci acurendu mai multi din ei sórtea resbelului se intórse, si cei mai iuti in gonire fure cei din urma in fuga. Acésta privire nu s'a facutu cu voii'a lui Antoniu, caci prevedea cele ce s'au facutu. Dupa ce a svatuitu pe ai sei, cá sa iá bataii'a cu curage, dispuse scadrónele in la-

ture [1]) si la mediulocu lasà o cale libera în care sa recépa pre Varu si calarimea lui; com andà cá legiunile sa se inarmeze; se dede semnu la cei respanditi pre ogora, cá fiacare, lasandu pred'a sa acure la resbelu pe calea ce i va veni mai scurta. Intr'aceea Varu se misticà fricosu printre çetele calaretîloru sei si bagà spaimentu: respinsi fiindu cei intregi cu cei raniti se calcare intre sine de fric'a propria si de angustiele câiiioru.

XVII. Intr'acésta trapadare panica Antoniu nu 'si uità de nice o obligatiune ce facù pre ducele constante si pre militariulu bravu, vine intr'ajutoru fricosiloru, propresce pre retragatori, unde e de facutu mai multu, de unde se vede ver o sperantia, elu e acolo cu svatulu, cu mana, cu vocea, însemnatu de inimicu, vediutu de ai sei. In cele din urma merse in ardóre pona acolo, cá sa strapunga cu suliti'a pre unu semniferu fugitoru din bataiia; apoi rapi semnulu si s'aieptà incontr'a inimicului. Acésta rusînare nu putù face pre mai multi de o suta de calareti cá sa resiste. Positiunea locului i veni intr'ajutoriu, caçi calea acolo erá angusta si franta pontea de preste riulu intrecurgatoriu, carele cu albi'a sa cea necunoscuta si cu ripele prapastiosa impedecá fug'a. Acésta necesitate séu norocu restabili bataiia desperata deja. Intarinduse unii pre altii in ordine désa primescu pre Vitellianii ce ataca in desordine. Si spaimentulu apuca pe acestia. Antoniu gonesce pre batuti, respinge pe resistinti. Intr'aceea ceilalti fia care, dupa natur'a sa predéza, facu prinsi, rapescu arme si caii; si chiamati prin vocea de bucuria se participe la victoria si aceia cari cu pucinu mai nainte luandu fug'a preda ogorale.

XVIII. La a patr'a mila dela Cremona stralucea semnele militaria la doue legiuni, Rapace si Italica, cari, dupa lupt'a la inceputu fericita a calarimei sale, inaintasera pona acolo. Ma dupa ce s'a intorsu norocululu, nu 'si resfirara sirurile, nu recepura pre batuti, nu marsiara inainte cá sa atace pre unu inimicu obositu de unu marsu atatu de lungu si de pumnatura. Monati de intemplare in norocire nu cunoscura trebuinti'a unui duce, precum i simtîra lipsea in nenorocire. Calarimea vincitória ataca lini'a inclinatória, si tribunulu Vipstanu Messala i ajunge cu ajutoriale din Mesia, cari macarca i adusesera in marsu iute se mesurá cu legionarii. Astfelu amistecati calaretii cu pedestrasii rumpu acia de bataiia a legiuniloru; cotra acestea apropietatea fortificatiuniloru Cremonei cu catu insuflá mai multa sperantia la fuga, cu atat'a mai pucina inima da la resistintia.

[1]) flancuri.

XIX. Dar nici Antoniu n'a monatu mai departe gon'a, aducendu 'si aminte ostenitiunea si ranele cu care noroculu celu dubiu alu bataii, desi cu essîtu fericitu, lovise pe caii si pe calareti. Spre inserate veni tóta forti'a ostirii Flaviane. Candu trecura preste gramedîle de cadavre si preste urmele próspete ale macelului, cási cum resbelulu ar fi pe la finitu ceru cá sa merga la Cremona pentru cá sa ia in supunere pre vinciti séu sa i constringa la acést'a. Atare erá frumosulu pretestu cu care se laudá in publicu; éro in sécretu cugeta fiacare: „ca colonia[1]) „colocata in plaiu se póte luá cu assaltu. Pe nópte omulu are „aceasi curage spre irumpere si mai multa licentia spre predare. „Ca de voru asceptá lumina dîlei, voru avea pace, rugatiuni, si „pentru ostenitiune si rane voru capatá indurare si gloria, totu „lucruri desierte; éro averile Cremoneaniloru voru intrá in sinulu „prefectîloru si legatîloru; ca prad'a cetatii luate cu assaltu se „cade soldatului, a celeia date de buna voiia ducîloru." Nu voru sa scie de centurioni si de tribuni, si pentru cá nu cumva, sa se audia vocea cuiva zuruescu din arme, gata a calcá comand'a suprema, déca nu i voru conduce.

XX. Atunci Antoniu se bagà printre maniplii si dupa-ce presinti'a si autoritatea sa impuse tacerea, decliarà: „ca elu nu „voiiesce sa rapésca dela nisce bine meritati nice onorea nice „remuneratia. Ma datoriele sunt impartîte intre ostire si duce; „soldatului se siede bine poft'a dupa bataiia, éro a ducelui e sa „prevedia si svatuiasca, si adeseori mai multu folosesce cu tra„ganarea decatu cu pripirea. Precum contribui elu la victoria cá „unu barbatu cu arm'a si cu braciulu, asia acum va ajutá cu mintea si cu „svatulu, aceste atributiuni a le ducelui. Cotra acestea nu e „lucru grau a se convinge nescine despre pedece cum su: „nóptea, pusetiunea unei cetati necunoscute, inleuntru inimiculu, „si in totu loculu ocasiune de curse. Chiaru cu portîle deschiuse, „si atunci numai dupa escodire, numai pre di ar trebui sa in„tramu. Nu cumva voiiti a incepe opumnatur'a fora sa vedeti „mai antaiu, din ce parte s'ar puté atacá mai bine, si care e „inaltîmea muriloru? si déca cetatea e de apropiatu prin machine[2]) „si proieptilia,[3]) séu prin subminarí si prin vineé[4])? Apoi in„torcenduse cotra singulari i intrebà déca au adusu cu sine „securi si sapoia si altele aseminea spre espumnarea cetatii?

---

[1]) *Cremona.* [2]) *Tormente: catapultae, ballistae,* prin care s'aruncau petre si bucati de lemne contr'a muriloru. [3]) *telum.* [4]) *Vineae* erau nisce stelage usióre de lemnu inalte de 8′, late de 7′ si lungi de 16′ cu acoperementu planu, din scandure séu din crate de nuele de rachita, laturele carora asemine erau imbracate cu crate de salce, cu peli séu cu perine umede (centones) spre a fi asecurate de focu. — Instrumentu, cá si *plutei* supt ale caror'a scutire lucrá militariulu la subminarea muriloru cetatii opumnande.

„Si dupa ce ei dîsera ca nu, au dóra póte ver o mana de omu, „dîse, sparge si dîrima cu sabie si cu darde murii? Déca cere „trebuinti'a cá sa facemu terasa,[1]) sa fimu scutiti sub *plutei* si „*crate*, stavomu cu manile in sinu cá si nisce hebenci amirandu „inaltîmea turnuriloru si a altoru fortificatiuni inimice? De ce sa „n'asceptamu mai bine o nópte ca provediendune cu tormente „si cu machine sa purtamu cu noi puterea si victori'a?" Totu deodata tramise la Bedriacu pre Vivandiari si pre calai dimpreuna cu cei mai odigniti din calareti pentru aducerea de provisiune si de alte trebuincióse.

XXI. Dar soldatulu suferindu cu greu acést'a aprópe erá sa rebeleze, candu nisce calareti, cari inaintasera pona sub murii cetatii, prindu pre cativa din Cremoneanii amblatori risipiti. Din spusele loru cunoscu: *Ca siesse legiuni Vitelliane si tóta ostirea cata fusese in Ostilia, ce in dioa acesa facuse unu maru de trei dieci de mii de pasi, la scirea despre perderea ce au patîtu ai sei, stau gat'a de bataiia si ca curentu voru fi aci.* Acesta scire spaimentatoria deschiuse impetritele inime la svatulu ducelui. Dispune legiunea a treia[2]) pre terasa chiaru a caii Postumia. La sting'a aprópe de acésta insiera pre a sieptea Galbiana in campu deschiusu; apoi pre a sieptea Claudiana aparata de o grópa campenésca, cum erá loculu. La drépt'a comendà pre a opt'a de alungulu caii deschiuse, aprópe de acést'a pre a treispredieceа scutita de arbuste dese. Acést'a fu ordinea vulturiloru si a semneloru de bataiia. Soldatii amisticati pre intunerecu se insiera cum i duce sórtea. Cet'a pretoriana erá aprope de legiunea a treia; coortîle ajutatorie in aripi; laturele si dosulu incumjurate de calarime. Regii Svevi Sidone si Italicu, cu elit'a nationaliloru sei stau in acia prima.

XXII. Ma ostirea Vitelliana, a careia tactica s'ar fi cadiutu sa fia, cá, dupa ce 'si a renouitu puterile prin somnu si mancare, a doua di, sa bata si sa nimicésca pre unu inimicu cadiutu de geru si de fome, vine lipsita de duce si fora svatu, ca pre la a treia ora din nópte sa dea preste ostirea Flaviana ce stá gata deja si dispusa in linia de bataiia. Eu nu cutezu a determiná ordinea acestei ostiri ce de mania si pre intunerecu mergea in desordine; *desi unii dîcu: ca a patr'a legiune cea Macedonica ar fi ocupatu arip'a drépta; a cincea, a cinciespredieceа, dimpreuna cu vessilarii,*[3]) *dela a noua, a doua si a doue-*

---

[1]) *agger*, se dîcea acea gramadire de pamentu, ce se redicá la inaltîmea muriloru cetatii assediate. [2]) Altii citescu tertiam decimam. [3]) Vessilari se numiá acei militari, cari, dupre prass'a intrudusa de Augustu, desi implinisera servitiu de 20 de ani, parte pentru cà sa se mai póta intrebuintiá la casure de resbelu parte, pentruca banii determinati pentru capuirea loru sa se mai póta icono-

diecea legiune din Britani'a centrulu; a siesseprediecea, a optuspediecea si prim'a legiune arip'a stînga. Legionarii din Rapace si din Italica se amisticasera printre toti maniplii. Calaretii, si trupele ajutatórie 'si alesera insusi positiunea. Bataiia a fostu tóta nóptea scaimbaciósa, dubia, turbata, acum cestora apoi celora periculósa. N'a folositu nimie'a nice curagea, nice braciulu, nice chiaru vederea ochiloru. Si un'a si alt'a din ostiri se servia cu acelesi arme; prin desele achiamari semnalulu de bataiia erá cunoscutu; semnele de resboiu amistecate asia precum fia care céta cele ocupate de la inimica le ducea acolo séu dincolo. Dintre tóte mai multu a avutu sa sufere a sieptea legiune, ce de curentu s'a fostu conscrisu de Galba. Siesse din centurionii primari ai sei fure ucisi, unele stéguri ocupate. Centurionele primipilariu Atiliu Veru mantui vulturele, dupa ce taiia pre mai multi din inimici cadiendu in fine si insusi.

XXIII. Antoniu sustinù lini'a de bataiia ce se incliná, comandandu venirea pretorianiloru, cari la primulu atacu respinsera pre inimicu, apoi sunt insusi respinsi. Caci Vitellianii, spre a capatá spaciu deschiusu la aieptarea dardeloru adusera tormente pre teras'a caii, care deocamdata aruncate in desiertu cadeau apoi respinse de arbuste fora vatamarea inimicului. O balista a legiunii cincisprediecea de o marime straordinaria aruncá petre mari fórte a supr'a ceteloru inimice, si ar fi casiunatu mari perderi, déca doui soldati, determinati la o fapta eroica, radicandu de printre cadavre scuturi inimice spre a fi necunoscuti, n'ar fi taiiatu in doua curelele si arcurile machinei. Ei fura pre locu ucisi; de acea li se perdure numele; fapt'a anse e necontestabile. Noroculu bataiiei nu se inclinase enco nice spre o parte, candu in nópte adunca resarindu luna luminà liniele de bataiia si insielà. Flavianii spre binele loru aveau lumin'a lunei in dosu: de aceea umbrele ómeniloru si a le caiiloru apareau mai mari, inimiculu luandu umbrele de corpuri aruncá in desiertu proieptiliale sale, ce cadeau dincóce de Flaviani; éro Vitelliani luminati cum erau in facia stau espusi fora aparare la dardele inimice aieptate dintru intunerecu.

XXIV. Deci indatace Antoniu a pututu cunósce pre ai sei si a fi cunoscutu insusi de densii, i imbarbatá pre unii prin rusînare si improbozire, pre multi prin laudare si incorageare, pre toti prin sperantia si promisiuni. Pre legiunile Panonice le intrebà: *de ce apucare érosi armele? aci su campaiele, unde 'si potu spalá pat'a de mainainte, unde 'si potu recapatá glori'a.*

---

misá, eráu disponibili. Era essiti din legiune, liberati de juramentu, nu stau sub comand'a legatului de legiune, remaneau anse uniti intr'o coorte sub vexillulu propriu, de unde se diceau *vexillalii.*

Apoi intorsu cotra cei din Mesia i provoca, *cá pre niece incepatori si urditori principali ai resbelului; ca indesiertu au sumutiatu prin amenintiari si prin vorbe pre Vitelliani, deca acum, nu su in stare a le sustiené bracele si ochii.* De acestea vorbi cotra cari numai s'a adresatu, mai multe dîse legiunii a treia, aducendu i aminte cele vechi si cele noua, *cum batuse sub Marcu Antoniu pre Parti sub Corbulone pre Armeani, si mai de curentu pre Sarmati.* In fine maniosu strigà pretorianiloru: *Nu vedeti voi, paganiloru* [1]*), dîse ca deca nu veti vinci, care altu imperatore, care alta tabera ve va mai primi? Acolo su semnele si armele vostre, mórte de veti fi vinciti; caci cup'a rusîni vóstre s'a implutu.*[2]) Din tóte partîle l'arma! si sórele resarindu e salutatu (dupre datin'a Sirianiloru) de legiunea a treia.

XXV. Se lati apoi o faima vaga, póte plasmuita de ducele insusi, *ca Mucianu ar fi venitu; ca deja ostirile ar fi scaimbatu imprumutatele salutari.* Mergu inainte, cá si candu s'ar fi intaritu prin ajutoria noua, precandu lini'a de batajia a Vitellianiloru, devenise deja mai rara, caci densii, fora conducatori, se indesa séu se resfira dupre cum pre fiacare ilu impingea inimosi'a séu fric'a. Antoniu cum simte retragerea loru, i aduce in desordine atacandu i in sieruri dese. Sîrurile lasate inimice se rumpu si nu mai e cu putintia a se restabili impedecati fiindu de machine si de cara. Vincitorii in foculu gonirii se risipescu pre marginea càii. Macelulu fú cu atatu mai notabile, caci unu fiiu ucise pre tataso. Acésta fapta si numele le voiu spune dupre reportulu lui Vipstanu Messala. Juliu Mansuetu, unu ispanu de natiune, ce servià in legiunea Rapace, lasase a casa pre unu fiiu minoreanu. Acesta in maturitate conscrisu de Galba servià in a sieptea legiune, din intemplare da preste tataso, ilu ranesce de mórte; in cursulu predarii cunosce pre tataso semi mortu si e de acesta cunoscutu, imbracisiaza pre murindu, róga plangendu pre manii parintesci cá sa lu ierte, róga si pre conmilitari cá sa nu lu urasca cá pre unu ucidiatoriu de tata; foradelegea cade pre toti, unu soldatu e numai o parte mica din resbelulu civile. Apoi redica dela pamentu cadavrulu, face gróp'a si da tataso cea din urma onóre. Cei mai aprópe vedu acést'a, acura mai multi, si iute se latiesce preste tóta lini'a de bataii amirare, si geluire si blastemare a nefericitului resbelu. Acést'a anse nu i impedeca in zelulu de a despoiià pre afini, pre cumnati si pre frati. Vorbescu ca s'a facutu crima si ei o facu.

---

1) *pagani*, propriu semnifica *sateani*; aci ducele a usitat'o in modu batjocoritoriu, cá si cum ar fi voiitu sa dîca: *voi nesoldatiloru*. 2) In catu adeca pretorianii, sub Otone, la Bedriacu au mai fostu odata batuti de Vitellin.

XXVI. Candu venira inaintea Cremonei li se opuse unu lucru nou si giganticu. In resbelulu Otoneanu soldatii germani 'si avusera taber'a in giurulu muriloru Cremonei, taber'a o cercudasera cu unu valu, si apoi la aceleasi fortificatiuni se mai adaosesera altele. La vederea caror'a vincitorii au remasu in marmuriti, precandu ducii nu sciau ce sa mai dîca. Sa incépa assaltarea cu o ostire ostenita dupa trepadatulu de o dî si o nópte erá lucru greu si, in lipsea verunui ajutoriu vecinu, dubiu Sa se intórca la Bedriacu va fi nesuportabile ostenitiunea unui marsu atatu de lungu, si din fructulu victoriei nu se va alege nimic'a. Sa se fortifice in tabera, si acést'a, aprópe cum erau inimicii, insufla temerea, cá nu cumva ei pre risipiti si ocupati cu lucru sa i turbure prin verunu atacu rapede. Dar mai pre susu de tóte acestea i impleau de teróre soldatii loru chiaru, cari suferiau mai bucurosi periclulu decatu intardierea: cá unor'a ce le placea mai pucinu cele secure, caci in cutezare erá speranti'a; macelulu, ranele si versarea sangelui tóte le precumpaniá poft'a de predare.

XXVII. Spre acést'a s'a inclinatu si Antoniu, si a comendatu cá sa incinga valulu cu unu cercu. Deocamdata se batea din departare cu sageti si cu petre, in care lupta flavianii avure a suferi mai tare, caci proieptiliale se aruncau de susu asupr'a loru. Acum Antoniu asemnà la legiuni statiuni pe la porti si pre valu cu scopu cá lucrulu impartîtu sa destinga pre bravii de fricosi, si pentru cá intrecerea pentru gloria chiaru sa i animeze. Legiunea a trei'a si a sieptea luara pusetiune aprópe de calea cotra Bedriacu; a opt'a si a sieptea Claudiana se postara in drépt'a valului; pre a treisprediecea o duse propriulu focu de bataiia la pórt'a Brissiana. Dupa acést'a se facù pucina pausa pona sa aduca din ogórale vecine securi, sapóia, cóse si scari. Apoi redicendu scuturile pe de asupr'a capeteloru sale inaintéza formandu o désa cestósa [1]). Si de o parte si alt'à arte militare romana. Vitellianii dobóra petre de pondere enorma; strapungu cu lanci si cu tiepe cestós'a ce se rupea si se leganá; pona ce in fine desfacenduse combinarea scuturiloru i resturnara murindi si detrunchiati cu mare perdere.

XXVIII. Erá sa se lase de assaltare, déca, soldatîloru osteniti si cari nu mai voiiá sa scie de imbarbatari seci, ducii nu le aru fi aratatu Cremona. Ideea acést'a fost'a ea a lui Ormu, cum ne spune Messala, au ca e mai de crediutu C. Pli-

---

[1]) *testudo* se numiá acea specia a tacticei, dupre care militarii redicandu'si scuturile pre de asupr'a capeteloru formau unu felu de acoperementu, sub scutirea caruia inaintá la atacu séu la opumnatur'a muriloru. — Aseminea acestei cestosa = testudo erá si falangea, cu care Elvetii atacara pre romani. Vedi Caes. B. G. c. XXV.

nia, care i o imputa lui Antoniu, nu e usioru a decide; ori cum va fi adeverulu e ca si Antoniu si Ormu, dupre rènumele si viati'a loru, erau capaci de atare fapta, desi fórte blastemata. De aci inainte nice sangele nice ranile nu i mai propria cá sa nu submineze murii, sa nu sparga portîle, cá, standu unii pre umerii altor'a, suiti pre cestósa duplicata, sa nu prensa bracele si armele inimiciloru. Cei intregi cu cei raniti, cei semimorti cu murindii cadu amisticati volatucinduse, peru in mii de moduri si mórtea se arata in tóte formele.

XXIX. Cea mai ferbinte fú lupt'a legiunii a sieptea si a trei'a [1]; si ducele Antoniu cu elit'a trupeloru ajutatórie s'aieptase acolo. Candu Vitellianii nu mai putea sustienea incanitulu assaltu in contrale, si proieptiliale alunecau de pre cestósa, in fine aruncara si balist'a chiaru asupr'a assaltatoriloru. Este adeveratu ca acest'a pentru momentu strivì si ingropà totu ce i a statu in cale, ma ea trassa cu sine in caderèa sa si crest'a si cunun'a valului. Deodata cadiù turnulu, ce erá impreunatu cu ea, de petrele aieptate. Pe candu legionarii dela a sieptea nisuescu in forma de cuiu a intrá acolo, cei dela a trei'a cu securi si cu sabie spargu pórt'a. Se invoiiescu toti istoricii a dîce ca celu antaiu care a iruptu sa fia fostu Caiu Volusiu. Acest'a essîndu pre valu dobóra pre cari mai resistau, si dandu din mani si ciuindu striga *taber'a e a nóstra*! Ceilalti petrundu pre urma deórace Vitellianii spaimentati se precipitau de pre valu. Spaciulu catu erá desertu intre tabera si muri se imple cu morti.

XXX. Cu tóte acestea érosi alte noue greutati. Muri inalti ai cetatii, turnuri de pétra, zavóra ferecate la pórte, soldati aruncatori cu darde, o plebe numerósa in Cremona inclinata la partitulu Vitellianu, o mare parte a Italiei adunata aci pentru o di de targu, ceeace aparatoriloru servia de ajutoriu pentru multîme, éro opumnatoriloru de indemnu pentru préda. Antoniu cemanda cá sa aduca focu si sa lu puna la casele cele mai frumóse din afor'a cetatii cu intentiune cá prin periclitarea averii dór de aru lasá partea lui Vitelliu Cremoneanii. Acoperementele caseloru ce erau aprópe de murii cetatii si intreceau pe acestia cu inaltîmea le imple cu cei mai bravi din soldati, acestia cu barne, cu tiegle si cu facle aprinse doborau pre aparatori.

XXXI. Dejá legiunile se ghiemuiau spre a formá o cestósa, altii aruncau darde si petre: candu se muiiarę cu incetulu inimele Vitellianiloru. Se plecare la sórte mai antaiu cei fruntasi, cá nu cumva, dupace se va luá cu assaltu si Cremona

[1] ambele legiuni erau din partea Flavianiloru.

chiaru, sa nu mai fia nici unu modu de iertare, si tóta mani'a vincitoriului, ce n'are a cadé asupr'a vlogului miserabile, sa se intórca ea asupr'a tribuniloru si a centurioniloru, uciderea caror'a 'si avea valórea sa. Soldatulu de rendu, fora grige de viitoriu si prin umilitatea positiunii sale mai securu se improtivea enco. Fugari in cóci si in colo pre strate, ascunsi prin case, nu se rugau de pace nice atunci chiaru, candu ei se lasasera de bataiia. Maimarii taberei dirîma numele si statuele lui Vitelliu. Pe Cecina ilu scotu din fere (caci si atunci erá legatu) si lu róga cá sa le stea intr'ajutoriu spre apararea causei loru. Candu acest'a ingamfatu i respinse, atunci — o culme a nefericirii! — atatia barbati cei mai bravi se micsioréza pona la lacremi cersindu ajutoriulu unui tradatoriu. Apoi se ducu de arboréza de pre muri valemente si legaturi de frunte [1]). Indata ce Antoniu comanda contenirea dela aruncatur'a de darde, vincitii scósera afóra semnele de resbelu si vulturii; o céta de nearmati veniau tristi pre urma cu ochii in pamentu. Vincitorii le dedera róta; deocamdata le aruncara vorbe injurióse, i amenintiara cu loviture. Ma candu vincitii 'si oferiau facia loru la batjocure si, depunendu tóta felosi'a suferiau cá nisce vinciti tóte, Flavianiloru iute le venì aminte ca istia su aceiasi cari au demultu la victori'a dela Bedriacu se purtasera cu atat'a omenia. Ero candu Cecina in pretest'a sa si cu lictorii sei, cari i faceau locu printre multîme, veniá in totu ornamentulu unui consulu, atunci vincitorii s'aprinsera: i imputara trufia, crudîme si (atatu de hidóse sunt foradelegile!) tradare chiaru. Antoniu li se opuse, si sub scorta ilu tramise la Vespasianu.

XXXII. Intr'aceea poporulu din Cremona avea multe sa sufere intre inarmati, nu erau departe de ucidere, déca ducii prin rugatiuni n'aru fi imblandîtu pre soldati. Antoniu convóca o adunare si cotra vincitori adreséza vorbe mari, cotra vinciti vorbe blande, despre Cremona nu se esplica. Ostirea, pre lunga insadit'a 'i pofta de predare, staruia si dintr'o veche ura pentru perdiarea Cremonei. Se credea ca Cremonianii aru fi sustînutu partitulu Vitellianu si in resbelulu cu Otone. Ca curentu dupa acést'a plebea de josu, nerusînata cum e totudeun'a prin cetati, 'si a facutu risu de legiunea a treispredieceа, relasata pentru facerea amfiteatrului. La ura mai adaose enco si cercustarile: ca Cecina dedese aci o lupta de gladiatori; ca aceeasi cetate se facù pentru a dou'a óra scaunulu resbelului; ca in cursulu bataiiei Cremonianii dedera Vitellianiloru de mancare; ca unele din femeie s'au aflatu intre cei morti, cutezandu din zelulu de partitu a se bagá in bataiia. Cotra acestea timpulu de targu

[1]) Velamentum et infulá cá semne de dare, de supunere.

dá la acésta colonia, si altfelu avuta, o facia de bogatia enco si mai mare. Ceiialalti duci nu se vedeau nicaiuri; noroculu si faim'a tragea ochii tutuloru asupr'a lui Antoniu. Acest'a spre a se spalá de sangele cu care erá cruntatu se duse rapede la baiia. Candu se plangea, ca baii'a nu e destulu de calda, s'audì vorba: *curentu se voru incaldì.* Acésta gluma prósta [1]) trase asupr'a lui totu uriciosulu: cá si cum densulu sa fi datu semnu la aprinderea Cremonei, ce ardea dejá.

XXXIII; Patrudieci de mii de armati irumpu in cetate, numerulu vivandiariloru si a calailoru e mai mare, in desfrenare si crudîme mai coruptu. Nice demnitatea, nice etatea nu aparau, cá sa nu se amestece violarile la ucideri si uciderile la violari. Betrani si femei carboviti de ani, fora pretiu cá préda, erau trasi cá sa fia de batjocura. Candu le veniá inainte ver o fata mare, séu ver unu fetioru frumosu se tragea cu fortia incóci si incolo de rapitori si se sfasià in bucati, si in fine aducea pre turbati a se ucide unii pre altii. Pe candu ducu bani séu daruri grele de auru de prin temple fiacare pentru sine sunt taiiati in bucati de altii mai tari decatu densii. Unii despretiuindu cele aflate prin batai si torture storcu cele ascunse ale domniloru casei, si sapa dupa cele ingropate. Cu facle aprinse a mana, pre care, dupa ce au facutu préd'a, le arunca ca din risu in casele despoiiate si in templele desierte. Si cá intr'o armata, ce e amistecatura de limbe si de religiuni, intre cari erau romani, soci si straini, poftele erau varie, si pentru totu ensulu altu ceva dreptu, si nimic'a propritu. Patru dîle dearendulu arse Cremona. Candu tóte cele sacre si profane jaceau in cenusia, mai stá in picióre numai templulu lui Mefite afóra din murii cetatii, mantuitu prin positiunea sa séu aparatu de dieitate.

XXXIV. Acest'a fú finitulu Cremonei in anulu dóue sute optudieci si siesse dela prim'a urdîre a sa. Ea fú fundata sub consulii Tiberiu Semproniu si P. Corneliu pre timpulu invasiunii lui Anibale in Italia, cá si unu muru aparatoriu in contr'a Galiloru strapadani, si déca ver o alta putere aru veni sa intre de preste Alpi. Prin numerositatea colonistiloru, prin pusetiunea favorabile a sa lunga rîuri, prin fertilitatea pamentului, prin legaturele si cununiele cu strainii crescù si inflorì, neatinsa de resbelele din afóra, nefericita in cele civile. Antoniu, de rusînea faptei crude, de ur'a ce se totu mai amará asuprai, emise ordinu cá nimene sa nu tiena prinsu pre ver unu Cremoneanu;

---

[1]) Vernîle dictum: unii esplica ca acést'a va sa dîca vorba, dîsa unui sclavu; altii o tau de o gluma prosta a lui Antoniu. Am luat'o césta din urma, cá un'a mai verisimile; neputendu altramente intielege *quae jam flagrebat.*

de alta parte Italia printr'o invoiire unanima de a nu cumperá asemini sclavi facuse sa fia nefolositória soldatîloru acésta préda. S'apucara sa i ucida. Candu se mirosi acésta, amicii si afinii i rescumperau. Peste pucinu remasîti'a poporului se intórse indereptu la Cremona. Piacele si templele se facura la locu prin liberalitatea cetatianiloru, la carea i incoragea si Vespasianu.

XXXV. In cele din urma huma imputîta de cadavre nu i suferi sa siédia mai multu la ruinele cetatii inmormentate. Se dusera sa tabere la a trei'a pétra miliaria d'aci, si adunara pe Vitellianii ce rataciau speriati, pre fiacare sub stégulu seu. Legiunile vincite, cá sa nu faca ver o tradare fiindu ca resbelulu civile durà enco, fura dislocate prin Iliri'a. Dupa aceea tramisera curiari si buletine de victoria in Britani'a si Spani'a; la Galia au tramisu pre Tribunulu Juliu Calenu, la Germania pre prefectulu de coorte Alpinu Montanu, din Fanfazonada, caci acest'a erá Treviru, acel'a Eduu, ambii Vitelliani. In acelasi timpu angustiele Alpiloru fura ocupate, caci Germania erá suspicionata cá si candu s'aru inarmá spre a ajutá pre Vitelliu.

XXXVI. Ma Vitelliu, care dupa plecarea lui Cecina, cu pucine dîle in urma monase la bataiia pre Fabiu Valente 'si inneca grigele in desfrenare. Nice o inarmare, nice o inimare a soldatului prin vorbe séu prin essercitiu in arme, nice o activitate in facia vlogului, ci ascunsu prin umbriturile gradiniloru, cá si vitêle cele lenesie care déca le dai sa manance jacu si dormu intinse, trecutulu, presentele si fiitoriulu le fundà tóte in aceeasi uitare. Pe candu se preamblá prin silv'a Aricinica a lene si somnorosu, trasari de odata prin tradarea din partea lui L. Bassu si prin desertiunea flotei dela Ravena. Nu multu dupa acest'a i se aduce si despre Cecina scirea durerósa amistecata cu bucuria, pre deoparte ca rebelase, pe de alta ca fù aruncatu in fere de cotra ostire. Bucuri'a avù mai mare putere asupr'a acestui sufletu lasiu, decatu temerea. Saltandu de bucuria vine la Roma si inaintea unei numeróse adunari inaltia pona la ceriu *loialitatea soldatîloru*. Pune sa lege pre P. Sabinu, prefectulu pretoriului, pentru amiciti'a lui cu Cecina, si in locui pune pre Alfenu Varu.

XXXVII. Apoi se adreséza cotra senatu cu o alocutiune plina de vorbe mari si late, si parintii ilu inaltia la ceriu prin lingusiri totu alese. Inceputulu judecatii aspre in contr'a lui Cecina ilu facù Luciu Vitelliu; cui i urmara altii cu o indignatiune faciarita, ca acelasi *cá consulu a tradatu republic'a, cá duce pre imperatorulu, cá barbatu gramaditu cu atatea bogatie, atatea onori pre amiculu seu;* prefacenduse cá si cum aru geli pre Vitelliu, ei 'si esprimea dorerea sa. Nice o vorba rea in coatr'a ducilora Flaviani in cuventarea cuiva; inculpandu rata-

cirea si nentieleptiunea ostiriloru confusi si renitenti ei evitau numele Vespasianu. S'a gasitu unulu care sa capete prin lingusire consulatulu de o dî (caci atat'a mai lipsiá dintr'a lui Cecina) nu fora luareâ in risu a datatoriului si a primitoriului. Rosiu Regulu fù acel'a care in treidieci si una Octobre incepù si finì consulatulu seu. S'a notatu de sciitori ca nice odata mainainte, fora o depunere a magistraturii si fora o lege adusa, nu s'a alesu altulu. Caci s'a maï intemplatu cá Caniniu Rebiliu sa fia consulu numai pentru o dî sub dictatur'a lui I. Cesare, pentru ca ómenii se grabiau cu premiarea resbelului civile.

XXXVIII. Pe acelea dîle s'a facutu cunoscuta si se vorbiá multu de mórtea lui Juliu Blesu. Despre care asiá suntemu insciintiati. Vitelliu jacendu de o betezire grea bagà de séma din gradinile Serviliane ca turnulu vecinu straluce nóptea de multe luminari. Cercandu despre causa i se spuse: *ca la Cecina Tuscu este ospetiu mare in onórea mai alesu a lui Juniu Blesu.* Essagerara pomp'a ospetiului si desfrenarea petrecerii. Nu lipsira cari sa invinovatiasca pre Tuscu insusi si pre altii, mai amaru anse pre Blesu, *ca elu 'si face dîle bune, pre candu principele jace morbosu.* Candu vediura chiaru, cá nisce ageri scoditori ai disgratiei principiloru, ca Vitelliu este maniosu, si ca Blesu se póte resturná, insarcinara cu rol'a de denuntiante pre Luciu Vitelliu. Acest'a dintr'o lasia julusia inimicu lui Blesu, ca pre densulu (Vitelliu) patatu de tóte uriciunile crimei Blesu ilu intrece cu faim'a numelui bunu, deschiude camer'a de dormitu a principelui cu fiiulu acestuia in bracia, cade in genunchi, si, intrebatu de caus'a turburarii sale, dîce, „nu din „frica personale, nice din grigea pentru sine insusi; ci pentru „frate, si pentru copilulu frateso, s'au apropiatu densulu cu ru„gatiuni si cu lacrime. Surda e temerea de Vespasianu, pre „care atatea legiuni germane, atatea provincie pline de bravura „si de loialitate, atat'a spatiu nemarginitu de tieri si mari „ilu tienu departatu. In Roma lunga sinulu seu este inimiculu „insuflatoriu de grige, care se falesce cu stramosii din gintea „Juliiloru si a Antoniiloru, care, cá si candu aru fi din familia „imperatésca, se pórta cu deferintia si cu manificentia cotra sol„dati. Inimele tuturoru sunt intórse asupr'a lui Blesu, pre candu „Vitelliu, nepasandui de amici si de inimici, favorizéza pre ri„valulu ce cauta din cas'a de ospetiu la durerile principelui. „Pentru acésta veselia netempestiva sa i damu o nópte trista si „funebre, cá sa scie si sa simtia, ca Vitelliu mai traiesce, mai „domnesce, si ca déca dela sórte i aru veni ceva, elu are „unu fiiu."

XXXIX. Leganatu intre foradelege si temere, ca amo-

nandu mórtea lui Blesu va grabi peirea sa, ca ucigandulu pe facia va redicá asuprasi o ura infricosiata, se determinà a purcede prin veninare. Crim'a o acredità insusi prin notabilea [1]) bucuria, visitandu a casa pre Blesu. Ce este si mai multu, s'au auditu barbar'a vorba a lui Vitelliu, cu care se faliá „*ca* (eu reproducu vorbele lui chiaru) *'si a pascutu ochii privindu mórtea inimicului seu.*" Blesu erá unu barbatu de nascere stralucita, de o elegantia a moravuriloru, si pre deasupr'a de o credintia [2]) neinfrangibile. Enco inainte de furtuna [3]) Cecina si capii partiteloru cari dejá lasasera pre Vitelliu, i dedera róta, resistà barbatesce. Liberu de pecate [4]), pacificu, elu nu amblá dupa inaintari iuti, cu atatu mai pucinu dupa domnia, cu tóte acestea abea se scapà (de periclu) de a fi pretiuitu demnu de aceeasi [5]).

XL. Intr'acestea Fabiu Valente, inconjuratu de o suita numerósa de concubine si de eunuci mergendu mai a lene decatu se merge la bataiia, se insciintià prin curieri *despre tradarea flotei din Ravena prin L. Bassu.* In adeveru aru fi pututu, déca aru fi grabitu marsulu inceputu, a preveni pre Cecina carele se indoiiá cu inim'a, séu macaru a ajunge legiunile inainte de deciderea bataiiei. N'au lipsitu, cari sa lu amoneze cá cu cei mai credintiosi, lasandu la o parte Ravena, sa mérga inainte pre câii laturali la Ostilia séu la Cremona. Altii erau de parere cá, trahendu la sine coortîle pretoriane din Rom'a, cu mana tare sa 'si deschiuza cale. Insusi prin leganare nefolositória perdù timpulu actiunii svatuinduse. In cele din urma lápadà amendoue propunerile, si, ceeace in positiuni critice e lucrulu celu mai reu, apucandu calea de medilocu, n'a fostu nice cutezatoru de ajunsu, nice provediutoru.

XLI. Acum scrise lui Vitelliu si i cerù ajutoriu. Venira trei coorti cu scadronulu Britanicu; o céta acést'a cu care nu puteai nici sa te stracori, nice sa ti deschiudi cale printre inimicu. Dar Valente nice chiaru in atat'a periculu nu 'si scapà numele de infamia, deórace lumea vorbiá: ca elu au amblatu dupa placeri oprite, ca a spurcatu casele ospitatoriloru prin adulteria si prin desonorarea familieloru. Elu avea putere, bani si cele din urma patime ale unui norocu ce se duce. Abea dupa venirea pedestrimii si a calarimii 'i batù la ochi in fine erórea planului seu de resbelu, caci cu o mana atatu de pucina nu putea strabate printre inimicu, macaru cei mai credin-

---

[1]) notabili gaudio in locu de *nobili.* [2]) fides, loialitate, fidelitate. [3]) rebus integris = pre candu steoà lui Vitelliu stá enco susu. [4]) Sanctus = fora vitiuri. [5]) *virtutea* in acestea timpure nefericite erá mai periculósa, de catu crim'a, bá singura periculósa pentru celu ce o avea: asia cadiura: Corbulone, Agricola, Elvetiu Priscu s. a.

ciosi sa fi fostu, dar ei nu erau nice acést'a toti. Cu tóte acestea rusînea si respectulu de presinti'a ducelui i retienea, o legatura nedaratória acést'a la nisce resbuitori poftitori de lupta [1]), ma nesimtîtori de rusîne. In acésta temere pretramite coortîle la Ariminiu, comanda calarimii cá sa le acopere dela spate; elu in persóna, cu pucini, pe cati nenorocirea nu i scaimbase, apucà calea spre Umbria si de aci spre Etruria. Dupa ce aci capetà scirea despre essîtulu bataiiei dela Cremona concepù planulu, cui nu i lipsea cutezarea, si care, déca aru fi avutu teribili urmari, cá sa se capuiasca de naui, sa desbarce in ver o parte, ori care va fi, a Galliei Narbonense, sa rescóle pre Galli, ostirile si pre popórale Germaniei si sa aprindia unu resbelu nou.

XLII. Dupa departarea lui Valente, Corneliu Fuscu vine cu ostirea inaintea Ariminului, cu naui liburnice pune sa ocupe tiermurii maritîmi vecini, si astfelu cercudà pre mare si pre tiéra spaimentat'a garnisóna. Cuprinde plaiurile Umbriei si totu ogorulu Picenu catu se spala de marea adriatica; si tóta Italia s'afla impartîta prin sierulu muntîloru Apenini intre Vespasianu si Vitelliu. Fabiu Valente essindu din sinulu de Pisa se mana de bonaci'a [2]) marii séu de ventu contrariu in portulu lui Ercule Monecu [3]). Nu departe de aci s'afla Mariu Maturu procuratorulu Alpiloru maritimi, partisanu credintiosu alu lui Vitelliu, facia cu care, desi erá incungiuratu totu de inimici, nu calcase juramentulu. Acest'a primì cá unu amicu pre Valente, si admonendulu ilu retienù *cá sa nu intre cutezatoriu in Gallia Narbonense;* totu deodata fric'a sgudui credinti'a militariloru ce insociau pre Valente: caci procuratorulu Valeriu Paulinu, soldatu bravu si amicu lui Vespasianu enco inainte de inaltiare [4]) trase cetatîle de prin pregiuru in partea lui.

XLIII. Si dupa ce a adunatu pe toti cati au essîtu din servitiulu lui Vitelliu si cari au voiitu de buna voiia a intrá in militia, compuse din ei garnison'a coloniei Forulu lui Juliu, chiai'a marii. Influinti'a lui Paulinu cu atat'a erá mai mare, cu catu elu erá de locu din Forulu lui Juliu si pretorianii, alu caror'a tribunu fusese, ilu stimau mai tare. Tieranii chiaru, din alipire cotra cetatea municipale, si din speranti'a puterii ei crescande ajutá partitulu flavianu cu zelu. Aceste pregatiri asecurate si prin faima mai marite, candu ajunsera la audiulu Vitellianiloru indouiti cu inim'a, Fabiu Valente se intórce la naui cu patru speculatori, cu trei amici si cu atatia centurioni. Ma-

[1]) si de predari, boldulu principale alu pofitirei de lupta pre aceste timpure la soldatulu de rendu. [2]) Lipsea de ventu pre mare. [3]) Monaco, nu departe de Niza. [4]) Furtuna lat. inainte de a lu imbiá norocului cu domni'a lumei.

turu si ceilalti preferira a remané si a se inchiná lui Vespasianu. Intr'aceea Valente mai securu pre mare decatu pre lunga tiermuri si prin cetati, cotr'acestea nesciindu ce se va alege cu elu, mai bine informatu ce sa ocolésca decatu cui sa se incrédia fú monatu de furtuna pre insulele Stecade ale Massilianiloru, de unde ilu luara nauile liburnice tramise de Paulinu.

XLIV. Cum s'a prinsu Valente, trecura tóte la puterea vincitoriului. Inceputulu s'a facutu in i Ispani'a de legiunea prima dîsa *ajutrice*, care intru aducerea aminte de Otone urindu pre Vitelliu trasse dupa sine si pre a diecea si a siessea. Nice Galliele nu s'au ganditu multu. Britania trecù in parte dintr'o singulara simpatia cotra Vespasianu, caci elu comandase acolo sub Claudiu pre a dou'a legiune, si s'a fostu destinsu in resbelu, nu fora turburarea celorulalte, ai caror'a centurioni si soldati inaintati in rangu de Vitelliu nu voiiau sa scaimbe bucurosi pre unu principe dejá probatu.

XLV. Prin acésta discordia si desele faime despre resbelulu civile britanii prinsera inima condusi de Venutiu, carele, pre lunga insadit'a 'i ferosia si ur'a ce o purtá numelui romanu mai erá aprinsu si de propri'a resbunare in contr'a reginei Cartismandua. Acésť'a, potinte prin stralucirea originii sale, imperatiá preste briganti; puterea ei se marì, dupa ce ea, prindiendu prin insielatiune pre regele Caractatu, se parea a fi inlesnitu lui Claudiu triumfulu. De aci puterea ei si viatiai in desfrenare, cá urmare a norocului. Ea lasà pre barbatuso Venutiu, si 'si dede man'a si imperiulu scutieriului aceluia, lui Vellocatu. Acésta foradelege curentu i stricà cas'a. In partea barbatuso Venutiu stá favórea poporului, in partea spargatorului de casa placerea si crudîmea reginei. Venutiu sustînutu de ajutórele chiamate si totu deodata de desertiunea brigantîloru chiaru, aduse pre Cartismandua la marginea perdiarii. Atunci cerù aparare dela romani; coortîle si scadrónele nóstre, dupa lupte de sórte scaimbatiósa, totusi scapara pre regin'a. Venutiu remase cu imperiu, noi cu bataiia.

XLVI. Pre aceleasi dîle erá turburata si Germania prin lasîtatea duciloru si prin rebeliunea soldatîloru: atacului inimiciloru, perfidi'a sociloru adusera statulu romanu in periclulu estremu. Acestu resbelu cu causele si evenementele sale ilu voiu nará mai apoi, caci se prelungise multu timpu. Se misicase si gintea Daciloru, ginte nice odata credintiósa si atunci fora temere, caci s'a scosu ostirea din Mesia. De ocamdata ei se uitá linistiti la facerile nóstre: ma candu audîre ca facl'a resbelului a incinsu Italia, ca tóte su armate in contr'a la tóte, spumnandu taber'a de iernatecu a coortîloru si scadróneloru se facura demni preste ambele ripe ale dunarii. Dejá se gatea a

taiiá taber'a legiuniloru, candu Mucianu, insciintiatu de victori'a dela Cremona, le opuse legiunea a siessea, cá sa nu fimu strimtorati de dupla putere inimica, déca daculu si germanulu aru fi iruptu din parti diverse. Si acum cá si altedati fórte desu norocul venì poporului romanu intr'ajutoriu; norocul romanului duse pre Mucianu cu puterea orientelui acolo, pre candu caus'a nóstra se finì la Cremona. Fonteiu Agripa, din Asia, unde gubernase acea provincia unu anu, fú stramutatu la Mesia; i detera soldati din ostirea lui Vitelliu, caci a risipi pre acesti ómeni prin provincie si a'i incurcá in resbelu din afóra erá unu postulatu alu intieleptiunii si alu pacii.

XLVII. Dar nice alte ginti nu eráu mai liniscite. Unu servu strainu,[1]) odinióra prefectu flotei regesci, apucà fora veste arm'a in Pontu. Acest'a erá Anicetu, unu iertatu alu lui Polemone, odata preputine, care, dupa ce tier'a s'a prefacutu in provincia romana, nu se putea impacá cu acésta scaimbare. Deci dupa ce chiamà, la arme in numele lui Vitelliu pre popórale ce locuescu pre lunga Pontu si dupa ce prin speranti'a predarii atrase la sine pre cati golani, cá duce alu unei cete nu de despretiuitu, ataca pre neasceptate Trapesuntea, cetate de renume vechiu, fundata de greci la tiermurii estremi ai pontului. Coortea de acolo fú taiiata in bucati; acést'a fusese mai de multu gard'a regelui, danuita apoi cu dreptulu de cetatiania romana, avea semnele si armele dupre modelulu nostru, éro lenea si nesubordinatiunea greciloru i remasese. Dede focu si la flota, sumetiu cum erá in libertatea marii, caci Mucianu atrasese la Bizantiu pre cele mai alese din naui si din marinari. Barbarii chiaru amblau crucisiu curmezisiu fora sa le pese; ei fabricara rapede naui, ce le dîcu *camare,* cu laturе anguste, cu albi'a lata, fora legaminte de feru séu de arama, candu marea se inflá si valurile se inaltiá, in partea superiore a nauiloru aplicá scandure, pona ce se incheiá cá si unu acoperementu. Asia plutescu printre unde, cu prora [2]) dupla si cu lopeti mutabili incatu potu desbarcá de ambele lature fora diferintia si fora periclu.

XLVIII. Acést'a facù atentu pre Vespasianu, cá sa trimita acolo vessilari din legiuni sub ducele Virdiu Geminu, militaru probatu. Acest'a ataca pre inimiculu desordinatu si risipitu din poft'a de predare, si lu constringe in naui, si apoi, dupa ce 'si facù rapede luntri, ajunge pre Anicetu la imbucatur'a riului Cohibu, unde, sub protectiunea regelui Sedochezilоru, pre care cu bani si cu auru ilu atrasese in parte, aflà se-

---

[1]) Barbarum mancipium = romanii cá si grecii numiá *barbarus* pe vercine *neromanu* séu *strainu.* [2]) prora = partea anteriore a nauei.

curantia. Deocamdata regele protegea pre rugatoriulu cu arme si amenintiendu; ma, dupa ce i se oferi darulu tradarii au resbelu, 'si franse, dupre datin'a barbariloru, credinti'a; se invoii cá sa ucida pre Anicetu, si tradà pre fugari: asia se fini resbelulu cu sclavii. Vespasianu inbucuratu de acésta victoria, caci tóte 'i merges mai presusu de dorintie, capatà in Egipetu scirea despre bataii'a dela Cremona. Acést'a ilu facù sa 'si iutiésca si mai tare marsulu in contr'a Alessandriei, cá, dupa ce se va frange ostirea lui Vitelliu sa constringa la supunere prin fóme si Rom'a, ce avea trebuintia de provisiune dinafóra. Caci elu se pregatea a atacá pre mare si continutu si Afric'a pusa in acea lature, si prin inchiuderea granariului a casiuná inimicului numai lipse si discordia.

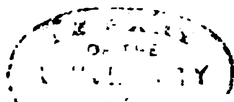
XLIX. Precandu intr'acésta prefacere universale domni'a lumei trece in alte mani, Primu Antoniu dupa caderea Cremonei nu s'a purtatu nice decum cá mai inainte; acum au ca a crediutu resbelulu cá finitu, si ca ce a mai remasu se voru da, au ca noroculu la unu atare caracteru deschiuse usi'a la iubirea de argintu, la trufia si la alte pecate ascunse. Predá Italia cá pre o tiera cucerita, pre legiuni le lingusiá cá si candu ar fi fostu ale sale; prin tóte dîsele si faptele 'si deschiuse cale la putere; pentru cá sa inbuibe pe soldati cu desfreulu oferì legiuniloru cá sa 'si alégá centurioni in loculu celoru cadiuti. Prin atare alegere se facura centurioni totu cei mai turburatori; soldatulu nu mai depindea de voii'a duciloru, ci ducii se tragea de violenti'a soldatésca. Acésta purtare rebele, mortifera disciplinei; o folosi apoi elu spre predare, fora sa i pese de Mucianu, care s'apropiá; cea ce fù mai fatalu, decatu ar fi despretiuitu pre Vespasianu chiaru.

L. Intr'aceea ostirea, usioru armata, se puse in marsu, caci iérn'a s'apropiase si Padu revarsatu udá campaile. Vulturii si semnele de resbelu, pre soldatii incarcati de rane si greui de ani, pre multi si din cei sanatosi chiaru, i lasara inapoi in Cremona; se credea ca, pentru unu resbelu deja mai finitu, voru fi de ajunsu coortîle si scadrónele, dimpreuna cu elit'a legiuniloru. Legiunea a unuspredieceea ce la inceputu erá indoita cu inim'a, éro acum essindu tóte bine, ingrigieata ca n'a luatu parte se impreuna si ea. Siesse mii de Dalmati desnou conscrisi o insociau. Se comendá de Poppeiu Silvanu barbatu consularu; sufletulu despusetiuniloru erá, Anniu Bassu, legatu de legiune; acest'a supt aparenti'a unui subordinatu guberná pre Silvanu, carele, neactivu in resbelu, timpulu de actiune ilu perdea tienendu la cuventari; ver candu erá ceva de facutu Bassu erá presente cu o activitate lina. La acésta céta de ostire se mai adaosera cei mai buni din marinarii dela Ravena, cari voiiau se ser-

vésca in legiuni; éro flot'a se intregi din Dalmati. Ostirea si ducii facu stare la templulu Fortunei; avendu a se svatui ce sa faca, *caci audîsera despre misîcarea din Roma a coortîloru pretoriane,* si credeau ca Apeninii aru fi ocupati. Cotra acést'a i mai spaimentá pre duci intro tiera ruinata prin resbelu si lipsea si vocea turburatória a militariloru, carî pretindeau clavariu, o specia de daru gratificatoriu; nu s'au fostu ingrigitu nice de bani, nice de grane; pripirea si lacomi'a enco erau pedece, rapindu ceeace ar fi pututu sa primésca.

LI. Autori celebri spunu ca vincitorii manifestara cotra ceeace e dreptu si nedreptu o nepesare átatu de mare, incatu unu calaretiu de rendu, marturisindu ca a ucisu pre frateso in bataii'a din urma, sa fi cerutu pentru acést'a dela duci premiu. Cá sa premieze o atare ucidere i opria pre duci dreptulu omenirii, cá sa o resbune dreptulu resbelului. Sub pretestu cà deocamdata nu lu potu remunerá dupre cum meritéza, ilu monara cu vorb'a; ce s'a mai facutu nu se scie. De altramente o asemine monstruositate s'a mai facutu si in resbelele civile de mainainte. In bataii'a dela Janiculu unde se bateau in contr'a lui Cina unu soldatu pompeianu a ucisu pre frateso, ma dupa ce a cunoscutu foradelegea se ucise si pre sine, cum scrie Sisena. Cu atat'a erá la stramosii nostri mai agera si intrecerea in virtuti, sì parerea de reu in fapte rele. Credu ca nu smentescu, déca scotu din istori'a vechia acestea si acestor'a asemine fapte, de cateori loculu si sujetulu va cere essemple de bine au cuvente de mangaiere in contr'a reului.

LII. Antoniu si ceilalti conduci gasira de cuviintia: *a tramite inainte pre calareti, cá sa recunósca tóta Umbria si pasadele pre unde s'aru puté trece mai usioru Apeninii; a atrage la sine vulturii si semnele de resbelu dimpreuna cu toti militarii aflatori in Verona; sa acopere Padu si marea cu naui de provisiune.* Erau intre duci cari opuneau amonare. Antoniu se facuse deja pretentiosu, si ei sperá mai multu dela Mucianu. Caci Mucianu, ingrigeatu despre o victoria pré rapede, si ca, déca nu va ocupá in persóna Rom'a, nu va avea parte nice la resbelu, nice la gloria, scrise lui Antoniu si lui Varu, fora a se esprime determinatu, acum diorindui la actiune, acum érosi desbatendu folósele unei temporizari, compunenduse totu de un'a asia, cá, dupre eventualitati, sa póta denegá nenorocirile, si sa 'si póta atribui efectele cele fericite. Cotra Plotiu Grifu, pre care Vespasianu ilu inaltiase de curentu la rangu de senatoru, si lu facuse legatu preste o legiune, precum si cotra alti credinciosi ai sei, scrise mai desluoitu. Toti acestia resorisera despre precipitarea lui Antoniu si Varu reu, si ce i placea lui Mucianu. Acést'a tra-

mise lui Vespasianu epistolele, si facù cá planurile si faptele lui Antoniu sa nu se apretiuiasca, dupre cum sperase densulu.

LIII. Antoniu oceritu arunca culp'a asupr'a lui Mucianu dîcendu ca prin calumniele acestui'a i s'au degradatu faptele sale cele mari. Ca unu barbatu ce nu scia sa 'si tiena gur'a si nededatu la subordinatiune nu 'si mesurà vorbele. Elu concepù o epistola cotra Vespasianu intr'unu tonu mai falosu decatu s'ar fi cadiutu cotra unu principe si nu fora atacuri mascate asupr'a lui Mucianu. „Ca elu, Antoniu, e acel'a ce a resculatu la arme „pre legiunile din Panonia; ca din indemnulu seu s'a misicatu „ducii Mesiei, ca prin constanti'a sa s'au deschiusu Alpii, s'au „ocupatu Italia si s'a inchiusu calea la ajutoriale Germane si „Retice. Déca legiunile desbinate si risipite ale lui Vitelliu le „au atacatu cu assaltu calaretii, apoi le au batutu cu putere di „si nopte intr'una pedestrimea e lucrulu celu mai frumosu si fap- „t'a sa. Caderea Cremonei sa se ascria resbelului; in mai mare „dauna si in peirea mai multoru cetati statura republicei vechile „resbele civile de mainainte.[1]) Nu prin curieri, nice prin epi- „stole, ci cu arm'a si cu braciulu se lupta elu pentru imperato- „rele seu; si elu nu detrage glori'a acelor'a, cari in acestu cursu „de timpu pacificara Asia. Acelor'a pacea Mesiei, lui mantui- „rea si asecurarea Italiei i a statutu la inima. Prin incura- „gearea sa trecura Gallia si Ispania, tierele cele mai belicóse „depre pamentu, in partea lui Vespasianu. Ci ostenitiunile sale „ar fi desierte, candu ar culege singuri numai fructele periculе- „loru aceia cari statura departe de pericule." — Acestea nu putura remané ascunse lui Mucianu: d'aci profund'a mania, ce o nutrira, Antoniu mai pre facia, Mucianu intr'ascunsu, dar cu atatu mai ne impacatu.

LIV. Éro Vitelliu, a carui'a putere s'a frantu la Cremona, ascundea cu faciaria nebuna scirile despre acésta perdere, si mai tare amoná mediale de vindecare a le reului, decatu reulu chiaru caci déca ar fi marturisitu si s'ar fi consultatu, mai erau enco puteri si sperantia; din contra fiinduca elu faciariá in totu loculu numai bine, falsitatea sa ilu perdù. O tacere de mirare in respectulu resbelului in giurulu seu: in Roma erá propritu de a vorbi de resbelu, si deaceea cu atatu vorbiau ómenii mai multu; déca ar fi fostu iertata vorbirea, ea ar fi fostu mai adeverata: oprite erau cu atatu mai cutremuratórie faimele. Dar nice ducii inimici nu lipsira a mai essagerá faimele[2]) purtandu pre scoditorii cei prinsi ai lui Vitelliu prin armata, cá sa póta vedé fortiele inimicului si apoi retramitîndu'i. Vitelliu, dupa ce

---

[1]) constructiune adeveratu romanésca = acésta casa mi stà in atatia bani. [2]) Istori'a e aci cá sa invetiamu, dintr'ins'a.

i ascultá in secretu, punea sa i ucidia pre toti. O constantia essemplare dedú centurionele Juliu Agreste. Dupa multe vorbe, cu care surd'a se incercase a aprinde in Vitelliu curagea, ilu aduse acolo, cá sa lu tramita pre densulu, spre a vedé puterile inimicului si cele facute la Cremona. Elu nu s'a cercatu a insielá pre Antoniu prin escodiri ascunse, ci 'i spuse cu ce e insarcinatu de imperatorele seu si scopulu pentru care a venitu. Is e dedera ómeni, cari sa i àrate campulu bataiiei, ruinele Cremonei si legiunile cele prinse. Agreste se intórce inderetru la Vitelliu, si, deorace acest'a dechiara de minciuni cele spuse, si pre deasupr'a ilu mai face si cumperatu de inimicu, atunci i dîce: *Vediu ca aci se cere unu documentu mare;* si, *de orace tie nice viati'a nice mórtea mea nu ti mai potu fi de folosu, asia ti voiu da unu documentu, care poti sa lu credi."* Se duse si 'si intari dîsele cu morte de bunavoiia. Unii spunu ca Vitelliu l'ar fi ucisu; in credinti'a si constanti'a lui se unescu toti.

LV. Vitelliu, cá desceptatu din somnu, da ordinu lui Juliu Priscu si lui Alfenu Varu cá cu patrusprediece coorti pretoriane si cu tóte scadrónele de calarime sa ocupe Apeninii; legiunea formata din marinari l'a urmatu. Atatea mii de inarmati, elit'a fetioriloru si a caiiloru, supt altu duce, ar fi fostu tare destulu si pentru resbelulu ofensivu. Pre celelalte coorti le dede fratelui seu, Luciu Vitelliu, spre apararea Romei. In catu pentru persón'a sa elu n'a lasatu nimic'a din usitatele sale imbuibari, si iute din nencredere, grabi comitiale in care destinà consuli pentru mai multi ani. Pe soci i danuì cu dreptulu federale, pre straini cu dreptulu *latinitatii;* [1]) unor'a le iertà de totu darile, altor'a le imparti scutiri: cu o vorba, fora grige de venitoriu, elu sfasiá imperiulu. Ma vlogulu alergá la marimea beneficialoru; nebunii si le cumperau pe bani; pentru cei cu minte erau nule tóte cate se dá si se primia cu vetamarea binelui de comunu. In fine, dioritu de ostirea ce s'aflá in Mevania, insocitu de o céta mare de senatori, din cari multi i urmara de ambitiune, cei mai multi de frica, venì in tabera, fora planu determinatu, si espusu la svaturile cele mai perfide.

LVI. Pecandu Vitelliu tienea o alocutiune cotra soldati sburau pre de asupr'a lui atat'a multîme de paseri sinistre — lucru necrediutu! — incatu se intunecà dioa cá si de unu nouru negru. La acést'a se mai adaose si altu semnu reu: taurulu, fugindu dela altare, dupa ce a resturnatu totu aparatulu de

---

[1]) Jus Latinitatis: cei ce se bucurá de acestu dreptu, poteau, provocati de magistratii romani, a 'si dá voturele la alegere, si, déca cumva au purtatu ver o functiune in loculu nascerei, a deveni cetatiani romani si a se inaltiá si in Roma chiaru la dregatorie.

sacrificare fú junghiatu departe de loculu unde este ritulu a se jungbia victimele. Ma celu mai insemnatu semnu erá Vitelliu insusi, neamblatu in resbelu, necapace de a face unu planu, intrebá candu pre unulu candu pre altulu, *cum sa dispuna marsulu, cum sa faca recunósceri, ce modu sa se tiena in diorirea séu intardierea resbelului,* la tóta scirea aratandu 'si fric'a in facia si in ambletu si in fine imbatanduse. In cele din urma desgustatu de tabera si audiendu cà flot'a dela Misena l'a parasitu, se intórse la Roma, cutremuranduse la fiacare noua lovitura si nepasandu'i de periclulu din urma. Caci in locu sa tréca Apeninii cu puterea intrégа a ostirii sale si sa atace pre inimici slabiti de iérna si de lipse, cum i se dá ocasiunea, elu din contra 'si impartì puterile si tradà la mórte si la prinsória pre bravii si pona la cele din urma constantii soldati, incontr'a voiiei centurioniloru celoru prevedietori, cari, de i ar fi intrebatu, i aru fi spusu adeverulu. Amicii intimi ai lui Vitelliu nu i lasá sa se-apropia, asia erau formate urechile principelui, cá sa n'asculte cele aspre si folositória, ci numai cele placute si stricatória.

LVII. Flot'a dela Misena (atat'a póte in discordiele civile si cutezarea singulara chiaru) o trase la revoltare centurionele Claudiu Faventinu, scosu cu infamia din militia prin Galba, aratandu epistole plasmuite dela Vespasianu in care se-promiteau premia la desertori. Comandante alu flotei erá Claudiu Apolinare, unu omu fora constantia in credintia fora determinare in tradare. Apiniu Tirone, fostu pretore, care pe atunci din intemplare s'aflá in Minturne, se-oferì de duce rebeliloru. Acestia trasera dupa sine municipiale si coloniele. Si de orace Puteolanii erau pentru Vespasianu, din contra Capua remase credintiosa lui Vitelliu, jalusi'a si rivalitatea municipale se mistecà in resbelele civile. Vitelliu a alesu pre Claudiu Julianu (acest'a mai deunadi comendase flot'a dela Misena cu multa blandetia) spre a linisci inimile militariloru. I dedera de ajutoriu o coorte urbana, si pre gladiatori, alu caroru comandante erá Julianu insusi. Dupace ambele tabere se ciocnira, si Julianu fóra a se mai gandi multu, trecù la Vespasianu, ocupara Teracina, ce erá secura mai multu prin murii si pusetiunea sa, decatu prin inclinarea locuitoriloru.

LVIII. Vitelliu, candu s'a incunoscintiatu de acést'a, lasandu o parte a ostirii sale in Narnia cu prefectulu pretorianiloru, opuse pre frateso Luciu Vitelliu cu siesse coorti si cu cinci sute de calareti inimicului ce amenintia a intrá prin Campania. Insusi, cadiutu cu inim'a, se insufleti prin zelulu soldatiloru si larm'a poporului ce poftea arme, in catu elu pre acestu vlogu lasiu, care mai incolo de vorbe nu erá sa cuteze nemic'a, in chipu falsu ilu numesce *armata si legiuni.* Dupre svatulu scla-

viloru sei iertati (caci amicii sei cu catu erau mai ilustri de familia, cu atatu erau si mai pucinu credintiosi) pune sa convóce triburele, [1]) si sa jure in numele seu pre cei ce se inrolau; fiindu numerulu inscrisiloru fórte mare, insarcineza pre consuli cu inrolarea. Pe senatori i insarcinéza sa contribuiasca unu numeru de sclavi si o pondere de argintu. Cavalerii romani se oferira a dá braciulu si bani; pona si sclavii iertati cereau sa faca acestu daru. Acestu zelu ipocritu, essitu din frica, se prefacuse in simpatia. La cei mai multi nu le parea reu atatu de Vitelliu, catu de ursit'a si pusetiunea capului statului. Insusi Vitelliu contribui prin faci'a, vocea si lacrimele sale a stórce compatimirea; bogatu in promisiuni, si cum sunt fricosii, fora mesura. Ce este mai multu elu voiiá a se numi si cesare, ceeace refusase mai nainte; acum cerea acést'a din credinti'a superstitiosa ce o avea in acestu nume, si pentruca in frica svaturile intieleptiloru si palavrele vlogului sunt de oprotiva ascultate. Dar s'a intemplatu cá cu tóte misicarile nechipsuite bine, care la inceputu sunt numai focu, apoi cu timpulu se moiia si se stingu. Senatorii si cavalerii se risipira cu incetulu, de ocamdata indouinduse cu inim'a si candu Vitelliu nu erá de facia; apoi cu despretiu si fora grige; pona ce Vitelliu de rusînea desiertei nisuintie se lasà de cele ce nu i se dá.

LIX. Precum luarea Mevaniei si cá desnou renascutulu resbelu impluse cu fiori Italia: asia lasi'a retragere a lui Vitelliu produse unu zelu afóra de indouire cotra partitulu Flavianu. Samnitii, Pelginii si Marsii, din rivalitate, caci campani'a le apucase inainte, se aretara, cum se intempla sub noui domni, activi intru tóte afacerile resbelului. Ma armat'a in trecutulu seu preste Apenini avù se sufere multu de o ierna hidosa; si, de orace abia se eluptara din neue intr'unu marsu nesuperatu, deveni chiaru, la catu periclu erá sa fia ei espusi, déca pre Vitelliu nu l'ar fi facutu sa retireze norocululu, carele duciloru Flaviani nu mai pucinu le fù de ajutoriu, cá intieleptiunea. Aci intîlnira pre Petiliu Ceriale, care stravestitu in vestmentu tieranescu si cunoscendu localitatîle de prin giuru se stracurase printre custodiele lui Vitelliu. Ceriale erá afinitu deaprópe cu Vespasianu, si insusi nu fora gloria militara; de acea fú primitu intre duci. Multi spunu ca si lui Flaviu Sabinu si lui Domitianu le ar fi statutu deschiusa calea spre fuga; si omenii tramisi de Antoniu strabatendu in varie chipuri insielatória, le aratara loculu si aperatorii ce i asceptá. Sabinu se scusà cu sanatatea necapace de ostenitiune si de cutezare; Domitianu erá determinatu; ci custodiele date lui de Vitelliu, desi se promitea a lu in-

[1]) despartiemente dupre cercuri ale poporului.

soci, 'i insufiau temere cá sa nu i intindia latiuri. De alta parte nice Vitelliu insusi, din consideratiune pentru afinii sei, nu nutria nice unu planu de crudîme in contr'a lui Domitianu.

LX. Candu ducii lui Vespasianu venira la Carsule, facure stare cateva dîle pona sa i ajunga dupre urma vulturii si semnele legiuniloru; si loculu insusi erá bunu de tabera, o perspectiva intinsa, securi de atragerea provisiuniloru, avendu la spate cetatîle cele mai inflorite. Totu deodata sperau ca voru puté intrá in vorbire cu Vitellianii, cari distau de aci la unu spatiu de diece mile, si ai aduce la tradatiune. Ma soldatii suferiau greu acest'a, ei mai voiiau resbelulu, cá pacea: nu asceptau nice legiunîle sale chiaru, cá unele ce erá sa fiá socie la predi, fora a fi luatu parte la pericle. Antoniu i convocà la adunare si le vorbi asia: „Ca Vitelliu mai are enco ostire, care, déca i se va „lasá timpu de ganditu póte enco sa lu lase, adusi la despera„tiune potu deveni teribili. Inceputele resbeleloru se potu lasá „la norocu, ma victori'a cata sa se aduca la primire cu planu „si cu minte. Deja flot'a dela Misena si partea maritima cea „mai frumósa a Campaniei ilu lasara; ca din atatea tieri a le su„prafeciei pamentului nu i a mai remasu lui Vitelliu, decatu ce„eace jace intre Terracina si Narnia. Destula gloria ati capa„tatu in bataii'a dela Cremona, si pré multa ura prin stricarea „ei; sa nu poftiti cucerirea Romei, ci conservarea ei mai vir„tosu. De premia mai mari decatu acelea, si de onorea cea „mai mare veti avé parte, déca voi veti asecurá mantuirea se„natului si a poporului romanu fora versare de sange."

LXI. Cu acestea si cu atari se linistira inimile. Nu multu dupa acésta venira si legiunile. Fric'a si faim'a despre intarirea ostirii Flaviane facura pre coortile Vitelliane sa se legene, caci nimene nu i animá la bataiia, multi la trecerea in partea contraria; centurionii se intreceau care de care sa duca vincitoriulu centuri'a sa, turm'a sa dreptu daru pentru cá sa i castige pentru sine buna voiintia pentru venitoriu. Prin acestia aflara Flavianii ca in vecinatate Interamna s'ar tiené ocupata de o garnisóna de patru sute de calareti. Numai decatu fù tramisu Varu cu o mana de usioru armati; cati se opusera fure ucisi; cei mai multi lapedandu armele, cerura iertatiune.[1]) Cativa refugindu in tabera implura pre toti de frica, essagerandu bravur'a si multîmea inimicului, pentru cá sa 'si acopere rusînea ca au perdutu loculu incrediutu aparariloru. Cotra acestea in armat'a Vitelliana nu erá pedépsa pentru fapte de rusine; prin premiarea tradatoriloru credinti'a erá franta; d'aci inainte mai rivalizau numai in perfidia. Trafugele tribuniloru si ale centurioniloru erau dese;

[1]) pardonu.

caci soldatulu de rendu tienea cerbicosu cu Vitelliu, ponace Priscu si Alfenu, lasandu taber'a si intorcenduse érosi la Vitelliu, scapara pre toti de rusînea tradatiunei.

LXII. In aceleasi dîle fú ucisu Fabiu Valente in prinsórea sa din Urbinu. Capulu lui fú aratatu coortiloru Vitelliane, pentrucá sa nu mai nutrésca nice o sperantia mai incolo; caci ei credeau, *ca Valente s'a scapatu in Germania, cá sa adune ostiri vechi si noue.* Vediendu ucideres, cadiura in desperatiune; éro ostirea Flaviana primi perdiarea lui Valente cu o bucuria nespusa chiaru cá si candu ar fi vediutu finitulu resbelului. Valente erá nascutu in Agnania din familia cavalerésca. Impertinente imputari 'si cautá reputatiunea de omu cultivatu intru placeri destramate. La jocurile *Juvenalia* sub Nerone facù, deocamdata de nevoiia, apoi de bunavoiia, pre mimicu cu mai multu talentu decatu cuvientia. In calitate de legatu alu legiunii a fostu favoritoriulu, apoi defaimatoriulu lui Virginiu. Pe Fonteiu Capitone, sumutiatu de insusi la revoltare, séu pentruca nu l'a pututu sumutiá, ilu ucise. [1]) Pentru Galba a fostu unu tradatoriu, lui Vitelliu credintiosu, s'a ilustratu prin perfidi'a altor'a.

LXIII. Dupace soldatiloru Vitelliani li s'a taiiatu speranti'a din tóte laturele, voiindu a trece la Flavianu, nu anse fora onóre, ci cu semne si stégure se coborîra in campiele din josu de Narnia. Armat'a Flaviana in ornate stá in ordini dese pregatita cá de bataiia. Vitellianii se luara la mediulocu si dupace fusera incungiurati Antoniu le vorbi cu indurare. *La unii le comendà sa stea in Narnia, la altii in Interamna*; totu deodata se lasara dintre vincitori unele legiuni, cari sa nu fia spre greutate celoru linisciti, tari totusi destulu cá sa contîna in respectu pre cei ce s'aru incercá a rebelá. In cursulu acestoru dîle Antoniu si Varu nu incetara a tramite curieri preste curieri oferindu lui Vitelliu *securantia, bani si retragere in Campania, déca va depune armele si se va dá elu si copiii sei in manile lui Vespasianu.* De asemine cuprinsu erau si epistolele lui Mucianu; pre care punendu credintia Vitelliu vorbiá deja de numerulu servitoriloru si despre alegerea locului maritimu. In atat'a nesimtîre cadiuse, ca, déca altii nu i ar fi adusu aminte, insusi ar fi uitatu ca a fostu principe.

LXIV. Ma cei mari ai Romei acitiau in convorbiri secrete pre Flaviu Sabinu, prefectulu cetatii: „cá sa iá parte la „victoria si la gloria; ca densulu in coortîle urbane [2]) are o „militia in dispusetiunea sa; ca nice coortîle veghitoriloru de nópte „nu'i voru lipsi, proprii loru sclavi, norocululu partitului 'i stau in „ajutoriu; tóte favorizéza pre vincitoriu; sa nu lase din gloria

[1]) Vedi cart. I, c. VII. [2]) catanele cetatii.

„la Antoniu si la Varu. Ca Vitelliu are pucine coorti, cuprinse „de frica si acestea prin tristele sciri venite din tóte partîle; ca „poporulu e scaimbatiosu, si, déca se va dá de duce, acelési lin„gusîri i se voru face si lui Vespasianu. Ca Vitelliu e necapace „a purtá si noroculu chiaru, atatu e de slabitu prin nenorociri. „Meritulu resbelului finitu va fi alu acelui'a care va fi ocupatu „Rom'a. Cuvine-se lui Sabinu, cá sa conserve domni'a pentru „frate; lui Vespasianu, cá sa prefire pre Sabinu la fiacare al„tulu."

LXV. Carbovitu de ani ascultá vorbele acestea fora a 'i se aprinde curagea. Erau cari ilu acusau in secretu, ca densulu *din ura si rivalitate intardie noroculu frateso.* Caci Flaviu Sabinu, frate mai mare, pre candu si unulu si altulu erau nisce privati; intrecuse pre Vespasianu si cu rangulu si cu averea, si se credea ca acel'a ar fi sustienutu creditulu atacatu alu acestuia, si 'i ar fi zalogitu cas'a si mosiele. De acea omenii, desi concordi'a remasese la vedere, se temeau de ver o inimicia acoperita. E mai aprópe de adeveru anse a dîce: ca Sabinu, barbatu blandu cum erá, urá sangele si uciderile; pentru acést'a elu in dese intrevorbiri cu Vitelliu negotiase despre pace si despre depunerea armeloru prin transactiune. Adeseori se adunara acasa, si in fine incheiara, cum se vorbiá, tractatulu in templulu lui Apoline. Vorbele si dîsele loru avura de marturi numai pre doui insi, pre Cluviu Rufu si pre Siliu Italicu. Omenii, cari statura mai departe le obsevara faci'a; a lui Vitelliu erá cadiuta si umilita; a lui Sabinu fora falosia: aprópe de compatimire.

LXVI. Déca ar fi statu in puterea lui Vitelliu, cá sa plece mintîle ómeniloru sei asia de usioru, cum s'a plecatu insusi: atunci ostirea lui Vespasianu ar fi intratu in Rom'a fora versare de sange. Ma cei mai credintiosi lui Vitelliu erâu si cei mai mari improtivitori la pace si la invoiire; „ei demustrara catu „de periculósa si rusînósa e, si ca singur'a garantia 'i sta in „bun'a placere a vincitoriului. Vespasianu nu are o securantia „atatu de sumétia, cá sa sufere lunga sine pre Vitelliu cá pre „unu privatu; insusi cá vinciti nu voru concede acést'a. Ast„felu in compatimire chiaru jace pentru densulu periclu. Vedi „bine ca insusi acum e betranu si satulu de bine cá si de reu: „Ma ce nume, ce pusetiune in lume va remané la fiiuso Ger„manicu? Acum promitu bani si servitori si locuintia fericita „lunga mare in Campania; dar ajunga numai la domnia Vespa„sianu, atunci nice insusi, nice amicii sei, nice ostirea sa in fine „nu se va crede secura altramente decatu prin curatîrea rivalului „seu. Déce Fabiu Valente, prinsu si conservatu pentru casure „de nenorocire, si le a fostu spre greutate: apoi Primu si Fuscu

„si modelulu partitului, Mucianu, ce alta plenipotentia voru avé „ei in privinti'a lui Vitelliu, de catu sa lu ucida. Cesare n'a „crutiatu pre Pompeiu, Augustu pre Antoniu, nu cumva Ves- „pasianu, elu clientele lui Vitelliu, pe candu Vitelliu erá colega „lui Claudiu, sa pórte o inima mai mare. Éro acum, aducendu'si „aminte de demnitatea de censoru a tataso, de cele trei consu- „late si de atatea dregatorie ale casei sale celei ilustre, macaru „din desperatiune sa se incinga cu sabi'a cutezarii. Soldatulu e „constante, amórea poporului o are enco. In cele din urma nu'i „se pote intemplá ver unu reu mai mare decatu acel'a in care „se precipita be buna voiia: cá sa móra cei vinciti, cá sa móra „cei inchinati; un'a numai e de interesu a decide: danevomu re- „suflarea cea din urma intre batjocure si rusîne, au mai bine „sa cademu cá nisce barbati.“

LXVII. Surde erá urechile lui Viteliiu cotra svaturi de energia; durere si grige i sbuciumá inim'a, cá nu cumva prin improtivire cerbicósa cu arme sa lase dupa sine la soci'a si la copii sei pre unu vincitoru mai pucinu impacabile. Mai avea elu si o mama carbovita sub sarcin'a aniloru, carea totusi cu pucine dîle mai inainte printr'o mórte venita la timpu prevenise ruin'a casei sale. Domni'a fiiuso nu i adusese nimic'a, decatu gele si unu nume bunu dupa mórte. In 18 Decemvre, audîndu despre desertiunea legiunii si a coortiloru, ce se dedesera in Narnia, imbracatu in vestmentu de doriu, esse din palatu, trista in giurui famili'a, totu deodata fiiuso celu micu se ducea intr'o lectica mica, cá si la o pompa de inmormentare. Linguseri din partea poporului, ci a fóra de timpu; éro soldatii stá intr'o tacere amenintietória.

LXVIII. Nu erá nimene atatu de nesimtîtoriu cotra sórtea cea scaimbatiosa a lucruriloru omenesci, pre care sa nu lu fi misicatu acea privire: unu imperatu romanu, domnu cu pucinu mainainte preste totu genulu omenescu, 'si lasa scaunulu norocului seu, prin poporu, prin Rom'a esse din domnia. Unu ce asemine nu s'a mai vediutu, nu s'a mai audîtu. O putere fora veste strivise pre Cesere, pre Caiu (Caligula) ilu perdusera latiurile intinse intr'ascunsu; noptea si unu campu necunoscutu ascunsesera fug'a lui Nerone; Pisone si Galba au fostu cadiuti cá si in bataiia: éro Vitelliu, intr'o adunare de poporu, intre soldatii sei, in vederea femeiloru chiaru, vorbi pucine si positiunii cei tristi corespundietória: Elu pentru iubirea pacii si a patriei se pléca; sa 'si aduca numai aminte de densulu, si sa le fia mila de frateso, de soci'a sa si de etatea cea nevinovata a copiiloru sei. Totu deodata inaltia in susu pe fiiuso, recomendandulu acum la singulari, acum la multîmea intréga; in fine inecanduse de plansu, 'si scóte dela cingatoria pumnariulu, simbolu

acest'a de dreptulu seu de viatia si de mórte asupr'a cetatianiloru, si lu presentéza consulului ce stá aprópe (erá Ceciliu Simplice). Neprimindulu consululu, si reclamandu cei de facia, Vitelliu se retrase, cá sa depuna in templulu concordiei insemnulu puterii si sa se duca in cas'a frateso. Strigarile se marira, ilu poprescu de a merge in casa privata, si lu mona in *palatu*. Verçe alta cale erá inchiusa, numai unic'a ce ducea la strat'a sacra erá libera. Atunci nesciindu ce sa faca, se intórse la palatu.

LXIX. Faim'a apucase a se lati, ca elu a depusu domni'a si ca Flaviu Sabinu a scrisu tribuniloru, cá sa tiena in frene pre soldati. Acum cá si candu totu statulu s'aru fi aruncatu in sinulu lui Vespasianu, cei d'antai ai senatului, cei mai multi din ordinea cavalerésca, tóta militi'a urbana si vigiliele implura cas'a lui Flaviu Sabinu; aci se face vorba despre zelulu poporului si despre amenintiarile coortiloru germane. Sabinu mersese pré departe, cá sa mai póta retirá, si de órace la unu fiacare i erá de pelea sa, cá nu cumva Vitellianii sa i atace, fiindu risipiti si de aceea mai pucinu tari, impingu pe omulu ce se leganá la arme. Ma, ceea ce se intempla in atare casure, toti dara svatu, pucini luara parte la periclu. Candu trecea pre la laculu lui Fundanu, cei cari insociá armati pre Sabinu, fura leviti de cei mai bravi dintre Vitelliani. Acést'a fú mai virtosu o surprisa, decatu o bataiia seriósa, totusi Vitellianii remasera vincitori. In acésta strimtorare Sabinu ocupa (ceea ce in momentulu presente erá mai securu) burgulu capitoliului cu o amistecatura de soldati, si cu cativa din senatori si din cavaleri; a spune numele loru e greu, caci dupa victori'a lui Vespasianu multi 'si atribuira cu falsitate acestu meritu. Si femei chiaru sustienura asedia, intre cari se insemnéza mai alesu Verulana Gratilla, care nu s'a uitatu nice la copii, nice la afinii sei, ci numai la periclu. Soldatii Vitelliani paziá cu o negrigintia atatu de mare pre inchiusi, ca Sabinu preste nópte aduse in capitoliu pre copii sei, pre Domitianu, fiiulu frateso; tramise pre câii nepazite unu curieru la ducii Flaviani, cá sa le spuna ca sunt *cercusediati* [1]), *si ca, déca nu li se va tramite ajutoriu, se afla in mare strimtorare.* Nóptea fú asiá de nesuperata, ca aru fi pututu se esse de acolo fora a i se face ver unu reu; caci soldatîmea Vitelliana, cutezatória contr'a periclului, ducea pucinu la ostenitiuni si negrigeá custodiarea; cotra acestea o ploia de iérna rapede impedecá vederea si audirea.

LXX. Pre diori de dî, inainte de inceperea ostilitatîloru reciproce, Sabinu tramise pre Corneliu Martiale, unulu din pri-

---

[1]) opumnati, inchiusi, impresurati in capitoliu.

mipilari, la Vitelliu cu insarcinarea, cá sa se planga ca tractatele s'au calcatu. „Ca depunerea domniei n'a fostu decatu o facia-„ria si o comedia arangeata spre a amagi pre atatia barbati „ilustri. Caci pentru ce s'a dusu elu din foru la cas'a frateso, „ce cautá spre foru, spre a atrage ochii ómeniloru asupr'a sa, „in locu sa fi mersu spre Aventinu, si in cas'a sociei sale? Asiá „s'aru fi cuvenitu la unu privatu ce voiiá a departá dela sine „tóta aparenti'a de domnia. Din contra Vitelliu s'a retrasu in „palatu, adeveratulu scaunu alu domniei; de acolo a tramisu „cete inarmate; partea cea mai renumita a Romei este acoperita „de cadavrele nevinovatîloru; nice macaru capitoliulu nu se „crutia. Incatu pentru sine, pre candu intre Vespasianu si Vi-„telliu se decidea prin bataiia cu legiunile, prin ocupare de ce-„tati, prin tradare de coorti, dupa ce dejá Spania, Germania si „Britania desiertara, densulu, desi e fratele lui Vespasianu, „togatu cá unulu din senatori a staruitu in credintia, pona ce „a fostu chiamatu la negotiari ce nu lea cautatu. Ca pacea si „buna intielegerea sunt folositória pentru vinciti; pentru vin-„citori numai onorifice. Déca i pare reu de tractatu, atunci sa „nu sara cu arm'a in contr'a lui Sabinu, pre care la insielatu „cu rea credintia, nice in contr'a fiiului, copilu enco, lui Ve-„spasianu. Si ce i aru puté folosi uciderea unui betranu si a „unui copilu? Mérga mai bine asupr'a legiuniloru, si acolo sa „se lupte pentru domnia; essitulu resbelului va decide despre „altele." La acestea Vitelliu turburatu respunse pucine spre escusarea sa, aruncandu vin'a asupr'a soldatîloru, *a caror'a ardóre modesti'a sa nu éste in stare a o contiené.* Si svatui pre Martiale, cá sa se duca pre partea secreta a caseloru furesîn-duse, pentru cá sa nu fia ucisu de soldati cá unu medilocitoriu de pace urîta de densii. Vitelliu n'avea putere nice sa comande, nice sa propréscа; dejá elu nu mai erá imperatore, ci numai o causa de resbelu.

LXXI. Abea se intorsese in capitoliu Martiale, si militarii erá aci furiosi; nu i comandá nimene; fiacarè facea dupre cum ilu taiiá capulu. Trecendu in marsu fortiatu preste Foru, pre dinaintea templeloru celu dominá, se punu in linia de bataiia pre colin'a din faci'a acelor'a pona la primele pórte ale burgului capitolinu. Aci pre cósta stá din vechime portici in drépt'a candu sui. Pre acoperementele acelora essîra asediatii si aruncau petre si tiegle preste Vitelliani; acestia n'avea altu-ceva in mani decatu sabiele; sa mai aduca tormente si proiep-tilia, se parea pré lungu. Ei aruncara facle aprinse in porticulu celu mai essîtu afóra, si urmara focului, si aru fi intratu pre pórtele arse ale capitoliului, déca Sabinu statuele resturnate, monumentele de onóre ale parintîloru nostri, nu le aru fi opusu

in intrata chiaru gramadite cá si unu muru. Acum dau assaltu din doue lature la intratele capitoliului, pe la silv'a sacra a Asilului, si pe unde se suie stanc'a Tarpeia pre o suta de trepte. Acestu atacu duplu venì neasceptatu; celu mai aprópe si mai aprinsu veniá din partea Asilului. Nice ca se puteà propri Vitellianii, cari se suiá preste edificiale combinate, ce in cursulu unei paci lunge se redicasera la atat'a inaltîme, incatu acoperementele erá de o nivéla cu faci'a pamentului capitoliului. Aci nu se scie, pusau opumnatorii focu la acoperementele caseloru, au opumnatii chiaru, cum de ordinariu se vorbiá, cu scopu cá sa respinga opintirile si progresulu acelor'a. D'aci cadiù foculu asupr'a porticiloru adosatĭ la templa; apoi curentu vulturii de lemnu vechiu atrasera flacar'a si o nutrira. Asiá a arsu capitoliulu, cu pórtele inchiuse, ne apératu si nepredatu.

LXXII. Ist'a e evenementulu celu mai demnu de jele si mai hidosu, ce s'a intemplatu statului romanu, de candu e fundata Roma. Fora inimici din afóra, in pace cu dieii, incatu faptele nóstre ne iertá sa fimu; scaunulu lui Joue pré bunulu si pré marele, edificatu de parintii nostri pre credinti'a prorocialoru cá unu gagiu alu imperiului, pre care nice Porsena dupa dedarea cetatii, nice Gallii dupa cucerirea ei nu putura a'lu spurcá, se nimici prin turbarea principiloru. Mai arsese odata capitoliulu in resbelele civile, ma prin reutate privata; ci acum fú pre facia opumnatu, pe facia aprinsu. Din ce caussa de resbelu, carele fú pretiulu unei perderi atatu de mare? Batutuneamu pentru patria! — Regele Tarcuiniu priscu in resbelulu cu Sabinii facuse votulu sa lu edifice si 'i puse nisce fundamente mai multu in speranti'a marimii fiitória, decatu ajungea midilócele enco modeste ale poporului romanu; apoi adaose a edificá Serviu Tuliu ajutatu de soci, in fine Tarcuiniu Superbu dupa ce a luatu Suessa prin predîle dela inimici. Ma onórea finirii edificiului fú reservata libertatii. Dupa esgonirea regiloru Oratiu Pulvillu ilu dedicà cu atat'a pompa, incatu dupa aceea nemesuratele bogatii ale poporului romanu putura numai a lu mai orná, dar nu a lu si mai mari. Fú reedificatu pre acelasi fundamentu, candu, dupa unu spatiu de patru sute cincisprediece anĭ, arsese sub consulii L. Sciopione si C. Norbanu. Restaurarea o luase asupr'a sa Sulla vincitoriulu, ma n'apucatu sa lu dedice: numai acést'a s'a denegatu fericitatii lui [1]). Numele lui Lutatiu Catulu se conservà pe lunga atate opere mari ale cesariloru pona la Vitelliu.

LXXIII. Acest'a erá edificiulu ce arse acum. Dar foculu implù cu mai multa frica pre opumnati, decatu pre opum-

[1]) Se scie ca Sulla 'si dedese conumele de Felix = Ferice.

natori. Caci soldatiloru Vitelliani in resbelu nu le lipsiá nice indemanarea, nice constanti'a. Din contra la partitulu opusu militarii erá fricosi, ducele lasatoriu, si cá cuprinsu de habaucia, necapace de vorbire si de audîre, nu se sciá conduce nice de svaturile altor'a, nice a pune in lucrare pe ale sale: leganatu incóci si incolo de strigarile inimiciloru proprie ce comendase, comendá ce proprise; si, cum se intempla la casure desperate, totu omulu comendá, si nimene nu essecutá; in fine lapadara armele si cautara impregiuru, cum sa fuga séu sa se ascundia. Vitellianii irumpu si respandescu pretutindea sange, sabia si focu. Pucini au fostu cari, cá nisce adeverati barbati de arme, se cuteze a se bate, intre cari se destinsera Corneliu Martiale, Emiliu Pacense, Casperiu Nigru, Didiu Sceva, si fura ucisi. Flaviu Sabinu, desi erá nearmatu, si nu cautá sa fuga, este incungiuratu; totu asiá si consululu Cuinctiu Aticu, carele printr'o umbra de onóre si prin desiertatiunea sa atrasese ochii Vitellianiloru, deórace publicase edicte pline de laude incatu pentru Vespasianu si injuratória incatu pentru Vitelliu printre poporu. Ceilalti scapara in varia moduri: unii stravestiti cá sclavi; altii aperati de credinti'a ómeniloru sei, séu ascunsi printre sarcine [1]. Fura si de aceia cari suprinsera semnalulu Vitellianiloru, dupre care acestia se cunosciá intre sine, si dandulu si priminduln, acésta cutezare le servì de scutire.

LXXIV. Domitianu, la prim'a irumpere ascunsu la portariulu templului, prin medilocirea unui iertatu, imbracatu in vestmentu de inu se amisteca printre cét'a preotiloru sacrificatori, si astfelu necunoscutu remase pitulatu langa Velabru la unu omu [2]) alu lui Vespasianu, anume Corneliu Primu. Candu a ajunsu la domnia tataso, Domitianu a pusu sa dirîme cas'a portariului, si in locui a redicatu o bisericutia in onórea [3]) lui *Joue Conservatorulu* cu unu altare, in care stá inscrisa pre marmura intemplarea sa; éro mai apoi, candu insusi a ajunsu la domnia, dedicà lui *Joue Custode* unu templu mare si chipulu seu in braciale dieului. Sabinu si Aticu, incarcati de féra [4]) si dusi la Vitelliu, fure primiti de acest'a nicedecum cu vorbe si cu facia manióса, spre celu mai mare necazu alu acelor'a cari pretindea dreptulu a i ucide si premiulu pentru ostenitiunea sa. Incependu strigarile mai antaiu dela cei mai aprópe de Vitelliu, apoi plebea de josu cere intre amenintiari si lingusîri mórtea lui Sabinu. Vitelliu, standu naintea scàlei palatului si pregatinduse sa intrevina cu rugatiuni, este constrinsu a le face pre

---

[1]) bagage. [2]) cliente = omulu cuiva cum dîcu in Romania. [3]) pre cramulu am dîce acum. [4]) féra = catene = lantiuri.

voiia. Atunci strapungendulu si sfasiendulu pre Sabinu, dupa ce i taiià capulu, trunchiulu i lu tragu in Gemonie [1]).

LXXV. Acest'a fù finitulu unui barbatu, care, dieu, n'a fostu fora merite. Treidieci si cinci de ani a statutu elu in servitiulu statului, si s'a ilustratu in afacerile pacii si ale resbelului. Iubirea de dreptate si desinteresarea lui sunt fora imputare; la vorba nu pré erá mesuratu. Acest'a e uniculu defectu ce vocea publica ilu imputà in cursu de siepte ani catu a fostu prefectu in Messia, si in cursu de douisprediece ani catu a fostu prefectu in Roma. Pe la finitulu vietiei sale unii ilu tienura de lasatoriu, multi de moderatu si economu de sangele concetatianiloru sei. Adeveru de nimene negatu este ca inainte de a se inaltiá la tronu Vespasianu, mandri'a familiei Flaviane erá Sabinu. Omenii vorbiá ca Mucianu s'a bucuratu de mórtea lui Sabinu. Multi dîcea, ca si pacea chiaru a cascigatu prin mórtea lui, *caci cu acést'a se sparse rivalitatea intre doui barbati, din cari unulu se priviá pre sine cá frate alu Cesarelui, celalaltu cá consociu la domnia.* Dar, candu poporulu cerea si mórtea consulului, Vitelliu resistà; caci Aticu ilu impacase si órecum ilu oblegase la servitiu imprumutatu, deórace acel'a intrebatu, *ca cine a aprinsu capitoliulu*, se facù pre sine aprindietoriu, si prin aceea marturisire, séu prin acea minciuna corespundietória cercustariloru, se parea á luá asupr'a sa hidosulu faptei si a lu descarcá de pre spatele partitului Vitellianu.

LXXVI. Pre aceleasi dîle L. Vitelliu, carele taberase la Ferona, amenintiá Teracina cu dirimare, unde erá inchiusi gladiatori si lopatari [2]), cari nu cutezá a essi din murii cetatii, nice a se espune la periclu a largu. Preste gladiatori erá, cum s'a dîsu mai susu, Julianu, preste lopatari Apolinare, ambii prin desfrenare si negrigintia mai semini la nisce gladiatori, decatu la duci de ostire. Ei nu tienea vigilia, nu intarira murii pre unde erá slabiti; dio'a nóptea resunau de ciniturile loru de banchetuire acestia tiermuri frumosi; si pre candu soldatii erá respanditi in servitiulu placeriloru loru, ei nu vorbiá de bataiia, decatu candu s'aflá la banchete. Cu pucine dîle mai nainte Apiniu Tirone se dusese, cá sa stórca cu forti'a bani si daruri de prin municipia [3]), si aduse partitului Flavianu mai multa ura decatu putere.

LXXVII. Intr'aceea unu sclavu alu lui Verginiu Capitone fugì la Luciu Vitelliu, si promise ca de 'i voru da soldati va tradá fortereti'a. Pre nópte adunca asiedia coortîle usioru armate pre verfurile muntîloru deasupr'a capului inimiciloru;

---

[1]) vedi Svetoniu. [2]) remiges = veslari. [3]) targuri cu dreptu de municipalitate.

d'aci soldatii decura mai multu spre ucidere, decatu spre bataiia; taiia pre nearmati si cari ambla sa se armeze, precum si pre cei atunci desceptati din somnu, turburati cum erá de intunecime, de frica, de sunetulu trimbitîloru, de strigarile inimicului. Pucini din gladiatori resistara, si cadiura nu fora a 'si resbuná. Ceilalti alergara gramada la naui, unde se indesuia toti cuprinsi de acelasi cutremuru, amestecati tieranii cu soldatii, pre cari Vitellianii i ucidea fora distinctiune. Siesse naui liburnice se scapare in prim'a turburare, si cu densele si Apolinare prefectu de flota; celelalte se prinsera pe la tiermuri séu pré grele de multîmea gramaditîloru pre ele se cufundara in mare. Julianu fú trasu la Luciu Vitelliu, batjocoritu cu bataiia de verge, apoi ucisu inaintea feciei acestuia. Unii istorici acusa pre Triaria soci'a lui Luciu Vitelliu, *ca incinsa cu o sabia militaréscà s'aru fi purtatu cu trufia si crudîme in mediulu jalei si a macelului in Teracina cucerita.* Insusi tramise o ramura de laura la frateso intru semnu ca á facutu cu norocu tréb'a, intrebandulu ca cum demanda: *sa se intórca indata, au sa urmeze a cuceri Campania.* O cercustare acést'a totu asiá de fericita pentru partisanii lui Vespasianu, catu de mantuitória a fostu pentru statu chiaru. Caci, déca militarii, inanimati prin victori'a din urma, si, pe lunga insadit'a cerbicia, si falosi de norocu, aru fi mersu la Roma, bataii'a erá sa fia, cu o putere nu de despretiuitu, si nu fora perirea capitalei imperiului. Luciu Vitelliu, infamu cum erá, dar avea activitate, nu in fapte bune, cá ómenii cei virtuosi, ci dupre firea blastematîloru elu erá tare in fapte rele.

LXXVIII. Pe candu se facu acestea in partea lui Vitelliu, ostirea lui Vespasianu se redicà dela Narnia si petrecea in buna pace la Ocriculu serbatorile Saturnine. Caus'a acestei intardiari fatali erá, cá sa ascepte pre Mucianu. N'au lipsitu de aceia cari sa suspicioneze pre Antoniu, *ca elu aru fi intardiatu din rea credintia, in urm'a unei epistole secrete dela Vitelliu,* prin care acest'a i oferiá cá pretiu alu tradarii consulatulu, man'a fiiei sale de maritatu, si o zestre insemnata. Altii dîcu: *ca acestea sunt numai plasmuite, si in favórea lui Mucianu.* Unii credu ca planulu tuturoru duciloru a fostu: „cá mai virtosu sa amenintie Roma, decatu sa o atace cu resbelu; in sperantia ca dupa ce voru lasá pe Vitelliu coortîle cele mai brave, si i „se voru taiiá tóte ajutóriale, se va lapadá de sine de domnia. „Dar ca acestu planu s'a zadarnicitu prin precipitare si apoi „prin nevrednici'a lui Sabinu, care, dupa ce a luatu arm'a fora „judecata, apoi n'a pututu sa apere in contr'a la trei coorti ca„pitoliulu, acelu burgu intaritu nespumnabile nice de ostiri mari „chiaru.“ Este greu a aruncá numai pre unulu vin'a ce a fostu

a tuturor'a; caci Mucianu prin epistolele sale cele ecuivoce opri pre vincitori, éro Antoniu merui crim'a printr'o subordinatiune pré tardia, séu voiindu a intaritá ur'a in contr'a aceluia. Ceilalti duci crediendu a fi finitu belulu facura sa 'i fia finea mai celebra. Nice Ceriale chiaru, care fú tramisu inainte cu o miia de calareti, cá trecendu crucisiu tiér'a Sabina sa intre in Roma pre calea Salaria, nu s'a grabitu de ajunsu: pona ce faim'a despre opumnarea capitoliului i desceptà pre toti de odata.

LXXIX. Antoniu venì pe calea Flaminia la petrele rosie, candu dejá erá nópte adunca si ajutoriulu pré tardiu. Aci i se facura numai sciri triste: *ca Sabiniu e ucisu, ca capitoliulu e arsu, Roma tremura, si ca si plebea si sclavii se inarméza pentru Vitelliu.* Cotra acestea Petiliu Ceriale in bataiia de calarime a fostu nefericitu; caci aruncanduse fora grige asupr'a Vitellianiloru cá si asupr'a unoru batuti, acestia ilu primira cu pedestrimea mistecata printre calareti; se batea nu departe de Roma printre case si gradini si prin carboviturele strateloru: pre unu teremu cunoscutu Vitellianiloru, necunoscutu Flavianiloru, ceea ce i intimidá. Apoi nici calaretii nu erá la unu cugetu; mai multi dintre densii, cari se adaogasera dintre cei dedati mai daunadi la Narne, speculá la noroculu partiteloru. Tuliu Flavianu, prefectu de scadronu, fu prinsu; ceilalti se risipescu in fuga rusinósa, vincitorii nu i gonescu mai departe de Fidene.

LXXX. Acestu succesu marì zelulu poporului; vlogulu din Roma luà arme. Pucini avea scutire, cei mai multi se inarmasera cu sulitile ce le essisera inainte: cu tóte acestea cerea semnulu de bataiia. Vitelliu le multiemesce, si comanda sa esse spre apararea Romei. Dupa acést'a aduna senatulu, se alegu deputati la ostire cá sub pretestu de statu sa i svatuiasca la concordia si pace. Sórtea deputatiloru a fostu varia. Cei cari mersera inaintea lui Petiliu Ceriale s'au aflatu in celu mai mare periclu; caci soldatii nu voiiá sa scie de conditiuni de pace. Pretorulu Arulenu Rufu e ranitu. Hidosulu acestei fapte, pe lunga aceea ca se vatamase rangulu unui solu si pretoru, mai crescù prin demnitatea personale a barbatului; suit'a lui e risipita; primulu lictore, care avù curagea a resiste turburatoriloru e ucisu; si, déca ducele nu i aru fi aparatu printr'o garda data, dreptulu soliei, santu si intre gintile straine, erá sa fia spurcatu inaintea muriloru Romei chiaru prin turbarea cetatienésca pona si prin ucidere. Deputatii cari venisera la Antoniu fure primiti cu inima mai buna, nu dóra caci aci soldatulu aru fi fostu mai moderatu, ci pentru ca ducele avea mai multa autoritate.

LXXXI. S'a fostu mistecatu intre deputati si Musoniu Rufu din ordinea calarésca care se ocupa cu studiulu filosofiei dupre principiale stoiciloru. Acest'a s'apuca bagatu printre cete

de soldati ca sa le vorbésca *despre binele pacii si despre relele resbelului,* si sa dea svatu la inarmati. Ceea ce la unii le casiunà rîsu, la cei mai multi grétia; erá p'aci sa mi lu ia la góna si tranteli unii, déca misicatu de svatulu celoru mai moderati si de amenintiarile altora n'aru fi incetatu din filosofirea lui cea fora timpu. Si vergure Vestalli venira inaintea lui Antoniu cu epistole dela Vitelliu, prin care poftea: cá bataii'a decidietória sa o amone cu o di macaru; de va intreveni acésta intardiere, se voru puté impacá tóte mai usioru. Vergurile fura retramise cu onóre. Lui Vitelliu s'a rescrisu ca cu uciderea lui Sabinu si aprinderea capitoliului s'a ruptu tóta negotiarea.

LXXXII. Cu tóte acestea Antoniu a cercatu a imblandi legiunile convocate la adunare, dîcendule: *sa tabere lunga puntea Mulvia si a dou'a dî sa intre in Roma.* Motivulu intardierii erá temerea: cá nu cumva soldatulu amaratu prin bataiia sa nu crutia nice poporu nice senatu, nice templele si altarele dieiloru chiaru. Dar soldatii suspitioná ver ce intardiere cá pre o inimica victoriei. Cotra acestea stégurele lucinde de pre coline, desi acelea erá urmate de unu popòru ce nu erá de resbelu, le aratá unu felu de óste inimica. Impartîta in trei corpure armat'a, o parte merge pre calea Flaminia cum statuse; alt'a pre lunga rip'a Tibrului; a trei'a pre calea Salia s'apropia de pórt'a Collina. Plebea fú respandita printr'unu atacu de calarime. Soldatii Vitelliani essîra in contr'a asemine despartîti in trei cete. Inaintea Romei se facù mai multe bataiie cu sórte scaimbatiósa, desi mai cu succesu in partea Flavianiloru cá comendati de nisce duci mai buni. Numai aceia avura a suferi mai tare, cari apucasera in stang'a cetatii pe la gradinile lui Salustu pre câii anguste si lunecóse. Vitellianii de pre murii gradiniloru cu petre si cu darde i oprira pona sér'a candu fura insusi incungiurati de calareti ce intrasera pre pórt'a Collina. Se batura si in campulu lui Marte. Cu Flavianii erá noroculu si victori'a de atatea ori cascigata; Vitellianii se aruncara asupr'a inimicului loru numai din desperare, si, desi vinciti, ei se adunara érosi in cetate.

LXXXIII. Poporulu asista cá spectatoru la bataiia, si cá intr'unu spectaclu de gladiatori, strigá si aplaudá acum la unii, acum la altii. De cate ori un'a s'au alt'a din partîle pumnatórie se incovoiá, si soldatii s'ascundea prin bolte séu fugea in ver o casa, striga cá sa 'i traga afóra si sa i gatuiasca, si asiá apuca partea cea mai mare de préda; càci soldatulu avendu a face cu sangele si uciderea, lasá predarea la plebe. Sìlbatica si hidósa erá incotro te intorceai faci'a Romei: ici lupta si rane; colo baiia si betia; érosi sange inchiegatu si gramedi de cadavre, aprópe apoi femei de prostitutiune si cei ce le semina:

tóte imbuibarile unei vieti petrecute in repaosu desfrenatu, tóte crudîmile unei ocupari din cele mai indracite: chiaru asiá ca ti veniá a crede ca aceasi cetate e apucata si de turbare si de bucuria nebuna. Se mai batusera si mai nainte ostiri armate in Roma, de dbua ori candu L. Sula a fostu vincitoriu, odata candu Cinna triumfà; si atunci se facura crudîmi nu mai pucine; éro acum domniá o securantia nenaturale; nice pentru unu minutu n'aù incetatu placerile, cá si cum de dîlele de serbatori [1]) s'aru tîné si acésta petrecere [2]); saltau si se bucurau, fora a le pasá de partite, fericiti in nefericiri comune.

LXXXIV. Tréb'a cea mai ostenitiósa erá luarea taberei, pe carea cei mai determinati o apará cá pe speranti'a din urma a sa. Cu atat'a erá mai ageri vincitorii, aprinse mai alesu coortîle cele betrane. Totu ce canduva a fostu inventatu spre a dirimá cetatîle cele mai tari aplicara de odata: cestuosa, tormente, terase si facle aprinse. *„Ostenitiumile loru, perderile loru indurate dupa atatea resbele, dîcea, se voru fini cu acésta bataiia. Roma s'a datu inderetru la senatu si la poporulu romanu, templele la diei: onórea propria a soldatului este in tabera; aceea e patri'a si dieii penati a sa; déca nu se va luá indata, cata sa petréca nóptea in arme.“* De alta parte Vitellianii, desi la numeru si la norocu nu se putea mesurá cu ei, turburá victori'a, intardiá pacea, patá cu sange case si temple. Acésta ultima mangaiere a vincitîloru, o imbracisiasera. Multi, raniti de mórte 'si dedera sufletulu pre turnuri si pre muri. Dupa ce s'au spartu portîle, cét'a ce mai remase se opuse vincitoriloru; toti cadiura raniti in partea dinainte, cu faci'a cotra inimicu. Astfelu si murindi avura grigea de a muri cu onóre.

LXXXV. Vitelliu, dupa luarea Romei, fú dusu in lectica pre partea din dosu a palatului la cas'a sociei sale pre Aventinu, cu scopu ca déca va scapá ascunsu dio'a sa fuga la Teracina la coorti si la frateso. Dupa aceea, prin neconstanti'a mintii, si prin acea natura a fricosîloru, ce, temenduse de tóte, mai antaiu de tóte lapeda presentulu, se intórse érosi in palatu, ce erá parasitu si desiertu, deórace si cei mai de josu din servitori fugisera, séu se feriá de intilnirea luì. Ilu spaimenta singuratatea si tacerea locuriloru; cérca a deschiude cele inchiuse, se cutremura de pustietate; ostenitu de ratacirea incóci si incolo, si ascundienduse intr'unu culcusiu miserabile, fú trasu afóra de Juliu Placidu tribunu de coorte. Legatu cu manile la spate, in vestmente rupte, se purtá de spectaclu hidosu, batjocoritu de multi, si neplansu de nimene. Uritiunea finitului seu departase

[1]) Tocmai erá Saturnaliale. [2]) petrecerea adeca cá la bataiia dintre partite sa privésca cá si la o lupta de gladiatori in teatru.

compatimirea. Intîlnitu de unu soldatu din ostirea germana trase cu sabi'a in Vitelliu; din mania, séu cá sa lu scape catu mai iute de batjocură, séu ca a tintitu in tribunu, nu se putù sci; destulu ca tribunului i taiià urechea, si in acelasi momentu si elu fú strapunsu. Pe Vitelliu ilu facea puindui verfulu sabieloru sub barba acum sa 'si redice faci'a si sa 'si o dea la batjocure, acum cá sa védia statuele sale cadiendu, si mai alesu rostrulu si loculu uciderii lui Galba, in cele din urma ilu impinsera la Gemonie; unde jacuse corpulu lui Flaviu Sabinu. Numai o singura vorba de inima nedegenerata s'a audîtu din tr'ensulu: candu dîse tribunului ce lu batjocoriá: *cu tóte aceste eu amu fostu imperatorele teu.* In fine cadiù sub ranele primite, si plebea vile acum 'si bate jocu de ucisu cu aceeasi natura stricata, cu care lingusîse pre viu.

LXXXVI. Loculu nascerii lui a fostu Luceria [1]); a implinitu alu cincidieci si sieptelea anu alu etatii sale. Consulatu, demnitati preotiesci, nume si locu intre cei antai ai statului le capatà nu prin vrednici'a sa, ci tóte prin ilustritatea tataso. Cei cari i oferira domnia, nu l'au fostu cunoscutu. Pucini cascigara prin virtuti iubirea soldatîloru in acea mesura in care Vitelliu a cascigat'o prin lasare. Avea totusi simplicitate si libertate [2]), calitati cari, déca nu se tîne mesura, ajungu perdietória. Amicitiele sale, crediendu ca se potu tîné mai virtosu prin marimea darureloru decatu prin demnitatea caracterului, erá mai multu cumparate decatu reali. Este afóra de indouire, ca a fostu de interesulu statului, cá Vitelliu sa fia vincitu; ci nu 'si potu face unu meritu din perfidi'a sa cei ce ilu tradara lui Vespasianu, caci ei tradasera dejá pre Galba. Grabinduse dio'a spre séra, si magistratii si senatorii de frica séu essîti din Rom'a séu ascúnsi fiindu pe la casele ómeniloru sei, nu se putù convocá senatulu. Domitianu, dupa ce n'avea a se mai teme de nemic'a, sé duse la ducii partitului seu; elu fú salutatu de *cesare,* si de numeróse cete de militari, asiá cum erá in arme, dusu la casele parintesci.

---

1) Svetoniu dîce: *Nuceria*, e de preferitu anse Luceria cum scrie Tacitu.
2) *Svetoniu* in Vitelliu cap. 7 dîce: „facili et prodigo animo.“ Asiadar simplicitatea lui Tacitu s'ar puté dá cu complacere, deferintia, condescendentia.

Cartea a patr'a.

I. Uciderea lui Vitelliu a fostu mai multu finitulu resbelului, decatu inceputulu pacii. Vincitorii inarmati gonea cu ura neimpacata pre vinciti prin Roma. Stratele erá pline de ucideri, piatiale si templele cruntate; ucidea ici colo pre care cum ilu aducea sórtea. Dupa acésta, crescendu desfrenulu, incepura a cautá si trage afóra pre ascunsi. Candu vedea pre ver unu june de statura mai inalta ilu ucidea fora destingere de militàru séu civilu. Turburarea, catu tienù enco ur'a, se indestulá cu sange, dupa aceea se prefacù in iubire de argintu. N'a mai remasu nemic'a ascunsu séu inchiusu neatinsu, sub pretestu, ca *cauta Vitelliani ascunsi*. Acest'a erá semnalulu la spargerea caseloru, séu, in casu de resistintia, la ucidere. Essîra pre scena si cei mai saraci din poporu, si cei mai blastemati din sclavi nu lipsira a denuntiá neintrebati pre domnii cei bogati: altii se aratá din partea amiciloru. In totu loculu vaiete, plansete si faci'a unei cetati ocupate cu arma, incatu destramarea soldatîloru Otoniani si Vitelliani urgisita mainainte se doria acum. Ducii partitului, ageri de ajunsu spre a aprinde resbelulu civile, erá nevrednici a infrená victori'a; caci pentru turburari si discordie are si celu mai reu putere fórte mare; pacea si liniscea ceru media de omenia.

II. Domitianu capatase numele si locuinti'a unui cesare, neocupatu enco cu grigele gubernului, facea pre fiiulu de domnu numai in curvia si adulteria. Prefectur'a pretoriului erá lunga Arriu Varu, puterea suprema lunga Primu Antoniu. Acest'a rapi la sine banii si pre sclavii casei princiarie cá pre o préda de Cremona; ceilalti, pentru modestia séu nascere mai pucinu nobile, remasera eschiusi dela glori'a resbelului cá si dela predi. Cetatianii spaimentati si gata spre servitute cerea: *cá sa puna man'a pre L. Vitelliu ce se rentorcea dela Teracina cu coortîle, si sa stinga remasîtiele resbelului*. Se pretramisera calareti la Aricia; mass'a legiuniloru stá dincoci de Bovile. Vitelliu nu s'a ganditu multu pona a se dá pre sine si coortîle la bun'a placere a vincitoriului; si soldatulu aruncà dela sine nefericitele arme.

statu de mania catu si de frica. Dedatii in sîru lungu defirara printre unu spaleru de armati prin Roma; nice unulu cu faci'a umilita, ci tristi si truciosi, si nesimtîtori cotra aplausele séu injuraturele plebei cei nerusînate. Pucinii, cati cercara a se scapá, fura ucisi de cei ce i incungiurá; ceilalti dati in custodia. Nice unulu n'a scosu din gura ver o vorba nedémna; si, macarca erá nefericiti, mantuira faim'a bravurei. Dupa acést'a ucisera pre L. Vitelliu, altu eu a frateso in foradelegi, mai desceptu in cursulu domniei aceluia, si fora sa fia tocm'a sociu alu fericirii, fù trasu in perire cu densulu.

III. Pre aceleasi dîle Luciu Basu fú tramisu cu calarimea usióra spre a pacificá Campania; municipiale erá in discordia mai multu intre sine decatu din spiritu de opusetiune in contr'a principelui. Vederea militiei aduse linisce; coloniele cele mai mici capatare nepedepsire; Capua capatà legiunea a trei'a spre iernatecu; familiele cele de frunte aspru pedepsite; éro din contra Teracineanii nu primira nice unu felu de ajutoriu: cu atat'a este mai usioru a resbuná vetamarile, decatu a premiá binefacerile; caci recunoscinti'a se privesce cá sarcina, éro resbunarea cá castigu. De orecare mangaiere fù servulu lui Verginiu Capitone, despre care vorbisemu ca a tradatu pre Teracineani. Elu fù spanzuratu in furci de aceleasi iuele ce le capatase de la Vitelliu in daru. Éro la Roma senatulu, plinu de bucuria si securu in sperantia, decretéza lui Vespasianu tóte cate su in usu a se decretá principiloru; caci resbelulu civile ce a inceputu in Galli'a si Ispania, s'a intinsu in Germania, apoi in Iliria, dupa ce a trecutu prin Egipetu, Judea, Siria, dimpreuna cu tóte provinciele si tóte armatele, se parea acum, cá si cum globulu pamentului ar fi impacatu, si a fi ajunsu la capetu. La bucuria mai contribuira si epistol'a lui Vespasianu scrisa cá si candu resbelulu n'ar fi enco determinatu; asia parea celu pucinu la prim'a vedere; altramente vorbiá cá unu domnu, cá unu cive despre sine, cu respectu despre statu; dar nice senatulu n'a remasu mai pre josu in supunere. *Lui insusi dimpreuna cu fiiuso Titu li se decretéza consulatulu, lui Domitianu pretur'a si puterea consulara.*

IV. Si Mucianu tramisese la senatu epistole, ce dedere materia de vorba: *„déca elu ar fi numai unu simplu cetatianu, de ce ar vorbi cá unu barbatu publicu? Elu aceleasi le ar fi pututu dîce, cu cateva dîle mei tardiu, in senatu la darea de parere.“* Sadia si incriminari in contr'a lui Vitelliu, ci pré tardiu si nedemne de omu liberu. Erá anse o sumetia facia cotra statu, si o batjocura cotra principele a se laudá *ca 'i a fostu a mana domni'a si ca a facut'o daru lui Vespasianu.“* Intr'altele ur'a o ascundea senatorii, numai linguaîrea erá pre facia;

in terminii cei mai laudatori se decretara lui Mucianu ornamentele triumfalia pentru resbelulu civile; ma se luà de pretestu *espeditiunea in contr'a sarmatiloru.* Lui Primu Antoniu i dedera ornamentele consulari, lui Corneliu Fuscu si lui Arriu Varu cele de pretoru. Dupa acestea 'si adusera aminte si de diei; se decretà a se reface capitoliu. Tóte acestea le propuse Valeriu Asiaticu, consulu denumitu; ceialalti dá din mani si din capu; pucini, ce se destingea prin nume ilustru séu prin capu deprinsu in lingusîri, 'si esprimara consimtiulu in cuventari concepute dupre regula. Candu veni rendulu la Elvidiu Priscu, pretoru denumitu, acést'a 'si dedù o parere catu de onoratória pentru unu domnu bunu, atatu de departata de falsitate; senatulu 'i aplaudà. Si acésta di memorabile fú pentru elu inceputulu la ura mare si la gloria mare.

V. Se vede a fi corespundietoriu, deorace érosi am amintitu pre barbatulu despre care vomu avé a vorbi mai desu, cá sa spunu pe scurtu viati'a si principiale lui si ce sórte a avutu. Elvidiu Priscu, nascutu in cetatea municipale Teracina, din tata, ce meruise gradulu de primipilu, cá june s'a fostu aplicatu cu talentu mare la sciintie mai inalte; nu cum facu cei mai multi, pentrucá sub nume pomposu sa ascundie o neactivitate lenesia, ci cá inarmatu contr'a fatalitatîloru sa se apuce de afaceri de statu. Elu a urmatu massimele ale aceloru maisteri de filosofia, cari invetia: ca numai cele oneste si drepte sunt unu bine, si numai cele urîte sunt unu reu; éro puterea, nobilitatea si alte lucruri esterne nu le anumera nice la bine, nice la reu. Enco de pecandu erá cestore fù alesu de Petu Trasea de ginere, si imprumutà din caracterulu socruso mai pre susu de tóte iubirea de libertate; cá cetatianu, senatoru, sociu conjugale, genere, amicu remase in tóte porturele vietiei lui 'si asemine: despretiuitoru de avere, neincovoiatu in dreptu, constante facia cu fric'a.

VI. Unii cugetara ca pré multu a amblatu dupa gloria: deorace si cei intielepti mai in urma de tóte se desbraca de poft'a gloriei. Prin ruinarea socruso monatu in essiliu, se rentórse sub domni'a lui Galba, si s'apucà sa acuse pre Marcellu Epriu, denunciatoriulu lui Trasea. Acésta resbunare, de a fostu mai marinimósa au mai drépta, nu se scie, desparti pre senatu in doua; caci déca cadea Marcellu, erá sa se dea preste capu o multîme de blastemati. Lupt'a fú agera de ocamdata, dupre cum dau vada cuvintele cele frumóse ale ambiloru. Dar curentu la caracterulu celu indouitiosu alu lui Galba, si la rugatiunile cele multe ale senatoriloru Priscu se contînù, despre acésta, cum sunt ómenii, unii 'i laudare cumpatarea, altor'a le parea reu ca de ce nu s'a tienutu mai bine.

Altamente in acea ḑi a senatului, in care s'a votatu despre suirea pre tronu a lui Vespasianu, se determinà a se tramite la Vespasianu o deputatiune. D'aci se nascù intre Elvidiu si Epriu o cérta agera. Priscu erá de parere cá *deputatii sa se aléga de cotra magistrati jurati invocendu numele;* Marcellu poftea *urn'a*; si acést'a fusese si parerea consulului denumitu.

VII. Ma pre Marcellu ilu indemná a face asia unu interesu personale, elu, candu s'ar fi alesu altii, putea a fi crediutu ca a fostu poipusu. Pre incetu ajunsera dela scaimbarea de vorbe la cuventari atacatórie. Elvidiu puse intrebarea: „de ce Mar-„cellu se teme asia de tare de judecat'a magistratîloru! elu are „bani si docentia, cu care intrece pre multi: déca consci'a fapte-„loru rele nu l'ar mustrá. Sortiulu si urn'a enco nu decidu ni-„mic'a pentru caracteru; votisarea si apretiuirea senatului de aceea „se intrudusera, pentrucá sa se póta strabate in viati'a si faim'a „a totu omulu. Mantuirea patriei, onórea lui Vespasianu cere, „cá sa mérga spre intimpinarea lui cei mai onesti barbati, ce'i „are in sinulu seu senatulu, cari sa deprindia urechea domnului „cu limb'a virtutii. Vespasianu a avutu amicitia cu Thrasea, cu „Soranu si cu Sentiu; pre acusatorii acestor'a, de si nu sunt a „se dá la pedépsa, ma nu se cuvine a'i scóte la vedere; senatulu „printr'o asemine apretiuire a sa va chiamá órecum aminte prin-„cipelui cá sa scie pre cine are elu se stimeze si pre cine sa „urasca. Unu domnu nu póte aveá pentru o domnia buna in-„strumente mai mari decatu pre amici buni si onesti. Multie-„méscase Marcellu ca a impinsu pre Nerone la uciderea atatoru „nevinovati. Bucurese elu de remuneratiunile sale si de ne-„pedepsirea sa: pre Vespasianu sa lu lase la altii mai de „tréba."

VIII. „Marcellu dîcea: nu parerea sa s'ataca, cì denumi-„tulu consulu asia votase, dupre vechiulu usu, ce determina sor-„tiulu pentru deputatiuni, cá sa nu se dea locu la ambitiuni si „la neamicitie. Nu s'a intemplatu nimic'a pentru ce s'ar puté „calcá legile cele vechi, séu pentruce onorarea principelui s'ar „puté intórce cuiva spre rusînare: pentru curtenire fiacare e „bunu. Ci mai virtosu de aceea sa ne ferimu cá nucumva prin „cerbicositatea unor'a sa se intîrîte o inima, carea, pentru nou-„tatea domniei enco nedeterminata, cauta la facia si cantaresce „vorbele fiacarui'a. 'Si aduce amente de timpurele in care s'a „nascutu, ce forma de statu au intrudusu parintii si mosii; amira „pre cele vechi, se supune la cele noue; doresce din inima pre „principii cei buni, se multiemesce cu fiacare. Nefericit'a sórte „a lui Thrasea nu se trage mai multu dela cuventarea sa de-„catu dela judecat'a senatului. Tirani'a lui Nerone cu atari forme „ipocrite de legalitate 'si batea jocu de omenime, si densulu supt

„amicitî'a lui n'a suferitu mai pucinu decatu altii prin essiliu.
„Nu'mi pasa. in fine fia Elvidiu socotitu cu constanti'a, cu tari'a
„asemine lui Catone si Brutiloru: se scie anse numai pre sine
„a fi unulu din acelu senatu, cu care jacù impreuna in servi-
„tute. Svatuesce si lui Priscu cá sa nu se pré inaltie preste
„principele, sa nu dea lectia lui Vespasianu, unu caruntu ornatu
„cu semnele triumfalia, tata de fetiori mari. In ce chipu dom-
„niloru celoru rei le place o domnia fora margini, asia celoru
„buni infrenare in libertate." Cuventarile acestea dechiamatê
de ambele parti cu mare aprindere, se primira cu consintîmentu
impartîtu. Opiniunea cá sa se aléga deputatiunea prin sortîre
vincì: deorace si cei mai neutrali din parinti votara pentru sus-
tînerea vechei datine. Si cei mai ilustrii din senatori se inclinà
intr'acelo, din temerea de ura candu s'ar alege insusi.

IX. A urmatu apoi alta cérta. Pretorii erariului (caci atunci de pretori s'aministrá erariulu) se plangea de saraci'a statului si cerea cá sa se tiena modu in cheltueli. Tréb'a acést'a denumitulu consulu pentru marimea afecerii si greutatea medialoru de vindecare o reservá principelui. Elvidiu opinà cá sa o decida senatulu. Pecandu consulii culegea parerile, Vulcatiu Tertullinu, tribunulu plebei, protestà: *cá sa nu decida ceva despre o afacere de atat'a importantia in lipsea principelui.* Elvidiu mai fù de opiniune: *ca capitoliulu sa se refaca cu spesele statului, ajutandu Vespasianu.* Acésta propunere fú trecuta cu tacerea din partea tuturoru celoru moderati, si apoi cadiù in uitare; unii cu tóte acestea 'i o tînura aminte.

X. Dupa acést'a Musoniu Rufu atacà pre *Publiu Celere*, acusandulu ca *a perdutu pre Barea Soranu prin marturia mincinósa.* Prin acésta cercetare se parea a se renoui urele denuntierilоru; ci acusatulu, cá unu omu de nimic'a si vinovatu, nu erá de mantuitu. Caci memori'a lui Soranu erá santa; Publiu Celere erá unulu ce cultivá filosofi'a, apoi essi martoru in contr'a lui Barea, si in fine deveni tradatoru si perdiatoru a lu amicului de a cui invetiatoru se dá pre sine. Se determinà dio̍a urmatória pentru acésta causa. Ma ómenii, misicate cum erá inimele la resbunare, asceptá incordati mai pucinu pre Musoniu si pre Publiu, decatu pre Priscu si pre Marcellu.

XI. In asta stare a lucrureloru, candu parintii s'aflá in discordia, vincitii in mania, vincitorii fora nici o autoritate, cetatianii fora legi si regente Mucianu, cum a intratu in Roma, le a trasu tóte la sine. Puterea lui Primu Antoniu si a lui Varu Arriu, s'a frantu prin ur'a reu ascunsa ce o avea in contr'a loru Mucianu, de si nu o aratá in facia. Ma burgarimea petrudiatória in a rîmá disgratiele se intorsese si trecuse in partea lui. Numai elu erá curtenitu, serbatu. Din parte'si nu lipsiá a

se incungiurá de armati, de a se mutá dintr'unu palatu si gradina in altele a aratá in pompa, marsu, garda putere domnéscа, fora a lùa numele. Mai multu decatu tóte respandi frica uciderea lui Calpurnu Galerianu. Acest'a erá fiiulu lui C. Pisone; elu nu cutezase nimic'a; ci numele celu vestitu, si frumseti'a lui de june erá laudata in gur'a poporului; si in cetatea enco turburata si setósa de noutati s'au gasitu de aceia cari respandia faim'a desierta ca ar fi destinatu la domnia. Din comand'a lui Mucianu fú incinsu de gardisti, si, cá mortea lui in Roma chiaru sa nu bata la ochi, fù ucisu la a patrudiecea pétra miliara d'aci in calea Appia versandu'i sangele pre venele taiiate. Juliu Priscu prefectulu coortíloru pretoriane sub Vitelliu se ucise insusi pe sine mai multu de rusîne decatu de nevoiia. Alfenu Varu remase pentru lasitatea si infami'a sa. Asiaticu, cá iertatu a platitu cu mórte de sclavu puterea sa cea reutatiósa.

XII. Pre aceleasi dîle faim'a ce se totu mai ingrosiá despre unu desastru in Germañi'a, Rom'a o primi fora a se intristá; se vorbiá despre armate taiiate, despre tabera de iernatecu a legiuniloru ocupate, despre rebeliunea Galiei cá si candu n'ar fi fostu nisce rele. Voiu incepe a istorisi mai de susu din ce cause s'a urdîtu acelu resbelu si prin ce misicare a gintíloru socie si straine s'a inflacaratu acel'a. Batavii pre timpulu candu ei locuiá enco dincolo de Rinu, erá o ramura a gintei Cattíloru; esgoniti prin turburari domestice ocupara partíle cele mai estreme, pe atunci desierte de locuitori, ale Galiei, si totu deodata insul'a asiediata intre vadure, ce o spala in giuru in frunte oceanulu, in spate si alature riulu Rinu. Neapasati de puterea romana, precum e datin'a in aliantie cu mai putinti, ei dá imperiului numai barbati si arme. Esserciati de multu in resbelele Germanice, dupa aceea adaosera la glori'a sa in Britania, deorace coortíle loru, cari dupre unu vechiu asiediementu se comendá de cei mai nobili ai tierei, fura tramise acolo. Cotra acestea avea si acasa o calarime alésa, notatori esselenti, in catu erá in stare cá deplinu armati pre caii sa tréca Rinulu fora a si rupe sierurile.

XIII. Juliu Paulu si Claudiu Civile, de origine regésca, intrecea cu multu pre ceilalti batavi. Pe Paulu ilu perduse Fonteiu Capitóne sub pretestu falsu de crim'a rebeliunii. Civile fù bagatu in latiuri, apoi tramisu la Nerone, si eliberatu de Galba; sub Vitelliu cadiuse deenou in periclu, caci ostirea sa 'i cereá mórtea. De aci vine mani'a lui, si speranti'a lui din reutatíle nóstre. Dar Civile mai diplomatu, decatu e datin'a a fi barbarii, care facea pre unu Annibale au pre Sertoriu, caror'a le seminá cu faci'a la diformitate, pentru cá sa nu fia atacatu cá inimicu, candu se va desface pre facia de poporulu romanu, se

prefacù in amicu lui Vespasianu si in aparatoriu alu causei acestui'a. Si in adeveru Primu Antoniu i tramisese nisce epistole, in cari i se demandá: *cá sa abuta ajutoriale chiamate la arme de Vitelliu si sub pretestu de turburari in Germania sa le retina.* Totu acestea le svatuise si Ordeoniu Flaccu prin voce, din inclinarea inimei sale cotra Vespasianu si din grigea pentru binele statului, pre care lu asceptá peirea, déca erá sa se renouiasca resbelulu si sa irumpa in Itali'a atatea miie de armati.

XIV. Dreptu acesa, Civile determinatu a lasá pre romani, de ocamdata 'si ascundea planele sale cele intinse, pentrucá sa sa póta regulá dupre evenemente, incepù in acestu modu a pregati rebeliunea. Din ordinulu lui Vitelliu junimea Batava erá chiamata la arme. Mergerea la militia, dupre natur'a sa grea, o mai ingreuiá recrutatorii, prin iubirea de argintu si coruptiune, cautandu dupa betrani au invalidi, si apoi scapandui pre bani; de alta parte tragendu copii fóra mustece, dar frumosi la facia (si cei mai multi sunt frumosi) cá sa i prostitue. Acést'a amarà; si incepetorii rebeliunii organisate adusera tréb'a cá sa se denege recrutarea. Civile adunà pre fruntasii tieriei si pre cei mai bravi din poporu, sub pretestulu unei ospetari sacre intr'o silva santita; si candu i vedià aprinsi de nópte si bucuria, le vorbì de laud'a si glori'a natiunii loru si numerà nedreptatile si rapirile si celelalte rele a le servitutii. „Ei nu mai sunt trac„tati, cá mai demultu, de soci, ci de sclavi; raru numai vine „cate unu legatu, vedi bine ca cu suita grea si cu domnia tru„fasia: pre densii i dau préda la prefecti si la centurioni; si „dupa ce ei au saturatu pre acestia de predi si de sange apoi vinu „altii in locu si nascocescu noue curse si totu felulu de titure „de rapire. Recrutarea e la usia, prin care se despartu copii „de parinti, fratii de frati cá si pentru vecia. Nice odata sta„tulu romanu n'a fostu in mai mare strimtórare, si in taber'a de „iernatu a loru nu se afla nimic'a decatu predi si betrani; re„dicesi numai ochii in susu si sa nu se spaimente de numele de„sierte a le legiuniloru. Ma voi aveti putere de pedestrime si „calarime; Germanii su consangenii vostri; Galiele nutrescu ace„lesi simtîmente; romaniloru chiaru nu le va fi neplacutu acestu „resbelu, a lu carui'a essîtu nefericitu voi ilu puteti imputá lui „Vespasianu; victori'a n'are trebuintia a se mai scusá."

XV. Ascultatu cu mare placere Civile dupre ritu barbaru si descantari patriotice i legà pre toti de caus'a sa. S'au tramisu la Cannimefati cari cá sa se intielégа la insocire. Acésta ginte locuesce o parte a insulei, e de o origine cu batavii, are aceeasi limba, bravura, ci e mai pucinu numerósa. Dupa acésta prin misionari ascunsi alesiui si ajutóriale Britanice, coortile Batavice, cari, cum amu dîsu mai susu, s'au fostu tramisu in

Germania, si pe atunci stationá in Magontiacu. Intre Canninefati erá unu Brinnu, omu cu capulu amana, de o familia ilustre. Enco tataso cutezase multe nemicii in contrane, si 'si batuse jocu nepedepsitu de speditiunea cea ridicula a lui Caligula. De aceea placutu pentru numele chiaru de familia rebela, fú pusu pre unu scutu, dupre datin'a gintii, si aventanduse pre umerii purtatoriloru s'alese de duce. Chiamandu indata pre Frisi — o ginte dincolo de Rinu — ataca de cotra oceanu iernaticulu la doue coorti, cele mai aprópe de ocupatu. Soldatii nostrii nu prevediusera ataculu inimiciloru; si, déca l'aru fi si prevediutu, n'vea destula putere spre a lu impedecá. Deci taber'a e ocupata si dirimata. Apoi se iau dupa vivandiarii si negutiatorii romani cari cá in pace se respandisera incóci si incolo. Dejá amenintia si casteiale cu dirïmare, dar prefectii coortîloru le pusera focu, caci nu se putea apará. Semnele si stégurile si cati erá din soldati s'aduna in partea superiore a insulei sub ducele Acuilliu primipilaru; ostirea acést'a mai multu cu numele decatu cu forti'a; caci Vitelliu redicandu flórea coortîloru impusese armele la nisce misiei adunati de prin satele vecine ale Nervii-loru si germaniloru.

XVI. Civile crediendu ca are sa purcéda prin insielatiune imputà si prefectîloru chiaru, caci au desertatu burgurile. Elu voiiá cu coortea, ce o comendá, a inabusi turburarea Canninefatîloru: ei fiacare sa se rentórca in iernateculu seu. Ca jace insielatiune supt acestu svatu; ca coortîle risipite se potu mai usioru vinci, ca nu Brinno, ci Civile insusi, e capulu acestui resbelu, erá chiaru; caci cu incetulu s'aratara semnele, pre care germanii, o ginte iubitória de bataiia, nu le tînuse ascunse multu timpu. Candu curséle nu mai avea efectu, alergà la fortia, si compuse din Canninefati, din Frisi, din Batavi cete separate. Din partea cealalta stá aciea nóstra de bataiia nu departe de Rinu; nauile enco erá intórse cotre inimicu; dupa arderea castealoru le locasera acolo. Nu s'au batutu indelugu candu coortea Tungriloru trecù cu stégurele la Civile; soldatii spaimentati de acésta tradare neprovediuta se ucidea de soci si de inimici. Asemine perfidia si la flota. O parte a rudariloru ce erá Batavi impedicá cá din nesciintia tréb'a matrosiloru si a propumnatoriloru; apoi plutira in directiune contraria si intórsera partîle dinapoi ale nauiloru spre rip'a inimica. In cele din urma ucidu pre gubernatorii de naui si pre centurioni, déca nu voiiá ceea ce voiiá ei, pona ce fugì séu se ocupà flot'a intréga constatória din douedieci si patru de naui.

XVII. Stralucita fú acésta victoria pentru presente si spre folosu pentru fiitoriu. Ei capatara arme si naui, de cari erá lipsiti, si faim'a de *incepatori ai libertatii* le mergea prin

Germania si prin Galie. Germanii tramisera indata deputati cu promisiuni de trupe ajutatórie. Dupa alianti'a Gallieloru Civile amblá cu insielatiune si cu daruri, tramitîndu pre prefectii de coorti prinsi in patri'a loru, si dandu voiia libera la coorti sa se duca séu sa remana; carora remanea le dá grade onorabile in militia, carora se ducea predi dela romani. Totu deodata prin convorbiri secrete le aducea aminte „de relele in ale caroru suferire in atati'a ani ei falsu numira pace ceea ce n'a fostu decatu o sclavia miserabile. Batavii, desi erá liberi de dari, luara armele in contr'a domniloru comuni. In prim'a lovire romanii sunt batuti si vinciti, ce o fi candu si Galliele voru scuturá jugulu? Ce va mai remané din Italia? provinciele se supunu cu sangele provincieloru. Sa nu cugete la bataii'a lui Vindice. Eduii si Arvernii au fostu trantiti cu calarimea Batava; intre trupele ajutatórie ale lui Verginiu au fostu belgi; si candu vei cautá Gallia a cadiutu de puterile sale chiaru. Ero acum toti nu facu decatu unu partitu, mai adaoge si disciplin'a ce o fi fostu in taberele romane. Cu densulu sunt legiunile cele veterane, prin cari mai deunadi cadiura legiunile lui Otone. Servésca Siria si Asia si orientele dedatu cu regii. Mai sunt enco multi in viatia in Gallia cari s'au nascutu inainte de dari si tribute. Mai deunadi prin taierea lui Cuintiliu Varu fú sgonita din Germania sclavi'a; si nu pre unu Vitelliu, ci pre unu Cesaru Augustu provocasera la resbelu atunci. Natur'a a datu libertate si la animalele cele necuventatória; bravur'a e bunulu cuvenitu omului; dieii sunt cu cei inimosi. Deci densii neocupati si intregi cum sunt sa sara asupr'a celoru ocupati si osteniti. Pe candu unii voru pre Vespasianu, altii pre Vitelliu, loru le sta loculu deschiusu in contr'a la amendouii.

XVIII. Astfelu Civile incordatu asupr'a Gallieloru si a Germaniei amenintia, déca planulu seu aru fi reesîtu a deveni rege preste natiunile cele mai potinti si mai bogate. Dar Flaccu Ordeoniu nutrindu prin faciaria cele dintaie nisuintie ale lui Civile, candu i venì spaimentatóri'a scire ca *castrele sunt ocupate, coortîle nimicite, numele romanu alungatu din insul'a Bataviloru*, comandà lui Mummiu Lupercu legatului (acest'a comandá preste taber'a de iernatieu a doue legiuni) cá sa marsieze in contr'a inimicului. Lupercu tramise rapede din tabera pre legionari, din vecinatate pre Ubii si din mica departare pre calarimea Treviriloru. La care se mai adaose si unu scadronu Batavicu, care, coruptu dejá de multu, faciariá credintia, pentru cá sa póta fugi prin tradarea romaniloru cu mai mare folosu in mediulu luptei chiaru. Civile, ingradinduse de stégurele cootîloru prinse, cu scopu cá militarii sei sa aiba inaintea ochiloru glori'a próspeta a resbelului, éro inimicii sa se infrico-

sieze prin aducerea aminte de perderea sa. Mumasa cu sororile sale, dimpreuna cu femeile si copii cei nematuri dupre ordinu catara a siedé la spatele ostirii cá motivu la bataiia, au cá rusîne a batutîloru. Candu resunà ordinulu de bataiia la cantecululu de arme alu barbatîloru si la urlatulu femeiloru: din partea legiuniloru si a coortîloru nu s'a respunsu nice de cum cu asemine larma. Scadronulu Batavu trecendu la inimicu si intorcenduse in acelu momentu in contr'a nóstra lasase desiérta arip'a stanga; ci soldatulu legionariu, desi in pusetura rea, retînù armele si ordinea de bataiià. Trupele ajutatórie ale Ubiiloru si Treveriloru, respandite in fuga rusînósa, amblá incóci si incolo pre campu, Germanii s'aieptara asupr'a loru, si intr'aceea legiunile putura scapá in taber'a asiá numita *vetera*. Claudiu Labeone, prefectulu scadronului Batavu, rivalu lui Civile, la concursele din patri'a sa, fù dusu la Frisi: cá nu ucidienduse sa atietia ura la compatriotii sei, séu, retînenduse, sa devina semintia de discordia.

XIX. Pe aceleasi dîle coortîle Bataviloru si ale Canninefatîloru, cari din ordinea lui Vitelliu mergea la Roma, fure ajunse pe urma de unu curieru alu lui Civile. Se inflara indata de mandria si de falosia si poftea pretiulu drumului, donativulu, soldulu duplicatu, si inmultîrea numerului calaretîloru, care in adeveru au fostu promise de Vitelliu, ei anse nu le cerea cá sa le capete, ci cá o causa la rebeliune. Si Flacu concedendu multe n'a facutu altu ceva decatu cá ei sa poftésca si mai ageru ceea ce sciá ca li se va denegá. Fora sa le pese de Flaccu, sé ducu la Germania inferiore pentru cá se uniasca cu Civile. Ordeoniu tînù cu tribunii si cu centurionii svatu, *ca óre n'aru fi sa 'i stringa cu forti'a pre neascultatori*. Apoi, dupre lasîtatea lui cea insadita si pentru temerea oficiriloru sei, cari erá ingrigeati pentru simtiementulu cuivocu alu trupeloru ajutatórie si conscrierea neasceptata la completarea legiuniloru, se determinà a contîné pre soldati intre marginile taberei. Pe urma i parea reu de acést'a, si, deórace insusi aceia ce ilu svatuise, i facea acum imputari, scrise, cá si cum aru fi gat'a a i persecutá dupa urma, lui Erreniu Gallu, legatulu dela prim'a legiune, care erá in garnisóna in Bonna, cá sa impedece *trecutulu Bataviloru, ca insusi cu ostirea i va strimtorá dela spate*. Si i aru fi pututu supune, déca aci Ordeoniu colo Gallu, erumpendu de doua laturi, i aru fi luatu in mediloeu. Ordeoniu sa lasà de ceea ce incepuse, si prin alta epistola svatui lui Gallu, *cá sa nu impedece pre trecatori*. De aci se nascù suspitiunea ca resbelulu fu atîtiatu de legati chiaru, si ca tóte cate s'au facutu au erá de temutu, se facu nu din lenevirea soldatîloru nici prin forti'a inimicului, ci prin falsitatea duciloru.

XX. Batavii, candu s'apropiara de taber'a dela Bonna, premisera la Erreniu Gallu, cá sa 'i descopere postulatele coortiloru: „ca ei n'au nice unu resbelu in contr'a romaniloru pen„tru cari s'au batutu de atatea ori; ca obositi de militia inde„lungata si desiatta dorescu dupa repausu si patria. Déca nu „le va stá nimene in contra, trecutulu loru nu va superá pre „nimene; éro déca voru fi intimpinati cu arme, 'si voru des„chiude cale cu ferulu.“ Pre legatulu indouitu cu inim'a ilu impunsera soldatii ca sa cerce noroculu bataiiei. Trei mii de legionari dimpreuna cu coorti Belgice adunate in pripa, o céta de sateani si de vivandiari lasia, dar ca atatu mai laudarósa inainte de periclu erumpu pre tóte pórtele, cu scopu cá sa inpregiore pre Batavi, cari la numeru erá mai pucini. Acestia, canutîti in militia se forméza in cete anghiularie, desi in totu loculu acoperiti dela frunte si dela spate. Asiá spargu linii'a de bataiia cea subtîre la ai nostri. Retirandu Belgii, legiunea e respinsa si spaimentata, se trage spre valu si spre pórte. Aci fú mai mare macelulu; grópele erá gramadite de cadavre; nu perira numai de ascutîtulu sabiei si de rane, ci prin cadere si cei mai multi de dardele sale chiaru. Vincitorii trecura pe dinaintea coloniei Agrippine, fora sa mai cuteze alte nemicitie pre cale mai departe; bataii'a dela Roma o escusa, ca aru fi cerutu pace, si, dupa ce li se denegà aceea, 'si cautara mantuirea in arme.

XXI. Civile, prin venirea coortîloru veterane, duce acum preste o adeverata ostire, ci indouitu la svatu si cugetandu si la puterea romana, puse pre toti cari erá sub densulu cá sa jure credintia lui Vespasianu, si tramise deputati la cele doue legiuni, ce respinse in bataii'a de mai nainte, fugisera in taber'a numita veche, *cá sa depuna acelasi juramentu*. I se da respunsu: „ei nu iau svatu nice dela tradatoru, nice dela inimicu; ei au „principe pre Vitelliu, pentru care voru tiné credinti'a si armele „pona la cea din urma resuflare; éro unu fugariu Batavu sa „nu 'si aróge siesi a decide despre afacerile romaniloru, ci sa „asecpte pedepsirea foradelegii ce o merita.“ Candu i se reportara acestea lui Civile, aprinsu de mania atrase pre totu poporulu Batavu sapt arme. Se mai adaogu si Bructerii si Tencterii si Germania atîtiata prin misionari la préda si la gloria.

XXII. In contr'a acestui concursu de pregatiri amenintiatórie de resbelu legatii de legiuni, Mummiu Lupercu si Numisiu Rufu, fortificá valurele si murii. Edificiale, facute in cursu de pace lunga, care nu departe de tabera formá unu felu de municipiu, fura dirîmate, pentru cá sa nu se póta folosi de inimicu. Ci la aceea, cá sa se strapórte de aci in taber'a mediale de nutrementu, nu s'a preveditu nimic'a. Si astfelu in

pucine dîle se mistuira prin usiuratate, ceea ce in lipse aru fi pututu ajunge pentru unu timpu mai indelungatu. Civile, tienendu centrulu cu elit'a Bataviloru, impanà ambele ripe ale Rinului, pentru cá sa le dea o vedere mai infioratória, cu cete de germani, pre candu calarimea cará campiele. Totu deodata nauile se manara in susulu rîului. Pe de o parte semnele de resbelu ale coortîloru veterane, de alta parte formele féraloru scóse de prin silve si lunci, dupre cum este datin'a fiacareia ginti candu incepe resbelulu, implea de fiori pre impresurati prin acésta facia misticata a resbelului civile si esternu; speranti'a Bataviloru se mai marea prin marimea valului chiaru, care, desi erá facutu pentru doue legiuni, abea se apará de cinci mii de romani inarmati; cu tóte acestea o multîme de vivandiari, cari dupa turburarea pacii se adunase aci, se intrebuintiá la servitia militaria.

XXIII. O parte a taberei se inaltiá linu pre o colina insusu; cealalta erá apropiabile de cotra campia. Caci Augustu credea ca prin acésta tabera de iernaticu Germania se va puté conteni si apasá, nu 'i trecù prin minte ca va veni ver odata acel'a din rele cá ea insasi sa vina a impresurá legiunile nóstre. D'aci eveni cá nice locului nice fortificatiuniloru sa nu li se dea ó grige mai mare: forti'a si armele se credea a fi de ajunsu. Batavii si Trareneanii, pentru cá prin isolare bravur'a sa se védia mai chiaru, se compusera in cete separate dupre ginti si atacara prin proiectilia [1]. Apoi, deórace cele mai multe din darde se aieptá indesiertu in turnuri si verfurile muriloru, si de susu se vetamá de petre, dara assaltu intre ciete asupr'a valului, multi pre scarile apuse, altii suinduse pre cestuos'a cameradiloru sei. Dejá unii apucasera pre muri, candu impresuratii i restórna cu lovituri de sabie si de scuturi, si cu pari si cu darde i trantescu la pamentu, pré ferosi la inceputu si orbiti de succesu; ci atunci din poft'a de predare suferiá si cele nenorocite. Cutezara a intrebuintiá si machine de resbele, desi pentru ei e unu ce neusitatu, si in adeveru n'au nice o cunoscintia de arte; fugari si prinsi i invetiara a face din lemne unu felu de ponte, apoi sa o impinga inainte pre róte, si asiá unii standu asupr'a se batea ca de pre o terasa [2]), altii ascunsi inleintru subminá murii. Ci petrele aieptate cu balistele stricara acésta unélta, fora forma; si pre candu se ocupá a face cratie si lese tormentele nóstre aieptara asupr'a loru sulitie aprinse. Astfelu opumnatorii insusi suferiá de focu, pona ce, desperandu de assaltu, gasira cu svatu sa ascepte, sciendu bine, ca provisiunea de nutrire este numai pentru pucine dîle si ca multu poporu

---

[1]) eminus = din departare. [2]) ex aggere.

nebelicosu s'afla in tabera. Totu deodata se sperá tradare din lipsea nutrimentului, din credinti'a cea indoita a sclaviloru si din casure fericite ale rebelului.

XXIV. Intr'aceea Flaccu, insciintiatu despre opumnatur'a taberei, dupa ce a tramisu emisari cá sa adune ajutória, a datu lui Dilliu Vocula, legatului dela legiunea a optuspredicecea, elit'a legionariloru, demandandui, cá in marsu fortiatu sa grabésca pre langa rip'a Rinului. Insusi erá lasiu, betezitiosu si urîtu de soldati, cari murmurau intr'audiu: „ca elu a lasatu sa esse „din Moguntiacu coortîle Bataviloru, ca s'a prefacutu ca nu scie „de nisuintiele lui Civile, ca pre germani i a trasu sîe in so„cietate. Ca nice Primu Antoniu, nice Mucianu n'au contribuitu „mai multu la inaltiarea lui Vespasianu. Ca ur'a deschisa si „armele se potu respinge pe façia; ca falsitatea si insielatiunea „'su ascunse si de aceea neevitabile. Civile sta contr'a, forméza „lini'a de bataiia, ca Ordeoniu dà din cas'a de dormitu si de „pre patu ordinu despre cate 'su de folosu la inimicu. Atatea „bracia armate ale barbatiloru celoru mai bravi se conducu de „unu betranu betezitiosu. De ce mai bine sa nu 'si scape no„roculu si bravur'a prin uciderea tradatoriului de supt o fatala „influintia?“ Prin acestea vorbe imprumutate inflacarati dejá se aprinseră si mai tare printr'o epistola dela Vespasianu, carea Ordeoniu, neputend'o ascunde, o citì in adunarea militariloru. Pre aducetorii acestei epistole Ordeoniu i tramise legati la Vitelliu.

XXV. Cu acést'a liniscinduse inimile venira la Bonna ce erá tabera de iernatu a legiunii prime. Soldatii de aci erau enco si mai amarati, culp'a perderii o imputau lui Ordeoniu: „ca „din ordinulu lui s'au lasatu cu Batavii la bataiia cá si cum „legiunile aru urmá dela Moguntiacu; prin tradarea lui au fostu „ei batuti, caci n'a venitu nice unu ajutoriu. Tóte acestea 'su „necunoscute celorulalte ostiri, nu i se spunu nice chiaru im„peratului loru, pe candu prin concursulu atâtoru provincie s'aru „fi pututu innecá tîrîtóri'a perfidia.“ Ordeoniu citì copiele tuturoru epistoleloru prin care elu se rugase pentru ajutoriu in Gallie, Britania si Spania si intruduse o facere fórte rea tradandu la acuiliferii legiuniloru epistolele pe care aceia le comunicau soldatiloru mai ainte de a fi citite de duci. Apoi puse in féra pre unulu din turburatori, mai multu pentru cá sa 'si mantue autoritatea decatu ca sa pedepsésca, caci nu erá numai unulu culpasiu. Dela Bonna se miscà ostirea la colonia Agrippina; popóra ajutatória galice acurau, cari la inceputu aparau cu energia caus'a romaniloru; apoi, dupa ce se intarira germanii, cele mai multe comune se inarmara in contr'a nóstra din sperantia de libertate, si dupa ce voru fi acuturatu servitu-

tea din poft'a de predare. Mani'a legiunaloru crescea; punerea in fera a unicului soldatu nu li a insuflatu nice o frica. Ce e mai multu insusi acest'a acusá pe duce de contielegere cu inimicii: *pe densulu cá pe unu curieru intre Flaccu si Civile voru a lu perde printr'o falsa inculpare numai cá sa se scape de unu martore alu adeverului.* Vocula se suie pre tribunalu cu o resolvare de miratu, dîce sa prindia pe soldatulu ce strigá si sa lu duca la mórte; pecandu cei rei tremurau, cei buni implinescu ordinulu. Acum cerura cu o voce pre Vocula de duce, si Flaccu i lasà comand'a suprema.

XXVI. Ci multe revoltau inimele discorde: lipsea soldului si a grâului; Galliele refusau deodata si darea de soldati si cea de tributu; Rinulu de o seceta necunoscuta supt acea clima abea erá plutiveru; provisiunea pucina; statiuni dispuse pre tóta rip'a Rinului pentru cá sa impedece trecerea germaniloru pre vaduri si din acést'asi causa fructe mai pucine si gure mancatórie mai multe. Inaintea nepriceputiloru lipsea de apa chiaru trecea de unu miraclu, cá si cum riurile insusi, acestea fortaretie vechie ale imperiului ne aru parasi. Ceeace in pace erá intemplare séu natura, atunci se numiá *sórte* séu mania ddiésca. Candu intrara in Novesiu s'au impreunatu cu densii legiunea a treispredieceа. Legatulu Ereniu Gallu sà adaosé lui Vocula in cualitate de ajutante, si, necutezandu a merge contr'a inimicului facura tabera in loculu ce se chiama Gelduba. Aci essercitara pe soldati la formarea liniei de bataiia, la fortificari si la facerea de valuri si la alte lucrari de resboiu ce invirtosiéza pre soldatu. Si pentru cá prin predare sa i inimeze la bravura Vocula duse ostirea in satele Gugerneaniloru cari imbracisiasera partitulu lui Civile. O parte a remasu sub Ereniu Gallu.

XXVII. Din intemplare germanii trageau in rip'a de contra ei o naue incarcata cu bucate ce se impedecasé in vadu nu departe de tabera. Gallu nu voiiá sa o lase, si tramise intr'ajutoriu o coorte. Numerulu germaniloru anca s'a inmultîtu, si cu incetulu gramadinduse ajutóriale venì tréb'a la bataiia formale. Germanii, facendu perdere mare intr'ai nostri, rapescu nauea. Vincitii, ceea ce pe atunci se facuse datina, nu 'si inculpa lasitatea sa, ci acusau pe legatu de perfidia. Ilu tragu afora din cortu, i rupu vestmentele, si intre batai corporali, i dîcu sa spuna: *ca cu ce pretiu si prin cari complici a tradatu elu ostirea.* Ur'a cade érosi asupr'a lui Ordeoniu. *Acel'a e urditoriulu reului,* strigau; *acest'a e numai instrumentulu,* pana candu amenintiatu cu mórte de spaima incepù si Gallu insusi a imputá lui Ordeoniu tradarea. Bagatu in féra in fine fú scapatu cu venirea lui Vocula. Acest'a a dou'a dî pedepsi cu mórte pe

incepatorii turburarii. Atat'a contradicere de licentia si de supunere domniá in acea ostire! Nu mai este indoiala, soldatulu de rendu erá credintiosu lui Vitelliu, éro cei mai destinsi in rangu se inclinau spre Vespasianu. De aci se esplica schimbarea intre rebelione si essecutarea la mórte si intre turbare si supunere: incatu nu erau de contenitu cei cé se puteau pedepsi.

XXVIII. Dar pe Civile crescendui puterea fórte tóta Germania ilu sustienea, si, legatur'a cu socii si o intarise prin ostatici din cei mai nobili. Elu da ordinu, cá fiecari dupa cum sunt mai aprópe, sa predeze tiér'a Ubienilora si a Trevireanilorii, alta céta sa tréca Mosa pentru cá sa scature pe Menapi si pe Morini si frontierele Gallielora. Se facura prede in ambele locuri; dar cu mai multa inimicitia intre Ubieni, pentru cá acestu poporu, de origine germana, lapedanduse de patri'a sa, luase numele romanu de Agrippineani. Coortile acelor'a fura ucise in burgulu Marcoduru, caci, fiindu departe de rip'a Rinului, nu s'au pazitu cu destula grigia. Dar nice Ubianii nu se liniscira, pana nu facura prede in Germania; de ocamdadata lea succesu; apoi fura incinsi, dupre cum in totu resbelulu acést'a ei au fostu mai multu credintiosi decatu norocosi. Dupa stricarea Ubianiloru Civile, devenindu mai putinte si prin succésu mai cutezatoriu dioriá opumnatur'a legiuniloru; intarì vigiliele cá nu cumva sa strabata pe ascunsu ver o scire despre venirea ajutoriului. Machinele si instrumentele cele grele de impresurare le incredìù batavilora. Trarenaniloru, cari cereau bataiia, le comandà cá sa mérga sa strice valulu, si dupa ce fura respinsi, sa atace desnou; avea multime mare, si putea mai usioru perde; nice nóptea n'a pusu fine la lupta si lucru.

XXIX. Dupa ce gramadira giuru in pregiuru lemne si le aprinsera, opumnatorii cinara impreuna, si infocati cum erau toti de vinu s'aieptara cu o cutezare órba fora scopu in bataiia; caci ei aruncau dardele in secu pre intunerecu: romanii vedeau lini'a de bataiia a barbariloru si care se destingea prin cutezare séu lucea de ornamentele militare pe acel'a ilu luau cu dard'a la semnu. Lui Civile acest'a nu i a scapatu din vedere; dise sa stinga foculu spre a se cufundá tóte intru intunerecu si lupta. De atunci nu s'audiá decatu sunetu confusu, tóte numai intemplare órba, nice in lovire, nice intr'a se feri, nice o prevedere. De unde veniá larma acolo se indesau si indreptau lovitur'a. Bravur'a nu folosiá nimic'a, norócula le turburase tóte, si de sagetile misieiloru cadiura adeseori cei mai bravi. Din partea germaniloru o mania fora svatu; éro soldatulu romanu deprinsu la periclu, dá cu pari ferecati, cu petre grele la siguru nu pe nimerite. Unde resunetulu atacului séu aplicarea scare-

loru de asaltu i dá pe inimicu la mana ilu resturná cu scutulu si aruncá dupa densulu cu dard'a. Pe multi, cari apucasera a se sui pre muri, i strapunsera cu cutîtele. Dupa o nópte astfelu petrecuta dio'a deschise o noua lupta.

XXX. Batavii inaltiasera unu turnu cu dóa despartieminte; candu ilu apropiau de pórt'a pretoria (caci acestu locu erá mai corespundietoriu) indreptara in contrai blane gróse de lemnu si aruncara in tr'ensulu cu grande pona ce lu sparsera in bucati, cu care ocasiune perira multi din cei ce se aflau in elu; cotra acésta se facù contr'a inspaimentatiloru si o eruptiune rapede si norocita. Totu de odata din partea legionariloru, ce intreceau pe opumnatori cu esperienti'a si artea militaria, se facura mai multe machine de aparare. Frica mare bagà in impresuratori mai alesu o machina de form'a unei cumpane mobili carea lasata in josu rapede apucá dinaintea feciei pe cate unulu séu pe mai multi inimici, lu inaltia in aeru si apoi prin schimbarea ponderii ilu trantiá in taber'a impresuratiloru. Civile lasanduse de speranti'a de a cuprinde taber'a, continuà a o impresurá in linisce cercandu prin tramisi si promisiuni a scuturá credinti'a legiuniloru.

XXXI. Acestea s'au facutu in Germania inainte de bataii'a dela Cremona, alu careia essîtu ilu vestiá o epistola a lui Primu Antoniu, langa care erá adaosu si o ordinatiune din partea lui Cecina; cotra acestea Alpinu Montanu, prefectu de coorte unulu din vinciti marturisi cá presente cum sta sórtea partiteloru. Acést'a casiunà diverse simtieminte in inime. Trupele ajutatória din Gallia, nesimtiendu nice dragoste nice ura cotra ver o partita, si militandu fora interesu, indemnate de prefecti lasara indata pe Vitelliu; soldatii cei betrani stau pe ganduri. Dar provocati de Ordeoniu Flacu, inbolditi de tribuni, dîsera juramentulu fora sa lu fi intaritu de ajunsu si din faciá si din inima: repetiendu formul'a juramentului, candu aù ajunsu la numele *Vespasianu*, unii sè opriau, altii murmurau, cei mai multi ilu treceau cu tacerea.

XXXII. Apoi citinduse inaintea ostirii epistol'a lui Antoniu cotra Civile se desceptara in militari suspitiuni cá si cum acea ar fi fostu scrisa cotra unu sociu alu partitului lui Vespasianu, si intr'unu spiritu inimicale facia cu ostirea Germana. Indata ce acésta solia ajunse in taber'a dela Gelduba se dîsera si se facura aceleasi; cotra acestea Montanu fù tramisu la Civile cu ordinatiunea cá sa inceteze de a se mai bate, *si sa n'ascundia scopuri straine supt arme false. Cà déca intentiunea i a fostu cá sa ajute pe Vespasianu, atunci 'si a ajunsu scopulu.* Civile respunse deocamdata faciarinduse; apoi dupa ce a recunoscutu in Montanu unu caracteru inflacaratu, si gata spre re-

velutiuni, începù a se plange in privinti'a periculeloru ce le suferise elu in taberele romane in cursu de douedieci si cinci de ani. „Minunata resplata, dîse, mi s'a facutu mie pentru ostenitiunile mele, uciderea fratemio, legaturele mele, si turbatele „strigari a le acestei armate, prin care mi cereau sententia de „mórte, pentru ceace io dupre dreptulu gintîloru poftescu satisfactiune. Éra voi, o Treviriloru, si ceialalti inime de sclavu, ce „resplata asceptati voi pentru sangele vostru de atâtea ore versatu, decatu ingratulu militaritu, vecinice dari, verge, securi „si capritiulu tiraniloru? En vedeti io, prefectulu unei coorti, si „Canninefatii si Batavii, o mica parte a Gallieloru, sterserâmu „de pe faci'a pamentului acele tabere de marime laudarósa, séu „le strimtorâmu impresurandule cu sabi'a si fómea. Scurtu cutezarea nóstra au ne va aduce libertatea, au, vinciti, vomu fi „ce amu fostu mai nainte." Cu atari vorbe atietiatórie, dar totusi pe lunga ordinatiunea a le espune intr'unu modu mai blandu, lasà pe Montanu. Acest'a se intórse, cá si cum soli'a sa n'ar fi avutu nice unu efectu, ascundiendu celelalte, care nu intardiara a erumpe.

XXXIII. Civile retienendu o parte a trupeloru la sine tramise coortile veterane si ce erá mai bravu dintre germani, sub ducii Juliu Massimu si Claudiu Victoru, nepotuso din sora, in contr'a lui Vocula si a armatei acestuia. In trecere rapescu taber'a de iernatu a unui escadronu ce erá locatu in Asciburgu; assaltara taber'a intr'unu modu atatu de neasceptatu, in catu Vocul'a n'avù timpu nici a vorbi ostirii, nice a o assiediá in linia de bataiia. Cá in turburare numai atât'a putú comendá cá subsignanii sa intarésca aciea media. Cetele ajutatórie se respandira in giurulu centrului. Calarimea esai sa atace, dar, primítu de inimicu in siruri dese, tórse dosulu si fugi la ai sei. Ce a urmatu a fostu unu macelu, éra nu bataiia. Coortile Nervianiloru, din temere séu tradare, descoperira laturele la ai nostri. Astfelu inimiculu putù strabate pana la legiuni; care dupa ce perdura semnele, se ucidea inleintrulu taberei, candu rapede prin nou ajutoriu norocului bataiei se schimba. Coortile Vascaniloru, conscrise de Galba si achiamate atunci, pecandu se apropiau de tabera, audiendu strigatele luptatoriloru, dau navala dela spate asupr'a inimicului ocupatu cu bataii'a, si, dupre numerulu loru cêlu micu respandescu pré mare frica, deorace unii din inimici credeau cà au venitu de la Novesiu, altii dela Moguntiacu tóte ostirile. Acésta erróre dede romaniloru si, incrediendu-se la putere straina, si recapetara pe asa. Cei mai bravi din Batavi, cati erau pedestri, fura sparti si fugariti; calaretii se scapa cu semnele si cu prinsii de resboiu, ce i facusera in prim'a lovire. In diua aceea numerulu ucisiloru a fostu mai mare

in partea nóstra, ci din cei mai pucini bravi; pe candu impartea germaniloru cadiura ce au fostu flórea.

XXXIV. Ambii duci, prin aceeasi eróre, meritandu perderea sa, nu sciura a se folosi de norocu. Caci déca Civile ar fi inceputu lupt'a cu mai mare putere, atunci nu l'ar fi incungiuratu unu numeru atatu de micu de coorti, si densulu ar fi pututu destruge taber'a ce o sparsese. Vocul'a n'avusese scire nice de venirea inimicului, de aceea cum essi la bataiia si fú vincitu; apoi crediendu-se pucinu in victori'a sa numai dupa ce a petrecutu mai multe dîle in desiertu se miscà din tabera dupa inimicu, pe care déca urmandu cursulu lucruriloru s'ar fi grabitu a lu goni indata, ar fi pututu cu o lovitura a descinge si pe legiuni de impresurare. Intr'aceea Civile cercase a aduce in ratacire mintile impresuratiloru cá si cum caus'a romaniloru ar fi perduta si victori'a pe partea sa. Se purtara semnele si flamurele giuru impregiuru, se espusera la vedere si prinsii de resboiu; dintre cari unulu cutezandu fapta de mirare, cu voce mare spuse cum stà lucrulu, si in acelasi momentu fú strapunsu de germani; din care causa dîsele lui aflara si mai mare credintia. In acelasi timpu din devastari si din focului vileloru ardiende se intielegea ca vine o ostire vincitória. Vocul'a comendá cá in faci'a taberelorn sa se asiedie semnele de resboiu si sa se incinga cu gropi si cu valu; depunendu si bagagiulu si sarcin'a sa se bata neincarcati. Atunci cerura cu voce mare batai'a de la ducele intre amenintiari la cari erau dedati. Fora se si fia atat'a timpu catu sa se puna in lini'a de bataiia, in disordine si osteniti incepu batai'a. Caci Civile erá aci si numai pucinu ascepta dela erorile inimicului decatu dela bravur'a ostasiloru sei. La romani norocului scaimbatiosu, cei mai mari de gura erau si cei mai fricosi si mai misiei; unii aducendusi aminte de victori'a din urma 'si tienura loculu, isbeau pe inimicu si se inimara pe sine si pe cei aprópe de sine. Dupa restabilirea ordinii de bataiia 'si intinsera manile spre impresurati, *cá sa nu scape ocasiunea.* Acesti'a, cari vedeau depre muri tóte ce se faceau, erumpu pre tóte portile. Si deorace se intemplase cá Civile sa cadiá cu calulu, si se credea de cotra ambele armate de resboiu cà elu *s'a ranitu au a muritu,* acést'a n'ai crede cata terórе facù la ai sei, si cata curage la inimici.

XXXV. Dar Vocula, lasanduse de a se luá dupa fuginti s'apucase à mari valulu si turnurile cá si candu erá sa fia amenintiatu de noua impresurare; scapandu victori'a din mana de atatea ori nu pe nedreptu fú banuitu cà lui i mai place batai'a. Nimic'a nu superá atat'a pe ostirea nóstra cá lipsea medialoru de traiu. Carale legiuniloru cu cest'a cea mai nebelicósa fú tramisa la Novesiu, cá sa aduca de acolo pe uscatu bucate, caci

riulu era in manile inimicului. Trasur'a prima se stracarà cu norocire, caci Civile nu s'a fostu restabilitu de totu. Dar dupa ce s'a inscíintiatu cà s'au tramisu la Novesiu desnou provisionari si cà coortile date de escorta mergu cá si cum ar fi pacea cea mai mare, pusu in ordine de bataiia atacà pe soldati, cari cei mai multi departati de la semne, armele pe cara, toti mergeau in disordine, dupace se ingrigise a tramite mai antaiu, cari se ocupe puntile si angustiile cailoru. Lupt'a s'a incinsu pe o linia lunga, anse cu norocu scoimbaciosu, pana candu veni nóptea cá sa puna capetu la lupta. Coortile mersera la Gelduba, unde taber'a erá in starea sa de mai nainte si se apará de soldatii lasati acolo spre paza. Erá invederatu catu de periculósa va fi reintórcerea, de orace provisionarii erau incarcati si spaimentati. Vócula adaoge la ostirea sa o miia de fetiori alesi din legiunea V si XV, care fusese impresurate la Vetera — nisce soldati acestia nedumeriti si rebeli cotra ducii sei. Mai multi decatu tienea ordinatiunea plecara strigandu in audiu pe cale cà ei mai multu nu voru suferi fómea si curs'ele duciloru. De alta parte cei remasi se plangeau cà ducenduse o parte din legiuni densii sunt parasiti. Din acésta caussa se nascù o dupla resc'óla: unii chiamau inapoi pe Vocula, altii se improtiveau a se rentórce in tabera.

XXXVI. Intr'aceea Civile incinse Vetera; Vocula se retrase la Gelduba si de aci la Novesiu. Civile ocupa Gelduba; Pucinu dupa acést'a Vocula nu departe de Novesiu se batù cu norocu intr'o lupta de calareti. Ci militi'a in bine si in reu se aprindea de opotriva de mania in contr'a duciloru sei. Legiunile, intarite prin venirea legiunii a V. si a XV. pretindu *donativulu*, capatandu scire cà aru fi venitu bani dela Vitelliu. Ordeoniu fora a se mai gandi multu le dede in numele lui Vespasianu. Si acést'a fú nutrementulu de capetenia a revóltei. Soldatii danduse la desfrenari, la bencuetuiri si adunari nopturne renoiescu vechea mania in contr'a lui Ordeoniu, si, fora cá sa cuteze cineva dintre tribuni a li se opune (caci intunereculu noptii i lipsise de tóta rusinea) ilu terescu din patu si lu ucidu. Totu acést'a se gatea si lui Vocula, déca stravestitu cá sclavu n'ar fi scapatu pe intunerecu necunoscutu. Dupa ce s'a potolitu furi'a cuprinsi de frica tramisera cu epistole pe centurioni pe la cetatile Galliei cá sa céra ajutoriu in bani si soldati.

XXXVII. Ma cum e vlogulu celu fora conducatoriu, pripitu, fricosu, nepriceputu candu veni Civile ei apucara rapede armele si rapede le si lapedara si o luara la fuga. Acésta nenorocire nascù discordia, in catu cei ce erau din armat'a Rinului superiore si separara caus'a. Totusi statuele lui Vitelliu fure restavirite in tabera si prin cetatile cele mai aprópe a le

Belgiei, pe candu Vitelliu nu mai erá in viafia. Apucate apoi de caintia legiunile prima, a patr'a si a optuspredie cea urmara dupa Vocula, care puindule desnou sa jure in numele lui Vespasianu le duse cá sa descinga Moguntiacalu de impresurare. Impresuratorii, o ostire amistécata din Cati, Usipiani si Mattiaci, se dusesera, satui de predi, dar nu necruntati. Ei respanditi pre cale fura atacati pe neasceptate de catra soldatii nostri. Si Treverianii facusera la marginile sale unu valu si parisada si se bateau contr'a germaniloru cu mare perdere de ambe partile pana candu nu multu dupa aceea si patara prin rebeliune meritele cele frumóse ce si le castigase facia cu poporulu romanu.

XXXVIII. Intr'aceea Vespasianu, acest'a pentru a doa ora, si Titu intrara absenti in censulatu, pre candu cetatea erá trista, si frementata de mai multe temeri, cá un'a ce, pe langa adeveratele rele ce o amenintiá, se mai cuprinsese si de o frica plasmuita, cà Afric'a s'ar fi revoltatu planuinduse noue schimbari de cotra Luciu Pisone. Acest'a erá mai mare preste provincia, fora sa fia catu de pucinu turburatoriu de natura. Dar fiindu cà nauile se impedecasera prin furtunele de iérna, in vlogu, ce e dedatu a 'si cumpará nutrementulu pe tóta dioa, si nu cunósce din tóte afacerile statului alta grige afora de cea a provisionarii, se nascù fric'a si apoi credinti'a, cà porturile marii suat inchise, importulu bucateloru opritu. Vitellianii, cari anca nu se lasasera de nisuintiele partitului loru, adaugeau la faima marinduo; insusi vincitoriloru le resuná acest'a placutu urechiloru, de órace poftele loru, ce nu se potu indestuli nice chiaru prin resboiele esterne, nice odata nu s'au saturatu prin ver o victoria in resbele civile.

XXXIX. La prim'a Ianuariu in adunarea senatului, pe care lu convocase Juliu Frontinu prefectulu cetatii Roma, se votara laude si multiemire legatiloru, armateloru si regiloru; lui Tertiu Julianu din causa cà elu parasise legiunea la trecerea ei in partea lui Vespasianu, i se luà pretur'a, pentrucá sa se dea lui Plotiu Grifu. Ormu capetà demnitatea de cavaleru. Nu multu dupa acést'a, essindu Frontinu luà pretur'a cesarele Domitianu. Numele acestuia se punea in fruntea epistoleloru si a emiseloru, dar puterea erá pe langa Mucianu, numai cà Domitianu indemnatu de amici séu din placerea sa facea mai multe de capulu seu. Temerea cea mai mare anse Mucianu o avea de Primu Antoniu si de Varu Arriu; acestia, pe langa lustrulu ce li lu dau numelui loru faptele de curundu se mai bucurau de amórea soldatiloru si de favorea poporului, caci afóra de bataiia nu se aratasera crudi cotra nimene. Se vorbiá si acepa cà Antoniu ar fi invitatu pre Scribonianu Crassu, care se destingea prin stramosi ilùstri si prin icón'a frateso, cá sa priméscá dom-

ni'a, spre care scopu n'ar fi lipsitu ajutoriu din partea complicilor, déca n'ar fi refusat'o Scribonianu, carele nu s'ar fi amagitu usioru nice candu tréb'a ar fi fostu gat'a, atat'a se temea elu de cele necerte. Deci Mucianu, neputendu a resturná pe facia pe Antoniu, ilu incarcà cu laude in senatu, ilu indesui cu promisiuni pe supt mana, i aratà in perspectiva Ispani'a citeriore devenita vacante prin retragerea lui Cluviu Rufu; totu deodata imparti pe la amicii lui tribunate si prefecture. Dupa acestea candu i impluse, inim'a cea desiérta cu sperantia si dorintie, ilu slabi din puteri dislocandu in iernatecu legiunea a VII ce se tienea de Antoniu cu amórea cea mai inflacarata. Asemine si legiunea a III, ce erá inclinata lui Arriu Varu, o retramise in Siria; éra o parte a ostirii fù dusa in Germania. Astfelu curatienduse de totu ce putea turburá liniscea, cetatea Rom'a si recapatà faci'a, legile, si dregatorii sfer'a activitatii.

XL. In dioa, in care a intratu in senatu, Domitianu vorbi despre lipsirea tataso si a frateso si despre teneretiele sale pe scurtu si cu o tienóre cuviintiósa; si, fiinduca natur'a lui anca nu o cunosceau omenii, des'a inrosîre a fecei sale o luara dreptu modestia. La motiunea junelui cá sa se restabilésca statuele de onore ale lui Galba, Curtiu Montanu a opinatu, cá sa serbeze si memori'a lui Pisone. Parintii decretara si un'a si alt'a; dar pentru Pisone nu s'a facutu nimica. Apoi s'alesera prin sortire barbati *cari sa dea inapoi averile rapite in cursulu resbelului, si cari tablele legiloru, corupte prin vechime, sa le esamineze si sa le afiga erasi, sa purifice calindariulu statului patatu de lingusirea timpureloru si sa puna stavila la spesele publice.* Lui Tertiu Julianu, despre care s'a aflatu cà a fugitu la Vespasianu, i se dede inapoi pretur'a: lui Grifu i remasera insemnele de onóre. Apoi se luà inainte caus'a de certa dintre Musoniu Rufu si Publiu Celere; Publiu s'a osînditu si manii (umbrele) lui Soranu s'au impacatu. Acésta di insemnata printr'o severitate publica, a meritatu lauda si din partea privatiloru. Parerea erá: cà Musoniu a sustienutu o causa drépta; cu totulu dimprotiva fù judecatu Demetriu, unu disciplu alu filosofiei Cinice, cà elu a aparatu pe unu reu dechiaratu cu mai multu zelu decatu cu onestate. Incatu pentru P. Celere in periclu 'si perdù curagea si vorb'a chiaru; Semnulu la resbunare contr'a denuntiatoriloru datu, Juniu Mauriciu cerù dela Cesare: cá memorandele principiloru sa se astérna naintea senatului, pentru cá sa se cunósca, cà ce felu de denuntiari s'au facutu. Respunsulu lui Domitianu a fostu: *Despre atare lucru cauta sa intrebàmu pre principele.*

XLI. La initiativ'a fruntasiloru senatulu a conceputu o formula de juramentu, dupre care toti dregatorii statului pe intrecute, éra ceilalti, cum fusera chiamati cu numele, *luara pre*

diei de marturi cà cu ajutoriulu seu nu s'a facutu nimic'a, prin ceeace s'ar fi vatematu bunastarea cuiva, si cà n'au trasu nice unu folosu séu onóre din nenorocirea cetatianiloru. Tremurandu si mutandu artificiose vorbele juramentului o rostira aceia pe cari i mustrá consciinti'a fapteloru celoru rele. Parintii aplaudara bun'a credintia, si reprobara sperjuri'a. Acésta specia de censura apasá fórte greu anume pre Sariolenu Vocula, pre Noniu Actianu si pe Cestiu Severu, ca unii ce erau faimosi pentu denuntiarile sale cotra Nerone. Pe Sariolenu ilu mai apasá si o prospata crima, cà si la Vitelliu ar fi esserciatu o asemine meseria. Si senatulu n'a incetatu de alu amenintiá pana n'a essitu din curia. Trecendu apoi la Pactiu Africanu ilu constringu asemine, caci ar fi desemnatu de victima lui Nerone pre fratii Scribonii, renumiti prin concordia si avere. Africanu nu cutezá nice sa marturisésca, nu putea nice sa denege: intorcenduse cotra Vibiu Crispu, care nu lu slabiá din intrebari, incurcà si pe acesta in nise fapte, de care nu se putea escusá pe sine, si facendulu asfelu partasiu la culpa, abatù ur'á dela sine.

XLII. Totu in acésta di, Vipstanu Messala, carele anca n'avea etatea de senatore, si facù o mare reputatiune de amóre fratina si de elocentia, cutezandu a se pune cu rugatiune pentru frateso Acuiliu Regulu. Acest'a prin caderea familiei Crassiloru si a lui Orfitu trasese asupr'a sa ur'a cea mai mare. Regulu, anca june, din misicare propria luase asupr'a sa meseri'a de denuntiatore nu pentrucá sa se scape de ver unu periclu, ci in sperantia cá sa inainteze la mai mari. Sulpicia Pretestata, socia lui Crassu, dimpreuna cu patru copii, erá aci spre resbunare, la casu candu senatulu ar luá caus'a in cercetare. Adeveru e cà Messala nu putea sa apere nice caus'a nice pe incusatu, ci, espunenduse pe sine la periclu pentru frateso cu acést'a a muiatu inimele unor'a. Curtiu Muntanu taiindu la mediloccu cu o vorbire necajita merse pona acolo cá sa faca imputatiunea: *cà Regulu dupa mórtea lui Galba a datu bani la ucigatoriulu lui Pisone si cà a apucatu cu dintii capulu lui Pisone.* „Dieu, dise, „la acést'a nu te a impinsu Nerone, prin atare silbatacia nu ti „ai rescumperatu nice demnitatea nice viati'a. Sa concedemu, „me invoiescu, apararea acelor'a, cari voiiescu mai bine a perde „pe altii decatu a se espune pe sinesi la pericule. Pe tine te a „fostu lasatu in securanti'a tatato essilatu, averea ta erá impartita intre creditori, etatea ta anca nu erá capace de dregatorie: „deci Nerone n'avea nimica de poftitu dela tine, nimica de temutu. Setea de sange, poft'a de resplatiri te impinsera, pe tine, „alu caruia talentu necunoscutu anca n'aparase nice o causa, cá sa „te scaldi intr'unu sange nobile. La mormentulu republicei, ingrasiatu cu siepte milióne de sestertie, spoliale consulare rapite,

„stralucindu in ornamentele sacerdotale te vediurămu a imbranci „in prapasti'a perdiarii pe copii nevinovati, pe betrani illustri pe „femei de rangu inaltu. Te plangeai *de inerti'a lui Nerone, cà „si face pré multu de lucru lui si denuntiatoriloru lovindu pe rondu „cate o familia, pe candu putea sa nimicésa cu o singura vorba „pe totu senatulu.* Retieneti dar, parinti consorisi, reservati pe „unu barbatu de activitate atatu de energiósa, pentrucá fiacare „generatiune sa 'si aiba modelulu seu, pentru cá junii nostrii sa „aiba de essemplu pre Regulu, in ce chipu betranii au pe Marcellu „si pe Crispu. Déca afla imitatori si reutatea cea nenorocita „intru faptele sale: ce va fi cu cea inflorităria si duratória? „Déca nu avemu curagea a ne atinge da elu, cá cuestore, voii„vomu dóra a lu vedé pretore si consule? Au dóra cugetati cà „Nerone e celu din urma tiranu? Acést'a au crediutu si cei ce „au remasu in viatia dupa Tiberiu si Caiu; dar intr'aceea se re„dicà unulu anca si mai spurcatu si mai crudu. N'avemu te„mere de Vespasianu; etatea lui, cumpatarea lui ne asecura: dar „essemplele dureza mai multu decatu caracterulu. Ne amu mu„iatu, parinti conscrisi! si noi nu mai suntemù acelu senatu, ca„rele, dupa uciderea lui Nerone, sà staruiasca cá denuntiatorii si „instrumentele sà se pedepsésca dupre datin'a parintiloru. Dio'a „cea mai buna, dupa unu principe réu este cea dintaia."

XLIII. Senatulu ascultà vorbirea lui Montanu cu atat'a consimtiementu, incatú Elvidiu concepù speranti'a ca s'aru puté deculá si Marcelu. Deci elu incepù cu laudarea lui Cluviu Rufu, care, atatu de bogatu catu de destinsu prin elocentia, n'a facutu sub Nerone nimului nice unu reu, si atacá pe Marcelu atatu prin crimele lui, catu si prin essemplele altor'a, ceea ce aduse pe parinti in focu. Simtiendu acést'a Marcelu, cá si cum aru vré sa esse din curia, strigà: *„eu me ducu, Elvidie, si 'ti lasu tie senatulu teu; domnesce tu in presinti'a Cesarelui,"* I a urmatu Vibiu Crispu, amendoi maniosi, ci cu facia diferita, Marcelu cu ochi amenintiatori, Crispu batjocuratori; pona ce se retienura prin acursulu amiciloru. Aprindienduse cért'a intre o majoritate constante din ómeni de omenia si intre o minoritate de rei dar putinte se luptara cu tenacitatea de ura petrecendu astfelu tóta dio'a.

XLIV. In urmatóri'a siedintia a senatului candu Domitianu a vorbitu cá sa se uite durerile si urele si nevoiile timpuriloru de mai nainte, Mucianu opinéza pentru denuntiatori si svatuesce cu vorbe blande si cá cum s'aru rugá pe aceia ce renoira o causa inceputa si apoi lasata cá sa se liniscésca. Parintii se lasara de libertatea pentru care s'aprinsesera, cum intimpinara resistintia. Mucianu totusi cá sa nu apara ca despretiuesce judecat'a senatului si ca lasa tóte cate s'au facutu sub Nerone

nepedepsite, retramise pe senatorii Octaviu Sagita si pe Antistiu Socianu, cari essisera din essiliu, in aceleasi insule. Sagita intr'o turbare de amoru a fostu ucisu pe Pontia Postumia, cu care traise in precurvia, pentru ca n'a vrutu sa lu ia de barbatu. Era reutatea lui Sosianu facuse nenorociti pe mai multi. Ambii fusera judecati si esilati de senatu printr'o grea sentintia, si, desi altor'a le erá iertata rentórcerea, densii se retienea anca totu in essiliu. Cu acést'a anse Mucianu n'a desarmatu de locu ur'a pornita in contr'a sa. Caci Sosianu si Sagita erau nisce ómeni de pucina valóre, chiaru si candu aru fi venitu din essiliu; de denuntiatori cu capu, cu avere si de influintia celoru deprinsi in intrige le pasá ómeniloru.

XLV. Printr'o cercetare tînuta in senatu conformu vechei datine elu mai impacà pona la óre care gradu pre senatori cu sine. Manliu Patruitu senatorulu s'a plansu: „ca o céta de po„poru din colonia Sena l'au batutu si anca din ordinulu magi„stratului. Batjocur'a nu s'a opritu aci: i incungiurara persón'a „cu plansete cu cantari si tóta pomp'a mormentale intre vorbe de rusine si injurature, ce s'atingeau de senatulu intregu." Acusatii chiamati la judecata fura pedepsiti cei gasiti culpasi: adaugenduse unu decretu alu senatului, prin care locuitorii din Sena se provócara la bun'a orinduiala. In acelesi dîle Antoniu Flama se osindesce, conformu legii despre intórcerea baniloru luati in favórea Cirineniloru, si se tramite in essiliu pentru crudîmea sa.

XLVI. Pecandu se faceau acestea erá aprópe sa se aprindia o revolta militara. Soldatii congediati de Vitelliu si recrutati pentru Vespasianu cereau sa intre érasi in servitiulu pretorianu; soldatii alesi din legiuni, cu aceeasi sperantia, cereau si ei sa intre in servitiulu promisu. Nice insii Vitelliani nu se puteau goni fora multa ucidere; dar se vorbiá de o mare suma de bani, ce aru fi necesaria pentru retienerea unei puteri atata de mare de-ómeni. Mucianu s'a dusu in tabera, cá sa póta mai bine cercetá despre anii de servitiu a fiacaruia, pe vincitori i puse in linia cu insemnele loru, despartiti unii de altii prin spacia mici. Atunci Vitellianii, cari, cum dîsei, s'au fostu inchinatu pe gratia la Bovila, dimpreuna cu altii fura cautati prin Roma si prin locurile vecine si adusi inainte mai desbracati. Mucianu puse sa i impartia, éro pe soldatii germani si britani si ce mai erá din alte ostiri sa i asiedie separati. La cea dintaia privire ei se implusera de frica, caci se vedeau pe sine ca in faci'a unei linia de bataiia fricosiatu in armata, desbracati trentiurosi si inchisi. Dar, candu incepura a trage pe unulu incóci pre altulu incolo, se spaimentara cu totii, mai alesu soldatulu germanu tremurá pentru acésta separare

cá si candu s'aru fi facutu spre a lu duce la junghiare. Se vediura atunci a stringe in bracia pre cameradii sei, a spendiurá de gutulu loru, a cere sarutarea cea din urma *cá sa nu fia parasiti singuri, cá sa nu sufere cá cei ce su legati de aceeasi causa sa aiba sórte diferita;* róga candu pe Mucianu, candu pe principele absente, in fine invóca ceriulu si pe diei; pona ce in cele din urma Mucianu strigandu ca toti sunt soldati ai aceluiasi juramentu, ai aceluiasi imperatu a intimpinatu fric'a cea desiérta; caci si armat'a cea vincitória sustienea cu strigari lacrimele loru. Cu acést'a se finì acea dî. Pucine dîle dupa acea, candu Domitianu se adresà cotra densii cu o alocutiune, erau dejá mai intariti in credinti'a servitiului. Nu primira ogórale oferite, cerura servitiulu militariu si soldulu. Erá rugatiune, dar atare, ce nu se putea refusá, deci fura primiti intre pretoriani. Apoi cei ce avea etatea si anii de servitiu cuviintiosi se lasara a casa cu onóre; altii cá din pedépsa, ci cu amenuntulu si cate unulu; mediu acest'a celu mai securu spre a slabi contielegerea multimii.

XLVII. De altamente din adeverta lipsa, au cá sa pare asiá, s'a tractatu in senatu, cá sa se faca unu imprumutu la privati de 60 milióne de sestertii. Cu acésta afacere fú insarcinatu Poppeu Silvanu. Nu multu dupa aceea trecù lipsea, séu ca prefacatur'a a incetatu. Mai departe dupa motiunea lui Domitianu se casara consulatele ce le dedese Vitelliu. Pentru Flaviu Sabinu se tienù o pómpa funebrara de censore. Documentu mare acest'a de nestatornici'a norocului, care amestecandule inaltia pe cei mici si smeresce pe cei mari.

XLVIII. Totu pe acelasi timpu se ucide Luciu Pisone proconsululu. Despre care ucidere voiu vorbi catu se póte mai conformu adeverului, dupa ce mai antaiu voiu repeti din trecutu pucine ce arunca lumina preste inceputulu si causele unoru asemine fapte rele. Legiunea in Africa si ajutóriele destinate pentru pazirea marginiloru imperatiei se comendau supt Augustu si Tiberiu de unu proconsulu. Apoi Caiu Caligula, turburatu cu mintea, si plinu de temere de Marcu Silanu carele gubernà Africa, luà proconsulului legiunea si o dede legatului tramisu spre acést'a. Numerulu denumiriloru fú intre amendoi impartîtu de o protiva; prin amistecarea mandateloru loru s'a cautatu discordi'a si prin jalusia vile s'a maritu. Puterea legatiloru s'a consolidatu prin durat'a oficiului, séu caci cei mici au mai mare pofta de onóre. Cei mai buni dintre proconsuli aveau mai mare grigia pentru securitatea decatu pentru puterea sa.

XLIX. Dar pe atunci legiunea in Africa o comandá Valeriu Festu, unu june risipitoriu, cu planuri mari, ci ingrigeatu pentru afinitatea sa cu Vitelliu. In desele convorbiri de au ispi-

titu Festu pe Pisone la rescóla, ori de s'au improtivitu acest'a la ispitele aceluia, nu se scie, caci nimene n'a fostu facia la secretulu loru; éro dupa uciderea lui Pisone cei mai multi se inclinau in partea ucigatoriului. Afóra de indoire este ca atatu provinci'a, catu si militi'a erá instrainata cu inim'a de Vespasianu; cotra acestea unii dintre Vitelliani, fugari din Roma i spuneau lui Pisone ca Galliele se clatina in credintia, ca Germania este gat'a, ca Pisone insusi e in periclu si ca pentru densulu este mai securu resbelulu decatu o pace suspecta. Intr'aceea Claudiu Sagitta prefectulu scadronului Petrinu, ajutatu de o nauigatiune fericita prevenise pre Papiriu, centurionele tramisu de Mucianu, si lu incredintà: „ca centurionele are man„datu ca sa ucida pe Pisone." Ca Galerianu, verulu si ginerele „seu, a cadiutu. Numai intr'o cutezare mare i a mai remasu „sperantia. Spre acést'a ĭ stau deschise doue câi, au sa apuce „indata arm'a, au plutindu pre naui la Gallia sa se ofereze osti„riloru Vitelliane de duce." Pe candu Pisone remase nemisicatu prin tóte acestea, centurionele tramisu de Mucianu, sosesce in portulu dela Cartagine, si cu voce mare face lui Pisone cá la unu principe salutarile indatinate; indémna pe cei de prin giurulu seu, spaimentati de minunea acestui evenementu neasceptatu cá sa strige impreuna cu densulu. Vlogulu usioru crediatoriu alérga in foru si poftesce cá *Pisone sa se arete.* Pretotinde unu amestecu de bucuria si de strigari, pucinu i pasá de adeveru, poft'a lui erá sa lingusiasca. Pisone, din svatulu lui Sagitta séu din insadit'ai modestia n'a essîtu afóra, si nu s'a lasatu la favórea plebii. Dupa ce a cercetatu pe centurione si a descoperitu ca acestu omu cautase pretestu cá sa lu ucida, a pusu sa lu essecuteze la mórte, nu atatu din sperantia spre a 'si mantui viati'a, catu mai vertosu din mania contr'a ucidiatoriului, deórace totu acest'asi luase parte si la perderea lui Clodiu Macru, si manile cruntate de sangele legatului, elu acum le redicase la uciderea proconsului. Pe urma, dupa ce printr'o proclamatiune, in care se vedea ingrigirea sa, aru fi dojenitu pe Cartaginesi, ne mai ocupanduse nice cu afacerile ordinarie ale oficiului seu, se inchise in casa, cá sa nu mai dea causa la ver o noua misicare a plebii nice macaru prin intemplare.

L. Dar, candu Festu luà cunoscintia despre turburarea plebii, despre esecutarea la mórte a centurionelui si despre cate altele, adevérate séu false, essagerate cum se intempla prin faima, tramise calareti pentru cá sa ucida pe Pisone. Acestia venindu rapede, irumpu pre opacitatea dîlei crepande in cas'a lui Pisone cu sabiele scóse, parte mare din trensii necunoscendu pe Pisone caci alesese puni din ajutória si mauri spre efeptui-

rea uciderii. Nu departe de cas'a de dormitu intalnindu pe unu servu lu intrebara: *cine e, si unde e Pisone?* Servulu respunde cu o nobile minciuna: *ca elu e Pisone,* si pe locu fu decalatu; nu multu dupa aceea fu ucisu si Pisone. Caci erá nescine aci care lu cunoscea, Bebiu Massa, unu procuratoru in Africa, biciu adeveratu pentru toti ómenii de omenia, care intre casiunatorii releloru, ce curendu dupa acest'a le suferiramu, ni se va infacisiá pre scena mai de multe ori. Festu plecà la legiunea dela Adrumetu, unde statuse asceptandu essitulu, puse in féra pre Cetroniu Pisanu, prefectulu taberei, din mania personale, dar numindulu satelitu a lui Pisone; pe cativa centurioni si soldati i pedepsi, pe unii i darui; dar nice pre unii nice pre altii dupre meritu, ci cá sa 'si dea aerulu ca aru fi inabusitu o revolta. Apoi impaciui cért'a dintre locuitorii din Ea si cei din Lepti, ceea ce desi se nascuse din causa de nimica, din rapirea fructeloru si a viteloru intre tierani, acum se continuá cu putere armata. Caci poporulu din Ea, fiindu mai pucinu la numeru, chiamase intr'ajutoriu pre Garamanti, unu poporu nedumeritu acest'a, si bogatu prin furturile de pe la vecini. Deci Leptitanii s'aflau instrimtorati, campiele loru pradate catu vedeai cu ochii; ei tremurau intre murii sei, pana ce in fine prin intrevenirea coortiloru si a scadróneloru Garamanti fura batuti si lusta inapoi tóta préd'a, afóra de aceea ce acesti nomadi o vendusera la órdele neapropiate din sinulu Africei.

LI. Dar Vespasianu, dupa bataii'a dela Cremona si alte sciri de bucuria ce i veneau din tóte partile prin persóne de tóta classea, cari intreprinsera calatori'a pre mare cu atat'a cutezare cu catu norocu, s'a insciintiatu despre mórtea lui Vitelliu. S'aflau de facia solii regelui Vologesu, cari i oferira 40 de mii de calareti parti. Erá unu ce gloriosu si imbucuratoriu a fi ambiatu cu atatea ajutória de ale sociloru si a nu avea lipse de ele. Lui Vologesu fù tramisa multiemire si i se vestì: *cá sa tramita soli la senatu si scie ca este pace.* Vespasianu cu grigea la trebile Italiei si ale Romei, primi noutati rele despre Domitianu *cá si cum acest'a aru fi trecutu preste marginile etatii si cele iertate la unu fiiu.* De aceea dede partea cea mai mare a ostirii lui Titu cá sa aduca la capetu ce mai remasese din resbelulu cu Iudeii.

LII. Se vorbiá ca Titu inainte de plecare aru fi rogatu pre tatas'o intr'o vorbire mai lunga: ca sa nu se intirite forá „gandire prin incriminari defaimatórie; sa se arate neprecupitu „si impacabile cotra fiiu. Nu legiunile, nu flotele sunt fortare„tiele cele tari ale domniei, ci numerulu copiiloru. Caci timpulu „norocului, adese ori interesulu séu erórea potu impuciná, amagi, „instrainá pe amici; ma sangele teu nu te lasa, mai alesu pe

„principi, de fericirea principelui, se bucura si altii, la nenoro-„cirea lui iau parte numai cei mai de aprópe; nice fratii insisi „nu voru trai in unire, déca tatalu nu le va da essemplu.“ Vespasianu, nu atatu din imblandîre cotra Domitianu catu imbucuratu de iubirea fratiasca a lui Titu, i dîce, *sa fia pe pace sa adaoge prin resboiu si arme la marirea republicei; de pace si de familia va purtá elu grige.* Apoi puse nauile cele mai iuti incarcate cu bucate sa plece pe mare desi erá enco timpulu furtuneloru. Si in adeveru Roma s'aflá in atat'a lipsa de bucate ca pecandu sosì incarcatur'a lui Vespasianu abiá mai n'avea provisiune pe diece dîle.

LIII. Grigea restabilirii capitoliului 'i o increde lui Luciu Vestinu, unu barbatu din ordinea calarésca, ci cu autoritatea si numele bunu intre cei de frunte. Aruspicii pre cari ia intrebatu svatuira, *cá ruinele santuariului celui dintaiu sa se arunce in balti, si templulu, sa se asiedie pre urmele cele vechi; dieii nu voru cá sa se schimbe form'a cea veche.* In 21 Iuniu pe unu ceriu serinu totu spatiulu catu erá inchinatu pentru templu, erá incinsu cu cordele si cunune. Intrara soldati cu nume de bunu semnu cu ramure santite. Apoi verginile Vestali, cu copii si copile, ai caror'a parinti erau in viatia, stropira cu apa scósa din fontane si rîuri viui. Atunci pretorulu Elvidiu Priscu, dupa ce pontificele Plautiu Elianu a rostitu cuvintele sacramentale, santi ari'a cu victime de porcu, oue si tauru, si intindiendu intrinsecele pe unu altariu de glie verdi, *rogà pe Joue, Junone, Minerva si pe dieii patroni ai imperiului, cá sa dea norocu la cele incepute si locasiurile loru, incepute de pietatea omenésca, sa le inainteze si cu ajutoriulu ddieescu sa le inaltie.* Pe urma atinse córdele cu care erá legata pétr'a fundamentale, si impletite funile. Si dé odata ceilalti dregatori ai statului si preotii si senatulu si ordinulu cavalerescu si o parte din poporu, uniti intru bucuria si zelu trasera pétr'a cea fórte mare la loculu destinatu. Ici colo s'aruncara in fundamentu monete de auru si de argintu, bucati de metalu nativu, care n'au vediutu cuptoriulu topitoriu, ci cum le facuse natur'a. Aruspicii mai dedera svatulu: ca opulu sa nu se profaneze prin nice o pétra séu auru ce a fostu menitu pentru altu ceva. Inaltimea templului s'a mai adausu. Numai acést'a o iérta religiunea; ceea ce se credea a fi lipsitu la marea cuviintia a templului de mai nainte.

LIV. Intr'aceea audienduse despre mórtea lui Vitelliu resbelulu luà o dimensiune mai mare prin Gallia si Germania. Caci Civile depunendu masc'a prefacatoriei s'aruncà acum asupr'a poporului romanu. Legiunile Vitelliane mai voiiá servitutea straina decatu pe Vespasianu de imperatore. Curagea Galiloru s'adause, crediendu ca sórtea armateloru nóstre este

pretotinde aceeasi, caci se latise faim'a *a fi incinse taberele de iernaticu din Mesia si Pannonia de cotra Sarmati si Daci;* unu ce asemine se plasmuise si in privinti'a Britaniei. Cu tóte acestea nimic'a nu desceptase credinti'a atatu, ca s'a apropiatu finitulu imperiului, cá arderea capitoliului. „Gallii ocupasera odinióra Roma; ci remanendu intregu scaunulu lui Joue a remasu nevatamatu si imperiulu, éro acum prin foculu fatalu s'a datu semnulu maniei ddieesci si Druidii intru credinti'a desiérta prorociau ca domni'a lumii va trece la natiunile dincolo de Alpi. Cotra acestea mai amblá faim'a ca capii Gallieloru, tramisi de Ottone in contr'a lui Vitelliu nainte de plecare s'aru fi legatu intre sine cá sa nu 'si uite de libertate, *déca resbóiele civile in sieru necurmatu si nenorocirile interne voru frange pe poporulu romanu.*

LV. Nainte de uciderea lui Flaccu Ordeoniu n'a proruptu nimic'a din ce s'aru fi pututu intielege ver o conjuratiune. Dupa mórtea lui Flaccu amblau curieri incóci si incolo intre Civile si intre Classicu, prefectulu unui scadronu Treverianu. Cu nobilitatea si cu averea Classicu intrecea pe ceilalti; elu se tragea din familia de rege, seminti'a lui erá stralucita in pace si resboiu. Dupre stramosii sei, insusi se laudá ca e mai multu inimicu decatu sociu alu poporului romanu. Cu acest'a se insocira Juliu Tutore si Juliu Sabinu, acel'a unu Treverianu, acest'a unu Lingoneanu. Tutore erá pusu de Vitelliu cá sa apere marginile de cotra Rinu ale imperiului; éro Sabinu, pe lunga innascut'a i desiertatiune, ilu mai inflacará si lustrulu unei origini false ca adeca fericitulu Juliu Cesare candu se batea prin Gallie placendui aru fi cunoscutu pe stramósi'a aceluia. Acestia prin intrevorbiri secrete cercara inimele celorulalti. Dupa ce ei a legatu de caus'a sa prin complicitate pe aceia ce i crediura buni spre acest'a, apoi se adunara intr'o casa privata din colonia, caci burgarimea se ingrozia a luá parte pe facia la atare inceputuri. Totusi au fostu de facia unii din Ubieni si din Tungri. Ci puterea cea mai multa erá langa Trevereni si Lingoneni. Lapedara svatuirea impreunata cu intardîerea, strigau pe intrecute: „poporulu romanu turbéza in desbinari, legiunile sunt „taiate in bucati, Italia e devastata, Roma se ocupa acum chiaru; „tóte armatele sunt incurcate in cate unu resboiu; ajunge sa se „pazésca Alpii, si atunci intarinduse libertatea, Galliele n'au de„catu sa caute unde voiiescu a pune margini la puterea sa."

LVI. Ce s'au dîsu s'au si aprobatu; in privinti'a remasitiei armatei Vitelliane erau nedeterminati. Cei mai multi opinau cá sa ucida pe acesti ómeni rebeli, necredintiosi si patati cu sangele duciloru loru. Argumentele pentru crutiare triumfara; cá nu cumva taiindulise tóta speranti'a de iertatiune sa

devina si mai cerbicosi. Mai virtosu sa sa alesiuiasca a tĭné un'a cu densii; ucidiese numai legatii vlogulu celalaltu cunoscendusi foradelegile si sperandu nepedepsire usioru se voru uni cu densii. Asta forma avù antai'a adunare; se tramisera agitatori prin tóta Gallia cá sa o rescóle la bataiia. Intr'altele capii faciareau subordinatiune pentru cá sa decule mai pe nepregatite pe Vocula. Totusi au fostu si de acei'a cari adusera acést'a la cunoscinti'a lui Vocula. Ci i lipseau puterile spre a sugrumá rescól'a, caci legiunile erau necomplinite si necredintióse. Pusu intre nisce soldati de credintia suspecta, si intre inimici ascunsi socotì ca partea cea mai intielépta pentru presente e cá sa se prefaca si densulu si sa se apere cu mediale cu care lu ataca; deci se coborì [1]) la colonia Agrippinense. Aci fugì si Claudiu Labeone, prin coruperea pazitoriloru, dupa ce elu, cum s'a dîsu mai susu,[2]) a fostu prinsu de Civile si sgonitu din tiéra la Frisi. Labeone a promisu, ca déca i se voru dá trupe, va merge la Batavi, si va intórce la societatea romaniloru partea cea mai insemnata a locuitoriloru. Dupa ce i se dede o céta pucinu numerósa de pedestri si calareti, fora a cutezá cevasi la Batavi, atrase pe cativa din Nervi si Betasi suptu arme. Cotra acestea mai atacà elu, mai multu pre furisiu decatu prin bataiia, pre Canninefati si Marsaci. Vocula alesiuitu prin insielatiunile Galliloru, a purcesu contr'a inimicului.

LVII. Nu erá departe de *Vetera,* candu Classicu si Tutore suptu pretestu de recunóscere apucandu inainte incheiara legatura cu ducii Germaniloru. Atunci pentru primadata despartiti de legiuni se inchidu cu valu in taber'a propria, desi Vocula i jurá sa nu faca acést'a: „ca caus'a romana n'a ajunsu enco „pana acolo prin resbelele civile cá sa fia despretiuiti chiaru si „de nisce Trevereni si Lingoneni; ca mai sunt enco provincie „credintióse, armate vincitórie, norocululu imperiului si diei resbu„natori. Asiá mai de multu Sacroviru si Eduii, si mai deunadi „Vindice si Galliele cadiura fiacare numai in cate o singura ba„taiia. Aceiasi diei, aceeasi sórte fatale ascépta érosi pre cal„catorii de legatura. Fericitulu Juliu si Augustu le au cuno„scutu mai bine inimile loru. Galba, cu iertarea tributeloru „sale [3]), le a insuflatu spiritulu de inimicitia. Acum supt jugu „blandu ei sunt inimici; despoiati si predati voru fi amici.“ Acestea vorbì in tonu falosu, si dupa ce vede ca Classicu si Tutore staruescu intru necredinti'a loru, si intórse marsulu cotra Novesiu. Galli s'asiediara in tabera pre campia la distantia de doua miia de aci. Aci mergendu desu centurionii si soldatii se

---

[1]) Dupre cap. XXXVII. elu s' aflá in Moguntiacu, de acea dîce Tac. descendit. [2]) Vedi cap XVIII. Lib. IV. [3]) Vedi cap. LI. Lib. I.

lasara a se cumpará incatu o armata romana (o crima ne mai audîta!) sa jure credintia la strainu, si dreptu garantia pentru atare foradelege sa promita mórtea séu legarea legatiloru. Vocula, desi cei mai multi ilu svatuiau ca sa fuga, a crediutu ca face trebuintia de cutezare, si adunandu ostirea tienù urmatórea alocutiune:

LVIII. „Nice odata vorbindu cotra voi n'am fostu mai in„grigeatu de sórtea vóstra si mai liniscitu despre a mea. Caci „ca mi se pregatesce perirea, audu bucurosu, si ca io privescu „mórtea intre atatea rele cá unu capetu alu suferintieloru. De „voi mi este rusîne si mila, de voi contr'a caror'a nu se pre„gatesce nice lupta, nice bataiia; caci acést'a aru fi o datina a „resbelului si unu dreptu alu inimicului; Classicu spereaza a „purtá resboiu cu poporulu romanu prin manile vóstre; elu ve „duce la domnia si juramentulu Galliloru. Déca pona intr'atat'a „ne a parasitu in presente norocululu si bravur'a, nu cumva ne „lipsescu si essemplele cele vechi, cum legiunile romane prefe„rira de atatea ori mai bine a peri, decatu sa fia respinsi din „locu? cum socii nostri de atatea ori 'si dedera catatile preda „stricarei, pe sine cu femeile si cu copii sei preda flacareloru, „fora altu pretiu alu peritiunei, decatu credintia si numele bunu? „Acum tocma sustienu fómea si impresurarea legiunile din Ve„tera, fora cá sa se dea nice prin intimidare, nice prin promi„siuni. Noi, pe lunga arme, fetiori si o tabera bine fortificata, „avemu bucate si provisiuni de ajunsu si pentru unu resboiu „catu de lungu. Si bani au fostu mai deunadi destui pentru „*donativu*; luatilu pe acest'a de daru dela Vespasianu séu dela „Vitelliu cum vreti, adeverulu e, ca voi l'ati primitu dela unu „imperatore romanu. Voi vincitori in atatea batai, la Gelduba, „la Vetera, cari de atatea ori ati respinsu pe inimicu, déca ve „temeti de bataiia, acést'a vedibine ca nu e frumosu; anse aci „su valurile, murii si mediale de trahanare, pona candu din „provincile cele mai aprópe ne voru concurá ajutórie si ostiri. „Hei bine, io nu ve placu; dar sunt alti legati, tribuni, fia „chiaru si unu centurione séu soldati. Minunea acést'a sa nu „se duca in tóta lumea ca Civile si Classicu s'au servitu de „voi cá de nisce simbriasi spre a face invasiune in Italia. Candu „Germanii si Gallii ve voru fi dusu pana la murii Romei redi„caviti voi arm'a contr'a patriei? Mi se infioréza sufletulu de „icón'a acestei monstruositati? Tutorelui Trevireanu vreti voi sa i „stati vigilia? Unu Batavu sa fia care sa ve dea voua semnulu „de bataiia? Cu voi sa se completeze sierurile Germaniloru? „In cele din urma care va fi essitulu foradelegii? Candu le„giunile romane voru veni contr'a vóstra, vreti voi sa pribegiti „cá fugari din fugari, tradatori din tradatori, intre juramentu

„nou si juramentu vechiu, cà o mania a dieiloru? Pe tine, „Joue, pré bune si pré mare, pe care de optu sute si douedieci „de ani te amu maritu prin atatea triumfuri; pe tine Cuirine, „parintele cetatii Roma, te rogu si te invocu, cá, déca nu v'a „pré bine placutu voua, sa tîneti nestricata si nepatata acésta „tabera sub conducerea mea, dar nu suferiti ca unu Tutore si „unu Classicu sa o intine si sa o spurce. Dati soldatiloru ro- „mani au nevinovatia, au caintia fora pecatu."

LIX. Acésta cuventare fù primita intre sperantia, temere si rusine in modu variu. Vocula s'a departatu si se ocupá cu mortea; ci iertatii si sclavii ilu oprira de a preveni prin ucidere de buna voiia mortea cea mai foradelege [1]). Classicu tramise pe unu fugaru din legiunea I. cá sa lu ucida fora intardiere. In catu pentru legatii Erenniu si Numisiu i se parù a fi deajunsu cá sa i lege. Apoi ornatu cu insemnele imperiului romanu [2]) intrà in tabera. De si erá intaritu la tota fapt'a rea, totusi n'a pututu sa dîca o vorba a fóra de precetirea juramentului. Jurara cei de facia *pe domni'a Gallieloru*. Pe ucidietorulu lui Vocula ilu resplati cu inaintare la rangu, pe ceilalti, cari dupre cum luasera parte la fapt'a rea, cu daruri. Indata apoi se imparti intre Tutore si Classicu grigea afaceriloru. Tutore constrinse pre Agripineanii incinsi de o putinte ostire, precum si pre tóta militi'a cata s'afla locata la rip'a superiore a Renului, la depunerea aceluiasiu juramentu, dupace a ucisu in Moguntiacu pre tribuni si a sgonitu pre prefectu, cari se inprotiveau. Classicu puse pe cei mai de nimic'a din tradati cá sa mérga la impresurati spre a li oferi iertatiune, déca se voru conformá cercustariloru presenti; la casu contrariu pentru densii nu mai este sperantia; fómea, sabi'a si desperatiunea i ascépta. Tramisii se provocara la essempulu ce 'l au datu insii.

LX. Impresuratii, impinsi de o parte de simtiulu de datoria, de alt'a de nevoile fómei se cumpaniau intre onóre si infamia. In acésta indoire le lipsiau nutrimentulu usitatu si neusitatu dupa ce mancasera vitele de jugu, caii si alte animale necurate si spurcate, pe care lipsea cea mare le prefacuse in nutrimentu. In cele din urma mancandu tufe, radacini si ierburi crescute printre petre fura unu monumentu alu miserieloru si alu rabdarii, pona candu frumós'a lauda o patara print'runu finitu urîtu, tramitiendu soli la Civile cá sa lu róge pentru *viati'a* loru. Rugatiunea nu li s'a primitu decatu numai dupace au juratu in domni'a Gallieloru. Civile reservà sie *predarea taberei*,

[1]) *foedissimam mórtem*, caci o efaptui unu desertore. [2]) cu fasciculi si Lictori.

le dà custodia, cari se retiena banii, pe fetiori dela cara si sarcinele, si altii cari sa escortéza pe usiurati de avere. Cam pe la a cincea pétra miliaria sculanduse Germanii i ataca in marsu pe neasceptate. Cei mai bravi fura taiati pe locu, multi pribegindu, cei lalti fugira inapoi la tabera; Civile se planse vedi bine, si imputà Germaniloru, *cà 'si ar fi calcatu hotiesce credinti'a.* De a fostu acést'a numai o facieria, séu cà dora n'ar fi fostu in stare a infrená pre turbati, nu se scie. Dupa predarea taberii, 'i pusera focu, si toti cati mai remasera din bataiia se facura jertfa flacareloru.

LXI. Civile, care in urm'a unui votu barbaru 'si lasase plete lungi si sîle vapsise rosiu, de candu s'a revoltatu in contr'a romaniloru, acum, dupa taierea legiuniloru romane, le depuse. Se mai vorbiá cà pe unii din prinsii in resboiu i ar fi espusu de tînta la copilulu seu cá se dea intr'ensii cu sageti si proiectilie copilaresci. De alta parte nice insusi, nice altu careva dintre batavi n'a juratu credintia Gallieloru, intemeinduse pre puterea Germaniloru, si sperandu, déca va veni lucru la bataiia contr'a Galliloru pentru domnia, prin lustrulu numelui seu sa preponderéze. Mummiu Lupercu, legatulu legiunii, fù tramisu cu daruri la Veleda. Acésta vergura de seminti'a Bructeriloru avea o domnia intinsa, dupre vechea datina la Germani, cá pe cele mai multe femei sa le tiena de proorocitie si marinduse desiert'a credintia, de dieitie. Si pe atunci védi'a Velidei crecuse tare; caci ea predîsese germaniloru progrese fericite si peirea legiuniloru. Dar Lupercu a fostu ucisu pe cale. Pucini dintre centurioni si tribuni, nascuti Galli, sunt retienuti dreptu amanetu alu legaturei. Taberele de iernatu ale coortiloru, scadróneloru si legiuniloru sunt stricate si arse, mai lasandu in fiintia numai pe acelea ce erau asiediate la Mogontiacu si Vindonisa. [1]

LXII. Legiunea XVI dimpreuna cu trupele ajutatórie, care se inchinasera de odata, este comandata sa mérga dela Novesiu la coloni'a Treveriloru, prefiganduise dioa in care sa esse din tabera. Totu timpulu din mediu ilu petrecura sbuciumati de feliurite grige: cei mai fricosi tremurandu de essemplulu ucisiloru la Vetera; cei mai bravi de rusine si infamia: *cà ce felu de marsu e acest'a? cine le va fi duce pre cale?* si cà *acum tóte sa spendiure de bun'a placere acelor'a pe cari si i au facutu domni pe viatia si mórtea loru?* Altii nepasandule de rusine 'si legau banii si ce aveau mai scumpu in giurulu loru unii 'si scoteau armele si se incingeau cu darde ca la bataiia. Intre aceste ganduri vení or'a purcederii, mai trista decatu fù asceptarea. Caci

[1]) Adi Vindisch in cantonulu Bernei in Elvetia.

pe cele ce i'aru resista. Dupace a supusu pre Sunici si din junimea loru a formatu coorti, Claudiu Labione cu o mana de Betasi, Tungri si Nervi, adunati in pripa, bizuinduse in pusetiunea sa, caci ocupase de mai nainte podulu de preste riulu Mosa, se opuse la inaintarea mai departe a lui. Se bateau intre angustie cu norocu dubiu, pona candu Germanii trecendu in notu riulu, luara de la spate pre Labione. In acelasi timpu Civile, din cutezare séu intielegere de mai nainte, navali in mediloculu cetei Tungriloru strigandu cu voce tare: „Nu pentu aceea „am prinsu noi armele cá dóra Batavii si Trevirii sa domnésca „preste popóra. Departe sa fia dela noi acésta trufia. Primiti „societatea nóstra, io trecu la voi, cá duce séu cá simplu sol„datu cum ve va mai placé.“ Soldatimea sa induplecá, si bagà sabiele in téca pecandu doi din fruntasii Tungriloru, Campanu si Juvenali, i dedera tóta gintea. Labeone fugi inainte de a fi incinsu. Civile impreuna cu ostirea sa si pe Betasi si Nervi dupa ce mai antaiu i a juratu. Elu crescea cu puterea séu pentrucà inimile poporatiuniloru eráu inspaimentate séu caci treceau la densulu din inclinare.

LXVII. Intr'aceea Juliu Sabinu, dupace au datu josu monumentele pre care erá insemnata legatur'a cu romanii, puse sa lu prochiame *de Cesare;* apoi dede navala cu o multîme neregulata de Lingoneani asupr'a Secuaniloru; unu poporu marginasiu si credintiosu nóua. Secuanii primira bataii'a; noroculu ajutà caus'a cea mai buna, Lingoneanii fura batuti. Sabinu parasi lupt'a cu atat'a frica cu cata cutezare nechipzuita o precipitase. Ero cá sa se latiasca faim'a cà ar fi peritu, puse focu la cas'a in care fugise. Omenii au crediutu cà aci a muritu mórte de buna voiia. Dar prin ce fine apucaturi si in ce ascunsuri 'si a mai prelungitu viati'a in cursu de noue ani enco, precum si despre constanti'a amiciloru lui si despre minunatulu essemplu ce l'a datu soci'a lui, Epponin'a, voiu vorbi la loculu seu. [1]) Fe-

[1]) Naratiunea ulteriore a acestui episodu tragicu promisa aci erá cuprinsa in cartile istoricului nostru, cari s'au perdutu. Spre intregire serviasca ceea-ce ne spune Dione Cassiu LXII, 3. si Plutarcu Erot. XXV.

Celu de antaiu dîce: Unu órecare Juliu Sabinu, omu de frunte intre Lingoneani, facuse rescóla, adunase o céta de soldati si s'a prochiamatu pe sine Cesare. Vincinduo in cateva atacuri, se ascunse intr'o gropa suterana, petrecù aci noue ani cu soci'a sa si a facutu cu densa doi copii. Descoperitu in fine a fostu dusu la Roma. Eponina aratandu copii sei lui Vespasianu dîcendu: pe acestia, o Cesare, i am nascutu si i am crescutu supt pamentu, cá sa fimu de ai nostri mai multi, cari sa te rogàmu. Vespasianu si cei de prin pregiuru plangeau, dar gratia nu i s'a datu.

Plutarchu in scriptur'a sa despre Amóre naréza urmatóriele cercustari ale acestui evenementu. Julius (Civile), carele rebelase in Gallia, avea, vedi bine, multi soci, intre altii, pe Sabinu, unu june, nobilu, destinsu intre altii

ricit'a bataiia a Secuaniloru puse stavila la impetuositatea resboiului. Cu incetulu cetatile 'si venira in simtiri, incepura a respectá dreptulu si tractatele, mai antaiu de toti Remi cari publicara prin tóte Galliele: *cá prin deputati tramisi sa se svatuiasca la unu locu cà ce voru libertate séu pace.*

LXVIII. Dar in Rom'a, unde tóte se povestiau intr'o facia mai rea, Mucianu erá turburatu cà ducii, desi cu capacitate probata (elu tramisese deja pe Gallu Anniu si pe Petiliu Ceriale) nu voru puté veni de capu rebeliunei. Cotra acest'a Roma nu se puté lasá fora gubernatore; se temea de patimile cele nedumerite a le lui Domitianu, cà Primu Antoniu si Varu Arriu i erau suspecti, am spusu. Varu, cá capu alu pretorianiloru, avea putere si arme in mana. Mucianu ilu scóte din acestu locu si cá sa nu lu lase nemangaiatu ilu face mai mare preste provisionare. Si pentru cá sa moiia pe Domitianu, care nu erá alianu lui Varu, dà prefectur'a preste pretoriani lui Arretinu Clemente, care erá unitu prin legatura de afinitate cu cas'a lui Vespasianu si favoritu lui Domitianu, dîcendu: *cà tatalu lui Arretinu a implinitu cum se cade acestu postu supt Caiu cesarele; cà numele lui si acum enco e placutu soldatiloru, si cà si insusi fiiulu de si tiene de ordinea senatoréśca, e capace a purtá amendóa oficiale.* Cei mai ilustri din Roma trebuiau sa merga impreuna, altii intrigau sa mérga. Totu deodata se inarmau Domitianu si Mucianu, ci cu diferite inclinari; acel'a pripinduse din speranti'a si foculu teneretieloru, acest'a impletindu la pedece pentru cá se astempere pe inflacaratu, cá nu cumva impinsu de felosi'a etatii séu de svaturi inimice, dupa ce va pune man'a pe armata

---

cu averea si cu védi'a. Intreprinderea loru anse n'a isbutitu: de frio'a pedepsei unii se-sinucisera, altii fura prinsi din fuga. Sabinu usioru ar fi pututu scapá la gintile amice, elu anse avea o só̆cia cum se cade, numita Empone, ceea-ce grecesce s'ar puté dîce Eroina. Pe acést'a i erá cu neputintia sa o lase, dar totu asia de pucinu putea sa o iá cu sine. In mosi'a sa elu avea o bolta suterana, despre carea nu sciá nimene, a fora de doi iertati ai sei. Pe ceilalti servi i a gonitu, cá si cum ar fi avutu de gandu a se-sinucide prin veninu. Pe cei doi iertati credintiosi i luà cu sine si se cobori in bolt'a suterana. Apoi tramise pe unulu din ceilati, pe Martialu la soci'a sa, cu vestea, cà a peritu prin veninu, si cà corpulu seu a arsu dimpreuna cu cas'a. Prin dorulu sociei sale voiiá elu a consolidá credinti'a despre plasmuit'a mórte a sa, ceea-ce s'a si intemplatu. Ea cadiù la pamentu vaietanduse si plangendu, si petrecù trei dîle si trei nópti nemancata. Sabinu aflandu acésta si temenduse, cá sa nu i se intemple ceva, o insciintià prin Marcelu pe supt mana, cà traiesce si s'afla ascunsu; dar o róga, cá sa mai fia cátuva timpu in doriu anca si sa-si jóce rol'a de prefacatoria catu mai naturale. Ceea-ce a si facutu soci'a sa. Cu tóte acestea impinsa de doru cercetá nóptea pre barbatuso, si se intorcea erosi acasă. De atunci a traitu ea cu densulu in cursu de 7 lune (de 9 ani dîcu Tacitu si Dione Cassiu). A facutu 2 copii, si cá o leoica i cresců in pescera. Vespasianu nu i a iertatu.

sa compromite si pacea si resbelulu. Legiunile vincitórie a XI-a si VIII-a, dintre cele Vitelliane a XXI, din cele conscrise de curentu a II fura duse preste muntii Apenini si Cotici, o parte preste cei Graici; din Britania fù chiamata XIV, din Ispania a VI si a X-a. Faim'a despre venirea ostirei si propri'a natura a comunitatiloru Gallice inclinate cum erau spre simtiemente mai blande efeptui ca sa se adune la Remi. Aci adastá o solia din partea Treveriloru, si cu acest'a Tuliu Valentinu agitatorulu celu mai ageru alu resbelului. Acest'a printr'o cuventare premeditata versà contr'a poporului romanu tóte defaimele si urîtiunile indatinate a se imputá imperatieloru celoru mari. Unu capu turburatoriu acest'a facutu spre a aprinde facli'a rescólei, si placutu la cei mai multi pentru elocenti'a lui cea lipsita de bunulu simtiu.

LXIX. Juliu Auspice anse, unulu din fruntasii Remiloru, vorbi *despre puterea romaniloru si despe bunatatile pacii*; si *cà resbelulu se incepe uneori de cei fricosi, si apoi se pórta cu periclulu celoru mai bravi, precum si ca legiunile deja le sunt la capu.* In acestu modu conteni elu pre cei mai intielepti prin respectu si simtiulu de credintia, pre cei mai juni prin periclu si intimidare. Laudara curagea lui Valentinu si se luara dupa svatulu lui Auspice. Este constatatu cà Treveriloru si Lingoneaniloru le a stricatu inaintea Gallieloru, cà ei, candu cu rescól'a lui Vindice, tienusera cu Verginiu. Pe cei mai multi i a speriatu jalusi'a provincieloru: *Cine sa fia capulu resbelului? Cine sa aiba dreptulu a consultá auspiciale? Unde sa fia scaunulu imperatiei, candu tóte aru essi dupre dorintia?* Victori'a anca nicaiure, dar discordi'a erá aci; de orace certanduse se laudau unii cu aliantiele, altii cu puterile si averile séu cu vechimea originei sale. Superati de fiitoriu remasera pe langa presente. In numele Gallieloru se scriu epistole la Treveri: *cá sa se lase de bataiia, caci cainduse, iertatiunea se pote capatá, pentru care rugatorii stau gata.* Susmentionatulu Valentinu se opuse, si astupà urechile comunitatii sale, ocupatu nu atatu intru organisarea resbelului, catu activu in adunarile poporali.

LXX. Deci nice Treverii, nice Lingoneanii si celelalte comunitati ale rebeliloru nu 'si incordara puterile amesuratu cu intreprinderea sa cea cutezatória. Nice macaru ducii nu se svatuiau de comunu. Ci Civile retaciá pe cài neamblate a le Belgiei nisuindu a prinde séu a sgoni pe Claudiu Labione. Classicu, petrecandu de ordinariu in linisce trandava se bucurá de domnia cá si candu ar fi fostu castigata deja. Nice macaru Tutore nu s'a grabitu a 'si asigurá rip'a Germaniei superiori si angustiele Alpiloru ocupandule cu trupe. Intr'acestea legiunea a XXI. strabatù dela Vindonissa, éra Sestiliu Felice cu coortile

ajutatórie prin Retia. Cu densii se impreunara cét'a de calarime a singulariloru, care recrutata odiniora de Vitelliu trecuse apoi in partea lui Vespasianu. Capitanulu ei erá Juliu Briganticu nepotu de sora lui Civile, si, precum de ordinariu urele dintre rudenie sunt cele mai ferbinti, unu uritoru alu unchiuso si uritu de acest'a. Tutore, dupa ce a inmultîtu trupele prin recrutati de curundu din Vangioni, Caracati si Triboci, le fortificà cu veterani pedestri si calareti, pe cari i amagise prin promisiuni séu i constrinsese prin intimidari. Acesti'a taiiara coortea pretramisa de Sestiliu Felice; apoi candu s'apropiau ducii si ostirea romana, se intórsera printr'o desertare onorabile la ai nostrí, urmati fiindu de Triboci, Vangioni si Caracati. Tutore in fruntea Treveriloru, lasandu la o parte Mogontiacu, se duse la Bingiu, unde se credea a fi in securitate caci rupsese puntea de preste riulu Nava; dar coortile, care mergeau in contr'a lui sub conducerea lui Sestiliu, gasindu unu vadu, ilu ataca si lu batu. Acésta bataiia perduta a implutu de frica pre Treveri; soldatulu de rendu lapedà dela sine armele si se risipi incóci si incolo preste campii. Unii din capetenii, spre a se paré cà ei au fostu cari s'au lasatu mai antaiu de resbelu, fugira pe la acelea comunitati, cari nu calcasera legatur'a cu romanii. Legiunile aduse dela Novesiu si Bona, cum s'a dîsu, la Treveri jurara credintia din propri'a misicare lui Vespasianu. Acést'a s'a facutu in lipsea lui Valentinu. Candu acest'a s'a intorsu furiosu, gat'a à turburá desnou tóte si a le espune la peire, legiunile se scapara la Mediomatrici, unu poporu aliatu. Valentinu si Tutore constrinsera pe Treveri érasi la arme; ei ucisera pre legatii Erenniu si pe Numisiu, cu scopu cá impucinandule speranti'a de iertatiune sa intarésca prin crima legatur'a.

LXXI. In acésta stare erá resbelulu, candu a venitu la Moguntiacu Petiliu Ceriale; venirea lui marì sperantiele. Insusi unu omu iubitoriu de lupta mai bunu intru a despretiui decatu a se pazi de inimicu, inflacarà cu vorbe felóse pe soldati, otaritu a se bate fora intardîere indata ce i se va infacisiá ocasiune. Pe fetiorii recrutati in Gallie i tramise pe la casele loru, *dîcendule sa spuna la ai sei: ca legiunile sunt de ajunsu pentru imperatia; socii aru face bine sa se intórca la ocupatiunile pacii, cu tóta securitatea cá si candu resbelulu s'aru fi finitu, de órace a apucatu pe manile romaniloru.* Acésta mesura facù pe Galli sa fia si mai inclinati la supunere, caci dupa ce si capatara fetiorii suferiau mai bine darile, chiaru pentru ca se refusau erau mai pleeati spre servitiu. Dar Civile si Classicu, candu audira: *ca Tutore e batutu, Treverii taiati si ca tóte mergu bine inimiciloru,* spaimentati 'si concentréza rapede cetele loru cele risipite, si svatuescu prin curieri desi pe Valentinu, cá sa nu se

espuna la periclulu unei batalie otaritória. Ceriale, dupa ce a tramisu la Mediomatrici, ómeni cá sa intórca pre o cale mai scurta legiunile contr'a inimicului, adunandu la sine pre soldatii cati s'aflau la Mogontiacu si pre cati i adusese cu sine, cu atatu mai rapede veni in marsu de trei dîle la Rigodulu, care locu Valentinu cu o mana numerósa de Treveri ilu tienea ocupatu, si pre care acest'a, desi erá ingraditu de munti si de riulu Mosela, ilu mai fortificase cu gropi si cu stavile de pétra. Ci fortificatiunile acestea nu sparià pe ducele romanu, elu comandà pedestrimii cá sa dea navala asupr'a fortificatiuniloru, éro calarimei sa se puna in sieru de bataiia pre dealuri; caci elu despretiuiá pre unu inimicu adunatu cum s'a intemplatu, care nu potea fi ajutatu de locu pona acolo incatu ai sei sa nu lu infranga numai cu bravur'a. Suisiulu s'a cam intardiatu, espusi cum militarii erau la proieptiliele inimicului. Candu anse ajunse la incaieratura barbarii fura adusi in disordine si resturnati cum restorni unu muru in ruine. O parte a calarimii dandu róta pre cóste de dealu mai drepte luà prinsi pe cei mai de frunte dintre belgi intre acestia si pre ducele Valentinu.

LXXII. A doua dî Ceriale a intratu in Coloni'a Treveriloru; soldatulu ardea de pofta cá sa dirime cetatea: „Acést'a „e patri'a lui Classicu, acést'a a lui Tutore dîceau, prin per„fidi'a loru au fostu impresurate si ucise legiunile. Ce pecatu „mare facuse Cremona, ca au rapit'o din sinulu Italiei, pentru „ca pusese pedeca de intardiere numai o nópte la vincitori? „Éca aci la marginile Germaniei o cetate ce salta de bucuria „ca a predatu ostirile si a ucisu pe duci. Iae-se pred'a pentru „fisicu, loru le e destulu arderea si dirimarea cetatii rebele; „prin acést'a s'aru rescumperá stricarea atatoru tabere romane.“ Ceriale de frica ca sa nu atraga asupr'a sa infamia, candu aru parea ca insufla soldatului desfreulu si crudimea, le stemperà turbarea; si ei lu ascultara, caci dupa incheierea resbelului civile, ei devenira mai moderati facia cu cei straini. Ticalosi'a in care aparura legiunile aduse din tiér'a Mediomatriciloru, le a intorsu inimile dela aceea. Mustrate de consciinti'a foradelegii ele statu triste, cu ochii plecati la pamentu. Ostirea nu le a primitu cu salutarea indatinata; nu dau nice unu respunsu nice la cei ce cercá a le mangaiá séu a le vorbi, ascunsi prin corturi se feriau si de lumin'a dîlei; acést'a totusi nu erá atatu periclu séu frica, catu rusine si desonóre ce i apasá asiá de tare; de óraco si vincitorii insusi stau inmarmuriti, cari, fóra sa cuteze a pune pentru densii o vorba de rugatiune, prin lacrime si tacere le cereau iertatiune. In fine Ceriale linisci inimile: *este fapt'a sórtei,* vorbì elu, *ceea ce s'au facutu prin discordi'a soldatiloru si a duciloru, séu prin viclesiugulu inimiciloru; dîo'a*

acést'a sa o socotéasca ei cá inceputulu militarituluí si alu juramentului loru; de faptele cele trecute nice imperatorele nice insusi nu va sa 'si mai aduca aminte. Atunci fura primiti in aceeasi tabera si cete de cete li s'a datu ordinu cá in disputa séu cérta nimene sa nu cuteze a imputá cameradului seu ca a rebelatu séu ca a fostu vincitu.

LXXIII. Dupa acést'a chiamà pe Treviri si pe Lingoneani la adunare si le vorbì asiá: „Eu n'amu intrebuintiatu „nice odata artea vorbirii, si amu sustienutu bravur'a poporului „romanu prin arme. Dar, pentru ca la voi au mai virtosu vor„bele trecere, si ca binele si reulu voi nu lu pretiuiti dupre na„tur'a sa, ci dupre dîsele turburatoriloru, m'amu otarîtu sa ve „spunu pucine, cele ce dupa finirea resbelului v'aru fi vóa mai „de folosu a le fi audîtu decatu nóa a le fi dîsu. In tiér'a vó„stra si intr'a celorulalti galli intrara ducii si imperatorii romani „nu din ver o pofta, ci chiamati fiindu de stramosii vostri pe „cari discordi'a i obosise pona la mórte, si pentru ca germanii „chiamati intr'ajutoriu impusesera jugulu servitutii de o potriva „si sociloru si inimiciloru. Sunt destulu de cunoscute bataiiele „nóstre contr'a Cimbriloru si Teutoniloru, greutatile cele mari „ale ostiriloru nóstre si efectulu cu care terminaramu noi resbele „germaniće. Nu pentru aceea tienemu noi ocupate ripele Re„nului cá sa scutimu Italia, ci pentru cá unu altu Ariovistu sa „nu mai puna man'a pe Gallie. Au dóra voi credeti ca Civile „si Batavii si gintile trarenane ve iubescu pe voi mai tare, de„catu cum au iubitu stramosii loru pe parintii vostri? Germanii „voru avé pururé aceeasi causa a trece in Gallie: poft'a, iubi„rea de argintu si inclinarea de a 'si schimbá locuinti'a, pentru „cá, dupa parasirea baltiloru si a pustietatiloru sale, sa se faca „domni preste acestu pamentu atatu de fructiferu si preste voi. „De altmintrea ve arata libertate si nume frumóse; ci trebue „sa sciti ca enco nimene n'a poftitu strainului servitute siesi „domnia, cá sa nu fi luatu indesiertu tocma aceste vorbe.

LXXIV. „Regi, resbóie pururea acestea erau prin Gallie „pona ce cadiurati supt legile nóstre. Noi, desi ne ati atacatu „de atatea ori, totusi dupre dreptulu victoriei, nu v'amu impusu „mai multu decatu a fostu necesariu la sustienerea pacii. Pen„tru ca liniscea popóraloru nu póte stá fora arme, nice armele „fora soldu, éro soldulu fora tributu. Celelalte tóte le avemu „de comunu. Insive comandati legiunile nóstre cele mai multe, „insive administrati provinciele acestea si altele. Nu este nice „o preferintia séu eschidere. Dela principii cei buni voi trageti „folóse cá si noi, desi sunteti departe; éro cei crudi apasa „asupr'a nóstra celoru dimpregiuru. Precum suferiti secet'a, „ploile cele multe si alte plage ale naturei suferiti, asemine si

„lucsulu si iubirea de argintu a domnitoriloru. Catu sunt ómeni, „voru fi si pecate. Dar acestea nu su fora fine, si se resbuna „prin intrevenirea altora mai buni: afóra numai déca nu veti fi „sperandu ca domni'a lui Civile si Tutore va fi unu gubernu „mai moderatu, séu ca ei voru intretiené armate cu dari mai „pucine decatu acum pentru infrenarea Germaniloru si a Britani„loru. Caci romanii odata goniti (de ce sa ne ferésca dieii) ce „aru fi alta, fora numai resboiulu tuturoru gintiloru intre sine? „Noroculu si disciplin'a militara de optu sute de ani au conso„lidatu acestu colosu carele nu se póte dirimá altfelu decatu „numai prin strivirea dirimatoriloru. Ci periclulu celu mai mare „este pentru voi, cá unii ce aveti auru si bogatie causele cele „mai de frunte ale resbelului. Asia dar iubiti, adorati pacea si „Roma, la care cei vinciti cá si vincitorii avemu egalu dreptu. „Documentele norocului nostru si alu vostru sa ve fia pova„tiuitoru cá sa nu prefirati la supunere cu securantia o cerbicia „cu perire.“ Prin atare cuventare se liniscira si prinsera inima barbarii cari se temeau de mai reu.

LXXV. Ostirea victoriósa tienea ocupatu tieritoriulu Treveriloru, pecandu Civile si Classicu tramisera o epistola cotra Ceriale, alu careia cuprinsu erá urmatoriulu: „Vespasianu e „mortu, desi scirea acést'a se tiene secreta; Roma si Italia este „secatá prin resbelulu civile; Mucianu si Domitianu sunt nume „desierte si fora putere. De va voi Ceriale domni'a Gallieloru, „atunci ei sunt multiemiti cu marginile tiereloru sale; de i mai „place bataiia, ei o primescu si acést'a.“ Ceriale n'a respunsu nimica lui Civile si Classicu. Pe carele o adusese dimpreuna cu scrisórea l'au tramisu la Domitianu. Inimicii veniau din tóte partile in cete despartite. Multi tienu de reu pe Ceriale ca i a lasatu a se impreuná, candu aru fi pututu sa i bata separati. Ostirea romana trase grópe si valu in giurulu taberei sale, unde mai nainte se asiediase fora sa i fia aminte a se fortificá.

LXXVI. La Germani se certau cu pareri impartite. Civile opiná: „cá sa ascepte venirea popóraloru trarenane; de a caror'a frica puterea cea infranta a romaniloru se va sdrobi. „Ce altu ceva sa fia Gallii decatu pred'a vincitoriului? si totusi „ce este tare la densii, Belgii stau pe facia séu cu inima langa „sine.“ Tutore dîcea: „ca prin intardierea sa castiga Romanii, „de órace armatele acuru din tóte laturele. Din Britania a tre„cutu o legiune, alt'a e chiamata din Ispania; unele vinu din „Italia; si acestea nu sunt nisce trupe adunate in pripa, ci nisce „soldati vechi si cercati in resbelu. Germanii, spre care ve in„temeiati, nu se lasa nice a se conduce, nice a se comendá, ci „ei facu dupa cum le place in tóte. Déca e vorb'a de bani si

„de daruri, singurele medie, prin care se potu cumpará ei, de „acestea se afla in mai mare indestulare la Romani; si ca la „densii nimene nu este pona intr'atat'a iubitoriu de resbelu cá „pentru acelasi pretiu sa nu voïasca mai bine a remané in „pace decatu a se espune la periclu. Éro de veru atacá indata, „atunci Ceriale n'are alte legiuni decatu cele ce i au remasu „din ostirea germana, care sunt legate prin tractatu cu Galliele. „Si tocm'a cercustarea ca ei batura, preste asteptarea loru, ce- „tele cele nedisciplinate ale lui Valentinu, póte fi pentru duce si pen- „tru ei unu nutrimentu alu órbei cutezari. Cutezavoru desnou Ro- „manii a veni la incaieratura si atunci nu voru mai cadé pre manile „unui june [1]), care se precepea mai bine la vorbe si la adunari „poporali decatu la feru si la arme, ci voru avea a face cu Ci- „vile si cu Classicu, pe cari cum i voru vedé, le va veni indata „in simtiri acea frica, fuga, fóme si acea viatia capatata prin „cersire din gratia in mai multu de o captivitate. Cotra acestea „Treverii si Lingoneani nu stau liniseiti din ver o binevointia; „ei voru luá armele, cum nu va mai fi de cine sa se téma." Classicu aprobandu parerea lui Tutore, puse fine la neinvoire; si s'apucara sa puna in lucrare indata acésta otarire.

LXXVII. Ubianii si Lingoneanii fura assiediati in centru; arip'a drépta o tienura coortile Bataviloru, cea stanga Bructerii si Tencterii. O parte dede assaltu din munti, alt'a dintre cale si riulu Mosela [2]) intr'unu modu atatu de neasceptatu incatu Ceriale, carele nu durmise nóptea in tabera, audi totu deodata si ca ai sei se batu si ca sunt batuti; elu mai antaiu dojenì fric'a vestitoriului, apoi se convinse cu ochii despre perderea totale. Taber'a legiuniloru erá sparta, calarimea batuta, puntea de pre Mosela, ce tienea rip'a de dincolo in comunicatiune cu Colonia, ocupata de inimicu. Ceriale, fora frica in periclu, re- tienendu cu man'a sa pe fugatori, cu corpulu neacoperitu stra- batandu inainte printr'unu povoiu de darde ia inapoi printr'o fericita cutezare si ajutatu de acursulu celoru mai bravi puntea si o lasa ocupata de fetiori alesi. Apoi intorcenduse in tabera vede pe manipli legiuniloru ce fusesera prinse la Novesiu si Bona ca ambla respanditi, ca numai pucini stau pe lunga in- semnele de resbelu, si ca si vulturii chiaru pe aci erá sa fia impre- surati. Aprinsu de mania striga: „Nu e Flaccu, nu e Vocula „pe care lu parasiti voi. Aci nu e tradare; n'amu nimic'a altu „ce sa mi imputu, decatu ca amu crediutu fora socotéla ca voi „v'ati uitatu de legatur'a vóstra cu Gallii si ca v'ati intorsu „sinceru la juramentulu romanu. Pe mine me voru anumerá „Numisiiloru si Ereniiloru pentru cá sa scie lumea ca legatii

---

[1]) Valentinu. [2]) Aci se pare a fi o lacuna in testu.

„vostri toti au cadiutu ucisi séu de man'a soldatiloru loru séu „de inimici. Ducetive si spuneti lui Vespasianu, séu, ceea ce „este mai aprópe, lui Civile si lui Classicu, ca voi ati lasatu „pe ducele in amesteculu bataliei; venivoru legiuni, cari nu „me voru lasá nice pe mine neresbunatu, nice pe voi ne„pedepsiti."

LXXVIII. Elu a spusu adeverulu; si tribunii si prefectii totu acést'a le imputau. Se punu in sieru de coorti si de manipli; caci ei nu se putea insierá in linia de bataiia, deórace inimiculu se intinsese, cotra acestea corturile si sarcinele le stau pedeca, fiindu ca se bateau inleintrulu taberei. Tutore si Classicu si Civile fiacare la postulu seu inimau lupt'a inflacarandu pre Galli in numele libertatii, pe Batavi in alu gloriei, pre Germàni in numele predeloru. Tóte tieneau cu inimiculu pona candu legiunea a XXI. ghemuinduse intr'un'a pre unu terenu mai deschisu sustienù isbirea assaltatoriloru, si apoi o respinse. Nu fora ajutoriulu lui dumnedieu s'a facutu acést'a cá printr'o rapede schimbare a inimei armat'a vincitória sa intórca spatele. Insii marturisiau, ca s'au speriatu candu au vediutu coortile, cari, risipite la primulu assaltu, s'au readunatu pre verfurile dealuriloru si li s'au parutu a fi noue cete ajutatórie. Adeverulu e ca vincitorii si au stricatu ei insusi printr'o fatale cérta intre sine, lasandu la o parte pre inimicu si aruncanduse pre predare. Ceriale, din a caruia negrigintia erá aprópe sa se strice totu, restabili lucru prin tari'a curagei sale; elu se folosi de norocu si totu in aceea dî fú cuprinsa si arsa taber'a inimicului.

LXXIX. Dar repausu lungu nu s'a datu soldatiloru. Agrippineanii cereau ajutoriu si oferiau pe soci'a si sor'a lui Civile precum si pe fii'a lui Classicu, care li s'au fostu lasatu dreptu obstatici ai legaturei. Intr'aceea ucisera pe Germanii, risipiti prin case. D'aci veniá temerea loru si drépt'a rugatiune cá Romanii sa le tramita ajutoriu pona a nu apucá inimiculu, recapatandusi puterile, a se intr'armá cu curage spre resbunare. Si intr'adeveru Civile si plecase spre Colonia, fiindu tare destulu catu coortea cea mai inflacarata a sa, compusa din Cauci si din Frisi, tabará intréga in Tolbiacu pre teritoriulu Agrippineaniloru. Ci vestea cea trista ca acea coorte s'a nimicitu prin tradarea Agrippineaniloru l'a intorsu din drumu. Ei a ospatatu cu mancare si cu vinu pre Germani, si dupa ce acestia au adormitu beati, au inchisu usile si au pusu focu caseloru si i au arsu. Ceriale in acelasi timpu veniá intr'ajutoriu in marsu fortiatu. Pe Ceriale ilu mai turburá si temerea cá nu cumva legiunea XIV. in unire cu flot'a Britanica sa atace pe Batavi din laturea Oceanului. Anse legiunea o conduse legatulu Fabiu

Priscu pre uscatu in contr'a Nerviloru si a Tungriloru, care popóra s'au supusu. Incatu pentru flota, ea a fostu atacata de Canninefati; partea cea mai mare din naui fù cufundata séu prinsa. Totu acesti Canninefati batura si pe o céta de Nervi cari se sculasera de bunavoia, si se luptau pentru Romani. Cotra acestea si Classicu batù calarimea tramisa la Novesiu de Ceriale. Acestea perderi, desi nensemnate in sine, dar dese, sfasiara faim'a victoriei repurtata mai deunadi in bucati.

LXXX. In aceleasi dîle Mucianu a pusu sa ucida pe fiiulu lui Vitelliu, supt pretestu ca discordi'a nu va incetá pona candu elu nu va stirpi sementi'a resbelului civile. Nu s'a invoiitu nice cu aceea cá Antoniu Primu sa insociasca pre Domitianu; caci se temea de favórea militiei si de trufi'a barbatului, care nu suferiá egali lunga sine, cu atat'a mai pucinu mai mari preste sine. Antoniu s'a dusu la Vespasianu si, macarca n'a fostu primitu cum sperá de imperatulu, dar totusi nu cu inim'a rece. Acest'a erá impartitu cu inim'a: de oparte prin meritele lui Antoniu, supt a caruía conducere fora indoire s'a finitu resbelulu; de alt'a prin epistolele lui Mucianu; totu deodata si ceilalti ilu goniau cá pe unu hainu si cá pe unu infumuratu aruncandui pecatele vietiei sale de mai nainte. Dar Antoniu insusi nu lipsiá de a provocá prin aroganti'a sa ur'a facendu pré multa parada din meritele sale. Caci pe altii i facea fricosi, pe Cecina ca e unu prinsu de resbelu si inchinatu. De aceea elu fù tractatu totu mai rece si cu mai pucinu respectu, desi la parere durá anca amiciti'a intre sine si principele.

LXXXI. In lunele acele, candu Vespasianu asceptá la Alesandri'a dîlele in care sufla pe totu anulu venturile de véra, si o calatoria secura pre mare, s'au intemplatu mai multe minuni, prin care se descoperiá charulu cerescu si órecare inchinare a dieiloru cotra Vespasianu. Unu omu de rendu din Alesandria, cunoscutu pentru orbi'a sa, a caditu in genunchi lui Vespasianu, cerendu cu lacrimè ca sa lu *vindece de orbia*, acést'a o facea din insuflarea dieului Serapide, pe care dintre toti dieii ilu adoréza mai tare acestu poporu superstitiosu; ilu róga, *cá sa i unga genele si orbitele ochiloru cu scuipitu din gur'a lui.* Unu altulu, paraliticu de mana, ilu róga totu dupre svatulu aceluiasi dieu, cá sa lu calce pre mana. Vespasianu rîse de ocamdata batandusi jocu de ei; aceia staruiau; pe de o parte se temea cá sa nu i dîca ómenii ca e unu desiertu, éro de alt'a prin rugatiunile celoru doi betegi si prin indemnurile lingusitoriloru prinse sperantia. In cele din urma cerù parerea mediciloru; ca óre stari betegeli, cum e orbi'a si paralisi'a, potuse ele vindecá prin ajutoriu omenescu. Medicii se dechiara in modu variu: „ca

„acestui'a nu 'i este stinsa puterea luminii, si ca se va rentórce, „redicanduse pedecele; ca celuilaltu incheieturile sunt scrintite, si „potu veni la locu, aplicanduse puteri vindecatórie. Póte ca acést'a „e voii'a dieiloru, si ca principele este alesu sa fia instrumentu alu „lui ddieu; in fine ca déca se va face vindecarea, acést'a va servi „spre laud'a principelui; éro déca cercarea va fi desiérta, risulu va cadé asup'a betegiloru.“ Dreptu aceea Vespasianu in credintia ca norocului seu tóte su cu putintia si nu mai e nimic'a de necrediutu, cu facia vesela, naintea unei multimi incordate de asceptare face celea ce i se cerea. Man'a indata revine la functiunile sale, si orbului ia resaritu lumin'a dîlei. Si un'a si alt'a le marturisescu cei ce vediura si acum candu minciun'a nu mai are nice unu pretiu.

LXXXII. Dupa acést'a dorinti'a lui Vespasianu de a visitá locuinti'a dieitatii deveni si mai ferbinte spre a o consultá asupr'a afaceriloru imperiului. Puse sa oprésca pe toti dela templu. Intra in templu si cu mintea pironitu la dieitate vede la spatele seu pre unulu din fruntasii Egipetului [1]), cu numele *Basilide*, despre care sciá, ca e departe cale de mai multe dîle de Alessandria si ca jace beteagu. Intréba pre preoti ca Basilide intratau in acea dî in templu; cercetéza de pe la cei din giurulu seu, de s'a vediutu elu prin cetate. In fine descopere prin tramisi calare, ca Basilide in acelu momentu se afla departe la 80 de mile. Atunci esplica aratarea a fi ddiésca, si sensulu respunsului prorocescu dupre numele Basilide [2]).

LXXXIII. Originea dieului enco nu s'a celebratu pona acum de nice unu autore alu nostru, preotii Egiptianiloru amintescu urmatóriele: „Regelui Ptolomeu, celu antaiu Macedoneanu, „care consolidà puterea Egipetului, pecandu provediù desnou „edificata Alessandria cu muri, cu temple si servitia ddiesci, i „se aretà in somnu unu june de o frumsetia straordinaria si de „o statura mai mare decatu omenésca, care l'au svatuitu cá sa „tramita la Pontu pre cei mai credintiosi dintre amicii sei, „pentru cá sà i aduca de acolo chipulu seu; cu acest'a tiér'a va „deveni inflorita, scaunulu unde se va primi va fi mare si re„numitu; apoi incinsu de focu junele s'a inaltiatu la ceriuri „inantea ochiloru sei.“ Ptolomeu desceptatu prin aratare si minune descoperi preotiloru egipteni, a caror'a datina erá a esplicá atare lucruri, visulu nopturnu. Dar deórace acesti'a nu sciau nimic'a despre Pontu si despre alte tiere straine, chiamà pre Timoteu, unu Atenianu din famili'a Eumolpidiloru, pe care lu aduse din Eleusina cá sa fia antistele servitiului ddieescu sa

---

[1]) Svet. Vesp. 7. dîce cà ar fi fostu unu iertatu. [2]) Numele Basilides vine dela vorb'a βασιλευς = rege.

i spuna *ca ce felu de religiune si dieu sa fia acel'a?* Timoteu cercetandu dela aceia cari amblasera prin Pontu descoperi ca acolo este o cetate Sinope, si nu departe de aci unu templu alu lui Joue Plutone de renume vechiu printre popórale vecine. Cu adeveratu sa afla aprópe si unu chipu de femeia, numita de cei mai multi Proserpina. Dar Ptolomeu, dupre cum este natur'a regiloru, inclinatu tare spre temere, cum s'a crediutu in securitate, fiindu'i mintea mai multu la placeri, decatu la religiuni, se facù din ce in ce mai indiferente, indreptandusi inim'a la alte grige, pona candu totu acea aratare acum mai infioratória si mai intetitória i predîse lui si domniei lui peire, déca elu nu va aduce la implinire cele ce i s'au demandatu. Atunci Ptolomeu a tramisu soli si daruri la regele Scidrotemide (acest'a domniá atunci preste Sinopeani) si dîse plutitoriloru ca sa se *abata pe la Apoline Piticu.* Ei navigara in pace, respunsulu oraclului n'a fostu ecuivocu: *Ei sa calatoréşca si sa aduca cu sine chipulu tatalui seu, éro pe alu surorii sale sa lu lase acolo.*

LXXXIV. Candu venira la Sinope asternura naintea regelui Scidrotemide darurile, rugatiunile si mandatele regelui seu. Scidrotemide erá impartitu cu inim'a: acum se temea de dieitate, acum se infricosià de amenintierile poporului resistinte, acum érasi se incliná prin darurile si promisiunile soliloru. Intr'aceea trecura trei ani, dar Ptolomeu n'a crutiatu nice ostenitiune, nice rugatiuni; elu tramise soli mai cu vedia, naui mai multe si auru mai ponderosu. Atunci i s'a aratatu lui Scidrotemide o facia menintiatória, *ca sa nu mai intardia destinatele dieului.* Si fiindca totu stá la indoire, fù lovitu de plage de totu felulu de morbi, de mani'a cerésca pe facia si din dî in dî totu mai grea. Adunà poporulu, i pune inante, cererea dieitatii, visurile sale si ale lui Ptolomeu, si miseriele apasatórie. Vlogulu se opune regelui, pismuesce Egipetulu, se cuprinde de frica pentru sine, si da róta templului. De aceea o faima anca si mai mare dîce: ca dieulu [1]) insusi in persóna a mersu si s'a suitu pre nauile de langa tiermuri. Si lucru de mirare apoi in trei dîle plutindu o distantia asiá de mare desbarcara la Alessandria. S'a facutu unu templu, conformu marimii cetatii in-tr'unu locu cu numele Racotis. Aci fusese unu paraclisu consantitu din vechime lui Serapide si Iside. Aceste su mai demne de insemnatu despre originea si aducerea dieului. Eu mai sciu si aceea ca sunt unii cari ne spunu ca a fostu adusu din Seleucia, o cetate in Siria, supt domni'a lui Ptolomeu III-lea cu acestu nume; altii dîcu ca totu acestu Ptolomeu l'aru fi adusu

[1]) *Dieu* Tacitu ilu iá in locu de *simulacru, idolu, chipu,* si pe acestea in locu de *dieu.*

din Memfi, scaunulu si tari'a de odinióra a Egipetului celui vechiu. Incatu pentru dieu multi dîcu ca e Esculapu, caci vindeca bólele; unii ilu tienu a fi Osiri, dieitatea cea mai veche a aceloru ginti, multi credu ca e Joue domnulu tuturoru lucruriloru; cei mai multi ilu tienu de Tata Dite (Plutone) dupre caracteristicele, care se vedu chiaru séu opacitu pre densulu.

LXXXV. Dar Domitianu si Mucianu mai nainte de a se apropiá de Alpi primira sciri imbucuratórie despre cele evenite in tiér'a Treveriloru. Véd'a cea mai insemnatória a victoriei erá Valentinu ducele ostirii inimice. Acest'a fora a fi cadiutu cu inim'a avea in cautatur'a sa spiritulu de care a fostu insufletîtu. Ilu ascultara numai pentru cá sa i cunóscá natur'a; elu fú judecatu la mórte; si candu nescine supt essecutare 'si batea jocu de densulu spunendui ca patri'a lui e cucerita, a respunsu: *déca e asiá, atunci primescu mórtea cá o mangaiere.* Ci Mucianu essi acum cu o idee, ce o tienuse ascunsa multu timpu cá si cum atunci numai i ar fi venitu in minte, acést'a: „ca de-„órace prin darulu dieiloru puterea inimiciloru este franta, aru „fi unu lucru necuviintiosu, cá Domitianu, dupa resboiulu mai „finitu, sa se bage in glori'a altui'a. Candu starea imperatiei „séu mantuirea Gallieloru aru fi in periclu, in acestu casu s'aru „cadé negresitu cá Cesarele sa se afle pre campulu luptei; éro „pre nisce Canninefati si Batavi sa i lase pe alti duci de mai „pucina insemnatate. Domitianu mai bine sa mérga la Lugdunu „si aci sa arate din apropiere puterea si lustrulu marimii de „principe, si, fora a se amisticá in lucruri mici, sa nu se re-„traga dela cele mai mari."

LXXXVI. Domitianu a vediutu ghiarele pisicii, a socotitu anse ca se tiene de subordinatiune, a se preface ca nu pricepe; si asiá venira la Lugdunu. Se vorbesce ca de aci Domitianu prin tramisu secretu aru fi pusu la proba credinti'a lui Ceriale, ca óre candu s'aru infaciesiá in persóna, dá i aru suprem'a comanda preste ostire. Cugetatau elu cu acést'a la ver unu resboiu in contr'a tataso, séu cá sa se asecureze cu puteri contr'a frateso, nu s'a sciutu; caci Ceriale printr'o salutara temporizare i a dejucatu cererea tractand'o de unu capritiu copilarescu. Candu vediù Domitianu ca junetiele sale nu sunt bagate in séma de cotra cei mai betrani, se lasà de afacerile statului si de cele mai nensemnatórie, ce le au fostu usurpatu. Supt masc'a nepretentiositatii si a modestiei ascunsu in adunculu inimei sale afectá zelu la sciintie si amóre cotra poesia, cu intentiunea spre a 'si acoperi planurile si a ocoli jalusi'a frateso, a caruia natura mai blanda si diferita de a sa elu o esplicá strîmbu.

Cartea a cincea.

I. La inceputulu aceluiasi anu cesarele Titu fù alesu de tatașo spre cucerirea Judeiei. Enco de pe timpulu candu amendoi erau in stare privata avendu renume militaru, Titu acum se bucurá de o importantia si lustru mai mare; provinciele si ostirile se intreceau intru alipirea cotra densulu. Insusi, cá sa se crédia cà este mai pre susu de norocu se aratá in frumseti'a sa si ageru in arme; prin purtarea amicale si vorbitória provocá zelulu in servitiu; la lucru, in marsuri se amestecá de ordinariu printre soldati, fora a perde ceva din demnitatea sa de duce. Trei legiuni a V, X si XV, soldati vechi de ai lui Vespasianu, ilu primira in Judea. Cu acestia impreunà elu legiunea a XII din Siria, precum si pe cele aduse din Alessandria pe a XXII, si III-a. Erá insocitu de 20 de coorti de ale sociloru si de 8 scadróne de calareti; apoi de régii Agrippa si Soemu, pre cum si de trupele ajutatórie a le regelui Antiocu, si in fine de o céta brava de Arabi, inimici Judeiloru din ur'a ce de comunu domnesce intre vecini; cotra acesti'a de alti multi veniti din Roma si din Italia dupre cum ilu tragea pe fiacare speranti'a de a casciga favórea unui principe, pe care an'ca n'au pusu altii man'a. Cu acésta putere militara a intratu in tier'a inimica mergendu in buna ordine, recunoscendu mereu terenulu, gat'a pe totu minutulu spre bataiia otaritória, si 'si facù taber'a nu departe de Ierusalimu.

II. Dar, voiindu a vorbi despre dio'a cea din urma a faimósei cetati, ni se pare a fi corespundiatoriu a incepe dela originea ei. Judeii, fugari din insul'a Creta, s'ar fi asiediatu cum se spune, la marginile Libiei, pre timpulu, candu Saturnu, gonitu cu forti'a de Jóue, 'si a lasatu tier'a sa. Véd'a se iá din nume; unu munte cunoscutu alu Cretei se numesce *Ida*, locuitorii ei *Idei*, ceea ce prin intinderea barbara a numelui apoi s'a facutu *Judei*. Unii dîcu, cà, pecandu domniá Iside multîmea locuitoriloru essundandu preste Egipetu s'ar fi versatu sub conducerea lui Jerosolimu si Iuda preste tierele vecine. Cei mai multi tienù pe Judei de o ginte Etiopica, pe cari supt regele

Cefeu temerea si ur'a i ar fi impinsu spre a 'si mutá scaunulu. Catra acestea mai este si traditiunea: cà ei ar fi o adunatura de Assiriani cari, din lipsea de pamenturi ar fi ocupatu o parte a Egipetului, si cà apoi ar fi edificatu cetati proprie, tier'a Evreiloru, si cultivatu locurile vecine a le Siriei. Altii dau Judeiloru unu inceputu mai stralucitu; cà adeca Solimii, unu poporu serbatu in cantecele lui Omeru, ar fi numitu cetatea, edificata de densii, *Ierusalimu.*

III. Cei mai multi istorici se unescu a spune cà, nascenduse in Egipetu o bóla lipiciósa (lepra), ce deformá hidosu corpurele ómeniloru, regelui Bochoride, care ceruse dela Oraclu lui Ammone mediu de vindecare, i s'a dîsu cá sa curatie tier'a si sa stramute pe acestu soiu de ómeni, blastematu de diei, in alte locuri. Cautara dar si alesera pe acesti ómeni si apoi i lasara in pustia in sórtea loru, pecandu ceilalti se topiau plangendu, Moisi, unulu din goniti, i facù bagatori de séma, cá ei sa nu mai puna vre o sperantia nice in diei, nice intru ómeni, fiindu parasiti si de unii si de altii; ci sa orédia intr'ensulu cá intr'unu povatiuitoriu cerescu, prin alu carui'a ajutoriu unicu se voru puté mantui de reulu ce i apasa acum. Ei se invoiira, si fora sa cunósca catu de pucinu calea plecara pe intemplare. Ci nimic'a nu i-a superatu atatu de tare cá lipsa de apa. Deja jaceau mai morti catu tienea campi'a, candu o turma de asini silbatici venindu din pasiune se grabiáu spre o stanca umbrita de silva. Moisi luanduse pre urm'a terenului ierbosu dete preste bogate vine de apa. Acést'a fú mantuirea loru; si, dupa o caletoria necontenita de siesse dîle, ocupara in dio'a a sieptea o tiéra, unde, dupa alungarea locuitoriloru, 'si facura cetate si templu.

IV. Moisi pentrucá sa 'si intarésca domni'a pe fiitoru asupr'a poporului, i dede lege si ritu nou, contraria la tóte moravurile altoru ómeni. La ei e spurcatu, ce la noi e santitu, si erasi sunt iertate cele ce la noi sunt oprite. Chipulu animalului, prin acarui'a aratare s'au mantuitu de ratacire si de sete, l'au santîtu intr'unu santuariu; taiindu unu ariete in batjocur'a óre cum a lui Ammone. Si boulu se jertfesce, pe care Egiptenii ilu adoréza in Apis. De carnea de porcu se abtienu intru pomenirea hidósiei ce o casiunase acea sgaiba (lepra) in corpurile loru, la care e supusu acelu animalu. Fómea cea lunga de odiniora ei o inchipuescu si acum prin desele postiri, éra marturia despre furtulu bucateloru de pre campu este panea cea nedospita a Judeiloru (azyma). Dio'a a sieptea, cum spunu e santita repausului, caci in aceea li s'au terminatu ostenitiunile; apoi, placendu nelucrarea se santi si alu sieptelea anu la lenevire. Altii credu cà acést'a se face intru onórea lui Saturnu;

seu pentru cà Ideii, scosi cu Saturnu, care dupre traditiune e incepatoriulu poporului, li au datu loru principiale religiunei; séu pentru cà intre cele siepte stele, ce reguléza sórtea ómeniloru, stéo'a lui Saturnu se rotesce in orbit'a cea mai larga cu influinti'a cea mai mare; si cà si celelalte corpuri ceresci 'si incheie puterea si cursulu loru in numeru septenariu.

V. Acestea rituri, fiacare va fi originea loru, se justifica prin vechimea sa, alte institutiuni nefericite, hîdóse ajunsera la valóre prin stricatiunea sa. Caci omenii cei mai rei, despretiuindu religiunea parintiloru sei agramadira aci daruri si oferte: acést'a e caus'a cà statulu Judeiloru s'a maritu. Mai adauge cà ei tienu cu cerbicia unii cu altii, si cà su gat'a in totu minutulu a se ajutá; pe candu catra altii straini n'au decatu ura inimicale. Nu mananca, nu dormu nice odata cu strainii, si, macaru cà ei sunt unu poporu fórte inclinatu spre dulcetile trupesci, se abtienu totusi de impreunarea cu femei de alta ginte; intre sine nu este nimic'a opritu. Intrudusera asiediementulu taiierii impregiuru spre semnu de distingere. Celu ce trece la credinti'a loru, are sa faca asemine; pe care mai antaiu de tóte ilu invetia, cá sa 'si despretiuiésa dieii parintesci, sa nege patri'a, sa se lapede de parinti, de copii, de fratini. Cu tóte acestea tienu la imultirea poporatiunei. Caci la ei este pecatu a ucide pre ver unulu din nascuti; si sufletulu celoru cadiuti in bataiia, séu periti prin essecutare la mórte, ilu credu a fi nemuritoriu. De aci s' esplica amórea de nascerea de copii pe deoparte, si desprétiuirea mortii de alt'a. Ingroparea trupuriloru, in locu se le ardia, este o datina Egipteana, si se face cu aceeasi ingrigire. Aceeasi idea despre imperati'a umbreloru, contraria anse la a egipteniloru despre fiintiele ceresci.[1]) Egipteanii adoréza pe cele mai multe animale si icóne compuse; Judeii cunoscu numai unu Ddieu si pe acest'a numai cu ochii mintii. *Pentru densii este o blasfemia a formá din materia peritiósa chipurile dieiloru dupre asemenarea omenésca. Aceea fiintia suprema este totu deodata eterna, neimitabile si neperitória.* De aceea ei nu suferu nice unu chipu cioplitu prin cetatile sale, nice macaru prin temple. Nu este rege carui'a sa i se faca acésta lingusire, nu e cesare cui sa i se dea acésta onóre. Dar, de orace preotii loru canta in organe si in timpane resunatóre, si incingu fruntea sa cu cununa de edera, si caci s'a gasitu in templu o vitia de auru, au crediutu unii, *cà ei adoréza pre tat'a Liberu* (Baccu) *cucerintele orientelui,* ceea ce nu corespunde cu institutiunile loru. Pentru cà riturile lui Baccu sunt serbatoresci si vesele; ale Judeiloru absurde si triste.

---

[1]) idoli séu statue cu corpu de omu si capu de vita.

VI. Marginile tierei se intindu la ostu spre Arabi'a; la sudu se impreuna cu Egipetulu; la vestu cu Fenici'a si marea mediterana; spre nordu se prelungesce alaturea Siriei. Corpurile omeniloru aci sunt robuste, ducu la ostenitiune; ploile rare, pamentulu roditoriu; productele cá ale nóstre, si pe deasupr'a balsamulu si palmi (curmali). Palmulu este unu arbore inaltu si frumosu; Balsamulu e numai tufa. Candu ramii acestui'a se implu de sucu se deschidu cu frantura de pétra séu cu scoica, caci venele lui nu suferu puterea ferului; sucului servesce de medicina. Libanulu, celu mai inaltu munte, lucru de mirare, supt o clima atatu de ferbinte e rece si plinu de néua. Din Libanu esvorasce si s'adapa Jordanulu. Jordanulu nu se varsa in ver o mare; ci trece prin doua lacuri intregu si apoi se perde intr'alu treilea. Acestu lacu de cercuitu intinsu, in form'a unei mari, la gustu si mai neplacutu, prin greutatea mirosului stricatiosu sanatatii locuitoriloru dimpregiuru, nu se bate de nice unu ventu si nu sufere nice pesci, nice paseri apatice. Ce cade pe undele inerti se pórta cá pre uscatu. Cari sciu si cari nu sciu innotá se sustienu. La unu timpu determinatu alu anului elu precipiteza bitumu; modulu culegerii acestui'a, cá si celelalte arti, ómenii l'au invetiatu din esperientia. Acésta umedietate e négra din natura, si aruncandu otietu se inchiaga si nóta pre deasupr'a. Cari se ocupa cu tréb'a acést'a ilu apuca cu man'a si lu tragu pre naui, apoi, decurge de sine, si face incarcatur'a, pana ce ilu taiia. Nu lu poti taiiá nice cu arama, nice cu feru. Fuge de sange, séu de vestmentulu cruntatu prin sangele lunariu alu femeiloru. Asiá istorisescu autorii cei vechi. Dar cei ce cunoscu tiér'a ne spunu, cà mass'a de bitumu plutitória se impinge cu man'a spre tiermuri, apoi cà se usuca pre pamentu secu la caldur'a sórelui, in fine se spinteca cá barnele si cá petrele cu securi si cu icuri.

VII. Nu departe de aci sunt campie, odiniora roditórie si impopulate cu cetati, ce lovite de fulgere sa fi arsu. Cà si acum sa se mai vedia urme, cà pamentulu insusi de o facia uscatu 'si a perdutu puterea fructifera. Caci tóte plantele, si cele ce resaru de sine si cele ce sunt seminate de man'a omenésca, fia numai in iérba si in flóre, fia crescute la marimea obicinuita, se innegrescu si se prefacu in pulbere. Eu desi concedu cà cetati odiniora renumite s'au pututu mistui prin focu din ceriu: totusi credu cà svaporatiunile locului inveninéza pamentulu, strica atmosfer'a, prin ceea ce apoi se putrediescu fructele de véra si de tómna, fiindu si loculu si aerulu deopotriva corupte. Mai curge in marea Judeeasca si riulu Belu, la acarui'a gura s'aduna nisipu carele amistecatu cu salitru da glagi'a. Tiermurulu nu e mare, anse nedesecatu pentru sapatori.

VIII. Partea cea mai mare a Judeiei este presarata cu sate, cu tote acestea au si cetati. Ierusalimulu este capital'a semintiei. Aci s'afla unu templu de o bogatia nenumerata. Sierulu primu de muri incingu cetatea, alu doilea palatulu regiloru, alu treilea templulu. Judeului numai pona la pórta i este iertata intrarea; preste pragu nimene nu trece afóra de preoti. Pecandu orientele stá supt Asiriani, Medi si Perseani, Judeii erau lapedatur'a suditiloru; dupa ce venira la putere Macedoneanii, regele Antiocu voiiá sa scótia din superstitiune pe acestu poporu urîtiosu si sa i dea moravuri Grecesci, ci fú propritu prin resboiulu cu Partii de a i puté imbunatati sórtea; caci pe timpulu acest'a rebelase Arsace. De orace acum Macedoneanii erau slabiti, Partii neajunsi enco la puterea sa, si Romanii departati, asia Judeii 'si puneau ei insusi pre regii sei, cari, esgoniti prin nestatornici'a vlogului, dupa ce 'si recapatara prin arme domni'a, cutezara a essilá pre cetatiani, a devastá cetati, a ucide frati, socie, parinti si a face cate altele usitate de regi; superstitiunea poporului totusi o favorizau, caci ei rapisera la sine si demnitatea preotiasca, cá o intaritura a puterii sale.

IX. Cneiu Pompeiu a fostu celu antaiu intre Romani care a batutu pre Judei si dupre dreptulu victoriei a intratu in templu. De aci apoi se lati vorb'a, *cà in laintrulu nu e nice unu chipu alu dieiloru, cà templulu e desiertu si numai nisce misterie seci.* Murii Ierusalimului fura dirimati, templulu remase. Dupa acest'a, candu provinciele cadiura in partea lui Marcu Antoniu, Pacoru regele Partiloru cuceri Judea, fú ucisu de Publiu Ventidiu, si Partii respinsi inapoi preste Eufratu; pre Judei i supuse Caiu Sosiu. Regatulu fú datu de Antoniu lui Irodu, si mai adausu de vincitorulu Augustu. Dupa mortea lui Irodu unu Simonu óré care luà titlu de rege fora sa mai intrebe de cesarulu. Acel'a fú pedepsitu de Quintiliu Varu, comandantele Siriei, si fiii lui Irodu domnira preste poporulu dumeritu, impartitu in trei. Supt Tiberiu a fostu pace. Apoi Caiu (Caligula) cesarele cerù cá sa i se asiedie in templu statu'a, ei mai bine apucara armele; acésta misicare fù intrerupta prin mórtea lui Caligula. Claudiu dupa ce tretarchii morira, séu li se impucinase puterea, lasà provinci'a Judea pre man'a cavaleriloru Romani séu a iertatiloru, intre cari Antoniu Felice [1]), intre crudimi si desfrenari, essertià dreptulu regescu cu o natura de sclavu. Elu luase in maritisiu pre Drusil'a, nepót'a Cleopatrei si a lui Antoniu, astufelu acel'asi Antoniu a fostu socru mare lui Felice si mosiu lui Claudiu.

---

[1]) compara fapt. Apost.

X. Cu tóte acestea Judeii suferira in rabdare pona la procuratorulu Gessiu Floru. Supt acest'a s'a inceputu resbelulu, si Cestiu Gallu, care a voiitu sa lu apese, sustienù varie si parte mare nefericite lupte. Candu acest'a murì de mórte firésca séu de superare, tramise Neronc pre Vespasianu, carele prin norocu, renume si sub comendanti buni in dóue vere tienù ocupate cu o ostire vincitória tóta campi'a si tóte cetatile a fora de Ierusalimu. Anulu urmatoriu, destinatu pentru resbelulu civile, trecù in pace in catu pentru Judei. Dupa restituirea pacii in Italia, venira la rondu, grigile esterne. Impregiurarea cà numai Judeii nu se inchina, adause la intiritatiune. Cotra acestea se parea a fi mai corespundiatoriu la tóte evenementele si casurele unui gubernu nou, cá Titu sa remana lunga armata. Astfelu, cum s'a dîsu, se asiedià densulu in tabera inaintea muriloru Ierusalimului, puindusi legiunile in linia amenintiatória de bataiia.

XI. Judeii se insierara in linia de bataiia supt insasi murii cetatii, cu scopu cá la intemplare norocita sa cuteze a inaintá mai departe, séu, candu ar fi batuti, sa aiba locu de retragere. S'au tramisu calareti contr'a loru dimpreuna cu coorti usioru armate; bataii'a a fostu nedecidiatória. Dar peste pucinu se retrasera Judeii, si in dîlele urmatórie se batura adeseori inaintea portiloru, pona ce intre perderi continue fure respinsi intre muri. Romanii s'apucara sa dea assaltu, caci li se parea a fi nedemnu de ei a asceptá fómea inimicului; cautau periclu parte din bravura, multi din iubirea de sange si poft'a de préda. Titu insusi avea inaintea ochiloru Roma, averi si placeri; de cari de tóte se credea a fi lipsitu pentru timpu indelungatu, déca nu va cadea indata Ierusalimulu. Dar cetatea, asiediata pre unu locu inaltu erá intarita cu valuri si cu fortificatiuni, cari aru fi fostu de ajunsu si spre apararea unei cetati pusa pre plaiu. Caci doue dealuri, fórte inalte, erau inchise cu muri, cari prin arte erau piezisiu scosi séu cá sinulu arcuiti, incatu laturea impresuratoriloru erá espusa la proiectiliale impresuratiloru. Pe din afara stancile erau prapastióse; apoi turnuri acolo, unde ar fi fostu de ajunsu muntii singuri, inalte de siessedieci de urme, éra pe unde loculu erá apasatu de cate o suta si douedieci de urme; o privire acést'a de mirare, departe vediute se pareau turnurile tóte de oprotiva de inalte. In laintrulu alte fortificatiuni prin giurulu palatiului regescu, unde pre puntulu celu mai inaltu se redicá turnulu numitu *Antonia* de Irodu intru onórea lui Marcu Antoniu.

XII. Templulu, de form'a unui casteiu, si murii sei proprii erau facuti cu mai multa arte si cu mai mare grige decatu toti ceilalti: insisi porticii ce incungiurau templulu erau unu

locu minunatu de aparare, aci erá si o fontana nedesecata de apa, pesceri suterane prin munti, lacuri cu pesci si cisterne spre conservarea apei de plóia. Facetorii acestor'a prevediusera din datinele cele straine cà voru avea dese resbele; acést'a e caus'a cà tóte erau asia intocmite cá si cum s'ar fi pregatitu pentru o lunga impresuratura; si de candu au fostu batuti de Pompeiu, fric'a si patiani'a i invetiase multe. Cotra acestea pre timpulu iubirei de argintu alu lui Claudiu ei 'si au fostu cumparatu dreptulu de a se fortificá, si ei ridicara muri in timpu de pace cá pentru resbelu; cete de vagabundi si stricarea altoru cetati adause fórte numerulu loru; caci cei mai cerbicosi toti fugira aci, si turbarea loru erá cu atat'a mai mare. Ei aveau trei duci si trei armate. Murii cei din a fara si cei mai estinsi i tienea ocupati Simone; mediulu cetatii Ioane; templulu Eliazaru. Cu multimea si armele erau Ioane si Simone tare, cu pusetiunea Eliazaru. Ci intre densii turbau lupt'a, insielatiunea si foculu, o parte mare din provisiune a arsu. Peste pucinu Ioane, supt pretestu sa duca jertfa, tramise, cari sa ucidia pe Eliazaru dimpreuna cu cét'a lui, si puse man'a pre templu. Astfelu cetatianii se impartira in dóua partite, pona candu cu apropierea Romaniloru resbelulu strainu facù concordia.

XIII. Intemplatus'au semne, pe cari, la acestu poporu datu la credintia desiérta si instrainatu de relegiune, nu este iertatu a le impacá nice cu jertfe, nice cu promisiuni. Vediutus'au pre ceriu ostiri batunduse, arme rosie cá foculu si templulu stralucindu de unu focu rapede din nori. De odata portile templului deschidienduse, si s'audi o vóce mai mare decatu *omenésca*: *dieii essu afora!* si in acel'asi timpu sunetu mare cum se face la cei ce pléca. Pentru pucini a fostu acést'a unu semnu reu; cei mai multi erau plini de credintia, cà stà scrisu in scripturele cele vechi a le preotiloru, cà pe acel'asi tempu orientulu va deveni putinte, si cà domni'a lumii va sa esse dela Judei, care proorocia priviá pre Vespasianu si pre Titu. Dar vlogulu jidovescu, cum e natur'a omenésca, esplicà acésta ursita de marire pe sém'a sa, si nice nenorocirile nu i putura intórce sa védia adeverulu. Omenii dîcu: cà multimea impresuratiloru de tóta etatea, barbati si femei, sa fi fostu in numeru de 600,000. Arme erau pentru toti cari puteau sa le pórte; si atari cutezatori au fostu preste mesura multi. Aceeasi cerbicia la femei cá si la barbati; si, in ideea cà póte sa fia stramutati in strainatate, se temeau mai multu de viatia, decatu de mórte. Acést'a erá cetatea, acést'a poporulu contr'a caror'a cesarulu Titu determinase a se bate cu valuri de pamentu si cu gratii de scutitu, neiertandu positiunea locului assaltu si fapte iuti de resbelu. Lucrulu se imparti intre legiuni, lupt'a incetà pana candu

se facura tóte cate sciau cei vechi séu inventara cei noi pentru luarea unei cetati.

XIV. Dar Civile dupa lupt'a cea nefericita din tiér'a Trevirilor 'si intregi ostirea din Germani'a, si tabarî la Vetera, parte caci loculu erá securu, parte pentrucà aducerea aminte de bataiile cele norocite de aci, sa inflacareze inim'a barbariloru sei. Aci veni si Ceriale, a carui'a ostire se duplicase prin sosirea legiunei II, VI si XIV. Coortile si scadrónele de multu chiamate nu intardiara a veni dupa victoria. Nice unulu din duci nu erá temporizatoru; anse latîmea campieloru dela natura umede erá pedeca. Cotra acéstea Civile facuse pezisiu preste Rinu o stavila, de care isbitu riulu se reversá preste locurile dimpregiuru. Asia erá form'a terenului, cà prin aduncimile lui cele insielatoria ne erá nóua spre stricatiune: de orece soldatulu romanu e greu armatu séu se sfiesce de notatu; din contra pe Germani, usioru armati, dedati cu riurile si cu corpurile loru cele lungi i tiene ap'a.

XV. De aceea provocati prin Batavi cei mai cutezatori dintre ai nosti incepura lúpt'a; dar, cum se inglodira prin aduncimile baltiloru arme si caii, se facù o mare trepadatura. Germanii sariau prin vaduri, loru cunoscute, si lasandu parte mare fruntea, incingeau dîn lature si dela spate pe ai nostri; si lupt'a nu erá, cá in bataii'a de pre uscatu, din apropiere; ci cá in bataii'a cea navale plutindu in coci si in colo prin apa, séu, déca se infacisiá vreunu locu stabile, imbuldienduse aci din tóte puterile ranitii cu intregii, notatorii cu cari nu sciau sa nóte se impleteceau in peire imprumutata. Cu tóte acestea macelulu a fostu mai micu decatu s'a asceptatu dupa atat'a amestecu, caci Germanii nu cutezara a essi din balti si se retrasera in tabera. Essitulu acestei lupte inimà pe ambii duci, misicati de varie semtiemente a grabi bataii'a decidiatória; Civile cá se 'si urmeze norocculu; Ceriale cá sa 'si spele rusînea. Germanii erau felosi de succesu; pe Romani i intiritá rusinea; nóptea trecù la barbari in cantece si ciuituri, la ai nostri in mania si amenintiari.

XVI. In dio'a urmatória Ceriale 'si intregi frontulu cu calareti si coorti; in aci'a a dóua ţira dispuse legiunile; o mana alésa ducele o reservà la sine pentru evenemente neprevediute. Civile nu 'si puse ostirea in linia intinsa ci in forma de falange. Batavii si Gugernii ocupau arip'a drépta, in stang'a si in apropiere de riu stau poporale Trareneane. Incuragérea ducii nu o facura dupre datina prin alocutiune cotra intrég'a armata, ci mergendu pe rondu pre la cetele sale. Ceriale vorbi „despre ve„chea gloria a numelui Rómanu, despre victorie vechi si noue; „sa stirpésca pentru totu déun'a pe unu inimicu perfidu, misielu „si batutu, face trebuintia de resbunare mai virtosu decatu de „lupta; cà mai deunadi, de si mai pucini la numeru, se batura

„totusi cu aceia mai multi la numeru; si totusi Germanii, si enco „elit'a loru, fura batuti; cei cari au mai remasu pórta fug'a in „inima, si rane pre spate.“ Intorsu apoi cotra legiuni pe fiacare o aprindea cu motive corespundiatórie; astfelu pe legiunea XIV o numi, *domeritorii Britaniei; cà Galba s'a facutu Imperatu prin puterea legiunei VI;* éra legionarii din a II, *au in acésta bataiia cá sa 'si santiasca stégurile cele nóua, vulturulu celu nou.* Apoi calarindu inaintea ostirei Germane le dîse cu manele intinse: *cá ei sa 'si rescumpere rip'a sa, taber'a sa, cu sangele inimicului.* Acestea vorbe se primira cu ciuituri de bucuria din partea tuturor'a, cari au cà pofteau resboiulu dupa pacea cea lunga, au cà obositi de resboiu doriau pacea si sperau resplatire séu linisce dupa bataiia.

XVII. Dar nice Civile nu sia pusu in linia de bataiia pe ai sei tacendu; elu loculu luptei ilu chiama intru marturi'a bravurei: „aci Batavii si Germanii, dîcea, stau pre urmele glo„riei, calca pre cenusi'a si ósale legiuniloru; ori incatro sa 'si „intórca Romanii ochii sei, nu li se infacisiaza decatu robia, „perdere si totu felulu de nenorocire amenintiatória. De essitulu „celu nesecuru alu bataliei dela Treveri sa nu se spaimenteze; „acolo Germaniloru li a stricatu victori'a sa chiaru, caci lasandu „armele, si incarcara manile cu predi; ci mai pe urma cursera „tóte bine pentru Germani, si reu pentru Romani. Ce a tre„buítu sa faca ducele prin strategia, aceea s'a facutu: éca „campie inundate, voua cunoscute, balti, inimicului stricatióse. „Inaintea ochiloru vostri stà Renulu si dieii Germaniei; supt „scutulu loru sa ve apucati de bataiia, aducenduve aminte de „socii, de parinti, de patria; dio'a acést'a au ca va fi cea mai „glorióssa intre tóte dîlele parintiloru, séu cea mai rusinósa la „posteritate.“ Aratandusi prin zuruitulu armeloru si batutulu din piciórе complacerea sa (acést'a e datin'a loru) se incepù resboiulu aruncandu cu petre, cu glóntie si alte proieptilie, fóra cá soldatii nostri sa se bage in balti, desi Germanii necajindu'i voiiau sa i atraga.

XVIII. Fininduse proiectiliele si aprindienduse bataii'a inimiculu dede assaltu cu mare furia; cu corpurile sale cele inalte si cu lancele cele lungi strapungeau din departare pre soldatii nostri plutitori si clatinatori; totu deodata trecù in notu o céta de Bructeri depre stavil'a, ce, cum s'a dîsu, erá facuta in Renu. Aci sierurile venira in turburare, si coortile sociloru fura respinse, candu legiunile incepura bataii'a, si, prin apasarea focului inimiciloru, restabilira ecuilibrulu. Intr'aceste venì unu Batavu fugariu la Ceriale, spunendu'i ca se potu luá dela spate inimicii, déca pe la marginile baltiloru se va tramite calarime; *loculu acolo e stabile, si, Gugernii, caror'a li s'a incre-*

diutu apararea, nu se pazescu de ajunsu. Dóua scadróne, tramise cu fugariulu, dedera róta inimicului neingrigitoriu. Cum s'a simtitu acést'a dupre larma, legiunile atacara dela frontu, si Germanii batuti se grabira fugindu spre Rinu. Intr'acésta dî s'aru fi pututu pune fine resbelului, candu plut'a romana s'aru fi grabitu a veni la timpu. Ce e mai multu nice calaretii chiaru nu facura góna caci fora veste incepuse a cadea plóia plovoiu, si a veni nóptea.

XIX. A dóu'a dî legiunea XIV. s'a tramisu in Germania superiore la Gallu Anniu; ostirea lui Ceriale s'a intregitu cu legiunea X. din Ispania. Civile a capatatu dela Cauci intarire, cu tóte acestea necutezandu a apará cetatile Bataviloru cu arme, rapindu cu sine ce se putea purtá, celelalte dandule focului se retrase in insula, bine sciindu ca lipsescu nauile la confacerea puntii, si ca int'altu modu ostirea romana nu póte sa tréca. Mai incolo dirimà si stavil'a facuta de Drusu Germanicu, si, stricandu pedecele, versà Rinulu, a caruia alvia se inclina spre Gallia. In modulu acest'a riulu a fostu cá si manatu din cursulu seu, si alvi'a séca dintre insula si Germani formá pamentu uscatu. Tutore si Classicu enco trecura preste Rinu; cu densii una suta si treisprediece senatori din Treveri; intre cari erá si Alpinu Montanu, pe carele, cum s'a mai dîsu, l'au fostu tramisu la Gallia Primu Antoniu. Montanu erá insocitu si de frateso Decimu Alpinu. Totu de odata si ceialalti din mila si cu daruri adunara trupe ajutatórie de pe la asemine popóra iubitórie de resboiu.

XX. Si atat'a materia de resbelu mai erá pe urma, incatu taberele coortiloru, scadróneloru, legiuniloru nóstre, intr'o dî fura in patru locuri atacate de Civile: legionarii din a X. la Arenacu, din a II. la Batavoduru, totu asemine si taberele coortiloru si scadróneloru dela Grinnes si Vada. Spre acestu scopu ostirea s'a impartitu asiá, ca Civile si Verace, nepotuso de sora, precum si Tutore si Classicu, fiacare comandá cate o céta a parte; nu din speranti'a, ca dóra sa reesse pretotindea, ci pentru ca *celu ce cutéza multe, póte sa 'i servésca noroculu undeva;* si totu de odata caci voru puté incinge pre Ceriale, carele nu pré sa paziá, si chiamatu candu de unulu candu de altu vestitoriu, alergá incóci si incolo. Caror'a li s'a fostu incrediutu atacarea legiunii a X., judecandu ca este greu a luá cu assaltu taber'a acesteia, turburara pe militarii essiti din tabera si ocupati cu taiierea lemneloru, ucisera pre prefectulu de tabera, pre cinci centurioni din cei de frunte dimpreuna cu cativa soldati. Ceialalti se apasara intre fortificatiunile taberei. Intr'aceea o céta de Germani se opinteau a rumpe puntea inceputa la Batavoduru. Nóptea puse fine la lupt'a nedecidiatória.

XXI. La Grinnes si Vada periclulu erá mai mare. Vada fù atacatu de Civile, Grinnes de Classicu: erá cu neputintia a le mai resiste, dupa ce cadiura cei mai bravi; intre acesti'a erá Briganticu, prefectu de calarime, despre a carui'a loialitate cotra romani si inimicitia cotra unchiuso Civile vorbiramu mai susu. Dar candu Ceriale sosì intr'ajutoriu cu o céta de calareti alesi, se schimbà noroculu, si Germanii fura bagati cu rapediune in riu. Civile, pecandu retienea pre fugatori, fù recunoscutu, gonitu cu aruncaturi de darde, sare de pre calu si trece in notu. In acelasi modu se scapà si Verace. Tutore si Classicu fugira cu luntrii. Flot'a romana n'a luatu parte la bataiia, nice astadata cum fusese comandata; a fostu retienuta de frica si prin cercustarea, ca lopatarii erau risipiti pe la alte servitia. Este adeveratu ca Ceriale dá pré pucinu timpu pentru essecutarea comandeloru sale; pripitu in a se decide, erá stralucitu in succesu. Noroculu tienea cu elu, si candu i lipsiá intieleptiunea: de aceea elu insusi si ostirea sa nu multu tienea la disciplina. La pucine dîle dupa acést'a, desi scapà din periclulu de a cadea prinsu, dar totusi de rusine nu s'a mantuitu.

XXII. S'a fostu dusu la Novesiu si la Bonna, cá sa védia taberele ce se faceau pentru iernatulu legiuniloru, se intorcea pre apa, trupele ce lu insociau erau risipite, vigiliele fora grige. Germanii vèdiura acést'a, si meditau sa lu atace pre neasceptate. Spre acestu scopu ei alesera o nópte intunecósa si norósa si rapediti pre riu intrara fora impedecare in tabera. Intaiulu macelu fù ajutatu de stratagema; ei taiiara funile dela corturi si ucisera pre cei coperiti de insesi corturile sale. Alta céta ataca flot'a, punu funi si tragu cu sine nauile. Pe catu de mare li fù tacerea de ocamdata cá mai bine sa i suprinza, pe atat'a de tare strigau dupa ce au inceputu macelarirea, spre a li insuflá terórea. Romanii, desceptati in rane, cauta armele, essu gramada pre câii, pucini in armatura, cei mai multi cu imbracamintea resucita supt bracia, cu sabiele scóse. Ducele somnurosu si mai desbracatu scapà numai prin erórea inimicului. Ei adeca rapescu nauea pretoria, insemnata prin steagu, crediendu ca ducele e aci. Ceriale petrecuse in altu locu nóptea, cum credu cei mai multi, in braciale unei muieri Ubierina, Claudia Sacrata. Veghetorii culp'a sa 'si o escusara cu rusinarea ducelui, cá si cum acel'a li aru fi dîsu sa taca, cá sa nu i turbure repausulu, si ca astfelu, nedanduse semnele cu buciumulu si cu vócea, cadiura si insii in somnu. Dio'a mare inimiculu se intórse cu nauile prinse; nauea pretoriana o dusera pre riulu Lupia in josu dreptu daru pentru Velleda.

XXIII. Pe Civile ilu apucà poft'a, cá sa dea o privelisce de bataiia navale. Elu ecuipéza galeriele sale cele cu dóua si

cu unu sieru de lopatari. Cotra acestea mai adause o multîme mare de luntrii cu cate treidieci pona la patrudieci de marinari, inarmatur'a erá cá la nauile Liburnice; tótu de odata in locu de vele pre luntrile acestea erau aplicate mantele de resboiu de colori diverse, ceea ce nu erá neplacutu la vedere. S'a alesu unu spaciu de aseminarea marii acolo unde gur'a Meusei vérsa apele Rinului in Oceanu. Caus'a la inarmarea acestei flote, pe lunga lingusirea desiertatiunii insadita Bataviloru, a fostu ca prin acestu mediu infricositoriu sa prinda caratur'a de provisiune ce veniá din Gallie. Ceriale mai multu din mirare decatu din temere si indreptà flot'a, desi mai mica la numeru, anse prin gibaci'a lopatariloru, prin artea gubernatoriloru si marimea nauiloru, mai tare. Pe romani i favorizá cursulu riului; Batavii se manau de venturi. In modulu acest'a incrucisinduse, dupa ce se incercara a aruncá cu darde unii intr'altii, se despartira éro. Civile necutezandu mai departe, se retrase in cealalta ripa a Rinului. Ceriale devastà insul'a Bataviloru cá pe a inimicului, dar ogórale si casele lui Civile, dupre cunoscut'a apucatura fina a duciloru, le lasà neatinse. Intr'aceea, fiindu cotra finitulu tómnei, riulu de desele plovóia de iérna s'a reversatu si a prefacutu insul'a cea baltósa si josita cá intr'unu lacu. Lipsiá flot'a, lipsiá provisiunea, si taberele, ce se aflau pre campu, se duceau de puterea riului.

XXIV. Civile se laudá, *ca legiunile s'aru fi pututu nimici atunci, si ca Germanii aru fi voitu acést'a, déca elu nu i aru fi abatutu prin apucatur'a viclénа.* Acést'a nu e de necrediutu, de órace pucine dîle dupa aceea a urmatu supunerea lui. Caci Ceriale prin tramisi secreti *le faciá sperantia Bataviloru de pace, lui Civile de iertatiune,* pre Velleda si afinii ei i svatuiá: „cá norocululu resboiului, ce li a dusu mai multe per„deri sangeróse, sa lu schimbe prin meritu facutu la timpu „pentru poporulu romanu. Ca Treverii sunt taiiati, Ubianii de „nou subjugati, si dela Batavi luata patri'a, ca amiciti'a lui Ci„vile nu li a adusu altu ceva fora numai rane, fuga si gele; ca „acel'a e unu isgonitu, unu espatriatu, sarcina celoru ce ilu „primescu, ca destulu au pecatuitu, ca au trecutu de atatea ori „Rinulu. Déca nu se voru astemperá, din partele acést'a va „fi vatamare si culpa, din a nóstra resbunare si putere a „dieiloru."

XXV. Printre amenintiari erau amisticate si promisiuni. Si fiindu sguduita credinti'a barbariloru trareneani, se nascura si printre Batavi vorbe: „Sa nu impinga si mai departe ticalosi'a, „unu singuru poporu nu póte fi in stare de a scuturá jugulu „pamentului intregu. Ca ce tréba mi au facutu ucidiendu le„giunile si ardiendu taberele, decatu cá sa se chiame altele mai

„multe si mai tari? déca s'au batutu pentru Vespasianu, bine, „Vespasianu e domnu alu lumii acum; éro déca provóca la „arme pe poporulu romanu, gandéscase ce parte a genului ome- „nescu o facu Batavii? Caute la Retiani, la Norici si la sarce- „nele celorulalti soci; dela densii (Batavi) nu ceru tribute ci „bravura si barbati de resboiu; acést'a nu pré e departe de li- „bertate, si déca e vorb'a a alege intre domni, e mai onestu „sa asculti de principi romani, decatu de nisce muieri germane:" asiá vorbiá vlogulu. Fruntasii si mai aspru: „Ca turbarea lui „Civile i a impinsu in bataiia, ca nenorocirile familiei sale elu „a cercatu sa le vindece cu peirea gintei sale. Dieii au fostu „maniosi pre Batavi atunci candu acestia impresurara legiunile, „ucisera pe legati, si intreprinsera resboiu, care erá trebuintiosu „pentru unulu, dar pentru ceialalti toti prapaditoriu. Sunt ajunsi „la marginea peirii, déca nu 'si voru veni in simtiri si nu 'si „voru aratá cainti'a prin pedéps'a capului vinovatu."

XXVI. Acésta inclinare a inimiloru n'a remasu necunoscuta lui Civile, si se determinà a o preveni, parte ca i se urîse de nenorociri, parte si din speranti'a vietii ceea ce adese ori frange si suflete mari. Dupa ce a cerutu o intrevorbire, puntea riului dela Nabalia se taiià la mediulocu, pre ale careia capatâie se oprira ducii, unde Civile incepù a vorbi asiá: „Déca „asi avé sa me apàru inaintea unui legatu de ai lui Vitelliu, „atunci n'aru meritá nice fapt'a mea iertatiune, nice vorb'a mea „crediementu. Intre mine si Vitelliu n'au fostu decatu numai „inimicitia si ura; incepute de densulu si adause de mine. Co- „tra Vespasianu amu avutu din vechime loialitate, si, pecandu „elu erá omu privatu, ne numiamu amici. Acestea su cuno- „scute lui Primu Antoniu, prin ale caruia epistole fui provocatu „la arme, cu scopu cá legiunile germane si junimea galica sa „nu póta merge preste Alpi. Ce mi dîcea Antoniu in epistole, „Ordeoniu Flaccu me svatui prin graiu; eu atitiai resbelu in „Germania, precúm facura Mucianu in Siria, Aponiu in Mesia, „Flavianu in Panonia . . . .

Germani'a,

séu situatiunea, datinele si poporale Germaniei.

Tabl'a

de cuprinsulu acestei scripture.

II. **Cealalta Germania locuita de Germanii Svevici c. XXXVIII--XLV.**
Notitie generali despre Svevi c. XXXVIII.
a) **Interiorulu Germaniei: Semnonii, Langobardii, siepte popora de cultulu Ertei c. XXXIX—XLI.**
b) **Sudulu Germaniei: Ermundurii, Nariscii, Marcomanii, Cuadii c. XLI si XLII.**
c) **Ostulu si Nordostulu Germaniei: Marsignii, Gotinii, Osii, Burii, Lygii, Gotonii, Rugii, Lemovii, Suionii — Oceanulu ce incinge totulu — tier'a Estiriloru, Sitonii c XLIII-XLV.**

III. **Semi-germanii: Peucinii, Venedii. Fennii c. XLVI.**

IV. **Tier'a fabulósa c. XLVI.**

I. Tóta [1]) Germania se desparte de Galli, de Retiani si de Pannoniani prin riurile Renu si Dunarea, de Sarmati si de Daci prin temere imprumutata au prin munti. [2]) Remasiti'a este inchisa de Oceanu, ce cuprinde sinuri largi si insulę de spatiu fórte intinsu cu órecare popóra si regi cunoscute in timpurile mai dincóci, [3]) ce ni le a descoperitu resboiulu. Renulu, isvorîndu dintr' unu piscu neapropiatu si precipisiu alu Alpiloru Retici, dupa o curbatura mica intorsu [4]) spre vestu se varsa in marea de nordu. Dunarea, essita din spinárea linu si usioru inaltiata a muntelui Abnova, trece pe la mai multe popóra pana ce se varsa in Marea négra pre siésse gure; a siéptea se perde in balti.

II. Incatu pentru Germani mi vine sa i credu a fi nascuti in tiéra,[*]) nice decum amesticati cu veneticii si ospetii altoru ginti; caci nu pre uscatu, ci pre flote [5]) veniau odiniora cei ce cercau a 'si schimbá scaunele; [6]) cotra acést'a Oceanulu acel'a nemar-

---

[1]) *Omnis*. Cu acést'a Tac. si esprime planulu, cà voiiesce a vorbi de Germania *magna* cea dincolo de Renu, eschidiendu Germaniele romane *prima* si *secunda* cele dincóci de Renu, ce erau provincie. [2]) *Galliae* cum este sciutu a fostu numele Franciei de astadi. *Retia* cuprindea cantónele ostice ale Elvetiei si Tirolulu. Éra tiér'a tóta dintre lacul Bodamicu si riulu Innu pana in Dunare se numiá Vindeliciae. Pannonia se numiá tier'a dintre Dunare si Sava: deci ea se stindea preste o parte a Ungariei, Stiria, Schiaonia si peste o parte din pamentulu militariu. Cei vechi numiau *Sarmatia* tierele nordice: Polonia, Prusia si Rusia la estensiune nedeterminata. Éra *Dacia* se stíndea preste Ungaria ostica, Ardealu, Bucovina, Tiera-Romanésca, Moldavia si Basarabia. [3]) *Nuper* semnifica unu timpu trecutu nu de multu, in antitesa cu altulu mai vechiu. [4]) *Versus* nu e prepusatiune, ci participiu. [*]) Indigena: nascutu in tiera = Αὐτοχθων. [5]) Lui Tac. i au fostu aminte emigratiunilę, colonisarea, facute pre mare: cà Cartago, Massilia, cetatile din Grecia-mare, Sicilia, sal. pecandu cele mari se facu pre uscatu. [6]) *Sedes* am dat'o ću scaune = locasiuri; caci in Ardealu sedes séu scaune = locasiuri p. e. scaunele sasesci, secuesci.

ginitu si, cum asiu dîce, contrariu [7]), raru se visita de naui din lumea nóstra. Si in adeveru, tacendu despre periclulu acelei mari infioratória si necunoscuta, cine, lasandu Asia, au Africa, au Italia, sa se mute in Germania, in acésta tiéra silbatica cu clima aspra, necultivata si triste la vedere, déca cumv'a acea nu e patri'a sa?

Ei serbéza prin cantece popórale vechi — uniculu felu de monumente istorice la densii — pe Tuisconu, dieu nascutu din pamentu, si pre Mannu, fiiulu acestui'a, cá pe parintii si incepatorii gintii [8]). Lui Mannu i dau trei fii, dela a le caror'a nume cei mai aprópe de Oceanu se dîcu Ingevoni, cei din midilocu Erminoni, ceilalti Istevoni. Unii, nestabili cum sunt vechile traditiuni, afirma a fi mai multi fii de diei si mai multe numiri a le gintii: Marsi, Gambrivi, Suevi, Vandali totu atatea nume adeverate si vechi. De alta parte numele *Germania* este nou si de curendu adausu, caci acei'a cari, trecendu mai ântaiu Renulu, gonira pe Galli, si cari acum se dîcu Tungri, atunci se numiau Germani. In modulu acest'a veni in usu cu incetulu numele unui poporu nu alu gintii, asia cá sa fia numiti toti mai antaiu de cotra vincitoru (Tungri), spre a insuflá temere si apoi si din partea sa, cu numele inventatu *Germani*. [9])

III. Omenii istorisescu: cà sa fi fostu la densii si Ercule; si candu voru sa mérga la bataiia, ilu canta cá pe celu antaiu intre toti eroii. Apoi mai au unu felu de cantecu numitu *Baritu*, prin a carui'a intonare aprindu animele si numai din resunetu prorocescu essitulu bunu séu reu alu resboiului. Caci insufla teróre, se cutremura insisi dupre cum suna canteculu de bataiia. Si acel'a se pare a fi mai multu unu concertu de bravura decatu de voci. S'afectéza mai cu séma asprimea sunetului si unu murmuru frantu prin scuturile tienute la gura cu scopu cá vocea crescendu prin repercusiune sa fia mai tare si mai grea. Cotra aceste unii credu cà si Ulise, intr'aceea lunga si plina de traditiuni ratacire a sa, adusu intr'aceste ape, sa fi amblatu prin tierele Germaniei, si cà Asciburgulu, carele asie-

---

[7]) *Adversus* (oceanus) semnifica ceva mai multu decâtu *periculosu*, contrariu navigarii; caci Romanii credeau chiaru si Britania si prin urmare totu ce jacea dincolo de acést'a spre nordu cá si cum s'ar tiené de o alta svera a globului = *reversu* la moneta. [8]) *Gens*. Tac. acésta vorba, candu vine singura, o usita adese ori = *natio*; dar candu vine cá antitesa semnifica pururea *intregu* p. e. pe toti Germanii, si atunci poporulu, seminti'a, natiunea, le dà cu natio, populus, uneori si civitas. [9]) Acestu locu are sa se intieléga asia: Tungrii, unu poporu de ginte nemtiasca, au fostu cei dintâi, cari trecendu Renulu gonira pe Galli, ei, cá sa se arate multi si cu acést'a sa insufle frica, numira pe toti Nemtii din rip'a drépta a Renului Germani (omeni de resboiu), cu incetulu apoi, si insusira acésta numire toti Nemtii.

diatu in rip'a Rinului si astadi e locuitu, sa fia facutu si numitu de densulu. . . . Ce e mai multu, cà in acel'asi locù s'a gasitu mai demultu unu altare consantîtu de Ulise [10]) cu numele tataso Laerte, si cà si astadi se mai afla pela marginile Germaniei si a le Retiei monumente si cateva morimente cu inscritiuni grecesci. Care tóte nu mi a minte nice sa le afirmu nice sa le resfrangu cu argumente: fiacare cum ilu taiia capulu credia-le ori nege-le.

IV. Io din partemi m'alaturu langa parerea acelor'a cari credu: cà popórale Germaniei nu s'au corcitu de felu prin nice o cununia [11]) cu popóra straine, ci ca au remasu o ginte originara, curata si semine numai sie insasi. De aci vine cà, de si numerulu Germaniloru este mare fórte, structur'a corpuriloru totusi e aceeasi. La toti sunt ochii amenintiatori si cerulei, cóm'a rosia, corpurile mari, bune anse numai la assaltare, fora a avé aceeasi rabdare si la lucru si la ostenitiuni; de totu necapabili spre a suferi setea si caldur'a cea mare a sorelui, dedati cu frigulu si cu fómea prin clima si pamentu.

V. Tiér'a, de si pe alocurea este de alta facia, preste totu luata totusi este acoperita de silve si de balti uritióse: mai umedióse de catra Gallie, mai venturósa spre Noricu si Pannonia; roditória in saduri, nepriintiósa la pomi fructiferi; bogata de oui, ce anse de ordinariu sunt mici de soiu; insusi bouiloru li lipsesce frumseti'a si ornamentulu fruntii. [12]) Se bucura de turme numeróse, acestea sunt unic'a si cea mai placuta avere a loru. Argintu si auru — nu sciu din charu séu din mania — nu li au datu dieii: Cu acést'a nu voiu sa dîcu cà Germani'a n'ar produce nice o vena de argintu séu de auru; caci cine au cautatu dupa acestea? Ei nu sunt cá noi domniti de posesiunea séu intrebuintiarea acestoru metale. Se vedu pe la ei vasa de argintu, cu care au fostu daruiti solii si mài marii loru, a fi totu asia de pucinu stimate cá si cele facute din lutu: cu tóte acestea cei ce se invecinescu cu noi pretiuiescu aurulu si argintulu pentru trebuinti'a negotiului; cunoscu unele din monetele nóstre si le alegu. Mai in laintrulu tierei negotiulu se face in modulu celu mai simplu si primitivu — prin schimbu. Iubescu mai tare banii cei vechi si demultu cunoscuti: *dintiatii* si *bigatii* [13]) nostri. Argintulu este mai cautatu decatu aurulu, nu din vre o iubire, ci pentru cà banii de argintu fiindu mai numerosi sunt mai comodi la negotiulu cu manuntîsiulu.

---

[10]) Ulixi de buna séma = cas. gr. ab. Ulixe. [11]) Cununia = connubia.
[12]) Adeca: córne mari. [13]) *Serratos* = dintiati = nepiliti din partea insielatoriloru. Bigati, bani cu marc'a unei bige: d'aci póte vorb'a nostra bogatu adeca bigatu = care are bigati séu bani.

VI. Nice ferulu chiaru nu prisosesce,*) cum se vede din felulu armeloru loru. Raru se servescu ei cu sabie si cu lançe mai mari: pórta sulitie, séu *frame,* pe limb'a loru, cu unu verfu angustu si scurtu de feru, dar atatu de ascutitu si usioru de manuitu, in catu ei cu aceeasi arma se batu dupre trebuintia de aprópe si din departare. Calaretiulu e indestulitu cu scutulu si cu framea. Pedestrasiulu arunca si proiectilie, fiacare este provediutu cu mai multe si le imprastie departe fórte. Se batu desbracati séu fora sarcini intr'o mantelutia de resboiu. Nice unu ornamentu in imbracamente, numai scuturile le sunt colorate cu feciele cele mai alese; pucini au lorice, abea ici colo cate unulu coifu de tinichea séu de curea. Cáii nu se destingu nice prin frumsetia, nice prin agerime; dar nice nu se dreséza cá ai nostri spre a face felu de felu de girari; [14]) ci i mana dreptu inainte séu i intorcu la drépt'a in cercu, atatu de strinsu, in catu nu remane nice unulu in códa. Preste totu apretiuindu tari'a loru este pe langa pedestrime; de aceea ei se si batu in cete amesticate aplicanduse agerimea pedestriloru la lupt'a calaretiloru, de órace, punu in fruntea liniei de bataiia pe cei mai alesi din tóta junimea. Si numerulu este determinatu; fiacare districtu are sa dea cate o suta; *sutasi* se si numescu ei de ai sei, si ceeace la inceputu a fostu unu *numeralu,* acum e unu nume de onóre. Lini'a de bataiia se forméza in cete de form'a falangei. A se retrage, supt conditiune spre a atacá desnou, la densii nu va sa dîca frica, ci circuspectiune. Corpurile la ai sei le ducu in lini'a din urma si in bataii nedecidietórie. A lasá in bataiia scutulu este fapt'a cea mai de rusine. La unu atare desonoratu nu i este iertatu a veni nice la ceremonie religióse, nice in adunarile de poporu. Multi remasi in viatia dupa resboiie platira desonorea cu mórtea prin fune.

VII. Regii s'alegu dupre nobilitate, ducii dupre bravura. Regii n'au putere netiermurita séu arbitraria, si ducii sunt mai multu cá sa dea essemplu, decatu sa comande; déca sunt rapede determinati, déca su cercuspecti si déca se batu in frunte: atunci comanda prin amiratiune. Altamente nimenui nu i este iertatu nice a pedepsi cu mórte, nice a pune in féra, nice a bate macaru, fora numai preotiloru: si acést'a nu cá pedépsa, nice caci a dîsu ducele; ci cá din voii'a dieului, carele, cum credu ei, apara pe cei ce se batu; chipurile de animale [15]) si orecare

---

*) Superest = prisosesce. [14]) *Variare gyros* = a dresá cáii cá sa faca miscari de form'a ∞. [15]) *Efigies* nu va sa dîca aci: idoli, chipuri cioplite = simulacra deorum, caci germanii n'aveau de astea, ci semne de animale ce li serviau de flamure, de steaguri de resboiiu.

semne de resboiu, scóse de prin silve sacre, le iau cu sine la bataiia. Dar mediulu celu mai energicu prin care se inflacaréza ei la bataiia este mai antaiu cà turm'a de calareti, au cét'a de pedestri la densiĭ nu e formata din adunaturi de ómeni dupre intemplare, ci din parinti si din rudenie; apoi cà familiele loru, lucru celu 'mai scumpu, sunt aprópe, incatu s'audu urletele femeiloru, tiepetele copiiloru. Acesti'a sunt pentru totu luptatorulu marturii cei mai santi, laudatorii cei mai mari. La mame, la socie 'si ducu ei ranele, si acestea nu se infioréza a le numerá si a le cercá; si de mancare si incorageri ducu ele luptatoriloru.

VIII. Se istorisesce cà órecari linie de bataiia, ce incepeau a se retrage si mai a se resfrange, s'au restabilitu de femei prin rugatiuni intetite, prin oferirea [16]) peptului loru si prin aratarea robiei apropietorie, de care Germaniloru le pasa mai tare pentru femei de catu pentru barbati: in acelu gradu cà obligatiunile aceloru popora se tienu mai tare dela care intre obstatici se ceru si fete nobili. Si mai multu ei vedu unu ce santu si profeticu in femeia; tienu in séma svatulu ei si asculta de prorociele ei. Am vediutu cum supt domni'a lui Vespasianu fórte multi tienura pe Veleda timpu indelungatu de o dieitate. Dar si in vechime adorara ei pe Aurinia si pe altele mai multe, nu din lingusire nice cá si cum ar fi in stare sa faca ei dieitie.

IX. Din diei adoréza mai virtosu pe Mercuriu, [17]) cui credu a fi iertatu cá la dîle anumite sa i sacrifice si cu victime de omu; pe Ercule si Marte ilu impaca cu animalie ce su iertate; o parte din Suevi jertfescu si Isidi. Despre caus'a si originea acestui cultu ddieescu strainu pucinu am descoperitu, ce sciu este cà idolulu de figur'a unei luntri arata a fi adusa din strainatate acésta religiune. Altamente ei credu cà nu se cuvine maririi celoru ceresci a inchide intre pareti pe diei, séu a i face dupre aseminarea ver unui chipu de omu. Santiescu tufisiuri si silbe, si supt numiri de diei invóca pe acea fiintia secreta ce o vedu numai intru inchinatiunea inimei loru.

X. In semne si sorti punu credintia mai mare decatu ver care poporu. Modulu sortirii este simplu fórte. O vérga taiiata dintr'unu arbore fructiferu se bucatiesce in surcele si, notate cu certe semne s'arunca, cum se intempla, pre o panura alba. Apoi candu svatuirile privescu statulu, dîce preotulu, candu s'atingu

[16]) *Obiectu pectorum*: 'si oferiau peptulu cá mai bine sa le ucida decâtu sa le lase a cadé in robía. [17]) Mitológi'a germana este fórte opacita. Tacitu dà Germaniloru diei dupre analogi'a romana si i numesce dupre datin'a romana. (Conf. cap. XLIII. unde dîce: interpretatiune romana.)

de unu privatu, tatalu de familia, o rugatiune catra diei, cauta cu ochii spre ceru, trage sortii de trei ori, [18]) si pe cei scosi i esplica dupre semnulu cu care se increstase mai nainte. Déca arata reu, in dio'a aceea nu se mai cere svatu despre acelasi lucru; éra déca arata bine, credinti'a are sa se probeze si prin prevestirea din observarea paseriloru. Si la densii este cunoscuta predîcerea din sburatulu si vocea paseriloru. Este o caracteristica a gintii cá sa cerce si dela cáii proorocie si voii'a dieiloru. In acelea tufisiuri si silve santite se tienu cu spesele statului cáii albi, neatinsi de nici unu lucru omenescu. Acestia inhamati la carulu sacru sunt urmariti de preotu si de rege ori de capeteni'a cercului, si li observéza nîchesatulu si fremitulu. La nice unu semnu nu se dà mai mare crediementu decatu la acestea nu numai din partea poporului, ci si dintr'a capetenieloru si preotiloru. Caci acestia se socotescu pe sine de servitori ai dieiloru, éra pe acei'a de sciutori ai svaturiloru ceresci. Ei mai au enco si altu modu de a intrebá venitoriulu, candu cérca ce essitu voru avé resboiiele cele mari. Prindu adeca, in ori ce modu sciu, pe cineva din gintea cu care au bataiia, ilu punu facia cu unu alesu dintr' ai sei cá sa se lupte fiacare in armatur'a patriotica. Victori'a acestui'a séu acelui'a se iá de predîcere.

XI. Despre afaceri mai mici se consvatuescu capeteniele [19]) despre cele mai mari [20]) toti: astfelu totusi cá si acelea, a caror'a decisiune stà langa poporu, sa se tracteze mai antaiu de capetenie. Ei s'aduna la dîle anumite, afóra da casuri straordinarie si neprevediute, la luna noua séu la luna plina; caci ei credu a fi acést'a inceputulu celu mai de bunu semnu pentru trebi. Ei nu numera dupa dîle cá noi, ci dupre nopti; dela nopti 'si datéza terminii [21]), cu noptile i implinescu: cá si cum nóptea ar fi mai antaia decatu dio'a. O scadere a libertatii este aceea, cà nu s'aduna toti de odata dupre ordinu; ci se petrecu dóue si trei dîle cu temporizarea celoru ce sunt sa vina. Adunatii siedu candu li place inarmati. Se face tacere prin preoti, caror'a li compete atunci si dreptulu de a infrená prin pedépsa. Apoi vorbesce regele séu unulu din capetenie nu cu putere de poruncitoriu, ci cu vedi'a unui svatuitoriu dupre cum cere dela fiacare etatea, nobilitatea, meritele militarie séu elocenti'a sa. Déca propunerea nu e placuta se lapeda prin murmure; déca li place, apoi o aprobéza prin zuruitulu frameeloru. Aplausulu cu armele este la densii consimtímentulu celu mai onorabile.

[18]) De aici vine proverbulu germanu: Aller guten Dinge sind drei
[19]) *Principes* = antisti, capetenie, capii unui *pagus* = districtu, cercu, circundariu. Cari capi mai tardiu s'au numitu *comites* = comiti = *spani* [20]) Adeca despre pace si resboiiu. [21]) *Constituunt* = punu terminu, sorocu.

XII. Inaintea adunariloru de poporu se potu aduce si cause de judecata pe viatia si pe mórte [22]). Pedepsele sunt varie dupre cum sunt si culpele. Pre tradatori si fugari la inimicu i spendiura de arbori; pe lasi si dosatori de la resboiu pre cum si pe cei ce 'si prostituéza corpulu, i cufunda in tina si in balti aruncandu preste densii cratii de nuele. Varietatea felului mortii tinde cá crimele sa se dea pre facia, pecatele rusinóse sa se ascundia. Culpele mai usiore anca se pedepsescu in mesura proportionata. Culpasii se platescu cu unu numeru de caii séu de oui. O parte din resplata cade regelui séu comunitatii, o parte resbunatului séu rudenieloru lui. Totu in aceleasi adunari s'alegu si capeteniele cari judeca prin cercuri si prin sate. La fiacare capetenia se mai adaugu cate o suta de assesori.

XIII. Nice o afacere, fia de statu fia privata, ei nu o tractéza decatu inarmati. Dar a purtá arme nu este nimenui iertatu mai nainte de a fi dechiaratu de catra comunitate cà este vrednicu de ele. Atunci in adunare chiaru ver careva din capetenie, ver tata, ver unu afinu inarméza pre june cu scutu si cu framea: acést'a este tog'a loru, acést'a gradulu celu antaiu de onore alu teneriloru. Pana aci ei au fostu membri ai familiei, dupa acést'a ai statului. Pentru nascere stralucita, au merite mari parintesci, se dá si teneriloru demnitatea de capetenia. Ceialalti s'aduna pe langa cei mai tari si deja de multu probati, si nu li e rusine a fi vediuti in suita. Acést'a are si ierarchi'a sa, dupre judecat'a celuia ce o conduce; si e mare rivalitatea intre socii din suita pentru loculu celu antaiu langa capetenia, precum si intre capetenie cá sa aiba suit'a cea mai numerósa si mai brava: aceea va sa dîca demnitate, acestea puteri; a fi incungiuratu pururea de o céta mare de juni alesi in pace e o frumsetia, in resboiu aparare. Celu ce straluce printr'o suita numerósa si brava capata nume si marire nu numai inaintea compatriotiloru sei, ci si la popórale vecine. Caci atari sunt curteniti prin deputatiuni, onorati cu daruri si adese ori renumele loru a fostu de ajunsu spre a pune capetu resboiului.

XIV. Pre campulu de bataiia este rusine pentru capetenia a se lasá sa lu intréca altii cu bravur'a, este rusine pentru socii de bataiia cá sa nu egalizeze pe capetenia cu bravur'a. Este desonoratu si inferatu pe tóta viati'a acel'a care dupa caderea ducelui, remanendu, se intórce viu din bataiia. Alu apará, a lu scuti faptele eroice proprie, a le ascrie la glori'a ducelui, este partea cea mai mare din juramentu. Capeteniele se batu pentru victoria, socii de bataiia pentru capetenia. Déca cerculu

---

[22]) Despre cause mai mici judecau capeteniele cu assesorii séu cu *centenii* = sutasii.

de care se tienu amortiesce prin pace lunga in neactivitate; atunci fórte multi din junii de nobili se ducu cá voluntarii la acele popora, ce s'afla in acelu timpu purtandu bataiia: caci pe de o parte gintii nu i place pacea; parte cà in pericle mai usioru 'si facu unu nume, si in fine pentru cà o suita numerósa nu se póte tiené decatu prin fortia si resboiu: de órace ei capata dela darnici'a capeteniei acelu calu de resboiu, acea framea cruntata si victoriósa; éra ospetarea si mancarea si beutur'a de tóte dîlele, simpla dar cupiósa, li servesce de soldu. Spesele acestei darnicia au sa esse din resboiu si din rapitu. Mai usioru i faci sa provoce pe inimicu la bataiia si sa meruiasca rane, decatu sa are pamentulu, si sa ascepte cursulu anului. Ce este si mai multu pentru densii e o trandavire si lasîtate a cascigá cu sudóre ceea ce poti luá cu sangele.

XV. De cate ori nu suntu dusi i bataiia, ei petrecu catuva timpu cu venatoria, mai multu in nelucrare dati la somnu si la mancare. Cei mai bravi si mai belicosi nu facu nimica: grigea de casa si de vatra si de campu o lasa pe muieri, pe betrani si pe cei mai neputintiosi ai familiei; densii siedu cá trantorii. Unu contrastu de mirare in natur'a loru este acest'a, cá totu acei omeni sa iubiasca asia de tare nelucrarea si sa urasca liniscea [23]). Este datina cá comunitatile de fiacare barbatu sa confereze ceva de buna voiia pentru capetenie, ori din vite, ori din fructe de campu, ceea ce se primesce cá unu daru de onóre si totu de odata servesce spre acoperirea trebuintieloru. Se bucura mai alesu de darurile gintiloru marginasie, ce se tramitu nu numai din partea persóneloru singularie, ci din partea statului, cum sunt cáii alesi, arme mari, ornamente de caii si lantiuri de gûtu. Noi deja i invetiarâmu sa iá si bani. [24])

XVI. Ca popórale germane nu locuescu prin cetati [25]) este destulu de cunoscutu; ei nice nu suferu locasiurile combinate intre sine. Locuescu despartiti si departati dupre cum li a placutu o fontana, unu campu séu silba. Satele nu le asiedia dupre datin'a nóstra cá cladirile sa fia vecine prin mediune séu lipite un'a de alt'a; fiacare si incungiura cas'a cu unu spatiu desiertu, séu pentru cá sa fia mediu contr'a focului, séu pentru ca n'au alta cunoscintia de architectura. La ei nu sunt in usu nice petrele taiiate si tieglele, ci la tóte intrebuintiaza materialu nelucratu, necautandu la frumsetia si gratia. Cu tóte acestea unele

---

[23]) Adeca: timpulu candu nu e bataiia. [24]) Romanii 'si facea si sustieneau partitu între germani cu dari de bani. [25]) *Urbs*. Tac. prin acésta vorba intielege cetati inchise cu muri, de care nu se aflau la germani; caci acestia priviau in asemine cetati inchise nisce prinsori periculóse libertatii: Etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur.

parti le lipsescu cu unu felu de pamentu atatu de curatu si stralucitoriu incatu semina a pictura si liniamente de colori. Mai au si datin'a de a sapá pescere suterane si apoi a le acoperi cu gunoiu multu, ce sunt nisce adaposturi pentru iérna si gropi pentru fructe; caci asemine locuri móiia asprimea gerului, si, la intemplare sa vina inimiculu, acest'a predéza numai cele descoperite, éro cele ascunse si ingropate au remanu necunoscute, au tocm'a pentru aceea scapa, caci trebuescu cautate.

XVII. Dreptu acoperementu toti pórta unu felu de mantéla [26]) prinsu cu o catarama, au lipsindu acést'a, cu unu spinu; in altele desbracati de totu jacu dile intregi la vatra séu la focu. Cei mai bogati se destingu printr'unu vestmentu ce nu e infoiatu cá alu Sarmatiloru si alu Partiloru [27]), ci e strinsu pe trupu asiá cá sa se desemneze tóte membrele. Ei mai pórta si peii de animale, cei aprópe de rip'a Rinului mai raru, cei departati cojóce mai alese, caci acestor'a nu li se aduce prin negotiu unu portu mai finu. Alegu ferele, si peile detrase le imbaltiaza cu pete din peii de alte bestie [28]) ce le produce oceanulu celu mai de margine si o mare necunoscuta. Portulu femeiloru nu se deschilinesce de alu barbatiloru, numai ca se invalescu mai desu cu vestmente de inu, ornate cu vargi rosii; vestmentulu n'are mánece in partea superiore, umerii si braciale sunt góle, si peptulu se pórta desvalitu in partea cea de susu.

XVIII. Cu tóte acestea maritisiele la ei sunt aspre: si datinele loru in acestu puntu mai virtosu merita tóta laud'a. Caci intre barbari mai numai Germanii sunt cari sa se indestuleze fiacare cu cate o muiere, afóra de pré pucini, cari nu din poft'a carnii, ci din consideratiune de nobilitate sunt ambiati *) cu mai multe cununie. Nu femei'a aduce barbatului zestre, ci barbatulu la femeia. Parintii si cumnatii sunt de facia cá sa essamineze darurile: daruri acestea alese nu pentru podóbe muieresci, nice pentru gatirea miresei; ci vite mai virtosu, si calu infrenatu, si scutu cu framea si cu sabia. Cu atare daruri sa ia soci'a, care din partei anca aduce barbatului cate ceva din arme. Acést'a este legatur'a cea mai tare a loru, acést'a santirea misteriósa, acestia dieii cununieloru. Si pentru cá soci'a sa nu se créda pe sine afóra de simtiementele bravurei, afóra de evenementele resbóieloru, solenitatea intrarii in starea de maritisiu i aduce a minte ca ea vine cá socia la ostenitiuni

[26]) *Sagum* la Romani erá mantelu de resboiiu, uneori si vestmentu de sclavu; Éra la Germani trebue sa fi fostu unu felu de cojocu scurtu si strimtu, ce acoperiá numai o parte din corpu. [27]) Precum de ordinariu este portulu orientaliloru. [28]) Vitiei de mare = foce; éra nu peii pe samuru, de rîsu, cum esplica unii pe *gignit*. *) ambiuntur.

si pericle, ca aceeasi va suferi si va cutezá in pace si in bataiia. Acést'a i prevestecu boii injugati, acést'a calulu gatitu, acést'a armele oferite: asiá are sa traiasca, asiá sa faca copii; cele ce le primesce sa le lase nevatemate si demne la copii; apoi sa le priméscu nor'a, si sa le lase mostenire nepotiloru.

XIX. Astfelu si ducu viati'a ingradite cu gardulu rusinei, necorumpenduse nice prin scene teatrali inveninatórie, nice prin ospetie aprindietórie de pofte trupesci. Cu necunóscerea literoloru, schimbarea secreta de epistole amoróse e necunoscuta si la barbati si la femei [29]). Adulteriele la o natiune atatu de numerósa sunt fórte rare; pedepsirea acelorasi e momentana si iertata barbatiloru. Pe o femeia gasita in precurvia, dupa ce i taiia perulu si o desbraca pona la pele, barbatulu o gonesce din cas'a sa inaintea rudeloru si o duce batand'o prin satulu intregu. Feciór'a prostituita enco n'afla indurare, nice frumseti'a, nice tenereti'a, nice bogati'a nu i mai póte gasi unu barbatu. Caci acolo nimene nu ride de pecate; a corumpe si a fi coruptu la ei nu va sa dîca *spiritulu timpului*. Este enco si mai bine la acelea popóra, unde numai feciórele se marita, si unde cu una se pune odata pentru totu deuna capetu la speranti'a si dorinti'a nevestei. Asiá au parte numai de unu barbatu, cum au si numai unu corpu, numai o viatia; mintea ei, poft'a ei nu se intinde mai departe, decatu in fiinti'a cu care s'a unitu, sa iubésca nu atatu pe barbatu, catu casatori'a. A margini numerulu copiiloru [30]), séu a ucide din agnati [31]) e foradelege: si acolo datinele cele bune au mai multa valóre, decatu aiurea legile cele bune.

XX. Prin tóte casele copii, goli si intosi [32]), se desvólta la acele membre vigurése, la acele corpuri mari ce le amiramu la densii. Pe fiacare lu nutresce la peptu mam'a sa, si nu se dau pre man'a servitóreloru. Pe domni nu i poti destinge de servi prin nice o delicatesa a educatiunii; ei petrecu intre aceleasi vite, jacu pre acelasi pamentu, pona candu etatea desparte pe nobili si bravur'a i face cunoscuti. Junimea tardiu se bucura de Venere, si de aci vine acea virtute nedesecata a barbatului. Nice feciórele nu se pré cocu. Egali la teneretie, asemine la inaltimea corpului, se iau virtosi cu virtosi, si din plinirea puteriloru parintiloru se nascu copii robusti. Copii de sora sunt totu asiá de dragi unchiului cá si tatalui. Unii, acésta

---

[29]) *Litterarum secreta* etc. Cu acestea Tac. esprime, cà Germanii nu sciau scrie, si totu de odata cà barbatii si femeiele germ. nu se puteau intielege prin scrisu intru intrige amoróse cá Romanii. [30]) Nu erá cunoscuta sistem'a de doi copii. [31]) *Agnatus*: nascutu póte dupace s'a facutu impartirea averii intre membrii familiei. [32]) *Sordidi*: am datu vorb'a cu *intosi* dela imu = limus = limosus.

legatura de consangenitate o tienu de mai santa si mai intima, si, candu primescu ostatici ceru cu preferintia de aceia, cá si cum nepotii aru fi legati de inima cu legaturi mai tari, de familia cu mai multe. Cu tóte acestea ereditori ai averii si succesori ai demnitatii tatalui, potu fi numai copii proprii; testamente nu essista. In lipse de copii urméza in mostenire gradulu celu mai aprópe: frati, unchi paterneli, unchi materneli. Cu catu numeralu cumnatiloru si alu afiniloru[33]) este mai mare, cu atat'a sunt mai placute betranetiele: cei lipsiti de copii n'au nice unu pretiu.

XXI. A luá asupr'a sa atatu inimicitiele tatalui séu a rudeniei, catu si amicitiele este datoria[34]); cu tóte acestea ele nu duréza neimpacabili. Caci insusi omicidiulu se platesce cu unu numeru determinatu de boui si de oui, si famili'a intréga primesce satisfacerea: asiá cere binele publicu; caci unde libertatea e mare sunt mai periculóse inimicitiele.

Nu este alta ginte care sa fia data la mese[35]) si la ospitalitate cu mai multa darnicia. Este pecatu a nu primi in casa pe ver cine va fi: fiacare tractéza pe óspete cu mancare si beutura dupre averea sa. Candu provisiunea incetéza, ospetoriulu i arata altulu si insocindulu intra amendoui neinvitati in cas'a cea mai aprópe; acésta nu face nimic'a; ei sunt priimiti cu aseminea omenia. Cunoscutu, necunoscutu, catu se tiene de dreptulu ospitalitatii, nu face nimene distinctiune. Este datina a dá ospetelui, candu se duce, ceea ce aru pofti, si a i cere cu aceeasi negenare unu contradaru. Li placu darurile; anse nu imputa cele date, nice se credu indatorati pentru cele capatate.

XXII. Indata dupa somnu, ce de ordinariu ilu tragu pona dupa resaritulu sórelui, se lau mai dese ori in apà calda, caci la ei este mai multu iérna. Lauti mananca. Fiacare 'si are scaunulu seu, més'a sa a parte[36])... Apoi se ducu la trebi, si nu mai pucinu desu la betie inarmati. A bea necontenitu tóta dio'a si tóta nóptea la ei nu e nice o rusine. Ca intre beti se nascu certe dese, cari raru se termina numai cu injuraturi, ci mai desu cu rane si cu ucideri. Dar si impacarile intre inimici, invoielile de casatorii, chiamarea intr'ajutoriu a capetenieloru, si in fine deciderile de pace si de resboiu totu pe la astfelu de mese le facu, cá si cum sufletulu n'aru fi nice odata mai deschisu pentru cugete sincere, si mai aprinsu pentru lucruri mari cá la betii. Acésta ginte fora reutate si fora viclе-

---

[33]) Cumnati = cognati, rude de sange din partea barbatului; afini = affines: rude din partea femei. [34]) Vendeta: datina de a 'si resbuná. [35]) Mese, banchete, mancari cu beuturi pana la betia. [36]) Nu cá la romani câte trei pre unu scaunu = triclinium.

singu, totu'si mai deschide la veselia secretele inimei sale. Deci, dupa ce si a descoperitu fora reserva fiacare ce i jacea la anima, apoi a dóa dî se iá érosi la pertractare, si astfelu se tiene socotéla la totu felulu de timpu. Ei desbatu candu prefacatori'a nu póte avé locu, si decidu candu nu potu gresi.

XXIII. Beutur'a loru este unu licuidu facutu din ordiu séu din grâu prin frementare cam asemine vinului [37]. Cei ce locuescu aprópe de Rinu cumpara si vinu. Mancarile sunt simple: póme silbatice, venatu próspatu [38] séu lapte prinsu. Fora gatiri fora aromari, si stempera fómea. In beutura n'au acelasi cumpatu. Candu ai vré sa le dai de beutu, catu ceru ei, i ai puté vinci prin acestu pecatu alu betiei loru totu asiá de usioru, cá si prin puterea armeloru.

XXIV. Au numai unu felu de spectaclu, acelasi la tóte adunarile loru. Juni desbracati pona la pele, pentru cari, acést'a este o petrecere de timpu, jóca sarindu printre sabie si lance periculóse. Acésta deprindere a ajunsu o arte, artea face onóre. Totusi ei nu o facu pentru castigu séu plata; ci pretiulu cutezarii sburdalnice este petrecerea privitoriloru. Joculu de norocu [39], sa te miri, lu essercéza nebeuti ca pe o tréba dintre cele serióse cu atat'a cutezare órba de a castigá séu de a perde, incatu, déca li s'au dusu tóte, si punu pre aruncatur'a estrema si cea din urma persón'a si libertatea. Celu ce perde se duce de buna voiia in sclavia: si chiaru mai teneru si mai tare de aru fi, se lasa a fi legatu si vendutu. Acést'a in lucru reu este cerbicia; la densii anse va sa dîca *puntu de onóre*. Pe sclavii de soiulu acest'a i vendu, pentru cá sa se scape totu de odata si pe sine de rusînea unei atari victoria.

XXV. Pe ceilalti servi nu i intrebuintiaza dupre datin'a nóstra asiá cá fiacare sa aiba unu servitiu anumitu [40]. La densii fiacare servu 'si chivernisesce cas'a sa, ogorulu seu. Domnulu i impune cá la unu arendatoru [41] o dare in grane, vite si vestmente; pona aci se intinde ascultarea servului, celelalte trebi ale casei le face soci'a si copii. A bate pe sclavi séu a i pedepsi cu féra si cu munca este raru; mai dese ori i ucidu, nu in puterea legiloru si din asprime, ci din iutime si mania mare cá si pe inimicu: atatu numai ca o facu nepedepsiti [42]. Iertatii n'au cu multu mai mare valóre decatu sclavii, raru se bucura de órecare influintia in casa, in statu nice odata, afóra de popórale ce se gubernéza de regi; caci la acelea ei se inaltia si preste cei

---

[37]) Bere. [38]) Alea. [39]) Adeca: nu statutu pana a se fragesi cá la romani. [40]) Adeca dela gonitoriulu de musce (muscarum abactor) pana la medicu si pedagogu. [41]) Colonus. [42]) Numai déca servulu ucisu erá strainu, ucidiatorulu liberu platea o desdaunare.

nascuti liberi, chiaru si preste nobili: la celelalte inferioritatea iertatiloru este tocma o véda a libertatii.

XXVI. A speculá cu bani si a o intinde pona la interesu de interesu e lucru necunoscutu [43]), si cu acést'a ómenii se abtienu mai bine dela camataritu, decatu candu aru fi opriti prin legi. Ogórale se iau in posesiune dupre numerulu agricultoriloru de tóte satele, si apoi se impartu intre singulari dupre demnitate; estensiunea campieloru inlesnesce impartirea. Locurile arate de semenatura le muta pe toti anii; si ogórale prisosescu, caci fertilitatea si marimea pamenturiloru loru facu mai multu pentru recolta, decatu lucrulu loru, ei nu cunoscu pomaritulu, gradinaritulu si fenaritulu: numai secerisiu se cere dela pamentu: de aceea nice anulu insusi nu lu impartu in patru anotimpi. Iérn'a, primavér'a, vér'a au la densii intielesu si nume; dar numele tómna, cá si bunatatîle ei, li este necunoscutu.

XXVII. La ingropatiuni nu se tiene secotéla rangului; unu lucru numai se pazeste, cá adeca corpurile barbatiloru straluciti sa se ardia cu lemne anumite [44]). Nu se gramadescu pre rugu nice vestminte, nice aromate, la fiacare i s'arunca in focu armele, unor'a si calulu. Morimentulu e o colina de glia ierbósa. Onórea cea ostenitiósa si costisitória a monumenteloru o despretiuescu cá pe un'a ce apasa pré greu pe reposati [45]). Plansetulu si lacremile le depunu iute, durerea si intristarea tardiu. Femeiloru le siede a geli, barbatiloru a 'si aduce a minte.

Acestea sunt preste totu ce amu pututu aflá despre originea si datinele tuturoru Germaniloru: acum voiu vorbi in parte despre institutiunile si datinele fiacaria natiuni, spunendu ce le distinge si care au trecutu din Germania in Gallie.

XXVIII. Ca statulu Gallieloru a fostu odinióra mai potinte, ni o spune fericitulu Juliu, celu mai mare intre istorici; de aceea e si de crediutu ca au trecutu Galli in Germania. Caci, pucintelu póte unu riu sa impedece pe unu poporu séu altulu, cá cum s'a imultitu, sa nu 'si schimbe indata locuinti'a si sa nu ocupe tiere ce nu erau enco impartite nice detiermurite prin nice o putere de statu [46]). Astfelu intre silb'a Ercinica si intre riurile Rinu si Menu locuira Elvetianii si mai departe Boii, si un'a si alt'a ginte Gallica. Mai stà enco numele *Boihemi* [47]), cá o veche aducere a minte de locu, de si locuitorii s'au mutatu. Dar este greu a dîce: óre Arioviscii emigrara

[43]) Fenus agitare et in usuras estendere, este o adeverata cruce pentru traducatoru. [44]) Mai scumpe. [45]) Dupre dîs'a: fia'i tieran'a usióra. [46]) Adeca: res nulius. [47]) Boemia.

dela Osi in Pannonia, séu Osii venira dela Ariovisci in Germania: de órace ei au pona acum aceeasi limba, institutiuni si datine, si, caci, fiindu odinióra aceeasi saracia si libertate de amendóue ripele Dunarii, nu li se oferiau decatu acelesi bunatati si rele? Treverii si Nervii afectéza cu gelozia preste mesura originea germana, cá si cum aru vré sa se scuture prin acésta lauda a sangelui de tóta aseminarea cu Gallii cei molesiti. Popórale, ce locuescu in rip'a Rinului, Vangionii, Tribocii si Nemtii sunt fora indoire de vitia germana. Insusi Ubianii, de si meruira a fi colonia romana si le mai place a se dîce Agrippineani dupre numele fundatoresei sale [48]), nu se rusinéza de originea germana. Trecuti dincóci de Rinu demultu, au fostu asiediati pentru credinti'a loru nemediatu pre rip'a Rinului cá aparatori ai nostri, éro nu cá nisce priveghiati.

XXIX. Cei mai bravi intre tóte popórale acestea, Batavii, ocupa o mica parte a ripei si locuescu mai multu in insul'a riului Rinu. Odinióra faceau parte din poporulu Cattiloru, din turburari domestice fura stramutati in acelea locuintie cá sa faca parte a imperiului romanu. Ei se bucura enco de onórea si distinctiunea cuvenita vechiloru soci: nu sunt umiliti cu tributu nu sunt asupriti de arendatori [49]) cari sa i suga; liberi de dari si de contributiuni alesi numai pentru trebuinti'a resboiului, sunt reservati pentru ofensiva si defensiva. In aceeasi ascultare sta si poporulu Mattiaciloru. Caci marimea poporului romanu a intinsu preste Rinu si preste terminii cei vechi respectulu imperiului. Astfelu incatu pentru locuintia si margini ei siedu in tiér'a sa langa ripa, dar cu simtiementulu si cu sufletulu sunt ai nostri: intr'altele semina cu Batavii, numai ca prin pamentulu pona acum patrioticu si prin clima sunt mai animosi. Nu mi vine sa numeru intre popórale germane pe aceia ce cultivéza ogórale decumate [51]), macarca scaunulu loru jace dincolo de Rinu si Dunare. Nisce venturari Galli, cutezatori din saracia, ocupara acestu pamentu de posesiune necérta. Dupa aceea, candu s'au estinsu marginile si statiunile militare s'au mutatu mai departe, acestu teritoriu se facù tiéra estrema a imperiului si parte de provincia.

XXX. Dincolo de acestia incepu dela silv'a Ercinica locuintiele Cattiloru, care nu stau din campie asiá de intinse si baltóse, cum sunt ale altoru state preste care se latiesce Germania, de órace se continua déluri cari se rarescu treptatu, si

---

[48]) Agripin'a soci'a lui Claudiu. Colonia Agripinensis (Köln). Conf. An. XII. 27. [49]) Publicanus = vamesiu in s. scriptura, ómeni cari ca nisce vampiri sugeau sangele provincialistiloru. [50]) Velut telu atque arma. [51]) Decumates agros, acésta numire cu care se insemnéza *decumanus ager* nu mai vine nicaiure.

silv'a Ercinica însocíesce si totu de odata parasesce pe Cattii sei. Poporulu Cattiloru au corpuri mai robuste, structur'a membreloru nervósa, faci'a aminatitória si o vioitiune mai mare de anima. Pentru nisce Germani minte si gibacia multa. Despre acést'a vedesce ca ei 'si alegu pe duci, asculta de capetenie, sciu ce va sa dîca ordinea de bataiia, se pricepu a se folosi de ocasiuni, a amanâ ataculu, dio'a o intrebuintiaza a face dispusetiuni, nóptea a se inchide intre valuri, cunoscu principiulu ca norocululu e schimbatiosu si numai bravur'a secura, si ceace este fórte raru, datu numai disciplinei romane, punu mai mare pondere pre duce, decatu pre armata. Tóta forti'a li stà in pedestrime, pe care pe langa arme o mai insarcina si cu unelte de feru [52]) si cu de ale mancarii. Ti vine a dîce: ca ceilalti Germani se ducu la lupta, Cattii la resboiu. Escursiunile si luptele la intemplare sunt rare. Si candu cauti, calarimii se cadé mai tare a stórce victori'a prin agerime, si a se retrage iute. Grab'a e mai multu a fricei, temporizarea a bravurei.

XXXI. O datina ce se afla si la alte popóra germanice, mai rara anse si numai la órecari mai cutezatori, a devenitu comune la Catti, cá adeca fiacare din junia sa 'si lase a i cresce barb'a si parulu capului [53]), si numai dupa ce a ucisu in resboiu pre ver unu inimicu sa 'si depuna acestu imbracamentu alu feciei inchinatu si datoritu la bravura. Preste sangele inimicului si despoielile resboiului 'si desvalescu ei fruntea si in fine numai atunci se credu a se fi rescumparatu de pretiulu nascerii, numai atunci a fi demni de patria si de parinti. Lasiloru si nebelicosiloru li remane acelu portu de géle [54]). Cei mai bravi cotra acést'a pórt'a si unu inelu de feru — unu ce de rusine acel'a pentru acestu poporu — cá si o legatura, de care se deslégа numai prin uciderea unui inimicu. Celoru mai multi din Catti li place acestu portu, incanuntiescu supt acésta semnatura, ce i face cunoscuti amiciloru si la ai sei. Acestia incepu tóte bataiile, acestia forméza pururé lini'a prima de bataiia, straina [55]) la vedere. Caci nice macaru in pace nu devine mai blanda faci'a loru. Nimene n'are casa, au ogoru, au ver o grige órecare [56]); unde ajungu acolo mananca, risipitori ai averii straine, despretiuescu pe a sa: pana candu vinu in fine neputintiele betranetieloru cá sa i faca necapabili de o bravura atatu de aspra.

XXXII. Aprópe de Catti, pe unde Rinulu curge dejá in secura alvia si cá margine este destulu de tare, locuescu Usi-

---

[52]) Ferramentis = cu unèlte de feru: sapa etc. [53]) Ca Civilis. Vedi Hist. IV. 61. [54]) Squalor = barba nerasa, parulu netunsu. [55]) *Nova.* [56]) Grige = chivernisire.

petii si Tencterii. Cesti din urma, pe langa usitatulu renume de belicosi, se destingu si cu o calarime bine disciplinata. Nice ensasi pedestrimea Cattiloru nu este mai laudata decatu calarimea Tencteriloru. Ce au facutu stramosii, continuéza stranepotii. Acést'a e joculu copiiloru; intrecerea juniloru, ocupatiunea anca si a betraniloru. Cu sclavii, cu cas'a si cu totu dreptulu de mostenire se ereditéza si cáii: pe acestia nu i capata, cá pe cealalta avere, celu antaiu nascutu, ci celu mai ferosu si mai bunu de resboiu.

XXXIII. Pe langa Tencteri dai odinióra si preste Bructeri, acum se vorbesce sa fi inmigratu Camavii si Angrivarii, dupa ce s'au gonitu si stirpitu de totu Bructerii prin concursulu natiuniloru vecine, séu din ura contr'a trufiei loru séu din pofta de predare, séu din órecare charu alu dieiloru cotra noi; caci dieii ne au invrednicitu a vedé cu ochii lupt'a loru. Peste 60,000 cadiura morti nu de armele si de proiectilele nóstre, dar, ceace este mai maretiu, spre pascerea placuta a ochiloru nostri. O, dea dieii cá la acestea popóra, déca nu amórea cotra noi, celu pucinu ur'a intre sene sa dureze: de órace intre aceste fatali cercustari ale imperiului sórtea nu ne póte face mai mare bine decatu tienendu desbinati pe inimici.

XXXIV. La spatele Angrivariloru si Camaviloru se insiera cu locuinti'a Dulgibinii si Casuarii, si alte ginti mai pucinu amintite. De laturea dinainte se marginescu cu Frisii. Se destinge Frisia mare si mica dupre puterile locuitoriloru. Amendóua popórale se intindu in lungulu Rinului pona la Oceanu, cotr'acést'a locuescu si in giurulu unoru lacuri de cercuitu nemarginitu, cercetate si de flotele romane. Insusi si in acelu oceanu ne amu cutezatu cu ele, unde, cum se dîce din faima, mai stau enco columnele lui Ercule: ori ca elu a venitu pona acolo, séu ca noi ne amu invoitu a atribui maririi lui ori ce se face mare in totu loculu. Adeveru e ca lui Drusu Germanicu [57]) nu i a lipsitu cutezarea; dar Oceanulu se improtivi la cercetare atatu in privinti'a sa catu si a lui Ercule. De atunci nimene n'a mai facutu ver o cercare, se parù a fi mai santu si mai respectuosu a crede despre faptele dieiloru, decatu a le sci.[58])

Pona aci se intinde sciinti'a nóstra despre tierele apusene ale Germaniei.

XXXV. Spre nordu se intinde Germania facendu unu cercu fórte mare. In loculu primu vine indata gintea Cauciloru,

---

[57]) Acestu locu anca e o greutate pentru comentatori. Caci istori'a scie de trei plutiri in oceanulu acest'a ale romaniloru: supt Drusu, Tiberiu si Germanicu; si nu se scie de cati amintesce Tacitu, numai de unulu, de Drusu-Germanicu, dar Germanicus nu se dice nice odata Drusus; ori de doi: de Drusu si de Germanicu? [58]) O doctrina acést'a de crestinu!

carea desi incepe dela Frisi, si cuprinde o parte a tiermuriloru maritimi, totusi se intinde pe langa laturele tuturoru gintiloru, mentiunate dejá, pona ce se incurbéza in tiér'a Cattiloru. Acestu spatiu mare de pamentu nu numai ca este ocupatu ci si implutu de Cauci; poporu acest'a celu mai nobile intre Germani, cá unulu ce prefira a 'si apará marimea sa prin iubire de dreptate. Fora pofta, fora patima de a se mari, ci linisciti si retrasi, nu provóca la resbóia, nu devastéza rapindu si lotrindu. Véd'a cea mai buna a bravurei si puterii este ca ei preponderanti'a sa nu si o intemeiéza pre nedreptatirea altor'a. Cu tóte acestea armele li sunt pururea la indemana, si cerendu trebuinti'a, ostirea e gat'a, ómenii si caii nu li lipsescu; numele li este mare si in pace.

XXXVI. Alaturea Cauciloru si a Cattiloru sunt Cheruscii, cari nesuperati de nimenea avura pré lungu timpu pace, ce i a desnervatu, lucru ce li a servitu mai multu spre desfatare decatu spre asecurare; caci pacea este insielatória intre vecini ambitiosi si putinti. Candu are sa decida pumnulu, celu mai tare si atribue titlu de moderatu si de onestu. Asiá se numiau odinióra Cheruscii: buni, onesti, éra acum li dîcu: lasi si nebuni. Cattiloru vincitori norocului li se iá de intieleptiune. Cu Cheruscii au fostu trasi in perire si Fosii, o ginte marginasia, care acum participa de opotriva la nenorocirea, fora sa se fi bucuratu si de fericirea acelor'a.

XXXVII. Aceeasi parte sinuosa a Germaniei o tienu Cimbrii de pe langa Oceanu, unu statu micu astadi, dara mare prin glori'a fapteloru. Catu vedi cu ochii ti se infacisiezia urme ale vechei mariri; pre ambele ripe,[59]) tabere si spacie, dupre a caroru cercuitu si acum poti mesurá mass'a cea mare de ómeni si de ostire a gintii, si a te incredintiá despre emigrarea [60]) cea gradiósa. Rom'a numerá siesse sute patru dieci de ani dela intemeierea sa, candu, supt consulii Ceciliu Metellu si Papirione Carbone, pentru prim'a data s'a auditu de arme Cimbrice. De vomu computá de aci pana la alu doilea consulatu alu lui Traianu: asiá esse unu sieru de ani cam de doue sute si diece: de atat'a timpu se totu vincesce Germania! In cursulu acestui seclu [61]) lungu, multe daune de o parte si de alt'a. Nu Samnitii, nu Cartagineanii, nu Ispania séu Galliele, nice insusi Partii sunt cari ni au adusu aminte de atate ori: cà libertatea Germaniei e mai teribile decatu domni'a lui Arsace! Ce altu ceva ne póte imputá orientele fora numai perderea lui Crassu? Dar

---

[59]) *Renu*, cà Tac. pe acest'a are datin'a a lu insemná cu *ripa;* éra nu niscari tiemuri ale oceanului. [60]) Exitus = essitu = emigrare nu perire, stingere. [61]) Seculu séu vechu la romani erá micu de 100 ani si mare de 1000.

orientele n'a perdutu pe Pacoru, si nu s'a umilitu inaintea unui Ventidiu? Din contra, Germanii, dupa ce au luatu la fuga séu a prinsu pe Carbone si pe Cassiu si pe Scaru Aureliu si pe Serviliu Capione si anca pe Cneu Manliau, stersera de odata poporului Romanu cinci armate consulari, apoi pe Varu si cu densulu trei legiuni lui Cesare Augustu chiaru. Si nu fora perdere din partene i batura Caiu Mariu in Italia, Juliu Cesare in Gallie, Drusu si Ner. Tiberiu in locasiurile loru. Dupa acést'a amenintierile cele teribili a le lui Caiu Cesare (Caligula) n'au servitu decatu sa 'si bata jocu de ele. Apoi a urmatu repausu, pana candu cu ocasiunea discordiei nóstre si a resbelului civile, dupa ce au stricatu taberele de iernatu a le legiuniloru, s'aruncara si asupr'a Gallieloru: fura respinsi érasi si de atunci in dîlele mai dincóci mai multu triumfaràmu asupr'a loru, decatu i vinciràmu.

XXXVIII. Acum sa vorbescu despre Suevi, cari nu facu numai o ginte cá Cattii si cá Teneterii; caci ei ocupa diumetatea cea mai mare a Germaniei, si constau din natiuni varie cu nume proprie, macaru cà preste totu se dîcu Suevi. Este o caracteristica la acestu poporu cá sa 'si peptene com'a in resparu si apoi sa o lege in nodu. Astfelu Suevii se destingu de ceilalti Germani, astfelu nascutii liberi ai Suevilorn de sclavi. La alte ginti acésta purtare a poporului s'a intrudusu séu prin órecare cumnatia cu Suevii, séu, ceea se intempla desu, prin imitatiune; este rara totusi si tiene numai catu teneretiele; la Svevi 'si peptina párulu stufosu in resparu pana la canuntetie, si adese ori ilu léga numai in virfulu capului. La capetenie acésta gatire e mai pompósa. Acest'a e tóta grigea de impodobire a loru, o moda nevinovata. Caci ei nu se gatèscu cá sa iubiasca séu sa fia iubiti; ci 'si facu parulu asia candu voru sa mérga la bataiia, pentru cá sa para mai inalti si mai teribili, sa gatescu pentru ochii inimicului.

XXXIX. Semnonii pretindu a fi intre Suevi natiunea cea mai veche si mai nobile. Credinti'a vechimei se aprobéza prin religiune. La timpu determinatu s'aduna prin deputatiuni tóte popórale de acel'asi sange intr'o silva santita prin rituri stramosiesci si prin anticuitate respectuósa, si barbarii incepu infioratórea solenitate cu jertfirea in publicu a omului. Mai este anca si alta inchinatiune ce se face acestei silve sacre: nimene nu intra aci decatu legatu cu legature intru semnu cà este mai micu si dieitatea mai mare. Déca din intemplare cade, nu i este iertatu a se sculá, séu alu redicá altii, ci essu volatucinduse pre pamentu. Tóta solenitatea religiósa se esplica asiá: cá si cum aci ar fi léganulu gintii, aci dieulu, gubernatorulu universului, la care sunt supuse tóte, de care asculta tóte. Credinti'a acést'a

se sustiene prin norocululu Sueviloru: o suta de cantone sunt locuite de ei, si acésta poporatiune mare i face sa se privésca cá capu alu Sueviloru.

XL. Din contra Langobardii sunt nobili prin pucinatatea sa. Incinsi de ginti fórte multe din cele mai putinti, sunt asecurati nu prin supunere ci prin lupte si espunenduse periclului. Apoi Reudigni, Avionii, Anglii, Varinii, Eudosii, Suardonii si Nuitonii sunt aperati prin riuri si silve. La toti acestia nu e nimic'a de insemnatu, fora numai cà ei toti adoréza pe Herta, adeca pe Tiér'a-Mama, despre care credu, cà in man'a ei stà sórtea ómeniloru si cà visita pe popóra. Intr'o insula din Oceanu s'afla o silva sacra si unu caru acolo santitu, acoperitu cu unu covoru, de care a se atinge este iertatu numai preotului. Acest'a presimte candu dieiti'a s'afla in santuariu, si i urméza cu multa inchinatiune trasa in caru de vace. Atunci dîle de bucuria, serbatori prin tóte locurile pe care dieiti'a le invrednicesce de cercetarea si petrecerea sa. Nu incepu resboie, nu apuca arme, tóta sabi'a e in téca; pacea si liniscea numai atunci este cunoscuta, numai atunci este iubita, si acést'a tiene pona candu acel'asi preotu duce indereptu la sanctuariu pe dieiti'a saturata de petrecerea cu omenii. Dupa acest'a, caru si covoru, si, déca vrei sa credi, si diées'a insasi, se spala intr' unu lacu secretu. Tréb'a acést'a o facu sclavii, pe cari acel'asi lacu i si inghite indata. De aci acei fiori secreti, acea nesciintia santa, cà ce póte fi acelu lucru pe care ilu potu vedé numai cei inchinati la perire. — Altamente acésta parte a Sueviei se intinde pona in cele mai din laintru a le Germaniei.

XLI. Mai aprópe de noi (cá sa urmezu acum Dunarii cum ceva mai nainte urmai Renului) este statulu Ermunduriloru, credintiosi Romaniloru; si din acestu motivu intre Germani numai loru li este iertatu a face negotiu nu numai pona la rip'a Dunarii, ci si mai departe chiaru pona la colonia cea vestita a Retiei [62]). Trecu pretotindea candu voru, fora paza; si, pe candu celoru lalte ginti li aratàmu numai armele si taberele nóstre, cestor'a le deschiseràmu palatele si casele dela tiéra a le nóstre fora cá sa rîmnésca la ele. Din tier'a Ermunduriloru incepe Albi [63]) unu riu vestitu mai demultu si bine cunoscutu; astadi numai de nume i se mai aude.

XLII. Langa Ermunduri locuescu Nariscii, mai incolo Marcomanii si Cadii [64]). Marcomanii se destingu cu puterea si

---

[62]) Augusta-Vindelicorum = Augsburg astadi: din Burgulu lui Augustu.
[63]) Tacitu cufunda cu Albi verunu riu laturale alu acesteia: Sala séu Egra.
[64]) Nariscii in Vestfalia superiore intre Boemia si Dunare; Marcomanii intemeiara in Boemia unu statu putinte; Quadii in Moravia si tienele dimpregiuru.

glori'a militara; chiaru si locasiurile, din cari au scosu odiniora pe Boii, au a le multiemi bravurei sale. Nice Nariscii si Cadii nu su degenerati. Aceste tiere forméza asiá dîcendu fruntea[65]) Germaniei de a lungulu Dunarii. Marcomanii si Cadii aveau pona in dîlele nóstre regi nationali din nobil'a familia a lui Marbodun si Tuderu; acum suferu si straini. Dar regii 'si sustienu puterea si domni'a prin autoritatea Romaniloru; raru i ajutàmu cu armele, mai desu cu argintulu nostru; si de aceea nu sunt mai pucinu insemnati.

XLIII. Marsignii, Gotinii, Osii si Burii[66]) inchidu dela spate pe Marcomani si pe Cadi. Marsignii si Burii prin limba si portu se vedu a fi de origine Suevica. Limb'a cea Gallica a Gottiniloru, cea Pannonica a Osiloru, si caci platescu tributu ni arata cà ei nu sunt Germani. O parte a tributului li o impunu Sarmatii, alt'a Cadii, cá la nisce straini. Gotinii, spre si mai mare rusine, sapa si feru[67]). Tóte popórale acestea locuescu pucinu prin campie; ci parte mare prin angustie, pre verfuri si spinari de munti. Caci Suevia e despartita si taiiata de unu sieru continuu de munti, dincolo de care locuescu mai multe ginti, intre care numele Ligiiloru[68]) este celu mai latitu, si cuprinde mai multe state. Ajunge a numi pe cele mai insemnate: pe Arii, Elveconii, Manimii, Elisii, Naharvalii. La acesti din urma s'arata o silva sacra de santienia antica. Preotulu ce presiede cultului pórta vestmente muieresci, dar dieii, dupre esplicatiune romana, sunt Castore si Poluce: acést'a e finti'a dieitatii, éra numele ei *Alci.* Nice unu chipu cioplitu, nice o urma de credintia desiérta straina: si totusi ei sunt adorati cá frati, cá juni. Arii, cari cu puterea intrecu pe popórale numerate cevasi mai nainte, mai au o cautatura ameninttiatória, si ferosia, dela natura insadita 'si o mai marescu prin arte si timpu. Scuturile li sunt negre, corpurile colorate, alegu noptile cele mai intunecate pentru resboiu. Form'a inspaimentatória a armatei asemine unui conductu funebru singura imple cu fiori; nu este inimicu carele sa póta cautá in facia la acésta privire straina si cá din iadu essita; caci in totu omulu, cei antai sunt ochii cari se vincescu. — Dincolo de Ligi jace tier'a Gotoniloru[69]), cari sunt cu ceva mai aspru gubernati decatu celelalte ginti a le Germaniei, fora anse sa treca preste libertate.

---

[65]) Candu dîcemu dincoci de Renu, de Dunare, fruntea etc. sa ne asiediamu cu mintea in Roma, din centrulu unde scrie Tacitu. [66]) Scaunele acestoru popóra sa se caute in carpati si pe langa fontanele Viadului (Oder) si ale Vistulei, [67]) Rusinea stà intr' acést'a cà Gotinii, déca n'ar fi fostu lasi, cu ferulu, celu sapau, ar fi pututu sa se elibereze. [68]) Ligii au locuitu in Slesia si Polonia vestica. [69]) Toti comentatorii cauta pe Gotoni seu Goti pe lunga Vistula.

Mai departe pe langa Oceanu sunt Rugii [70]) si Lemovii. Tóte acestea popóra se insemnéza prin scuturi rotunde, prin sabie scurte si prin aceea cà au regi.

XLIV. Mai incolo, in Oceanu chiaru, s'afla státele Suionice, care pe langa ostirea teréstra au si flote tari. Form'a naviloru loru are acea caracteristica, cà amendóua capatâiele sale sunt cá parte anteriore [71]), bune purure de desbarcatu, ele nu se mana prin vele, si n'au alature sieruri de lopeti. Gubernaclu nu e intiepenitu, ci dupre trebuinti'a mobile incoci si incolo cá pre unele rîuri. La Suisoni se tiene in onóre si averea; de aceea la ei numai unulu domnesce cu putere netiermurita prin privilegia si cu dreptu de domnu nedependente. Armele enco nu sunt, cá la ceialalti Germani, in manile tuturoru fora distinctiune; ci inchise si pazite, si enco de unu servu; caci Oceanulu impedeca invasiunile cele rapede ale inimicului; si cetele inarmate in pace, usioru potu cadé in desfrenare. Éra a increde apararea armeloru la unu nobilu, séu macaru numai la unu iertatu, nu jace in folosulu regiloru.

XLV. Dincolo de Suisoni jace alta mare amortita si mai nemobile; cà cu acést'a se incinge si se inchide globulu pamentului, se crede pentru aceea cà lumin'a cea din urma a sórelui apuitoriu lucesce pana la resarirea lui asia de tare, incatu intuneca stelele. Credinti'a poporale mai adauge cà s'aude zuzuitulu sórelui essindu din apa, cà se vedu formele cáiiloru [72]) si radiele capului lui. Aci faim'a (si e adeverata) pune marginile naturei. La drépt'a de acolo marea Suevica spala tiermurii Estiiloru [73]), cari cu datenele si cu portulu s'apropie de Suevi, éra cu limb'a mai multu de Britani. Ei adoréza pe mam'a dieiloru [74]). Cá semnu alu cultului ddieescu ei pórta forme de porci silbatici: Acést'a li servesce de arme si de tóta scutirea; face pe inchinatoriulu dieitatii sa fia nevatematu chiaru si in medioculu inimiciloru. Raru intrebuintiaza arme de feru, ci mai desu maciuce. Grane si alte fructe cultivéza cu mai multa grige decatu s'ar puté asteptá dela insadit'a lenevire a Germaniloru. Ei cerceteza si marea, si intre toti Germanii numai ei sunt cari culegu pe la tiermuri si prin vaduri *succinum* numitu *gles* [75]) pe limb'a loru. Cá barbari ce sunt ei nu cunoscu si nu cérca natur'a acestei substantia si cum se produce. Multu

---

[70]) Rugii (Rugen) in Pomerania. [71]) *Prora*: partea anteriore a nauei, la care este opusa *puppis*: cea posteriore. [72]) Cei vechi si imaginau sorele a fi trasu de patru caii. [73]) Aestlandia séu tier'a de est. [74]) Cibele. [75]) *Gles* = glas = glacia. Succinum = chihlibar pe turcia.

timpu a jacutu elu aci intre alte lapedaturi a le marii pana candu iubirea de mandrii a nóstra a venitu cá sa i dea unu nume. Loru nu li este de nice ó tréba: se culege brutu se esportá nelucratu, si se mira candu capata bani pe elu. Cà e sucu de arbore poti percepe de acòlo, cà se vedu intr'ensulu insecte teretórie, uneori si sburatóre stralucindu, carele inglodinduse in fluiditate remasera inchise prin invirtosiarea materiei. Mie mi vine sa credu cà, precum in cele mai din laintru a le Orientelui s'afla silve si tufisiuri, in cari arborii esuda tamaia si balsamu, asia si prin insulele si tiermurii Occidentelui voru fi arbori, din cari suculu, estrasu si subtiatu prin radiele sórelui vecinu, curge in marea cea mai apròpe si prin puterea tempestatii succinulu se esundéza pre tiermurii opusi. Déca cerci natur'a succinului aprepiendulu de focu, s'aprinde cá si facli'a si face o flacara unsurósa si mirositória, apoi se ingrósiá in pecura si resina.

De Suioni se marginescu gintile Sitoniloru. Intr'altele semini acelor'a se destingu numai intr' un'a: cà i domnesce o femeia; pana intr'atat'a sunt ei de degradati nu numai in libertate, ci chiaru si in servitute.

Aci se termina Suevia.

XLVI. Sa anumeru pe Peucini, Venedi si Fenni la Germani séu la Sarmati, nu sciu; desi Peucinii, pe cari unii i numescu si Bastarni, vorbescu, se pórta, locuescu si 'si facu case cá Germanii. Necuratia la toti, lenevire la capetenie; cei mai fruntasi dintre ei s'au degradatu prin cununia la modulu de vietiuire alu Sarmatiloru. Venedii au imprumutatu multe din datinele acestor'a; caci tóte silvele si muntii cate s'afla intre Peucini si Fenni le ambla lotrindu; ei totusi mai bine s'anumera la Germani caci si 'si facu case, si pórta scuturi, si, cá buni de petioru ce sunt, ambla bucurosi pe josu; ceeace este cu totulu din contra la Sarmati, ce 'si petrecu viati'a pre carra si pre caii. Fennii sunt de o ferocitate straordinaria, de o saracia hidósa; acestia n'au nice arme, nice cai: nice case. Ierburile sunt nutretiulu loru, peile de animale imbracamintea loru; singur'a sperantia li este in sageti, pe care, din lipsea ferului, le ascutu cu óssa. Acel'asi venatu nutresce pe barbati cá si pe femei [76]; caci acestea insocescu in totu loculu pe aceia, si 'si ceru partea sa din préda. Nice insusi pentru copii nu este altu adapostu contr'a fereloru si a ploiloru, decatu cà s'acoperu cu unu felu de impletitura din ramuri de arbori. Aci se intorcu bar-

[76]) Se pare a fi contradicere la ceace s'a disu mai sus, cà sa nutrescu numai cu ierburi.

batii, acest'a este si culcusiulu betraniloru. Acésta viatia li se pare a fi mai fericita, decatu a geme langa plugu, a se topi cu lucrulu prin case, si a inverti prin mani intre temere si sperantia banii sei si cei straini. Securi contr'a ómeniloru, securi contr'a dieiloru ei au ajunsu la lucrulu celu mai greu — cá sa n'aiba nice macaru dorintie.

Câte se mai spunu sunt fabule, cà p. e. Elusii si Osionii au gura si facia cá ómenii, corpulu si membrele cá ferele. Despre acestea, cá unele ce nu mi sunt descoperite, lasu lucru balta.

Agricol'a.

I. S'a usitatu din vechime a tradá la posteritate faptele si moravurele barbatiloru celoru staluciti; si in dîlele nóstre, macaru cà e unu timpu indiferinte catra contempurani, se face acést'a de cate ori órecare virtute mare si nobile á vinciu si s'a inaltiatu preste ignorantia si pisma, acestu pecatu comune staturiloru mici cá si celoru mari. Dar la mai marii nostri precum inclinarea la fapte demne de memoria erá mai naturale si campulu spre acestea mai deschisu: asiá si talentele cele mari se simtiau miscate spre a eternizá virtutile nu din curtenire séu din ambitiune, ci numai din curatulu motivu alu conscientiei sale celei bune; ba multi intemeiati pre consciinti'a sa 'si descrisera viati'a sa chiaru fora a se teme cà acést'a li se va imputá de arogantià. Asia au facutu Rutiliu si Scauru, si nimene nu li a banuitu bun'a credintia, nice nu i-a tienutu de reu. Pana intr'atat'a este adeveratu cà virtutile in acele timpuri se pretiuescu mai bine, intru care se nascu mai usioru! Era mie, care voiu sa scriu acum viati'a barbatului reposatu, mi a fostu trebuintia de indulgintia, ceeace n'asi fi cerut'o, déca n'asi avé a face imputatiuni la nisce timpuri atatu de crudele si virtutiloru inimice.

II. Citimu cà laudele, ce Arulenu Rusticu le a facutu lui Petu Trasea, Erenniu Senecione, lui P. Elvidiu, pe amendoi i-a costatu viati'a, si cà mani'a nu s'a descarcatu furiósa numai asupr'a autoriloru, ci si contr'a scriptureloru loru: punenduse triumviriloru insarcinarea cá sa ardia in adunarea poporului monumentele aceloru spirite eminenti. Credeau, ai dómne, cà prin acelu focu voru innecá vócea poporului Romanu, libertatea senatului si consciinti'a genului omenescu, mai cu séma dupace au gonitu si pe dascalii de filosofia, si au tramisu in essiliu tóta scienti'a nobile, pentru cá nicaiure sa nu se mai védia ceva din onestu. Adeveru, mari probe de pacientia dederàmu: si precum tempurile cele vechi au vediutu libertatea in culmea ei, asia

noi sclavi'a, luandunise prin incuisitori si mediulu vorbirii si alu audirii. Am fi perdutu si tienerea aminte dimpreuna cu limb'a déca si uitarea ar stá in puterea nóstra, precum tacerea.

III. Acum in fine am prinsu inim'a; si cu tóte cà anca dela inceputulu acestui seclu fericitu Nerva Cesarulu a impacatu dóua lucruri odiniora nesociabile: monarchi'a si libertatea; desi Nerva Traianu adauge pe tóta dio'a la fericitatea timpului, si cà securitatea publica n'a remasu a fi numai o sperantia, o dorintia, ci a ajunsu implinirea dorintii, s'a facutu fapta; totusi, dupre natur'a neputintiei omenesci, medicamentele sunt mai tardie decatu relele; si, in ce chipu trupurile crescu incetu, se trecu iute: asia mai usioru poti stinge geniele si sciintiele, decatu sa le renviezi. Ensasi amortirea 'si are dulceti'a, si neactivitatea uritiósa la inceputu, devine placuta in cele din urma. Cum? déca in cursu de cincisprediece ani, unu spatiu insemnatu acest'a in viati'a muritoriului — perira atati'a cetatiani loviti, unii de sórte, toti cei mai determinati de crudi'a principelui? Pucini, cá sa dicu asia, supraviàmu nu numài altor'a, ci noua ensine, dupace ni s'au smulsu din mediulu vietiei atati'a ani prin care cei juni in tacere venirămu la betranetie, cei betrani aprópe chiaru de marginile vietiei petrecute. Totusi acést'a sa nu mi strice voi'a de a dá, desi intr'o limba fora flori si arte, icóna despre sclavi'a trecuta si vadea despre fericirea presinte. Altmente acésta carte, inchinata onorii socrumio Agricola, cá o dechiaratiune a iubirii fiiesei, 'si va aflá laudarea séu scusarea in sene insesi.

IV. Cneiu Juliu Agricola, nascutu dintr'o veche si renumita colonia a Forului Juliauu, a avutu pe amendoi mosii procuratori ai cesariloru, nobilitate de cavaleru acést'a. Tataso, Juliu Grecinu, din ordinea senatoriloru, care 'si a facutu unu nume prin studiulu elocentiei si alu filosofiei, si chiaru prin aceste calitati escelenti a meritatu ur'a lui Caiu cesarulu, fú ucisu pentru cà a refusatu ordinatiunea de a acusá pe M. Silanu. Mam'a lui, Julia Procilla, a fostu o femeia de rara curatienia a moravuriloru. Crescutu la sinulu si cu blandetiele ei 'si a petrecutu copilari'a si juni'a intru cultivarea tuturoru scientieloru nobili. Pe langa natur'a lui cea buna si necorupta l'a abatutu dela cursele pecatosiloru, si cercustantia, cà ancà de micu avu de locasiu si maistera a studieloru sale cetatea Massilia, locu, unde urbanitatea Grecéscà se mistica si se marita atatu de bine cu simplitatea provinciale. Tienu minte cà nará desu insusi, cum in primii ani ai junetiei sale s'ar fi datu la studiulu filosofiei cu zelu mai ageru decatu erá iertatu unui Romanu si senatoru, déca intieleptiunea mamei n'ar fi stemperatu mintea cea aprinsa si inflacarata a junelui. In adeveru, acésta natura su-

blime si stralucita erá inclinata la frumseti'a si icón'a gloriei cei mari si eminente cu mai multa patima, decatu prevedere. Resonulu si anii lu stemperare mai tardiu, si densulu, ceea ce este fórte greu, sciù a tiené cumpatu in filosofia.

V. Inceputurile artei militari Agricola le a facutu in Britania cu satisfacerea lui Svetoniu Paulinu, unu duce activu si moderatu, care lu distingea incatu ilu culcá in cortulu seu. Nice destramatu dupre natur'a juniloru, pentru cari militi'a e o ocasiune de placeri, nice neactivu, densulu rangulu de tribunu si necercarea sa in servitiu nu le a intrebuintiatu la desfatari si congedie; ci a tinsu a cunósce provinci'a, a se face cunoscutu ostirei, a invetiá de la patiti, a se insoci cu cei mai buni; nu s'a inbulzitu la nice o tréba din fanfaronada, n'a refusatu nice un'a din frica, si in facende s'a purtatu catu de cercuspectu, atatu de zelosu. Nice odata, dieu! pusetur'a Romaniloru in Britania n'a fostu mai turburata si mai critica: veteranii macelariti, coloniele arse, ostirile impresurate, se bateau atunci pentru mantuire, si apoi pentru victória. Bine cà tóte acestea se facura dupre planulu si conducerea altuia, si comand'a generale precum si glori'a provinciei reocupate se dedura ducelui: totusi cunoscintiele, esperienti'a si zelulu de servitiu a le junelui crescura, si 'i intrà la inima patim'a gloriei militari, patima fatale acést'a in nisce timpuri, candu banueli cobitórie se léga de toti barbatii cei eminenti, si candu periclulu nu e mai pucinu pentru cei cu nume bunu, decatu pentru cei cu nume reu.

VI. De aci trecendu la Rom'a cá sa capete magistrature, duse in casatoria pe Domitia Decidiana, de nascere stralucita; si acesta casatoria i-a servitu lui, ce tindea la mai mari, de onére si de razimu. Ei traira intr'o unire de mirare prin amóre si prevenire imprumutata: numai cà femei'a buna merita mai pucina laudare, decatu cea rea inculpare. Numitu cestore prin sortire capatà Asiá de provincia si pe Salviu Titianu de proconsulu. Nice prin un'a, nice prin altulu nu s'a coruptu, de si provinci'a erá bogata si cá atare atragatória la abusuri; éra proconsululu, inclinatu la totu felulu de rapiri prin iubirea de avere, ar fi cumparatu cu verce complacere acoperirea imprumutata a nedreptatiriloru. Aci famili'a i se adause cu o féta, spre desdaunare si totu deodata spre imbucurare, caci preste pucinu 'si perdù pe fiiuso nascutu mai nainte. Timpulu ce a urmatu intre cestura si tribunatulu plebei, chiaru si anulu tribunatului, ilu petrecù in siedere si pace, caci elu mi ti cunoscea epoc'a lui Nerone, in care repausulu erá intieleptiune. Aceeasi neactivitate si mai secura a preturei, caci dregatori'a de judecatoriu nu o capatase. Jocurile publice si desiertele representari

legate de functiuni le a condusu cu socotéla si dupre avere pe catu departe de risipa, pe atatu de amesuratu binecuvientiei. Alesu de Galbà pe atunci, cá sa cerce daniele templeloru, prin cea mai minutiosa cercetare facù, cá, afóra de furtulu din templulŭ lui Nerone. averea publica sa nu simtia altulu.

VII. Anulu urmatoriu a lovitu inim'a si famili'a lui cu o rana adunca. Caci flot'a lui Otone, amblandu in cóci si in colo in cea mai mare licentia, pe candu predá pe Intemeliani (ce e o parte a Liguriei) cá pe o tiera inimica, ucise pe mam'a lui Agricol'a in cas'a ei dela tiéra, predara mosi'a insasi, si o mare parte din mostenirea parintésca a lui, ceea ce a fostu adeverat'a càusa la ucidere. Mergendu acum Agricola cá sa inmormenteze pe mamasa cu pietate de fiiu bunu, fú surprinsu prin scirea cà Vespasianu aspira la tronulu imperatiei si indata trecù in partea acestui principe.

Primele afaceri ale gubernului si administrarea Romei le dirigea Mucianu, caci Domicianu erá pré teneru anca si din norocululu tataso apucase numai o viátia in desfrenare. Mucianu a tramisu pe Agricol'a cá sa conscrie soldati, si pentru cà si a implinitŭ misiunea cu intregitate si zelu, ilu facù mai mare preste legiunea XX, ce trecuse tardiu la depunerea juramentului, si unde, cum se vorbiá, fostulu capu alu ei sa se fi purtatu cá unu agitatoru; ce e mai multu aceeasi speriá si nu voiiá a sci nice de legatii consulari; ba nice legatulu pretoriu chiaru n'a putut'o aduce la ascultare, nu se scie pentru dispusetiunea lui séu a soldatiloru. Astfelu alesu de urmatoriu si totu deodata de resbunatoriu dintr'o rara modestia a vrutu mai bine cá sa credia lumea cà densulu ar fi aflatu legiunea in ascultare, decatu cá sa i se faca lauda cà insusi ar fi adus'o la subordinatiune.

VIII. Vettiu Bolanu guberná pe atunci Britania cu mai multa blandetia decatu se cuveniá acestei provincia felóse. Agricol'a 'si stemperà puterea si 'si potoli foculu, cá sa nu supere pe nimene prin superioritate, invétiatu a ascultá, si patitu a combiná cele de folosu cu cele oneste. Nu multu dupa acést'a Britania capatà de consulare pe Petiliu Ceriale. Acum se deschise virtutiloru lui carare libera la desvoltare. De ocamdata Ceriale impartiá cu densulu ostenitiunea si periclulu, mai apoi si glori'a, adeseori dandu'i comand'a preste o parte a ostirii cá sa lu puna la proba, uneori dupre resultate si preste o armata mai mare. Si nice odata Agricola n'a inaltiatu faptele sale cá sa se laude intru ele; ci cá unu subordinatu le reportá la duce, cá la autorulu loru. Astfelu bravu intru a aduce la implinire, modestu in reporturi elu n'atietiá invidi'a si sciù a 'si face unu nume.

IX. Dupa intórcerea dela postulu de legatu alu legiunei, fericitulu Vespasianu ilu chiamà intre patricii, si apoi ilu facù mai mare preste provinci'a Acuitania, unu postu fórte stralucitu acest'a atatu pentru insemnatatea sà, catu si pentru perspectiv'a ce i deschidea la consulatu, la care ilu destinase. Se crede de ordinariu, cà talenteloru militaria le lipsesce agerimea, din caus'a cà judecatori'a de tabera, fiindu mai secura si mai simpla, si facendu cele mai multe de a mana, nu se deprinde la finetiele advocatiesci ale forului. Agricol'a cu mintea sà cea sanatósa desi erá militariu judecá usioru si dreptu si in cause civili. De aci inainte 'si imparti timpulu intre lucru si repausu. Unde adunarile si desbaterile judecatoresci pofteau, elu erá greu, bagatoriu de séma, aspru si mai desu induratoriu. Dupa ce 'si facea datori'a numai erá omulu puterii; erá desbracatu de seriositate, inganfare, iubire de argintu. Si lui, ceea ce este fórte raru, nici familiaritatea nu i-a detrasu nimic'a din autoritate, nice asprimea din iubirea ómeniloru. A mai aminti necoruptibilitatea si nenteresarea intr'unu barbatu atâtu de mare ar fi o injuria a virtutiloru lui. Elu n'a amblatu nice chiaru dupa renume, carui'a desu se inchina si cei buni, numerandu si cu mandria meritele séu intrigandu; departe de jaluzia facia cu colegii, departe de cérta facia cu procuratorii elu credea cà in atari lupte a vinci nu e ver o gloria, éra a cadé e rusine. N'a remasu trei ani integi langa acésta legatiune si indata fù rechiamatu in sperantia a primi consulatulu si vocea poporului suná cà va capatá si gubernamentulu Britaniei, si acést'a nu dupre vorbe din parte'i, ci pentru cà se parea a fi facutu pentru acel'a. Nu totu deaun'a rataceşce vocea poporului; uneori acea determina si alegerea. Cá consulu logodi cu mine, ce eram june, pe fii'a sa de frumósa sperantia, si dupa consulatu ne cununarâmu; si nu multu dupa acést'a se facù legatu consulare preste Britania, adaugendu-i-se si pontificatulu.

X. Eu nu voiiu descrie situatiune si poporale Britaniei, amintite de multi scriitori pentru cá sa me intrecu cu densii in talentu si acuratetia, ci caci aceea atunci fù pentru prim'a data cucerita. Deci ceea ce premergatorii mei din lipsea dateloru suficiente infrumsetiara prin elocentiá, io voiiu spune cu credintia istorica.

Britania, cea mai mare din insulele cunoscute de Romani, se-stinde dupre spatiu si zona la oriente spre Germania, la vestu spre Ispania, la sudu stà facia cu Gallia; éra partile septentrionali ale ei, cari n'au in faci'a sa nice o tiera, se spala de o mare larga si deschisa. Titu Liviu si Fabiu Rusticu, istoricii cei mai elocenti, acel'a intre cei vechi, acest'a intre cei mai noui, asemînara form'a Britaniei cu unu scutu oblungu ver cu o se-

çure cu doue taiisiuri. Si in adeveru acést'a e faci'a ei dincóci de Calidoni'a, de unde apoi faim'a o stramutà preste tóta Britania. Anse nemesuratulu si nemarginitulu spatiu de pamentu prelunginduse pana la tiermurii estremi ai insulei se suptiia cá intr'unu cuiu. Flot'a Romana cercunavigàndu atunci pentru prim'a óra tiermurii marii cei mai estreme a constatatu cà Britania e o insula, si totu deodata a descoperitu si a domeritu insulele ce se dîcu Orcade, ne cunoscute pana in acelu timpu.

Vediutus'a si Tule, acoperita pana aci de niue si iérna. Marea spunu cà ar fi amortita si grea de plutitu, si cà nice de venturi nu pré se îmfla; acést'a vine de acolo, cum credu io, caci muntii si tierile, ce casiunéza si nutrescu venturile, sunt mai rare, si caci profund'a massa a marii necontenite se impinge mai greu. Nu e aci loculu a cercá natur'a Oceanului, a flussului si reflussului, déspre care au si scrisu multi. Un'a voiu adauge: cà nicaiure domenulu marii nu este mai latîtu, cà ea se revarsa ici colo prin multe torente; cà ea nu cresce si scade numai pe langa tiermuri, ci petrunde in tiera, o cercundéza, strabate printre munti si culmi de munti cá si intr'ale sale.

XI. Altamente ce felu de moritori au locuitu dela inceputu in Britania, nascuti in tiéra au dóra venetici, intre densii, cá barbari ce sunt nu e descoperitu. Constitutiunea corpuriloru este varia, si de aci se potu deduce órecare argumente. Caci parulu celu rosiu-galbenu alu Caledoneaniloru, si statur'a loru cea mare vadescu origine Germana. Faci'a cea bruneta a Siluriloru, parulu loru de ordinariu cretiu, dupre pusetiunea ce o au facia cu Spani'a ne face sa credemu cà vechii Iberiani voru fi trecutu marea si se voru fi asiediatu cu locuinti'a acolo. Cei vecini cu Gallii si semina cu acestia, séu pentru cà seminti'a s'a tienutu prin puterea originei, séu pentru cà aceste tiere prelunginduse un'a catra alt'a, aceeasi climate intiparì corpuriloru aceeasi forma. Totusi în genere este de crediutu, cà Gallii voru fi ocupatu vecin'a insula. Cultulu dieescu alu loru ilu poti cunósce dupre superstitiuni. Limb'a e mai totu un'a; aceeasi cutezare intru provocarea periculiloru, si dupa ce vinu aceeasi tema intru a le respinge. Britanii totusi sunt mai inimosi, cá unii ce nu s'au éfemeiatu prin pace indelungata. Cà si Gallii se destinsera in resbóiie, despre acést'a scimu positivu. Cu liniscea apoi s'a introdusu la densii si molitiunea, si perdiendu bravur'a, 'si perdura libertatea. Acest'a s'a intemplatu si cu mai de multu vincitii Britani; ceilalti sunt anca cum au fostu Gallii.

XII. Puterea loru stà in pedestrime; unele ginti se lupta si depre cara. Patronulu mana, argatii sei se batu. Odinióra

ei stáu sub regi, astadi capeteniele loru 'i tragu in desbinari si partite. Si nice cà póte fi altu ceva mai folositoriu pentru nói contr'a acestoru popora tari, cá impregiurarea cà nu tienu unii cu altii. Raru se unescu dóue séu trei pentru cá sa respinga impreuna periclulu comune. Astfelu batanduse singuratici se vincescu toti.

Cerulu se intuneca de ploii dese si de negure: dar geruri aspre nu sunt. Dîlele sunt cu multu mai lungi decatu in partea lumei nóstre; noptile sunt chiare si in partea cea mai estrema a Britaniei atâtu de scurte, cà intre finitulu si inceputulu luminei abea simti unu spatiu micu. Ba, candu cerulu e serinu, asia spunu, cà s'ar vedé lucirea sórelui, cà n'ar apune, nice ar resari, ci numai trece: fiindu adeca estremitatile pamentului plane pentru umbr'a cea scurta nu próiepta departe intunereculu si nóptea cade printre ceriu si stele. Pamentulu, afóra de oliva, de vitie si celelalte producte proprie tiereloru celoru calde, e priintiosu semenatureloru de bucate si fructiferu; se cocu tardiu, crescu iute; si un'a si alt'a din aceeasi causa din multa umeditate a humei si a aerului. Britania produce auru si argintu si alte metale ce resplatescu victoria. Oceanulu nasce si margaritare, anse de cele negrii si plumbii. Unii credu cà acést'a vine dela nesciinti'a culegatoriloru; caci in Marea-rosia se culegu vii si respiratorie scoicele de pre stanci; éra in Britania asia cum le dà afóra marea. Din parte-mi credu cà mai curendu póte sa lipsiasca margaritareloru bunatatea, decatu nóue iubirea de avere.

XIII. Britanii se supunu fora restire la recrutare, la dari si la alte sarcine impuse prin domnirea nóstra, déca nu li se facu nedreptâtiri; acestea le suferu cu amaratiune domiriti cum sunt acum pana la ascultare, éra nu si pana la sclavia. Deci se póte dîce cà fericitulu Juliu, celu antaiu intre toti Romanii ce a intratu cu armat'a in Britania, bine cà prin lupta norocita spaimentase pe locuitori si ocupase tiermurii, a fostu aratatu la urmasi, éra n'a tradatu cucerirea ei. Apoi venira resbóiele civile; armele capeteniiloru se intorsera contr'a patriei, si Britania fù uitata multu timpu si in pace chiaru. E planu acest'a dîcea fericitulu Augustu, e regula, Tiberiu. Cà pe Caiu Caligula l'a fostu batutu capulu cá sa intre in Britania, este constatatu de ajunsu, déca natur'a lui iute intr'a concepe planuri, dar din parere de reu schimbatiósa, si mai alesu pregatirile cele incordate contr'a Germaniei, n'ar fi nimicitu acést'a. Fericitulu Claudiu a adusu la capetu cucerirea, trecendu legiuni si trupe ajutatorie, si facendu parte lui Vespasianu la intreprindere, ceea ce apoi a fostu inceputulu maririi lui venitória. Popóra fura cucerite, regi prinsi si Vespasianu predestinatu de ursita.

XIV. Celu antaiu intre consulari, care a statutu mai mare preste Britania, a fostu Aulu Plautiu, si dupa densulu Ostoriu Scapula si unulu si altulu barbati de talentu militarescu. Pucinu cate pucinu se prefacù in provincia partea cea mai vecina a Britaniei, asiedienduse catra acestea si o colonia de veterani. Cateva tienuturi se dedera regelui Cogidunu, care ne a remasu sociulu celu mai credintiosu pana in dilele nóstre. Este adeca o massima veche si de multu acceptata de poporulu Romanu, cá sa faca si din regi instrumente a servitutii. A venitu apoi Didiu Gallu care a conservatu cele cascigate de premergatorii sei intrandu numai cu pucine castele mai in laintrulu tierei, ca sa i mérga numele cà supt oficiulu seu s'au mai adausu la teritoriulu provinciei. Lui Didiu i a urmatu Veraniu, dar acest'a s'a stinsu intr'unu anu. Dupa acest'a Suetoniu Paulinu a dusu bine trebile in cursu de doi ani, supunendu popóra si intarindu positiunile nóste militari. Basanduse pre acestea atacà insul'a Mona, ce provedea cu ajutória pe rebeli si cu acést'a se espusè a fi lovitu dela spate.

XV. Caci Britanii, depunendu temerea prin lipsirea legatului, mesurara relele servitutii, si spusera unulu la altulu nedreptatirile si desbatandu se inflacarara: „Rabdarea nu folosesce „nimica, ci numai impune cá la nisce nesimtitori sarcine mai „grele; odiniora aveau cate unu rege, acum li se impunu cate „doi; intre care legatulu le varsa sangele, procuratorulu le préda „averea. Cà sunt uniti, au desbinati acesti domni si un'a si alt'a sunt de o potriva fatale supusiloru. Trupele unui'a, centu„rionii, suit'a celuilaltu, servii impreuna fortia cu batjocura. Nu „mai scapa nimic'a de iubirea loru de argintu, nimic'a de iubi„rea loru de placeri. In bataiia acel'a e mai bravu care face „predi mai multe. Éra acum sunt totu nisce misiei si nebeli„coşi cari despoia casele, le iau copii, impunu recruti ca si cum „Britanii numai pentru patri'a loru n'ar sci sa móra! Catu de „mititelu e numerulu Romaniloru trecuti in Britania, déca Bri„tanii s'ar numerá pe sine! Asia a scuturatu jugulu Germania; „si pe ea o aparà unu riu, érà nu oceanulu. Pentru patriá, pen„tru neveste, pentru parinti se batu Britanii; éra Romanii pen„tru iubiréa de avere si placeri. Retrage-se-voru ei, cum s'a „retrasu Juliu, numai bravura sa aiba Britanii de astadi cum avu„sera parintii loru. Essitulu uneia séu alteia lupte sa nu sperie „pe nimene; mai multu intusiasmu, mai mare constantia e la „cei nefericiti. Acum si dieiloru li s'a facutu mila de Britani, „cari retienu pe ducele Romanu departatu, si armat'a lui dusa „in alta insula; acum Britanii desbatu, ceea ce a fostu fórte greu. „In cele din urma e mai periculosu a fi suprinsu in asemine „proiepte, decatu a cutezá.“.

XVI. Cu acestea si alte asemine vorbe imbarbatanduse unii pe altii apucara toti armele supt comand'a Boudiccei, femeia de sange regescu, caci ei nu eschidu de la domnia pe femei; alungara pe militarii respanditi prin castele, cuprinsese positiunile militari, facura invasiune si in colonia chiaru cá in cuibulu servitutii. In mania si victoria nu uitara nice un'a din crudiele barbariloru. Déca Paulinu, insciiatiatu de rebeliunea provinciei, n'ar fi venitu iute intr' ajutoriu, Britania erá perduta. Printr'o singura bataiia norocita elu a adus'o la supunerea de mai nainte: cu tóte acestea multi remasera inarmati, caci aducerea aminte de rebeliune si mai cu séma temerea de legatu i nelinisciá. Acest'a, omu bunu altaminte, tractà pré aspru pe cei ce se dedesera, cá si cum ar fi voiitu sa 'si resbune rusinea sa. De aceea fú tramisu in locu'i Petroniu Tertulianu, cá unu omu mai blandu, carele, fiindu cà nu vediuse nelegiuirile inimicului, putea sa fia mai induratoriu catra cei pocaiti. Dupa ce a impacatu lucrulu dede lui Trebelliu Massimu provinci'a for'a mai cutezá mai departe. Acest'a si mai móle si fora nice o esperientia militare totusi tienù provinci'a prin orecare blandetia in gubernare. Barbarii invetiasera deja a cautá in facia la pecatele ce i lingusiáu. Intrevenirea resboieloru civile a fostu o escusa binevenita pentru a nu mai face nimic'a. De alta parte capii ostirei avura a se luptá cu rebeliuni militaresci, caci soldatulu déprinsu cu bataii'a se desdisciplinéza in pace. Trebelliu dupa ce a scapatu cu fug'a si ascundieduse de mani'a ostirei desonoratu si umilitu ajunse apoi ruganduse érasi la comand'a suprema, negotiendu'si cá prin contractu armat'a licentia, ducele securantia; si asia rescól'a se potoli fora versare de sange. Nice Vettiu Bolanu, catu durara resbelele dintre noi, n'a pututu tiené Britania in disciplina. Totu acea neactivitate facia cu inimiculu asemine desfrenare in tabera; cu deosebire cà lui Bolanu nu i se inputa ver o culpa, carele, ne fiindu uritu pentru asupriri 'si castigase déca nu autoritate, celu pucinu amorea omeniloru.

XVII. Dar indata ce se facù imperatu Vespasianu preste Britania cá si preste cealalta lume Romana, essira duci mari, armate minunate; speranti'a inimicului se impucinà, si Petiliu Ceriale implù din capulu locului cu cutremuru pe Britani, atacandu tienutulu Brigantiloru, celu mai impopulatu, cum se dice, din tóta provinci'a. Se facura multe bataie, si unele fórte crunte; o parte mare a Brigantiloru au fú vincita au predata. Si pecandu Ceriale ar fi facutu pentru vercare altu succesoru neputintiosa o administrare buna si de lauda, Juliu Frontinu anse sustienù sarcin'a, cá unu barbatu mare, pe catu erá iertatu sa fia; elu supuse prin armie gintea cea putinte si bataiiósa a Si-

iuriloru eluptanduse preste bravur'a inimicului si greutatile terenului.

XVIII. Acést'a erá starea Britaniei, acestia sortii resboiiului, candu Agricola trecù in provincia pe la mediulu deja alu verii, unu momentu in care soldatii cá dupa o campania amonata se dedesera la repausu, si inimicii pandea dupa o ocasiune. Pucinu inainte de venirea lui, gintea Ordovica stricase mai intregu unu scadronu de calareti ce tabarau la marginile ei. Inimăta prin acestu inceputu provinci'a, cá unii ce voiiau resboiiulu, incuviintiau fapt'a, au asceptau se vêdia cà ce mesura va luá noulu legatu. Cu tóte cà vér'a erá trecuta, trupele risipite prin provincia, si militarii leganati in ideea cà in acelu anu nu va mai fi bataiia — totu atatea cesoustari intardietórie si impedecatórie de deschiderea resbelului —; cu tóte cà cei mai multi dîceau a fi mai cu svatu a observá numai locurile cele periculóse: Agricola totusi se determinà a infruntá periclulu. Contrahendu despartiementele legiuniloru si o mana de trupe ajutatórie de orace Ordovicii nu cutezau a se pogorî la campia, spre a insuflá si celorulalti aceeasi curage in asemine periclu, insusi se puse in frunte, si conduse lini'a de batalia spre munte in susu. Mai tóta gintea fú taiiata in bucati. Sciindu cà omulu trebue a se folosi de faim'a victoriei, si cà succesulu primu decide despre totu, facù planu cá sa cucerésca insul'a Mona, din acari'a posesiune, cum am dîsu, fusese rechiamatu Paulinu prin rebeliunea Britaniei intregi. Anse, cum se intempla, la proiectele nepregatite, lipsiau nauile; ci geniulu si constanti'a ducelui trecù ostirea. Dupa ce se depusera sarcinele tóte, comandà la cei mai alesi din trupele ajutatórie, cari cunosceau vadurile si sciau a notá astfelu cá totu deodata sa se dirigeze pe sene, armele si càii, cá sa atace cu atat'a rapediune, in catu inimicii, cari asceptau flota, naui, flussu, inmarmurindu cugetara, cà la nisce ómeni, cari vinu la bataiia asia, nu li este nimic'a cu neputintia, nimic'a nevincibile. Deaceea cerendu si capetandu pace dedera insul'a, si numele lui Agricola fú stralucitu si mare, cá unulu ce de la intrarea sa in provincia a petrecutu la lucru si in periclu timpulu, ce altii lu perdu cu pompe si intru primiri de inchinatiuni. Si Agricola, neluandu-si asupra norocita isbutire, nu numi campania séu victoria caci a infrenatu pe nisce vinciti; nice 'si a incinsu cu laura reporturile sale; ci prin ascunderea faimei chiaru a mai adausu la faima, de orace totu natulu putea sa cugete; cà ce se póte asceptá in venitoriu de la unu barbatu care tacuse fapte asia de mari.

XIX. Intr'altele cunoscendu spiritulu provinciei, si totu deodata invetiatu din patirea altor'a, cà armele folosescu pucinu,

déca su urmarite de nedreptatiri, se determinà a taiiá din radecina acestea cause ale resboiieloru. Incependu dela sine si ai sei infrenà dela asupriri mai antaiu famili'a sa; ceeace pentru multi nu e mai pucinu greu decatu a guberná o provincia. Pe iertati si pe sclavi i eschise cu totulu dela afacerile publice; inaintá pe militari nu dupre interese personali, nice dupre recomendarea séu rugarea centurioniloru; ci inaintea lui celu mai onestu erá si celu mai demnu de increderea sa. Cercá sa scie tóte, dar multe le trecea cu vederea; pecatele cele mici aflau la densulu iertatiune, cele mari asprime. Nu totu deaun'a cu pedepsirea, ci mai desu se multiemiá cu pocairea. In oficia si administrari mai bine nu punea ómeni coruptibili, decatu sa aiba a-i pedepsi dupa ce faceau abusuri. Adausulu tributeloru si alu dariloru in naturàle lu usiurà printr'o drépta impartire a sarcineloru, taiindu abusurile nascocite de iubirea de castigu, si suferite mai amaru de catu insusi tributulu. Caci cá prin batjocura Britanii erau constrinsi a siedé pe la portile inchise ale granareloru, a cumperá grâulu loru chiaru si apoi a lu revinde cu unu pretiu defiptu. In locu cá sa puna pe comune a provisiuná taberele vecine, li se ordiná cá sa straporte naturalele la locuri departate pe la marginile tierei pre cäii ne amblate, si astfelu ceea ce erá la indemana cu indestulare pentru toti se facea fontana de castigu pentru pucini.

XX. Infrenandu abusurile indata dela antaiulu anu Agricola facù cá pacea sa fia o binecuventare, ceace din negrigea séu din trecerea cu vederea a premergatoriloru sei, nu erá mai pucinu temuta decatu resboiiulu. Erá dupa ce a venitu vér'a contrahendu ostirea in marsiuri, laudá subordinatiunea soldatiloru, retienea pe cuamblatorii in cóci si in colo, ensusi alegea locurile de taberatu, ensusi recunoscia baltusirile si silvele. Intr'aceea nu dá inimicului pasu de resuflare, ci mai virtosu i facea strieatiuni prin incursiuni rapedi, si dupa ce ilu sperià de ajunsu, apoi prin crutiare i arata bunatatile pacii. Cu acést'a multe ginti, ce pana in dio'a aceea se miscau libere, dandu obstatici depusera mani'a, si cercudate cu castele provediute cu garnisóne, si administrate cu atat'a chipsuire, incatu remasera nesuperate, cum mai nainte nice o parte desnou cucerita a Britaniei.

XXI. Iérn'a urmatória s'a petrecutu cu institutiunile cele mai mantuitórie. Caci spre a dedá prin placeri pe nisce ómeni crudi si nestatoriti la unu locu ci chiaru pentru acést'a inclinati la resboiiu, i svatuiá in parte si i ajutá cu bani publici cá sa 'si faca temple, piatie si case, laudandu pe cei activi si dojenindu pe cei lasatori. Astfelu se facù din indemnu de onóre, ceea ce alta-

mente s'ar fi facutu din necesitate. Pus'au si pe copii de ai fruntasiloru sa invetie scientie, preferindu talentele Britaniloru la zelulu Galliloru, intr'atat'a, cà acei ómeni cari pana aci déspretiuiau limb'a romana, acum se nisuiau la castigarea elocentiei. De atunci venì la onóre si portulu nostru, si tog'a a ajunsu a fi de moda. Cu incetulu se prinsera in lantiulu pecateloru nóstre: si aveau salele cu columne, si bàii si eleganti'a meseloru: si nepriceputii numiau civilisatiune, ceea ce in adeveru erá numai o parte a sclaviei.

XXII. In campani'a anului alu treilea se descoperira noue ginti despoiinduse tierele pana la Tau, unu sinu de mare acest'a. Spaimentati prin acést'a inimicii nu cutezara a bantui ostirea macaru cà erá batuta de furtunile cele mai grele, incatu ne lasara si timpu spre a intemeiá castéle, Cei cari se pricepu la acést'a, insemnara, cà nice odata duce n'a alesu mai intieleptiesce positiunile cele mai favorabili; caci nice unulu din castelele intemeiate de Agricol'a n'a fostu luatu cu assaltu din partea inimicului, nice n'a fostu desiertatu prin capitulatiune séu prin fuga din partea nóstra. Se faceau eruptiuni dèse, caci fiindu provisiunate pre cate unu anu, nu le pasá de incungiurari indelungate. Astfelu fora frica preste iérna intr'acelea; fiacare aparatu prin sine, inimiculu nu putù face nimic'a, si chiaru pentru acést'a cadiù in desperare, cá unii ce deprinsi a se desdauná de perderile de véra prin evenementele de iérna, se vediura acum iern'a cá si vér'a deoprotiva strimtorati. Catra acestea Agricola nice odata n'ascundea din egoismu ceea ce faceau altii: fia centurione, fia prefectu totu insulu aflá in elu de marturulu celu necoruptu alu faptei sale. Spunu unii cà erá pré aspru candu dojeniá; ci elu catu de amicabile catra cei de omenia, atatu de ursuzu catra ómenii de nimic'a. Intr'altele nu tienea mania; de elu n'aveai sa te temi cà tace si cóce; credea cà e mai onestu a ofensá, decatu a tiené ura.

XXIII. A patr'a véra a intrebuintiat'o spre a asecurá tierele preste care incursese, si déca bravur'a ostirei si glori'a numelui Romanu ar puté avé ver o margine, o ar fi aflatu in Britania chiaru. Caci Clota si Bodotria prin cari, din laturi opuse strabatu aduncu valurile marii, se despartu numai printr'o limba angusta de pamentu, ceea ce pe atunci erá aparata prin posturi intarite; se tienea ocupatu si sinulu vecinu intregu si inimiculu se trase cum am díce intr'alta insula.

XXIV. In alu cincilea anu alu campanieloru trecendu pentru prim'a data pe naue, prin dese si totu deodata fericite bataii, domerí ginti necunoscute pana la acelu timpu: ocupá cu ostiri acea parte a Britaniei ce cauta spre Iria, mai multu cu planu

decatu de temere, de orace Iria, situata intre Britania si Spania, si nu departe de marea Gallica, putea sa inlesniasca reporturile imprumutate cu acésta parte fórte putinte a imperiului. Suprafaci'a in aseminare cu Britani'a, este mai angusta, dar insulele marii nóstre le intrece. Pamentulu, clim'a, natur'a si modulu vietiuirei locuitoriloru ei nu se deschilinesce multu de alu Britaniei. Prin comerciu si negotietori sunt mai cunoscute porturile si locurile de desbarcare. Agricola primi pe unulu din micii regi ai gintii, esgonitu printr'o rebeliune patriotica, si intre relatiuni amicabili, lu tienù la sine pentru casuri venitórie. L'am auditu dese ori: cà cu o legiune si cu pucine trupe ajutatórie s'ar puté cuceri si tiené supt ascultare Iria; ceea ce ar fi folositoria si in contr'a Britaniei chiaru, déca armele Romane s'aru estinde impregiuru, si, asía dicendu, i s'ar luá din vedere libertatea.

XXV. In cursulu verii, ce incepea alu siesselea anu alu legatiunei sale, ócupà tienutele gintiloru asiediate dincolo de Bodotria, si, pentru cà erá temere de o resculare a tuturoru gintiloru de acolo, si caci drumurile erau amenintiate de ostirea inimica, a recunoscutu porturile cu flot'a, carea, pentru prim'a data adaugate de Agricola la puterea de uscatu, lu urmá. Privire maretia acést'a, caci resbelulu se purtá acum de odata si pe mare si pe uscatu; si adese ore in aceleasi tabere soldatulu pedestru si calaretiulu si marinariulu in amisticu veselu, fiacare se laudá intru faptele si aventurile sale, si cu o trufia militarésca aseminau candu aduncurile silveloru, acum baterea undeloru si oceanulu. Si Britanii, cum spuneau prinsii de resboiiu, inmarmurira la vederea flotei, cá si cum secretulu marii loru s'ar fi deschisu si celu din urma locu de scapare s'ar fi inchisu vincitiloru. Poporale ce locuescu Caledonia punendu man'a pe arme atacara castelele cu mari puteri, ceea ce, cum se intempla cu scirile cele nesecure, faim'a o mari, si cá provocatori ei respandisera paura. Cei fricosi, supt form'a intieleptiunei svatuiau cà mai bine sa se retraga inderetru preste Bodotria si sa esse din tiera, decatu sa fia luati la fuga. Intr'aceea Agricola insciintienduse cà inimicii voru sa lu atace cu mai multe cete despartite, pentru cá sa nu fia cereudatu de ei, cari erau mai multi la numeru si cunosciau locurile, imparti si densulu ostirea sa in trei parti si mérse inainte.

XXVI. Cum cunoscù acést'a inimiculu, 'si schimba rapede planulu; adunati intr'o singura massa atacara toti nóptea legiunea a IX, cá pe cea mai slaba, si dupa ce taiiara vigiliele, intre somnu si suprisa strabatura inainte. Se batéau deja in laintrulu taberei chiaru pe candu Agricola, insciintiatu prin scoditori de

marsulu inimiciloru si luanduse pre urm'a loru comandà apoi cu totii sa ciue larma; totu de odata semnele de resboiiu luciau la lumin'a dioriloru. Astfelu strimtorati de doue laturi Britanii se speriara; Romaniloru le veni inima, si, asecurati de mantuire, se bateau pentru gloria; ba acum apucara densii ofensiva. Crancena a fostu lupt'a intru angustiele portiloru pana a se respinge inimicii, de ambele ostiri cari se bateau pe intrecute, un'a cá sa dea ajutoriu, alt'a cá sa arate cà n'a avutu lipse de ajutoriu. Déca silve si balti n'ar fi acoperitu pe fugatori, resboiiulu s'ar fi inchiesu cu victori'a acést'a.

XXVII. Falosi de acésta constantia si faima militarii murmurau cà nimic'a nu póte stá in cale virtutii sale si cà trebue a strabate in Caledonia si a nu incetá din cursulu bataieloru, pana ce nu se va da in fine de marginile Britaniei. Si insusi aceia ce cu pucinu mai inainte erau cercuspecti si intielepti, se facura dupa fericitulu essitu numai inima si gura mare. Acést'a e sórtea cea nefericita a resboiieloru: cá essitulu celu fericitu sa si lu insusiasca toti, perderea sa o impute, numai la unulu. Dar Britanii crediendu-se vinciti nu prin bravura, ci prin sórte si strategia, nu slabira nimic'a din trufi'a sa, 'si armara junimea, 'si dusera in locuri secure pe socie si pe copii, 'si santira in cete si prin jertfe legatúr'a catra comuni. Si asia cu inimile intîritate de ambele parti se despartira.

XXVIII. In aceeasi véra o cohorte de Usipiani conscrisa prin Germania si tramisa in Britania, a cutezatu o fapta mare si demna de tienere a minte. Dupa ce ucisera pe centurione si pe soldatii, carii, amisticati prin sieurile loru pentru predarea disciplinei, le serviau de modelu si de conducatori, se suira pe trei luntri, luandu cu sine prin fortia pe carmacii acestor'a. Scapandu unulu ucisera pe ceilalti doi ca pe nisce banuiti, si lucru de mirare, pana a se prinde de veste, ei apucara la largulu marii. Rapiti apoi de valuri in cóei si in colo ei avure multe popóra de a le Britaniei, cari 'si aparau ale sale; de multe ori vincitori, uneori vinciti, in cele din urma ajunsera la atat'a lipse, incatu mancara mai antaiu pe cei mai neputinciosi din ai sei si apoi pe care lu ajungea sortiulu. Dupa ce incungiurara asia Britania, si 'si perdura luntrile din nesciinti'a artii nautice, crediuti de pirati, fura cá atari prinsi mai antaiu de Suesi, apoi de Frisi. Fost'au unii din ei, cari, venduti cá sclavi din mana in mana, ajunsera pana la rip'a nóstra, si prin spunerea acestei avanture minunate 'si facura nume.

Pe la inceputulu verii, Agricola, lovitu de nenorocire casnica perdù pe fiiuso nascutu inainte cu unu anu. Acésta per-

dere elu o suferi, nu cum facu multi barbati tari, afectandu nesimtire, nice érasi vaientanduse si plangánduse cá muerile, si resboiiulu a fostu o alinare in doriulu seu.

XXIX. Deci dupa ce a tramisu inainte flot'a, cá predandu in mai multe locuri sa respandésca frica si nesecurantia, apoi, cu ostirea usioru armata, carea o intarise cu aceia din Britani, cari erau mai curagiosi si probati in cursu lungu de pace, vení si densulu la muntele Grampianu pre care s'asiediase deja inimiculu. Caci Britanii nu s'au frantu cu inim'a in urm'a luptei de mai nainte, si avendu a alege intre resbunare si sclavia, catra acéstea invetiati cà numai in unire se póte respinge periclulu comune, prin deputatiuni si legaturi concentrasera puterile tuturoru gintiloru. Se vedeau deja preste treidieci de mii de armati, si junimea tóta crudá anca, si aceia din betrani, cari erau vîrtosi si verdi anca, faimosi in resboiiu, purtandu fiacare semnele sale de onóre. Intre mai multi duci, unulu anume Galgacu, care intrecea pe ceilalti cu bravur'a si nascerea, vorbì, cum spunu, la multimea contrasa poftitória de resboiiu, in modulu urmatoriu:

XXX. „De cate ori cautu la causele resboiiului si la mi„seriele nóstre 'mi cresce inim'a cà acésta dî si unirea vóstra „va fi inceputulu libertatii pentru tóta Britania. Pentru cà toti „cati suntemu nu cunoscemu sclavia si pentru cà de aci incolo „nu mai este nice o tiera, ba nice marea chiaru secura, amenin„tiendune flot'a Romana. Astfelu bataii'a si armele, fal'a bravi„loru, e singur'a scutire si pentru fricosi. In luptele de mai ina„inte, in cari Britanii se bateau cu sórte schimbatiosa in contr'a „Romaniloru, tóta speranti'a si ajutoriulu ilu puneau intru noi; „pentru cà noi suntému cei mai bravi in tóta Britania, si dea„ceea locuimu in inim'a tierei, noi cari nu privimu la nice unu „tiermuru unde domnesce sclavi'a, noi cari si ochii ni i amu con„servatu ne intinati prin atingere cu tirani'a. Pe noi fiii cei „mai din urma ai pamentului si ai libertatii ne au aparatu pana „in dio'a de astadi tocmai tier'a nóstra cea departata si ferita „de faima. Acum marginea Britaniei e deschisa; si totu necu„noscutulu apare mare. La spatele nóstru numai e acum nice o „ginte, nimic'a, decatu talazuri si stanci, si inaintea nóstra Roma„nii, de acaror'a trufia surda cerci a fugi supunendute si umilin„dute. Rapitori ai lumii, ei dupa ce au predatu tóte, ne mai avendu „tiera, scormolescu acum si marea; e bogatu inimiculu, sunt iu„bitori de argintu; e saracu, sunt iubitori de domnia. Ei, pe „cari nice resaritulu, nice apusulu nu i a mai saturatu, voru „singuri se inghitia cu acelasi nesatiu averea si saraci'a tuturoru „poporaloru. Predare, ucidere, rapire se numesce domni'a pre

16

„limb'a loru cea mincinósa, si pe unde lasa desiertu, ei dîcu cà „au facutu pace."

XXXI. „Natur'a a voiitu cá totu omulu sa iubiasca mai „antaiu de tóte pe copii si pe cei mai deaprópe ai sei. Pe ace„stia prin recrutare ni i iau cá sa servésca aiurea. Sociele si „surorile nóstre, chiaru sa scape ele in cursulu resboiului de „brutalitatea loru, se batjocorescu de asia numitii amici si óspeti „in timpu de pace. Averile si bunurile ni le iau supt nume de „dare, fruptele de preste anu supt nume de provisiune. Insesi „trupurile si braciale nostre ni le deséca la deschiderea drumu„riloru prin silve si balti batendune si injurandune. Sclavulu „nascutu pentru servitute se vinde odata, si de aci in colo se nu„tresce de domnuso; Britania 'si cumpera pe tota dio'a pe dom„nuso, si pe tota dio'a lu pasce. Si precum la o casa sclavulu „desnou venitu e de batjocur'a celorulalti: asia in acésta veche „servitute a lumii, noi cá nisce noviti de nimic'a suntemu ata„cati spre peire. Caci noi n'avemu locuri de semenature, nice „mine de metale, nice porturi, pentru a caror'a esploatare ne „aru puté conservá. Mai incolo cuceritorii urascu bravur'a si „falosi'a celoru supusi, éra la departarea si isolarea nóstra acé„st'a ei cauta cu ochi atatu mai rei cu catu aceea ne acopere „mai securu. Asia, caci ni s'a luatu tóta speranti'a de iertare „prindeti odata inim'a cá nisce barbati caror'a li é scumpa man„tuirea, caror'a li scumpa onórea. Trinobanti, condusi de o „muiere arsera o colonia, cuprinsera tabere, si déca vincírea nu „i aru fi facutu negriginti, ei aru fi pututu scuturá jugulu; si apoi „noi intregi si nevinciti batendune a mantuí libertatea amenin„tiata, sa nu aratàmu chiaru dela antai'a isbire ce barbati 'si a „tienutu de reserva Caledonia?"

XXXII. „Au dóra credeti cà Romanii su atatu de bravi in bataiia, catu sunt de nerusinati in pace? Ei sunt mari prin neunirile si discordiele nóstre, smintele inimicului facu gloria ostirei loru; pe acésta adunatura de popóra de totu soiulu cum o tiene unita noroculu resboiiului, asia o va desface cea dintaja perdere. Cei Galli, cei Germani si, mi e rusine sa o spunu, multi din Britani, cari macaru cà acum 'si vérsa sangele pentru tirani'a strainului, totusi mai lungu timpu fusera inimici, socotiti voi cà ei tienu cu Romanii din inima si buna credintia? Fric'a si tremurulu singure i léga, legature slabe acestea de amóre, rupetile si cari au incetatu a se teme, incepeva a urî. Tóte motivele atietiatóre la victoria sunt cu noi. Romanii n'au socie care sa i inflacarésca la bataiia; n'au parinti cari sa le impute fug'a; cei mai multi n'au patria, séu au alt'a. Pucini la numeru, speriati in locuri necunoscute, cautandu in giuru de sine

sfiitiosi la ceriu, mare si silve ce li su tóte straine — dieii ni i dedèra pe mani asia diecendu inchisi si legati. Sa nu ve speria desiért'a pompa, nice lustrulu aurului si alu argintului, care nice scutesce, nice ranesce. In sierurile inimicului chiaru vomu aflá cetele nóstre; Britanii 'si voru cunósce caus'a sa; Gallii 'si voru aduce a minte de vechea libertate; ceialalti Germani i voru parasi, cum i lasara mai deunadi Usipianii. Din acelu momentu nu mai e nice o temere. Castele desierte, colonie de betrani, unde lipsesce ascultarea si e nedrépta administrarea, acolo municipiele su nemultiemite si imparechiate. Ici e ducele, ici e armat'a: colo darile si minele si celelalte miserie a le sclaviei; o suferire etérna a acelor'a, séu o resbunare pe locu jace pre acestu campu de bataiia: la arme dar si in resboiiu cugetati la parintii si la copii vostri!"

XXXIII. Acésta alocutiune fù primita cu entusiasmu si dupre datin'a barbariloru cu cantece, fremete si ciuituri confuse. Se vedeau deja cetele loru si lucirea armeloru in alergatur'a celoru mai cutezatori. Totu deodata armat'a Romana se punea in acie de bataiia, candu Agricol'a, spre a inimá ostiréa, care si fora acea erá destulu de inflacarata incatu abea se contienea inlaintrulu valuriloru, i vorbì asia:

„Este alu optulea anu, comilitariloru, de candu voi la august'a voce a bravei imperatia Romana cu credintia si ostenitiunea vóstra a ti dumeritu Britania. In atatea campanie, in atatea bataie, ori de s'a cerutu corage contr'a inimiciloru séu a fostu trebuintia de rabdare si staruintia in contr'a naturei cercustariloru, io n'am avutu sa me rusinezu de soldatii mei, voi n'ati avutu sa ve rusinati de ducele vostru. Astfelu noi trecurâmu preste terminii io ai fostiloru legati, voi preste aceia ai ostiriloru de mainainte, si noi ocupâmu astadi marginile Britaniei nu din faima séu veste, ci cu tabere si cu arme. Aflatus'a si s'a vincitu Britania. Adese ori in cursulu marsiuriloru, candu baltile, si muntii si riurile ve osteniau bine ve audiamu pe cei mai bravi din voi dîcendu: *Candu vom dá de inimicu? Candu ne vomu bate?* Éca inimicii vinu scosi din cuiburile sale; sunteti la tient'a dorintieloru, a bravurei: Vincitori, tóte ve voru merge bine, vinciti tóte ve voru merge reu. Caci catu de frumosu si onoroficu este a fi facutu atat'a cale, a fi strabatutu prin atatea silve, a fi trecutu atatea sinuri mergendu inainte; asiá de periculóse aru fi pentru fugatori tóte aceste preste care amu trecutu cu norocire. Caci noi n'avemu nice aceeasi cunoscintia de locuri, nice aceeasi indestulare de provisiune: dar mani si arme, ast'a e totu ce avemu. Catu pentru mine, io mi am facutu demultu determinatiunea, nice pentru duce, nice pentru ostire do-

sulu nu e acoperitu. Prin urmare mai bine o mórte gloriósa, decatu o viatia rusinósa; catra acestea mantuirea si onórea se tienu de mana, si apoi n'ar fi pucina gloria a cadé la fine pamentului si a naturei."

XXXIV. De aru fi statutu inaintea vóstra niscareva natiuni noue, ver o linia de bataiia necunoscuta, v'asi incoragea cu essemplele altoru ostiri: éra acum ganditiva la bravurele vóstre, intrebati ochii vostri. Barbarii acestia sunt aceiasi cari anulu trecutu au atacatu nóptea pe furisiu o legiune, si pe cari voi i ati fugaritu cu unu ciuitu. Intre toti Britanii astia sciu sa fuga mai bine, si de acea au si remasu ei pana acum in viatia. Pre cum celoru ce petrundu silvele si crepaturile muntiloru le vinu inainte totu fere de cele mai tari, éra cele fricóse si slabe fugu speriate numai de sunetulu batatoriloru: asiá cei mai ageri dintre Britani cadiura déja demultu. Ce a mai remasu e o céta de fricosi si de lasi. Cà i ati aflatu in fine, ast'a nu e pentru cà ei v'aru fi asteptatu; ci pentru cà i ati ajunsu dupa urma. Inmarmuriti de frica 'si infipsera trupurile in locurile acestea, unde voi aveti sa repurtati o victoria frumósa si stralucita. Puneti odata capetu la campanie incununati cei cincidieci de ani cu o dî mare; aratati patriei cà prelungirea resboiiului, au causele rescóleloru nici odata nu se putura imputá ostirii."

XXXV. Pe candu Agricola vorbiá anca soldatii ardeau de curage, si finitulu alocutiunei fù urmatu de o mare pofta de bataiia; si indata alergara la arme. Pe cei inflacarati, si pe alergatori i dispuse asiá, cá centrulu liniei de bataiia sa lu formeze pedestrimea ceteloru ajutatórie ce erau optu mii, éra pe la aripe se respandira trei mii de calareti. Legiunile stetera inaintea valuriloru taberei cu scopu cá sa servésca ducelui spre lauda déca va vinci fora a versá sange de Romanu, sa i fia de ajutoriu, déca ar fi batuti Romanii. Armat'a Britaniloru spre vedere si totu deodata spre a insuflá temere se insierase spre locuri mai inalte asiá cà prim'a acie stá in plaiu, éra ceilalti in sieruri dese scarinduse pre clinu in modu de amfiteatru; mediloculu campului de bataiia ilu impleau luptatorii de pre cara si calarimea alergendu si tropotindu. Agricola, pentru cà numerulu inimiciloru erá mai mare, temenduse cá sa nu fia loviti deodata si din fruntea si din laturea aloru sei, resfirandu sierurile, de si lini'a de bataiia pré se intinsese, ci unii lu svatuiau cá sa chiame la sine si legiunile, plinu de sperantia si tare de inima in pericle, dupa ce si a tramisu calulu, se puse inaintea steaguriloru.

XXXVI. La prim'a ciocnire se bateau din departare. Britanii, catu de inimosi atatu de indemanatici, se fereau de pro-

ieptiñele soldatiloru nostri au le delaturau cu spadele sale cele lungi si cu scuturile celė anguste si in acel'asi timpu faceau a plóá preste ai nostri o grindina de darde, pana candu Agricola a imbarbatatu trei cohorti de Batavi si doue de Tungri cá sa angageze bataiia corpu la corpu cu verfulu sabiei. Cá militari vechi acesti'a erấu deprinsi la atare lupta, intru care inimicii, armati cum erấu cu scuturi mici si spade fórte lungi, nu sciau sa 'si ajute. Caci sabiele cele fora virfu ascutitu a le Britaniloru nu sunt de nice o tréba candu vine bataii'a la incrucisiarea armeloru si la incaeratura de aprópe. Deci, candu Batavii se luara la sabia cu inimiculu, se isbira in scuturi, i taiara in facia, si asternura la pamentu pe cei din plaiu, lini'a de bataiia incepù a sui colinele; celelalte cohorti prin intrecere si impetuositate amisticanduse taiiara ce le veni inainte, si in foculu victoriei multi remasera semimorti séu neraniti. Intr'aceea turmele de calarime fugira; luptatorii de pre cara se amistecara in bataii'a pedestriloru; si, macaru cà respandisera noue terore, totusi se impedecau de sierurile cele dese a le contrariloru si de neegalitatea terenului, mai alèsu pedestrasii, (caci faci'a bataii erá cea de pedestri), impingenduse totu deodata prin corpurile caiiloru din pasire seu din loculu unde stau; catra acestea deseori curau retacindu carale, caii speriati fora conducatori, manatu de frica care incatro, esbeau in coste si resturnau ce le stá in cale.

XXXVII. Éra Britanii, carii pana aci, fora a luá parte la bataiia, s'asiediasera pre verfurile colineloru, si cu manile in sinu despretiuisera numerulu celu pucinu alu soldatiloru nostri, incepusera cu incetulu a se dá josu si a impregiurá dela spate pe vincitori, déca Agricola, care temenduse de acésta, nu li ar fi pusu incontra cele patru scadróne de calareti, tienute in reserva pentru atari casuri intetitóre a le resboiiului; si Britanii catu atacasera de iute, atatu de ageri fura respinsi. Astfelu stratagem'a Britaniloru fù intorsa contr'a loru chiaru; si apoi scadrónele, dupa comand'a ducelui, lasandu atacului din frunte, lovira lini'a din dosu a inimicului. Atunci sa fi vediutu catu erá campulu deschisu privire mare si infioratória: soldatii nostri alungau, raniau, faceau prisoneri, si ucideau pe acestia candu li se oferiau altii. Se vedeau deja cete armate de a le inimiciloru, care dupre natur'a sa, cà intorcu dosulu la o mana de ómeni de ai nostri, cà altii nearmati sariấu in periclulu si se oferescu la mórte. Unde catai cu ochii numai arme si cadavre si membre trunchiate si pamentu cruntatu. Cate odata si vincitiloru le reveniá mani'a si bravur'a. Dupa ce se apropiara de silve reculeganduse inpregiurara pe aceia dintr'ai nostri, cari, nebagatori de séma si necunoscuti cu locurile, i goniau mai dea-

própe. Déca Agricola, facia pretotinde, n'ar fi comandatu cá cohortile cele mai tari si mai usioru armate sa dea róta silveloru in modulu venatoriloru, cá o parte a calarimei descalecati sa strabata pe unde e mai desu, éra cei incalecati pe unde e mai raru, din pré multa incredere intru sine s'ar fi pututu intemplá nu pucina perdere. In cele din urma déca vediura cà sunt urmariti de trupe puse érasi in ordine, o luara la fuga, nu incetu cá mai antaiu, nice ingrigindu unii de altii, ci rariti si ferinduse unu de altu, pre càii lungi si neamblate. Nóptea si ostenirea puse finitu la góna. Cá la diece mii de inimici fura ucisi, din partene cadiura trei sute patrudieci, intre cari a fostu si Aulu Alicu, prefectulu cohortii, impinsu fiindu de foculu junetiei si de iutial'a calului in mediloculu inimiciloru.

XXXVIII. Predile si bucuri'a triumfului casiunara vincitoriloru o nópte vesela. Éra Britanii retacindu si amesticandu plansetele barbatiloru cu ale muieriloru trageau pe cei raniti, chiamau pe cei remasi intregi, 'si parasiau casele si din mania le puneau focu ei insusi; 'si alegeau locuri de ascunsu si le lasau érasi indata; aci se svatuiau de comunu si apoi se despartiau; cate odata se frangeau de durere vediendu pe iubitii sei, mai adese ori se inflacarau de mania; ba e destulu de constatatu cà unii 'si ucisera fameile si pe copii sei cá din indurare catra ei. Dio'a urmatória a desvalitu faci'a victoriei pre unu spatiu anca si mai largu. Pretotinde o tacere intinsa, coline desierte, case fumegatórie in departare, nimene intîlnitu de scoditori. Dupa ce acestia, tramisi in tóte partile, n'au datu de urm'a fugei inimicului, si s'au incredintiatu cà ei nu se mai concentréza nicaiurea, Agricola, fiindu deja trecuta si vér'a, incatu nu se mai putea purtá unu resboiiu cu menuntîsiu, conduse ostirea in tier'a crestianiloru. Aci, dupace a luatu ostatici, comendà la prefectulu flotei cá sa nauigeze in giurulu Britaniei. Spre acést'a i se dedera trupele cuviintióse, si fric'a apucase a i merge inainte. Éra incatu pentru duce, acest'a se intórse cu pedestrimea si cu calarimea in taber'a de iernatu in marsuri tardie cá prin acésta trecere prelungita sa insufle respectu intru inimile gintiloru celoru noue. Totu deodata flot'a, ajutata de ventu si de faima a intratu in portulu Trutulá, de unde pornindu a cercatu laturele vecine ale Britaniei.

XXXIX. Agricol'a reportà prin epistole acestu cursu alu evenementeloru, fora a le mai marí prin vorbe laudarose. Domitianu totusi le primi, dupre natur'a sa cu bucuria pe facia si cu amaratiune in inima. Conseciinti'a i spunea cà mai deunadi densulu se facuse de rîsu prin triumfulu seu celu falsu asupr'a Germaniei, in care figurasera dreptu prisoneri de resboiiu nisce

sclavi cumperati in vestmente si cu parulu facutu cá alu barbariloru; si cà acum se serbéza cu faima resunatória o adeverata si maretia victoria repurtata preste mii de inimici ucisi. Elu credea a fi lucru celu mai periculosu pentru sine cá numele unui omu privatu sa se inaltia preste alu principelui. Ce folosu cà a innecatu elocenti'a focului, si onórea scientieloru cetatienesci, déca acum vine altulu se i iá glori'a militarésca. Ver ce altu lucru l'ar fi iertatu mai lesne, anse talentulu militarescu este o virtute a imperatului. Framentatu de atari grigi, si, ceea ce erá semnulu ver unui planu infernalu, saturatu de singuratatea sa, cugetà in sine, a fi mai bine, cá pentru momentu se ascunda ur'a, pana candu impetuositatea faimei si favorea ostirei se voru aliná; caci Agricola pe atunci guberná anca Britania.

XL. Deci orendui cá sa i se decreteze in senatu *ornamentele triumfalia si statua* incununata cu laure si cate se mai dau in locu de triumfu gramadindul-a acestea cu o multîme de laude. Catra acestea elu facù a se respandi in lume vorb'a, cà ar fi destinatu lui Agricola gubernamentulu provinciei Siria, ce devenise vacanta pe atunci prin mórtea lui Auliu-Rufu consularele, reservata pentru barbati mai mari. Multi crediura, cà Domitianu ar fi tramisu pe unu iertatu, alesu dintre agentii sei cei mai credintiosi, cu scrisori de numire càtra Agricola, prin care i se dá Siria, cu acea ordinatiune cá sa i le inmanueze déca se va aflá in Britania anca; si cà acestu tramisu, intalnindu pe Agricola in angusti'a Oceanului, sa se fi rentorsu la Domitianu, fora a'i vorbi macaru. Póte cà sunt adeverate aceste, póte cà su numai plasmuite si intocmite dupre firea principelui. Intr'aceea Agricola predase urmatoriului seu provinc'a Britania liniscita si securata. Era cá intrarea sa sa nu bata la ochi prin stralucirea si multimea celoru ce l'aru fi intimpinatu, subtrahenduse de la salutarile amiciloru, intrà nóptea in Rom'a, se duse noptea in palatu, asiá cum i s'a fostu orenduitu. Primitu numai cu o sarutare rece fora a i se adresá o vorba macaru se amisticà prin cét'a servitoriloru. Intr'altele, cá se'si stempere glori'a militare, ce cade greu celoru ce nu facu nimic'a, prin alte virtuti se retrase cu totulu la unu repausu neactivu. Simplu in vestminte, dulce in conversare, fora alta suita decatu unu séu doi amici, incatu vlogulu, ce e dedatu a pretiui pe barbatii mari dupre pomp'a loru esteriore vediendu si privindu pe Agricola intrebau dupa marirea lui si pucini o pricepeau.

XLI. In acelea dîle a fostu inculpatu dese ori in lipse la Domitianu, si in lipse absolvatu. Caus'a periclului nu erá ver o crima, au plangerea verunui vatematu, ci principele inimicu virtutiloru, si glori'a barbatului, si celu mai reu soiu de inimici,

laudatorii. Si patri'a ajunsese nisce timpuri, care nu suferiau a se tacé despre Agricola: atatea ostiri in Mesia si in Dacia si in Germania si in Pannonia perdute prin orb'a cutezare séu lasitatea duciloru! atatia barbati cercati in resboiu cu atatea cohorti batuti si prinsi! Si acum nu mai erá vorba de stinderea marginiloru imperatiei si de ocuparea ripeloru verunui ríu; ci eráu in periclulu taberele de iernatu a le legiuniloru si posesiunile. Astfelu urmandu daune dupa daune, si totu anulu semnanduse prin morti si maceluri, vocea poporului poftea pe ducele Agricola: toti comparandu vigórea, constanti'a si bravur'a lui cercata in resboiiu cu molitiunea si fric'a celorulalti. Este destulu de constatatu cà atare vorbe batura si urechile lui Domitianu, de orece cei mai de tréba dintre iertatii sei i le repetiau din amóre, si cu buna credintia, cei de nimic'a din malitia si invidia sumutiau pe acestu principe inclinatu totu la mai rele. Astfelu Agricola atatu prin virtutile sale, catu si prin pecatele altor'a se impingea precipisiu pre calea cea periculosa a gloriei.

XLII. Venise acum anulu in care sa se traga la sorti proconsulatulu Asiei si alu Africei; dar uciderea de daunadi a lui Civica erá o amonitiune pentru Agricola, si unu essemplu pentru Domitianu. Unii, cari cunosciau cugetulu principelui, venisera la Agricola, si, cá dela densii, ilu intrebara: de voiiesce sa mérga in provincia. De ocamdata mai acoperitu laudau liniscea si neactivitatea, apoi se imbiara a sustiené langa Domitianu scusarea neprimirei; in cele de pe urma se dechiarara verde, si svatuindu si totu deodata intimidiendu lu terera la Domitianu. Acest'a pregatitu la rol'a de facieria, cu unu aeru arogantu, ascultà escusele rugatoriului, suferi sa i multiamiasca pentru acésta gratia, si nu i a fostu rusine de binefacerea haina. Cu tote acestea lui Agricola n'a datu onorariulu care dupre datina se dà proconsulului si carele insusi lu incuviintiase unor'a: séu fiindu ofensatu cà Agricola nu l'a cerutu, séu cugetandu sa nu se para a cumperá cea ce oprise. Jace in natur'a omului cá sa urasci pe care l'ai vatematu; éra natur'a lui Domitianu iute spre mania, si cu atatu mai neimpacata, cu catu erá mai ascunsa, totusi se imblandiá prin cumpatarea si intieleptiunea lui Agricola, caci acest'a nu provocá ursit'a céreandu a 'si face unu nume prin cerbicia si desierte fonfaronade de libertate; Se scie aceia a caroru datina este a amirá totu ce este opritu cà si supt principi rei potu fi barbati mari, si cà ascultarea si moderarea, insocite fiindu de activitate si vigóre sunt totu asiá de vrednice de lauda cá si acea cutezare a multor'a, ce, fora nice unu folosu pentru binele publicu, se stralucesce prin mórte ambitiósa.

XLIII. Finitulu vietiei lui durerosu pentru noi, tristu

pentru amici, n'au fostu chiaru si pentru straini si necunoscuti indifirente. Insusi vlogulu si poporulu cuprinsu de alte grigi veniá mereu la locasiulu lui si vorbiá de densulu prin foruri, cercuri, si n'a fostu nimene, care audîndu de mortea lui Agricola, sa se fi bucuratu séu sa lu fi uitatu indata. La geluire mai adaugea si vestea continua: cà ar fi muritu inveninatu. Io nedescoperindu nimic'a in acésta privintia, nu cutezu a afirm'a ceva positivu. De alta parte catu i a tienutu betezirea, Domitianu a tramisu la densulu mai desu decatu e datin'a principiloru, si pe cei antai intre iertati si pre cei mai credintiosi dintre medici cá sa lu vedia, acum séu din compatimire séu din spionare. Gelu pucinu sa scie cà in dio'a mortii chiaru cursorii, dispusi pre strata, i duceau din momentu in momentu scire despre agoni'a murindului, si nimene nu credea çà elu 'si ar dá atat'a osteniala numai pentru cá sa audia o veste trista. Cu tóte acestea, elu purtá la vedere o facia de durere intérna, fiindu acum scapatu de cine urá, si i veniá mai usioru a ascunde bucuri'a, decatu temerea. Adeverulu este cà, la cetirea testamentului lui Agricola, in care acest'a ilu facea ereditoriu dimpreuna cu cea mai buna din socie si cu fii'a cea mai iubitória de parinti, Domitianu s'a bucuratu de acést'a fórte cá de unu semnu de onórare si apretiuire. Atatu de orbita si corupta i erá mintea prin neobositele lingusiri, cá sa nu scia, *cà unu tata bunu numai pe unu principe reu lu face mostenitoriu !*

XLIV. Agricol'a s'a nascutu supt alu treilea consulatu alu lui Caiu Cesarele in 13 Juniu; a muritu in etate de 56 de ani supt consulii Collega si Priscu in 23 Augustu. Déca posteritatea voru sa i cunósca si esteriorulu, statur'a lui erá mai multu proportionata, decatu inalta; in facia n'avea nimic'a respingatoriu, gratiele gurei predomniau. Usioru credeai intr'ensulu pre omulu de omenia si bucurosu pre barbatulu mare. De si s'a rapitu in mediulu vietiei plinu de putere: cu tóte acestea incatu pentru gloria a traitu fórte multu: cá unulu ce si s'a bucuratu in tóta plenitatea de bunurile satite in virtuti, si avuse parte de onórea consulatului si a triumfului: ce altu putea sa'i mai dea norocululu? Averi mari n'a avutu, destula anse cá sa traiasca onestu. Mortu naintea fiiasi si a sociei se póte socotí si fericitu, cà fora a perde din demnitate in flórea renumelui, se subtrase fiitoriului lasandu pe a-i sei si pe amici intregi si sanatosi. Déca elu n'a putu sa védia lumin'a acestui vécu fericitu si pe unulu cá Traianu principe, cele ce elu in presimtirea si dorintiele sale ni le prevestiá dese ori: astfelu mórtea lui cea prematura ne a lasatu mangaierea cà densulu a scapatu de acelea dîle mai de

apoi, candu Domitianu versá sangele cetatianiloru nu in restimpuri si resuflari ci asiá dîcendu cu o singura lovitura.

XLV. Agricola n'a vediutu curi'a impresurata si senatulu inchisu prin arme, nice uciderea atatoru barbati consulari intr'acelasi macelu, nice essilate si fugarite atatea femei nobili. Pana aci pe Caru Metiu ilu insemná numai o victoria, pana aci resuná numai palatiulu Albana de sentintiele versatórie de sange ale lui Messalinu. Pe atunci Massa Bebiu erá anca unu vinovatu de trasu la judecata. Apoi cu manile nóstre duserâmu pe Elvidiu in prinsória; vederea lui Mauricu si a lui Rusticu ne infiorà, pe noi ne stropì sangele celu nevinovatu alu lui Senecione. Nerone celu pucinu si intorcea faci'a sa, a ordinatu crimele, nu le a privitu. Cea mai mare din mi̦seriele nostre sub Domitianu erá a vedé si a fi vediuti pe candu insemná suspinele nóstre, pe candu faci'a lui cea cruda si acea rosiatia cu care se inarmá contr'a rusinarii erá de ajunsu a face pe ómeni sa se palésca si si ai notá intre jertfe.

Éra tu esci fericitu, Agricolo, nu numai pentru cà a-i vecuitu cu marire, ci si pentru cà ai muritu la timpu; si, cum ne spunu cei ce au fostu de facia la vorbele tale cele din urma, tu ai primitu cu constantia si fóra parere de reu pocalulu teu, cá si cum ai fi voiitu, catu tia statu in potintia, sa speli pecatele principelui. Dar mie si fiicei lui, pe langa amaratiunea cà amu perdutu pe tata, ne mai adauge intristarea, si acea durere cà nu ni a fostu data a te cautá la betezire, a te sustiené in agonia si a ne saturá de vederea si imbraciesierile tale. Dieu, noi amu fi culesu voiintiele si vorbele tale, si le amu fi sapatu in fundulu inimei nóstre. Durerea nóstra, ran'a nóstra este: cà fiindu constrensi a lipsi asiá de lungu timpu, te perdurâmu cu patru ani mai curendu. Fora indoiala, o celu mai bunu intre parinti, credintiós'a ta socia, siediendu alaturea ta, a facutu tóte pentru onorea ta cea din urma; dar la inmormentare ti au cursu mai pucine lacrime, si ochii tei in lumin'a cea din urma au mai doritu cevasi.

XLVI. Déca este ver unu locu pentru manii celoru buni, déca, cum dîcu intieleptii, sufletele cele mari nu se stingu cu corpulu, reposéza in pace, si pe noi, famili'a ta, chiama-ne de la doriu neputintiosu, si de la plansete muiieresci, la cugetarea asupr'a virtutiloru tale, pe care nu e iertatu nice a le geli, nice a le plange. Numai amirandute, numai pururea laudandute; si, dupre natur'a nóstra, asemenindune tie, te vomu onorá dupre cuviintia. Acest'a e onorea cea adeverata acest'a e santa datoria aceloru uniti cu tine prin iubire. Acest'asi cultu l'am recomendatu si la fii'a si la soci'a ta; asiá sa serbeze ele pome-

nirea tatalui, a sociului, cá tóte faptele si dîsele lui sa le tiena a minte si mai bine sa sape pe tablele inimei icon'a si form'a sufletului, decatu a trupului lui. Nu dóra cà asi voii sa oprescu intipuirea lui prin statue de marmura au de arama; dar precum faci'a omului, asiá si intipuirea prin statue a feciei sunt stricatióse si peritorie. Form'a sufletului este eterna, acést'a nu o poti tiené si plasmui prin alta materia si arte, ci numai insuti prin moravurile tale. Cate amu iubitu in Agricola, cate amu amiratu remanu si voru remané intru inimele ómeniloru, in eternitatea timpuriloru, in gur'a istoriei. Pe multi din cei vechi i acopere valulu uitarei cá pe nisce ómeni fora gloria, fora nume: Agricola descrisu si lasatu posteritatii va fi nemuritoriu.

Din scripturele lui Tacitu.

Analele,

Cartea I, II, III, IV, V, VI, XI, XII, XIII, XIV, XV si XVI.

Cartea antaia.

		Consulii:
A. R. 767 de la I. C. 14	{	Sest. Pompeiu. Sest. Apuleiu.
A. R. 768 de la I. C. 15	{	Drusu Cesare. Norbanu Flaccu.

I. Roma, câtuva timpu dupa fundare i, [1]) a fostu domnita de regi. Luciu Brutu i dede libertatea si consulatulu. Dictaturele se luá pe timpu scurtu; puterea diecevirilorn n'a duratu preste doui ani, asemine si puterea consulara a tribunilorn militari n'a tienutu multu. N'a fostu lunga domni'a nice a lui Cinna, nice a lui Sulla. Éra preponderanti'a lui Pompeiu si a lui Crassu trecú iute la Cesaru, cea militara a lui Lepidu si a lui Antoniu la Augustu, carele, fiindu tóte obosite de discordiele civili, le capatà in puterea sa supt titlu de principe. Ma evenemintele bune si rele a le vechiului poporu romanu sunt scrise de istorici renumiti; n'au lipsitu talente eminente in istoria nice pentru timpurile lui Augustu, pana candu lingusirea incuibata nu i a spaimentatu. Istori'a lui Tiberiu, Caiu, Claudiu si Nerone câtu au traitu ei, s'a falsificatu din temere, éra dupa mórte-le s'au scrisu de ur'a cea prospata anca. De aci planulu meu, cá despre Augustu sa dîcu pucine numai si anca faptele celea de pelà capetulu vietiei lui, si apoi sa scriu domni'a lui Tiberiu si a celorulalti dupa densulu fora ura si simpatia, la cari n'am nice o causa.

II. Deorace, dupa caderea lui Brutu si a lui Cassiu, republic'a nu mai avé acum nice o armata si Pompeiu erá sdrobitu la Sicilia deórace, dupa desarmarea lui Lepidu si sinuciderea lui Antoniu, insusi partitului Iulianu [2]) nu i mai remasese altu duce a fóra de Cesarulu: [3]) asia acest'a, depunendu numele de triumviru, se presenteza cá consulu si dechiara cà spre apara-

---

[1]) a principio nu va sa dica; de la inceputu, ci esprime o durata de timpu dela inceputulu pana la unu terminu séu fine orecare. Vedi Zumpt. cap. 65. [2]) Julianu = a lui Juliu Cesare. [3]) Cesare = Octavianu.

rea plebii e multiemitu cu puterea tribunicia. Dupace castigà in partea sa pe soldati prin daruri, pe poporu prin bucate, si pe toti prin dulceati'a pacii, se intinse pucinu câte pucinu rapindu la sine autoritatea senatului, atributiunile dregatoriloru de statu si a legiloru [1]) fora nice o opusetiune; caci barbatii cei mai bravi cadiusera jertfe in bataiia au prin proscriptiune; ce mai remasese din nobili, care de care mai gata spre sclavia s'aventara la avere si onóre, astfelu inaltiati prin nou'a ordine a lucruriloru preferira presentele celu secuiu la trecutu plinu de pericle. Nice provincieloru nu li erá neplacuta acésta stare a lucruriloru, pentru cà domni'a senatului si a poporului li erá suspecta din caus'a certeloru dintre putinti si a iubirii de argintu a magistratiloru, cu atatu mai virtosu cà ele de la legi, aduse la neputintia prin fortia, mituire si in fine prin bani, nu asteptáu nice o scutire.

III. De almintre Augustu, cá sà i fia de ajutoriu la domnia a inaltiatu pe Claudiu Marcelu, nepotuso de sora, anca fórte june, la demnitatea de sacerdote si la çea de edilu curulu, pe Marcu Agrippa, de origine nenobile, dar bunu soldatu si sociu a lu victoriei sale, la doue consulate, [2]) unulu dupa altulu, apoi dupa mórtea lui Marcelu si 'lu' facù ginere; éra pe fiiastrii sei, Tiberiu Nerone si pe Claudiu Drusu i onorà çu titluri de *Imperatori*, macarucà pe acelu timpu cas'a sa erá in flóre anca. Caci pe copii lui Agrippa, pe Caiu si Luciu, i luase in sinulu familiei Cesariloru, si dorinti'a cea mai ferbinte a lui, desi la parere o refusá, a fostu, cà acestia anca inainte de a fi depusu pretest'a, vestmentulu copilarescu, sa se numésca *principii junimii*, si sa se desemneze de consuli. Cum a muritu Agrippa o mórte prematura séu póte viclenele uneltiri a le masterei Livia, rapi din viatia pe Luciu Cesarele candu se ducea la armata in Spania, pe Caiu, ce patimeá de o rana, candu se intorcea a casa din Armenia; si deórace Drusu murise deja mai nainte, din fiiastri a mai remasu singuru numai Tiberiu; tóte venira in man'a acestuia. Augustu ilu adoptéza de fiiu, si' lu asociaza la domnia, ilu face, partasiu la puterea tribunicia, si lu prezenteza tuturoru armateloru nu ca pana aci prin intrigile ascunse, ci prin indemnare pe facia a mamei. Caci ea pana acolo invalise pe betranulu Augustu, cá sa lapede pe uniculu seu nepotu, pe Agrippa Postumu, in insul'a Planasia, care, vedibine, cà n'avé nice o cultura si se felosiá nebunesce in puterea corpului seu, ma ancai nu i se putea imputá nice o culpa. Cu tóte acestea sa te miri, elu facù mai mare preste optu le-

[1]) Suplinindu legile prin edise, séu ordonantie in limb'a de astadi.
[2]) geminatis consulatibus.

giuni de langa Rinu pe Germanicu, fiiulu lui Drusu, si cerù de la Tiberiu cá sa lu adopteze de fiiu, de si in cas'a lui Tiberiu erá unu copilu june; ma acesta erá pentru cá sa 'si asiédie famili'a pre mai multe columne. Pe timpulu acest'a nu erá nice unu resbelu, a fóra de cel'a contra Germaniloru; si acest'a mai multu pentru cá sa spele rusinea ce i s'a facutu prin perderea ostirii cu Cuintiliu Varu decatu din poft'a estinderii imperiului seu pentru unu pretiu mai demnu. In laintru tóte erau liniscite; numele dregatorieloru de statu cele vechi; romanii cei mai teneri erau nascuti mai numai dupa bataii'a de la Actiu, cei betrani parte mare in cursulu resbeleloru civile, catu de pucini mai remesesera cari sa fi vediutu republic'a.

IV. Astfelu, dupa ce s'a resturnatu constitutiunea statului, n'a mai remasu nicaiuri nemica din datinele cele vechi romane; despoiati de egalitate toti asteptau disele principelui. Incatu pentru timpulu presente, n'a fostu nice o temere, pana candu Augustu, in flórea etatii ancà, sciù a se sustiené pe sine si cas'a sa si pacea. Dar, dupa ce a inbetranitu si se mai superá si de betegeli, si dupa ce apropierea i de or'a mortii desteptase noue sperantie, unii pucini vorbiau in surd'a despre bunatatile libertatii mai multi se temeau de resbelu pe candu altii ilu doriau, dar partea cea mai mare critizá cu vorbe varie din audite pe domnii cei amenintiau, dicendu: „Cà Agrippa [1]) este unu artiegosu si maniosu focu pentru rusinea, ce i s'a facutu; ca nice dupre etate, nice dupre esperientia in afaceri elu nu e in stare de a lua asupr'a sa atat'a sarcina. Catu pentru Nerone Tiberiu, cà acest'a e maturu de ani, cercatu in resbelu; ma plinu de acea sumetia veche insatita in cas'a Claudiloru; deja erumpu multe semne ale impetririi de inima a lui, de si le ascunde. Cà acest'a din cei antài ani ai copilariei a fostu crescutu in casa de domnitoriu, ca cá june ilu incarcara cu consulate si triumfuri. Chiaru si in cursulu aniloru cari supt masc'a retragerii i a petrecutu la Rodu cá in essiliu, n'a facutu alt'a decatu sa clocésca la resbunari, la facierii si placeri secrete. Mai adauge la acestea si pe o mama cu necumpatulu seu celu muiierescu. Vomu avé deci sa ascultamu de o muiiere si pedeasupr'a de doui juni, cari de o camdata voru asupri republic'a pentru cá mai apoi sa o sfasia.

V. Pecandu se desbateau atari si altele asemini cestiuni betegirea lui Augustu se agreuiá; lumea suspitiuná o crima din partea sociei lui. Pentru cà se latise faim'a, cà Augustu, in intielegere cu credintiosii sei insocitu numai de unulu, de Fabiu Massimu, sa fi plutitu la Planasia spre a visitá pe Agrippa.

[1]) Agrippa Postumu essilatu in Planasia, insula in vecinetatea Elbei.

Multe lacrime aci de ambele parti si semne de caritate, si apoi speranti'a, cà junele se va intórce erasi la caminulu mosiuso. Ceeace Fabiu o descoperì sociei sale Marcia, acést'a a spus'o Liviei, apoi a intratu in urechile lui Tiberiu. Si nu multu dupa mórtea lui Fabiu (nu se scie déca acésta mórte a fostu ea naturale) s'a audîtu la ingropatiunea lui Marcia geluinduse si inculpanduse pe sine *cà ea a fostu caus'a la mórtea barbatuso.* Ver cum va fi fostu, Tiberiu, indata ce a desbarcatu in Illiricu, fù chiamatu a casa prin epistole urgenti ale mamei sale. Nice aceea nu s'a descoperitu deajunsu, cà óre aflatau elu la Nola pe Augustu anca cu sufletulu in corpu séu mortu; pentru cà Livia ingradise cu custodia agera cas'a si stratele. Din timpu in timpu se respandeau sciri imbucuratórie, pana candu, punenduse tóte la cale, cate se cereau de cercustari, s'a pututu vesti ómeniloru deodata cu mórtea lui Augustu si urmarea pre tronu a lui Nerone Tiberiu.

VI. Cea dintâia fapta a domniei celei noua a fostu uciderea lui Postumu Agrippa; centurionele de o bravura probata de si l'a suprinsu nearmatu abia l'a omoritu. Tiberiu n'a vorbitu la senatu nimic'a despre acésta fapta; elu facieriá nisce dîse ale tatas'o, prin cari se demandá centurionelui, datu de custodia, *cá sa ucida fora a se mai gandi pe Agrippa indata ce insusi nu va mai fi in viatia.* Adeveru e, cà Augustu s'au geluitu multe si grele despre purtarea junelui, si cà efaptuise, cá essiliulu aceluia sa se santioneze printr' unu decretu alu senatului: ma asprimea lui nice odata nu a mersu pana acolo, cá sa ucida pe cineva din ai sei; si apoi nu e de crediutu, cá elu pentru securitatea fiiastru-so sa fi facutu mórtea la nepotu. Este mai aprópe de adeveru, cà Tiberiu si Livia, acela de temere, acest'a de ura de mastera, sa fi grabitu uciderea junelui, ce li stá in cale si lu urau. Centurionelui, care dupre datin'a militaria, i reportà: *cà a implinitu ce i s'a fostu comendatu, i respunse Tiberiu, cà elu n'a comendatu nimic'a si acel'a trebue sa dea séma la senatu pentru fapta.* Sallustiu Crispu, partasiu secreteloru, (elu tramisese tribunului ordinulu scrisu) audiendu de acést'a, de frica, cá sa nu fia trasu in acusatiune, unde ver adeveru, ver mintiuna va spune, i voru fi deoprotiva periculóse, facù atente pe Livia: cá secretele familiei, svaturile amiciloru si servitiele soldatiloru sa nu se descopere ómeniloru; si Tiberiu, sa nu slabésca puterea domniei, aducendu tóte naintea senatului. „Nu „intr' aceea stà natur'a domniei, cá sa nu se céra alta respun„dere, afora de ceea ce se face unui'a."

VII. Ma in Roma alergau in sclavia consulii, parintii, cavalerii; care cu catu erá de rangu mai mare, cu atatu si mai falsi si mai importuni. Cu faci'a pusa in regula, nice pré veseli

pentru mórtea principelui, nice pré tristi de inceputulu unei domnia noua, amistecau lacrime, bucuria, geluiri, lingusiri. Consulii Sestu Pompeiu si Sestu Apuleiu fura cei dintaiu, cari depusera juramentulu omagiale lui Tiberiu; acestu juramentu apoi ilu depusera in manile consuliloru Seiu Strabone si Caiu Turraniu, acel'a prefectulu coortiloru pretoriane, acesta a lu provisiunii de bucate; apoi veni la rondu senatulu, armat'a, poporulu. Caci Tiberiu lasa la consuli intru tóte initiativ'a, cá in dilele cele bune ale vechei republice si nedeterminatu la domnia. Chiaru si edisulu, prin care a chiamatu pe parinti la curia, ilu emise numai supt titlu puterii tribunice, ce o capatase supt Augustu. Vorbele edisului au fostu pucine si de unu intielesu fórte modestu: *cà va sa tiena svatu despre onórele facende tataso; elu nu se misca de langa cadavru, numai acést'a o opresce pentru sine din afacerile publice.* Dar cu tote acéstea dupa mórtea lui Augustu, elu dedese semnulu la coortile pretoriane cá imperatoru; avea garda, arme si celelalte ale curtii; suita de soldati in foru, suita de soldati in curia. Tramitea scrisori la armate cá si candu ar fi luatu domni'a: nice odata nu se arată nedeterminatu decatu numai candu vorbiá in senatu. Motivulu principale erá fric'a, cá nu cumva lui Germanicu, in a carui'a mana erau atatea legiuni, ajutóri'a nenumerate ale sociloru si o popularitate de mirare la poporu, sa i vina mai bine a luá domni'a, decatu a asteptá dupa dens'a. Tienea elu socoteala si la faim'a, cá mai bine sa apara cà este chiamatu si alesu de republica, decatu introdusu prin intrigele unei femei si prin adoptiunea unui betranu. Dar mai tardiu a essitu la lumina, cà elu numai a facutu pe nedeterminatulu, cá cu acést'a sa cunósca mai bine inimele celoru mari; caci vorbele si faci'a loru, resplicate cá crime, le ascundea in sine.

VIII. In prim'a di a senatului n'a suferitu a se tractá nice o afacere, decatu numai despre vointi'a ultima a lui Augustu. In testamentulu caruia, adusu de vergurile Vestaline, erau numiti eredi Tiberiu si Livia. Acést'a primita in famili'a Julia, capatà numele de Augusta; in lini'a a doua erau nepotii si stranepotii; in gradulu alu treilea pusese pe fruntasii cetatii, desi i urá elu pe cei mai multi, numai din fanfaronada si pentru cá sà 'si faca nume la posteritate. Legatele nu treceau preste celea, ce le facea unu simplu cetatianu, déca vomu escipiá cele 43 de milione si 5 sute de mii de sestertii, ce le a lasatu poporului si plebii, cate o miia de fiacare soldatu pretorianu, cate trei sute de totu legionariulu si feciorulu din coortile urbane. Dupa acést'a se 'svatuira asupr'a onoriloru de ingropatiune; éca cele ce se vediura mai insemnate: *cá mortulu sa fia dusu pe supt o pórta triumfale,* cum propuse Gallu Asiniu; *cá titlurile le-*

giloru facute de densulu si numele poporaloru vincite sa se pórte inaintea mortului, dupre motiunea lui Luciu Arruntiu. Mesalla Valeriu mai adause: *sa se renouésca juramentulu in numele lui Tiberiu pe totu anulu.* Intrebatu de a facutu dupre ordinulu seu acésta propunere, respunse acela: *cà vorbesce dela sine, si cà in ceea ce privesce republic'a, elu nice odata nu va intrebuintiá svatulu altuia, ci numai alu seu propriu, chiaru si cu periclulu de' a vatamá.* Numai acestu modu de lingusire mai lipsiá anca. Parintii cu o voce strigau: *senatorii sa duca pre umeri corpulu la rugu.* Tiberiu primì cu o moderatiune ingamfata. Pe poporu l'a svatuitu, prin edisu: *cá sa nu turbure printr' unu zelu pré mare ingropatiunea lui Augustu, cá pe cea a indieitului Juliu, si sa nu céra cá Augustu mai bine sa se ingrópe in foru, decatu in campulu Martiu, locu destinatu pentru acést'a.* In diu'a inmormentarii militarii stetera cá de garda, ceea ce facù multu de risu la aceia, cari vediusera insusi, si cari audisera dela parinti, despre acea di, in care sclavi'a ànca nu erá matura, si in care indesiertu se incercara a recastigá libertatea, càndu uciderea dictatorului Cesaru la unii se parea a fi o fapta blastemata, la altii cea mai frumósa. „Éra „acum, dupa o domnia atatu de lunga, dupa ce puterea ereditoriloru e de ajunsu asecurata contr'a republicei, de ce tréba a „apará cu fortia militaria pe unu betranu, cá ingropatiunea lui „sa fia liniscita.“

IX. Dupa acést'a se facù multa vorba in privinti'a lui Augustu insusi, vediendu cei mai multi in lucrurile de nemica unu ce de mirare, precum: cà in aceea di s'a facutu candva domnu, in care a si muritu; cà in Nola chiaru in acea casa si patu a reposatu, unde si tataso Octaviu. Si numerulu consulateloru sale a fostu laudatu, avendu atatea, cate Valeriu Corvu si Caju Mariu impreuna; puterea tribunicia a tienut'o necontenitu in cursu de 37 de ani; titlu de imperatoru l'a capatatu de douedieci si un'a de ori, fóra a mai aminti alte demnitati de multe feliuri séu noue. Ma din partea omeniloru cu minte se lauda séu defaima viati'a lui in varie moduri. Aceia diceau: „cà pietatea catrà parinte si nevoii'a republicei, unde pe atunci „legile nu mai aveau nice o putere, l'au impinsu la resbelulu „civile, carele vedi bine ca nice pregati nice purtá nu se póte „cu medie oneste. Cà multe a trecutu elu cu vederea lui An„toniu, multe lui Lepidu, numai cá sa 'si resbune de ucidietorii „tataso; si ca, dupa ce acest'a inbetranitu in lasitate, éra acel'a „s'a perdutu prin desfrenari, numai remasese altu mediu de „mantuire pentru patri'a sfasiata, decatu domni'a unuia. Elu „totusi n'a intemeiatu nice regatu, nice dictatura, ci supt nume „de principe o republica; supt densulu imperiulu s'a ingraditu

„cu oceanulu séu cu riuri departate; legiuni, provincie, flote „tóte fura unite intre sine cá intr' o fasciora; a fostu dreptu „catra cetatiani, stemperatu catra soci; Roma chiaru s'a infrumsetiatu pomposu; raru a luatu refugiu la fortia violente, si „acést'a anca numai cá ceialalti sa fia in pace."

X. Contr'a acestor'a se dicea: cà pietatea catra parinte si timpurile rele ale republicei i au servitu numai de pretestu: de alta parte din poft'a de domnia a sculatu pe veterani prin dari de bani; cá june privatu a strinsu si a pusu pe pitiore o armata, a coruptu legiunile consuliloru; catra partitulu Pompeianiloru a fàciaritu bunavoiintia: apoi dupace prin decretulu parintiloru a rapitu fascele si s'a pusu in dreptulu de pretoru, in urm'a uciderii lui Hirtiu si Pansa (fia cum va fi, de i a omoritu inimiculu, séu cà Pans'a s'a stinsu prin veninulu turnatu in ranele sale, éra Hirtiu de man'a soldatiloru pusi la cale prin viclene uneltiri ale lui Tiberiu) elu puse man'a pe ostirile ambiloru consuli; consulatulu l'a storsu fora voii'a senatului, si armat'a, ce o capatase contr'a lui Antoniu, a intors'o asupr'a patriei; proscriptiunea cetatianiloru, impartirea ogóraloru nu au fostu laudate nice chiaru de catra aceia, cari luara parte activa. Vedi bine, ca Casiu si Brutii amendoui fura dati jertfe la manii maniosi ai parintelui, macaru cà se cuvine ur'a privata a o subordiná la folosulu publicu. Éra pe Sestu Pompeiu l'a insielatu prin perspectiv'a pacii, pe Lepidu prin amicitia paruta: Antoniu, orbitu prin legatur'a dela Brundusiu si Tarentu, si prin cununi'a sorei sale, a platitu cu mórte acést'a cumnati'a vicleana. Asia s'a facutu pace dupa aceea, ma sangerósa; in a fóra perderile lui Loliu si ale lui Varonu, in Rom'a uciderile Varoniloru, Egnatiiloru si Juliiloru. Nu lu crutiara nice in laintrulu vietiei domestice. Lui Nerone i a rapitu soci'a, in bataiia de jocu a intrebatu pe pontifici, cà óre póte elu duce a casa dupre lege pe o femeia greua inainte de a fi facutu. Ce lucsu desvoltara Cuintu Tediu si Vediu Pollione! In fine Livia, acésta mama fatale pentru republica, acést'a mastera si mai fatale pentru cas'a Cesariloru. Dieiloru nu li a mai lasatu nice o onóre, voiindu sa fia adoratu prin temple si cu statue cá dieii. Insusi pe Tiberiu elu nu l'a alesu de urmatoriu pre tronu din iubire séu din grige catra republica, ci, cunoscendu trufi'a si crudimea aceluia, á cautatu in nefericitulu contrastu numai glori'a sa." Si in adeveru Augustu, cu pucini ani mai inainte, candu cerù de la parinti a dóu'a óra puterea tribunicia pentru Tiberiu, in cuventarea, de si recomendatoria, aruncà unele contr'a tienórii, a portului si a modului de vietiuire a lui, ce la parere erá ca si cum le ar scusá, in fapta anse i le imputá.

XI. Dupa ingrópatiunea facuta dupre ritu, i se decretéza

templu si cultu divinu. Apoi se intorsera cu rugatiuni catra Tiberiu. Acest'a vorbiá un'a si alt'a despre marimea imperiului si despre marginîtele sale facultati, ca: „singura numai mintea „cea divina a lui Augustu a fostu capace pentru o sarcina asia „de mare; éra, catu pentru sine, chiamatu de acel'a a luá parte „la grigile domniei, a invetiatu din esperientia ca ce greua si „la cate schimbari e supusa sarcin'a de a guberná tóte. Prin „urmare intr' unu statu, ce se razima pre atatia barbati ilustri, „n'ar trebui sa se incarce tóte numai pre umerii unui'a. Mai „multi insociti voru puté mai usioru cu puteri unite implini „afacerile statului.“ In atare cuventare erá mai multa demnitate, decatu buna credintia. Vorbele lui Tiberiu, si atunci, candu nu ascundea ceva, acum séu din natura séu din datina anca erau pururea opacite si intunecóse; dar candu 'si punea cá sa 'si ascunda de totu cugetele, atunci le invaliá in frase cu totulu nepricepute si ecuivoce. Ma parintii, cari n'aveau alta mai mare temere, decatu cá nu cumva sa apara cà nu lu voru fi intielesu destulu de bine, se versara in geluiri, lacrime si promisiuni; inaltiara manile la diei, la idolulu lui Augustu, la genunchiĭ lui Tiberiu chiaru. Atunci acest'a dise, sa aduca unu memoriu si sa lu recitésca. Acel'a contienea registrate averile publice: cati cetatiani si soci su in arme; cate flote, regate si provincie; darile si alte venite, spesele necesarie si gratificatiunile. Tóte aceste le scrisese Augustu cu man'a sa, si adausese svatulu: cá sa tiena imperiulu intre marginile sale; de a facutu acést'a din grige séu jalusia, nu sa scie.

XII. Pecandu intre acestea senatulu cadiuse la rugatiunile cele mai umilite, lui Tiberiu i scapà verb'a: *cà, deórace nu se simte in putere spre a luá asupr'a sa tóta sarcin'a gubernului, elu totusi se va incarcá cu o parte órecare a aceluia, ce i s'ar incredintiá.* Atunci Asiniu Gallu, i puse intrebarea dicendu: *Rogute, Cesare, care parte din aministratiunea statului ai vré cá sa ti se dea?* Suprinsu de acésta intrebare, la care nu se asteptá, tacú catuva timpu; apoi, reculeganduse, dise: *cà modestiei sale nu i siede de locu bine, cá sa aléga séu sa lapede cevasi din aceea de ce ar voii mai bine, cá sa fia de totu dispensatu.* Gallu érasi (caci i citise din facia cà s'a vetamatu) replica: *cà densulu nu pentru aceea a pusu intrebarea, cá acel'a sa inparta ce nu se póte desface; ci pentru cá sa demustre prin marturisirea sa, cà statulu este unu corpu si cà trebue a se guberná numai de mintea unuia.* Adause laude despre Augustu, si rugà pe Tiberiu chiaru, cá sa 'si aduca a minte de victoriele sale si de faptele celea maretie, cate le a implinitu elu in pace in cursu de atatia ani. Cu tóte acestea mani'a nu i a putut'o inblandi; Tiberiu urá pe Gallu de multu, din causa

cà, luandu in casatoria pe Vipsania, fét'a lui Marcu Agrippa, ce fusese mai de multu socia lui Tiberiu, ilu credea cà s'ar bate dupa o positiune mai pre susu de cea a unui simplu cetatianu, si cà ar avea falosi'a tataso, a lui Asiniu Pollione.

XIII, Dupa acest'a a vorbitu Aruntiu totu in acelu intielesu cá Gallu si totu asia l'a vetamatu. Ver o mania veche n'avea Tiberiu a supr'a lui Aruntiu, ma se temea de elu, cá de unu barbatu bogatu, determinatu, plinu de scientia si de mare popularitate. Acest'a a venitu de acolo, cà in limb'a de mórte, vorbindu de aceia, cari fiindu demni de domnia n'aru primi o, de aceia cari poftind' o n'aru fi capaci, de aceia cari aru avé si voiinti'a si putiuti'a, Augustu s'a descoperitu asia: *Lepidu e capace de domnia, dar nu i trebue; Gallu Asiniu o pofteace ma e nedemnu de ea; Aruntiu nu e necapace si, la ocasiune brinevenita elu va si cutezá.* In privinti'a celoru doui dintaiu domnesce o parere; in loculu lui Aruntiu numescu unii pe Cneiu Pisone; toti, a fora de Lepidu, fura incurcati in diverse acusatiuni tiesute de Tiberiu. Si Cuintu Stateriu si Mamercu Scauru vatemara pe acestu omu banuitoriu, Hateru intrebandu lu: *Pana candu, Cesare, vei suferi, cá republic'a sa fia fora capu?* Scauru, caci dîsese: *Se pote sperá, cà rugatiunile parintiloru nu voru fi indesiertu, pentru cà Tiberiu n'a remustratu la propunerea consuliloru, dupre dreptulu puterii tribunicia.* Contr'a lui Hateriu erupse indata Tiberiu; éra pe scauru caruia i purtá o ura mai nempacata, lu trecú cu tacerea. Ostenitu de strigarile tuturor'a si de poftirile singulariloru, se induplecà pucinu cate pucinu, nu dora cà s'ar fi dechiaratu cà voiiesce à primi domni'a ci numai, a incetatu de a se mai codi si de a mai fi rugatu. S'a constatatu, cà Hateriu candu s'a dusu la palatu, cá sa céra iertatiune, si candu a cadiutu la pitiórele lui Tiberiu, ce se preamblá prin casa, erá pe aci sa fia ucisu de catra soldati, pentru cà Cesarulu, din intemplare séu caci s'a fostu impedecatu de braciale aceluia, se resturnase: si cu tóte acestea, nice chiaru prin periclu vietiei, in care s'a aflatu unu atare barbatu, nu s'a imblànditu, pana candu Hateriu a alergatu cu rugatiuni la Augusta si asia prin intrevenirea ei fu scutitu.

XIV. Multe lingusiri facura parintii si Augustei. Unii 'si dedera parérea cá sa o numésca *mama*, altii *mam'a patriei*; cei mai multi, cá la numele lui Tiberiu sa se adauge si: *fiiulu Juliei?* Tiberiu respunse la acestea: *se cade a se tiené mesura in decretarea onoriloru catra femei; cà densulu va pazi aceeasi stemperantia si in celea ce i se dau siesi.* Plinu de jalusia turburatória, si privindu intru inaltiarea unei femei propri'a sa micsorare, n'a suferitu nice macaru atat'a, cá sa i se decreteze

unu lictoru; a propritu elu si altariulu adoptiunii si altele de acestea. Ma pentru Cesarele Germanicu cerú demnitatea de proconsulu; se tramisera deputati sa i o duca, si totu deodata sa lu mangaie pentru mórtea lui Augustu. Cà nu s'a cerutu totu acést'a si pentru Drusu, acést'a vine de acolo, caci ist'a erá consulu alesu si presente. A numitu douisprediece candidati pentru demnitatea de pretoru, dupre numerulu determinatu de Augustu; si, candu senatulu lu svatuiá, cá sai inmultiasca, se obligà prin juramentu, cà nu va trece preste acestu numeru.

XV. Atunci pentru prim'a data dreptulu alegerii de la adunarea poporului in campulu lui Marte s'a stramutatu la parinti séu senatu. Caci pana in diu'a aceea macaru cà alegerile principali se faceau dupre bun'a placere a principelui, unele totusi se intemplau prin agitatiunile tribuniloru. Poporulu 'si aratà nemultiemirea pentru dreptulu ce i s'a luatu numai printr'unu murmuru desiertu; éra senatulu, scapatu de daruri si de rugatiuni murdarie, primi bucurosu stemperanti'a lui Tiberiu, ce 'si retienuse dreptulu de a propune numai patru candidáti, cari sa fia numiti fora contradîcere si fora intrigi electorali. Totu pe acelu timpu tribunii plebii se rugara ca sa li fia iertatu a dá cu spesele sale jocuri, care, dupre numele lui Augustu, pusu deja in calendariu, sa se numesca *Augustalie*. Ma banii se decretara din erariulu statului, catra acestea li erá iertatu a purtá in cercu vestmentulu triumfale, éra a fi trasi in caru nu li s'a concesu; Mai apoi serbarea anuale a acestei serbatori se puse asupr'a pretorului, in partea caruia cadea dupre timpu aministratiunea justitiei intre cetatiani si straini.

XVI. Acést'a erá starea lucruriloru in Roma pe candu in legiunile din Panonia erupse o resculare nu din niscareva alte cause, ci numai càci principele fiindu schimbatu desnou acésta cercustare promitea nepedepsire in turburari si sperantia de castigu in resbelu civile. In taber'a de vera s'aflau la unu locu trei legiuni, supt comand'a lui Juniu Blesu. La scirea de mórtea lui Augustu si de intrarea in domnia a lui Tiberiu acest'a suspensase essercitiele militarie indatinate séu din caus'a doriului séu a serbariloru de bucuria. Acést'a fù celu antaiu prilegiu, cá soldatulu sa slabésca din ordine, sa caute certe, sa 'si plece urechile la vorbele celoru mai blastemati, sa poftésca desfrenarea si lenea si sa urasca disciplin'a militare si lucru. In tabera erá unu Perceniu órecare, fostu mai de multu capulu larmuitoriloru [1]) teatrali, apoi soldatu de rendu, unu guralivu nerusinatu, si prin essercitiu teatrale indemanaticu a atitiá turburari. Acest'a sumutià pe cei nepatîti, cari erau ingrigiti de,

[1]) clacueriloru.

sortea soldatiloru dupa mórtea lui Augustu, pucinu cate pucinu prin adunarile nopturne, séu cà stringea pe langa sine, dupa ce inserá si se departá cei cu simtiemente loiali, pe cei mai corupti. In fine dupa ce se mai gasira si alte instrumente a le rebelarii cá si cum ar fi unu oratoru, li propuse intrebarile.

XVII. „De ce sa asculte ei de nisce centurioni atatu de „pucini, si de tribuni anca si mai pucini, cá si nisce sclavi? „Candu voru cutezá ei a cere vindecarea releloru, déca acum candu „principele e anca nou, si clatinitoru nu lu voru strimtorá prin ru„gatiuni séu arme? Destulu s'a pecatuitu in cursu de atati'a „ani prin lasitate, cà au suferitu betrani si cei mai multi cu „trupulu trunchiatu de rane, unu servitiu militariu de treidieci „si patrudieci de ani. Nice chiaru pentru cei demisiunati ser„vitiulu nu si ajunge capetulu; ei, retienuti langa steagu, sunt „constrinsi supt altu nume [1]) sa faca aceleasi servitiuri. Si „apoi dupa ce, in urm'a atatoru necazuri, totu a mai scapatu „cineva cu viatia, mi lu iáu si lu tragu prin tiere departate, „unde supt numire de ogóre sa capete locuri baltóse séu pa„mentu muntosu. Militaritulu prin sine insusi e aspru si fora „de folosu; cu diece assi pe dî pretiuescu sufletulu si trupulu. „Din acestia sa ti faci vestmente, arme, corturi; din acestia sa „te rescumperi de reatractarea centurioniloru si de servitiele „castreloru. Da, pe diei, bataile, ranele, ierne aspre, veri pline „de strapacie, resboiiu crudu séu pace macra, acestea numai au „finitu! N'a mai remasu altu mediu de ajutoriu, fora numai a „intrá in militia cu conditiunile: cá fiacare sa capete pe dî unu „dinariu soldu; cá cu 16 ani servitiulu sa se finésca; cá mai „multu sa nu fia tienuti la steaguri, ci in aceeasi tabera sa li „sa platésca in bani remuneratiunea. Nu cumva coortile preto„riane, cari capeta doi denari soldu, si dupa unu servitiu de 16 „ani se potu intórce la caminele loru, sunt espuse la mai mari „pericle? Elu nu va sa defaime servitiulu de garda din Roma; „ma candu e vorb'a de voi ve cauta intre popóra silbatice sa „priviti din corturile vóstre in facia pe inimicu."

XVIII. *Vlogulu* soldatiloru, intiritati in moduri felurite, lu aplaudà larmuindu: acestia 'si aratau semnele batailoru pe trupu, altii parulu seu celu canuntu, cei mai multi vestmentele cele rupte si trupulu golu. In cele din urma pana acolo se infuriara, cá sa cerce a amisticá intr'un'a cele trei legiuni. De la acést'a s'abatura totusi prin *jalusia*, caci fiacare poftiá pentru legiunea sa acésta onóre, dar le venì alt'a in capu, sa puna adeca la unu locu cei trei vulturi, si semnele coortiloru; totu

[1]) de vexilarii.

deodata cara glii ierbose, cá sa faca *tribunalulu*,[1]) de unde sa se védia mai bine scaunulu. Pe candu se pripiáu ei cu aceste, vine la densi Blesu, cérta pe unii, propresce pe altii, strigandu c'o voce mare: *„Mai bine ve muiati manile vóstre in sangele „meu, caci e mai mica crima a ucide pe legatu, decatu a ve „sculá contr'a imperatoriului. Au viu voiiu apará credinti'a legiu„nilóru, au ucisu voiiu grabi pocainti'a loru.“*

XIX. Cu tóte acestea gliele se gramadeau si crescuse la inaltime de peptu de omu, candu, in fine vinciti prin constanti'a lui Blesu se lasara de la aceea, ce incepusera. Blesu, cu multa elocentia le dîse: „cà nu se cade cá soldatii sa si „duca naintea domnitóriului dorintiele sale prin rebeliune „si turburare; cà atari reforme noue n'au cerutu nici odata „nice stramosii loru de la vechii imperatori, nice ei insusi dela „indieitulu Augustu; cà nu e de locu la timpu a ingreuia grigile „principelui indata dela inceputulu domniei. Dar déca totusi „tindu a castigá in pace, ceea ce nice partitulu vincitoriu n'a „poftitu in mediulu resbeleloru civile: de ce contr'a datinei as„cultarii, contr'a dreptului disciplinei militare sa se cugete la vio„lentia? Alégasi deputati, si in faci'a sa dea i le mandate.“ Soldatii strigara: *fiiulu lui Blesu, tribunulu, sa iá asupra si acésta solia si sa céra pentru soldati liberare din militia dupa unu servitiu de 16 ani.“* Dupa plecarea junelui se mai liniscira mintile; intr'aceea militarii se laudariau cà fiiulu legatului, cá oratoru alu causei comuni, dovedesce chiaru cà au storsu prin fortia ceea ce prin stemperantia n'aru fi cascigatu.

XX. Intr'aceea cetele, tramise la Nauportu, inainte de rebeliune, pentru dregerea drumuriloru si a puntiloru si alte trebi, cum au audîtu de aceste turburari din tabera, smulgu stegurile; dupa ce predara satele vecine, si chiaru Nauportu, ce seminá a municipiu, iau la góna pe centurioni, ce i retieneau dela acést'a, cu risuri si injuraturi, si in fine cu batai. Mai anume urau ei pe Aufidenu Rufu, prefectulu taberei, pe care, detrahendulu din caru, ilu incarca cu sarcine, ilu mana naintea trupei in marsu, intrebandulu in bataiia de jocu: cum i place o sarcina atatu de gréua, unu marsu atatu de lungu? Trebue sa scimu, cà acestu Rufu, timpu indelungatu simplu soldatu, apoi centurione, in fine prefectu de tabera, incanuntitu in lucru si ostenitiune, nisuiá a restabili vechea disciplina cea aspra, fiindu cu atatu mai neinduratoriu, cu catu insusi o suferise.

XXI. Cu venirea acestor'a resc'ularea prinse desnou focu,

---

[1]) Tribunalulu erá unu locu in tabera, ridicatu din glii ierbóse naintea pretoriului de a drépt'a altarului, unde erá asiediata *sela castrensis*, depre care comandantele tienea judecata.

respandindu se predeza locurile din pregiuru. Blesu pune cá pe cativa, pe cei mai incarcati cu prede, spre intimidarea celorulalti, sa i bata cu verge si sa i inchida; caci pe atunci totu mai ascultá de legatu centurionii si soldatii cei mai bine simtitori. Voiindu sa i prinda aceia restau, imbracisiéza genunchii celoru ce stá impregiuru, chiama pe nume candu pe cate unulu, candu centuri'a de care se tienea fiacare, coortea, legiunea, strigandu mereu catu i luá gur'a: cà *acesteasi amenintia pe toti*: totu deodata pe legatu ilu gramadescu cu injuraturi, chiama ceriulu si pe diei, si facu tóte numai sa atîtia mani'a, compatimirea, fric'a si ur'a. Toti s'aduna din tóte partile, si spargendu inchisórea, desléga legaturele si iau chiaru in medilloculu seu pe desertori si pe crimanalii de mórte.

XXII. Puterea contraria deveni acum si mai inflacarata, rescól'a capatà noui conducatori. Unu órecare Vibulinu, soldatu de rendu, inaltiatu pe umerii celoru, ce stá inpregiuru inaintea scaunului de judecata a lui Blesu, vorbesce catra turbatii, cari stau cu mintea atintiti la ceea ce are se faca, dicendu: „ce e „dreptu, voi ati datu lumina si aeru la acesti nevinovati si ne„feriçiti; dar cine va da fratemio viati'a inapoi, cine mi va dá „mie pe fratemio? Pe elu, tramisu la voi de catra armat'a „germanica, pentru folosele comune ilu ucise acest'a in nóptea „trecuta prin gladiatorii [1]) sei, pe cari i tiene si i inarméza spre „perirea soldatiloru. Respunde, Blese, unde i ai aruncatu mor„tatin'a? Insusi inimiculu sufere o grópa. Dupa ce mi voi li„nisci cu sarutari si cu lacrime durerea, atunci pune se me „ucida si pe mine; numai acestia aci sa ne ingrópe, pe doui „frati, ucisi nu pentru vre o crima, ci pentru cà amu servitu „interesului legiuniloru!"

XXIII. Acestea vorbe le mai aprindea elu prin plansetu, batanduse preste peptu si gura; apoi impingendu la o parte pe aceia, ce lu tieneau pre umeri, sare josu, si valatucinduse pe la pitiórele fiacarui soldatu i implú pe toti cu atat'a compatimire si mania, in catu o parte a soldatiloru puse in legature pe gladiatorii, ce erau in servitiulu lui Blesu, éra cealalta parte pe servitorii casei lui, altii se respandira cá sa caute cadavrulu. Si déca nu s'ar fi cunoscutu curentu, cà nu se gasesce nice unu cadavru, déca sclavii torturati n'aru fi negatu uciderea, déca nu s'ar fi aflatu, cà acelu soldatu n'a avutu nice odata frate: erá pe aci sa péra de manile loru legatulu. Cu tóte aceste pe tribuni si pe prefectulu taberei i dedera afóra; sarcinele fugitiloru se predéza, si pe centurionele Luciliu ilu omóra, caruia ei in glu-

[1]) Blesu cá toti gubernatorii purtà cu sine gladiatori, pentru a dá spectacule prin provincia.

mele loru cele soldatiesci i pusesera numele *Alta-incóci,* pentru cà, candu o vérga se rupea pre spatele soldatului, cerea alt'a si érasi alt'a. Ceilalti se ascunsera, care unde putù, numai pe Clemente Juliu ilu conservara, care pentru capulu lui celu bunu se parea aptu spre a duce mandatele soldatiloru. Ce e si mai multu, legiunea a VIII si a XV scósera sabi'a, un'a contr'a ceilalte, pentru cà aceea cerea la mórte pe centurionele cu numele Sirpicu, pe candu leg. a XV ilu apará; ci a IX pasi la medilocu cu rugatiuni si contr'a celoru cerbicosi cu amenintiari.

XXIV. Aceste sciri audite constrinsera pe Tiberiu, ver catu de inchisu erá elu de altmentrea si ver catu de multu ascundea evenemintele celea triste, cá sa tramita pe fiiuso Drusu dimpreuna cu cei dintai barbati de statu si cu doue coorti pretoriane, ma fara instructiuni precise; lasandu i voiia a face dupre cercustari. Coortile preste datina fura intarite cu soldati alesi. La cari se mai adausera si o parte a calarimii pretoriane si elit'a germaniloru, cari formau pe atunci gard'a Imperatorelui. Mai incolo prefectulu pretorianiloru Eliu Seianu, de mare autoritate naintea lui Tiberiu, fù datu a laturea tataso, lui Strabone, cá sa conduca pe junele Drusu, si celorulalti sa li arate de ce au a se teme, si ce potu sperá. Candu s'a apropiatu Drusu legiunile i essira spre intimpinare, la aratare spre semnu de onóre, nu bucuróse, cum e datina, nice stralucindu prin ornamentele militarie, ci deformati prin necuratia, cu o facia, ce vrea sa arate intristatiunea, care anse resuflá cerbicositate.

XXV. Indata ce a intratu intre tiermurii taberei ocupara portile cu posturi de soldati, pe la numite locuri a le taberei dispusera cete inarmate; ceilalti detera róta in gramada mare scaunulu judecatorescu. Drusu standu demanda tacere cu man'a. De cate ori soldatii si aruncau ochii asupr'a multimii scoteau voci amenintiatórie, si érasi cum se uitau la Cesarele, se cuprindeau de tremuru; unu murmuru confusu, apoi larma infioratoria si deodata tacere: sbuciumati de simtiemente contrarie tremurau séu insuflau tremuru. In fine intrerumpanduse turburarea, Drusu da citire la scrisórea tataso, de cuprinsulu: *cà lui i jace la inima fórte multu grigea braveloru legiuni, cu cari a trecutu preste cele mai multe resboie; indata ce se va mai linisci elu de gêle, va asterne parintiloru dorintiele loru; intr' aceea a tramisu pe fiiuso, cá elu sa concédа fora intardiere ceea ce se póte de locu incuviintiá; celelalte sa se lase senatului, caruia dupre dreptu i compete a 'si dá votulu la remunerare si pedepsire.*

XXVI. Din partea adunarii soldatiloru s'a respunsu: centurionele Clemente va propune dorintiele loru. Acest'a incepù: *despre demisionare din militia dupa unu servitiu de 16 ani;*

despre remuneratiune dupa implinirea servitiului; sa capetè pè tóta diu'a cate unu dinariu soldu, si veteranii sa nu mai fia retienuti langa steagu. Candu Drusu se provoca la dreptulu de a decide a senatului si a tataso, fù intreruptu de strigatele: „de ce a venitu, déca n'are pleniputinti'a, nice de a li mari sol„dulu, nice de a li usiurá sarcinele, séu de a li face vre unu „bine órecare? Ma, pe diei! cá sa i bata si sa ucida toti au „dreptu. Mai de multu Tiberiu avea datina a nimici dorintiele „legiuniloru in numele lui Augustu: totu aceleasi apucaturi vi„clene adusera si pe Drusu aci. Au dóra ei sunt ursiti cá la „densii sa vina numai fiii de familia supt tutéla anca? Acést'a e „unu lucru de totu nou, cá imperatorele numai folósele soldatu„lui sa le reiepte senatului; sa intrebe deci pe acelasi senatu si „atunci, candu e vorb'a de a ucide cu mórte pe soldatu, séu „candu e sa mérga la bataiia. Nu cumva remunerarea depinde „de la jude, éra pedepsirea de la bun'a placere?"

XXVII. In cele din urma se departéza de la tribunalu; si cum intalnescu pe cineva din soldatii pretoriani séu din amicii lui Drusu, i amenintiau cu pumnii, cautandu causa de cérta, cá sa incépa bataii'a cu arme. Mai tare erau intariti asupr'a lui Cneiu Lentulu, caci ei credea, ca acestu barbatu, destinsu cu etatea si glori'a militaria, e carele intaresce pe Drusu si urasce catu póte aceste fapte rusinóse ale militiei. Si nu multu dupa aceea, candu Luculu cu Cesarele se departá si, spre a se scuti de periclu celu prevede, se retragea in taber'a de iérnatu, i dau róta si lu intréba: *unde va sa se duca, la imperatorele séu la parinti? cá si acolo sa se opuna la imbunatatirea sortii soldatiloru?* Si totu deodata saru asupr'a lui, dau cu petre; deja cruntatu prin lovitur'a de pétra si securu de perire, fú mantuitu prin acursulu cetei, ce insociau pe Drusu.

XXVIII. Nóptea amenintiatória si incarcata de foradelegi erumpande a imblandit'o intemplarea; caci lun'a pe ceriu serinu s'a vediutu deodata a se intunecá. Soldatulu, necunoscendu caus'a, luà acést'a de semnu prevestitoru in legatura cu cercustarile presenti, asemenandu intunecimea lunei cu miseriele sale: *avévoru essitu fericitu cele ce le au apucatu, déca diees'a 'si va recapatá stralucirea si lumin'a?* deci facu sa resune aerulu de zuruitulu aramuriloru, de tonulu trimbitiloru si a cornuriloru; dupre cum lun'a se mai luminá séu se mai intunecá, si ei se bucurau séu se intristau; éra, dupace norii veniti au ascuns'o dinaintea ochiloru loru, crediendu, cà s'a ingropatu intru intunecime, incepura, dupre cum mintile cuprinse de frica sunt inclinate la credinti'a desiérta, a se vaietá: *cà li s'a prevestitu necazuri vecinice, ca dieii urascu fapt'a loru cea nelegiuita.* Drusu a socotitu, cà e bine sa se foloséscа de acésta

inclinare, sa aplice cu intieleptiune, ce i a datu intemplarea, si astfelu tramite ómeni prin corturi. Se chiama centurionele Clemente, si alti cati pe càii bune 'si castigasera popularitate la soldati; acestia se baga printre vegilii, posturi si custodiele portiloru; lasa a se intrevedé sperantia si incordéza temerea. „Pana candu sa mai tienemu impresuratu pe fiiulu imperatorelui? „candu vomu vedé capetulu certeloru? Juravomu credintia la „unu Perceniu si Vibulenu? Perceniu si Vibulenu voru plati „soldatiloru soldulu, demisionatiloru remuneratiunea? In celea „din urma in loculu lui Tiberiu si Drusu ei sa iá domni'a „asupr'a poporului romanu? Aideti mai bine, cá cum am fostu „cei din urma in pecatuire sa fimu cei antai in pocaire. Dorinti ce se ceru in numele multimii se capata tardiu, gratia „in parte se dà indata ce o meritezi." Vorbele acestea scuturara mintile si semenara neincredere imprumutata, soldatii teneri se desfacu de betrani, legiune de legiune; si éca pucinu cate pucinu se intórce simtiulu de ascultare; lasa portile; semnele martialie, ce le adunasera la unu locu la inceputulu rescólei, le ducu inapoi fiacare unde fusese.

XXIX. La reversatulu dilii Drusu chiama la adunare pe soldati; desi crudu anca in cuventare, totusi cu innascut'ai demnitate inculpà celea de mai nainte si lauda cele presente: *„elu nu se indupleca, dise, nice din terorizare, nice prin amenintiare; deca i vede, ca se intorcu la modestia, déca i aude, cà se róga, elu va scrie tataso, cá sa le priméscà rugatiunile impacatu."* In urm'a rugatiunii loru se tramitu la Tiberiu, cá deputatiune acelasi Blesu dimpreuna cu Luciu Aproniu, cavaleru romanu din coortea lui Drusu, si Justu Catoniu, centurione de prim'a clase. Dupa acést'a parerile se desbinara; „de ora ce „unii opinau, cá sa se astépte intórcérea deputatiunii si intr' „aceea soldatulu sa se indulcésca prin blandetie; altii, ca sa „cade a intrebuintiá medie mai aspre; la multimea vlogara tóte „su estremu, ei insufla terore, candu nu se temu, inspaimentati „i poti despretiui; acum, pana candu su cuprinsi de credintia „desiérta, se cade ducelui a intari fric'a prin curatirea incepatoriloru rebeliunii." Natur'a lui Drusu erá mai inclinata la asprime; puse sa chiame pe Vibulenu si pe Perceniu si sa i ucida. Multi spunu, cà ei ar fi fostu ingropati in cortulu ducelui; altii, cà cadavrele sa le fi aruncatu preste murii taberei spre vedere.

XXX. Apoi cautara pe cei mai insemnati turburatori; o parte fure ucisi retacindu afora din castre de centurionii séu soldatii coortiloru pretoriane; pe unii i tradara camaradii loru intru semnu de loialitate. Mai adausese la grigea soldatiloru si iérn'a cea prématura prin ploui necontenite si atatu de violenti, in catu nu puteau essi din corturi, nici sa se adune, ba abea

erau in stare a 'si apará steagurile, ce se rapiau de furtuna si de unda. Catra acestea fric'a maniei ceresci totu mai durá anca: *nu e acést'a indesiertu, cà stelele se intuneca contr'a foradelegii, cà fortunele erumpu; nu e altu mediu, de impacare a pecatului, decatu sa lase acéstà tabera fatale si sa o imblandiasca prin jertfe,* si apoi spalati sa se intórca *fiacare in taber'a de iernatu.* Mai antaiu a plecatu legiunea a VIII, apoi a XV. Cea a IX a strigatu, cá se astepte dupa respunsulu lui Tiberiu; apoi si ea lasata, prin ducerea altor'a, apuca de buna voiia inainte la imperios'a necesitate, ce o amenintiá. Si Drusu, for'a asteptá rentórcerea deputatiunii se reverti la Roma, de óraco liniscea se restavirise pentru momentu.

XXXI. Mai pe acelasi timpu si din aceleasi cause rebelasera si legiunile germane cu atatu mai violentu, cu catu numerulu loru erá mai mare; la ceea ce se mai adause si speranti'a, cà cesarele Germanicu, neputendu suferì domni'a altuia, se va dá legiuniloru, cari prin forti'a loru voru trage tote dupa sine. Doue armate stá la Renu, un'a, numita superiore, supt Legatulu Caiu Siliu, pe cea inferiore o comandá Aulu Cecina. Comand'a suprema erá in manile lui Germanicu, carele pe atunci erá occupatu cu scoterea darii in Galie. Soldatii, ce stá supt Siliu, cu mintile nedeterminate, spionau norocululu rebeliunnii armatei ceilalte; aci soldatulu ajunsese pana la furia. Inceputulu s'a urditu de la legiunea a XXI si de la a V; cea I si XX fure atrase; caci legiunile acestea, adunate in aceeasi tabera de véra la marginile Ubiiloru, petreceau in neactivitate séu intr' unu servitiu usioru. Deci la scirea despre mórtea lui Augustu, fetiorii din plebe, recrutati de curentu in Roma, crescuti in desfrenare nededati la ostenitiunile soldatului, implura mintile cele próste a celorulalti, sioptindule: *cà a venitu timpulu, cá veteranii sa céra grabirea demisiunii, cei mai teneri unu soldu mai mare, si toti o usiurare a necazuriloru sale.* In modulu acest'a nu vorbiá numai unulu, cá Perceniu intre legiunile Panoniei, nice la urechile tremuratórie ale soldatiloru, cari se uitau la alte armate mai tari, ci rebeliunea resuná din gure multe cu voce laudarósa: *cà puterea romana jace in manele loru, ca prin victoriele loru, a crescutu republic'a, ducii dupre densii 'si capata numele.*

XXXII. Legatulu n'a cercatu a i conteni, numerulu si furi'a loru i luase curagea. Rapede cá loviti de turbare dau navala cu sabiele scóse asupr'a centurioniloru, obiectu acestia din vechime alu urei soldatiloru, si primele jertfe a turbarii loru. I trantescu la pamentu, i incarca cu bataii, cate siessedieci contr'a unui'a, cá sa fia cati centurioni. Apoi pe batuti, sfasiati, parte morti i arunca in aintea taberei séu in apele Rinului. Pe

Septimiu, fugindu la scaunulu judecatórescu si imbraciaiandu genunchii lui Cecina, atat'a l'au cerutu, pana li lu dedera spre perire. Cassiu Cherea, carele mai apoi 'si facù unu nume la posteritate prin uciderea lui Caiu Cesarulu, pe atunci june anca si de o bravura órba, 'si deschise cu sabi'a cale printre cei, ce i resistau inarmati. De atunci nice tribunu, nice prefectu de tabera n'a mai fostu ascultatu; vigiliele de nópte, posturile si altele, ce mai cere datin'a de acum a servitiului, ei si le impartiau. Cei ce au petrunsu mai aduncu in spiritele soldatiloru, au pututu cunósce, cà miscarea e mare si nempacavera, mai alesu dupre acelu semnu, cà ei nu desbinati, nu prin boldulu unor'a, ci cu totii erumpeau deodata, taceau deodata, cu atat'a unanimitate si constantia, cà ti se parea, a fi condusi de unu singuru capu.

XXXIII. Intr'aceea Germanicu, carele, cum am dîsu, adunà dare de prin Galie, capata scire despre mórtea lui Augustu. Elu tienea in maritisiu pe Agrippina nepóta aceluia, si avea cu ea mai multi copii. Insusî erá fiilu lui Drusu, fratele lui Tiberiu, si nepotu Augustei: totusi erá tare ingrigitu pentru ur'a cea ascunsa a unchiuso si bune-si, care ura cu atâta erá mai teribile, cu catu causele ei erau mai nedrepte. Pentruca, tataso Drusu stá in buna memoria naintea poporului romanu, si se credea, cà déca ar fi ajunsu elu la domnia, ar fi restaviritu libertatea. De aci inclinarea spre Germanicu si totu acea sperantia. Caci simtiulu celu cetatianescu a junelui, amicabilitatea lui cea amiravera, si vorbirea si faci'a lui stá in contrastu strainu cu natur'a lui Tiberiu cea arogante si intunecata. Mai adauge la acestea si urele dintre femei, purcese din amaratiunile Liviei cei vitrige catra Agrippina. Insasi Agrippina erá cam iute; totusi castitatea si amórea ei catra barbatuso dede acestui sufletu maretiu o directiune spre bine.

XXXIV. Cu tóte acestea Germanicu cu catu erá mai aprópe de sperantia de domnia, cu atat'a lucrá cu mai multu zelu pentru Tiberiu. Pe Secani si vecinele cetati ale Belgiloru le a pusu sa depuna juramentu de omagiu lui Tiberiu. Dupa acést'a, audîndu despre rebeliunea legiuniloru, plecà rapede, le intalni afora din tabera cu ochii plecati la pamentu, cá din pocaintia. Dupa ce a intratu intre paretii taberei, incepura a se audi geluiri confuse. Unii, apucandulu de mana cá spre sarutare, i bagara degetele in gur'a sa, cá sa pipae cà su fora dinti; altii i aratau membrele carbovite de betranetie. Multimii, ce stá adunata in giurulu seu, caci i se pareau amestecati, li a disu: *sa se puna in cete la rondu;* i s'a respunsu: *cà asia voru audi mai bine;* apoi: *sa aduca steagurile, cá celu pucinu sa póta distinge coortile;* abea lu ascultara. Atunci incependu de la

cultulu [1]) *lui Augustu,* trecù la *victoriele si triumfurile lui Tiberiu,* inaltiandu mai alesu *faptele cele frumóse ce le a eluptatu acel'a in Germania chiaru cu acestea legiuni.* In fine laudá concordi'a Italiei, bun'a credintia a Galieloru; nicaiure nu e turburare, nice desbinare.

XXXV. In tacere séu cu pucinu murmuru s'au ascultatu acestea. Cum a atinsu rescól'a, intrebandu: *unde e modesti'a militaria? unde e fal'a disciplinei ceii vechi?* Atunci toti se desbracara, imputandu semnele raneloru, dungile lovituriloru; apoi cu voci confuse se plangù de pretiulu scutiriloru, [2]) de pucinatatea soldului, de asprimea lucrului, dîcendu pe nume *valu, gropile, caratulu nutretiului a materialeloru de lucru, a lemneloru, si tóte cate se facu pentru trebuinti'a séu contr'a lenevirii tabereloru.* Dar larm'a cea mai teribile veniá din partea veteraniloru, cari aveau servitiu de treidieci de ani séu mai multu, ruganduse: *cá sa ajute obositiloru, sa nu'i lase sa móra in ticalosia, ci sa puna capetu la unu militaritu atatu de greu, si sa le daruiesca repausu fora lipsa.* Au fostu si de aceia, cari poftiau sa li se déa banii testati de indieitulu Augustu printre insinuiri favorabili pentru Germanicu, dechiarandu se ca de va voii domnia, ei sunt gata a lu sustiené. Atunci Germanicu, ca si cum s'ar fi simtitu intinatu de crim'a tradatiunii, sari rapede depre tribuna. Veiindu sa se duca i se opusera cu arme, si lu amenintiá, déca nu se va reverti. *Mai bine sa moriu, decatu sa calcu credinti'a,* strigà, 'si smulse sabi'a de alature, si erá sa si o implante in peptu, déca cei de aprópe apucandu i drépt'a nu l'aru fi retienutu cu puterea. Ma partea estrema ghemuita a adunarii si, ceeace, se pare de necrediutu, unii, cari pasira mai aprópe, strigara: *lovesce!* si unu soldatu, cu numele Calusidiu, 'i dede sabi'a scósa, dicendu-i: *en acést'a e mai ascutita!* Fapt'a acést'a parù cruda si silbatica insusi pentru rebeli. Se facù intrespaciu, in care Germanicu fú dusu in cortulu seu.

XXXVI. S'a tienutu aci svatu despre vindecarea reului. Pentruca s'a fostu reportatu: *ca li ambla prin capu a prepará deputati, cari sa traga la rebeliune si pe armat'a superióre; cà ei au destinatu la stirpire opidulu Ubianiloru; apoi manile imbuibate de prede sa si le intórca devastandu asupr'a Galieloru.* Temerea se mai adaugea, cà inimiculu, cunoscendu rebeliunea, va face invasiune in teritoriulu romanu, déca se va desertá rip'a Renului; de alta parte, déca s'aru armá socii si ajutóriele in contr'a legiuniloru rebeli, aru insemná a aprinde resboiulu civile. Asprimea e periculósa, concesiunea rusinósa. Ver de

---

[1]) veneratio = caci erá numeratu intre diei. [2]) vacationes = scutire de la lucrarile taberii.

nu se va dá nemic'a soldatului, ver de i se voru face tóte pe voiia, pentru republica e acelasi periclu. In fine, dupa ce s'au cumpanitu tóte ratiunile, se determinara a plasmui in numele principelui o epistola de cuprinsulu: *Se concede demisiunea celoru ce au servitu douedieci de ani; se dechiara veterani ceice au implinitu 16 ani, supt conditiune sa remana langa steaguri, scutiti de totu lucrulu, a fora de resboiu contr'a inimicului*; *legatele lui Augustu sa li se-platésca si dupliceze.*

XXXVII. Soldatulu, simtindu, cá acést'a s'a plasmuitu pentru cá sa castige timpu, cerù efaptuirea pe locu. Demisionarea fù grábita prin centurioni, impartirea baniloru pentru toti s'amanà pentru taber'a de iérna. Legiunea a V si a XXI-a nu se pusera in marsu, pana nu li s'a platitu indata anca in taber'a de véra; ceeace Germanicu si amicii sei numerara din banii ce i tieneau in reserva pentru spesele de drumu. Pe legiunea I si a XXI le conduse legatulu Cecina in opidulu Ubianiloru indereptu; unu marsu urîtu acest'a, caci ducea cu sine intre semnele martialie si vulturi [1]) banii fiscului storsi de la duce cu forti'a. Germanicu caletorì la armat'a Germana superiore, unde legiunea a II, a XIII si a XVI depusera juramentulu fora a se mai indouí. Legiunarii din a XIV temporizara catuva; li se oferira daruri de bani si demisiune fora a le fi cerutu.

XXXVIII. Ma in tier'a Cauciloru vessilarii legiuniloru turburate, assediati in garnisona, incepura o rebeliune, carea se inabusi in catuva prin pedepsirea cu mórte pe locu a douru soldati. M. Enniu, prefectulu taberei, orenduise acést'a mai multu cá sa servésca de essemplu bunu decâtu ca' ar fi avutu dreptu. Mai apoi, dupa ce a crescutu turburarea fugindu si descoperinduse, si vediendu cà ascunsurile nu lu scutescu, imprumutà scapare de la cutezare dîcendu *nu pe prefectu, ci pe ducele Germanicu, pe imperatorele Tiberiu i vatemati voi.* Totu deodata sparie pe improtivitori, rapesce steagulu si vertinduse spre rîp'a Rinulu, striga: *Care esse din linia, se va socoti desertore.* In acestu modu reduse elu cét'a de turburatori dar necutezatori in taber'a de iernatu.

XXXIX. Intr'aceea deputatii de la senatu se ducu sa intîlnésca pe Germanicu, carele acum se revertise la Ara-Ubianiloru. Aci s' aflau in iernatecu dóue legiuni, cea I si a XX-ea, precum si veteranii demisionati mai deunadi, dar supt stégu anca. Infricosiati si turburati de conscienti'a foradelegii loru tremurara, cà aceia au venitu din ordinulu parintiloru, cá sa anuleze ceeace storsesera prin rebeliune. Si, cum e datina omului de rendu sa presupuna unu vinovatu si candu acusarile

---

1) Erá datina cá soldatii sa 'si duca banii intre semnele militarie.

sunt false, inculpéza pe Munatiu Plancu, barbatu consulare si capulu deputatiunii, cá pe urditoriulu decretului senatului. Nóptea pe la antaiulu somnu mi incepu cu aceea, cá sa céra a-li se dá steagulu, ce se tienea in locuinti'a lui Germanicu; dau assaltu intratei, spargu usile, tragu pe cesarele din cabinetulu de dormitu si lu constringu, amenintiendu lu cu mórte, cá sa le dea steagulu. Apoi resipindu se pre strate intílnescu pe deputatii cari, inscientiati despre turburare, se grabeau sa vina la Germanicu. Ii incarca cu injurature, se gatescu spre ucidere, mai alesu contr'a lui Plancu, carele socotise cà nu se cuvine demnitatii sale a fugi. Acestui'a nu i a remasu in periclu vietii in care s' afla altu refugiu, decâtu taber'a legiunii I. Aci luà in bracia semnele martialie si vulturulu, cá sa se apere supt scutulu religiunii; si, déca purtatorulu de vulturu [1]) n'ar fi respinsu violenti'a cea mai estrema, atunci ai fi vediutu cea ce si intre inimici evine fórte raru, pe solulu poporului romanu, in tabera romana, impróscandu cu sangele seu altarele dieiloru. In fine, luminanduse de diua, dupa ce s'a cunoscutu ducele si soldatulu si fapt'a, íntra Germanicu in tabera, dîce cá sa aduca pe Plancu la sine, ilu iá si lu pune sa siedia langa sine pre tribuna. Mustrandu apoi *fatal'a turbare*, ce s'a aprinsu desnou *nu prin mani'a soldatiloru, ci prin ur'a dieiloru* li spune pentru ce au venitu deputatii; prin vorbire elocente si *arata parerea de reu despre nerespectarea dreptului santu a lu soliiloru si despre casulu celu greu si nemeritatu ce s'a intemplatu cu Plancu,* adaugendu totu deodata *cata rusine va cadeá de aci asupr'a legiunii.* Lasandu adunarea mai tare spaimentata decatu liniscita face pe deputati sa plece, escortati de o céta de calareti din trupele ajutatórie.

XL. In acestea momente de turburare toti tienura de reu pe Germanicu, „caci nu s'a dusu la armat'a superióre, unde ar „fi gasitu ascultare si ajutoriu contr'a rebeliloru. Destulu si „pré destulu a pecatuitu elu cu demisiunile, cu darea baniloru „si cu mesure moii. Séu, déca viati'a sa i erá de pucinu pretiu, „de ce sa tiena elu langa sine intre nisce turbati calcatori de „tóte drepturile omenesci pe unu copilu micu, pe o socia in„greuiata? Pe acestia celu pucinu sa i fi datu inapoi mosiu„lui si republicei.“ Dupa multa gandire, pecandu Agrippina, dîcendu: *cà ea se trage din indieitulu Augustu si cà n'a degeneratu pana acolo cá sa i fia frica de* periclu, se-opunea, in fine o imbraciesiéza pe ea si pe fiiulu loru intre multe lacrime si asia o induplecа sa plece. Socia fugitiva de imperatore ea se duce insocita de femei, suita triste, purtandu in bracia pe fiiuso; sociele amiciloru lui Germanicu constrinse a plecá si

[1]) acirafera = aquilifera.

ele plangendu si geluinduse in giurulu ei; celea ce remasera nu erau mai pucinu triste.

XLI. Acésta facia a lucruriloru ce nu semená a tabera unde Cesarele sa fia in flórea puterii sale, ci mai multu la o cetate vincita de inimicu, gemetulu si plansulu atrase ochiu si ureche a soldatiloru. Ei essu din corturi: *Ce sunetu de gêle e acel'a? Ce s'a intemplatu asia tristu? Femei ilustre, nice tu centurione, nici tu soldatu de scutu si aparare, nemic'a din ce se cuvine sociei unui imperatore, nemic'a din suit'a indatinata! Ele se ducu la Treviri, supt proctectiunea strainului.* De aci apoi rusine si compatimire si aducere a minte de tataso Agrippa, de mosiuso Augustu, de socruso Drusu; o mama ea bine cuventata de copii, si o socia de castitatea cea mai mare. Si de copilulu, nascutu in tabera, crescutu cu soldatii in corturile legiuniloru, 'si adusera ei a minte, pe care pe limb'a loru cea militare ilu numiau *Caligula,* caci ca sa castige popularitatea vlogului de ordinariu, cu asemenea incalciaminte i acoperiau piciórele. Dar totusi nemic'a nu i a plecatu mai tare cá ur'a contr'a Treviriloru. Parte essindu Agrippinei in cale se roga *sa se intórca, sa remana,* cei mai multi revinu la Germanicu indereptu. Elu plinu anca de intristetie si mania, incepù a vorbi celoru ce lu inundau din tóte partile asia:

XLII. „Femei'a si fiiulù meu nu mi sunt mai scumpe decâtu tat'a si patri'a; pe acel'a anse ilu va apará majestatea sa, imperiulu romanu celelalte armate. Pe soci'a si copii mei, pe cari, bucurosu i asi jertfi la mórte pentru glori'a vóstra, acum i tramitu departe de la nisce turbati, pentruca, verce foradelege ar mai amenintiá aici, aceea sa se impace numai cu sangele meu, si cá ucisulu, stranepotu a lui Augustu, omorit'a nora a lui Tiberiu sa nu ve faca si mai vinovati. Caci in adeveru in dilele acestea ce fapta scelerata a remasu necercata si necutezata din parte-ve? Ce nume voiu dá acestei cête? numivoiu *soldati* pe cari impresurara cu valu si arme, pe fiiulu ducelui vostru; au *cetatiani?* pe cari calcara supt pitióre autoritatea senatului. Ceea ce respectéza si inimicii chiaru, caracterulu celu sacru, alu soliloru si dreptulu gintiloru, voi le ati vetamatu. Indieitulu Juliu numai cu o singura vorba a liniscitu o rebeliune, numindu i *Quiriti*, pe aceia cari i denegau juramentulu de credintia. Indieitulu Augustu numai cu faci'a si ochii a implutu de cutremuru pe legiuni la Actiu. Si io, macaru cà nu me potu asemená loru, dar su din sangele loru, déca asi fi insultatu de legiunile din Spania au din Siria, cine ar privi acést'a fora mirare si indignare? Si acum tu legiunea I si tu, a XX-ea, acea daruita de Tiberiu cu insemne, tu socia in atatea bataii, incarcata cu atatea remuneratiuni, minunata mul-

tiemita dati ducelui vostru? Atare reportu sa facu io tatalui meu, carele n' aude decatu numai lucruri de bucuria din alte provincii? Soldatii lui cei teneri, veteranii lui n'au fostu saturati cu demisiuni, cu bani; aci se ucisera centurioni, se inchisera soli; taber'a s'a pangaritu cu sange, asemine si riurile; si io tragu o viatia nesecura printre infuriati.

XLIII. „De ce mi ati smulsu din mana in prim'a dî a adunarii acelu feru ce 'lu pregateamu a mi lu infige in peptu, o amici neprevediatori! Mai bine, si cu mai multa caritate a facutu acel'a, carele me imbiá cu sabi'a. Dieu, asi fi cadiutu fora sa cunoscu atatea foradelegi ale ostirii mele; ve ati fi alesu duce, care ce e dreptu aru fi lasatu nepedepsita mórtea mea, anse ancai aru fi resbunatu pe Varu si cele trei legiuni. Sa nu dea dieii cá Belgii, desi se imbiara, sa aiba parte de acésta onóre si gloria, ca a venitu intr'ajutoriu numelui romanu, si ca au adusu la ascultare popórale Germaniei! Sufletulu teu, indieitule Augustu, primitu in ceriu, icón'a, tata Drusu, memori'a ta, vina intr'ajutoriu chiaru acestoru bravi, pe cari acum i a cuprinsu rusinea si poft'a de gloria, cá sa spele acea pata de rusine, si ur'a de cetatianu sa o invertésca asupr'a inimiciloru. Voi anca, in a caroru facia, in a caroru inima vedu prefacere, déca redati senatului pe soli, ducelui ascultare, mie pe socia si copilu, hei bine, atunci fugiti de contagiune, despartiti pe rebeli, acést'a va fi garanti'a pocaintiei vóstre, acést'a legatur'a credintiei vóstre."

XLIV. Marturisindu cu umilintia ca 'su adeverate cele imputate, ilu róga *sa pedepsésca pe vinovati, sa ierte pe retaciti si sa i duca contr'a inimicului; sa 'si rechiame soci'a, sa se reverte disciplu legiuniloru si sa nu i lase cá pe nisce obstatici la Galli*. Rechiamarea Agrippinei n'a primit'o dîcendu ca i se apropia ór'a si amenintia iérn'a; copilulu va veni, celelaltè sa le implinésca ei insi. Mutati cu inim'a alérga incóci incolo prindu si tragu legati pe cei mai turburatori la comandantele legiunii I. Caiu Petroniu, carele facea judecata si determiná pedépsa de fiacare in acestu modu. Legiunile stau cá si in adunare cu sabiele scóse: tribunulu li aratà de pe tribuna pe acusatu; déca ele strigau *vinovatu*, se dá precipisiu si se ucidea. Soldatulu se bucurá de ucideri, cá si cum s'aru spalá pe sine de crima; Germanicu i lasá sa faca, caci nu erá din ordinulu seu, odiosulu acestei crudîme cadea preste cei ce o facea. Veteranii anca facura asiá, apoi nu multu dupa acea fura tramisi in Retia supt pretestu, cá sa apere acésta provincia contr'a Sveviloru amenintiatori; dar in adeveru, cá sa i departeze dintr'o tabera, unde si crimele si violenti'a pedepsei rechiama de o potriva cutremuratórie suvenire. Dupa acést'a tienù mustrare

centurioniloru. Chiamatu de imperatore 'si spunea fiacare numele, rangulu, patri'a, numerulu aniloru de servitiu, ce bravura a facutu in bataia, si ce daruri militarie are. Déca tribunii, legiunea i cunoscea zelulu, si bun'a purtare, atunci remanea in rangu'i; éra déca i se imputá cu unamitate iubire de argintu si crudime, ilu scotea din militia.

XLV. Dupace s'a linistitu aci rescól'a, mai erá anca o greutate totu asiá de mare; cautá a dumeri ferositatea legiunii a V. si a XXIX, cari s'aflau in iernatecu la siessedieci de mile de aci, loculu se numiá *Vetera;* caci acestea incepusera mai antaiu rebeliunea; faptele cele mai scelerate s'au fostu comisu de manile loru; nice spaimentati prin pedepsirea cameradiloru sei, nice intorsi la pocaintia stau cá impetriti in mania. Deci Germanicu pregatesce arme, flote, soci cá sa le tramita pre Rinu injosu, determinatu la resboiu formalu, déca ele nu se voru intórce la ascultare.

XLVI. Ma in Rom'a, unde nu cunosciau anca essitulu in Iliricu si audîsera de rebeliunea legiuniloru Germanice, cetatienimea cuprinsa de frica inculpau pe Siberiu „ca pecandu elu „pórta de nasu prin temporizare prefacuta pe senatu si pe po- „poru, membri neputintiosi si desarmati, soldatulu intr'acea se „revoltéza si nu se potu aduce la ascultare prin autoritatea „anca neconsolidata a celoru doui juni. Trebuiá sa se duca „ensusi si sa opuna maiestatea sa celoru rebeli, cari s'aru fi in- „duplecatu candu aru fi vediutu pe principele celu cu espe- „rientia lunga si celu mai inaltu dispunatoriu alu asprimii si „alu gratiei. Déca Augustu, obositu de ani, putù calatori de „atatea ori in Germania, de ce sa siéda Tiberiu, in flórea etatii, „in senatu, pentru cá sa iá peste picioru vorbele parintiloru? „Destulu s'a facutu pentru servitutea Romei; la inimile solda- „tiloru se cade a aplicá medie *imblanditórie,* [1]) pentru cá sa vo- „iasca a suferi pacea.“

XLVII. Neclatita si ca infipta in medilloculu tuturoru acestoru vorbe remase determinarea lui Tiberiu, cá sa nu lase centrulu afaceriloru, sa nu se espuna pe sine si republic'a la intemplare. Caci de multe si diverse erá batutu: armat'a Germanica e mai tare, cea din Panonia mai aprópe; aceea se razima pre puterea Gallieloru; acést'a amenintiá Italia. Pe care din dóue sa prefire? cá cei poipusi sa nu se amaréșca prin afrontu? Prin fiii sei din contra le dirigéza pe amendóue de odata, fara a espune maiestatea, carea insufla mai mare respectu din departare. Catra acestea junii sunt escusati, déca aru reservá unele pentru tata. La casu sa dea Germanicu séu Drusu

[1]) mulcomitoria.

preste restire, atunci elú va puté intrebuintiá blandetie séu asprime: dar ce i aru mai remané lui, candu soldatii n'aru bagá in séma nice pe Tiberiu insusi? De alta parte, cá si cum aru vré sa plece, ba adi, ba mane, 'si alege insocitori, impachetéza sarcinele, inarméza naaile, apoi pretestandu candu furtuna, candu afaceri insielà mai antaiu pe cei mai pricepatori, apoi pe vlogu, si mai indelungu provinciele.

XLVIII. Dar Germanicu, desi a fostu contrasu armat'a, si erá gat'a spre a 'si resbuná asupr'a rebeliloru, totusi a crediutu sa le mai dea timpu, cá, dupa essemplulu de curendu, dóra 'si voru veni in fire pentru binele loru, si a pretramisu o epistola la Cecina, de cuprinsulu: *ca elu vine cu putere tare, si déca ei nu voru apucá mai nainte a pedepsi pe cei rei, elu va comendá macelu generale.* Acést'a Cecina o citi in secretu purtatoriloru de vulturi si semne, precum si la partea cea mai sanatósa a soldatiloru din tabera, amanandui: *cá sa scape pe toti de infamia si pe sine insusi de mórte; caci in pace se cumpanescu faptele si meritulu, éra, dupace a eruptu odata resboiulu, cadu culpasii cu cei nevinovati deopotriva.* Aceia, cercandu pe cei ce li se parea a fi mai de credintia, si aflandu partea a mai mare a legiuniloru a fi loiali, in intielegere cu legatulu determinà timpulu, cá sa sara cu arm'a asupr'a celoru mai blastemati si mai turburatori. Apoi la semnulu datu intre sine dau navala prin corturi, ucidu pe soldatii ce nu s'asceptau la acést'a; nimene afóra de initiati nu sciá unde a inceputu uciderea, si unde se va fini.

XLIX. Dintre tóte resbelele civile, ce au fostu ver odata, anca nice unulu n'a infaciesiatu unu atare spectaclu! Acést'a nu e bataiia, nu su dóue ostiri facia in facia, ci din aceleasi corturi, in care diu'a i impreunase la mancare, nóptea la dormire, se desfacu in partite si arunca proiectilie. Tîpete, rane, sange sunt la vedere, caus'a ascunsa; celelalte le dirigéza sórtea. Perira cativa si dintre cei buni, dupace rebelii intielegandu pe a cui socotéla se face acestu macelu, prinsera armele. Nice legatu, nice tribunu n'a fostu cá sa comande, s'a lasatu vlogului licenti'a de a versá pana la satiu sange si a 'si resbuná. Curendu apoi a intratu Germanicu in tabera, dîcendu intre lacrime multe fórte, *acést'a nu e medicina ci carnagiu,* si puse sa ardia mortacinele. Pe soldati, spurcati la sange si atunci, i apucà poft'a sa mérga contr'a inimicului esternu, spre impacarea turbarii: *nu e altu mediu, a impacá manii fratiloru sei de arme, fora numai déca voru capatá pre pepturile sale celea pecatóse rane oneste.* Germanicu urméza ardórei soldatiloru; facendu punte preste Rinu, strapórta 12,000 legionari, 24 de coorti de

ale sociloru si optu scadróne de calareti, à caroru ascultare a remasu fora imputatiune in cursulu acestei turburari.

L. Nu departe de noi Germanii petreceau in bucuria, pe candu noi eramu retienuti mai antaiu prin doriulu pentru mórtea lui Augustu, apoi prin discordia. Dar armat'a romana dupa unu marsu rapede taiie silv'a Cesiloru si fortificatiunea croita de Tiberiu, sa asieza la fruntiera in tabera, si acopere fruntea si dosulu cu unu valu, laturele cu arbori taiiati· Dupa acést'a Germanicu strabate silv'a intunecósa, tiene svatu: *pe care cale sa apuce, pre cea mai scurta si mai amblata; séu pre cea mai gréua si necercata, si de acea nepazita de inimici.* S'a alesu cea mai lunga, si armat'a si indoui pasii; caci scoditorii repurtasera, ca Germanii aru avé in acea nópte unu ospetiu serbatorescu cu mancari si jocuri. Lui Cecina se comendà cá sa mérga inainte cu coortile cele usióre si sa curatie calea de lemne impedecatórie; legiunile urméza cu pucina distantia. De mare ajutoriu a fostu nóptea luminata de stele. Sosira in satele Marsiloru, dispune impregiuru posturi, pe candu germanii jaceau in asternute si pe langa mese, fora nice o temere, fora a fi pusu antevigilie: pana intr'atat'a erau tóte aduncite in negrigintia. Nu le erá téma de ver unu resboiu, si cu tóte aceste nice pace nu erá; ci numai amortire, desnervare cá intre cei vinosi.

LI. Germanicu, pentru cá devastarea sa fia mai estinsa, imparte legiunile aprinse de bataiia in patru cete conice; devastéza cu sabia si focu unu spatiu de 50 mii de pasi; nice etate, nice sessu n'afla compatimire; cele profane cá si cele sacre, intre altele si acelu templu fórte renumitu la acestea ginti, ce i dîceau *Tanfana,* ilu stersera de pre faci'a pamentului; soldatulu romanu a scapatu fora rane, caci elu a taiatu somnorosi, nearmati si retacitori. Acestu macelu a resculatu pe Bructeri, pe Tubanti si pe Usipeteani; ei ocupara silvele, pe unde avea sa se reverte ostirea. Acést'a i erá cunoscutu lui Germanicu, si merse la bataia [1]). O parte a calarimii si coortile sociloru mergeau inainte dupa acestia legiunea I., in centru carale cu sarcinele; laturea stanga o acoperiá legiunea XXI., cea drépta legiunea a V.; cea a XX. inchidea marsulu, dupa care veniau ceilalti soci. Ma inimicii remasera nemiscati pana candu marsulu s'au intinsu prin silve, apoi dupa unu micu atacu facutu asupr'a frontelui si laturelorù, se aieptara asupr'a utlimei garde. Prin desele cete ale Germaniloru se turburara coortile cele usióre, candu Germanicu, alergandu calare la legiunarii din XX. le strigà cu voce mare *acum e timpulu, cá sa ve spalati de pecatulu rebeliumii; inainte, marsu si schimbati rusinea in onóre.*

[1]) s'ar putea dicé mai deslucitu isi facù dispusetiunile si pentru marsu si pentru bataiia.

Se aprinsera de bravura; respingendu printr'unu singuru impulsu pe inimicu la largu ilu taiie in bucati; totu de odata cetele antaiei garde essira din silve si se fortificara in tabera. Mai departe n'au fostu superati in cale; soldatulu multiemitu cu presintele, uitandu cele trecute se asiédia prin iernatecu.

LII. Scirile acestea casiunara lui Tiberiu bucuria si grige; s'a bucuratu de apasarea rescólei, dar caci venase prin daruri de bani, prin demisiuni pripite favórea ostirii, precum si glori'a militara a lui Germanicu i insuflá grige. Repurtà totusi la senatu despre faptele acestuia, dîse multe despre bravur'a lui, mai multu la aparintia in frase pompóse, decatu sa lu póta nescine crede ca 'si simte ce vorbesce. Pe Drusu si impacarea turburarii din Iliricu a laudat'o cu vorbe mai pucine; anse mai din inima si cu unu tonu de sinceritate. Tóte cate le a fostu concesu Germanicu, le aprobà si pentru ostirea din Pannonia.

LIII. In acelasi anu a muritu Julia, care a fostu inchisa mai de multu de tatas'o Augustu, pentru viati'a ei cea nerusinósa, in insul'a Pandateria si apoi in opidulu Regiu de langa angusti'a de mare a Siciliei, maritata dupa Tiberiu. Pecandu erá in viatia anca cesarii Caiu si Luciu ilu despretiuise, cá pe unulu ce nu erá ei egale cu famili'a. Acést'a a fostu motivulu celu mai ascunsu, pentru care s'a fostu retrasu la Rodu. Dupa ce a ajunsu la domnia, apoi perdù pe acésta destierata, desonorata, si, in urm'a uciderii lui Agrippa Postumu, lipsita de tóta speranti'a prin saracia si suferintia indelungata, crediendu ca mórtea i va remané intru intunerecu din caus'a essiliului ei celu indelungatu. Totu acestu motivu a servitu si la asprimea intrebuintiata contr'a lui Semproniu Gracu, carele, nascutu din familia ilustre, inzestratu cu o minte agera si plinu de elocentia de a vorbi reu de altii, desonorase pe acéstasi Julia candu tienea pe Marcu Agrippa; acestu comerciu opritu nu i a fostu destulu, ci, dupace a luat'o Tiberiu, neobositulu spargatoriu de casa nu slabiá a o interitá la ura si la cerbicositate contr'a barbatului. Se credea si ca Gracu a fostu autorulu epistolei ce a scris'o Julia, cá sa defaime pe Tiberiu in faci'a lui Augustu. De aceea destieratu la Cercina, o insula a Africei, a sustienutu aci unu essiliu de patruspretiece ani. Apoi militarii, tramisi cá sa lu ucida, ilu gasira pre unu promuntoriu alu tiermuriloru marii, neasteptandu nice unu bine. Dupa a caroru venitu cerù sa i se dea *atat'a timpu, cá sa póta scrie sociei Aliaria vointi'a sa cea din urma;* apoi 'si intinse gutulu la ucidietori; pe catu s'a aratatu prin constantia in mórte, demnu de numele de Semproniu, pe atat'a ilu desonorase cu viati'a. Unii spunu ca nu din Roma, ci dela Luciu Asprenate, proconsulu in Africa, sa se fi tramisu acei soldati din ordinulu lui Tiberiu,

carele in surd'a sperase, ca va cadé banuial'a uciderii asupr'a lui Asprenate.

LIV. In acelasi anu serbatórile religiose s'au mai adausu cu colegiulu preotiescu alu fratiloru Augustali asiediate cá si acel'a alu fratiloru Tatiani intrudusu de Titu Tatiu spre sustienerea servitiului ddiescu alu Sabiniloru. S'au alesu cu sorti douedieci si unulu din primarii cetatii: Tiberiu, Drusu, Claudiu si Germanicu li s'adausera. Jocurile Augustalie tienute atunci pentru primadata fura turburate prin cért'a, nascuta din rivalitatea istrioniloru.[1]) Augustu a suferitu acestu jocu din complacere catra Mecenate, pasionatu in Batilu;[2]) dar nice insusi nu urá atari petreceri, si credea cà e populariu, déca se va amisticá printre petrecerile vlogului. Firea lui Tiberiu avea alta cale; ma elu nu cuteza ança a abate la datine mai aspre pe unu poporu, dedatu de atatia ani la o viatia móle.

LV. Supt consulii Drusu Cesare si Caiu Norbanu i se decretéza lui Germanicu triumfulu, macaruca resboiulu durá anca. Carele desi lu pregatea din tote puterile pentru vera, totusi ilu deschise pe la inceputulu primaverii prin rapedea incursiune in tiér'a Cattiloru: caci erá sperantia, cà inimiculu se va desbiná intre Arminiu si Segeste in doue partite, insemnati unulu prin perfidia altulu prin loialitate catra noi. Arminiu a fostu turburatorulu Germaniei; Segeste din contra a denuntiatu adese orí alte dati, cà se pregatesce rebeliune, si anume la ospetiulu din urma, inainte de luarea armeloru, si a svatuitu pe Varu: *cá pe sine (Segeste,) pe Arminu si pe alti primari sa i puna in legature; plebea nu va cutezá nemic'a dupace i se voru luá ducii, si Varu va avé tempu a distinge intre culpasi si nevinovati.* Ma Varu cadiù de ursit'a sa si prin puterea lui Arminiu. Segeste desi érá trasu prin consensulu generale alu poporului spre resboiu, s'a improtivitu cu constantia la acést'a; ur'a lui a mai crescutu prin vatemare personale; caci Arminiu rapise pe fiiasa, promisa altuia; intre ginere si socru erá inimicitia nempacavera; ceea ce pentru cari se intielegu e o legatura a caritatii, se facu nisce ghimpi ai maniei intre amarîti.

LVI. Deci Germanicu dà lui Cecina patru legiuni, cinci mii trupe ajutatórie si cetele adunate cu graba de germani locuitori in partea dincóci a Renului; totu atatea legiuni, numeru duplu de soci le conduce insusi; si dupa ce a facutu unu castelu pre ruinele unei fortaretie a tataso in muntele Taunu, merge iute asupr'a Cattiloru cu cei usioru armati; pe Luciu Aproniu ilu lasa inapoi, la dregerea drumuriloru si stavilirea

[1]) Aci si pretotindinea prin istrioni sa se intieléga pantomimii. [2]) Bathylu dimpreuna cu Pylade a fostu inventorulu acestoru jocuri pantomimice.

apeloru; caci, ce e raru pe acolo, fiindu seceta si apele mici a pututu marsiá nempedecatu; éra acum erá téma de ploui si de reversarea riuriloru. Asupr'a Cattiloru cadiú atatu de neprevediutu, in catu totu ce n'a pututu fugi din caus'a etatii séu a sessului s'au prinsu, au fura taiiati. Junimea trecù in notu riulu [1]) si impedecà pe Romani la facerea puntii incepute. Dar, goniti prin proiectili din tormente si prin sageti, dupa ce propusera indesiertu conditiuni de pace, trecura unii la Germanicu ceialalti lasandu 'si opidele si satele se ducu care in catro prin silve. Germanicu, dupa ce a pusu focu Mattiului — acest'a erá capitala gintii, si a devastatu campulu, a apucatu calea spre Renu; inimiculu n'a cutezatu a superá de la spate pe mergetori ceea ce altaminte li e datina, de cate ori se retragu mai multu din strategia de catu de frica. Cheruscii avea de gandu sa ajute pe Catti, ma Cecina i intimidà lovindu i candu ici candu colo; éra pe Marsi, cari cutezara lupta i dumeri prin bataii'a norocita.

LVII. Nu multu dupa acést'a venira deputati de la Segeste, cerendu ajutoriu contra violentiei ómeniloru sei, ce lu tieneau impresuratu, si cari se inclinau mai tare spre Arminiu, caci svatuise resboitului. Pentru cà la barbari acel'a are incredere mai multa, care e mai cu capulu a mana si unu atare se bucura de a mai mare influintia pe timpuri de turburare. Segeste adausese la solia si pe fiiuso cu numele Segimundu; acestu june venia tremurandu de frica, cá unulu ce in anulu candu s'au rebelatu Germaniele, alesu de preotu la altarele Ubianiloru, rupsese fascior'a sacerdotale si fugise la rebeli. Totusi lasanduse pe indurarea romana aduse mandatele tatasо, fù bine primitu, si supt garda fu tramisu, pe rip'a galica a Renului. Germanicu a crediutu cà merita ostenitiune a se reverti: batú pe inpresuratori, si scapa pe Segeste dimpreuna cu o mana numerosa de consangeni si omeni de ai sei. Intre acestia erau femei nobile, chiaru si soci'a lui Arminiu, fét'a lui Segeste, carea avendu mai multu din inim'a barbatuso de catu din a tataso ea nu s'a umilitu la plansu, nice la vorbe rugatorie ci cu manile in sinu cautá la ventrele grele ce portá unu fiiu dela Arminiu. Se adusera si o parte din despoielile perderii lui Varu, ce cadiusera préda in manile celoru mai multi din ceice se supuneau acum la domni'a nóstra. Intre cari se destingea Segeste insusi prin statur'a cea inalta si prin netemerea sa scienduse a fi fostu pururea sociu credintiosu. Cuventarea ce a tienut'o a fostu de cuprinsulu:

---

[1]) Eder, ce se versa in Fulda.

LVIII. „Nu este acést'a diua cea mai antaia de la care „datéza credinti'a si constanti'a mea catra poporulu romanu. „De candu indieitulu Augustu m'a daruitu cu dreptulu de ce„tatianu romanu, mi am alesu amici si inimici dupre folosulu „vostru: nu din ura catra patri'a mea (caci tradatorii sunt uríti „si de áceia carora se inchina a li servi), ci pentru cà am crediutu „cà ceea ce e bine pentru romani e bine si pentru germani, si caci „pacea e preferabile la resboiu. Acést'a e caus'a, cà io pe rapito„riulu fetei mele, pe calcatoriulu tractatuluí vostru, pe Arminiu, ilu „acusai la Varu, care erá pe atunci ducele armatei. Amanatu „din di ín dî prin lasitatea ducelui, si caci in legi erá pucina „scutire, m'am rugatu multu, cá sa me puna pe mine si pe Ar„miniu si pe complici in legature. Martura e acea nópte, o „macaru de ar fi fostu cea din urma pentru mine! Ce s'au fa„cutu, lasati sa le plangu mai bine, de catu sa le apàru. Jo „am pusu in féra pe Arminiu; vincitu de partitulu lui io le pur„tai pe a le acestia. Dar indata ce te ai apropiatu tu cu aju„toriu preferii cele vechi la celea noua, pace la turburare, nu „pentru ver o resplata, ci pentru cá sa me spalu de perfidia; „si totu de odata cá unu medilocitoriu aptu alu Germaniloru, „déca ei voru alege mai bine pocainti'a de catu perițiunea. „Pentru retacirile teneretieloru fiiului meu ceru iertatiune; trebue „sa marturisescu cà fii'a mea a fostu adusa aci cu forti'a. Re„mane la tine cá sa cumpanesci, deca e sa se puna mai multa „pondere pe aceea cà e greua de Arminiu, séu pe aceea ca e „nascuta de mine.“ Germanicu in vorbe blande i promite se„curitate pentru copii si afini, éra lui Segeste locuintia in pro„vinci'a cea veche. Armat'a o conduce indereptu, si primesce „numele de *Imperatore* din ordinulu lui Tiberiu. Soci'a luí Ar„miniu a nascutu unu fiiu, carele a fostu crescutu in Ravena; „voiu spune mai tardiu la timpulu seu luptele prin care a „sventuratu sórtea pe acestu baiatu.

LIX. Faim'a, ca Segeste s'a datu si ca a fostu bine primitu, s'a auditu de Germani, cu sperantia din partea celor'a ce doriau pace, cu durere de cei ce pofteau resboiu. Violenti'a naturale a lui Arminiu, se esaltà pana la turbare prin rapirea femeii si captivitatea fiiului seu. Sburà pe la Cherusci, provocandu la arme contr'a lui Segeste, la arme contr'a lui Germanicu. Nu lipsì a versá si la injurature: „ce mai tata! ce „duce mare! ce armata brava! atatea mani au pututu terî pe o „beata muiere. Elu a nimicitu trei legiuni, trei legati. Nu cu „tradatiune, nu contr'a femeiloru grele, ci pe facia si improtiv'a „armatiloru a purtatu densulu resboiu. Se mai vedu anca prin „silvele Germaniei semnele de resboiu ale Romaniloru, ce le a „suspinsu dieiloru patriei. Locuiasca Segeste in rip'a cea cu-

„cerita, recapéte pentru fiiuso érasi demnitatea sacerdotale: „ómenii germani nice odata nu voru puté escusá de ajunsu ca „au vediutu intre Albi si Rinu verge si securi si toga. Alte „popóra, necunoscatórie de domni'a romana, n'au cercatu nice „pedepsele cu mórte, nu sciu ce su darile; de órace Germanii „s'au scapatu de acestea, de órace acelu Augustu numeratu „intre diei, acelu Tiberiu alesu, s'au dusu fora nice unu resul„tatu: de ce sa se téma de unu copilu fora esperientia, de o „armata rebela? Déca le mai place patria, parinti si datinele „vechi, decatu domni si colonii nóue; atunci mai bine sa ur„meze lui Arminiu la gloria si libertate, decatu lui Segeste la „o sclavia rusinósa."

LX. Prin vorbele acestea atitiati se sculara nu numai Cheruscii, ci si gintile marginasie; si fu trasu in parte si Inguiomeru, unchiulu de pre frate lui Arminiu, carele de multu timpu avea mare autoritate la Romani. Cercustarea acést'a adause la temerea lui Germanicu. Si, pentru cá resbelulu sa nu erumpa de odata in tóta mass'a sa, tramise pe Cecina cu patrudieci de coorti romane séu patru legiuni spre a face inimicului o diversiune prin tiéra Bructiloru la riulu Amisia; calarimea o conduse prefectulu Pedone in teritoriulu Frisiloru; éra insusi trecù in patru naui cu patru legiuni preste lacuri; la numitulu riu se concentrara pedestrimea, calarimea si flot'a. Caucii, promitiendu ajutoriu, fura primiti cá soci de resbelu. Pe Bructerii, cari 'si arsera locuintiele, i batù Luciu Stertinu, tramisu de Cesare cu cete usioru armate; intre ucidere si predare a datu preste vulturulu legiunii XIX., perdutu cu Varu. De aci armat'a fú dusa pana la marginile cele mai estreme ale Bructeriloru; catu tiene tiér'a intre Amisia si Luppia fú devastata, mai pana la silva Teutoburgica, unde se dîcea ca remasitiele lui Varu si ale legiuniloru jacu neinmormentate.

LXI. De aceea Germanicu fú apucatu de dorinti'a spre a suplini catra ducele si militari datori'a cea din urma: intrég'a armata se simti cuprinsa de o compatimire durerósa pentru consangeni, amici, pentru evenemintele resbelului si sórtea ómeniloru. Dupa ce s'a tramisu inainte Cecina, pentru cá sa recunósca aduncimile lócuriloru silvatice, sa faca punti si muri de pamentu preste locurile baltóse si campii mobili, intrara in tristele silve oribili la vedere si la memoria. Antai'a tabera a lui Varu, dupre stensiunea spaciului si mesur'a locuriloru principali aratá ca e lucrulu la trei legiuni; unu valu pe diumetate surpatu si gróp'a de pucina aduncime spunea ca aci s'au fostu opritu remasitiele taiiate ale ostirii, remasitiele armatei vincite. In mediulu campului ósa albindu, cari cum fugisera, cum restisera, risipite séu gramadite; nu departe de aci franture de

arme, schelete de cái, capete pironite pre trunchi de arbori; in silvele vecine altare barbare, unde junghiassera jertfe pe tribuni si pe centurionii de classea prima. Cari remasera in viatia din acelu macelu, scapara din bataiia séu din legature spunea: „ici au cadiutu legatii, colo fura rapiti vul-„turii; unde Varu capatà antai'a rana, unde 'si facù insusi cu „nefericit'a drépta lovitur'a de mórte; depre care tribunalu a „tienutu cuventarea Arminiu; cate furci pentru captivi, cate „gropi de tortura, si cum a batjocoritu ei in sumeti'a sa sem-„nele militarie si vulturii romani.

LXII. Astfelu o armata romana vine la alu siesselea anu dupa nefericit'a bataiia sa adune in mormentu ósale celoru trei legiuni; nimene din acésta ostire nu sciá déca elu ingrópa remasitiele unui strainu séu ale vreunui consangenu; ci soldatii, aprinsi contr'a inimicului de o mania nóua, cu gelea si resbunarea in inima depunu in pamentu acestea remasitie, cá si candu aru fi ale rudeloru si fratiloru sei. Cea dintaia glia ierbósa spre redicarea mormentului, a pus'o Germanicu pomana plina de haru acést'a pentru reposati, semnu frumosu pentru cei de facia ca iá parte cá sociu la durerea loru. Dar acést'a n'a aflatu incuviintiare inaintea lui Tiberiu, séu pentru ca tóte faptele lui Germanicu le resplicá spre mai reu, séu caci credea ca icón'a ucisiloru lipsiti de ingropatiune e in stare a intardiá sborulu soldatiloru la bataiia si a li insuflá temere de inimicu; se póte si *pentru ca unui imperatore, investitu cu auguratulu si cu ceremoniele religióse cele mai vechi nu i s'a cadiutu a se atinge de a le mortiloru.*

LXIII. Dar Germanicu se iá dupa Arminiu, carele se retrasese in locuri neamblate, si indata ce i s'a oferitu ocasiune comanda calarimii cá sa mérge inainte si sa iá dela inimicu campulu ce lu ocupase. Arminiu imparte ordinu la ai sei indemnandui: cá sa se adune si sa se apropie de silva, apoi facendu rapede frontu, dà semnu celoru ascunsi prin silve sa esse. Calarimea vine in turburare prin acésta nóua linia de bataiia; coortile tramise spre a i sustiené, trase de cetele fugatórie, mai marira turburarea cutremuratória. Se impingeau [1]) acum intr'unu locu baltosu, cunoscutu vincitoriloru si periculosu nesciitoriloru, déca Cesarele n'ar fi essitu cu legiunile puse in linia de bataiia. Acést'a insuflà inimicului teróre, soldatiloru nostri incredere, si se departara fora a fi invinsu nice o parte, nice alt'a. Apoi reduse armat'a la riulu Amisia, dóue din legiuni [2]) pre flot'a cum le a fostu adusu; la o parte a calarimii i dede ordinu cá sa se traga spre Rinu pe langa tiermurii Oceanului.

---

[1]) si calaretii si coortile. [2]) aci e intrepolare.

Pe Cecina, care 'si conducea cét'a sa, ilu svatuì, desi se retragea pre càii cunoscute, cá sa tréca catu se va puté mai fora intardiere preste puntile cele lungi [1]). Acést'a erá o cale de pamentu angusta printre locurì baltóse de estensiune mare fórte, construita odinióra de Luciu Domitiu; pe langa care erá numai baltisie, tina mare cleiósa, séu ape fora fundu; giuru impegiuru munti silvosi ce se inaltia piezisiu. Acestea pe atunci erau ocupate de Arminiu, carele, pre càii mai scurte si in marsuri fortiate, sosise inaintea ostirii romane incarcate cu sarcine si arme. Cecina, standu pe ganduri: cum sa dréga puntile stricate de vechime si totu deodata sa respinga pe inimicu, s'a determinatu a se intari in tabera in acestu locu [2]), astfelu cá, pe candu o parté a ostirii va incepe lucrulu, cealalta sa se apuce de bataiia.

LXIV. Barbarii, nisuindu a sparge posturile din fronte spre a strabate la cei ce erau ocupati cu fortificarea, interita, impresóra, essu inainte [3]); larma confusa a lucratoriloru si luptatoriloru; tóte pentru Romani erau deopotriva nepriintióse; loculu de adunca umiditate, acelasi nu tienea pitiorulu [4]) alunecosu pentru mergetori; corpurile soldatiloru impedecate in miscare de grauitatea scuturiloru, éra aruncarea cu dardele erá cu neputintia in apa. Din contra Cheruscii erau dedati la batai'a de prin locuri baltóse, catra acestea avea statura inalta; lancile lungi fórte, bune de a face rane si din departare chiaru. Legiunile nóstre incepura a siovai, candu venì nóptea cá sa le scape din acésta bataiia inegale. Germanii, neobositi spre a 'si asecurá succesu fericitu, nu se dau repausului, ci cata apa esvorá prin muntii de prin giuru o abatu sa curga in locurile de vale; esundarea pamentului, surpatur'a lucrului catu se facuse indouiesce ostenitiunea soldatului. Erá alu patrudiecilea anulu acest'a de candu Cecina serviá séu comandá in militia; cercatu in bine si reu si de aceea fora temere. Cumpanindu in mintea sa ceeace ilu astépta, n'au aflatu altu mediu de scapare, decatu sa contiena pe inimicu prin silve pana atunci, pana candu ranitii si sarcinele voru apucá a trece inainte. Caci pe mediu intre munti si balti se intindea unu plaiu, in care se putea desfasiurá o linia de bataiia mai angusta. Legiunile se punu in ordine, a V. in arip'a drépta, a XXI. in cea stanga, cea I. cá ante-garda, XXI. sa acopere dosulu.

---

[1]) Pontes longos: nu va sa dica aci numai punti proprie, ci preste totu trunchiuri, barne aruncate preste unu locu nesecuru si mobilu. [2]) unde s'aflá. [3]) interita prin plencheri, impresóra laturele, obvinu celoru ce facea ver o miscare afora din linie p. e. spre a preveni pe germanii impresuratori. [4]) cum p. e. la pasire punemu rescacarandu unu pitioru inainte.

LXV. Nóptea a fostu turburata prin motive contrarie barbarii prin veseli'a ospetiului, prin cantece de bucuria séu prin ciuiture silbatice implura aduncurile vaiiloru de sunete si inaltimea muntiloru silvosi de resunete. La Romani focurile se stingea, voci intrerupte, insusi jacendu risipiti pre valu, séu retacindu printre corturi, mai somnurosi decatu veghitori. Pe ducele l'a fostu speriatu unu somnu urîtu. I s'a parutu ca vede si aude pe Ciuntiliu Varu, essindu plinu de sange din locurile baltóse, cá si candu l'ar chiamá; densulu totusi nu i a urmatu, ci man'a intinsa i a respins'o. Pe la reversarea dîlii legiunile dispuse pe la aripi parasira positiunea sa de frica séu din cerbicositate, si ocupara rapede campulu dincolo de balti. Cu tóte acestea Arminiu, desi putea usioru a se descarcá asupr'a loru, a amanatu ataculu; dar cum a vediutu ca carale cu sarcinele au remasu implantate in tina si gropi, ca soldatii dinpregiuru au venitu in turburare, si semnele militarie in desordine, si cum de ordinariu se imtempla in atari cercustari, ca fiacare alérga de capulu seu si au urechi surde pentru comanda: atunci dà semnu Germaniloru sei sa irumpa, racnindu: *En Varu! en legiunile pentru a dóu'a óra batute de aceeasi ursita!* Dîcendu acestea totu de odata sparge cu mana alésa conductulu, facendu caiiloru mai alesu rane; acestia alunecandu in sangele seu si in tin'a lunecósa trantescu la pamentu pe calareti, restórna pe cei ce le stá in cale, calca si turtescu pe cei jacenti. Cea mai mare nevoiia erá in giurulu vulturiloru, pe cari nu i putea nice purtá prin grandin'a de proiectilie, nice a i infige cu taria in hum'a cea imósa. Pe candu Cecina sustienea lini'a de bataiia, cade de pre calulu strapunsu supt densulu, si ar fi fostu incungiuratu, déca legiunea I. nu li s'ar fi opusu. Mantuirea ni a fostu lacomi'a inimicului, care lasandu uciderea a alergatu dupa préda. Spre inserate legiunile abea ajungu pre campu solidu si la largu. Cu tóte acestea miseriele nu erau la capataiu. A cautatu a se face unu valu, a se ridicá unu muru de pamentu; éra instrumentele necesarie spre a sapá pamentu, spre a taiiá glie, parte mare se perdusera; maniplii erau fora corturi, ranitiloru li lipsia oblogelile. Impartindu intre sine pucin'a merinde intinata si sangerata plangu intunereculu infernalu si unic'a dî ce li a mai remasu de viatia la atatea mii de ómeni.

LXVI. Din intemplare unu calu rumpendu legaturele, spariatu de larma, in fug'a s'a aduse in turburare pe unii ce i stá in cale. Acést'a a implutu pe cei ce credea ca Germanii ar fi iruptu in tabera cu atat'a frica, incatu alergara toti spre pórte, mai alesu catra cea decumana, carea fiindu opusa inimicului, se parea a fi mai secura fugatoriloru. Dupace Cecina

a descoperitu, ca tóta fric'a e desiérta, dar totusi neputendu a resiste soldatiloru si a'i retiené nice cu autoritatea sa, nice cu rugatiuni, nice chiaru cu man'a, atunci se trantì pre pragulu pórtei, si in fine prin desteptarea compatimirii, caci trebuiáu sa tréca preste corpulu legatului, abea li a inchisu calea. In acelasi timpu tribunii si centurionii spusera: ca pasirea e falsa.

LXVII. Apoi i adunà in foculu taberei[1]), le dîse sa i asculte vorbele in tacere si le pune la inima ce le trebuesce in pusetiunea in care sunt: „Numai in arme e mantuire, ma acea„lea au sa le pórte cu svatu; cauta sa remana inlaîntrulu va„lului, pana candu inimiculu, in sperantia sa lu iá cu asaltu, va „veni mai aprópe; dupa aceea sa erumpemu din tóte laturele, „prin acésta erumpere ne ducemu pana la Rînu. De voru fugi, „sa scie ca i astépta silve anca si mai multe, baltisiuri anca si „mai profunde, si furi'a inimicului; vincitorii voru secerá onóre „si gloria." Le mai aduse aminte elu si de iubitii loru de a casa, si de onórea din tabera; éra relele le a retacutu. Pe urma impartì cáii, mai antaiu pe alu seu, apoi ai legatiloru si ai tribuniloru, fora a cautá la rangu, intre soldatii cei mai bravi, cá mai antaiu acestia, apoi pedestrimea sa dea resboiu in inimici.

LXVIII. Nu mai pucina turburare domniá la Germanii frementati de sperantia, pofta si divergintile pareri ale duciloru. Arminiu svatuiá: *sa lase pe Romani sa esse si dupa ce voru essi érasi sa i impresóre prin locurile apatóse si neamblate.* Inguiomeru erá pentru mesure mai violenti si mai plaçute barbariloru, *cá taber'a sa o cuprindia cu man'a armata; luarea se va face iute, captivii voru fi mai numerosi, préd'a mai nestricata.* Deci desu de demanétia surpà gropile, arunca gratie, se suie pre verfulu valului, unde soldatii romani stá rari si cá infipti de frica. Indata ce Germanii se oprira de palisade se dà coortiloru semnulu, cornurile si trimbitiele resunara. Atunci intre ciuituri si rapeditura ai nostri saru in spatele Germaniloru, batjocorindui ca: *aici nu'su silve, nu'su baltisiuri; ci pre locu egale, dieii nepartinitori.* Inimicii, crediendu ca voru dá preste o mana de soldati reu armati, s'asteptau la unu macelu usioru: dar sunetulu trimbitieloru, luciulu armeloru i implura de o teróre cu atatu mai mare cu catu aceea a fostu mai neprevediuta. Ei cadu totu asiá de demoralisati in resbelu nefericitu, cá aroganti in celu fericitu. Cei doui duci ai loru desérta campulu de bataiia, Arminiu intregu si sanatosu, Inguiomeru greu ranitu. Germanii de rendu fura taiiati catu a tienutu dîu'a si mani'a soldatului romanu. In fine nóptea se revertira legiunile; si

[1]) Principia.

marcaru ca ranele mai inmultite si aceeasi lipsa de bucate i superá: aflára totusi in victoria tóte, putere, sanatate si imbelsiugare.

LXIX. Intr'aceea s'a fostu respanditu faim'a, ca Germanii au incinsu armat'a si ca o céta de inimici e in marsu catra Gallie; si, déca Agrippina n'ar fi impedecatu rumperea puntii, ce erá trasa preste Rinu, erau cari de frica s'aru fi cutezatu la o asemine fapta rusinósa. Ma acésta femeia mare de inima, luà asupr'a sa in cursulu acestoru dîle detoriele de duce, si ea imparti soldatiloru cari dupre cum erá raniti si lipsiti vestmente si carpe de oblogetura. Caiu Pliniu, istoriculu resbóieloru germanice, ne spune: ca ea, standu la capatâiulu puntii, a laudatu si a multiemitu legiuniloru revertinti. Acést'a a facutu profunda intiparire in inim'a lui Tiberiu: „Nu sunt, dîse, acestea „numai nisce simple grigi pentru soldati, nu sunt maguliti numai „spre a i castigá contr'a inimiciloru esterni. N'a mai remasu ne„mic'a duciloru, déca o muiere mustra cetele de soldati i inspec„tiunéza candu su in linia, face daruri, casi candu nu ar arata „destula iubire de domnia, purtandu pe fiiulu de duce imbra„catu in vestminte de soldatu de rendu si numindu pe unu Ce„sare *Caligula*. Si pana acum Agrippin'a are mai multà putere „la soldati, de catu Legatii, de catu Ducii. O femea a inna„busitu rebeliunea, contr'a careia numele principelui a remasu „neputintiosu." Mai atîtiá acésta mania si lu intaria pe Tiberiu intr' ens'a Seianu, carele, cunoscendu bine caracterulu aceluia, semená sementi'a urei departe in venitoriu, carea ascunsa pentru presentu avea sa erumpa mai tardiu cu atatu mai violentu.

LXX. Intr' aceea Germanicu dede din legiunile, ce le imbarcase pre naui, pe II-a si a XIV lui Publiu Vitelliu, ca sa le duca pre uscatu, pentru cá flot'a sa pota mai usioru pluti pe o mare pucinu afunda séu sa stea mai pucinu in locu la momentulu de reflussu. Vitelliu de o camdata avù marsu liniscitu pre pamentu secu séu numai in catuva esundatu de flussu; mai apoi anse batandu ventulu de nordu, fiindu si timpulu ecuinoptiale,[1]) candu crescerea oceanului e cea mai mare, armat'a in marsu fù apucata si manata incóci si incolo. Pamentulu erá inundatu; aceeasi facia a marii, tiermuriloru, campieloru; nu puteai destinge pamentulu nesecuru de celu solidu, celu profundu de mai pucinu aduncu; valurile i restórna, volvócele i inghitu. Vite de trasu, sarcine, cadavre mórte nóta incóci incolo, li se punu in cale. Cetele se mestica intre sine, candu cu ap'a pana la peptu candu pana la gura, cate odata fugindu li pamentulu de supt pitióre sunt rupti unii de altii séu dati afundu.

---

[1]) Sidere equinoctii, liberu = finitulu lui septemvre.

Nice vócea 'comandantelui, nice imbarbatarile imprumutate n'a-juta nemica contr'a furiei apeloru; nu puteai destinge pe bravu de misielu, pe celu cu minte de celu natarau, svatulu bunu de intemplarea órba: tóte erau apucate de aceeasi fortia neresistibile. In fine totusi Vitelliu se elupta abea pre unu locu mai inaltiatu, unde 'si adunà cetele. Aci petrecura nóptea fora nutrimentu, fora focu, parte mare fora vestminte séu reu dresi, nu mai pucinu demni de compatimire, de catu aceia pe cari inimiculu i tienea inchisi. Caci celu pucinu acestia putea sà mora mórte gloriósa, pe candu acelora nu li a remasu de catu sa péra in apa fora onóre. Cu lumin'a dilii s'a vediutu si pamentu, si venira pana la riulu, spre care 'si indreptase Germanicu flot'a. Legiunile, despre cari s'a fostu latitu faim'a, cá s'au innecatu, fura imbarcate pre naui; lumea nu credea, cà au scapatu, pana candu n'a vediutu pre Cesare, cà se intórce cu ele.

LXXI. Deja Stertiniu, premisu cá sa primiasca in ascultare pe Segimeru, fratele lui Segeste, lu adusese pe elu si pe fiiuso in cetatea Ubianiloru. La amendoui s'a datu iertatiune, fora greutate lui Segimeru, numai temporizandu, fiiului; caci se dicea cà acest'a sa fi batjocuritu corpulu lui Cuintiliu Varu. De alta parte Galliele, Ispania, Italia se intreceau a suplini daunele ostirii imbiinduse care cu ce putea, cu arme, cu caii, cu bani. Germanicu i laudà pentru zelulu loru, primi totusi numai arme si caii pentru trebuinti'a resboiiului, pe soldati i a ajutatu cu bani de la sine. Pentrucá sa imblandiasca aducerea a minte de celea patite prin bunavoiintia, visità de a rondulu pe cei raniti, laudà pe unu fiacare pentru faptele de bravura, cercà ranele, si pe unulu prin promisiune, pe altulu prin remunerare, pe toti prin adresarea de vorbire i intari intru inclinarea catra person'a sa si catra resboiiu.

LXXII. In acelasi anu se decretara lui Aulu Cecina, lui Luciu Aproniu si Caiu Siliu semnele triumfalie pentru faptele loru implinite cu Germanicu. Numele de tata alu patriei, cu care lu imbiase adese ori poporulu, Tiberiu l'a refusatu, si n'a suferitu, desi erá cu voii'a senatului, cá sa jure pre numele lui dicendu; *cà tóte sunt nesecure pentru muritori, si cu catu se inaltia cineva mai susu cu atatu si loculu de supt densulu e mai alunecosu.* Cu tote acestea nu insuflá nice o incredere in simtiementulu seu de cetatianu, caci elu intrudusese érasi legea de lesa-maiestate, care la betrani avea totu acelu nume, ma altele se tragea la judecata precum déca nescine tradandu ostirea, rebelandu plebea séu portandu reu ver o magistratura ar fi adusu stricatiune maririi poporului romanu. La densii se persecutau faptele, disele remanea nepedepsite. Augustu a fostu

celu antaiu care sub pretestulu acelei legi orenduise cercetare asupr'a libeleloru difaimatorie, superanduse de cutezarea lui Cassiu Severu, prin care acest'a in scripturi nerusinate insultase barbati si femei illustri. Mai apoi, candu pretorulu Pompeiu Macru i puse intrebarea; *ore sa intenteza judecata contr'a acusatiloru de lesa-maiestate?* Tiberiu a respunsu, *legile sa se esecuteze.* Si elu s'a fostu amarîtu pentru nisce versuri, publicate de autori necunscoti, in cari i se bicuiá crudîmea, mandri'a si traiulu lui celu reu cu mam'a sa.

LXXIII. Nu va fi fora interesu de a spune acusarile prefudate contr'a lui Falaniu si Rubru, doui cavaleri de pucina insemnatate pentru cá, sa se cunósca prin ce inceputuri si apucaturi viclene de a le lui Tiberiu, se terî in republica acestu reu fatalu, carele innabusitu de ocamdata erupse apoi desnou cá in fine sa se aprindia si cuprindia tóte. Lui Falaniu i imputà acusatorulu seu, cà intre adoratorii lui Augustu, cari prin tote casele formau unu felu de colegiu, ar fi primitu *pe unu órecare Cassiu, pantomimu, renumitu prin desfrenari si cà la vendiarea gradiniloru sale, ar fi datu cumparatoriloru si statu'a lui Augustu.* Lui Rubru se imputà cá crima: *cà a luatu indesiertu numele lui Augustu jurandu strîmbu.* Candu au venitu acestea la cunoscintia lui Tiberiu, scrise consuliloru: „Cà „nu de aceea s'a decretatu tataso apoteosa, cá acea onóre sa „fia spre peritiunea cetatianiloru. Catu pentru Cassiu acestu „istrione dimpreuna cu alti soci ai maiestriei sale de ordinariu „a asistatu la jocurile ce mam'a sa le a inchinatu memoriei „lui Augustu. Si acea nu póte fi calcare de cele sante, déca „cineva dimpreuna cu gradini séu case vinde si chipulu lui „Augustu, cá si a le celorulalti diei. Era juramentulu falsu are „sa se socotésca chiaru asia, cá cum s'ar fi facutu contr'a lui „Joue; apoi e grigea dieiloru a pedepsi pecatele facute in contr'a loru."

LXXIV. Si nu multu dupa acestea Graniu Marcellu, pretorulu Bitiniei, s'acusa pentru lesa-maiestate insusi de cestorulu seu Cepione Crispinu, subscriinduse si Romanu Hispone. Acestu Crispinu apucase acum pre acea carare de viatia, carea apoi prin miseriele timpuriloru si nerusinat'a cutezare a omeniloru a ajunsu la atàt'a insemnatate. Acestu omu, saracu, necunoscutu, neliniscitu, se insinui prin scrisori denuntiatórie secrete la crudulu principe, si apoi lucrà la ruinarea barbatiloru celoru mai eminenti. Putinte inaintea unui'a, urgisitu de toti, a datu essemplu, urmatu de aceia, cari, din saraci devenindu bogati, din despretuiti, temuti, casiunara la multi si in cele din urma loru insusi perirea. Pe Marcellu l'a calumniatu cà ar fi vorbitu reu de Tiberiu, o crima neiertata acésta, de ora ce acusatorulu, care

cunóscea bine natur'a lui Tiberiu, alegea din pecatele acestuia totu pe celea mai hidóse si le imputá inculpatului; caci, pentru ca erau adeverate, se credeau si a fi fostu dise. La care Hispone adause *cà statu'a lui Marcelu este asiediata intr'unu locu mai inaltu decatu a le principelui, si cà, la alta statua, dupa ce a taiiatu capulu lui Augustu, a pusu alu lui Tiberiu.* Audindu acestea principele asia s'a aprinsu, in càtu rumpendu tacerea a strigatu: *cà si densulu in caus'a acést'a 'si va dá parerea pe facia si cu juramentu,* numai cá sa impuna si altor'a necesitatea a face asia. Totu mai erau pe atunci urme de libertate ce tragea de mórte. De acea Pisone intrebà pe Tiberiu: *In ce rondu, vei tu, Cesarule, sa ti dai parerea? Deca vei fi celu antaiu, voiu avé dupa cine sa urmezu; déca vei votá dupa toti, me temu cà, fora a sci 'mi voiiu da o parere contraria la a ta.* Venindu in confusiune prin acésta intrebare Tiberiu a priceputu, cà pré s'a fostu iutitu si si din caintia facenduse rabdatoru suferi ca acusatulu sa se absolveze de crim'a lesa-maiestatii. Era acusatiunea despre mancatorii s'a tramisu la recuperatori.

LXXV. Pe Tiberiu nu lu saturá tractarea afaceriloru in senatu; adese ori siedea la judecati in cornulu tribunalului; pentru cá sa nu scóle pe pretoru de pre scaunu curule, multe se determinara in presenti'a lui contr'a corumperii cu bani si contr'a rugatiuniloru celoru putinti; in modulu acest'a s'apará dreptatea, libertatea anse patimiá. La o atare ocasiune se planse senatorulu Piu Aureliu, cà prin redicatur'a unei strate publice si printr' unu apaductu s'a casiunatu stricatiune casei sale, si cerù desdaunare de la parinti. Opunenduse pretorii erariului, Cesarulu pasi la medilocu si plati lui Aureliu pretiulu casei; i placea lui a cheltui banii in darnicii óneste; acésta virtute a conservat' o elu lungu timpu, chiaru si dupa ce se desbracase de celelalte. Lui Propertiu Celere, fostu pretoru, care se rugá sa fia dispensatu din senatori'a sa, din caus'a saraciei, i a daruitu diece sute de mii de sestertii, de óra ce erá de toti cunoscuta pucin'a lui staré eredîta de la parinti. Altor'a, cari cercara unu ce asemine, le dise, cá sa 'si motiveze inaintea senatului cererile; aspru din inclinarea spre duritate si acolo unde facea fapte nobili; din acésta causa ceilalti preferira tacerea si saraci'a la marturisire si daruire.

LXXVI. In acelasi anu Tibru imflatu prin ploui necontenite inundase tóte plaiurile Romei. Dupa retragerea apei a urmatu nenorocire pentru omeni si case. De aceea Asiniu Gallu facù motiunea: *cá sa se intrebe cartile sibiline.* Tiberiu s'a opusu tienendu in misteriu lucrurile si cele dumnedieesci

si celea omenesci. Cu lucrarea de a staviri essirea riului fú insarcinatu Ateiu Capitone si Luciu Aruntiu.

S'a decretatu cá Achaia si Macedonia, cari se rugau de usiurare, pentru presentu sa fia liberate de aministratiunea prin proconsuli, si sa se puna supt Cesarulu.

Cu ocasiunea jocuriloru gladiatoresci, date de Drusu in numele seu si a frateso Germanicu, a presidatu acelasi, si a aratatu o placere pré viua catra sange, macaru cà a fostu de pucinu pretiu. Poporulu s'a spariatu de acésta, si spunu cà l'ar fi tienutu de reu tataso Tiberiu. De ce a lipsitu insusi de la spectaclu, acést'a s'a esplicatu in varie moduri. Unii diceau, ca a facut' o din urîtiune catra adunarile de poporu; altii, din natur'a lui cea triste si din temerea unei aseminari cu Augustu cari luá cu bucuria parte la atari petreceri populari. Cà elu cu acést'a sa fi voiitu a da numai unu prilegiu fiiuso Drusu spre a 'si da de golu asprimea inimei si spre a aprinde ur'a poporului contr'a aceluia, io nu credu de si s'a disu si acést'a.

LXXVII. Licenti'a teatrului inceputa anca din anulu trecutu erupse pe atunci si mai greu, de órace se ucisera nu numai ómeni din plebe, ci si soldati si centurioni, si tribunulu coortii pretoriane s'a ranitu, pe candu voiiau a propri insultele contr'a magistratiloru si certele vlogului. Acést'a afacere s'a tractatu in senatu, si parerile parintiloru erau: *cá pretoriloru sa li se dea pleniputintia de a bate cu verge pe istrioni.* Tribunulu plebii Hateriu Agrippa a fostu de parere contraria; contr'a acestui'a s'a sculatu cu cuventare Asiniu Gallu, pe candu Tiberiu tacea, care lasá senatului asemini icóne desierte de libertate. Cu tóte acestea opusetiunea triumfà, caci indieitulu Augustu dechiarase odata, cà actorii sa fia scutiti de bataia si Tiberiu din parte i nu cutezá a frange disele lui. In privinti'a salariului loru si a licentiei partisaniloru loru se decretara mai multe, dintre cari mai insemnate erau: cá nice unu senatoru sa nu intre in cas'a ver unui Pantomimu; pre strate nice unu cavaleru romanu sa nu i insociasca; a fora de teatru nicaiurea sa nu dea representatiuni; si pretoriloru sa li se dea dreptu de a pedepsi cu essiliu pe auditorii cei necumpatati in aplaudare.

LXXVIII. Spanianiloru, la cererea loru, li s'a datu voiia, cá sa edifice lui Augustu unu templu in coloni'a Taraconica, si astfelu s'a datu unu essemplu la tóte provinciele.

Candu poporulu cerù stergerea procentului, unulu la suta, intrudusu prin lucrurile de vendiare dupa resbóiele civile, Tiberiu a dechiaratu: *cà cass'a militare este fundata pre acésta dare, si cà republic'a nu póte purtá spesele, déca veteranii nu se voru demite din militia dupa unu servitiu de douedieci de ani.* In modulu acest'a se revocà pentru venitoru, mesur'a cea rea, cá

cu siessesprediece ani sa se finésca servitiulu, ce o stersesera prin rebeliunea cea din urma.

LXXIX. Dupa acestea s'a desbatutu in senatu motiunea lui Aruntiu si a lui Ateiu: cà óre n'ar trebui, spre impucinarea essundariloru Tibrului, a se abate riurile si lacurile, prin care cresce elu. S'ascultara deputatiunile municipieloru si ale colonieloru; Florentinii cereau ca riulu Clanisu sa nu s'abata din indatinat'a sa alvia in riulu Arnu; caci acést'a li ar aduce stricatiune. In consimtire cu acestia Interamnatii diceau; cà campiele cele mai fructifere ale Italiei s'aru ruiná pana in fundu, déca riulu Naru (caci asia erá planulu) deducenduse in periuri, aru acoperi loculu cu balti. Nu tacura nice Reatinii opunenduse la stavirirea lacului Velinu acolo, pe unde se versá in Naru, caci atunci ar inundá locurile de prin giuru. Natur'a s'a ingrigitu mai bine pentru muritori fipsandu la riuri, unde sa se verse, cursulu loru, insemnandu le margini, cum li a datu fontani. Cata a se luá in considerare si riturile sacre a le sociloru, ce felu de jertfe si dumbravi si altare inchinara ei riuriloru patriotice. Insusi Tibru nu voliesce, lipsinduse de totu de riurile acurgatorie, a curge cu pompa angustatá. Si astfelu, séu din respectu catra rugatiunile coloniloru, séu pentru greuitatea intreprinderii, séu in fine din credintia desiérta s'alaturara la parerea lui Pisone, carele dicea, cá sa nu se faca nice o schimbare.

LXXX. Lui Poppeu Sabinu s'a prolungitu aministrarea provinciei Mesia, mai adaugendu i se si Achaia si Macedonia. Intre caracteristicele lui Tiberiu se numerà si aceea cá sa lase pe ómeni in dregatoriele, in care i a pusu a continuá comand'a séu jurisdictiunea de multe ori pana la finitulu vietiei. Nu e numai o parere asupr'a acestei purtari a lui Tiberiu. Unii dicu, *cà din ura cá sa nu 'si faca grigi noue a tienutu pentru totu deun'a ce a alesu odata;* altii mai pucini: *cà o facea din pisma, cá sa n'aiba parte de bucuria mai multi;* mai sunt si de aceia, cari credu, cà pe catu erá de vicleanu la fire, pe atat'a erá si de fricosu in determinari. Elu nu se conducea in alegeri de virtuti eminenti, de si de alta parte urá pecatulu. Elu se temea de ómenii cei buni, cá periculosi pentru sine; de cei rei, cá de o rusine publica. Prin atare clatinare a ajunsu in cele din urma acolo, cá sa dea unora provincie, si apoi sa nu i lase a se departá din Roma.

LXXXI. Ce s'atinge de alegerea consuliloru, asia cum s'a facutu atunci pentru prim'a óra supt acestu principe si cum au urmatu si mai apoi, nu potu afirmá ceva: atatu de tare divergeza, nu numai ce s'a disu la autori in acésta privintia, ci si ce se vede in cuventarile lui. Acum tacendu numele candidatiloru, vorbia de originea, viati'a, servitiele militare, astfelu cá sa

se intielega, de cine e vorb'a; si éra alte dati nu facea nice acestea aratari, ci svatuiá numai pe petitori de dregatorii, cá sa nu turbure alegerea prin dari de bani, promitiendule, cà le are elu grige; mai de multe ori dechiará, cà numai aceia s'au presentatu la densulu, a caroru nume le a comunecatu consuliloru; dar potu concurá si altii, déca se incredu, cà au popularitate si merite. Totu vorbe frumóse, dar in adevéru desierte séu pline de insielatiune, cari, cu catu mai tare se acopereau cu icón'a libertátii, cu atatu indicau pe venitoriu o servitute mai cumplita.

Cartea a dou'a.

			Consulii:
A. R. 769 de la I. C.	16	{	T. Statiliu Sisena Tauru. L. Scriboniu Libone.
A. R. 770 de la I. C.	17	{	C. Ceciliu Rufu. L. Pomponiu Flacu Grécinu.
„ 771 „ „	18	{	Cl. Tib. Nerone Cesare Aug. III. Germanicu Cesare II.
„ 172 „ „	19	{	M. Juliu Silanu. L. Norbanu Flacu.

Acésta carte cuprinde eveneminte de patru ani.

I. Supt consulii Sisena Tauru si L. Libone se miscara regatele orientelui si provinciele romane; inceputulu s'a facutu la Parti, cari despretiuiau pe regele cerutu si capatatu de la Roma cá pe unu strainu desi erá din famili'a Arsacidiloru. Acest'a erá Vonone, datu ca obstaticu lui Augustu din partea lui Fraate. Caci desi acest'a gonise ostirea si pe ducii romani, totusi implinise tóte datoriele de onóre catra Augustu, si i a fostu tramisu, spre consolidarea amicitiei, pe unii din fiii sei, nu atatu din temere catra noi, catu mai virtosu din nencredere catra supusii sei.

II. Dupa mórtea lui Fraate si a regiloru urmatori, venira, pentru impedecarea versarii sangelui dintre ei la Rom'a deputati din partea mai mariloru Parti, cá sa chiame pe Vonone, pe celu mai betranu din fiii aceluia. Augustu se simtì prin acést'a fórte onoratu, si retramise pe june incarcatu cu daruri. Barbarii, cum de ordinariu se intempla cu domniele noue, ilu primira cu mare bucuria. Curendu apoi i apucà rusinea: „cà „aru fi degeneratu Partii, caci au cerutu din alta lume unu „rege, imbautu cu massimile inimiciloru sei; deja tronulu Arsa„cidiloru se socotesce si se daruesce cá si o provincia romana. „Unde e acea gloria a ucidietoriloru lui Crassu, a gonitoriloru „lui Antoniu, déca unu sclavu alu Cesarului, care a suferitu „atatia ani servitutea, va domni preste Parti?" Vonone din partea

sa mai aprindea anca ur'a loru, cá unulu ce neconformanduse cu datinele stramosiesci, se ducea raru la venatu, pucinu se ingrigea de cáii, amblá prin cetati purtatu in lectica, si despretiuia mancarile patriotice. Rideau si de grecii celu insociau, si caci tienea supt zaru si bucatele celea mai nensemnate. Intrarea la densulu erá usiora, primirea prevenitória; ci acestea virtuti, nefiindu cunoscute, erau defecte noua, si, caci erá straine datineloru loru, cele rele cá si celea bune i aducea de o protiva urîtiune.

III. Din acestea motive chiamara pe Artabanu, unu descendinte din sangele Arsacidiloru, crescutu la Dahi; batutu in prim'a lovitura, 'si reculege puterile si se face domnu preste tiera. Vincitulu Vonone aflà refugiu in Armeni'a, carea fora domnu pe atunci se clatiná intre puterea Partiloru si a Romaniloru, de candu cu urîtios'a fapta a lui Antoniu, carele supt masc'a amicitiei alesiuise la sine pe Artavasde, regele 'Armeaniloru, ilu pusese in fera, si apoi ilu ucisese. Fiulu aceluia Artassia, maniosu pe noi pentru memori'a tataso, se sustienea pe sine si domni'a sa cu puterea Arsacidiloru. Dupa ce Artassia s'a ucisu prin viclenele uneltiri a le consangeniloru sei, Augustu a pusu preste Armeni'a pe Tigrane, carele s'a intrudusu in domnia prin Tiberiu Nerone. Dar nice domni'a lui Tigrane, nice a fiiloru sei n'a fostu de lunga durata, macaru ca cum e datina la straini s'au fostu insocitu prin casatoria si domnia. Pe urma din ordinulu lui Augustu s'a redicatu pre tronu Artavasde, de unde fù resturnatu nu fora perdere pentru noi.

IV. Atunci s'alege Caiu Cesarele, cá sa impaciuiasca Armenia. Acest'a puse pe Ariobarzane, Medu de origine, pentru rar'a lui frumsetia si bravur'a cea destinsa, cu consimtiementulu Armeaniloru, rege preste densii. Murindu Ariobarzane de mórte fortuita, nu i recunoscura famili'a lui; ci, dupa ce cercara cu domni'a unei femei, cu numele Erato, si dupa o scurta domnia o gonira, nedeterminati si desbinati, mai multu fora domnu decatu liberi, primira de rege pe fugariulu Vonone. Dar candu Artabanu se vediù a amenintiá si Vonone a nu aflá aparare de ajunsu la Armeani, séu, déca s'ar fi sustienutu prin puterea nóstra, cà trebue sa purtamu resboiu cu Partii: Creticu Silanu, gubernatorulu Siriei, alesiuindu pe Vonone la sine, ilu pune supt paza, lasandui pomp'a si numele de rege. Cum s'a incercatu Vonone a se scapá de acésta rusine, voiu spune la loculu seu.

V. Altaminte lui Tiberiu i a fostu bine venita acésta turburare a lucruriloru in Oriente, cá supt acestu pretestu se póta departá pe Germanicu de la legiunile, de care erá iubitu, si punendu lu preste nóue provincie, sa lu espuna la viclene uneltiri si totu deodata la diverse intemplari. Dar Germanicu,

cu catu erá mai infocatu devotamentulu soldatiloru catra sine, si inim'a unchiuso mai straina, cu atatu mai tare grabiá victori'a. Elu a cugetatu asupr'a càiloru resbeleloru, si la ceea ce i s'a intemplatu bine séu reu in cursu de trei ani, de candu pórta resboiiu. „Pe Germani i póte vinci in batAii regulate si pre „campie deschise; pe inimicu ilu ajuta silvele, baltile, vér'a cea „scurta si iérn'a prematura. Armat'a romana nu sufere atat'a „de ferulu inimicului, catu patimesce de lungimea marsuriloru „si perderea armeloru; Galliele s'au ostenitu de a mai dá cáii; „sierulu celu lungu de cara cu sarcine e usioru espusu la ata„curi fora veste si greu de aparatu. Éra de va intrá in mare, „posesiunea acesteia e gat'a si pentru inimici necunoscuta; res„boiiulu se póte incepe mai curentu; legiunile se potu strapurtá „deodata cu provisiunile, cáii si calareti potu ajunge intregi si „sanatosi pre gurele si alviele riuriloru in inim'a Germaniei."

VI. Acést'a erá tînt'a, la care tendea. Si pe candu Publiu Vitelliu si Caiu Antiu se tramitu cá sa adune darile de prin Gallie, Siliu, Anteiu si Cecina se incarca cu fabricarea flotei. Una miia de naui se parù a fi de ajunsu, si se facura iute: unele scurte cu pupa si prora angusta si cu pantecele largu, cá sa póta duce mai usioru in valuri; orecare cu pantece plane, cá sa nu se oprésca in vaduri; celea mai multe cu gubernaclu la capu si códa, pentru cá printr'o rapede schimbare a directiunii sa sè póta face desbarcarea de ambele capetâia; multe erau asternute cu punti, cá sa pórte tormentele, bune totu deodata si pentru straportarea cáiiloru si a altoru trebuintióse la resboiu; velele usióre si lopetile iuti, o céta vesela de militari mai marea pomp'a si terórea inarmaturei. Insul'a Bataviloru fù destinata pentru locu de adunare, din causa ca erá buna de desbarcatu si imbarcatu a ostasiloru si oportuna spre a stramutá mai departe resboiiulu. Caci Renulu, pana aci curgendu necontenitu intr'o alvia séu spalandu insule mai mici, la intratulu seu in tier'a Bataviloru se desparte orecum in doue riuri, 'si tiene numele si cursulu celu rapede, pe unde trece pe langa Germania, pana se amisteca cu oceanulu; in rip'a despre Gallie curge mai linu si mai latu si de locuitorii vecini se numesce cu nume schimbatu de *Vahale;* mai incolo si acestu nume ilu schimba cu riulu *Mosa,* prin a caruia gura mare apoi se versa totu in acelu oceanu.

VII. Pana se punu in miscare nauile, Germanicu dà ordinu lui Siliu legatulu, cá cu trupe usioru armate sa faca invasiune in tiér'a Cattiloru; éra insusi, audiendu cà casteiulu de langa riulu Luppia se impresóra de inimicu, se duce acolo cu siesse legiuni. Siliu din caus'a plouiloru celoru mari venite fòra veste n'a facutu altu ceva de catu o pucina préda si a rapitu

lui Arpu, principele Cattiloru, soci'a si fet'a. Impresuratorii nu dedera ocasiune la lupta Cesarelui, ci la faim'a despre sosirea lui, se respandira. Totusi ei dirimara morimentulu redicatu mai deunadi intru memori'a legiunilorú Variane, si altariulu inchinatu mai de multu lui Drusu. Germanicu facù la locu altariulu, si insusi in capulu legiunilorulu lu incungurà mai de multe ori intru onórea tataso. Cá sa mai restaverésca morimentulu nu i s'a parutu de cuvientia; dar tóta tier'a dintre casteiulu Aliso si Renu fù intarita prin noue fortificatiuni si muri de pamentu.

VIII. Flot'a venise, pe candu Germanicu, dupa ce a fostu tramisu provisiunile si impartitu nauile intre legiuni si soci, a intratu in canalulu numitu Drusinu, si a rugatu pe tataso, *cá sa stea intr'ajutoriu bucurosu fiiului care cutéza aceleasi prin icón'a si memori'a planuriloru si a fapteloru lui.* De aci plutindu preste lacuri si Oceanu a ajunsu sanatosu pana la riulu Amisia. Flot'a a lasato la Amisia pe rip'a stanga; intr' acést'a a gresitu, ca n'a plutitu mai departe pre riu in susu; elu a trecutu de cealalta parte ostirea ca sa mérga pre pamentulu ripei drepte; astfelu se petrecura mai multe dile cu facerea puntiloru. Adeveru e cà calarimea si legiunile, ne fiindu anca und'a crescuta prin flussu, trecura bravu preste locurile acoperite cu apa statatória de pre langa tiermuri, ma gard'a din urma, intre cari mai alesu Batavii, candu sarira in apa si 'si arata maiestri'a de innotatu, venira in turburare si unii se innecara. Pe candu Germanicu se ocupá cu redicarea taberei, i se aduse scirea cà Angrivarii s'au resculatu la spate, subtrahenduse de la ascultarea de romani. Indata fú tramisu Stertiniu cu calarime si cu trupe usioru armate, ca sa resbune cu focu si cu sabia reaua credintia a loru.

IX. Apele Visurgii curgeau printre Romani si Cherusci. In acarui'a ripa stá Arminiu cu ceialalti primari, si a intrebatu: *de a 'venitu Germanicu?* dupa ce i s'a respunsu: *cà e aci,* s'a rugatu: *cá sa i fia iertatu a vorbi ca frateso.* Acest'a supt numele de Flaviu servia in ostirea romana cu o loialitate destinsa, si cu pucini ani mai nainte supt comand'a lui Tiberiu 'si perduse unu ochiu in urm'a ranirii. Li s'a datu voiia, si la intîlnire ilu salutà Arminiu. Dupa ce 'si a departatu acest'a pe trabantii sei, a poftitu cá sa se retraga si sagitarii nostri postati pre ripa de catra noi. Dupa ce s'au dusu, intrebà pe frate, *de unde acea deformitate a feciei?* Spunendu acel'a loculu si bataii'a, l'a mai intrebatu: *si ce remuneratiune ai capatatu?* Flaviu urméza a i spune: *inmultirea soldului, lantiu de auru la gâtu, cununa de onóre si alte daruri;* Arminiu luà în rîsu acestea pretiuiri de sclavu.

X. Dupa acea vinu la contradiceri: Flaviu vorbi de marimea romana, de puterile Cesarului, de pedeps'a cea grea, a vincitiloru; déca Arminiu se va dá, va aflá indata gratia; si nu se va *mai tractá nice soci'a, nice fiiulu lui cá inimici;* Arminiu din parte i rechiamá aminte: *ce este omulu datoriu patriei, libertatea stramosiésca, dieii patriotici ai Germaniei, pe mamasa, carea 'si insociesce rugatiunile cu ale sale, cá Flaviu sa nu devina pentru consangenii si amicii sei, pentru natiunea sa chiaru unu desertoru si tradatoru, in locu de Imperatoru.* Pucinu cate pucinu apoi ajungu la cérta si injuraturi, si macaru ca i despartiá riulu ce curgea printre ei, s'aru fi incaieratu la bataiia déca Stertiniu alergandu n'ar fi retienutu pe maniosulu Flaviu, carele *'si cerea calulu si armele.* De cealalta lature se vedea Arminiu cum amenintia si chiama la bataiia, caci elu aruncá printre ele multe vorbe latine, cá unulu ce servise Romaniloru in tabera in calitate de duce a compatriotiloru sei.

XI. A dou'a di Germanii stáu dincolo de Visurge in linia de bataiia. Germanicu, cugetandu cà nu se cade la unu duce prevedietoriu, cá, fora punti si fortificatiuni de aparare, sa espuna periclului legiunile, comandà calarimii, cá sa tréca prin vaduri. In frunte erá Stertiniu si primipilariulu Emiliu, cari trecura pe locuri varie pentru, cá sa desbine pe inimicu. Pe unde erá mai rapidu riulu pe acolo inrupse Cariovalda ducele Bataviloru. Cheruscii printr'o fuga facierita ilu alesiuiescu intr' unu plaiu incungiuratu de silve; aci, essindu si erumpendu toti cu o putere restórna pe contrari, gonescu pe retragenti, si o parte peptu la peptu ataca pe inimici adunati gramada, altii i aducu in confusiune din departare. Atunci Cariovalda, dupa ce a sustienutu indelungu furi'a inimiciloru, imbarbatéza pe ai sei cá in cete sa si sparga cale printre mass'a inimicului ce nu i slabiá, insusi s'aiapta unde erau mai desi inimicii si cade dupa ce i s'a strapunsu calulu supt densulu supt grandin'a dardeloru si giuru inpregiuru de elu multi din nobili. Pe ceialalti i scapa din periclu bravur'a propria séu calarimea venita intr' ajutoru supt Stertiniu si Emiliu.

XII. Germanicu trecendu Visurgea s'a insciintiatu printr' unu strafugariu: *cà Arminiu 'si a alesu campulu de bataiia; cà s'au adunatu si alte ginti in silv'a santita lui Ercule; si cà voru cercá peste nóptea atacá taber'a romana.* Acésta descoperire s'a crediutu, se vedeau focurile germaniloru, si unii scoditori apropiinduse spuneau cà s'audu nichesatulu cáiiloru si vuetulu unei masse mari de osteani nedisciplinati. In apropierea unui momentu decisivu Germanicu a crediutu, cà e bine a cercá simtiementele soldatiloru, si 'si batea capulu cum s'ar puté face acést'a in modulu celu mai securu. „Tribunii si centurionii in

„celea mai multe casuri facu reporturi mai cu placere de cele „imbucuratórie de catu adeverate pe cari sa te poti lasá; natur'a „iertatiloru are in sine pururea unu ce de sclavu; de amici e „legata lingusirea; de se va chiamá adunarea soldatiloru si aci „voru fi unii cari sa dea tonulu, ceilalti voru aprobá hauindu; „aduncul inimei soldatiloru se póte cunosce numai candu su „singuri si nevediuti, pe la prandiulu militarescu 'si dau ei pe „facia sperantiele si temerile.

XIII. Venindu nóptea esse din auguralu si apuca pre carari ascunse si necunoscute vegilieloru; insocitu numai de unu individu, avendu umerii acoperiti de o pele de féra, se pune pe la corturi si se pasce de faim'a numelui seu. Aude pe unulu inaltiandu cu laude *nobilitatea originii ducelui,* pe altulu *frumseti'a,* cei mai multi *blandeti'a, amicabilitatea, si cum elu in gluma si la serioru este pururea acelasi;* cà se cade *cá sa i se arate recunoscintia in bataiia:* si de alta parte totu deodata *cá pe cei perfidi dintre ei si pe rumpetorii de pace sa i aduca jertfe pre altarulu resbunarii si alu onórii.* Intr' acestea unu inimicu carele sciá latinesce sare calare la valulu taberei, si cu voce mare promite in numele lui Arminiu la totu omulu care va trece la inimicu *femei si ogóra, si cate una suta de sestertie pe di, catu va tiené resboiulu.* Acéstu afrontu inflacarà mani'a legiuniloru. *„Lasa sa vina numai diu'a, sa incépa bataii'a; soldatulu romanu va capatá atunci tiere germane; 'si voru luá; ei femei; primescu buna prevestire, sociele si averile inimiciloru sunt destinate a deveni predele loru.* Pe la a treia vegilia din nópte s'a datu assaltu a supr'a taberei, fora aruncari de proiectilie; vediendu cá palisadele sunt acoperite de dese coorti si nu a remasu nice unu postu fora ómeni.

XIV. Aceeasi nópte a adusu lui Germanicu unu visu imbucuratoriu. Elu s'a vediutu pe sine facendu o jertfa, si cà, stropindu i se cu sangele jertfitu vestmentulu, a capatatu altulu mai frumosu din manile mósiei sale Augusta. Inbarbatatu prin acésta aratare aprobata si prin auspicie, conchiama adunarea soldatiloru, si li descopere totu ce intieleptiunea sa a prevediutu a fi corespundietoriu pentru bataii'a ce s'apropia: „cà nu numai „campiele sunt bune de lupta pentru soldatii romani, ci, fiindu „cu minte, si silvele si culmile muntiloru. Caci scuturile cele „preste mesura mari a le barbariloru, lancile loru celea pré „lungi, nu se potu usioru manui printre arbori si tufisie, cá dar„dele si sabiele si vestmintele lipite de corpu. Loviturele sa le „duplice, si virfurile armeloru sa le indrepteze in facia. Ger„manulu n'are nice lorica, nice coifu, nice scutulu chiaru nu e „ferecatu cu feru séu imbracatu cu curea, ci acele su numai „nisce impletiture de nuiele, numai nisce scandure mice zugra-

„fite. Aciea prima abea e provediuta cu lanci, ceialalti au „numai nisce tiepusi scurte séu pirjolite la focu. Ce s'atinge „de corpurile loru, adeveratu cà suntu inspaimentatórie la prim'a „vedere si tiapene pentru unu impinsu de scurta durata, nu su „anse in stare a duce la rane. Fora frica de desonóre, fora „respectu catra duce se cara, fugu; fricosi in mediulu periclului, „candu su in fericire nu voru sa scie nice de dreptulu divinu, „nice de celu omenescu. Déca, cuprinsi de uritulu calatorieloru „pre uscatu si mare dorescu capetulu acestor'a apoi aci e cam„pulu de bataiia, unde lu potu rescumpará. Albi si pana acum „e mai aprópe de catu Renulu; si mai departe nice 'unu res„boiiu; numai sa aiba grige, cá ei sa lu puna pe densulu, care „merge pre urmele tataso, a le unchiuso, cá vincitoriu in aceeasi „tiéra." Cuventarea ducelui a aflatu echo in inimile solda-tiloru, si semnulu la bataiia s'a datu.

XV. Din partele Arminiu si ceialalti capitani ai Germa-niloru nu uitara nemic'a din cate putea inimá pe ai sei: „Isti „Romani, ce sunt ei altu ceva, decatu nisce ómeni cari sciu sa „fuga bine ai armatei lui Varu, si cari, pentrucá sa se scape „de resboiiu, facura rescóla? la o parte din ei li e incarcatu cu „rane spatele, o parte vinu sa si oferésca de nou membrele „cele frante de valuri si furtune la inimicii inversiunati, la diei „maniosi, fora sperantia de verunu bine. Cà au alergatu la „naui si la abatere pe Oceanu, acést'a a facut'o ei numai de „aceea cá sa nu li esse nemine in contra, nemine care sa go„nésca pe batuti. Éra candu va veni tréb'a la incaieratulu ma„niloru, atunci e desiertu ajutoriulu pusu in venturi si naui. „Aduca 'si numai a minte de iubirea de argintu romana, de „crudimea si sumeti'a loru; si de li a mai remasu ceva decatu „au a si sustiené libertatea, au a muri inainte de sclavia."

XVI. Pe ostasii astfelu inflacarati si poftitori de bataia i ducu de vale intr'unu campu cu numele *Idistavisu*. Acest'a, asiediatu intre Visurge si dealuri, se intinde in largime neegale, dupre cum ripele riului ilu lasa a se lati, séu coltiurile muntiloru ilu facu a se angustá. In fundu se inaltiá o silva, cu ramuri crescute in altime, si cu huma neteda printre trunchi. Ostirea barbariloru tienea ocupatu si campulu si intrat'a in silva; sin-guri numai Cheruscii s'asiediasera pre spinarea muntiloru, cu scopu, cá sa cadia de susu asupr'a Romaniloru luptatori; Ar-mat'a nóstra mergea in ordinea acést'a: trupele sociloru Ger-mani si Galli in frunte; dupa acestea sagitarii pedestri; apoi patru legiuni; apoi Germanicu cu doue coorti pretoriane dim-preuna cu elit'a calarimii; apoi totu atatea alte legiuni si tru-pele usioru armate dimpreuna cu sagitarii calari; in urma ce-lealalte coorti de ale sociloru. Soldatulu erá bagatoru de séma

si gat'a, cá ostirea in marsu, sa se puna la linia de bataia in acésta ordine.

XVII. Vediendu Germanicu cetele Cherusciloru a dá cu ferosia navala, comandà la cei mai bravi din calareti cá se i lovesca in lature, éra Stertiniu cu celelalte scadrone sa i incinga si sa i atace de la spate; catu pentru densulu se va aflá acolo la timpu. Intr'aceea auguriulu celu mai frumosu trase luarea a minte a imperatorului, erau optu vulturi cari sburau spre silva si se pusera acolo. Atunci strigà: *inainte! dupa paserile romane, dieitatile protectrice a le legiuniloru.* Totu deodata pedestrimea dá inainte, si calarimea premisa apuca pe inimicu de la gard'a din urma si din cóste, si, lucru de mirare, doue cete de inimici fugu in directiune opusa un'a la alt'a, un'a, ce erá asiediata in silva, spre campu, alt'a ce statuse in campu spre silva, Cheruscii ce se aflau in medilocu, se impingu de pre dealuri de vale. Printre ei stralucea Arminiu, care cu pumnulu, cu vocea, ranitu insusi sustienea bataii'a. Elu s' aieptase asupr'a sagitariloru nostri si 'si ar fi deschisu pe aci cale, déca Retianii, Vindelicii si coortile Gallice nu i s'ar fi opusu cu semnele. Totusi s'a scapatu prin bravura personale si aventulu calului, dupa ce 'si a mangitu faci'a cu sangele ranei, pentrucá sa se faca necunoscutu. Unii spunu, cà Cautii ce serviau in sierulu trupeloru sócie romane, l'aru fi cunoscutu si l'aru fi lasatu sa scape. Bravur'a séu asemine insielatiune a mantuitu si pe Inguiomeru. Ceialalti fura macelariti, resfirati cari in catro. Multi cercandu a trece Visurgea in notu, fura dati afundu prin proieptiliele aruncate dupa densii, prin rapediunea riului, in fine prin gramad'a celoru ce sarira in apa, si prin surparea ripeloru. Unii in fuga rusinósa acatiaranduse prin verfurile arboriloru si ascundienduse printre ramuri se ucideau de sagitarii achiamati cá de petrecere de timpu, si éra altii omoriti taiinduse arborii.

XVIII. Mare a fostu acésta victoria, si nesangerósa pentru noi. De la cinci ore din di pana in nópte a tienutu macelaritulu, campulu la distantia de diece mii de pasi erá acoperitu cu mortatiuni si cu arme. Intre prede se gasira lantiuri, pe care, ne mai indouinduse de fericitulu essitu, le au fostu adusu pe socoteal'a Romaniloru. Soldatii salutara pre campulu de bataiia pe Tiberiu de imperatoru, si inaltiara o colina de pamentu unde s'a implantatu o trofea de arme cu subscriptiunea de numele gintiloru vincite.

XIX. Nu ranele, nu intristarea, nu desastrulu casiunara Germaniloru atat'a durere si i implura cu atat'a furia, ci spectaclulu acest'a; ei, cari incepusera a se pregati, cá sa 'si lase locuintiele si sa se mute preste Visurge, poftescu acum bataia si prindu armele. Omeni de rendu, omeni de frunte, juni si be-

trani saru fora veste si turbura marsulu Romaniloru. In celea din urma 'si alegu unu campu de bataia, inchisu de riu, si de silve, pre unu plaiu angustu si baltosu; si silvele erau cercudate de locuri baltóse profunde, afora numai ca Angrivarii la o lature redicasera unu muru de pamentu dreptu stavila de aparare contr'a Cherusciloru. Aci se postà pedestrimea; calarimea s'a ascunsu in silv'a vecina, pentru cá sa atace de la spate legiunile, candu voru intrá in silva.

XX. Nemic'a din tóte acestea n'a remasu ascunsu lui Germanicu, planurile, locurile, ordinatiunile date pe facia séu in secretu elu le cunoscea tóte, si strategem'a inimicului o'intórse spre peritiunea aceluia. Legatului Tuberone i dà calarimea si campulu; pedestrimea a dispus'o asia, cá o parte se mérga pre cale plana in silva, o parte sa se suie pre murulu de pamentu ce stá inainte; acésta operatiune grea a oprit'o pentru sine, celalte le a lasatu legatiloru. Aceia, in partea caror'a cadiusera locurile plane, strabatura cu usiuratate; cari avea sa iá cu assaltu stavil'a de pamentu, cá si cum ar fi trebuitu a se sui pre unu muru, venira in positiune grea prin loviturele, ce li se tramitea de susu. Ducele a vediutu ca lupt'a din apropiere e fórte neegale, si, dupa ce a retrasu pucinu legiunile, puse prastiarii si pe machinisti, cá sa arunce cu proiectilie si sa gonésca pe inimici. Se proiectara cu tormentele si lanci, si cu catu aparatorii s'aflàu standu mai in facia, cu atatu fura trantiti cu mai multe rane. Dupa luarea valului Germanicu fú celu antaiu cá sa irumpa in silva cu coortile pretoriane dandu assaltu. Aci s'au luptatu peptu catra peptu. Inimiculu erá inchisu de la spate cu locurile baltóse, Romanii cu riulu séu cu muntele. Si unii si altii erau nevoiiti a stá pe locu. Si unii si altii aveau sperantia numai in bravura, scapare numai in victoria.

XXI. Germanii nu erau mai mici de inima decatu noi; ma cu modulu de a se bate si cu armele i intreceamu; caci indesuiti intr'unu locu angustu, ei nu putea, din caus'a multimii cei mare, a manoperá cu lancile loru cele pré lungi, cá sa le intindia inainte séu sa le traga inapoi, nu se putea folosi nice de agerimea corpului spre asaltare si resaltare, ci li cautá a se bate cá infipti in locu. Soldatulu romanu din contra, scutulu strinsu la peptu, pumnulu scutitu de manec'a sabiei, taiiá in membrele cele late a le barbariloru, i impungea in feciele cele góle si'si deschidea cale facendu mórte prin inimici. Arminiu din partei s'a aratatu pucinu activu séu din caus'a necontenitelorn pericle, séu pentru ran'a ce o capatase mai de curentu. Insusi pe Inguiomeru, care sburá de alungulu liniei de bataia, nu bravur'a, ci noroculu l'a parasitu. Germanicu cá sa fia mai bine cunoscutu 'si scosese din capu coifulu, si se

rugá *cá sa nu slabésca din taiiatu;* captivi nu trebuescu, numai stirpirea gintii va aduce capetu resboiului. Abea sér'a tardiu scóse o legiune din lini'a de bataiia spre facerea taberei; ceialalti se saturara de sange inimicu pana in nópte; lupt'a intre calarime a remasu nedecisa.

XXII. Germanicu, dupa ce a laudatu intr' o adunare de soldati in publicu pe vincitori, inaltiá o trofea de arme cu mareati'a inscriptiune: *Armat'a cesarului Tiberiu dupa debelarea gintiloru dintre Renu si Albi, a inchinatu acestu monumentu lui Marte, Joue si Augustu.* De sine n'a dîsu nemic'a, din temere de invidia séu crediendu cà laud'a e nedespartita de fapt'a mare cá umbr'a de trupu. Apoi a insarcinatu pe Stertiniu cu resboiulu contr'a Angrivariloru, déca nu s'aru grabi a se supune la domni'a romana. Se rugara de iertatiune, se supusera fora conditiune si fura iertati.

XXIII. Ma deorace vér'a inaintase in a dou'a luna,[1]) unele legiuni fura retramise pre uscatu in taber'a de iernatu; partea mai mare anse Germanicu o imbarcà pre naui, si pluti cu ele pre Amisia in josu in Oceanu. Marea liniscita resuná de ocamdata supt lopetile a o miia de naui séu de manarea veleloru; mai apoi incepù a se versá dintr'o gramada de nori negri grandina; totu de odata valurile turburate de venturi furtunóse, ce batea din tóte laturele, ascundu ochiloru orisontele, gubernarea nauiloru devine cu neputintia. Soldatulu se sparia, necunoscendu intemplarile pre mare; si pecandu aduce in confusiune pe marinari, séu li dà ajutoriu unde nu trebue, impedeca si pe cei cari si cunosceau tréb'a in nisuintiele loru. Apoi cadiù totu ceriulu, tóta marea in puterea austrului, care, din caus'a umedóseloru tiere a le Germaniei, a aduncuriloru riuri, intaritu prin nori gramaditi in massa mare, si prin rigorea septentrionului vecinu devenitu si mai infioratoriu, mana o parte a nauiloru in largulu oceanului, éra pe altele le isbesce de insule cu stanci precipisie séu le implantá in vaduri ascunse. S'a pututu feri de acestea catuva cu mare greutate; dar, dupa ce s'a schimbatu flussulu si a luatu aceeasi directiune cu ventulu, anghirele nu mai prindea, si ap'a strabatatória nu se mai putea desiertá; caii, vite de trasura, sarcine, chiaru si arme s' aruncara in apa, pentru á usiur'a nauile ce se despicau pe la lature si luau valuri pe de asupr'a.

---

[1]) Romanii cá si noi impartiá anulu in patru anotimpuri: primavéra, véra, tómna si iérna: astfelu anse cà ei apoi fiacare anotimpu ilu mai subimpartiá p. e. vér'a séu aestas in novum ver, in adulta aestas, si praecipitem aestatem séu ver.

XXIV. Precum oceanulu e mai fortunosu decatu vereare alta mare, precum clim'a Germaniei e mai aspra decatu a altoru tiere: asia si acestu desastru pe mare a intrecutu cu noutatea si marimea pe altele; pentru ca ne aflámu din tóte partile incungiurati de tiermuri inimici, pre o mare atatu de estinsa si profunda, cà se crede a fi aci marginea cea mai estrema a pamentului. O parte a nauiloru s'au cufundatu; mai multe fura manate la insule departate, unde soldatulu, neaflandu nice o urma de cultura omenésca, s'a stinsu de fóme, a fora de ceia ce 'si scapara viati'a mancandu carne de caii, esundati de valuri pe acolo. Numai nauea lui Germanicu a pututu desbarcá in tiér'a Cheruscilloru. Elu s'a vediutu pe acele dile si nopti pre virfuri de stanci si pre promuntoriele tiermuri vaietanduse: *cà densulu este caus'a la acésta nenorocire teribile.* Abea lu putura retiené amicii, cá sa nu 'si caute mórtea in adunculu aceleiasi mari. In fine scadiendu flussulu si batandu ventu mai favoritoriu se revertira nauile vatemate cu puçine lopeti séu cu vestminte intinse, unele trahendu dupre sine pe altele, reparandu rapede pe acestea le a retramisu, cá sa cercéteze insulele. Acésta grige a scapatu pe multi. Angrivarii, primiti mai deunadi in ascultare, rescumperara de prin laintrulu tierei pe multi si ni i dedera inapoi; altii manati in Britania ni se tramisera din partea principiorilor. Care dupre cum veniá dintr'o tiera mai departata spunea la minuni: *puterea fortuneloru, paseri ne mai vediute, monstruri marine, fiintie cu form'a diumetate de omu si diumetate de vita; acum fia cà le a vediutu séu si le a inchipuitu de frica.*

XXV. Faim'a despre perderea flotei desceptà in Germani pofta bataiei, in Germanicu datori'a spre ai tiené in frene. Lui Caiu Siliu i dà ordinu: cá sa intre in tiér'a Cattiloru cu treidieci de mii pedestri si trei mii calareti; insusi s' arunca cu o putere anca si mai mare asupr'a Marsiloru. Ducele acestora, mai ieri inchinatu noue, Malovendu, ne descoperi: *cà in vecin'a dumbrava s'afla ingropatu vulturulu unei legiuni de ale lui Varu, si cà e aparatu numai de o mica garda.* In acelu momentu s'a tramisu o mana de soldati, cá unii sa atraga de la frunte pe inimicu, altii luandulu de la spate sa desgrópe vulturulu; norocolu i a ajutatu pe unii si pe altii. Acestu succesu aprinde si mai tare pe Germanicu, petrunde in laintrulu tierei, devastéza, stirpesce pe inimicu, care nu cutéza a resistá, séu unde se improtiviá, erá indata batutu, si, cum spuneau captivii, mai spaimentati de catu nice odata. *Caci 'si dicea, nevincibili sunt isti romani, cari, dupa ce au perdutu flot'a, dupa ce au remasu fora arme, dupa ce au implutu tiermurii oceanului cu mortatiuni de a le barbatiloru si caiiloru, éca cà facura iruptiune*

cu aceeasi bravura, cu aceasi ferosia, cá si candu numerulu loru ar fi mai crescutu.

XXVI. De aci soldatulu a fostu dusu in taber'a de iernatu, cu inim'a plina de bucuria cà nenorocirea de pre mare a rescumperat'o printr'o fericita espeditiune. La acést'a mai adause si darnici'a lui Germanicu, platindu la fiacare catu spunea, ca a perdutu. Nu mai erá nice o indouire, cà nu s'aru clatiná inimicii si cà n'aru amblá cu planulu a cere pace; si déca resboiulu s'ar continuá si la vér'a venitória se póte fini deplinu. Ma Tiberiu nu mai incetá de a admónea pe Germanicu prin dese epistole: „cá sa mérga a casà pentru triumfulu, „ce i s'a pregatitu; ajunga atatea eveneminte, atatea casuri; a „avutu destule batai fericite si mari; sa nu uite nice aceea ca „venturile si valurile, desi fora culp'a ducelui, totusi casiunara „grele si teribili perderi. Insusi, de nóue óri tramisu in Ger„mania de indieitulu Augustu, a efaptuitu mai multe cu intie„leptiunea, decatu cu puterea. In modulu acest'a a adusu elu „la ascultare pe Sigambri, astfelu a constrinsu elu la pace si „pe Suevi si pe regele Marbodu. Asiá si Cheruscii si alte ginti „rebele, de órace resbunarii romane s'a facutu destulu, s'aru „putea lasá la internele loru discordie.“ Dupa ce Germanicu s'a rugatu, cá sa lu mai lase unu anu spre a aduce la capetâiu cele incepute, Tiberiu se legà si mai tare de modesti'a lui, oferindui alu douile consulatu, si ca oblegatiunile impreunate cu acest'a ceru cá sa fia presinte in Rom'a. Mai adaugendu totu de odata „cà, déca va fi cá sa se mai continueze resbelulu, sa „lase si lui Drusu ocasiune cá sa meruiasca gloria, carele, de „órace aiurea numai e altu inimicu, numai in Germania póte „merui titlu de imperatoru si a castigá laura.“ Acum n'a mai temporizatu Germanicu, desi vedea bine, ca tóte 'su numai nisce pretexte, si ca din invidia ilu rechiama din cararea gloriei pre care apucase.

XXVII. Totu pe acelu timpu Libone Drusu din famili'a Scriboniiloru a fostu denuntiatu ca aspira la domnia. Voiu istorisi mai cu amenuntulu inceputulu, sierulu si capetulu acestei afaceri, pentru cà ea a fostu cá unu puntu de manecare a aceloru intrigi, cari au rosu timpu atatu de indelungatu la baierile republicei. Firmiu Catu senatorulu, unulu din amicii intimi ai lui Libone, a impinsu pe acestu june neprevediatoriu si fantastu la prorociele Caldeiloru, la misteriele Magiloru, precum si la splicatorii visuriloru, aducendui aminte: *de stramosiuso Pompeiu, de metusi'a sa Scribonia, ce fusese odinióra socia lui Augustu, de Cesarii verii sei, si de cas'a sa cea plina de icóne de ale stramosiloru ilustri.* Pe langa acestea ilu conduse la lúcsu si la facere de datorii, luà parte la desfrenarile si intîlnirile lui, cá

sa lu incurce intr'o acusatiune sustienuta de marturi mai numerosi.

XXVIII. Dupa ce Catu s'a provediutu cu marturi destui si cu sclavi ce avea cunoscintia de atari, cere intrare la principele, dupa ce descoperise crim'a si pe culpasiu lui Flaccu Vescularia, unu cavaleru romanu, care stá in relatiune de aprópre cu Tiberiu. Tiberiu n'a lapedatu aratarea, n'a voiitu ansė sa cuminece cu Catu, *caci tocmai prin medilocirea acestui Flaccu se potu impartasi vorbele.* Si intr'aceea elu inaltia pe Libone la demnitate de pretoru, ilu chiama la mésa, fora a se aratá in facia ca e schimbatu in privinti'a lui, fora iutime in vorbe (pana acolo 'si ascunsese mani'a) si l'ar fi pututu propri de la tóte disele si faptele lui, dar i a mai placutu a le spioná; pana candu unu órecare Juniu, provocatu de Libone ca prin vorbe descantatórie sa chiame umbrele din mormentu, descoperi acést'a lui Fulciniu Trio. Acestu Trio erá unu sufletu renumitu de denuntiante, o fire lacoma spre a 'si face unu nume cu rele. Indata apuca pe culpasiu, se duce la consuli, cere cercetare din partea senatului. Parintii sunt chiamati la curia, spunendu-lise: *ca au sa tiena svatu asupr'a unui lucru mare si teribile.*

XXIX. Libone intr'aceea se imbraca in vestminte de doriu, se duce cu femei de rangu mare prin case de a rendulu, vorbesce cu rudele sale, se róga cá sa puna o vorba buna pentru densulu; ci toti supt diverse pretexte, ma din aceeasi causa, de frica, refusara a i veni intr'ajutoriu. In diu'a senatului, obositu de frica si de amaritiune, séu cum dicu unii, dintr'unu morbu facieritu, pune sa lu duca intr'o lectica pana la pórtele curiei, si apoi, sustienutu de fratesu, intindiendu manile si ruganduse catra Tiberiu, fu primitu de acest'a cu faci'a neschimbata. Apoi cesarulu citesce codicilii de acusatiune si pe autorii loru intr'unu tonu atatu de mesuratu, catu se parea, ca elu nice nu móia, nice asupresce incriminarile.

XXX. La Trio si Catu se mai asocira cá acusatori si Fonteiu Agrippa si Caiu Vibiu, cari se certá intre sine, cà cui se cuvine dreptulu de a vorbi contr'a acusatului, pana candu Vibiu, de órace nice unulu nu se lasá, si Libone stá aci fora aparatoriu, se imbià ca elu va asterne incriminarile puntu de de puntu. Elu scóse unu codicilu fora nice unu sensu ca p. e. Libone ar fi pusu intrebarea: *ca óre ajungeva elu vre odata la atat'a avere, cá sa póta acoperi cu bani calea Appia pana la Brundusiu.* Si altele de soiulu acest'a absurde, fora temeiu, séu mai blandu vorbindu, nisce miserabilitati essira pe facia. Cu tóte acestea acusatorulu staruia la unu codicilu, subscrisu de man'a propria a lui Libone, in care numele cesariloru si a senatoriloru erau insemnate cu note serete séu teribili. Negandu

acést'a acusatulu, s'a decretatu ca sa puna la tortura pe sclavii ce i cunoscea scriptur'a. Ma de órace torturarea sclaviloru in cause de perderea capului contr'a domniloru, erá proprita prin tr'unu decretu alu senatului vechiu, atunci vicleanulu si in a intortochiá dreptulu, inventiosulu Tiberiu puse sa i vendia pe toti la unu inspectoru publicu de sclavi, numai cá sa póta fi trasi in cercetare contr'a lui Libone fora alterarea vechiului decretu alu senatului. De aceea acusatulu cerù terminu de o dî. Venindu a casà insarcinà pe consangeniulu seu Publiu Cuirinu cu o ultima rugatiune catra principele. Respunsulu i a fostu: sa se adreseze catra senatu.

XXXI. Intr'aceea cas'a lui se incingea de soldati; faceau larma si in vestiblu cá sa póta fi audîti si vediuti. Atunci Libone, torturatu insusi de ospetiulu, ce si lu facuse pentru cea din urma placere, chiama pe unu ucidiatoriu cá sa lu strapunga, apuca drépt'a sclaviloru, cá sa i infiga sabia; acestia se sparie, fugu, restórna lamp'a ce erá pre mésa. Libone, in mediulu acestui intunerecu, cá si cum ar fi sositu pentru sine nóptea mortii, 'si face dóue inpunseturi in ventre. La gemetulu ce lu dá cadiutulu la pamentu alérga iertatii, soldatii vediendu uciderea se retragu. Cu tóte acestea acusatiunea s'a tractatu de parinti cu tóta rigurositatea, si Tiberiu s'a juratu, *cà elu s'ar fi rugatu pentru viati'a lui Libone, desi erá vinovatu, déca nu 'si aru fi grabitu sinuciderea.*

XXXII. Bunurile lui s'au impartitu intre acusatori, si la cei ce erau din ordinea senatoriloru li s'au datu preture straordinarie. Dupa acést'a Cotta Messalinu facù motiunea: *cá icón'a lui Libone sa nu fia nice odata purtatu la ingropatiunea descendentiloru sei.* Cneu Lentulu a propusu: *cá nice unu Scribonianu sa nu cuteze a luá conumele de Drusu;* In urm'a motiunii lui Pomponiu Flaccu se decretara *dîle de rugatiuni.* Luciu Publiu, Asiniu Gallu, Papiu Mutilu si Luciu Apronin votara: *cá sa se oferéze lui Joue, Marte, Concordiei daruri, si cá 13 septembre, diu'a in care s'a sinucisu Libone, sa se redice la serbatória.* Aceste motiuni si lingusiri numai de aceea le amintescu, cá sa demustru, cà acést'a a fostu unu reu vechiu in republic'a nóstra. Se facura decrete de ale senatului si pentru esgonirea astrologiloru si a magiloru din Italia. Unulu dintr'ensii, Luciu Petuaniu fù datu precipisiu de pre pétr'a Tarpeica; pe altulu, pe Publiu Martiu, consulii ilu essecutara la mórte inaintea portii escuiline intre resunete de trimbitiá dupre datin'a veche.

XXXIII. In diu'a urmatória a senatului consularele Cuintu Hateriu si fostulu pretoru Octaviu Fontone vorbira multe contr'a lucsului cetatianiloru, si s'a decretatu: *cá sa nu se mai puna bucate pe mésa in vasa de auru massivu; barbatii sa nu se mai*

desonoreze prin vestminte de metasa. Fontone merse si mai departe, elu pofti: *sa se tiena modru in argintaria, in mobilie si in sclavi.* Erá adeca in vigore anca pe atunci la senatori datin'a cá prin votizare sa mai propuna si ceea ce li se parea a fi de utilitate republicei. Contr'a acestor'a observà Gallu Asiniu: „Prin marirea imperiului au crescutu si averile privatiloru; acé„st'a nu e ceva nou, ci datéza anca din timpii antici. Alt'a erá „averea in dîlele Fabriciiloru, si alt'a pe candu traiau Scipionii. „Tóte stau in reportu cu republic'a; candu acést'a erá éa de „mica stensiune, si cetatianii erau saraci; de candu ea à ajunsu „la acelu gradu alu splendórei, fiacare cérca a se tienea pe ase„minea trépta. Ce s'atinge de sclavi, de argintaria si de tóte „cate privescu trebuintiele vietiei, pré multulu séu pré pucinulu „depinde pururea de la àverea posesórului. Censulu senatoriloru „si alu cavaleriloru s'á pretiuitu mai mare, nu pentru ver o ne„egalitate naturale; ci pentru cá ei sa aiba, precum in dregato„ria, rangu si demnitate, àsiá si in bucuriele vietiei spirituali si „materiali o preeminentia facia cu altii; altamente aru trebuí, cá „primarii sa iá asupr'a'si grigi mai multe, pericle mai multe, „fora a li se concede si mediale alinatórie de acestea grigi si „pericle.“ Parerea lui Gallu, mascandu supt vorbe oneste, marturisirea pecateloru nóstre, fù bine primita de auditorii ce i seminâu. Tiberiu mai adause la acestea: *Nu e anca timpulu de a censurá moravurile; si déca ar ajunge sa se corumpà, nu va lipsi indreptatoriulu reului.*

XXXIV. Pisone folesinduse de ocasiune incepù a bicui *cumpurarea voturiloru pe la alegeri, coruptiunea judecatorieloru, turburarea oratoriloru ce amenintia pururea cu acusari,* si a se jurá cà *elu se va duce, va lasá Roma, cá sa traiasca ascunsu in verunu coltiu de pamentu la tiéra;* si totu deodata desierta curi'a. Tiberiu fù miscatu, si, macaru cà cercase deja á imblandi pe Pisone cu vorbe multiumitórie, s'adresà totusi si pe la consangenii aceluia cá sa lu retiena prin autoritate séu rugatiuni. Acelasi Pisone mai dede si alta vada nu mai pucinu insemnata de indignatiune liberale, chiamandu la judecata pe Urgulania, carea prin amiciti'a Augustei s'a fostu inaltiatu preste legi. Pe deoparte Urgulania n'a ascultatu, ci despretiuindu pe Pisone, s'a dusu la palatulu Cesarului; de alta parte nice Pisone nu s'a lasatu, desi Augusta se plangea, ca acest'a e vatemare si despretiu pentru dens'a. Tiberiu, credìendu cà alta nu póte face pentru mamas'a decatu sa se pórte cá unu simplu cetatianu, i promise, cà se va duce la tribunalulu pretorului, si va apará pe Urgulania. Si in adeveru a essitu din palatu, dîcendu aparatoriloru sa i urmeze din departare. Incungiuratu de gure cascate, cu faci'a pusa in regula, pana atunci 'si prelungi prin totu fe-

lulu de vorbe marsulu si timpulu, pana candu, consangenii opintinduse in surd'a a induplecá pe Pisone, Augusta tramise banii pretinsi. Astfelu se finì acésta afacere, carea pentru Pisone n'a fostu fora gloria, totusi eà inaltià pe Tiberiu mai tare in opiniunea publica. De alta parte Urgulania avea in Roma o influintia atatu de necumpatata, incatu, citata de senatu intr'o causa pendente cá martura, n'a voiitu sa se infaciesieze, si s'a tramisu la dens'a a casa unu pretoru cá sa o intrebe, de si insesi vergurele Vestaline, de cate ori aveau sa depuna marturisire dupre véchea datina s'a ascultau in foru si naintea judecatii.

XXXV. N'asi mai aminti prorogarea afaceriloru, intemplata in acestu anu, déca n'ar fi de interesu a cunósce parerile diverginti ale lui Cneiu Pisone si Asiniu Gallu, manifestate in caus'a acést'a. Pisone opiná: *Cà, de si cesarulu dîsese, cà va lipsi, cu atatu mai zelosi avemu sa lucràmu; va fi onóre pentru republica, déca si senatulu si cavalerii si voru continuá trebile sale in absenti'a principelui.* Gallu, vediendu cá Pisone cu acést'a initiativa a trasu asupr'a sa parerea unui actu de nedependintia, dîse: *Lustrulu si demnitatea cuvenita poporului Romanu, lipsesce afaceriloru ce nu se tractéza inaintea feciei cesarului; acelea afaceri, ce aducu Italia, si provinciele la Rom'a, sa se reserveze pentru presinti'a principelui.* Acestea pareri espresse cu focu de ambele parti le ascultà Tiberiu si tacù; ma afacerile s'amanara.

XXXVI. Si intre Gallu si Tiberiu s'a nascutu cérta. Acel'a propuse: *Cá magistratii sa se aléga pe cinci ani; cá legatii legiuniloru, cari inainte de pretura, au functionatu cá atari, numai decatu sa se decreteze dè pretori; si cá principele sa denumésca pe totu anulu douispredîece candidati.* Nu e nice o indoire, acésta motiune strabatea afundu, si ea atingea resorturile cele mai secrete ale gubernului. Ma Tiberiu totusi s'a espresu asia, cá si candu prin acea i s'ar fi mai adausu la putere: E greu, dîse, pentru modesti'a sa atatea alegeri, atatea prelungiri; abea se potu ocoli nemultiemiri la alegerile anuali, de si cei remasi pe din afora se potu mangaiá cu sperantia cà voru fi alesi in anulu venitoriu. Ce ura se va mai nasce intr' aceia, cari voru fi amanati cu sperantiele sale preste cinci ani! De unde sa se póta prevedé cum vá fi dupa unu spatiu atatu de lungu de timpu simtiementulu, starea casei, si averea fiacaruia? Pe ómeni i apuca mandria si prin anualea alegere: ce va fi candu ei se voru vedé investiti cu onórea pe cinci ani de a rondulu? In fine acést'a ar insemná chiaru a cinciplicá magistraturele si a resturná legile, cari prescrisera pentru fiacare candidatu cuviintiosulu timpu spre a se deprinde in purtarea afaceriloru, spre a petitioná si a capatá dregatorii.

XXXVII. Prin acésta vorbire nenteresata la parere Tiberiu 'si consolidà puterea domniei. Elu ajutà pe orecari din senatori la averea ceruta de censu. Cu atatu mai tare 'a batutu la ochi, cà rugatiunile lui Marcu Hortalu, a unui june nobilu, carele traiá in saraci'a cunoscuta de toti, le a primitu cu atat'a asprime. Cá nepotu alu oratorelui Hortensiu, fu imbarbatatu de indieitulu Augustu, printr'unu daru de unu milionu de sestertii, cá sa se insóre si sa crésca copii, cá sa nu se stinga acésta familia fórte stralucita. Intr'o siedintia a senatului, tienuta in palatu, la care cei patru copii ai sei stáu la pragulu salei, candu veni rondulu là densulu, in locu de a 'si dá parerea, cautandu cu ochii candu la statu'a oratorului Hortensiu, asediata intre vorbitori, candu 'la aceea a lui Augustu, tienú urmatórea cuventare: „Parinti adunati! pe acesti patru copii, asia teneri „cum i vedeti standu inaintea vóstra, io nu i am facutu de buna „voiia, ci caci principele m'a indemnatu; totu deodata stramosii „mei au meritatu cá sa aiba descendenti. Catu pentru mine, in „acesti timpi plini de schimbari, nu mi a fostu data, cá sa castigu nice bani, nici favórea poporului, nice elocentia, acestu „bunu ereditariu alu familiei mele; ci m'am multiemitu cu aceea, „cá modest'a mea positiune sa nu mi fia mie spre rusine séu la „altulu órecare spre greuitate. La dîs'a imperatorului mi am „luatu muiére. Vedeti aci trunchiulu si ramurile atatoru con„suli, atatoru dictatori! Acestea nu le pomenescu cá sa me man„drescu, ci pentru cá sa castigu indurarea vóstra. In cursulu „infloririi domniei tale, cesarule, ei voru ajunge la acele onóri, „ce ti va placé tié a dá. Intr'aceea apara de lipsa pe stranepotii lui Cuintu Hortensiu, pe disciplii lui Augustu."

XXXVIII. Consimtiementulu senatului atîtià o opusatiune si mai viua la Tiberiu, carele vorbi cam asia: „Déca cati sa„raci sunt, aru veni aici si aru incepe a cere bani pentru copii „sei, n'ai puté satura pe toti nice odata, si statulu s'ar desecá. „Si dieu! nu de aceea a lasatu stramosii nostri a ne abate une„ori de la obiectulu dîlei, si in locu de opiniune a propune „lucruri de folosu comunu, pentru cá sa ne inaintàmu interesele „private aici, espunenduse si senatori si principe numai la ur'a „ómeniloru, au incuviintiaza ei au ba, darulu. Acestea nu su ru„gatiuni ci pretentiuni, si anca neoportune si suprinsatórie, cá, „pecandu parintii sunt adunati pentru alte afaceri, sa se scóle „nescine si spunendu cati copii are si de ce etate su, sa sfortieze „compatimirea senatului, sa mi faca si mie atare violentia, si „órecum sa sparga cass'a erariului, pe care, déca o vomu de„siertá din favoruri personali, va trebui sa o implemu la locu „prin crime violente. Ti a datu, Hortale, indieitulu Augustu „bani, dar nu constrinsu, nice cá cum s'ar fi legatu cá sa ti se

„dea pururea. Ar insemná sa paralisezi activitatea, sa inbar-„batezi lenea, candu nimene n'ar mai avé ce sa astepte de la „sine, séu de ce sa se téma, si toti, securi de ajutoriulu altor'a, „aru deveni pentru sine nisce trantori, pentru altii o greutate.“ Acestea si altele asemine dîsa, desi se primira cu placere din partea acelor'a, cari au datina de a laudá tóte, fia demne fia nedemne cate le dîce si le face principele, cei mai multi le au-dira in tacere séu cu unu murmuru innecatu. A simtit'o Tiberiu si, dupa o scurta pausa adause: *Elu a respunsu numai lui Hortalu; dar, déca va fi cu placerea parintiloru, va dá la fiacare din copiii lui Hortalu celoru de sessu barbatescu cate doue sute mii de sestertii.* Unii i multiemira; Hortalu tacù, din temere, au caci mai avea din nobilea feriosia eredita si supt sarcin'a saraciei. Tiberiu si mai tardiù a remasu impetritu in privinti'a lui Hortalu, desi cas'a lui Hortensiu se cufundase intr'o lipsa rusinósa.

XXXIX. In acelasi anu órb'a cutezare a unui sclavu aru fi sfasiatu republic'a prin discordie si resbelu civile, déca nu s'aru fi luatu la timpu mesure preventive. Unu servu a lui Postumu Agrippa, cu numele Clemente, audiendu despre reposarea lui Augustu, concepù cu o bravura nu de sclavu planulu, cá sa plutésca la insul'a Planasia, sa rapésca cu forti'a séu insielatiunea pe Agrippa, si sa lu duca la armatele Germanice. Intardierea nauii ce purtá pe Clemente i impedeca fapt'a cutezata, si, deórace intr'aceea uciderea se efaptuise, cugetà anca la fapte si mai mari si mai indrasnetie; fura cenusia, plutesce la Cosa, promuntoriulu Etruriei, s'ascunde in locuri necunoscute, pana ce i a crescutu barb'a si parulu capului; caci semená la etate si la forma cu domnuso. Apoi prin ómeni capabili, trasi in secretele sale, respandesce faim'a: cà, *Agrippa e in viatia;* acést'a de ocamdata numai in vorbiri ascunse, cum se face cu lucrurile cele proprite; dar n'a trecutu multu si aceea se lati prin lacomile de vesti urechi a le ómeniloru celoru mai nepricepetori, séu si pe la capetele neliniscite, si de aceea poftitórie de revolutiuni. Insusi dá róta prin opide pe inserate, in publicu anse nu s'aratà de felu, nice nu manea timpu mai indelungatu in acelasi locu; si, fiindu cà adeverulu capata taria prin intuitiune si cugetare, éra inselatiunile prin rapediune si misteriu, facea la vorbe séu le preveniá.

XL. Intr'aceea se intinse faim'a prin Italia: *cà din bunatatea dieiloru Agrippa e conservatu;* ómenii o credea in Roma. Deja impostorulu debarcatu in Ostia a fostu primitu de o multime mare fórte, deja prin cercurile secrete erá serbatu in Roma chiaru: pe candu Tiberiu, ingrigeatu stá pe ganduri cu indouire, cà óre sa atace elu pe sclavulu seu cu putere militara, séu mai

bine sa lase la timpu a se svaporá usior'a credintia. Siovaindu intre rusine si temere socotiá acum cà nimic'a nu trebue trecutu cu vederea, acum érasi cà nu se cuvine a se teme de tóte. In fine insarcinéza pe Salustiu Crispu cu tréb'a acést'a. Crispu alege doui din ómenii sei (unii dîcu sa fi fostu doui soldati), li da instructiune, cá, in calitate de complici faciariti, sa se duca la densulu, sa lu imbia cu bani, sa i promita credintia si constantia in periclu. Facura cum li s'a dîsu. Apoi scodindu o nopte candu nu erá aparatu, si provediuti cu o céta de soldati, ilu terira legatu si cu gur'a astupata la palatu. La intrebarea lui Tiberiu; *cum s'a facutu Agrippa?* sa fi respunsu: *asia cum te ai facutu tu Cesaru.* Cá sa 'si arate pe soci nu s'a pututu constringe; si Tiberiu necutezandu a lu pedepsi cu mórte in publicu, puse sa lu ucida intr'o parte a palatului si sa i duca peascunsu mortatiun'a. Si, macaru cà se dîcea cà multi din cas'a principelui, si cavaleri si senatori sa lu fi ajutatu cu bani si sustienutu cu svaturile, totusi nu s'a facutu nice o cercetare mai departe.

XLI. Pe la capetulu anului s'a facutu unu arcu de triumfu langa templulu lui Saturnu, pentru semnele militare perdute cu Varu, recapatate supt comand'a lui Germanicu in numele lui Tiberiu; mai incolo unu templu in onorea Fortii Fortuna (dieiti'a sórtii) apr[ó]pe de Tibru, in gradinile, ce dictatorulu Cesare le daruise poporului romanu: catra acestea si o capela pentru gintea Juliana si o statua pentru indieitulu Augustu la Boville.

Supt consulii Caiu Ceciliu si Luciu Pomponiu in 26 Maiu Germanicu a tienutu triumfu asupr'a Cherusciloru, Cattiloru, Angrivariloru si altoru popóra vincite pana la Albi. Se purtara armature luate de la inimicu, captivi, tablaori de munti, riuri, batai; resboiiulu, propritu a se inchide, se luà de finitu. Vediulu privitoriloru se pascea la frumseti'a cea maiestósa a lui Germanicu, si la carulu in care erau trasi cei cinci fii ai lui. Ma unu fioru secretu apucà inimile la ideea: *cà favórea multimii catra tatalu lui, Drusu, n'au fostu mantuitória; cà unchiulu aceluiasi, Marcellu, fù rapitu din inflacarat'a amóre a plebii in flórea junetiei; cà simpatiele poporului romanu sunt trecatórie si nefericite.*

XLII. De altamente Tiberiu, in numele lui Germanicu, darui plebii cate 300 de sestertii de omu, si se destinà pe sine sa 'i fia colega in consulatu. Si totusi pentru acést'a n'a pututu face pe ómeni sa credia in sinceritatea unchiului si asia a conceputu planulu, cá, supt aparentia de onóre, sa departeze pe june; spre care intentiune plasmui insusi preteste, séu se folosì de celea ce sórtea i le oferise. Regele Archelau domniá de 50 de ani preste Capadocia, urîtu de Tiberiu, caci acel'a

pre candu petrecea densulu in Rodu, nu i aratase nice unu semnu de onóre. Archelau acést'a n'a fostu facut'o din mandria, ci admonatu de credintiosii lui Augustu, caci, pe candu Caiu Cesarele erá anca in viatia, si Tiberiu s'aflá in Asia, amicití'a acestuia se credea a fi pucinu secura. Indata ce Tiberiu, dupa stingerea descendentiloru cesariloru, a capatatu domni'a, alesiuì pe Archelau la sine printr'o scrisóre a mamei si, carea, fora a ascunde mani'a fiiuso, i oferiá indurare, déca va veni sa i céra iertatiune. Acel'a, necunoscendu insielatiunea, séu, de a cunoscut'o temenduse de putere violente, venì rapede la Roma. Primitu reu de principele, apoi acusatu in senatu, nu pentru crime caci acestea erau plasmuite, 'si fini viati'a, de turburare, obositu de ani, si caci regii nu su dedati nu cu a fi tractati cá inferiori, ci nici cá egali, seu prin mórte de buna voiia, séu naturale. Regatulu lui se prefacú in provinti'a romana; Tiberiu dechiarà: *cà cu venitele aceleia se pótu usiurá* darile cu un'a la suta, si pentru venitoriu le a scadiutu la diumetate. Pe acelasi timpu muri, Antiochu regele Comageniloru si Filopatoru, regele Ciliciei, prin acést'a popórale acestoru tiere venira in turburare, deorace partea cea mai mare cerea sa se uniasca cu Romanii, altii poftiau sa si aiba regii sei. Provinciele Siria si Judea, deculate de dari, se rugara pentru usiurare.

XLIII. Acestea evenemintе 'si ceea ce am dîsu mai susu despre Armenia le a spusu in senatu, dîcendu: *Cà numai intieleptiunea lui Germanicu e in stare a pacificá Orientulu turburatu; caci etatea sa se inclina, éra cea a lui Drusu nu e cópta anca de ajunsu.* Atunci printr'unu decretu alu senatului se dedera lui Germanicu provinciele despartité prin mare, si, ori unde aru veni, o pleniputintia mai mare decâtu erá acelor'a ce o capatá prin sortire, séu prin denumire din partea principelui. Ma Tiberiu rechiamase din Siria pe Creticu Silanu, ce stá cu Germanicu in relatiuni de afinitate, deórace fét'a lui Silanu, erá logodita cu Norone, fiiulu celu mai mare alu aceluia, si ilu inlocuí prin Cneiu Pisone, unu capu aprinsu, nededatu la subordinatiune, plinu de falosi'a, eredita de la tataso Pisone, carele in resboiiele civile sustienuse din tóte puterile partitulu, ce de-snou 'si redicase capulu in Africa in contr'a lui Cesare, apoi trecù in partea lui Brutu si a lui Cassiu, si, dupa ce a capatatu voiia a se intórce, s'a abtienutu de la petirea dregatorieloru de statu, pana candu ilu imbiara a primi consulatulu, oferitu de Augustu. Ma trufi'a'i insatita se mai adause si originea familiei si bogati'a sociei sale, Plancina. Elu abiá putea suferi preste sine pe Tiberiu, incatu pentru copiii acestuia i despretiuiá cá pe unii multu mai inferiori de sine. Catra acestea nice nu i trecea prin capu, cà elu n'ar fi alesu de gubernatoru alu Siriei,

pentru cá se lucreze contr'a planuriloru lui Germanicu; ce e mai multu, unii crediura, cà Tiberiu i ar fi datu si instructiuni secrete. Afóra de indouire este, cà August'a a svatuitu pe Plancin'a, cá sa persecute pe Agrippina cu tóte intrigile, ce e in stare a le inventá rivalitatea feminina; caci curtea erá desbinata in doue partite, un'a lucrá pe ascunsu pentru Drusu, alt'a pentru Germanicu. Tiberiu tienea cu Drusu, caci i erá fiiu din sangele seu; amórea celorulalti catra Germanicu mai crescù prin instrainarea unchiului catra densulu, precum si prin nascere mai stralucita din partea mamei si; deorace Marcu Antoniu i erá mosiu, Augustu unchiu; pe candu de alta parte stramosiulu lui Drusu, cavalerulu Pomponiu Atticu, se parea a fi o rusine in pomulu genealogicu alu Claudiiloru. Catra acestea Agrippina, soci'a lui Germanicu, intrecea pe Livia, muierea lui Drusu, prin fertilitatea pantecelui si prin puritatea moravuriloru. Cu tóte acestea unirea fratiloru erá essemplara si neturburata prin certele celoru ce i incungiurau.

XLIV. Nu multu dupa acést'a Drusu fù tramisu in Illiricu, cá sa se deprindia in artea militara si sa castige simpati'a ostirii. Totu deodata Tiberiu credea, cà unu june, ce usioru se póte dá la lucsulu si placerile de prin cetati, va fi mai feritu in tabera, si cà insusi va fi mai securu, candu ambii sei fii voru stá in capulu legiuniloru. Ma se luara de pretestu Suevii, cari se rugau sa li se dea ajutoriu in contr'a Cherusciloru. Caci dupa retragerea Româniloru, nefiindu amenintiati din afora, dupa datin'a gintii, si pe atunci printr'o rivalitate de antaietate se sculasera cu arme unii contr'a altor'a. Puterea gintiloru, barbati'a duciloru erá egale; ci titlulu de rege facú, cá Marobodu sa fia urîtiosu la supusii sei; pe candu Arminiu, cá luptatoriu pentru libertate, erá idolulu poporului.

XLV. Deci nu numai Cheruscii si aliatii loru, acesti vechi soldati ai lui Arminiu, apucara armele; ci din regatulu lui Marobodu trecura densulu si gintile Suevice, Semnonii si Longobardii; acestu adausu i ar fi asecuratu preponderanti'a, déca Inguiomeru cu cét'a ómeniloru sei n'ar fi trecutu la Marobodu, nu din alta causa, decàtu cà betranulu unchiu se rusiná a ascultá de junele fiiu alu frateso. Ambele ostiri, sperandu si un'a si alt'a deoprotiva victori'a, se pusera in linia de bataiia, nu cum se facea odiniora la Germani in incursiuni neregularie, séu prin cete respandite; ci, prin multele batai purtate cu noi se învetiasera a se orientá dupre semnele militarie, a se razimá pre reserve, si a ascultá de comand'a duciloru. Pe candu Arminiu calare mustrá sierurile pe la care cum veniá, le laudá: *libertatea recapatata, legiunile batute, armaturele despoiate de la romani, ce si acum le au multi in mani.* Pe Marobodu din

contra ilu numiá: *„fugariu,* care nepricependuse la resboiu, a „cautatu mantuire in ascunsurile silvei Ercinice si apoi prin da„ruri si deputatiuni a cersiutu aliantia; e unu tradatoriu, unu „trabante alu Cesarului, care se cade a lu sdrobi, cu aceasi „furia, cum au strivitu pe Varu. Aduca 'si numai a minte de „atatea batai, a caroru essitu, si in cele din urma gonirea roma„niloru a doveditu de ajunsu, care din doua parti a remasu „triumfatoria in resboiu."

XLVI. Dar din parte i nice Marobodu nu se laudà mai pucinu pe sine, defaimandu catu putù pe Arminiu. Apucándu de mana pe Inguiomeru, éca, dise, barbatulu, pre care se razima tóta onórea poporuluĭ Cheruscicu; totu ce s'a facutu bine, ast'a e fructulu svaturiloru acestuia. „Arminiu e unu omu cu „capulu a mana, fora esperientia, care trage la sine glori'a altui'a, „pentru cà a suprinsu prin ĭnsielatiune trei legiuni necomplete „si pe unu duce, carele nu i cunoscéa perfidi'a, ma acest'a spre „mare dauna a Germaniei si chiaru a lui, deorace femei'a si „copilulu lui si acum jacu in sclavia. Catu pentru sine, Maro„bodu, atacatu de Tiberiu cu douesprediece legiuni, a conser„vatu nestirbita glori'a Germaniei, si mai apoi a tractatu cá „egalu cu egalu: de ceea ce nu i pare reu, caci jace in man'a „loru, a germaniloru, sa 'si aléga ce voiiescu mai bine: resbo„iulu renouitu contr'a Romaniloru, au o pace necruntata."

Pe ostirile inflacarate prin atari vorbe le mai interitá anca si alte cause proprie, caci Cheruscii si Longobardii se bateau pentru vechea gloria séu libertatea nouà, ceilalti pentru intinderea domniei. Nicĕ odata nu se isbira masse mai mari, nice odata cu unu resultatu mai plinu de indouiéla, caci de ambele parti fura batute aripile cele drepte. Se asceptá a dou'a bataia, candu Marobodu 'si trase taber'a pre dealuri. Acést'a a fostu semnu, cà densulu e celu batutu; prin trafugari pucinu cate pucinu slabitu s'a dusu la Marcomani si a tramisu soli la Tiberiu, cá sa céra ajutoriu. Respunsulu a fostu: *n'are nice unu dreptu a cere arme romane contr'a Cheruscĭloru, cari n'au datu nice unu ajutoriu romaniloru, candu se batea chiaru contr'a acestoru Cherusci.* Cu tóte aceste tramisera, cum s'a disu, pe Drusu cá sa consolideze pacea.

XLVII. In acelasi anu douesprediece cetati poporóse a le Asiei fura surpate de unu cutremuru de pamentu nopturnu; care cu catu a fostu mai neprevediutu, cu atatu si mai ucidietoriu. Mediulu de mantuire, indatinatu la atari eventualitati, scaparea la largu, acum n'a folositu nemic'a, deórace pamentulu crepanduse inghitiá pe ómeni. *Spunu cà, munti mari sa se fi cufundatu, cà pe acolo, unde mai nainte erau plaiuri sa se fi vediutu dealuri, si sa fi essitu flacare printre ruine.* Nenorocirea

cea mai mare, ce a lovitu Sardesa, trase asupr'a-si si indurarea cea mai mare, càci Tiberiu i a incuviintiatu diece milióne de sestertii si a scutit'o de darile, ce platea erariului si fiscului pe cursu de cinci ani. La rondulu alu doilea in perdere si desdaunare computara cetatea Magnesia de langa Sipilu. Si Temnos, Filadelfi'a, Egea, Apoloni, Mostene si asia numit'a Ircania Macedonica, Jerocesaria, Mirina, Cime si Tmolu fura scutite de dari totu pe acelu cursu de ani, si s'a decretatu a tramite pe cineva din senatu acolo, cá sa cerceteze in faci'a locului starea lucruriloru si sa aduca ajutoriu. S'a alesu Marcu Aletiu, fostulu pretoru, pentru cá egalitatea rangului, fiindu Asia gubernata de unu barbatu consularu, sa nu casiuneze rivalitate si prin acést'a greuitati.

XLVIII. La aceste daruri bogate, facute din partea republicei, Tiberiu mai adause si din darnici'a sa personale, daruindu bunurile, reposatei fora testamentu, ale Emiliei Musa, cele ce se pretindea pentru fiscu séu cass'a principelui, daruindule, dicu, lui Emiliu Lepidu, carele se credea a se trage din acésta familia; totu asia si ereditatea lui Patuliu, a unui cavaleru romanu bogatu, (macaru cà si insusi principele erá pusu intre coereditori) o dede lui Marcu Serviliu, caci i venise la cunoscintia, cà acest'a erá petrecutu cá legatariu intr' unu codicilu de data mai veche, dechiarandu la acést'a ocasiune: *se cade sa ajutamu cu bani nobilitatea acestoru ómeni.* Nice odata n'a primitu elu ver o ereditate, fora numai candu se credea indreptatitu la aceea prin relatiuni de amicitia. Pe necunoscuti si pe aceia, cari din mania catra ai sei, faceau pe principele ereditoriu, i departà de la sine. Preste totu vorbindu Tiberiu, precum ajutá elu saraci'a barbatiloru ónesti necasiunata prin culp'a loru; asia tocma departà séu i lasà sa esse de buna voii'a din senatu pe risipitori si pe cei scapatati prin purtarile loru cele rusinóse cum a facutu cu Vibidiu Varrone, Mariu Népote, Appiu Appianu, Corneliu Sulla si cu Cuintu Vitelliu.

XLIX. Pe timpulu acést'a Tiberiu inchinà unele temple, stricate prin vechime séu focu, ce se incepusera a se edificá desnou anca de Augustu; unulu lui Liberu si Liberei si Cererii langa cerculu massimu, ce lu promisese dictatorulu Aulu Postumiu; totu in acelu locu altulu ilu santi Florii, fostu edificatu de edilii Luciu si Marcu Publicii; alu treilea a fostu templulu lui Janu in térgulu verdetiuriloru séu legumiloru, ce lu facuse Caiu Duiliu, celu antaiu romanu, care se batuse pre mare cu resultatu fericitu, si meritase triumfu nauale asupr'a Peniloru. In fine unu templu la Sperantia fu inchinatu din partea lui Germanicu; acestu templu l'a fostu promisu Atiliu in acelasi resboiu.

L. Intr'aceea legea relativa la maiestate prindea totu mai tare la radecini. Unu denuntiatoru o convocà contr'a Apuleiei Varitia, nepóta a surorii lui Augustu, acusand'o ca 'si ar fi batutu jocu prin vorbe injuratórie de Augustu, de Tiberiu si de mam'a acestuia, si cá o consangenia ce erá Cesarului a fostu dovedita de adulteriu. *Incatu pentru précurvia s'a vediutu a fi de ajunsu legea Julia.* In privinti'a crimei de lesa-maiestate a poftitu Tiberiu ca sa se faca destingere: sa fia pedepsita pentru cate va fi vorbitu reu de Augustu; celeà ce le o fi dîsu contr'a persónei sale elu nu voiiesce a se trage la judecata. La intrebarea consulului: cà necuvientiele, facute mamei lui cum le privesce, a tacutu, 'ma in a dóu'a dî a senatului s'a rugatu si in numele mamei si, cá la nemine sa nu i se impute de crima ver ce vorba ar fi dîsu necuviintiósa contr'a ei. In modulu acest'a a scapatu' elu pe Apuleia de legea maiestatii. Era adulteriulu, cerù sa se pedepséasca mai aspru: *cá adeca, dupre essemplulu parintiloru, sa se departeze de consangenii si la dóue sute de mile.*

LI. Asupr'a alegerii pretorului in loculu lui Vipsaniu Gallu ce murise cu mórte s'a redicatu cérta. Caci Germanicu si Drusu (caci si ei pe atunci erau in Roma) favorizau pe Hateriu Agrippa, consangeniu lui Germanicu: altii din contra sustieneau; cá sa se prefire aceia dintre candidati cari au copii mai multi, ceea ce si legea cere. Se bucurá Tiberiu cà senatulu siovaiesce intre fiii lui si intre lege. Fora indouiala legea fù vincita, dar nu indatà si numai cu pucine voturi, in modulu cum legile nóstre se calcau pe candu erau in vigóre.

LII. In acelasi anu s'a inceputu resboiulu in Africa; ducele inimiciloru erá Tacfarina. Acest'a, Numidu de nascere, de ócamdata servi in taber'a romana intre trupele ajutatórie, apoi trafugariu, adunà mai antaiu in giuru de sine vagabondi si lotrii de drumu cá sa fure si sa predeze; apoi dupre datin'a militara i dispuse in cete si turme, si in fine fù privitu nu cá capitanu de lotri, ci cá duce alu Musulaniloru. Acésta ginte putinte asiediata pe langa desiértele Africei, pe atunci anca fora nice o cultura de cetati, apucà armele si atrase in resboiu si pe Maurii vecini. Si acestia avea unu duce, pe Mazippa; ostirea s'a impartitu asiá, cá Tacfarina pe barbatii cei alesi si inarmati, cá Romanii sa i contiena prin tabera, sa i invetie la disciplina si la ascultare de comanda, éra Mazippa cu trupele usioru armate sa respandésca inpregiuru focu, ucidere si terôre. Ei sculasera si pe Cinitiani, o ginte brava, pe candu Furiu Camillu, proconsulu in Africa, contrase legiunea si cati soci avea supt stéguri la unu locu si i duse contr'a inimicului; o céta pucinu numerósa in asemenare cu multîmea Numidiloru si a Mauriloru:

cu tóte acestea de nemic'a nu erá mai ingrigeatu, cá de casulu cá nu cumva inimiculu de frica sa se ferésca de resboiu; prin sperantia ca voru vinci ei a trebuitu sa i aduca acolo cá sa fia vinciti. Deci 'si asiedià legiunea in centru, coortile cele usióre si celea dóua sçadróne de calareti pe la aripi. Tacfarina primì bataiia; Numidii fura batuti, si in modulu acest'a famili'a Camilliloru dupa unu cursu atatu de lungu de ani a ajunsu érasi la onórea militara. Caci de candu cu acelu mantuitoriu alu Romei si de la fiiulu seu Camillu laud'a militara trecuse la alte familie. Si acest'a despre care vorbimu aci, trecea de unu nebelicosu. Tiberiu cu atatu mai inclinatu s'a aratatu a lu inaltiá cu laude in senatu. Parintii i decretara insemnele triumfalie, ceea ce lui Camillu modestu, cum erá elu in viati'a sa, nu i s'a intorsu spre nice o periclitare.

LIII. In anulu urmatoriu Tiberiu a devenitu pentru a trei'a data consulu, Germanicu pentru a dóu'a óra. Germanicu anse intrà in posesiunea acestei demnitati in Nicopoli, o cetate in Achaia, unde venise pre tiermurii Illiricului, dupa ce visitase pe frateso Drusu in Dalmatia. Pre marea Adriatica si apoi pre cea Ionica a patitu o navigare nepriintiósa, din care causa a petrecutu cateva dîle cu repararea flotei. Totu de odata a inspectionatu elu si sinurile renumite prin victori'a dela Actiu, monumentele inchinate de Augustu si taber'a lui Antoniu, cu care ocasiune 'si renvià in sine memori'a stramosiloru sei. Caci, cum amu dîsu, Augustu i a fostu unchiu, Antoniu mosiu, si asiá i se infaciasiá in ochii mintii lui o icóna de eveneminte triste si totu de odata imbucuratória. De aci a venitu la Atena, catra acésta cetate veche si sócia a aratatu respectulu intrandu intr'ens'a numai cu unu lictoru. Grecii ilu primira cu onórile cele mai destinse, declamandu i vorbele si faptele stramosiloru sei, spre a dá lingusirii si mai mare lustru.

LIV. Germanicu dela Atena pasà la Eubea si de aci la Lesbu, unde Agrippina i nascù pentru cea din urma óra pe Julia. Apoi a cercetatu estremitatile Asiei, cetatile Traciei Perintulu si Bizantiulu, apoi angustiele Propontidei si gur'a Pontului, aprinsu fiindu de dorulu de a vedé locurile vechi de renume istoricu. Totu de odata in trecere impacà provinciele desecate prin certe interne séu prin nedreptatirile magistratiloru. Revertinduse voiiá sa védia si misteriele Samotraciloru; dar venturile de nordu i zadarnicira tóte opintirile. Deci se duse sa cerceteze Troia si cate erá demne de cunoscutu prin schimbarea sortii si se refereau la leaganulu gintii nóstre. Apoi pluti de a lungulu Asiei, s'abatù la Colofona, cá sa intrebe oraclulu lui Apolline din Clari. Aici nu e o femeia cá in Delfi, ci unu preotu din familie anumite, si mai alesu chiamatu din

Miletu, care, dupa ce se incunosciintiaza numai despre numerulu si numele celoru ce lu intréba de fiitoriu, se cobóra in pescera si bea din ap'a fontanei cei secrete. Si apoi, desi de ordinariu lui literile si poesi'a su straine, totusi dá respunsuri in versuri regulate asupr'a lucruriloru, ce si le a conceputu fiacare in mintea sa. Se vorbiá, ca acestu preotu ar fi prorocitu lui Germanicu in termini opaciti, dupre datin'a oraclului, o mórte prematura.

LV. Ma Pisone pentru cá sa se apuce catu mai rapede de punerea in lucrare a proiepteloru sale dojeni printr'o cuventare aspra pe Atenianii, spaimentati prin intrarea lui cea sgomotósa lovindu costisiu si pe Germanicu: *Cà acest'a ar fi onoratu cu pré mare amicabilitate nu pe acei Ateniani, ce s'au nimicitu prin atatea desastre; ci pe o adunatura de natiuni. Ei au fostu socii lui Mitridate contr'a lui Sulla, socii lui Antoniu contr'a indieitului Augustu.* Le mai imputà elu loru si trecutulu: cum fura nenorociti in luptele contr'a Macedoneaniloru, si catu de violenti contr'a concetatianiloru. Mai erá elu amaritu contr'a cetatii si din mania personale, cà adeca in urm'a rugatiuniloru sale n'au iertatu pe unu órecare Teofilu osînditu de ariopagu pentru crim'a plastografiei. De aci plutindu iute printre Ciclade pre o cale mai scurta ajunse la insul'a Rodu pe Germanicu, caruia nu i erá ascunsu ce curse i se intindu. Ma cu tóte acestea Cesarele se purtà cu atat'a marinimia, incatu acest'a, candu o furtuna trantise intr'unu abisu de pétra pe acel'a, si perirea inimicului s'ar fi pututu ascrie la intemplare, tramise totusi naui, cá prin a aceloru ajutoriu sa lu mantuiasca din periclu. Ma nice prin acést'a imbladitu Pisone, fora de rabdare de a intardiá macaru o dî, lasà pe Germanicu si i apucà inainte. Dupa ce a ajunsu in Siria la legiuni, tréb'a cea mai antaia i a fostu cá sa castige armat'a prin dari de bani si prin intrige. Imbracieséza cu favórea sa pe cei mai de josu dintre legionari; caséza pe centurionii cei betrani, pe tribunii cari sustieneau disciplin'a prin asprime, si i inlocuesce prin ómenii sei séu prin ómenii cei mai de nimica. Autoriséza lenea in tabera, desfreulu prin cetati, viati'a vagabunda, labartiata a soldatiloru pe la tiéra; scurtu deorganiséza ostirea pana la acelu gradu, cà vlogulu de rendu ilu numea pe densulu *tatalu legiuniloru.* Nice Plancina chiaru nu s'a contienutu intre marginile ouviintiei de femeia, ci s'aflá de facia la essercitiele cavalerimii, la mustr'a coortiloru, versandu contr'a Agrippinei, contr'a lui Germanicu vorbele cele mai injuriόse. Insusi si dintre soldatii cei cu simtiemente loiali s'au aflatu unii cari o ascultara de buna voiia la rele, caci se latise pe ascunsu faim'a cà asiá e voii'a lui Tiberiu, a imperatorului.

LVI. Le sciá acestea Germanicu, lui anse i pasá mai tare, cá sa se grabésca la Armenia. Prin natur'a loru si positiunea geografica Armeanii au fostu pentru Romani din vechime nisce supusi suspecti; tiér'a loru, fugindu dealungulu provincieloru nóstre, se stinde departe pana la Media; asiediati intre imperiele cele mai mari, sunt mai totu deun'a incerte intre sine din ur'a contr'a Románilorn, din pism'a contr'a Partiloru. Pe acelu timpu n'aveau rege, caci gonisera pe Vonone: dar favórea natiunii se incliná catra Zonone, fiiulu lui Polemone regelui din Pontu; caci acel'a din copilaria, imitandu datinele si portulu Armeanilora, castigase prin venatoria, daré de ospetie si alte placeri de a le barbariloru charitatea primariloru cá si a plebii. De aceea Germanicu i puse pre capu insemnele regesci, in cetatea Artasata, cu consentiementulu nobilimii incungiuratu de poporu numerosu. Cei de facia i se inchinara cá la unu rege si lu salutara de Artassia, care nume ilu pusera de la capitala. Éra Capadocia prefacuta in provincia a capatat'o Cuintu Veraniu in calitate de legatu. Din darile regesci s'au mai scadiutu unele, cu intentiune cá sa destepte speranti'a catra o domnia mai blandá supt Romani. Preste Comageni, cari atunci pentru prim'a data cadiura supt aministratiune de pretoru, fú pusu mai mare Cuintu Serveiu.

LVII. Germanicu, macaru ca impacase tóte relatiunile cu socii cu fericire, totusi nu avea bucuria, pentru sumeti'a lui Pisone, carele contr'a ordinului, cá sa aduca insusi au fiiuso o parte a legiuniloru la Armenia, a negrigitu si un'a si alt'a. Abea in Cirru in taber'a de iernatu a legiunii a X. se intîlnira, cu facia constrinsa, Pisone cá sa nu apara timidu, Germanicu ameniintiatoriu; si acest'a, cum spusei, erá mai blandu. Ma amicii, vicleni intru a atîtiá ur'a, essagerau adeverulu, adausera mintiuni, inculpandu in moduri varie pe Pisone, pe Plancina si pe fiii acestor'a. In cele din urma, facia cu cativa intimi, Germanicu s'adunà pentru o convorbire cu Pisone, asiá cum o dictéza mani'a si prefacatori'a. Pisone respunse prin escusatiuni aroganti, si se despartira cu ur'a data pre facia. Dupa acést'a Pisone s'aratá raru in siedintiele de judecata la Cesarele; si déca se intemplá sa fia facia, se dechiará cu mania si contradîcendu. S'a audîtu essindui din gura si vocea, candu la unu ospetiu, datu de regele Nabateiloru, se oferira pentru Germanicu si Agrippina cunune de auru grele éra pentru Pisone si ceilalti mai usióre, acést'a: *Acestu ospetiu se dà la unu fiiu alu principelui romanu, éra nu la unu fiiu de rege alu Partiloru.* Cu acést'a aruncà josu corón'a si vorbì multe contr'a lucsului; desi acésta insulta amara erá indreptata asupr'a lui Germanicu, acest'a totusi le suferì.

LVIII. Intr'acestea sosira soli de la Artabanu, regele Partiloru; ei fura tramisi, cá sa rechiame aminte *amicitia si aliantia* cu Romanii; ei dechiarara: *ca Artabanu poftesce, cá sa se renoiiésca alianti'a, si cà in onórea lui Germanicu se invoiièsce a i essi inainte pana la rip'a Eufratului. Pana atunci cere, cá sa nu tiena pe Vonone in Siria, pentru cá sa nu rescóle pe capeteniele gintiloru vecine prin misionari.* Germanicu respunse, cu privintia la alianti'a dintre Romani si Parti, cu demnitate; in privinti'a venirii regelui si a onórei déstinate sie-si, cu cuviintia si modestia. Vonone fú stramutatu la Pompeiopoli, cetate maritima. Acést'a s'a facutu nu numai la rugatiunea lui Artabanu, ci si pentru cá sa amarasca pe Pisoné, naintea caruia stá fórte bine acela pentru multele servitia si daruri facute Plancinei.

LIX. Supt consulii Marcu Silanu si Luciu Norbanu, Germanicu purcede la Egipetu, cá sa cunósca anticuitatile; ma supt pretestu, cà are tréba in acéstá provincia. Prin deschiderea magazineloru de grane a facutu sa mai scada pretiulu la bucate, si in multe 'si conformà purtarea cu gustulu plebii, essiá fora garda, cu pitiórele neacoperite, in portu cá alu Greciloru, dupre essemplulu lui Publiu Scipione, care, cum e sciutu, facù asemine in Sicilia, desi resboiulu cu Penii curgea anca in tóta furi'a lui. Tiberiu desaprobà prin cuvinte blande portulu si purtarea lui; ma ilu dojenì aspru fórte, caci contr'a asiedamentului lui Augustu, calatorisé la Alessandri'a fora licentia de la principele. Caci Augustu, intr'alte secrete ale domniei, proprise pe senatori séu pe cavalerii romani ilustri de a intrá fora ordinu in Egipetu, a carui aministratiune o reservase pentru sine, din acea politica: cá nu cumva nescine sa strimtoreze cu fóme Italia, care punendu mán'a pe acésta provincia, ce e cheia pe uscatu si mare, sa o sustiena cu pucina garnisóna contr'a celoru mai mari ostiri.

LX. Dar Germanicu, care anca nu sciá, cà acésta calatoria i se tiene de reu, pluti pre Nilu in susu, plecándu din Canopu. Acestu opidu ilu edificasera Spartanii, pentru cà aci erá inmormentatu gubernatorulu de naue Canopu, pé timpulu candu Menelau, tendiendu spre Grecia, fú manatu in mare si tiéra contraria, in Libia. De aci apoi cercetà gur'a vecina a riului inchinata lui Erculé, despre care locuitorii pamenteani dícu: cà s'a nascutu la densii si cà e celu mai vechiu; cà aceia, cari mai tardiu facura fapte asemine de mari, se numira dupre numele lui. Apoi a luatu la vedere remasitiele cele gigantice ale Tebeloru celoru vechi. Se mai aflá anca pre massele gramadite de petre litere egiptene, cá monumente a maririi trecute. Unulu din betranii preoti, provocatu a esplicá scriptur'a patriotica, dechiarà: „odinióra locuira aci siepte sute

„de mii de barbati de resboiiu; cu acésta armata cucerì regele „(Faraonulu) Ramses Libia, Etiopia, imperiulu Mediloru si alu „Persiloru, Bactriana si Scitia, precum si tóte tierele locuite de „Siriani, Armeani, si vécinii Capadociani, colo pana la marea „Bitinica, ici pana la cea Licicà.“ Se citea si tributele impuse gintiloru, ponderea aurului si a argintului, numerulu armeloru si alu caiiloru, darurile templeloru, osulu de elefantu si odórale; mai incolo catatimea de bucate si de alte trebuintióse la nutrire ce avea sa dea fiacare ginte; dari totu asiá de mari cá cari le impune acum forti'a Partiloru séu domni'a Romaniloru.

LXI. Atentiunea lui Germanicu s'a mai indreptatu si asupr'a altoru minuni, intre cari celea mai insemnatórie au fostu: statu'a de pétra a' lui Memnone, carea, atinsa de radiele sórelui, dá din sine unu tonu vocalu; apoi piramidele, ce se inaltiau cá si nisce munti, respandite printre nisipuri abea amblate, lucruri acestea de regi facute pe'ntrecute; si lacuri sapate in pamentu, cá sa priméscа apele versate de Nilu, mai incolo angustii si abisuri, a caroru profunditate nu s'a pututu mesurá de nici unu cercatoriu. De aci venì elu la Elefantine si Siene, vechile margini a le imperiului Romanu, carele acum se intinde pana la marea rosia.

LXII. Pè candu Germanicu 'si petrecea vér'a visitandu mai multe provincie, Drusu si capatà nu pucina gloria, semenandu printre Germani discordia, asia cá Marobodu, deja frantu, sa fia perseoutatu pana la stingere. La Gottoni erá unu june nobilu cu numele Catualda, fugaritu ore candu de puterea lui Marobodu, si atunci, candu acest'a se clatiná, aprinsu de cutezarea a 'si resbuná. Acest'a cu putere numerósa intra in tièr'a Marcomaniloru, si, dupa ce corumpe pe primari, cá sa tréca in societatea sa, erumpe in palatiulu regescu si in casteiulu asiediatu in apropiere. Aci erá depositoriulu Suediloru pentru vechile prede, si aci s'aflara vivandiere si negotietori de prin provinciele nóstre, pe cari libertatea negotiului, apoi poft'a castigului, si in fine uitarea de patri'a ii dusese din locuintiele patriotice in tiera straina.

LXIII. Lui Marobodu, parasitu din tóte partile, nu i mai remase alta scapare, decatu indurarea lui Tiberiu. Trecendu Dunarea pe acolo, pe unde spala provinci'a Noricu, scrise lui Tiberiu, nu cá unu fugaritu si rugatoriu, ci cá unúlu, ce 'si aduce aminte de marirea s'a de mai nainte, cum adeca elu, *rege stralucitu, odinióra a fostu chiamatu de multe popóra; dar a preferitu amiciti'a romana.* Cesarulu i a respunsu: *cà in Itali'a va avé locuintia securatà si onorata, déca va vré sa rémana; éra déca pentru interesele lui ar fi mai bine in altu locu, se va puté duce cu acea securantia, cum a venitu.* De

alta parte dise in senatu: *cà nice Filipu Atenianiloru, nice Pirru si Antiochu poporului romanu n'au fostu mai infioratori.* Mai esiste cuventarea, in care Tiberiu demustra laudanduse: *in ce a statu marimea acelui barbatu, catu de mare a fostu violenti'a gintiloru supuse acelui'a, ce inimicu apròpe Italiei a fostu, si ce politica a intrebuintiatu insusi, pana sa lu pérda.* Intr' aceea Marobodu se tienéa internatu la Ravena, si lu aratá òrecum Svediloru, amenintiandu i, cà lu voru restabili pre tronu, indata ce ei 'si voru uitá de sine facia cu romanii. Ma in cursu de optuspredièce ani elu nu 'si a scosu pitiorulu din Itali'a, si a imbetranitu, cadiutu din marire, pentru cà 'si iubise pré multu viati'a. Totu acea sòrte rea a avutu si Catualda si nu mai bunu refugiu. Peste pucinu gonitu de puterea Ermunduriloru supt ducele Vibiliu, fu primitu si dusu la Foru-Julianu, o colonia in Gallia-Narbonense. Pe barbarii, ce insocisera pe unulu si pe altulu, cá prin amestecu sa nu turbure provinciele liniscite, i asiediara dincolo de Dunare intre Maru si Cusu, punendu rege preste dènsii pe Vaniu din gintea Cadiloru.

LXIV. De òrace in acelasi timpu veni scirea, cà Germanicu a datu Armeaniloru de rege pe Artassia, decretara parintii lui Germanicu si Drusu: *cá sa intre in Rom'a cu ovatiune séu in triumfulu celu micu.* Se facura si arcuri de triumfu pe la laturele templului lui Marte Resbunatoriulu [1]) cu statuele Cesariloru; si Tiberiu simti mai mare bucuria, cà intarise pacea prin intielepiune, decatu, candu ar fi finitu resboiiulu prin armata. Deci si pe Rescuporide, regele Traciei, ilu ataca cu apucaturi diplomatice. Peste intrég'a acea natiune domnise Remetalce. Dupa mòrtea lui Augustu, lasà o parte a Traciei lui Rescuporide fratele, alt'a lui Coti, fiiulu aceluia. Prin acèsta impartire cadiù in partea lui Coti campurile, cetatile si ce se marginea cu Grecii; totu ce erá necultivatu, silvaticu si invecinatu cu inimicii, venì in posesiunea lui Rescuporide. Asia erá si naturele regiloru: acel'a blandu si placutu, acest'a crudu, poftitoru de avere si nesociabilu. De ocamdata ei traiau intr'o unire falsa; dar curendu Rescuporide trecù preste marginile tierei sale, cuprinse si partea lui Coti facendu fortia restitorului, mai cu reserva supt Augustu, de care, fiindu' ca elu a fostu intemeietoriulu ambeloru regate, se temea cá de resbunatoriu, déca nu i va respectá fapt'a. Ma cum 'a auditu despre schimbarea principelui, tramise cete de lotri, dirimà castele si deschide resboiiulu.

---

[1]) Martis Ultoris, edificatu de Augustu, langa forulu seu, intre Cuirinalu si Capitolu, in urm'a unei promisiuni (votu) relativu la resbunarea asupr'a ucidietoriloru lui Cesaru.

LXV. Nemic'a nu insuflá lui Tiberiu o grige mai temetória cá turburarea ordinii stavirite. Alese deci pe unu centurione, cá sa spuna regiloru, cá sa nu 'si decida cért'a prin arme, si Coti numai de catu 'si demisionà trupele ajutatórie, ce le pregatise. Rescuporide, faciarindu stemperantia, poftesce: *cá sa se adune la unu locu, caci puntele de certe se potu impacá prin vorbire.* Nice cà stetera la indouiala timpu multu in privinti'a tempului, a locului si conditiuniloru de invoiire, pentru cà Coti din buna voiintia, Rescuporide din perfidia concese si primi tóte. Rescuporide, pentru cá sa sigileze, cum dicea elu, legatur'a de pace, si printr' unu ospetiu, prelungindu pana aduncu in nópte veseli'a, mancarea si beutur'a de vinu, pune cá sa bage in fera pe Coti, ce nu se asteptá la acést'a, provocanduse in surd'a la santiania demnitatii de rege, la dieii comuni ai familiei si la dreptulu ospitalitatii. Apoi, dupa ce Rescuporide a pusu man'a pre tóta tier'a Traciei, scrise lui Tiberiu: *cà i s'au intinsu curse, ma densului le a prevenitu.* Totu deodata supt pretestulu unui resboiiu cu Scitii si Bastarnii sè mai intariau trupe de pedestri si calareti.

LXVI. Rescrisulu fù de cuprinsu móle: „Déca nu va fi „la medilocu nice o insielatiune, se póte lasá pre nevinovati'a „sa; de almintre nice insusi, nice senatulu nu voru decretá ne„mic'a in meritulu dreptului séu a nedreptului inainte de a se „cercetá caus'a; prin urmare dupa liberarea lui Coti sa purcéda „la Roma, pentru cá sa se spele de uritiunea crimei." Acésta epistola a tramis'o la Tracia Latiniu Pandusa propretorulu Mesiei, prin soldatii ce aveau a primi pe Coti. Rescuporide, siovaindu intre frica si mania, a voiitu mai bine a fi culpasiulu unei crime implinite, de catu numai incepute. Deci pune sa ucidia pe Coti si minte: *cà acel'a s'a ucisu pe sine de buna voiiá.* Dar Cesarulu totusi nu s'a abatutu de la artele politicei sale ce i placea, si a tramisu dupa mórtea lui Pandusa, pe care Rescuporide ilu dechiarase de inimicu alu seu, pe Pomponiu Flaccu, barbatu servitu in militia, ce erá in strinsa legatura de amicitia cu regele, si cá atare cu atatu mai bunu de a lu insielá, chiaru din caus'a acést'a cá gubernatoru a lu Mesiei.

LXVII. Flaccu trecendu in Tracia induplecà prin promisiuni forte mari pe regele, de si acest'a temporizá cumpanindu 'si crimele a veni in garnisón'a Romana. Aci supt aparanti'a onórii ilu incinse cu o garda tare; tribunii, centurionii ilu in demna, ilu svatuescu, cá sa mérga mai incolo; si cu catu inaintá mai multu, cu atatu, i descopere si mai chiaru cà elu e captivu si apoi vedienduse ca n'are incatro ajunse in Roma. Acusatu in senatu din partea socier lui Coti, se osindesce: cá sa fia tienutu departe de regatulu seu. Tracia se imparte intre Reme-

talce fiuso despre care s'a constatatu cà a fostu contrariu planuriloru tataneso, si intre fiii lui Coti. Si deórace acestia nu erau anca maioreani, li s'a datu cá intre-regentu Trebelienu Rufu, fostu pretoru, dupre essemplulu stramosiloru, cari tramisesera la Egipetu pe Marcu Lepidu, cá tutore alu copiiloru lui Tolomeiu. Rescuporide a fostu dusu la Alessandria; si apoi aci, pentru cà a cercatu sa fuga, séu ca acésta crima numai i s'a plasmuitu, s'a ucisu.

LXVIII. Totu pe acestu timpu s'a cercatu si Vonone, carele, cum am disu, s'a fostu internatu in Cilicia, corumpendu custodiele sa fuga la Armenia, de aci in tiér'a Albaniloru si a Eniochiloru, si la regele Scitiloru, consangeniulu seu. Supt pretestu de venatória se departà de la tiermurii marii si apuca pre locuri neamblate prin silve. Prin agerimea calului seu a ajunsu curentu la riulu Piramu, a caruia punti, locuitorii din apropiere le stricasera audiendu de fug'a regelui; éra vadu de trecutu nu erá. Deci Vibiu Frontone, prefectu de calaria ilu prinde la rip'a riului si lu léga. Apoi Remniu, unu soldatu evocatu care mai nainte i erá datu regelui de custodia i lu strapunse cu sabi'a, casi apucatu de mania. Acést'a a intaritu credinti'a, cà elu, ca complice a fugei de temere cá sa nu fia descoperitu, a ucisu pe Vonone.

LXIX. Era Germanicu revertinduse din Egipetu a gasitu tóte regulamentele, ce le facuse pentru legiuni si cetati, desfiintiate séu esecutate in sensu contrariu. De aci imputatiuni violenti contr'a lui Pisone, si totu asia de amare cele ce le facea acel'a contr'a Cesarelui. Dupa acést'a Pisone s'a determinatu a se duce din Siria. Ma apoi fù retienutu prin betegirea lui Germanicu; si aflandu ca s'a insanatosiatu, cà se facu rugatiuni pentru viati'a lui, tramise lictori ca sa turbure victimele si pregatirile de sacrificiu si pe plebea Antiochiana ce s'adunase la serbatoria. Apoi se duce la Seleucia, asteptandu resultatulu morbului ce apucase desnou pe Germanicu. Incredintiarea cà Pisone i a datu veninu adaugea la violenti'a puterii destructóre a morbului. Si in adeveru se gasira remasitie de trupuri de ómeni morti desgropate din podeno si pareti, formule incantatórie (séu farmecatore), blasteme si numele lui Germanicu insapatu pe table de plumbu, cenusia de membre corporali pe diumatate arsa si infectata de sange negru si alte cobiri rele, prin care se crede a se dá la puteri infernali sufletele. Totu deodata se acusáu misionari de ai lui Pisone, cà stau spionandu progresulu reului.

LXX. Germanicu primi aceste fapte totu cu asia mania mare, cu cata temere ingrigita. „Déca si pragurile i se impresóra déca e sa 'si dea sufletulu inaintea ochiloru inimiciloru „apoi ce se va intemplá cu soci'a sa cea demna de géle ce cu

„betii sei copii anca mici? Se paru aceluia ca lucra incetu „veninurile; i este tare si dà dioru cá sa aiba numai singuru „provincia si legiunile. Dar Germanicu anca n'a ajunsu pana „la atat'a slabitiune, si resplat'a uciderii nu va fi a ucidietoriului." S'apuca de i scrie o epistola, prin care i anuntia cà intre densii nu mai essista nice o amicitia. Multi mai adaugu, cà i ar fi datu ordinu, *cá sa parasésca provinci'a.* Si Piso nice cà a intardiatu a da ventu nauiloru; dar 'si trahana totusi cursulu, pentru cá sa se rentorca din apropiere, déca mórtea lui Germanicu i va fi deschisu Siria.

LXXI. Cesarele avù pentru momentu sperantia. Ma curentu simtiendu a i se impuciná puterile candu i s'a apropiatu or'a, vorbi amiciloru ce lu incungiurau asia: „Déca asi fi fostu „lovitu de sórtea comune atunci si durerea contr'a dieiloru ar fi „fostu drépta, cà me rapescu parintiloru, copiiloru, patriei in „flórea junetieloru printr' o mórte prematura. Éra acum sa „peru de foradelegea unui Pisone si a Planeinei; primiti ultimele „rugatiuni in pepturile vostre. Spuneti tatalui, fratelui prin ce „amaratiuni sfasiatu, prin ce curse impresuratu mi finii o viatia „démna de compatimire prin mórtea cea mai rea. Cei ce sperantiele „mele, cei ce legatur'a sangelui i alipiá de ursit'a mea, chiaru si „aceia cari urau pe Germanicu in viatia, voru plange odata pe acel'a „ce a fostu in flóre, pe acel'a care a scapatu intregu din atatea „resbele dar care a cadiutu prin intrigile viclene a le unei „muieri. Veti avé voi locu de geluitu la senatu, de invocatu „legile. Nu e acea datoria cea mai antaia a amiciloru de a „plange cu lacrime indesiertu pe mortu, ci de a si aduce a „minte de voii'a ultima a lui, de cele ce a cerutu elu cu limba „de mórte, cá sa le implinésca. Plangevoru pe Germanicu si „cei ce l'au cunoscutu; me veti resbuná voi, déca m'ati iubitu „voi pe mine pentru mine, éra nu pentru positiunea mea. Aratati poporului Romanu pe nepót'a indieïtului Agustu, pe aceeasi „socia a mea; numeratii pe cei siesse copii. Indurarea si „compatimirea va fi cu acusatorii. Si déca voru plasmui mandate scelerate, ómenii nu le voru crede, séu nu le voru iertá." Amicii apucandu man'a murindului, jurara cà mai curentu 'si voru dá sufletulu, de catu se voru lasá de resbunare.

LXXII. Apoi intorsu spre socia ,*o jura pe memori'a sa pe copiii ce i au impreuna, ca sa lase falosi'a, sa'si plece barbati'a inaintea lovitureloru ursitei, si intorsa in Roma sa nu interite prin rivalitate dupa domnia pe cei mai putinti.* Acestea le vorbi in audiulu tuturoru altele in secretu; prin cea ce, cum se crede arátá temerea de Tiberiu. Nu multu dupa acést'a apoi se stinse spre durerea si gelea provinciei si a natiuniloru de prin giuru. Pe elu ilu geluira natiunile si regii straini;

atat'a i a fostu amicabilitatea catra aliati si regi, blandeti'a catra inimici. Venerabile la facia ca si la vorbire, sciù a tiené marirea si grautatea rangului supremu, ferinduse de invidia, cá si de arogantia.

LXXIII. Ingropatiunea'i fora icónele familiei si pompa straluci numai de. radiele gloriei si de suvernirulu virtutiloru sale. Erau cari, dupre forma, etate, felulu mortii, si pentru apropierea locului unde 'a muritu, ilu asemenau cu Alessandru celu mare si cu ursit'a acestuia, dicendu, cà ambii frumosi la statura[1]) trecuti abea preste treidieci de ani se stinsera prin intrigile familiei loru intre ginti straine, dar cà Germanicu erá dulce catra amicii sei, cumpatatu in placeri, credintiosu datoriei maritisiului, tata de copii legiuiti, fù totu asia de mare resboinicu si desi n'avea aceeasi cutezare, si cà déca n'a adusu Germaniele prin atatea victorie deculate la deplina ascultare, a fostu impedecatu. De ar fi fostu elu monarcu, cu titlu si cu dreptu de rege, elu cu atatu mai securu ar fi egalatu glori'a militara a lui Alessandru, cu catu ilu intrecea prin indurarea, stemperanti'a si alte virtuti frumóse a le sale. Mai nainte de a i se arde corpulu, fù espusu desbracatu in forulu din Antiochia, unde i s'a fostu alesu loculu de inmormentare. De a purtatu semne de inveninare pucinu s'a constatatu. Caci care cum 'i dîcea séu compatimirea cu Germanicu, si suspitiunea conceputa de mai nainte, séu tienérea cu Pisone, asia variá si parerile asupr'a inveninarii.

LXXIV. Dupa acestea intre legati si din senatori intre alti cari erá de facia s'a tienutu svatu: *cà pe cine sa puna prefectu preste Siria;* si deorace ceilalti aspirau mai pucinu la acést'a, cestiunea fù desbatuta lungu timpu intre Vibiu Marsu si Cneiu Sentiu. In fine Marsu se retrase, si o lasà lui Sentiu, carele erá mai betranu si staruiá mai tare. Acest'a tramise la Roma pe o inveninatória renumita in provincia, favorita Plancinei, cu numele Martina, in urm'a cererii lui Viteliu, si Veroniu si a altora, cari adunau dovedi de crime si formulau acusatiunea cá contr'a culpasiloru trasi deja la judecata.[2])

LXXV. Intr' aceea Agrippina, de si erá sdrobita de gele si morbósa cu corpulu, totusi fora rabdare intru tóte cate puteau intardiá resbunarea, se pune cu cenusi'a lui Germanicu si cu copiii sei pre flota, intre plansete generali, cá o femeia de fa-

---

[1]) genere insigni, este o nota de margine facuta de cineva, carele trecuse cu vederea *genus mortis* de mai susu. Caci déca in premise nu se amintesce famili'a, nu se póte dice nice in motivare. [2]) Tacitu aci imputà amiciloru lui Germanicu, cà ei cautandu dovedi de incriminare si au fostu insusitu unu dreptu, ce li s'ar fi cuvenitu numai dupà primirea pîrei loru.

milia princiara, care ieri alaltaieri erá fericita prin casatori'a cea mai frumósa, deprinsa a fi adorata si venerata, acum, a ajunsu sa pórte la sinu remasitie de mortu, nesecura in resbunare, ingrigita pentru persón'a sa, si printr'o nefericita fertilitate a pantecelui espusa la atatea loviri ale sórtii. In timpulu acest'a curierulu ajunge pe Pisone la insul'a Cos cu vestea: *cà a muritu Germanicu.* Essindu'si din pele de bucuria la acésta scire, taiia vite spre jertfire, se duce din templu in templu. Nu se scie cumpatá in bucuria Pisone, dar Plancina e anca si mai fora rusine, doriulu ce lu purtá pentru o sorore mórta, ilu schimba numai atunci cu vestminte de bucuria albe.

LXXVI. Centurionii acurati indemandu pe Pisone: *cà legiunile au cea mai viua simpatia pentru densulu; sa se revertésca la provinci'a, ce i s'a luàtu fora dreptù si acum e vacanta.* In svatulu cà ce ar fi de facutu, Marcu Pisone, fiiulu, a fostu de parerea: *cá sa se duca la Roma cu o óra mai iute:* „pana acum „anca nu s'a facutu nemic'a, ce nu s'ar puté indreptá; sa nu se „téma de suspitiuni ne fundate séu de faima desierta. Se póte „cá certele lui contr'a lui Germanicu s'a i redice ura asupr'a „capului, nu anse si pedépsa; éra apoi prin aceea cà i s'a luatu „provinci'a s'a datu inimiciloru satisfactiune. Era déca se va „intórce in Siria, si Sentiu va resistá, resbelulu civile va incepe; „catra acestea centurionii si soldatii nu voru starui pana in fine „langa partitulu seu, la cari próspet'a memoria a ducelui loru „si amórea adàncu inradecinata càtra cas'a Cesariloru preponderéza."

LXXVII. Din contra Domitiu Celere unulu din amicii cei mai intimi a i lui, vorbi: „Se cade a ne folosi de evene„minte. Pisone, nu Sentiu, e gubernatorulu Siriei; lui i su date „fascele, puterea de pretoru si legiunile. De va erumpe resbe„lulu, cine va puté cu mai mare dreptu a opune arma contr'a „la arma de catu acel'a carele a primitu autoritatea de legatu „si instructiuni anumite? Cade-se a lasá si faimeloru timpu „spre a se resuflá; de ordinariu nevinovatii cadu jertfa la ur'a „prospeta. Era din contra, déca va tiené ostirea, puterea i se „va intari, si atunci multe, ce nu se potu prevedé, se potu in„tórce prin intemplare spre mai bine. Nu cumva ne vomu grabi, cá sa ajungemu deodata cu cenusi'a lui Germanicu, pen„tru cá pe tine neascultatu si neaparatu sa te pérdia plan„setele Agrippinei si vlogulu celu nepricepetoriu la antai'a faima? „Tu ai increderea si consimtiementulu Augustei (Liviei) favórea „lui Tiberiu, desi pe secretu; si sa scii cà nemine nu plange „mórtea lui Germanicu cu mai mare emfasa, de catu aceia cari se bucura de ea."

LXXVIII. Pisone de la natura inchinatu la determinari violenti, fù trasu fora multa greutate la acesta parere. In epistol'a catra Tiberiu acusa *pe Germanicu, cà i placea pomp'a si cà erá sumetiu; cà acel'a l'a scosu pentru. cá sa i se deschida locu la intouiture, si cà insusi a primitu érasi grigea armatei cu acéa buna credintia, cu care a comendat'o si mai inainte.* Totudeodata pe Domitiu ilu pune pre o naue trirema si i dà ordinu; cá ferinduse de tiermuri, se plutésca pre largulu marii pe langa insule. Pe desertori i dispune in manipli, inarméza pe calai si vivandiari, 'si trece nauile spre contienutu, si prinde o céta de recruti, ce mergea la Siria. Regisioriloru din Cilicia le scrie, cá sa lu sustiena cu trupe ajutatórie, pe candu junele Pisone, desi disvatuise resbelulu, nu stá cu manile in sinu in tréb'a inarmarii.

LXXIX. Pe candu plutiau ei pe langa tiermurii Liciei si ai Pámfiliei se intîlnescu cu flot'a, ce ducea pe Agrippin'a, si la prim'a vedere si unii si altii amarati apuca armele; ci din temere imprumutata nu se intinsera mai departe de injurature, cu care ocasiune Marsu Vibiu provocà pe Pisone: *cá sa vina la Roma cá sa si deq séma inaintea judecatii.* Pisone respunse in bataiia de jocu: *cà elu se va infacisiá acolo, unde pretorulu, carele va cercetá despre inveninare, va determiná diu'a la acusatu si acusatori.* Intr' acestea Domitiu, ajungendu la Laodicia, cetate a Siriei, sé duse la taber'a de iernatu a legiunii a VI, caci pe acést'a o credea a fi mai inclinata spre planuri neua, dar ilu prevenise legatulu Pacuviu. Sentiu descopere acést'a lui Pisone prin epistola, ilu amonéza, *cá sa nu cerce taberile prin coruptori, nice provinci'a cu resbelu.* Pe cati i cunoscuse, cà su credintiosi memoriei lui Germanicu si contrari inimiciloru acestuia i convóca la unu locu si le spune éra si éra: *marirea imperatorelui, republic'a ensa'si o ataca acesti ómeni.* Apoi se pune in marsu cu o ceta brava si gat'a de bataiia.

LXXX. Dar nice Pisone, de si inceputele 'i luasera o directiune nefavorabile, n'a perdutu nemicu din vedere din cate i se parea pentru presentu a i promite mai multa aparare, ci ocupa unu casteiu alu Ciliciei, fórte intaritu, cu numele Celenderis. Elu adeca formase din trupele ajutatórie, ce i le au tramisu regisiorii, amestecandule cu desertori si cu recrutii ce i prinsese mai ieri dimpreuna cu sclavii Plancinei o legiune completa la numeru. „Pe elu, cá legatu alu Cesarelui, asia martu„risiá, ilu scotu din provinci'a, ce i a fostu dat'o acel'a, nu le„giunile (caci elu vine aci dupa cererea loru), ci Sentiu, care „'si acopere ur'a privata supt nisce incriminari mintiunóse. N'au „decatu sa se puna in linia de bataiia, militarii de supt Sentiu „nu se voru bate, cum voru vedé pe Pisone, numitu de ei odata

„tatalu legiuniloru, carele, déca e vorb'a de dreptu, e mai tare, „déca de arme, nu va fi fricosu." Apoi 'si insira trupele dea-lungulu fortificatiuniloru casteiului pre unu dealu inaltu si abructu: cele alalte erau acoperite de mare. Contr'a lui stau veteranii, sustienuti de reserve. De o parte barbati'a ómeniloru, de alt'a asprimea locului, ma aci nice bravura, nice sperantia, nice macaru arme, ci numai de celea tieranesci, facute in pripa pentru trebuintia. Candu a ajunsu tréb'a la incaieratulu maniloru numai atat'a á fostu indoiala despre essitu, pana candu coortile se suira pre dealu. Cilicianii intorcu spatele si se inchidu in casteiu.

LXXXI. Intr'aceea Pisone s'a incercatu indesiertu a pune man'a pe flot'a, ce asteptá in apropiere. Intorsu in casteiu de acolo s'apucá de pre muri, candu vaietanduse, candu chiamandu pe fiacare pe nume, promitiendule daruri, cá sa i revolteze; si in adeveru a facutu atat'a, cá unu semniferu din legiunea a VI. sa tréca la densulu cu steagulu. Atunci Sentiu numai decatu pune sa *cante din cornuri si trimbitie, sa mérga asupr'a murului de pamentu, sa asiedie scarele, cei mai bravi sa se suie, ceialalti sa arunce din tormente lance, petre si facle aprinse.* In fine cerbici'a lui Pisone se franse; *s'a rugatu, cá, dupa ce va depune armele sa i fia iertatu a remané in casteiu pana candu Cesarulu va decide cui sa se lase gubernarea Siriei.* Care conditiuni nu i s'au primitu, si nimic'a altu nu i s'a acordatu decatu naui si o calatoria supt garda pana la Roma.

LXXXII. Ma in Roma, dupa ce s'a latitu faim'a despre betegirea lui Germanicu, si cum se intempla dupa ce prin departare au crescutu tóte vestile in mai reu, erumpu durerea, mani'a si plangerile: „De aceea adeca ilu tramisera la marginea pamentului; de aceea s'a datu lui Pisone provinci'a Siria; „acest'a e resultatulu convorbirii cei secrete intre Augusta si „Plancina! Au avutu dreptu betranii, candu diceau despre Drusu: „cà celoru ce domnescu nu li place spiritulu populariu alu co„piiloru sei; numai pentru aceia i au curatitu din viatia, caci „nisuiau a concede poporului Romanu, dupa restavirirea liber„tatii, egalitatea de drepturi." Aceste vorbe ale multimei, nuntiulu mortii atat'a le a inflacaratu, incatu fora sa astepte edisulu magistratiloru, inainte de decretulu senatului incepura feriele doriului, se desiertara forurile, se inchisera casele. Pretutinde tacere si gemete, o durere sincera fora pompa essagerata; si, macaru cà nu se abtienura nice dela semne steriore, totusi intristarea erá mai profunda in inimi. Din intemplare nisce negotietori, ce plecasera din Siria, pe candu Germanicu erá in viatia anca adusera vesti mai imbucuratórie despre starea sanatatii lui. Indata au fostu crediute, indata au fostu respandite printre po-

poru. Care cum se intîlnea cu cineva i comunicá buna veste, acest'a altor'a mai multi, crescendu si marinduse bucuri'a din gura in gura. Alerga prin cetate, spargu pórtele templeloru. Credulitatea a fostu favorita de nópté, si afirmarea maî cutezatória de intunerecu. Tiberiu nù s'a opusu, ci a lasatu cursu liberu la amagire, pana cu timpulu sa se resufle de sine; dar poporulu planse cu atatu mai amaru pe celu ce i s'a rapitu órecum a dou'a ora.

LXXXIII. Se inventara si decretara manifestatiuni de onóre, dupa cum i insuflá fiacui amórea catra Germanicu séu puterea imaginatiunei: „Cá numele lui sa se cante in canteculu „Saliariloru; cá scaunulu curulu a lui sa se asiedie in loculu „reservatu preotiloru Augustali, si preste acel'a sa se puna cu„nune de stegearu; la jocurile Circense statu'a lui de osu de „elefantu sa fia dusa in frunte; in loculu lui Germanicu sa nu „se alégа altu preotu séu auguru decatu numai din gintea Ju„liana.“ S'adausera arcuri de triumfu, in Roma, la rip'a Renului, pe Amanu muntele Siriei cu inscriptiunea fapteloru lui si cà *elu a muritu mórte pentru republica.* Mai incolo unu morimentu in Antiochia, unde a fostu arsu, unu tribunalu in Epidafne, unde 'si a finitu dîlele. Statuele si locurile unde sa mai fia adoratu cine sa le póta numerá pe tóte. La propunerea cá chipulu lui de auru, de marime insemnata sa se asiedie intre maisterii elocentiei, promise Tiberiu: *cà i va inchîná unulu de marime indátinata cá si alu altor'a; caci, elocenti'a nu se judeca dupre rangu; destula onóre pentru densulu a fi numeratu intre scriitorii cei vechi.* Ordinea calarésca numì unu scadronu, care mai nainte se dîcea *Juniu,* dupre numele lui Germanicu, si facù asiediementu, cá in 15 Juliu sa se pórte in frunte statu'a lui. Aceste asiediemente parte mare mai stau si pana acum; unele se negrigira indatà, pe altele lea stersu timpulu.

LXXXIV. Plangeau anca dupa Germanicu, candu soror'a sa Livia, maritata dupa Drusu, nascù doui fii gemeni. Acestu evenementu, raru si imbucuratiosu chiaru si pentru familie mai de josu, implù cu atat'a bucuria pe Tiberiu, incatu nu se pùtù conteni de a nu se laudá inaintea parintiloru: *cà mai nainte nu s'a intemplatu la nice unu barbatu dintre Romani de unu rangu asia de mare; cá sa fia fericitu de o nascere gemena.* Astfelu le intorcea elu tóte, si cele intemplatórie, spre glori'a sa. Ma poporului si acést'a i facea in atare timpu durere: cá si cum Drusu fericitu cu copii, va apasá cu atatu mai tare famili'a lui Germanicu.

LXXXV. Totu in acelasi anu s'a contenitu prin aspre decrete a le senatului desfrenarea sessului femeiescu, proprinduse: cá nice un'a sa nu 'si venda pe bani trupulu, a careia

mosiu, tata séu barbatu a fostu cavaleru Romanu. S'a intemplatu adeca cá Vistilia nascuta din familia de rangu pretorianu, sa anuntia la edili comertiulu publicu cu trupulu seu; acést'a dupre o datina intrudusa de betranii nostri, cari credeau, cà jace in ensasi marturisire a desonorarii destula pedépsa pentru persónele desfrenate. Fù trasu la dare de séma si Titidiu Labione, barbatulu Vistiliei, cà de cé elu, fiindu publica pecatuirea sociei sale, a negrigitu resbunarea legii? Acest'a, pretindiendu cà celea siesse dieci de dîle date spre gandire anca n'au trecutu, se multiemira a decide despre Vistilia, si a o essilá in insul'a Serifos? S'a luatu la desbatere si cestiunea de a curati Italia de rituri egiptiane si jidovesci.— Decretulu parintiloru a sunatu: *cà patru mii de iertati, infectati de acestea superstitiuni, cari s'afla anca in puterea aniloru, sa fie esportati in insul'a Sardiniei spre dumerirea lotriloru;* la casu, cá clim'a cea nesanatósa sa i perdia, daun'a nu va fi mare; ceilalti: *sa lase Italia, déca pana la terminulu prefiptu nu se vorn lapedá de riturile celea impie.*

LXXXVI. Dupa acestea Tiberiu fecù propunerea: Cá in loculu Ociei, carea in cursu de cinci dieci si siepte de ani a presiediutu cu cea mai mare santietate la cultulu divinu alu Vestaleloru, sa se alégà o vergura; si a multiemitu lui Fonteiu Agrippa si lui Domitiu Pollione, *cà oferindu pe fiele sale se intrecu in servitiulu republicei.* Se preferì fii'a lui Polione, nu din altu motivu, ci numai caci mam'a ei remase într' aceeasi casatoria, pe candu Agripp'a prin despartire angustase reputatiunea casei sale. Cesarulu totusi mangaià pe nealeas'a cu o zéstre de unu milionu de sestertii.

LXXXVII. Plangandu-se plebea *de scumpetea bucateloru,* Cesarulu defipse pretiulu, ce avea sa lu platésca cumparatorulu, si promise negotiatoriloru de grane cate doui sestertii de fiacare mesura. Pentru acést'a totusi elu n'a primitu numele, oferitu si mai nainte, de *tatalu patriei,* si tienù aspru de reu pe aceia ce dîsesera, cà *ocupatiunile lui sunt divine,* si i dedera numele de *domnu.* Asfelu vorbirea erá angusta si alunecósa supt unu principe ce se temea de libertate si urá lingusirea.

LXXXVIII. Io aflu la scriitorii si senatorii timpiloru acelor'a, cà s'a cititu in senatu o epistola a lui Adgandestru, a unui'a din principii Cattiloru, in care prómitea *mórtea lui Arminiu, déca i se va tramite veninu spre efaptuirea uciderii;* si cà i s'a respunsu: *cà poporulu romanu 'si resbuna asupr'a inimiciloru pe facia cu arm'a a mana, éra nu prin tradare si pe ascunsu.* Cu acestu respunsu de onóre Tiberiu s'a inaltiatu la glori'a imperatoriloru antici, cari proprisera si inveninarea regelui Pirru si o detera la lumina. De altmentre Arminiu, dupa retragerea

Romaniloru si gonirea lui Marobodu, resculà asupr'a sa simtiulu de libertate a compatriotiloru sei prin nisuirea la domnia. Atacatu cu arme se luptà cu norocu schimbatiosu, pana ce a caḑiutu prin viclenele uneltiri a le consangeniloru sei. Este afora de indouire, cà Arminiu a statutu liberatorulu Germaniei. Elu nu s'a batutu cu alti regi si duci Germani, cu poporulu Romanu pe candu acest'a s'afla in nascere; ci a atacatu imperiulu, pe candu erá in florea sa; in bataii n'a fostu totu déun'a fericitu, ma in resbojiu a remasu nevincitu. A implinitu treidieci si siepte de ani ai vietii, si douisprediece cá duce alu ostirei. Elu si acum e cantatu la gintile barbare; necunoscutu in cronicele Greciloru; cari amira numai pe a le sale; nepretiuitu dupre meritu la Romani, cari inaltiàmu numai cele antice, nepasandune de cele mai noua.

Cartea a trei'a.

						Consulii:
A. R.	773	A. C.	20	{	M. Valeriu. C. Aureliu.
„	774	„	21	{	Cl. Tiberiu Nerone. Drusu Cesarele.
„	775	„	22	{	C. Sulpiciu Galba. D. Hateriu Agrippa.

Acésta carte contiene unu spatiu de trei ani.

I. Fora a intrerupe plutirea pre mare in timpu de iérna, Agrippina desbarcà la insul'a Corcira, facia in facia cu tiermurii Calabriei. Aci sdrobita de gele si nededata la suferintie a siediutu pucine dîle spre a prinde inima. Intr'aceea, audiendu despre venirea'i, toti amicii cei mai intimi, cei mai multi barbati de arme, ce servisera supt Germanicu, si insusi necunoscuti de prin municipiele vecine, o parte crediendu sa curtenésca pe Tiberiu, parte luanduse dupa altii alergara la opidulu Brundusiu, unde erá portulu celu mai aprópe si mai bunu de desbarcatn pentru nauigatória. Cum, s'a vediutu pre inaltimea marii flot'a, se implura nu numai portulu si tiermurii vecini, ci si murii si coperisiele caseloru, de unde numai se infaciesiá o perspectiva mai intinsa, cu cete de gelitori, cari se intrebau intre sine: *cà la essire'i sa o primésca óre cu tacere, séu cu voce achiamatória.* Anca nu s'a fostu statoritu, cà ce ar fi mai cuviintiosu cercustariloru, candu flot'a se apropiá pucinu cate pucinu, nu cu strigate de bucuria a lopetariloru, dupre datina, ci toti cufundati in adunca intristare. Candu Agrippina, cu doui copii in bracie si cu urn'a mortului essindu din naue 'si plecà ochii la pamentu, s'audì unu suspinu generalu. Nu puteai destinge pe consangeni, pe straini, plansetele barbatiloru de ale femeiloru, fora numai cà cei ce s'adunasera, cuprinsi de o durere mai próspeta, plangeau mai tare decatu cei ce insociau pe Agrippina, obositi de gelea cea indelungata.

II. Cesarulu tramisese spre intimpinare dóue coorti cu ordinu catra magistratii Calabriei, Apuliei si Campaniei; *cá sa dea onórea cea din urma la memori'a fiiuso.* Deci tribunii si centurionii purtara pre umerii sei cenusia; in frunte mergea steagurile fora ornamente, fascile intórse spre pamentu; pe unde calea ducea printre colonie poporulu essì imbracatu in vestmente de doriu, cavalerii in gala, dupre puterile localitatiloru s'ardeau vestmente, odóre si cate mai sunt in datina pe la ingropatiuni. Insi locuitorii din locasiuri departate essira totusi in cale, adusera jertfe de vite, facura altare la dieii Mani, si 'si aratau durerea prin lacrime si vaiete. Drusu veni inainte pana la Terracina cu frateso Claudiu si cu copii lui Germanicu, cari fusesera in Roma. Consulii Marcu Aureliu si Caiu Aureliu (caci acestia intrasera in consulàtu), senatulu si o multime mare de poporu implura stratele, respanditi si plangendu, dupre cum i venia fiacui. Caci lingusirea lipsea cu totului totu; tóta lumea sciá, cà catu de greu 'si ascunde Tiberiu bucuri'a pentru mórtea lui Germanicu.

III. Tiberiu si Augusta s'abtienura de a essi in publicu, crediendu a fi mai josu de marirea sa, sa planga in ochii lumii, séu póte, vediuti de toti sa nu citésca in faci'a loru ipocrisi'a durerii. Pe Antonia, mam'a lui Germanicu, nu o aflu nice la istorici, nice in diariele publice sa fi luatu ver o parte insemnata la serbatorile de gele, desi pe langa Agrippina si Drusu si Claudiu si cei consangeni sunt scrisi anume. Acum fia ca ea o fi fostu impedecata prin betezire, séu anim'a ei sdrobita de dorere n'a pututu sustiené cu ochii marimea perderii. Mai tare mi vine sa credu, ca Tiberiu si August'a, cari nu essira din casa sa o fi impedecatu, cá sa apara cà intristarea e de o potriva, si cà dupre essemplulu mamei si unchiu si buna se abtienura.

IV. Diu'a, in care erá sa se depuna remasitiele in mormentulu lui Augustu, a fostu acum tacuta de infioratu, acum turburata de vaiete si plansete, stratele cetatii pline de ómeni, facle ardiende pre campulu lui Marte, militarii in plina armatura, magistratii fora ornamentele oficióse, poporulu grupatu in triburi. *Eschiamatiunile: Cadiut'au republic'a! s'a dusu tóta speranti'a!* sunau mai putinte decatu ai crede, cà lumea sa se fi mai ganditu, ca essista *domnulu pentru densii!* Ma totusi nemic'a nu i a cadiutu asiá afundu la anima lui Tiberiu, decatu simpatiele ómeniloru cele inflacarate catra Agrippina, *pentru ca o numiau onórea patriei, uniculu sange a lui Augustu, uniculu modelu alu tempuriloru betrane,* apoi intorsi spre ceru, spre diei se rugau: *cá sa'i binecuventeze pe copii si sa'i mantuiasca de totu reulu.*

V. Fura cari dîceau: *cà a lipsitu pómp'a ingropatiunii*, asemenand'o cu onórele si marea cuvientia ce Augustu le facuse pentru Drusu, tatalu lui Germanicu. „Insusi in capu de iérna „aspra calatorise inainte pana la Ticinu, si fora a se departá „de langa corpulu mortului a intratu de odata in Roma; patulu „mortului erá incungiuratu de icónele Claudiiloru si Juliiloru; „elu l'a plansu in foru, l'a laudatu de pre tribuna, tóte le a fa„cutu celea inventate de stramosi si cate au mai adausu cei „noui. Lui Germanicu din contra nu i se facura nice macaru „acele onori ce se cuvinu dupre datina la ver ce barbatu de „nascere nobile. Adeveratu cà din caus'a calatoriei cei depar„tate reposatulu fú arsu ori cum in tiere straine; ma cu atat'a „mai multe omagiuri s'ar fi cuvenitu ai face mai la urma, de „órace sórtea i a fostu ca sa n'aiba parte de cele antaie. Fra„teso i a essitu inainte numai cale de o dî, unchiulu nu s'a dusu „nice macaru pana la pórt'a cetatii. Unde su acelea asiedie„mente ale betraniloru? Icón'a pre patulu funebru de pómpa, „versurile compuse intru memori'a virtutiloru lui, si cuventarile „de lauda si lacrimele, séu celu pucinu icónele unei dureri „aparute!"

VI. Le sciá acestea Tiberiu, si pentru cá sa innece gurele vlogului, ilu amana printr'unu edisu: „Multi barbati ilustri „fórte dintre Romani au peritu pentru republica, dar nice unulu „n'a fostu serbatu printr'o parere de reu mai ferbinte. Acést'a „servesce spre lauda mare si sie si la toti, déca se va tiené „unu modu órecare. Caci ce siede bine la familie mai ne'n„semnate au la staturi mici, nu se cuvine si la barbati principi „si la unu poporu domnitoriu. Pana candu durerea erá próspeta „s'a cuvenitu a geli si a aflá mangaiere intru lacrime; dar acum „cauta sa ne imbarbatamu érasi cu animele, chiaru asiá cum „a facutu candva indieitulu Juliu dupa ce a perdutu pe unic'a „fiia, cum a facutu indieitulu Augustu dupa perderea nepotiloru, „inghitiendu intr'ensii intristarea sa. Este de prisosu a mai citá „si alte essemple mai vechi, cum poporulu romanu a suferitu „cu constantia desastre de armate, mortile duciloru, stingerea „totale a familieloru nobili. Principii suut muritori, republic'a „eterna. Poporulu deci sa se intórca la afacerile sale indati„nate, si fiindca tocma s'apropie jocurile Megalesice, sa s'apuce „si de petreceri."

VII. Atunci desbracati de doriu se intórsera la trebi, si Drusu calatorì la armat'a Illirica; éra animele ómeniloru erau incordate poftindu resbunare asupr'a lui Pisone, si murmurandu necontenitu: cà densulu intr'acea preamblanduse prin placutele tiere a le Asiei si Achaiei, nimicesce printr'o intardiere cerbicósa si violéna dovedile scelerateloru sale fapte. Caci cerculá faim'a,

cà Martina, acea faimósa inveninatória, ce cum amu dîsu, a fostu tramis'o Sentiu, sa fi muritu mórte rapede in Brundusiu; cà intr'unu nodu alu parului capului ei sa se fi aflatu veninu ascunsu, si cà nu s'a gasitu nice o urma de sinucidere pre corpulu ei.

VIII. Dar Pisone, dupa ce a premisu la Roma pe fiiuso, dandu i instructiuni prin cari se imblandiasca pe principele, se duce la Drusu, de la care sperá, cà nu lu va gasi interitatu pentru mórtea fratelui, ci mai virtosu binevoitoriu lui, caci l'a scapatu de unu rivalu. Tiberiu, cá sa faca parada de intregitatea judecatii sale, primì cu amicabilitate pe junele Pisone, si'lu darui cu daruri, ce avea datina a le face cu darnicia catra fiii de familie nobili. Drusu respunse lui Pisone tatalu: *de voru fi adeverate cele ce se respandira, densulu va fi celu antaiu care va avé causa de intristare; ci doresce cá sa fia false si nefundate, si cá mórtea lui Germanicu sa nu fia nimenui spre stricatiune.* Acésta dechiaratiune se facù pe facia, si cu departarea a totu secretulu. Nice cà se indouiá cineva, cà acestea nu i s'aru fi prescrisu asiá de Tiberiu; de órace junele, pana aci fora viclesiugu si cu anim'a sincera, atunci a intrebuintiatu mesterii betranesci.

IX. Pisone, dupa ce a trecutu marea Dalmatiei si a lasatu nauilė la Ancona, calatori prin teritoriulu Piceniloru si apoi apucà pre calea Flaminia, si ajunse acea legiune, carea din Panonia se ducea la Roma si d'aci la Africa in garnisóna. Si acésta cercustare dede causa la vorbe: *cum s'a aretatu elu soldatiloru éra si era pre cale in marsu.* De la Narnia, pentru cá sa ocolésca suspitiunea, séu caci fricosii sunt nedeterminati in planurile sale, pluti pre Naru, si apoi pre Tibru in susu; si mai adause la mani'a ómeniloru prin aceea cà a desbarcatu la mormentulu Cesariloru, si caci ambii diu'a mare, pe candu rîpele erau indesuite de privitori, Pisone insocitu de o céta mare de clienti, Plancina urmata de o suita de femei pasau cu faci'a rîdietória. Intre celea ce mai intarîtau mani'a, erá si cas'a lui ce dominá forulu, ornata serbatoresce, ospetiulu si mancarile, cari tóte cu atatu mai tare bateau la ochi, cu catu forulu erá mai frecuentatu de ómeni.

X. A dou'a dî Fulciniu Trio a chiamatu pe Pisone inaintea consuliloru. Se opusera Vitelliu si Veraniu si ceilalti din suit'a lui Germanicu, dîcendu: *cà acést'a nu e de locu tréb'a lui Trio; si ca ei nu stau aci cá acusatori, ci cá aratatori de fapte si marturi la cererea lui Germanicu.* Trio se lasà de la referirea acestei cause, dar capatà voiia *a acusá viati'a de mai nainte a lui Pisone,* si principele fú rugatu, *cá sa iá insusi cercetarea.* Insusi acusatulu s'a multiemitu cu acést'a, temenduse de interi-

tatiunea poporului si a senatului; pe candu din contra *Tiberiu este tare destulu a despretiui vorbele vlogului, si incurcatu in complicitatea mamei si, unu singuru judecatoru destinge mai usioru intre adeveru si calumnia; candu su mai multi precumpanesce ur'a si mani'a.* Tiberiu cunoscea bine sarcin'a cea greua a acestei cercetari, si imputatiunile la care se espune numele. Deci, in presinti'a unui micu numeru de credintiosi, a ascultatu de o parte atacurile acusatoriloru, de alt'a rugatiunile lui Pisone, si tramisa nedecisa caus'a intréga la senatu.

XI. Intr'acestea Drusu s'a intorsu din Illiricu, si, macaru cà parintii i decretasera *pentru primirea in ascultare a lui Marobodu si pentru faptele implinite in vér'a trecuta ovatiunea, a intratu totusi in Roma amanandu acésta onóre.* Dupa acestea acusatulu a rugatu pe Luciu Aruntiu, pe Titu Viniciu, pe Asiniu Gallu, pe Eserninu Marcellu si pe Sesstu Pompeiu cá sa lu apere, dar dupa acestia supt diverse preteste nu primira, i luara caus'a Marcu Lepidu si Luciu Pisone si Livineiu Regulu, intre asteptarea cea mai incordata a intregei burgarimi, *cà pana la ce gradu voru remané fideli amicii lui Germanicu si pre ce se bizuesce acusatulu, si óre Tiberiu 'si va conteni si innecá elu de ajunsu simtiementele sale.* Poporulu mai atentu decatu totu deaun'a la acestea nice odata nu s'a lasatu mai multu la murmurari ascunse séu la suspitiune tacuta contr'a principelui.

XII. In diu'a senatului Cesarulu tienù o cuventare cu unu stemperamentu studiatu: „cà Pisone a fostu legatulu si amiculu „tataso, si insusi, dupa propunerea senatului, l'a datu lui Ger„manicu alature cá adjutante spre impaciuirea afaceriloru din „Orientu. De a amarîtu elu acolo prin cerbicia si certe pe „junele Germanicu si de s'au bucuratu elu de mórtea acestui'a, „séu cà l'a stinsu prin fapta scelerata, trebue sa se judece cu „anim'a intrég'a si neprevenita. Caci, déca legatulu a calcatu „marginile detoriei si subordinatiunea catra generalulu seu, déca „a saltatu de bucuria pentru mórtea acelui'a si pentru durerea „mea, atunci io lu voiu urî si lu voiu departá din cas'a mea, „fora a resbuná vatemarea personale cu puterea domnésca. Vá „essi la lumin'a dîlii o foradelege, ceea ce cata a se pedepsi, „fia cine va fi ucisulu? ei bine, atunci voi parintiloru, aveti mie „si copiiloru lui Germanicu a ne castigá cuviintiós'a mangaiere. „Luati totu de odata in consideratiune si cercustanti'a: óre Pi„sone atitiat'a elu la turburare si rescóla ostirea, amblat'a elu „prin ambitiune dupre favórea soldatiloru, déca s'a opintitu a „intrá érasi in provincia cu man'a armata: au dóra cà acestea „su numai nisce faime false si essagerate ale acusatoriloru, de „a caroru zelu necumpatatu me superu cu totu dreptulu. Spre „ce scopu in adeveru, a descoperi corpulu mortului, a pune sa

„lu pipaie inaintea ochiloru plebii, si a respandi chiaru si printre „straini, cá candu aru fi fostu curatîtu prin veninu din viatia, „déca acést'a anca nu e constatatu si are a se cercetá de aci „inainte? Adeveratu io plangu pe fiiulu meu si lu voiiu plange „pururea: dar nu propreseu nice pe acusatu, de a aduce inainte „tóte prin care sa i se apere nevinovati'a, au, déca din partea „lui Germanicu s'a facutu ver o nedreptate, sa i se probeze. Si „ve rogu pe voi, cá, pentru aceea cà acésta causa e in legatura „cu durerea mea, sa nu luati crimele imputate cá si candu aru „fi probate. Déca sangele séu amiciti'a i a datu lui Pisone „aparatori, fiacare intrebuintieze 'si tóta elocenti'a, pue 'si totu „zelulu cá sa apere pe omulu in periclu. La aceeasi opintire, „la aceeasi constantia indemnu io si pe acusatori. Singuru „numai acést'a voimu a i concede lui Germanicu preste margi„nile legiloru, cá cercetarea asupr'a mortii lui mai bine sa se „faca in Curia, decatu in Foru, mai bine la senatu decatu la „judecatoria. Tóte celelalte sa se faca intre usitatele margini. „Nemine sa nu caute la lacrimele lui Drusu, nemine la intrista„rea mea, nice la calumniele ce póte s'aru plasmui contr'a „nóstra."

XIII. Dupa acestea se determina *dóue dîle pentru espunerea acusatiunii, si, dupa ce va trece la mediu spatiulu de siesse dîle, acusatulu sa fia aparatu in cursu de trei dîle.* Atunci Fulcinu urdiesce vechi si desierte, *cà Pisone a gubernatu cu ambitiune si cu iubire de argintu Ispania.* Acést'a dovedinduse nu aducea nicé o stricatiune acusatului, éra neprobanduse nu lu putea absolvá, déca se dovedea de crime mai mari. Dupa Fulcinu veni la rendu Serveu si Veraniu si Vitelliu cu egalu zelu; mai cu mare elocentia anse Vitelliu imputandui: „cà din „ura contr'a lui Germanicu cu scopu cá sa atîtia o rebeliune „Pisone a coruptu pe soldatii de rendu prin licentia si asupri„rea sociloru pana la acelu gradu, cà cei mai blastemati ilu „numiau *tatalu legiunilorn*; de alta parte a turbatu cu furia „contr'a barbatiloru celoru bravi, si mai alesu contr'a amiciloru „lui Germanicu si celoru ce tieneau de suit'a acestui'a; in cele „din urma l'a perdutu pe elu insusi prin farmecatorii si prin „veninu. Asiá se esplica formele de descantece si jertfele afu„risite din partea lui Pisone si a Plancinei; a atacatu republic'a „cu mana armata, si pentru cá sa lu putemu aduce la judecata „a trebuitu mai antaiu sa lu vincinu in bataiia."

XIV. Apararea intr'altele a fostu slaba, caci Pisone n'a pututu negá nice intrigile sale celea ambitiose pentru favórea soldatiloru, nice lasarea in préd'a ómeniloru celoru mai perduti a provinciei, nice macaru insultele celea mai amaritióse facute generarului seu; numai singuru de crim'a inveninarii s'a ve-

diutu a se fi justificatu. Cu atatu mai virtosu cà nici insusi acusatorii nu putura de ajunsu a dovedi acést'a; imputandu'i numai: *Cà la ospetiulu datu de Germanicu, siediendn la mésa din susulu acestuia, ar fi inveninatu bucatele cu manile sale.* Dar s'a parutu a fi absurdu, cá sa fi cutezatu elu unu ce asemene, inaintea sclaviloru straini si in vederea atatoru insi assistinti, facia cu Germanicu chiaru. Catra acestea acusatulu 'si oferiá sclavii si se rugá tare cá sa se puna la tortura servitorii de la ospetiu. Ma judecatorii erau din diverse motive neimpacabili, principele pentru cà a atacatu provinci'a cá unu inimicu, senatulu caci nu putea crede cà Germanicu n'a muritu prin perfidia. . . . . . Totu deodata s'audiau voci de a le poporului inaintea curiei: *Cà voru intrebuintiá violentia, déca va scapá Pisone din judecat'a parintiloru.* Si pana aci teresera statuele lui Pisone pe Gemonie de vale si voiiau sa le sdrobésca, déca din ordinulu lui Tiberiu nu s'aru fi aparatu si pusu érasi la locu. Deci impusu intr'o lectica fù dusu de tribunulu unei coorti pretoriane, intre vorbe diverse: cà óre acest'a merge impreuna cá aperatoriu séu cá esecutoriu alu judecatii de mórte.

XV. Totu asia de urita la toti erá 'si Plancina, ci mai favorisata; de acea opiniunile siovaiiau: catu 'si va permite Tiberiu in privinti'a ei. Insasi promisese, catu timpu Pisone mai avé anca sperantia bunicica: *Cà ea va luá parte la sórtea barbatuso, fiacare va fi aceea, si, déca va trebui i va urmá si la mórte.* Dar indata ce capatà iertare prin rugatiunile secrete a le Augustei, incepù pucinu cate pucinu a se separá de barbatu, si 'si desparti apararea sa de a lui. Acusatulu vediendu'si intr' acést'a perirea, stá la ganduri, óre sa mai faca incercari mai departe; dar totusi la indemnulu fiiloru sei 'si intaresce barbati'a, si se duce érasi in senatu. Aci avù elu de a suferi acusari noue, vorbe inimice din partea parintiloru, numai asprime si opunere din tóte laturele; ceea ce anso l'a cutremuratu mai multu a fostu, cà a vediutu pe Tiberiu fora compatimire, fora mania, tiapanu si inchisu, pentru cá sa nu erumpa in ver o turburare a simtiului. Readusu a casa scrie ceva, cá si cum aru pregati apararea sa pentru diu'a venitória, sigileza scrisórea si o dà la unu iertatu. Dupa acést'a si face cele indatinate pentru cultur'a corpului, apoi, dupa mediulu noptii, candu soci'a essise din camar'a de dormitu, pune sa inchida cu zaru portile si pe la diori de dî ilu gasira cu gûtulu junghiatu, si sabi'a jacendu pre podina.

XVI. Mi aducu aminte sa fi audîtu de la persóne mai betrane, cà s'a vediutu adese ori prin manile lui Pisone o carticica, ce insusi n'a publicat'o nice odata, dar cà amicii lui sa fi repetitu mai de multe ori dicendu: „Cà aceea contienea episto„lile lui Tiberiu si instructiunile contr'a lui Germanicu, si cà

„Pisone sa fi fostu determinatu a o asterne inaintea parintiloru „spre a acusá pe Tiberiu, déca Seianu nu l'aru fi amagitu cu „promisiuni desierte; si cà elu n'a muritu de man'a sa, ci prin- „tr'unu ucidietoriu platitu.“ Mie nu mi vine a afirmá nice un'a nice alt'a; totusi n'am pututu tacea, ce am auditu de la ómeni, cari traiau anca in junetiele mele. Cesarulu punendusi pe facia incretîturile intristatiunei se planse la senatu: *Cà prin atare mórte au vrutu sa lu faca numai pe densulu urîtiosu!* Prin dese intrebari cérca de la iertatu: *Cum a petrecutu Pisone cea din urma dî a vietiei si nóptea?* Si fiindu cà acel'a la multe respunse cá unu omu cu minte, la unele fora svatu, recitéza scrisórea lui Pisone conceputa cam in modulu cum urméza: „Stri- „vitu supt conspiratiunea inimiciloru mei si prin ur'a unei acu- „satiuni false, de órace adeverulu si nevinovati'a mea nu mai afla „nicaiuri locu, marturi mi sunt dieii, Cesarule, cà io am viuatu „cu credintia catre tine, si nu cu alta pietate catra mam'a ta „Augusta. Pe tine te rogu acum, fiati mila de copiii mei. In- „tre acestia unulu, Cneu Pisone, nu este amisticatu in sórtea „mea, fia care va fi aceea; de órace elu in totu timpulu acest'a „n'a essitu din Roma. Marcu Pisone m'a desfatuitu de a me „reintórce in Siria; si o de asi fi ascultatu io mai bine de ju- „nele fiiu, decatu de betranulu tata! Cu atatu mai ferbinte te „rogu, cá nevinovatulu sa nu patimésca pentru reutatea mea. „Pe servitiulu de patrudieci de ani, pe participarea cá colega „la consulatu, pe favórea indieitului Augustu si pe amiciti'a ta, „de care am fostu candva socotitu demnu, te rogu, acum pen- „tru ultim'a óra in viati'a mea, te rogu, mantuesce pe fiiulu meu.“ Despre Plancin'a nu adause nemic'a.

XVII. Dupa acestea Tiberiu purifiicà pe junele omu de crim'a resbelului civile (caci vedi domni'a-ta unu fiiu nu 's'a pututu opune la comand'a tataso) totu deodata 'si aratà parerea de reu in privinti'a *acestei familia nobile si despre caderea cea grea desi meritata a barbatului.* Pentru Plancina a vorbitu spre rusinea si defaim'a sa propria standu inainte cu rugatiunile mamei sale, contr'a careia cu atatu mai tare se interitá indignatiunea ascunsa in toti ómenii de omenia. „Se póte deci a fi iertatu la „o bunica, sa caute in faci'a ucidietóriei nepotului, sa vorbiasca „cu dens'a, si-sa o rapiasca senatului? Ceea ce legile acórdéza „la toti cetatianii, numai singuru lui Germanicu sa nu i fia datu! „Vocea lui Vitelliu si a lui Veraniu a plansu pe Cesarele: Ti- „beriu si August'a au luatu supt a loru scutire pe Plancina. In- „tórca'si dar acésta femeia veninurile si mesteriele sale, pro- „bate cu atat'a fericire si contr'a Agrippinei, contr'a copiiloru „ei, si sature pe demn'a mósia si pe unchiu cu sangele casei „acesteia fórte nenorocite.“ Doue dile s'au trecutu anca cu o

cercetare inchipuita in caus'a acést'a, pe candu Tiberiu dá dioriu copiiloru lui Pisone, *pentru cá sa apere pe mam'a loru.* Si deórace acusatorii si marturii se intreceau perorandu, fora a li contradîce cineva, asia compatimirea luà loculu urei. Consululu A. Cota intrebatu mai antaiu de parere (caci, candu principele facea propunerea, si consulii trebuiau a 'si dá votulu) opinà intr' acolo: „cá numele lui Pisone sa se radia din cronice, o „parte a áverii lui sa se confisce, o parte sa se lase la fiiuso „Cneiu Pisone; éra acest'a sa si schimbe prenumele. Marcu „Pisone sa fia desbracatu de demnitatea sa, si, pe langa primi„rea de cinci milióne de sestertii, sa se destiereze pe unu ter„minu de diece ani; catu pentru Plancina, sa remane nepedep„sita pentru rugatiunile Augustei."

XVIII. Multe din propunerea acést'a le a muiatu principele: *numele lui Pisone sa nu se stérga din anale, pentru cà a lui Marcu Antoniu, care a facutu resboiu patriei, a lui Juliu Antoniu, care a vatematu cas'a lui Augustu, remanu.* A scapatu elu si pe Marcu Pisone de inferatura, si i a lasatu averea parintésca, caci Tiberiu, cum am mai disu, contr'a iubirii de argintu erá tare destulu, si pe atunci de rusinea, cà a scapatu pe Plancina erá mai impacabile. Totu densulu a propritu si propunerea lui Valeriu Messalinu: cá in templulu lui Marte Resbunatorulu sa se redice o statua de auru; precum si cea a lui Cecina Severu, cá sa se faca dieesei Resbunare unu altariu, cu observatiunea, cà de acestea se inchina pentru victorie esterne; relele domestice au a se acoperi cu intristarea. Messalinu adause: *cá sa se faca multiemiri lui Tiberiu si Augustei si Antoniei si Agrippinei si lui Drusu pentru resbunarea lui Germanicu,* si uitase a face amintire si de Claudiu. Si in adeveru Messalinu fù apostrofatu in faci'a senatului de catra Luciu Asprenate: *de l'a tacutu cu precugetare?* si numai atunci s'a pusu si numele Claudiu. Din partemi cu catu me gandescu mai multu la evenemintele vechi si noue, cu atatu mi vine mai tare sa credu, cà in tóte lucrurile omenesci domnesce o jucaria; caci cu faim'a numelui, cu speranti'a, cu stim'a publica toti ceilalti erau mai destinati a fi domni, de catu acel'a, pe care sórtea ilu tienea ascunsu pentru venitórea domnia.

XIX. Dupa pucine dile apoi Cesarulu facù motiunea in senatu: *cá lui Vitelliu si lui Veraniu si lui Serveu sa li se dea demnitatea sacerdotale.* Lui Fulciniu i promise votulu seu pentru dregatoriá, svatuindu lu: *cá elocenti'a sa nu 'si o precipiteze prin violentia.* Cu acést'a s'a pusu finea la resbunarea lui Germanicu; carea fù esplicata in moduri diverse nu numai din partea celor'a, ca erau pe atunci in viatia; ci si in timpurile urmatórie: pana intr' atat'a sunt opacite si evenemintele celea mai in-

semnate, luandu unii de adeverate tóte cate le audu, pe candu altii esplica in contrariu si adeverulu, si asia si un'a si alt'a se strecura la posteritate.

Éra Drusu essì din Rom'a cá sa cerce auspiciele, apoi intrà cu ovatiune. Pucine dile dupa acést'a a muritu mam'a sa Vipsania, unic'a din toti copiii lui Agrippa, carea avuse parte de o mórte blanda; caci pe ceialalti, cum e sciutu, i rapì din viatia ferulu séu cum se crede veninulu si fómea.

XX. In acelasi anu Tacfarinas, carele, cum s'a disu, fusese batutu in vér'a trecuta de Camillu, a renouit resboiulu in Afric'a, mai antaiu prin escursiuni lotresci, cari remasera neresbunate pentru rapediunea loru, apoi devastéza sate, duce cu sine prede multe; in fine aprópe de riulu Pagida incinge o coorte romana. Mai mare preste casteiu erá Decriu, unu barbatu alu actiunii, essercitatu in militia, care priviá incingerea cá o rusine. Acest'a indémna pe soldati: *cá sa esse la largu la bataiia,* si i pune in linia de bataiia inaintea taberei. Respingenduse coortea la primulu impinsu, esse printre grandina de proiectilie in calea fugatoriloru, injura pe vessiliferu: *cà soldatulu Romanu 'si intórce dosulu la nisce vagabondi si desertori!* In acelasi momentu capatandu rane, si macaru cà cu ochiulu scosu, 'si intórce faci'a contr'a inimicului si continua a se bate, pana candu cade desertatu de ai sei.

XX. La acésta scire, Luciu Aproniu, carele venise in loculu lui Camillu, intristatu mai multu pentru rusinea soldatiloru romani, decatu de victori'a inimicului, intrebuintià o fapta de asprime rara pe acele timpuri, ce rechiamà a minte datinele cele veche, punendu cá totu pe alu diecelea soldatu din coortea desonorata, essitu prin sortire, salu bata cu fuste pana la mórte. Prin acésta asprime s'a produsu atát'a efectu, catu o céta de vessilari, nu mai mari lu numeru de cincidieci, luà la fuga totu pe acelea turme de vagabundi a lui Tacfarinas, cari atacasera o fortarétia cu numele Tala. In acésta lupta Rufu Elviu, soldatu de rendu, a meritatu onórea de a fi scapatu viati'a la unu cetatianu, si fù daruitu de Aproniu cu lantiu la gûtu si cu lance. Cesarulu mai adause si cunun'a civica, mai multu plangenduse decatu superanduse, *cà de ce Aproniu,* dupre dreptulu unui proconsulu ce erá, *nu i a dat'o si acést'a.* Dupa ce Numidii batuti nu mai aveau placere la impresurari, Tacfarinas a inceputu a se bate in batai mici; retragenduse cum erá atacatu, pentru cá apoi se apara érasi in spate; si catu timpu s'a tienutu de acésta tactica barbarulu, 'si batea jocu nepedepsitu de Romanulu interitatu si obositu de a surd'a. Dar, dupa ce s'a indreptatu spre tiermurii marii, multimea predeloru, l'a tienutu infiptu de o tabera stabile: Aproniu Cesianu, tramisu de tataso

acolo, cu calareti si coorti ajutatórie, la care asocise pe cei mai ageri cursori dintre legionari, se batù bataiia fericita contr'a Numidiloru, si i gonì in desierturi.

XXII. Intr' acestea in Rom'a, Lepida carea, pe langa lustrulu Emiliiloru din cari se tragea, mai avea de stramosi si pe Luciu Sulla si pe Cneiu Pompeiu, fù trasa la judecata, „cà „s'a prefacutu a fi grea de la Publiu Cuirinu, omu bogatu si „fora copii. Se vorbiá de adulteriu, de veninuri, si cà a intre-„batu pe astrologi in privinti'a casei Cesarului.“ Pe acusat'a o apara frateso, Maniu Lepidu. Cà Cuirinu a persecutat'o si dupa ce s'a facutu despartirea, desteptà in ómeni compatimire chiaru si pentru desonorat'a si culpasi'a. Cu greu a pututu pricepe nescine mintea principelui la cercetarea acestei cause de cérta, pana la acelu gradu intórse si amesticà elu semnele de mania si de blandetie. De o camdata rugase pe senatu, cá sa nu iá la desbatere *crimá lesa-maiestatii;* apoi puse la cale pe Marcu Serviliu, barbatu consularu, si pe alti marturi; cá sa descopere, ceea ce densulu la parere ar fi voiitu sa s'acopere supt velulu tacerii. Totu asia tramise la consuli pe sclavii Lepidei, cari stau pana aci supt gard'a militara, si nu suferì, cá sa i intrebe prin tortura despre cele, ce se repurtau la cas'a sa. A dispensatu si pe Drusu, consulu alesu, de la oblegatiunea de asi da elu mai antaiu parerea. Unora li s'a parutu a fi acést'a in spiritu popularu, *pentru cá sa nu impuna altor'a opiniunea sa;* altii mai pucini 'i o esplicau de asprime, *caci Drusu nu s'ar fi retrasu, déca nu s'ar fi sciutu oblegatu a o osindi.*

XXIII. In dilele jocuriloru, ce cadiura intre cercetare, Lepida cu femei ilustre se duse in teatru, si invocandu cu vaiete plangeróse pe stramosii sei si mai anume pe Pompeiu, a le caruia statue tocma se vedeau in teatru, acestu monumentu intemeiatu de elu, atat'a compatimire a desteptatu, in catu multimea erumpendu in lacreme, versara celea mai teribili blasteme asupr'a lui Cuirinu: *„Lui, la unu betranu, la unu stîrpitu, din famili'a cea mai de rendu, sa se dea de socia, aceea, ce a fostu destinata canduva a fi femeia lui Luciu Cesare, si nura indieitului Augustu!“* Dupa acést'a prin torturarea sclaviloru se scósera la lumina faptele cele urîtiose ale ei, si se primì parerea lui Rubeliu Blandu, care o opriá de la focu si apa. Acest'a fù sustienutu de Drusu, desi altii fusera de alta opiniune mai móle. Cu tóte acestea din respectu catra Scauru, care facuse o féta cu ea, averea nu i s'a confiscatu. Abia acum essì si Tiberiu cu dechiararea, cà densulu ar fi storsu de la sclavii lui Cuirinu, cà ea ar fi intrebuintiatu veninu contr'a acestuia.

XXIV. Intre catastrofele familieloru ilustri (caci in scurtu timpu Calpurnii perdusera pe Pisone, Emilii pe Lepida) a fostu

o adeverata bucuria restituirea in famili'a Juniana a lui Deciu Silanu. In scurtu voiu repeti sórtea lui. Pe catu erá de infloritu norocululu indieitului Augustu in privinti'a republicei, pe atatu de nefericitu a fostu elu in relatiunile familiei sale, din caus'a desfrenarii fiiei si a nepótei sale, pe care le a scosu din Roma, si pe précurvarii loru i a pedepsitu cu mórte séu cu essiliu. Caci culp'a indatinata intre barbati si femei insemnandu o cu *numele celu greu alu profanarii de religiune si alu lesa-maiestatii* trecea preste blandeti'a stramosiloru si chiaru preste legile sale. Ma sórtea altora si celelalte eveneminte a le etatii aceia le voiu scrie, déca, dupa ce voiu fini de ce m'am apucatu, mi voru mai ramené dîle si pentru alte intreprinderi. Decimu Silanu, amantele précurvaru alu nepotei lui Augustu, desi n'a patitu alta tractare mai aspra, decatu sa fia departatu din societatea Cesarului, elu intr'acést'a cunoscù totusi unu degetu sa se duca in essiliu; abea supt domni'a lui Tiberiu s'a incumetatu a dá o petitiune catra senatu si principele, supt influinti'a frateso Marcu Silanu, care prin nascere stralucita si elocentia stá in mare védia. Candu multiemi parintiloru M. Silanu, Tiberiu respunse: „Cà si densulu se bucura, cà fratele aceluia dupa o lunga „lipsire si petrecere in strainatate s'a revertitu in patria; si „acest'a dupa dreptu a fostu iertatu, caci n'a fostu gonitu nice „prin decretulu senatului, nice prin lege. Cu tóte aceste insusi „nutresce si acum contr'a aceluia tóte simtiementele tataso, si „prin acésta intórcere voiinti'a lui Augustu nu s'a deslegatu." De aci inainte a vietiuitu in Roma, fora totusi a se fi inaintatu la dregatorii.

XXV. Veni apoi la ordinea dilii cestiunea de a mai indulci legea Papia Poppea, ce Augustu, la betranetie, dupa orinduelile Julice o pusese spre a mai inaspri pedéps'a contr'a necasatoritiloru si a inavuti erariulu; desi prin aceea nu s'au mai inmultitu nice casatoriele, nice crescerea copiiloru, caci a nu avé copii erá spiritulu timpului pe atunci. De almentrea legea acést'a inmulti numerulu jertfeloru, intr'unu timpu, pecandu, denuntiatorii prin resplicatiunile sale perdeau tóte familiele; ómenii suferiau atunci de legi, ce suferisera mai nainte de foradelegi. Acésta cercustare me face, cá sa vorbescu mai pe largu despre originea dreptului, si in ce modu amu venitu la acésta multime nemarginita si la acésta varietate de legi.

XXVI. Cei mai vechi din muritori, liberi anca de pofte rele, traiau fora pecatu, fora crima, si de aceea fora pedépsa séu medie constringatórie; nu facea trebuintia nice de daruri, pentru cà fapt'a buna ómenii o poftea din natur'a sa; si acolo unde nu se poftiá nimic'a contr'a moralei, nu cerea trebuintia a proprire prin temere. Dar dupa ce egalitatea s'a stinsu, si in

loculu stemperantiei si a rusinei a intratu iubirea de marire si puterea, venira domniele, cari la multe popóra remasera eterne. Unii voiira indata de la inceputu, séu dupa ce li s'a urîtu de regi, cá sa stea supt legi. Acestea de ocamdata, cruda cum erá mintea omenésca au fostu simple. Intre tóte celea mai laudate au fostu a le Cretensiloru date de Minos, a le Spartaniloru de Licurgu; si apoi 'si mai cautate si mai numeróse cele ce Solone le a scrisu Atenieniloru. Pe noi ne a domnitu Romulu, cum i a placutu; dupa acest'a Numa a legatu pe poporu prin rituri religiose si dreptulu divinu. Tullu si Ancu, anca inventara unele asediemiute; ma Serviu Tulliu a statutu, celu mai mare datatoru de legi, de cari si regii ascultau

XXVII. Dupa esgonirea lui Tarcuiniu poporulu, pentru cá sa si apere libertatea si sa consolideze concordi'a, a facutu multe asediemente contr'a partiteloru Parintiloru. S'alesera Diecevirii, si, dupa ce s'adunara cate s'au aflatu bune ver unde, se compusera celea douesprediece table, cu acést'a s'a pusu fine la egalitatea de dreptu. Pentru cà legile urmate dupa aceea, desi une ori s' adusera contr'a facatoriloru de rele in urm'a crimei, totusi acelea se facura mai adese ori, séu din caus'a desbinarii ordiniloru, séu cu scopu de a ajunge la dregatorii neiertate, séu pentru a departá pe barbatii destinsi, si din alte intentiuni rele. De aci din caus'a acestoru cercustari Grachii si Saturninii, turburatorii plebii, si Drusu, totu asia de corumpetoriu prin daruri in numele senatului; de aci socii [1]) corupti prin promisiuni séu prin veto tribuniloru. Nice chiaru supt cursulu resboiului Italicu, [2]) si apoi pe timpulu celui civilu nu se lasara de a face diferite orendueli, pana candu dictatorulu Sulla, cassandu le séu schimbandu le, pe celea de mainainte, aduse unu repausu in acést'a, de si numai pentru unu timpu scurtu; caci venira la rondu numai decatu propunerile cele fortunóse a le lui Lepidu, si curentu dupa aceea Tribunii 'si capatara érasi puterea spre a agitá pe poporu dupre bun'a placere a loru. [3]) Acum cercetarile nu se faceau numai in comunu, [4]) ci contr'a fiacaruia omu in parte; scurtu cu catu o republica e mai corupta, cu atatu legile sunt mai numeróse.

XXVIII. Cneiu Pompeiu, consulu pentru a treia óra, alesu pentru cá sa coréga moravurile, acaruia medie vindecatórie erau mai rele decatu crimele, [5]) urditoriu si stricatoru alu

---

[1]) Italii. [2]) resboiulu cu socii. [3]) de a propune legi, dreptu ce l'a fostu cassatu Sulla, lasandu le numai celu alu intrevenirii. [4]) cum suna XII table. [5]) prin legile lui celea aspre de *vi* si de *ambita*, cari aveau putere retroactiva pana la 78 a. c. si prin tribunalele, ce in urm'a acelora se tienea supt inspectiunea sa.

legiloru sale [1]) perdù prin arme ceea ce voiiá a sustienè cu armele. Douedieci de ani dupa acést'a, discordia nentrerupta; nice moravu, nice dreptu; verce uritiune remase nepedepsita, si multe fapte virtuóse adusera perire capului. Abea in alu siesselea consulatu Cesarulu Augustu, dupa ce 'si a vediutu consolidata puterea, desfiintià ceea ce asiediase pe timpulu triumviratului seu, si dede legi, prin carī sa ne bucuràmu de pace si si de unu domnu. De atunci legaturele devenira mai strinse, se orenduira veghietori, si acestia erau in puterea legii Papia Poppea, animati prin remuneratiuni, cá, déca nescine s'ar lapedá de privilegiulu de paternitate, sa capete poporulu averea fora domnu, supt numele de tatalu tuturoru. Dar aceia se intinsera mai departe; ei sguduira si Rom'a si Italia si catu ajungea dreptulu de cetatianu romanu; mai multu de o casa se ruinara, si cutremuru a cuprinsu pe totu omulu, pana candu a datu Ddieu, cá Tiberiu, pentrucá sa aduca ajutoriu, alese prin sorti cinci barbati consulari, cinci fosti pretori si totu atâtia din ceilalti senatori, cari, desfacendu legile de cele mai multe catu si, adusera pentru momentu ceva usiurare.

XXIX. Pe timpulu acest'a Tiberiu a recomendatu parintiloru pe Nerone, unulu din fiii lui Germanicu, care intrase acum in etatatea junetiei, si a cerutu de la senatu: *Cá sa lu dispenseze de la dregatori'a vigintiviratului si cà cu cinci ani mai curentu de etatatea detiermurita prin legi va petitioná pentru densulu si cestur'a,* nu fora risulu auditoriloru. Stá inainte cu aceea, *cà si lui insusi si frateso aceleasi se incuviintiara la cererea lui Augustu.* Ma nu me indouiescu cà si pe atunci se voru fi aflatu de aceia, cari intr'ascunsu voru fi rîsu de atari petitiuni; si totusi pe atunci marirea Cesariloru abea erá in nascere, datinele celea vechi eráu mai apropiate de ochii ómeniloru, si apoi intre unu tata vitricu si unu fiiastru legatur'a de paternitate erá mai slaba decatu a unui mosiu catra nepotuso. Si demnitatea sacerdotale i s'a mai datu, si in prim'a dî a infacisierii lui in foru s'a impartitu intre poporu congeariu séu vinu, oleiu sal., carele saltá de bucuria cà vede unu descendente de barbatu cá acesta de la Germa-

---

[1]) Pe candu dedese legea, ca magistratii abea la 5 ani dupa essirea din oficiu sa se duca in provincie, si pre alta renouita, ca nimene in absentia sa nu candideze la vreo magistratura, facù cá lui insusi provinci'a Spania, ce o capatase anca din alu 2. consulatu, pre 5 ani, cá sa i se prelungésca si mai departe, si lui Cesaru, printr' unu plebiscitu i a datu privilegiu cá si nefiindu de facia sa pota concurá pentru consulatu. Catra acest'a influintiandu de dreptulu pe judecatori a smulsu de la osind'a meritata pentru ambitus pre socruso Scipione, si a laudatu pe altu acusatu inaintea tribunalului, desi legea sa opriá atari laude.

nicu. La acésta bucuria s'a mai adausu si aceea cà i s'a datu in casatoria Julia, fét'a lui Drusu. Dar pe catu de tare aplaudá acést'a vocea publica, cu atat'a mai superatiosa a fostu vestea, cà Seianu e determinatu a fi socru la fiiulu luĭ Claudiu. Se dîcea de toti cà cu acést'a familiele (Claudia si Julia) si au desonoratu nobilitatea, si cà pe Seianu, si pana aci suspéctu de ambitiune pré mare, l'au inaltiatu mai susu decatu s'ar fi cuvenitu.

XXX. Pe la finitulu anului murira doui barbati insemnati, Luciu Volusiu si Sallustiu Crispu. Volusiu erá de familia veche, carea totusi nu s'a redicatu mai susu de pretura. Insusi a fostu, care a intrudusu, in cas'a sa consulatulu; a mai aministratu elu si oficiulu de censoru, candu cu formarea scadroneloru de calarime, si a fostu celu antaiu adunatoriu alu aceloru averi prin care s'a inaltiatu asia de tare acésta casa. Crispu, essitu dintr'o familia cavalarésca, erá nepotulu de la o sora a lui Caiu Sallustiu, unulu din cei mai eminenti istorici romani, de la care; fiindu adoptatu, si capatà numele. Macaruca calea la dregatorii i erá fórte aplanata, totusi elu si a luatu de modelu pe Mecenate, si, fora a fi fostu ver odata senatoru, a intrecutu pe multi, cari fura onorati cu ornamente triumfalie si cu consulate. Cu abatere de la datinele betrane elu punea multu pre gatirea esterióra, intindiendu infrumsetiarea pana la luxu risipitoriu. Totusi supt acéstea s'ascundea o vigóre a spiritului, care lu facea aptu spre celea mai mari lucruri, cu catu s'aratá mai somnorosu si mai molesitu, cu atatu erá mai ageru. Éca pentru ce, câtu a fostu Mecenate in viatia, erá celu mai aprópe de acest'a, dupa aceea celu antaiu pre care se radimáu planurile cele secrete a le Imperatoriloru, chiaru si de ucidĕrea lui Postumu Agrippa a avutu scientia. Inaintandu in etate a avutu mai multu numai aparenti'a unui afidatu a principelui, de catu puterea. Acést'a s'a fostu intemplatu si lui Mecenate, caci asia e ursit'a puterii favoritiloru, cá raru sa fia pururea duratória, acum séu pentru ca sa satura aceia ce au datu totu, séu cà li se uresce celoru ce nu li a mai remasu nemic'a ce sa mai poftesca.

XXXI. Urméza consulatulu pentru Tiberiu alu patrulea, pentru Drusu a lu douilea, insemnatu prin aceea cà tatalu a fostu colega fiiului. Cu doui ani mainainte Germanicu anca fusese lui Tiberiu sociu in acéstasi demnitate, ma acel'a nu erá nice atatu de placutu unchiului, nice legatulu prin natura atatu de strînsu de densulu. Pe la inceputulu anului acestuia, Tiberiu, cum se dîcea spre a 'si intari sanatatea, se duse la Campania séu spre a se prepará pucinu cate pucinu la o lipsire lunga si duratória, séu pentru cá prin departarea tatalui sa i se lase lui Drusu ocasiune a duce singuru consulatulu. O afa-

cere de pucina insemnatate, care anse luase o cértă de mare dimensiune, dede junelui ocasiune de a castigá favóre. Domitiu Corbulone, fostu pretoru, s'a plansu la senatu contr'a lui Luciu Sulla, unu june nobilu, *cà l'a jocurile gladiatoresci nu i ar fi facutu locu.* Pentru Corbulone pledau anii sei, datin'a traditionale, consimtiementulu celoru mai batrani; contr'a erau Mamercu Scauru, Luciu Aruntiu si alti consangeni de a i lui Sulla. Se certau in vorbiri contradicatórie si adusera essemple de ale stramosiloru, cari pedepsira aspru pe tenerii ce 'si uitau de onórea cuvenita betraniloru, pana candu veni la medilocu Drusu cu vorbe impacatorie. Lui Corbulone s'a datu satisfactiune pre Mamercu care erá totu deodata unchiu si tata vitricu lui Sulla si celu mai copiosu din oratorii timpului aceluia. Totu acestu Corbulone strigandu in senatu: *Cà celea mai multe càii in Italia prin insielatiunea inpreprindiatoriloru (arendatoriloru) si negrigint'a magistratiloru s'au intrerumptu si su neamblate* facù ca sa fiá insusi insarcinatu cu efaptuirea acestei trebi, ceea ce totusi publicului n'a fostu asia de folositoriu pe catu de vatematoru pentru multi, contr'a a caroru avere si nume bunu elu turbá cu osîndiri si licitatiuni.

XXXII. Si nu multu dupa acést'a Tiberiu spuse Senatului printr'o epistola: *Cà Africa érasi e turburata prin incursiunea lui Tacfarinate: deci remane la judecat'a parintiloru, cá sa aléga unu barbatu cu rangu de consulu, care sa cunósca artea militiei, sa fia venosu de corpu si capace de a purtá greutatile resboiului.* Acest'a a fostu ocasiune binevenita pentru Sestu Pompeiu, cá sa si verse ur'a a supr'a lui Maniu Lepidu, numindulu lasatoriu, lipsitu, nedemnu de stramosii sei, din care causa sa fia scosu si din sortirea Asiei. Tocma din contra dechiarà senatulu pe Lepidu, cà e mai multu blandu decatu lasiu, caruia saraci'a, eredita de la parinti si nobilitatea sustienuta fora pata, i servesce mai multu spre onóre, decatu spre rusine. Deci a capatatu provinci'a Asia; éra incatu pentru Africa, Cesarulu védia sa determine insusi cui sa o dea.

XXXIII. La acésta ocasiuue Severu Cecina a facutu motiunea: *Cá nice unu dregatoriu, caruia i a cadiutu prin sortire o provincia, sa nu 'si iá cu sine soci'a,* dupa ce mai nainte demustrase cu amenuntulu: „Catu de unitu traiesce elu cu soci'a „sa, ce i a facutu siesse copii; cum elu a tienutu a casa ceeace „propune pentru toti de regula, lasand'o pururea in Italia, desi „elu prin varie provincie a facutu patrudieci de campanii. Caci „nu fora ratiune s'a fostu legiuitu in vechime, cá sa nu duca cu sine pe „nice o femeia prin tierele sociloru séu a strainiloru; suit'a muierésca „cuprinde ceva intru sine, ce pe timpu de pace te intardia cu „lucsulu, pe celu de resboiu cu timiditatea, si facu cá marsulu

„Romanu sa semene a o horda de barbari. Acestu sessu nu„numai cà e. neputintiosu si necapace a duce la ostenitiuni, ci „déca i se làsa frenele libere, ele sunt crude, iubitórie de a „domni, intriganti; ambla printre soldati, pretindu servitia de „la centurioni. Mai deunadi s'a vediutu o femeia a fi facia la „essercitiele coortiloru, la manoperele legiuniloru. Cugetati „insiva, cà in acusatiunile de mancatorii, cea mai mare imputare „cade pururea asupr'a femeiloru celoru acusati; cà de ele se „léga indata cei mai blastemati din provinciali; ele se insar„cinéza cu afaceri si le si decidu; curtenirea de onóre are sa „se faca in duplu, sunt doue curti; ordinatiunile loru sunt mai „capritióse si mai tiranice; ele, constrinse canduva prin legea „Oppia si prin altele, acum, desfacendu li se legaturele, guver„néza familiele, tribunalele si acum si legiunile."

XXXIV. De pucini auditori fú aprobatu acestu discursu cei mai multi ilu intrerupsera dîcendu: *Cà acést'a nu se tiene de cestiune si ca Cecina nu e censorulu demnu de atare obiectu.* Apoi luà vorb'a Valeriu Messalinu, fiiulu lui Messala carele eredise ceva din elocenti'a copiósa a tataso, si i respunse: „As„primea celoru vechi s'au mai muiatu si mutatu spre mai bine „in multe punte; nu mai e timpulu, candu Roma erá incinsa cu „resboiu si provinciele inimice. Pucinu catu se dà pentru spe„sele femeiei, nu e o sarcina nice macaru pentru barbatu, cu „atatu mai pucinu pote sa fia pentru soci; tóta cealalta cheltu„iala a sociei se face de comunu cu a barbatuso si nu e spre nice „o pédeca in pace. Nu e indouire, cà resboiulu cere tóta pu„terea barbatului; ma intorsulu dupa ostinatiune, unde sa afle „unu repausu mai cuvientiosu, de catu alaturea femeiei sale. Vedi „bine cà unde femei cadiura in poft'a de domnia, in iubirea de „avere. Cum! au dóra dintre magistrati nu su dati cei mai „multi la unele placeri? Si de aceea nu incetàmu a tramite dre„gatori in provincie. S'a coruptu adese ori prin reutatile socie„loru barbati: dar urméza de aci cá toti nensuratii sa fia ómeni „de omenia? Se pusera cànduva legile Oppie, caci asia cerea „timpurile de pe atunci ale republicei: dupa aceea s'a mai la„satu ceva din asprime, s'a mai imblanditu, caci asia a fostu „bine. Indesiertu voimu a ne acoperi slabitiunile nóstre cu „alte nume: e culp'a barbatului, déca muierea 'si esse din me„sura. Catra acestea ar fi o nedreptate, cá pentru anim'a cea „ticalósa a unuia séu altuia sa lipsimu pe insuratu de consortea „lui ce iá cu densulu parte si la bine si la reu. Mai adauge la „acest'a cà n'ar fi cu minte a lasá pe muiere, slaba cum este „de natura, in voii'a sa preda la poftele sale si la patimi straine. „Abia supt veghiere presente mai remanu casatoriele nedeso„norate, ce va urmá déca ele in cursu de mai multi ani, cá si

„cum aru fi despartite aru cadé in uitare? Deci sa ne opunemu „celoru ce voru pecatui aiurea, ma sa nu scapamu din vedere „nice faptele cele rele din Roma.“ La acestea Drusu adause unele relative la familí'a sa: „Si principii au adese ori sa se „duca in partile cele mai departate a le imperiului. De cate „ori indieitulu Augustu a caletoritu cu svatu de Livia la orientu „si occidentu. Si insusi s'a dusu la Illiricu si se va mai duce „la alte ginti, déca va cere trebuinti'a, nu anse totu d'aun'a cu „anima linistita, candu i ar cautá a se desparti de pré scump'a „s'a socia si de atatia copii facuti impreuna.“ Astfelu cadiù motiunea lui Cecina.

XXXV. In siedinti'a urmatória a senatului Tiberiu intr' o epistola facù parintiloru inputatiunea ascunsa dîcendu: *Cà ei punu tóta sarcin'a trebiloru pre umerii principelui*, si asternu propunerea numindu pe Marcu Lepidu si pe Juniu Blesu cá din acestia sa aléga unu proconsulu Africei. I ascultara pe amendoui: Lepidu se scusá mai ferbinte, motivandu 'si neprimirea cu starea betezitiósa a sa, cu teneretiele copiiloru sei si cu etatea cea matura de maritatu a fiiei si. Anditorii l'au priceputu bine si in celea ce le a tacutu. Cà adeca Blesu, cá unchiu lui Seianu, va fi preferitulu. Blesu la parere vorbi refusandu, anse nice cu atat'a apasare nice cu consemtiementulu lingusitoriloru.

XXXVI. Acum venira pe tapetu nemultiemiri despre cari pana aci se plansera numai in tacere. Cati ómeni scelerati 'si luasera licentia a versá nepedepsiti asupr'a celoru mai onesti injuraturi si ura, déca numai tienea ver o icóna de a le Cesarului. Chiaru si iertatii si servi, insultandu din gura si din mani pe patronulu séu domnulu loru, ajungeau in modulu acest'a a fi de temutu. Deci Caiu Cestiu senatorulu incepù sa vorbésca astfelu. „Principii fora indouire sunt chipulu dieiloru; „dar si dieii asculta numai rugatiunile cele drepte a le rugato„riloru; nimene nu pote fugi in Capitoliu séu in alte temple a „le Cetatii cá supt atare scutu sa faca la fapte rele. S'au stersu „legile, s'au resturnatu din fundamentu, déca o Annia Rufilla in „Foru, pre pragurile Curiei, cutéza a vers'a contr'a lui injuraturi „si amenintiari, caci a pusu sa fia judecata pentru insielatiune, „si elu nu cutéza a se folosi de dreptu din causa cà i tiene „inainte chipulu Imperatorului.“ Totu asia diceau si altii, printre ele unii si alte monstruositati si mai infioratórie, si rugara pe Drusu, cá sa dea unu essemplu de resbunare, pana atunci, pana candu acest'a chiamand'o pe aceea si aflànd'o culpasia, dede ordinu sa o inchida in prinsórea publica.

XXXVII. Si Considiu Ecuu si Celiu Cursore, cavaleri Romani, cari atacasera cu acusari plasmuite de lesa-maiestate

pe pretorulu Magiu Cecilianu fura la motiunea principelui, pedepsiti prin decretulu senatului. Si un'a si alt'a servi de onóre lui Drusu. „Cercetandu in Roma „associatiunile si cer- „curile de conversatiune, imblandiesce intentiunile secrete a le „tataso.“ „Nice lucsulu chiaru a junelui nu pré casiuna nepla- „cere. Cu atatu mai bine, diceau, déca elu se ocupa cu de „acestea petrecendu diu'a cu intreprinderi de edificatiuni, si „nóptea in dari de ospetie; dar de catu singuru si nerecreatu „prin nice o desfatare sa se puna la vegherea intunecata si la „grigi cobitórie.

XXXVIII. Pentru ca si Tiberiu si acusatorii erau in veci neobositi. Si Anchariu Priscu acusase pe proconsululu din Creta pe Cesiu Cordu, adaugendu i si crima de lesa-maiestate, carea pe atunci erá cunun'a tuturoru acusatiuniloru. Antistiu Vetere, unulu din cetatianii primari ai Macedoniei fù absolvatu din partea judecatoriloru de crim'a adulteriului; principele i tiene de reu si desnou ilu trage la judecata pentru crim'a lesa-maiestatii ca pe unu turburatoriu cá si cum ar fi luatu parte la planurile lui Rescuperide, pe timpulu candu acést'a dupa uciderea frateso, meditá resboiu contr'a nóstra. *Astfelu acusatulu fù propritu de la apa si focu, cu acelu adausu cá sa fia tienutu intr' o insula, carea sa nu fia espusa nice Macedoniei nice Traciei.* Caci Tracia, cu domni'a impartita intre Remetalce si copiii lui Cotie, cari, fiindu minoreani aveàu tutoru pe Trebelienu Rufu ne fiindu dedati cu domni'a nóstra, ni erá inimica, si inculpau atatu pe Remetalce, catu si pe Trebelienu, cà ei lasa nepedepsita asuprirea indigeniloru. Celetii si Odrusii si altii, ginti brave apucara armele supt duci diversi ma totu numai de pucina in semnatate. Si acést'a a fostu caus'a, de nu s'au pututu concentrá spre unu resboiu sangerosu. O parte turbura tierele unde s'aflau, altii trecu muntele Emu, cá sa rescóle popórale departate; cei mai multi si mai bine disciplinati impresóra pe regele in cetatea Filipopoli, ce a fundat'o Filipu Macedoneanulu.

XXXIX. Dupa ce Publiu Velleiu, comandantele ostirii cei mai apropiate, a capatatu cunoscintia despre acést'a, tramise calaretii trupeloru aliate si coortile usioru armate contr'a acelor'a cari amblau respanditi cá sa predeze, séu cá sa atraga la sine ajutória; insusi conduce elit'a pedestrimii spre a descinge de impresurarea cetatii. Ambele intreprinderi fura incununate de succesulu doritu, fiindu de o parte batuti predatorii, si de alta intrase desbinare intre impresuratori, catra acestea si regele facuse o eruptiune din cetate pe candu sosise legiunea. Bataiia séu lupta nu se póte numi, unde nisce semi armati si retacitori incoci si incolo se taiiau din partea nóstra.

XL. Totu in acelu anu provinciele gallice incepura a se rebelá din caus'a marimii datoriiloru; cei mai infocati turburatori au fostu la Treviri Juliu Floru, la Edui Sacroviru; ambii de origine nobile, si daruiti cu dreptulu de cetatianu Romanu pentru servitiele facute a strabuniloru loru, pe unu timpu candu se facea raru acést'a si se dá numai cá o resplatire a bravurei. Prin convorbiri secrete, atrahendu in parte le pe ómenii cei mai cu capulu a mana si pe de aceia, pentru cari, din caus'a saraciei si a temerii, a face reu erá o trebuintia neaparata, se intielesera cá Floru sa rebeleze pe Belgi, Sacroviru pe Galli, locuitori in vecinatate. Deci prin adunari ascunse tieneau cuventari turburatórie: „a supr'a neconteniteloru dari, asupr'a greutatii interese„loru, a supr'a asprimii si trufi'a dregatoriloru; mai adaugendu, „cà soldatii sunt nemultiemiti pentru mórtea lui Germanicu. „Timpulu celu mai oportunu este acest'a spre a recastigá liber„tatea, déca, cugetandu la flórea puterii sale, nu voru perde din „vedere catu de lipsita de puteri e Italia, catu de nebelicósa „plebea din Roma, si cu o vorba, catu de neputintiósa este osti„rea Romana fora ajutoriu strainu."

XLI. Mai nice unu tienutu n'a remasu neatinsu de sementi'a acestei miscari; dar cei antai, cari au eruptu, au fostu Andecavii si Turonianii. Pe Andecavi i a dumeritu legatulu Aciliu Aviola, venindu asupr'a loru cu coortile, ce garnizonau in Lugdunu. Era Turonianii fura sdrobiti de legionarii, ce i a fostu tramisu Viselliu Varone, legatulu Germaniei inferiori, condusi totu de acestu Aviola si de órecari primari ai Galliei, ce venisera intr' ajutoriu spre a 'si mascá traditiunea si a o mai amaná pentru alte timpuri mai oportune. S'a vediutu Sacroviru batanduse in sierurile Romaniloru, cu capulu descoperitu *spre a 'si arată,* cum dicea densulu, *curagea;* ma captivii spusera: cà elu acest'a a facut'o, *cá sa fia cunoscutu, si sa nu lu iá la tienta cu proiectiliele.* Tiberiu, intrebatu de svatu, a despretiuitu a dá instructiuni, si prin temporizarea sa a datu nutrimentu resboiului.

XLII. Intr' aceea Floru staruiá a si pune in lucrare planulu; cercà a alesiui unu scadronu de calareti, carele, recrutatu in tiér'a Treviriloru, erá formatu dupre disciplin'a militara a nóstra, cá sa incépa cu uciderea negotietoriloru Romani; unii din calareti fura amagiti, multimea a remasu intr' ascultare. Alta céta de clienti si de datori apucà armele; se trasera spre muntii silvatici, caroru li dicu *Arduenna,* unde fura inchisi de catra legiunile ambeloru armate, conduse pre càii diverse de Viselliu si Siliu. Acestia premisera pe Juliu Jndú, carele din aceeasi cetate cu Floru, inimicu acestuia, si de aceea atatu mai infocatu a ne face tréba, si imprastie in tóte venturile multimea desordinata. Floru scapa prin locuri ascunse necunoscute vincitori-

loru; in celea din urma vediendu pe soldati, cari i inchisera cararile de fuga, 'si facù mórtea cu man'a sa. Acest'a a fostu finitulu rebeliunii Treverianiloru.

XLIII. La Edui mass'a resculatiloru a fostu cu atat'a mai mare, cu ca'u provinci'a erá mai putinte si cu catu puterea militara spre a i supune, erá mai departata. Capital'a gintii este Augustodunu. Aci Sacroviru puse man'a cu coorti armate pe tenerii familieloru celoru mai nobili din Gallia, ce invetiau aci la scóla, pentru cá prin acesti obstatici sa constringa pe parintii si consangenii loru a tiené cu elu; si totu deodata imparti pe ascunsu arme printre juni. Erau patrudieci de mii, a cincea parte erau inarmati cu arme cá legionarii, cei lalti cu tiepe si cu cutite si alte arme, ce se intrebuintiaza la venatória. Sacroviru la acestia mai adausé si sclavi, destinati pentru jocurile gladiatoresci, cari, dupa datin'a tierei, erau acoperiti de o armatura de feru de susu pana josu; ce se numescu *crupellarii,* cari nu su bune spre a lovi pe contrariu, dar de alta parte su neranibili. Acestea puteri de resboi s'au mai inmultitu anca prin provinciele vecine, cari, de si nu erau resculate la aratare, anse unulu ver altulu luá parte cu zelu cu atatu mai virtosu, cà intre ducii romani erá cérta pentru comanda cine sa o duca, pana candu slabitulu de betranetie Varrone facù locu lui Siliu, ce erá in flórea robustatii.

XLIV. Dar in Roma, cum este datin'a faimei, cá sa essagereze tóte, se credea: *cà nu numai Treverii si Eduii, ci siessedieci si patru cetati de ale Galliloru s'aru fi rebelatu.* Toti ómenii cei onesti, pasandu le de republica, erau tristi. Multi, din ur'a lucruriloru presente si din poft'a schimbarii formei de gubernu, se bucurau de acestea chiaru si cu periclulu loru, si tieneau de reu pe Tiberiu: „cà pe o turburare atatu de mare a republicei „mai are timpu a se ocupá cu cercetarea acteloru acusatiloru. „Nu cumva si Sacroviru va fi trasu naintea senatului pentru „crim'a lesa-maiestatii? In fine éca cà au statutu barbati, cari „sa impedece cu armele epistolele celea cruntate de sange; in „locu de pacea ticalósa, si resboiulu chiaru este unu bunu „schimbu.“ Tiberiu 'si a data anca si mai multa ostenitiune, cá sa apara linistitu; nu 'si a schimbatu nice loculu, nice trasurele fecii, si catu au duratu dilele acestea, elu a remasu credintiosu datineloru sale. Fost'a acést'a ó marime de sufletu, ori cà capatase scire, cà tóte su de importantia mai mica, decatu se latisera prin vlogu.

XLV. Intr' aceea Siliu mergendu nainte cu doue legiuni, prin cetele socilorn tramise inainte, devastéza satele Secuaniloru asiediate la marginile teritoriului, cari erau vecinii si socii de resboiu ai Eduiloru. Apoi in marsu fortiatu se duce la

Augustodunu, certandu se de zelu stegarii, si insusi soldatulu de rendu ścarsnindu: *cá sa nu se tiena repausulu indatinatu sa nu stea pe locu noptile, ei dorescu sa védia pe inimicu, si sa fia vediuti, mai multu nu li trebue la victoria.* La douesprediece mile aparù Sacroviru si cetele sale pre campu deschisu. In frunte pusese pe cei ferati, pe la aripi coortile, la spate pe semiarmati. Insusi pre unu calù cá unu balauru calarea printre capetenii, rechiamà a minte *faptele cele gloriόse a le vechiloru Galli si cate rele casiunara ei Romaniloru, catu de gloriosa este pentru vincitori libertatea si catu de ne suportabile sclavi'a pentru cei desnou vinciti.*

XLVI. Acésta alocutiune scurta n'a fostu primita cu bucuria; caci lini'a de bataiia a legiuniloru s'apropiá; όmenii tierani, nearmati si nepatiti in resboiu, nu mai aveau nice ochi nice urechi. Siliu din contra desi probabilitatea victoriei facea cá sa fia de prisosu ver ce alocutiune a strigatu totusi: „Sa „le fia rusine la vincitorii Germaniloru a fi condusi asupr'a „Galliloru, cá contr'a inimicului! Mai daunadi o singura coorte a luatu la fuga pe Turiani, unu escadronu pe Treveri, o mana „de calareti chiaru din acésta ostire pe Secani. Aratati Edui„loru, cà cu catu sunt mai bogati de bani si mai copiosi de pla„ceri, cu atatu mai rei de bataiia — si nu uitati pe fugatori.“ O larma mare a urmatu dupa acést'a; apoi calarimea se desvόlta in giurulu inimicului, pedestrimea ilu ataca in frunte; aripile se respingu fora multa resistintia. Numai crupelarii, a caror'a armatura de feru nu o prindea nice proiectilíele nice sabi'a, mai intardia cevasi victori'a romaniloru; soldatulu anse luà a mana barde si securi, si sdrobiá, cá si cum ar fi fostu unu muru si armatura si pe omu; unii resturnara cu furce si cu prajini acésta massa inerte, si pe cadiuti, cari nu faceau nice o cercare a se sculá, i lasara cá pe nisce morti. Sacroviru se duse cu pucini dintre cei mai credintiosi mai antaiu la Augustodunu, apoi de frica, cà va fi tradatu, la o casa de tiéra. Aci cadiù de man'a propria, ceialalti prin lovitura de mόrte imprumutate. Cas'a, aprinsa preste densii, i mistui cu focu pe toti.

XLVII. Atunci in fine scrise senatului Tiberiu despre inceputulu si finitulu resboiului; n'a micsioratu, nice n'a essageratu adeverulu, ci spuse: *cà legatii prin credinti'a si bravur'a loru, si insusi prin svaturile sale a adusu la capetu fericitu tréb'a.* Totu de odata adause si motivele, de ce nice insusi, nici Drusu nu s'au dusu la acelu resboiu, elu se escusà essaltandu marimea imperiului; *cà nu se cade principiloru, déca un'a séu alta cetate se turbura, sa lase Roma, unde e centrulu domniei; acum, candu nu mai e temerea ce lu determina, se va duce, cá sa védia cum stau lucrurile si sa le puna in orênduiala.* Parintii decre-

tara promisiuni pentru revertirea lui, si rugatiuni publice si alte manifestari de onóre. Singuru numai Dolabella Corneliu a fostu care, voiindu sa intréca pe ceilalti, apuca cu negiob'a linguaire, opinandu: *cá Tiberiu sa intre in Roma cu ovatiune, candu se va rentórce din Campania.* Deci n'a intardiatu a scrie senatului: in care dîcea despre sine: *cà densulu nu e pana acolo saracu cu gloria, cá, dupa ce a dumeritu gintile celea mai feróse, dupa ce a avutu séu a despretiuitu in teneretiele sale atatea triumfuri, acum la betranetie sa céra o destingere desiérta pentru o caletoria la tiéra.*

XLVIII. Pe timpulu acest'a a cerutu de la senatu: *cá mórtea lui Sulpiciu Cuirinu sa se onoreze cu ingropatiune publica.* Cuirinu de felu nu se tienea de famili'a cea veche si patricia a Sulpiciiloru, caci erá nascutu din municipalitatea Lanuviu, ci prin barbatia in militia si zelu in purtarea oficieloru capatase supt indieitulu Augustu consulatulu, si dupa acést'a, in urm'a cuceririi casteieloru Homonadiloru in Cilicia, ornamentele triumfalie. Lui Caiu Cesarele, candu capatà Armenia, i s'a datu alaturea cá svatuitoriu Cuirinu, carele totu de odata a sciutu se oblege si pe Tiberiu, candu acest'a petrecea in Rodu. Cesarulu a descoperitu acestea inaintea senatului, i facù laude pentru servitiele primite, si inculpà pe Marcu Lolliu, *cá pe unu casiunatoriu alu reutatiei si desbinariloru lui Caiu.* Ma la altii la toti Cuirinu a lasatu o memoria trista pentru periclele ce i le facuse Lepidei, cum amu dîsu, si pentru betranetiele lui cele urîtióse si de mare influintia.

XLIX. Pe la finea anului Caiu Lutoriu Priscu, cavaleru romanu, carele intr'o poesia celebra cantase mórtea lui Germanicu si pentru acést'a capatase dela Cesarulu unu daru in bani, fú acusatu de unu denuntiante: *cà elu pe candu Drusu erá bolnavu a mai compusu una asemenea, pentru cá dupa mórtea acelui'a sa o publice, pentru unu anca si mai mare premiu.* Lutoriu a fostu citit'o din iubire de lauda desiérta in cas'a lui P. Petroniu, fiindu de facia sóor'a acestui'a Vitellia si alte femei ilustre. Cum s'a sculatu denuntiantele, tóte marturisira supt impresiunea temerii, numai Vitellia *a afirmatu: cà ea n'a auditu nemic'a;* ma dîsele acusatoriloru aflara mai multa credintia spre perderea inculpatului, si Hateriu Agrippa, consulu desemnatu a facutu propunere: cá sa se ucidia cu mórte acusatulu.

L. Contr'a se sculà Marcu Lepidu si vorbì asiá: „déca, parinti adunati, vomu cautá numai la aceea, cu ce voce blastemata Caiu Lutoriu Priscu 'si a pangaritu mintea sa 'si urechile ómeniloru, n'ar fi de ajunsu contr'a lui nice inchisórea, nice laciulu, nice chiaru torturele sclavesci. Dar déca scelerateti'a si blastemati'a trece tóta mesur'a, totusi grati'a principelui,

essemplele strabuniloru si ale vóstre chiaru ceru stemperantia in pedepse si in mediele de intimidare; catra acestea intre nebunia si crima, intre vorbe si fapte este deosebire: deci remane locu a dá asiá sentintia, cá nice elu sa nu scape nepedepsitu, nice noi sa nu venimu in positiune a ne parea reu séu de pré multa compatimire, séu de pré mare asprime. De multe ori amu audîtu io pe principele nostru plangenduse, candu cineva i preveniá grati'a prin mórte de buna voiia. Lutoriu e anca in viatia neatacatu; nici remanerea lui in viatia nu va fi unu periclu pentru republica; nice uciderea lui unu essemplu. Fapt'a lui pe catu e de lipsita de bunulu simtiu, atat'a de desiérta si trecatória. Nu avemu a ne teme seriosu de unu omu carele, tradatoru insusi a fapteloru sale, cérca a se insinui nu la barbati, ci la muieri. Cu tóte acéstea duca se din Roma, si fia propritu de la apa si focu. Parerea acést'a o dau asiá cá si cum Lutoriu e culpasiu de lesa-maiestate.

LI. Cu Lepidu a consimtitu dintre consulari singuru numai Rubelliu Blandu; ceialalti primira parerea lui Agrippa, si asiá Priscu fú dusu in inchisóre si indata ucisu. Tiberiu a tienutu de reu pentru acést'a pe senatu prin indatinat'a sa purtare cea cu dóue fecie *laudandu le pietatea de a resbuná aspru insultele desi mici ale principelui,* si totu de odata rugandu i: *cá sa nu pedepséscа cu atat'a pripire vorbele;* lauda pe Lepidu, dar totusi nu defaimà nice pe Agrippa. Deci s'a facutu decretulu senatului: *cá decretele parintiloru inainte de diece dîle sa nu se depuna in archiv'a statului, cá cu acestu timpu sa se prelungésca viati'a osinditiloru.* Dar senatului nu i s'a lasatu libertatea de a se cài, si Tiberiu nu se imblandiá in cursulu acestui intretimpu.

LII. Urméza consulii Caiu Sulpiciu si Decimu Hateriu. Acestu anu nu s'a turburatu prin nemic'a din afora; in Roma erá temere de asprime contr'a lucsului alu caruia progresu nemarginitu casiuná spese mari in tóte pe ce se dá bani. Órecari spese, desi erau essorbitanti, se ascundea aratandu li se pretiuri false; ci ospetiele cele scumpe, repetite prin conversatiuni, desteptara temerea, cá nu cumva principele dedatu la cumpatarea cea antica, sa le pedépséscа pré aspru. Caci, dupa ce a inceputu Caiu Bibulu, vorbira si ceialalti edili: *cà legile despre cumpatare nu se tienu in séma; pretiurile proprite ale necesarieloru vietii crescu din dî in dî; si nu se potu staviri cu semimedie.* Parintii intrebati tramisera intréga acésta afacere la principele. Dar Tiberiu s'a gandiitu multu: *óre oportunu e de a se margini nisce pofte asiá de latite? óre marginirea nu va aduce ea republicei mai mare dauna? Ce lucru rusinosu ar fi a cercá ceva ce nu poti efaptui, séu la casu sa se póta, a casiuná desonórea si*

infami'a barbatiloru ilustri. In fine compuse catra senatu o scrisóre a careia cuprinsu este urmatoriulu:

LIII. „In ver care alta afacere, parinti adunati, póte cà ar fi ma' corespundietoriu, cá, intrebatu in faci'a senatului, sa mi dau insumi parerea ce simtiu pentru binele republicei. Ma in tréb'a acést'a a fostu mai bine a mi retrage ochii, pentru cá sa nu i vediu si insumi si sa i surprindu, pe aceia, pe cari feciele si temerea unuia séu altuia i acusa inainteve pentru unu lucsu uritiosu. Déca bravii barbati, edilii, ar fi avutu cu mine mai antaiu svatu, nu sciu de n'asi fi datu svatulu: cá mai bine sa trecemu cu vederea nisce pecate préputinti si invechite, decatu sa scótemu la lumina nisce rusini, contr'a caror'a nu suntemu in stare a stá facia. Dar aceia, ce e dreptu, 'si au facutu detori'a, cum asi dori sa 'si impliniasca obligatiunile si alti dregatori ai statului. Mie anse nu mi se cade a tacé, si apoi a dá pe facia anca este impreunatu cu greutati, caci datoria nice de edile, nice de pretoru, nice de consulu nu jace asupr'a mea. De la unu principe se ceru mai mari si mai inalte, si, pe candu pentru orenduelile cele bune secera toti lauda, hidosulu mesureloru eronee cadu numai asupr'a unui'a. Si de ce asi avé io mai antaiu a me legá prin legi coecitive, si a taiiá la mediloou pana la datinele din vechime? Stensiunea cea nemarginita a mosieloru? Cét'a servitoriloru din tóte natiunile? Ponderea aurului si a argintului? Tabloale in arama si pictura? Vestmintele comune barbatiloru si ale femeiloru? séu acelea ornamente, proprie femeiloru, prin cari pentru nisce petre se ducu banii nostri la natiuni straine séu inimice?"

LIV. „Sciu io, cà pe la óspetie si prin cercuri se tienu „de reu acestea, si cà se poftesce infrenare. Dar déca nescine „ar pune lege, ar dictá pedepse, totu aceiasi aru strigá in gur'a „mare, cà se restórna republic'a, se pregatesce perirea la cei „mai bogati, si cà nu remane nemine curatu de crima. Nice „chiaru morbii cei invechiti nu i poti stirpi din corpu fora a „intrebuintiá medie aspre si agere: cu atâtu mai pucinu se „póte vindecá o inima morbósa, inflacarata de frigurile placeri„loru, corupta si totu de odata coruptrice, prin medicamente mai „usiore. Atatea legi inventate de stramosi atate aduse de in„dieitulu Augustu, se resuflara, acelea prin uitare, acestea, ce e „si mai reu, prin despretiu, si facura numai cá lucsulu sa se „intarésca si mai tare. Caci déca ceri ceea ce anca nu e pro„pritu, te temi cá sa nu se propréseca; éra, déca vei calcá ne„pedepsitu celea proprite, atunci numai e nice temere nice „rusine. De ce dar mai demultu predomniá iconomia? Caci „fiacare se stemperá pe sine, caci eramu cetatiani ai aceleiasi „cetati; caci si atunci chiaru, candu eramu domni preste Italia

„ne lipsiau atari patimi. Prin victorie esterne amu invetiatu „a mancá a le altor'a, prin cele domestice si pe a le nóstre. Ce „lucru mititelu este aceea la ce ne facu atenti edilii! De ce „pucina importantia candu iai in consideratiune totulu! Dar, „pe Ercule! nemine nu ne spune: cà Italia are trebuintia de „ajutoriu strainu, cà viati'a poporului Romanu e la descretiunea „marii si a fortuneloru pe tóta diu'a. Déca copiositatea provin„cieloru n'ar veni intr'ajutoriu domniloru, servitoriloru, ogóra„loru, atunci aru puté sa ne nutrésca dumbravile si vilele nóstre. „Acésta grige, parinti adunati, jace pre capulu principelui: negri„girea ar ruiná din fundamentu republic'a. Intr' altele sa cautamu „in inimele nóstre vindecarea: pe noi sa ne faca mai buni rusinea, „pe cei saraci nevoii'a, pe cei bogati satietatea. Éra déca ci„neva dintre magistrati se crede a avé atat'a activitate si atat'a „rigurositate spre a puté stavili reulu, din parte mi are tóta „laud'a, si trebue sa marturisescu, cà mi a luatu de pe capu o „parte superatiósa din lucru. Éra de vreti a acusá numai la „pecate, si apoi, dupa ce v'ati facutu unu nume prin aceea, a „semená ur'a si a mi o incarcá mie, credeti mi, parinti adu„nati, cà nice io n'am nice o placere a mi face inimici. Des„tula ura grea sí de ordinariu nedrépta portu io din caus'a „domniei, am totu dreptulu a cere, cá sa me crutiati de altele „desierte si fora scopu, ce nu potu sa mi aduca nice mie nice „voua ver unu folosu."

LV. Dupa audirea scrisórii imperatesci, edilii se dispensara de a se mai ocupá cu atare grige. Lucsulu meseloru, care de la bataii'a de la Actiu pana la resboiulu ce a pusu pre tronu pe Galba in cursu de una suta de ani se facea cu spese ne mai audite de risipitore, pucinu cate pucinu a incetatu. Sa cautàmu causele acestei schimbari. Mai de multu familiele cele bogate séu ilustrate prin fapte glorióse se ruinara prin iubirea de pompa. Caci pe atunci erá iertatu a curteni plebea, socii, regii si a fi curtenitu. Care catu se distingea prin avere palaturi si pompa: 'si mariá numele prin numerositatea clientiloru. Dupa ce a inceputu turbarea uciderilоru, si marirea numelui erá punere de capu, ceilalti se facura mai cercuspecti. Totu de odata ómenii cei noui, primiti adese ori in senatu din municipalitati, colonie chiaru si provincie, adusera cu sine iconomia de a casa; si macarca din norocu séu vrednicia parte mare din ei ajunsera la betranetie banóse, remasera totusi cum erau invetiati. Ma celu antaiu incepetoriu alu moravuriloru strinse a statutu Vespasianu insusi remanendu credintiosu datinei sale cei vechi in mancare si portu. Ascultare catra principele si intrecerea de a lu imitá avura mai mare putere de catu pedeps'a legiloru si temerea: déca cumva nu vomu concede cà in

tóte lucrurile omenesci sunt revolutiuni regulate, cá moravurile sa cerculeze, precum se intorcu timpurile. La betrani anca n'au fostu tóte mai bune, si seclulu nostru asemene a lasatu de imitare la posteritate certe fapte de lauda si talente. Lucru de frunte pentru noi este cá intrecerea in bine sa dureze necontenitu.

LVI. Tiberiu dupa ce a capatatu faim'a omului de stemperantia prin respingerea denuntietoriloru pré zelosi tramise senatului o scrisóre, in care cerea *puterea tribunicia* pentru Drusu. Acest'a e numele inventatu de Augustu spre a indicá suveranitatea, pentru cá sa nu intrebuintieze numele *rege* au *dictatoru* si totusi prin orecare numire sa se inaltie preste tóte celelalte puteri din statu. Augustu apoi luà pe Marcu Agrippa de sóciu alu puterii sale, si dupa mortea aceluia pe Tiberiu Nerone, pentru cá sa nu mai fia nice o indouiala despre succesoru. Asia credea elu cà va conteni pretentiunile periculose a le altora si totu de odata punea mare temeiu pre modesti'a lui Tiberiu si pre marirea sa. Dupre acestu essemplu si Tiberiu associà la domnia pe Drusu, de órace, pe candu traiá Germanicu, alegerea intre amendoui o tienuse nedecisa. In capulu scrisórii rugá pe diei: *cá sa i binecuventeze svaturile sale pentru republica,* despre natur'a tenerului omu a vorbitu pucine si fora essagerare falsa: „cà adeca are muiere si trei copii, si chiaru etatea „aceea in care si insusi s'aflá atunci, candu indieitulu Augustu „l'a chiamatu la acestu oficiu. Si acum Drusu nu e primitu a „luá parte la cunoscutele afaceri numai asia in pripa; ci dupa „o proba de optu ani, dupa ce elu a innabusitu rebeliuni, a „incheiatu resboie, si s'a invrednicitu de doue ori de consulatu."

LVII. Parintii presimtisera intru inimele sale acésta cerere; si de aceea lingusirea a fostu cu atatu mai alésa; si cu tóte acestea n'au fostu in stare a inventá nemica altu ceva, fora numai sa voteze: *principiloru statue, dieiloru altare, temple si arcuri de onóre* si altele de acestea indatinate; fora numai cá Marcu Silanu sa afle in josorarea consulatului unu mediu spre a onorá pe principi, dandu 'si parerea intr' acolo: *cá pe monumentele publice si private sa nu se mai inscrie numele consuliloru spre determinarea memoriei timpuriloru; ci ale celor'a cari sunt investiti cu puterea tribunicia.* Era Cuintu Hateriu, carele opinase, cá decretele senatului din diu'a acést'a sa se scrie cu litere de auru in Curia, s'a facutu de risulu tuturoru, caci densulu, cá o cadietura de betranu ce erá, nu mai puté culege din acésta lingusire, de catu desonorarea numelui seu.

LVIII. Prelungindu se intr' acestea lui Juniu Blesu proconsulatulu Africei, Serviu Maluginense sacerdote a lui Joue cerù cá sa i se sortiasca Asia, dîcendu mereu: „Cà e desiérta

„opiniunea, cà ar fi propritu sacerdotiloru lui Joue a essi din „Italia. Dreptulu seu este totu acel'a cá si alu preotiloru lui „Marte si Cuirinu. Déca acestor'a li s'a pututu a capatá provin- „cie, de ce sa fia propritu acést'a la sacerdotii lui Joue? Despre „acést'a nu stá nemic'a in plebiscite nice in cartile rituali. Ade- „se ori pontificii celebrara cultulu lui Joue in loculu acelora, „candu cineva din preotii lui Joue a fostu impedecatu prin morbu „séu alte afaceri oficióse dupa uciderea lui Corneliu Merula, in „cursu de sieptedieci si doui de ani loculu lui nu s'a implinitu, „si totusi ceremoniele religiose nu s'au intreruptu. Déca in „cursu de atatia ani nealegerea altuia in locu s'a pututu fora „nice o dauna a celoru sante: cu catu mai usioru ar puté elu „fi absente unu anu cá proconsulu? Din inimicitie private a „essitu mai de multu dela pontifici ordinatiunea acest'a propri- „tória de a se duce in provincia. Acum, din darulu lui Ddieu, „celu mai mare din pontifici este si omulu celu mai mare, ne- „supusu nice la rivalitati, nice la ura, nice la partialitate."

LIX. Dupa ce Augurulu Lentulu si altii vorbira multe in contr'a, venira la ideea: *Cá sa astepte parerea ponteficelui màssimu.* Tiberiu amana cercetarea relativa la dreptulu pre- otului, si conteni intre margini ceremoniele decretate in pri- vinti'a puterii tribunicie pentru Drusu defaimandu anume *propunerea cea incumetata a lui Silanu si literele de auru cá unele ce su contr'a datineloru parintesci.* S'a cititu asemine si o epistola a lui Drusu, care, desi erá imbracata in modestia, s'a primitu cá cea mai plina de trufia. „Pana acolo cadiura „tóte, scriá, cá unu omu teneru, dupa ce a capatatu atat'a onóre „sa nu se pota apropiá nice macaru de dieii cetatii a intrá in „senatu si a 'si tiené celu pucinu auspiciele pre pamentu gintii „sale. Nu cumva resboiulu séu petrecerea prin tiere departate „este ceea ce lu impedeca? pe candu elu chiaru acum percura „tiermurii campaniei si lacurile? Asia crescu pe domnulu lumii! „Acést'a e prim'a invetiatura, ce o primesce din svaturile tata- „lui! Canuntulu Imperatoru ferésca se de privirea cetatianiloru, „pretesteze densulu etatea sa cea obosita si faptele implinite: „dar pe Drusu, ce altu ilu impedeca decatu trufi'a sa?"

LX. Dar Tiberiu, pe candu, si consolidà puterea domniei lasá senatului o umbra a trecutului tramitiendu i postulatele provincieloru spre a le cercetá. Pe di ce mergea se inmultiá prin cetatile grecesci locurile de asilu, si acésta licentia remané nepedepsita. Templele se impleau de sclavii cei mai blastemati; aci erá loculu, unde se scapau detórii de creditorii sei; aci se adaposteau suspectii de crime de mórte. Nu erá putere pre pamentu, carea sa fi fostu in stare a conteni resculares poporu- lui, carele luá supt protectiunea sa foradelegile ómeniloru, cá

si candu aru fi fostu cultulu dieiloru. Deci fù decretatu: *cá cetatile sa 'si demustre titlurile de dreptu si sa tramita deputati.* Si unele se lasara de buna voiia de ceea ce 'si insusisera prin abusu; multi se intemeiau pre datine religióse vechi, séu pre merite castigate in caus'a Romaniloru. Si in adeveru diu'a aceea a infaciesiatu o icóna maretia, in care senatulu luá la cercetare binefacerile stramosiloru, tractatele incheiate cu socii, 'si decretele regiloru chiaru, cari fusesera in flórea puterii, inainte de consolidarea republicei romane, insusi si asiediementele dieiloru, cu dreptulu liberu alu deciderii, cá in dilele celea bune, de a le aprobá séu de a le schimbá.

LXI. Intre toti Efeseanii se infaciesiara mai antaiu, amintindu, cà Diana si Apolline nu s'aru fi nascutu, cum crede vlogulu, in Delos; caci la densii este riulu Cenchriu, dumbrav'a Ortigia, unde Latona, grea mare, radîmata de o oliva, ce si acum mai stà, a facutu pe acelea dieitati; si cà acésta dumbrava din descoperirea dieiloru s'a santitu. Insusi Apolline, dupa ce a ucisu pe ciclopi, acolo a aflatu scapare dinaintéa maniei lui Joue. Mai apoi tata Bacu, vincitoriulu Amazoneloru, a iertatu pe celea ce rugatorie incinsera altarulu. Dupa acést'a, cu voii'a lui Ercule, pe candu se facùse domnu preste Lidia, s'a mai adausu loculu santu cu unu templu, si cà acestu privilegiu nu li s'a angustatu nice supt domni'a Persiloru, cà dupa aceea Macedoneanii si in fine noi li l'amu conservatu.

LXII. Dupa acestia Magnesianii se provocara la ordinatiunile lui Luciu Scipione si Luciu Sulla: *acel'a li a fostu distinsu credintia si barbatia dupa devincirea lui Antiochu, acest'a dupa a lui Mitridate prin aceea: cá asilulu Dianei Leucofrine sa fia neviolabile.* Deputatii din Afrodisia si Stratonichia adusera unu decretu alu dictatorului Cesare pentru meritele loru catra partitulu acestuia, dimpreuna cu altulu mai nou de la Augustu, in care li se face lauda, cà au fostu sustienutu invasiunea Partiloru fora a se clati in credinti'a sa catra Romani. Intr' altele Afrodisianii staruiau pentru cultulu Venerii, Stratonicianii pentru a lui Joue si a Triviei (Hecatei). Cetatianii din Hierocesarea apucandu si mai de susu, dîceau: cà la densii este unu templu alu Dianei Persice, santita de Ciru, si aminteau de Perperna, de Isauricu, si de alti multi duci, cari nu numai templulu, ci si loculu din giuru la o stensiune de doue mii pasi lu dechiarara de santu. Pe urma vorbira Ciprianii pentru cele trei temple ale sale: cà pe celu mai vechiu sa lu fi facutu Erias in onórea Venerii Pafice, apoi fiiulu acestuia Amatu a fundatu pe alu douilea Venerii Amatusia, si Teucru, fugindu de mani'a tataso Telamonu, pe alu treilea, lui Joue Salaminiu.

LXIII. S'au mai auditu si soliele altoru cetati. Ci parintii obositi de multimea acelor'a, si caci pretentiunile se partineau cu cérta infocata, lasara consuliloru: *cá sa cerce titlurile de dreptu, si, déca s'ar intemplá ver o nedreptate, sa astérna érasi intrega afacerea la senatu.* Consulii referira, cà, pe langa acelea cetati, despre care vorbii, *s'a aflatu si la Pergamu unu asilu pe dreptu intemeiatu a lui Esculapu:* celelalte se intemeiéza pre nisce inceputuri intunecate prin vechime. „Smirnianii „adeca se provóca la unu oraclu a lui Apolline, din a caruia „descoperire sa fi inchinatu la Venerea Stratonicida unu templu; „cà Tenii, totu dupre oraclulu aceluiasi dieu, dîceau, cà li s'a de„mandatu a santi lui Neptunu unu idolu si o capela. Sardianii „se provóca la titluri mai noue, dîcendu: cà este unu daru „acel'a de la Alessandru vincitoriulu; totu asia si Milesianii se „intemeiaza pre regele Dariu. Cultulu ambeloru ginti stà in „adorarea lui Appoline si a Dianei. Si Creteanii petira cá sa „li se dea unu idolu alu indieitului Augustu.“ Si se facura decrete din partea senatului, in cari, cu tóta dechiararea de onóre; li se preseriá restringeri, si li s'a datu ordinu: cá insii sa infiga prin temple tablele de arama intru santirea memoriei, anse totusi supt icón'a religiunii ei sa nu alunece la pretentiuni ambitióse.

LXIV. Chiaru pe timpulu acest'a principele se vediù constrinsu a se intórce rapede in cetate din caus'a bólei cei iuti a Juliei Augusta, pe candu anca mai domniá intre mama si fiiu concordia sincera séu celu pucinu ur'a nu se sparse. Julia adeca cu pucinu mai nainte, pe candu nu departe de teatrulu lui Marcellu inchinase indieitului Augustu o statua, sa fi inscrisu numele lui Tiberiu dupa alu seu, si cà acést'a elu a ascuns'o in inim'a sa cu mania grea dar tacuta, cá o vatemare a maiestatii principelui. Dar atunci senatulu decretá rugatiuni publice catra diei si jocurile circense, ce avea a le dá pontificii si augurii si XV-virii dimpreuna cu VII-virii si preotii Augustali. Luciu Aproniu propusese, cá si Fetialii sa presideze la acelea jocuri. Ma Tiberiu se opuse, facendu distingere intre caderile preotiloru si aducendu essemple: cà Fetialii nice odata nu s'au bucuratu de atare onóre; preotii Augustali numai din aceea causa sa adausera, caci acest'a este sacerdotiu propriu alu casei imperatesci pentru cari implinescu promisiunile.

LXV. Io nu mi am pusu in minte, cá sa narezu pe largu tóte opiniunile, ci numai pe acelea ce se insemnéza au prin moralitate au prin notabile uritiune; caci, cum crédu io, tréb'a principala a analeloru este cá virtutile sa nu se taca si vorbele si faptele cele rele sa tremure de frica naintea posteritatii. Altmentrea timpurile acestea atatu au fostu de inveninate si spur-

cate de lingusire, incàtu nu numai primarii cetatii, cari aveau a 'si sustiené rangulu prin ascultare, ci toti consularii, mare parte a acelor'a, cari fusesera pretori, multi si din senatorii pedari se sculau pe intrecute cá care de care sa voteze mai mari si mai essagerate lingusiri. Spunu cà Tiberiu, de cate ori essiá din din curia, avea datina a dîce in limb'a grecésca: *o ómeni facuti pentru sclavia!* Deci si lui, care nu voiiá libertatea poporului, i erá scarba de o rabdàre atatu de apusa a acestoru suflete de sclavi.

LXVI. Cu incetulu apoi de la purtarea rusinósa treceau la inimicitii. Silanu, proconsululu Asiei, acusatu de soci pentru mancatorii, fú de odata atacatu de Mamercu Scauru dintre consulari, de Juniu Otone pretoru, de Brutediu Nigru edilu cari i imputáu: *cà a profanatu dieitatea lui Augustu, a despretiuitu maiestatea lui Tiberiu.* Mamercu amintea cu ingamfare essemple vechi: *cà Scipione Africanu a acusatu pe Luciu Cotta, Catone Censoriu pe Serviu Galba, Marcu Scauru pe Publiu Rutiliu.* Cá si candu, ai dómne! Scipione si Catone s'aru fi ocupatu cu atari resbunari, au acelu Scauru, pe care, acum stranepotuso Mamercu, rusinea strabuniloru sei, i lu déonestá printr'o actiune infama. Juniu Otone pana aci essercéza artea de dascalu; apoi prin influinti'a lui Seianu s'a facutu senatoru dela nisce incepute obscure se aventà totu la mai mari prin cutezari nerusinate. Brutediu inzestratu cu frumóse calitáti, si, déca ar fi amblatu pre cale drépta, ar fi fostu vrednicu a se sui la celea mai inalte dregatorii, ma, rapitu de nerabdarea sa, a voiitu sa intréca de ocamdata pe egalii, apoi pe superiorii si in fine insesi sperantiele sale. Ceea ce a perdutu pe multi si din cei mai buni, cari, despretiuindu o inaintare lina dar secura, urmarescu in pripa succesuri premature, chiaru cu peirea sa.

LXVII. Numerulu acusatoriloru lu adausera Gelliu Publicola si Marcu Paconiu, acel'a cestorulu, acest'a legatulu lui Silanu. Nu erá indouiala cà acusatulu Silanu n'aru fi culpasiu pentru asupriri si mancatorii; ma se luara inainte multe care ar fi periclitatu si pe nevinovati. Unu numeru mare de senatori i erau inimici personali; alesera spre a lu acusá pe cei mai buni de gura oratori ai Asiei, si Silanu erá singuru cá sa le respundia, lipsitu de talentulu vorbirii, cuprinsu de frica, ceea ce paralisésa si pe oratorii cei mai essercitati, Tiberiu de alta parte nu lu crutiá, ci lu aducea in turburare cu cautatur'a sa intrerumpendu lu adese ori cu intrebari, pe cari nu 'i da man'a nice sa le resfranga, nice sa le eludeze, ba unele i cantá a le marturisi numai cá sa nu lu lase fora respunsu. Catra acestea sclavii lui Silanu fura cumparati pe sém'a statului de inspectorulu publicu, pentru cá sa i póta intrebá prin torture. Si pentru cá

sa nu póta ajutá pe cadiutulu in periclu nemine din rude, i lipira si crim'a de lesa-maiestate, ceea ce erá lacatu la gura si nevoiia tacerii. Din caus'a acést'a, dupa ce a cerutu unu terminu de pucine dîle, s'a lasatu de aparare, cutezandu totusi a adresá catra principele o scrisóre, intru care printre rugatiuni amesteca si imputari.

LXVIII. Tiberiu, cá sa faca, sa fia mai bine primita asprimea, ce o pregatea lui Silanu, o mai muiià printr'unu essemplu punendu sa citésca in senatu o scrisóre a indieitului Augustu contr'a lui Volesu Messala, asemine proconsulu alu Asiei, dimpreuna cu decretulu senatului, facutu in contr'a aceluia. Atunci intrebà pe Luciu Pisone de parere. Dupa ce acest'a a vorbitu multe de *indurarea* principelui, propuse: *cá Silanu, propritu de la apa si focu, sa se essileze pre insul'a Gyaru.* Cá densulu votara si ceialalti, afora numai, cà Cneiu Lentulu dîse: *cá bunurile materne a le lui Silanu sa se separeze [de óra ce elu se trage dintr'o mama din gintea Julia] si sa se dea fiiuso;* la ceea ce consentì si Tiberiu.

LXIX. Dar Corneliu Dolabella, manandu si mai departe linguairea, vorbí reu de caracterulu lui Silanu, si adause: „Cá „pe venitoru nice unu barbatu cu nume reu si purtare defai„mata sa nu mai traga la sorti pentru o provincia; ci despre „acést'a sa judece principele; caci legile pedepsescu crimele; „cu atatu aru fi mai favorabilu pentru insusi criminalii, mai bine „pontru soci, déca s'aru preveni abusurile:“ Ma Cesarulu a contradîsu: „Cà lui nu su necunoscute, cele ce se respandira in „lume de Silanu, ci nu se cade a face decretele dupre faime. Multi s'au purtatu in provincii cu totului totu altu felu de cum se sperá séu temea. Unii prin marimea activitatei se imbarbatara la mai bune, altii se mai slabira; principele nu póte imbraciesiá cu sciinti'a sa pe tóte; nu e de nice unu folosu si candu se conduce prin influintia straina; acést'a e caus'a, cà legile sunt pentru celea facute, caci venitoriulu jace intru intunerecu; Strabunii nostri asia au decretatu, cá premergendu crimele, sa fia urmate de pedepse. Sa nu restórne cele aflate cu intieleptiune si pururea incuviintiate. Principii au destule sarcine, dar si putere destula. Dreptulu se impucinéza, de cate ori s'adauge puterea, sa nu se intrebuintieze puterea domnului, unde ajungu legile. Cu catu erá mai raru la Tiberiu sentiulu cetatianescu cu atatu se primiá cu inime mai vesele. Si, de óra ce densulu sciá a se stemperá cu intieleptiune, candu nu erá trasu impinsu de mania, adause: „Insul'a Gyaru este aspra si fora „cultura omenésca, sa se faca deci charulu la famili'a Junia si „la membrulu de odiniora a ordinului loru, cá mai bine sa se

„duca la Citnu; acést'a doriá si Torcata, sor'a lui Silanu o ver-„gura vestala de santitate antica." Acésta motiune s'a redicatu la valóre de decretu.

LXX. Dupa acést'a se luà la pertractare cererea Cirenilorn, si Cesiu Cordu, acusatu de Ancariu Priscu, fù osînditu. Luciu Enniu, cavaleru Romanu, fù trasu inaintea senatului pentru crim'a de lesa-maiestate, pentru cà elu intrebuintiase icón'a principelui cá si argintulu ordinariu; cu tóte acestea Cesarulu n'a lasatu sa fia numeratu intre culpasi. La acést'a se opuse pe facia Ateiu Capitone, afectandu óre-cum libertatea; „Caci nu „se cade-a se rapi parintiloru puterea de a decretá, nice a se lasá „nepedepsita o fapta rea atatu de mare. Principele póte fi „blandu in privinti'a durerii sale; ma vatemarile contr'a repu-„blicei sa nu le tréca cu vederea." Tiberiu a intielesu bine, cà acel'a un'a dîce si alt'a cugeta, si a statutu langa proprirea sa. Infami'a lui Capitone a fostu cu atatu mai batatória la ochi, cu catu elu, cá unu cunoscatóriu de drepturile ddiesci si civile, cu acést'a a desonoratu glori'a statului si calitatile sale cele bune.

LXXI. Acum vení la rondu o cestiune religiósa, in ce templu adeca sa se puna darulu, ce cavalerii Romani lu promisesera la Fortuna ecuestra; caci, desi erau multe temple a le Fortunei in Roma, totusi nice un'a n'ávea acestu nume. Se descoperi, cà in Antiu s'afla unu templu cu acestù nume, *si apoi tóte locurile sante de prin cetatile Italiei, temple, statue de a le disiloru stau supt jurisdictiunea si puterea Romei.* Astfelu se puse darulu in Antiu. Si, de órace la ordinea dilii erau tocma trebi religióse, principele luà la pertractare cestiunea, amanata mai deunadi, relativa la Serviu Maluginense, sacerdotele lui Joue, si citi decretulu pontificiloru: De cate ori preotulu lui Joue este morbosu séu cu voii'a Pontificelui-Massimu póte lipsi doue nopti; totusi nu in dio'a sacrificieloru publice, nice mai desu decatu de doue ori in acel'asi anu. Acésta ordinatiune, facuta supt Augustu, demustrá de ajunsu, cà lipsire anuale si administatiune de provincia nu erá iertata la flaminii Diali. Catra acést'a se mai cità si essemplulu Pontificelui-Massinu a lui Luciu Metellu, care retienuse pe flaminulu Aulu Postumiu. Astfelu gubernulu Asiei se dede la acel'a dintre consulari, care erá mai aprópe dupa Maluginense.

LXXII. In aceleasi dîle M. Lepidu a cerutu de la senatu: cá sa restaureze cu banii sei si sa impodobésca basilica lui Paulu Emiliu, monumentu alu acestei familie. Pe atunci mai erá anca de moda darnici'a pentru infrumsetiarea monumenteloru publice. Nice Augustu nu proprise pe Tauru, pe Filipu,

pe Balbu de a intrebuintiá predele de la inimici séu prisosulu averiloru spre infrumsetiarea Romei intru gloria descendentiloru loru. Intemeiatu pre aceste essemple Lepidu, de si nu pré erá bogatu, renouì decórea strabuna. Catra acestea Cesarulu promise: cà va restaurá teatrulu lui Pompeiu, ce sa fostu mistuitu de focu din intemplare, din causa cà nu erá nimene din familie in stare spre a face acést'a; ma totusi numele lui Pompeiu sa remana. Totu de odata cu acésta ocasiune a laudatu pe Seianu, cà numai zelului si veghintiei lui e de a se multiemi, cà puterea cea mare a focului s'a contenitu intr'atat'a, si n'a casiunatu alte daune. Parintii nu lipsira a decretá lui Seianu o statua, carea sa se loceze in teatrulu lui Pompeiu. Si nu multu dupa acést'a, candu Cesarulu destinse cu ornamentele triumfalie pe Juniu Blesu, proconsululu Africei, se dechiarà intr'acolo, cà elu acestea le dà intru onórea lui Seianu, alu carui'a acel'a erá unchiu. Si totusi Blesu a fostu demnu de atare ornamente.

LXXIII. Caci Tacfarinate, desi respinsu adese ori, 'si rentregea puterile din laîntrulu Africei, si impinse pana acolo nerusinarea sa, cá sa tramita soli la Tiberiu, spre a cere pentru sine si socii sei de arme pamentu de locuintia, séu la casu contrariu sa se astepte la resboiu neterminabilu. Spunu, cà nice odata sa nu se fi turburatu Cesarulu mai tare pentru afrontulu, ce i s'a facutu lui si poporului Romanu, cá atunci candu unu trafugariu si unu lotru s'a incumetitu a se folosi cá si unu inimicu in forma. „Nice insusi lui Sertoriu, carele, dupa desas- „trele atatoru armate consularie, devastá cu focu Italia nepedep- „situ, pe candu republic'a in cursulu resboieloru celoru gigan- „tice a le lui Sertoriu si Mitridate, nu i s'a datu a tractá des- „pre supunere cu Roma, si apoi poporulu Romanu acum in cul- „mea marimii sale sa cumpere de la lotrulu Tacfarinate pacea „dandu i pamentu?“ Insarcinéza pe Juniu Blesu cu acesta tréba dîcendu'i cá sa alesiuiasca pe ceialalti prin speranti'a nepedepsirei a depune armele, éra pe ducele sa lu prindia cu ori ce modu.

LXXIV. Cei mai multi prin crutiarea acést'a s'au intorsu la ascultare. Apoi se batura contr'a viclenei strategema a lui Tacfarinate cu asemine tactica. Caci, deorace armat'a aceluia, mai slaba decatu a nóstra, mai buna la atacuri suprinsatórie, atacá in mai multe cete, apoi érasi fugea, si se punea la panda, de aceea din parte se formara trei cete si se pusera in marsu pe trei càii. De o parte legatulu Corneliu Scipione paziá cá inimiculu sa nu faca predari in tienutulu Leptitaniloru si sa nu fuga la Garamanti; de alta lature s'asiedià Blesu fiiulu cu mana de ajunsu cá sa apere satele Cirtensiloru; la mediloculu

ducele insusi cu elit'a, facendu casteie si fortificatiuni pe la locuri corespundietórie, inchise si angustà pe inimicu pretudindea; Caci ver incatro se intorcea i stá o parte órecare a militiei Romane in facia in cósta, adese ori si la spate: in modulu acest'a fure multi ucisi séu impresurati. Dupa acést'a 'si suptinparte armat'a tripartita in mai multe cete, preste care pune mai mari pe centurioni de barbatia probata; catra acestea elu nu contrage, cum erá datin'a, dupa ce a trecutu vér'a, cetele, nice nu le duce in taberele de iernatu ale provinciei vechi, ci, cá si pe la inceputulu resboiului, gonesce cu ómeni amblati prin desierturi, tramisi de prin casteiele asiediate, pe Tacfarinate ce si mutá corturile; si in fine, dupa ce a luatu captivu pe fratele acelui'a, se intórce indereptu, mai cu mare degraba, de cum cerea interesulu soeiloru, lasandu dupa elu inimici, prin cari se puté érasi aprinde resboiulu. Tiberiu anse, carele luà definita campani'a, concese chiaru si aceea lui Blesu, cá sa fia salutatu cá imperatoru din partea legiuniloru. Acést'a mai de multu erá o destingere pentru acei duci, cari, dupa fapte mari cu succesu implinite, se prochiamau printr'unu impulsu de bucuria a armatei vincitoria de imperatori. Erau mai multi imperatori deodata, fora a se socoti mai presusu de egalitatea tuturoru. La unii anca Augustu li dedese acestu titlu; si Tiberiu lui Blesu acum pentru ultim'a ora.

LXXV. In anulu acest'a morira doui barbati ilustri; Asiniu Saloninu, insemnatu pentru mosii sei Marcu Agrippa si Polione Asiniu, si caci erá frate lui Drusu, si destinatu de ginere Cesarelui; asemine si Ateiu Capitone, despre care vorbii, carele prin cunoscientiele sale in dreptulu civile meruise loculu primu in Roma; intr'altele 'si tragea originea de la mosiu, unu centurione cu numele Sullanu, si de la tata de rangu pretoru. Augustu ilu inaltiase rapede la consulatu, pentru cá sa apuce la magistrature naintea lui Labione Antistiu, care anca escelá in atari cunoscientie. Caci acelea timpuri produsera de odata doui cetatiani, ce au fostu ornamentele pacii. Intre cari Labione a fostu de simtiemente de libertate necorupta, si de aceea fam'a numelui lui a fostu mai serbata; Capitone, cá curtenitoriu alu celoru domnitori, erá mai bine vediutu. Aceluia, caci n'adus'o mai susu de pretura, tocm'a acésta nedreptatire i adause la lustrulu numelui; pe acest'a, caci capetase consulatulu, ilu urau invidiosii.

LXXVI. Si Junia 'si fini viati'a la siessedieci si patru de ani dupa bataii'a de la Filippi; ea a fostu nepóta lui Catone, socia lui Caiu Cassiu, sora lui Marcu Brutu. Testamentulu ei a casiunatu multa vorba intre vlogu, caci ea, din averea sa cea

mare facendu mai la toti fruntasii cate unu legatu, nu mai de Tiberiu nu 'si a adusu aminte. Acest'a primi acést'a cu spiritu cetatianescu si n'a redicatu nice o stavila la dorinti'a de a i se onorá inmormentarea cu o cuventare panegirica de pre rostru si cu alte ceremonii. Doue dieci de icóne a familieloru celoru mai stralucite fura duse inaintea patului de mórte precum Manlii, Cuintii si alte nume ale aceleiasi nobilitati. Ma mai multu decatu tóte straluceau Cassiu si Brutu prin absenti'a icóneloru sale.

Cartea a patr'a.

				Consulii:
A. R.	776	A. C.	23	C. Asiniu Pollione. C. Antistiu Vetu.
„	777	„	24	Corneliu Cetegu. Viseliu Varone.
„	778	„	25	N. Asiniu Agrippa. Cosiu Corneliu Lentulu.
„	779	„	26	Cn. Corneliu Lentulu Getulicu. C. Calvisiu Sabinu.
„	780	„	27	M. Liciniu Crassu. L. Calpurniu Pisone.
„	781	„	28	App. Iuliu Silanu. P. Silviu Nerva.

Acésta carte contiene eveneminte de siesse ani.

I. Consulatulu lui Caiu Asiniu si Caiu Antistiu erá alu nouelea anu de candu statulu s'aflá supt Tiberiu in ordine, cas'a sa in flóre (caci mórtea lui Germanicu elu o numerá intre eveniméntele cele fericite): candu pe neasteptate sórtea lui incepù a se turburá; elu cadiù in fapte turbàte, séu dede altor'a putere a face crudimi. Inceputulu si materi'a la acést'a a fostu Eliu Seianu, prefectulu coortiloru pretoriane, despre a carui'a influintia vorbii mai susu.

Acum voiiu spune originea, caracterulu omului si prin ce blastematia rapì elu la sine domni'a. Nascutu in Vulsinii, fiiulu lui Seiu Strabone, cavaleru romanu, in anii cei antaii ai junetiei sale a fostu in suit'a lui Caiu Cesarele, nepotulu indieitului Augustu, si cerculà faim'a, cà elu s'ar fi vendutu bogatului si risipitoriului Apiciu spre placeri spurcate. Apoi prin felu de felu de maiestrii de intrigante elu sciù a capatá atat'a influintia asupr'a lui Tiberiu, incatu acest'a inchisu catra totu omulu, numai lui se deschidea fora nice o reserva. Si la acést'a Seianu n'a ajunsu prin ver o putere a mintii straordinaria (de óra ce

si insusi cadiù jertfa la atari intrigi), ci din mani'a dieiloru versata asupr'a statului romanu; caci si inaltiarea si caderea lui a fostu de o potriva stricatiósе binelui comunu. Trupulu lui ducea multu la lucru, mintea lui i erá cutezatória; inchisu in sine erá calomniatoru catra altii; unu amestecu de basétia lingusitória si de trufia; la aratare de o modestia ipocrita, intru inim'a sa plinu de iubire de domnia; din acésta causa candu darnicu si risipitoriu, mai desu activu si cercuspectu, ceea ce e totu asiá de periculosu, cá un'a ce servise de masca, supt care se ascunde nisuinti'a a ajunge la poterea suprema.

II. Puterea prefecturei pucina mai nainte o intarì prin aceea, cà concentrà într'o tabera coortile resfirate prin Roma, cu scopu cá ordinatiunile sa le primésca de odata, si prin numeru si potere, precum si vedienduse unii pe altii sa capete incredere in sine si preponderantia asupr'a altor'a insuflandu le temere. Elu pretindea: „cà soldatii risipiti se demoraliséza; la „casu candu s'ar intemplá ceva pe neasteptate se póte intreveni „rapede cu mai mari puteri; ei voru tiené mai bine disciplin'a, „déca departe de placerile cetatii se voru conteni intre valurile „teberei.“ Indata ce se finì taber'a elu se insinuà in inimele soldatiloru, cercetandu i si standu de vorba cu ei; 'si alese mai cu séma pe centurioni si pe tribuni. Dar pe langa acést'a elu n'a uitatu a castigá in partea sa si pe senatori, inbracandu pe ómenii loru cu dregatorii de statu si cu provincie, la ceea ce Tiberiu s'arata atatu de inclinatu si gat'a incatu pe *sociulu lucrariloru* sale nu lu laudá numai in conversatiuni, ci si inaintea parintiloru si a poporului romanu, si suferi, cá statu'a aceluia sa se adoreze in teatru, prin foruri si in loculu de frunte din taber'a legiuniloru.

III. Ma numerós'a familia a Cesarului, unu fiiu in puterea junetiei, nepoti dejá oltei, erau pedeca in planurile poftei lui de domnia, si, pentru cà nu erá securu a delaturá cu fortia din calea sa pe atatea persóne de odata, o intieleptiune perfida lu facù cá intre crime sa lase a trece spacie de timpu. I placù totusi a croi o cale mai ascunsa si a incepe cu Drusu [1]), contr'a caruia ardea de o recente mania. Caci Drusu, de o natura destulu de iute, ne putendu suferi pe rivalulu seu, redicase man'a asupr'a lui Seianu, la o cérta evenita din intemplare, si, pentru cà acest'a s'a restitu, ilu lovì preste facia. Deci Seianu dupa ce a cumpanitu bine tóte, i s'a vediutu a fi mai bine cá sa se adreseze catra Livia, soci'a lui Drusu; ea erá sor'a lui Germanicu, in primii ani ai etatii cam urita, mai tardiu ajunse la o rara frumsetia. Seianu, cá si cum ar fi arsu de amórea

[1]) fiiulu lui Tiberiu.

ei, o seduse la adulteriu, si dupa ce i a succesu antai'a crima (caci femei'a, dupa ce si a perdutu odata onórea, apoi n'are ce sa mai denegè), i arata perspectiva la cununia, la participarea domniei, si o sumutia la uciderea barbatuso. Si acésta femeia, ce avea de unchiu pe Augustu, de socru pe Tiberiu si copii de la Drusu, se spurcà pe sine, pe strabunii si pe descendentii sei prin précurvia cu unulu dintr'o cetate dela tiéra, pentru ce? cá fericirea onésta si presente sa o jertféscа la o sórte necérta si criminale. In acestu secretu atrasera pe Eudemu, amicu si medicu alu Liviei, carele supt pretestulu artii sale avea adese ori intrari secrete la dens'a. Seianu 'si gonesce din casa pe soci'a sa Apicata, de la care avea trei copii, pentru cá sa ia tîetórei tóta suspitiunea. Ma marimea crimei desteptà intr'ensii temere, amanari si dese schimbari de planuri.

IV. Intr'aceea Drusu, unulu din fiii lui Germanicu imbracà toga barbatésca la inceputulu acestui anu. Tóte, cate decretase senatulu pentru frateso Nerone, se repetira. Cu acésta ocasiune Tiberiu a tienutu o cuventare, in care a laudatu multu pe fiiuso, *caci se pórta cu binevoiintia parintésca catra copiii fratelui seu.* Si in adeveru lumea credea (desi e fórte greu cá sa fia unire acolo unde e domnia), cà Drusu favoréza séu celu pucinu nu uresće pe nepotii sei. Atunci venì érasi pe tapetu vechiulu si de atatea ori facieritulu planu de a se duce in provincie. Imperatorulu redicà pretestulu: cà s'au inmultitu veteranii, si cà trebue a se completá legiunile prin recruti noui. Caci lipsescu militarii de buna voiia, si chiaru déca s'afla atari, n'au anse destula bravura si iubire de disciplina, pentru cà de rondu numai cersitorii si vagabondii intra volontari in militia. Aratà apoi cu aprossimatiune unu prospectu alu legiuniloru si alu provincieloru aparate de ele. Si io aflu a fi corespundietoriu a spune aci care erá puterea romana ce s'aflá atunci supt arme, cari erau regii aliati si cu catu marginile imperiului erau mai anguste [1]).

V. Italia o aparau pre ambele mari cele doue flote stationate la Misenu si Ravena; éra tiermurii vecini de Gallie naiile cu rostru [2]), pe care Augustu ocupate in victori'a de la Actiu si proveditute cu matrozi bravi le tramisese in opidulu Forojuliu. Ma poterea principale stá la Renu, cá o comuna aparare contr'a Germaniei si a Gallieloru, constante din optu legiuni. De curendu cuceritele Ispanie erau ocupate de trei legiuni. Éra Mauritania o capatase in daru de la poporulu ro-

---

[1]) Dupa domni'a lui Tiberiu s'adause la imperiulu romanu: Britani'a, Daci'a si mai multe provincie a le imperiului Partiloru. [2]) Naui proveditute cu tiocu de feru spre a sparge pe cele inimice.

manu regele Juba. Cealalta Africa se tienea in frenu de dóue legiuni; totu de atatea si Egipetulu. Mai incolo patru legiuni aparau teritoriulu celu vastu, ce incependu dela Siria se stinde pana la riulu Eufratu, unde se marginesce cu Iberia, Albania, si cu alte regate, care se scutescu supt marirea nóstra contr'a altoru imperie din afóra. Remetalce si copiii lui Cotis tieneau Tracia, teritoriulu Danubianu dóue legiuni in Panonia si dóue in Mesia; totu atatea statiunau in Dalmatia, dupre positura la spatele acelor'a, si se puteau, candu Italia ar fi avutu trebuintia de ajutoriu grabitu, chiamá indata din vecinatate. Cu tóte acestea Roma 'si avea propri'a garnisóna, trei coorti urbane, nóue pretoriane, recrutate parte mare din Etruria si Umbria, séu din vechiulu Latiu si din coloniele cele antice romane. Pe la certe locuri corespundietórie s'aflau naui de ale sociloru, scadróne de calareti si coorti ajutatórie, o putere acést'a nu nensemnatória; desi numerulu loru nu se póte dá cu securitate, pentru ca dupre trebuinti'a cercustantiloru acestea trupe aliate se duceau candu ici candu colo, une ori crescendu, alte ori scadiendu la numeru.

VI. Mi se pare a fi nu fora scopu a luá in revisiune si celelalte ramuri a le administratiunii si a arată dupre ce regule se manuara acelea pana atunci, pentru cà domni'a lui Tiberiu din anulu acest'a a inceputu a se mutá in mai reu. De ocamdata afacerile cele publice, precum si cele mai importanti ale privatiloru, se tractau naintea parintiloru; fruntasiloru li erá iertata desbaterea; pe cei ce s'alunecau la lingusiri insusi principele i rechiamá la cumpatare; candu impartiá demnitatile luá in consideratiune vechimea nobilitatii, glori'a castigata pre campulu resbelului, si talentele ce se destingeau in artile pacii: astfelu incatu erá de comunu constatatu, cà alegerile nu s'ar fi potutu face mai bune. Consulii, pretorii se bucurau de vĕdi'a cuvenita loru. Chiaru si magistratii de ordine inferióre 'si essertiau liberu puterea sa. Legile, afora de cestiunea de maiestate, erau aplicate dupa usulu loru. Aprovisionarea bucateloru, darile in bani si alte venite ale statului, erau incredintiate la societati compuse din cavaleri romani. Éra economi'a averii casei sale Cesarulu o dà la ómenii cei mai onesti, une ori si la cei necunoscuti numai pe credinti'a faimei cei bune a loru. Pe aceia ce i a primitu odata, i tienea fora a li pune vreunu terminu, incatu multi imbetraniau in aceleasi posturi. Este adeveratu cà plebea suferiá de sarcin'a scumpetii, ma la acést'a principele nu portá nice o culpa. Ce este mai multu elu preveniá nefructibilitatii pamentului si greutatile de transportu a le marii, pana incatu erá cu putintia cu spese si diligintia. A avutu grige, cá provinciele sa nu cadia in turburari prin in-

multirea greutatiloru, si cá sarcinele cele vechí sa le póta purtá nesuperati de iubirea de avere si de crudelitatea dregatoriloru. Bataii'a corporale precum si confiscarea averiloru fú stérsa.

VII. Cesarulu n'avea multe mosii in Italia, numerulu sclaviloru sei nu erá mare, cas'a sa erá marginita la pucini iertati; candu se redicá ver o causa de judecata cu privatii se tienea de judecata si de dreptu. Tóte acestea le a conservatu vedibine ca nu pre cale blanda, ci intr'unu modu aspru si mai de multe ori infioratoriu, pana candu cu mórtea lui Drusu se schimbara tóte. Pentru cà catu a fostu in viatia acest'a, remasera asiá, caci Seianu, ce erá numai pe la inceputulu influintiei sale, voiiá sa se faca cunoscutu prin fapte bune, si se temea de Drusu, cá de unu teribile resbunatoriu, care adese ori se plangea: „cà „altulu, fiindu anca in viatia fiiulu, se numesce ajutoriulu impe„riului si catu mai lipsesce pana sa se dîca si colega? Prim'a „carare la domnia este greua, indata anse ce ai facutu pasi in„ainte, ti stau partisani si servitoru la dispusetiune. Dejá in „favórea prefectului s'a si facutu o tabera, soldatii i s'au datu pe „mana; statu'a lui se póte vedea pe la monumintele lui Pompeiu, „nepotii lui Seianu voru face o parte din famili'a Drusiloru; „de aci inainte avemu sa ne rogamu de (dieitia) *modestia* cà au „sa se contenésca odata.“ Nu numai odata, si nu numai naintea catorva marturi s'a esprimatu elu asiá; ma chiaru si sioptele sale cele mai secrete erau tradate de soci'a sa cea corupta.

VIII. Dreptu acea Seianu, cugetandu cà trebue a se grabi, alese veninulu, carele stracurandu se pucinu cate pucinu, sà póta face pe ómeni a crede cà morbulu e intemplatoriu. Veninulu s'a datu lui Drusu prin Ligdu, unu eunucu, cum s'a descoperitu la noue ani dupa aceea. Altaminte Tiberiu, catu a duratu betezirea fiiuso, acum séu pentru cà n'avea nice o temere, séu pentru cá sa faca parada din tari'a animei sale, a frecuentatu mereu senatulu, ba chiaru si dupa mórtea pana la ingropatiunea lui. Consulii, cari, intru semnu de intristare, siediura pe scaune mai josu, fura admonati cá sa nu 'si uite de loculu de onóre ce li se cuvine [1]), si, candu senatulu erupse in lacrime, elu inghitiendu'si suspinele, ii imbarbatà printr'o cuventare sustienuta, dîcendu: „elu scie fórte bine, cà i se póte imputá, „cà vine in ochii senatului dupa o durere atatu de recente; in „durere cei mai multi abea potu suferi convorbirea consange„niloru, abiá lumin'a dîlii; si atarî nu trebue acusati de slabi„tiune, incatu pentru densulu elu cauta mangaiere intaritória

[1]) Cesarulu siedea in senatu intre cei doui consuli, a le caroru scaune erau maî inaltiate de catu a le celorulalti senatori.

„in braciele statului. Apoi 'si aratà parerea de reu in privinti'a betranetieloru ce se topescu a le Augustei, mam'a sa, precum si in privinti'a etatii cei crude a nepotiloru sei, asemine și despre etatea sa ce slabesce din dî in dî, si pofti, *cá sa i aduca pe copiii lui Germanicu, uniculu balsamu de mangaiere la relele presente.* Consulii essu afora si inbarbatandu aducu pe juni si i punu naintea Cesarului. Carele luandu i de mana, vorbi asiá: „parinti adunati! pe acesti orfani, fora tata i amu „datu unchiului loru si l'amu rogatu cà, desi are si elu copiii sei, „sa i iubésca si sa i crésca cà si candu aru fi sangele seu, si „sa i formeze pentru sine si posteritate. Acum, murindu Drusu, „mi adresezu rogatiunile mele catra voi, si ve juru naintea „dieiloru si a patriei primiti i, conduceti i pe acesti stranepoti „ai lui Augustu, essiti din famili'a cea mai stralucita, implini„tive datori'a vóstra si a mea. Éca Nerone si Drusule, acestia „sunt parintii vostri; voi sunteti nascuti, cá sórtea vóstra buna „au rea sa fia legata de a statului."

IX. Acésta cuventare fù ascultata cu lacrime si apoi cu urari binecuventatórie inimile auditoriloru erau pline de compatimire si de respectu; macaru de s'ar fi marginitu la atat'a; ma de orece elu cadiù érasi la acelea spresiuni desierte si de atate ori luate in risu, *cà voiiesce a se lapedá de domnia, si consulii séu altu cineva sa faca bine a luá asupra 'si gubernulu,* surpà credintia si din cele dîsa in adeveru si cu onestate. Pentru memori'a lui Drusu se decretéza tóte ce se facura pentru Germanicu, mai adaugendu se si altele cum e datin'a lingusirii essagerate a face. Inmormentarea a fostu fórte pompósa prin scóterea portreteloru strabunesci, essindu la aratare Enea protoparintele gintii Juliiloru, toti regii din Alba, Romulu fondatorulu Romei, apoi nobilimea Sabina, Attu Clausu si statuele celorulalti Claudii in sieru lungu.

X. Intru istorisirea mortii lui Drusu io m'am tienutu de cele ce le spusera istoricii cei mai multi si mai demni de crediementu: cu tóte aceste nu potu trece cu tacerea faim'a ce cerculá pe acelea timpuri, atatu de consolidata, in catu ea nice pana astadi nu s'a resuflatu. Se dicea, cà Seianu, dupa ce a insielatu la crima pe Livia, sa fi legatu de sórtea sa si pe eunuculu Ligdu, prostituindu lu, mai virtosu cà acest'a, pentru junetia si frumseti'a sa erá placutu domnului seu Drusu, si erá celu antaiu intre servitorii aceluia. Apoi dupa ce s'ar fi determinatu loculu si timpulu, unde si candu, sa lu invenineze intre complici, Seianu sa se fi inaltiatu pana la acea cutezare, cá spre abaterea suspitiunii, sa denuntia pe supt mana pe Drusu cà ar avé planu a invenina pe tataso, si cà ar fi facutu atentu pe Tiberiu, cá sa se ferésca de antai'a beutura, ce i se vá oferi

mancandu la més'a fiiuso. Astfelu insielatu betranulu dupa ce a inceputu ospetiulu pocarulu primitu sa lu fi oferitu lui Drusu, si cà acest'a sa lu fi desiertatu cá unu june cà prin acést'a a intaritu suspitiunea cà elu de frica si de rusine 'si a facutu siesi mórtea, ce o pregatise tatalui seu.

XI. Acésta faima latita printre poporu, pe langa aceea cà ea nu se constatéza de nice unu autoru securu este usioru de resfransu. Pentru cà ce omu cu mintea sanatósa, fora a fi vorb'a de unu Tiberiu cercatu in atari lucruri, ar fi pututu sa dea fiiuso, fora a lu intrebá si ascultá, mórtea, si acést'a cu man'a sa fora nice unu semnu de parere de reu? N'ar fi pusu mai antaiu la tortura pe servitorulu aducatoriu de veninu, n'ar fi cercetatu dupa urditoriu, in fine insatit'a sa temporizare si tardiere intrebuintiata si cu strainii, numai catra unicalu seu fiiu, nedoveditu pana aci de nice o foradelege sa nu o fi aplicatu? Dar caci Seianu trecea de urditoriulu tuturoru foradelegiloru, si pentru cà Cesarulu lu iubea fórte multu, apoi si din ur'a ce o avea toti ceilalti asupr'a amenduror'a se credeau lucrurile cele mai monstruóse chiaru si de aru fi fostu fabulóse; la care mai adauge si cercustanti'a, cà vocea poporului essagereza pururea mórtea ómeniloru celoru mari. De alta parte tiesatur'a crimei s'a descoperitu prin Apicata, soci'a lapedata a lui Seianu, si prin torturarea lui Eudemu si a lui Ligdu s'a datu pe facia. Si nu s'a aflatu nice unu istoricu atatu de inimicu, cá sa impute acést'a lui Tiberiu, desi cautau tóte cu lumenarea si le essagerau preste mesura.

Caus'a, ce m'a facutu pe mine a aminti si a resfrange acésta faima a fostu, cá printr' unu essemplu eclatante sa respingu insinuarile cele false, si cá sa provocu pe aceia, intr' acarora mana va cadea acésta istoria a mea cá sa nu prefereze nisce provesti necredibili culese cu lacomia la adeverulu, ce nu a degeneratu prin iubirea de miraculóse.

XII. Tiberiu tienù cuventarea de lauda la fiiuso de pre tribuna, intr' aceea senatulu si poporulu luara in imbracaminte si in voce unu aeru de intristare si doriu mai multu la parere de catu din inima si se bucurau intr' ascunsu, cà cas'a lui Germanicu va inflori érasi. Acestu inceputu de favóre si reu acoperit'a sperantia a mamei Agrippina i grabira acesteia perirea. Caci, déca a vediutu Seianu, cà mórtea lui Drusu nu s'a resbunatu intru ucidiatorii lui si cà poporulu nu simte pentru acést'a intristare, se facú orbu in cutezarea crimeloru, si pentru cà cea dintaiu i a succesu bine, incepù a cloci intru sine, cum sa pérdia si pe copiii lui Germanicu, despre a caroru urmare pre tronu nu mai erá indouire. Cá sa i curatia din viatia cu veninu pe tustrei, erá cu neputintia, pe langa credinti'a cea

escelente a aparatoriloru si castitatea nenvincibile a Agrippinei. Deci se lega de natur'a cea cerbicósa a ei, atietià ur'a cea veche a Augustei, si conscienti'a cea rea pentru recentea crima a Liviei: cá acelea sa o calumnieze la Cesarulu cà Agrippina, mandra de copiii sei si razimata pe amórea poporului, ambla dupa domnia. Spre acést'a s'a servitu elu cu nisce criminatori rafinati, mai alesu cu unu Juliu Postumu, carele prin adulteriu cu Mutilia Prisca erá unulu din intimii Augustei. Nemine nu putea face mai bune servitie planuriloru lui Seianu cá istu Postumu, caci Mutilia avendu influintia a totu potinte asupr'a Augustei facea din acésta betrana jalusa de puterea sa langa fiiuso, o inimica nempacabile Agrippinei. Catra acestea si cei ce incungiurau de aprope pe veduv'a lui Germanicu se insielara a interitá inim'a ei cea mandra prin vorbe malitiose.

XIII. Éra Tiberiu, fora ver o intrerumpere a afaceriloru cautandu mangaiere in lucru, se ocupá cu cercetarea causeloru de judecata a cetatianiloru si cu cererile aliatiloru. La propunerea sa se facú decretulu senatului: *cá cetatiloru, dirimate de cutremurulu pamentului Cibirei in Asia si Egiului in Achaia, se li se faca ajutoriu iertandu li tributulu in cursu de trei ani.* Bibiu Serenu, proconsululu Spaniei ulteriori osînditu pentru abusu de putere si pentru caracterulu lui[1]) celu spurcatu fú essilatu in insul'a Amorgu, Cesidiu Sacerdote. acusatu, cà ar fi adjutatu cu bucate pe inimiculu Tacfarinate, fú absolvatu; totu asia si Caiu Grachu. Pe acest'a ilu luase anca de copilu micu tataso Semproniu cu sine in essiliu la Cercina? Crescutu aci intre espatriati si ómeni fora cultura, se tienea pe sine mai tardiu facendu schimbu de marfuri ordinarie prin Africa si Sicilia; si cu tote acestea n'a pututu scapá de periclele la care erau espuse starile straluoite. Si déca Eliu Lamia si Luciu Aproniu, gubernatorulu Africei, n'aru fi aparatu pe nevinovatu, erá sa fia perdutu pentru lustrulu nefiricitei sale familia si prin caderea tataso.

XIV. Si in acestu anu venira deputatiuni de la cetati grecesci. Cei din Samu cereau cá sa li se santioneze *vechiulu dreptu de asilu*[2]) *pentru templulu Junonii, éra cei din Cosu*[3]) *pentru a lui Esculapu.* Samii 'si motivau cererea cu unu de-

[1]) Dupre variantea: *ob atrocitatem morum*, in locu de *atrocitatem temporum;* caci nu e nice o ratiune, de ce sa se faca aci amintire de atrocitate temporum; caci asemini crime si essilari erau de multu la ordinea dilii. Din contra spurcatiunea caracterului lui Vibiu se vede chiaru din cap. XXVIII si XXXVI a acestei carti. [2]) Asilu = locu de scapare, de scutire. Romanii cá si Grecii si Evreii inzestrara pe unele cetati cu dreptulu de asilu; unde fugeau si aflau scapare, cei ce avura nenorocirea a comite vre unu omucidiu fora voiia. [3]) Samu si Cosu, insule la tiermurii Asiei mici.

cretu alu Amfictioniloru, cari in tóte afacerile formau stanti'a suprema de judecata, pe timpulu, candu Grecii, dupa fundarea cetatiloru in Asia, erau domni preste tierele de pe langa mare. Nu mai pucinu vechi erau si pretentiunile Coiiloru, la care se mai adaugea si unu meritu locale. Ei adeca mantuisera in templulu lui Esculapu cetatiani romani, candu din ordinatiunea lui Mitridate aceia se ucideau prin tóte cetatile si insulele Asiei.

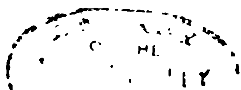
Mai departe Cesarulu, dupa multe si indesiertu repetite geluiri a le pretoriloru, in fine facù motiunea relativa la licenti'a istrioniloru: *cà ei facu dese turburari in publicu, si multe urîtiuni prin familie.* [1]) *Joculu loru de origine Oscica, la care mai de multu vlogulu simtià pucina placere, astadi a ajunsu la atat'a spurcatiune si desfreu, cà se cade cá parintii sa pasiésca cu enérgia contr'a.* Atunci istrionii fura goniti din Itali'a.

XV. Acelasi anu aduse Cesarului si alta intristare, morindu de o parte, unulu din capii gemeni ai lui Drusu, de alt'a perdiendu pe unu amicu. Acest'a a fostu Luciliu Longu, sociu la tóte in bine si in reu, si singuru din senatori, cari i a urmatu in retragerea de la Rodu. Din caus'a acést'a, desi erá *omu nou,* i se decretara ingropatiune de censoru, o statua in forulu lui Augustu, cu spese publice din partea parintiloru, cà pe atunci anca se tractau tóte de densii, in catu chiaru si Luciu Capitone, procuratorulu Asiei, acusatu din partea provinciei, a trebuitu sa se infaciesieze inaintea senatului. Candu Tiberiu afirmà tare: „cà elu l'a pusu numai preste sclavii si averea sa „privata; déca elu 'si a arogatu putere de pretoru si a intrebu„intiatu potere armata, atunci s'au calcatu ordinatiunile sale; sa „fia ascultati socii," Astfelu acusatulu, dupa cercetare, fù osînditu. Pentru acésta pedépsa, pre cum si pentru a lui Caiu Silanu din anulu trecutu, cetatile Asiei decretara unu templu lui Tiberiu, mamei Augusta si senatului. Edificarea s'a aprobatu, si tenerulu Nerone multiemì in numele cetatiloru, la parinti, si mosiuso. Fú ascultatu cu bucuria si simpatia de auditori, caci memori'a lui Germanicu erá anca viua in ei, si, vediendu si audiendu pe fiiuso, credeau cà lu vedu si lu audu pe densulu. Junele avea modestia si frumsetia demne de domnu, cari dupre cunoscut'a ura a lui Seianu catra june pentru periclu amenintiatoriu erau cu atatu mai gratióse.

XVI. Pe acelasi timpu Cesarulu cuventà: *despre alegerea unue flamine* [2]) *a lui Joue in loculu lui Serviu Maluginense ce murise, si totu de odata propuse o lege noua;* „cá adeca sa se de-

---

[1]) *In publicu,* adeca in teatru s'atingeau de persón'a Cesarului prin alusiuni vatematórie; prin *sinulu familiei loru* corumpiau muiierile si pe juni, séu se prostituiau pentru argintu. [2]) Sacerdos = preotu.

„numésca de odata trei patricii nascuti din parinti, ce s'au luatu prin cununia confarreata, [1]) si din acestia sa se aléga „unulu, tóte dupre datin'a cea veche. Ma deorace acestea ca„satorii prin confarreatiune au cam essitu din usu séu s'au ob„servatu de pucini, astadi nu se gasescu, cá mai de multu, in „numeru de ajunsu." Tiberiu aduse mai multe cause pentru acésta stare a lucrului: „cea mai principale, dise, este indiferen„tismulu religiosu din partea barbatiloru cá si a femeiloru. La „care se mai adauge si greutatea ceremonieloru chiaru, ce le „ocolescu cu precugetare; precum si cercustanti'a, cà acel'a, „care capata o atare demnitate de sacerdote, si aceea ce iá in „maritisiu pe unu flamine, essu de supt puterea parintésca. „Din causele acestea se cade, cá senatulu sa vindece reulu „printr' unu decretu, cum Augustu sciù sa acomodeze modului „de viatia presente unele datine de a le anticitatii cei aspre." Dupa tractarea acestoru punte religióse s'a decretatu: cá sa nu se faca nice o schimbare intru institutulu flaminiloru; dar de alta parte s'a adusu legea: cá femeile de flamini in afaceri, ce tienu de cultulu dieiloru sa dependa de la barbatu; éra intr' altele sa se bucure de aceleasi drepturi cá si celelalte femei. Fiiulu lui Maluginense capatà loculu tatasо. Éra cá sa inaltie demnitatea sacordotale si sa li descepte placere la insarcinarea cu ceremoniele religióse, se decretara vergurei Cornelia, ce s'a alesu in loculu Scantiei, doue milióne de sestertie; si catra acést'a cá Augusta, de cate ori va intrá in teatru, se iá locu pe scaunu intre Vestali.

XVII. Supt consulii Corneliu Cetegu si Viselliu Varone s'a intempletu, cá ponteficii, si dupre essemplulu loru si cei alalti preoti, candu facura promisiuni pentru sanatatea si buna starea principelui, sa cuprindia intru rogatiuni catra diei si pe Nerone si pe Drusu, nu atatu din ver o caritate catra juni, catu din lingusire, carea, candu moravurile sunt corupte, este deoprotiva periculósa, séu de nu, se face de locu, séu de se essageréza. Pentru cà Tiberiu, nice odata binevoiitoriu casei lui Germanicu, se simtì fórte vatematu, cá sa puna pe nisce teneri in *aceeasi linia cu densulu*, omu betranu. Deci chiamà la sine pe ponteficí si i intrebà: *facutau ei acest'a rogati séu amenintiati de Agrippina?* Macaru cà negara, fura totusi dogeniti; blandu anse, caci pontificii parte mare erau din consangenii sei, séu din fruntasii Romei. De alta parte admoná in senatu printr' o cu-

[1]) *Confarreatio* erá cununi'a cea mai serbatorésca si mai rigurósa intre patricii. Ea se facea naintea ponteficelui facia cu diece martori. Nou casatoritii dupa cununia aveau sa guste amendoui din *panis farreus*, unu aluatu, ce stá din *farina*, *sare* si *apa*.

ventare pentru venitoriu: *cá nemine sa nu mai atietia inimile cele mobili ale juniloru prin semne de onóre premature la trufia.* Seianu mai virtosu erá acela, care i dá dioriu si lu imbulsá cu geluiri: „câ cetatianii sunt desbinati cá și intr' unu „resbelu civile; sunt ómeni, cari se numescu pe sine partitulu „Agrippinei; déca nu li se va pune frenu, aceia se voru in„multi; si nu este altu mediu de a pune fine discordiei, fora „numai déca unulu séu altulu din cei mai cutezatori se va „stirpi din cale."

XVIII. Supt acestu pretestu Seianu se legà de Caiu Siliu si Titiu Sabinu. Pe ambii i perdù amiciti'a loru cu Germanicu. In catu pentru Siliu i a mai stricatu si cercustanti'a, cà in cursu de siepte ani a comendatu o armata mare. Capatandu in Germania ornamintele triumfalie, si reportandu victoria asupr'a lui Sacroviru, cu catu cadiù mai de susu, cu atat'a a fostu si mai mare terórea ce a bagat'o in altii. Multi credeau, cà insusi prin ver o indiscretiune sa fi redicatu mani'a asupr'a capului seu, pentru cà se laudá in gur'a mare: „cà densulu a „tienùtu pe soldatii sei intr' ascultare, pe candu toti ceilalti se „rebelau; cà Tiberiu n'ar fi capatatu domnia; déca le ar fi „apucatu si pe legiunile sale patima de schimbarea lucruriloru." Cesarulu crediù, cà prin acestea vorbe i s'a impucinatu vedi'a maririi sale, cá si cum n'ar fi in stare a pretiui dupre meritu unu atare servitiu. Pentru cà binefacerile se primescu cu bucuria pana incatu, acelea se potu resplati; indata ce trecu acesta mesura, sa astepti ur'a in locu de gratia.

XIX. Soci'a lui Siliu erá Sosia Galla, urîta de principele pentru inclinarea ei catra Agrippina. S'a gasitu de cuvientia ca, amanandu pentru altu timpu pe Sabinu, sa pérdia pe acestia. Se servira de consululu Varone, care, pretestandu inimicitiele paterne, facea servitiu urei lui Seianu, desonorandu se pe sine insusi. Rogandu se acusatulu pentru unu terminu scurtu, pana candu acusatorulu va essi din consulatu, Cesarulu se oppuse, dîcendu: *cà e usu cá dregatorii sa chiame la judecata pe privati; nu se cade a se margini dreptulu consulului, a carui obligatiune este, cá sa pórte grige spre a nu se intemplá republicei ver o dauna.* [1]) Erá o caractestica a lui Tiberiu, cá suptu frase vechi se ascundia crime de susu inventate. Din acésta causa senatulu fù conchiamatu cu mare pripire, cá si candu s'ar purcede cu Siliu dupre lege, cá si candu Varone ar fi anca unu consulu si statulu o republica. Acusatutu tacea, séu, déca dicea ver o

---

[1]) Caveantu Consules, ne quid respublica detrimenti capiat. Acést'a erá vechea formula, cu care se inaugurá puterea dictatoria pe timpulu republicei, intre care si statulu supt Tiberiu erá diferintia dintre pamentu si ceriu.

vorba spre aparare, dá sa se intielega de a carui mania e persecutatu densulu. Inculpatiunile erau contielegerea cu Sacroviru si lunga tienere in secretu a resbelului, patarea victoriei prin iubirea de argintu si soci'a sa Sosia. Este adeveratu, cà jacea asupr'a loru crima de mancatorie; ma tóte se tractara cá o cestiune de lesa-maiestate, si Siliu preveni cu mórte de buna voiia osîndirea ce lu amenintiá.

XX. Cu tóte acestea i rapira bunurile, nu pentru cá sa dea inapoi contribuentiloru banii, nemine din ei cerendu i; ci se scósera darurile lui Augustu, si computara pana la o unime, ce i se cuvine fiscului. Acést'a a fostu pentru prim'a ora, cà Tiberiu a lacomitu la bani straini. Sosia fù manata in essiliu, dupre propunerea lui Asiniu Gallu, care a opinatu: cá o parte din averea ei sa se confisce, éra o parte sa se lase copiiloru. Contr'a la acest'a Marcu Lepidu dîcea, cà dupre lege, un'a a patr'a sa se dea acusatoriloru, si restulu sa fia a copiiloru. Acestu Lepidu mie, dupre cum erau pe atunci timpurile, mi se pare a fi fostu unu omu de omenia si cu minte; caci multe crudimi propuse de lingusitori elu le a mai indulcitu. Cu tóte aceste lui nu i lipsà intieleptiunea, caci a sciutu sa se tiena mereu in favórea si védi'a la Tiberiu. Acésta cercustantia me face sa me indoiescu, óre inclinarea principelui catra unii, ur'a lui catra altii dependu ele de la ursita si sórte, cum se intempla cu tóte celelalte; au dóra cà e ceva in purtarea nóstra, si cà nu e cu neputentia, cá omulu intre falosi'a cerbicósa si ascultarea servile sa tiena o cale media, liberu de ambitiune cá si de pericle. Contr'a lui Lepidu a opinatu Messalinu Cotta, de origine totu asia de ilustre, ma cu totulu de altu caracteru, cá senatulu sa aduca unu decretu: *cá dregatorii de statu, chiaru si candu ar fi nevinovati si n'ar sci de culpele straine, sa fia respundiatori pentru crimele de prin provincie ale femeiloru sale, cá si pentru ale sale proprie.*

XXI. Se apucara apoi de Calpurniu Pisone, unu barbatu nobilu si falosu acest'a. Si in adeveru elu a fostu acel'a, cum spusei, [1]) carele a strigatu in senatu: *cà elu va parasi Roma din caus'a intrigiloru acusatoriloru;* catra acestea totu elu, despretiuindu marirea Augustei, a avutu cutezarea, cá sa traga la judecata pe Urgulania si sa o chiame din palatiulu principelui. De ocamdata Tiberiu suferì acésta cutezare cá cu nepasare; ma in acésta anima, ce tienea mania si dupa ce se stemperà foculu aceleia, durà aducerea aminte. Cuintu Graniu acusà pe Pisone cà in secretu ar fi vorbitu reu contr'a maiestatii, si adause: *cà elu tiene in cas'a sa veninu si cà vine in curia incinsu cu*

---

[1]) Vedi cart. II. cap. 34.

sabi'a. Acést'a cá essageratu preste adeveru nu s'a luatu in consideratiune; éra pentru celelalte ce se gramadísera fura trasu la judecata; ci murindu la timpu nu s'a osinditu. Mai departe s'a facutu reportu si despre Cassiu Severu, ce erá essilatu, carele, unu omu de origine prósta, de unu caracteru reutatiosu, ma escelente oratoru, 'si facuse inimici nempacati, si prin acést'a aduse lucru acolo, ca printr'o judecata data supt juramentu sa fia essilatu in Creta. Aci totu prin indatinatele sale intrige si atietià noue inimicitie; apoi despoiiatu de avere si lipsitu de focu si apa imbetranì pe stanc'a Serifu. [1])

XXII. Totu pe acèstu timpu pretorulu Plautiu Silvanu nu se scie din ce motive 'si dede precipisiu pe soci'a Apronia din inaltimea casei sale. Trasu de socruso Luciu Aproniu inaintea tribunalului Cesarului, respunse cu mintea turburata, *cà ingreuiatu de somnu, nu scie nemica; cà femei'a sa 'si a facutu singura mórtea.* Fora intardiere Tiberiu se duce in casà, visitéza camar'a de dormitu, unde se vedeau urme de contralupta si de impingere. Tiberiu repórta acést'a la senatu si desemnéza pe judecatori. Urgulania, mósia lui Silvanu, tramite nepotului seu unu pumnariu. Ceea ce s'a crediutu sa fi fostu din indemnulu Cesarului, pentru amiciti'a Urgulaniei cu Augusta. Acusatulu, dupa ce s'a incercatu surd'a a 'si face mórtea cu ferulu, puse sa i deschidia venele. Nu multu dupa acést'a a fostu acusata Numantina, soci'a cea dintaia a lui, cà ea prin descantece si veninu ar fi casiunatu smintirea barbatuso, ma fù absolvata.

XXIII. Acestu anu liberà in fine pe poporulu romanu de indelungatulu resbelu cu Tacfarinate Numidianulu. Caci ducii de mai nainte, indata ce credeau cà faptele sale sunt de ajunsu spre a capatá semnele triumfalie, lasau pe inimicu in pace. Deja se puteau vedé in Roma trei statue incununate cu laura, si Tacfarinate anca totu devastá Africa, intaritu prin ajutoriulu Maurilorn, cari, supt Tolomeu, fiiulu lui Juba, unu june neactivu, schimbasera domni'a iertatiloru si comand'à sclaviloru cu resbelulu. Regele Garamantiloru servià lui de primitoru alu predeloru si de sociu la rapitu; nu dóra cà s'ar fi pusu in capulu ver unei ostiri, ci tramitea numai nisce céte usióre, care, din departare se audiau a fi mai mari de catu erau in realitate; chiaru si din provincia alergau cati cersitori, cati vagabondi iubitori de turburari cu atatu mai zelosi cu catu Cesarulu dupa campani'a lui Blesu, cá si cum n'ar mai fi nice unu inimicu in Africa, dedese ordinu, cá legiunea a IX. sa plutésca acasa. Proconsululu anului acestui'a Publiu Dolabella, n'a cutezatu a o re-

---

[1]) Un'a din Ciclade.

tiené, caci lui i erá mai mare temerea de ordinatiunea principelui, de catu de schimbarea sortii resbelului.

XXIV. Tacfarinate respandì acum scirea: *cà statulu ro-„manu se sfasia si de alte natiuni* de aceea se ducu ei pucini cate „pucini din Africa, pe ceilalti i aru puté incinge, déca toti, caror'a „li este mai tare de libertate de catu de sclavia, aru sari asupr'a „loru." Adaugendusi puterile impresóra cetatea Tubuscu. Ma Dolabella, contrase la sine pe soldatii cati erau, si, prin terórea ce insuflá numele Romanu, si caci Numidii nu erau in stare a tiené peptu contr'a unei pedestrimi bine organisate, la celu antaiu assaltu ce l'a facutu descinse cetatea, si fortificà locurile oportune; si totu de odata pune se ucida cu securea pe principii Musulmailoru, cari luasera facia de rebelatori. Apoi pentru cà esperienti'a campanieloru celoru multe contr'a lui Tacfarinate, ne invetiase, cà pe unu inimicu risipitu nu lu poti ajungé numai cu o singura óste greu armata si intr'unu marsu, provóca pe regele Tolomeu cá sa vina cu ómenii sei, si dispune ostirea in patru cete, ce le dà spre comanda la legati séu tribuni; éra cetele predatóríe le conduceau capi alesi din Mauritani; Dolabella comendá preste toti.

XXV. Nu multu dupa aceea s'aude: cà Numidii ar fi taberatu langa unu castelu cadiutu pe diumetate in ruine, caruia insisi i pusesera odinióra focu, incrediendu se locului, caci giuru in pregiuru erá cercudatu de silve dese. Atunci coortiloru celoru usioru armate si scadróneloru de calareti, nesciendu in ce parte de locu i conducu, li cautà a face marsu fortiatu. Pe la versatulu dioriloru intre sunetele trambiteloru si larm'a cutremuratórie dau assaltu asupr'a barbariloru semiadormiti, pe candu caii Numidiloru stau legati séu pascendu risipiti in cóci si in colo. De partea Romaniloru pedestrimea stá in sieruri dese, turmele calaretiloru in linia de bataiia, tóte erau provediute de lupta; din contra la Numidii suprinsi nice arme, nice ordine, nice comanda; cà si nisce vite fura trasi, ucisi, prinsi. Soldatulu, amaritu prin aducerea aminte de atatea ostenitiuni contr'a unui inimicu ce fugea de o bataiia de atate ori poftita, se saturá unulu cá si altulu de resbunare si sange. Prin sierurile soldatiloru circulá: *toti pe Tacfarinate, pe care ilu cunosceau din atatea batai; numai mórtea ducelui li va aduce pace de resbelu.* Era Tacfarinate, dupa ce a vediutu cadiendu de pe langa sine gardistii sei, si fiiuso legatu dejá, si incungiuratu din tóte partile de romani, s'arunca in toiulu armeloru si se scapa prin mórte, nu neresbunatu, de captivitate. Asiá s'a finitu acestu resbelu.

XXVI. Dolabella cerù ornamentele triumfalie, Tiberiu i le denegà, din consideratiune catra Seianu, pentru cá sa nu se

arunce umbra preste laud'a lui Blesu, unchiulu acestuia. Ma Blesu cu acést'a nu s'a facutu mai renumitu, din contra faim'a numelui lui Dolabella prin acésta denegare a crescutu si mai tare. Pentru cà elu cu o ostire mai mica facuse captivi mai insemnati, casiunà mórtea ducelui si reportà glori'a de a fi finitu resbelulu. Catra acést'a urmara deputati de ai Garamantiloru, de cari raru s'au vediutu in Roma, pe cari i tramisese poporulu, spariatu prin mórtea lui Tacfarinate si cunoscatoriu de culp'a sa, cá sa dea satisfacere natiunii romane. Mai incolo, de órace prin acestu resbelu se probase loialitatea lui Tolomeu, s'a renouitu vechea datina si s'a tramisu unulu din senatori, cá sa i duca bastonulu de osu de elefantu, toga cusuta cu firu, daruri antice ale parintiloru, si sa lu salute de rege, de sociu si amicu alu poporului romanu.

XXVII. Chiaru in vér'a acést'a intemplarea innabusi din capulu locului o rescóla cercata de sclavi. Urdîtoriulu rebeliunii a fostu Titu Curtisiu, mai de multu soldatu intr'o coorte pretoriana, intru inceputu prin uniuni secréte in Brundusiu si prin cetatile de prin giuru; apoi provocà elu prin prochiamatiuni afisiate in publicu la rebeliune pe sclavii tierani si crudi, locuitori prin silve intinse spre a 'si castigá libertatea, candu, cá din darulu dieiloru, sosira trei naui biremi, ce serviau de transportu prin acelea mari. — Catra acestea se mai aflá prin acelea tienuturi cestorulu Curtiu Lupu, carui, dupre datin'a cea veche, i s'a fostu sortitu provinci'a de Cales [1]). Acest'a puse pe petioru o céta de marinari si sparse rescól'a ce erá in urdîre. Si Cesarulu tramise rapede pe tribunulu Staiu cu o mana tare, si acest'a trase pe insusi ducele conjuratiunii si pe capeteniele cutezarii in Roma, ce incepuse a tremurá pentru acea multime a sclaviloru, ce erescuse la mare numeru, impucinandu se din dî in dî poporulu nascutu din ómeni liberi.

XXVIII. Supt acelasi consulatu s'a intemplatu unu essemplu infioratoriu de miseria si de barbaria a celoru tempuri, cá adeca sa védia lumea pe unu tata cá acusatu si pe unu fiiu cá acusatoru, ambii cu numele Vibiu Serenu. Se infaciesiéra inaintea senatului, tatalu terîtu inapoi din essiliu, imbracatu in vestminte rupte si nespalate, ba chiaru incarcatu de féra, pe candu fiiulu tienea cuventarea de acusare; tenerulu netedu îmbracatu si intiotionatu cu facia ridietória de bucuria, dîcendu, cá acusatoru si marturu totu de odata: *cà tataso ar fi intinsu principelui curse, cà ar fi tramisu in Gallia ómeni, cari sa atietia resbelu, mai*

[1]) Provincia de acestu nume e necunoscuta; unii comentatorî intielegu prin *Calles* = *calea* nóstrà cu adausulu de silva, séu tienutulu padurosu din dosulu Campaniei. In acestu sensu vine la Cic. pro Sesst. c. V. *Calles Italica.*

adaugendu, cà fostulu pretoru Ceciliu Cornutu l'ar fi spriginitu cu bani. Acest'a, de superarea grigiloru, si pentru cà erá de ajunsu a fi cineva acusatu cá sa nu mai scape de perire, si precipità mórtea. Din contra acusatulu, fora a se impuciná cu inim'a, se intórse catra fiiuso, si scuturà férale, invocà resbunarea dieiloru, cá sa se indure a i face parte érasi de essiliu, unde departe de astfelu de moravuri sa 'si póta fini dîlele; éra pe fiiuso sa nu lu tréca canduva pedéps'a. Apoi afirma jurandu-se: *cà Cornutu e curatu cá unu mnelu si fora nice unu cuventu s'a infricosiatu; acést'a e usioru de intielesu, pana candu nu voru mai fi si alti acusati; caci dóra elu nu se va fi gandita sa ucida pe principele si sa restórne starea lucruriloru numai cu unu sociu.*

XXIX. Atunci acusatorulu numì pe Cneu Lentulu si pe Seiu Tuberone, spre cea mai mare rusinare a Cesarului, audiendu cà se acusa fruntasii cetatii, amicii cei mai intimi ai sei, unu Lentulu la adunci betranetie, unu Tuberone, cadiutu cu sanatatea corpului, cà aru fi avutu in cugetu a resculá pe inimici cá sa aduca in turburare lucrurile [1]). Acestia se absolvara pe locu. Éra cu privintia la tata se cercetara prin tortura sclavii lui, si aceea essi contr'a dîseloru acusatorului. Fiiulu, turburatu de monstruositatea faptei sale si spaimentatu de vorbele ómeniloru, cari i amenintiau cu inchisóre, cu precipitarea de pre stanc'a Tarpeiana, séu cu mórtea paricidiloru, fugì din Roma. Adusu inapoi de la Ravena fú constrinsu a 'si continuá acusatiunea, de unde se vedea chiaru vechea ura a lui Tiberiu catra essilatulu Serenu. Acest'a adeca, dupa osîndirea lui Libone, facuse lui Tiberiu intr'o epistola imputatiunea; *cà numai ostenitiunea sa a remasu fora fructu,* la care mai adausese si alte vorbe falóse fórte, cari pentru nisce urechi trufasie, si susceptibili erau pline de periclu. Acestea Cesarulu le a adusu inainte, dupa ce au trecutu la mediu optu ani, mai inpenandu le si cu altele de totu felulu intemplate in acestu intretimpu, desi tortur'a constantiloru sclavi protestara contr'a aceloru dîse.

XXX. Dupa darea voturiloru: *cá Serenu sa se pedepsésca dupre vechea datina* [2]), Cesarulu se opuse, pentru cá sa móiia odiosulu. Gallu Asiniu opinandu cá sa lu inchidă in Giaru séu Donusa, Tiberiu respinse si acést'a, observandu: *cà amêndóue insulele sunt lipsite de apa, si cui i daruesci viati'a, aceluia se cade sa i lasi si trebuintiósele traiului.* Astfelu

---

[1]) Se dice, cà Tiberiu sa fi schiamatu in senatu: „déca si Lentulu me urésce, atunci nu mai sunt demnu de viatia." Dion. LVII, 2. [2]) Cá paricidii; éra osendá acestora erá: cà ucidietoriulu de parinte cu capulu acoperitu se cosià intr' unu sacu de pele si se dà pe riu.

Serenu fú reportatu in Amorgu [1]). Si fiindu ca Cornutu perise de man'a sa, se facù motiunea: *cá premiele acusatoriloru sa se stérga, déca acusatulu de lesa-maiestate, 'si ar luá viati'a inainte de a i se fi facutu judecat'a*; si acésta opiniune s'ar fi primitu, déca Cesarulu n'ar fi luatu partea acusatoriloru, plangendu-se cu asprime si contr'a datinei sale, fora reserva; *cà nu se tienu legile si cà statulu e in perire. Mai bine nimiciti drepturile decatu sa delaturati pe aparátorii loru.* Astfelu acusatorii, acestu soiu de ómeni inventati pentru nefericirea publica si nice odata de ajunsu infrenati prin pedepse, se mai incurageau anca si prin resplatiri.

XXXI. Acestea scene tristi necontenite se intrerumpeau órecum prin pucina radia de bucuria. Acést'a s'a intemplatu candu Cesarulu pe cavalerulu romanu Caiu Cominiu, care fú doveditu cà aru fi facutu o poesia injuratória contr'a principelui, ilu iertà dupa rugatiunile fratelui aceluia, ce erá senatoru. Cu atatu erá mai de miratu, cà Tiberiu, carele sciá ce e mai bine, si cunoscea, de ce gloria este urmata blandeti'a, preferá totusi asprimea. Caci pecatulu lui nu erá nepriceperea; si imperatoriloru nu li este ascunsu candu faptele loru se lauda cu sinceritate, si candu cu o bucuria faciarita. Ce e mai multu si insusi, altufelu atatu de mesuratu la vorbe ce le scotea asiá dîcendu luptanduse cu sine, vorbiá mai fluidu si mai liberu de cate ori veniá intr'ajutoriulu cuiva. De alta parte, candu Publiu Suilliu, cestorulu de odinióra a lui Germanicu, fú espatriatu din Italia, pentru cà a fostu doveditu a fi luatu bani pentru ó causa de judecatu, si a datu parerea cá sa lu mône intr'o insula, si anca cu atat'a aprindere, incatu a afirmatu cu juramentu *cà aci e vorb'a de binele statului.* Ceea ce atunci se primì cá o asprime, mai tardiu, dupa rentórcerea lui Suilliu, i se préfacù spre lauda. Pentru cà generatiunea venitória ilu vediù pe Suilliu prépotinte, venale, si folosindu-lungu timpu amiciti'a lui Claudiu cu fericire, dar nice odata spre bine. Totu aceea pedépsa se decretà si pentru senatorulu Catu Firmiu, din causa, cà ar fi acusatu falsu pe sorus'a de crim'a lesa-maiestatii. Catu alesiuise cu perfidia, cum amu dîsu [2]), pe Libone, apoi denuntiandu lu pe dosu ilu resturnà. Tiberiu, aducendu 'si aminte de acestu servitiu, anse altele pretindiendu, s'a opusu la essiliulu aceluia; éra contr'a scóterii lui din senatu n'a aretatu nice o resistintia.

XXXII. Cà cele mai multe, din cate amu dîsu si anca voiiu mai dîce, póte cà voru parea lucruri de nemica si nedemne de istorisire, io o sciu fórte bine; ma nemine nu va

[1]) Insula nensemnata in M. Egeica. [2]) Vedi cart. II. 27. etc.

pune in asemenare analele mele cu scripturile acelor'a, cari au compusu vechea istoria a poporului romanu. Resbele gigantice, cuceriri de cetati, regi batuti si captivi, séu si déca li veniá a vorbi despre celea interne, luptele de consuli cu tribunii, legi agrarie si granarie, certele plebii cu patricii éca ce avea ei sa tórne cá dintr'o forma libera. Mie mi a fostu data unu lucru mai marginitu si mai negloriosu. O pace neschimbata séu pucinu alterata, de géle starea Romei, principele fora pasu catra estinderea mai departe a imperiului. Cu tóte acestea credu, sa nu fia de totu fora folosu a vedé ceva mai de aprópe acele evenemінte, ce la prim'a privire aparu neinsemnate, care anse adese ori dau imbulsulu la lucrurile cele mai mari.

XXXIII. La tóte natiunile si cetatile gubernulu stà séu pe langa poporu, séu pe langa primari [1]), séu pe langa singulari. O forma de statu alésa si contopita din acestea trei este mai usioru de laudatu, de catu de realisatu, si déca s'ar realizá nu va avea durata. Precum mai demultu, candu plebea avea preponderantia, séu candu predomniau Parintii, se cadea a cunósce natur'a vlogului si prin ce medie sa fia tienutu intre marginile stemperantiei, si aceia cari petrundeau mai bine spiritulu senatului si a primariloru treceau de ómeni de statu si de intielepti: asiá acum, candu faci'a statului este alt'a, candu statulu comunu alu Romaniloru nu e altceva decatu domni'a unuia, este bine a aduná si a lasá la posteritate faptele de mai susu. Pentru cà nu sunt multi de aceia, cari sa scie cu intieleptiune a destinge binele din reu, folosulu din stricatiune; si cà cei mai multi se invetia minte numai din patiani'a altor'a. Ma ver catu de folositórie voru fi acestea, placerea ce o oferescu este fórte mica. Caci descrierea tiereloru, schimbaréa sortii resbeleloru, succesulu gloriosu alu duciloru tóte acestea sustienu si desfatéza inimele cititoriloru. Noi avemu sa spunemu ordinatiuni crude, acusatiuni fora capetu, amicitie ipocrite, caderea nevinovatiloru, si cause de judecata depururea de acelasi essitu, si in fine sa insieramu pana la satiu totu de acelea evenimente, ce se repetiescu necontenitu. Mai incolo contr'a istoricului de fapte antice raru se redica ver unu blamu, si nimului nu i pasa de a laudatu cu predilectiune aciea de bataiia a Romaniloru séu a Puniloru. Din contra traiescu multi descendenti din aceia ce au suferitu pedépsa séu desonóre supt domni'a lui Tiberiu, si, de au si muritu familiele, se gasescu, de aceia, cari pentru asemenatatea moravuriloru sale, iau asupra'si desaprobarea crimeloru straine. Chiaru si glori'a si virtutea destépta amaritiunea, cá si cum istorisirea lucruriloru luate pré de aprópe

---

[1]) Principes, primari, fruntasi séu boiari.

ar contienė in sine imputatiuni contr'a cuiva. Dar sa ne intórcemu la firulu naratiunii nóstre.

XXXIV. Supt consulii Corneliu Cossu si Asiniu Agrippa, Cremutiu Cordu fù acusatu pentru o crima noua, ne mai audita pana aci: cà adeca èlu intr' o istoria edata *a laudatu pe Marcu Brutu, si cà a numitu pe Caiu Cassiu celu din urma intre Romani.* Acusatorii au fostu Satriu Secundu si Pinariu Natta, ómenii lui Seianu; care cercustantia a statutu causa la perirea acusatului. Era Cesarulu a ascultatu cu o facia maniósa apararea, ce Cremutiu, determinatu cá sa mora 'si a tienut'o cum urméza: „Jo, parinti adunati, sunt acusatu pentru vorbe, pana „intr' atat'a sunt nevinovatu intru fapte. Dar si acelea vorbe „n'au fostu indreptate nice asupr'a principelui, nice asupr'a „mamei principelui, la care privesce legea de maiestate. Se dîce „sa fi laudatu io pe Brutu si pe Cassiu, a le caror'a fapte multi „scriitori le au cuprinsu in opurile sale si nemine n'au vorbitu „de ele fora a le dá onórea cuvenita. Titu Liviu, celu antaiu „ce straluce cu elocentia si cu bun'a credintia, a vorbitu despre „Pompeiu cu atat'a lauda, in catu Augustu numì pe acestu i„storicu Pompeianu fora cá acésta cercustantia sa li fi adusu „amicitiei loru ver o angustare. Pe Scipione, pe Afraniu, totu „pe acestu Cassiu, totu pe acestu Brutu, Liviu necaiurea nu i „numesce *lotri si paricidi,* cum li place unor'a a i intitulá astadi „ci mai adese ori i numesce barbati escelenti. Scripturele lui Pol„lione facu o amintire plina de lauda de acesti barbati. Mes„sala Corvinu lauda pe Cassiu cá pe generalulu seu; si amen„doui inflorira in avere si onóri. Ce altu a facutu dictatorulu „Juliu Cesare contr'a cartii lui Cicerone, intru care acest'a a „inaltiatu pana la ceriu pe Catone, decatu cà a datu la lumina „cá respunsu o contr'a scriptura cá sa judece opinuinea publica? „Epistolele lui Antoniu, cuventarile poporali a le lui Brutu, „contiènu satire ce e dreptu false, anse multe pline de amara„tiune contr'a lui Augustu. De la Bibaculu si Catulu citimu „poesii pline de batjocure contr'a Cesariloru. Ma insusi in„dieitulu Juliu, insusi indieitulu Augustu suferira dalde acestea, „si li lasara cursu liberu. De au facut'o ei acést'a mai multu „din stemperantia seu din intieleptiune de statu, nu me simtu „in stare a decide; caci ce despretiuesci, se perde de sinesi; „te manii, atunci dai lumei sa intieléga cà esti atinsu."

XXXV. „Nu vorbescu de Greci, in cari nu numai liber„tatea vorbirii, dar si licenti'a a remasu nepedepsita; séu déca „nescine s'a simtitu vatematu disele le a resbunatu cu dise. „Adeverulu éste, cà nice odata vorbele, dîse contr'a acelor'a, „pe cari mórtea i a subtrasu de la ura séu gratia, n'au fostu „supuse la nice o respundere séu reprobare. Au dóra provocu

„io prin cuventari publice pe poporu la resbelu civile, pe candu „Cassiu si Brutu sustienu cu man'a armata campulu de bataiia „de la Filipi? Dieu! acei cadiuti de mai multu de siepte dieci „ani 'si mai conservéza anca acele liniaminte de caracteru, ce „ni placu atatu de multu in iconele loru, pe cari nice vincitorii „insi-si nu le au pututu sterge; ce mirare cà o parte a me„moriei loru se retiene si de scriitori? Posteritatea dà la totu „ómulu onórea ce i se cuviné; si déca va cadea preste capulu „meu osînd'a judecatii: voru fi ómeni, cari 'si voru aduce aminte „nu numai de Brutu si de Cassiu, ci si de mine." Dupa acést'a essi din senatu, si 'si finì viati'a prin nemancare. Scripturele luj, dupre decretulu parintiloru, erau sa fia arse prin Edili: ma acele fura tienute ascunse si apoi date la lumina. [1]) Cu atatu mai tare ti vine sa ridi cu hohotu de negiobi'a acelora, cari in posesesiunea puterii pentru presente credu cà ei voru puté stinge si memori'a generatiunii viitória. Din contra se pedepsescu talentele, atunci li crésce autoritatea. Si regii din afóra; séu ver care a intrebuintiatu ataré crudime, n'a castigatu altu nemic'a, de catu pentru sine rusine, si pentru genii gloria.

XXXVI. De alta parte denuntiarile se faceau intr' acestu anu cu o furia atatu de necontenita cà in dilele serbatoriloru latine, chiaru Calpurniu Salvianu se adresà catra Drusu, prefectulu Romei candu se suiá pe scaunulu de judecata spre a fi intrudusu in dregatori'a sa, cu o acusatiune contr'a lui Sestu Mariu. Acésta purtare, desprobata in gur'a mare de Cesarulu casiuna lui Salvianu essilarea. Locuitoriloru din Cizicu li s'a imputatu oficiosu: *negrigintia in adorarea indieitului Augustu, la care se mai adausera si crime de violentia contr'a cetatianiloru Romani;* de aceea ei 'si perdura libertatea, ce o meruisera in resbelulu cu Mitridate candu impresurati atatu prin constanti'a sa catu si prin ajutoriulu din partea lui Luculu resbatura pe regele. Dar Fonteiu Capitone, care administrase Asia in calitate de proconsulu, fú absolvatu, pentru cà crimele redicate asúpr'a i din partea lui Vibiu Serenu [2]) se descoperira a fi fostu false. Si totusi acést'a n'a adusu nice o stricatiune lui Serenu, pentru cà ur'a omeniloru contr'a lui i servià de scutire. Caci cu catu erau mai nerusinati denuntiatorii cu atatu se priviau cá si nisce persone sante; cei mai pucinu zelosi séu de origine plebeana nu scapau de pedépsa.

XXXVII. Pe acelasi timpu Spania ulterióre tramitiendu la senatu deputati, se rugá: *cá dupre essemplulu Asiei sa li fia iertatu si loru a face o biserica lui Tiberiu si Augustei mamei*

[1]) Fii'a sà Marcia le a scapatu. Dion. LVII. [2]) Fiiulu. Vedi cart. IV. c. 28 si 29.

lui. Cu ocasiunea acést'a Cesarulu care si fora acelea se simtiá destulu de putinte, a crediutu, cà póte despretiui atare semne de onóre, si a respunde celor'a ce lu vorbiá cà s'a datu la patim'a iubirii de onóre, in modulu acest'a: „Jo sciu, parinti „adunati, cà unii aru pofti sa fiu mai tare de caracteru, pentru „cà nu m'am opusu cetatiloru Asiei, cari se infaciesiesera mai „deunadi cu o asemene petitiune. Deci voiiu acum pe de o parte „sa mi justificu tacerea mea de mai nainte, de alt'a sa ve de„chiaru cum m'am decisu pentru venitoriu. Deórace indieitulu „Augustu nu s'a improtivitu la edificarea unui templu pe numele „seu si alu Romei in Pergamu: asia io, pentru care tóte faptele „si dîsele lui Augustu sunt atatea legi, am gasitu de cuvientia „a me luá cu atatu mai bucurosu dupre essemplulu lui cu catu „la cultulu meu erá adausa si veneratiunea senatului. Desi se „póte scusá a fi primitu odata, totusi jace unu ce ambitiosu, „unu ce trufasiu, cá sa fii adoratu supt icona dieésca prin tóte „provinciele; mai adaugati la acest'a si cercustanti'a: cà adora„rea lui Augustu s'ar micusiorá déca prin lingusiri de totu felulu „ea ar deveni vulgara.

XXXVIII. „Cà io sunt unu muritoriu, cà activitatea mea „este omenésca, si cà me multiemescu a ocupá loculu supremu „o marturisescu inantea vóstra si doorescu cá posteritatea sa „scia acést'a cà pentru memori'a mea ei voru face destulu, si „pré destulu, déca voru crede cà io, demnu de stramosii mei, „am portatu grige de binele vostru, am fostu tare in periclu, „si cà deca a fostu vorb'a de interesulu publicu, nu m'am in„douitu a si vatemá. Acestea su templele in inimele vóstre, „acestea su statuele celea mai frumóse si neperitorie. Pentru „cà cele facute din pétrá, déca judecat'a posteritatii se muta „in ura, se privescu cá si nisce morminte cu despretiu. Dreptu „aceea io rogu pe soci, pe cetatiani, si insusi pe diei; [1]) pe acestia „cá pana la finea vietiei mele sa mi dea o minte asiediata, carea „sa cunósca dreptulu omenescu si ddieescu; pe cetatiani cá dupa „ce n'oiu mai fi, sa insociasca faptele mele si faim'a numelui „meu cu lauda si cu aducere aminte buna." — Tiberiu a remasu si mai tardiu si in conversatiuni familiari intru denegarea atarii adorari a persónei sale. Unii dîceau, cà acést'a o face *din modestia,* multi din *nencredere in sine* altii cà *n'are inima buna,* din causa cà ómenii cei mai nobili chiaru poftescu celea mai inalte. Astfelu la Greci Ercule si Bacu astfelu la noi Romulu s'au numeratu intre diei. Mai bine a facutu Augustu, cà celu pucinu a speratu acést'a. [2]) Tóte celelalte bunatati se

---

[1]) In curia s'aflau standu statuele dieiloru. [2]) Cà adéca posteritatea ilu va adorá cá pe unu dieu.

oferescu de sine principiloru; unu lucru li trebuesce dupa care sa amble fora saciu: *o memoria fericita;* caci caruia nu i pasa de numele bunu dupa mórte, nu respectéza nice virtutile.

XXXIX. Ma Seianu apucatu de vertegiu in culmea norocului seu si aprinsu de poftele unei muieri, caci Livia nu incetá a'i aduce a minte mereu cununi'a promisa, compune o scrisóre catra Cesarulu, caci asia erá etichèt'a pe atunci cá si candu erá in Roma principele, numai prin scrisu sa se apropia omulu de elu. Aceea erá de form'a acést'a: „buna voiinti'a „tatalui [1]) Augustu si apoi desele promisiuni a le lui Tiberiu „l'au invetiatu pe densulu, cá sperantiele si dorintiele sale sa „le indrepteze mai antaiu la urechile principiloru, si apoi la „cele a le dieiloru. Elu nice odata n'a cerutu pentru sine lus„trulu demnitatiloru; ci a voiitu mai bine sa privegheze, sa „ostenesça, cá si soldatulu celu mai de rendu, pentru securanti'a „Imperatorelui seu. Cu tóte acestea, ceea ce pentru densulu e „onórea cea mai frumósa, elu a dus'o pana acolo, cá lumea „sa lu créda a fi demnu de a intrá in afinitate cu Cesarulu. „Pe acést'a 'si pune elu speranti'a sa. Si fiindu cà a auditu „cà Augustu candu 'si a maritatu fét'a [2]) s'a intorsu une ori cu „mintea si la cavaleri romani, atunci Cesarulu, déca s'ar cautá „unu barbatu pentru Livia, sa binevoiiasca a 'si aduce aminte „de amiculu seu, carele nu doresce altuceva de catu sa aiba „parte de onórea acestei afinitati. Caci elu nu va depune obli„gatiunile cu care e insarcinatu; elu sa multiemesce déca cas'a „sa se va vedé asecurata contr'a atacuriloru celoru nedrepte a le „Agrippinei, si acést'a mai multu pentru grigea copiiloru sei, „caci catu pentru densulu elu a traitu destulu si anca pré des„tulu, candu elu 'si va poté fini cursulu vietiei cu unu atare „principe.“

XL. In respunsulu seu Tiberiu laudá pietatea lui Seianu facù in pucine vorbe amintire despre binefacerile sale catra densulu, si cá cum 'si ar fi cerutu timpu spre o seriosa cugetare a lucrului, adause: „Alti muritori, candu desbatu ceva cu„geta la ceea ce li convine loru; ma sórtea principiloru este „cu totulu alt'a loru li se cade mai antaiu de tóte a tiené so„cotéla si la ceea ce oru dîce ómenii. Deci elu nu voiiesce a se „scapá cu unu simplu respunsu decida Livia insasi, déca se cade „sa se mai marite dupa mórtea lui Drusu, séu are sa o duca in „aceeasi casa; ca are in mama sa si buna sa svatuitoru mai aprópe. „Elu voiiesce a se dechiará mai verde. Ce s'atinge mai antaiu „de mani'a Agrippinei, aceea se va aprinde si mai inflacaratu,

[1]) Lui Tiberiu. [2]) Julia, fiia lui Augustu si a Scriboniei maritata mai antaiu dupa Marcellu, apoi dupa Agrippa, in fine dupa Tiberiu.

„candu maritisiulu Liviei va sfasiá asia dicendu, cas'a Cesari-
„loru in partite. Si altufelu jalusi'a femeiloru erumpe destulu,
„si acésta discordia va fi perirea nepotiloru sei: ce va fi anse
„atunci, candu cért'a se va incordá anca si mai tare printr'o
„astfelu de casatoria? Tu te insieli, Seiane, déca credi, cà tu
„vei puté remané in pusetiunea ta de acum, si cà Livia, ma-
„ritata mai antaiu dupa Caiu Cesarele, apoi dupa Drusu, va
„voii sa inbetranésca langa unu cavaleru romanu! Sa punemu,
„cà io me invoiiescu, credi tu, cà aceiia, cari vediura pe fratii
„sei, pe parintii sei, pe strabunii nostri siediendu pre tronu,
„voru suferi un'a cá ast'a? Dici cà voiiesci a remané intre
„marginile tale: ma acei magistrati si primari, cari le frangu
„fora voii'a ta si ti dau svatu despre tóte afacerile, si o spunu
„in gur'a mare, cà tu si pana acum ai trecutu preste marginile
„unui cavaleru romanu, si cà ai apucatu inaintea amiciloru ta-
„talui meu; si ei din ur'a catra tine me acusa si pe mine.
„Vedibine, cà Augustu a cugetatu la aceea, cá sa 'si dea fét'a
„dupa unu cavaleru romanu. Dar dieu, e de mirare, cà elu,
„care erá incungiuratu de atatea grigi, si prevedea bine, catu
„de susu se va inaltiá acel'a, pe care prin o atare afinitate lu
„va redicá mai pre susu de altii, in vorbirile sale a mai po-
„menitu si de unu Caiu Proculeiu si de altii órecari, barbati
„de o viatia fórte paciuita, cari nu se amistecau de felu in afa-
„cerile statului. Ma déca indouirea lui Augustu, si e unu mo-
„tivu pentru noi, cu catu mai decidiatoriu este, cà elu a dat'o
„dupa Agrippa si apoi dupa mine. Acestea su ce din amicitia
„n'am voiitu a ti le ascunde. Altminte io nu me voiu impro-
„tivi nice la destinatele Liviei, nice la a le tale. Catu pentru
„intentiunile, ce le mai nutrescu in peptulu meu catra tine, si
„prin ce legature de afinitate cugetu a te stinge de persón'a
„mea, le trecu de astadata cu tacerea; un'a numai ti mai desco-
„peru: cà nemic'a nu e atatu de inaltu, de ce simtiemintele tale
„catra mine n'aru fi vrednice, si la ocasiune binevenita io nu
„voiiu lipsi a vorbi de acést'a in senatu séu in adunarea po-
„porului."

XLI. Seianu ne mai temendu se de casatori'a sa, ci de altele mai inportanti, se rugà: cá Tiberiu sa nu ia la inima: *suspitiunea insinuitória, vorbele ómeniloru si atacurile urei.* Si pentru cá sà nu 'si franga influinti'a proprindu desele adunari ce se faceau in cas'a sa, séu suferindu le sa nu dea materia la suspitiunare, i veni in capu, cá sa indemne pe Tiberiu, spre a 'si petrece visti'a departe de Roma intr'unu tienutu desfatatiosu. Multe a precalculatu elu cu acést'a. Intrarea la principele va depinde de la sine; epistolele parte mare voru trece prin manile sale, caci voru fi aduse prin soldati. Nu va trece multu

si Cesarulu, slabitu deja de ani, si muiiatu in retrâgere, se va lapedá de buna voiia de afacerile gubernului. Sioptele invidióse contr'a sa se voru impuciná, indata ce va lipsi roiulu curtisaniloru, si, pe candu densulu (Seianu) va perde din desiertatiunea lustrului, va cresce in adeverat'a putere. Din aceésta causa nu mai incetá a vorbi reu despre viati'a din cetate, despre acursurile superatiose a le multimei, inaltiendu pana la ceru repausulu si singuratâtea, *unde liberu de urîtu si superari mai bine póte omulu sa caute de afacerile cele importanti.*

LXII. Unu procesu redicatu din intemplare in acelea dîle asupr'a lui Votienu Montanu, unu barbatu renumitu prin spiritulu seu, induplecà pe Tiberiu carele deja stá indouitu cu mintea, cá sa ocolésca adunarile parintiloru si acele vorbe, ce adese ori i se spuneau in facia intru tóta ponderositatea loru. Caci, candu Votienu a fostu trasu la respundere *pentru injuriele dîse contr'a Cesarului,* si Emiliu, unu soldatu de rendu, descoperì cá marturu tóte, si, cu tóta contradîcerea sgomotósa, stá cu cerbicositata pe langa aratarea sa: atunci Tiberiu trebuì sa audia tóte injuraturele, cate se varsa contr'a lui pe supt ascunsu; ceea ce lu atinse pana intr'atatu, cá se strige, *cà élu voiiesce numai decatu séu prin cercetare a se justificá,* si abea prin rugatiunile celoru ce siedeaù pe langa densulu si prin lingusirile tuturoru potú a se imblandi. Si intr'adeveru Votienu fù pedepsitu pentu crim'a lesa-maiestatii. Cesarulu, imbraciesiendu acum si mai tare nendurarea ce i se imputá contr'a acusatiloru, pedepsì cu essiliu pe Acuilia, acusata de précurvia cu Variu Ligu, macaru cà desemnatulu consulu Lentulu Getulicu a fostu osindit'o deja dupre legile Juliei [1]); pe Apidiu Merulá ilu sterse din numerulu senatoriloru, pentru cà n'au juratu credintia dupre formul'a prescrisa de Augustu. [2])

XLIII. Indata apoi se primira la audentia deputatiunile Lacedemoniloru si Messenianiloru despre dreptulu unui templu a Dianei Limnatide, despre care Lacedemonianii, intemeinduse pre analele loru si pre cantecele poetiloru, afirmau: *cà acel'a s'a santitu de stramosii sei si in tiér'a sa; care anse li s'a luatu de Filipu Macedoneanulu, cu care s'au batutu, cu puterea armeloru, si apoi prin sentinti'a lui Caiu Cesare si Marcu Antoniu li s'a redatu.* De alta parte Messenianii dîceau: *cà intre descendentii lui Ercule s'a facutu in vechime o impartire a Peloponesului,* „si cà teritoriulu Denteliate, unde stà templulu, „a cadiutu in partea regelui seu; despre acést'a mai essistu mo-

---

[1]) Vedi cart. II. 50. [2]) Triumvirii Augustu, Antoniu si Lepidu spre intarirea puterii sale introdusesera cá sa jure pe numele *Juliu Cesare;* si acestu abusu s'a conservatu si supt principii urmatori.

„numente sapate in pétra si table de arama. Déca este a se „provocá la documente din anale si poeti, atunci ei au si mai „numeróse si mai ponderóse; catra acestea Filipu n'à decisu cu „potentia, ci dupre adeveru. Totu asia a judecatu si regele „Antigonu, totu asia si ducele Mummiu; de acésta parere au „fostu si Milesii, alesi din oficiu de arbitri, si in fine Atidiu Ge„minu, pretorulu Acaiei.“ Se dede dreptu Messenianiloru. Si Segestanii venira cu o petitiune: *cá sa li se dea voiia a restaviri pre muntele Ericu templulu Venerii cadiutu de vechime,* cu care ocasiune, ei produsera despre originea templului cunoscutele traditiuni atatu de lingusitórie pentru Tiberiu. Acest'a luà asupr'a sa grigea cá unu consangeniu [1]). Apoi s'au luatu la pertractare petitiunea Massilianiloru tienenduse dupa essemplulu lui Publiu Rutiliu cá o autoritate [2]). Caci pe acestu barbatu essilatu dupre legi Smirnianii ilu primira intre cetatiani. Totu cu asemine dreptu Vulcatiu Mosiu, care a fostu essilatu si de Massiliani receputu intre cetatiani, si lasase averea sa, cetatii loru, cá la pátria propria.

XLIV. In anulu acest'a schimbara cele pamantesci cu cele ceresci doui barbati de rangu eminente, Cneu Lentulu si Luciu Domitiu. Lui Lentulu, pe langa consulatu si ornamentele triumfalie, cascigate pentru cà a batutu pe Getuli, i a mai servitu de gloria cà si a purtatu saraci'a cu onóre, si bógati'a cea mare, cascigata cu dreptate, 'si a intrebuintiat'o cu mesura. Domitiu avù a se laudá cu unu tata, care in resbelulu civile erá mare si tare pre apa pana ce s'a amesticatu in afacerile de partitu mai antaiu a lui Antoniu si apoi a lui Augustu. Mosiuso in bataii'a de la Farsale a cadiutu pentru caus'a Patriciiloru; catu pentru densulu, avù parte de onórea cá sa i se dea de socia Antonia cea mica, fii'a Octaviei. Apoi trecendu cu o ostire riulu Albi, strabatù in Germania atatu de aduncu, cum nemine inaintea lui n'o mai facuse; fapt'a acést'a i meruì insemnele triumfalie. A mai muritu si Luciu Antoniu de o familia fórte stralucita, dar nefericita. Caci, dupa pedepsirea tataso Juliu Antoniu pentru précurvia cu Julia, Augustu tramise pe acestu nepotu de sora in etate anca tenera la Massilia, unde supt nume de studente sa ascundia pe celu de essilatu. Totusi la mórte i s'au datu onórea cuvientiósa, depunendui-se óssale dupre decretulu senatului in loculu de inmormentare alu Octaviiloru.

XLV. Supt aceiasi consuli s'a intemplatu in Spania citeriore o fapta cruda din partea unui tieranu din gintea Termi-

---

[1]) Tiberiu se laudá cà si trage originea dela Enea si Venere. [2]) Vedi: Vellei II. 13; Val. Max. VI, 44.

stiniloru. Acest'a atacà pe Luciu Pisone, pretorulu provinciei, fora veste pre cale, nengrigindu se de unu ce a semine in timpu de pace, si cu o rana ilu tramise la mórte. Fugindu cu iutimea calului seu si apoi ajungendu in locuri muntóse si silvatice, 'si parasì calulu, si prin precipisi si carari neamblate se scapà de cei ce i se tieneau de urma. Ma n'a remasu multu ascunsu. Pentru cà, prindiendu se calulu si portandu se prin satele vecine, i s'a cunoscutu proprietarulu. Candu aflatulu se stringea in torture, cá sa descopere pe complici, strigá catu i a essitu pe gura in limb'a gintii sale: cà tóte intrebarile sunt de a surd'a; *socii sei potu stá de facia si a privi; nu e agerime de durere si stare cá sa stórca de la densulu adeverulu.* Acelasi, aducendu se si a dou'a dî la cercetare, se smulse din man'a custodieloru cu atat'a fortia si se isbi cu capulu de o pétra atatu de tare, incatu cadiù mortu pe locu. Se credea cà Pisone de aceea sa fi fostu ucisu pe furisiu de Termestini, càci elu ar fi scosu banii publici mancati cu mai multa asprime decatu puteau sa o sufere nisce barbari.

XLVI. Supt consulii Lentulu Getulicu si Caiu Calvisiu se decretara lui Poppeiu Sabinu insemnele triumfalie pentru dumerirea gintiloru Tracice, cari cá nisce locuitori de munti cu catu erau mai silbatici cu atatu se purtàra cu mai mare ferositate. Caus'a rescólei a fostu, pe langa natur'a gintii, cà ei nu voiiau cá sa se faca recrutare la densii si sa se dea fetiorii cei voinici pentru servitiulu militariu la noi, dedati cum erau cá insusi si de regii sei proprii sa n'asculte altufelu decatu catu le place, séu si, déca tramiteau trupe ajutatórie, puneau preste acelea duci din sinulu loru, si se bateau numai contr'a inimicului ce se marginea cu densii. Mai adauge cà pe atunci se latise fai-m'a, cà despartiti si amisticati printre alte ginti, voru sa i duca prin tiere departate. Dar totusi mai nainte de a luá arm'a, tramisera deputati, *cá sa promita amicitia si ascultare si sa remana cum sunt, déca nu i voru mai superá cu noue sarcine; éra, déca li se va impune cá la nisce vinciti sclavi'a, atunci sa se scia cà ei au feru, fetiori si barbatia determinata la mórte séu la libertate.* Totu deodata 'si aratau casteiele facute pe verfuri de stanci, parintii si femeile duse acelo, *si ne amenintiau cu unu resbelu superatiosu, greu si cruntu.*

XLVII. Dar Sabinu, pana sa 'si concentreze la unu locu ostirea, li dede respunsu mai blandu, si dupa ce sosira Pomponiu Labeone din Mesia cu o legiune, regele Remetalce cu cete ajutatórie de a le gintii sale, ce nu 'si calcase credinti'a, impreunandu'si ostirea cu aceste puteri, marsiéza contr'a inimicului, carele se si pusese la rondu printre angustiele muntiloru. Unii din cei mai cutezatori s'aratara si pre déluri deschise. Contr'a

acestor'a se duce pre munte in susu in linia de bataiia ducele romanu, si i respinge fora greutate, ma cu pucina perdere a barbariloru, pentru ascunsurile apropiate. Apoi Sabinu, dupa ce a fortificatu taber'a in acelu locu, ocupà cu o mana brava de soldati muntele, carele cu spinarea sa cea plana si angusta se intindea pana la casteiu, si se apará de o mare multime parte inarmata, parte nedeprinsa la bataiia; totu deodata tramise contr'a celoru mai ferosi, cari cautau si saltau dupre datin'a tierei naintea valului, nisce sagitatori alesi. Catu timpu acestia dau din departare, casiunau dese si nereesbunate rane; dar dupa ce s'au apropiatu mai tare, fura respinsi de erumpatori fora veste, si se retrasera la coortea Sugambra [1]), pe care ducele romanu, cá pe un'a cu capu amana si nu mai pucinu infioratória prin cantecele sale de resbelu si prin zuruitulu armeloru, o asiediase in apropiere.

XLVIII. Apoi taber'a s'au mutatu mai aprope de inimicu, si in fortificatiunile de mai nainte s'au lasatu Tracii, despre cari am dîsu, cà tieneau cu noi. Li s'a datu voiia: *cá sa devasteze, sa ardia, sa predeze;* anse escursiunile acestea se tiena numai catu tiene diu'a; sér'a se o petréca securi in tabera veghiendu. La inceputu au facutu asiá; ma apoi, imbogatiti din prede, nu se gandiau decatu la placeri, si astfelu nu mai tieneau veghilia, ci banchetuiau, séu cadeau de somnu si de vinu. Cum s'a inscientiatu inimiculu de acésta negrigintia a loru, indata pregatescu doue cete de resbelu, din care un'a sa atace pe predatori, alt'a sa dea asaltu asupr'a taberei Romane, nu in sperantia cá sa ocupe; ci, pentru cá, cugetandu fiacare la periclulu seu, de multa larma si de proiectilie, sa nu póta audi sunetulu celeilalte lupte. Si cá spaim'a sa fia si mai mare, alesera intunereculu noptii. Ma cei ce atacara valulu legiuniloru fura usioru respinsi; trupele ajutatórie a le Traciloru, inspaimentati de acestu atacu fora veste, pe candu o parte jaceau pe langa fortificatiuni, éra cei mai multi erau respanditi pe afóra, fura taiiati cu amaratiune fórte mare, acusandu i: *cà su nisce fugari, nisce tradatori, ce pórta arma spre subjugarea loru si a patriei.*

XLIX. A dou'a dî Sabinu se aratà cu ostirea sa pre unu locu rasu, cu cugetu dar déca barbarii, imbarbatati de succesulu noptii trecute, aru cutezá lupt'a. Dar deórace ei nu se dau josu din casteiu si depre muntii invecinati, incepù incingerea mai antaiu prin posturi fortificate pe la locuri oportune; apoi puse sa faca o grópa cu peptu la unu cercuitu de patru sute de pasi; dupa acést'a, spre a li taiiá ap'a si nutretiulu, apropià mai tare gropile si le cercudà mai strinsu; se facù si unu muru de pamentu, de unde sa arunce petre si facle aprinse asupr'a

---

[1]) Erá din germani compusa acest'a coorte.

inimicului de care erau aprópe deja. Ma nemic'a nu i superá pe acestia asia de tare cá setea, deórace pentru o multime asia de mare de luptatori si nearmati nu mai remasese decatu o singura fontana. Totu deodata épele si turmele de vite, ce dupa datin'a barbariloru erau impreuna inchise, incepura a muri din lipsea nutretiului; mórtacine de ómeni jaceau impregiuru, cadiute de rane, séu de séte; tóte erau cuprinse de putreditiune, de putóre, de pestilentia. La acésta stare nenorocita a mai venitu si reulu celu mai mare — discordi'a. Unii voiiau, cá sa se trade, altii sa se ucida intre sine unii pe altii; si érasi unii dîceau: *cá sa nu péra neresbunati, ci sa faca eruptiune,* — svatuire acésta brava, macaru cà nu consuna cu a altor'a nice ea.

L. Intr'aceea Dinisu, unulu din duci, vechiu de ani si printr'o lunga esperientia cu cunoscientia de puterea si blandeti'a romana, li a disu: *cá sa depuna armele, acest'a fiindu unicului mediu de scapare pentru superati,* si elu a fostu celu antaiu, care dimpreuna cu soci'a si cu copii sei s'a increduitu vincitoriloru. Dupa densulu urmara cei slabi cu etatea séu cu sessulu, si cari iubiau mai tare viati'a, decatu glori'a. Din contra barbatii cei in flóre se impartiau intre Tarsa si Turesi; ambii erau determinati a peri cu libertatea. Ma Tarsa a strigatu sa o finimu iute, sa taiiàmu deodata si speranti'a si temerea; cu acést'a, infigandu 'si ferulu in peptu, dede esemplu; au fostu si de aceia, cari murira in modulu acest'a. Turesi in cét'a sa a asteptatu sa vina noptea, despre ceea ce avea scientia ducele nostru. Din care causa posturile se ocupara cu numeru duplu de fetióri. Nóptea incepù cu unu povoiiu uritiosu; si inimiculu, acûm prin strigate confuse, acum prin tacere profunda, aduse pe ai nostri in turburare, pana candu Sabinu, amblandu impregiuru i svatui: *cá ei, luandu se dupre sunetu dubiu séu dupre tacere prefacuta, sa nu dea ocasiune inimicului panditoriu de intrare suprindietórie; ci fiacare facendusi servitiulu seu nemisicatu sa astepte, si proiectiliele sa nu le arunce indesiertu.*

LI. Intr'aceea barbarii se dau de vale cu cetele, arunca cu petre, cu pari pârliti, cu bucàti de lemne ascutite in laintrulu valului; apoi gropile le implu cu nuiele, cu gratie si cu mortacine; unii aplica punti si scare pregatite de mai nainte la palisade, le apuca si le dau josu si se batu peptu la peptu cu ceice li resitu; soldatulu din partea sa arunca in ei cu darde, i dobora cu bumbulu scutului, dà cu lanci murali, restórna masse de petre adunate preste ei. Pe ai nostri i imbarbatéza speranti'a victoriei castigate, si, de se voru retrage, fric'a de mare rusine; pe inimici cea din urma mantuire cè li a mai remasu, cét'a mameloru si a socieloru, ce erau facia, la cei mai multi,

si plansetele cele dureróse a loru. Nóptea favorízá cutezarea inimicului, si paralizá bravur'a soldatului romanu; lovirile sunt nesecure, ranele neasteptate. Neputinti'a de a cunósce pe ai sei si pe inimici, si resunarea muntelui de voci cá si cum aru veni de la spate, aduse tóte intr'o atare turburare, cà romanii lasara unele locuri fortificate, cá si candu s'aru fi luatu cu assaltu; cu tóte aceste pré pucini inimici intrasera in tabera. Ceialalti, dupa ce cadiura cei mai bravi séu se ranira, luminandu se de diua deja, respinsi pana in verfulu castelului, fura in fine constrinsi aci a se dá; localitatile de prin apropiere se supusera de buna voiia. Cà cati mai remasera, nu s'au cuprinsu cu forti'a séu cu incingerea, avura sa multieméсa la iérn'a cea greua ce venise inainte de timpu pre muntele Emu.

LII. Ma la Roma in cas'a principelui, sfasiata prin discordi'a partitelorn, se incepù sierulu mesureloru croite pentru venitórea perdere a Agrippinei cu aceea cá Claudia Pulcra, verisier'a ei, sa fia denunciata prin acusatorulu Domitiu Afru. Omulu acest'a, numai de catuva timpu pretoru si de pucina insemnatate, voiindu, a si face unu nume prin verce fapta monstruósá, i imputá: *desfrenare, adulteriu cu Furniu, descantice si veneficia asupr'a principelui.* Agrippina pururea violente, si atunci, si mai inflacarata pentru periclulu ce amenintiá pe consangen'a sa, alérga rapede la Tiberiu, pe care din intemplare lu gasesce sacrificandu tataso. Amarâta prin acésta cercustantia dîce: *„Cà lui nu i se cade a aduce indieitului Augustu jertfa, si in „acelasi timpu a persecutá pe descendentii lui. Nu in statue mute „s'a mutatu sufletulu* lui celu dieescu, ci adeverat'a icóna a lui „sunt ceice 'si tragu originea din sangele lui celu cerescu. Ea „intielege periclulu, ea s'a imbracatu in doriu. Indesiertu s'acusa „Pulcra, unic'a culpa a ei este cà, nebuna ce a fostu, 'si a lesu „de obiectu alu afectiunilorn sale pe o Agrippina, fora a i fi tre„cutu prin minte, cà pe Sosia tocmai acést'a a perdut'o." Vorbele acestea scósera din peptulu celu ascunsu nisce voci rare: luand'o de mana, o facù atente cu unu versu grecescu: *nu e vatematu de aceea, cà ea nu domnesce.* Pulcra si Furniu se òsindira. Afru fù numeratu intre oratorii cei dè frunte, dupa ce a datu proba de talentulu seu, si dupa ce principele a pusu afirmatiunea: *cà artea oratória este elementulu lui.* Dupa acést'a Afru facendu acusari, séu aparandu pe denuntiati, 'si castigà reputatiune mai mare prin talentulu vorbirii, decatu prin caracterulu de omenia; atat'a numai cà pe la betranetia perdù multu si din elocenti'a sa, pentrucà nu sciá sa taca din gura si dupa ce i se slabise mintea.

LIII. Ma Agrippina cerbicósa intru mania si cadiuta la patu prorupse, candu o visità Cesarulu, intr' unu plansu lungu

si innecatu, apoi incepú cu vorbe amare intre lacrime a lu rugá: „ca sa o scape de singuratate, sa i dea unu barbatu; cà „ea sa afla anca in flórea junetiei, ò femeia ònésta numai in „casatoria 'si afla mangaierea; mai sunt anca in Roma „barbati, cari 'si oru tiené de onóre a primi pe soci'a lui Ger„manicu, si pe copii lui." Dar Tiberiu, carele vedea bine, de cata importantia pentru statu e acésta pofta 'a ei, cá sa nu apara a o vatemá séu ca se teme, a lasat'o, desi a statutu de elu catu a pututu, fora respunsu. Acésta cercustantia, ce n'a insemnat'o nice unulu din scriitorii de anali, iô am gasit'o in memorialulu fetei Agrippinei, mam'a Cesarului Nerone, intru care ea 'si descrise viati'a sa, si sórtea familiei sale, pentru cá sa remana la posteritate.

LIV. De alta parte Seianu dede betei femeia, cufundata in intristare si pucinu cercuspécta, o lovitura si mai fatale, incungiurand'o de agenti de ai sei, cari supt masc'a amicitiei o facura atenta: *cà i s'a pregatitu veninulu, si de aceea sa se feréca de prandiulu socruso.* Si Agrippina ce nu cunoscea faciaria, siediendu intr'o di la mésa langa Tiberiu; tacuta si nesimtibile, nu s'a atinsu de nice ò bucata, pana ce a bagatu de séma Tiberiu, din intemplare séu dóra caci audise de acést'a. Pentru cá sa se convinga si mai bine, i intinse órecare fructe, ce tocma le adusesera, laudándu le chiaru cu man'a sa nurorii. Acést'a a mai maritu suspitiunea Agrippinei, si fora a mancá dintr'ensele le dede servitoriului. Si totusi Tiberiu nu i a dîsu nice o vorba, dar intorsu catra mam'a sa i vorbi: *Nu e mirare, déca elu se va purtá cu asprime catra aceea, ce lu suspitionéza de veneficiu.* De aci apoi se lati faim'a: *cà i se pregatesce perirea si cà imperatorele nu cutéza a o face pe facia, si cà cauta secretulu pentru essecutare.*

LV. Intr'aceea Cesarulu, cá sa dea alta directiune la vorbele ómeniloru, se ducea desu in senatu si a ascultatu in cursu de mai multe dile pe deputatii Asiei, cari nu se puteau invoii, *in óare cetate sa i faca templulu.* *Unsprediece cetati se certau pentru* acésta onóre cu acelasi zelu, ma cu puteri ne egali: Ele aduceau mai totu acelési motive: *anticitatea gintii sale, loialitatea sa catra poporulu romanu in resbelele cu Perseu, cu Aristonicu si cu alti regi.* Cetatile Ipepu, Tralle dimpreuna cu Laudicea si Magnesia se trecura cu nebagare in séma tóte cá de pucina insemnatate. Chiaru si locuitorii Iliului, cari demustrara *Troia a fi mam'a Romei,* n'aveau ver o alta ponderositate, afóra de lustrulu anticitatii. Mintite se inclinara pentru unu momentu, candu Alicarnasii afirmau: *cà cetatea sa de 1200 de ani n'a fostu miscata de cutremuru de pamentu, si cà fundamentulu templului se pote pune pre pétra in natura.* Pentru Perga-

meani s'a crediutu, cà s'a facutu de ajunsu prin aceea cà templulu lui Augustu s' aflá in cetatea loru, si chiaru acést'a li erá si motivulu. Ce s'atinge de Efesiani si Milesiani s'a parutu, cà acestia au destula tréba cu ritulu lui Apolline, aceia cu alu Dianei. Prin urmare svatulu se margini la Sarde si Smirna. Sardianii cetira unu documentu Etruscicu, prin care dovediau cà au consangeni cu Italianii, „caci Tirrenu si Lidu, nascuti din regele „Ate, din caus'a multimii aru fi impartitu poporulu; Lidu a remasu „in tier'a parintésca; lui Tirrenu i s'a datu a 'si intemeiá noua „patria; mai stau anca numele derivate de la duci, in Asia de „la Lidu, in Italia de la Tirrenu. Bunástarea Lidianiloru a mai „crescutu prin coloniele, ce le au tramisu la Grecia, cari mai „pe urma capatara numele de la Pelopa.“ Totu deodata produsera: *scripturi de la imperatori, tractatele incheiáte cu noi in resbelele Macedonice, productibilitatea riuriloru sale, dulcéti'a climatei si fructuositatea pamentului.*

LVI. Smirnianii de alta parte, dupa ce au inceputu de la timpuri antice, *fia protoparintele loru Tantalu, nascutu din Joue, séu Teseu si elu de origine diesca, séu un'a din Amazóne*, trecura la servitiele, pe care ei puneau credinti'a cea mai mare, facute poporului romanu, la puterea navale, ce ei sa o fi tramisu nu numai pentru resbelele esterne, ci chiaru si pentru celea ce se petrecura in Italia. Ei sunt cei dintai cari supt consululu Marcu Portiu facura cetatii Roma unu templu, pe atunci adeca candu statulu romanu, desi erá o putere mare, ma anca nu se inaltiase la cea mai inalta culme; caci Cartaginea anca nu erá stérsa, si regii Asiei in flórea puterii. Totu de odata se provocara la Luciu Sulla, cá la unu marturu: „cà, pe candu ostirea sa s'aflá „in mare nevoiia din caus'a iernei cea greua si a lipsei de vest„minte, déca a venitu scirea acést'a in adunarea poporului din „Smirna, toti Smirneanii, ce erau facia, sa se fi desbracatu de „vestminte si sa le fi tramisu legiuniloru nóstre.“ La votisare parintii dedera Smirnei preferintia. Vibiu Marsu facù motiunea, cá lui Marcu Lepidu, in partea carui'a cadiuse acésta provincia, sa i se dea unu legatu supranumerariu, care sa ingrigésca de edificárea templului. Si, pentru cà Lepidu din modestia n'a voiitu a lu alege insusi, s'a trimisu prin sortire fostulu pretoru.

LVII. Intr'acestea Cesarulu, dupre planulu multu timpu desbatutu si adese ori amanatu, in fine se duse in campania, supt pretestu cá sa santiasca in Capua unu templu lui Joue, in Stola altulu lui Augustu, mai tare determinatu sa traiésca departe de Roma. Macaru cà io, luandume dupa cei mai multi istorici, caus'a departarii lui o ascriu la intrigele lui Seianu, cu tóte acestea cercustanti'a, cà Tiberiu si dupa uciderea lui Se-

ianu totu a mai siediutu in retragere anca siesse ani urmatori, me face sa i o atribuescu Cesarului insusi, carele a vrutu cá crudîmele si desfrenarile, ce le faciá la lumin'a dîlei, sa le ascunda in acestu secretu retrasu. Sunt cari crediura, cà lui i ar fi fostu si la betranetie rusine de form'a corpului seu. Elu adeca avea o statura inalta, slaba si cûrbova, chelu in crestetu, faci'a plina de urcióle si de ordinariu coperita de emplasture [1]). Anca de la Rodu avea elu datina a fugi de societati si a 'si tiené placerile ascunse. Se mai dîce si aceea cà iubirea de domnia a mamei sale l'ar fi manatu la acestu pasu, caci cá socia la gubernu nu o puté suferi, sa o respinga anca nu i dá mana; pentru cà elu primisé domni'a cá unu daru din manile ei chiaru. Pentru cà Augustu erá p'aci sa puna in capulu imperiului romanu pe Germanicu, de toti laudatulu si serbatulu nepotu alu surorii sale; ma prin rugatiunile sociei sale vincitu elu adoptà pe Tiberiu si acest'a pe Germanicu. Dalde acestea i punea inainte Augusta, si i cerea contr'a concesiuni.

LVIII. Ducerea s'a facutu cu mica suita; singuru numai unu senatoru, fostulu consule Cocceiu Nerva, unu mare cunoscatoriu de legi; afóra de Seianu nice unu cavaleru romanu, decatu Curtiu Atticu; ceialalti erau barbati de scientie, mai cu séma greci, cá sa 'si tréca de urîtu prin convorbire. Astrologii o predîsera: *cà Tiberiu a essitu din Roma pe atare constelatiune, ce nu i mai iérta rentórcerea.* Acést'a a statutu caus'a la perirea multor'a, crediendu si flacarindu din gura, cà finitulu lui s'a apropiatu. Pentru cà cine putea prevedé necrediutulu casu, cá sa se lipsésca de buna voiia de cetatea patria in cursu de unspredie ce ani? N'a trecutu multu si s'a datu pe facia, catu de aprópe e mintiun'a de astrologia, si catu de ascunsu e adeverulu intru intunerecu. *Cà elu nu se va mai rentórce la Roma, acést'a nu s'a dîsu din intemplare*; in tóte celelalte se insielara deplinu, caci acestu principe a ajunsu la adunci betranetie, tienenduse prin campiele vecine, pe la tiermurii marii si adese ori aprópe de murii Romei.

LIX. Viati'a Cesarului in dîlele acelea a fostu ameningiata din intemplare de unu periclu mare, ceea ce a mai adausu la desiertatiunea vorbeloru, si lui i dede materia, cá sa se incrédia si mai multu in amiciti'a si constanti'a lui Seianu. Ei prandiau la o vila, numita Spelunca, intre marea Amuclana si muntii Fundani, intr'o pescera naturale. Gur'a ei se surpà si petrele cadiute rapede strivira pe cativa servitori; din acést'a, fric'a cuprinse pe toti si o luara la fuga cei ce ospetau. Ma

---

[1]) Asia erá elu la betranetie; Svetoniu ilu descrie a fi fostu altufelu in teneretie séu barbatia.

Seianu in genunchi cu faci'a si manile intinse preste. Cesarulu se opuse la petrele cadiatórie, si in atare pusetura ilu gasira soldatii veniti intr'ajutoriu. Cu acést'a influinti'a i a crescutu si mai tare, ver ce svatuiá, sa fi fostu lucru celu mai periculosu, elu cá unulu ce nu i e grige de sine, erá ascultatu cu incredere. Catra acestea elu facea pe judele nepartiale facia cu famili'a lui Germanicu; pe candu ómenii sei, insarcinati cu rola de acusatori, se legara mai alesu de Nerone, celu mai aprópe intre ereditori, carele, pe langa tóta modesti'a ce'i caracterizá juneti'a, totusi de multe ori 'si uità de cercuspectiunea ceruta de cercustari, atietienduse de iertati si de ómenii sei, cari oftau dupa influintia, *cá sa fia maretiu si sa arete incredere in sine; asiá voiiesce poporulu romanu, asiá, cere ostirea; nu va cutezá nemic'a contr'a Seianu, care acum 'si bate jocu de opotriva si de slabitiunea betranului si de pucin'a energia a junelui.*

LX. Audiendu acestea, si alte cá acestea, macaru cà nu 'si a facutu nice unu cugetu culpabile, cu tóte acestea scapá une ori vorbe amare si nerumegate, pe care spionii le prindeau si mai inveninandu-le le ducea la patronii sei, fora cá lui Nerone sa i se dea ocasiune a se apará; la care se mai adausera si alte semne diferite de ingrigiri. Caci unulu se feriá din calea lui, altulu i intórce dosulu indata dupa ce i intorcea salutarea, cei mai multi taiiau conversarea inceputa, din contra agentii lui Seianu se tieneau mortisiu de elu, si lu luau in risu. Tiberiu anume ilu primiá cu faci'a intunecata séu i suridea cu ipocrisia. Ori de yorbiá, séu de tacea junele, si tacerea si vorbirea i se luá de crima. Nice nóptea nu i dá pace, caci soci'a sa i pandea nesomniele, visurile, suspinele cá sa le spuna mamei sale Livia, si acést'a lui Seianu. Acest'a trase in partea sa si pe Drusu, fratele lui Nerone deschidiendu i perspectiva la domnia, déca elu va delaturá din calea sa pe fratele mai mare, ce dejá e cadiutu de diumetate. Natur'a cea iute a lui Drusu, pe langa poft'a de domnia si ur'a indatinata intre frati, s'a mai aprinsu anca si de jalusia, pentru causa cà mam'a Agrippina iubiá mai tare pe Nerone. Ma Seianu n'a favorizàtu pe Drusu pana acolo, cá sa nu i arunce si lui sementia la perderea venitória, sciendu bine catu e de artiegosu si chiaru pentru acést'a mai bunu de a cadé in cursa.

LXI. Pe la finea anului au muritu doui barbati insemnati: Asiniu Agrippa, de stramosi mai multu ilustri decatu antici, cu caracterulu demnu de densii; si Cuintu Ateriu, de ordinea senatorésca, unu oratoru renumitu, catu a fostu in viatia; caci monumentele spiritului lui nu se bucura de asemine faima. Elu adeca escelá mai multu prin focu in vorbire, decatu prin grigea in compunere. Si pe candu alte opere bine medi-

tate si cu diligintia lucrate 'si au conservatu meritulu la posteritate: elocenti'a cea sonora si fluida a lui Ateriu s'au resufiatu dimpreuna cu densulu.

LXII. Supt consulii Marcu Liciniu si Luciu Calpurniu s'a intemplatu o nenorocire neprevediuta, ce ni a casiùnatu atatia morti, catu macelulu unei batalia perduta din celea mai mari; inceputulu si finitulu aceleia cadiù in acelasi momentu. Unu órecare Atiliu adeca, dupre positiunea sa unu iertatu, intreprinse la Fidene unu amfiteatru, pentru cá sa dea intr'ensulŭ jocuri gladiatoresci; elu n'a pusu nice fundamentu solidu, nice susu n'a legatu lemnaria cu grinde tari, mai alesu cà n'avea bani de prisosu nice nu facuse intreprinderea cá sa aduca onóre cetatii sale, ci numai dintr'unu castigu mareiavu. Poftitori de atari spectacle, acursera ómenii din tóte partile, caror'a supt domni'a lui Tiberiu li eráu oprite atari petreceri, de totu sessulu si etatea cu atatu mai numerosi, cu catu loculu erá mai aprópe. De acéea si mortalitatea a fostu mai mare, caci edificiulu, dupa ce s'a implutu desu, apoi s'a desfacutu cadiendu parte in laintru, parte in afóra, resturnà precipisiu o multime de ómeni, cari séu stau privindu la jocuri séu prin giuru si i acoperì. Aceia, pe cari antai'a surpare i lasà indata morti, se scapara celu pucinu de dureri sfasietórie, lucrulu celu mai fericitu ce li se póte intemplá in atare sórte. Eráu mai de plansu aceia, cari mai remasera in viatia cu membrele corpului frante, cari dîu'a cunoscura cu ochii, nóptea dupre urlete si gemete pe sociele si pe copiii sei. Altii, pe cari faim'a acestei catastrófe, i aduse dejá aci geleau acest'a pe unu frate, acel'a pe unu consangeniu, séu pe parintii sei. Si ai caroru amici séu cunoscuti de aprópe din cause diverse nu se vedeau, i impleau totuşi de grige fora stemperare, si pentru cà anca nu erá chiaru pe cine a isbitu acea lovitura, temerea prin necertitudine se latise si mai tare.

LXIII. Candu incepura a curati dirimaturele, unu concursu mare se facù, cá sa imbraciesieze si sa sarute pe morti; uneore se facea cérta, déca faci'a desformata si asemenarea figurei séu a etatii casiunà retacire intru cunóscerea ai loru sei. Cincidieci de mii de ómeni fura ucisi séu slutiti prin acestu desastru. Pentru venitoriu s'a provediutu printr'unu decretu alu senatului: *cá nemine sa n'aiba voiia a dá jocuri gladiatoresci, care nu va posede o avere celu pucinu de patru sute de mii de sestertii, si sa nu se póta face nice unu amfiteatru inainte de a se fi cercatu, déca fundamentulu e solidu.* Atiliu fú tramisu in essiliu. Altaminte indata din capulu nenorocirii casele celoru mari se deschisera, legature si ajutoriu medicale se oferi, si catu au tienutu dîlele acelea, cetatea desi cu facia triste, seminá

la Roma veche, care dupa bataie mari veniá cu daruri si cautare intr'ajutoriulu ranitiloru.

LXIV. Anca nu se trecuse bine acestu casu nefericitu, si éca unu focu mare vine de casiunéza Romei o dauna mai mare decatu totudeun'a. Totu muntele Celiu a arsu. *Unu anu blastematu e acest'a,* audiai pe ómeni, *si principele a conceputu planulu intre semne cobitórie de a lipsi din Roma,* cum e firea vlogului de a atribui cele din intemplare la o culpa órecare. Cesarulu anse preveni acestea nemultiemiri, impartiendu bani in propertiune cu daunele. Pentru acést'a i s'a adusu multiemita in senatu din partea primariloru ilustri, la poporu prin vocea publica; caci elu fora cautare la facia, fora intrevenirea celoru ce lu incungiurau, a spriginitu cu daruri insusi pe necunoscuti si pe cei chiamati de elu chiaru. Se facura motiuni din partea unor'a: cá muntele Celiu pe venitoriu sa se numiasca *muntele Augustu,* din causa cà, pe candu tóte de prin giuru erau cuprinse de flacara, singura numai statu'a lui Tiberiu, asiediata in cas'a senatorului Juniu, a remasu nevatemata de focu. „Asiá sa se fi intemplatu órecandu si cu Claudia „Cuinta, si cà statua ei, de dóue ori scapata din focu, strabunii „nostri sa o fi inchinatu templului Maicei dieiloru. Claudii sunt „santi si iubiti de diei: de aceea sa se marésca serbatórea locu„lui, unde dieii aratara principelui o onóre atatu de mare."

LXV. Credu sa nu fia strainu de obiectulu meu, déca voiu face aci amintire, cà acestu munte in vechime se numiá *Cercetulanu*[1]; caci erá acoperitu de o silva désa si copiósa de astufelu de arbori; si cà apoi s'a dîsu *Celiu,* dela Cele Vibenna, carele, cá duce a gintii Etrusciloru, pentru ajutoriulu cerutu si datu capatase acelu locu de resiedintia din partea lui Tarcuiniu Priscu, séu dela altulu din regi; caci in privinti'a acést'a istoricii nu su de o parere. Despre altele nu mai incape indouire: de órace acelea cete numeróse de belicosi, se intinsera cu locuinti'a si preste locurile plane si vecine de foru, de unde si regiunea aceea a Romei s'a dîsu *Tuscu* dupre numele veneticiloru.

LXVI. Ma precum zelulu celoru mari si darnici'a principelui adusera mangaiere in aceste rele: asiá puterea din dî in dî mai mare si mai violente a acusatóriloru turbá mereu fóra ver o perspectiva de usiurare. Variu Cuintiliu, omu bogatu si consangeniu cu Tiberiu, se acusa prin Domitiu Afru, carele resturnase dejá pe Claudia Pulcra, mam'a aceluia. Nemine nu se mirá, cá unu Domitiu, care mai inainte timpu indelungatu a fostu unu lesinatu de fóme si apoi pretiulu acusatiunii capatatu

---

[1]) Querquetulanus = producatoriu de cerce: de stejaru.

mai daunadi l'a cheltuitu nebunesce, se va apucá érasi de blastematie. Ma erá de mirare, cà cum Publiu Dolabella sa iá elu parte la denuntiari, elu, care se tragea din familia stralucita si erá consangeniu cu Varu, acum sa impinga in perire nobilitatea si sangele seu propriu! Senatulu anse s'a opusu si a decretatu: *cá sa astepte pe Cesarulu,* ceea ce erá singurulu mediu de scapare in acestea miserie intetitórie.

LXVII. Desi Cesarulu, dupa santirea templeloru in Campanía, dedese ordinu: *cá sa nu lu turbure nemine in repausulu seu,* si s'a incinsu cu posturi de soldati insarcinati a impedecá imbulsirea locuitoriloru de prin cetatile de la tiérà; totusi elu nú putea suferi municipiele, coloniele si peste totu locurile asiediate pre contienutu, si de aceea se ascunse in insul'a Caprea, ce e despartita de o angustia de mare de trei mie de pasi de la verfulu promuntoriului Surentinu. Mi vine sa credu cà lui intr' acést'a i a placutu mai eu séma singuratatea pentru cà marea giuru in giuru e fora portu si are numai pucine locuri de desbarcatu pentru naui mai mici, si cà nemine nu se póte apropriá fora a prinde de veste custodi'a. Temperatur'a aerului iérn'a e dulce adapostindu se de asprimea venturiloru print' unu munte; vér'a espusa la suflarea zefirului si avendu perspectiva preste marea larga fórte placuta; in facia vedi sinulu marii de o rara fromsetie, pana candu Vesuvulu aprinsu nu vina sa preface faci'a locului. Dupre traditiune sa fi fostu de Greci ocupate aceste locuri maritime si sa fi locuitu Teleboi in Caprea. Ma pe atunci se asediase in insula Tiberiu cu douespredie̥ce vile pompóse. Pe catu de multu stá mai nainte pre afacerile statului: pre atatu de tare se dedese acum la desfrenari secrete si la unu repausu stricatiosu. Caci i remase acea natura suspitionatoria si lesne crediatória, ce Seianu dedatu a o nutri si in Roma in Caprea o interitá si mai tare: caci elu acum nu 'si mai ascundea intrigele contr'a Agrippinei si a lui Nerone. Li dedera unu veghetoriu care avea sa tiena unu felu de diuariu despre cine veniá si se ducea despre visite despre toti pasii loru pe facia séu pe ascunsu. Pusera ómeni, cá sa li dea svatu sa fuga la armat'a Germana, séu candu multimea poporului va fi mai mare in foru, sa imbracisiéze statu'a indieitului Augustu si sa chiame pe senatu si pe poporu intr' ajutoriu. Apoi svatuirile acestea neprimite de densii totusi li se imputáu cá si cum ar fi fostu a le loru.

XLVIII. Supt consulii Juliu Silanu si Siliu Nerva anulu a avutu inceputu tristu, trasu fiindu in prinsória Titu Sabinu unu cavaleru romanu din cei mai ilustri, pentru amiciti'a sa catra Germanicu. Sabinu adeca nu incetase a onorá si cultivá pe soci'a si copii amicului seu, li erá amicu de casa, i insociá

in publicu, singuru ce li mai remásase din atatia amici si clienti. Cei buni ilu laudau, cei rei ilu urau pentru acést'a: se sculara asupr'a lui Latiniu Latiare, Portiu Catone, Petiliu Rufu, Marcu Opsiu, toti pretori emeritati poftitori acum de consulatu la care ducea calea numai prin Seianu, éra favórea lui Seianu se putea merui numai prin crime. Ei se vorbira intre sine: cá Latiare care stá in orecari relatiuni de cunoscintia cu Sabinu, sa intindia retie'a insielatiunii; ceilalti sa fia acolo cá marturi, apoi sa incépa acusatiunea. Deci Latiare aruncá de ocamdata nisce vorbe indiferinti; apoi laudá constanti'a lui Sabinu *cà elu n'a facutu cá ceialti, cá pana candu cas'a erá in flore sa fia amicu, apoi in nefericire sa o lase;* catra acestea vorbi cu respectu de Germanicu, cu parere de reu de Agrippina. Si dupa ce Sabinu (moii cum sunt in nenorocire animele muritoriloru) incepù a versá lacrima, si a dauge geluiri, prorumpse cu mai multa cutezare contr'a lui Seianu si a tiraniei, a trufiei si a tendintiei lui la domnia fora à se conteni de injurature si contr'a lui Tiberiu chiaru. Acestea vorbiri, cá nisce comunicatiuni poprite a le inimei servira a i uni la parere intr'o strinsa amicitia. Deja Sabinu de sine cercetá pe Latiare veniá in cas'a lui, si 'si versá foculu dureriloru, cá in sinulu unui amicu.

LXIX. Amintitii mai susu tienu svatu in ce modu aru puté audi atare vorbe mai multi ascultatori; caci la loculu de intîlnire cautá cá Sabinu sa se crédia cà e numai singuru. Déca cineva ar ascultá la usia erá temere cà o cautatura, unu sunetu o suspitiune casuale sa strice tóta tréb'a. Deci trei senatori se furesiaza intre coperisiulu si podinele casei unu culcusiu acest'a totu asia de hidosu catu de infama erá perfidi'a loru, aci 'si pusera urechile pe la crepature. Intr' aceea Latiare intilnesce pe Sabinu pre strate si lu constringe cá si cum ar avé sa i spuna noutati sa intre in cas'a si camer'a sa de dormitu. Latiare i vorbesce de relele trecute si presente, si se vérsa preste monstruositati noue. Sabinu i respunde in acelasi tonu si cu atatu mai copiosu, cu catu durerea dupa ce erumpe odata, se póte contiené mai greu. Dupa acést'a se grabescu cu acusarea si aducu intr'o scrisóre la cunoscienti'a Cesarului cursulu perfidiei si alu rusinii sale. Nice odata cetatianii n'au fostu mai ingrigeati si mai spaimentati. Se temeau insusi de consangenii sei, se feriau de convorbiri, de visite de urechi cunoscute cá si de cele necunoscute; cele mute si neinsufletite, coperisiele si paretii chiaru, se priviau cu ochi de nencredere.

LXX. Éra Cesarulu candu a scrisu senatului cu ocasiunea anului nou cá sa i faca gratulatiuni trecù la Sabinu, acusandu lu: *cà ar fi coruptu pe nisce iertati, cá sa i atace viati'a*

si poftiá in termini destulu de chiari, cá sa fia resbunatu. Sabinu fù pe locu judecatu la mórte; candu lu trageau strigá catu numai a pututu cu capulu a coperitu si strinsu de gûtu: *„Asia incepù anulu, astfelu de victima cautá sa cadia lui Seianu.* [1]) Ori unde 'si a intorsu ochii ori in catro 'si a indreptatu vorbele pretotinde fuga numai si desiertu; parasira stratele, piaciele; unii se rentorceau si se aratau érasi tremurandu chiaru pentru cà s'au fostu temutu: „unde a mai remasu vre o dî fora essecutiune „la mórte, déca si intre cele sacre si promisiuni pre unu timpu pe „candu este datina a se abtiené si de vorbe profane ómenii „se infasiora in féra si li se pune latiu de gûtu? Nu fora pre„cugetare 'si incarca Tiberiu pre capu atat'a ura; planu si „intentiune este acést'a cá sa nu i treca cuiva prin minte, cà e „ceva ce sa póta impedecá pe dregatorii de statu cei noui a „deschide inchisóriele totu asia de bine cá si templele." [2]) Sosira apoi scrisórele de multiemire din partea recunoscatoriului Cesaru: *cà parintii au pedepsitu pe unu omu, ce erá inimicu alu binelui comune,* cu acelu adausu: *cà elu duce o viatia plina de grige; elu presimte, cà i se intindu curse din partea inimiciloru.* N'a numitu pe nume pe nimene, ma totusi sciá tóta lumea, cà elu a cugetatu la Nerone si la Agrippina.

LXXI. Déca planulu acestui opu n'ar fi croitu asia cá fiacare fapta sa o scriu in anulu seu, asi avé mare placere a nará indata finitulu ce l'avù Latiniu si Opsiu si cei alalti inventori ai spurcatei foradelegi, si anca nu dupa domni'a lui Caiu Cesarele, ci traindu Tiberiu insusi. Acestui'a nu i placea sa lase pe altii cá sa i trantésca pe instrumentele crimeloru sale; ci, de ordinariu saturandu se de ei si fiindu cà i se oferiau altii noui ajutatori la atari fapte, mi tii jertfiá fora scrupulu pe cei vechi deveniti deja superatiosi. Ma pedepsirea acestor'a si a altoru culpasi o voiiu spune la timpulu seu. Asiniu Gallu, ai carui'a copii aveau de matusia pe Agrippina, facû pe atunci motiunea: *cá sa róge pe principele, cá sa binevoiiésca a descoperi senatului temerile sale, si sa li dea voii'a a le delaturá.* Tiberiu nice un'a din imaginatele sale virtuti nu o iubiá asia de multu cá facieri'a; cu atatu mai tare se simtiá vatematu, candu i se descoperiá ceea ce inchidea in fundulu peptului seu. Ma Seianu a sciutu sa lu imblandiésca, nu din iubire catra Gallu; ci pentru cá sa i lase timpu principelui, ce ferbiá de mania, sciendu bine, cà, déca elu, dupa o lunga clocire, in fine a spartu, vorbeloru

---

[1]) Alusiune la jertf'a, ce se facea la anulu nou. [2]) Intrarea in posturile superiori se facea cu deschiderea templeloru si aducerea de jertfe; la acést'a se face alusiune cu atat'a amaratiune din partea vocii poporului.

celorŭ intunecate indata li urméza si fapt'a. Pe timpulu acést'a a muritu Julia, nepót'a lui Augustu, pe care elu, dovedita de précurvia, judecata si osindita, o essilase in insul'a Trimetu, [1]) nu departe de tiermurii Apuliei. Aci a suferitŭ ea unu essiliu de douedieci de ani, sustienuta prin ajutoriulu Augustei, carea, dupa ce resturnà din inaltimea loru pe fiiastrii sei prin intrige suterane, apoi facea parada inaintea ómeniloru cu indurarea sa catra nenorocitele jertfe a le ambitiunii sale.

LXXII. Totu in acelu anu Frisii, unu poporu trareneanu, rumpsera pacea, mai multu din caus'a iubirii de argintu a ómeniloru nostri, de catu din spiritulu de neascultare. Drusu, [2]) cu privintia la saraci'a loru li impusese unu tributu stemperatu: *cá sa dea peii de bou pentru trebuinti'a militiei.* Pana atunci nu i venise in minte nimenui, cá sa caute peiile de taria si de marime; ma candu Oleniu, unu primipilariu, a fostu pusu preste Frisi, acest'a li a pusu de norma o pele de bouru, dicendu, cà numai de form'a acest'a se voru primi. Acést'a prestatiune, greua si pentru alte popóre, pentru Germani erá nesuportabile, la cari silvele sunt bogate de animalie mari, vitele domestice anse sŭ de unu soiu micu. De ocamdata se rescumperara dandu 'si vitele, apoi ogórele, in fine 'si vendura sclavi, femeile si copii. De aci amaretiune si geluiri, si dupa ce nu li a venitu nice o usiŭrare cautara scapare la resbelu. Soldatii insarcinati cu essecutiunea dariloru fura prinsi si spendiurati. Oleniu s'a scapatu din manile turburatiloru cu fug'a, aflandu intr' unu casteiu cu numele Flevu; unde o mana nu de despretiuitu de cetatiani si soci aparau tiermurii oceanului.

LXXIII. Dupa ce a venitu acést'a la cunoscienti'a lui Luciu Aproniu, propretorulu Germaniei inferiori, chiamà pe vessilarii legiuniloru din Germani'a superióre dimpreuna cu elit'a trupeloru ajutatórie, atatu pedestri catu si calareti; cu ambele armate, imbarcate veni pre Rinu in josu si intrà in tiér'a Frisiloru, pe candu rebelii se lasasera deja de impresurarea casteiului si se respandira spre apatarea tierei loru. Acum s'apucà sa faca pre locurile cele baltóse muri de pamentu si punti spre a trece cu grosulu armatei. Intr' aceea pune cá calarimea Canninefatiloru si pedestrimea germana, cata se aflá in servitiulu militare la noi, sa treca pre vadurile aflate, si sa iá de la spate pe inimicu, carele, deja asiediatu in linia de bataii'a, respinsese scadrónele sociloru si calarimea legiuniloru, tramisè spre spriginirea acestor'a. Dupa acést'a se mai tramisera trei coorti

[1]) Insula mica in m. Adriatica. [2]) Drusu, fratele lui Tiberiu.

usióre, si mai apoi érasi doue, si dupa unu intretimpu si calarimea sociloru; putere acést'a destulu de mare, déca ei aru fi facutu impreuna ataculu; ma sosindu pe la intrespacie, nu putura sa faca pe turburati a 'si tiené loculu, din contra prin terórea fugatoriloru fura rapiti si densii cu acestia. Atunci tradà supt comand'a lui Cetegu Labione, legatulu legiunii a V, remasiti'a trupeloru ajutatorie; ma acest'a, vediendu pe ai sei in strimtatorare, pe sine insusi in periclu, tramite curieri si se róga pentru intrég'a putere a legiuniloru. Legiunea a V pléca mai antaiu, bate in foculu luptei pe inimicu, si iá la mediloccu pe coortile si scadrónele obosite de rane. Ma ducele romanu nu merge mai departe, cá sa 'si resbune, cá sa ingrópe mortii, macaru cà cadiusera multi tribuni si prefecti, dimpreuna cu cei mai alesi centurioni. Prin strafugari s'a auditu apoi, cà la noue sute de Romani, dupa ce ei continuara lupt'a si a dou'a di, intr'o silva numita *Baduhena,* fura taiati in bucati. Alta céta de patru sute sa fi ocupatu vil'a unúi Cruptorige, ce servise canduva la noi, si din temere, cà voru fi tràdati se ucisera unii pe altii intre sine.

LXXIV. De atunci numele Frisiloru se facù faimosu intre Germani, pe candu Tiberiu tienea ascunse perderile, cá sa nu incrédia cuiva portarea resbelului. Pucinu i pasá si senatului de un'a ca acést'a: cà frontierele céle mai de margine a le imperiului se desonoréza. O alta temere de a casa cuprinsese inimele, contr'a carei'a cautau scutire in lingusire. Astfelu parintii, desi au fostu intrebati asupr'a altoru lucruri cu totulu diferite, decretara: *Clementiei* unu altare, *Amicitiei altulu, si giuru in giuru de acestea icónele lui Cesaru si a lui Seianu;* si se rugau desu si ferbinte, cá sa se indure a i onorá cu vederea. Si cu tóte acestea ei n'au venitu in Roma, nice in apropiere de cetate. Ei credeau, cà 'si au facutu datori'a, déca, essindu din insula, se voru lasá sa fia vediuti prin locurile vecine a le Campaniei. Aci alergara parintii, ordinea cavaleriloru, parte mare á poporului, nesciendu cum sa se mai invertésca mai alesu pe langa Seianu, pana la care intrarea erá greua, si de aceea apropierea de densulu nu erá cu putintia, de catu prin medie de intriga, séu prin complicitate la planurile lui. E destulu de constatatu, cà trufi'a lui a crescutu, candu a vediutu acea servilitate hidósa manifestandu se in publicu. Pentru cà in Roma omulu este dedatu cu astfelu de amblari in cóci si in colo, si la marimea cetatii esti nesecuru, cine pentru ce afacere se grabesce. Éra aci pre campu séu pre tiermurii marii jacendu, amistecati fora distinctiune de rangu si stare, asteptau grati'a séu nerusinarea portariloru, pana candu in fine si acést'a li s'a popritu. Tremurandu cá nisce ploati se rentorceau la Roma,

aceia pe cari ei nu i au socotitu demni cá sa le vorbésca, séu sa se uite macaru la densii, unii veniau saltandu de o bucuria nebuna, fora sa prevédia, cà amiciti'a fatale, ce li s'a aratatu, contiené in sine seminti'a la perirea amenintiatória.

LXXV. Tiberiu a mai maritatu pe nepóta sa Agrippina, fét'a lui Germanicu, dupa Cneu Domitiu, si a datu ordinu, cá cununi'a sa se serbeze in Roma. La Domitiu, pe langa anticitatea familiei lui, s'a mai tienutu in consideratiune si consangenietatea lui cu Cesarii, caci acel'a se laudá: cà Octavia i a fostu buna, si prin acést'a Augustu unchiu.

Cartea a cincea.

					Consulii:
A. R.	783	A. C.	29	{	C. Rubelliu Géminu. C. Fufiu Géminu.
„	784	„	30	{	M. Viniciu Cuartinu. C. Cassiu Longinu.
„	785	„	31	{	Cl. Tiberiu Cesarulu V. L. Eliu Sejanu.

Cartea acést'a avea sa contiena faptele evenite in cursu de *trei ani*; ma e o lacuna intr'ens'a mai de atatia ani.

I. Supt consulii Rubelliu si Fufiu, amendoui cu conumele Geminu, a muritu Julia Augusta intr'o etate fórte inaintata [1]); ea dupre famili'a Claudiiloru si apoi prin adoptiune dupre cea a Liviiloru si a Juliiloru se tienea de cea mai ilustre nobilitate. Barbatulu ei celu dintai cu care a avutu copii [2]) a fostu Tiberiu Nerone, carele, fugariu in resbelulu Perusianu, s'a intorsu la Roma dupa incheierea pacii intre Sestu Pompeiu si intre triumviri [3]). Dupa acést'a Cesarulu Augustu, cuprinsu de frumseti'a ei, a luat'o dela barbatu, nu se scie cu voii'a séu fora voii'a ei, si anca asiá de rapede, cà, fora sa astepte pana sa faca, a intrudus'o in cas'a sa greua mare [4]). Dupa aceea n'a mai facutu copii; ma prin cununi'a lui Germanicu cu Agrippina, intrandu in sangele lui Augustu ea avù cu densulu aceiasi stranepoti [5]). In cele ale casei ea erá de o asprime antica, mai amabile decatu s'ar fi pututu incuvienti'a din partea matroneloru de datine antice, o mama démna in cas'a sa, socia complacuta, de o mesura cu barbatuso in artea diplomatiei si cu fiiuso in cea a ipocrisiei. Ingropatiunea ei a fostu fora pompa, testamentulu ì a remasu lungu timpu neadusu la implinire, cuventulu de lauda

---

[1]) Dupre Plin. sen. a fostu de 82; dupre Dion. Cas. de 86 ani. [2]) Pe Cesarulu Tiberiu si pe Drusu. [3]) Intre Augustu si Antoniu. [4]) In cas'a lui Augustu a facutu pe Drusu. [5]) Germanicu a fostu nepotulu Augustei; Agrippin'a nepot'a lui Augustu.

i l'a tienutu de pre rostru stranepotuso Caiu Cesarele, [1]) care apoi a devenitu domnu.

II. Tiberiu s'a escusatu, cà nu 'si a implinitu datori'a cea din urma catra mama sa printr'o scrisóre, pretestandu *multiemea afaceriloru,* fora anse a 'si schimbá intr'aceea cevasi din traiulu seu celu bunu. Onórele decretate de senatu intr'o mesura larga intru memori'a fiiuso Tiberiu, cá din modestia le a impucinatu, lasandu numai cateva si adaugendu, *cá apoteos'a sa remana de totu afóra, caci asiá a fostu voii'a ei.* Ce e si mai multu, intr'unu locu alu aceiasi scrisori, a reprobatu *amicitiele femeiesci,* indreptandu astfelu o lovitura costisia contr'a consulelui Fufiu Acest'a avea mare trecerea la Augusta, omu deprinsu a vená la inime muiieresci, bunu de gura si dedatu a luá in rîsu pe Tiberiu prin acele vorbe muscatórie, pe care anevoiia le uita ómenii cei prépotinti.

III. De alta parte datandu din acestu momentu domni'a lui Tiberiu a devenitu violente si apasatória. Pana traiá Augusta, totu mai erá unu adepostu, caci ascultarea de mam'a sa erá invechita la Tiberiu, si nice Seianu nu cutezá a trece pe dinaintea autoritatii de mama. Atunci cá si candu i s'ar fi scosu frenele 'si luara ventu. Venì o scrisóre contr'a Agrippinei si a lui Nerone, carea, cum credea lumea sosise mai de multu, dar fú retienuta de Augusta; caci nu multu dupa mórtea ei se citira. Vorbele dintr'ens'a erau de o asprime alésa. Dar totusi nu erá vorba nice de rebeliune, nice de incercare a se schimbá starea lucruriloru; ci de amórea copiiloru si de necastitate se facea imputatiune nepotului; contr'a norei, necutezandu a plasmui nice de acestea, redicà plangeri: *cà e rea de gura si cerbicósa de natura.* Spaim'a si tacerea erá adunca in senatu, pana candu pucini, cari n'aveau sperantia a ajunge la dregatorii pre calea onestatii (si sunt ómenî de aceia, pentru cari miseriele publice sunt unu mediu de a intrá in favoruri) propusera *a se luá la desbatere.* Celu maî infocatu s'a aretatu Cotta Messalinu in parerea sa cea cruda; pe candu ceilalti fruntasî si mai alesu dregatorii de statu se cutremurau; caci, desi imputatiunile erau grele, Tiberiu nu se esplicase mai departe.

IV. In senatu erá unu órecare Juniu Rusticu, alesu de Cesarulu cá sa redigeze actele senatului; si din acésta causa ómeniî ilu credeau cà e initiatu in cugetele cele secrete ale lui Tiberiu. Acel'a, cá si cum ar fi fostu imbulzitu de o fatalitate, (caci mai nainte nu dedese nice o véda de barbatia) séu din-

[1]) Disu Caligulla, dupre Suet. Cal. XVI elu a essecutatu testamentulu Juliei Augusta.

tr'unu calculu eroniu, uitandu'si de periclu amenintiatoriu in presente, si temenduse de unu venitoriu nesecuru, se uní cu cei ce erau îndouiti cu mintea, si desvatui pe consuli, cà sa nu iá la desbatere acésta afacere, dechiarandu: *cà o singura cercustantia póte sa dea là tóte alta facia, si cà betranului póte sa i para reu canduva de caderea lui Germanicu.* Totu de odata poporulu cu statuele Agrippinei si a lui Nerone in frunte incinge curi'a, si, intre aclamatiuni fericitórie pentru Cesarulu, strigà, *cà acea scrisóre e falsà, si cà tende a stirpi cas'a principelui in contr'a voiintiei lui.* Astufelu nu s'a facutu nemica triste in acea dî. Catra acestea cerculau pareri plasmuite, cá si date de barbati consulari, contr'a lui Seianu, de óre ce erau de aceia, caror'a li amblá gur'a pe ascunsu si din asta causa cu atat'a mai impertinente. Din caus'a acést'a principele s'a maniatu si mai tare, si i a datu materia de ineriminare, scriindu: „cà senatului nu i pasa de durerea principelui; cà poporulu e „rebelatu, de acum s'aude si se citesce de nóue adunari de po„poru, de noue decrete ale senatului. Ce a mai remasu, de„catu sa apuce arm'a si sa prochiame de duci si imperatori pe aceia, a caroru statue ei le au purtatu cá steaguri inaintea sa?“

V. Deci Cesarulu repetì inculparile contr'a nepotului si a nurorii sale, dojenì printr'unu edîsu pe plebe, si s'a geluitu la parinti: *cà prin insielatiunea unui senatoru s'a batjocuritu in publicu maiestatea imperatésca; pofti cu tóte acestea cá caus'a intrega sa i se incrédia lui si.* Acum n'a mai statu nemine la indouire; fora anse a face unu conclusu definitivu (caci acést'a erá propritu), dechiarara cà ei sunt gat'a spre resbunare, má su impedecati prin puterea principelui. . . . .

Aci urméza o lacuna mai de trei ani, cum s'a dîsu mai susu. Dupa inculparile de mai susu, Agrippina, cum ne spune Dione Cassiu si Suetoniu, fú essilata la 782 la Pandataria, si fiiuso Nerone la Pontia, ambe insule in marea meditierana langà tiermurii Italiei. Agrippina a fostu reu tractata de centurionele, ce o ducea, in modulu celu mai barbaru; scotiendu i unu ochiu prin batai, si, dupa ce ea se determinase sa móra de fóme, bagandu i cu fortia bucate pre gura. Era Nerone s'a sinucisu, candu carneficele intrà la densulu cu strangulu si cu carligulu cá sa lu dea pre Gemonie. Drusu, unu altu fiiu alu Agrippinei si Germanicu, fú inchisu intr'o bolta suterana a palatului, unde a muritu mórte de fóme. Ann. VI. 23. — In 783 urméza arestarea lui Asiniu Gallu, despre a carui'a mórte se va vorbi Ann. VI. 23. Seianu se inaltià la culmea puterii. In fine in 784 Tiberiu incepe sa lu suspitioneze. Tractandu lu anca totu cá pe unu favoritu iubitu, numesce pe supt ascunsu pe

Macrone de prefectu alu pretorianiloru, si scrie senatului, cá sa prindia pe Seianu. Apoi fú judecatu la mórte, essecutatu in cas'a sa; éra corpulu lui fú sfasiatu in bucati de poporu. Copii, consangenii si toti cati tienusera cu elu fura ucisi.

Urméza apoi aei fragmente din cuventarea, cum se vede, a unui partisanu lui Seianu.

VI. Patrudieci si patru de cuventari se rostira asupr'a acestei cause; pucine din temere, cele mai multe din datina. . . . .

— „io amu fostu de parere, cà mie mi va aduce desonóre „séu lui Seianu ura. . . . . .

— „norocalu s'a schimbatu, si elu (Tiberiu), care si lu „facuse colega si ginere, siesi iarta; ceilalti, cari lu lingusiau „in modu nerusinatu, acum ilu persecutéza cá pe omulu celu „mai de nemica. — De e mai demnu de gele, a fi acusatu „pentru amicitia séu insusi a acusá pe amicu, nu potu de locu „a determiná. — Io nu voiu pune la proba nice crudimea, nice „indurarea cuiva; ci liberu si scusatu inaintea ochiloru mei „voiu merge inaintea periclului. Un'a ve juru: sa ve aduceti „aminte de mine, nu cu intristare amara, ci cu bucuria, nume„randu me si pe mine intre aceia cari prin mórte gloriósa se „scapara de nenorocirile publice."

VII. Dupa acést'a pofti pe unulu si pe altulu cá sa siédia séu sa se duca, dupre cum i va trage inim'a, a remanea si a vorbi cu densulu séu nu; asiá trecù o parté din di. Societatea erá numerósa anca, si, cum se parea privitoriloru dupre faci'a lui cea necutremurata, finitulu nu i erá aprópe anca, candu se strapunse cu sabi'a ce o tienea ascunsa supt vestmentu. Cesarulu n'a persecutatu mái departe cu incriminari si vorbe injuratórie pe reposatulu, pe candu asupr'a lui Blesu versase atatea insulte.

VIII. Apoi s'a luatu la pertractare acusatiunea contr'a lui Publiu Vitelliu si Pomponiu Secundu. Pe acel'a ilu inculpau acusatorii, cà elu ar fi pusu la dispusetiunea conjuratiloru cheile erariului, preste caré a fostu mai mare, precum si banii militiei spre schimbarea domniei; acestui'a i s'a imputatu din partea lui Considiu, fostu pretoru, amicitia cu Eliu Gallu, carele, dupa uciderea lui Seianu sa fi fugitu in gradinile lui Pomponiu cá in loculu celu mai securu de scapare. Nice cà li remase periclitatiloru altu ajutoriu, decatu in inim'a cea tare a fratiloru, cari se oferira cá garanti. Intr'acestea Vitelliu sbuciumatu intre

temere si sperantia, a cerutu, cá si cum ar vré sá scrie ceva, unu penicilu, cu care 'si-facù o usióra taiiatura in vene si de odata cu viati'a si puse fine si dureriloru. Din contra Pomponiu, unu barbatu ce se destingea printr'o mare elegantia in purtare si printr'unu talentu eminente, suferindu cu inim'a liniscita sórtea cea rea, a remasu in viatia si dupa Tiberiu.

IX. Se decretà apoi a perde si pe ceialalti copii [1] ai lui Seianu, de si furi'á poporului scadiuse, si cei mai multi s'au fostu inblanditu prin uciderile de mai nainte. Deci fura dusi in prinsóre; fetiorulu vedea bine ce lu astépta, éra fetiti'a atatu erá de naiva, cà intrbá mereu: *cà ce a facutu ea? unde o ducu? cà ea nu va mai face; cà potu sa o pedepsésçă cu vérga cá pe copii.* Istoricii aceloru timpuri spunu: cà, fiindu unu lucru ne mai auditu cá sa ucida cu mórte pe o vergura, carneficele dupa ce i a pusu latiu in gâtu, mai antaiu a desflorat'o apoi a strangulat'o, si in fine aruncara corpurile betiloru copii in Gemonie.

X. Pe timpulu acest'a Asia si Acaia fura puse in mare, dar rapede trecatória larma, *cà Drusu, fiiulu lui Germanicu* [2], *s'ar fi vediutu pe la insulele Cicladiee si apoi pre continentu.* Si cu adeveratu a fostu unu june mai de o etate cu acel'a, pe care unii din iertatii Cesarului, cá si cum l'ar fi cunoscutu, ilu insocira cá sa insiele pe vlogu. Cei nepriceputi se lasara a se amagi prin faim'a numelui si prin acea inclinare a Greciloru de a crede lucruri nóue si straordinarie, cu atatu mai vertosu, cà plasmuira si crediura totu ei: *cà a scapatu din inchisóre, se duce la ostirea tataso* (*Germanicu*) *cá sa faca incursiune in Egipetu séu Siria.* Dejá junimea alergá la densulu, dejá erá primitu de dregatorii publici, si elu se bucurá de acést'a si se leganá cu sperantia desiérta, pana candu Poppeu Sabinu a luatu scire. Acest'a, prefectu preste Macedonia, gubernà si Acaia. Cá sa previna lucrulu, adeveratu séu falsu, trece rapede pe la sinulu de Torona si de Terma, de aci apoi pe la Eubea, o insula a marii Egeice si pré la Pireu de la tiermurii Atticei, in fine pe la marginea Corintului preste angusti'a de tiér'a dîsa Istmu, in cealalta mare vine la coloni'a romana Nicopoli, si abea aci aude, cà acel'a, dupa o cercetare strinsa la intrebarea, *cine este,* s'ar fi datu de fiiu a lui *Marcu Silanu,* si, cà dupa ce s'au risipitu cei mai multi din cei ce se luasera dupa densulu, s'a pusu pe o naue, cá si cum ar fi voiitu sa se duca la Italia. Sabinu repórta lui Ti-

---

[1]) Seianu dupre cap. 3, lib. IV a avutu trei copii, dintre cari celu mai mare fù ucisu indata dupa mórtea lui. [2]) Pe atunci elu s'afiá inchisu intr'o bolta suterana a palatului. Vedi Suet. Tib. LIV.

bériu despre acestea. Mai departe n'amu pututu aflá nice despre inceputulu, nice despre finitulu acestui evenementu.

XI. Pè la finea anului discordi'a, clocita de multu timpu, erupse intre Consuli. Caci Trione, usioru intru a atietiá inimicitie, si deprinsu in cuventari de foru, imputase in modu ascunsu lui Regulu, *cà nu persecutéza cu destula diligintia pe uneltele lui Seianu.* Regulu, unu omu moderatu, pana nu lu interîtai, nu s'a multiemitu numai cu respingerea dîsaloru colegei; ci lu trase la cercetare cá pe unu complice lui Seianu. De si multi din parinti i rugau, cá sa depuna mani'a ce la amendoui li va fi strícatiósa; cu tóte acestea ei remasera in amaritiune si amenintiari pana au essitu din consulatu.

Cartea a siessea.

			Consulii:
A. R. 785	A. C. 32	{	C. Dom. Ahenobarbu. M. Furi Cam. Scribon.
„ 786	„ 33	{	Ser. Sul. Galba. L. Corn. Sulla.
„ 787	„ 34	{	Paulu Fabiu Persicu. Luciu Vitelliu.
„ 788	„ 35	{	C. Cestiu Gallu. M. Serviliu.
„ 789	„ 36	{	Q. Plautiu. S. Papiniu.
„ 790	„ 37	{	Cneu Acerroniu. C. Pontiu.

Acést'a carte contiene fapte cam de siesse ani.

I. Cneu Domitiu si Camillu Scribonianu intrasera in consulatu, pe candu Tiberiu, treceñdu prin angusti'a de mare, ce spalá Caprea si Surrentu, plutiá lungu pe langa Campania, standu la indouire, sa intre óre in Roma, séu, caci se determinase pentru contrariu, sa se prefaca ca va veni. Adese ori se dete josu in apropiere, venì anca si la gradinile sale de langa Tibru; apoi sé rentórse érasi la stanci si la secretulu marii, de rusinea crimeloru si fapteloru sale cele spurcate, de care erá pana la acea nemesurá inflacaratá, cà elu dupre datin'a regiloru spurcá cu prostitutiune si pe copii liberi nascuti. Nu numai frumseti'a si corpulu bine facutu i serviá lui de scinteia la patim'a carnii, ci la unii modesti'a rusinósa a fragetei etati, la altii lustrulu numeloru stramosiesci. Atunci pentru prim'a data se inventara, ne mai cunoscutele pana aci vorbe: de *sellaria* si *spintria*, spre a semnificá spurcatiunea locului séu blastematiele de totu felulu. Erau sclavi oblegati cá sa caute si sa provisioneze pe Cesarulu, daruindu pe cei ce se invoiiau, amenintiandu pe cei ce refusau. Déca se intemplá cá afinii séu parintii sa i

retiĕna, intrebuintiau violentia, rapitura si ce li placea chiaru cá si contr'a captiviloru de resbelu.

II. Éra pe la inceputulu anului in Rom'a se facura decrete teribile, cá si cum foradelegile Liviei s'aru fi datu la lumina atunci numai, si nu s'aru fi pedepsitu de multu, contr'a statueloru si memoriei ei; catra acestea *bunurile lui Seianu sa se scótia din erariulu statului si sa se bage in visteri'a imperatesca séu fiscu,* cá si cum intre amendoue aru fi essistatu ver o diferintia. Pentru votara Scipionii, Silanii si Cassii mai in acelesi séu pucinu schimbate cuvinte cu mare ponderositate, pe candu Togoniu Gallu, cá nulitatea persónei sale sa o amestice printre nume mari, luà rapede cuventulu. *Elu rugà pe principele, cá sa aléga senatori, din cari, doue dieci essiti prin sorti si incinsi cu sabia, de cate ori vine in senatu, sa i apere viati'a.* Gallu adeca luase seriosu o epistola a lui Tiberiu, prin care acest'a cerea cá sa i se dea unulu din consuli de escórta, pentru cá sa póta veni securu in Roma. Tiberiu, care avea datina a mestică glume in lucruri seriόse, multiemi totusi parintiloru de buna voiintia. „Dar pe cine sa aléga, si pe cine sa nu „aléga? Totu pe aceiasi séu candu si candu pe altii? Imbe„traniti in dregatorii séu pe ómeni teneri? Privati séu drega„tori? Apoi ce figura voru face senatorii, candu voru stá la „pragulu curiei cu sabiele scóse? In fine elu nu pune multu „pretiu pe o viatia aparata cu arma.“ Asia vorbì Tiberiu in tonu mesuratu catra Togoniu, si se multiemì cu lapedarea motiunii.

III. Din contra pe Juniu Gallione, carele opinase, cá *pretorianii sa cascige dreptulu, dupa implinirea aniloru de militia, a siedea in teatru pe cele patrusprediece bance* [1]), ilu dojeni aspru cá si cum ar fi inaintea sa de facia [2]): „Ce tréba „are elu cu soldatii? Se cuvine cá acestia atatu ordine catu si „daruri sa nu priméscа de la altu cineva decatu numai de la „imperatorele. Póte cà Gallione a inventatu ceva de la sine, „ceea ce a scapatu din vedere indieitulu Augustu insusi. Au „dóra satelitii lui Seianu cauta sa arunce seminti'a discordiei si „a rebeliunii voiindu suptu titlu de onóre a suptminá disciplin'a „militara?“ Pretiulu ce Gallione l'a reportatu pentru acésta lingusire precugetata, a fostu, cá numai decatu sa fia scosu din curia, apoi departatu din Italia, si in fine, venindule aminte, cà i va merge bine in essiliu, caci elu 'si alesese de siederea placut'a insula Lesbu, fù adusu inapoi la Roma si inchisu in casele magistratului. Prin aceeasi epistola Cesarulu a indreptatu,

---

[1]) Cá si cavalerii romani. [2]) Sa ti notezi cà tóte acestea afaceri intre Tiberiu si senatu se faceau prin scriptura, de candu erai in Caprea.

spre cea mai mare bucuria a parintiloru. o imputatiune contr'a lui Sestiu Paconianu, fostu pretoru, facendu lu orbu cutezatoriu, reutatiosu, omu ce spioneza secretele tuturoru, pe care Seianu l'a alesu, cá sa intinda lui Caiu Cesarele curse. Indata ce a essitu acést'a la lumina, ur'a multu timpu retienuta erumpse cu violentia, si i s'ar fi decretatu osend'a de mórte, déca n'ar fi dechiaratu a face aratari.

IV. Era candu elu s'apucà de Latinu Latiare, acusatorulu si acusatulu infacisiara spectaclu celu mai placutu. Latiare a' fostu, odinióra, cum s'a dîsu [1], celu mai principale instrumentu alu perderii lui Titiu Sabinu, si acum celu antaiu, care 'si a luatu pedéps'a. Intr' acestea Ateriu Agrippa atacà pe consulii anului precedente [2], „de ce ei la acésta acusatiune imprumutata „stau acum in tacere? Temerea si reu'a conscientia fora indo„iéla este ceea ce acum i tiene in legatura; ma parintiloru nu „li se cade a trece cu tacerea, ceea ce ei au auditu.“ Regulu respunse: timpu la resbunare mai este destulu, elu va interveni in presenti'a principelui. Era Trione: „este mai bine cá jalu„si'a dintre college séu ceea ce póte i a aruncatu in cérta, a „le trece cu uitarea.“ Si, deorace Agrippa nu incetá de' a li dá diori, consularele Sancuiniu Massimu róga pe senatu, cá sa nu mai inmultiasca grigile imperatorelui prin amaritiuni noue. Acest'a va sci ce medie sa intrebuintieze. In acestu modu fû mantuitu Regulu, si caderea lui Trione amanata. Ateriu erá mai tare uritu, pentru cà, desnervatu prin patim'a somnului séu prin vegheri pe la blastematii, si chiaru din caus'a lasitatii sale, neavendu nice o friça de principele cu tóta crudimea acestuia, urdiá planuri pe la betii si desfreneri pentru perderéa barbatiloru celoru ilustri.

V. Dupa acést'a Cotta Messalinu, incepatoriulu motiuniloru celoru mai cumplite, si pentru acést'a obiectu alu unei invechite ure, cum s'a datu ocasiune, fû acusatu pentru varie fapte relé: cà a vorbitu cá si cum virilitatea lui Caju Cesarele ar fi ne certa,[3] si cà la unu ospetiu cu preotii la diu'a nascerii Augustei a dîsu: cà acea cina e o *pomana de noue dîle* [4]; si odata, candu a avutu cérta pentru nisce bani cu Marcu Lepidu si cu Luciu Aruntiu, s'a plansu de influinti'a loru si a adausu: bine, *pe ei i va apará senatulu éra pe minè, Tiberiutiulu meu.* La tóte aceste a fostu doveditu de fruntasii cetatii, si fiindu cà nu lu slabiá din acusare, facú apelatiune la imperatorele. Nu multu dupa acésta sosesce senatului o scrisóre, in care Cesarulu se

---

[1] Cart. IV. 68, 69. [2] Cart. V. 11. [3] Citescu *incertae* in locu de *incestae* virilitatis; din caus'a lui *quasi*, care nu póte stá cu *incestae*. [4] novemdialis coena.

pare a lu acusá, istorisindu amicitî'a dintre densulu si Cotta de la inceputu 'si numerandu'i desele servitia, cu acea ordinatiune, cá din vorbe sucite cu malitia si din fabule de pe la mese sa nu faca crime.

VI. S'a vediutu demnu de insemnatu inceputulu acestei scrisori a Cesarului, caci cu aceste vorbe 'si a urdit'o: „Ce sa ve scriu, parintiloru adunati, séu cum sa scriu „séu peste totu ce sa nu ve scriu, pe acestu timpu, déca „sciu io acést'a, atunci sa me bata dieii si dieesele mai „reu, decatu me simtiu pe tóta diu'a a fi batutu." Pana la acelu gradu ajunsesera crimele si faptele sale cele spurcate a fi o tortura insusi pentru densulu! Nu indesiertu dîcea dar celu mai bunu din intielepti [1]), cà déca ai deschide peptulu tiraniloru, ai putea vedé ranele si loviturele acolo, caci precum trupurile se sfasie de lovituri, asia sufletele loru sunt rupte de turbare, de patim'a carnii si de cugete rele. Si in adeveru pe Tiberiu nu l'au pututu scuti nice marirea sa, nice isolarea sa, cá sa nu marturiséscà insusi torturele inimei si durerile sale.

VII. Apoi, danduse putere parintiloru a decide despre sórtea senatorului Cecilianu, care redicase cele mai multe acusari contr'a lui Cotta, s'a decretatu pentru densulu aceeasi pedépsa cu care fure pedepsiti si Aruleiu si Sancuiniu, acusatorii lui Luciu Arruntiu [2]). Lui Cotta, care macaru cà erá nobilu, ci cadiutu in saracia prin desfrenari, desonoratu prin fapte rusinóse, nu i s'a pututu face mai mare onóre, cá acésta, cà a fostu pusu prin onorific'a satisfacere intr'o linia cu virtuosulu Arruntiu. Dupa acest'a venira la rondu Cuintu Serveu si Minutiu Termu; Serveu a fostu pretoru si óre candu associtoriu lui Germanicu, Minutiu de rangu cavalarescu, facura o intrebuintiare mesurata de creditulu ce lu aveau la Seianu, de aci vine cà compatimirea cu sórtea loru erá mare. Din contra Tiberiu, dandu i de *tradatorii cei mai principali,* provocà pe Caiu Cestiu, tatalu, cá sa descopere senatului ceea ce i a fostu scrisu lui, si Cestiu primi acusarea. Pe acestea timpuri de nefericire reulu celu mai mare erá: cà si cei mai antai in senatu essertiau artea lasia a denuntiarii, unii pe facia, multi pe ascunsu: incatu nu mai puteai destinge pe straini de consangeni, pe amici de necunoscuti, faptele de curentu evenite de cele uitate prin vechime. Ori ce ai dîsu, nu face nemic'a, in foru, la mésa, erai denuntiatu, fiacare se grabiá a apucá altuia inainte, cá sa lu faca culpasiu, parte pentru propria securantia, cei mai multi cá nisce infectati de unu morbu lipitiosu. Minutiu si Serveu, indata ce s'au osinditu, facura causa comune cu denuntiatorii si

---

[1]) Socrate la Platone: Gorgias. [2]) De buna séma in cartile perdute.

trasera in acelasi periclu pe Juliu Africanu din Somtona, cetate Gallica, si pe Seiu Cadratu, a caruia origine nu mi este cunoscuta. Sciu io fórte bine cà cei mai multi istorici au trecutu cu tacerea preste unele din aceste acusatiuni si pedepsiri, séu pentru cà s'au ostenitu prin multimea acelor'a, séu temenduse cà ceea ce loru insusi li e superatiosu si pré multu, sa nu desgusteze pe cititori. Mie din parte mi s'au parutu cele mai multe din ele a fi demne de cunoscutu, de si s'au negrigitu de altii.

VIII. Astfelu, pe timpulu acest'a, pe candu ceialalti se lapedau cu falsitate de amiciti'a lui Seianu Marcu Terentiu, unu cavaleru Romanu, avù barbati'a, a se dechiará pentru aceea ce i se imputá cá o culpa vorbindu catra senatu in urmatoriulu modu: „Este adeveratu cà póte sa servésca spre mantuirea mea „mai pucinu déca recunoscu crim'a ce mi se imputa, decatu „candu asi denegá o. Ma ori cum se va intemplá, io o spunu „verde, cà am fostu amicu lui Seianu, si cà am poftitu sa fiu, „si m'am bucuratu cà i am pututu casciga amiciti'a. Io lu ve„diusem cá colega a tataso comandandu coortiloru pretoriane, „si apoi purtandu totu deodata dregatorii civili si militari. Afi„nii si consangenii lui fura incarcati cu onori. Dupre cum fia„cine erá intimu lui Seianu, acel'a se socotiá bunu de a fi amicu „si Cesarului; pe cari erá maniosu, cadeau in tremuru si des„pretiu. Io nu spunu pe nume pe nimene; cu periclu meu „voiu sà aparu pe toti cati n'ámu luatu nice o parte la pla„nurile ultime a le lui [1]). Noi nu adorámu pe Seianu Vulsi„neanu, ci pre membrulu casei Claudiiloru si a Juliiloru, in care „intrase prin cumnatia, pe ginerele teu, Cesarule, pe sociulu teu „in consulatu, pe locutienatorulu teu in afacerile statului. Nu e „tréb'a nóstra sà judecàmu pe cine ti a placutu tie a lu inaltiá „preste ceilalti si din ce motive. Tie ti dedera deii judecata „suprema in statu, noua ni a remasu singur'a gloria a asculta„rii. Mai incolo noi cautamu la cele ce ni stau inaintea ochi„loru. cine are dela tine bogatii, dregatorii, si puterea cea mai „mare de a folosi séu de a strícá; cà Seianu le a avutu acestea, „nimene nu va negá. Era a cercá cugetele cele ascunse a le „principelui, si ce voiiesce elu in secretu nu e iertatu, si e cu„tezare; si totu nu va aflá nemic'a [2]). Nu cugetati, parinti adu„nati, la diu'a ultima a lui Seianu, ci la acei siessesprediece „ani; noi amu curtenitu si pe unu Satriu si pe unu Pomponiu; „puneamu mare pretiu chiaru si pe cunoscienti'a iertatiloru si

---

[1]) Adeca: cá sa ucida pe Cesarulu. [2]) Fina intorsatura, de orace, dupre spus'a lui Dione, pe Tiberiu nemic'a nu lu superá mai multu, cá candu vedea, cá cineva ia nimeritu intentiunile lui cele secrete.

„purtariloru lui. Ce urméza de aici? Apărarea acést'a sa aiba „aceeasi valóre pentru toti fora distingere? Ba nu; ea sa se „marginésca intre certi termini. Comploturile contr'a statului, „proiecte de ucidere contr'a principelui sa se pedepsésca; éra „pentru amicitia si servitia din diu'a finitului lui sa fii tu, Ce„sare, si noi toti absolvati."

IX. Firmitatea acestei cuventari, si cercustanti'a cà s'a gasitu unulu cá sa dea espresiune simtiementeloru ce la toti li jacea la anima, avura atat'a putere cà acusatorii lui Terentiu, cu privire la faptele cele rele a le loru de mai nainte, au trebuitu sa platésca cu essiliu séu cu mórtea. Apoi a urmatu o scrisóre a lui Tiberiu contr'a lui Sestiu Vistiliu, fostu pretoru, pe care acel'a, cá pe unu favoritu a fratesso Drusu, ilu stramutase in coortea sa. Caus'a disgratiei lui Vistiliu a fostu, cà elu scrisese cevă asupr'a vietiei ceii desfrenate a lui Caiu Cesarele, seu cà s'a datu credintiă plasmuirii. Din caus'a acést'a fù eschisu de la més'a principelui, si, dupa ce cercase a se sinucide cu o mana slabita de betranetie, 'si léga venele; apoi tramise o scrisóre rugatória principelui, de unde venindu i unu respunsu aspru, si le deschise érasi. Dupa acest'a fura acusati cu gramad'a Anniu Pollione, Appiu Silanu, si cu densii Scauru Mamercu si Sabinu Calvisiu, cu Pollione a fostu trasu si fiiuso Vinicianu, toti de origine stralucita, si unii din ei s'au fostu inaltiatu la dregatoriele cele mai mari. Parintii tremurau, caci pucini erau cari sa nu se fi aflatu in afinitate séu amicitia cu atatia barbati illustri. Cu tóte acestea Celsu, tribunulu unei coórti urbane, pe atunci intre marturi, scapà pe Appiu si pe Calvisiu din periclu. Caus'a lui Pollione, a lui Vinicianu si a lui Scauru o amanà Cesarulu, pentru cá acést'a sa o tracteze in persóna cu senatulu, facendu numai contr'a lui Scauru nisce observatiuni tristi.

X. Nice insesi femeile nu remasera scutite de periclu. Ele, caror'a nu li se putea imputá amblare dupa domnia, fura acusate pentru lacrimele versate. Vitia, mam'a lui Fufiu Geminu, o muiiere deja betrana, a platitu cu mórtea, caci a plansu uciderea fiiuse. Acestea se facea la senatu. Catu pentru principele' acest'a ucise pe Vescularіu Atticu si pe Juliu Marinu, doui dintre amicii cei mai véchi ai sei, socii ce i au urmatu la Rodu si i au fostu nedespartiti in Caprea, Vesculariu facuse pe medilocitoriulu la cursele intinse contr'a lui Libone, cu ajutoriulu lui Marinu a resturnatu Seianu pe Curtiu Atticu; bucuri'a, cu care s'a primitu acést'a, a fostu cu atatu mai mare cà sfatuitori au caditu in gróp'a sapata altor'a. Pe timpulu acest'a a muritu Pontificele Luciu Pisone mórte firésca, unu essemplu raru acest'a intr'o positiune asia de inalta. Nice odata din indemnu propriu n'a facutu elu ver o motiune servile, si candu a

fostu imbulzitu de necesitate, a sciutu sa o stempereze cu intieleptiune. Cà tataso a fostu censoru, acést'a am spus'o [1]); etatea lui s'a intinsu pana la 80 de ani; ornamentele triumfalie le a meruitu in Tracia. Cu tóte acéstea glori'a principale a lui á statutu in aceea: cà devenindu prefectu alu Romei, care dregatoria de curendu se facuse pe viatia, s'a purtatu cu mare cumpatu ceea ce erá cu atatu mai greu cu câtu erá mai mare spiritulu de neascultare in poporu.

XI. Caci in timpurile de mai nainte, déca regii séu mai tardiu dregatorii de statu se duceau de acasa, se alegeau pentru acelu intretimpu, cá Roma sa nu remana fora capu, cari sa faca ómeniloru dreptate si sa puna la cale ce s'ar intemplá neprevediutu. Spunu cà astfelu Romulu sa fi pusu mai mare pe Dentre Romuliu, apoi Tullu Ostiliu pe Numa Martiu, si Tarcuiniu Superbu pe Spuriu Lucretiu. Mai tardiu se supliniau consulii pe sine totu asia. Mai stà anca o icóna despre acést'a, cá sa se denumésca unu prefectu cá locutienatoriu alu consului pe timpulu catu duréza serbatoriele latine. Augustu din parte'si pe timpulu resbeleloru civile a facutu mai mare preste tóta Roma si Italia pe Cilniu Mecenate, barbatu din ordinea calarésca. Éra dupa ce a concentratu tóta suveranitatea in persón'a sa, pentru marea multime a poporului si pentru ajutoriulu celu tardiu alu legiloru, a luatu alaturea pe unulu din consulari, carele sa tiena in frene pe sclavi si pe aceea parte din cetatiani, a careia cutezare turburatória numai de frica scie. Celu antaiu care a capatatu acésta demnitate a fostu Messala Corvinu, ce anse dupa pucine dîle i s'a luatu inapoi, cá de la unulu ce nu erá capace de a o purtá. Apoi a ocupat'o Tauru Statiliu, carele, macaru cà erá inaintatu in etate, totusi o duse fórte bine. In fine Pisone o duse in cursu de doue dieci de ani cu ecale vrednicia, pentru aceea ce i s'a decretatu de senatu, cá sa fia onoratu cu ingropatiune publica.

XII. Cuintilianu, tribunulu plebii, facù senatului propunerea, *relativa la o carte Sibilina, carea* cincedecivirulu Caninu Gallu, poftise *a se primi intre celelalte carti a le prorocitiei, si senatulu sa decida despre ea.* Si, deórace s'a facutu conclusu fora desbatere si fora a se cere opiniunile [2]), Cesarulu tramise

---

[1]) Fora indouire in ver. unulu din capetele cartii V-ea perdute. [2]) De regula unu decretu alu senatului se facea prin *discessio* séu trecerea in partea celuia, cu a caruia opiniune consimtiá votantulu. Veneau anse casuri, candu consintiementulu erá unanimu, atunci presedintele pasiá, la votizare indata, fora a mai intrebá pe fiacare in parte de opiniunea sa. Si acést'a se dîcea: *senatus consultum per discessionem facere*; éra déca *res erat dubia*, atunci consululu intrebá in parte pe fiacare senatoru de parerea sa (per singulorum sententias exquisitas) si si decretulu senatului facutu asia, se dîcea: *senatus consultum per relationem facere*.

o scrisóre, in care se facea o mica dojana tribunului, atribuindu etatii lui anca tenere nescienti'a vechiloru datine. Era lui Gallu i imputá, cà e destulu de betranu, cá sa cunósca riturile sacre, si totusi, fóra a fi datu mai antaiu, dupre datina, cá maisterii sa o citésca si sa o apretiuiasca, si colegiulu preotiloru sa 'si dea parerea, a facutu sa se priméscа o carte a caruia autoru nu e cunoscutu, din partea senatului necompletu. Totu de odata a trasu atentiunea senatului la cercustarea, cà, Augustu, deórace supt acelu nume celebru cerculau multe lueruri mintiunosa, a pusu terminu, in care nisce atari sá se inmanueze la prefectulu cetatii, si nemine din privati sa nu tiena la sine. Ceea ce s'a fostu decretatu anca si de stramosi. Dupa ce a arsu capitoliulu in resbelulu cu socii, cautara prin Samu, Jliu, Eritre si in Africa, Sicilia si prin coloniele Italice dupre prooraciele Sibilei, de au fostu un'a séu mai multe, si afacerea acést'a s'a incrediutu preotiloru, cá in catu este datu puterii omenesci, sa aléga pe cele adeverate. Asia si acum pasulu acest'a a fostu de competinti'a Cincidiecivíriloru.

XIII. Supt aceiasi consuli venise lucru mai la rebeliune din caus'a scumpetii graneloru. Se facura in teatru contr'a imperatorelui in cursu de mai multe dîle de a rondulu manifestatiuni mai violenti decatu erá datin'a. Tiberiu s'a turburatu pentru acést'a, si inculpá pe dregatori si pe consuli, *pentru ce ei n'au tienutu cu autoritatea sa pe poporu in frenu; la care mai* adause: *cà din ce provincie si in ce catâtime mai mare sa aduca elu bucate, decatu Augustu.* Deci senatulu emise pentru pedpsirea poporului unu decretu dupre asprimea cea veche; totu asia de severu fù si edîsulu consuliloru. Cà Cesarulu a tacutu, acést'a n'o luara, cum au crediutu densulu, de blandetie, ci mai virtosu de trufia.

XIV. Pe la finitulu anului cadiura Geminiu, Celsu, Pompeiu, cavaleri Romani, cá culpasi de conjuratiune. Geminiu, cá unu risipitoriu de bani si datu la o viatia de molitiune, a statutu in relatiuni de amicitia cu Seianu; de ver o intreprindere seriósa, nice vorba. Tribunulu Juliu Celsu, infasiurandu 'si in prinsóre lantiulu desfacutu in giurulu gûtului, se trase in cóci si in colo pana s'a sugrumatu. Lui Rubriu Fabatu i s'a datu o custodia, pentru cà se vorbiá, cà, vediendu starea statului Romanu a fi desperata, ar fi voiitu sa fuga la Parti. Si cu adeveratu ilu gasira la angusti'a de mare a Siciliei, si lu aduse inapoi unu centurione, fora a se fi pututu justificá cu argumente de credintia pentru intreprinderea unei calatorii atatu de lunga. Cu tóte acestea nu i facura nemic'a, mai multu din uitare, decatu din gratia.

XV. Supt consulii Serviu Galba si Luciu Sulla Cesarulu, dupa cercare multa, ce barbati sa dea elu nepóteloru sale, ce ajunsera dejá la etatea de maritatu, alese pe Luciu Cassiu si pe Marcu Viniciu. Acest'a 'si tragea originea din cetatea municipale Calé, tataso si mosiuso fusera consuli, altamente elu se tienea de ordinea cavalerésca; si unu omu de natura blanda si unu oratoru de bunu gustu. Cassiu se tragea din familia plebeica, dar insemnata si veche in Roma, si, crescutu la tataso in aspra disciplina, se destingea mai multu prin maniera placuta, decatu prin activitate. Dupa acest'a a datu pe Drusella, dupa Viniciu pe Julia, fii'a lui Germanicu; si de aceea scrise senatului, fora a face laude mari juniloru. Apoi dupa ce 'si a scusatu lipsirea din Roma in termini fórte vagi, a trecutu la alte afaceri mai grave: cum adeca 'si a trasu asupra 'si ura nóua pentru binele statului; si a cerutu, *cá prefectulu Macrone dimpreuna cu cativa tribuni si centurioni sa lu escorteze, de cate ori va intrá in curta;* ma dupa ce s'a facutu unu decretu alu senatului fora detiermurire, fóra a se prescri rangulu séu numerulu, tótusi n'a mai venitu nice odata, nu in senatu, dar nice macaru in alta órecare casa din Roma; ci amblá pre càii neamblate, ocolindu cetatea, patri'a sa.

XVI. Intr'aceea s'a sculatu o multime mare de acusatori contr'a celora ce luau interese mari pe bani in contradîcere cu legea dictatorelui Cesare, ce contienea dispusetiuni relative la capitalu si la mosii din Italia, ceea ce anse cadiuse de multu in uitare, pentru cà ómenii prefirau folosulu privatu la binele comunu. Fora indouire in Roma reulu camataritului erá vechiu, si a statutu mai de multe ori causa la turburàri si discordii; din care causa acelasi erá marginitu si in timpurile de mai nainte, candu datinele anca nu erau asiá de stricate. De ocamdata s'a fostu defiptu prin cele XII. table, cá nemine sa nu iá interesu mai mare de unulu la suta, de órece mai nainte acel'a se tassá dupre bun'a tacere a bogatiloru; apoi la propunerea tribuniloru s'a scadiutu la dimetate, in fine s'a propritu de totu. Catra acestea prin multe plebiscite s'a lucratu contr'a insielatorieloru, cari, de atatea ori apasate, essiau érasi la aratare prin maiestrii de mirare. Ma atunci pretorulu Gracu, insarcinatu cu acésta cercetare, spariatu de multimea celoru ce erá sa se periciteze, a facutu reportu la senatu. Parintii spaimentati (caci nu erá unulu curatu de atare culpa) rugara pe principele, sa i ierte. Principele se invoii, a pusu terminu de unu anu si siesse lune, cá in acestu timpu fiacare sa 'si puna in orenduiala socotelile sale, conformu prescripteloru legii.

XVII. De aci apoi a resultatu lips'a de bani; caci creditorii se grabira a 'si cere inderetru banii locati, si in urm'a

statoru bancuerotii si venderi de mosii monet'a de argintu se retienea in cass'a fiscului séu in erariulu statului. Catra acestea senatulu printr'unu decretu ordiná: *cá fiacare sa 'si loceze dóue din trei parti a capitalului cu interese in mosii prin Italia.* Creditorii anse reclamau tóta sum'a si detorii nu 'si puteau calcá cu onóre obligatiunile sale. Din caus'a acést'a se facu de ocamdatá alergari incóci incolo si rugatiuni, apoi se gramadescu la scaunulu de judecata a pretorului; si din mesurele luate spre a vindecá reulu, din vendere si cumparare, essi resultatu contrariu la cele ce s'asteptau; pentru cà capitalistii 'si tienura toti banii pentru cumpararea mosieloru. Multimea fonduriloru imobile de vendiare casiunà scadere in pretiulu loru, si cu catu nescine avea mai mari datorii, cu atatu aflau la densulu mai pucinu de vendutu; bunastarea multor'a s'a impucinatu; ruinarea averii aduse cu sine totu de odata demnitate si nume bune in periclu. In fine Cesarulu venì intr'ajutoriu, deponendu 100 de milióne de sestertii, din care erá iertatu a se imprumutá fora camata pe terminu de trei ani, déca detoriulu garantá pe statu cu o ipoteca in fonduri mobili de pretiu duplu alu imprumutului. In modulu acést'a se restaviri creditulu, si cu incetulu se aflara si privati imprumutatori. Si incetara a se conformá in venderea mosieloru la instructiunile cuprinse in decretulu senatului, de órace si acést'a, cá si altele incepù cu agerimea si apoi finì cu lasatur'a.

XVIII. Dupa acést'a s'a intorsu érasi timpulu terorismului de mai nainte, acusanduse de crim'a lese-maiestatii Considiu Proculu, carele, fora temere fú rapitu, pe candu 'si serbà din'a nascerii, dusu in curia, osinditu si pe locu ucisu. Era sor'a lui Sanci'a acusata de C. Pomponiu, a fostu popritá de la focu si apa. Acest'a, unu capu nestemperatu, dicea: *cà elu face acestea si altele cá acestea acusari pentru cá sa castige favórea principelui si cu acést'a sa abata periclu de la capulu frateso, Pomponiu Secundu.* Decretatus'a essiliu si asupr'a Pompeiei Macrina, ai caria barbatu Argolicu si socru Lacone, amendoui din fruntasii Greciei, cadiusera jertfa Cesarului. Si tataso, unu cavaleru din cei illustri, romanu, si frateso, fostu pretoru, ameninti ati de acusatiune se sinucisera. Acestor'a li s'á imputatu de crima: cà stramosiulu loru Teofana din Mitilene a fostu intre intimii lui Pompeiu Marele, si cà lui Teofane, dupa mórte, lingusirea grecésca i a atribuitu onori divini.

XIX. Acestor'a li a urmatu Sestu Mariu, omulu celu mai bogatu in Spania; acusatu cà ar fi avutu incestu cu fii'a sa, fú datu precipisiu depre stanca Tarpeiana. Si cá sa nu mai remana nice o indouire, cà multiemea averii si minele sale de

auru a fostu adeverata causa a nenorocirii sale, Tiberiu luà pe sém'a sa minele acelui'a, de si se declarasera de proprietate a statului. Prin atatea versari de sange si mai multu interitatu principele puse sa ucida pe toti cati erau arestati cá complici ai lui Seianu. O gramada de mortacini jacea acolo, de tóta etatea, nobili, plebei, resipiti s'au claia unii preste altii. Consangeniloru séu amiciloru nici nu li era iertatu a se apropiá de morti, a i plange, nice a i védé; ci veghetori pusi, pandindu la tóte semnele de dorere, aparau corpurile putredîte, pana candu le terera in Tibru; si nemine nu cutezá a le prinde candu plutiau incóci si incolo séu erau seóse la tiermuri, nemine a le arde, nice a le atinge. Tóta compatimirea la sórtea omenésca o innabusise prin puterea terorismului, si pe catu crudimea crescea, pe atatu compatimirea se impedecá.

XX. Pe timpulu acest'a Caiu Cesarele, sociulu mosiuso la departarea lui in Caprea, capatà de socia pe Claudia, fii'a lui Marcu Silanu. Caiu 'si ascundea caracterulu celu spurcatu supt o blandetia facierita, fora a 'si deschide gur'a despre osindirea mamei sale, despre lapedarea fratiloru sei. Elu copiá pe Tiberiu pre tóta diu'a, aceeasi imbracaminte si mai tóte aceleasi vorbe. De unde se lati acea dîsa ingeniósa, cunoscuta a oratorului Passienu despre Caiu cà: *nice odata n'a fostu mai bunu sclavu si mai reu domnu.* Nu voiu trece cu tacerea proroci'a lui Tiberiu, relativa la Serviu Galba, consule pe atunci. Tiberiu chiamà pe acest'a la sine, si, dupa ce l'a cercatu prin totu felulu de vorbe, i dîsé, pe limb'a grecésca acestea: *si tu Galba, vei avé sa gusti odata din domnia,* prin ceea ce elu a semnificatu tardi'a si scurt'a domnia a acelui'a, in puterea scientieloru sale astrologice, pentru a caror'a castigare avuse repausu in Rodu, si invetiatoriu pe Trassilu, si a carui'a cunoscintia de prorocia din stele in urmatoriulu modu i a pus'o la proba.

XXI. De cate ori Tiberiu facea esperimente de felulu acest'a, se suiá in despartiementulu superiore alu casei, luandu cu sine de confidente numai pe unu iertatu. Acest'a, fora invetiatura dar tare de corpu, avea sa apuce inainte pe cale precipisia (caci palatulu stá spendiuratu pe o stanca), la acel'a a carui'a maiestria Tiberiu voiiá sa o puna la proba, si apoi, la intórcere, déca era banuitu de ver o siarlatania, sa lu arunce in mare, cá sa nu mai scia nemine de atare misteriu. Trasillu intrudusu pe acésta cale preste stanci, facù intiparire asupr'a cercatorului, descoperindu i lui insusi si *domni'a si preste totu fitoriulu cu amenuntulu.* Era dupa intrebarea: *déca elu a vediutu si ursit'a sa, ce i va aduce acestu anu, acésta dî?* *Trasillu mesura* positur'a constelatiuniloru si distanti'a loru, se opresce

de ocamdata, apoi se palesce; cu catu observéza mai multu, cu atat'a tremura mai tare de mirare si spaima, pana ce in fine striga: *momentulu e periculosu, si elu s'afla aprópe, de ultim'a óra.* Atunci Tiberiu ilu imbraciesiéza si lu felicitéza, ca 'si a prevediutu periclulu, si cà acum e mantuitu. Luandu respunsele lui dreptu proro cia ilu primì intre amicii sei cei intimi.

XXII. Io, din parte mi, candu audu de acestea, stau cu mintea indouita: ca óre lucrurile ómeniloru sunt conduse ele de ursita, de o necesitate nemutabile, au éca asiá de voii'a intemplarii. Pentru cà dai preste cei mai mari filosofi ai anticitatii si urmatorii loru, cari nu su lá unu cugetu, si ca multi sunt de acea parere, cà dieiloru nu li pasa nice de inceputulu, nice de finitulu nostru, cu o vorba cà dieii n'au nice o grige de ómeni; cà de aici vine acelu spectaclu tristu in lume, cá sa vedi pe cei buni suferindu de nenorocire, éra pe cei rei bucuranduse de fericire. Din contra unii credu, cà cu adeveratu este o ursita conducatória a evenemінteloru, ci acést'a nu se face prin cursulu steleloru, dar dupre legi principiali si dupre nessulu causeloru naturali. Ni lasa anse voiia libera intru faptele nóstre; dupa ce ai alesu odata, apoi trebue sa urmeze ce ni s'a urdîtu. Nice binele nice reulu nu e acel'a ce lu crede vlogulu; multi cari paru a se luptá cu reulu sunt fericiti; si cà cei mai multi cari innóta in bogatie mari sunt cei mai nefericiti: déca aceia pórta cu constantia sórtea loru cea rea, éra acestia abuséza de norocului loru. De alta parte sunt si de aceia, caror'a nu li poti luá credinti'a: cà la totu omulu de la nascere e pre déstinatu ceea ce va sa i vina: vedibinè cà unele i se intempla nu asiá cum i s'au predîsu, acést'a anse vine numai din nescienti'á prorocului. In modulu acest'a se discreditéza o arte, despre a carei'a crediementu à datu probe si anticitatea si seclulu nostru. Si cu adeveratu chiaru fiiulu acestui Trasillu a spusu mai nainte domni'a lui Nerone, cum voiiu insemná la loculu seu, pentru cá acum sa nu me abatu pré tare de la sierulu istoriei mele.

XXIII. Supt aceiasi consuli s'a latitu in poporu vestea despre mórtea lui Asiniu Gallu si nu se mai indouiá nemine, cà n'ar fi peritu din lips'a nutrimentului, cu voii'a sa séu fora voiia nu se sciá. Cesarulu intrebatu: lasa lu sa lu ingrópe, nu s'a rusinatu a concede acést'a, si a se plange de sórte, cà a rapitu pe culpasiu, mai nainte de a lu osindi prin judecàta publica. Cá si cum in cursu de trei ani nu i ar fi ajunsu timpulu a trage inaintea judecatii pe unu fostu consulu, tata la atati'a barbati de demnitate consulare. Apoi fú stirpitu din viatiá Drussu, dupa ce si a prelungitu viati'a cu unu nutrimentu miserabile mancandu nóue dîle implatur'a asternutului seu. Unii

spunu cà lui Macrone sa i se fi datu ordinu, cá la casu candu Seianu ar cercá ver unu atacu cu arm'a, sa scótia pe junele Drusu din prinsóre (caci se tienea inchisu in Palatu) si sa lu puna in fruntea poporului; dupa acést'a, latienduse faim'a, cà Cesarulu se va impacá cu norus'a si cu nepotuso, a voiitu mai bine sa tréca de crudelu decatu de pocaitu.

XXIV. Ce este si mai tare erupse in injuraturi asupr'a reposatului, imputandu i onania, cà a fostu unu monstru nenpacabile cu ai sei, si inimicu alu statului, si puse sa publice unu diariu, in care erau însemnate faptele si vorbele lui. Se pare a fi de necredintu, cá in cursu de atati'a ani sa lu incungiure ómeni insarcinati a i pandi faci'a, a i prinde suspinele, si chiaru murmurile cele mai usióre, si cá unu tata mare sa asculte acestea, sa le citésca si sa le póta dá in publicu. Ma epistolele centurionelui Actiu si a iertatului Didimu dedera la lumina numele sclaviloru cari batusera si spaimentasera pe Drusu essindu din camer'a de dormitu. Centurionele mai amintesce si de vorbele sale pline de barbaria versate asupr'a lui Drusu, cá unu ce de lauda, precum si vorbele din urma ale morindului, cu cari, mai antaiu facierindu smintire, cá si candu ar aiuri, blastemá pe Tiberiu, si, apoi dupa ce sia perdutu sperantí'a de viatia, scóse imprecari meditate si bine compuse, dîcendu: *cà in ce chipu Tiberiu a ucisu pre nora, pe fiiu frateso, pe nepoti si tóta cas'a sa: asiá ilustr'a familia a stramosiloru si urmasii sa nu lu lase nerêsbunatu.* Parintii intr'aceea murmurau, cá s'apara póte a desaprobá: in adeveru ei erau cuprinsi de tremuru si de mirare, cà acelu omu, odinióra atatu de viclénu si atatu de ascunsu in foradelegile sale, ajunsu acum pana la acea sinceritate, cà, asiá dîcendu, sa dea la o parte paretii si sa arate pe nepotuso cum elu supt loviturele centurionului, supt bataiiele sclaviloru se róga indesiertu pentru nutrimentulu celu mai miserabile alu vietiei.

XXV. Nu trecuse anca acésta durere, candu s'a auditu de Agrippina, carea dupa uciderea lui Seianu, cum credu io, sustienuta de sperantia a mai traitu, si apoi vediendu cà crudelea tractare nu mai slabesce, a moritu de buna voiia, afóra déca cumva mórtea ei, casiunata prin detragerea nutrimentului de viatia, nu oru fi facierit'o cu insielatiune a fi fostu de buna voiia. Ori cum va fi Tiberiu célu pucinu a eruptu in incriminari asupr'a ei, imputandu i: *o viatia necasta, adulteriu cu Asiniu Gallu, si cà dupa mórtea acestui'a, urîndu i se de viatia, 'si a facutu insasi finitulu.* Ma Agrippina, nemultiemita cu o stare de mediilocu, poftitória de domnia, desbracanduse de slabitiunile femeiesci luase asupra 'si planuri barbatesci. *Cà ea a muritu la doui ani de la diu'a, in care Seianu a fostu pedepsitu*

cu mórte, acést'a sa se insemneze in istoria, dîse Cesarulu, laudandu se cà ea n'a fostu sugrumata cu latiulu, nice data pe Gemonie. Pentru acést'a i s'au decretatu multiemita, si s'a legiuitu, cá la 17 Octomvre, diu'a mortii ambiloru, sa se aduca pe totu anulu lui Joue unu daru santitu.

XXVI. Nu multu dupa acést'a Cocceu Nerva, sociu nedespartitu a lui Tiberiu, cunoscatoriu de totu dreptulu dumnedieescu si omenescu, fora a fi atacatu, fora a patimi de ver o betezire, 'si facù planu sa móra. Candu a auditu de acést'a principele, ilu mangaià, ilu intrebà de causa, adause rugatiuni si o marturisì, *cà i cade greu la anima, cà va detrage multu numeluì seu, déca si amicii sei cei mai buni fora nice unu motivu pentru mórte fugu de viatia.* Nerva, neluandu i in séma vorb'a, a remasu pe langa determinarea sa de a peri prin nemancare. Ómenii, cari i cunosceau de apròpe cugetele, o spusera pe facia, cà, cu catu a vediutu mai de apròpe nefericirea statului, din amaratiune si temere a preferitu, pana anca e neatinsu, intregu si neatacatu, a muri cu onóre. Altamente perirea Agrippinei, ceea ce abea se póte crede, trase si perderea Plancinei. Acést'a, mai demultu maritata dupa Cneiu Pisone, ce s'a bucuratu pe facia de mórtea lui Germanicu, candu cadiù Pisone, fù mantuita prin rugatiunile Augustei, si nù mai puçinu si prin inimiciti'a Agrippinei. Dupa ce ur'a si favórea a trecutu, veni la rondu dréptatea. Acusata de crime notorie, le plati cu mórtea, tardia dar nu nemeritata, ce 'si a facut'o cu man'a propria.

XXVII. In mediloculu átatoru casuri de géle cetatianii avura parte a se mai intristá si de unu maritisiu nepotrivitu ce l'a facutu Julia, fii'a lui Drusu, mai nainte sócia lui Nerone, luandù pe Rubelliu Blandu, de a caruia mosiu, cavaleru romanu din Tiburu, 'si aduceau aminte anca multi. Pe la finitulu anului mórtea lui Eliu Lamia fù serbata cu ingropatiune de censoru, carele, scapatu odata de inchipuit'a administrare a Siriei, devenise prefectu alu Romei. Erá de familia buna, plinu de viuatia si in betranetie; cà l'au retienutu de la provincia, n'au facutu decatu sa i mai marésca faim'a numelui. Indata apoi, dupa mórtea propretorului Siriei, Flaccu Pomponiu, se citì scrisórea Cesarului, in care se plangea: *cà barbatii cei mai eminenti, vrednici de a comendá armatele, refusà acestu postu; si cà densulu a venitu la necesitatea cá sa róge pe senatu spre a constringe pe órecari din consulari, cá sa se insarcineze cu primirea provincieloru.* Tiberiu ànse 'si uitase cà Aruntiu de diece ani fù impedecatu de la mergerea in Spania. Totu in acestu anu murì si Marcu Lepidu, despre a caruia cumpatu si intielepciune io vorbii de ajunsu in cartile precedinti. Nobi-

litatea lui n'are trebuintia de dovedi, cu atatu mai vertosu, cà famili'a Emiliiloru a fostu copiósa de barbati bravi, si cà si cei mai corupti din acésta familia se bucurara de o sórte stralucita.

XXVIII. Supt consulii Paulu Fabiu si Luciu Vitelliu, dupa unu cursu lungu de secluri, s'a aratatu érasi in Egipetu paserea fenice, si a datu la invetiatii indigeni si greci materia copiósa de cercetare asupr'a acestui fenomene. Mi place a vorbi aci despre celea in ce se unescu, despre unele in care diferescu in pareri, demne anse de a fi luate la cunoscientia. Cà acestu animale e consacratu sórelui, cà diferéza cu form'a si cu penele de celelalte paseri, intr'acést'a consimtu descriitorii ei. Despre numerulu aniloru ei nu sunt de o parere; cea mai populára e ce i dà 500 de ani. Unii afirméza, cà fenicea apare totu la alu 1461. anu; cà cea antaiu pasere de felulu acest'a a fostu, ce s'a vediutu supt domni'a lui Sesostre, apoi alt'a supt a lui Amasi, cea din urma supt Ptolomeu, alu treilea din regii Macedoniei, a sburatu, insecita de o céta mare de alte paseri, amirate de form'a straordinaria a loru spre cetatea Eliopoli. Ma vechile traditiuni sunt fórte nesecure; intre Ptolomeu si Tiberiu n'au trecutu 250 de ani. De unde unii conchisera, cà aceea nu e adeverata fenice, si cà n'a venitu din tiér'a Arabiloru, n'are nice unu semnu caracteristicu din acele ce pomenesce memori'a ómeniloru: cà adeca dupa implinirea aniloru la apropierea mortii sa 'si faca unu cuibu in tiér'a sa, si sa tórne acolo puterea sa genitrice, din care apoi se nasce unu puiu de fenice, a caruia prim'a tréba e, indata ce s'a facutu mare, cá sa ingrópe pe tatase. Era acést'a elu nu o face fora precugetare, ci redica o pondere de mira (pétra), cérca sa o duca pe o cale departe, si, déca se simte cà e in stare a putea face calea cu greutatea acést'a, iá mortacin'a tataso, o duce pre altarulu sórelui, si o arde. Acestea nu mai e vorba, sunt neçerte si adause cu fabule; e anse afóra de indouire, cà acésta pasere se vede uneore prin Egipetu.

XXIX. Era in Roma, unde uciderile nu voiiau sa se mai contenésca, Pomponiu Labeone, care, cum dìsei, a fostu prefectu in Mesia, 'si versà sangele prin venele taiiate, si soci'a sa Passea se grabì a face asemine. Caus'a acestoru feluri de morti rapede erá temerea de carnifice, si caci osenditii, dupa ce li se confiscau averile, erau lipsiti si de ingropatiune: pe candu din-contra sinucidietoriloru li erá iertatu a fi inmormentati, si testamentele loru remaneau in putere cá pretiu alu essirii pripite din viatia. Cu tóte acestea Cesarulu in scrisórea tramisa senatului dìce: „Cà la betrani erá datin'a, cá de cate ori rumpeau legaturele de amicítia sa nu i mai priméscà in casa si cu acést'a

„incheiau ruptur'a; cà asiá a facutu densulu cu Labione. Ace-
„st'a totusi, din caus'a administrarii cei rele a provinciei si pen-
„tru alte crime vedienduse in cornu de capra, a voiitu sa 'si
„acopere culp'a facendu uritiosu pe principele. Era sóci'a lui
„s'a spariatu dejaba, pentru carea, desi culpasia, nu erá anse
„nice unu periclu." Apoi fú chiamatu desnou la judecata Ma-
mercu Scauru, insemnatu cu nobilitatea si elocenti'a de foru.
Pe densulu nu l'a restornatu amiciti'a cu Seianu, ci ur'a totu
asia de potinte in facerea reului a lui Macrone, ce practicá
aceleasi intrige, ci mai pe ascunsu. Elu a produsu cuprinsulu
unei tragedia compusa de Scauru si citase dintr' ens'a versuri,
ce se puteau aplicá la Tiberiu. Era din partea acusatoriloru
Serviliu si Corneliu i s'au imputatu adulteriu cu Livia si des-
cantece farmecatoresci. Scauru cam siedea bine la unu descen-
dente alu Emiliiloru, indemnatu si de soci'a sa Sesstilia, urdi-
tórea si totu deodata partasi'a mortii lui, apucà inaintea ju-
decatii.

XXX. Dar totusi si acusatorii insisi cadeau in pedépsa,
candu se infaciesiá ocasiune. Astfelu Serviliu si Corneliu, de
triste faime prin perderea lui Scauru, caci luasera bani de la Varu
Ligure pentru cá, sa se lase de acusare, fura departati in in-
sule si propriti de la focu si apa. Asemine si Abudiu Ruso,
fostu edile, cercandu sa pérda pe Lentulu Getulicu, supt care
comendase o legiune, acusandu lu cà a voiitu a 'si maritá pe
fiias'a dupa fetiorulu lui Seianu, dupa ce s'a judecatu insusi fú
sgenitu din Roma. Getulicu comendá pe atunci legiunile Ger-
maniei superiori, si 'si castigase prin mare blandetie si pucina
asprime amórea soldatiloru intr'unu gradu de mirare, catra ace-
stea erá nu pucinu iubitu si de ostirea ce tabará in vecinatate
prin socruso Luciu Aproniu. De unde faim'a mereu sustienuta
cà s'ar fi cutezatu a scrie Cesarului: „Cà densulu nu din mo-
„tivu propriu, ci din svatulu principelui a intratu in relatiuni de
„afinitate cu Seianu; elu a pututu sa se insiele totu asia de
„usioru cá si Tiberiu; cà aceeasi erórе nu se cade sa fia pen-
„tru Cesarulu fora urmari, éra periculósa pentru altii. Elu e
„intregu credintiosu, si déca nu i se voru intinde curse, va si
„remané. Denumirea celuia ce sa i iá comand'a, elu o va so-
„coti de unu semnu prevestitoriu alu mortii sale. Sa faca unu
„felu de pactu, in puterea carui'a principele sá domnésca pre
„cealalta imperatia, si densulu sa retiena provinci'a." Ver catu
de straordinariu se pare acést'a, aflà crediementu, de acea cà
singuru Geticulu dintre toti afinii lui Seianu a scapatu intregu
si sanatosu si in mare favóre si póte cà Tiberiu sa fi cugetatu
intru sine cà e betranu, la marginea mormentului, si cà domni'a
sa stà mai multu cu numele de catu cu puterea.

XXXI. Supt consulii Caiu Cestiu si Marcu Serviliu venira la Roma Parti dintre cei fruntasi, fora scirea regelui Artabanu. Acest'a din temere catra Germanicu, credintiosu Romaniloru, si blandu catra ai sei, a inceputu apoi a se portá cu trufiá in privinti'a nóstra, si cu crudime in respectulu sudititoru sei, razimanduse pre resbelele purtate cu succesu bunu, asupr'a gintiloru vecine, despretiuindu pe Tiberiu; cá pe unu betranu neputintiosu, si poftitoriu de posedarea Armeniei, unde dupa mórtea regelui Artassia pusese pre tronu pe Arsace, celu mai mare din fetiorii sei. Mai adausese si batjocure, si tramisese ómeni, cá sa céra inapoi visteri'a lasata de Vonone in Siria si Cilicia; totu deódata poftiá terminii cei vechi ai Persiloru si ai Macedoniloru, intre amenintiari ingamfate, cà va atacá tierele domnite canduva de Ciru si de Alessandru celu mare. Cá Partii sa tramita soli pe ascunsu, a venitu mai cu séma de la Sinnace, unu barbatu acést'a catu de bogatu atat'a si de mare védia, si dupa densulu de la Abdu, unu eunucu, caci acést'a la barbari nu numai cà nu se privesce de rusine, ci din contra adauge la influintia. Acestia mai atrasera si pe alte capetenia, si neputendu pune in capulu statului pe nemine din famili'a Arsacidiloru, de óra ce cei mai multi fusera ucisi din partea lui Artabanu, séu celu pucinu erau anca intr'o etate nematura, cerura de la Roma pe Fraate, fiiulu regelui Fraate. Mai lipsia numai unu nume, unu capu care sa se puna in fruntea partitului, se mai cerea invoiirea Cesarului, unu descendente alu Arsacidiloru cá sa se arate la rip'a Eufratelui.

XXXII. Acést'a erá ce doriá si Tiberiu. Elu daruesce pe Fraate si lu imbraca cu demnitatea parintésca, tienenduse tare de politic'a ce 'si a fostu croit'o, cá sa complaneze afacerile esterne, pe calea negotiatiuniloru si a diplomatiei, si sa lase armele a repausá. Intr'aceea Artabanu, dupa ce i a venitu la cunoscientia càile suterane, temporisà de ocamdata din temere, dar n'a trecutu multu si s'aprinse de flacar'a resbunarii. Pentru barbari temporisarea e servilitate, rapedea implinire fapta démna de rege. Cu tóte acestea interesulu preponderà, si asiá supt masc'a amicitiei chiamà la mésa pe Abdu si lu perdù printr'unu veninu de lucrare lenta, éra pe Sinnace sciù sa lu retiena cu facieriture si daruri, si chiaru prin afaceri. Fraate, carele se lasà in Siria de modulu vietiei, la care se dedese in cursu de atatia ani in Roma, neputenduse impacá cu datenele patriei sale, la care s'a rentorsu, se betezì si murì. Tiberiu cu tóte acestea nu s'a abatutu din calea pre care apucase. Elu 'si puse ochii pe Tiridate, ce 'si tragea originea din acelasi sange, si lu facù rivalu lui Artabanu, éra pe Iberianu Mitridate lu alese spre reocuparea Armeniei, ilu impacà cu frateso Farasmane,

carele capatase regatulu parintescu, si puse mai mare preste tóte aceste intreprinderi in Oriente pe Luciu Vitelliu. Mie nu mi e necunoscuta faim'a cea rea ce se tiene de numele acestui barbatu in Roma, si vorbele cele uritióse ce cerculéza despre densulu: in provincia anse s'a purtatu cu virtute antica. Intorsu de aci temerea de Caiu Cesarele si relatiunile sale cele familiari cu Claudiu lu facura celu mai misielu din sclavi si posteritatea a capetatu intr' ensulu unu modelu alu lingusirii celei mai apuse. Astfelu viati'a de mainainte a lui s'a inghititu de cea urmatória, si faptele cele frumóse a le juniei sale fura intunecate de nisce betranetie hidóse.

XXXIII. Dintre regisiori anse celu antaiu a fostu Mitridate, care a imbulsitu pe Farasmane cu insielatiune si fortia cá sa lu ajute la nisuintiele sale. Se gasira corumpatori, cari cumperara pe servitorii lui Arsace cu auru multu, sa ucida pe domnuso. Totu de ódata Iberianii incursera cu mare putere in Armenia, si cucerira cetatea Artaxata. Indata ce a auditu de acést'aArtabanu, insarcinéza pe fiiuso Orode cu résbunarea; i dà cete de ostasi Parti si pune sa adune soldati cu plata. De alta parte Farasmane, atrage la sine pe Albani, chiama pe Sarmati, ai caroru capi, luandu daruri de la amendoue partile, dupre datin'a acestui poporu, unii tieneau cu unu partitu, altii cu altulu. Ma Iberianii, domni preste pusetiuni, lasara iute pe Sarmati cá sa treca pre Port'a-Caspica, si sa faca incursiune in Armenia; éra cei ce veniau Partiloru intr'ajutoriu, fura usioru impedecati; pentru cà celelalte pasade erau ocupate de inimicu; singur'a trecatória, ce mai remasese intre mare si muntii marginasi ai Albaniei, erà neamblata pe timpu de véra, candu venturile etesiane [1]) inundéza vadurile. Iern'a austrulu resbate valurile si prin retragerea apeloru remanu in secu tiermurii.

XXXIV. Intr'aceea Farasmane, intaritu cu trupe ajutatórie provóca pe Orode lipsitu de soci la bataiia, si fiindu cá acest'a n'o primesce, ilu supera, manoperéza pana la taber'a aceluia, i ingreuiéza aducerea nutretiului, adese ori i dà róta cu posturile de veghiatu, cá si cum l'ar tiené incinsu; pana candu in fine, Partii nededati cu batjocur'a incungiurara pe regele si lu rugara cá sa se bata. Tóta puterea Partiloru stá in calarime, Farasmane pe langa acést'a erá tare si cu pedestrimea. Iberianii si Albanii, cá locuitori ai unei tiere muntóse, erau mai invirtosiati si duóea mai multu la ostenitiune. Ei se credu *a 'si duce originea din Tesalia, de pe timpulu, candu Jasone, dupa rapitur'a Medei, si dupa ce i a facutu copii, reocupà burgulu desiertatu a lui Aete si tier'a Colchis, ce ajunsese fora domnu.*

[1]) Ce sufla pre Canicula.

Ei serbésa fórte tare numele lui si oraclu lui Frissu; si nu vei aflá pe cineva care sa jertfésca vre odata unu berbece, din credintia, cà Frissu au venitu aci pre unu' atare animale, acum séu cà in adeveru a fostu acelu berbece, séu cà nauea a avutu acelu semnu. Dupa ce de ambele parti ostirile au fostu puse in linia de bataiia, principele Partiloru vorbì catra ai sei: *despre domni'a Orientelui, despre lustrulu casei Arsacidiloru, pe candu Iberianii, unu inimicu despretiuibile, nu su decatu nisce militari platiti.* Era Farasmane dicea: *cà ei pururea au fostu liberi de jugulu Partiloru, cu catu tendu ei la mai inalte, cu atat'a si onórea victoriei va fi mai mare, séu déca vóru intórce dósulu mai inferitória rusinea si servitutea.* Apoi li aratà lini'a de bataiia aloru sei tare cá ferulu, si cetele Mediloru, ce luceau de lustrulu aurului; éca barbati aci, préda colo.

XXXV. Ma la Sarmati nu resuná numai vocea ducelui, ci ei se imbarbatau intre sine unulu pe altulu, cá sa nu deschida bataii'a cu sagite ci sa atace cu assaltu si sa se lupte deapróPe. Astfelu bataii'a oferì unu spectaclu de specie varii. Partii, deprinsi dupre arte a persecutá si a se retrage, 'si suptimpartira scadrónele, cautau locu deschisu cá sa póta taiiá; Sarmatii fora a face intrebuintiare din arcu; ce nu bate departe, dau assaltu cu lancele si sabiele. Acum atacarea si retragerea se schimba dupre modulu bataliei de calarime; si érasi apoi, cá in linia strinsa de lupta isbinduse corpu catra corpu, sabia catra sabia, impingu si se respingu. Deja s'apuca si Iberianii si Albanii, detragu pe inimici de pre caii si li disputa victori'a. Astfelu Partii intre periclu duplu sunt loviti din partea de susu de calareti, de alt'a de josu prin pedestrii. Intr'acea Farasmane si Orode, standu alaturea celoru bravi, dandu ajutoriu celoru ce se infrangeau, si prin acést'a cunoscenduse saru unulu asupr'a altuia cu armele si cu caii injurandu, Farasmane cu mai mare focu, caci lovitur'a s'a strabatendu prin coifulu aceluia lu rani; dar totusi nu i putù dá si a dou'a lovitura caci fù rapitu de calulu seu, catra acestea Orode ranitu a fostu acoperitu de cei mai bravi din gardistii sei. Ma se latì faim'a cà Orode a cadiutu, si acésta credintia falsa facù pe Parti sa lase victori'a.

XXXVI. Artabanu indata se grabesce cu tóta puterea imperatiei sale spre resbunare. Dar Iberianii ajutati de cunoscienti'a locuriloru se batura cu folosu. Cu tóte acestea Artabanu nu s'ar fi retrasu, déca Vitelliu prin contragerea legiuniloru si prin faim'a respandita, cà voiiesce a face incursiune in Mesopotamia, nu l'ar fi implutu cu temerea de unu resbelu cu Romanii. Atunci Artabanu se làsà de Armenia si caus'a lui a fostu perduta; caci Vitelliu alesiui pe suditii aceluia, cá sa pa-

rasésca pe unu rege, carele in pace e unu tiranu, si i perde prin resbele nenorocite. Sinnace, cum s'a dîsu mai susu, inimicu lui Artabahu, face pc tataso Abdagese si pe alti complici ascunsi, incuragiati prin necontenitele lui perderi in resbelu cá sa se revolteze. La acestia se associara unulu cate unulu de aceia cari, supusi fiindu mai multu de temere decatu de buna voiia, prinsera inima, de candu aflara unu capu de partitu. Lui Artabanu acum nu i mai remasera altu cineva decatu dóra gardistii, nisce straini esgoniti din tierele sale, cari n'aveau ideá despre virtute, nice o sfiala de foradelege, ci, servindu numai pentru pláta, erau gata la ver ce crima numai déca se platiá bine. Pe acesti'a i luà lenga sine si se grabì fugindu in tiér'a cea mai departata ce se marginea cu Scitia, cu sperantia de a capetá ajutoriu, caci in Ircania si Carmania avea relatiuni de afinitate; si póte si cu credinti'a cà Partii, cari se pórta cu pucina constantia catra regii presenti, anse cu cuvientia catra cei ce lipsescu, se voru pocai.

XXXVII. Dupa ce a fugitu Artabanu si indigenii s'aratau inclinati spre unu rege nou, Vitelliu provocà pe Tiridate *cá sa se folosésce de ocasiune,* si conduce elit'a legiunilor si a aliatiloru la rip'a Eufratului. Pe candu elu sacrificá aci dupre ritulu Romaniloru unu suovetaurile [1]), si Tiridate pentru impacarea riului unu calu, locuitorii adusera scirea: *cà Eufratulu cresce, fora a fi fostu ploui mari, de sine fórte tare; cà se vedu cercuri de spume albe ce semina a coróne, unu semnu prevestitoriu acest'a de fericita trecere.* Altii ilu esplicara si mai suptire dîcendu: *cà intreprinderea la inceputu va fi norocita, apoi nu va fi norocita, apoi nu va fi duratória; caci semnele ce se facu pre pamentu séu pe ceru merita mai mare crediementu; din contra elementului nestabile alu apeloru arata si totu de odata rapesce semnulu prevestitóriu.* Dupa ce apoi s'a facutu o ponte pre naui, a treeutu ostirea, sosi mai antaiu Ornospade cu mai multe mii de calareti in tabéra. Acest'a mai de multu, unu essilatu, a datu nu fora gloria ajutoriu lui Tiberiu la aducerea la capatâiu a resbelului Dalmatinu, si pentru acést'a a fostu daruitu cu dréptulu de cetatianu Romanu. Apoi, dupa ce a recastigatu amiciti'a regelui, fú inaintatu la mari demnitati, la prefectur'a preste tiér'a, ce odata de renumitele riuri Eufratu si Tigru pórta numele de Mesopotamia. Nu multu dupa acést'a Sinnace aduce noue cete, si Abdage, column'a partitului, vine cu visteri'a si cu ornamentele regesci. Lui Vitelliu i s'a parutu a fi de ajunsu, cà a amenintiatu cu armele Romane, si svatuì pe Tiridate si pe mai

---

[1]) suovetaurile = sacrificiu ce constá din sus, ovis si taurus = porcu, oue, tauru.

marii tierei asia: Acelui·a dîcendu i: *cá sa 'si aduca aminte de mosiusó Fraate si de Cesarulu, inaltiatorulu seu, amendoui frumóse modele;* acestor'a: *cá sa fia cu ascultare catra regele loru, cu respectu catra Roma, si fiacare sa 'si tiena onórea sa personale si bun'a credintia.* In fine se intórse indereptu la Siria cu legiunile.

XXXVIII. Ce s'a facutu in doue veri le am unitu aci intr'un'a, pentru cá sa mai resuflu de relele domèstice. Caci Tiberiu, de si trecusera deja dôui ani de la mórtea lui Seianu, nu numai cà nu s'a muiiatu de felu cu timpulu, prin rugatiuni, prin satietate, cele ce imblandiescu pe alti ómeni, ci din contra cele nedovedite si resuflate dêja elu le pedepciá cá crimelé cele mai grele si mai nóue. Cuprinsu de atare temere Fulciniu Trione, cá sa nu fia espusu la atacurile acusatoriloru, 'si scrise testamentulu implendulu cu incriminarile celea mai inflacarate contr'a lui Macrone si contr'a iertatiloru celoru mai principali ai Cesarului. Chiaru si istuia i facea imputatiunea, cà e unu betranu essitu din minti, si prin necontenit'a'i lipsire din Roma cá si unu essilatu. Acésta scriptura, tienuta in secretu, din partea ereditoriloru, Tiberiu puse sa o citésca, acum séu cá sa se laude cu libertatea vorbirii, si cà elu despretiuiesce rusinea propria; séu pentru cà, necunoscendu anca de ajunsu tóte foradelegile lui Seianu, mai bucurosu lasà sa se dea pe facia tóte cate se sciau in acea privintia, cu scopu cá déca nu póte aflá adeverulu prin lingusiri ce lu intunéca, sa lu audia celu pucinu prin injuraturi. In aceleasi dîle senatorulu Graniu Martianu, acusatu prin Caju Gracu de crim'a lesa-maiestatii, 'si facù mórtea cu man'a sa; totu asia si Tatiu Gratianu, de rangu pretoriu, fù osenditu la mórte dupre aceeasi lege de lesa-maiestate.

XXXIX. Nu altu finitu avura si Trebellienu Rufu si Sestiu Pecunianu. Celu antaiu murì de man'a propria; acest'a fù strangulatu in prinsória pentru o poesia conceputa contr'a principelui. Acestea repporturi Tiberiu nu le primiá cá mai nainte despartitu prin mare, nice cu curieri tardii, ci in apropiere de Roma, astfelu cà elu in aceeasi dî séu in demaneti'a viitória respundea consuliloru, nitanduse ore cum cu ochii cum curge sangele prin case, séu ce facu carneficii. Pe la finea anului murì Poppeu Sabinu, de familia nensemnata, ma prin amiciti'a principelui inaltiatu la consulatu si onoratu cu ornamentele triumfalia, si in cursu de 24 de ani, facutu mai mare preste provinciele cele mai importanti, nu pentru ver o capacitate órecare destinsa, ci pentu cà erá cum se dîce omulu trebii si mai multu nemic'a.

XL. Urmara consulii Quintu Plautiu si Sestu Papiniu. Cà in acestu anu Luciu Aruseiu si . . . . [1]) fura pedepsiti cu mórte, nu o mai socotiá nemine de ver o fapta infioratória, dedati cum erau ómenii cu miseriele. Ci aceea implù cu spaima pe toti cà Bibulenu Agrippa, cavaleru romanu, dupa ce acusatorii 'si finisera cuventarile, scóse in senatu chiaru din sinu veninu si lu inghitì. Cadiendu la pamentu si murindu, manile cele iuti spre servitiu a le lictoriloru ilu terera in prinsóre si aci i pusera latiu de gâtu si lu sugrumara de si 'si a fostu datu sufletulu. Nice insusi pe Tigrane, odata domnulu Armeniei, éra acum acusatu, titlulu seu de rege nu l'a pututu scapá de mórtea unui simplu cetatianu. De alta parte consularele Caju Galba, si cei doui Blesi, murira mórte de buna voiia; Galba, caci prin scrisórea trista a principelui fú propritu, de a trage la sorti pentru o provincia; éra celoru doui Blesi, pe candu cas'a loru erá anca in flóre, li au fostu promisu demnitatea sacerdotale; si dupa ce a scadiutu famili'a loru, le a retienutu, si in fine acestea posturi, devenite vacante, le a daruitu altor'a. Intr'acestea ei 'si prevediura mórtea anuntiata, si o si efaptuira. Emilia Lepida, carea, cum s'a dîsu, erá màritata dupa junele Drusu, si persecutá pe barbatus'o, cu incriminarì dese, de si erá de tóta lumea urita, remase totusi nepedepsita, pana candu a fostu in viatia tataso Lepidu. Apoi o apucara acusatorii, imputandu i, cà a avutu de a face cu sclavii; nemine nu s'a indouitu despre crima; din caus'a acést'a se lasà de aparare, si 'si puse capetu vietiei cu man'a sa.

XLI. Pe timpulu acest'a s'a resculatu natiunea Clitiloru, ce stá supt Archelau din Capadocia; caci 'a fostu constrinsa, a suferi imposite si censu dupre datinele nóstre, si s'a retrasu pre inaltimea muntiloru Taurici. Positiunea lucuriloru i apará de cetele nebelicóse a le regelui, pana candu legatulu Marcu Trebelliu tramisu de Vitelliu, gubernatoru Siriei, cu patru mii de legionari si cu cete alese de a le sociloru, incinse cu gropi fortificate, doue coline, (Cadra cea mica si cealalta Davara numite) ce se tieneau ocupate de barbari. Pe cei ce cutezara e erumpe i constrinse a se supune cu sabi'a, éra po ceialalti prin lips'a apei. Éra Tiridate cu consimtiementulù Partiloru, a ocupatu Niceforiu, Antemusia si alte cetati, ce, fundate de Macedoneani, aveau nume Grecesci; mai incolo a cuprinsu si Alu si Artemita, cetati de a le Partiloru. Erá mare buçuri'a tuturoru, caci urau din inima pe Artabanu, crescutu intre Sciti, pentru crudimea

---

[1]) Acésta lacuna mica mai contiene fora indouire anca numele ver unui acusatu.

lui, de alta parte punea mare sperantia in caracterulu lui. Tiridate mai imblanditu prin cultur'a romana.

XLII. Cea mai mare lingusire o aratara locuitorii din Seleucia, cetate insemnata acést'a, incinsa cu muri, ce nu s'a corruptu prin datinele barbariloru, dar remase credintiósa spiritului urditoriului seu. Trei sute de cetatiani, alesi dupre avere séu capacitate, forméza senatulu; poporulu 'si are drepturile sale. Catu timpu senatulu si poporulu tienu, unii cu altii, n'au nice o temere de Parti; éra déca su desbinati si fiacare partitu cauta ajutoriu contr'a celui alaltu; atunci strainulu chiamatu supune pe amendoue partitele. Acést'a s'a intemplatu mai daunadi supt domni'a lui Artabanu, din causa cà cautandu 'si interesulu seu tradà pe poporu senatului. Pentru cà domni'a poporului e aprópe de libertate, éra domni'a puciniloru s'apropia de despotismu. Cum a venitu Tiridate, ilu gramadira cu onori, usitate la regii cei vechi, si cu cate a mai inventatu timpurile mai noue. Totu de odata versau injuraturi asupr'a lui Artabanu; cà dupre mama e unu Arsacidu, altufelu unu omu degeneratu. Tiridate depuse administrarea Seleucei in man'a poporului. Pe candu elu tienea svatu, in care dî se ia a mana frenele gubernului cu solenitate, capatà scrisóri de la Fraate si Jerone, ce gubernau preste provinciele cele mai insemnate, in cari lu rugau cá sa mai amane acest'a pucinu timpu. Se decise dar cá sa astepte pe nisce barbati de atat'a importantia; intr'aceea se duse la Ctesifonu, scaunulu domniei. Dar de órace aceia nu mai veniau, Surena ilu ornà cu diadem'a regésca, dupre datin'a tierei in faci'a unei mari multime de poporu ciuitoriu de bucuria.

XLIII. Déca elu ar fi plecatu numai decatu prin laintrulu tierei si ar fi cercetatu celelalte natiuni: atunci cei cu mintea indouita s'ar fi intaritu si s'ar fi adunatu toti in giurulu unui'a. Prin impresurarea unui casteiu, unde Artabanu 'si inchisese banii si tietórele, li dede acelor'a timpu, cá sa calce legatur'a. Pentru cà Fraate si Jerone dimpreuna cu ceialalti, cari nu s'au aflatu facia la diu'a incoronarii, unii din temere, altii din ur'a catra Abdagese, ce domnià curtea si pe noulu rege, se intórsera érasi la Artabanu. Ei lu aflara in Ircania, imbracatu in trentie, cautandu 'si nutrimentulu cu venetórea. De ocamdata se sparià de ei, temenduse sa nu i intindia niscareva curse. Dar dupa ce 'si au datu cuventulu, cà au venitu, *sa lu puna érasi pe tronu,* prinse inima, si intrebà: *cum s'a intemplatu acésta schimbare rapede?* Atunci Jerone se plange de *copilari'a lui Tiridate,* si apoi *ei n'au de domnu pe unu Arsacidu; efemeiatu prin molitiune esterna elu e numai cu titlu rege; puterea e langa cas'a lui Abdagese.*

XLIV. Betranulu cercatu in domnia simtì, cà ei falsi in amóre, nu su faciari in ura. N'a mai asteptatu decatu numai ajutóriele din Scitia, si apoi a plecatu iute, si cu acést'a prevenì intrigele inimiciloru si instrainarea amiciloru sei. Nu s'a desbracatu nice de vestmentele sale cele trentiuróse, cá sa descepte in poporu compatimirea cu sórtea sa. Nice insielatiune, nice rugatiuni, n'a lasatu nemic'a din cate putea sa alesiuniasca pe cei indouiti cu mintea, sa intarésca pe cei zelosi. Dejá s'apropiá cu ostire multa de Seleucia, pe candu Tiridate, spaimentatu atatu prin faima, catu si prin apropierea lui Artabanu, se leganá intre desbateri, sa esse óre in contr'a lui, séu sa amane resbelulu. Unii, inclinati pentru bataiia si intreprinderi rapede, dîceau: cá sa atace pe contrarii, cá unii ce su risipiti, prin marsuri lungi osteniti, si anca neuniti au inim'a spre a ascultá de unu domnu, favorisandu acum pe acel'a, caruia mai eri i au fostu tradatori si inimici. Din contra Abdagése propuse: cá sa se intórca inderetru la Mesopotamia, pentru cá, aparati de riuri, sa póta intr'aceea a concentrá de la spate pe Armeani, pe Elimei si pe alte natiuni, si astfelu cu cete ajutatórie de a le sociloru si cu aceia ce i va tramite ducele romanu sa 'si cerce norocului. Acésta parere preponderà, caci Abdagese avea védi'a cea mai mare, si pentru cà Tiridate s'a aretatu lasiu in periclu. Mai antaiu o luara pe picioru catra casa Arabii si dupre essemplu loru si ceilalti, séu trecura in taber'a lui Artabane, pana ce in fine Tiridate cu o suita pucinu numerósa retragenduse la Siria i scapà pe toti de rusinea tradatiunii.

XLV. Acelasi anu facù cetatii mare stricatiune printr'unu focu cumplitu, in care a arsu acea parte a cercului ce se impreuna cu Aventinulu, si acest'a insusi. Desastrulu acest'a Cesarulu l'a esploatatu intru marirea gloriei sale platindu pretiulu caseloru si a edificieloru cu camere de inchiriatu [1]). Acésta binefacere l'a custatu o suta milióne de sestertii. Poporulu puse pe acést'a unu pretiu cu atatu mai mare cu catu acel'a facuse spece mai pucine pe edificie private. Nice de cele publice n'a facutu elu mai multu de dóua: unu templu pentru Augustu si scen'a teatrului Pompeianu. Care dupa ce se finira le lasà ne inchinate, séu cà despretiuiá pompele, séu cà erá betranu. Pentru apretiuirea dauneloru privatiloru a orenduitu elu o comisiune din cei pentru generi, nepoti ai sei pe Cneu Domitiu, pe Cassiu Longinu, pe Marcu Viniciu si pe Rubelliu Blandu, caror'a cá adjunctu li se dede Publiu Petroniu, alesu din partea consuliloru. Fiacare din ei 'si batea capulu a inventá si a propune pentru principele semne de onóre. Ma cu apro-

---

[1]) insulae.

pierea mortii lui a remasu necertu, care din acele le a primitu séu lé a refusatu. Pentru cà nu multu dupa acést'a consulii Cneu Acerroniu si Caiu Pontiu au fostu cei din urma cari intrara in consulatu supt Tiberiu. Pe atunci Macrone erá dejá in culmea puterii, elu cultivá, nice odata negrigit'a favóre a lui Caiu Cesare din dî in dî totu mai ferbinte: incatu, dupa mórtea Claudiei mai susu amintitei socia a lui, oferi pe nevést'a sa Ennia, cá sa prindía pe junele principe in retie'a amorului seu si sa lu lege prin contractu de maritisiu la care la tóte s'a invoiitu Caiu, numai cá sa ajunga la domnia; caci macaru cà erá iute de natura, totusi langa sinulu mosiuso invetiase tóte falsitatile maiestriei de a se faciari.

XLVI. Le sciá acestea Cesarulu, si de aceea stá pe ganduri, cui sa lase domni'a, de ocamdata intre ambii sei nepoti. Fiiulu lui Drusu, mai aprópe de densulu prin consangenitate si inclinare, anca n'ajunsese la etatea virile; fiiulu lui Germanicu, in flórea junetiei, iubitu de poporu, erá urîtu pentru acést'a inaintea mosiuso. Cugetatau elu si la Claudiu, caci s'afla in etate asiediata, si se vedea a avé inclinare la fapte bune; dar slabitiunea mintii i a fostu pedeca. Sa caute afóra din familia sa urmatoriu pre tronu, se temea, cà memori'a lui Augustu, numele Cesariloru va ajunge de batjocur'a si rîsulu ómeniloru. Lui adeca i jacea mai pucinu la inima ce voru dîce cei de facia, decatu faim'a sa la posteritate. Nedeterminatu cu mintea, slabitu cu trupulu, in fine lasà sa decida sórtea, ceea ce insusi nu erá in stare a o face; cu tóte acestea aruncà órecare vorbe, din care sa se intielégа, cà elu prevede venitoriulu. Lui Macrone i facù verde imputatiunea: *cà 'si intórce dejá dosulu la sórele apunatoriu, si cauta la celu resaritoriu.* Una data, candu fiindu vorb'a de Sulla, Caiu Cesarele, ilu luà pe acest'a in rîsu, Tiberiu i predîse: *cà elu va avé tóte pechtele dictatorului, fora nice un'a din virtutile aceluia.* Alta data, candu Tiberiu imbracisià intre multe lacrimé pe celu mai micu din nepotii sei, suprindiendu pe Caiu, cà i cauta cruntu, i dîse: *Tu vei ucide pe acest'a, si pe tine altu cineva.* Ma cu tóta sanatatea sa cea slaba ce se impuciná din ce in ce, elu totusi nu se lasá de desfrenarile sale, facierindu taria in suferintia. Apoi 'si batea jocu de artea mediciloru, precum si de acei ómeni, cari, dupa o viatia de treidieci de ani, totu mai au trebuintia de svatulu altor'a, pentru cá sa cunósca ceea ce folosesce, séu ce strica corpului loru.

XLVII. Intr'aceea in Roma s'aruncá seminti'a la venitóriele ucideri si dupa mórtea lui Tiberiu. Leliu Balbu acusase pentru crim'a de lesa-maiestate pe Acutia, fost'a órecandu socia a lui Publiu Vitelliu. Acutia fù osindita, si pe candu se de-

cretá acusatorului unu premiu, tribunulu plebii Juniu Otone redicà protestu. De aci se nascù ura intre densii si apoi a urmatu essiliulu lui Otone. Dupa acést'a, Albula, o femeia de purtare perduta, maritata mai nainte dupa Satriu Secundu, denuntiatorulu conjuratiunii seianiane, se acusa de impietate catra principele. In acésta causa fura incurcati cá partasi si spargatori de casa Cneu Domitiu, Vibiu Marsu si Luciu Aruntiu. Despre originea cea ilustre a lui Domitiu [1]) amu vorbitu mai susu; Marsu anca erá destinsu prin dregatorii portate in vechime si prin scienti'a sá. Ma scrisórea indreptatá catra senatu o spunea chiaru, cà Macrone a presidatu la ascultarea marturiloru si la torturarea sclaviloru, si, de órace din partea Cesarului nu s'aflá nice o scrisóre contr'a acestei femeia, se nascù suspitiunea, cà tóte sunt numai plasmuite fora scirea principelui morbosu, din partea lui Macrone, cunoscuta cum erá de toti ur'a lui asupr'a lui Arruntiu.

XLVIII. Pe candu Domitiu lucrá la cuventarea sa de aperare, si Marsu se facea cá si cum ar voii sa móra de fóme, i prelungira viati'a. Arruntiu, pe care amicii sei lu svatuiá cá sa temporizeze si sa mai astepte, respunse: „ceea ce e frumosu „pentru unulu nu e pentru toti; elu a traitu destulu; lui nu i „pare de nemic'a reu decatu cà a imbetranitu intre rusini si „pericle, preda la necontenite turburari sufletesci, uritu lungu „timpu de Seianu, acum de Macrone si purure de unulu din „prépotinti, fora alta culpa, decatu cà nu voiiá sa sufere fora„delegile. Se póte cà sa o mai ducu catu mai tienu pucinele „si ultimele dîle ale principelui: ma cum sa te scapi de juneti'a „tiranului ce i va urmá? Déca Tiberiu dupa o esperientia „cópta si s'a coruptu si s'a schimbatu prin puterea domniei: „apoi unu Caiu Cesare, abea essitu din copilaria in nescientia „de tóte séu nutritu de tóte relele, cum va putea elu apucá „pre o cale mai buna, dusu de man'a lui Macrone, carele e mai „blastematu cá Seianu, alesu spre suprarea acestuia, si care a „casiunatu binelui comunu mai mari nenorociri? De acum „prevede o servitute si mai aspra: éca pentru acest'a elu va sa „fuga de odata de cele amenintiatóre cá si de cele patite.“ Astfelu vorbindu in tonu profeticu 'si taiià venele. Celea venitória voru dovedi, cà Arruntiu a facutu bine cà 'si a facutu mórtea. Albucilla, ranita printr'o lovitura de man'a sa nenimerita, fú dusa din ordinulu senatului in prinsória. Dintre amantii ei Carsidiu Sacerdote, fostu pretoru, fu departatu dupre decretulu senatului intr'o insula; Pontiu Fregellanu 'si a perdutu

---

[1]) Dupre cart. IV. 75 erá in strinsa legatura de afinitate su cas'a Cesarului.

rangulu de senatoru; cu acést'a fù pedepsita si Leliu Balbu. Acést'a din urma casiunà bucuria, de órace Balbu, cunoscutu de oratoru reutatiosu, erà pururea inarmatu contr'a nevinovatiei.

XLIX. In acelési dîle Sestu Papiniu de familia consulare 'si a alesu o mórte grabnica 'si infioratória, danduse precipisiu. Caus'a se reportà la mam'a sa, carea, refusata timpu indelungatu, prin maguliri si seduceri trase pe bietulu teneru la fapte, contr'a caror'a numai in mórte a aflatu scapare. Acusata pentru acést'a in sénatu, cadiù in genunchi inaintea parintiloru, vorbì despre gelea universale si cum o atare intemplare sfasia mai tare biat'a inima a unei femei, si alte multe vorbe pline de gele si plansete: cu tóte acestea ea a fostu scósa din Roma pe timpu de diece ani, pana candu fiiuso celu mai micu va trece preste alunecusiulu junetiei.

L. Simtirea lu lasà dejá, puterea vietiei ilu parasiá dejá pe Tiberiu, numai faciari'a ba. Totu acea inima nemuiiata, aceeasi esprime in vorba si in facia. Elu afectá uneori bucuria, pentru cá sa 'si ascunda peritiunea ce se vedea cu ochii. Adese ori 'si schimbá locuinti'a, si in fine se asiedià pre promontoriulu de Mesina, in vil'a ce a fostu canduva posesiunea lui Luciu Lucullu. Cà i se apropia aci ór'a, s'a descoperitu asiá. Erá acolo unu medicu fórte maistru cu numele Caricle, care, de si nu avea datina a cautá in betezire pe principele, i dá totusi adese ori svatu. Acest'a candu 'si a luatu diu'a buna, cá si cum s'ar duce la trebile sale, si, pe candu l'a apucatu de mana la parere spre semnu de curtenire, i pipai pulsulu. Tiberiu a bagatu de séma; nu se scia, maniatu pentru acésta, dar cu atatu mai multu inghitiendu 'si mani'a, dîse sa i puna mésa, si siediù mai multu decatu avea datina, cá si cum ar fi voiitu sa faca onóre amicului calatoriu. Caricle totusi incredintià pe Macrone, cà viati'a lui Tiberiu se stinge, si cà nu traiesce mai multu de dóue dîle. Faim'a se latì indata din gura in gura, curierii plecara pe la legati si armate. Erá la 16 Marte candu i se opri resuflarea, si s'a crediutu cà 'si a implinitu numerulu dîleloru. Dejá Caiu Cesarele, incungiuratu de multimea gratulatoriloru, essiee sa apuce a mana frenele gubernului, candu i s'aduse rapede scirea: *cà lui Tiberiu i a venitu érasi vocea si vediulu,* si cà chiama cá sa i aduca *de mancare spre a se recori de lesinare.* Tremurulu a cuprinsu pe toti; fugu cari incatro, fiacare se preface triste si cà nu scie nemic'a. Caiu, cufundatu in tacere amortita, asceptá mórtea sa in loculu domniei. Dar Macrone, resolutu rapede, dîce sa innabusiésca pe betranu in vestmente multe aruncate preste elu, si toti sa esse din casa.

Asiá se fini Tiberiu in alu sieptedieci si optulea anu alu etatii sale.

LI. Fiiu lui Nerone (Tiberiu) elu atatu dupre tata catu si dupre mama se tragea din famili'a Claudiiloru, de si mam'a sa prin adoptiune trecuse in cea a Liviiloru si apoi in a Juliiloru. Din anii cei antai ai copilarii elu a cunoscutu schimbarile sortii, caci insocì pe tataso proscrisu in essiliu. Dupa ce a intratu in cas'a lui Augustu cá fiiastru, a avutu sa se lupte cu multi rivali, catu au fostu in viatia Marcellu si Agrippa, apoi Cesarii Caiu si Luciu. Chiaru si frateso Drusu se bucurá de mai mare popularitate la Romani. Ma positiunea cea mai greua a sa a fostu, dupa ce a luatu pe Julia, avendu séu sa sufere, séu sa decline pe soci'a sa cea pucinu casta. Dupa rentórcerea sa din Rodu a domnitu douisprediece ani in cas'a lipsita de copii a lui Augustu, apoi in cursu mai de douedieci si trei de ani cá regente netiermuritu preste imperiulu romanu. Si caracterulu lui dupre timpuri a trecutu prin varie schimbari: cá omu privatu séu duce supt Augustu a fostu in viatia si portare fora imputatiune; catu a traitu Germanicu si Drusu a fostu ascunsu si viclénu facierindu virtuti; unu amestecu de bine si de reu pana n'a muritu mam'a sa; unu tiranu spurcatu, si apoi unu desfrenatu ascunsu catu timpu a iubitu pe Seianu séu s'a temutu de elu. In cele din urma se cufundà in tóte crimele si urîtiunile, candu, liberu de tóta rusinea si temerea, a urmatu numai naturei sale.

Cartea a unspredieces.

		Consulii:
A. R. 800	A. C. 47	L. Vitelliu III. T. Cl. Cesare IV.
„ 801	„ 48	Aulu Vitelliu. L. Vipstanu.

Acésta carte contiene fapte evenite in cursu cam de doui ani.

I. — — — — — — — — — — — — — — — —
Pentru cà Massalina eredea cà Asiaticu, carele fú de doue ori consulu, sa fi fostu óre candu amantele Poppeiei, si fiindu cà ea totu de odata poftiá gradinile, ce, incepute de Luculu, acelasi lẽ infrumsetiá cu o pompa insemnata, pune pe Suilliu cá sa i acuse pe amendoui [1]. Cui se mai adâuge si Sosibiu, educatoriulu lui Britanicu, carele supt aparenti'a voiirii de bine sa faca atentu pe Claudiu „cá sa se feriasca de ómeni cu influin„tia si cu avere, ce su periculóse principiloru; cà Asiaticu este „unulu din corifeii ucidiatori ai lui Caju Cesarelui, si cà nu s'a „sfiitu a o spune acést'a in adunarea poporului Romanu si a re„chiamá pentru sine glori'a faptei rele; cà prin acést'a 'si a fa„cutu unu nume in Rom'a, si cà faim'a cura prin provincie cà „se prépara a merge la ostirea Germana; cà nascutu in Viena „si sustienutu prin multe si putinti afinitati póte usioru sa rebe„leze pe popórale de gintea sá." Claudiu fora a cercetá mai de parte tramite rapede cu militia, cá si cum s'ar lucrá despre inabusirea unui resbelu, pe Crispinu, prefectulu pretorianiloru. Acest'a gasindu pe Asiaticu la Baia lu pune in féra si lu teresce la Roma.

II. Afacerea nice cà s'a datu in cunoscinti'a senatului. Asiaticu fú intrebatu in cabinetulu lui Claudiu in presinti'a Messalinei unde Suilliu i imputà, cà corumpe pe Soldati asociindu 'si i prin bani si muieri perdute la tóte crimele sale, apoi cà s'a tienutu cu Poppea si in fine cà 'si despervéza corpulu. La

---

[1] Pe Asiaticu si Poppea.

acést'a ne mai putenduse conteni acusatulu prorupse in vorbe: „Intréba pe fiii tei Suillie, ei ți voru spune cà io su unu barbatu." Dupa aceea se lasà mai afundu intru apararea sa, prin care miscà adunçu pe Claudiu si stórse si Messalinei lacrime, carea pentru a le sterge essindu din çabinetu admonéza pe Vitelliu, cá nu cumva sa lase pe acusatu a scapá. Ea insasi segrabesce a precipitá perderea Poppeiei, punendu pe supt mana agenti, cari prin terorisarea cu inchidere sa o impinga la mórte de buna voiia. Claudiu s'aflá intr'atat'a ignorantia de tóte acestea, incatu pucine dîle dupa aceea, a intrebatu pe Scipione, barbatulu Poppeiei, ce erá la més'a sa, cà de ce nu 'si a adusu si soçi'a; éra elu respunse: cà ea a datu sortii tributulu seu.

III. Candu Claudiu tienea svatu asupr'a iertarii lui Asiaticu, Vitelliu intre lacrime aduce a minte *vechea, loru amicitia, si cum impreuna incungiurara cu grigi respectuóse pe Antonia, mam'a principelui*, apoi, dupa ce au numeratu *meritele pentru statu a le lui Asiaticu* si *cea mai noua spedițiune militaria a lui contr'a Britaniei*, si cate altele ce se pareau a atietiá indurarea, i concese in fine *voii'a libera a 'si alege feliulu mortii*. Acum venì la rondu Claudiu, cá si elu sa i dea aceeasi gratia. Éra candu unii svatuiáu, pe Asiaticu cá sa aléga nemancarea, cá essitulu celu mai linu din viatia; *tieneti pentru voi*, le dîse Asiaticu, *acésta bunavoiintia*. Apoi apucanduse de ocupatiunile sale indatinate, se scaldà, prandì cu bucuria, dîcendu cà ar fi peritu cu mai *mare onóre prin viclesiugulu lui Tiberiu séu prin furi'a lui Claudiu*, decatu *se cada de intrigile unei muiieri si de gur'a cea nespalata a lui Vitelliu*, 'si taiia venele, totusi numai dupa ce 'si a vediutu mai antaiu rogulu si a pusu de l'a stramutatu *intr' alta parte, pentru cá fumulu focului sa nu strice la frundiariulu celu umbraciosu alu arboriloru*: atat'a de mare i a fostu seninatatea in faci'a mortii!

IV. Dupa acestea se chiama senatulu si Suilliu adauge la acusati si pe illustrii cavaleri romani cu conumele Petra. Pretestulu mortii loru a fostu cà 'si aru fi datu cas'a pentru intilnirile lui Asiaticu cu Poppeia. Adeverulu este visulu nopturnu ce l'a avutu in somnu unulu din ei, cá si cum ar fi vediutu pe Claudiu incinsu cu o cununa de spice, cu spicele rentórse, care icóna sa o fi esplicatu cà insemnéza mare scumpete de bucate. Altii spunu: cà a vediutu o cununa de frundia de viia cu foiile vescedite, si cà ar fi dîsu, cà aceea prevestesce mórtea principelui pe la capetulu tómnei. Neconstetabilu este cà perirea li a dus'o fratiloru unu visu, ori care a fostu acel'a. Lui Crispu s'au decretatu cincispredíece sute de mii de sestertie, si semnele de onóre a le preturei. Vitelliu a adausu pentru Sosibiu diece sute de miie de sestertie, pentru cà elu ajuta pe Brita-

nicu cu invetiatur'a, pe Claudiu cu svaturile sale. Scipione [1]) intrebatu si elu de parere, respunse: *de órace despre pecatele Poppeiei consimtiu si io ceea ce consimtu toti, cugetati si eà aceeasi dîcu, ce dîcu toti*: unu respunsu elegante acest'a ce impacà amórea de sociu cu nevoii'a de senatore!

V. De aci inainte Suilliu 'si continuà acusatiunile fora contenire si fora indurare, si cutezarea sá avù numerosi urmatori. Caci principele trahendu la sene tóta puterea legiloru si a magistraturelorū deschise campu liberu la predari; si nece o marfa publica nu erá asia de venale cá perfidi'a advocatiloru, ceea ce ajunsese la acelu gradu, incâtu Samiu, unu cavaleru Romanu de rangu inaltu, dandu lui Suilliu patru sute de miie de sestertie si cunoscenduse tradatu, se strapunse cu sabiia in cas'a acelui'a. Dreptu aceea la initiativ'a lui C. Siliu, consulu desemnatu, despre a carui'a putere si cadere voiiu vorbi la timpulu seu, se scóla parintii si ceru ferbinte legea Cincia prin care se opriá din vechime: *cá nemine sa nu iá bani séu daru pentru apararea ver unei cause.*

VI. Murmurandu acei'a, caror'a prin acea lege li se preparà rusine, Siliu inimicu personale lui Suilliu, prorupse infocatu, „provocanduse la essemplele vechiloru oratori, cari priviau „numele bunu la posteritate cá pe darulu celu mai frumosu alu „docentiei sale. Nefacendu asia, artele cele mai nobili si mai „frumóse se desonoréza prin plat'a de servu.' Nece bun'a cre„dintia nu mai remane intréga, unde se cauta numai la mari„mea castigului. Candu causele de judecata n'ar imbogati pe „nemine, atunci acele aru deveni mai rare; éra acum se nu„trescu inimicitie, ura si nedreptatiri, pentru cá acésta pestilen„tia a forului sa aduca advocatiloru bani, precum epidemiele „domnitórie aducu medicilorù castigu. S'ar cuveni sa 'si aduca „aminte de Caju Asiniu si de Messala, éra intre cei mai nóui „de Arruntiu si de Eserninu, cari cá ómeni cu viatia necorupta „si inzestrati cu elocentia se inaltiárà la culmea onoriloru." Astfelu vorbindu consululu alesu si consemtiendu senatulu se preparà decretulu, cá sa li se aplice legea de intórcerea celoru luate, candu Suilliu, Cossutianu si altii, cari vedeau pré bine cà loru li se gatesce nu cercetare judecatorésca, ci pedepsire cá la nisce culpasi dechiarati, luara la medilocu pe principele, si lu rugara cá sa i asculte inainte de facerea sententiei.

VII. Dupa ce Cesarulu li a datu cuventu, incepura a vorbi: „Cà cine póte fi atatu de falosu, cá sa 'si atribue de mai nainte unu „nume nemuritoriu? Aci e vorb'a a se prengrigi de cele de fo„losu si practice, cá din lipsea advocatiloru sa nu devina ne-

[1]) Barbatulu Poppeiei.

„mine jucări'a celoru putinti; catra acést'a talentulu oratórescu „nu se capata in daru; care se ocupa cu afacerile altor'a, trebue „indata sa negrigésca trebile sale. Unii 'si tienu viati'a ser„vindu in militia, altii ocupanduse cu agricultur'a. Totu omulu „acea cariera o imbraciesiéza, din care prevede a i veni folosu. „Lui Asiniu si Messala, imbogatiti in resbelele dintre Antoniu „si Augustu, séu lui Eserninu si Arruntiu, nisce ereditori de fa„milie bogate, li a fostu lesne a face pe barbatii cu inima ge„nerósa. Dar éi 'si aducu bine aminte si de alte essemple: se „scie ce pretiu mare puneau pe cuventarile sale de aparare „Clodiu séu Curione. Incatu pentru densii sunt nisce senatori „de pucina avere, cari nice de la statu nu ceru decatu folósele „pacii. Cesare sa cugete la plebe, ce numai pe calea acésta se „póte destinge. Luati studieloru resplat'a, si atunci a ti ucisu „studiulu." Ver catu de pucinu oneste fusera acestea dîse, ele totusi nu se' privira de nefundate din partea principelui; margini luarea de bani la diece mii de sestertii, cari voru cere mai multu sa fia datori a intórce inapoi.

VIII. Pe acelasi timpu Mitridate, despre care vorbii cà domnise preste Armeni'a si fusese adusu legatu naintea lui Caju Caligula, dupre svatulu lui Claudiu s'a intorsu in regatulu seu, credienduse in puterile fratelo Farasmane, regele Iberiei. Acest'a i vestise cà *Partii sunt imparechiati intre sene si cà in cért'a despre domnia nu mai ingrigescu de alte lucruri mai mici.* Deorace Gotarze intre alte crudelitati a ucisu pe fratelo Artabanu, pe femei'a si copiii acestui principe, si cu acést'a implendu de temere si pe altii, de aceea Partii chiamara pe Vardane. Acest'a iute in intreprinderi mari face in doue dîle cale de trei miie de stadie si lu iá la fuga pe Gotarze suprinsu si spaimentatu; fora de a se gandi multu ocupa prefecturele cele vecine; numai Seleucii nu voru a i se supune. Contr'a acestor'a, cari rebelasera si improtiva tatalo, aprinsu de o mania mai mare decatu a fostu oportuna cercustariloru presenti, impresóra o cetate tare ce erá asicurata prin unu riu acurgatoriu, prin muri si provisiune. Intr'aceea Gotarze intaritu cu puteri de ale Hircaniloru si Dabariloru nouiesce resbelulu si Vardane constrinsu a lasá in pace Seleucia 'si stramuta taber'a in campiele Bactrianiloru.

IX. Pe candu puterile Orientelui erau impartite, astfelu fora a se sci unde óre se voru incliná, lui Mitidrate i s'a datu ocasiune de a ocupá Armenia, de a dirimá casteiele de pre munti cu puterea militiei romane, in timpu ce ostirea Iberianiloru curá campiele. Armenii nice cà resistara dupa ce Satrapulu Demonace, carele cutezase a se lasá la bataiia a fostu vincitu. Acestu succesu s'a mai intardiatu catuva prin Cotys, regele Armeniei

mici, de orace cativa din cei mari trecusera in partea lui. Cu tóte acestea o epistola a Cesarelui ilu facù sa se marginésca, si apoi tóte cadiura supt Mitridate, care întrebuintià o crudelitate mai aspra decatu s'a cuvenitu unei noua domnia. Ma generalii Partiloru, pe candu se pregatiau de bataiia, li veni rapede a face aliantia, caci audisera, cà supusii sei conspira contra-le, care noutate a fostu tramis'o Gotarze la frateso. Se aduna, de ocamdata indouinduse cu mintea, apoi dandu 'si drépt'a jura inaintea altareloru dieiloru, cá sa 'si resbune de *perfidi'a inimiciloru*, si sa fia uniti intre sene. Vardane se parea a fi celu mai demnu de a tiené domni'a, éra Gotarze, pentru a se feri de tóta umbr'a de ambitiune, se retrase in celea mai intrînsece a le Hircaniei. La intórcerea lui Vardane Seleuci'a s'a supusu; acést'a s'a facutu in alu sieptelea anu de la rebeliunea sa, nu fora rusine pentru Parti, cà o singura cetate a fostu in stare a se tiené contr'a loru intr'unu timpu asia de lungu.

X. Vardane apoi a ocupatu provinciele cele mai insemnate, si poftià a reocupá Armenia, déca Vibiu Marsu, legatu in Siria, nu l'ar fi impedecatu, amenintiandulu cu resbelu. Intr'aceea Gotarze, parendu i reu cà s'a lapedatu de domnia, si provocatu de nobilime, cui servitutea i este mai aspra pe timpu de pace, aduna ostire. Dusus'au contr'a acestui'a pana la Erinde; fost'au batalia multa la trecerea acestui riu, dar Vardane a invinsu, si prin batali'a ferice 'si a supusu tóte natiunile dintre Erinde si Sinde, ce desparte pe Dahi si Arii. Aci se terminara succesele lui, caci Partii, de si vincitori nu iubescu servitiulu militariu celu indelungatu. Deci, dupa ce a inaltiatu monumente, cá semne de puterea sa, si cà dintre Arsacidi nimenui nu i a succesu pana aci a capatá tributu de la acelea ginti, se intórce a casa, mare cu gloria, si chiaru pentru acést'a mai falosu si mai nesuferitu suditiloru sei. Cari, facendu complotu, ilu ucidu pe neasceptate, candu erá ocupatu cu o venatória; elu cadiù in flórea junetiei sale, dar cu renumele de pucini ajunsu dintre regii cei betrani, déca i ar fi fostu de opotriva aminte a se face compatriotiloru sei totu asiá de iubitu, pe catu erá elu strainiloru de teróre. Cu mórtea lui Vardane imperati'a Partiloru cadiù in anarchia. Intru nescientia pe cine sa aléga domnu, multi se inchinau spre Gotarze, unii voiiau pe Meherdate, unu descendente din Fraate, carele fusese datu nóa cá obstaticu. Mai pe urmà Gotarze essi triumfatoriu, dar, dupa ce a pusu man'a pe domnia, impinse prin crudelitate si lucsu pe Parti, cá sa tramita pe ascunsu rugatiuni la principele romanu, in cari cereau cá sa lase pe Meherdate à ocupá tronulu parintescu.

XI. Totu supt acei consuli se celebrara jocurile secularie la optu sute de ani dupa fundarea Romei, la siessedieci si pa-

tru de cându le deduse Augustu. Trecu cu tacerea modulu computarii ambiloru principi, cá despre cari vorbii destulu in cartile unde ámu tractatu domni'a imperatorelui Domitianu. Caci si acest'a a datu jocuri secularie, la care io assistai intensu in calitate de pretoru si sacerdote quindecimvirale. Ceea ce nu o spunu cá sa me laudu, ci pentru cà acést'a erá din vechime o atributiune a colegiului XV. virale, si a magistratiloru, mai alesu facerea servitiului religiosu. Claudiu siediù cá privitoriu in cercu, éra candu nobili copii incepura calari joculu Troianicu, si intre densii Britanicu, fiiulu imperatorelui, si Domitiu, carele prin adoptiune capatà mai tardiu domni'a si connumele de Nerone, favórea plebii se manifestà mai ageru catra Domitiu, ceea ce s'a luatu in locu de prevestire. Mai amblá si faim'a: *cà s'ar fi vediutu langa léganulu lui sierpi draconi cá niecè veghietori.* Ma acést'ă a fostu numai o fabula, plasmuita dupre minunile straine; caci insusi Nerone, care nu erá de natura a se micsiorá pe sine, dîcea adese ori: *cà in tóta cas'a sa nu s'a vediutu mai multu de unu sierpe.*

XII. In adeveru inclinatiunea poporului erá o remasitia din reminiscenti'a lui Germanicu, alu caruia celu din urma descendinte erá Nerone. Compatimirea catra mam'a sa Agrippina crescuse prin crudelitatea Messalinei, carea pururea neimpacata, atunci anca si mai inversiunata, numai printr'unu amoru nou ce erá aprópe de turbare, a fostu retienuta de la nóue incriminari si acusari contr'a celei'a. Ea adeca s'a fostu amorisatu in Caiu Siliu, celu mai frumosu din toti junii romani, atatu de infocatu, incatu, pentru cá sa lu póta avè numai ea singura, goni din patulu lui pe Junia Silana, femeia nobile. Siliu cunosciá foradelegea si periclulu, dar sciá cà unu refusu i aduce peire neincungiurabile; in sperantia órecare cà va puté insielá pe Claudiu, totu de odata atrasu de daruri mari, se mangaiiá cá, asceptandu ce i va aduce venitoriulu, sa se bucure de presentu. Messalina veniá la cas'a lui Siliu, nu pe furisiu, ci cu suita mare, essiá cu elu in lume, ilu incarcá cu averi si onori; in cele mai din urma, cá si candu suveranitatea ar fi fostu trecuta la elu, vedeai servi, iertati si tóta pomp'a imperatésca la précurvariu.

XIII. Claudiu in nescientia de cele ce se faceau in cas'a sa usurpandu functiunea de censore dojeniá prin edise aspre licenti'a din teatru a poporului, caci insultase pe P. Pomponiu barbatu consulare, care scriá pentru scenă, si pe femei de rangu inaltu. Catra acestea prin legé data, a pusu frene la cumplitia creditoriloru proprindu i *cá sa nu mai imprumute bani la copii de familia pe mórtea parintiloru.* Facù si unu apeductu, pre care a intradusu in Roma fontanele din colinele

Simbruine. A mai adausu la alfabetu trei litere si le a intrudusu, cunoscutu fiindu cà nice celu grecescu nu s'a completatu decatu cu timpulu.

XIV. Egiptenii la inceputu 'si espresera cugetele prin figure de animalie; se mai vedu si acum acestea monumente cele mai vechi a le memoriei omenesci sapate in pétra. Ei se dau si de inventatorii litereloru; *de unde apoi Fenicianii, cá marinari predomnitori, sa le fi dusu in Grecia, si sa fi capatatu glori'a, cá si candu ar fi inventata densii cea ce imprumutara de la altii.* In adeveru traditiunea spune cà Cadmu, strapiutindu pre flot'a feniciana sa fi instruitu pe Greci, poporu pe atunci varvaru anca, in artea scripturei. Unii dîcu cà Cecrope Atenianulu, séu Linu Tebeanulu, si pe timpurele Troiane, Palamede din Argosu, sa fi inventatu siessesprediece litere, dupa aceea altii si anume Simonide pe celelalte. Éra in Italia Etruscii le primira de la Damaratu Corinteanulu, Aboriginii de la Evandru din Arcadia. Literele latine au forma cá celea mai antice grecesci. Dar si noi avuramu la inceputu pucine; pe urma se mai adausera. Dupre acestu essemplu Claudiu le mai inmulti cu trei, cari fura in usu supt domni'a lui, apoi davenira obsolete; ele se vedu si acum pe tablele de arama, infipte in foru si prin temple spre a aduce la cunoscinti'a publicului decretele senatului.

XV. Dupa acést'a a facutu senatului propusetiunea relativa la colegiulu Aruspiciloru: „cá scienti'a cea mai veche a „Italiei sa nu se stinga prin negrigintia. Pe timpure rele a le „republicei ei au fostu adese ori chiamati; dupre svatulu loru „ceremoniele religióse se rentregira si apoi se tienura mai bine. „Fruntasii Etrusciloru au de sene, au din imbulsulu senatului „cultivara acésta scientia si o plantara mai departe in familiele „sale. Astadi ea e mai negrigita, parte cà indiferinti'a catra „institutele cele bune a ajunsu a fi generale, parte cà culturele „cele straine de diei s'au latitu preste mesura. Este adeveru „cà starea imperatiei de astadi e in flóre, dar avemu sa damu „bunatatii dieiloru acelu semnu de recunoscintia, cá sa nu lasamu a cadé in uitare, candu dilele sunt bune, riturele religióse, ce se tieneau candu timpurele erau rele." Din acést'a essi decretulu senatului: *cá pontificii sa védia, ce aru fi de tienutu si de probatu din scienti'a Aruspiciloru.*

XVI. In acelasi anu gintea Cheruscilorn ceru dela Róma unu rege, de órace in resbele domestice perira toti nobilii, si numai unu descendente din famili'a regésca mai remasese, cu numele Italicu, carele se tienea in cetate. Dupre tata elu se tragea din Flaviu, fratele lui Arminiu; éra dupre mama din Catumeru, principele Cattiloru. Insusi erá omu frumosu, si de-

prinsu a manuá armele si caii dupre datin'a tierei sale si a nóstra a Romaniloru. Claudiu ilu provede cu bani, i dà unu corpu de aparatori, si lu svatuesce cá cu inima mare sa se puna in capulu gintii sale. Densulu este celu antaiu, carele, nascutu in Roma, nu cà obstaticu, ci cá cetatianu, se duce sa ocupe unu tronu strainu. De ocamdata venirea lui a fostu imbucuratória pentru Germani, si de órace strainu de certele loru imbracisiá pe toti cu egale bunavointia, erá laudatu si adoratu. Une ori se arata sociabile si nepretentiosu, ceea ce nu-e scandalu la Germani [1]); adese ori se dá la betia si la iubiri ce su placute varvariloru. Dejá incepuse ai merge numele la vecini, ba si la gintile departate, candu capii de partite, cautandu cu ochii rei la puterea lui, se ducu pe la popórale marginasie, si le spunu: „la vechea libertate a Germaniei i se sapa grópa, „puterea rómana se redica. Nu e nice unu fiiu alu patriei, „carele sa ocupe loculu antaiu in tiéra, de au pusu mai mare „preste toti pe unu descendente a spionului Flaviu? Indesiertu „se provóca la Arminiu; caci insusi fiiulu acestui'a, crescutu in „tiéra inimica, déca ar fi ajunsu la domnia, ar fi de temutu, „cá unu coruptu de nutrimentulu, de portulu, de servilitatea „si de tóte relele strainului. Sa punemu cà Italicu are semtie„mente patriotice, ma cine altulu s'a luptatu cu mai multa ini„mieitia contr'a patriei si a dieiloru penati, decatu tatasoǃ"

XVII. Cu acestea si alte asemini vorbe adunara putere mare de ostire, totu asiá de numeróasa insocià si pe Italicu: caci elu nu s'a intrudusu contr'a voiiei nóstre, dîceau acestia, ci a fostu chiamatu. „De órace cu nobilitatea intrece pe altii, „de ce sa nu fia pusa la proba si bravur'a lui, cá sa se védia, „de s'arata elu demnu de unchiuso Arminiu, de mosiuso Catu„meru? Cà tataso n'a calcatu nice odata cuventulu datu Ro„maniloru, cu consimtiementulu Germaniloru acést'a nu i „póte servi lui de rusine. Vorb'a libertate este numai unu „pretestu falsu pentru aceia, cari, cá privati nisce dege„nerati si periculosi tierei loru in afaceri publice, n'au spe„rantia decatu in discordie." Vlogulu primì cu eschiamatiuni de bucuria acestea, si intr'o batalia, pentru barbari mare, regele essì vincitoriu. Dupa acést'a prin resultatele fericite alunecandu in trufia fù scosu din tiér'a sa, apoi cu ajutoriulu Longobardiloru restaviritu pre tronu, aduse stricatiune statului Cherusciloru atatu prin succesele, catu si prin perderile sale.

XVIII. Pe acelasi timpu Chaucii, liberi de certe interne si incuragiati prin mórtea lui Sanguiniu, inainte de a sosi Corbulone, facù invasiune in Germania inferioré supt ducele Gannascu. Acest'a de origine erá unu Canninefate, elu a servitu

multu in cetele nóstre aussiliarie, apoi strafugariu, s'a apucatu se predeze cu luntri usióre mai cu séma tiermurii Galiloru, pe cari i cunoscià a fi bogati si nebelicosi. Dar Corbulone cum a intratu in provincia, unde 'si a inceputu carier'a militaria, cu o activitate nespusa, ce in timpu scurtu i' intemeiéza reputatiunea, puse indata sa aduca triremi si alte naui intrebuintiabili si prin lacune si grópi sa le bage in alvi'a Rinului. Afundà luntrile inimice, fugarì pe Gannascu, si, dupa ce liniscea s'a restabilitu de ajunsu pentru presente, reduse legiunile, cari, desvetiate de lucru si de ostenitiune aflá placere numai in predari, la vechea disciplina: cá nemine sa nu esse din sieru in marsu, nemine sa nu incépa lupt'a necomandatu. In statiuni, si pe la vigilie, servitiele de dî si de nópte soldatii sa le faca in plina armatura. Si spunu: *cà pe unu soldatu, care sapá nearmatu la valu, pe altulu, care sapá armatu numai cu pumnariulu, sa i fi pedepsitu cu mórte,* care dîsa de este essagerata séu falsa nu se scie, ea totusi 'si trage originea din asprimea ducelui; poti crede cà unu barbatu, care arată atat'a asprime cóntr'a eroriloru mici, a trebuitu sa fiă nendurabile contr'a culpeloru celoru mari.

XIX. Altaminte acésta terórе a facutu asupr'a soldatiloru si inimiciloru impresiune varia. Bravur'a nóstra a crescutu, falosi'a barbariloru s'a frantu. Natiunea Frisiloru, carea, dela rebeliunea inceputa cu bataii'a cea nefericita a lui Luciu Aproniu, ni erá inimica si de rea credintia, dupa ce a datu ostatici, se asiedià intre marginile ogóreloru insemnate de Corbulone. Li a datu senatu, magistratu, legi. Si cá sa nu se traga de supt ascultare li lasà o garnisóna intarita. La Chaucii cei mari [1]) a tramisu agenti cá sa i alesiuiásca la ascultare si totu de odata sa pérdia pe supt mana pe Gannascu. Curs'a n'a fostu desiérta nice nenaturale facia cu unu strafugariu si calcatoriu de juramentu. Ma uciderea lui intarità inimele Chauciloru si insusi Corbulone dá semintia la rebeliune. Purtarea lui acést'a la multi a desceptatu o bucuria, la unii anse o fricа sinistra. „De „ce sa provóce elu pe inimici? essindu reu, acést'a va cadé „asupr'a binelui comunu; éra, déca va avé resultatu fericitu, „atunci unu barbatu de stat'a insemnatate e periculosu pacii si „suparatiosu pentru unu principe lasiu." Si in adeveru Claudiu „puse terminu la forti'a ulteriéra contr'a Germaniei, *ordinandu cá garnisónele sa se readuca dincóci de Rinu.*

XX. Corbulone se nevoiiá dejá a 'si pune taber'a pe pamentu inimicu, candu i se dede acésta epistola. Suprinsu de acestu lucru, de si erau multe ce lu impresurara de odata, te-

[1]) Cei vechi destingeau intre Chauci mici si mari. Acestia locuiau intre Amisu si Visurge, aceia intre Visurge si Albi.

merea de imperatorele, despretiulu din partea barbariloru, batjocur'a la aliati, totusi nu scósa alt'a din gura, decatu: *ce fericiti erau odinióra ducii romani!* si dede semnulu la retragere. Cá totusi sa tiena in activitate pe soldatu, a trasu intre Mosa si Rinu unu canalu de dóuedieci si trei de mii de pasi, pentru cá prin acel'a sa se popriasca periclele Oceanului. Cu tóte acestea Claudiu concese lui Corbulone ornamentele triumfalie, de si i denegase resbelulu. Nu multu dupa acést'a Curtiu Rufu participa de aceeasi onóre, caci deschisese in pamentulu Mattiaco o mina spre a cautá vene de argintu; fructulu a fostu pucinu, si esploatarea de scurta durata; ma pe legiuni le a costatu multa sudóre si perdere de ómeni, de a sapá apeducte, si a realizá supt huma, ceea ce se face cu greutate si asupr'a feciei pamentului. Superati de acestea angare, la cari ei erau supusi si prin alte mai multe provincie, soldatii compusera in numele ostirii o epistola anonima, in care rugau pe imperatorele: *cá sa binevoiiasca a imparti de mai nainte ornamentele triumfalie la denumindii duci ai ostirii.*

XXI. Despre originea lui Curtiu Rufu, pe care unii ilu dedera de fiiu de gladiatoré, io nu voiiu repeti minciuni, dar a spune adeverulu mi e rusine. Dupa ce s'a facutu olteiu s'aflá in suit'a cestorelui, cui i s'a fostu sortîtu Africa. Cum se plimbá elu singuru pe la mediu de dî prin porticii desierti in cetatea Adrumetu, i aparù o figura femeiasca de o statura mai mare decatu cea omenésca, si se audì vocea: *Tu esci Rufe, carele vei veni cá proconsulu in acésta provincia!* Acésta aratare ilu implù cu sperantie ambitióse. Rentorsu in Rom'a capata cestur'a prin darea de bani din partea amiciloru, precum si prin propri'a activitate, si curendu dupa aceea, intre candidati nobili, si pretur'a prin votulu principelui. Insusi Tiberiu pentru cá sa i invalésca rusinea nascerii lui dîse: *„Mi se pare cà Curtiu Rufu s'a nascutu din sine insusi."* Dupa aceea a ajunsu la betranetie lungi; cá unu lasiu lingusitoriu a celoru mari, cá unu arogante catra cei mici, greu, nesuferitu cu cei de o séma cu densulu, s'a inaltiatu la putere consularia, a capatatu ornamentele triumfalia si in fine Africa; si aci murindu implinì fatalea prorocia.

XXII. Intr'aceea in Roma s'a intemplatu, cá din causa necunoscuta atunci si nedescoperita mai tardiu, sa prinda pe Gneu Noniu, cavaleru romanu, armatu cu unu pumnariu in cét'a celoru ce salutau pe principele. Apoi ruptu in tortura Noniu n'a negatu incatu pentru sene, ma complici n'a spusu, nu se scie pentru a i acoperi óre? Supt aceiasi consuli Dolabella face propunerea: *cá in toti anii sa se dea jocuri gladiatorie cu spesele celoru ce capata cestur'a.* La parintii nostrii acést'a erá o

premiare a meritului, si tutuloru cetatianiloru, cari se incredeau in talentele sale, li erá iertatu a peti magistraturé. Nu facea esceptiune nice etatea chiaru; junii puteau a se inaltiá la consulatu si la dictature. Cestorii fura asiediati anca de pe candu domniau regii, cum probéza legea curiata, renouita de Luciu Brutu. Consuliloru li a fostu remasu dreptulu de a denumi pe cestori, pana candu si acestu postu de onóre ajunse a essi si elu din sufragiulu poporului. Cei d'antai cari fura alesi [1]) la siessedieci si trei de ani dupa esgonirea Tarquiniiloru, au fostu Potitu et Emiliu Mamercu, cá sa insociésca pe consuli in resbelu; apoi, inmultinduse afacerile, s'au mai adausu doui, cari sa functioneze in Roma [2]). Nu multu dupa aceea s'a duplicatu numerulu loru, dupa ce Italia deveni tributaria si se adausera darile provincieloru. Apoi printr'o lege a Sulei se alesera dóuedieci pentru intregirea senatului, caruia i incredintiase afacerile judecatoresci, si, macaru cà calaretii recapatase judeciele, cestur'a totusi se dá gratis dupre demnitatea candidatiloru, au dupa complacerea votantiloru, pana candu aceeasi la propunerea lui Dolabella ajunse si ea cá si de vendiare.

XXIII. Supt consulii Aulu Vitelliu si Luciu Vipstanu, venindu la desbatere intregirea senatului, si fruntasii Galiei, dissa Comata, fiindu de multu in aliantia cu Romanii si bucurandu se de dreptulu de cetatiania, de órace cereau sa castige si dreptulu la dregatorii in Roma, se facù in acésta privintia multe si varie vorbe. Contr'a acestei cereri s'adusera inaintea principelui diverse motive, afirmandu: „cà Italia anca n'a ajunsu „la atat'a, cá sa nu póta dá Romei unu senatu. Odiniόra erau „de ajunsu indigenii cu popόrale consangenie, si, dieu! n'are „cineva sa se rusineze de administrarea statului. Asiá, sunt „anca in memoria faptele, ce geniulu romanu, supt domni'a „morayuriloru primitive, le a produsu cu barbatia si gloria. „N'ajunge cà Venetii si Insubrii au coplesîtu senatulu? Trebue „anca sa mai bagamu acolo si o céta de straini, cá pe nisce „adusi prinsi? Ce onóre mai remane pentru frantur'a nobili„loru, au care saracu din latiu va mai puté fi senatoru? Im-

---

[1]) de cine? negresitu nu de consuli, ci de comitiele de tribus. [2]) Tacitu e in contradicere cu Liviu, care, IV. 43 cu reportu la adaugerea cestoriloru dicendu: *ut praeter duos urbanos quaestores duo consulibus ad ministeria belli praesto essent*, afirma cà *Urbani* au fostu inainte de a se creá Cestorii, atasiati consuliloru in resbelu — si cu dreptu; Tac. face anacronismu. Caci abstrahendu dela intrebarea, grea de deslegatu, carea a fostu de la antai'a asiediare, de pe timpulu regiloru, tréb'a cestoriloru: a cercá crim'a de perduelionii, séu grigea de erariulu statului, cá mai tardiu, se póte dîce cu securitate, cà cestorii urbani, cu functiunea de erariulu statului, au essistatu inainte de a se creá cestori atasiati la consuli in resbelu.

„plévoru tóte locurile acei bogati, ai caroru mosi si stramosi, „cá duci de natiuni inimice, dumicara cu feru si cu numerósi-„tatea ostirile nóstre si impresurara pe indieitulu Juliu in Alesia. „Acestea sunt nóua; dar ce ar fi, déca intorcendune mai afundu „in trecutu, ni amu rechiamá aminte pe aceia, cari prefacura „in ruine capitoliulu, altarele si murii Romei [1]). Bucurese ei „de titlu de cetatianu, dar insemnele senatoriloru, demnitatile „dregatoriloru de statu sa nu le faca vlogarie [2]).“

XXIV. Prin acestea si altele asemine vorbe neinduplecanduse principele vorbì indata contr'a, si dupa ce adunà senatulu incepù: „stramosii mei, intre cari celu mai vechiu, Clausu, „primitu de odata intre cetatianii romani si in familiele de pa-„tricii, me indémna pe mine, cá sa guberneżu statulu dupre „aceleasi principie, straplantandu aici pe toti barbatii de meritu „ori in care tiéra s'aru aflá aceia. Caci mie nu mi este ne-„cunoscutu cà Julii sunt chiamati din Alba, Coruncanii din „Cameriu, Portii din Tusculu, si cá sa nu mai scormonescu prin „anticuitate, fura adusi senatori din Etruria, din Lucania si din „tóta Italia. Ceea ce in fine s'a intinsu pana la Alpi, asiá in-„catu nu numai persóne singularie, ci si tieri si popóra intregi „se incorporara cu natiunea nóstra. Pe atunci domniá inla-„intru pace adunca, insafóra o stare inflorita, pe candu locuitorii „dincolo de Padu au fostu receputi intre cetatiani, pe candu „supt pretestu, cà legiunile nóstre aru fi respandite preste tóta „faci'a pamentului, prin contragerea braviloru locuitori de prin „provincie s'a adusu ajutoriu obositului imperiu. Nu cumva ni „va paré reu cà Balbusii venira la noi din Ispania, si altii nu „mai pucinu straluciti barbati din Galia Narbonense? Urmasii „loru inflorescu anca intre noi, si nu se lasa a fi intrecuti de „noi in amórea catra acésta patria. Ce altu casiunà peiré Ate-„nianiloru si Lacedemoneaniloru, de si intreceau cu puterea in „arme pe altii, déca nu cercustarea, cà ei pe vincitii i eschi-„deau din sinulu loru cá pe nisce straini? Din contra funda-„torulu nostru Romulu a avutu acea politica intielépta, cá pe „cele mai multe popóra vecine intr'un'a si aceeasi dî sa i trac-„teze de inimici si apoi de cetatiani. Avuramu regi venetici. „Fiii de iertati capatara magistrature, nu cum li se pare la unii, „numai din timpurele mai nóue, ci in virtutea unui indelungatu „usu. Dar ni amu batutu cu Senonii, ni dîcu! — Vedibine, ci „Volscii si Equi n'au statu si ei in linia de bataiia contr'a nó-„stra? — Cetatea nóstra a fostu cucerita de Gali, mai dîcu: „dar apoi noi n'amu datu Tusciloru obstatici, si Samnitii nu ne

---

[1]) aci e coruptu loculu. [2]) sa nu le faca comune, sa nu le dea prin tina prin tarbacéla.

„au treçutu pe supt furci? Si mai multu! Sa percuramu istori'a „resbeleloru nóstre: nice unulu nu s'a finitu intr'unu timpu mai „scurtu cá celu cu Galii. De atunci pace continua si tienuta „cu credintia. Dejá amisticati cu noi prin moravuri, cultura si „afinitati, aduca la noi mai bine aurulu si venitele sale, decatu „sa le aiba despartiti. Tóte, parinti adunati, cate se credu acum „a fi vechi, au fostu canduva nóua: dregatori plebei dupa pa„tricii, latini dupa plebei, celelalte popóra a le Italiei, dupa „latine. Si acést'a se va invechi; si ceea ce aparamu acum „prin essemple, va servi de essemplu."

XXV. Prin decretulu senatului, urmatu dupa cuventarea principelui, Eduii fura cei dintai, cari capatara dreptulu la demnitatea de senatoru in Roma. Acést'a s'a facutu in favórea vechimei aliantiei, si pentru cà intre popórale Galiei, Eduii singuri erau cari portau numele de frati ai poporului romanu. In aceleasi dîle Cesarulu luà in numerulu patriciiloru pe cei mai betrani din senatu, séu pe aceia ce se trageau din parinti straluciti de órace acum mai remasesera numai pucini din acele familie pe cari Romulu le numiá *majorum,* Brutu *minorum gentium;* si se stinsesera si acelea ce le au fostu alesu Juliu Cesare cá dictatore prin legea Cassia, éra principele Augustu prin cea Senia. Acestea afaceri oficióse, imbucuratórie pentru statu, Claudiu in calitate de censore le a implinitu cu multa placere. Strimtorati cá cum ar departá din senatu pe cei faimosi in reutate, preferì la vechea asprime modulu mai blandu si de curendu inventatu, propunendu: „cá fiacare sa se judece pe sene „si sa céra voiia a essi din senatu. Acést'a i sé va dá fora „greutate. Pe cei scosi si essiti, de bunavoiia i va propune de „odata, pentru cá amisticanduse astfelu judecat'a censoriloru cu „rúsinea celoru essiti de sene, sa se impucineze desonórea." Dreptu acést'a consululu Vipstanu facù motiunea: *cá lui Claudiu sa i se dea numele de parinte alu senatului; caci titlu de parinte alu patriei a devenitu vlogariu, meritele cele nóua pentru statu sa se onoreze cu nume ne mai usitate.* Ma insusi Claudiu reieptà acésta propunere a consulului cá preste mesura lingusitória. In numerarea facuta poporului s'au aflatu cinci milióne nóue sute optudieci si patru de mii si sieptedieci si doui de cetatiani. Numai pe atunci a ajunsu la terminu si nescienti'a lui Claudiu despre cele ce se faceau in famili'a sa, caci peste pucinu a fostu constrinsu a cunósce faptele cele spurcate ale sociei sale si ale pedepsi, cá mai apoi sa se inflacareze pentru o cununia incestuósa.

XXVI. Messalina, ingreciosiata de precurvie prin inlesnirea de a le face, se cufundá totu mai tare in desfrenarile cale mai neaudîte, candu Siliu din parte i o intetiá cá sa de-

puna faciari'a, acum séu dintr' o fatale orbia, séu cà elu pentru periclulu amenintiatoriu nu vedea contr'a mediu decatu in periclu insusi. „Tréb'a n'a ajunsu acolo, cá sa póta asceptá betranetiele principelui. Pentru neculpasi svaturele sunt nevatematória, in crime date pe facia omulu sa caute ajutoriu numai „in cutezare orba. Complicii sunt aci temenduse si ei de acelasi „periclu. Densulu fora socia, fora copii este gata sa o iá de „muiere, si pe Britanicu sa lu adopteze. Messalinei i va remané puterea de mai nainte, si la securantiă i se va mai adauge „déca voru apucá mainte lui Claudiu, carele de periclu nu se „pré ingrigesce, dar e cu atat'a mai pripitu in mania." Propunerea o primi cu racéla Messalina, nu din amóre catra barbatuso, ci de frica cá nu cumva Siliu, dupa ce se va vedé in capulu statului, sa despretiuiésca pe précurv'a, si foradelegea incuviintiata in nevoiia sa o pretiuiésca mai tardiu dupre adeveratulu meritu. Cu tóte acestea a poftitu cununi'a pentru marimea infamiei, ceeace pentru fiintiele, ce au beutu pana in fundu pocalulu placeriloru, este cea din urma bucuria. N'a asceptatu mai multu decatu numai pana candu Claudiu din caus'a unui sacrificiu s'a dusu la Ostia, si apoi a serbatu cununia cu tóte ceremoniele usitate.

XXVII. Sciu io, se va paré fabula cà intr' o cetate, unde tote se sciu si nimic'a nu sé tace, unu omu órecare, si cu atat'a mai pucinu unu consulu desemnatu, sa fi avutu atata cutezare, cá sa se cunune cu soci'a principelui; intr'o di prevestita facia cu marturi chiamati a subscrie actulu cá si spre legitimarea copiiloru; cà fémei'a a ascultatu dîsele aruspiciloru, s'a invalitu a sacrificatu dieiloru; cà a siediutu la mésa amendoui intre ospeti, s'au imbraciosiatu, in fine au petrecutu nóptea in libertatea imenului. Dar io nu inventu nemic'a din placerea straordinariului, ci narezu ceea ce au disu si au scrisu altii mai betrani.

XXVIII. Deci frica mare a cuprinsu palatulu principelui; si mai alesu aceia, cari erau la putere, tremurau la ideea de o revolutiune, nu numai in vorbiri secrete, ci murmurau deja pe facia: „pana candu numai unu comediantu a spurcatu patulu „principelui, i s'a facutu vedibine destula rusine; totusi despar„tirea a remasu departe. Era acum unu june, nobilu, frumosu „cu minte, si peste pucinu consulu, se incinge cu sperantia la „mai mari; caci nu mai e ascunsu ce are sa urmeze dupa o atare cununia." Nu e indoiiala ca si pe ei i apucá fiori candu cugetáu *la hebeuci'a lui Claudiu, la atirnarea lui de nevést'a sa, si la multimea de ucideri facute din ordinulu Messalinei.* De alta parte érasi insasi, usiuratatea Imperatorelui le dá sperantia: *cà, déca l'aru suprinde prin cumplit'a crimei, o ar puté perde*

foru de cercetare. Capulu lucrului e cá si de i s'ar ascultá aparare a, urechile lui Claudiu sa fia surde si atunci candu éa s'ar marturisi culpasia.

XXIX. Calistu, despre care vorbii, candu am tractatu uciderea lui Caiu Cesarulu,[1]) Narcisu, urditoriulu mortii lui Appiu, si Palade, pe atunci in culmea cea mai inalta a favorului, se intrebara: *cà óre n'aru puté ei prin amenintieri face pe Messalina a se lasá de amórulu lui Siliu.* Apoi, temenduse cá sa nu se pérdia insusi pe sene, s'abatura de la acestu planu, Palade din lasitate, Calistu, caci, invetiatu déja de la curtea de mai nainte, sciá cà influinti'a se tiene mai usióru prin svature cercuspecte decatu prin cele drastice. Numai Narcisu a remasu consecente cu acea unicá modificatiune, cá prin nice o vorba sa nu faca pe Messalina a presimti crim'a si pe acusatoru. Insusi pandindu ocasiunea, pe timpulu lipsirii cei lungi la Ostia a lui Claudiu, induplicà pe doue curtisane, cu care se dedase Claudiu a avé de a face mai desu, prin bani, promisiuni si prin perspictiv'a de o mai mare influintia dupa caderea sociei, cá sa iá asuprale denuntiarea.

XXX. Apoi indata ce Calpurnia (acest'a erá numele curtisanei) capatà intrare secreta, a cadiutu la piciórele imperatorelui cu eschiamatiume: cà *Messalina s'a cunumatu* cu Siliu! Totu de odata intréba pe Cleopatr'a carea acéstasi asteptandu stá de facia, *audit'a si ea?* si dupa ce acést'a a respunsu afirmandu poftesce sa chiame pe Narcisu. Acest'a cere iertatiune de la Cesarulu pentru cele trecute „cà nu i a spusu ceeace „s'atinge de unu Titiu, Vettiu si Plautiu. Elu ança nice „acum nu i imputa précurviele, dice, nice nu i cere inapoi „palatulu, servitorii si alte ornamente ale positiunii cei stralucite. „Din contra bueurese acel'a de ele, soci'a imperatului numai sa „o dea inapoi si sà rumpa contractulu de casatoria. Séu nu „scii de despartirea ta, adause? Cununi'a lui Siliu cu Messalina „a vediut'o poporulu, senatulu si militi'a, si, déca nu te vei „grabi, barbatulu e domnu pe Roma."

XXXI. Atunci Claudiu chiama, pe cei mai buni amici ai sei, mai antaiu intréba pe Turaniu prefectulu magasineloru de bucate, pe Maimarele pretorianiloru, pe Lusiu Geta. Acestia constatandu fapt'a, cei dimpregiuru i striga pe intrecute: *sa mérga inte in tabera, sa intarésca coortile pretoriane, sa se gandésca mai antaiu la securitate si apoi la resbunare.* Se spune cá fapta, cà Claudiu asia de tare s'a fostu turburatu de frica incatu intrebá din timpu in timpu: *Óre totu io sunt imperatore? Óre Siliu nu e anca prochiamatu?* Intr'acea Messalina mai liber-

---

[1]) In cartile perdute.

tiata decatu totu d'aun'a serbá in mediulu tómnei in palatulu seu unu spectaclu de culesu viia. Tescurele trosniau, mustulu curá, femeĭ imbracate in peii sariau cá nisce bachante sacrificatórie séu infuriate. Messalina cu parulu despletitu aventá unu tirsu; langa dens'a Siliu, incununatu cu iedera, plimbanduse in coturni 'si balantiá capulu incóci si incolo la canteculu lascivu a unui coru. Se dîce cà Vettiu Valente din sglobia suinduse intr'unu arbore inaltu, la intrebarea: *ce vede* sa fi respunsu: *vedu o fortuna mare de càtra Ostia;* acum séu cà i s'aratatu unu ce asemine, séu cà vorb'a dîsa din intemplare s'a luatu apoi de proorocia.

XXXII. Intr'aceea veniau nu vesti, ci din tóte laturele curieri cu inscientiarea: *cà Claudiu scie tóte, si se grabesce a 'si resbuná.* Atunci se despartu ducenduse Messalina la gradinile lui Luculu, Siliu pentru a 'si ascunde fric'a la afacerile forului. Pe candu cei alalti fugeau care in catro, acursera centurionii si pusera in legatura pe cine au aflatu pre strate séu prin ascundiature Messalin'a, de si periclulu nu i dá timpu de svatu, totusi se determina rapede a'i merge inainte si a se infaciesiá barbatus'o, apucatur'a ce i a succesu cu fericire de mai multe óri, si tramise care sa dîca lui Britanicu si Octaviei, *cá sá mérga spre imbraciesiarea tatalui loru.* Catra acéstea a rugatu pe Vibidia, cea mai betrana intre vergurele vestaline *ca sa caute ascultare la pontificele supremu,* [1]) *si sa céra indurare.* Era déns'a intr'aceea insocita numai de trei persóne (asia de curentu remasese singura) a amblatu pe josu tóta cetatea apoi intr'unu caru, cu care duceau din gradina gunoiulu, apucà calea spre Ostia. Nimene nu o plangea, urîtiunea pecateloru ei innecá tóta compatimirea.

XXXIII. Cu tóte acestea Claudiu tremurà de frica; caci elu in prefectulu pretorianiloru Geta usioru de inchinatu la rele nu avea destula incredere. De aceea Narcisu, sustienetu de cei ce s'afla in asemine terore, dîse, *cà altu mediu, de a mantui pe Cesarulu, nu este afóra de acel'a cà pentru singura acésta dî sa se dea tóta puterea militaria in man'a unui'a din iertati; si cà elu voiiesce a o primi.* Si pentru cà pe cale pana in Roma Luciu Vittelliu si Publiu Largu, Cecina sa nu lu misce la parere de reu poftesce si ia locu in aceeasi trasura cu imperatulu.

XXXIV. Adeseore dupa aceea amblá faim'a, cà intre variele vorbe a le principelui, de ora ce acum acusá faptele cele rusinose a le sociei sale, acum recadea in aducerea aminte de viati'a sa conjugale si de fraget'a etate a copiiloru, Vitelliu

---

[1]) Pontifice supremu erá insusi Claudiu.

nu scotea din gura alta vorba decatu *o crima! o foradelege!* Surd'a ilu imbulsiá Narcisu a deslegá gîcitur'a si a spune pe facia adeverulu intregu, caci nu l'a pututu scóte din vorbele ecuivoce, ce se puteau suci dupre placu; Largu Cecina facù cá si Vitelliu. Deja Messalina aparea in vedere si strigá mereu *cá sa asculte pe mam'a lui Britanicu si a Octaviei*, candu acusatoriulu strigá si mai tare, aducendu inainte *pe Siliu si cunun'a.* Nu multu dupa acésta la intrarea lui in Roma i s'aru fi infaciesiatu copii ce i avuse impreuna, déca Narcisu n'ar fi ordinatu sa i dea la o parte. Pe Vibidia n'a pututo respinge, *acésta maniosa cerea tare cá sa nu deà mortii néascultata pe socia.* Narcisu respunse: *cà principele o va asculta si Messalina va avé tóta libertatea a se spalá de crima; pana atunci vergur'a sa mérga sa 'si védia de cele sacre.*

XXXV. A fostu de mirare tacerea lui Claudiu la tóte acestea, Vitelliu se parea ca nu scie nimica din ce se face; toti ascultau de iertatulu Narcisu. Acest'a dà ordinu cá sa deschida cas'a precurvarului si sa duca pe imperatorulu acolo. Mai antaiu i arata in antecamera statu'a tatalui lui Siliu [1]) carea fusese poprita prin decretu alu senatului; apoi cate i se deduse amantelui cá pretiu alu pecatului din stramosiescile erediri remase de la Neróni si Drusi. Principele s'aprinde espugnesce in amenintiari, si asfelu ilu duce in tabera, unde militi'a erá adunata deja. Dupre svatulu lui Narcisu li vorbesce pucinu, caci rusinea impedecá durerea macarucà erá drépta. Dupa acést'a urmà o larma necontenita a coortiloru cari cereau cu focu *numele culpasiloru si pedepsirea* loru. Siliu trasu inaintea tribunalului n'a cercatu sà se apere, ci s'a rugatu; *cá sa i se grabeasca mórtea.* Cu aceéasi taria cerura si unii cavaleri romani illustri o ucidere rapede. Dintre complici essecutara la mórte pe Titiu Proculu, datu Messalinei de aparatoriu din partea lui Siliu, pe Vettiu Valente, care se óferise de denuntiatóru si facuse descoperiri, totu asia si pe Pompeiu Urbicu si pe Saufeliu Trogu. Asemine se pedepsira cu mórte si Decriu Calpurnianu, prefectulu vigilieloru, Sulpiciu Rufu inspectorulu jocuriloru si senatoru la Juncu Virgilianu.

XXXVI. Numai in privinti'a lui Mnestru a statu indoire, deórece elu rumpendu 'si vestmentulu strigá: „Cesarulu vedia „semnele loviturilorу, si aduca 'si aminte de vorbele sale cu „care l'a fostu datu in dispusetiunea Messalinei. Altii au fa„cutu reu din interesu séu ambitiune, densulu de nevoiia; si, „déca Siliu ar fi ajunsu la domnia elu ar fi trebuitu sa móra

[1]) Caju Siliu, a carui fapte însemnate in resbelu cu Germanii, Tiberiu le a resplatitu cu nemultiemirea cea mai négra. IV, 18, 19.

„mai inainte decatu la toti.“ Muiatu prin aceste vorbe si inclinatu la indurare Cesarulu fù imbulsitu de iertatii sei, cá dupa ce a perdutu pe atatia barbati straluciti, sa nu crutia pe unu comediante; de voiia de ne voiia, déca a pecatuitu asia de tare, nu face nimic'a. Nice cavalerului romanu, Traulu Montanu, nu i a fostu iertatu a se apará. Acest'a unu june modestu, dár de o rara frumsetia, a fostu chiamatu, fora a amblá insusi dupa unu atare favoru, si dupa o singura nópte datu a fora, de Messalina chiaru, carea trecea cu egale rapiditate de la pofta la desgustu. Lui Suilliu-Cesoniu, si lui Plautiu Lateranu li s'a iertatu mórtea. Acestui'a pentru meritele cele mari a le tatalui [*]); pe Cesoniu l'a scapatu viati'a lui cea scarbosa, lasanduse in acelea adunari spurcate a fi tractatu cá o muiere.

XXXVII. Intr'aceea Messalina 'si tragana viati'a in gradinile Luculice, concepù o rugatiune acum cu sperantia, apoi érasi cu mania; atat'a erá mandri'a ce o tienea si in or'a cea din urma! Si déca Narcisu nu s'ar fi pripitu cu uciderea ei, perirea s'ar fi intorsu asupr'a capului acusatoriului. Pentru cà Claudiu, dupa ce a venitu a casa, a mancàtu si s'a incalditu de vinu, a dîsu cá sa *mérga* si sa *spuna betei muieri* (spunu cà acésta vorba sa o fi intrebuintiatu) *cá a doü'a dî sa vina spre a se justificá.* Cum s'a auditu acésta vorba si s'a bagatu de séma cà amaratiunea trece, amorulu revine, si cà erá de temutu nóptea ce se apropiá si aducerea aminte de patulu conjugale, déca se va mai amaná lucrulu, Narcisu essì rapede si dîse centurioniloru si tribunului de diurna, *cá sa aduca la implinire uciderea,* caci acést'a *e voii'a imperatorului.* Cá supraveghietoriu si essecutoru li se dede dintre iertati Evodu. Acest'a se duce rapede mai nainte in gradini si o aflà jacendu pre pamentu, langa dens'a mamas'a Lepida siediendu, care pana ce fiias'a erá in flórea puterii traiá in nentielegere, éra acum la nevoii'a estrema, misicata de indurare, o svatuiá, cá sa n'ascepte pè ucidiatoru; *caci viati'a ei s'a dusu, si nu i mai remasu decatu sa móra cu decóre.* Ma in asta inima corupta de desfrenari nu mai erá nice o picatura de onestate. Messalina versá lacrime si scotea gemete desierte, candu prin forti'a venitoriloru usiele saru din gardine, si tribunulu i statù inainte tacutu, éra iertatulu svorandu 'i injurature demne de unu sclavu ce erá.

XXXVIII. Messalina atunci pentru prim'a óra se petrunse de tóta marimea neferic irei sale; luà ferulu si tremurandu surd'a si lu puse in gûtu si in peptu pana ce tribunulu o strafipse dintr'o lovitura. Cadavrulu ilu lasara mamei. Lui

---

[*]) Aulu Plautiu, care cucerise o parte a Britaniei supt domni'a lui Claudiu. Vedi Agric. XIV.

Claudiu i s'aduce scirea candu manca cà *Messalina a peritu* fora sa i spuna destinsu: cà de man'a sa propria séu de mâna straina. Si dieu elu anca n'a mai cercetatu, ci a cerutu pocalulu si a continuatu a 'si fini prandiulu dupre datina. Chiaru si in dîlele urmatórie n'a arętatu nice unu semnu de ura, de bucuria, de mania, de intristare séu de altu órecare simtiementu omenescu, nice candu vediù bucuri'a acusatoriloru, nice candu vediù intristarea copiiloru sei. Cá sa o uite si mai curentu senatulu decretà: *cá numele si statu'a ei sa se stérga de prin locurile privàte si publice.* Lui Narcisu se decretar'a *insemnele de cestoru* — lucru pucinu pentru positiunea lui cea inalta, ce intrecea pe cea a lui Pallante si Callistru. O pedépsa drépta dupre fapte acést'a, anse ea a fostu fontana de cumplite eveniminte; numai durerile s'au schimbatu.

Carte a douesprediecea.

					Consulii:
A. R. 802	de la I. Cr.		49	{	C. Pompeiu. Cn. Veraniu.
„ 803	„	„	50	{	C. Antistiu. M. Suiliu.
„ 804	„	„	51	{	Tib. Claudiu Ces. V. Sev. Corneliu Orfitu.
„ 805	„	„	52	{	P. Corn. Sulla. L. Salviu Otone.
„ 806	„	„	53	{	D. Juniu Silanu. Cn. Hateriu.
„ 807	„	„	54	{	M. Asiniu Marcellu. M. Aciliu Aviola.

Acésta carte contiène fapte evenite in cursu de siesse ani.

I. Uciderea Messalinei a adusu in turburare cas'a principelui, urdienduse cérta intre iertati, cine sa aléga socia principelui, carele nu putea suferi viati'a de neinsuratu si erá dedatu la domni'a de muieri. Totu asia de ferbinte a fostu si jalusi'a femeiloru, fiacare 'si laudá nobilitatea, frumseti'a, si averea, si se faliá a fi demna de atare maritisiu inaltu. Cu tóte acestea alegerea se cumpaniá mai tare intre Lolia Paulina [1]), fét'a lui Marcu Loliu, barbatu de rangu consulare, si intre Julia Agrippina, fii'a lui Garmanicu. Acest'a erá sustienuta de Palante, aceea de Calistu. Era Narcisu din partei protegea pe Elia Petina [2]) din famili'a Tuberoniloru. Ce s'atinge de Claudiu, elu inclinanduse candu ici candu colo, dupre cum ascultá pe unu svatuitoriu séu altulu, canchiamà pe desbinati la o svatuire, ordinandule: *a 'si dá parerea si a 'si spune motivele.*

---

[1]) Claudiu avuse inainte de Messalina doue muieri pe Plautia Urgulanilla si pe Elia Petina. Se despartise deja de ambele, candu a ajunsu la domnia. [2]) De care s'a fostu despartitu.

II. Narcisu se provocá *la vechiulu maritisiu, la fi'a comune* (Antonia adecà erá facuta cu Petina). *Nemic'a nu s'ar schimbá in cas'a lui Claudiu, déca o socia cunoscuta deja s'ar rentórce, si Petina nu ar cautá cu ochi de mastera la Britanicu si la Octavia fiindu consanguineii cei mai aprópe de ai sei.* Callistu dîcea: *cà Petina, din caus'a delungatei despartiri, s'a compromisu, si, déca s'ar luá inapoi, chiaru pentru acést'a s'ar mandri: de aceea e cu multu mai bine a duce pe Lolia, deórace ea n'a facutu copii, n'are causa de a fi jelusa, si in locu de mastera va fi mam'a copiiloru. Era* Palante *laudá in Agrippina acéa cercustare mai virtosu, cà ea ar intruduce in famili'a imperatésca unu nepotu a lui Germanicu, demnu, fora indoire, de inaltimea principiaria, odrasla nobile, ce ar impreuná pe descendentii familiei Juliane si Claudiane. Sa nu se sufere cá o femeia, probata de fructifera, in flórea junetiei, sa straplante in alta familia lustrulu cesariloru.*

III. Aceste motive precumpanira, ajutate si de gratiele Agrippinei, carea supt cuventu de afinitate, venindu adeseore, seduse pe unchiu, incatu, preferita la altele, de si nu i erá anca socia, dar avea deja influinti'a unei socie. Caci, cum se vediù asecurata de maritisiu, incepù a se ocupá cu proiecte si mai mari, preparandu impreunarea lui Domitiu, ce lu facuse cu Cneu Ahenobarbu, cu Octavia, fii'a Cesarului. Ceea ce nu se putea face fora comitere de crima; deórace Cesarulu logodise pe Octavia cu Luciu Silanu. Pe acest'a, unu june si in altele ilustru, Claudiu prin ornamente triumfalie, prin jocuri gladiatoresci pompose, ilu inaltiase la favórea poporului. Ma nemicu nu parea cu neputintia la unu principe care n'avea alta judecata, alta ura, decatu aceea ce i o dà si insufla altii.

IV. Dar Vitelliu, ascundiendu supt numele de censoru falsitatea cea mai servile, si prevediendu cui resare sórele domniei, cá sa capete favorea Agrippinei, imbracisiaza planurile acestei'a, calumniaza pe Silanu, a caruia sora, Junia Calvina, in adeveru frumósa, dar cam sglobia fusese cu pucinu mai nainte noru lui Vitelliu. Din acést'a Vitelliu si urdì acusarea: zugravindu amórea fratérna, nechipsuita cu adeveratu nu anse si incestuósa, cu colori de infamia. Cesarulu i pléca urechea, pentru cà iubirea catra fii'a sa ilu facea mai susceptibila de banueli contr'a ginerelui. Silanu, nesciendu de acestea intrigi, din intemplare pretoru in acelu anu, se vede pe neasteptate prin tr'unu edictu a lui Vitelliu stersu din numele senatoriloru, de si purificatiunea senatului se facuse si censur'a erá incheiata. Totu deodata Claudiu strica logodn'a. Silanu e constrinsu a depune pretur'a cea ce pentru dio'a ce mai restá fù data lui Epriu Marcelu.

V. Contractulu de maritisiu incheiatu intre Claudiu si Agrippina supt consulii Caiu Pompeiu si Cuintu Veraniu se intariá deja si prin faima si prin relatiunea neiertata dintre densii. Cu tóte acestea nu cutezau anca a serbá solenelu cunnui'a, deorace nu erá essemplu cá unchiu sa fi luatu pe fii'a frateso. Caffa acestea se cutremurau de incestu, séu déca ar fi calcatu preste acest'a, de erumperea ver unii nefericiri publice. Pana atunci a statutu la indoire, pana candu Vitelliu a luatu asupr'a sa, cá cu intrigile sale sa aduca la capatâiu tréb'a. Elu adeca a intrebatu pe Claudiu: *cà ore asculta-va de voi'a poporului si de autoritatea senatului?* La alu carui'a respunsu, *cà densulu cá cetatianu singulariu nu póte stá contr'a vocii publice*, i a dîsu cá sa astepte in palatu. Vitelliu s'a dusu apoi in curia, si, strigandu cà se lucréza de cea mai importante afacere de statu, a cerutu cá sa i se dea voii'a a vorbi densulu naintea altor'a, si incepù asia: „Afacerile cele grele fórte a le principelui, cu cari ilu gramadesce domni'a lumii, au trebuintia de „ajutoriu, pentru cá scapatu de grigile domestice, sa póta veghiá „numai de binele publicu. Apoi ce usiuratate mai cuviintiósa „póte fi pentru o inima de censoru [1]), cá a luá o femeia, carea „sa i fia socia la bine si la rèu. Cui ar puté elu increde mai „bine cugetele sale cele mai secrete, elu carele, nice odata datu „la lucsu si la placeri, a dusu din prim'a junetia o viatia con„forma legiloru?"

VI. Dupa ce a premisu aceste vorbe insinuitórie, cari au fostu primite din partea perintiloru cu deplinu consentiementu, a apucatu desnou cuventulu, dîcendu: „Deorace toti svatuescu „insuratória principelui, se cuvine a alege o femeia insemnata „prin nascere, facere de copii si curati'a moravuriloru. Spre a „capatá convingerea cà Agrippina intrece pe altele cu stralu„cirea nascerii, nù face trebuintia de o cercetare indelungata; „éra despre fertilitatea sá ea a datu probe, si viati'a ei cea „onésta nu mai lasa nimica de doritu. Printr'o cercustantia „fericita, ce pare a fi o fapta a provedintiei dieiloru chiaru, ea „se va uni veduva cu unu principe, care s'a multiemitu totu „d'auna cu femei'a sa. De la parintii vostri veti fi auditu, si „insive ati pututu vedé, cà Cesarii rapira dupre buna placere „a loru femeile de la barbati. Unu ce asemine e departe de „cumpatare a moravuriloru de acum; asia, sa se statoriasca „unu essemplu, cum are unu imperatoriu sa si iá socia. Ce e „dreptu, casatoriele intre unchiu cu nepote de frate sunt noue

---

[1]) Se scie cà imperatorii de la Augustu incóci usurpasera tóte magistraturele. Claudiu dar erá censoru, ause din lingusire i se dà si mentem censoriam adeca spiritu aspru a la Catone.

„la noi, dar la alte ginti sunt usitate si neproprite de nice o „lege; si celea dintre veri primari, au fostu lungu timpu contr'a „datineloru nóstre, dar cu timpulu s'au inmultitu: Datinele se „acomodéza cercustariloru, si ceea ce acum e nou va deveni mai „tardiu datina."

VII. Au fostu senatori cari, strigandu pe intrecute, *cá déca Cesarulu mai stà la indoire, ei voru intrebuintiá* forti'a, se precipitara din curia. O multime de mestecatura s'aduna si striga: *cà si poporulu romanu are aceeasi rugatiune.* Claudiu, neasteptandu mai multu, vine in foru, cá sa se oferésca fericitatoriloru. Intra apoi in senatu, si poftesce unu decretu, prin care maritisiulu intre unchiu si nepóta de frate se dechiara si pe fitoriu legale. Cu tóte acestea numai unu singuru amatoru de atare maritisiu s'au mai aflatu; acést'a a fostu cavalerulu romanu Titu Alediu Severu, despre care tóta lumea dîcea, cà elu a fostu imbulzitu la acestu pasu numai cá sá capete favórea Agrippinei. Din momentulu acest'a s'a schimbatu cu totulu administratiunea; tóte ascultau de o femeia; ma acést'a nu mai erá Messalina, carea prin desfrenare libertiata sa 'si bata jocu de statulu romanu. Apasarea erá rigurosa si asia dicendu barbatésca. In publicu se purtá aspra, mai de multe ori falósa; in viati'a privata nimic'a de rusine, afóra déca nu o cerea poft'a sa de domnia. Jubirea sa cea nesatura de argintu o scus'a prin necesitatea de a strînge media agiutatoria pentru statu.

VIII. In diu'a de cununia Silanu 'si a facutu mórtea, séu cà pana atunci nutrise sperantia de viatia, séu pentru cá prin alegerea acestei dîle sa marésca odiosulu. Sorus'a Calvina a fostu data afóra din Italia. La acestea Claudiu adause servitiu ddieescu dupre sunetulu legii lui Tullu regele si jertfa de impacatiune prin man'a preotului in silv'a Diana, spre rîsulu ómeniloru, cà alesera unu atâre momentu spre a pedepsi si spalá incéstulu. Intr'aceea Agrippina, cá sa 'si faca nu numai prin fapte rele nume, cere si capata liberarea lui Anneu Seneca din essiliu, si pe de asupr'a si demnitatea de pretoru. Ea sperá de aci o intiparire placuta in publicu, de orace Seneca, erá vestitu pentru scienti'a sa; si, catra acést'a voiiá, cá copilulu Domitiu (Nerone) sa crésca supt man'a unui atare Invetiatoriu, si dens'a sa se folosiasca de svaturile lui in proiectele sale de domnia, presupunendu cà Seneca va fi credinciosu Agrippinei intru tienere a minte de binefacere, si inimicu lui Claudiu din durerea nedreptatirii ce i facuse.

IX. Acum gasira cuviintia, cá sa nu mai amane lucrulu; prin promisiuni mari aducu pe Memmiu Pollione consulu alesu a face propunerea: cá sa róge pe Claudiu, *spre a dá pe Octavia dupa Domitiu.* Ceea ce dupre etate se cuvine la amendoui, si

deschide cale la mai mari. Pollione 'si dede parerea sá cam cu asemini vorbe, cum facuse mai daunadî Vitelliu. Octavia sé legodesce, si, Domitiu, pe langa afinitatea de mai nainte, devenitu acum si mire si genere, se face egale lui Britanicu, multiemita intrigiloru mamei sale si machinatiuniloru acelor'a ce, pentru acusarea Messalinei, se temeau de resbunarea fiiului.

X. Pe acelasi timpu solii Partiloru tramisi cá sa céra pe Meherdate, cum am dîsu, se infaciesiéză inaintea senatului, si spunu, cum urméza, mandatelè sale: „Ei nu vinu cá si cum „n'ar cunósce tractatele, nice cá sa tradèze famili'a Arsacidiloru; „ci mai virtosu ei adreséza catra fiiulu lui Vonone, nepotulu „lui Fraate, in contr'a domniei lui Gotarse, ce a devenitu nesu„ferita si pentru nobilime si pentru poporu. A ucisu pe fratii „sei, pe consangenii sei chiàru si pe cei mai departati; a tra„misu pe urm'a acestor'a femei grele, copii fragedi pentru cá, „fiindu in pace unu lenesiu, in resbelu unu nefericitu, sa 'si „ascundia lasîtatea prin crudîme. Intre Parti si Romani essiste „o legatura veche, încheiata in numele statului; cuvinese a dá „ajutóriu sociloru, cari egali la putere au lasatu antaiatatea din „deferintia. Din acea causa se dau fiii de Regî de obstatici, „cá, dèca se satura de domni'a de acasa, sa li stea deschisu „recursulu la principe si la parinti, de unde sa se póta chiamá „unu rege mai bunu, dedatu fiindu cu moravurile romane.“

XI. Dupa ce spusera acestea si altele aseminé incepù Cesarulu a tiené o cuventare *despre marimea Romaniloru si dependinti'a Partiloru.* Elu sè facù pe sine egale lui Augustu, insemnandu cà si dela densulu s'a fostu cerutu unu rege, fora sa amintésca despre Tiberiu, macaruca si acest'a a fostu tramisu unulu. Apoi indreptanduse catra Meherdate (caci si elu erá de facia) i dede svatulu: „cá sa nu se crédia a fi domnu[1]) „preste sclavi, ci conducatoriu prèste cetatiani, sa imbracisieze „indurarea si dreptatea, care cu câtu sunt mai necunoscute bar„bariloru, cu atâtu li voru fi mai bine venite. Dupa acést'a „intorsu catrá soli inaltia cu laude *pe disciplulu Romei, pentru modesti'a i probata pana aci. Dar cu tóte acestea se cade a suferi naturele regiloru; caci schimbarile dese de domni nu su folositórie. Statulu romanu a ajunsu pana la acelu satiu de gloria, cà acel'a poftesce linisce si gintiloru esterne.* Datus'a apoi ordinu lui Caju Cassiu, care erá prefectulu Siriei, cá sa associasca pe junele rege pana la rip'a Efratului.

XII. Pe timpulu acest'a Cassiu se destingea intre altii prin cunoscientia de legi; caci in starea de repausu artea

---

[1]) Domnu si sclavu in propri'a si prim'a semnificatiune arata idee corelate; domnu = stapanu.

militaria cade in uitare, si pacea pune in aceeasi linia pe bravu cá si pe lasiu. Cu tote acestea, câtu se putea face fora resbelu, rechiamà vechea datina, essercià legiunile, avea grige si manuoperá asia cá si candu inimiculu ar veni spre atacare cu acelu cugetu, cà numai asia se va aratá demnu de stramosii sei si de famili'a *Cassia*, ce stà in mare respectu si la acelea popóra. Deci conchiama la sine pe aceia din a caroru consintiementu s'a fostu cerutu regele, si, dupa ce asiédia taber'a langa Zeugma, acolo unde trecatórea preste riulu Eufratu e mai usióra, si au venitu si cei mai fruntasi dintre Parti dimpreuna cu Acbaru, regele Arabiloru, dà lui Meherdate svatulu: *cà foculu barbariloru se recesse prin amanare, séu cà se muta in tradare;* de aceea sa se apuce fora intardiere de bataiia. Svatulu n'a fostu luatu in bagara de séma din falsitatea lui Acbaru, carele tienù mai multe dile in cetatea Edesa, pe junele fora esperientia, ce fericirea a mai mare a principelui o punea in placeri. Éra candu Carene i a provocatu si li a promisu succesu fericitu, déca se voru grabi a marsiá; ei in locu sa se duca dreptu in Mesopotania, ce li erá mai aprópe, apucara abatanduse prin Armenia, ce din caus'a iernei apropietória era greua de amblatu.

XIII. Osteniti de néua si de munti vinu la campia si se unesce cu cetele lui Carene. Pasandu preste riulu Tigru trecu prin Adiabene, a carei'a rege, Izate, pe facia imbraciesiase partitulu lui Meherdate, éra pe ascunsu se incliná cu mai multa credintia spre Gotarze. Cu tóte aceste in trecutu luara cetatea Ninu, scaunulu celu mai vechiu alu Asiriei, precum si Arbela, unu burgu memorabile pentru cà in lupt'a cea din urma intre Dariu si Alessandu celu mare aci s'au frantu puterile Persiloru. Intr'aceea Gotarse face promisiuni dieiloru locului pre unu munte cu numele *Sambulos* unde se adoréza mai alesu Ercule. Carele la termini fipti svatuesce in somnu pe preoti, cá sa puna langa templu caii gatiti de venatoria. Dupa ce se punu pre caii tolbele implute cu sagete, alérga, printre munti si silve si se intórcu pe nópte, nechesandu tare cu tolbele desiertate. Apoi érasi dieulu li descopere in visu: prin care silve au alergatu aceia, si se gasescu férele lovite de sagete respandite in tóte partile.

XIV. Din parte'i Gotarze, nefiindu ostirea sá ancu destulu de intarita, se retrase dupa riulu Corma cá dupa o fortarétia, si macaru cà prin sumutiari si interitari ilu provocau la bataiia, elu totusi o amana catu puta, mutandu 'si positiunea, si tramitiendu agenti cá sa corumpa credinti'a inimiciloru si sa i induplece la desertare. Izate din Adiabene, si mai apoi Acbaru cu ostirea arabica se dusera. Acést'a din nestatornici'a, inascuta acestoru ginti, si pentru cà esperienti'a ne invetia cà barbariloru li mai

place a 'si aduce pe regi din Rom'a, decatu a i avé. Meherdate anse, lipsitu de ostirea ajutatória cea mai brava, si suspicionandu tradare la cea remasa, se determinà la estremu, cá sa 'si cerce norocululu si sa cuteze a dá resbelu. Gotarse, inbarbabatu prin impucinarea inimicului, primì bataii'a. Se batura cu mare perdere si cu resultatu dubiu, pana candu Carene, vincindu pe contrarii sei, a inaintatu pré aduncu, si a fostu incinsu dela spate de o noua céta de inimici. Atunci, dupa ce 'a perdutu tóta speranti'a, credienduse in promisiunile lui Parrace, unu vasalu alu tataso, fù prinsu cu perfidia de acest'a pusu in féra si datu in manile vincitoriului. Gotarse dojenindu lu: *cà elu nu i e consangeniu, nu e descendente alu Arsacidiloru, ci unu strainu, unu romanasiu* dupa ce i taiie urechile, ilu lasa sa viésá spre semnu alu gratiei sale si alu rusinei nóstre. Nu multu dupa acést'a móre Gotarse de betezire si Vonone e chiamatu la domnia. Despre acest'a n'avemu ce sa insemnamu nice bine nice reu; domni'a lui a fostu scurta si fora nice o gloria; apoi sciptrulu Partiloru a trecutu la fiiuso Vologese.

XV. Dar Mitridate, principele Bosforului [1]) amblandu ratacitu dela perderea puterii sale, dupa ce s'a insciențiatu, cà Didiu, ducele romaniloru, si simburulu ostirii s'a departatu, si cà in regatulu celu nou a remasu numai Cotis, unu june fora esperientia, cu pucine coorti supt cavalerulu romanu Juliu Acuila, despretiuindu pe amendoi, incepù e resculá natiunile, a alesiui la sine trafugari, si in fine cu ostirea adunata gonesce pe regele Dardariloru, si i ocupa regatulu. La faim'a acést'a, pe candu s'asceptá deja cà va intrá in Bosforu, Acuila si Cotis, necredienduse in propriele puteri, pentru cà Zorsine, regele Siraciloru, recepuse inimicitiele, cautau si ei insisi ajutoriu la straini, si tramisera soli la Eunone, capulu gintii Aorsiloru. Alianti'a n'a intimpinatu nice o greutate, laudanduse su puterea romana contr'a rebelului Mitridate. Contractulu s'a incheiatu, cá Eunone sa se bata cu calarimea, éra romanii sa iá asupra le impresurarea cetatiloru.

XVI. Acum, pusi in sieru de bataiia marsiaza inainte; fruntea si dosulu sunt acoperite prin Aorsi, centrulu prin coorti si Bosforani, armati cá ai nostri. Asia fù lustu la fuga inimiculu, venira la Soza, o cetate a Dandariei, desertata de Mitridate, carea, pentru simtiementele cele ecuivoce a le locuitoriloru, se gasì de cuvientia a se tiené ocupata printr'o garnisóna lasata

[1]) Sa se destinga de Mitridate Iberianulù XI, 8. Bosforus Cimericus = Crimea si tiermurii marii de Asofu. Dandaridii locuiau langa riulù Cubanù, Hypanis la vechi, la ost. marii N.; Siracii spre Volga; Aorsii la O. Volgei si langa M. Caspica.

acolo. Apoi de aci mergu contr'a Siraciloru, si trecendu riulu Panda incingu cetatea Uspe, ce erá pe unu dealu fortificata cu muri si gropi. Murii totusi nefiindu de pétra, ci de garduri de nuiele impluti cu pamentu, nu puteau resiste la loviturile assaltatoriloru; catra acésta impresuratii erau imbulziti de facle si proieptilie din turnurile cei intreceau cu inaltimea. Si déca nóptea n'ar fi intreruptu bataii'a impresurarea s'ar fi finitu in diu'a in care incepuse.

XVII. A dou'a di tramisera soli, cá sa céra iertatiune *pentru persónele cele libere,* oferindu *diece mii de sclavi.* Vincitorii nu primira, caci erá crudíme a ucide pe cei, ce s'au datu, si greutate a tiené in paza atat'a multime; mai bine sa cada dupre dreptulu de resbelu. Datus'a soldatiloru, cari se suisera deja pe scare, semnalu la macelu. Stingerea Uspei implù cu cutremuru pe celelalte cetati, caci se credeau perdute fora scapare, de órace armele, fortificatiunile, gropile, muntii si silvele, riurile si cetatile nimic'a nu potu resiste la iruperea inimicului. Zorsine, dupa multa gandire, de ce sa se ingrigiasca: de caus'a cea desperata a lui Mitridate, au de binele patriei sale; precumpanindu in fine folosulu gintii sale, dede obstatici si cadiù inaintea statuei Cesarului, spre gloria mare a ostirii romane, care, dupa victoria nesangerósa, s' aflase numai cále de trei dile de la Tanais. Rentorsulu fù mai pucinu norocosu. Caci la intórcerea pe mare, unele din nauile nóstre, manate in tiermurii Tauriloru, fura incinse de barbari, cari au ucisu pe prefectulu coortii, si pe cei mai multi din trupele ajutatórie.

XVIII. Intr' aceea Mitridate, ne mai vediendu scapare in arme, se gandesce intru sene, la cine ar cercá indurare. Se temea de fratele Cotis, carele lu vendusе odinióra, si apoi i se facuse inimicu. Intre Romani nu erá aci nemine, care sa aiba atat'a autoritate, incatu sa póta pune mare pondere pre promisiunea lui. Se intórse dar catra Eunone, care nu nutriá nice o ura personale contr'a i, si care erá multu potinte prin alianti'a incheiata mai de curentu cu noi. Deci intrà in palatulu lui Eunone cu faci'a si imbracamintea adaptata la sórtea sa presinte, si i cade la petióre, dicendu: *„Io Mitridate, cautatu de Romani pe mare si pe uscatu in cursu de atati'a amaru de ani, me infaciesiezu la tene de buna voiia. Fà, ce voiiesci cu descendentele marelui Acheme, numai acést'a nu mi au pututu'o rapi inimicii!“*

XIX. Eumene, miscatu de nascerea stralucita a barbatului, de nestatornici'a lucruriloru omenesci, precum si de demnitatea din rugatiune, redicà pe rugatoriu si lu laudà: *cà a alesu Aorsiloru si drept'a sa spre cererea iertatiunii.* Si totu de odata tramite soli si scrisori la Cesarulu de cuprinsulu urmatoriu:

„intre imperatorii poporului romani si intre regii natiuniloru ce-
„loru mari se intemeiaza amiciti'a mai antaiu pre egalitatea pu-
„terii; densulu si Claudiu mai sunt anca aliati si prin victori'a
„comune. Frumosu e essitulu resbelului, déca elu se finesce cu
„iertarea. Astfelu lui Zorsine vincitu nu i s'a rapitu nemic'a.
„Incatu pentru Mitridate a caruia culpa ar meritá mai multu,
„elu nu cere cu rugatiune nice putere, nice domnire, ci numai
„cá sa nu fia dusu in triumfu si sa nu fia pedepsitu cu mórte."

XX. Ma Claudiu, de si erá blandu catra notabilitatile straine, stá totusi la indoire: cà ce ar fi mai bine, sa primiasca pe prinsu supt conditiunea gratiarii, séu sa lu aduca cu armele. La acést'a ilu imbulsiá durerea injuriei luate si poft'a de resbunare. I se obiectara anse acestea: „cà are sa pórte res-
„belu intr'o tiéra fora drumuri, pe o mare fora porturi, catra
„acestea adauge regi ferosi, natiuni nomade, pamentu secu de
„grane. Purtarea resbelului traganatu ar deveni uritiosa ostirii,
„un'a pripita, periculósa; glori'a in victoria ar fi mica, rusinea
„mare, candu ar fi batuti Romanii. De ce dar sa nu se folo-
„siásca de ocasiunea, ce se oferesce de sine si sa nu crutia pe
„unu destieratu? Cu catu mai multu i se va prelungi viati'a
„acestui lipsitu de tóte, cu atatu si pedéps'a i va fi mai grea."
Induplecatu prin acestea scrise lui Eunone: „Adeveru e, cà Mi-
„tridate a meritatu sa se faca de éssemplu tractarii cei mai aspre,
„si nice ca i lipsesce puterea de a essecutá acést'a. Totusi
„asia a placutu la parintii nostri de mai nainte, cá sa intrebuin-
„tieze atat'a cerbicositate contr'a inimicului, cata binefacere ca-
„tra rugatori. Triumfuri se tienu in Rom'a numai despre na-
„tiuni si imperatii intregi."

XXI. Mitridate fu apoi estradatu si adusu la Roma de Juliu Cilone, procuratorulu din Pontu. Spunu, cà sa fi vorbitu naintea imperatorului cu mai multa falosia, decatu i s'ar fi siediutu dupre sórtea, in care s'aflá. Eca vorbele ce circulau prin vlogu, cà le ar fi disu: *„Io nu su retramisu la tine, ci „m'am rentorsu; séu déca nu credi acést'a, lasame sa me ducu si „apoi cauta me."* In faci'a lui nu s'a vediutu frica nice atunci, candu stá langa tribuna, incungiuratu de pazitori, espusu la vederea poporului. Lui Cilone se decretara ornamentele consularie, lui Acuila cele de pretoru.

XXII. Supt acceiasi consuli Agrippina teribile in ura si maniósá pe Lolia, caci acést'a rivalisase cu acea pentru man'a lui Claudiu, machinéza crime si cauta unu acusatoriu, carele sa i impute cà ar fi intrebatu pe astrologi, pe magi, si idolulu lui Apoline din Claros asupr'a insuratórii imperatorelui. Claudiu, fora a ascultá pe inculpat'a, vorbi naintea senatului multe despre stralucit'a nascere a Loliei, cà ea e nepóta de sora lui

Luciu Volusiu, si cà Cotta Messalinu i e unchiu; ore candu maritata dupa Memmiu Regulu, (caci despre maritisiulu ei cu Caiu Cesarulu a tacutu cu scopu). Apoi adause de nisce planuri periculóse contr'a statului, se cade a se luá materia de la foradelege; deci confisceze-i-se averea si apoi esse din Italia. Astfelu din averea colosale nu i lasara essilatei, decatu numai cinci milióne de sestertii. Si Calpurnia, o femeia illustre, fù resturnata din causa, cà principele i laudase frumseti'a, nu din vre unu amoru, ci printr'o vorbire intemplatória, si pentru acést'a nice Agrippin'a n'a impinsu resbunàrea sá pana la estremu. Din contra dupa Lolia [1]) a tramisu unu tribunu, cá sa o constringa la sinucidere. Totu pe atunci, la acusarea Bitiniloru a fostu judicatu dupre lege si Cadiu Rufu pentru mancatorie.

XXIII. Galliei Narbonense, pentru destins'a stima aratata catra parinti, i s'a datu dreptulu, de care se bucurá Sicilia, cá senatoriloru acelei provincia sa li fia iertatu a 'si vedé de trebile sale, fora a mai cere licentia [2]) de la principele. Ituria si Judeia dupa essirea din viatia a regiloru Soemu si Agrippa s'au adausu la provinci'a Siria. Intrebarea auguriloru despre binele publicu intrerupta de douedieci si cinci de ani s'a decretatu a se face érasi si a se continuá mai departe. Totu de odata Claudiu estinse pomeriu [3]) dupre vechea datina, in puterea carei'a, acelor'a ce estinsera marginile imperatiei li erá data a mai mari regiunea cetatii Roma. Cu tóte acestea ducii romani, de si subjugàra natiuni mari, n'au essertiatu acestu dreptu, afora de unu L. Sulla si indieitulu Augustu.

XXIV. Pana incatu regii fura condusi intr' acést'a de ambitiune séu de gloria, spusele variaza. Ma nu mi se pare strainu de obiectu a cunósce, care a fostu terenulu, pre care au inceputu primele edificari si pomeriulu asia cum l'a determinatu Romulu. De la targulu boiloru, unde vedemu chipulu de arama a taurului, caci acésta specia de animale se injugá la plugu, incèpù brasd'a spre desemnarea cetatii, asia incatu cuprindea in sene marele altare alu lui Ercule. De aci in certe distantie erau puse petre pe supt pólele muntelui Palatinu de alungulu pana la altarele lui Consu, mai tardiu pana la capel'a Lariloru. Forulu romanu si capitoliulu se crede a fi adause cetatii de

---

[1]) Lolia fusese soci'a a trei'a a lui Caju Caligula. Dione Cassiu LX. 32 spune: cà Agrippina se ingrigise a i se aduce capulu Loliei, si fiindu cà prin desformare nu se cunoscea, cu man'a sa i ar fi deschisu gur'a, pentru cá sa i vedia dintii, cari avea orecare semne. [2]) In urm'a unei ordinatiuni a lui Augustu, senatorii n'aveau voiia a se departá din Italia fóra licentia de la principele. Dion. LII, 42. [3]) Pomoerium erá loculu liberu inlaintru si inafora pe langa murii cetatii.

Titu Tatiu, éra nu de Romulu. In cursulu timpuriloru se estinse teritoriulu cetatii in mesura cu crescerea puterii romane. Care sunt terminii pusi atunci de Claudiu, este usioru de cunoscutu; fiindu insemnati in actele publice.

XXV. Supt consulii Caiu Antistiu si Marcu Suiliu adoptarea lui Domitiu se urgeza prin influinti'a lui Palante. Acest'a, legatu strinsu de Agrippina, cá medilocitoriu alu maritisiului si mai apoi cá amante precurvariu, imbulzá pe Claudiu „sa aiba „grige de binele publicu, copilari'a lui Britanicu sa o incinga cu „ajutoriu potinte. Augustu, macaru cà cas'a i erá sustienuta de „nepoti, a inaltiatu la celea mai inalte favóre pe fiiastrii [1] sei, „Tiberiu pe langa fiiulu seu propriu a adoptatu pe Germanicu; „deci si Claudiu sa se incungiure de unu june, care sa iá „asupra'i o parte din grigile domniei." Induplecatu prin acestea inaltia pe Domitiu, [2] care erá numai cu doi ani mai mare, presta fiiuso Britanicu 'si tiene inaintea senatului o cuventare in acelasi sensu, cum o audise de la iertatulu seu. Cunoscatorii observéza, cà intre patricii Claudii nu se afla mai nainte nice o adoptiune, si cà acésta familia incependu de la Attu Clausu a duratu in sieru continuu.

XXVI. Se facù principelui multiamita cu lingusiri alese catra Domitiu; si s'a adusu o lege, prin care *elu supt numele Nerone sa tréca in famili'a Claudiloru.* Catra acestea Agrippina s'a onoratu cu conumele de *Augusta.* Pe candu se faceau acestea, nu erá nimene atatu de lipsitu de compatimire, pe care sórtea lui Britanicu sa nu lu fi implutu de durerósa intristare. Cu incetulu ilu lipsirà chiaru si de servitiulu sclaviloru; de ingrigirea cea necalita a masterisei 'si batea jocu, pricependu'i falsitatea. Si in adeveru spunu, sa nu fi fostu fora talentu, acum séu ca erá asia, séu cà neferícita'i sórte i cascigase inimele, fora a fi avutu timpu spre a justificá acésta buna parere de densulu.

XXVII. Dar Agrippina, pentru cá sa 'si arate puterea si la poporale aliate a capatatu, cá sa se aduca in cetatea Ubiiloru, unde s'a fostu nascutu o colonia de veterani, carea s'a numitu cu numele ei. [3] Intemplarea a fostu adusu cu sine cá tocma mosiuso Agrippa sa priimiasca supt ascultarea romana pe acésta ginte ce venise de preste Rinu. Totu pe acelu timpu Germania superiore fù apucata de terόre prin venirea Cattiloru, cari amblau lotrindu. L. Pomponiu, legatulu, tramite trupele ajutatória constatatórie din Vangioni si Nemeti, intarite prin ca-

---

[1] Fii vitregi = de la femeia, cum aci a fostu Domitiu (Nerone) a Agrippinei. [2] Unii comentatori dicu, cà Domitiu ar fi fostu nu cu doi ci cu trei ani mai mare decatu Germanicu. [3] Colonia Agrippinensis = Köln.

larime, cá sa li esse inainte, séu, déca voru fi risipiti, sa i incinga pe neasteptate. Planulu celu intieleptu alu ducelui fù sustienutu bine de zelulu soldatiloru. Impartiti in dóue céte, aceia ce apucasera drumulu in stang'a incungiurara pe barbari, cari, de curentu rentorsi de la o escursiune, dupa ce au petrecutu din preda in orgia erau cufundati in somnu. Bucuri'a de victoria s'a mai maritu prin aceea, caci, la patrudieci de ani dupa nefericit'a cadere a lui Varone, eliberara pe unii din sclavia.

XXVIII. Éra aceia, cari apucasera la drépt'a si marsiasera pe cale mai scurta, dandu peste inimicu, care cuteza a luá bataii'a, i facu mai mare stricatiune, si incarcati de préda si de gloria militaria se rentorcu la montele Taunu, unde asteptá Pomponiu cu legiunile, déca cumva Cattii din poft'a de resbunare i ar dá ocasiune de bataiia. Acestia, de temerea, cá nu cumva de o parte sa fia incinsi de Romani, si de alt'a de Cherusci, cu cari traiau in certe necontenite, tramisera soli si obstatici la Roma. Lui Pomponiu sa decretara ornamentele triumfalie; o parte mica acést'a din renumele lui, caci glori'a, de care se bucura la posteritate cá poetu, e mai stralucitória.

XXIX. Pe acestu timpu Vanniu, carele a fostu pusu de Drusu peste Svevi, fù gonitu din domnia. In prim'a perióda a domniei sale stimatu si iubitu de compatriotii sei, dupa aceea prin siederea indelungata pre tronu mandrinduse, a ajunsu de ura locuitoriloru vecini si a casa impresuratu de discordia. Inceputorii acestei'a fura Vibiliu, regele Ermunduriloru, precum si Vangione si Sidone, nepotii de soru ai lui Vanniu. Claudiu, de si a fostu rugatu mai de multe ori, n'a pasitu cu arm'a la mediloca intre barbarii, ce se certau; ci a promisu lui Vanniu numai asilu securu, la casu de destierare. Éra lui Atteliu Istru, care comandá in Panonia, ia scrisu: *cá sa asiédia pre rip'a dunarii o legiune dimpreuna cu trupele ajutatórie recrutate din provinci'a sa spre apararea vincitiloru, spre terorisarea vincitoriloru, cá nu cumva imbatati de victoria sa turbure si pacea nóstra.* Caci o multime nenumerata de Ligii si de alte ginti acursera la faim'a bogatieloru, pe care Vanniu in cursu de treidieci de ani le gramadise prin predatiuni si dari. Elu avea la dispusetiunea sa o céta de pedestrasi proprii, éra calarimea de la Sarmatii Jazigi; neputendu resiste cu acést'a la multimea inimicului se determinà a se apará de prin casteia si a traganá resbelulu.

XXX. Ma Jazigii desgustati de impresurare si respanditi preste campii vecini, adusera necesitatea unei batalii, caci Ligii si Ermundii detera preste ei acolo. Vanniu essindu din casteia se frange in bataiia. De si sórtea i a fostu contraria, a fostu anse laudatu, si pentru cà s'a batutu in persóna, si pentru cà a capatatu rane pe corpu inainte. Apoi fugi la flot'a ce lu

asteptá pe dunare. Curentu i urmara ómenii sei, cari, capatandu pamenturi, s'asiediara in Panonia. Tiér'a a fostu impartita intre Vangione si Sidone. Ei, catra noi de o credintia mai presusu de tóta imputarea, eráu tare iubiti de supusii, pana se capete domniele; éra dupa ce le castigara, acum séu pentru purtarea loru, séu càci asia e natur'a servitutii, fura si mai tare uriti..

XXXI. Publiu Ostoriu propretorulu venindu in Britania a datu preste grele turburari. Inimicii se versara preste teritoriulu sociloru cu o furia cu atatu mai mare, cu catu credeau, cà ducele celu nou cu o ostire noua nu va avé curage a li essi in contr'a, pe la inceputulu iernei. Dar elu sciendu bine, cà temerea si cutezarea depindu de la primele resultate, dà navala cu coortile cele usióre, bate pe cari restetera, se iá dupa cei ce i a resfiratu, si, temenduse cà érasi se voru concentrá, si cà o pace nesecura si perfida nu va dá repausu nice ducelui, nice soldatului, desarméza pe aceia, in cari n'avea incredere, se pregatesce a i conteni prin taber'a pusa intre riurile Avona si Sabrina. Icenii, o ginte tare, carea ànca nu erá slabita prin rêsbelu, caci intrase de buna voiia cu noi in societate, au fostu cei antai cari protestara. Supt conducerea loru, gintile de prin giuru, alesera loculu de bataiia, ingraditu de valu de pamentu arteficiosu, si de trecatória angusta cá sa nu fia deschisu calarimii. Ducele romanu, fora a fi sustienutu de ver o legiune, s'a apucatu a sparge acésta intaritura numai cu cete de ajutatori. Si dispunendu coortile comendà si turmeloru calarime a face tréb'a pedestriloru. La semnulu datu, spargu valulu si imbulzescu pe inimicu impedecati de insesi fortificatiunile sale. Cu tóte acestea, aducendu 'si aminte de rebelarea sa, si impedecati in fuga, facura fapte mari de bravura. In acésta bataiia fiiulu legatului Marcu Ostoriu a meruitu coron'a civica, pentru cà a scapatu viati'a la unu cetatianu romanu.

XXXII. Prin bataii'a perduta a Iceniloru se imblanzira aceia ce se leganau intre pace si resbelu; si ostirea a fostu condusa in contr'a Cangiloru. Ogorale se pustiira, se facura pe alocuria prede, deórace inimiculu nu avea curage a essi la bataiia séu déca cercá a atacá de la panda ostirea in marsiu platiá scumpu insielatiunea. Deja venisera nu departe de mare facia cu Ibernia, candu turburarile erupte la Briganti rechiamara pe ducele, determinatu a nu cercá noue cuceriri inainte de consolidarea celoru vechi. Brigantii, dupa ce s'au pedepsitu pucini cati apucasera armele, si s'au iertatu ceilalti, se linistira. Din contra gintea Siluriloru nu s'a pututu muiiá nice prin asprime, nice prin blandetia de a se lasá de resbelu; si a trebuitu a se conteni in frenu prin legiuni asiediate in tabera. Spre a

efaptui mai iute acést'a, coloni'a din Camolodinu [1]), ce constá dintr'o céta fórte de veterani, fù straplantata in locurile ocupate, parte cá sa fia de ajutoriu contr'a rebeliloru, parte pentru a deprinde pre soci la ascultarea de legi.

XXXIII. Apoi marsiara contr'a Siluriloru, cari, pe langa innascuta-le falosia, se intemeiau pe puterile lui Caratacu. Pe acest'a ilu inaltiasera unele eveneminte bune, unele rele, incatu intrecea pe toti ceilalti duci ai Britaniloru. Acest'a atunci cu strategi'a, cu positiunea amagitória a lucuriloru, fiindu mai tare, éra cu numerulu soldatiloru mai slabu, stramutà resbelulu in tienutulu Ordoviciloru, si, dupa ce atrage la sine pe cei ce se temeau de pacea nóstra, cérca o bataiia decidiatóriá. Loculu de bataiia ilu alege pe nisce munti inalti, unde si apropierea si retragerea si tóte sa fia periculósa pentru ai nostri, éra pentru ai sei mai favoritória; si apoi pe unde suisiulu erá usioru face din petre unu felu de valu, pre dinaintea carui'a curgea unu rîu cu vaduri nesecure, éra in faci'a fortificatiuniloru stau cete de inarmati.

XXXIV. Catra acestea ducii gintiloru alergau giuru impregiuru, indemnau, imbarbatau, micsiorau periclu, inflacarau speranti'a si in totu modulu interîtau la lupta. Mai alesu Caratacu, cùrá in cóci si in colo, marturisindu: *cà in diu'a acést'a, bataii'a acést'a va fi au inceputulu libertatii recapatate, au alu sclaviei eterne.* Rechiama a minte *numele aceloru stramosi, cari gonise pe I. Cesare prin a caroru bravura ei, scapati de securi [2]) si de dari, si au retienutu corpurile femeiloru si a copiiloru nedesonorate.* Candu dîcea elu acestea si altele asemine vlogulu i aplaudá; fiacare se oblegà dupre religiunea gintii sàle, cà nice dardele, nice ranele nu lu va face a se retrage.

XXXV. Ducele romanu remase inmàrmuritu la acésta pofta de bataiià. Adauge, riulu ce erá pedica, valulu facutu de nou, inaltimea muntiloru, totu lucruri inspaimentatórie, si multimea aparatoriloru — acestea tóte ilu puse pe ganduri. Ci soldatulu poftesce bataiia: *bravurei tóte su vincibile,* strigau mereu; prefectii si tribunii dîcendu asemine inflacarara foculu ostirii. Ostoriu atunci, dupa ce a recunoscutu cele nepatrunsibile, cele apropiabile, conduce pe interitati, si trece riulu fora greutate. Venindu la valu, unde se batura cu proiectilia, perderea nóstra in raniti si ucisi a fostu mai mare. Dupa ce anse s'au formatu in *cestósa* [3]), s'a dirimatu acea gramada fora arte de petre, si bataii'a s'a incinsu de aprópe peptu contr'a

---

[1]) Colchester. [2]) Securi: insemnele de putere. [3]) Cestósa (testudo) se formá asia: soldatii 'si tieneau scuturile strinsu lipite de asupr'a capeteloru sale, si suptu acestu acoperementu de scuturi apoi se puteau apropiá tare de inimicu.

peptu, barbarii se retrasera pre spinarea muntiloru. Ci si aci i urmarira ferentarii si militarii greu armati, aceia proieptandu darde, acestia in sieruri dese. Din contr'a sierurile Britaniloru se turburara, caci nu erau acoperiti nice de lorica nice de coifu. Si candu resistáu la cetele ajutatórie, cadeau loviti de sabi'a si de dardele legionariloru; éra déca se intorceau contr'a acestor'a, se asternea de spatele si lancele trupeloru aliate. Gloriosa a fostu acésta victoria, caci, dupa ce se luara prinse soci'a si fii'a lui Caractacu, apoi se dedera si fratii lui.

XXXVI. Éra incatu pentru Caratacu, (dupa cum se intempla cà neferícitulu raru sa afle asilu securu) cautandu scapare la Cartismandua, regin'a Brigantiloru, fú pusu in féra si estradatu vincitoriloru, la nóue ani de la inceputulu resbelului in Britania. De unde i merse numele latienduse preste insule, curandu preste provinciele vecine, si laudatu fiindu chiaru si prin Italia. Poftiau sa vedia pe barbatulu, carele avuse barbati'a a nu bagá in séma atati'a ani puterea nóstra. Numele Caratacu erá respectatu chiaru si in Roma; Claudiu, pe candu 'si inaltiá lustrulu seu, adause la glori'a vincitului. Poporulu fú chiamatu cá la cine scie ce spectaclu insemnatu. Coortile pretorianiloru stetera in arme pre campulu din faci'a taberei. Atunci defirara micii vasali ai regelui; urmara gàtale de cáii [1]), lantiuri de gûtu, si cate trofee castigase elu in resbelele esterne; apoi se espuse la vedere fratii sei, soci'a si fii'a sa, in fine elu insusi. Rugatiunile celorulalti au fostu umilitórie din temere. Dar Caratacu ne cerendu rugatiune nice cu faci'a plecata, nice cu vorbe, candu s'apropiatu de tribunalu vorbi asiá:

XXXVII. „Déca asi fi avutu atat'a cumpatu in fericire, „catu de mare mi a fostu nobilitatea si puterea, io mai curentu „asi fi venitu cá amicu in acésta cetate, decatu cá prinsu, si tu „(Claude) n'ai fi despretiuitu a primi in aliantia de pace pe unu „descendente din stramosi straluciti, pe domnitorulu mai mul- „toru ginti. Sórtea mea de acum catu e de umilitória pentru „mine, pe atatu de gloriósa pentru tine. Am avutu cáii, bar- „bati, arme, bogatii: ce mirare cà le am perdutu acestea fora „voii'a mea? De acolo, cà voi voiiti sa domniti pretutinde, nu „urméza cá toti sa se inchine sclaviei. Déca io m'asi fi datu „fora improtivire, atunci si sórtea mea si glori'a ta ar fi fostu „fora lumina; si pedepsirea mea cu mórte curentu ar fi cadiutu „in uitare; éra déca me vei tiené in viatia, io voiu fi unu mo- „numentu eternu alu indurarii tale.“ La vorbele acestea Claudiu a datu gratia lui, sociei si fratiloru. Liberati de legature se infaciesiara si Agrippinei, carea nu departe se vedea sie-

[1]) phalerae.

diendu pe altu scaunu, si o onorara cu acelési laude si multiemiri, cá si pe principele. Acést'a, fora indoire, erá unu lucru nou si ne mai usitatu in datinele vechi, cá o femeia sa presedeze la insemnele militarie romane; ma asta femeia se laudá a fi associata la domni'a castigata de stramosii sei.

XXXVIII. Dupa aceea parintii adunati vorbira multe si frumóse asupr'a prinderii lui Caratacu. Candu i audiai, *acestu succesu nu erá mai pucinu stralucitu, decatu prinderea lui Sifacе prin Publiu Scipione, a lui Perseu prin Luciu Paulu, si a altoru nu sciu cati regi prinsi, ce se espusera la vederea poporului romanu.* Lui Ostoriu se decretara ornamentele triumfalie. Pana aci ia mersu bine tréb'a la acestu duce, mai apoi cam reu; acum séu pentru cá, dupa departarea lui Caratacu cá si cum s'aru fi terminatu resbelulu, militi'a nóstra a fostu mai pucinu incordata; séu pentru cà inimicii, miscati de compatimire la nefericit'a sórte á unui rege atatu de mare, s'aprinsera de ó pofta de resbunare mai agera. Prefectulu de tabera si coortile legionarie, lasate la Siluri spre facere de fortificatiuni, fura incinse, si, déca n'ar fi venitu din statiunile si casteiele vecine iute ajutoriu, acésta céta de ostasi ar fi fostu intréga taiiata in bucati. Si totusi prefectulu dimpreuna cu optu centurioni si cei mai bravi din soldati remaséra morti. Nu multu dupa acést'a fura batuti si furagerii nostri si turmele de calarime, ce li s'au fostu tramisu spre acoperire.

XXXIX. Atunci Ostoriu li opuse coortile cele usioru armate, si cu tóte acestea nu putù a impedecá fug'a, pana candu n'a angageatu legiunile. Prin tari'a acestor'a s'a adusu la ecuilibru lupt'a, carea n'a intardiatu a precumpani in folosulu nostru. Inimiculu s'a scapatu cu pucina perdere, caci dio'a se incliná spre nópte. Apoi urmara dese lupte, mai deseore in modu lotrescu, prin silve, prin balti, dupre ocasiune séu bravura, din órba cutezare séu cu planu, din mania, din pofta de predare, din comanda séu cate odata fora scirea duciloru. Dar cu tóte aceste cerbici'a Siluriloru erá cea mai intcanita, aprinsi de vorb'a ducelui romanu ce se latise: *In ce chipu odiniora Sigambrii fura taiiati in bucati si strapurtati la Galli'a: asia si numele Siluriloru trebue stersu.* De aceea prinsera doue coorti ajutatórie, pe cari iubirea de avere a prefectiloru le a fostu tramisu fora destula cercuspectiune spre predare. Impartiendu prede si pe prinsi trasera si pe alte ginti la rebelare. Atunci muri Ostoriu, frantu supt sarcin'a grigiloru, spre bucuri'a inimiciloru, cà celu pucinu resbelulu a seceratu pe unu duce demnu, ce n'a pututu cadé de braciulu loru.

XL. Era Cesarulu, audiendu de mórtea legatului, cá sa nu remana provinci'a fora capu, denumì pe Aulu Didiu. Acé-

st'a veni iute, dar n'a aflatu trebile in stare buna, déórace legiunea, comendata de Manliu Valente, intr'acea fù batuta. Inimicii essagerara afacerea acést'a, cá sa imple cu teróre pe ducele ce veniá; acést'a din partei anca mai mariá faim'a, pentru cá laud'a sa 'i fia mai mare, déca va restabili pacea; séu, déca cerbici'a inimicului nu s'ar puté frange, iertarea sa i fia mai usiórà. Si acésta perdere o casiunasera Silurii; escursiunile loru se intindeau departe, pana candu acurandu Didiu i respinse. Dar dupa prinderea lui Caratacu, barbatulu celu mai iscusitu in artea militare la densii erá Venutiu, din gintea Jugantiloru [1]), cum amintii mai susu, multu timpu credintiosu noa si protegeatu de armele romane, pana candu tienea in casatoria pe Cartismandua. Dupa ce a urmatu despartirea, si curentu apoi si resbelulu, se rebelà si contr'a nóstra. La inceputu totusi se certau numai intre sene, si Cartismandua sciù prin viclene uneltiri a pune man'a pe fratele si afinii lui Venutiu. Inimicii amarîti de acést'a si interîtati de rusinea cá sa fia ei supusi la domni'a unei femei, facu incursiune in regatulu ei cu o ostire brava de juni bine armati. Noi amu prevediutu acést'a, si coortile tramise spre ajutoriu dedera resboiu sangerosu, care la inceputu indoiosu avù resultatu imbucuratoriu pentru noi. Totu cu succesu fericitu s'a batutu si legiunea comandata de Cesiu Nasica. Pentru cà Didiu, curbovitu de ani si incarcatu de dregatorii de onóre, se multiemiá a face si a conteni pe inimicu prin subalterni. Acestea, macaru cà se facura in cursu de mai multi ani prin cei doui propretori, Ostoriu si Didiu, le istorisii totusi la unu locu, pentru cá despartirea fapteloru sa nu turbure memori'a. Acum reapucu firulu cronologicu.

XLI. Supt alu cincilea consulatu a lui Tib. Claudiu cu Ser. Corneliu Orfitu, imbracara inainte de etate [2]) pe Nerone cu tog'a virile, pentrucá sa para capace deja de afaceri de statu. Si Cesarulu se plecá bucurosu la linguairile senatului, „cá Ne„rone sa intre in consulatu la alu douediecilea anu alu etatii, si, „desemnatu de consulu, pana atunci sa aiba putere de procon„sulu afóra din Roma; catra acestea sa pórte titlu *de principe alu junimii romane.*“ In numele seu se facù soldatiloru darea de bani dîsa *donativu*, éra poporului impartire de vinu numita *congiariu*. Si la jocurile din cercu, date spre a'i cascigá favórea poporului, pe Britanicu ilu scósera in *pretesta,* vestmentu pentru

---

[1]) Dupre versiunea „E Jugantum civitate“ ce s'afla in edit. Gronovica. Cei mai noui au E Brigantum civitate. Dar desi numele Jugantum nu mai obvine in altu locu, totusi din tóta tiesatur'a anevoiía se pote afirmá, cà ar fi mai bine *Brigantum*. [2]) Etatea legiuita pentru acést'a erá 17 ani; pe candu Nerone abea numerá atunci 13.

copii, éra pe Nerone in celu de triumfatoriu. Cá sa védia poporulu pe acest'a in ornamentu de imperatoru, pe acel'a in imbracamentu de copilu, si asfelu sa presimtia sórtea ce astépta si pe unulu si pe altulu. Totu de odata aceia dintre centurioni si tribuni, cari póte compatimiau cu sórtea lui Britanicu fura departati unii supt cause plasmuite, altii supt pretestu de promovare,[1]) chiaru si din iertati, déca i erá careva credintiosu, fura goniti, la ce a datu ocasiune urmatórea cercustare. Intalninduse odata amendoui Nerone in salutare numi pe celalaltu *Britanicu,* acest'a pe acel'a *Domitiu.* Agrippina, vediendu intr'acést'a inceputulu discordiei, intre multe plansete o spune barbatuso: *astfeliu se despretiuesce adoptiunea; ce decretara parintii, ce a disu poporulu, aceea in palatu se lapada, si, déca nu se va infrená o reutate atatu de pismasia a invatiatoriloru, va erumpe o nenorocire publica.* Claudiu spariatu de acést'a, cá de nisce crime adeverate, pedepsì cu mórte si cu essiliu pe cei mai buni educatori ai fiiului seu, si i puse de veghiatori pe aceia ce i a alesu master'a.

XLII. Dar totusi Agrippin'a nu cutezá anca a dá lovitur'a din urma, pana candu suprem'a comanda preste coortile pretoriane nu se va luá de la Lusiu Getà si Rufiu Crispinu, pe cari i credea, din memoria catra Messalina, a fi credintiosi si fiiiloru acestei'a. Dise dar barbatuso: *cà coortile se atragu in partite prin rivalitatea a duoru comandanti, si cà supt unu capu disciplin'a va fi mai strinsà;* si astfeliu conducerea coortiloru se dà lui Burru Afraniu, unu barbatu acest'a de renumele militariu celu mai mare, care anse sciá bine de unde i vine lui acésta preferintia. Lucrá Agrippin'a si la inaltiarea maririi sale. Ea intrà in Capitoliu pre o carutia de statu, onóre ce din vechime erá cuvenita numai preotiloru si statueloru de diei, acést'a adause la respectulu catra o femeia, care a fostu singura pana in dilele nóstre, ce ni a datu essemplu a fi féta de imperatoru, sora, socia si mama de domnitoriu. Intr'acestea Vitelliu, prelaptatoriulu celu zelosu alu ei, pe candu s'aflá in culmea favórei, si pe la capetulu dileloru (asia de nestatornica e starea potintiloru!) se acusa de senatorulu Juniu Lupu, carele i imputá crima de lesamajestate si nisuinti'a la domnia. Si Cesarulu i ar fi plecatu urechea, déca Agrippin'a nu l'ar fi intorsu, mai multu prin ameniatiari, decâtu prin rugatiuni: cá sa opriasca pe acusatoru de la apa si de la focu. Vitelliu n'a voiitu sa o mane mai departe.

XLIII. In anulu acest'a se facura multe semne si minuni; paseri cobitórie se pusera pre capitoliu; de dese cutremuri de

[1]) Dupre massim'a promoveatur ut amoveatur.

pamentu se ruinara case, si in temere de alte nenorociri multimea trapadandu incóci incolo strivi pe cei neputintiosi. Lipsa de bucate si fometea de aci purcediatória anca se socoti de o minune. Omenii nu se plangeau numai in secretu, ci, pe candu Claudiu siedea pe scaunulu judecatii, i dedera ocolu cu tiepete revolutionari, si lu imbulsira cu forti'a pana la partea estrema a forului, numai cu ajutoriulu unei cete de soldati sî putù face locu de essire printre inversiunati. Adeverulu e, cà mai erau bucate anca numai pentru cincispre diece dile in Roma; numai bunatatea cea mare a dieiloru si o iérna móle ni a scapatu de lips'a cea din urma. Dar, pe Ercule, mai demultu din Italia se esportau bucate in provinciele cele mai departate; ei nici acum nu i lipsesce fertilitatea, ci preferimu a ni se aduce din Africa si din Egipetu, si lasàmu la naui si la intemplari viati'a poporului romanu.

XLIV. In acelasi anu s'a nascutu resbelu intre Armeani si Iberiani, carele apoi a devenitu materia de frecature mari si intre Parti si Romani. Preste poporulu Partiloru domniá Vologese, carele dupre mama se tragea de la o tietóre de ginte gréca, inaltiatu pre tronu cu consentimentulu fratiloru sei. Preste Iberiani domniá Farasmane in puterea unei posesiunii vechi; preste Armeni'a frateso Mitridate prin ajutoriulu nostru. Farasmane avea unu fiiu cu numele Radamistu de o statura inalta, insemnatu prin puterea corpului, deprinsu in artile patriei sale si renumitu la popórale vecine. Radamistu se plangea, *cà din caus'a betranetieloru tataso, regatulu Iberiei se tiene intr'o stare de pucina insemnatate,* de atate ori si cu atâta falosia, incâtu se putea usioru cunósce iubirea de domnia, la care aspirá. Farasmane, betranu cum erá temenduse de forti'a intreprinsatória a acestui june, ce erá incinsu si de iubirea poporului, i abate ambitiunea spre altu scopu, aratandu i *Armenia, ce insusi, dupa sgonirea Partiloru, a fostu dat'o lui Mitridate: Ma sa amane a lucrá cu fortia; insielatiunea e mai corespunsatória scopului spre a resturná pe neasteptate pe Mitridate.* Astfelu Radamistu, facia-rindu a fi in discordia cu tataso, si cá cum n'ar mai puté suferi ur'a masterei sale, vine la unchiuso. Primitu de acest'a cu amóre, cá si candu ar fi fiiuso, alesiuesce pe mai marii Armeniei la schimbarea de domnu; pe candu Mitridate nu numai cà nu sciá nimic'a, ci anca incarcá cu binefaceri pe nepotuso.

XLV. Luandu masc'a de impacatiune se intórce indereptu la tataso, i spune: *cà cate se putura prin insielatiune elu le a facutu, ce a mai remasu sa se impliniasca cu puterea armeloru.* Intr'acea Farasmane cugetá intru sine a nascoci motive la resbelu: *cà adeca candu s'a batutu elu contr'a regelui Albaniloru si a chiamatu pe Romani intr'ajutoriu, frateso s'ar fi opulatu in-*

contr'a lui; cà prin urmare elu va merge si va resbună acésta injuria cu stingereă lui Mitridate. Totu de odata dede fiiuso o numerósa ostire. Mitridate, spariatu prin atacului neasceptatu, si in neputintia de a se tiené la campu, fù constrinsu a se retrage in Gornea, unu castelu, aparatu prin positiunea sá si prin garnisón'a romana, comendata de prefectulu Celiu Pollione si de centurionulu Casperiu. Nimic'a nu e asia de pucinu cunoscuta barbáriloru cá intrebuintiarea machineloru si, tactic'a de asedia; din contra ai nostri sunt cu desclinire deprinsi intr'acésta parte a artii militare. Asia Radamistu dupa atacuri si perderi nefolositorie incinge loculu si cumpàra cu bani de la iubirea de argintu a prefectului, succesulu ce nu lu puté asceptá de la putere. Casperiu protestéza: *unu rege sociu, Armenia, daru alu Romaniloru, elu sá nu le dea in módu sceleratu pe bani.* In fine deórace Pollione i stá inainte cu numerositatea inimicului, Radamistu cu ordinu de la tataso, dupa ce a incheiatu armistitiu s'a dusu, pentru cá, la casu sa nu póta abate de la resbelu pe Farasmane terorisandulu, sa inscientieze pe gubernatorulu Sirei, pe T. Umidiu Cuadratu de starea, in care se afla Armenia.

XLVI. Prefectulu prin ducerea centurionului scapatu cá si de unu priveghetoriu, svatuesce pe Mitridate, cá sa faca tractatu, punendu i inainte: „cà acést'a e o legatura intre frati, „cà Farasmane e mai betranu, catra acést'a cà sunt in grade de „cuscria, de órace elu tiene fii'a acelui'a si e cumnatu lui Rada„mistu. Iberianii, macarucà pentru momentu ei sunt mai tari, „nu voru respinge pacea; perfidi'a Armeniloru e cunoscuta, si „cà elu n'are altu ajutoriu, afóra de unu casteiu lipsitu de „provisiune de bucate; sa nu se mai indoiiasca a preferi condi„tiunile necruntate de sange la o sórte necérta a armeloru.“ Mitridate stá pe ganduri, svatulu prefectului i veniá suspectu; caci acest'á insielase pe o tienatória regésca, si lu credea pentru bani capace de orice misielia. Pe timpulu acest'a Casperiu ajunse la Farasmane, si lu provocà cá Iberianii sa redice impresurarea. Acest'a la aratare i respundea evasivu si mai deseori amicabilu, pe supt mana anse tramise curieri la Radamistu cá cum va sci sa se grabiasca cu luarea burgului. Pretiulu tradarii se maresce, si Pollione prin córuptiune, secreta aduce pe soldati, cá sa céra tradarea casteiului, amenintiendu cà altufelu se voru duce. In atare nevoiia Mitridate primesce diu'a si loculu pentru inchierea tractului si esse din burgu.

XLVII. De ocamdata Radamistu alérgà in bracièle lui Mitridate, faciaresce ascultare, ilu numesce *cumnatu si parinte,* si i jura: *cà nu i va face potintia nice prin feru, nice prin veninu;* apoi ilu trage intr'o silva sacra vecina, dicendu *cà acolo s'a pregatitu din ordinu unu sacrificiu, cá pacea sa se*

intariasca in faci'a dieiloru. Este datina la regii astoru natiuni, cá candu incheie aliantie sa 'si impleteciasca manile drepte, degetele policarie sa 'si lege intre sine, si sa stringa tare nodulu. Candu sangele s'a suitu in estremitati, printr'o taiietura usiora ilu lasa sa esse si apoi ilu lingu amendoui. Astfelu de legatura se socotesce misteriósa, cá si cum ar fi santita prin sangele imprumutatu. Ma aci acel'a, care facea legatur'a se preface ca cade, apuca pe Mitridate de genunchi si mi ti lu trantesce la pamentu. Totu de odata alérga si altii; Mitridate e pusu in legature, de piciore i s'atirna féra (ceea ce e o desonorare la barbari) si e terîtu. Poporulu apoi, carele a fostu tienutu in greua apasare, cade asupr'a 'i cu injuraturi si cu bataii; de alta parte au fostu si de aceia, cari fura miscati la compatimire prin aseminea mare schimbare a norocului; si soci'a venita cu copii implea totu loculu cu plansete si géle. Pusi in cara deosebite si acoperite se tienura pana sa vina ordinu de la Farasmane. Dar iubirea de domnia la acest'a erà mai pre susu de frate si de fiia, si erá gat'a spre verce foradelege. Vederea totusi si a crutiat'o, cá sa nu fia ucisi naintea ochiloru sei. Si Radamistu, cá si cum 'si ar aduce aminte de juramentu, nu intrebuintiaza nice sabia, nice veninu contr'a sorei si a unchiulu seu; ci trantindu i la pamentu i nabusiesce cu straia multe si grele. Si copii lui Mitridate fura ucisi, pentru cà au plansu la omorîrea parintiloru sei.

XLVIII. Cadratu, aflandu cà Mitridate e tradatu si cà regatulu lui e in manile ucidiatoriloru, tiene adunare, spune ce s'au facutu, si intréba: óre nu se cade a luá resbunare. La pucini li pasá de onórea statului romanu; cei mai multi vorbira pentru asecurarea propria: „tóta foradelegea strainiloru sa se „primiasca cu bucuria, ba anca sa se arunce si seminti'a urei, „cum adese ori facura principii romani, cari chiaru acésta Ar„menia o dedera supt chipu de daru, in fapta anse pentru cá sa „turbure animile acestoru barbari. Radamistu tiena cele casti„gate prin crima, numai sa remane urîtu si infamu de órace „acést'a e mai folositoriu pentru noi decatu déca elu le ar fi „capatatu prin fapte de gloria." Parerea acést'a a vincitu. Totusi cá sa nu apára a fi incuviintiatu fapt'a rea si cá nu cumva Cesarulu sa contramandeze, au tramisu soli la Farasmane: *cá sa se departeze de la marginile Armeniei, si sa retraga pe fiiuso.*

XLIX. In Capadocia erá procuratoru Juliu Pelignu prin slabiciunea mintii si diformitatea corpului deopotriva despretiuibile, dar cu atâtu mai iubitu lui Claudiu de pe candu acest'a cá omu privatu 'si petrecea de urîtu cu nascaricii. Acestu Pelignu, cá si cum ar voii sa recupe Armenia, contrage cetele ajutatórie

din provinciali si, pentru cà elu a predatu mai tare pe soci decâtu pe inimicu, parasitu de ai sei si intrandu barbarii, lipsitu de totu ajutoriulu, a venitu la Radamistu. Cumparatu de acest'a cu daruri ilu provóca din puterea sá, cá *sa iá insemnele de rege* si assista cá unu satelitu la incoronarea provocata de densulu. Care fapta desonoratória latienduse prin faima, cá sa nu fia si ceilalti judecati dupre Pelignu, tramisera pe legatulu Elvidiu Priscu cu o legiune, pentru cá sa liniciasca pentru presente lucrurile cele turburate. Deci trece rapede muntele Tauru si mai multu prin cumpatare decatu putere restabilise liniscea, candu capata ordinu a se rentórce in Siria, *cá sa nu se dea ocasiune de resbelu contr'a Partiloru.*

L. Pentru cà Vologese, socotindu cà a sositu timpu cu prilegiu spre a face incursiune in Armenia, ce o avusera in posesiune stramosii sei, si care acum se tiene ocupata in modu criminale de unu rege strainu, concentréza ostire, si se pregatesce a pune pre tronulu Armeniei pe frateso Tiridate, cá sa nu fia fora domnia nice unu membru alu casei sale. La venirea Partiloru Jberianii se respingu fora bataiia, si cetatile Armeniei Artassata si Tigranocerta luara jugulu. Asprimea iernei ce a urmatu, séu pucin'a provisiune de ale manearii si epidemi'a, purcésa din amendóue, constrinse pe Vologese a se lasá de intreprindere. Armenia veduvita desnou de domnu o recupà Radamistu, carele se pórta cu mai mare crudime cá mai nainte, tractandu pe Armeani cá pe nisce tradatori, cari la ocasiune érasi voru rebelá. Ma acestia, de si dedati cu servitutea, 'si perdu patienti'a si inpresoru cu arme palatulu regescu.

LI. Lui Radamistu nu i remase altu mediu de scapare decatu iutimea caiiloru, pre cari au fugitu cu soci'a sa. Ea erá gréua si la inceputu a suferitu catu a pututu fug'a, din temere catra inimicu si din amóre catra barbatuso; apoi, prin cursulu fora repaosu, scuturandu i se pantecele o apucara durerile facerii, se róga cá sa o mantuiasca printr'o mórte onorabile de batjocurele captivitatii. Acel'a o imbraciesiéza de ocamdata, o mangaie, o imbarbatéza, acum amirandu i curagea, acum torturanduse de grige, cà lasata póte se cada pe mani straine. In fine in imbulsal'a amórii si dedatu la fapte de crudime, scóte sabi'a, trage pe ranita la rip'a riului Arasse, si o impinge in cursulu apei, cá sa nu i se póta luá nice corpulu. Densulu se scapa rapede la Iberiani in tiér'a tataneso. Intr'aceea Zenobia (acest'a erá numele muierii) fú vediuta de nisce pastori, ducenduse de cursulu linu alu apei, anca resuflandu si dandu semne de viatia. Acestia, dupre demnitatea formei judecandu,

cà póte sa fia de nascere nobile, i léga ranele, i aplica medicina tieranésca, si, dupa ce au aflatu de numele si intemplarea ei, o ducu in cetatea Artassata, de unde supt escorta publica fú condusa la Tiridate, care a primit'o cu bunatate si a omenit'o cá pe o regina.

LII. Supt consulatulu lui Faustu Sulla si Salviu Otone s'a tramisu in essilu Furiu Scribonianu, pentru cà ar fi intrebatu astrologii (caldeii) despre diu'a mortii principelui. Incurcara in acusatiune si pe mam'a sa Junia, cá un'a ce ar tiené mania pentru sórtea'i de mai nainte, ea adeca fusese espatriata. Camillu, tatalu lui Scribonianu, luase arma in Dalmatia, si Cesarulu vedea o rara marinimia in a iertá pentru a dóu'a óra pe o familia inimica. Cu tóte acestea essilatulu n'a traitu multu dupa acést'a. S'a latitu vorbe dicendu, care cum credea, unii cà a muritu de mórte naturale, altii de veninu. *Despre esgonirea din Italia a astrologiloru* s'a emisu unu decretu alu senatului aspru, ci fora resultatu. Dupa acést'a Cesarulu a laudatu intr'o cuventare pe acei senatori, *cari din caus'a pucinei averi essiu de buna voiia din senatu, si scóse pe aceia, cari remanendu adausera la saracia si nerusinarea.*

LIII. Intre care s'a facutu si o propunere catra parinti *despre pedepsirea femeiloru cari s'aru impreuná cu sclavi;* si se decretéza: *déca ele 'si voru uitá de sene pana acolo cá sa faca acést'a fora scirea domnului, sa se aiba de sclave; déca anse va fi cu scirea acelui'a, sa se numere intre iertate.* Pallante, pe care Claudiu ilu recomendà cá autoru alu acelei propuneri, capatà, in urm'a motiunii lui Barea Soranu, ce erá consulu desemnatu, *ornamentele de pretoru si cincisprediece milióne de sestertii;* Scipione Corneliu mai adause: *cà lui Pallante sa i se faca multiemita publica, de órace elu, cá unu descendinte din regii Arcadiei, nobilitatea sa cea seculare o postpune la binele publicu, si sufere a fi numeratu intre servitorii principelui.* Claudiu a remasu pe langa afirmarea: cà Pallante *se multiemesce numai cu onórea, si va sa remana in saraci'a de mai nainte.* — Ce sa vedi, se publicà unu decretu alu senatului, sapatu in table de arama, in care unu iertatu, posesoru de trei sute de milióne de sestertii, se gramadesce de laude cá unu modelu de antica desinteresare.

LIV. Dar frateso cu conumele Felice nu lucrá cu asemine cumpatare; de multu pusu procuratoru preste Judea, elu credea, rezimanduse pe unu ajutoriu atatu de potinte, a puté face nepedepsitu ver ce fapte rele. Adeveru este, cà Judeii cadiusera in suspitiune de turburare, de órace (din caus'a asie-

dierii in biseric'a loru a statuei lui Caiu Cesarulu) [1]), erupse o rebeliune. Macarcà la scirea despre mórtea acestui'a ordinatiunea nu s'a pusu in lucrare, li remase totusi temerea, cà póte sa demande unu ce asemine si altu principe romanu. Intr'aceea Felice prin mesure neoportune atitià totu mai tare nesubordinatiunea; in a face reu avea de rivalu pe Ventidiu Cumanu, carele comandá preste o parte a provinciei; carea asiá erá impartita, cá natiunea Galileaniloru sa asculte de Cumanu, cea a Samariteaniloru de Felice. Acestea ginti, fiindu de multu in discordia, acum supt nisce capi ce i despretiuiau lasara frene libere urei sale imprumutate. D'aci rapiri intre sine, cete de lotri tramise de unii contr'a altor'a; intindere de curse, candu si candu batalie in forma, predele si cele lotrite le aduceau la procuratori. Acestia de ocamdata se bucurara, mai tardiu anse crescendu reulu, si fiindu constrinsi a taiiá la mediloca cu sabi'a, soldatii fura ucisi, si provinci'a ar fi fostu incinsa de foculu resbelului, déca gubernatorulu Sirei, Cadratu, nu s'ar fi grabitu cu ajutoriulu. Acest'a nu s'a ganditu multu, si a pedepsitu cu mórte pe Judeii, cari cutezasera pana si a ucide soldati romani. In privinti'a lui Cumanu si Felice stá la indoire, caci Claudiu, in urm'a reportului despre causele resbelului, i dedese dreptulu de a judecá si pe procuratori. Dar Cadratu chiamà pe Felice sa s'arete intre judecatori, ilu primì in tribunalu, cá cu acést'a sa terorizeze pe infocatii acusatori; astfelu fú pedepsitu numai Cumanu pentru foradelegile facute de amendoi, si provinci'a 'si capatà liniscea.

LV. Nu multu dupa acést'a nisce ginti silbatice cu numele Clite, care se resculase si alte dati mai de multe ori, taberara supt ducele loru Trosobore pre nisce munti precipisi. De aci facendu incursiuni pe la tiermurii marii si prin cetati atacau pe agricultori si pe cetatiani si mai multu pe negotietori si corabiari. Impresurara cetatea Anemuru, si batura calarimea tramisa spre ajutoriu contr'a loru din Siria, dimpreuna cu prefectulu aceli'a Curtiu Severu; caci asprimea locului de prin giuru, favorabile pedestriloru, nu iertá lupt'a de calareti. Antiochu, regele acestoru tiere maritime, lingusindu pe plebe, insielandu pe duce, si astfelu desbinandu cetele barbariloru, dupa uciderea lui Trosobore si a altoru capetenii, pe ceialalti i aduse la ascultare prin agratiare.

---

[1]) Cum se póte deduce din Josifu si din Tac. Hist. V. 9 aci trebue sa fia o lacuna dupa *seditione* cam de vorbele: *ob Caji Caesaris efigiem in templo locandam.* Pentru acésta supusetiune pledéza si vorbele ce urméza: *manebat metus, nequis principum eadem imperitaret,* ce indica o ordinatiune data mai nainte.

LVI. Pe acelasi timpu sparsera muntele dintre laculu Fucinu si rîulu Liri, si pentru cá sa védia catu de multi acésta fapta marétia, pregatira pre lacu o bataiia navale, precum óre candu Augustu intr'unu lacu sapatu dincóci de Tibru dedese asemine; ci cu naui mai usióre si cu mai pucini ómeni. Claudiu a armatu naui tri- si quadriremi cu nóuespredièce mii de ómeni. Laculu a fostu incinsu cu plute, pentru cá sa nu póta nimene scapá pe aici séu pe dincolo. Erá totusi spaciu de ajunsu, unde lopatarii sa 'si póta desvoltá activitatea, gubernatorii de naui, artea, vasele, atacurile, si tóte operatiunile unei lupte navali. Pe plute erau asiediate cete de coorti pretoriane, pedestri si calareti. Sé facura fortificatiuni, de unde sa aiepte cu catapulce si cu baliste. Cealalta parte a lacului o tieneau ocupata matrosii de la flota in naui acoperite. Tiermurii, colinele si cóstele muntelui erau pline cá si unu teatru de multime nenumerate de ómeni, cari acursera de prin cetatile vecine de la tiéra, si altii chiaru din Roma, din poft'a de vedere séu din servilismu catra principele. Claudiu insusi in vestmentulu de resboiu [1]), si nu departe Agrippina in clamida de auru, presidau spectaclu. De si facatori de rele, se batura cu barbatia demna de barbati cu inima, si dupa multe rane li se concese a nu se intrucide.

LVII. Dupa finirea spectaclului dedera drumu apei. Si atunci se aratà neperfectiunea lucrului, carele nu erá aduncu de ajunsu spre a scadé de totu laculu séu macarú pe diumetate. Din caus'a acést'a a trebuitu, dupa catuva timpu, cá sa sape mai aduncu; si, pentru cá sa adune érasi multimea poporului, s'a datu unu jocu gladiatorescu, spre care scopu s'au facutu punti pentru o lupta de pedestrime. Chiaru si unu ospetiu s'a orènduitu la eflussulu lacului, unde pe toti i cuprinse unu cutremuru mare, caci puterea apei erumpendu trase cu sine totu ce intalniá in cale'i, scuturà ce erá mai departe, séu respandi fiori prin trasnetu si sunetu. Agrippina se folosì de fric'a principelui, cá sa acuse pe Narcisu, intreprindiatoriulu lucrului, de *iubirea de argintu si mancatoria.* Dar nice Narcisu n'a tacutu, aruncandu i *artiagu muierescu, si aspiratiune necumpatata la mai mari.*

LVIII. Supt consulii Decimu Juniu si Cuintu Hateriu, Nerone in etate de siessesprediece ani capatà in maritisiu pe Octavia, fii'a Cesarului. Si pentru cá sa stralucésca prin studie nobile si faim'a elocentiei, luá asupr'a sa caus'a Troianiloru, spre aparare, si, dupa ce a demustratu cu elocentia, *cà Romanulu 'si trage originea de la Troia, cà Enea este incepatoriulu*

[1]) Paludamentum.

gintii Julia, si alte lucruri vechi mai multu fabulóse, efaptuì cá Troianii sa fia eliberati de tóte sarcinele publice. Totu in urm'a cuventarii sale, colonia Bononia, cercata de focu, capatà o subventiune de diece miliòne de sestertii. Rodianiloru se dà inapoi libertatea, ce adese ori li se luase séu sanctionase, dupre cum meritasera de Romani in resbelele esterne, séu pecatuisera prin rebeliuni de a casa. Locuitoriloru din Apamea cercati prin cutremuru de pamentu anca li s'a iertatu tributulu pe cinci ani de dîle.

LIX. De alta parte Claudiu se maná la cele mai crude fapte totu prin intrigele Agrippinei celei pururea aceeasi, carea perdù pe unu barbatu insemnatu prin bogati'a sa, pe Statiliu Tauru, din poft'a la gradinile lui, cu care ocasiune Tarcuitiu Priscu a facutù pe acusatorulu. Acest'a erá legatulu Taurului pe candu guberná Africa in calitate de proconsulu. Dupa ce se intórsera a casa acest'a i imputá órecare mancatorii, mai tare anse ilu incriminá pentru fermecatorii superstitióse. Statiliu ne mai putendu suferi falsitatea si basèti'a misielósa a acusatorului, 'si luà viati'a cu man'a sa inainte de a face sententia senatulu. Tarcuiniu totusi fú scosu din curia, ceea ce parintii o facura din ura catra denuntiatoru in mani'a intrigiloru Agrippinei.

LX. In acelasi anu s'audiá desu principele dîcendu: *cá judecatile facute de procuratori sa aiba aceeasi putere, cá si candu insusi ar fi judecatu.* Si cá sa nu apara, cá si cum vorbele acestea i ar fi scapatu pe negandite, s'a ingrigitu, cá acést'a sa se formuleze si intr'unu decretu alu senatului mai pre largu si cu mai multa essactitate cá mai nainte. Caci indieitulu Augustu demandase: *cá cavalerii romani, cari erau mai mari preste Egipetu, sa aiba dreptù a judecá dupre lege, si decretele loru sa aiba aceeasi valóre cá si cele a le magistratiloru din Roma.* N'a trecutu multu si atribuira apoi cavaleriloru prin alte provincie si in Roma cele mai multe afaceri, cari mai de multu se tieneau de resortiulu pretoriloru. Claudiu li dede loru tóta jurisdictiunea, despre ceea ce de atatea ori a fostu cérta prin rescóla de poporu séu prin arme: precum, candu la propunerea lui Semproniu ordinea cavaleriloru deveni in posesiunea judecatorieloru; apoi candu legea Servilia redede senatului judecatile; séu candu odinióra Mariu si Sulla se batura intre sine mai alesu pentru jurisdictiunea acést'a. Dar atunci ordinele erau desbinate in partite, si ceea ce voiiá partitulu vincitoriu erá lege de statu. Caiu Opiu si Corneliu Barbu au fostu cei d-antai, cari prin atotputinti'a lui Juliu Cesaru ajunsera cá sa póta tractá despre conditiunile pacii si a resbelului, dupre gasirea cu cuviintia a loru. E de prisosu a mai aminti nisce Matii si Vedii

si alte nume atotputinte de cavaleri romani: candu vedemu pe Claudiu, cà pune in aceeasi linia cu sine si cu legile pe nisce iertati, caror'a li a datu pe mana cas'a sa.

LXI. Claudiu apoi a tienutu o cuventare *despre eliberarea de tributu a insulei Cos* si a spusu multe *despre anticitatea locuitoriloru ei:* „cà Argivii séu Ceu, tatalu Latonei sunt cultivatorii cei mai vechi ai insulei; unde prin venirea lui Escu„lapu apoi s'a intrudusu artea de a vindecá, carea ajunse in „flóre mai alesu supt urmasii lui, numerandu in acelasi timpu „si numele unor'a, care si candu au infloritu. Mai dîse si aceea: „cà Senofonte, mediculu seu, anca se trage din famili'a acést'a. „Sa se dea rugatiuniloru sale, cá Coianii pe venitoriu, scutiti de „totu tributulu, sa se póta ocupá in acésta insula santita numai „cu cultulu lui ddieu." Si nu e indoire, cà s'aru fi pututu aminti multe merite a le ei de poporulu romanu, chiaru si victorie repurtate impreuna; dar Claudiu cu indatinat'a sa usiuratate, favórele sale facute singulariloru, nu voiiá a le infrumsetiá cu motive luate din cercustari dinafóra.

LXII. Bisantinii capatandu voiia a se infaciesiá inaintea senatului, péntru cá sa céra *usiurare de sarcin'a dàriloru celoru màri,* tóte le repetira, incependu de la tractatulu incheiatu cu noi pe timpulu, candu ne bateamu cu acelu rege alu Macedoniei, carele pentru originea sa cea falsa capatà conumele de Pseudofilipu. Apoi amintira cetele sale ajutatórie, tramise contr'a lui Antiochu, Perseu si Aristonicu; si cum sustienura pe Antoniu si resbelulu cu Piratii; si cate facura lui Sulla, Luculu, si Pompeiu; mai incolo servitiele loru cele nóua aduse cesariloru, deórace ei siedu in acele locuri, care au o positia favorabile atatu pentru trecerea duciloru si a ostiriloru pe apa si pe uscatu, catu si pentru transportarea medieloru de traiu.

LXIII. Si in adeveru Grecii fondara Bizantiu langa limb'a cea mai angusta de apa dintre Europa si Asia, in marginea estrema a Europei. La intrebarea loru catra Apoline Pitianu, cà unde sa 'si faca cetate, li s'a respunsu din partea Oraclului: *sa 'si caute locu de siedere facia cu tiér'a orbiloru.* Acestu responsu opacitu insemná pe Calcedoniani, cari, descalecati mai antaiu aci, macaru cà prevediusera folosulu locuitoriloru, au alesu totusi cele mai rele. Bizantiulu adeca are unu pamentu fructiferu si o mare inbilsiugata; caci multimea cea mare de pesci, essindu din Pontu, si spariati de stancile pesisie de supt unde, parasescu sinulu tiermuriloru Asiatici, si plutescu spre portulu Bizantiului. Acést'a e caus'a cà locuitorii din capulu locului se facura castigatori si bogati; dupa acea, apasati prin sarcin'a dariloru, se rugau cá sa se stérgà séu sa se impucinese. Principele incuviintià acést'a observandu: *cà cei superati*

prin resbelulu din urma din Tracia si Bosforu merita a fi subventionati. Asia li se ierta darea pe cinci ani.

LXIV. Supt consulii Marcu Asiniu si Maniu Aciliu desele semne prevestira schimbare mai spre reu in afacerile imperiului. Insemnele de resbelu si corturele soldatiloru arsera prin focu din ceriu; unu roiu de albine se pusera pe coperisiulu capitoliului; se intemplara nasceri de omu cu forme duple, si o scrófa fatase purcei cu ghiare de uliu. Intre semnele de minuni numerara sì impucinarea tuturoru magistratureloru, deorace murira in cursu de cateva lune, unu cestoru, unu edilu, unu tribunu, unu pretòru si unu consulu. Dar mai tare decatu toti tremurá de frica Agrippina de o vorba ce Claudiu a fostu scapat'o in betie *„cà adeca sórtea sa este cá sa sufere desfrenarile socieloru sale, si apoi sa le pèdepsiasca.“* Deci sa determinà a lucrá si a se grabi, dar mai antaiu a perde pe Domitia Lepida din vanitate muierésca; caci Lepida, fét'a Antoniei juniori, nepóta lui Augustu, véra primara cu Agrippina, si sora cu Cneu Domitiu barbatulu ei celu dintaiu se credea a fi de egale nascere stralucita. Nice in frumsetia, etate, bogatia nu erá mare deosebire; si un'a si alt'a fora moralitate, infame, violenti, rivalizau in foradelegi cá si in avere; dar lupt'a cea mai inflacarata intre ele erá, cà care din doue, matusi'a séu mam'a, sa domniasca preste Nerone. In adeveru Lepida cu lingusiri si cu daruri castigase inim'a junelui: pe candu Agrippina, aspra sí amenintiatória, voiiá fiiuso domni'a, dar nu lu putea suferi cá domnitoriu.

LXV. Domitiei i imputara, cà a amblatu cu descantece si farmece contr'a sociei principelui, si cà turbura pacea Italiei, lasandu frenu liberu la cetele sale de sclavì prin Calabria. Pentru acestea i s'a facutu sententia de mórte, de si s'a improtivitu din tóte puterile Narcisu carele, din ce in ce totu mai multu suspicionandu pe Agrippina, sa fi dîsu intre amici: „cà perirea „lui este secura, facase domnu Britanicu séu Nerone totu un'a. „Anse elu e datoriu lui Claudiu atatea faceri de bine, incatu „voiiesce a 'si pune viati'a pentru folosulu imperatului sèu. Pe „Messalina si pe Siliu i a datu pe facia; éra acum sunt asemini „cause de acusare. A lasá cá prin intrigile unei masteri sa se „strice intrégа cas'a imperatésca, ar fi o mai mare foradelege, „decatu candu ar fi tienutu ascunsa desfrenarea sociei celei din„taiu. Intr'altele soci'a précurva ce se lasa la Pallante, nu e „mai pucinu criminale decatu Messalina; si nu se mai indoiesce „nimene, cà Agrippina 'si jertfesce onóre, rusine, corpulu seu „chiaru, cu o vorba, tóte pentru domnia.“ Acestea si altele cá acestea dîcendu imbracisiaza pe Britanicu, face rugatiuni, *cá etatea 'i sa se maturese catu mai curentu;* tendiendu manile

acum cotra diei, acum catra Britanicu striga: *oresci odata cá sa restorni pe inimici, si sa pedepsesci chiaru si pe ucidiatorii mamei tale.*

LXVI. Supt sarcin'a atatoru grigi cade bolnavu, [1] si se duce la Sinuessa spre a 'si restabili puterile intr'o clima mai dulce prin baii vindecatórie. Agrippina, determinata de multu la crima, grabinduse a se folosi de ocásiunea ce i se oferiá, nelipsindu 'i nice coajutatorii, tiene svatu despre alegerea felului de veninu. Sa aléga de celu tare si ageru se temea sa nu descopere foradelegea; sa iá de celu ce lucréza mai tardiu, se póte intemplá, cá Claudiu, candu se va fi finitu cu densulu, sa pricépa insielatiunea, si sa se intórca la amórea catra fiiuso. Ea dar a poftitu unu felu de veninu alesu, care sa turbure mintea si sa amane mórtea. Se alésa o maistera in de aceste cu numele Locusta, care mai daunadi s'a fostu osinditu pentru facerea de veninu, si carea de multu erá unu instrumentu alu curtii. Acésta muiere inventiósa pregati o beutura, ce a trebuitu sa o dea lui Claudiu, enunculu Halotu, a caruia tréba erá a 'i aduce bucatele si a le pregustá.

LXVII. Tóte acestea se respandira cu rapeditiunea fulgerului, cà istoricii aceloru timpuri dîcu; cà veninulu i s'a datu in delicat'a mancare de bureti, si cà Claudiu n'a simtitu indata puterea misturei, séu din stupiditate, séu din viniosia; si totu deodata desiertarea pantecelui se parea a 'i fi ajutatu. De acést'a s'a inspaimentatu Agrippina, si deorace tóte spanditurá de la acestu momentu supremu, fora a luá in bagare de séma vorbirea de reu a celor'à ce stau impregiuru, chiamà intr'ajutoriu pe medicolu Senofonte, despre a caruia complicitate s'a fostu asecuratu de mai nainte. Acest'a, cá si cum ar voii sa ajute opintirea de a versá, i infundà, cum se crede, in gûtu o péna imbeuta cu veninulu celu mai subtire: bine sciendu cà a incepe o foradelege de cele mari e lucru cu periclu, a o aduce la implinire cu cascigu.

LXVIII. Intr'aceea senatulu erá conchiamatu, consulii si preotii faceau promisiuni pentru sanatatea principelui, pe candu elu deja mortu s'acoperia cu vestmente si cu oblogeli, pana candu voru fi puse tóte la cale spre a asecurá lui Nerone domni'a. Anca de la inceputu Agrippina luase in bracia cu teneretie pe Britanicu cá si cum franta de durere ar cautá mangaiere, numindulu *icóna viua a feciei tatuso,* si prin alte apucaturi viclene oprindulu de a essi din casa. Si pe surorile lui Antonia si Oc-

[1]) Unii dicu Narcisu, altii Claudiu; din testu, deorace lipsesce subiectulu, nu se póte sci care; cu tóte acestea se pare cà a fostu Narcisu; caci inveninarea din contra s'ar fi intemplatu in Sinuessa.

tavià le a retienutu, si a inchisu cu pazitori tóte intrarile, si a respanditu adese ori vorb'a, *cà sanatatéa principelui merge mai spre bine*, pentru cá sa tiena pe ostire în buna sperantia, si pana candu va sosi timpulu fericitu, dupre spusele Astrologiloru.

LXIX. In fine in mediu de dî la 13 octomvre se deschidu pórtele palatului. Insocitu de Burru esse Nerone la coortea, ce, dupa datin'a militarà, erá de diurna. Aci la provocarea prefectului, primitu fiindu cu achiamatiuni soleneli, se pune in lectica. Spunu cà unii sa fi statu pe ganduri, cautandu împregiuru si intrebandu mereu: *àc unde sa fie Britanicu?* Apoi, nè essindu nimene cá capu alu unui partitu contrariu, urmara imbulsului datu. Nerone fù dusu in taberà, si, dupa ce a tienutu soldatiloru o cuventare conforma cercustariloru si dupre essemplu tataneso li a promisu donativulu, fù prochiamatu de imperatoru. Decretulu senatului aprobà ce a facutu ostirea; provinciele se supusera fora a cîrti. Lui Claudiu se decretéza onori dieesci, si i se face ingropatiune chiaru asia de solenele cum a fostu a lui Augustu, caci Agrippina voiiá sa rivaliseze in pompa cu mósi'a sa cea mare Livia. Testamentulu totusi nu i s'a cititu, de frica cá vlogulu sa nu se turbure prin nedreptatire si ura, audiendu cà s'a prefiratu fiiastrulu la fiiu.

Cartea a treisprediecea.

				Consulii:
A. R. 808	de la	I. Cr.	55	Nerone Claudiu Cesarulu. L. Antistiu Vetu.
„ 809	„	„	56	Çu. Volusiu Saturninu. P. Corneliu Scipione.
„ 810	„	„	57	Nerone Claudiu Cesarulu II. L. Calpurniu Pisone.
„ 811	„	„	58	Nerone Claudiu Cesarulu III. M. Valeriu Messala.

Acésta carte contiene fapte evenite in cursu de pătru ani.

I. Cea antaia mórte, supt nou'a domnia, pregatita prin intrigele Agrippinei fora scirea lui Nerone, a fostu a lui Juniu Silanu; nu dóra cà elu 'si ar fi provocatu peirea prin vre o intime a naturalului seu, caci erá omu móle si atatu de despretiuitu supt domniele de mai nainte, incatu Caju Cesarulu avea datina a lu numi *vita de auru*; ci, Agrippina, ce a fostu casiunatu mórtea lui Luciu Silanu, fratelui acelui'a, se temea de densulu cá de unu resbunatoru, de órace prin poporu cerculáu vorbele: *Silanu, unu barbatu maturu de etate, fora reutate, de nascere nobile, si,* ceea ce pe atunci se mai luá in bagare de séma, *findu unu descendente de ai Cesariloru, sa se prefire la unu Nerone carele abea a essitu din copilaria, si carele a capatatu domni'a prin foradelege.* Si cu adeveratu Silanu erá stranepotu indieitului Augustu; acésta cercustare a fostu caus'a uciderii lui. Instrumentele foradelegii au fostu Publiu Celeru, cavaleru romanu si iertatulu Eliu, ambii prefecti ai domeniloru principelui in Asia. Acestia inveninara pe proconsulu la prandiu cu multu mai pe facia, decatu sa se fi pututu insielá cineva. Cu aceeasi pripire fú impinsu la sinucidere si Narcisu, iertatulu lui Claudiu, despre a carui'a cérta cu Agrippina am vorbitu mai susu, prin asprimea inchisorii si lipsea estrema in care s'afla, in contr'a voiintiei principelui Nerone,

caci acest'a intre pecatele sale anca ascunse, se potriviá de minune cu iubirea de argintu si risipirea aceluia.

II. Asia erá sa se continue uciderile, déca Afraniu Burru si Anneu Seneca n'aru fi resistatu. Acesti gubernatori ai junelui Cesaru, uniti intre sine, lucru raru, candu se impartu in putere, aveau prin varie medie egale influintia asupr'a lui; Burru prin afacerile militari si prin asprimea moravuriloru; Seneca cá invetiatoru de elocentia si omu de societate finu. Ei se intr'ajutau, pentru cá sa infrene etatea cea alunecosa a principelui prin placeri sintiuali, iertate, candu s'ar departá de calea virtutii. Lupt'a loru erá un'a si aceeasi contr'a Agrippinei, ce ardiendu de tóte patimile domniei cei rele, avea in partea sá pe Palante, incepatoriulu acelei cununia incestuósa si a fatalei adoptari, prin care Claudiu se perduse pe sine insusi. Ma nice Nerone nu erá de natura a se portá de nasu prin servi, si Palante, printr'o arogantia amara trecendu marginile unui iertatu, se facù uritiosu inaintea lui Nerone. Pe facia totusi elu gramadiá pe Agrippina cu tóte onórile, si dede tribunului, care dupa datin'a militara cerú semnalulu:[1] *cea mai buna din mame.* Decretatu-i-s'au si din partea senatului *doui lictori, demnitatea preotiasca Claudiana;* si totu de odata votara lui Claudiu *inmormentarea de censoru* si apoi *apoteosa.*[2])

III. In dio'a inmormentarii principele tienú lui Claudiu panegericulu. Candu numerá *vechimea familiei, consulatele si triumfurele stramosiloru lui,* a fostu insusi si tota lumea atenti; *amintirea* despre *cunoscientiele literarie a le lui,* precum si cà *supt domni'a lui nu s'a intemplatu republicei nice o nenorocire din afora* au fostu asemine ascultate cu binevoiintia. Dar cum a inceputu a vorbi despre *prevederea* si *intieleptiunea sa,* nimene nu 'si a mai pututu tiene risulu, de si cuventarea, compusa de Seneca, erá lucrata cu multa diligintia, dupre cum acestu barbatu avea unu talentu placutu, conforinu gustului aceloru timpuri. Cei mai betrani, cari se ocupau bucurosi a face asemenare intre timpurile trecute si cele presente, observara cà *Nerone a fostu celu antaiu dintre domnitori care s'a servitu de elocentia straina.* Caci dictatorulu Cesaru se intrecea in artea vorbirii cu cei mai eminenti oratori; chiaru si Augustu avea acea elocentia usióra si curgatória, ce siede atatu de bine principiloru. Tiberiu anca cunoscea artea de a cantari vorbele, si i placea a dá fortia diseloru sale, séu a le mascá din precugetare. Lui Caju Cesarulu nu i a pututu corumpe puterea vorbirii, nice smintirea. Nice lui Claudiu nu i lipsia eleganti'a, de cate ori tienea cuventari bine studiate. Nerone indata din

[1]) Losungswort. [2]) numerarea intre diei = indumnedieirea.

anii copilarii 'si intórse mintea sa cea agere spre altele: a sculpá, a zugravi, a cantá, a conduce càii, erá ocupatiunea sa. Uneori facea si versuri, semnu cà lui nu i lipsiá elementele culturei ceii in alte.

IV. Dupa ce s'au trecutu formalitatile intristarii, intrà in Curia si dupa ce a premisu despre autoritatea parintiloru si consimtiulu ostirii prin care s'a suitu pre tronu, dîse: *„cà lui nu i lipsescu nice svaturile, nice módelele la o buna administrare a imperiului; cà juneti'a sá nu e inventinata nice prin resbele civile nice prin certe familiarie; elu n'aduce cu sine nice ura, nice amaratiune, nice resbunare.* Apoi trase *planulu la gubernarea sa in venitoriu,* promitiendu: cà se va feri mai alesu de tóte acelea, ce in trecutulu de aprópe produseséra nemultiemire amara. „Elu nu voiiesce sa fia judecatoriu in tóte afacerile astfelu „cá inchidiendu in aceiasi casa pe acusati si pe acusatori, sa „'si póta face voiile cativa prepotinti. Cas'a sa va fi inchisa „pentru ver ce cumparare cu bani si intrigi ambitiósa. Palatulu „si senatulu sunt doua lucruri diferite. Senatulu sa 'si tiena „cerculu vechiu alu afaceriloru sale; Italia si provinciele se„natoresci au sa stea inaintea scaunului judecatorescu alu con„suliloru. Aceiá sa astérna parintiloru afacerile, despre ostirea „incredintiata siesi va portá densulu grigia."

V. Si s'a tienutu de cuventu. Senatulu facù mai multe orendueli dupa bun'a sa chipsuire precum: *cá nimené sa nu se lase a fi cumparatu cu bani séu daruri pentru aparárea causeloru de judecata; cá nice unu ceteru denumitu sa nu fia oblegatu a dá jocure gladiatoresci.* Acésta din urma o trecura parintii contr'a voiintii Agrippinei, carea se opunea din puteri dicendu cà, cu acést'a se anuléza decretele lui Claudiu. Acésta siediutia numai de aceea s'a tienutu in palatu pentru cá sa póta assistá si Agrippina intr'o usiá din dosu despartita printr'o perdea; ce opriá vederea, dar nu si audirea. Cé este si mai multu, candu solii Armeaniloru intr'un'a din dîle rugau pe Nerone intr'o causa a gintii sale, atunci Agrippina se gatea a se sui pre scaunulu imperatorului cá sa presedeze, déca pe candu ceialalti tremurau de frica Senec'a n'ar fi indemnatu pe Nerone, *sa mérga spre intimpinarea mamei-si.* In modulu acesta supt aparentia de respectu fiiescu s'a departatu rusinea ce erá sa se faca.

VI. Pe la finea anului se latira faime triste: cà Partii aru fi eruptu desnou, si cà au ocupatu Armenia, dupa ce gonira pe Radamistu, care, mai de multe ori domnu preste tiér'a sa, apoi fugariu, si de asta data a datu dosu la resbelu. Atunci se audiá prin Roma cea guraliva: „Cum va fi in stare unu prin„cipe, carele abea a trecutu sieptesprediece ani, a purtá o sar„cina asia de mare, séu cum o va delatura? Ce ajutoriu sa

„ascepti de la acela ce se domnesce de o muiere? Nu cumva „si bataliele si impresurarile de cetati si tóta purtarea de resbelu se va face de unu pedagogu? Din contra altii judecau: „Cà e mai bine cà acést'a s'a intemplatu acum, decatu candu „slabitulu de betranetie si lasatoriulu Claudiu ar fi fostu chiamatu la bataiia, cá sa asculte de ordinatiunile sclaviloru. Burru „si Seneca sunt cunoscuti cá barbati de multa esperientia. Si „catu i mai lipsesce imperatoriului pana la etatea de barbatu? „Au Cneiu Pompeiu si Cesarulu Octavianu nu sustienura ei „resbele civile, acel'a in etate de optusprediece, acest'a in etate „de nouespredlece ani? In culmea puterii se face mai multu „cu prevederea si cu svatulu, decatu cu arm'a si cu pumnulu. „Acum póte dá vade, déca are alaturea sa amici onesti séu ba, „candu fora consideratiuni urtióse va alege mai bine unu duce „bravu, decatu pe unu bogatu séu inaintatu prin gratia."

VII. Pe candu cerculau acestea si altele cá acestea prin vlogu, Nerone pune in miscare pe ficiorii recrutati prin provinciele vecine spre completarea legiuniloru Orientelui; éra legiunile insesi sa se postéze in apropiere de Armenia. De alta parte regii, soci vechi, Agrippa si Antiochu aveau sà armeze ostirea, si sa stea gata spre a face incursiune in tiér'a Partiloru. Si totu deodata sa faca ponti preste Eufratu. Armenia mica o dede lui Aristobulu, provinci'a Sofene lui Soemu dimpreuna cu insemniele de rege. Catra acéstea tocmai la timpu se sculà lui Vologese unu rivalu chiaru in fiiuso Vardane. Partii se retrasera din Armenia, cá si cum aru fi voiitu a mai amaná resbelulu.

VIII. Ma in senatu tóte se laudara cu essageratiune prin propunerile acelor'a: *cá sa se faca rugatiuni publice, si in dilele de rugatiuni unu vestmentu triumfale pentru principele, si sa intre in Roma cu onórea de ovatiune, si statu'a lui de marimea lui Marte resbunatoriulu sa se asiédia in templulu acestuia.* Pe langa indatinat'a lingusire proponentii se mai bucurau, cà Nerone alesese pe Domitiu Corbulone spre retienerea Armeniei, prin ceea ce li se parea a se fi deschisu cararea la merite. Ostirile Orientelui erau astfelu impartite, cà o parte a trupeloru ajutatórie dimpreuna cu doue legiuni remasera in provinci'a Siria supt legatulu Cuadratu Ummidiu; éra unu numeru egale de cetatiani si de soci, la cari se mai adaugeau si cohortile si scadrónele de calareti cate mai iernau prin Capadocia, sa fia supt Corbulone. Regii aliati aveau ordinu cá dupre trebuintia, sa asculte de comand'a unui'a séu altui'a. Dar ei aveau mai mare inclinare catra Corbulone. Acest'a, pentru cà sa 'si faca nume, lucru ce e de cea mai mare importantia la inceputulu intreprinderiloru, sossi in marsu iute la Egee, o cetate a Ciliciei, unde intilnì pe

Cuadratu, care de acéea apucase a veni aci, cá nu cumva Corbulone, candu va intrá in Siria spre a sè pune in capulu ostirii, sa traga asupr'a sa ochii tuturoru, cá unu omu, ce erá de o statura inalta, fórte bunu de gura, si carele, pe langa esperientia si intieleptiune, mai avea si darulu de a sci a se face importante si prin lucruri de nimic'a.

IX. Altramente amendoui indemnara pe Vologese prin soli: *cá sà amble mai bine dupa pace, decatu dupa resbelu, si, dandu obstatici, sà continue reverentia catra poporulu Romanu cá si antecesorii sei.* Si Vologese séu pentru cá sa 'si castige timpu spre a se gati in tigna la resbelu, séu póte cá sa se curetia, supt numele de obstatici, de rivalii suspecti, stradà pe cei mai nobili din famili'a Arsacidiloru. Pe obstatici i primi, dupa ordinulu lui Ummidiu, centurionulu Isteiu, carele fusese din intemplare tramisu mai antaiu la regele. Candu Corbulone s'a inacientiatu de acést'a, dise lui Arriu Varu, prefectulu coortiloru cá sa mérga si sa iá pe obstatici. De aci se nascà cérta intre prefectu si centurionu. Si cá sa nu mai fia de spectaclulu strainiloru, lasarà la bun'a chipsuintia a obstaticiloru si soliloru, cari i insóciau, cá sa decida caus'a. Éra acestia preferira pe Corbulone, pentru glori'a lui cea noua si prin óreeare inclinare ce o aveau catra densulu chiaru si inimicii. Discordia acum intre duci. Ummidiu se geluiá: *cà lui i se rapescu celea efaptuite prin negotiatiunile sale;* éra Corbulone dicea: *cà regele numai atunci s'a induplecatu a dá obstatici, candu densulu, cá duce alesu alu resbelului i' a mutatu speranti'a in frica.* Nerone, cá sa impace cért'a, publicà ordinatiunea: *„Pentru resultatele cu norocire castigate de Cuadratu si de Corbulone se va adauge la fascile imperatorului laura."* — Aceste evenemente, care se stindu si pe timpulu altoru consuli, le am construinsu aci.

X. In acelasi anu Nerone cerù de la senatu o statua pentru tataso Cneu Domitiu,[1]) si ornamentele de consulu pentru Asconiu Labione ce i a fostu epitropu, éra statuele de argintu si de auru massivu, ce i se oferiau le a refusatu cu constantia. Contr'a parerii senatului, care voiiá cá capulu anului sà se incépa cu lun'a lui decemvre, in care erá nascutu Nerone, acest'a a tienutu vechea si religiós'a datina, cá sa incépa anulu cu prim'a ianuariu. Procesulu, contr'a senatorului Carina Celere, pornitu de unu sclavu, precum si cel'a ce se ridicase contr'a cavalerului Juliu Densu, carui i se imputá simpatia catra Britanicu, se suspinsera.

---

[1]) Unu omu de nemic'a acest'a, a le caruia monstruositati le descrie Svet. V. Ner. — Candu i gratulara la nascerea lui Nerone, a respunsu: cà din elu si din Agrippina n'a pututu sa se nasca decatu *unu monstru*.

XI. Supt consulii Claudiu Nerone si Luciu Antistiu, candu dregatorii de statu juráu in ordinatiunile principelui, elu propri pe coleg'a seu Antistiu a jurá pe a le sale. Acésta fapta Parintii o laudara pana la ceriu, pentru cá inim'a junelui, inaltiata prin gloria in lucruri mici, sa speriasca in celea mari. Apoi a urmatu o fapta de indurare in privinti'a lui Plautiu Lateranu, carele, scosu din senatu din caus'a precurviei cu Messalina, fú restabilitu. La atari fapte de indurare se obligase insusi prin desele cuventari, ce Seneca, cá sa arate ce invetiaturi frumóse i dă elu, séu cá sa faca parada cu talentulu seu, le publicá prin restulu principelui.

XII. De alta parte puterea mamèi scadiù pucinu cate pucinu, de óra ce Nerone se lasase la unu amoru cu o femeia iertata, cu numele *Actá*, spre care tréba 'si alese de credintiosi pe Otone si Claudiu Senetione, ambii juni frumosi. Otone din familia consulare, Senetione, fiiu de servu iertatu de ai lui Claudiu, se insinuára cu totulu in favórea principelui prin desfrenári si complaceri secrete, de ocamdata fora scirea mamei 'si, apoi in mani'a tuturoru restiriloru ei. Nici chiaru amicii cei mai seriosi ai Cesarului nu desaprobau, cá o femeia sa multiemésca poftéle junelui principe, candu acést'a nu se face cu vatemarea nimenui, si mai vertosu, cà elu, acum din fatalitate séu cà celea poprite sunt mai placute, nu putea suferi pe soci'a sa Octavia, de si erá de nascere inalta si de o onestate fora imputatiune. Catrá acestea se temeau, cá nu cumva oprindulu de la acelu amoru cu serv'a, sa lu faca a cadé in pecate cu femei de rangu inaltu.

XIII. Ma Agrippina crisniá in mani'a sa de muiere, *sa aiba ea de rivală o sclava iertata, de noru o servitória, si altele de acestea.* Fora sa astepte intórcerea fiiuso séu satiulu, i facea imputatiuni injuriόse, ce lu inflacarau si mai tare, pana candu, subjugatu de puterea amorului, scuturà ascultarea de mama, si se arruncà in braciele lui Seneca. Unulu din amicii acestui'a, Anneu Serenu, faciarinduse, cá si candu densulu ar fi amorizatu intr'acésta iertata, spre a ascunde patim'a nascenda a tenerului principe, 'si imprumutà numele, cá ceea ce principele dá pe furisiu muierescei, sa crédia lumea cà elu daruesce. Acum Agrippina 'si schimbà tactic'a, incepù a atacá prin lingusiri pe june, i oferi patulu seu, sinulu seu, spre a ascunde placerile, ce le cere de la densulu teneretiele si positiunea cea inalta a lui. Asiá, ea marturisi *asprimea sa cea neoportuna*, si i facea daruri bogate din visteri'a sa, ce erá mai totu asiá de copiósa cá si a imperatorului, portanduse acum catra fiiuso cu o umilintia necumpetata, cum mai adineori se aratase catra densulu preste mesura aspra. Acésta schimbare n'a insielatu

pe Nerone. Amicii eei mai de aprópe i duceau fric'a, si lu rugau: *cá se ferésca de bursele unei femei, in veci cruda, éra acum si falsa.* Din intemplare in dîlele acelea Nerone, cercetandu ornamentele cele pretióse, ce le portasera odinióra seciele si mamele imperatiloru, alese unu vestmentu cu margaritare, si le tramise in daru mamei sale; necrutiandu nimic'a, elu alesese ce a fostu mai frumosu, si la ce aru fi poftitu alte femei, cá sa i dea inainte de a cére. Ma Agrippina strigà: *acést'a nu va sa dîca a o provedé cu ornamente, ci a o despoiiá de celelalte, si cà fiiulu imparte cu dens'a ceea ce elu are numai de la ea.* Fostau si de aceia cari reportandu acestea lui Nerone, le mai si inveninara.

XIV. Nerone, amarîtu pe aceia ce sustieneau trufi'a acestei muieri, departéza pe Palante de la grigea afaceriloru, preste care pusu de Claudiu jucá rola cá de domnu alu imperiului. Spunu cà Nerone, candu acel'a se retragea insocitu de o multime de ai sei, sa fi dîsu nu fora spiritu: *éca Palante se duce cá sa se dechiare de nesolvente* [1]. Si in adeveru Palante 'si a fostu stipulàtu: *cá elu sa nu fia trasu la respundere pentru nice o fapta din trecutu, si sa lu socotiasca de cuitatu cu statulu.* Dupa acestea Agrippina rapita de mania se varsa in cutremuratórie amenințiari, si, fora a se sfii nice chiaru de urechile principelui, tiepá: „Britanicu nu mai e copilu; elu e adeveratulu si demnulu descendente, carele are sa iá domni'a parintésca, ce o pórta unu altuitu si unu adoptatu prin strambatatile mamei sale [2]. Ei nu i pasa, dea-se pe facia tóte monstruositatile acestei familia neferiicite, si mai inainte de tóte maritisiulu seu, veninarile sale. Una este numai ce dieii si dens'a au conservatu — acést'a e viati'a fiiastruso. Mergeva cu elu „in tabera; acolò sa audia de o parte pe fii'a lui Germanicu, „de alt'a pe ologulu Burru si pe spatriatulu Seneca, cum acel'a „cu man'a trunchiata, acest'a cu limb'a de pedantu, pretindu la „domni'a lumii.“ Totu 'de odata i arata pumni, ilu imprósca cu injuraturi, chiama umbr'a indieitului Claudiu, manii din infernu ai lui Silanu, si atatea crime facute surd'a.

XV. Nerone remase turburatu de acestea, precum si de acea cà s'apropiá dio'a, in care Britanicu impliniá alu patrusprediecelea anu din etatea sa; cugetá intru sine acum despre

---

[1]) *Ejurare*, acésta vorba s'esplica in modure varie. Unii dicu: *cà Palante se duce sa abdice*, séu, dupre germanismulu *„sa se multiamiasca“*; anse nu sciu ce bone mete ar fi facutu atunci Nerone. Glum'a anse se repórta la stipulatiunea lui Palante, cà sa nu fia trasu la respundere pentru faptele sale din trecutu. [2]) *Per injurias matris*, unii o esplica: *pentru cá sa 'si bata jocu de mamas'a, pour insultér, outrager sa mère;* ci mi se pare cà aci Agrippina se acusa pe sine, cá in totu passagiulu acest'a.

intimea mamei sale, acum despre naturelulu fratieneso, despre care acelasi deduse o proba mai [illegible]nadi mica cu adeveratu, dar totusi de ajunsu cá sa i castige favórea in cercu mare. In dîlele serbatoriloru saturnalie, intre alte jocuri a celoru de o etate se sorti si regatulu, carele cadiù in partea lui Nerone. Acest'a dede celorulalti felu de felu de ordine, ce ei le putea implini fora rusinare. Candu venì rendulu la Britanicu, acestui'a i dîse *sa se scóle si pasíndu in medilocu sa incépa unu cantecu órecare,* in sperantia cà copilandru, nededatu nice macaru cu adunarile de tresi, si cu atatu mai pucinu cu cele de betia, se va face ridiculu. Britanicu ause, fora sa se turbure incepù a cantá o poesia, prin care se facea alusiune, *cà pe elu lu resturnara din scaunulu parintescu si din culmea domniei.* Emotiunea adunarii se dede pe facia cu atatu mai chiara, cu catu nóptea si bucuri'a serbatorii departase tóta faciaritur'a. Nerone a intielesu imputatiunea si cu acést'a ur'a i se mai ageri. Imbuldîtu de amenintiarile Agrippinei, neaflandu'i nice o crima si necutezandu a demandá pe facia uciderea fratieso, cugetá intru sine la medie secrete. Puné sa i pregatésca veninu, la ceea ce i fú mana de ajutoriu Juliu Pollione, tribunulu unei coorti pretoriane, supt a caruia custodia s'aflá Locusta, judecata pen'ru crim'a de inveninare, si renumita pentru multele sale foradelegi. Se prevediusera de mai nainte, cá nemine din cei ce incungiurau pe Britanicu sa n'aiba idea de ceea ce se dîce *dreptu* si *credintia.* Celu antaiu veninu ilu capatà Britanicu de la insusi educatorii sei, ci prin desiertarea pantecelui trecù fora efectu, séu cà n'a fostu destulu de tare, séu cà lu mai stemparara cá sa nu lucreze indata. Dar Nerone, carele erá fora patientia in crima, ameninţià tribunului si dede ordinu *a perdé pe inveninatória, caci si, ascultandu de faime si cugetandu la apararea propria, intardia securitatea lui.* Promisera apoi, cà i voru gati astfelu de veninu *care sa fia mai ageru decatu ascutitulu sabiei,* si astfelu aprópe de cas'a de dormitu a principelui se ferbe o misstura din materie veninóse, ale caror'a agerime s'a esperimentatu mai antaiu.

XVI. Erá datina, cá fiii de principe cu alti copii nobili de aceeasi etate sa manance la o mésa aparte, incarcata cu mai pucine bucate, inaintea ochiloru parintesci. De órace si Britanicu siedea la o atare mésa, si bucatele si beutur'a alese de densulu, se pregustau de unulu din servitorii sei, pentru cá sa nu calce acésta orenduiala, si pentru cá sa nu descopere crim'a, ucidiendu cu Britanicu si pe servulu pregustatoriu, éca ce insielatiune inventara. Se dà lui Britanicu o beutura necorupta anca, pregustata de servu, dar pré calda, incatu de ferbinte ce erá o respinse, apoi i turnara in apa rece veninulu, care asiá

a strabatutu prin tóte membrele, incatu de odata cu vocea i se opri si resuflarea. Se spaimentà cei de prin pregiuru, cei nepriceputori fugu, cei cari vedu mai departe remanu incremeniti, atîntindu 'si ochii asupr'a lui Nerone. Acest'a resturnatu pe o lature cá si cum n'ar sci nemic'a, dîse: *acést'a e o intemplare ordinaria, ce i vine lui Britanicu din epilepsia, de care patimesce din copilaria; dar cu incetulu i va veni érasi vederea si simtirea.* In faci'a Agrippinei, de si se opintea a 'si tiené firea, se vedea acea paura, acea uimire a mintii, ce convinse pe toti, cà ea nu sciá nemic'a de crima, cá si Octavia sor'a lui Britanicu. Agrippina adeca intielegea, cà cu acést'a i s'a surpatu celu din urma ajutoriu, si cà i s'a datu icóna a uciderii de mama. Si Octavia macaru cà erá frageta de etate, invetiase dejá a 'si ascunde in sinulu seu tóta durerea, tóta tandreti'a si totu simtiementulu. — Dupa o tacere de cateva minute apoi incepù érasi bucuri'a prandiului.

XVII. In nóptea, in care fú ucisu Britanicu, in aceeasi i s'a aprinsu si rugulu, caci se prevediusera de ale ingropatiunii ce a fostu fora nice o pómpa. Cu tóte acestea s'a inmormentatu in campulu lui Marte pe unu timpu de plóia atatu de fortunosu incatu vlogulu in acést'a vediù unu semnu alu maniei dieiloru contr'a foradelegii; éra o parte de ómeni escusau crim'a cu aceea cà dîceau a fi vechi discordîele intre frati, si cà domni'a nu sufere impartire. Mai multi scriitori ai timpuriloru acestor'a spunu: cà Nerone in mai multe dîle un'a dupa alt'a, inainte de a lu ucide, sa fi spurcatu copilari'a lui Britanicu. Asia, de si Britanicu cadiù fora veste in mediulu santei ospitalitati, fora a i se fi datu timpu spre a imbraciesiá pe sororile sale, inaintea ochiloru inimicului seu, acésta mórte nu se putea privi de prématura nice de crudele, candu sangele celu din urma alu Claudiloru ilu spurcará inainte de a lu invenina. Pripirea ingropatiunii Cesarului o justificà printr'unu edisu, dechiarandu: „cà e unu asiediementu de la stramosi, cá ingropa„tiunile teneriloru sa se subtraga de la vedere si sa nu se in„tardia prin laudari si pómpa. Intr'altele, dupa perderea fra„teso, elu 'si pune tóta speranti'a sa numai in statu. De acea „atatu senatulu, catu si poporulu cu atatu mai multu au sa se „lipiasca de principele, cu catu numai elu unulu a mai remasu „in viatia din famili'a, ce e nascuta a se inaltiá la culmea „domniei.“

XVIII. Dupa acestea incarcà cu daruri pe amicii sei cei mai de frunte. N'au lipsitu si de aceia cari desaprobau, cà nisce barbati, cari voru se tréca de seriosi, *impartu intre sine pe astfelu de timpuri, la case si vile cá si cum aru fi prede.* Altii credeau cà principele, cunoscendu 'si foradelegea, a

intrebuintiatu fortia, in sperantia cà va capatá iertatiune, déca 'si va obligá siesi pe cei mai cu influintia prin daruri. Ma mani'a mamei sale n'a putut'o imblandi prin nice o darnicia; din contra ea atrase la sine pe Octavia, tienea dese conferintie secrete cu amicii; pe langa inascut'a i iubire de argintu rapiá de unde putea bani, cá sa i fia de ajutoriu la timpu; primiá pe tribuni si pe centurioni cu amicabilitate; inaltiá cu laude numele si virtutile nobililoru, cari mai erau pe atunci, cá si candu ar fi cautatu unu duce si o partita. Acestea n'au remasu necunoscute lui Nerone; de aceea dede ordinu, cá sa se retraga de la Agrippina *gard'a militare*, ce dupa datina i s'au fostu datu cá la o socia de imperatu, si a fostu retienut'o cá mama, precum si *Germanii*, cari spre mai mare onóre i se adause cá trabanti pe deasupr'a. Catra acestea, cá sa nu mai fia freeuentata de unu roiu de curtisani, 'si desparte cas'a, si pe mama o stramuta in ceea ce fusese a Antoniei seniori. De cate ori veniá elu aci erá ingráditu de o céta de centurioni, si dupa o salutare scurta se ducea érasi.

XIX. Nice unulu din lucrurile omenesci nu este asiá de nestabile si trecatoriu cá faim'a maririi, candu ea nu e fundata pe puterea propria. Indata fù desiertatu pragulu Agrippinei. Nemine n'o mai mangaiá, nemine n'o mai cercetá afóra de pucine femei, din amóre séu ura, nu se scie. Din acestea 'a fostu Junia Silana, pe care, cum amu dîsu mai susu, Messalina a fostu despartit'o de barbatulu ei Caiu Siliu [1]). Renumita prin nascere, frumsetia, nemoralitate, si multu timpu fórte iubita de Agrippina. Mai apoi erupséra intre densele nentielegeri secrete, caci Agrippina spariase pe Sestiu Africanu, unu june nobile, de la cununi'a cu Silana, numindu pe acést'a o *femeia nemorale si betraniciósa;* nu pentru cá sa tiena pentru sine pe Africanu, ci cá sa nu púna man'á barbatulu pe averea Silanei, ce n'avea copii. Silana, oferindu i se ocasiune de resbunare, gatesce acusatori din ómenii sei pe Iturin si Calvisiu, imputandu Agrippinei nu vorbe vechi si adese ori repetite: *cà adeca, ea ar geli mórtea lui Britanicu si cà ar respandi in lume suferintiele Octaviei;* ci acusand'o: *cà ea voiiesce a face domnu nou pe Rubelliu Plautu, carele, dupre mama, 'si trage originea in acelasi gradu cá si Nerone de la indieitulu Augustu, si cà cá socia a lui in casatoria si apoi si la domnia a pune érasi man'a pe puterea suverana in statu.* Iturin si Calvisiu le descoperu acestea lui Atimetu, iertatu alu Domitiei, matusia lui Nerone. Acést'a incantata de cele audite (caci intre Agrippina si Dommitia durá

---

[1]) XI. 12.

o rivalitate neimpacabile), constringe pe Paris, altu iertatu alu Domitiei, cá sa se grabésca a face o denuntiare teribile.

XX. Pe nópte tardiu, ce Nerone o ducea in vinosia, intrà Páris, si altufelu deprinsu a veni pe atare timpu spre a inimá orgiele principelui; de asta data anse luandu o figura triste; dupa ce a spusu pe rendu tóte amenuntele complotului, bagà atat'a frica in principe, incatu se determinase nu numai a ucide pe mam'a sa si pe Plautu, ci a luá si de la Burru prefectur'a pretorianiloru, in idee cà, inaintatu prin grati'a Agrippinei, i este si recunoscatoriu. Fabiu Rusticu spune, cà lui Cecina Tuscu i s'a scrisu scrisória, si i s'a incredintiatu comand'a cortiloru pretoriane; dar influinti'a lui Seneca a scapatu lui Burru postulu. Pliniu si Cluviu dîcu: cà n'a fostu nice o indoire despre fidelitatea prefectului. Vedibine cà Fabiu se inclina a laudá pe Seneca, prin a carui'a amicitia s'afla in stare inflorita. Noi ne tienemu de istorici, unde consimtu, si disele, in care diferiaza, le reproducemu supt numele lotu. Nerone, spariatu si poftitoru de uciderea mamei sale, nu se putù induplecá la amanare, pana candu Burru nu i a promisu, cà o va perde, déca se va dovedi culpasia. *„Dreptulu de a se apará sa „nu se denege nimenui, cu atatu mai pucinu la o mama; dar lip„sescu si acusatorii; caci unic'a voce ce s'a ridicatu vine dintr'o „casa inimica. Contr'a la acestea vorbesce si intunereculu si nóp„tea petrecuta in nesomnu, cercustari ce nu potu conduce decatu „numai la órba cutezare si ratacire.*

XXI. Dupa ce s'a alinatu asia fric'a principelui si s'a facutu diua, se ducu la Agrippina, cá sa i aduca la canoscintia imputarile, sa se justifice, séu sa fia pedepsita. Mandatulu ilu essecutá Burru in presenti'a lui Seneca. Mai erau facia si din iertati cá marturi ai vorbirii. Burru, dupa ce a spusu incriminarea si pe acusatori, incepù a vorbi cu tonu amenintiatoriu. Dar Agrippina, neperdiendu nemic'a din falosi'a sa: „Nu „me miru, díse, de Silana, cà, ne facendu nice odata copii, nu „cunósce inim'a de mama. Mamele nu 'si schimba copiii, cum „'si schimba sociele cele perdute pe amanti. Pentu aceea, cà „Ituriu si Calvisiu, dupa ce 'si au mancatu averile, ne mai re„manendule altu mediu, se facu denuntianti la o femeia betrana, „io sa suferiu de infami'a uciderii de copilu; au Cesarulu de „mustrarile cugetului? Dieu! io n'asi sci cum sa multiemescu „Domitiei, inimicei mele, candu ea ar rivalisá cu mine in bine„voiinti'a catra Neronele meu: éra acum ea plasmuiesce cu tie„toriuso Atimetu si cu comediantulu Paris unu felu de piesa „de teatru. Ea 'si petrecea cu infrumsetiarea pescineloru sale „la Baie, pe candu io cu svaturile mele pregatiam lui Nerone „adoptarea, dreptulu la procunsulatu, desemnarea de consulu si

„tóte gradurile ce ducu la domnia. Déca este cineva, esse pe „facia si acuseme: cà am incercatu a insielá coortile din Roma, „a slabi fidelitatea provincieloru, séu in fine cà am coruptu „sclavi si iertati spre foradelegi? Mai puteam io fi in viatia, „déca Britanicu ar fi ajunsu la domnia? Au dóra, déca Plautu, „séu altulu vercare, s'ar sui pe scaunulu de judecata in statu, „nu cumva mi ár lipsi mie acusatori, cari sa mi impute nu nu„mai nisce vorbe scapate fora precugetare in iutimea amórii ma„terne, ci astfelu de crime, de care numai fiiu meu me póte ab„solvá?" Cuprinsi de o profunda emotiune cei de facia, si cercandu a i imblandi turburarea sufletului; posti *cá sa vorbiasca cu fiiuso.* Aci nu vorbì nemic'a despre nevinovati'a sa, cá sa nu se incuse; nice despre binefacerile sale, cá sa nu apara cà i face imputari; ci cerù pedepsirea acusatoriloru si premiarea amiciloru sei, si le capatà.

XXII. Prefectur'a magasineloru de bucate s'a datu lui Feniu Rufu, si grigea preste jocurile, ce le pregatia Cesarulu, lui Aruntiu Stella; éra Egipetulu lui Caiu Balbillu. Siria s'a fostu decretatu pentru Publiu Anteiu; dar, insielatu prin felu de felu de intrige, a trebuitu in celea din urma sa remana in Roma. De alta parte Silana fù essilata, Calvisiu si Iturlu espatriati [1]). Atimetu fú osinditu la mórte, pe candu Paris luase pré mare parte la placerile principelui cá sa se fi pututu pedepsi. Plautu pentru asta un'á data a fostu trecutu cu vederea.

XXIII. Curentu dupa acést'a venì la tapetu, *cà intre Pallante si Burru s'ar fi facutu intielegerea, cá sa se chiame la domnia* Cornelu Sulla, *cá unulu ce erá de familia ilustre si afinu cu Claudiu, fiindu genere alu acestui'a prin cununia cu Antoni'a.* Inceputoriulu acestei acusari a fostu unu orecare Petu de trista faima cá cumperatoriu de mosii licitate din partea erarului statului, doveditu cu acésta ocasiune de omu de nimica. Cu tóte acestea nevinovati'a lui Pallante n'a casiunatu atat'a bucuria, cata indignatiune trufi'a lui. Caci, candu unii i numira pe orecari din iertatii lui complici, respunse: *cà nice odata in cas'a sá elu n'a datu ver unu ordinu decatu numai facendu semnu din capu séu cu man'a; éra candu avea sa spuna mai multe, elu s'a servitu totu d'aun'a prin scrisu, pentru cá sa nu 'si dejosiasca vorbirea.* Burru, macaru cà erá intre cei inculpati, 'si a datu votululu intre judecatori. Acusatorulu fù pedepsitu cu essiliu, si

[1]) Intre *exilium* si *relegatio* e mare diferentia. Tramiterea in *exilium* erá impreunata cu confiscarea averiloru si perderea dreptului de cetatianu; éra *relegatio*, ce am dat'o cu espatriare séu destierare cum diceau betranii, numai cu departarea din Roma.

tablele, in care elu avea petrecute datorii de ale statului, licuidate de multu, se arsera.

XXIV. Pe la finea anului s'a retrasu coortea, ce de ordinariu stá vigilia in teatru, pentru cá sa arate mai mare aparentia de libertate, si pentru cá soldatulu, departatu de la licenti'a teatrale, sa fia mai aparatu de coruptiune, si in fine cá poporulu sa dea proba óre scie a se conteni intre marginile cuvientiei fora garda. Dupa disele aruspiciloru Principele a purificatu Roma, caci fulgerulu trasnise in templulu lui Joue si alu Minervei.

XXV. Supt consulii Cuintu Volusiu si Publiu Scipione a fostu pace in afóra, inlaîntrulu neorendueli hidóse. Caci Nerone, stravestitu cá unu sclavu, percurà stratele Romei, bordeiele de muieri perdute, carcimele, insocitu de cete, cari furau marf'a espusa de vendiare, si impliau de rane pe cei ce intilniau in cale, cari din partele asia de pucinu ilu cunosciau, cà insusi capatà lovituri, a caroru semne le purtà in facia. Apoi, dupa ce s'a simtitu: *cà e Cesarulu in persóna, care strenguesce astfelu,* dupa ce injuriele contr'a barbatiloru si a femeiloru inseminate s'au inmultitu; dupa ce si altii privati, vediendu cà li se trece, faceau cu cete de ai sei in numele lui Nerone nepedepsiti asemini strengarii, si petreceau nóptea cá si intr'o cetate luata cu assaltu: atunci unu órecare Juliu Montanu de ordine senatoriu, care ansé nu capatase nice o dregatoria de statu, din intemplare se intilnesce pre intunerecu cu principele, fiindu cu puterea atàcatu de acest'a, caci i respinse cu agerime loviturile de si a cerutu iertatiune dupa ce l'a cunoscutu, fù totusi constrinsu la sinucidere, luanduse cererea de iertare cá si candu ar fi fostu o imputare facuta principelui. Dar Nerone, facenduse in venitoriu mai cercuspectu, se incungiurà cu soldati si cu gladiatori mai virtosu; cari la inceputu aveau sa lase in pace certele cá pe nisce trebi private; éra, déca vatematii luau pusetura de aparare mai seriósa, trebuiau a pasi la medilocu cu arme. Totu asia incuragea elu prin nepedepsire si chiaru prin premiare pana degenerá in bataiia formale cabalele din teatru si factiunile pentru teatralisti; insusi priviá la acestea ascunsu si mai de multe ori in publicu pana ce in fine contr'a discordiei, poporului si a temerii de o rebeliune seriósa nu s'a mai aflatu altu remediu decatu sa sgoniasca pe teatralisti din Italia si sa se asiédie in teatru érasi soldati.

XXVI. Pe acelasi timpu s'a ridicatu voce in senatu *despre stricatiunea iertatiloru, si s'a espresu dorinti'a, cá patroniloru sa li se dea dreptulu de a puté revocá libertatea de la cei nerecunoscatori.* N'au lipsitu din senatori, cari consimtiau la acést'a; consulii anse n'avura cutezarea a deschide desbaterea asupr'a acestei

afaceri fora scirea principelui: cu tóte acestea i scrisera despre consintiementulu unanimu alu senatului, intrebandu lu nu cumva voiiesce a fi *densulu inceputorulu acestei ordinatiuni,* deórace acea parere numera pucini contrari [1]). Unii numerau: „cà prin iertare pana la acelu gradu s'a intinsu nerusinarea iertatiloru, „cá acestia sa nu mai respecteze pe patronii sei nice cá pe egali; „ci i insulta pe facia, ridica manile sale asupr'a fostiloru domni „ba iau in risu amenintierile cu pedepsire a le acestor'a.[2]) Caci „ce alt'a a mai remasu patronului vatematu, decatu sa espatri- „eze pe iertatu in distantia de douedieci mile de la Roma la „tiermurii Campaniei? Intru tóte celelalte relatiuni sunt egalu „indreptatiti. Face trebuintia dar a se dá in man'a patronului „o arma de aparare, carea sa insufle respectu. Nu póte fi nice „o greutate pentru iertati a 'si conservá libertatea prin aceeasi „ascultare, prin care 'si au castigat'o. De alta parte este dreptu, „cá cei dovediti de rei sa se retraga in sclavia, pentru cá „sa fia infrenati prin temere, pe cari benefacerea nu i a in- „dreptatu."

XXVII. La acestea s'au observatu contr'a: „cà culp'a ce- „loru pucini sa cada numai asupr'a loru, sa nu se detraga ne- „mic'a din dreptulu tuturoru, mai alesu cà acésta classe de „ómeni e forte latita. Din ei constau mai cu séma corporatiu- „nile, oficialii subalterni, servitorii magistratureloru, ai preotimii, „chiaru si coortile din Roma. Partea cea mai mare a cavaleri- „loru, unii din senatori, nu de aiurea ci de aci 'si tragu originea „sa. Candu s'ar desclini classea libertiniloru, atunci s'ar vedea „chiaru pucinatatea libernascutiloru. Parintii nostri, candu au „determinatu demnitatea ordiniloru, nu fora ratiune facura cá li- „bertatea sa fia comune. Ce este mai multu ei au intrudusu „doue moduri de iertare, pentru cá sa lase locu la revocare séu „la noua binefacere. Pe care patronulu nu lu iertá dupre for- „mul'a prin *vindicta,* [3]) acela éra anca tienutu asia dîcendu de „legatur'a sclaviei. De aceea totu patronulu sa apretiuiasca bine „meritele sclavului, sa nu se grabiasca cu iertarea, dar dupa ce „a dat'o, sa nu i o mai iá." Acésta parere triumfà, si Cesa- rulu scrise senatului: cá sa cerceteze cate un'a causele iertati- loru de cate ori patronii se voru plange, ma din dreptulu pu- blicu, sa nu detraga nemic'a. Si nu multu dupa acést'a ierta- tulu Paris fú luatu de la matusi'a sa (Domitia) in puterea cum am dîce a dreptului civile, nu fora rusine pentru Nerone, din

---

[1]) Cititorulu sa supliniasca: cà desbaterea acést'a ce urméza s'a facutu la Nerone, nu in senatu. [2]) Acestu locu e fórte coruptu. [3]) *vindicta liberare* erá acelu modu de a iertá séu a liberá pe sclavi, dupre care pretorulu loviá pe sclavu cu o vérga.

a cartii'a demandare judecat'a l'a fostu dechiaratu de liberu nascutu.

XXVIII. Cu tóte acestea mai stá o umbra de republica. Se nascuse adeca cérta intre pretorulu Vibulliu si tribunulu plebii Antistiu; caci acest'a dedese ordinu, cá sa lase pe nisce aplaudatori necumpatati ai teatralistiloru, pe cari pretorulu i a fostu inchisu. Parintii incuvientiara fapt'a lui Vibulliu si desaprobara purtarea lui Antistiu, cá pe unu abusu de putere. Tota deodata fura popriti tribunii, de a intrá in dreptulu pretoriloru si alu consuliloru, séu a chiamá inaintea loru din Italia ómeni cu cari se póte purcede pre calea legii. Luciu Pisone, consulu desemnatu, mai adause: *cá ei sa nu judece nimic'a in cas'a sa; cá platirea*[1] *in bani, dictata de ei, cestorii erariului sa nu o petréca in tablele publice inainte de patru lune; cá intre acestu terminu sa se póta face reclamatiune, despre care apoi sa decida consulii.* Se restrinse anca si mai tare puterea edililoru, si s'a órenduitu câtulu, ce aveau a lu impune dreptu cautiune séu platire in bani si edilii cei curuli (patriciani) si cei plebeani. Cu acésta ocasiune Elvidiu Priscu, tribunulu plebii 'si versà mani'a privata contr'a lui Obultroniu Sabinu, cestoriulu erariului, *cá si cum acest'a la licitari ar pretinde de la saraci fora indurare pré multu.* In urm'a acesteia principele luà inspectiunea tableloru publice de la cestori, si o dede prefectiloru.

XXIX. Acésta ramura a adminitratiunii a fostu manuata in varie moduri si adese ori schimbata. Augustu lasà senatului alegerea prefectiloru; apoi suspicionandu cà voturile s'aru corumpe prin dare de bani, acestia se alegiau prin sorti din numerulu pretoriloru; nice acestu modu n'a duratu multu, pentru cà sórtea se retacià pe la cei pucinu calificati. Atunci Claudiu érasi incepù a impune insusi pe cestori, si pentru cá ei, din temerea de a desplacé, nu cumva sa 'si pórte dregatori'a cu lasitate, li a promisu inaintari extraordinarie. Dar li a lipsitu maturitatea etatii la cei ce imbracara mai antaiu acestea posturi; de acea Nerone a alesu de prefecti pe pretori serviti[2] cá nisce barbati cu esperintia.

XXX. Supt aceiasi consuli, fù judecatu Vipsaniu Lenas *pentru mancatoriele facute in administrarea provinciei Sardinia*; éra Cestiu Proculu s'a absolvatu pentru aceeasi crima, caci acusatorii 'si au retrasu inculparea. Clodiu Cuirinale, care, in calitate de prefectu alu marinariloru in Ravena, dupa ce a tortu-

---

[1]) Scriitorii de dincolo acésta notiune o dau cu frantiosiamulu *amende*, ferinduse de *platire* cá de unu barbarismu slavonu, anse platire ce vine de la *plector* este vorba clasica latina — blissen — a fi pedepsitu cu bani. [2]) emeritati.

ratu Italia cá pe cea mai din urma din natiunei prin desfrena-rile si asprimea sa, prevéni judecat'a, luandu veninu. Caju Aminiu Rebilu, unulu din cei antai cunoscatori de legi din Roma si fórte bogatu, se scapà de greutatile betranetieloru betesiciose, taiiandu 'si vinele; Acestu omu efemeiatu prin desfrenari infame, crede lumea, cà n'a pututu avé barbati'a a 'si face mórtea cu man'a sa. De alta parte Luciu Volusiu a moritu lasandu unu nume bunu dupa sine; cui crudimea imperatoriloru i a lasatu e viatia de nouedieci si trei de ani, si o avere insemnata, castigata cu medie oneste, fora a i o atinge.

XXXI. Supt alu douilea consulatu alu lui Nerone, in care avù colega pe Luciu Pisone, pucine evenire demne de amintitu, afóra déca nu i aru veni cuiva placerea a laudá fundamentele si grandile, cu care Nerone a redicatu vastulu amfiteatru in' campulu lui Marte, de orace in timpurile trecute se credea, cà corespunde demnitatii poporului romanu numai déca faptele stralucite se petrecu in anale, éra dalde acelea in diariele Romei. Catra acestea coloniele din Capua si Nuceria se mai intarira adaugenduli-se veteranii; plebii se facà unu daru de cate patru sute de sestertii de omu, éra patrudieci de milióne se depusera in erariu pentru sustienerea creditului publicu. S'a scadsitu si darea de la vendiarea sclaviloru, mai multu la aparentia decatu in realitate; caci, ceeace avea acum sa dea vendiatoriulu, se incarcá cumparatoriloru la pretiu. [1]) Cesarulu a mai emisu si unu edisu: *cá nice unu procuratoru séu dregatoriu de statu, care capata ver o provincia,* sa nu mai dea jocu de gladiatori, séu de fére, séu altu órecare spectaclu. Si in adeveru atari liberalitati erau totu asia de apasatórie pentru supusu cá si storcerile de bani, de órace guberniatorii provinciéloru pecatulu risipirii lu' aparau prin corumpere cu bani.

XXXII. Mai incolo s'a emisu unu decretu alu senatului atatu spre resbunare, catu si spre asecurare, *cá, déca nescine s'ar ucide de sclavii sei, sa péra cu mórte si cei eliberati prin testamentu, déca ei se voru aflá locuindu supt acelasi acoperementu intocmai cá si sclavii ceialalti.* Luciu Variu, barbatu consulare carele fù scosu din senatu pentru crim'a de mancatoria, s'a reabilitatu in scaunu. O femeia de rangu, Pomponia Grecina, maritata dupa Plautiu, care se rentórse acasa cu ovatiuni pentru victoriele reportate in Britania, a fostu acusata, cà tiene religiune straina; si s'a datu barbatului, cá sa o judece. Acest'a dupa vechiulu asiediementu tienendu facia cu consangenii judecata, de care aterná viati'a séu onórea sociei sale, a dechiarat'o ne-

---

[1]) Nerone cu acésta a vrutu sa ajute pe romani, cari erá cumparatori de la straini.

culpasia. Viati'a Pomponiei a fostu lunga si plina de continua intristare. Caci dupa ce Julia, fii'a lui Drusu, 'si a perdutu viati'a prin intrigele Messalinei, Pomponia patrudieci de ani a purtatu vestminte de géle, si in acestu cursu de timpu a fostu cu inim'a pururea triste. Acésta durere catu a imperatitu Claudíu nu i a adusu superare, si mai apoi i a servitu spre lauda.

XXXIII. Acestasi anu s'a insemnatu prin mai multi acusati. Intr'altii Publiu Celere, acusatu de provincialistii din Asia, fù pana atunci teregânatu de Nerone, cui nu i dá man'a nice sa lu absolveze, nice sa lu osindiasca pana candu muri de betranetia. Pentru ca, acestu Celere, dupa ce perdù cu veninu, cum am dîsu, [1] pe proconsululu Silanu, prin marimea acestei crime si le acoperiá pe tóte celelalte. Contr'a lui Cossutianu Capitone se sculara Cilicianii cá contr'a unui avaru murdariu, ce 'si arogase in provinci'a aceeasi cutezare fora rusine, cu care s'a fostu purtatu si in Roma. Imbulsitu prin dovedi nerecfranse s'a lasatu de a se apará, si fù osinditu dupre legea de a intorce inapoi ce a luatu. [2]). In privinti'a lui E. Marcellu, de la care Licii 'si recerea ce li s'a luatu, darea de bani, a mersu pana acolo, cá sa se pedepséasca cu essiliu unii din acusatorii sei, cá si cum ar fi trasu la judecata pe unu curatu de culpa.

XXXIV. Cu alu treilea consulatu a lui Nerone se facù consulu si Valeriu Messala, alu carui'a stramosiu, oratorulu Corvinu, fusese colega in acésta demnitate indieitului Augustu, stramosiului lui Nerone, dupa cum 'si mai aducu anca aminte unii din betrani. [3]). Dar onórea acestei familia nobile s'a mai adausu si prin aceea cà lui Messala se numerau pe totu anulu cinci sute de mii sestertii, pentru cá sa se ajute in saraci'a, sa ce nu 'si a casiunat'o insusi prin risipire. Principele mai dá pensiuni anuali si lui Aureliu Cotta si lui Stateriu Antoniu, desi acest'a 'si mancasera averile de la stramosi prin lucsu.

Pe la inceputulu acestui anu resbelulu, inceputu móle si apoi traganatu intre Parti si Romani pentru posedarea Armeniei s'a reapucatu cu agerime; caci pe de o parte Vologese nu suferiá, cá frateso Tiridate sa fia lipsitu de unu regatu ce i l'a datu insusi, séu sa lu aiba cá daru de la o putere straina; de alta parte Corbulone sugetá a fi demnu de poporulu romanu de a reocupá, ceea ce castigasera Luculu si Pompeiu. Catra acestea credinti'a cea ecuivoca a Armeniloru chiamá si o armata 'si alt'a. Prin positiunea tiereloru, prin semenitatea moravuriloru si amestecarea cununieloru ei, fiindu mai aprópe de Parti, din necunoscinti'a libertatii se inchinau mai tare spre servitute.

[1]) Vedi cap. I, cart. acést'a. [2]) lege repetundarum damnatus. [3]) 85 de ani trecusera de atunci.

XXXV. Ma lui Corbulone i facea mai multa greutate lasitatea soldatiloru, decatu perfidi'a inimiciloru. Legiunile, contrase din Siria, molesite in cursu de pace lungu, suferiau cu mare greutate servitiulu de resbelu romanu. S'a constatatu de ajunsu, cà in ostirea acést'a eráu veterani, cari n'au fostu la posturi, nice la vegilia, cari se uitáu la valu si la gropi cá la unu ce nou si de mirare, cari fora coifuri, fora cuirase, netediti amblandu dupa castigu incóci incole prin cetati, 'si facura anii militiei. De aceea Corbulone, dupe ce a congediatu pe cei slabiti de betranetie, pe cei betezíciosi, a cerutu completarea legiuniloru. Si cu adeveratu s'au facutu recrutatiuni prin Galatia si Capadocia; la cari i se adause si o legiune din Germania dimpreuna cu scadrónele de calarime si coortile de pedestrime ajutatória. Tóta ostiréa a fostu tienuta supt corturi, macarca iérn'a erá asia de aspra, cà a trebuitu mai antaiu sapatu pamentulu acoperitu de ghiacia, pentru cá sa se póta inplantá corturile. La multi li au degeratu membrele de puterea frigului, si unii s'au gasitu morti inghiaciati la vigilia. S'a facutu bagare de séma, cà la unu soldatu, care ducea o sarcina de lemne, asia ia inghiaciatu manile incatu alipte de sarcina i cadiura din chietori. Catu pentru Corbulone, densulu in vestmentu usioru, capu descoperitu, in marsu, la lucrari s'aflá facia necontenitu imbarbatandu pe cei bravi, mangaindu pe cei neputintiosi si faceuduse tuturoru essemplu. Pe urma, deorace multi pentru asprimea climei nu mai voiiau a se supune servitiului si desertau, a cautatu remediu in asprime. In alte armate se iertá cea dintaiu si céa de a doua culpa a desertarii; dar in armat'a lui Corbulone, cine fugea de la semnele militarie platiá pe locu cu capulu. Acést'a avu resultatu mantuitoriu, si s'a doveditu a fi mai buna decatu crutiarea; caci din acésta tabera desiertara mai pucini decatu din acelea unde li se dá iertare.

XXXVI. Intr'aceea Corbulone tienù legiunile in tabera pana s'a desprimaveratu, dispuse pe la locuri corespunsatórie coorti ajutatórie [1]), si le dede ordinu a se tiené in defensiva si a nu incepe ei mai antaiu resbelulù. Comand'a preste acestea posturi stationate o incredintià lui Pactiu Orfitu, emeritatu primipila [2]). Acest'a de si scrisese lui Corbulone cà barbarii se apará reu si cà e ocasiune buna de ai atacá cu resultatu imbucuratoriu; totusi i se dede ordinu: *a remané intre fortificatiuni si a asceptá sa i vina putere mai mare*. Dar, elu calcandu ordinulù supremu, dupa ce i venisera din casteiele vecine pucine turme de calareti, cari din nescientia poftira ba-

[1]) coortes auxiliares = a sociloru. [2]) Celu antaiu Centurione alu primei centuria din coortea prima.

taiia, atacà pe inimicu si fù batutu. Prin acestu essitu neferi-citu spaimentati se intórsera fiacare in taber'a sa aceia cari plecasera a i aduce ajutoriu. Acést'a i a cadiutu greu lui Corbulone, si dojenindu aspru pe Pactiu ilu puse pe elu si pe prefecti si pe soldati sa tabere afóra de valulu taberei. Intr'acésta rusine li a cautatu loru sa remana, si numai dupa rugatiunile ostirii intregi iá iertatu si reprimitu in tabera.

XXXVII. Dar Tiridate, pe langa ómenii sei, ajutatu prin puterea fratelo Vologese, nu mai atacá pe furisiu Armenia, ci pe facia, despoiandu pe toti cati se credeau cà tienu cu noi, si déca marsiá trupe in contr'a lui, le ocoliá sburandu candu incóci candu incolo, si respandiá cutremuru mai multu cu faim'a decatu cu resbelulu. Corbulone, cautandu de multu lupt'a, dar indesiertu, constrînsu dupre essemplulu inimicului a mutá resbelulu in mai multe punte, 'si imparte puterile, cu scopu cá legatii si prefectii sa faca de odata incursiuni pre diverse locuri. Totu de odata admonéza pe Regele Antiochu, cá sa faca incursiune in provinciele sie vecine. Cè s'atinge de Farasmane, dupa ce a ucisu pe Radamistu, cá si cum ar fi fostu unu tradatoru, cá sa dovedésca credinti'a sa catra noi, se purtá contr'a Armeniloru cu tóta violenti'a unei ure vechi. Atunci pentru prim'a óra fura atrasi si Insichii, ginte ce intrecea pe altele cu amiciti'a catra noi, a intratu in partea cea mai neamblata a Armeniei. Astfelu planulu lui Tiridate fù intorsu contr'a sa. Elu tramise soli, cari in numele lui si a Partiloru sa remustre: „cà, dupa darea „facuta mai daunadi a obstaticiloru si renoirea amicitiei, care „avea sa deschidia locu anca si la alte binefaceri, de ce i scotu „din vechea posesiune a Armeniei? Cà Vologese anca nu s'a „miscatu cu armele, acést'a a facut'o, cà elu doresce cá caus'a „sa se trecteze mai bine prin negotiatiune, decatu prin puterea „armeloru. Déca Romanii voru staruì langa resbelu, atunci „Arsacidiloru nu li va lipsi nice bravur'a, nice norocculu, dupre „cum s'a probatu mai de multe ori prin bataliele perdute din „partea Romaniloru.“ Corbulone, care sciá fórte bine, cà Vo„logese e impedecatu prin rebeliunea Jrcaniei, svatuesce lui „Tiridate: *cá sa cada cu rugatiuni la Cesarulu; póte sa aiba* „*parte de unu regatu stabile si de o domnia necruntata de sange*: „*déca elu, lasanduse de sperantie departate si tardie, va primi* „*ce e presente si mai bunu*.“

XXXVIII. Dar, fiindu cà incheierea pacii nu inaintá prin amblarea incolo si incóci a soliloru din ambele parti, s'a gasitu de cavientia a determiná locu si timpu pentru o convorbire personale. Tiridate dicea: *cà elu va veni cu o garda de una miia de calareti; cati sa aduca Corbulone din fiacare specia de inarmati*, nu defige, *ci cerea numai cá sa vina fora coifuri*

si fora cuirase, *in imbracaminte de pace.* Vercare din muritori cu atatu mai vertosu unu duce betranu si corcuspectu, putea sa védia insielatiunea barbariloru, cà de aceea colo a pusu unu numeru marginitu, éra ici a lasatu unulu mai mare, pentru cá sa fia o cursa. Caci déca calarimea essercitata in darea cu sagéta ar fi statu in facia la corpuri fora cuirase, de ce folosu ar fi fostu numerositatea. Corbulone totusi, prefacenduse cà nu pricepe, a respunsu: *cà este mai bine a se svatui despre afaceri publice in presinti'a armateloru intregi.* 'Si a alesu locu, a caruia o parte constá din coline, ce se inaltiau usioru, buna de a fi ocupata de sirurile pedestrimei; éra cealalta se intindea intr'o campia, corespunsatória spre desvoltarea turmeloru de calareti. In dio'a defipta Corbulone, sositu mai antaiu, dispune coortile socilorn si ajutóriele regiloru in aripi, éra in centru legiunea a siessea, cu care mai impreuna din legiunea a trei'a anca trei mii, ce i chiamase nóptea din alta tabera, toti numai supt unu vulturu, cá sa apara a fi facia numai o legiune. Tiridate, pe candu s'apropia sér'a, stá de parte, de unde mai bine se putea vedé, decatu audi. Astfelu fora a se intilni ducele romanu dede ordinu soldatiloru, cá sa se intórca fiacare in tabera sa.

XXXIX. Regele, séu suspiciónandu insielatiune, caci miscarea soldatiloru se facea de odata spre mai multe locuri, séu pentru cá sa puna man'a pe carale nóstre cu provisiune ce veniau de la marea négra si de la cetatea Trapezunda, o-luà iute la pitioru. Ma n'a pututu sa le prenda, caci s'aduceau preste munti, ce erau ocupati de posturile soldatiloru nostri; éra Corbulone, pentru cá sa nu se prelungiasca indesiertu resbelulu, si pentru cá sa constringa pe Armeani, a 'si aperá ale sale, se pregatesce a dirimá casteiele. Insusi iá asupr'a sa pe cea mai tare in acésta provincia, cu numele *Volanda*; pe cele mai mici le lasa asupr'a legatului Corneliu Flaccu si asupr'a prefectului de tabera, Insteiu Capitone. Dupa ce Corbulone a recunoscutu fortificatiunile cetatii si a dispusu cele necesarie spre espumnare, imbarbatéza pe soldati: *cá sa scótia din locasiuri pe unu inimicu, carele nu stà pe locu si nu voiiesce nice pace, nice resboiu; ci prin fug'a sa, 'si arata numai perfidi'a si lasitatea, cá astfelu sa secere totu de odata glória si préda.* Apoi 'si imparte ostirea in patru cete, pe un'a adunata in cestóa, o pune cá sa strice valulu, pe ceilalti cá sa aplice scari la murii cetatii, si pe multi cá sa arunce cu tormente, facle aprinse si lanci. Prasciariloru li asemnà unu locu, de unde puteau dá din departare cu glóntie de plumbu;[1]) si cá strimtoratiloru sa nu le vina de la ver o parte ajutoriu, se dede assaltu din tóte

[1]) glandes = glóntie.

laturele de odata. Prin acést'a óstirea luptatória veni in atat'a focu, cà la a trei'a parte din dî nu se mai vedeau pre muri aperatori, grandîle cu care erau intiepenite portile restúrnate, murii cuprinsi prin suiti pre scare, si toti barbatii buni de arme trecuti prin ascutitulu sabiei, fora sa péra ver unu soldatu de ai nostri, ci pucini raninduse. Vlogulu nebelicosu s'a vendutu publice cá sclavi; cealalta préda fû a vincitoriloru. Legatulu si prefectulu avura acelasi norocu. Dupa ce intr'o singura dî fura cucerite trei castele, celelalte cadiura in puterea nóstra de frica séu de buna voiia a locuitoriloru. Acestu succesu insuflà curage spre a atacá Artassata, capital'a tierei. Cu tóta acestea legiunile n'au fostu conduse pre calea cea mai scurta, caci, déca ele ar fi trecutu preste puntea riului Arasse, ce spalá murii acei cetati, se espuneau la proieptiliele ei; deci trecura mai departe pre vaduri mai late.

XL. Dar Tiridate, leganatu intre rusine si temere, cà, déca va lasá sa se faca impresurarea, va parea neputintiosu a dá ajutoriu; si déca va cercá a o proprire, se va incurcá pe sine si calarimea printre nisce locuri neamblate; se determinà in fine a ambiá bataii'a si a incepe lupt'a in dio'a candu i se va dá ocasiune, séu facierindu fug'a i va alesiui in ver o cursa órecare. Cu acestu scopu incungiurà repede lovindu pe Romani in marsiu; ceea ce nu remase din prevederea ducelui nostru, carele 'si dispusese asiá ostirea cá sa fia gat'a si de marsiu si de bataiia. In laturea drépta mergiá legiunea a treia, in cea stanga a siessea, in centru elit'a decumaniloru; printre sieruri se luara carale cu sarcine, dosulu erá acoperitu de o miia de calareti, caror'a li a fostu datu ordinu: *cá, findu atacati de aprópe sa tiena peptu, dar pe retragatorii inimici sa nu i gonésca.* Pe la aripi marsiau pedestrii, sagitatorii si celelalte turme de calarime, inaintandu pe arip'a stanga la pólele colinei, cu scopu cá, déca ar intrá inimiculu, elu sa lu pótu primi din cósta si din frontu totu de odata. Tiridate din partei nu dá assaltu nice odata mai aprópre de o aieptatura de sagéta, ci acum amenintiandu, acum facierindu temerea, cà dóra ar puté desface sierurile si a lovi pe singulari. Si, de órace nu s'a intemplatu nice o desfacere din órba cutezare, si numai unu decurione de calareti, indrasnindu a inaintá pre departe, s'a stragetatu, de acea, prin essemplulu acestui'a intariti ceialalti si mai multu in pazirea comandei, Tiridate venindu sér'a dejá, s'a dusu.

XLI. Corbulone 'si a infiptu taber'a in acestu locu, si cugetá intru sine, duceseva óre anca in acea nópte cu legiunile fora sarcine la Artassata cá sa i puna focu, crediendu cà Ti-

ridate s'o fi asiediatu acolo. Apoi dupa cei scoditorii reportara: *cà regele a apucatu o cale lunga, nu se scie spre Media séu Albania*, a asceptatu pana demanéti'a. Pe urma tramise inainte pe cei usioru armati, cari intr'acést'a sa incinga murii si sa incépa opugnatur'a. Dar cetatianii deschiediendu de buna voiia pórtele, se inchinara pe sine si ale sale Romaniloru; ceea ce li a scapatu viati'a. Artassatei i s'a pusu focu, s'a dirimatu si s'a stérsu pana in faci'a pamentului. Caci nu o putsamu tiené fora o garnisóna tare, din caus'a cercuitului celui mare alu muriloru ei, si caci noi n'aveamu acolo atat'a ostire, cá sa o putemu imparti intre garnisonare si purtarea resbelului; séu in fine pentru cà, décà amu fi lasat'o intrégа cum erá si fora garnisóna la spate: atunci cucerirea si nu ni ar fi fostu nice de folosu, nice de gloria. Se adauge: cà dieii 'si ar fi aratatu vointi'a printr'o minune. Tóte cate s'aflau afóra de cetate pana la case erau luminóse de lumin'a sórelui, éra cele ce se cuprindeau intre muri fura asiá de rapede acoperite de unu noru intunecosu si biciuitu de fulgere, incatu ómenii credeau, cà mani'a dieiloru a datu peririi cetatea. — Pentru faptele acéstea Nerone a fostu salutatu de *imperatoru*, in urm'a decretului senatului se facura *rugatiuni publice*, statue si consulatu permanentu, se votara principelui, catra acestea dio'a, in care s'a facutu victoria, in care s'a anuntiatu, in care s'a pertractatu despre aceeasi in senatu, sa se numere intre serbatori, si altele de form'a acést'a se decretara cu atat'a essageratiune, cà Caiu Cassiu, consimtiendu pentru celelalte semne de onóre, cu ocasiunea cestei din urma s'a dechiaratu: *cà, déca s'ar face multiemire dieiloru pentru tóte binefacerile norocului, n'ar ajunge nice anulu intregu pentru atatea rugatiuni publice, si de aceea ar trebui a imparti dilele in santite si de lucru, cá sa se scie in care sa se tiena cultulu dieiloru, si in care ómenii sa 'si caute de trebile sale.*

XLII. Apoi s'a osinditu unu acusatu, carele a fostu multu cercatu de sórte si de multi urgisitu cum a meritatu, nu fora vorbire de reu contr'a lui Seneca. Acest'a a fostu P. Suiliu, unu omu teribile si venabile supt domni'a lui Claudiu, si prin schimbarea domniloru nu pana acolo umilitu, pana unde ar fi poftitu inimicii lui, cá unulu ce nu voiiá mai bine sa tréca de culpasiu, decatu se céra iertatiune. Pentru cá sa lu póta resturná s'a renouitu decretulu senatului, cum se crede, si pedéps'a dictata de legea Cincia contr'a celoru ce iau bani pentru apararea causeloru de judecata. Suiliu n'a crutiatu nice plangeri, nice imputari; ci pe langa inascuta'i falosia, acusa cu libertatea unui betranu ce nu mai are sa vieze multu, pe Seneca,

dîcendu'i: „cà uresce pe amicii lui Claudiu, supt care patîse „essiliulu celu mai dreptu. Deprinsu cu studie seci si cu copii „fora esperientia cauta cu ochi rei la aceia, cari essercéza o „elocentia vina si necorupta spre apararea cetatianiloru. Cà elu „insusi, Suiliu, a fostu cestoru a lui Germanicu, pe candu den-„sulu Seneca, erá precurvariulu familiei aceluia. Óre a luá cu „buna voii'a aceluia ce se judeca unu daru pentru lucru onestu „sa fia mai mare crima, decatu a corumpe femeile principiloru? „Ce intieleptiune e aceea, ce doctrine de filosofi, prin cari in „cursu de trei ani a amicitiei imperatesci 'si a facutu trei sute „de milióne de sestertii? In Roma elu scie a alesiui cá intr'o „retiea a sa, testamentele si persónele lipsite de copii, éra Italia „si provinciele a le suge prin interese jidovesci. Catu pentru „sine pucin'a avere ce o are, elu 'si a castigat'o cu sudóre. „Acusare, osindire si tóte le va suferi mai bucurosu decatu sa „'si plece vechiulu si de multu meritatulu nume onestu la unu „veneticu favoritu pe neasceptate alu norocului.

XLIII. Au fostu cari acestea cu asemine ba cu mai inveninate vorbe le spusera lui Seneca. Dar s'au aflatu si acusatori, cari afirmau: *cà Suiliu a despoiatu pe soci si a furatu bani publici, candu a gubernatu provincia Asia.* Apoi, de órace terminulu de unu anu datu spre cercetare erá pré lungu, s'á parutu a fi calea mai scurta a incepe cu crimele facute in Roma, pentru care martorii erau la indemana. Acestia imputara lui Suiliu: „cà prin agerimea acusatiunii impinse pe Cuintu Pom-„poniu la necesitatea resbelului civile, pe Julia, fii'a lui Drusu „si pe Sabina Poppea, cá sa 'si faca mórtea; cà a incurcatu in „cursele sale pe Asiaticu, pe Lusiu Saturninu, pe Corneliu Lupu; „cu o vorba imputara lui Suiliu tóta cét'a cavaleriloru romani „ósinditi si tóte crudelitatile lui Claudiu." Suiliu se apará dîcendu, *cà din tóte aceste elu n'a facutu nemic'a cu voii'a sa, ci a ascultatu de principele,* pana candu Cesarulu i taià vorb'a afirmandu: *cà elu scie din tabliciele de notitie a tatalo, cà acest'a n'a pusu nimului sul'a in cóste cá sa denuntie pe cineva.* Acum essì cu *ordinatiunile dela Messalina,* dar si acésta aparare a fostu fora putere, replicandu i se: *cà cum de nu s'a alesu altulu, care sà se faca gur'a unei femei turbate si perdute? Sunt demni de pedépsa instrumentale fapteloru crudele, déca ei, dupa ce au capatatu plat'a foradelegiloru, punu asupr'a altor'a foradelegile.* Si asiá Suiliu, dupa ce i s'a confiscatu o parte a bunuriloru sale (caci o parte a lasato la fiiuso si la nepótas'a, s'a mai separatu si ceea ce capatasera prin testamentu de la mama si mósia) fú gonitu in insulele Baleare. Elu in cursulu judecatii precum si dupa ce a fostu acusatu nu s'a frantu cu inim'a, si

spunu cà elu 'si a petrecutu acésta *secrêta*[1]) in moliciune si abundantia. Éra candu acusatorii din ura catra tata, atacara acum si pe fiiu Nerulinu pentru crima de mançatorie, principele i proprì, dîcendu: cà resbunarea s'a implinitu de ajunsu.

XLIV. Pe acelasi tìmpu Octaviu Sagita, tribunulu plebii, cuprinsu de unu amoru turbatu catra Pontia, o muiere maritata, cumpará cu daruri bogate fórte mari de ocamdata relatiuni adultere cu acêstá femeia, si curentu dupa acésta despartirea de barbatulu ei, premitiendu 'i cà o iá insusi in maritisiu si facendu contractulu de cununia. Ma femei'a, cum s'a vediutu libera, facea greuitati, dîcea cà nu voiiesce tataso, si dupa ce i s'a deschisu speranti'a catra unu barbatu mai bogatu, 'si luà vorb'a inapoi. Octaviu se versá acum in plangeri, acum in amenintieri, juranduse cà numele celu bunu a lui s'a perdutu, banii i s'au desiertatu, cà unic'a avere, ce i a mai remasu, viati'a sa, si acést'a o depune in manile ei. Refusatu si dupa acestea, o róga, sa i oferésca numai o nópte spre mangaiere, cà apoi cu acést'a liniscinduse, nu o va mai superá in venitoriu. Se statoresce nóptea, si Pontia insarcinéza cu servitiulu camarei de dormitu pe o servitória credintiósa. Octaviu vine cu unu iertatu avendu ascunsu pumnariulu supt vestmentu. Apoi, cum se intempla cu amorisatii maniosi, urméza cérta, rugatiuni, imputari, impacatiune si o parte a noptii se petrece in placeri simtiuali. Intr'acestea Octaviu cuprinsu de furóre, de care Pontia nu se temea, o strafige cu pumnariulu; pe servitórea venita intr'ajutoriu o sparia ranind'o, si se scapa din camara. In diu'a urmatória, uciderea s'a datu pe facia; nu mai erá indoire despre ucidiatori, deórace fú doveditu cà numai singuru a petrecutu nóptea la dens'a. Dar iertatulu dîcea, cà acea fapta e a sa, cà elu a resbunatu injuri'a domnusò. Generositatea acésta implù pe multi de emotiune, pana candu servitórea vindecata de rana a spusu adeverulu. Deci Octaviu fù trasu de tatalu ucisei la tribunalulu consulilorù, si, dupa ce s'a desbracatu de demnitatea de tribunu alu plebii, fù osinditu de senatu la pedépsea de ucidiatori[2]).

XLV. Unu scandalu nu mai pucinu faimosu statù in acestu anu fontana la mari nenorociri pentru binele publicu. Erá in cetate Sabina Poppea, nascuta din Titu Olliu, dar luase numele mosiuso maternu, a lui Poppeu Sabinu, de ilustre memoria, care strálucià prin demnitatea de fostu consulu si prin ornamente triumfalie; caci pe Olliu ilu perduse amiciti'a lui Se-

---

[1]) A. petrece in secreta = secretum tolerare va sa dica isolatu, separatu de ómeni, tocm'a in sensulu cum se dice si romanesce pe alocurea: mancatearu secret'a, dute in secreta. [2]) Esiliu in insule departate.

iantu, mai nainte de a fi purtatu dregatorie de statu. Acésta femeia avea tóte darurile, afóra de inima onésta. Ea eredîse de la mam'a sa, ce intrecea cu frumseti'a pe tóte femeile de etatea sa, si gratie si form'a; averea, corespundea la lustrulu familiei. Vorbirea-i erá amabile, spiritulu nu fora cultura; afectá modestia pe din afóra, si viuá in desfrenare pe ascunsu. Raru essiá de acasa, si si atunci cu faci'a pe diumetate invalita, pentru cá sa lase ochiloru a mai pofti ceva, séu pentru cà asia i siedea bine. Nu ia pasatu nice odata de numele bunu ce se cade sa lu aiba o femeia, intre barbatu si intre amanti precurvari nu facea distinctiune. Necapabile de a se legá prin vr'unu sémtiementu alu seu au alu altui'a, se dá pretiu placeriloru trupesci acolo unde i se aratá folosu. Pe candu traiá ea cu Rufiu Crispinu, cavaleru romanu, de la care a avutu unu fetioru, fù insielata de Otone, unu omu june si lussuosu, ce trecea de amiculu celu mai inflacaratu a lui Nerone. N'a trecutu multu si dupa precurvia a urmatu intre Otone si Poppea si cununi'a.

XLVI. Otone, séu orbitu de amoru, lauda la principele form'a si gratiele sociei sale, séu spre a lu aprinde, cá, avendu a face ambii cu aceeasi femeia, prin acésta legatura influinti'a lui sa se mai intariasca. L'audira adeseori, candu se sculá de la més'a Cesarului, dîcendu éra si éra: *cà elu sa duce la acea ce i data lui, la nobletia, la frumsetia personificata, la obiectulu tuturoru dorintieloru, la bucuri'a fericitiloru.* Acestea si altele asemini interitatiuni lucrara curentu. Poppea introdusa la Nerone, sciú a se insinuì la principele deocamdata prin lingusiri si apucaturi femeiesci, *facierinduse cà nu 'si póte infrená pofti'a si cà e amorisata de form'a lui Nerone.* Apoi dupa ce amorea principelui a prinsu focu, facea pe falós'a, dîcendu mereu, cà ea nu póte siedea la densulu mai multu de o nópte séu doue, *cà ea é maritata, cà ea nu se póte lasá de acésta casatoria; cà ea e strinsu legata de Otone prin felulu de viatia celu desfatatiosu, intru care nimene na i póte egalá. Otone e mare de inima si cu cultura, intr'ensulu vede ea demnitatea rangului supremu. Pe candu din contra Nerone, legatu de o tiitoria sérva, dedatu cu Actea, n'a trasu din acésta societate servile, decatu numai ce e hidosu si de lapedatu.* Otone mai antaiu e departatu din familiaritatea de pana acum, apoi din adunarea si suit'a principelui; si in fine, cá rivalulu sa nu fia in Roma, se face prefectu preste provinci'a Lusitania [1]); unde pana la resbelulu civile a traitu nu cá mai inainte intru infamia ci cá unu omu onestu si seriosu, desfrenatú in viati'a privata, mai moderatu candu erá la putere.

---

[1]) Lusitania — Portugalia cu oreoare tiera vecina din Spania.

XLVII. Pana aci, Nerone a cautatu a 'si acoperi cu velu foradélegile si faptele sale cele rele. Se sfiá mai alesu de Corneliu Sulla, a caruia natura lasatória elu o luà cu totulu pe dosu, aplicand'o cá insielatória si facierita. Acésta temere a sciutu Graptu, unulu din iertatii Cesarului, imbetranitu de la Tiberiu prin casele principiloru si deprinsu cu intrigile curtii, a i o mai intari prin urmatórea minciuna. Pe acelasi timpu pontea Milvia erá renumita pentru intîlnirile de nópte; si Nerone o frecuentà desu, pentru cá sa se póta dá la desfrenari cu mai multa libertate afóra de Roma. Graptu dîse: *cà lui Nerone, candu se intorcea acasa pe calea Flaminica i s'ar fi intinsu cursa, si cà elu a scapatu de ea numai din intemplare, apucandu pe alta cale, prin gradinile Sallustice: urdîtoriulu acestei pande nu e altulu decatu Sulla.* S'a intemplatu adeca, cà nescine din curata strengaria, cum adese ori se facea pe atunci, sa sparia pe servitorii principelui, ce se intorceau acasa. Fora sa se fi cunoscutu ver unulu din sclavii séu ómenii lui Sulla, si, lucru de capetenia, fora sa fi tienutu séma la natur'a lui cea lasia, necapace de o atare crima: totusi, cá si cum ar fi fostu doveditu, i s'a datu ordinu, cá sa 'si lase cetatea, patri'a sa, si sa se inchida intre murii Massiliei.

XLVIII. Supt aceiasi consuli fura primiti in audientia solii Puteolaniloru, pe cari i au fostu tramisu senatulu cetatii si plebea, unii contr'a celorulalti. Senatorii se plangeau de violentiele poporului; acest'a de iubirea de castigu a dregatoriloru si a capeteloru preste totu. Crescendu rebeliunea pana la aruncarea cu petre si la amenintiarea cu punere de focu, si putendu ajunge tréb'a la ucidere si resbelu, fù alesu Caju Cassiu cá sa impace lucrulu. Dar devenindu asprimea acestui'a nesuferibile, insarcinara cu afacerea acest'a, chiaru dupre propunerea lui, pe fratii Scriboni, caror'a li s'a datu si o coorte de pretoriani. Temerea de acest'a si pedepsirea cu mórte a unor'a restaveri concordia intre Puteolani.

XLIX. N'asi mai vorbi de unu decretu pucinu insemnatu alu senatului, in puterea caruia *s'a datu voiia la burgarimea din Siracus'a, cá la jocurile gladiatoresci sa póta trece preste numerulu determinatu*[1]: déca Petu Trasea n'ar fi contradîsu, si prin acést'a n'ar fi datu materia la contrarii sei a 'i atacá opiniunea. „Déca crede elu, dîceau, cà binele comunu are trebu„intia de libertatea senatoriloru, de ce se ocupa cu nisce lucruri „de nemica? Mai bine ar face, déca ar svatui séu disvatui des„pre resbelu si pace, despre venite si legi, si despre altele ce

---

[1]) Dupre o ordinatiune a lui Augustu nu erá iertatu a intrebuintiá la unu jocu gladiatorescu mai multi de 120 de gladiatori.

„su de importantia pentru statulu Romanu. Parintiloru li este „iertatu, de cate ori sunt chiamati a 'si dá parerea, a spune pe „facia ce voiiescu si a cere asupr'a acesteia desbaterea. Au „dóra numai acesa e de indreptatu in statu, cá Siracuséanii sä „nu 'si dea jocurile cu unu numeru mai mare de gladiatori? Nu „cumva tóte celealalte prin tóte partile imperiului sunt asia de „bine administrate, cá si candu nu Nerone, ci Trasea ar domni? „Déca celea ponderóse se trecu cu nepasarea, cu catu mai vir- „tosu ar trebui tacutu despre lucruri de nemica? Éra Trasea, „cerendu amicii cá sa 'si motiveze parerea, respunse: cà elu nu „bate stare decrete, cà n'ar cunósce starea presente a statului, „ci cà elu o face pentru onórea parintiloru, cá sa scie tóta lu- „mea cà ei nu 'si uita de grigea pentru afaceri ponderóse, de- „orace ei se ocupa cu atentiune si de lucruri mici.

L. In acelasi anu, dupa multe rugatiuni ferbinti ale po- porului, carele se plangea contr'a necumpatului publicaniloru [1]), Nerone stá la indoire: *óre sa demande stergerea tuturoru tasse- loru* [2]), *si cu acést'a sa faca genului omenescu celu mai mare daru.* Ma foculu seluhui seu fú stemparatu de catra parinti, cari, dupa ce mai antaiu i au laudatu multu *marimea sufletului*, observara: „cà imperiulu se va desface, déca venitele, cu care „se sustiene statulu, se voru impuciná; urmarea desfiintiarii por- „torieloru va fi cà voru cere si stergerea dariloru. Cele mai „multe societati de arendatori sunt constituite de consulu si de „tribunii plebii anca de pe timpulu candu poporulu Romanu era „in flórea libertatii. De atunci tóte s'au adusu la acea orendu- „iala: cá venitele sà stea in proportiune cu spesele necesarie. „Fora indoire iubirea de argintu a publicaniloru catá sa se in- „freneze, cá nu cumva acesta apasare suferita atatia ani fora „cirtire prin nóue superari sa dea causa la intiritari si mai „mari."

LI. Deci principele ordinà printr'unu edisu: *cá legile, ce reguléza tóte tassele, ascunse pana atunci, sa se dea publicitatii, si pretentiunile, ce nu s'au scosu, sa nu se mai póta reclamá dupa unu anu.* „Cá in Roma pretorulu, éra prin provincie locutienen- „tele de pretoru si de consulu sa decida in modu straordinariu „plangerile contr'a publicaniloru; soldatii sa fia scutiti de tasse, „afórá de acelea cu ce se negotietorescu; si altele fórte drepte, „care se tienura catuva timpu, apoi essira din usu. Cu tóte ace-

[1]) Vamesiu in s. scriptura, arendatori de venitele statului, vami, oieritu etc. [2]) La romani erau doue specie de dari *tributum*: dare pe avere si *vectigal*; la inceputu vama pe marfa. Acestea se dicea si *portorium*, vama in *porturi*, si la *ponti*. La cari mai tardiu s'adusera *decumae* = decime, dari pe ogorale statului, si *scriptura* dare pe vite pascute pe loculu publicu.

stea stergerea patrudiecimeloru, a cincidiecimeloru a subsistatu, si a altoru stórceri neiertate, ce lacomi'a arendatoriloru le inventasera supt feliurite titluri. Pentru provinciele tramarine importulu graneloru s'a mai usiuratu, determinanduse: *cá naulle negotiatoriloru sa nu se compute in censulu averii loru, si sa nu fia supuse la dare.*

LII. Pe acusatii provinciei Africa, cari functionasera acolo in calitate de proconsulari, pe Sulpiciu Camerinu si pe Pomponiu Silvanu, i a iertatu principele. Pentru cà Camerinu avù de a face cu pucini si cu privati, cari i imputau mai multa crudime, decatu mancatoria. Éra Silvanu erá incungiuratu de o mare multime de acusatori, si poftiau: *cá sa li se dea timpu spre a chiamá marturi;* acusatulu anse cerea cá sa aiba voiia a se apará pe locu. Si a scapatu cá unu omu bogatu, fora copii si betranu; si cu tóte acestea elu a traitu mai multu decatu aceia, prin a caroru intrige se mantuise.

LIII. Pana in timpulu acest'a Germania fusese in linisce, multiemita politicei duciloru, cari, de candu insemnele triumfalie au ajunsu vlogare, sperau mai mare onóre de acolo déca voru tiené pacea. Paulinu Pompeiu si Luciu Vetus erau pe atunci mai marii ostirei. Cá totusi soldatulu sa nu se desnerveze prin neactivitate, Paulinu finì valulu, ce lu incepuse Drusu mai nainte cu siessediecì si trei de ani spre stavilirea Renului. Vetus luase mesure cá sa impreune Mosela si Arare [1]) prin tr'unu canalu, cu scopu cá cetele de resbelu sa póta veni pe mare [2]), de aci pe Rodanu si pe Arare insusu pe canalulu acest'a, apoi pe Mosela in Renu, si in fine sa esse in Oceanu: in modulu acest'a se voru redicá greutatile drumului pre uscatu si tiermurii marii nordice se voru impreuná prin navigatiune cu ceia ai marii occidentali. Jalusu de acésta opera mare Eliu Gracile, legatulu Belgiei, sparià pe Vetus, facendulu atentu: cá sa se feréscа a duce legiunile intr'o provincia ce nu e a'sa, si a amblá dupa favórea Galiei; caci acést'a imperatulu póte sa o védia cu ochiu reu. Astfelu se nimicescu adeseori cele mai frumóse intreprinderi,

LIV. Neactivitatea necontenita, in carea se tieneau armatele, respandí faim'a, *cà duciloru li s'ar fi luatu dreptulu de a merge contr'a inimicului.* Din acésta causa Frisii, supt conducerea lui Verritu si Malorige, cari domniau preste acestu poporu incatu potu fi domniti Germanii, adusera pe junime prin paduri si balti, éra pe betranii nebelicosi preste lacuri la ripele Renului, si ocupara ogórale celea desierte, reservate pentru trebuinti'a soldatiloru. Deja 'si facusera case, semnasera locu-

---

[1]) Saoná. [2]) Marea meditiérana.

rele si cultivau acestu pamentu cá, si cum ar fi fostu a loru parintescu, candu Dubiu Avitu, urmatoriulu lui Paulinu in acésta provincia, *amenintiandu cu puterea romana, déca Frisii nu se voru duce in vechea loru patria, séu déca nu voru capatá de la Cesarulu noue locuintie*, induplecà pe Verritu si pe Malorige, cá sa se adreseze cu rugatiuni la imperatorulu. Ei plecara la Roma, si, pe candu asceptau a fi introdusi la Nerone ocupatu cu alte afaceri, intr'altele, ce e datina a se aratá barbariloru, fura condusi si in teatrulu lui Pompeiu cá sa védia marimea poporului romanu. Aci, nesciendu cum sa 'si omóre urîtulu (caci pies'a, din care nu intielegeau nemic'a, pe ei nu i interesá de felu) incépura a intrebá, luandu de a rondulu scaunele, despre diferinti'a ordiniloru, unde siedu cavalerii, unde senatorii, candu vediura pre bancele senatoriloru pe unii imbracati in vestmente straine. Capatandu respunsu, la intrebatiunea, cine sunt aceia: *cà acea onóre se dà numai la solii aceloru natiuni, cari se destingu prin bravura si cu fidelitatea catra Romani*, strigara: Hei bine, nimene in lume nu e mai bravu si mai fidelu decatu Germanulu, se dau josu si s'asiédia intre parinti. Privitorii primira cu bunavointia acést'a, cá unu aboru de sinceritate, de totu primitiva si de generósa emulatiune. Nerone le darui la amendoui dreptulu de cetatianu; *éra Frisiloru li a tramisu ordinu: cá sa deserte ogórale.* De orace ei n'au luatu in nece o consideratiune acést'a, intrebuintiara fortia in contr'a loru, atacandu i rapede cu calarime de a sociloru, si luandu in captivitate séu taindu in bucati pe aceia, cari restitira cu mai mare cerbicositate.

LV. Acesteasi ogóra ocupate acum de Ansibari, o ginte acést'a mai putinte nu numai prin numerositatea sa, ci si prin simpati'a popóraloru marginasie, caci sgoniti de Cauci si lipsiti de locasiuri se rugau pentru unu locu de descalecatu securu. Intre Ansibari s'aflá unu barbatu, renumitu intre acelea ginti, si nóa anca fórte credintiosu, cu numele Boiocalu, carele spunea: „cum elu in rebeliunea Cherusciloru la ordinulu lui Arminiu a fostu pusu in féra, si cà apoi a servitu in militia supt „ducii Tiberiu si Germanicu; si cà elu o ascultare de cincidieci „de ani acum o incununéza cu aceea, cà elu aduce gintea sa „supt domni'a Romaniloru. Catu campu jace aci fora altu folosu decatu cà se mana cate odata vitele si ouile soldatiloru „nostri la pasiune! Romanii conserveze le numele de ginte intre „popóra primindu i intre turme [1]) déca cumva nu voru voi „mai bine a avé desiertu si singuratate, decatu popóra amice. „Orecandu acéstea arature au fostu a Chamaviloru, apoi a le

[1]) aci e coruptu loculu.

„Tubantiloru, si in fine a le Usipianiloru. Precum ceriulu e „datu sa fia alu dieiloru, asia si pamentulu alu ómeniloru; ceea „ce e a nimenui, e a tuturoru." Apoi cautandu la sóre, si invocandu si celelalte stele, cá si candu ele ar fi in persóna facia vorbindu-le, le intrebà: „de au potta a cautá din ceriu pre unu „pamentu nelocuitu de ómeni? Mai bine sa verse marea preste „cei ce rapescu pamentulu."

LVI. Avitu, simtienduse vatematu prin acéstea, respunse: „se cade a suferi ordinatiunile celoru mai putinti; asia a bine „placutu dieiloru, pe cari 'i chiàmati in ajutoriu, cá sa stea in „bun'a placerea Romaniloru, ce sa dea si ce sa iá, si cá ei sa „n'aiba altu judecatoriu, decatu pe sine insusi." Astfelu vorbì elu in faci'a Ansibariloru, éra incatu pentru Boiocalu, i dise a parte: „*cà intru aducerea aminte de amicitia catra Romani i va dá ogóra.*" Ceea ce Boiocalu n'a voiitu sa priimeasca, cá unu pretiu alu tradarii adaugendu: *pamentulu, unde sa traimu, ne póte lipsi, in care sa murimu, ba.* Astfelu se despartira unu de altu cu inimele amarîte. Ansibarii chiamara intr'ajutoriu pe Bructeri, pe Tencteri si pe alte ginti mai departate cá soci la resbelu. Éra Avitu scrise lui Curtiliu Mancia, legatulu ostirii din Germania superiore: cá trecendu preste Rinu sa se arate cu armele de la spate; éra insusi conduse legiunile in tier'a Tencteriloru, amenintiendu cu stirpire, déca nu se voru desface de legatur'a cu Ansibarii. Ceea ce facendu Tencterii, fura si Bructerii terorisati prin aceeasi temere, si asia nice ceialalti n'au voiitu a 'si aprinde paia in capu cu nevoii straine. Si asia gintea Ansivariloru isolata se trase indereptu la Usipiani si la Tubanti. Apoi sgoniti din aceste tiere, dupa ce s'au dusu la Catti, apoi la Cherusci; retacindu timpu lungu, cá óspeti, cá lipsiti dn tóte, cá inimici, cei teneri au fostu taiiati in strainatate, éra cei betrani, necapaci de resbelu, impartiti cá préda.

LVII. Chiaru in vér'a aceea s'a facutu intre Ermunduri si Catti o bataiia mare, caci si unii si altii voiiáu sa iá in posesiune cu forti'a unu rîu marginasiu, ce producea sare copiósa, nu numai din inclinarea de a fini tóte prin arme, ci si din credinti'a religiósa, ce li erá insatita; cà atare locuri sunt mai aprópe de ceriu, si cà aci dieii asculta rugatiunile ómeniloru mai tare decatu in alte locuri. Acést'a e caus'a, cà in acelu rîu si in acele silve se produce sarea din indurarea dieiloru, nu cá la alte popora prin esundatiunea marii si svaporarea undeloru; ci versata preste gramada de lemne ardiende se precipita din elementele intre sene contrarie, din focu si din apa. Resbelulu avú essitu fericitu pentru Ermunduri si cu atatu mai perdietoriu pentru Catti, caci *vincitorii inchinasera lui Marte si lui Mercuriu armat'a inimica,* prin care promisiune caii, fetiorii

cu o vórba tóte cele vincite se dau peritiunii. Amenintiarile inimice de asta data se intórsera asupr'a capételoru loru. De alta parte tier'a Ubiiloru, aliata cu noi, a fostu batuta de o nefiorocire neasteptata. Flacari, essite din pamentu cuprinsera in tóte laturele vile,[1]) semenaturi, sate si se estinse pana la murii coloniei, intemeiata mai daunadi. Nemic'a n'a pututu stinge acestu focu, nice ploia, nice apa de riu, nice alta órecare fluiditate, pana ce, din lipsea altoru medilóce, si din mania catra acésta stricatiune, niscari tierani aruncara petre din departare, apoi incetandu flacarile, venira mai aprope si incepura a le imblati cu bate, fusti si altele cá pe nisce férė silbatice, pe urma aruncara vestmentele rupte de pre corpurile sale, care cu catu erau mai imóse si mai purtate, cu atat'a stingea mai bine foculu.[2])

LVIII. Cà, chiaru in acelu anu arborele Ruminale, din campulu Comitieloru, ce inainte cu optu sute si patrudieci de ani umbrise copilari'a lui Remu si Romulu, vescediendu-i-se ramurile si uscandu-i-se trunchiulu, a peritu, s'a socotitu de o sinistra prevestire, pana ce, dandu noue ramuri, a reinverditu.

---

[1]) Stupioi, maieri. [2]) Ne amu mirá cà Tacitu scrie cu tóta seriositatea de istoricu cum este elu asemine fapte miraculóse, déca n'amu sci cà credulitatea, séu inclinarea de a crede lucruri straordinarie, este o nota ce caracteriséza civilisatiunea antica. Pote fontan'a la acésta sa fia pucina cunoscientia a loru de istoria naturale si de legile fisice; ma acestea flacare nemine nu le va puté splicá din legile naturei. Caus'a e simpla, cà acésta fapta n'a pututu fi, si cà Tacitu nu o spune ca testis oculatus, ci de buna séma numai dupre ver o faima volgara.

Cartea a patruspredieoea.

						Consulii:
A. R.	812	de la	I. C.	59	{	Caju Vipstanu Aprenianu. C. Fonteiu Capitone.
„	813	„	„	60	{	Nerone Claudiu Cesarulu. Cossu Cornelliu Lentulu.
„	814	„	„	61	{	Caju Cesoniu Petu. Caju Petroniu Turpilianu.
„	815	„	„	62	{	P. Mariu Celsu. L. Asiniu Galliu.

Acésta carte cuprinde unu timpu cam de *patru* ani.

I. Supt consulatulu lui Caju Vipstanu si a lui Fonteiu, Nerone n'a mai amanatu infioratóri'a crima, la carea clocea de multu. Intaritu in cutezarea sa prin durat'a domniei, si din di in di mai inflacaratu de amorulu catra Poppea, carea, nesperandu cà va puté capatá man'a principelui si desfacerea lui de Octavia catu va fi in viatia Agrippina, ilu acusà prin necontenite incriminari, candu si candu si prin glume „cà e unu copilu, supusu „la ordinatiunile altor'a; cà nu numai nu e elu domnu, dar n'are „nice macaru libertate? Cà de ce sa amane cununi'a? Nu cum„va nu i place form'a ei si stramosii cei straluciti prin trium„furi? Au i e téma cà nu va avé copii, cà n'are inima sincera? „Au cà se temu, cá nu cumva, devenindu soci'a principelui, „sa descopere nemultiemirea senatului, amaritiunea poporului „contr'a trufiei si a iubirii de avere a Agrippinei? Éra, déca „Agrippina nu póte suferi alta noru decatu un'a ce e inimica „fiiului seu, atunci sa o tramita indereptu la barbatulu ei, la „Otone. Si ea se va duce pana la marginea pamentului, de „unde celu pucinu va puté numai audi, éra nu si vedé rusinea „Imperatorului, si nu va fi incurcata in periclele lui.“ La acestea si altele asemini vorbe strabatatórie, fiindu insocite de lacrime si alte apucature de tiolina, nu stà nemine contr'a, caci totu omulu doriá cá sa se franga influinti'a mamei, si la nice

unulu nu i a venitu in capu, cà ur'a fiiluí se va intinde pana la ucidere de mama.

II. Cluviu scrie: „cà Agrippina in ardórea sá de a se „sustiené in putere, sa fi mersu pana intr'atat'a, cá ea pe la „media di, pe candu Nerone, plinu de vinu si de mancari, „s'aflá inflacaratu, sa i se fi oferitu netedita si gatita spre in-„cestu. Cà, dupa ce curtisanii luara in bagare de séma saru-„tatele cele iubetie si lingusirile premergatórie a le crimei, „Seneca sa fi cerutu ajutoriu contr'a tentatiunii muieresci de la alta „femeia, tramitiendu la Nerone pe iertat'a Actea, carea, ingrigita „de periclulu caderii sale si de infami'a lui Nerone, sa i spuna: „cà crim'a incestului s'a latîtu printre vlogu, deórace mam'a sa „chiaru se falesce intru elu, si cà militarii nu voru suferi su-„prem'a comanda a unui domnitoriu spurcatu.“ Éra Fabiu Rusticu naréza; cà nu Agrippina, ci Nerone a poftitu atare fapta de animale, si cà a fostu abatutu de la foradelege numai prin insielatiunea aceleiasi iertate. Ma ce dîce Cluviu, aceea spunu si alti istorici, si la acést'a se inclina si faim'a: acum séu cà Agrippina in adeveru a conceputu in sine o atare monstruositate séu cá cugetarea la o astfelu de placere ne mai audita, s'a vediutu a fi mai de crediutu la o femeia, ce anca din anii fetiei pentru sperantia de domnia s'a datu pe sene lui Lepidu spre prostituiré, ce din aceeasi pofta de domnia s'a josoratu la tóte placerile luî Palante, si prin cununia cu unchiuso erá deprinsa la totu feliulu de foradelege.

III. De atunci Nerone se feriá de intîlniri secrete cu mam'a sa; candu ea se retragea in gradinile sale, si la tiéra la Tusculu séu la Antiu, *o laudá cà i place liniscea.* In cele din urma, crediendu cà, ver unde s'ar aflá, ea i este o greutate, s'a decisu sa o ucida, mai indoinduse numai in privinti'a modului cum; prin veninu au prin feru, au prin alta sfortia. De ocamdata alesese veninulu. Ma déca i se va dá la més'a imperatésca, acést'a nu se va puté pune pre intemplare, cu atatu mai virtosu cà si Britanicu perise asia; catra acestea se parea greu a corumpe pe servitorii unei muieri, carea, hîrsîta in crime, sciá a se feri de curse, si prin luarea de antidote 'si asecurase corpulu. In ce modu sa se póta ascunde uciderea cu ferulu séu cu forti'a, neminea nu sciá sa spuna; nu mai pucina erá temerea, cá nu cumva cei alesi spre implinirea unui atentatu asia de mare, sa denege ascultarea. Atunci iertatulu Anicetu, prefectulu flotei de la Misenu, educatorulu copilariei lui Nerone si prin ura imprumutata inimicu Agrippinei, i oferì unu mediu alu inventiunii sale. „O naue, dîse elu, se „póte construi asiá, cá o parte a ei, deschidienduse cu meste-„siugu in mare, sa o cufunde fora a sci ea. Nicaiuri nu vinu

„atatea intemplari cá pre mare; si déca Agrippina ar peri prin „naufragiu, cine va fi atatu de-nedreptu cá sa atribue reutatii „ceeace au stricatu venturile? Apoi principele va pútea redicá „mórtei temple, altare si alte semne de dragoste fiiiasca."

IV. A placutu inventiunea, erá ajutata si de timpu, caci Nerone tocma se aflà la Baie [1]) pentru serbatorile Minervei. [2]) Aci alesiui elu pe mam'a sa, dicendu mereu *cà omulu trebue sa sufere maniele parintiloru si sa se impace cu ei,* cu scopu cá sa se latiasca vorb'a de impacatiune, si pentru cá Agrippina sa primésca propunerea, usioru crediatóre cum sunt femeile la totu ce le lingusiésce vanitatea. La venirea ei, Nerone i esse spre intimpinare pana la tiemurii marii (caci veniá de la Antiu) o iá de mana, o imbracisédia si o duse la Bauli, asia se numiá cas'a de tiéra ce intre promunteriu Misenu si laculu de Baiia se spala de sinulu marii. Intre altele stá o naue mai infrumsetiata, cá si candu si acést'a s'ar fi facutu intru onórea mamei sale; caci altaminte ea avea datina a pluti pre o naue trireme, manata de matrosi de ai flotei. De astadata ea fú invitata la cina, pentru cá noptea se serviésca spre acoperirea atentatului. Este destulu de constatatu, cà complotulu s'a tradatu, si cà Agrippina audiendu de cursele ce i s'au intinsu, standu la indoire, cà óre sa crédia, s'a dusu la Baie purtata in lectica. Aci Nerone prin lingusiri a sciutu a i respandi temerea; o primì cu teneretie si i oferi locu la mésa mai susu de elu. Apoi prin vorba lunga, tienuta, acum cu foculu teneretieloru, acum mai retrasu cá si cum ar voii sa i spuna lucruri serióse, tragana ospetiulu, o petrecù la plecare, statù lipitu de ochii si peptulu ei cu mai multa afectiune decatu altedati, séu pentru cá sa impliniasca pana in capatai faciari'a, séu cà acésta vedere ultima a unei mame, ce se ducea le peire, i a fostu muiatu inim'a lui ver catu de barbara erá.

V. Dieii dedera o nópte scinteitória de stele, o mare liniscità, cá si cum ar fi voiitu a luá ver ce scusa la crima. Nauea nu s'a fostu departatu multu de tiermuri; pe Agrippina o insociá Crepereiu Gallu, ce nu stá departe de gubernaclu, si Acerronia, ce siedea inclinata la piciórele domnei sale culcate, *vorbindu cu bucuria despre pocainti'a fiiului si despre charulu recapatatu a mamei,* candu la semnulu datu coperisiulu incarcatu de plumbu greu, se dirima, Crepereiu fù strivitu si indata 'si dede sufletulu. Agrippina si Acerronia fura aparate prin paretii cei inalti ai patului, cari din intemplare au fostu destulu de tari spre a resiste la greutate; dar n'au urmatu nice des-

---

[1]) Baiae = locu de scalda, de baia, de petrecere in Campania. [2]) Quinquatrus se numiá acestea serbatori, cari durau cinci dile.

facerea navii, fiindu toti turburati, si pentru cà cei ce nu sciau nemic'a impedicara si pe complicii complotului. Lopatarii aflara apoi cu cale a se pune pe o lature si a cufundá astfelu nauea; dar, parte caci nu se putura indata uni la acésta apucatura momentana, parte cà unii din ei nisuinduse contr'a, dedera timpu nauii a se cufundá linu in mare. Cu tóte acestea Acerronia, strigandu din nentieleptiune, *cà ea e Agrippina si sa saiia intr' ajutoriu spre a scapá pe mam'a principelui*, fù ucisa cu ruduri, cu pragini si cu alte unèlte de ale nauii, ce li au venitu a mana. Agrippina tacendu, si de aceea mai pucinu cunoscuta, capatà totusi o rana la umeri. Prin notu si apoi cu ajutoriulu luntriloru venite intr'ajutoriu fù dusa in lacul̦u Lucrinu si de acì la cas'a sa de tierá.

VI. Aci cugetandu, 'si aduse aminte: cà de acea au invitat'o cu scrisóre perfida si au tractat'o cu onóre destinsa; aprópe de tiermuri, nebatuta de ventu, neisbita in nice o stanca nauea in partea sa superióre se surpà cá si unu stelagiu de pre uscatu; totu de odata cumpàni si uciderea Acerroniei, se uitá la ran'a sa: *unicul̦u mediu de scutire contr'a curseloru este a nu le intielege.* Si tramise pe iertatul̦u Agerinu, cá sa vestésca fiiuso: *cà din bunatatea dieiloru ea a scapatu dintr'o mare nenorocire; cà se róga, cá, de si va fi spariatu de periclu in care a fostu viat'a mamei sale, sa amane grigea de a o vedé; pentru astadata are trebuintia de liniece.* Intr' acea supt liniscire prefacuta iá medicamente si pune oblogeli pe corpu. Dice, cá sa i caute testamentulu Acerroniei, si pune sub sigilu averea ei; numai acést'a a facut'o fora faciaria.

VII. Dar Nerone, care asteptá veste despre implinirea crimei, inscientianduse, cà Agrippina a scapatu cu o rana usióra, si cà totusi s'a aflatu in atat'a periclu, cà nu se mai indoiesce despre urditoriulu foradelegii. Atunci mortu de frica incepù a strigá: *acusi, acusi o sa vina, o sa se grabésca spre resbunare, o sa inarmeze sclavii, séu va resculá pe soldati, séu se va aruncá in braciele senatului si a poporului; imputandu i naufragiulu, ranirea si uciderea amiciloru sei. Ce mediu de scapare i a mai remasu; afóra déca Burru si Seneca nu voru gasi vreunulu?* Pe acestia i chiamà indata la sine; de au sciutu ei ceva mai nainte despre atentatu, nu e certu. Deci tacere lunga din partea amendurora, temenduse cá sa nu i dea svatu indesiertu; séu póte credeau, cà a ajunsu pana acolo, cà trebue sa péra Nerone, déca nu va preveni pe Agrippina. In fine Seneca, intr' atat'a mai determinatu, *se uità la Burru si lu intrebà: cà óre n'ar trebui a ordiná la unu soldatu, cá sa o ucida.* La care respunse Burru: *Pretorianii, inchinati cu totulu la intrég'a casa imperatésca, si aducendusi aminte de Germanicu, nu voru cutezá*

a face nice o crudime contr'a fiiei acestui'a; dar Anicetu impliniasca 'si pana in capetu promisiunea. Acest'a fora sa se mai gandésca multu, cere a fi insarcinatu cu efaptuirea crimei. La vorbele acestea Nerone strigà: *in dio'a de astadi abea primescu io domni'a, si cà acestu daru mare i vine lui de la unu iertatu. Grabésca-se, si sa iá cu sine pe feciorii cei mai determinati.* Anicetu, audiendu cà a venitu Agerinu tramisu din partea Agrippinei, plasmui pe locu o scena criminale. Pe candu Agerinu, spune cele ce avea sa aduca lui Nerone, Anicetu i arunca intre picióre o sabia; apoi, cá si cum l'aru fi prinsu in flagranti, ilu pune in féra, cá sa póta marturisi: cà mam'a a cercatu sa ucida pe principele si cà apoi de rusine, cà s'a descoperitu crim'a, 'si a facutu insasi mórtea.

VIII. Intr' acestea, respandinduse faim'a despre periclulu, in care s'aflá viati'a Agrippinei, cá din intemplare a alergatu totu omulu, cum a aflatu, la tiermurii marii. Cestia se suie pre stavilele de pétra, ceia in luntrile ce le vinu mai iute in ochi, unii intra in apa catu i iertá vadulu, altii intindu manile dupa ea; catu tienu tiermurii resuná loculu de plangeri, de promisiuni, de chiamari confuse, facendu unii felu de felu de intrebari, si respandindu altii inzadaru. O multime nenumerata acursera cu luminari, si, candu s'a auditu, cà e in viatia Agrippina, se gateau a merge sa i gratuleze, pana ce la vederea celoru inarmate si amenintietórie li a cantatu a se risipi care incatro. Anicetu incinge vil'a cu armati, spargendu pórt'a, prinde pe sclavii ce i vinu inainte, pana ce s'a apropiatu de usi'a camerei de dormitu, unde stau pucini, dupa ce spaimentati prin iruperea soldatiloru ceialalti apucasera fug'a. In camer'a de dormitu erá lumina pucina si numai un'a din servitóre. Temerea Agrippinei crescea din ce in ce mai tare, caci nu vine nimene de la fiiu, nice macaru Agerinu. Tiermurii marii imbracasera cu totulu alta facia; tóte erau cá desierte, apoi tropote de odata, si alte semne ale reului estremu. Departanduse si acésta servitóre, i dise: *„si tu me lasi!"* atunci vede pe Anicetu, insocitu de trierarchulu [1]) Erculeu si de centurionele de flota Obaritu, si'i dice: *déca ai venitu sa me cercetezi, atunci spune i, ca mi e bine; éra, déca vrei sa faci crima, ea nu crede despre fiiuso unu ce asemine; uciderea mamei sale n'a putut'o ordiná elu.* Ucidietorii dau róta patului, si trierarchulu o lovesce mai antaiu in capu cu o fuste; [2]) éra, candu Centurionele trase sabi'a, cá sa o ucida, strigà, intindiendu i pantecele: *lovesce aci, ventrele!* [3]) si 'si dede sufletulu isbita de multe lovituri.

---

[1]) Capitanu de nave. [2]) fuste in s. script. = ciomege. [3]) Cá candu ar fi voiitu sa dica: „aceste ventre ce au purtatu pe unu ucidiatoriu de mama."

IX. Istoricii sunt un'a in nararea acestoru fapte. De a privitu óre Nerone pe mam'a sa mórta si de i a laudatu frumseti'a corpului, acést'a unii o afirma, altii o négа. [1]) Ea fù arsa anca in aceeasi nópte pre unu patu de mésa [2]) si cu pucina pompa; catu a domnitu Nerone, cenusi'a ei n'a adunat'o nemine, nice n'a acoperit'o cu pamentu. Mai tardiu din grigea servitoriloru sei capatà unu mormentu neinsemnatu langa calea de Misena, la vil'a dictatorului Cesare, de unde perspectiv'a domnesce marea. Dupa ce i s'a aprinsu rogulu, iertatulu ei cu numele Mnestru s'a strapunsu cu ferulu, nu se scie din caritate catra patrón'a sa, séu din temerea pedepsirii cu mórte. Acest'a a fostu finitulu Agrippinei, ce lu cunoscuse cu multi ani mai ainte, la care anse n'a tienutu socotéla. Pentru cà, intrebandu pe astrologi despre Nerone, i respunsera: *cà va domni si va ucide pe mama,* la ceea ce observà ea: *ucidia me, numai imperatiésca.*

X. Dar Cesarulu numai dupa implinirea crimei incepù a i cunósce marimea. Remasiti'a noptii acum amortitu in tacere, apoi trasarindu de frica cutremuratória si essitu din minti, asteptá lumin'a dilii, cá pe un'a ce erá sa i aduca peirea. La noua sperantie ilu desteptara, la svatulu lui Burru, mai antaiu lingusirile centurioniloru si a tribuniloru, cari apucandu lu de mana, ilu fericitau, *cà au scapatu dintr'unu periclu neprevediutu si de reutatea mamei.* Apói amicii lui se dusera pe la temple, la acestu essemplu datu, 'si manifestara si cetatilé cele mai vecine a le Campaniei prin jertfe si deputatiuni bucuri'a sa. Catu pentru Nerone, imbracatu intr'alta faciaria opusa, s'aratá fórte tristu, cá si cum 'si ar blastemá mantuirea, si ar plange mórtea mamei sale.

XI. Dar pentru cà faci'a locuriloru nu se schimba cá fisionomi'a ómeniloru, si i se infaciosiá vederii icón'a trista a celei mari si tiermuri (erau si cari credeau cà s'audu sunete de trombita de pre colinele ce se inaltiau in cercu, si vaete de gele din morimentulu mamei): de aceea s'a dusu la Neapoli, si a tramisu la senatu scrisóre, alu careia comprinsu principale erá: „cà ucidiatoriulu Agerinu, unulu dintre iertatii cei mai intimi ai Agrippinei, s'a prinsu cu arm'a, si cà ea din consci- „enti'a atentatului urditu s'a ucisu insasi pe sine." Apoi apucandu firulu incriminariloru din timpurile de mai nainte: „cà ea a as- „piratu sa participe la domnia, cá coortile pretoriane sa jure a

---

[1]) Svetoniu: afirma. Éra Dione spune: cà Nerone a privitu la corpulu desvalitu alu mamei sale si a disu: „Jo nu sciamu cà am avutu o mama asia de frumosa." [2]) Nu lectus funebris, ce se facea inadinsu si apoi se ardea cu corpulu mortului.

„ascultá de o femeia, si totu asia sa pregatésca rusine senatu-„lui si poporului; si dupa ce s'a vediutu insielata in speranti'a „sa, din ura catra militia, Parinti si plebe a disvatuitu darulu „in bani [1]) pentru soldati, si celu in grane [2]) pentru poporu; „cà a intrigatu mórtea barbatiloru celoru ilustri. Cata osteni-„tiune nu l'a costatu pe densulu, pana sa o abata de a nu in-„trá cu puterea in curia, si de a nu dá la natiuni straine reso-„lutiuni?“ Catra acestea prin atacuri indirecte, relative la timpurile lui Claudiu, tóte foradelegile domniei acelui'a le imputà mamei sale, dîcendu: *cà stingerea ei este unu norocu pentru statu.* Caci se facea amintire si despre nauifragiu; carele sa fi fostu din intemplare, cine va fi atatu de hebeucu cá sa crédia? séu cà o muiere, scapata din nauifragiu, sa fi tramisu pe unu singuru omu cu pumnarulu, cá sa atace pe imperatorulu intre coortile si flotele sale? éca pentru ce lumea acum nu mai vorbiá reu de Nerone, a caruia monstruositate erá mai pre susu de tóta geluirea, ci despre Seneca, *cà elu a conceputu in scriptura o atare marturisire.*

XII. Si cu tóte acestea cei mari printr'o rivalitate *de mirare votésa: rugatiuni publice pe la tóte altarele, si cá serbatórea Minervei, unde cursele intinse s'au datu pe facia, sa se tiena in toti ani cu jocuri; cá sa se assiedia in curia o statua de auru a Minervei, si aci langa acést'a icón'a principelui*; *éra dioa nascerii Agrippinei sa se numere intre dîlele cele rele.* Trasea Petu, indatinatu lingusirile de mai nainte a le trece cu tacerea séu cu consintirea in vorbe pucine, de asta data essì din senatu, si cu acést'a a datu ocasiune la perirea sa, fora sa fia pentru altii incepatoriulu libertatii. Catra acestea intreveniau semne dese de prorocia, dar tóte indesiertu. O femeia a nascutu unu sierpe; alt'a fù trasnita de fulgeru in braciele barbatuso; sórele s'a intunecatu rapede, si fulgerulu trasnì in patrusprediece regiuni a le Romei; tóte acestea se facura asia de tare fora scirea dieiloru, cà Nerone a continuatu multi ani a domni si a face reu. De alta parte cá sa adauge la ura contr'a mamei sale, si, dupa ce a dat'o la o parte, sa arate la lume, cà acum elu e mai blandu, dede voiia la Junia si Calpurnia, femei de rangu inaltu, precum si prefectiloru Valeriu Capitone si Liciniu Gabolu, pe cari Agrippina i espatriase óre candu, cá sa le intórca in locasiurile parintesci. Suferì a se aduce acasa si cenusi'a Loliei Paulinei si a 'i se redicá mormentulu. La doui insi, lui Ituriu si Calvisiu, pe care insusi i espatriase mai deunadi, li a iertatu pedés'a. Ce s'atinge de Silana ea a muritu in Tarentu, unde s'a fostu intorsu din essiliu indelungatu, pe candu Agrip-

---

[1]) donativum. [2]) congiarium.

pina, prin a careia inimicitia fusese resturnata, perdù din influintia, séu in fine erá imblandita.

XIII. Pe candu Nerone temporizá prin cetatile Campaniei ingrigeatu de modulu cum sa intre in Roma; cà óre aflava elu ascultare la senatu, inclinare la poporu, i dîsera din contra misieii, de care mai bogata n'a statutu alta curte, asecurandulu: *cà numele Agrippinei e urîtu, si cà mórtea ei a aprinsu si mai tare favórea poporului spre densulu; fora frica dar ducase la Roma si sa se incredîntieze in persóna catu ilu adorésa.* Totu deodata poftira cá sa *mérga ei inainte.* Si aflara o primire mai caldurósa decatu promisesera. Vedeai essiti spre intimpinare corporatiunile,[1]) senatulu imbracatu in vestminte de serbatóre, cete de femei si de copii, dispusi dupre etate și sessu; pe unde trecea erau inaltiate stelage de privire, cum se vedu pe la triumfuri. Trufasiu de acést'a, cá si cum ar fi triumfatu asupr'a unui poporu de sclavi, trage in capitoliu, 'si face rugatiunea de multiemire, si de atunci s'a datu la tóte placerile, ce, reu infrenate, respectulu catra mam'a sa, catu de pucinu a fostu, totu le mai intardiase.

XIV. De multu 'si pusese in capu a se pune pe o carucia trasa de patru caii [2]), si i venise fantasia totu asia de hidósa, cá sa cante cu citar'a cá unu comediante la cina, dîcendu: *cà asia faceau in timpurile cele vechi regii si ducii; cà artea cantarii a fostu marita cu laude de prooroci si santita la cultulu dieiloru. Au nu su dedicate lui Apolline cantecele pe córde, si óre acésta dieitate de frunte si sciutória de celea viitórie, nu se representéza ea printr'o statua cu lira, asiediata nu numai prin cetatile Greciei, ci si prin templele Romei?* Nice cà se mai putea propri acum, de óraca si Burru si Seneca aflara oportunu, cá sa i concéda un'a din acestea capricia, pentru cá sa nu si le faca pe amendóue. Deci inchisera in valea Vaticana unu spatiu, unde sa 'si póta maná caii, nu anse inaintea unui publicu amistecatu de privitori; dar curentu fù poftitu si poporulu romanu; i inaltiara cu laude artea; cum e poporulu iubitoriu de placeri, si se bucurá déca vede cà si principele are acelasi gustu. Totusi acésta rusine afisiata n'a adusu saturare, cum credeau ci mai mare gustu. Cu scopu cá sa mai móie rusinea, déca va desonorá pe multi, cumparà pe descendenti din familie nobili, deveniti venali prin saracia, si i scóse pre scena. Macaru cà sunt morti, li tacu numele din respectu catra parintii si stramosii loru. Apoi rusinea cade pe acel'a, care mai bucurosu

---

[1]) tribus am dat'o cu corporatiune. [2]) Avemu tiléga = triléga, amu puté dice patriliga = quadriga, déca nu ni ar fi téma de cîrtitori séu critisastri.

dá bani cá sa pecatuiasca ómenii, decatu cá sa impedece pecatulu. Facut'a elu si pe cavaleri romani respectabili a se dá in arena la jocuri gladiatoresci, vedibine cà prin bogate daruri; anse darulu in man'a acelui'a ce póte ordiná, sa se priviasca cá si o fortia.

XV. Si pentru cá sa nu se mai desonoreze si cu joculu publicu in teatru a formatu jocuri supt numele *Juvenalia,* la care se inscrisera ómeni de tóte classile. Nice nobilitatea, nice etatea, nice dregatoriele purtate nu mai impedicá pe cineva de la esserciarea artii de comediante grecu séu latinu, ba nice chiaru de la gesturi si role nedemne de unu barbatu. Si femeie de rangu studiau atari role desonoratórie. In silv'a sacra, ce Augustu a fostu satit'o in giurulu Naumachiei [1]) sale, se facura sale de petrecere si bolte de beutura, unde se vedeau totu felulu de lucruri atitietórie de placeri. Se impartiau bani in daru, pe cari cei onesti i mancau din lipsa, cei blastemati in ciuituri de bucuria. De aci foradelegile si infami'a se latira totu mai departe, si coruptiunea moravuriloru, de multu incuibata in societate, n'a fostu nice odata mai desfrenata, decatu la acea adunatura de ómeni stricati. Rusinea abea se sustiene prin arti oneste [2]): apoi la o rivalizare in desfrenari, cum sa mai pota stá rusine si modestia, séu ver o umbra de moralitate! In cele din urma s'a suitu insusi Nerone pre scena, cercandu 'si citar'a cu multa grige si preludandu amiciloru sei assistanti. La acestia se mai adausera o coorte de soldati, centurioni, tribuni, si Burru, care aplaudá cu intristare. Pe atunci s'a intemeiatu pentru antai'a data o societate de cavaleri romani supt numele de *Augustani:* toti omeni juni si vîrtosi, unii atrasi la acest'a de natur'a loru cea usióra, altii de speranti'a spre a inaintá la mai mari. Dio'a nóptea nu mai incetau din aplaudari, dandu vocii si formei principelui totu epitete cuvenite deiloru. Si astfelu se inaltiara la ranguri si onori, cá si cum le ar fi meritatu prin bravura pre campulu bataliei.

XVI. Dar imperatorulu nemultieminduse numai cu gloria de comediante, a vrutu sa arate cà elu posede si talentulu de poetu: din caus'a acést'a a adunatu in cerculu seu ómeni de aceia, cari aveau órecare deprindere in artea versificarii. Ei conveniau intr'unu locu, versurile aduse de acasa séu plasmuite in locu, le compuneau si propusetiunile, ce intr'unu modu séu altulu le aducea inainte principele, ei le intregeau; ceea ce se si vede din calitatea aceloru poesii, cari, fora inspiratiune si geniu, nu su turnate dintr'o forma. Si invetiatoriloru de intie-

---

[1]) naumachia = bataiia cu naulle. [2]) Unii *onestis artibus* o traducu: suptu o administratiune intielépta.

leptiune [1]) li impartiá elu timpu dupa mésa, pentru cá din doctrinele loru cele opuse se scótia ver unu puntu de cérta; si, dieu! au fostu si de aceia cari, de altaminte seriosi la facia si tienatura, ambitionau onórea de a figurá la astfelu de petreceri a le domnului.

XVII. Pe acestu timpu dintr'o cérta de nemic'a s'a nascutu unu macelu sangerosu intre locuitorii din Nuceria si cei din Pompei, la unu spectaclu de gladiatori, ce lu dá Livineiu Regulu, despre care am vorbitu, cà a fostu scosu die senatu. Cu o sglobia de cetatiani de tiéra superanduse unii pe altii venira la injuraturi, apoi la aruncarea cu petre, si in fine apucara ferulu ucidiatoriu. Pompeianii, unde se tienura jocurile gladiatoresci, essira vincitori. Multi dintre Nuceriani fura dusi la Roma, raniti si trunchiati in corpu; si *multi plangeau mórtea copiiloru séu a parintiloru.* Principele a pusu pe senatu, cá sa judece acésta afacere, senatulu a dat'o consuliloru, si dupa ce caus'a a ajunsu érasi la senatu, Pompeianii fura popriti prin ordinu publicu de a se mai aduná la atare spectacle in cursu de diece ani; si societatile formate de ei contr'a legii fura desfacute; éra Livineiu, dinpreuna cu alti incepatori ai resoólei, s'au pedepsitu cu essiliu.

XVIII. S'au scosu din senatu si Pediu Blesu, acusanduse din partea Cireniániloru: *cà s'ar fi atinsu de visteri'a lui Esculapu, si cà la conscrierea militare s'ar fi lasatu a se corumpe prin bani si intrige.* Totu acesti Cireniáni acusara si pe Aciliu Strabone, pe carele, imbracatu cu putere de pretoru, l'au fostu tramisu Claudiu, cá sa reclame ogórale, ce odinióra fusesera mosia ale regelui Apione, si apoi daruite dimpreuna cu regatulu de acest'a, poporului Romanu; pe care ogóra anse le au fostu ocupatu posesorii, care cum se invecinau cu ele, si se intemeiau pre acésta usurpare, trecuta cu vederea lungu timpu, cá pre unu dreptu legitimu. Dupa ce acest'a a judecatu ogórale de domenu, s'a nascutu ura contr'a judecatoriului. Senatulu a decretatu, cà deorace loru nu li este cunoscutu acestu ordinu a lui Claudiu, Cirenianii sa se adreseze catra principele. Nerone aprobà judecata lui Strabone; darrise totusi, sc cà *din deferintia catra aliati elu li lasa ceea ce usurpasera.*

XIX. Pe atunci murira doui barbati straluciti, Domitiu Afru si Marcu Serviliu, cari inflorira cu celea mai inalte demnitati si cu multa elocentia, acel'a in calitate de advocatu, Serviliu timpu lungu in foru, apoi destingenduse cá istoricu romanu si prin o cultura alésa. Ei la talentu erau egali, cu caracterulu anse diferiau unulu de altulu.

---

[1]) filosofii.

XX. Pe candu Nerone erá pentru a patr'a ora consulu, avendu de colega pe Corneliu Cossu, se intrudusere jocurile cincianuale dupre essemplulu certeloru de intrecere la greci in privinti'a caror'a, cum se intempla de ordinariu cu tóte lucrurile noue, unii vorbiau un'a altii alt'a. Erau adeca de aceia, cari diceau: „cà, anca betranii tienura de reu pe Cneiu Pompeiu „càci a intrudusu unu teatru permanente, deórace mai nainte „erá datina a se dá jocurile pre scena, facuta numai pentru „acea ocasiune, si cu bance construite momentanu. Séu cautandu „in timpurile mai vechi, afli cà poporulu priviá din piciore, „pentru cá sa nu se dea lenii, déca ar fi siediutu dile intregi in „teatru. Conservezese vechea datina a spectacleloru, candu „pretorii au sa le dea numai cetatianii sa nu fia constrinsi a ri„valisá cu densii. Peste totu datenele nationali cadiute din „timpu in timpu se stirpescu din radecina prin desfrenarea adusa „de la straini, cá totu ce se pote corumpe si e corumpatoru „sa se védia in Roma; sa degenereze junimea prin ocupatiuni „straine, danduse la gimnastica, la petreceri, la amoruri hidóse „tóte acestea din initiativ'a principelui si a senatului, cari nu „numai ca lasa frenu liberu la pecate, ci la acést'a intrebuintiaza „si forti'a. Fruntasii romani, facendu pe oratori si pe poeti, se „prostituéza pre scena. Ce li a mai remasu, fora numai sa 'si „descopere corpurile de vestminte si sa primiésca incestulu, sa „suplinésca prin lupta de gladiatoru in arena, batai'a cu inimi„culu si essercitiele militare. Augustanii,[1]) formati de curentu „si decurionii cavaleriloru, nu cumva voru implini mai bine „dregatori'a loru de judecatori, déca ei voru ascultá cu ureche „de cunoscatori la tonurile cele dulci si la melodi'a canteceloru? „Si noptile sunt jertfite la desonorare, pentru cá rusinii sa nu „i mai remane timpu si cá intr' acésta amistecatura confusa „de ómeni, cei mai blastemati sa cuteze pe intunerecu ceea ce „au poftitu pe di."

XXI. Dar erau mai multi carora li placea acesta viatia libertiata, numai cà pretindeau a'i dá nume onesté, dicendu: „cà si stramosiloru li placeau spectaclele dupre starea loru de pe atunci; de aceea adusera de la Tuscani pe istrioni, de la „Turiani curatura cu càii. Dupa ce sa luatu in posesiune Achaia „si Asia s'a datu mai mare grige la jocuri. Dar totusi nu este „romanu de nascere onesta, carele, in cursu de doue vecuri „trecute de la triumfulu lui Luciu Mummiu, celu antaiu datatoru „de atari spectacle in Roma, sa se fi dejositu pana la arte „teatrali. S'a tienutu in consideratiune crutiarea speseloru, candu

[1]) Dupre variantea: „*An institutos Augustinos* (v. c. XV.) et decurias equitum etc.

„s'a facutu teatrulu permanente, in locu de a lu construi si a „lu strică pe totu anulu cu spese fórte mari. De aci inainte „dregatorii de statu nu voru mai avé sa 'si jertfésca averile fa„miliei, poporulu numai are caussa a pretinde de la dregatori „certe greeesci: de órece statulu a luatu asupr'a sa acésta chel„tuiala. Victoriele oratoriloru si a le poetiloru sunt media de „incoragearea talenteloru. La nice unu judece nu i póte siedea „reu a plecá urechile sale la acestea ocupatiuni frumose si la „placeri iertate. Pucinele nopti in totu cursulu cinciennaleloru „s'au datu mai multu la bucuria, decatu la desfrenari, si apoi la „lumin'a atatoru luminari nu se putea ascunde nice o necuviențiа.“ Si in adeveru, acestu spectaclu s'a trecutu fora a se intemplá vre unu scandalu mai insemnatu. Si nu s'a vediutu nice celu mai micu zelu de partitu in poporu; caci, de si pantomimii fura adusi pre scena, anse au fostu esshisi de la certele religióse. Premiulu in elocentia nu l'a capatatu nemine ci s'a publicatu: cà *Cesarulu e vincitorulu.* Portulu grecescu, care lu luasera unii pe acele dile, a essitu din moda curentu.

XXII. Intre acestea s'a aratatu pre ceriu o stea cu códa; despre acést'a poporulu crede, cà prevestesce schimbare de domnu. Prin urmare, cá si cum Nerone ar fi fostu scosu, se intrebau ómeni, cà óre cine se va alege. Vocea publica numiá pe Rubeliu Plautu, carele, dupre mama 'si tragea nobilitatea din famili'a Julia.[1]) Insusi viá dupre principele strămosiesci, cu purtare seriósa, in cas'a sa castu si retrasu, si cu catu traiá mai ascunsu din temere, cu atat'a erá mai onoratu prin faima. Unu fulgeru trasnitoriu, splicatu indesiertu a datu consistintia si mai mare vorbeloru. Pe candu adeca Nerone siedea la mésa la locului numitu *sublacuensu* langa laculu simbruinicu, fulgerulu trasni in bucate, mes'a fú resturnata, si acést'a eveni intre terminii Tiburului, loculu de unde essisera parintii lui Plautu; de aci se lati credinti'a cà elu e acel'a pe care puterea dieiloru l'au predestinatu la tronu; si elu fú sustienutu intr'acést'a prin multimea aceloru ómeni, cari dintr'o politica interesata si din ambitiune fórte desu amagitória, curtenescu sórele de nou resarindu si pucinu securu. Deci Nerone, turburatu de acestea, compune catra Plautu o epistola in care i scrie: *cà ar face bine sa iá in consideratiune liniscea Romei, si sa se subtraga de la defaimarile inimiciloru sei; cà elu posede in Asia mosia credita, unde póte a se bucurá securu si neturburatu de anii junetiei sale.* Astfelu Plautu se duse acolo cu soci'a sa Antistia si cu pucini din amici. Pe aceleasi dile o desfrenare rafinata

---

[1]) Mama lui a fostu Julia, fii'a lui Drusu, care a fostu copilulu lui Tiberiu.

aduse preste viati'a lui Nerone periclu si preste numele lui o noua rusine, caci intrase notandu in fontan'a apei Marcia, ce erá condusa prin apaductu in Roma. Se credea cà spalandu 'si corpulu a spurcatu ap'a santita de beutu si santieni'a locului. Betezirea periculosa, ce a capatat'o din acést'a, dovedi mani'a dieiloru.

XXIII. Dar Corbulone, dupa ce a ruinatu Artassata, a crediutu oportunu, cá sa se folosésca de prim'a terôre, spre a ocupá Tigranocerta, cá dirimandu si acésta cetate sa mai maréscca temerea inimicului, séu, crutiand'o, sa cascige nume de induratoriu. Se duse dar acolo fora a face reu cu ostirea, pentru cá se nu li iá speranti'a de iertatiuni, fora totusi a slabi din priveghiare, bine sciendu, catu de shimbatiosa este acésta ginte, precatu de lasia fiindu in nevoiia, atatu de perfida la ocasiuni. Barbarii, cari dupre natur'a sa, unii i essirea inainte cu rugatiuni, altii parasira satele si apucara prin locuri neamblate, si óra altii se ascunsera cu totu ce aveau mai bunu prin crepaturile pamentului. Ducele romanu, intrebuintiandu medie varie, indurare catra rugatori, iutime catra fugatori, asprime catra ceia ce se asiediara prin ascundieture, dupa ce a astupatu gur'a si essitulu pesceriloru cu paia si cu tufe le puse focu. Mardii, candu trecù pe la marginele tierei loru, anca lu atacara, deprinsi cum erau in lotriri si aparati prin munti contr'a celora ce ar fi irruptu asuprale. Corbulone tramise in contr'a loru pe Iberiani, cá sa le faca stricatiune, si asia resbunà cutezarea inimicului *cu sange strainu.*

XXIV. Insusi si ostirea, desi n'au patitu in bataiia nice o perdere, avura totusi a suferi tare de lipsa si de ostenitiune, constrinsi a sî mulcomi fómea numai cu carne de vite.[1]) Mai adauge la acést'a si lips'a de apa, o véra fervinte, marsuri lungi care tóte numai prin pacienti'a ducelui se mai usiurau, care suferiá mai multe decatu soldatulu de rendu. De aci venira in locuri cultivate, se secerara semenaturele, si din cele doua casteia, in care fugisera Armeanii, unulu se luà cu assaltu, celalaltu, care respinsese primulu atacu, fù constrinsu prin impresurare. De unde trecendu in teritoriulu Tauranitiloru a scapatu cu norocire dintr'unu periclu neprevediutu. Caci nu departe de cortulu lui s'a aflatu unu barbaru de nascere nobile cu o arma, carele insusi a datu in tortura planulu de ucidere si pe socii sei. Acesti ómeni, cari supt masc'a amicitiei pregatiau tradatiune, dovediti fiindu se pedepsira. Nu multu dupa acést'a venira soli dela Tigranocerta cu scirea: cà murii stau deschisi si cà

[1]) Pentru români, cari mancau pana fórte multa, cá si noi romanii, erá mare greutate acést'a cá sa traiésca numai cu carne.

locuitorii astépta ordinatiunile lui. Si totu de odata i dedera o corona de auru, cá daru de ospitalitate. Corbulone a primitu pe soli cu onóre; si cetatii nu i s'a luatu unu firu de capu, pentru cá fiindu crutiati, cu atatu sa fia mai inclinati a remané intr'ascultare.

XXV. Ma citadel'a regésca, aparata de juni bravi, nu s'a pututu luá decatu cu bataiia, caci aceia cutezara a luá lupt'a si afóra inaintea múriloru, si, respinsi intre fortificatiuni, numai atunci se inchinara, candu vediura strabatandú puterea nóstra. Acestea se facura cu atatu mai usioru, caci Partii erau retienuti prin resbelulu ce lu aveau cu Ircanii. Si in adeveru Ircanii au fostu tramisu la principele romanu, cá sa se róge de o aliantia, si *dreptu garantia a amiciei loru se faliau, cà ei au impedecatu pe Vologese.* La intórcere Corbulone, cá nu cumva sa fia prinsi de posturile inimice de dincolo de Eufratu, li dede o garda, ce i a escortatu pana la tiermuri marii rosia; de unde ocolindu fruntierele Partiloru, ajunsera in patri'a sa.

XXVI. Dupa ce si Tiridate a intratu prin Media in marginea Armeniei, Corbulone tramite nainte pe legatulu Verulanu cu trupele sociloru, éra insusi i urméza cu legiunile in marsu iute, si lu constringe a se departá si a se lasá de speranti'a resbelului. Apoi stirpì cu focu si cu sabia pe toti cati i cunoscea contrari nóa si luà in posesiune Armenia. Pe atunci sosise Tigranu, alesu de Nerone cá sa fia domnu alu acestei tiere, unulu din nobilii Capadociani, nepotu regelui Archelau, dar, caci petrecuse multu timpu in Roma cá obstaticu, decadiuse pana la pacientia de sclavu. Dar nice n'a fostu primitu cu unanimitate: de órace unii din Armeani tieneau anca totu cu Arsacidii; cei mai multi totusi, urîndu mandri'a Partiloru, prefirau pe regele datu de romani. I s'a datu o garda statatória din o miia de legionari, din trei coórti ajutatórie si din doue scadróne de calarime, cá cu atatu mai usioru sa se póta sustiené pre tronu. Unele parti a le Armeniei s'au datu supt domni'a lui Farasmane, Polemone, Aristobulu si Antiocu, dupre cum erau mai aprópe de unulu séu de altulu, Corbulone s'a dusu la Siria, ceea ce prin mórtea legatului Ummidiu devenise vacante si incredintiata lui.

XXVII. In acelasi anu Laudicia, un'a din cele mai stralucite cetati a le Asiei, fú dirimata prin cutremuru de pamentu, si ea, cu mediele sale, fora vre unu ajutoriu din partene, se puse érasi in starea de mai nainte. In Italia, vechea cetate Puteoli a capatatu dreptulu de colonia si numele dela Nerone. La Tarentu si la Actiu se straplantara veterani, cari totusi n'au contribuitu némic'a la impopularea locuriloru, deórace cei mai multi se retrasera prin provinciele, unde 'si implinisera anii militiei. Ne

fiindu dedati a trai in casatoria si a cresce copii, lasau dupa sine case fora descendenti. Caci acum nu se mai tramiteau legiuni intregi dimpreuna cu tribunii si centurionii sei, si totu soldati de aceeasi specia de arme cá odinióra, spre a compune in caritate si unire o comuna; ci totu necunoscuti intre sine, din diferite companie, fora capetenia, fora caritate imprumutata, ci, cá din altu soiu de ginte, erau adunati rapede intr'unu locu, formau mai multu o gramada numerósa, decatu o adeverata colonia.

XXVIII. Alegerea pretoriloru ce se facea de ordinariu dupre gasirea cu cale a senatului, a regulat'o principele, caci cumpararea cu bani a voturiloru se stracurase mai tare decatu totu d'auna, punendu preste o legiune trei pretendenti supranumerari. Éra védi'a parintiloru a mai marit'o prin decretulu: *cá aceia, cari apeléza dela judecatori privati la senatu, sa platésca acea suma, ce o dau ceice apelara la Cesarulu.* Pentru cà mai nainte acéstu felu de apelatiuni erau libere si scutite de platire.[1]) Pe la finitulu anului Vibiu Secundu, cavaleru romanu, in urm'a acusarii din partea Mauriloru, fú osinditu pentru mancatorie si scosu din Italia. Numai influinti'a frateso, Vibiu Crispu, a efaptuitu, cá sa nu fia pedepsitu anca si mai aspru.

XXIX. Supt consulii Cesoniu Petu si Petroniu Turpilanu capataràmu in Britania o bataiia sangerósa. Aulu Didiu acolo, cum am dîsu, a fostu bucurosu sa tiena numai ce erá cuceritu deja; Veraniu, urmatoriulu lui, abia facuse nisce incursiuni nensemnate de predari in tienutulu Siluriloru, candu vení mórtea cá sa lu impedece de a intinde mai departe resbelulu. Câtu a traitu s'a bucuràtu de faim'a unei aspre probitati; éra ultimele vorbe a le testamentului seu i vedira o inima ambitiosa, cá unulu ce, intre multe lingusiri facute lui Nerone a adausu: *cà 'i ar fi supusu Britania, déca ar fi mai traitu doui ani.* Apoi capatà Britania, Paulinu Suetoniu, barbatu cu scientia militara, si, dupre vorbele poporului, carele nu lasa pe nemine fora rivalu, coluptatoru lui Corbulone, poftindu din partesi cá prin supunerea britaniloru rebeli, sa egalizeze onórea lui Corbulone, a recuceritoriului Armeniei. Deci Suetoniu se pregatesce a atacá Mona, insula plina de locuitori bravi si locu de scapare pentru toti fugarii, 'si fabrica naui cu pantece planu spre a se puté apropiá de acestu locu cu apa si vadu necunoscutu. Acést'a pentru pedestrii; éra calaretii urmàra prin apa si, pe unde erá mai afunda, in notu printre caii.

XXX. Pre tiermuri stá armat'a inimica in linia de bataiia, désa de arme si de barbati, printre cari alergau femeile imbracate in vestminte de doliu cu parulu despletitu cá si nisce

[1]) platire — de la plector me-pedepsescu cu bani.

furie, purtandu facle. Giuru in pregiuru Druidii, cu manile intinse spre ceriu, scotîndu blasteme infioratórie. Noutatea privirii implù pe soldatii cu atat'a teróre, cà, cá si cum li ar fi amortitu tóte membrele, 'si dau corpulu nemiscatu spre junghiere. Apoi dupa imbarbatarea ducelui si prindiendu si ei insusi inima, cá sa nu se sparie de o céta de fanatici si de muieri, dau cu semnelé de resbelu inainte, asternu la pamentu pe cei ce li stau in cale, si incurca pe barbari in foculu aprinsu de ei insusi. Apoi facura unu locu de aparare contr'a vincitiloru; éra silvele, consantite la superstitiuni crude, le taiara; caci acestu poporu credea, cà face unu lucru placutu dieiloru, a stropi altarele loru cu sangele captiviloru, si a intrebá venitoriulu din intrinsecele omului. Pe candu se faceau acestea, se vestesce lui Suetoniu: *cà Britania a rebelatu indata.*

XXXI. Regele Iciniloru, cunoscutu de multu de unu principe bogatu, facuse pe langa cele dóue fete pe Cesarulu ereditoriu, crediendu cà prin acésta deferintia va scapá tiér'a si cas'a sa de unu reu venitoriu mai mare. Dar s'a intemplatu din contra, incatu regatulu séu se predá de sclavi cá si candu ar fi fostu luatu cu arme. Indata la inceputu soci'a sa Boudicea a fostu batuta cu nuele si fiiele sale violate. Si capeteniele Iceniloru fura despoiate de mosiele eredite, cá si candu tóta tiér'a aru fi capatat'o de móstenire; si consangenii regelui fura numerati intre servi. In astfelu de batjocura si temenduse si de mai rele, caci se prefacusera dejá in provincia, apuca armele, si interita la rebeliune si pe Tribonanti, si pe alte ginti, cari, nefranté anca supt jugulu sclaviei, se legasera in conjuratiuni secrete, cá sa recépa libertatea. Urau mai cu focu pe veterani, cá unii ce, adusi de curendu in coloni'a Camulodunu [1]), scoteau pe ómeni de prin casé, i goniá din ogóra, numindu'i *captivi* si *sclavi;* pe candu soldatii cei mai teneri favorizau acésta brutalitate a veteraniloru din spiritu de corpu si cu sperantia, cá sa faca si ei la rendulu loru asemine. Catra acestea templulu redicatu indieitului Claudiu se priviá cá unu altaru alu domniei fora capetu, si preotii alesi la acést'a, supt masc'a religiunii, mancau tóta averea. Apoi nu se parea lucru greu a stirpi o colonia, ce nu erá ingradita cu nice unu felu de fortificatiune; la acést'a pucinu s'au fostu gandìtu ducii nostri, de órace ómenii cugetá mai bucurosi la cele placute, decatu la cele de trebuintia.

XXXII. Intr'acestea statu'a Victoriei in Camulodunu cade fora ver o causa essita la lumina, si anca pre spate, cá si candu ar fi voiitu a se retrage dinaintea inimicului. Femeile turbate

---

1) Colchester.

de furóre predîceau: *cà s'a apropiatu perirea.* Cà s'á audîtu in sal'a svatului acelor'a fremete straine, cà teatrulu a resunatu de urlete; cà la gur'a Tamisei s'a vediutu icón'a coloniei dirimate, si cà oceanulu s'a aratatu rosiu cá sangele; cà dupa refluxu au remasu figure de corpuri omenesci — cari tóte Britanniloru li insuflá sperantia, éra veteraniloru li bagá frica. Dar pentru cà Suetoniu erá departe, ei cerura ajutoriu de la procuratorulu Catu Decianu. Acest'a nu li a tramisu mai multu de dóue sute de fetiori, fora armatur'a cuviintiósa, éra densii n'aveau decatu o mana de ostire la ei. Lasanduse pre tari'a templului, si impedecati de complicii ascunsi ai rebeliunii, cari i turburau in planurile sale, nu trasera nice gropi, nice valu; nu departara nice pe betrani, nice pe femei, cá sa fi remasu numai fetiori teneri; fora grige, cá si candu s'aru fi aflatu in pacea cea mai adunca, se incungiurara de multimea barbariloru. Localitatea a fostu stricata in assaltu séu arsa; si templulu, unde s'au fostu ghiemuitu soldatii, dupa opumnatura de dóue dîle fù luatu. Britanii vincitori essira inaintea lui Petiliu Ceriale, legatulu de la legiunea a nóu'a, ce veniá intr'ajutoriu, si i taià in bucati pedestrimea. Ceriale cu calarimea s'a scapatu in tabera si s'a mantienutu intre fortificatiuni. Spariatu de acésta perdere si pentru interitatiunea provinciei, pe carea iubirea lui de argintu a impins'o la arme, procuratorulu Catu a trecutu in Gallia.

XXXIII. Suetoniu anse cu o taria de mirare strabate prin mediloculu inimiciloru la Londinu, cetate, ce macaru cà nu erá insemnata cu numele de colonia, totuşi pentru multimea negotietoriloru si concursulu marfuriloru fórte importante. Cu inima indoita, cà óre sa alégа acestu locu de scaunu alu resbelului, a cugetatu la numerulu celu pucinu alu ostirii, si avendu inaintea ochiloru dovedi, cum s'a pedepsitu cutezarea cea órba a lui Petiliu, s'a determinatu cá sa jertféscа o cetate pentru mantuirea provinciei intregi. Nice plansulu, nice lacrimele celoru ce lu rugau pentru ajutoriu nu lu induplecara, cá sa nu dea semnalu de purcedere si sa nu iá pe cari voiiau a lu insoci intre ostirea in marsiu. Sessulu delicatu, betranii neputintiosi, si toti cati i a retienutu dulcéti'a locului, au fostu ucisi de inimicu. Aceeasi nenorocire a avutu si cetatea de tiéra, Verulamiu; pentru cà barbarii, lasandu la o parte casteiele si locurile fortificate, alergau acolo unde erá préda bogata si aparare pucina, bucuranduse de jafuri si ne mai gandinduse de altele. Stà fapt'a: cà in numitele locuri s'au ucisu cá la sieptedieci de mii de cetatiani si soci; caci ei nu voiiau nice sa faca captivi, nice sa i vendia sclavi, séu dupre datin'a resbelului sa i schimbe; ci ucideau, spandiurau, crucefigeau, ardeau cá si

cum presimtiendu cà n'o sa i tréca pedéps'a, s'ar fi grabitu intr'aceea a 'si resbuná mai nainte.

XXXIV. Dejá Suetoniu concentrase supt comand'a sa legiunea a patruspredieceа, cu vessilarii[1]) legiunii XX. si trupele ajutatórie de prin tienuturile vecine, mai diece mii de inarmati, pe candu s'a determinatu a dá bataiia fora a mai intardiá gandinduse. Elu 'si a alesu locu de bataiia nisce vagaune anguste si de la spate inchise cu silve, dupa ce prin scoditori s'a inscientiatu de ajunsu, cà inimicu nu e nicaiure, fora numai in fronte, si cà campi'a e deschisa, si nu e temere de niscareva curse. Deci pe legionari i assiedià in sieruri dese, pe cei usioru armati prin pregiuru, éra calarimea se gramadì pe la aripi. Din contra barbarii alergau respanditi in cete calari si pedestri, numerosi cá nice odata, sì atatu de curagiosi, incatu adusera cu sine si pe femei, cá martore a vincitoriei loru, punendule pre cara in sieru la marginea campiei.

XXXV. Boudicea, purtandu cu sine in caru pe fetele sale, candu s'a apropiatu de o ginte órecare, i strigà: „nu e „unu lucru ne mai audîtu pentru Britani de a se bate supt co„mand'a de femei; ma acum ea nu vine, cá un'a ce 'si trage „originea din stramosi atatu de mari pentru domnia si bogatia, „ci, cá o cetatiana de rendu pentru libertatea perduta, spre a „'si resbuná de corpulu seu tractatu cu batai si de onórea fe„teloru sale desonorate. Pana acolo a ajunsu poftele brutali „ale Romaniloru, cà nu numai corpurile, dar nice betranetiele, „nice vergurele sa nu mai remana nespurcate de ei. Dar dieii „sunt gat'a a veni intr'ajutoriu la resbunarea cea dréptа; ca„diut'a legiunea ce a cutezatu a se bate; ceilalti stau ascunsi „in tabera, séu cauta inpregiuru cum sa fuga. Ei nu voru „puté suferi, nu assaltulu, nu loviturele; dar nice macaru stro„poitulu si strigatulu la atatea mii. Cugete dar la multimea „armatiloru, la causele resbelului, la tóta intemplarea ei trebue „au sa invinga in acésta bataiia, au sa cada. Ea cá o muiere „spre acést'a e determinata; barbatii crutie 'si viati'a si facase „sclavi."

XXXVI. Dar nice Suetoniu n'a remasu mutu in acestu momentu decisivu. De si avea tóta increderea in bravur'a soldatiloru sei, totusi n'a crutiatu nice imbarbatari, nice rugatiuni, dîcendule: „sa despretiuiésca amenintiarile cele sgomotóse si „desierte ale barbariloru. La ei se vedu mai multe muieri, „decatu juni de bataiia. Cá nisce nebelicosi si nearmati cum

[1]) Vessilarii erau veterani, cari 'si implinisera anii douedieci de militia dupre prassea lui Augustu, dar cari, nefiindu anca capatuiti aveau pana a li se dá praemia militiae — ogora — sa stea la dispusetiune.

„sunt, ei, fiindu de atate ori batuti, voru fugi indata ce voru „cunósce sabi'a si bravur'a vincitoriloru. Si candu sunt mai „multe legiuni in actiune, pucinii sunt cei ce decidu lupt'a; „glori'a loru va fi mare, déca o mana de ostasi voru face atat'a „pentru renume catu o armata completa. Strinsi in sieruri, „arunce mai antaiu cu dardele, apoi numai decatu lovésca cu „scuturile si sabiele inainte, taiie mereu fora a se gandi la „préda. Dupa victoria tóte su a loru.“ Aceste vorbe ale ducelui desceptara atat'a pofta de bataiia, incatu soldatii cei vechi si cercati in resbelu 'si inverteau dardele cu astfelu de focu, cà Suetoniu, securu de succesu, dede semnalulu de bataiia.

XXXVII. Legiunea, deocamdata nemiscanduse la pasiu, tienea angustiele locului cá pe o intaritura, si, dupa ce 'si aruncara dardele cu lovitura secura asupr'a inimicului, venitu mai aprópe, apoi erumpe in forma de cuiu. Aceeasi iutime si din partea trupeloru ajutatórie; éra calaretii cu lancile tienute inainte resturnara totu ce li resistá in cale. Inimicii turnara dosulu, dara fugirea erá grea, de órace carale din pregiuru inchisesera essirea. Soldatii nu dá iertatiune nice femeiloru chiaru; si vitele de trasura, strapunse de darde, marisera gramad'a mortacineloru. Victoria frumósa acést'a, ce s'a castigatu in acea dî, asemine celoru din vechime, de órace sunt unii cari dîcu: cà sa fi cadiutu aprópe de optudieci de mii de Britani, pe candu noi avuramu la patru sute de morti si nu mai multi raniti. Boudicea 'si puse capetu vietii prin veninu. Peniu Postumu, prefectulu taberei legiunii II., candu a auditu despre fericitulu succesu alu legiunii XIV. si XX. se strapunse cu sabi'a; caci lipsise pe soldatii sei de asemine onóre si, contr'a reglamentului disciplinariu, n'ascultase de ordinulu ducelui.

XXXVIII. Dupa acést'a contrahenduse tóta ostirea a fostu tienuta supt corturi, spre a aduce resbelulu la finitu. Nerone a mai intaritu armat'a, tramitiendu din Germania dóue mii de legionari, optu coorti de trupe ajutatórie, si un'a miia de calareti. Prin venirea caror'a legiunea IX. se completà cu soldati legionari. Coortile si scadrónele se locara in tabere nóue de iernatecu, si tóte gintile inimice séu suspecte se devastara cu focu si cu sabia. Ma nimic'a nu superá pe acestia cá fómea, caci tóta vér'a ocupati cu resbelulu si sperandu a pune mana pe provisiunele nóstre, nu li a fostu aminte a 'si seminá araturele. Si cu tóte acestea falósele ginti abiá tardiu se inclinara la pace. Caci Juliu Classicianu, tramisu cá urmatoriu lui Catu si in cérta cu Suetoniu, impedecà binele publicu din ura privata. Elu respandise vorb'a: *cà s'ascepte numai pe legatulu celu nou, carele, fora mania de inimicu, fora trufia de vincitoriu,*

va tractá cu blandetia pe cei ce se voru dá. Totu de odata reportà la Roma: cà pana nu se vá dá unu urmatoriu lui Suetoniu, nice sa asçepte finitulu resbelului: atribuindu la necapacitatea ducelui ver ce nu essiá bine; éra succesele bune la stéo'a cea buna a statului romanu.

XXXIX. Deci fú tramisu Polictetu, unulu din iertati, cá sa cercetese starea Britaniei, intru care Nerone 'si pusese mare sperantia, cà autoritatea aceluia nu numai va produce concordia intre procuratoru si legatu; ci anca va plecá la pace si inimele cele rebele ale Britaniloru. Si in adeveru, Polictetu n'a lipsitu a fi spre sarcin'a Italiei si Galiei pe unde a trecutu cu suit'a sa cea numerósa; ci anca, trecendu Oceanulu a fi spaima si soldatiloru nostri. Ma barbariloru elu a fostu de rîsu; caci, nefiindu anca stinsu la densii foculu libertatii, si necunoscendu puterea cea mare, de care se bucurau iertatii, ei nu se puteau indestulu mirá, cum unu duce si o ostire, care a eluptatu o victoria asiá de mare, sa se inchine inaintea sclaviloru. Cu tóte acestea Policteta in reportulu, ce l'a tramisu Cesarului, a datu lucruriloru o facia mai móle. Suetoniu fú retienutu in purtarea resbelului, si, fiindu cà dupa aceea perduse cateva naui dimpreuna cu fetiorii pe langa tiermurii marii, capatà ordinu, cá si cum resbelulu totu ar mai durá, spre a tradá ostirea in primirea lui Petroniu Turpilianu, carele essise dejá din consulatu. Acest'a, ne superandu pe inimicu si nefiindu nice insusi atacatu, dede neactivitatii sale cei lasie onestulu nume de pace.

XL. In acelasi anu s'au facutu doue crime mari in Roma, un'a de unu senatoru, alt'a prin cutezarea unui sclavu. Domitiu Balbu, fostu pretoru, parte cà erá betranu fórte, parte cà erá bogatu si fora copii, a fostu espusu la curse de insielatiune. Unulu din consangenii sei, Valeriu Fabianu, destinatu la dregatorii de statu, intielegenduse cu Viniciu Rufinu si cu Terentiu Lentinu, facù unu testamentu plastografu. Acestia mai trasésera in complicitate si pe Antoniu Primu [1]) si pe Asiniu Marcellu. Antoniu erá unu omu cu capulu a mana. Marcellu, vediutu pentru stramosiu so Asiniu Polione, trecea altufelu de barbatu de omenia, pecatulu lui numai erá cà socotiá saraci'a cá celu mai mare din rele. Fabianu dar pune sa se subscrie si sigilese documentulu prin aceia, pe cari i numii mai susu, si prin altii mai pucinu insemnati. Acésta fapta s'a doveditu in senatu. Fabianu si Antoniu dimpreuna cu Rufinu si Terentiu s'au osinditu dupre

[1]) Antoniu Primu, carele a jocatu mare rola la inaltiarea lui Vespasianu. Vedi Tac. ist. lib. III. c. II.

legea Cornelia;[1]) pe Marcellu ilu mantuira de pedépsa memori'a stramosiloru sei si rugatiunile Cesarului, nu anse si de infamia.

XLI. Aceeasi di tranti si pe Pompeiu Elianu, unu june, ce fusese cestoru, si elu pentrucà luase parte activa la insielatori'a lui Fabianu. Pentru acést'a i s'a propritu siederea in Italia si Spania, unde erá nascutu. Asemine rusine a lovitu si pe Valeriu Ponticu, pentru cà, cá sa nu fia judecati de prefectulu cetatii, dusese pe acusati la pretoru, cu scopu cá, intr'aceea supt masc'a legalitatii si apoi intortocandu dreptulu, sa eludeze pedéps'a. La decretulu senatului, se facù adausulu: *Cá, celu ce va cumpará séu va vinde atare fapte de ajutoriu sa se pedepséscа cá si unu calumniatoru osinditu de judecata.*

XLII. Nu multu dupa acést'a pe Pedaniu Secundu, prefectulu cetatii, ilu ucise sclavulu seu chiaru, acum séu pentru cà nu voiiá sa i dea libertatea, pentru a caruia pretiu s'au fostu invoiitu, séu cà, inflacaratu de o patima infama, n'a voiitu sa aiba de rivalu pe domnusu. Deci, avendu dupre vechea datina a pedepsi cu mórte pe toti sclavii cati locuiau in aceási casa, s'a intemplatu cá concursulu plebii, ce voiiá a protege pe atatia nevinovati, sa iá dimensiunea unei rebeliuni. In sinulu senatului chiaru erau de aceia, cari conbateau acésta asprime preste mesura; partea cea mai mare anse votara, cá sa nu se faca nice o schimbare. Din acesti din urma a fostu si Caiu Cassiu, care si motivà parerea cu urmatórea vorbire.

XLIII. „Adeseore, parinti adunati, m'am aflatu facia in „acestu cercu, candu s'a propusu, cá senatulu sa faca decrete „noua contr'a institutiuniloru si a legiloru strabuniloru nostri; „Io nu m'am improtivitu; nu dóra cà n'asi fi sciutu, cà despre „tóte afacerile in vechime s'a prevediutu mai bine si mai dreptu, „si cà tóta prefacerea este o schimbare in mai reu; ci pentru cá, „printr'o amóre escesiva catra principiele betraniloru, sa nu „apáru a 'mi inaltiá pré tare zelulu spre acelea. Totu de odata „credeam sa nu slabescu prin dese contradiceri autoritatea, „ce póte o mai am, ci sa remana intrégа pentru casulu candu „binele publicu va avé trebuintia de svatulu meu. Acést'a se „intempla astadi. Unu barbatu de rangu consulare se ucide pe „furisiu de man'a blastemata a unui sclavu, si nu s'a aflatu nemine, „care sa lu impedece séu sa lu descopere, macaru cà nu e sterau „anca acelu decretu alu senatului, ce amenintia mórte la toti „sclavii casei. Hei bine, decretati nepedepsirea! Dàr pe cine „va mai apará demnitatea sa, de órace prefectur'a Romei n'a

---

[1]) Adusa de dictatorulu Corneliu Sulla, dupre care plastografii se esilau prin insule.

„aparatu pe Pedaniu? Cine va mai fi securu prin numerulu „sclaviloru: déca pe Pedaniu Secundŭ nu lu putura scuti patru „sute de sclavi? Sclavimea cui va dá ajutoriu, candu loru in „frica nu li mai pasa de periclele nóstre? Au dóra ucidiato-„riulu, cum nu li rusine unor'a a plasmui, 'si a resbunatu nu „mai nedreptatirea sa? pentru cà elu a facutu contractu despre „o avere eredita? séu pentru cà i s'a luatu unu sclavu moste-„nitu de la parinti? Mai bine sa o spunemu pe facia, cà do-„mnulu cu dreptu s'a ucisu?"

XLIV. „Au ni place a cautá motive la cele ce decretara „altii mai intielepti? Ma chiaru candu amu avé a decide acum „pentru prim'a data, credeti cà unu sclavu concepe planulu spre „a ucide pe domnuso, fora cá sa i scape o vorba amenintiatória? „fóra cá negandinduse sa flacarésca ceva? Vedibine cà si va „ascunde intentiunea, cà 'si va ascuti ferulu ucidiatoriu intru „nescienti'a altor'a: dar cum sa póta intrá printre custodie, sa „deschida usile, sa duca cu sine luminare, sa dea lovitur'a de „mórte ne observatu de nemine? Multe semne sunt inainte „mergatorii foradelegii. Déca sclavii denuntia pe acestia, atunci „putemu noi, singulari intre multi, a fi securi intre cei ce se „temu; ba in fine, déca trebue sa perimu, nu traimu neresbunati „intre scelerati."

„Stramosii nostri n'aveau incredere in natur'a sclaviloru, „chiaru si atunci candu acestia erau nascuti in aceleasi campuri, „in aceleasi case, si de copii se dedau a iubi pe domnii sei. „Éra dupa ce, intre sclavi avemu din mii de natiuni diferite, „cari au totu alte datine, religiuni straine séu nice o religiune, „astadi voiiti sa infrenati pe acésta adunatura numai prin te-„mere? Dar voru peri unii nevinovati? Vedibine. Dar candu „dintr'o ostire batuta se biciuesce pana la mórte totu alu die-„celea; óre nu lovesce sórtiulu si pe celu bravu? Totu essem-„plulu mare are in sine ceva si si din nedreptu, ceeace facia cu „individii se rescumpará prin folosulu intregului."

XLV. Nemine n'a cutezatu a contradîce la parerea lui Cassiu: cu tóte aceste printre unu murmuru confusu se audiau cei ce compatimiau *cu numerulu, cu etatea séu sessulu, si cu nevinovati'a afora de indoiala a celoru mai multi.* Totusi majoritatea vot'a, cá sa se pedepsésca cu mórte. Ma essecutarea acestei sententia erá deocamdata cu neputintia, din caus'a multimii adunata, ce amenintiá cu *petre* si *facle*. Atunci Cesarulu prin tr'unu edîsu tienù de reu pe poporu, si ingradi cu soldati calea, pe unde se duceau osinditii la mórte. Cingoniu Varone opinase: cá si iertatii, cari locuisera supt acelasi acoperisiu, sa se deporteze din Italia. Ceea ce a propritu principele, pentru

cá datin'a cea veche, ce n'a putut'o indulci compatimirea sa nudevina anca si mai aspra prin crudime.

XLVI. Supt aceiasi consuli Tarcuitiu Priscu, acusatu de Bitiniani, s'a osinditu pentru mancatorie, spre cea mai mare bucuria a Parintiloru, cari 'si adusesera aminte, cum acusase elu pe proconsululu seu, Statiliu Tauru. [1]) In Gallia s'a facutu noua conscriptiune de averi, cu care afacere fura insarcinati Cuintu Volusiu, Sestiu Africanu si Trebeliu Massiniu. Intre Volusiu si Africanu, cá nobili, nascenduse cérta pentru antaietate, Trebeliu, pe care ilu despretiuiau amendoui, a apucatu de asupr'a.

XLVII. In acestu anu a muritu Memmiu Regulu, stralucindu cu demnitatea, nobilitatea animei si cu numele bunu, pe catu este cu putintia supt umbr'a maririi imperatorului, astfelu cà Nerone, la o betezire, sa fi respunsu lingusitoriloru ce lu inpregiurau si i dîceau: *cà s'a apropiatu finitulu imperiului déca i va placea sórtii a lu chiamá, — cà statului i remane o columna;* apoi, la intrebarea, *cine sa fia anume acela?* — a adausu: *Memmiu Regulu.* Si totusi Regulu a remasu in viatia si dupa acést'a, scutitu fiindu prin modulu vietiurii celu retrasu, si caci nobilitatea i erá noua si aveà pucina avere, ce nu i o poftiá nemine. In acestu anu Nerone a dedicatu unu gimnasiu si darui cavaleriloru si senatoriloru oleiu cu complacere grecésca.

XLVIII. Supt consulii Publiu Mariu si Luciu Asiniu, pretorulu Antistiu, care, cum am dîsu,[2]) abusase de puterea sa candu erá tribunulu plebii, a facutu versuri satirice contra principelui, pe care le a cititu intr'o societate númerósa, fiindu la mésa la Ostoriu Scapula. Numai decatu Cossutianu Capitone, care mai ieri fù receputu dupa rugatiunile socruseo Tigellinu in senatu, ilu acusà de crim'a lesamajestatii. Atunci pentru prim'a óra supt domni'a lui Nerone fù renoita acesta lege; si se credea, cà acést'a s'a facutu nu atatu pentru cá sa pérda pe Antistiu, catu mai virtosu, cá sa medilocésca lui Nerone glori'a de a iertá prin puterea sa de tribunu de la mórte pe acela ce a fostu osinditu de senatu. Ostoriu a marturisitu: *cà n'a auditu nemica,* dar s'a datu crediementu la marturii, ce dîceau contr'a Juniu Marullu, consulu desemnatu, 'si a datu parerea: *cá acusatulu sa fia scosu din pretura si apoi sa se omóre dupa datin'a stramosiésca.* Pe candu ceilalti consintiau cu acést'a, Petu Trasea, premitiendu o lauda plina de respectu catra Nerone si o critica fórte aspra catra Antistiu, dîse: „cà supt unu principe bunu, „unu senatu nestrinsu de necesitate, nu trebue sa redice la

[1]) Vedi lib. XII. c. 59. [2]) Vedi lib. XIII. c. 28.

„decretu totu ce merita a pati acusatulu doveditu culpasiu.
„Carneficele si latiulu s'au desfiintiatu de multu; sunt pedepse „prescrise de legi, ce se potu aplicá fora asprimea judecatoriloru „si fora desonorea epocei. Mai bine dar acel'a, confiscanduise „averile, sa se essileze intr'o insula, unde cu catu 'si va „tragana mai lungu o viatia pecatósa, cu atatu va fi mai neferricitu pentru sine si unu essemplu mare alu indurarii „publice."

XLIX. Libertatea lui Trasea a ruptu si servitutea altora, si dupa ce consululu a datu voiia la votizare, toti trecura in partea aceluia, afóra de pucini, intré cari erá lingusitoriulu celu mai mare A. Vitelliu,[1]) carele atacá pe ómenii cei mai buni, si la respunsele acelor'a tacea cá mutulu, cum li e data la naturele cele lasie. Dar deórace consulii nu cutezau a concepe astfelu decretulu, scrisera Cesarului despre consentiementulu generale. Acest'a fermentatu intre rusine si mania, in fine rescrise: „Cà Antistiu, fora a fi fostu provocatu prin ver o ne„dreptatire órecare, a versatu injuraturele cele mai grele contr'a „principelui; de la parinti s'a cerutu cá sa le reabune. Ar fi „fostu cu cuvientia a decretá pedéps'a dupre marimea culpei. „De alta parte, elu, care ar fi impedecatu asprimea judecatori„loru, nu voiiesce a propri cumpatarea loru. Ei decreteze ce „le place; din parte li a datu libertate si cá sa lu absolveze." Dupa ce se citira acestea si altele asemini, cari dau pre facia mani'a principelui, consulii pentru acést'a nu 'si schimbara defelu decretulu seu, nice Trasea nu s'a abatutu de la parerea sa, asemine nice ceilalti nu se lapedare de cea ce aprobasera; o parte din ei cá sa nu apara a fi descarcatu odiosulu pre principele, cei mai multi caci se credeau asecurati prin numerositate; éra Trasea din indatinat'a taria a caracterului, si pentru cá sa nu scada in opiniunea publica.

L. O incriminare de asemine natura a restornatu si pe Fabriciu Veiento, *caci supt titlu de codicili a compusu o satira lunga, injuriósa contr'a parintiloru si a preotiloru.* Acusatoriulu lui Taliu Geminu mai adause, cà elu ar fi vendutu favorea principelui si dreptulu de a cascigá dregotorie. Acést'a fú unu motivu pentru Nerone cá sa iá insusi in mana cercetarea acestei afaceri. Dovedinduse imputatiunile, Fabriciu fu scosu din Italia, si cartile aceluia arse, care, catu au fostu proprite si capatarea loru cu pericla impreunate, erau cautate si mereu citite; voii'a libera de a le avé apoi curentu le cufundà in uitare.

LI. Ma pe candu relele publice se ingreuiau din di in di, pe atunci ajutóriele se impucinau; Burru muri nu se scie de

[1]) Carele mai tardiu a ajunsu imperatoru.

betezire au de veninu. Cei ce d'au cu socoteal'a, cà a peritu de betezire, se intemeiaza pre cercustarea, cà imflandu i se gâtulu din ce in ce mai tare, s'a innecatu prin oprirea resufiarii. Cei mai multi afirmara, cà din ordinulu lui Nerone cá si cum aru fi voiitu a 'i aplicá unu medicamentu, i aru fi unsu palatulu gurei cu o unsóre vatamtória; si cà Burru, precependu foradelegea, 'si ar fi intorsu faci'a, candu principele a venitu sa lu védia, si, la intrebarea acestui'a, sa i fi respunsu numai: *Mi este bine.* Parerea de reu pentru mórtea lui a fostu mare si a duratu multu intre cetatiani, aducendu 'si aminte de meritele lui, si din caus'a celoru doui urmatori ai lui; dintre cari unulu erá omu de omenia, dar fórte slabu; celalaltu unu blastematu si unu spargatoriu de case. Cesarulu adeca pusese preste coortile pretoriane pe doui barbati, pe Feniu Rufu din deferintia catra poporu, caci elu administrase bucatele fora castigu; si pe Sofoniu Tigellinu, din inclinare catra unu vechiu desfrenatu si omu de nemica. Si ei se purtara dupre cum li a fostu cunoscutu caracterulu. Tigellinu, atotupotinte asup'a inimei principelui, 'i a fostu intimulu placeriloru secrete; Rufu, stimatu de poporu si de ostire, tocm'a pentru acést'a nu stá in favórea lui Nerone.

LII. Mórtea lui Burru a frantu influinti'a lui Seneca; caci caus'a sustienuta de ómenii cei de omenia redusa la unu singuru capu, prin departarea órecum a celuilaltu, perdù din putere, éra Nerone se inclinà spre cei rei. Acestia atacara pe Seneca prin mai multe incriminari: „cà averile cele mari, si pen„tru unu privatu gramadite preste mesura, le mai adauge; cà „popularitatea o trage asupra 'si; cà prin graciele gradiniloru, „prin pomp'a vileloru sale intrece órecum pe principele.“ Mai diceau ei: „cà elu 'si atribuesce nu mai siesi laud'a elocentiei; si „face intinsu la versuri, de candu i a venitu principelui placere „la ele. Cá inimicu dechiaratu alu placeriloru principelui, nu „i recunósce indemanarea potinte la manarea cáiiloru; cà 'si „bate jocu de vocea lui, candu canta. Pana candu in fine sa „nu se faca nimic'a gloriosu in statu, despre care sa nu se créda „cà Seneca e inceputoriulu? Dieu, copilari'a lui Nerone a trecutu, „vîrtutea junelui a venitu. Deci scapese de astu dascalu, in „stramosii sei are elu destule modele de cultura si anca ce „mari!“

LIII. Seneca, luandu scientia despre incriminatorii sei de la acei curtisani, in cari mai erá órecare simtiu alu binelui, si pentru cà Cesarulu totu mai multu fugea de societatea lui, cerù timpu de convorbire, si, dupa ce 'l'a capatatu, incepù asia; „sunt patruspredice ani, Cesare, de candu fui asociatu „teneretieloru tale, de mare sperantia, si optu de candu tieni dom-

„ni'a. In acestu cursu de timpu m'ai gramaditu tu cu atatea „onóri si averi, incatu fericirei mele nu i lipsesce alt'a decatu „infrenarea aceleia. Voiu sa aducu essemple mari, nu din trépt'a „mea, ci din a ta. Stramosiuto Augustu [1]), a concesu lui Marcu „Agrippa unu locu de repausu in Mitilene; éra pe Caju Mece- „nate l'a lasatu sa traiasca in neactivitate chiaru in Roma, cá „si cum ar fi unu strainu. Din cari unulu, sociu de resbelu, „altulu insarcinatu in Roma cu afaceri grele a le gubernului, „capatara daruri ce e dreptu bogate, ci corespunsatórie la me- „ritele loru cele mari. Dar io ce altu servitiu [2]) puteamu sa „ti aducu decatu studiele mele, nutrite sa dîcu asia la umbra, „caror'a de acolo li a venitu lustru, cà io aparu cá conducatoriu „alu elementeloru de invetiatura in juni'a ta. Si e mare pen- „tru mine acésta resplata. Tu anse ai versatu preste mine gra- „ti'a ta cea bogata, mai implutu cu avere nemesurata, incatu de „multe ori stau si me gandescu: óre io su acel'a ce, essitu din „rendulu cavaleriloru, din fundulu provinciei, me numeru acum „intre cei de frunte ai statului? cum io, omu nou ce sunt, sa „stralucescu intre nobilii, ce numera multe nume de barbati mari „intre stramosi? unde e natur'a de mai nainte ce se multiemiá „cu pucinu? face elu astfelu de gradini, se preambla in aceste „case de tiéra prin campiele cele intinse, si se resfatia in ve- „nite bogate? Numai un'a me póte escusá, Cesarule, cà nu mi „se cade sa refusu facerile tale de bine.

LIV. „Noi anse si unulu si altulu amu implinitu me- „sur'a: tu dandu catu póte dá unu principe unui amicu si io „primindu catu pote primi unu amicu de la unu principe. „Ce trece peste acésta maréace numai ur'a. Este adeve- „ratu cà acést'a, cá ori ce lucru omenescu, nu incape cu ma- „rirea ta; dar m'apasa pe mine, io am trebuintia de ajutoriu. „Cum obositu in servitiulu militariu séu pre cale asi cere aju- „toriu, asia me rogu acum, pre acésta cale a vietii, cá betranu, „ ce nu mai e in stare a purtá nice cea mai mica grige, de „protegerea ta. Deorace nu mi mai potu cautá de averile mele, „dà ordinu cá éa se administreze prin procuratori, impreuna le „cu posesiunile tale. Fora a me cufundá in saracia, voiu nu- „mai cá sa depunu acestu lustru ce mi iá vederea ochiloru, si „timpulu, ce mi va remané de la cautarea gradiniloru si a vi- „leloru mele, ilu voiu aplicá la cultivarea spiritului meu. Tu ai

---

[1]) Genealogi'a este acést'a: Nerone a fostu fiiulu Agrippinei, socia lui Cneu Domitiu. Éra Agrippina fét'a lui Germanicu si a Agrippinei *senioris*. Acésta Agrippina a fostu féta lui Agrippa si a Juliei, éra Julia fii'a imperatorelui Augustu. [2]) Munificentia aci nu semnifica liberalitate, darnicia, cum o traducu unii; ci servitiulu unui *miles munifex*.

„virtutea junelui si esperienti'a de mai multi ani in gubernarea „statuli! noi amicii cesti mai betrani putemu dîce: *calea e buna.* „Si acést'a ti va servi spre gloria, cà si inaltiatu la culmea cea „mai inalta, pe de aceia ce sciura a se conformá si intr'o stare „mai de josu."

LV. La acestea Nerone a respunsu cam asia: „cà io la „vorbirea ta premeditata ti respundu indata, si acésta facultate „o datorezu tie, care m'ai invetiatu sa vorbescu nu numai pre„gatitu, ci si din ruptu. Stramosiulu meu Augustu a lasatu pe „Agrippa si pe Mecenate sa se bucure de repausu dupa ce 'si „au facutu tréba; elu anse s'aflá intr'o etate cá aceea ce aco„periá cu autoritate ori ce si ori cum ar fi facutu. Cu tóte „acestea elu n'a luatu de la nice unulu darurile ce li au facutu. „Acestea ei le meritasera in resbelu si in pericle, caci intr'ace„stea 'si à petrecutu Augustu juneti'a. Nice mie nu mi ar fi „lipsitu braciulu si arm'a ta, candu asi fi avutu trebuintia de a „purtá resbelu. Ci, cum cerea starea presente a lucruriloru, tu „ai cultivatu mai antaiu copilari'a, apoi juni'a mea cu lumi„nile mintii tale, cu svatulu si doctrinele tale. Facerile tale „de bine catra mine voru durá, catu va tiené viati'a mea. „Ceea ce ai tu de la mine gradini, venite, vile, sunt espuse „la intemplari; si chiaru de aru parea a fi multe, cati „alti, cari nu se potu mesurá cu tine la talente, n'au posesu „mai multe. Mie mi e si rusine, a numi iertati, ce se vedu in „mai mari bogatii; ba, mi cade faci'a de rusine cà tu, care esci „celu antaiu in amórea mea, ancá n'ai intrecutu pe toti in bu„natatile norocului.

LVI. „Catra acestea etatea ta e robustá anca, capace de „a duce la lucru si de a se bucurá de fructele ostenitiuniloru; „éra incatu pentru mine io acum intru pentru prim'a data pre „cararea domniei; afóra déca cumva tu nu vei voii a te pretiui „pe tine mai josu decatu Vitelliu, fostu de trei ori consule, si „pe mine mai reu decatu Claudiu. Vedibine cà liberalitatea „mea catra tine nu póte implini ceea ce Volusiu a castigatu prin „tr'o economia de mai multi ani. Ce e mai multu, déca ici colo „io retacescu pre cararea cea lunecósaá a teneretieloru me re„chiami, si mi conduci etatea mai cópta cu grige mai mare. Nu „cumpatulu teu, déca vei dá inapoi banii, nu repausulu teu, „déca vei lasá pe principele; ci iubirea de argintu a mea, cru„dimea mea cea temuta va amblá prin gur'a tuturoru. Si chiaru „sa laude iubirea ta de intieleptiune; totusi nu se cuvine unui „filosofu a 'si castigá onóre prin ceea ce face rusine amicului „seu." Cu aceste vorbe apoi impreunà imbracisiari si sarutari, facutu de la natura si deprinsu prin datina a ascunde ur'a suptfacia mincinósa a lingusiriloru, Seneca, cum de ordinariu se fi-

nesce convorbirile cu domnitorii, i multiamesce; anse 'si schimba modulu vietiei, alu puterii de mai nainte, nu mai primesce la sine cetele de curtisani, nu sufere suita, vine raru in Roma, supt pretestu cà e betezitu séu ocupatu cu studie filosofice acasa.

LVII. Seneca resturnatu, a fostu usioru a sapá caderea lui Rufu Fenniu, imputandu-i-se *amicitia catra Agrippina.* Tigellinu, a caruia influintia se intariá din dî in dî, calculandu, cà intrigile sale in cari 'i stá fortia voru deveni mai eficaci, déca elu 'si va legá pe principele asociendusilu la foradelegi, cercetà dupa temerile lui. Si dupa ce a mirositu, cà are temere mai alesu de Plautu si de Sulla, pe care mai daunadi i stramutase pe acel'a in Asia pe acest'a in Gallia Narbonense, incepe a vorbi, *despre nobilitatea acelor'a si catu de aprópe stà ostirea Orientelui de Plautu, a Germaniei de Sulla.* „Incatu pentru densulu elu nu se conduce, cá Burru, de felu de felu de consideratiuni private; ci cauta singuru numai la binele lui Nerone. „De curselele din Roma ilu scutesce ori cum presinti'a sa aci: dar „in ce modu sa se inabusiésca rescólele din departare? Galliele „stau cu audiulu ascutitu la numele de dictatoru, nu mai pucinu „e suspecta si poporatiunea din Asia, candu cugeta la numele celu „straluciti a lui Drusu. Sulla e saracu, si acést'a e tocmai ce „lu face cutezatoriu; elu face pe indiferintele, pana i se va oferi „occasiune la fapte indrasnetie. Plautu are multa bogatia, si nu „se arata macaru cá amicu alu vietiei private; ci se falesce cà „imitéza pe Romanii cei vechi, imbraciesindu si aroganti'a stoicilorn, ai acestei secte, ce produce numai capete turburatórie si „poftitórie de schimbari." Nice cà s'au mai gandita multu. In siesse dîle desbarcara la Massilia ucidiatorii, si pana a se teme séu prinde de veste, Sulla e ucisu, tocm'a candu se punea la mésa. Capulu i lu adusera la Nerone, carele 'si a batutu jocu cà a caruntitu asia de tempuriu.

LVIII. Planulu de a ucide pe Plautu nu s'a pututu pune in lucrare cu atat'a secretu, caci la multi le pasá de mantuirea lui; si pentru cà calea cea lunga pe mare si pe uscatu, si timpulu ce trecuse la medilocu, latîsera faim'a. Omenii 'si inchipuiau de comunu, *cà ar fi plecatu la Corbulone,* ce comendá pe atunci preste o mare ostire, si erá insusi mai nainte de toti amenintiatu, déca se ataca viati'a la barbati renumiti si nevinovati. Ba anca se vorbiá: *cà Asia ar fi apucatu armele spe apararea junelui barbatu; cà soldatii, tramisi spre uciderea lui, nefiindu nice numerosi nice determinati de ajunsu, dupa cé n'a pututu implini ordinulu, se fia trecutu la partitulu celu nou.* Aceste minciuni, cum se intempla cu faimele, mai crescura anca prin credulitatea trandaviloru. Intr'acestea unu iertatu a lui Plautu, favorizatu de ventu, ajunse inaintea centurionelui, si i aduse sva-

tula, de la socruso Antistiu: „cá sa fuga de o mórte lasia, de „unu repausu lenesiu [1]), din compatimire catra numele celu mare „va gasi ómeni de omenia, va adunà in giuru de sine marini-„mosi. Intr'aceea sa nu despretiuiasca nice unu ajutoriu: dupa „ce va fi respinsu elu odata pe cei siessedieci de soldati (caci „atatia au fostu tramisu): apoi, pana va veni scirea la Nerone, „pana candu voru sosi alti fitiori, se potu face multe, incatu sa „ajunga lucrulu la resbelu in forma. In fine unu atare planu „ver cà i aduce mantuire, séu periclu nu e mai mare pentru „bravu, decatu pentru lasatoriu.

LIX. Dar pe Plautu nu lu induplicara acestea, acum séu cà elu, cá unu nearmatu si essilatu, nu prevedea de nicaiurea nice unu ajutori, séu cà acésta stare de necertitudine erá contraria naturei lui, séu din amórea catra socia si copii sei, in privinti'a caror'a principele, cum credea elu, va fi mai impacabile candu nu lu va mai turburá nice o grige. Altii spunu *cà i ar fi venitu de la socruso alte sciri, cà adeca nu mai e amenintiatu de nice unu periclu, si cà doctorii de intieleptiune Ceranu din Grecia si Musoniu din Tuscia, l'ar fi svatuitu, cá in locu de o viatia nesecura si plina de frica, sa ascepte mórtea cu constantia.* Adeverulu e cà lu aflara la mediu de dî desbracatu, cá la essercitarea corpului. In starea acést'a l'a ucisu centurionele in presinti'a eunucului Pelago, pe care Nerone i lu facuse mai mare preste centurione si cét'a sa, cá unu servu regescu [2]) preste sateliti. Capulu ucisului i s'a adusu, la a carui vedere díse: (citezu vorbele principelui chiaru). Hei bine Nerone . . . . . . [3]) apoi desbracanduse de temere se pregatesce a grabi cunun'a sa cu Poppea, ce s'amanase din caus'a astorufelu de grige, si a departá pe socia sa Octavia, carea, pe langa tóta purtarea ei cea retrasa, nu o putea suferi din caus'a numelui parintescu si a amórii de care se bucura la poporu. Era catra senatu a tramisu o scrisória, fora anse a marturisi uciderea lui Sulla si Plautu: *cà ambi au fostu nisce capete neliniscite, si cà lui i jace tare la inima binele statului.* Din caus'a acést'a se decretara rugatiuni publice, si cá Sulla si Plautu sa fia scosi din senatu — o batjocura acést'a mai insultatória, decatu relele nóstre.

LX. Candu Nerone la primirea acestui decretu alu senatului a vediutu, cà tóte faptele sale tiranice se marescu cá atatea virtuti stralucite, lasà pe Octavia supt pretestu: *cà e stérpa.* Numai decatu se impreunà cu Poppea. Acésta femeia de multu tietória, carea cá spargatória de casa apoi cá socia domniá pe Nerone, puse pe unulu din servitorii Octaviei, cá sa 'i impute acestia: *cà se tiene cu unu servu.* Cá complice alegu pe unu

[1]) e coruptu acestu locu. [2]) vatavu am dice. [3]) lacuna.

flotistu, cu numele Euceru, din Alessandria de nascere. In privinti'a acést'a se iau la cercetare servitórele; din durerea tortureloru unele afirmara minciunile, altele remasera pana in fine marturisindu nevinovati'a domnei loru. Din cari un'a zorita de Tigellinu, i respunse: *cà partile rusinóse a le Octaviei sunt mai curate decatu gur'a lui.* Si cu tóte acestea ea fú departata, deocamdata supt speci'a desfacerii civili, si capatà cas'a lui Burru si mosiele de la tiéra a le lui Plautu — daruri nefericite. Dupa acést'a a fostu spatriata la Campania, dandu-i-se o custodia militare. Pentru acést'a se redicara jeluiri dese si nu ascunse intre poporu, care, de si se bucura de intieleptiune mai pucina, anse ne avendu bogatia nu e asia de tare espusu la pericle. Din caus'a acést'a, éra nice decum din ver o parere de reu, Nerone 'si rechiamà acasa pe secia sa Octavia.

LXI. Indata apoi plebea saltandu de bucuria se suie in Capitoliu, si in cele din urma adoréza pe diei. Restórna statuele Poppeiei, pe ale Octaviei le pórta pre umeri, le acoperu cu flori, le assiédia in Foru si prin temple. Se dau laude principelui, lu poftescu sa esse spre a lu salutá. Deja Palatulu se impluse de multime si de ciuiture de bucuria, candu cete de militari tramisi cu bataia si cu sabi'a scósa constringe pe adunatura a se resfirá care in catro. Ceea ce restornasera in turburare se puse la locu si statuele Poppeiei se restabilira. Acésta femeia pururea nempacabile in ura erá acum teribile in frica cá nu cumva poporulu sa erumpa anca si cu mai mare violentia, séu cá Nerone prin inclinarea poporului catra Octavia sa nu se schimbe, i cadiù la pitióre dicendu: „cà lucru n'a ajunsu numai pana „acolo, cá sa se lupte pentru man'a lui, desi acést'a i este mai „scumpa decatu viati'a, ci viati'a ei insasi e in periclu din partea „omeniloru si serviloru Octaviei, cari 'si dedera numele de po„poru romanu, si cutezara fapte in pace, ce abia in resbelu se „intempla. Contr'a principelui luara ei armele, ducele numai li „a lipsitu, care in turburarea lucruriloru usioru se póte aflá. „Déca aceea e in stare a face turburari lipsindu, apoi paraséca „ea numai Campania si vina la Roma! In fine dens'a, Poppea, „ce crima are? Pe cine a vatamatu ea canduva? Nu cumva „caci voiiesce a dá casei Cesariloru pe adevaratii descedenti? „Au mai bine voiiesce poporulu romanu sa védia inaltianduse „la marirea imperatésca pe copilulu unui flotistu din Egipetu? „In cele din urma deca binele statului o cere, atunci aduca pe „domn'a de buna voiia, éra nu de frica, séu prin drépta resbu„nare sa ingrigésca de securitatea sa. Mesurele cele cumpatate „a liniscitu turburarea, dar déca poporulu se va desperá de a „vedé pe Octavia socià a lui Nerone, i voru sci ei dá altu barbatu.“

LXII. Acestu discursu maliciosu, calculatu pentru a atietiá temerea si mani'a, a spaimentatu pe Nerone si l'a interîtatu. Ma suspitiunea cu sclavulu a aflatu pucinu crediementu si servitóriele intrebate i luara puterea. Deci se determinara a aflá pe cineva cá sa se dechiare culpasiu, carui'a sa i se mai póta imputá in crim'a unei conjuratiuni. Celu mai aptu la acést'a s'a parutu a fi efaptuitoriulu uciderii de mama Anicetu, carele, cum s'a mai dîsu, erá prefectulu flotei de la Misena, 'si carele dupa efaptuirea foradelegii avù parte de pucina favóre, apoi si de mai mare ura; pentru cà ómenii in ajutatorii fapteloru celoru rele nu vedu decatu asia dîcendu o imputatiune viua. Deci Nerone chiamendulu la sine i aduse aminte servitiulu celu dintaiu. *„Numai elu a redicatu man'a spre a mantui pe principele de curseIe mamei; acum i se oferesce ocasiune la o complacere nu mai mica, déca i ajutá a se scapá de o socia inimica; la acést'a nu se cere nice braciu, nice arma; ci numai sa se dechiare cà s'a tienutu cu Octavia. O resplata mare, desi deocamdata pe ascunsu si unu locu de retragere placutu, i va fi resplat'a; éra ne primindu propunerea, i va cautá sa móra.* Anicetu spurcatu de la natura si dedatu prin foradelegile sale de mai nainte, plasmuiesce anca si mai multe de cate i s'au dîsu, si face marturisirea intre nisce amici, pe cari Nerone i chiamase cá la o svatuire. Dupa acést'a fù gonitu in Sardinia, unde petrecú essilatu in destula avere si murí de mórte firésca.

LXIII. Acum Nerone intr'unu edîsu spune: *cà Octavia a coruptu pe prefectulu flotei cu scopu cá sa o atraga in partea sa apoi, uitandusi cà nu demultu i imputase sterpitiunea, o acusa cà, in conscientia calcarii juramentului conjugale, 'si a facutu cá sa lapede fructulu amorului seu; si incheia cà tóte acestea le are dovedite.* Dupa acésta a inchis'o in insul'a Pandataria.[1]) Nice unu essilatu nice odinióra n'a miscatu inimile privitoriloru la atat'a compatimire. Unii 'si mai aduceau aminte de Agrippina, lapedata de Tiberiu; aducerea aminte de Julia essilata supt Claudiu erá anca viua. Ma acestea s'aflau in plinirea aniloru; ele vediusera si dîle bune, si sórtea cea aspra a presentelui 'si o mai indulciau prin aducerea aminte de timpuri mai fericite. Éra pentru Octavia diu'a cununiei a fostu cá si o dî de inmormentare; ea intrà intr'o casa, unde nu i s'a oferitu decatu icóne de intristare. Tataso a fostu lipsitu de viatia prin veninu, si nu multu dupa acea si frateso Britanicu. O servitória mai mare decatu dómn'a; éra Poppea iá luatu barbatulu numai cá sa o pérda. In fine o calumnia mai rea decatu ori ce mórte.

[1]) Insula mica in marea meditiérana, nu departe de tiermurii maritimi ai Italiei, unde si Augustu 'si essilase pe fiia sa Julia.

LXIV. Si tener'a femeia, in etate de doue dieci de ani, intre Centurioni si soldati deja prin presintiementele nenorocirilorn salè rapita din viatia, totu nu se putea impacá cu mórtea. La pucine dîle dupa acestea capata ordinu, cá sa móra. De si strigá: *cà ea numai e decatu o veduva, decatù o sora,* provocanduse la *Germanici,* cá la stramosi comuni ei si lui Nerone, apoi la numele *Agrippina, pe candu, macaru cà ducea o casatoria nefericita, anse celu pucinu i s'a lasatu viati'a.* Inzedaru, o legara cu funii si i deschisera vinele la tóte membrele, si, deórace sangele, impedecatu de frica, nu curgea iute, o innecara intr'o baia fórte ferbinte. La acést'a s'adause o crudime anca si mai silbatica: cá adeca capulu taiiatu si adusu la Roma sa lu póta vedé Poppea. Pentru acestea se decretara daruri templeloru. Ceea ce o amintimu cu acelu scopu, cá vericare va citi la mine séu la alti scriitori evenementele acestea, sa scie din capulu locului, cà de cate ori principele a ordinatu essiliu séu ucidere, totu d'aun'a s'au facutu multiemita dìeiloru. Ce mai demultu erá unu semnu a lu succeseloru fericite, ajunsese acum a fi aratàteriu alu nenorociriloru publice. Cu tóte acestea nu vomu tacea, déca cumva verunu decretu alu senatului se va mai insemná prin noua lingusire séu prin dejosirea cea mai din urm'a.

LXV. In acelasi anu Nerone, cum se crede, a curatitu din viatia prin veninu pe cei mai insemnati dintre iertatii sei; pe Doroforu, caci s'ar fi opusu la cunuui'a lui cu Poppea; pe Palante, caci prin betranetiele sale cele lungi prea multu tienea la sine banii ce i avea in suma imensa. Romanu prin calumnie secrete innegrise pe Seneca cà ar stá in legatura cu Caju Pisone; ci Seneca sciù cu mai mare cuventu a face sa cada acusatiunea asupra capului defaimatoriului. Din caus'a acest'a Pisone, cuprinsu de frica urdiesce contr'a lui Nerone o conjuratiune teribile, ceea ce anse n'a avutu essitu bunu.

Cartea a cincisprediecea.

	Consulii:
A. R. 816 de la I. C. 63	C. Memmiu Regulu. L. Virginiu Rufu.
„ 817 „ „ 64	C. Lecaniu Bassu. M. Liciniu Crassu.
„ 818 „ „ 65	P. Siliu Nerva. C. Juliu Atticu Vestinu.

Acésta carte contiene finea anului 815, cei doi ani urmatori si o parte din anulu 818.

I. Vologese, regele Partiloru, luandu scire despre faptele lui Corbulone, si cà s'a pusu pe tronulu Armeniei, Tigrane, unu rege strainu, si totu deodata, voiindu cá sa 'si resbune umilirea, facuta maririi Arsacidiloru, prin sgonirea frateso Tiridate éra de alta parte gandinduse la marimea romana si la respectulu aliantiei nice odata vatamate, neresolutu cum erá de natura, catra acestea si incurcatu in multe resbele, evenite din rescól'a Ircaniloru, a unei ginti potinte, se frementá in minte de cugete contradicatórie. Si pe candu elu stá indoitu cu mintea éca ca i vine scire despre o noua injuria: precum cà Tigrane, essitu din Armenia, a predatu mai departe si timpu mai lungu pe Adiabeni, o ginte marginasia, decatu e datina a se face prin escursiuni lotresci. Acést'a a cadiutu greu la capeteniele gintiloru. *„Pana acolo au cadiutu ei in despretiu, ca sa fia depredati, nu de unu duce romanu, dar de unu obstaticu nerusinatu, ce a petrecutu atatia ani in stare de sclavu.* Dorerea loru o mai aprindea Monobazu, domnitorulu Adiabeniloru, intrebandu: *ce aparare si de unde sa ascepte ajutoriu? Deja Armenia o dedera, tierele marginasie se predéza, si déca Partii nu li da ajutoriu, atunci apasarea la romani e mai suportabile pentru cei ce se supunu, decatu pentru cei supusi prin arme.* [1]) Tiridate din parte 'si,

[1]) Monobasu va sa dica: déca Partii nu ne protegéza, atunci suntemu nevoiiti a ne arunc'á in braciele romaniloru, mai bine de voiia buna, decâtu constrinsi prin arme.

destronatu, fugariu, prin tacerea si geluirea sa cea inabusita, a facutu anca si. mai mare intiparire. *Imperiele cele mari nu se tienu,* dîse elu, *prin lasitate; ci trebue essitu pre campulu de bataiia cu barbati si cu arme. Pentru suverani dreptatea e puterea.*[1]) *A 'si apará ce e alu seu e treb'a ómului privatu; a se bate pentru cele straine face laud'a regiloru.*

II. Atinsu prin aceste vorbe Vologese conchiama adunarea, pune pe Tiridate langa sine si incepe asia: „Pe acestu „barbatu, nascutu cu mine din acelasi tata, lasandu mi mie din „caus'a etatii titlu supremu, l'am intrudusu in posesiunea Armeniei, „carea e alu treilea gradu alu puterii nóstre, caci Media o ca„patase mai nainte Pacoru; si, mi se parea cà cu acést'a „inabusindu vechea ura si discordia dintre frati, asi fi pusu la „orenduiala cuvientiosa afacerile casei nóstre. Romanii impe„deca acést'a, si, ei carii n'au frantu nice odata pacea spre fo„losulu seu, o frangu si acum spre stricatiunea sa. Jo nu o „negu, cá asi fi voiitu cá sa conservezu cele castigate de parinti „mai bine prin dreptate, decatu prin versare de sange, mai bine „prin negotiatiuni decatu prin arme. De am facutu reu standu „la indoire, voiiu acum sa indreptezu prin bravura. Puterea si „glori'a vóstra e intrégа anca, si pedeasupr'a voi v'ati castigatu „faim'a modestiei, o calitate acést'a ce nu trebue sa o despretiu„iesca nice cei mari ai pamentului, si carea se stiméza si de „diei." Totu deodata incinse capulu lui Tiridate cu diadema, si i dede lui Monese, unuia din nobili, brav'a céta de calareti, carea, dupre datina, formeza suit'a regelui, la care a dîsu sa se adauge si cetele ajutatórie a le Adiabeniloru, cu insarcinarea, cá sa scótia pe Tigrane din Armenia, pana candu insusi, compunendu 'si cért'a cu Ircanii, va concentrá puterea inlaintru cá cu tóte fortiîe imperiului redicandu resbesbelu sa ameninție provinciele romane.

III. Curbulóne capatandu scire secura despre acéstea, a tramisu doue legiuni supt comandele lui Verulanu Severu si a lui Vettiu Bolanu spre ajutoriu lui Tigrane, dandu le instructiune secreta: *cá sa lucreze mai multu cu intieleptiune, decatu pré rapede;* pentru cà elu voiiesce mai bine sa fia atacatulu, decatu atacatoriulu. Cesarulu i scrisese: *cà spre apararea Armeniei se cere unu duce propriu; caci candu Vologese ar face incursiune, Siria s'ar aflá in mai mare periclu.* Intr'aceea locéza pe legiunile ce le mai avea pre rip'a Eufratului, cu mare iutime arméza trupe din provinciali, si cu posturi fortificate ocupà intratele inimicului. Si deorace tiér'a e séca de apa, intemeiéza casteie pe la fontani; éra unele riuri le astupa cu nesipu.

---

[1]) Macht vor Recht, ar dice Bismark.

IV. Pe candu Corbulone luá acestea mesure spre apararea Siriei, Monese venì in marsu fortiatu spre a preveni faimele, si totusi aflà pe Tigrane preinscientiatu si nu nepregatitu. Acest'a ocupase Tigranocerta, o cetate bine intarita prin garnisóna numerósa si muri. Mai adauge, cà unu riu de latîme insemnata spala o parte a muriloru, si pe acolo pe unde riulu nu se pareá a fi de ajunsu, s'a sapàtu o grópa mare fórte. Soldatii inlaintrulu cetatii erau provediuti de mai nainte cu de ale vietii. Cercustarea, cà cativa soldati, ce essisera cu pré multu focu inaintea unoru trasure cu provisiuni, fure incinsi fora veste de inimici, desceptà mai multa mania, decatu frica in ceialalti. De alta parte Partii la impressurari de cetati nu pré cutéza a se apropiá; cu cateva aruncature de sagéte nu sparie ei pe nemine la spatele muriloru, si nu facu nice o tréba. Éra Adiabenii, ce incepura a aplicá scare si machine, furo usioru respinsi si apoi taiiati de ai nostri la ó erumpere din cetate.

V. Corbulone totusi, care credea cà si la succese fericite e bine a tiené cumpatu in norocu, tramise soli la Vologese, cá sa i se planga: *cà au atacatu cu forti'a provinci'a, cà a incinsu in cetate pe unu rege sociu si amicu si coortile romane*; *Vologese sà redice inpresurarea cu catu mai iute cu atatu mai bine; seu la casu din contra si insusi va taberì pre pamentu inimicu.* Centurionele Casperiu, insarcinatu cu acésta solia, aflà pe regele la cetatea Nisibi, departata de Tigranocerta cu treideci si siepte de mii de pasi, si 'si spuse soli'a cu falosia. In Vologese erá afundu inradecinatu vechiulu principiu: cá sa nu se incurce cu romanii in resbelu; catra acestea tréb'a anca nu i mergea pré bine; impresurarea a fostu fora resulatu; Tigrane erá asecuratu cu soldati si cu de ale mancarii, intreprindiatorii cuceririi fure batuti, legiunile au intratu in Armenia, si celelalte pentru Siria menite stau gata a dá resbelu in contr'a lui, calarimea sa slabita prin lipsea de nutretiu, caci o turma de locuste trecendu a mancatu totu ce erá iérba si frondia. Din caus'a acest'a ascundiendu 'si fric'a si aratanduse inclinatu spre mai moii, a respunsu; *cà voiiesce a tramite la imperatorele romanu o solia, cá sa céra Armenia si sa faca pace.* Éra lui Monese i a datu ordinu: cá sa descinga Tigranocerta; insusi se retrage.

VI. Unii inaltiá laudandu aceste evenemninte *cá efaptuite prin temerea regelui si amenintierile lui Corbulone.* Altii le esplicau *cá pe nisce resultate a le unui tractatu ascunsu,* cá ambele parti sa lase resbelulu, si, déca se retrage Vologese, trebue cá si Tigrane sa esse din Armenia. „Caci de ce sa se fi retrasu „de la Tigranocerta ostirea romana? De ce sa deserte o tiéra „cu pace, ce o aparasera cu armele? Nu cumva voru iernà „mai bine la marginile Capadociei, in nisce colibi facute in

„graba decatu in capital'a unui regatu mantuitu acum? Nu mai „e indoire resbelulu s'a amanatu numai, pentru cá Vologese sa „aiba de a se bate cu altulu, éra nu cu Corbulone; si pentru „cá Corbulone sa nu mai aiba a 'si pune in periclu glori'a me„ritata in cursu de atatia ani.“ Caci elu, cum s'a disu, ceruse pentru apararea Armeniei unu duce propriu, si se audiá, cà Cesenniu Petu este pre drumu. Iudata cum a venitu ostirea se imparti asiá: cá Legiunea a IV. si XII. adaugenduse a V. chiamata de curentu din Mesia, dimpreuna cu trupele sociloru din Pontu, Galate si Capadocia sa stea supt comand'a lui Petu; éra a III. VI. si X. dimpreuna cu garnisón'a de mai nainte a Siriei sa remana supt Corbulone. Celelalte ostiri sa le contraga la unu locu séu sa le impartia dupre trebuintia. Ma Corbulone nu erá omu cá sa sufere langa sene rivalu; éra Petu, pentru care ar fi fostu destula onóre a se multiemi cu rol'a a doua, vorbiá cu despretiu de faptele aceluia: *cà aci nu se vede nemica din bataii si prede; cucerirea de cetati este numai o plasmuiere pana la numele acelora; elu e acela care va impune vincitiloru tributu si legi; si in loculu unei umbre de rege va intruduce dreptulu romanu.*

VII. Pe acelasi timpu solii lui Vologese, despre care amintii cà s'au tramisu la principele, se rentórsera fora resultatu, si Partii incepura pe facia resbelulu, si Petu ilu primì. Elu iá doue legiuni pe a IV. si a XII. comandate acea de Funisolanu Vettonianu, acést'a de Calaviu Sabinu, si intra in Armenia, ci supt semne cobitórie. Caci la trecutulu Eufratelui, ce l'a facutu pre o ponte, calulu seu, ce portá ornamentele consularie fora nice o causa invederata, s'a spariatu si a apucatu fug'a indereptu. Vit'a pentru jertfire, ce erá legata la nisce fortificatiuni incepute, apucandu fug'a s'a scapatu preste valu. Dardele soldatiloru luara focu, o minune acést'a cu atatu mai mare, caci militariulu partu se bate mai alesu din arme proiectili.

VIII. Petu n'a tienutu séma acestoru semne prevestitórie si inainte de a 'si fi fortificatu de ajunsu taber'a de iernatu, fora nice o grige de provisiuni, se grabesce cu ostirea preste muntele Tauru, cu scopu, cum dîcea, cá sa cucerésca Tigranocérta si sa devasteze tienutele crutiate de Curbulone. Si in adeveru ocupà cateva casteie, si elu ar fi castigatu órecare gloria si préda, déca ar fi sciutu a se folosi de gloria cu modu si de préda cu grige. Caci, dupa ce in marsuri lungi a percursu tienute, ce nu le putea tienea ocupate si dupa ce i s'a stricatu provisiunea luata cá préda, apropianduse si iérn'a, se intórse cu ostirea, si scrise lui Nerone, cá si cum resbelulu ar fi finitu, o scrisóre, plina de vórbe mari si desiérta de fapte.

IX. Intr'aceea Corbulone ingradì rip'a nice odata negrigita a Eufratului cu custodie numeróse, si, pentru cá scadronele inimice de calarime sa nu impedece facerea unei ponti, (cari manoperá deja desfasiurandu 'si fortile sale cele impuitórie prin campiele vecine), puse sa duca pre rîu in jos naui de marime insemnata, provediute cu barne si cu turnuri, si cu catapulte si baliste respinge pe barbari, aieptandu petre si proieptilie la o distantia cu multu mai mare decatu aceea la care putea ajunge ei cu aruncatur'a sagetei. Apoi facerea pontii se continuà mai incolo; dupa acést'a colinele dinprotiva se ocupara mai antaiu de coortile sociloru, si in fine de taber'a legiuniloru; tóte acestea se facura cu atat'a iutime si desvoltare de puteri, incatu Partii, lasanduse de pregatirile sale. spre a ocupá Siria 'si tientira tota sperantia numai asupr'a Armeniei.

X. Petu nesciendu nemica de celea ce lu amenintiá, tienea legiunea a V. departe in Pontu, pe celelalte le slabise prin congedie nesocotite, pana ce s'a auditu, cà Vologese vine cu o armata mare inimica. Atunci legiunea a XII. se chiama, si in locu de a capatá prin acést'a faim'a de o ostire intarita, mai multu dede pe facia slabitiunea aceleia. Cu tóte acestea elu cu acésta ostire ar fi pututu sustiené taber'a, si prin amanarea resbelului 'a dejucá opintirile Partiloru, déca ar fi remasu cu mai multa constantia pe langa planurele proprie séu a le altora. Ma indata ce se vediù scapatu prin barbati amblati in artea militare din positiunea cea neplacuta, cá sa se arate cà elu n'are trebuintia de svatuirele altora, s'apucá érasi de alte noue planuri mai rele. Asia si atunci, dupa ce a lasatu taber'a de iernaticu, dicendu: *„nu grópe nice valuri, ci soldati si arme contr'a inimicului i s'au incrediutu lui,„* scóse legiunile, cá si cum ar fi voiitu sa se bata indata. Apoi dupa ce a perdutu pe unu Centurione si cativa soldati, pe cari i tramisese spre a recunosce puterea inimicului se intorse tremurandu. Si, deórace Vologese n'a strabatutu destulu de rapede, érasi plinu de o desiérta incredere in sine, dispuse trei mii de soldati alesi pre spinarea muntelui celui mai aprópe a Taurului, pentru cá sa inchida regelui calea; catra acestea locésa scadrónele Panonice, elit'a calarimii, la o parte o campiei. Pe socia si fiiuso i assiédia intr'unu costeiu cu numele Arsamosata supt scutulu unei coorti. In acestu modu 'si resipiá elu pe soldatii sei, cari, tienuti la unu locu, ar fi resistatu cu bravura la unu inimicu dessiratu in cete neregularie. Si spunu cà abea lu putura induplicá, cá sa descopere lui Corbulone positiunea sa cea critica. Dar nice Corbulone nu pré s'a grabitu, cu scopu cá crescendu periclu sa i se marésca laud'a pentru ajutoriulu adusu. Cu tóte acestea dede ordinu la cate o miia din fiacare legiune din cele trei

la optu sute de calareti si totu la atati pedestrasi din coorti, cá sa stea gata de marsu.

XI. Dar Vologese, de si se inscientiase: *cà Petu i a inchisu caile de o parte cu pedestrime, de alt'a cu calarime,* totusi nu 'si schimbà planulu, ci prin atacuri si amenintiari sparià pe calareti, éra pe legionari i strivì. Numai unu centurione, Tarcuitiu Crescente, cutezà a apará turnulu, peste a caruia garnisóna comandá densulu, facendu dese eruptiuni, si taiiendu pre barbarii ce se apropiau pré tare, pana candu prin focu aruncatu din afóra s'a invinsu. Cati dintre pedestrasi au scapatu intregi apucara fug'a departe prin locuri desierte, cei raniti se intórsera in tabera. Acestia, supt impresiunea terorii sale, essagerau bravur'a Regelui, multimea si silbatici'a gintiloru lui, si dîsele sale fura usioru crediute de cei ce erau cuprinsi de o asemine paura. Nice ducele insusi nu mai se luptá contr'a acestei sorti rele, ci se si lasase de tóta activitatea ce i o impunea comand'a militara, tramitiendu desnou rugatiuni la Corbulone: *cá sa vina rapede, si sa mantuiasca semnele resbelice, vulturii si remasiti'a nefericitei ostiri; pana atunci elu si ai sei se voru sustiené pana la cea din urma resuflare.*

XII. Corbulone, care nu sciá ce e fric'a, dupa ce a lasatu o parte a ostirii in Siria, pentru cá sa apere fortificatiunile facute la Eufratu, apucà pe calea cea mai scurta, pe unde nu erá lipsa de ale traiului, pe la Comagene, de aci la Capadocia si apoi la Armenia. Dupa ostire, pe langa usitatele trebuintióse ale resbelului, veniá unu numeru mare de camile incarcate cu bucate, cá de odata sa gonésca si pe inimicu si fómea. Dintre fugarii ostirii batute intalnì pre cale mai antaiu pre Pactiu, centurionele primariu, apoi cete de soldati. Pe candu acestia cercau a 'si escusá fug'a prin preteste varie, Corbulone i svatuí, *cá sa se rentórne la stéguri, si sa se róge de iertare la Petu;* catu pentru densulu, *nu cunósce nice o indurare facia catra cei ce se lasa a fi batuti.* Totu de odata pasindu inaintea legiuniloru sale li insufla barbatia nóua, li rechiama aminte victoriele trecute, si li arata in perspectiva noua gloria „acum nu nisce „sate séu cetati ale Armeniei, ci o tabera romana si intr'ens'a „dóue legiuni e pretiulu, la care are a tienti ostenitiunea vóstra. „Déca e o frumósa distinctiune pentru unu soldatu singuraru a „primi din man'a imperatorelui cunun'a civica pentru unu ce„tatianu mantuitu: ce gloria mare, stralucita va fi aceea, candu „numerulu mantuitoriloru va fi egale celoru mantuitì.“ Aprinsi prin acestea si alte asemine vorbe (si erau si de aceia pe cari periclele fratiloru séu cumnatiloru i imboldiá) 'si grabira marsiulu fora intrerumpere dio'a-nóptea.

XIII. Cu atat'a mai viu strimtorá Vologese pe impresurati, acum atacandu valulu legiunilorn, acum casteiulu, in care etatea nebelicósa aflase scutire, apropienduse mai tare decatu e datin'a Partiloru, cu scopu cà dóra ar alesiui la lupta afóra pe inimicu, acésta órba cutezare. Ma impresuratii abea essiau de prin corturi, si aparau numai fortificatiunile, parte din ordinulu ducelui, parte din lasietatea propria, supt pretestu cà astépta pe Corbulone, si la casu déca aru fi vinciti, se provocau la essemplulu nefericiteloru bataii Caudine si Numantice. *Nice Samnitii, dîceau ei, macaru cà erau unu pòporu Italicu, nice Cartaginesii, acesti rivali ai imperiului romanu, nu desvoltara atat'a putere* [1]). *Chiaru si brav'a si laudat'a vechime, s'au ingrigitu, de cate ori a voiitu sórtea cea vitrica de mantuirea vietiei.*" Prin acésta desperatiune a ostirii cadiendu cu inima ducele scrise lui Vologese, deocamdata nu in tonu rugatoriu, ci imputatoriu: „cà elu „bate resbelu pentru Armenia, ce a fostu pururea supusa Romei „séu a statutu supt unu rege, pe care l'a alesu Imperatorele. „Pacea e de o potriva folositóre ambeloru parti, apoi sa nu „tiena in considerare numai presentele; regele se bate contra „la dóue legiuni cu tóte puterile imperiului seu; éra Romani„loru li stà la dispusetiune totu pamentulu spre a scóte la ca„patâiu acestu resbelu."

XIV. Volegese, fora a se lasá in meritulu causei, rescrise: *cà i cauta a asceptá pe fratii sei Pacoru si Tiridate;* „li s'a „determinatu loculu si timpulu, unde sa se svatuésca despre „sórtea Armeniei; catra acestea dieii li au datu unu charu „demnu de Arsacidi, de a dispune si despre legiunile romane." Dupa acést'a Petu érasi a tramisu soli cá sa céra *o intrevorbire cu regele* carele imputerì *cu acést'a pe Vasace, prefectulu calarimii.* Petu a observatu; *cà unu Luculu, unu Pompeiu, si in parte si Cesarii au dispusu dupre voiia despre posedarea séu daruirea Armeniei.* La ceea ce Varsace respunse: *cà Romanii potu avé pretentiunea de a o tiené séu darui; ma puterea e langa Parti.* In fine dupa multa schimbare de vorbe, se chiamà Monobasu din Adiabene pentru diu'a urmatória cá marture la tractatulu ce voru fi incheiatu. S'a decisu: *cá regele sa redice impresurarea legiunilorn, tóta ostirea sa se retraga din Armenia; castelele si tóta provisiunea de bucate sa se tradeze Partiloru; care tóte dupa ce se voru face, sa i fia iertatu lui Vologese a tramite solia la Nerone.*

---

[1]) Altii urméza varianta: neque eandem vim Samnitibus Italico populo, aut Hispanis quam Parthis, Romanii imperii aemulis, ce va sa dîca: Nice Samnitii, unu poporu italicu, séu Ispanii, n'au desvoltatu atat'a putere cá Partii, acesti rivali ai imperiului romanu.

XV. Intr'aceea Petu facù o ponte preste riulu Arsania, ce curgea pe dinaintea taberei, supt pretestu cà p'aci are sa apuce drumulu; adeverulu este cà Partii i au dîsu sa o faca intru semnu alu victoriei loru; caci pontea ei au intrebuintiat'o, ai nostri se dusera pe alta cale. Faim'a mai adauge, *cà legiunile au fostu petrecute pe supt furce,* si cate alte umiliri, cu cari Armeanii 'si o luasera asupra a ne batjocori in acésta stare nefericita. Ei adeca intrasera in tabera mai nainte de ce ar fi essitu ostirea romana, ni inchisera calea pentru cá sa iá inapoi pe sclavii si vitele de jugu, ce le recunoscura a fi fostu proprietatea sa. Furara si vestmente, ascunsera arme, lasandu'i a face tóte acestea betulu soldatu de frica, cá sa nu dea causa de bataiia. Vologese, dupa ce a adunatu gramada armaturele si mortacinele cadiutiloru in bataiia, intru semnu alu perderii nóstre, a avutu atat'a delicatetia, cá sa nu 'si pasca ochii si cu fugirea legiuniloru. Amblá adeca dupa numele de omu moderatu, dupa ce 'si a saturatu trufi'a. Calare pe unu elefantu, a trecutu riulu Arsania, si cu densulu in puterea caiiloru toti cati formau suit'a lui, caci se latise vorb'a, *ca pontea s'a facutu cu acea insielatiune, ca sa se franga supt greutatea trecatoriloru; ma cei ce avura curagea a trece pre ea* o aflara a fi fostu cu taria si cu bunacredintia facuta.

XVI. De alta parte e constatatu, cà impresuratii avura atatea bucate, cà pusera focu granareloru; pe candu Corbulone spune: *cà Partiloru li ar fi cautatu a redicá impresurarea din lips'a medieloru de traiu, si a nutretiului; si cà densulu nu erá mai departe decatu cale de trei dîle.* La care mai adauge: *cà Petu, in finti'a de facia a marturiloru tramisi de regele, ar fi juratu pe semnele resbelice, cà nice unu pitioru de Romanu nu va calcá Armenia, pana va veni respunsu de la Nerone, déca incuvientia elu pacea.* Sa dîcemu cà acstea póte s'au plasmuitu numai pentru cá sa mai marésca infami'a; ce urméza anse e necontestabile; cà adeca Petu intr'o singura dî a facutu cale de patrudieci de mile, lasandu pe raniti pe unii ici, pe altii colo, si cà acésta pripire a fugatoriloru n'a fostu mai pucinu desonoratória, decatu candu ei pre campulu de bataiia 'si ar fi intorsu dosulu. Corbulone, intalnindu'i cu cetele sale la rip'a Eufratului, n'a scosu la vedere dupa datina semnele de onóre si armele, cá sa nu i mai umiliasca prin contrastu. Tristi si compatimindu cu sórtea cameradiloru sei soldatii lui Corbulone nu 'si putura opri nice lacrimele. De plansu abiá potù a se face indatinat'a salutare. S'a dusu rivalizarea in bravura, intrecerea pentru gloria, ce imple inim'a ómeniloru fericiti; numai simtiementulu compatimirii se mai miscá, si la soldati gregari mai tare.

XVII. Dupa acést'a a urmatu o scurta convorbire intre duci: *Corbulone se geluiá de atat'a desiérta ostenitiune, pe candu resbelulu s'ar fi pututu fini cu fugarirea Partiloru;* éra Petu dîcea: *ca anca nu e perdutu nemic'a pentru amendoui; ei n'au decatu sa retórne vulturii si impreunati sa faca incursiune in Armenia, slabita prin retragerea lui Vologese.* La ceea ce Corbulone respunse: *cà elu n'are astfelu de ordinu de la imperatorele;* cà elu a lasatu provincia sa numai miscatu de pusetiunea cea critica a legiuniloru; cà, nesciendu ce planuri voru fi mai avendu Partii, lui i cauta a se rentórce in Siria. Si densulu are trebuintia a cere ajutoriu de la norocu, pentru cá pedestrimea, obosita de marsurile cele lungi, sa póta preveni o calarime agera, cui plaiulu campului i inlesnesce marsulu. Petu de aci plecà sa ierneze in Capadocia. Éra Vologese tramise soli lui Corbulone; *cá sa dirime casteiele dincolo de Eufratu si riulu sa fia cá odinióra, margine intre cele dóue imperiuri.* Corbulone din parte'i poftì: *cá si Armenia sa se desierte de garnisónele Partiloru.* In fine regele se invoì; si ceea ce facuse Corbulone dincolo de Eufratu s'a datu josu, si Armenia a remasu fora domnu.

XVIII. Cu tóte acestea la Roma redicara pe la medilocului muntelui Capitolinu trofea si arcuri de triumfu pentru victoria asupr'a Partiloru, decretate de senatu, pe candu resbelulu curgea in intregimea sa, si care nice acum nu se intrerumpeau, caci li erá a multiemi poft'a de privire, chiaru in contr'a conscientiei. Ce e mai multu Nerone, spre a 'si ascunde grigele ce i le facea afacerile dinafóra, puse sa arunce in Tibru granele determinate pentru poporu, ce anse se stricasera vechi fiindu, spre semnu cà catu de multu e asecurata Roma contr'a lipsei. Nice pretiulu nu li s'a suitu, de si cá la dóue sute de naui perira prin violenti'a unei tempestati chiaru in portu si o suta altele suite pre Tibru se mistuira de focu nascutu din intemplare. Dupa acést'a a pusu elu preste darile statului trei barbati consulari pe Luciu Pisone, pe Ducenniu Geminu si pe Pompeiu Paulinu, tienendu de reu, la acésta ocasiune, pe principii de mai nainte: *cà prin spese grele ar fi trecutu preste venitele ordinarie; cà lui i cauta pe totu anulu a darui statului din cass'a propria siesse milióne de sestertii.*

XIX. Pe timpulu acest'a se incuibase unu abusu fórte stricatiosu, cá adeca, pe la apropierea adunariloru de alegerea magistratiloru, séu pe candu se sortiau provinciele, cei mai multi, lipsiti de copii, sa se provédia cu fii printr'o falsa adoptare, cu scopu cá pe langa tati adeverati sa póta capatá preture si administrature de provincie, si apoi numai decatu sa i lase érasi pe cei adoptati. Tatii cei adeverati essira cu plan-

geri amare inaintea senatului numerandu: „dreptulu naturei, „ostenitiunile impreunate cu crescerea copiiloru, facia cu insie„latiunea, cu intrigele si cu adoptiunea de adi pana maue. De „folóse destule se bucura cei lipsiti de copii, nu li ajunge cà „traiescu fora nice o grige, fora sarcine, standule deschisa calea „la favoruri, la onori si la tóte bunatatile. Éra cele promise sie de „lege, asteptate de multu, au ajunsu a fi de batjocura, déca totu „omulu, carele se face cu copilu fora grige si lu lapeda fora „intristare, se socotesce la inaintari de o protiva cu parintii cei „adeverati.“ In urm'a acestei geluiri se facù unu decretu alu senatului de tienóre: *cá adoptarea cea aparuta sa nu ajute la primirea de dregatorie de statu, ba sa nu dea dreptu nice la ereditate.*

XX. Dupa acést'a Claudiu Timarcu fú datu in judecata. Pe langa alte crime, prin cari provincialii, cei prepotinti si inganfati de bogatiele sale cele mari fórte, au datina a nedreptati pe cei mai mici, Timarcu vatamase pe senatu printr'o vorba injuratória dicendu: *cà stà in puterea sá, sa se faca séu ba multiemita proconsuliloru, cari administrasera Creta.* Petu Trasea se folosi de acésta ocasiune spre scopuri de binele publicu. Dupa ce 'si a datu votulu, *cá acusatulu sa se destiereze din Creta,* adause urmatóriele: „Esperienti'a ne invetia, parintiloru adunàti, cà „pentru omenii de omenia legile cele bune si essemplele cele „oneste purcedu din culpele celoru rei. Astfelu legea Cincia[1]) „s'a nascutu din licenti'a oratoriloru; legea Julia[2]) a isvorîtu din „cumpararea cu bani a voturiloru; din iubirea de argintu a ma„gistratiloru plebiscitulu Calpurniu[3]). Caci culp'a este pururea „antemergatória pedepsei. Sa facemu deci unu decretu contr'a „mandriei nascande a provincieloru, demnu de natur'a cea „sincera si tare a poporului romanu, prin care sa nu se detraga „nemica din protectiunea cuvenita sociloru, dar nice sa 'si faca „de noi opiniunea, cà dóra unu romanu ar putè fi judecatu de „altii afora de concetatianii sei.“

XXI. „Vedibine, cà mai de multu nu se tramitea numai „unu pretoru séu consulu, ci si ómeni privati, cá sa visiteze „provinciele, si apoi se reportéze cum stà in una fiacare cu „ascultarea, si gintile tremurau de judecat'a unui singuru „omu. Éra acum ne caciulimu si ne lingusimu strainiloru, si „la celu mai micu semnu precum decretàmu multiemiri publice, „asia anca si mai iute osindimu. Tiénase dreptulu de acusare, „remana provincialiloru acestu mediu de a si esserciá compe-

[1]) Despre acésta lege ce opriá pe advocati a luá bani de la clientii sei s'a vorbitu cart. XI, c. 5. [2]) Adusa de Augustu, prin care cei ce intrigau cu bani voturile se essilau. [3]) Acesta lege de repetundis erá veche preste 200 ani.

„tentia; dar laud'a cea falsa, cersita prin rugatiuni, sa fia totu „asia de proprita cá si maliti'a, cá si crudimea. Adeseori peca„tuimu mai multe prin deferintia, decatu prin resistintia. Ce e „mai multu, unele virtuti, cum e asprimea cea nenduple„cabile, inim'a cea inchisa la charu, atietia numai ura. Asta „e caus'a, cà deordinariu inceputulu functiuniloru nóstre „indregatorie e bunu, pe la capetu anse apoi degeneréza, cáci „amblàmu cá si candidati dupa voturi. Lipsiésca acestea abu„suri, si atunci provinciele voru fi administrate cu mai multa „dreptate si demnitate. Caci in ce chipu iubirea de argintu s'a „frantu prin temerea de a fi 'datu in judecata pentru manca„toria: asia, deca se va propri darea de multiemita, se va in„frená si amblarea dupa favorulu unuia séu altuia."

XXII. Cu placere generale fú salutata, acésta motiune, dar totusi ea nu se putù inaltiá la decretu alu senatului, de óracè consulii dîceau: cà obiectulu nu s'a propusu cum se cade. Nu multu dupa acést'a la initiativ'a principelui s'a decretatu: *cá prin adunarile sociloru nemine sa nu faca propunerea de a se cere dela senatulu romanu multiemita propretoriloru séu proconsuliloru, si nemine sa nu iá pentru acestu scopu ver o solia.* Supt aceiasi consuli gimnasiulu trasnitu de fulgeru a arsu, si statu'a lui Nerone assiediata acolo s'a topitu de ajunsese a fi o arama fora forma. Printr'unu cutremuru de pamentu o parte din Pompei, cea mai insemnata cetate a Campaniei, s'a dirimatu. Asemine a muritu Lelia, vergur'a vestale, in loculu carei'a s'a alesu Cornelia din famili'a Cossuriloru.

XXIII. Supt consulii Memmiu Regulu si Verginiu Rufu capatà Nerone cu o bucuria mai pre susu decatu omenésca o féta de la Poppea, si o numì *Augusta,* dandu acestu conume si Poppeiei. Loculu nascerii a fostu coloni'a Antiu, unde s'a fostu nascutu si Nerone. Deja senatulu inchinasera dieiloru fructulu pantecelui Poppeiei si facuse promisiuni publice, cari in numeru inmultitu se si implinira. La acestea s'adausera rugatiuni publice, edificarea unui templu in onórea dieesei Fecunditate; unu jocu de intrecere dupre form'a serbatoriloru religióse de la Actiu. Mai incolo s'a decretatu, cá statuele de auru a le dieeseloru *Fortune* sa se puna pre scaunulu lui Joue Capitolinu. Apoi sa se dea si unu jocu de circu, cum s'a facutu la Boville pentru famili'a Julia, asia sa se faca si pentru Claudii si Domitii la Antiu. Ci din tóte acestea nu s'a alesu nemica, pentru cà copil'a a muritu in cursu de patru lune. Atunci desnou se redicara vocile lingusitoriloru, cari propusera pentru reposat'a: *onóre divina, perina santita, capela si preotu.* Nerone insusi s'a purtatu in intristaré cá si in bucuria fora nice o mesura. S'a fostu observatu, cà, la ocasiunea candu senatulu intregu indata

dupa facere a alergatu la Antiu, Trasea n'a fostu primitu, si cà elu acésta rusine, antemergatoria mortii ce lu amenintiá a suferitu-o cu o barbatia neclatita. Dupa acést'a, asia spunu, Cesarulu a facutu parada, laudanduse, cà s'a impacatu cu Trasea, si cà Seneca a fericitatu pe Cesarulu pentru acest'a. De aci purcese pentru acesti barbati eminenti gloria si periclu.

XXIV. Intr'acestea, pe la inceputulu primaverii, solii Partiloru, adusera postulatele regelui Vologese dinpreuna cu o epistola de acelasi sensu: „Elu lasa la o parte desbaterile de „mainainte de atâte ore repetite relative la ocuparea Armeniei, „caci dieii judecatori si preste celea mai potinte popóra, dedera „posesiunea aceleia in man'a Partiloru nu fora umilirea romani„loru. Mai deunadi elu a fostu inchisu pe Tigrane, apoi a „lasatu sa se duca pe Petu dimpreuna cu legiunile, desi a sta„tutu in puterea sa a le nimici. Elu a datu destule probe de „puterea sa, si a doveditu cà scie sa fiá si blandu. Tiridate „n'ar refusá de a veni la Roma pentru primirea diademei, déca „n'ar fi retienutu de santieni'a preotiei sale. Ma elu se va duce „inaintea semneloru resbelice si la pitiorele statuei principelui, „spre a primi investitur'a de rege in presinti'a legiuniloru."

XXV. Dupa ce s'a cunoscutu cuprinsulu acestei epistole, si de orace Petu, cá si cum tóte ar merge bine in Armenia, reportase contrariulu, intrebara pe centurionele, ce venise cu solii, cum stà lucrulu in Armenia? carele a respunsu: *cà toti romanii au essitu de acolu.* Nerone atunci a cunoscutu, cà barbarii 'si facu risu, cerendu ceea ce rapisera la sine, si de aceea a tienutu svatu cu barbatii cei mai de fronte ai statului: ce li mai place unu resbelu cu doue fecie séu o pace rusinósa? Fora a se mai gandi se determinara pentru resbelu. Corbulone, cunoscutu de atâtia ani si cu soldatii si cu inimicii se insarcinéza cu conducerea resbebelului, pentru cá nu cumva prin nescienti'a unuia séu altuia sa se mai faca smentéla; caci li paré reu cà au fostu alesu pe Petu. Deci legatii se retramisera fora resultatu, totusi cu daruri, spre a desceptá sperantia, cà Tiridate nu se va rugá indesiertu pentru aceleasi, déca va face in persóna cererea sa. Administratiunea Siriei fú data lui Cinciu, éra puterea militara lui Corbulone, mai adaugenduise si legiunea XV din Pannonia supt conducerea lui Mariu Celsu. Éra Tetrarchiloru si Regiloru, prefectiloru si procuratoriloru si altora câti administrau provinciele vecine in calitate de pretori, li s'a scrisu, *cá sa asculte de ordinele lui Corbulone.* Prin acést'a putérea lui crescú mai asia de mare câta a fostu aceea ce poporulu romanu i a fostu imprumutat'o lui Cneiu Pompeiu pentru portarea resbelului cu piratii. Éra ce s'atinge de Petu, rentorsu acasa, carele se temea de mai rele, Nerone s'a multiemitu a lu

superá luandulu in rîsu, cam cu acestea vorbe: *cà elu voiiesce sa lu ierte pe locu, cá nu cumva, inclinatu cum e la terôre, prin pré lunga ingrigire sa cada betezitu la patu.*

XXVI. Éra Corbulone pe a IV-a si a XII-ea legiune, carea prin perderea fetioriloru sei celoru mai bravi si descurageàrea celoru remasi se pareau pucinu apte la resbelu, le stramutà in Siria, si de acolo atrase in Armenia pe a VI si pe a III legiune, ce stáu totu din ostasi intregi si prin dese si fericite ostenitiuni essercitati. Cu acestea apoi impreunà pe a V-ea legiune, carea, taberandu in Pontu, nu suferise nice o perdere in bataiia, precum si pe legiunarii din a XV, adusi de curentu, dimpreuna cu vessilarii alesi din Iliriani si Égipteanì, totu asia si coortile si scadrónele, dinpreuna cu cetele ajutatórie ale regiloru — contrase tóte intr'o armata la Melitene, pe unde se pregatea a trece Eufratulu. Apoi, dupa ce a curatitu dupre ritu prin lustratiune armat'a, o convóca la adunare, si aci vorbesce lucruri mari *despre fericit'a suprema comanda a imperatorelui si despre faptele implinite de elu,* si aruncà tóta nenorocirea asupr'a *nescientiei lui Petu,* cu multa demnitate, ceeace la unu barbatu de arme tienea locu de elocentia.

XXVII. Apuca pe calea, batuta odinióra de Luciu Luculu, deschidiendu pasadele, cari se astupasera prin vechime. Pe solii tramisi de Tiridate si Vologese pentru pace nu i respinge, ci li dà Centurioni, cu propuneri destulu de blande, cá sà spuna: „cà „lucru anca n'a ajunsu pana acolo, cá sa fia trebuintia de unu res„belu estremu. Multe folose sunt in partea Romaniloru si unele in „partea Partiloru, castigate dreptu invetiatura contra sumetiei. Catra „acestea jace in interesulu lui Tiridate chiaru, cá mai bine sa capete „in daru unu regatu remasu crutiatu de depredari, si Vologese „va servi binele Partiloru mai nimeritu printr'o aliantia cu Roma, „decatu prin daune imprumutate. Elu insusi scie bine, câta „discordia interna domnesce la Vologese, ce ginti nedumerite „si cerbicóse are sa le tiena in frenu. Din contra imperatorele „seu bucuranduse in totu loculu de pace neturburata n'are de„catu unu singuru resbelu." Cu svatulu a impreunatu elu si terórea; pe Megistanii Armeni (Boiarii Armeniei) cari fura cei antai ce ne parasira, i scóte din locuintiele loru, li dirima casteiele, si respandesce pre campii, pre munti, preste armati si ne armati aceeasi paura.

XXVIII. Numele lui Corbulone nu erá urîtu, din contra stimatu chiaru si de barbari, si din caus'a acést'a svatulu lui se credea a fi de buna credintia. De aci vine cà in genere Vologese nu erá nice de cum cerbicosu, si cerù pentru unele provincie armestitiu. Tiridate poftesce a i se determiná locu si diua spre convorbire. Si dupa ce barbarii, 'si au alesu unu

timpu aprópe si loculu, unde fusese mai de curentu incinsu Petu cu legiunile, cela ce pentru densii érá o placuta aducere aminte, Corbulone nu s'a feritu de acelu locu, cu scopu cá prin contrastulu norocului sa i se adauge la gloria. Si in adeveru pré pucinu ia pasatu de rusinea lui Petu, ceea ce mai luminatu s'a vediutu din cercustanti'a, cà elu a datu fiiului aceluia, ce erá tribunu, ordinu, cá sa se duca acolo cu fetiorii sei, si sa acopere remasitiele bataiei cei nefericite. La diua determinata, Alessandru Tiberiu, cavaleru romanu de familia stralucita, datu alaturea cá adjutante, si Vinianu Anniu, ginerele lui Corbulone, ce n'avea anca etatea de senatoru, ci cá locutietoriu de legatu comandá legiunea V-ea, venira in taber'a lui Tiridate, acum séu intru onórea acestuia, séu dreptu garantia cá sa nu se téma de ver o cursa. Si o parte si alt'a a luatu cu sine cate douedieci de calareti. Cum a vediutu regele pe Corbulone se dede mai antâiu de pre calu, Corbulone fora a se gandi multu facù asemine si ambii 'si dedera man'a in pitiόre.

XXIX. Romanulu numai decatu laudà pe tenerulu rege cà, lasandu la o parte nisce cutezari necerte, a apucatu partea a mai secura si mai mantuitória. Tiridate, dupu unu essordiu lungu asupr'a originii cei nobili a familiei sale, adause apoi cu destula moderatiune: *cà fora in douire va merge la Roma, si va duce Cesarului unu nou lustru, pe unu Arsacidu, care, fora a fi vinciti Partii, i cere gratia.* Apoi se invoiira: cá Tiridate sa depuna insemnele de rege la statu'a Cesarului, si sa nu le primésca decatu numai din man'a lui Nerone; convorbirea se fini cu imbracisiare. Dupa unu intrespatiu de cateva dile se assediara, de ambele parti cu mare pompa, colo calarimea impartita in turme, cu stegurile patriotice, ici cetele legiuniloru cu vulturi stralucitori, cu stéguri si statuele dieiloru, cá la o serbare in templu. In medilocu se inaltiá pre unu tribunalu unu scaunu curule si pre acest'a statu'a lui Nerone. De acést'a s'a apropiatu Tiridate, dupa ce s'au ucisu dupre ritu victimele, 'si luà de pre capu diadem'a si o puse josu langa statua. Acest'a a facutu in toti o mare sensatiune, ceea ce se mai adaugea anca prin macelulu séu incingerea ostirii romane ce stá naintea ochiloru. *Si acum ce schimbare mare! Tiridate se va duce cá sa fia gintiloru de spectaclu, intr'o stare cu pucinu mai buna decatu unu captivu!*

XXX. Corbulone la gloria mai adause si politecia si ospatiu. Si de ora ce regele la tóte lucrurile ce i se oferiau cá noua, facea intrebari, cà, pentru essemplu, de ce tóta noua schimbare de custodia se vestesce printr'unu centurione, de ce se scóla de la mésa la sunetulu buciumului; de ce se aprinde foculu pre altarulu redicatu naintea auguralelui, i facù despre

tóte descrieri essagerate și cu acést'a ilu implù de mirare despre datinele nóstre cele antice. A doua di *s'a rugàtu, cá sa i se deá timpu, cá mai nainte de a plecá pre o cale asia de lunga, sa''si védia pe frati si pe mama.* Pana atunci a lasatu pe fiia sa obstaticu si o scrisóre de rugatiune catra Nerone.

XXXI. Si ducenduse a aflatu pre Pacoru in Media, pe Vologese la Ecbatana. Acest'a nu perdea din grige pe frateso. Elu tramisese de la sine soli la Corbulone, cá sa lu róge: *cá Tiridate sa nu fia adusu a suferi veruntu semnu de servitute, elu sa nu''si dea sabi'a, sa nu fia propritu de la imbraciiarea gubernatoriloru de prin provincie, si sa nu astepte pe la usile loru; éra in Roma sa i se faca aceeasi onóre, cá si consuliloru.* Vologese, invetiatu cu datine Asiatice, n'avea cunoscièntia de moravurile nóstre, unde stà in onóre numai puterea domnului, éra pomp'a desiérta nu se tiene in séma.

XXXII. In acel'asi anu Nerone intinse dreptulu Latiului preste natiunile Alpiloru maritimi. Cavaleriloru romani li assemnà in Cercu locu de siedere inaintea scauneloru plebii; pana in diu'a aceea siedeau amisticati; caci legea Roscia nu determinase nemic'a, fora numai cele patruspredięce sieruri de scaune in teatru. Se tienura in acestu anu jocuri de gladiatori, totu asia de pompóse cá si cele de mai nainte. Ci mai multe din femeile de rangu si din senatori se prostituira figurandu in arena.

XXXIII. Supt consulatulu lui Caiu Lecaniu si a lui Marcu Liciniu, Nerone fù apucatu de o pofta din dî in dî mai ardiàtória spre a se sui pre scenele tuturoru teatreloru fora destingere. Pentru cà pana aci elu cantase numai in palatulu séu in gradinile sale, la jocuri juvenalie, pe care elu, cá pe unele ce erau pré pucinu frecuentate, si pentru o voce cá a sa pré anguste, le despretiuiá. Cu tóte acestea necutezandu a face inceputulu in Roma, a alesu Neapoli, cá si cum ar fi o cetate grecésca. *Acést'a sa i fia cá unu preludiu, de unde apoi sa tréca in Achaia, si, dupa ce va merui ilustrile si din anticitate santitele cunune de victoria, sa póta cu faimà mai mare a alesiui complacere de la cetatianii din Roma.* Astfelu multimea locuitoriloru din Neapoli, si pe cati i atrasese noutatea acestui spectaclu curiosu de prin cetatile si coloniele vecine, precum si cati din curtenire, séu pentru varie trebuintie, s'aflau in suit'a Cesarului, chiaru si cete intregi de soldati, venira sa impla teatrulu Neapolitaniloru.

XXXIV. Aci eveni unu casu, pe care cei mai multi ilu socotiau a fi unu reu semnu; Nerone anse din contra ilu priviá a fi o provedintia si o indurare a dieiloru. Abia adeca essise multimea privitoriloru, candu teatrulu desiertu se dirimà fora

vatamarea cuiva. De aceea, in versuri, compuse de densulu, aduse elu dieiloru multiemita, laudandu essitulu fericitu alu evenementului de curentu. In asceptare cá sa stranavigeze marea Adriatica, petrecea intr'acea in Beneventu, unde Vatiniu dá jocuri gladiatoresci fórte frecuentate. Acestu Vatiniu erá un'a din aratarile cele mai hidóse a le acestei curti, mai nainte unu discipl de caltiunariu; diformu de trupu, unu mascaritiu puturosu, fù primitu la curte de ocamdata cá unu obiectu de risulu ómeniloru; apoi calumniandu pe barbatii cei mai de omenia a ajunsu la atat'a valóre, catu intrecea cu averea, bogati'a, favorea principelui si cu puterea de a face reu, si pe cele mai blastemate fiintie.

XXXV. Nerone, care frecuentá neconteniti representatiunile de jocu a le lui Vatiniu, nu se abtienú nice in mediulu desfatariloru de foradelegile sale. Pentru cà chiaru pe acelea díle Torcatu Silanu fú constrinsu la sinucidere, din causa cà elu, pe langa lustrulu familiei Junia, se laudá a fi stranepotu alu indieitului Augustu. Acusatoriloru li s'a datu ordinu a i imputá: *cà face daruri cu risipa si tota speranti'a si-o pune numai in schimbare de domnia, cà, ce e si mai multu, elu are pe langa sine si ómeni nobili; pe cari i numesce scriitorii sei, intendantii sei, cassiarii sei, totu titluri pretentióse, cuvenite numai suveranitatii.* Apoi ierlatii cei mai intimi ai lui fura pusi in legature si dusi. Candu Torcatu, amenintiatu de a fi osînditu, 'si a taiatu venele bracialoru, apoi a urmatu indatinat'a vorba a lui Nerone: *Silanu, de si culpasiu si cu totu dreptulu fora incredere in apararea sa, totusi ar fi remasu in viatia; déca ar fi asceptatu grati'a judecatoriului.*

XXXVI. Nu multu dupa acést'a, lasanduse pentru presente de Acaia (caus'a pentru ce nu e cunoscuta), reveni la Roma, frementatu de unu doru secretu dupa provinciele Orientelui si mai alèsu dupa Egipetu. Si, dupa ce printr'unu edisu a adusu la cunoscienti'a publicului: *cà absenti'a sa nu va fi de durata lunga, si cà intr'aceea binele publicu va fi totu asia de nestramutatu, cá si fericitu,* cu privintia la acea calatoria se duse in Capitoliu. Dupa ce a adoratu dieii aci si a intratu si in templulu Vestei, fú de odata cuprinsu de unu tremuru in tóte membrele sale, acum séu din fric'a dieitatii, séu cà aducerea aminte de crimele sale nu i dá in veci pace. Si asia s'a lasatu de planulu calatoriei, esplicanduse: „cà amórea cetatii Roma la densulu preponderéza verce alte grigi. Vediut'a elu intristarea pre feciele „concetatianiloru, audit'a elu sioptele plangeriloru loru, cà voiesce a intreprinde o cale asia de mare, pe candu cetatianii abia „i potu suferi nisce escursiuni pucinu departate, dedati cum sunt, „cá in tóte relele neprevediute sa afle mangaiere in privirea „principelui. Deci precum in relatiunile private totu omulu dà

„preferintia la consangenii sei cei mai deaprópe; asiá si la densulu poporulu Romanu are cea mai mare pondere, prin urmare „i cauta sa asculte, déca acel'a ilu retiene.“ Acestea si altele asemine erau bine primite de plebe, din inclinare catra petreceri si placeri, si caci, grigea cea mai de frunte a ei, se temea in lips'a lui de ver o scumpete de bucate. Senatulu si cei mari se sbateau in indouire, cà óre Nerone mai blastematu va fi in departare séu in apropiere; apoi, cum deordinariu se intempla cu temerile cele mari, crediura a fi mai réu ceea ce s'a facutu in adeveru la urma.

XXXVII. Acum, cá sa faça pe poporu sa créda, cà lui nicaiurea nu i place asiá cá in Roma, dede mése si ospetie in locuri publice, si se servì de tóta Roma, cà de cas'a sa propria. Mancarile faimóse, prin lucsu si multime, erau gatite de Tigellinu; si, cá sa nu fiu constrînsu a mai reveni la atari risipe, le descriu aci dreptu essemplu. Pre laculu Agrippa erá fabricata o pluta, pre acést'a erá intinsu ospetiulu, care, trasa de alte naui, se miscá pre apa. Nauile erau ornate cu auru si osu de elefantu; lopatarii constau din juni ai prostitutiunii pe cari i insirara dupre etate si scienti'a in desfrenari. Paseri si venatu le a adusu din tierele cele mai departate, éra animale de apa din Oceanu. Pre ripele lacului erau foisióre de placere, pline de femei de rangu; de alta parte puteai vedé fete perdute desbracate pana la pele. Apoi gesturi, sarituri obscene; dupa ce s'a intunecatu resunau de cantece catu tienea silv'a si casele de prin giuru si luminau de flacar'a lumineloru. Nerone in persóna, tavalinduse in naturali si nenaturali, se parea cà nu mai are altu pecatu, cu care s'ar mai putea intiná, déca, cateva dile dupa acésta, elu nu s'ar fi cununatu dupre tóte formele cu unulu din acei blestemati inferati, a nume Pitagora. Imperatulu fu invalitu cu velulu de mirésa, s'au vediutu preoti, daruri, patulu nuptiale, faci'a imenului, si in fine tóte se privira chiaru ceea ce noptea ascunde si cu o femeia.

XXXVIII. Urméza acum unu casu tristu, nu se scie din intemplare séu din reutatea principelui, caci istoricii amintira si un'a si alt'a: ma ori cum va fi, reulu casiunatu intrece cu marimea si cumpliti'a tóte stricatiunile cate s'au facutu canduva acestei cetati prin focu. Elu a inceputu in acea parte cerculu, ce se impreuna cu muntii Palatinu si Celiu, unde esbucnì deodata prin boltele incarcate de materie combustibili si, marinduse rapede si manatu de ventu, cuprinse in lungime totu Cerculu; caci nu s'aflá la mediu nice o casa cu pareti scutitori séu verunu templu cu muri. Flacarele se intinsera cu iutime de ocamdata preste plaiuri, apoi suinduse la locuri inalte, si érasi devastandu josurile, se grabiau cu o rapediune nimici-

tórie, facendu desierte tóte incercarile de impedecare, cu atatu mai tare, caci ele aflău nutrimentu usiori in stratele cele anguste si impletecite si in gramad'a cea mare a caseloru cum erá in Roma cea vechia. Adauge la acestea plansetele femeiloru spariate, cetele de betrani nepotintiosi si de copii crudi, apoi pe aceia cari cautáu a se scapá pe sine, séu a dá altora ajutoriu, ducendu pe betezi séu asteptandu i, si acum grabinduse, acum adastandu, inchideau calea. Si adeseóre pana cautau la spate se vedeau incinsi de flacare din lature séu din fronte; ver déca ámblau dupa locu de scapare in vecinatate, se vedeau inpresurati de aceeasi nevoiia, de care se credeau a fi departe. In fine ne mai sciendu de ce sa se mai ferésca, si unde sa se mai duca implura stratele, taberara pre campu. Unii, dupa ce 'si au perdutu tóte, chiaru si panea de tóte dilele; altii din iubirea catra ai sei, pe cari nu i putura scapá, perira in focu, de si li erá deschisa calea de esire. Nemine nu cutezá a impedecá intinderea focului, caci s'audiau adeseore vorbe amenintiatórie, ce propriau stingerea, si pentru cà altii aruncau la vederea tutuloru facle aprindiatórie, strigandu in gur'a mare: „cà sciu ei din a cui ordinu facu acést'a," acum séu pentru cá sa póta fura ne impedicati, séu cà in adeveru aveau datu acestu ordinu.

XXXIX. Nerone, care pe acestu timpu erá la Antiu, n'a venitu la Roma, mai nainte de ce s'ar fi apropiatu foculu de locuinti'a sa, pe care elu o impreunase cu palatulu si cu gradinile lui Mecenate. Si cu tóte acestea nu s'a pututu impedecá cá foculu sa nu i ardia si palatulu si cas'a lui cu tóte de prin giuru. Era Nerone, pentru cá sa mangaie poporulu retacindu fora locu de adapostire, puse sa deschida campulu lui Marte, edificiele lui Agrippa si insusi gradinile sale. Se facura in pripa case de scanduri pentru primirea celoru mai saraci. S'adusera unelte si mobilie din Ostia si de prin vecinele cetati de tiéra, si s'a scadiutu pretiulu granéloru pana la sum'a de trei numi. Aceste dispusetiuni, popularie destulu, nu 'si ajunsera scopulu; caci s'a fostu latitu printre ómeni faima, *cà, chiaru pe candu ardea Roma, elu sa se fi suitu pe scen'a ce o avea acasa, si sa fi cantatu dirimarea Troiei, facendu asemenare intre nenorocirea presente si intre desastrele anticitatii.*

XL. In fine abea in diu'a a siessea se propri foculu la pólele muntelui Escuilinu, dupa ce s'au trasu josu in intindere mare la case, pentru cá acesta mare de focu sa nu mai intimpine decatu campu si asia dicendu aeru desiertu. Dar n'a trecutu multu si nu pucina frica cuprinse érasi pe ómeni, caci foculu incepú desnou a turbá, desi mai multu prin regiunile cele deschise a le cetatii, din care causa si perderea de ómeni a fostu mai mica; ci templele dieiloru si porticii destinati la pream-

blari cadiura in mare numeru. Acestę noue arderi casiunara o indignatiune cu atatu mai marę, cu atatu mai mare, cà ele erupsera in mosiele Emiliane a le lui Tigellinu. Se parea cà Nerone aimblá dupa glori'a unei desnou fondande cetati, pe care sa o numésca Neroniana dupre numele seu. Roma adeca e impartita in patruaprediece regiuni, din cari patru remasera intręge, trei arsera pana la pamentu: din celelalte siepte remasera pucine urme de case stricate si semiarse.

XLI. Ar fi greu a spune numerulu caseloru, alu palateloru [1]) si templeloru, cate s'au perdutu. Monumentele religióse cele mai antice, cum suntu templulu ce Serviu Tulliu l'a inchinatu Lunei, altarulu celu mare, si templulu dedicatu de Evandru din Arcadia lui Ercule ce fusese presente, totu asia si capel'a lui Joue Statorele, votata de Romulu, palatulu regescu a lui Numa si unu templu alu Vestei dimpreuna cu penatii séu dieii patroni ai poporului romanu tóte au arsu. Catra acéstea tesaurii castigati prin atatea victorie, si capdeoperele artii grecésci, si apoi acele monumentę vechi si orginalie a geniiloru, de cari de multe 'si mai aduceau aminte betranii nostri, si care, cu tóta frumsetia cetatii desnou edificate, nu se mai potu cu nemic'a pune la locu. Órecari facura observatiunea, cà acestu focu s'a nascutu in nouesprediece Juliu, in diua in care si Senonnii arsera cetatea ocupata. Altii 'si luara ostenitiunea a computá si aceea, cà sa spuna si cati ani, lune si dîle trecura intre unu focu si intre altulu.

XLII. Altramintę Nerone se folosi de ruinele cetatii Roma spre a 'si face o resiedintia in care aurulu si petrele scumpe, ce ajunsera demultu a fi nisce obiecte ordinarie de lucsu, erau mai pucinu amirate, decatu campurile cu semenature si lacurile, si, dupre asemenarea unui eremitagiu, iei silvele colo apoi plaiurile deschisé si perspectivele inventate si essècutate de architectii si maistrii Severu si Celeru, cari aveau atat'a geniu si cutezare, cà sa scótia prin arte ce denegá natur'a si sa se joce cu averea principelui. Pentru cà ei promisesera cà sa faca unu canalu plutiveru *de la laculu Avernu pana la gur'a Tibrului* preste unu terenu aspru si munti impedecatori. Caci nice cà se aflá altu tienutu in acea directiune umedósu spre a dá apa, afora de baltisiele Pontine; cealalta parte de locu e numai pétra séu secu, si chiaru candu s'ar fi pututu sparge, lucru erá preste mesura greu, si fora causá suficiente. Nerone totusi poftitoriu cum erá totu de lucruri de necrediutu, se puse cu totu de-

[1]) Insulae = edificiu cu incaperi multe facute de intreprindiatori speculanti spre a se dá cu chiria, cu apropiere s'ar putea dá cu chanu, casarma; l'am datu anse cu palatu; s'ar puté dice si edificiu cu cartire.

adinsulu cá sa strapunga muntii de pe langa Avernu; si se mai vedu anca urmele acestei opintiri desiérte.

XLIII. Spatiulu cetatii, ce a mai remasu liberu, de la resiedintia, nu s'a mai edificatu, fora planu si resipitu, cum s'a facutu dupa arderea Gallica; ci locurile spre edificare se mesurara regulatu, se largira stratele, inaltimea caseloru s'a marginitu, si s'au provediutu cu arie de curti deschise, s'adausera portiei cu scopu spre a umbri frontiele edificieloru. Nerone a promisu: *cà va rediciá acesti portici cu banii sei, si ariele curatite de nomolu le va dá proprietariloru.* Catra acestea puse premie dupre rangulu si mediale pecuniaria a le fiacaruia, si defipse terminu la care, fininduse casele si edificiele de cuartire, sá le priméscа. *Spre deponerea nomolului determinà baltisiurile dela Ostia, si naiile cari veniau pre Tibru in susu cu grane, sa depórte intorcenduse nomolu.* Mai incolo s'a decisu, *cá edificiele pe la certe parti a le sale sa nu se construeze cu barne de lemnu; ci cu pétra de Gabia si Alba,* caci de acea pétra nu se prinde foculu. Mai incolo, *pentru cá ap'a, ce se inchidea prin bun'a placere a privatiloru, sa cura mai copiósa si in mai multe locuri a le cetatii pentru trebuinti'a publicului, se orenduira veghetori, si se dede ordinu; cá totu omulu sa aiba unelte gata spre stingerea focului.* Casele sa n'aiba pareti comuni, cá fiacare sa fia incungiurata cu ai sei. Aceste dispusetiuni, facute pentru folosu, servira totu de odata si la infromsetiare. Cu tóte acestea erau cari credeau: *cá modulu de edificare de mainainte a fostu mai coresponsatoriu sanatatii, din causa cà angustimea strateloru si inaltimea caseloru nu pré lasau sa strabata radiele sórelui; éra acum spaciele cele large, neaparate de nice o umbra, se frigu de arsiti'a sórelui.*

XLIV. Pana aci mesurele luate de prevederea omenésca. Apoi tinsera a impacá pe diei; s'adresara la cartile Sibeline, dupre alu caror'a responsu se facura rugatiuni catra Vulcanu, Cerere si Proserpina; indurarea Junonii se cerú din partea matróneloru, mai antaiu in Capitoliu, apoi la marea cea mai aprópe, din care scotiendu apa se stropi templulu si statu'a dieesei; catra acestea femeile cari aveau barbati, adusera jertfe si facura privegiu.[1]) Dar totusi nice ostenitiunea ómeniloru, nici darurile facute cu liberalitate ale principelui, nice impacarea dieiloru nu putura desradaciná acea credintia urîtiósa, cà foculu n'a fostu pusu din ordinu. Dreptu aceea Nerone, cá sa stirpésca acésta faima, a presupusu culpasi si dede la pedepsele cele mai rafinate pe aceia, cari, urîti pentru foradelegile sale, se numescu de poporu *Crestini.* Inceputoriulu acelui nume *Crestu,* supt domni'a lui Tiberiu fù osînditu la mórte prin procuratorulu

[1]) Totu datine cá la noi.

Pontiu Pilatu. Acésta superstitiune perniciósa, innabusita pentru presente, erupse désnou nu numai in Judea, fóntana de unde a essitu acelu reu, dar si in Roma, unde concurgu din tóte partile câte monstruositati si spurcatiuni, si afla adoratóri. Deci de o camdata prindeau pe ceice se marturisiau de crestini, apoi la aratarea acelor'a o multime nenumerata, nu atâtu cá dovediti de punatori de focu, catu cá nisce uritori ai genului omenescu. Perirea loru erá associóta de batjocure: imbracandu i in peii de fére silbatice cá sa i rupa canii, seu infigendu i pre crúce, séu muiiendu i in pecur'a i aprindea cá si pe nisce facle, cá, dupa ce se intunecá, sa lumineze nóptea. Nerone 'si a deschisu gradinele sale pentru tienerea acestui spectaclu, si dede unu jocu de cercu, unde imbracatu cá unu cociariu se misticá printre vlógulu de rendu, séu curandu cu carutia. Macarucâ crestinii erau culpasi, si dupa meritu pedepsiti, cum nu s'a mai vediutu, totusi desteptara compatimirea, cá unii ce fura jertfiti nu la binele publicu, ci la crudímeá unuia.

XLV. Intr'aceea, cá sa adune bani, Italia fù predata, provinciele, poporale aliate si cetatile, ce se dîcu libere, ruinate. Nice dieii insisi nu scapara de acésta préda, caci se despoiara templele, si aurulu pe care poporulu romanu la triumfuri si promisiuni, la bine si reu, ilu inchinasera, fù dusu. In tóta Asia si Acaia se rapira de Acratu si Secundu Carinate tramisi in acelea provincie, nu numai darurile Templeloru, ci chiaru si chipurile dieiloru. Acratu erá unu iertatu, gata la verce foradelege; Carinate, amblatu in filosofi'a grecésca, din gura; caci elu nu 'si essercitàse inim'a la fapte bune. Se dîcea: *cà Seneca, cá sa departéze de la sine odiósulu furtisiagului de cele santite, sa se fi rugatu, spre a se putea retrage la o mosia de tiéra departe, si, ne capatandu voiia, sa se fi prefacutu betezitu, cá si cum ar patimi de nerve, si sa nu fi essitu din cas'a de dormitu.* Altii istorisira: cà *din ordinulu* lui Nerone, *i s'a pregatitu veninu chiaru de unu iertatu alu seu, cu numele Cleonicu, si cà Seneca s'a scapatu, séu prin marturisirea acestuia, séu prin neincrederea sa, multiemità costului seu celu simplu, nutrinduse cu póme silbatice, si, candu i erá sete, bandu apa de riu.*

XLVI. Pe acelasi timpu gladiatorii din Preneste, cercandu o resculare, fura conteniti prin garnisón'a de soldati, ce li erau spre paza. Deja poporulu, pururea iubitoriu de schimbari si fricosu, vorbiá *de Spartacu si de dîlele rele de mainainte.* Nu multu dupa aceea s' aude de unu desastru a flótei nóstre, casiunatu nu prin resbelu, caci nice odata n'a domnitu o pace mai adunca; ci Nerone dedese ordinu: *cá flot'a sa s'afle la di determinata in Campania,* fora a tiené séma, la nice unu evenementu de pre mare. Prin urmare gubernatorii nauiloru, desi marea

erá turburata, plutira de la Formia, si pe candu nisuiau a cercunauigá promuntoriulu de Misena, unu ventu de sudu, ce suflá cu mare taria de cátrá Africa, i manà la tiermurii Cumani; cele mai multe naui triremi dimpreuna cu multe altele mai mici se perdura.

XLVII. Pe la finea anului se intinse vorb'a prin vlogu despre semne prevestitórie de rele amenintiatórie. Nice odata nu s'au facutu mai multe trasnete de fulgeru. S'a vediutu o stea cu códa, si Nerone aratarea cometului o impacá totu d'anná prin jertfirea sangelui verunui barbatu stralucitu. Feti de omu si de animale, nascuti in lume cu câte doua cápete se gasira lapedati pre strate, séu pe la sacrificiuri, unde e datin'a a jertfi animale de fetatu. Éra in tienutulu Piacentiei s'a nascutu unu vitielu aprope de drumu cu capulu crescutu in flueru. Aruspicii esplicara acésta arátare: *cà pe lume o astépta altu capu, dar nu va fi nice potinte, nice va remàné ascunsu: pentrucà a fostu strimtoratu in pantece, séu caci s'a fetatu langa cale.*

XLVIII. Acum intrara in consulatu Siliu Nerva, si Atticu Vestinu, pe timpulu candu se croiá o conjuratiune din capulu locului numerósa, la care s'associara pentrecute senatori, cavaleri, barbati de arme, femei chiaru, parte din urà catra Nerone, parte din inclinare catra Pisone. Acest'a essitu din famili'a Calpurnia, si, dupre nobilitatea tatalui, afinitu cu multe familie insemnate, avea inaintea vlogului o mare reputatiune prin virtute, séu calitati parute virtuóse. Caci elocenti'a sa o aplicá in foru spre apararea cetatianiloru; catra acestea erá darnicu cu amicii, afabile si complesante si cu cei necunoscuti. Mai adauge la acestea si calitatile accidentali, precum: unu corpu inaltu si suptire, o facia fromósa. Ma greutatea in purtare si cumpatulu in placeri erau departe de densulu. Iubiá moliciunea si pomp'a, uneori si desfrenarea. Acestea lu recomendara la multi, caror'a in atat'a dulcetia a pecateloru nu li place unu domnu retrasu si pré aspru.

XLIX. Conjuratiunea nu s'a nascutu din poft'a de domnia a lui Pisone: cu tóte acestea nu mi e usioru a spune, cine a fostu primulu urditoriu, si din a carui impulsu s'a atitiatu acea la care luara parte atatu de multi. Cà Subriu Flaviu, unu tribunu de coorte pretoriana, si centurionele Sulpiciu Aspru, statura cei mai determinati intreprinsatori ai aceleia, dovadi constanti'a loru in or'a mórtii. Poetulu Lucanu Anneu si Plautiu Lateranu, consulu desemnatu, fura impinsi de o ura ferbinte: Lucanu erá amaritu din cause personali, caci Nerone, din o jalusia desiérta, i sugrumà faim'a, proprindu 'i publicarea versuriloru. Éra pe consululu desemnatu Lateranu lu facù complice, nu ver o nedreptatire suferita, ci iubirea sa catra statu.

Din contra Flaviu Scevinu si Afraniu Cuintianu, ambii, de rangu senatorescu, contr'a ideei ce aveau ómenii despre caracterulu loru, s'associara la complotu. Pentru cà Scevinu erá unu omu desnervatu prin placerile trupesci, si viati'a lui unu somnu amortitu; Cuintianu unu pecatosu infamu, defaimatu de Nerone printr'o satira scandalósa, luà parte pentru cá sa si resbune pentru rusinea ce i s'a facutu.

L. Pe candu ei schimbau vorbe intre sine séu intre amici despre *crimële principelui, cum finea domniei s'apropie, si cà au sa aléga pe cineva, care sa mantuésca statulu ruinatu,* 'si mai associara pe cavalerii romani: Tulliu Senecione, Cervariu Proculu, Vulcatiu Araricu, Juliu Tugurinu, Munatiu Gratu, Antoniu Natale si Martiu Festu. Dintre cari Senecione, unulu din amicii cei mai intimi ai lui Nerone, cultivandu si acum la parere amiciti'a aceluia, erá pentru acést'a espusu la pericle cu atatu mai mari. Natale erá initiatu in tóte secretele lui Pisone, cèialalti sperau castigu de la schimbarea domniei. Pe langa Subriu si Sulpiciu, despre cari vorbii mai susu, mai trasera in partele alte personalitati militarie, pe Graniu Silvanu si Statiu Prossimu, tribuni de coorti pretoriane, precum si pe Centurionii Massimu Scauru si Venetu Paulu. Tari'a anse cea mai mare a conjuratiunii se socotiá a stá in Feniu Rufu, prefectulu pretoriului, unu barbatu cu viatia si nume laudatu. Pe care Tigellinu, prin crudiméa si viati'a sa cea desfrenata, lu suplantase in inim'a principelui, si nu mai incetá a lu acusá incriminandulu, si adese ori spaimentandulu, *cà, cá amante ce a fostu a Agrippinei, cáutà ocasiune de resbunare.* Dupa ce conjuratii se incredintiara din mai multe vorbe proprie, cà si prefectulu pretoriului este de partitulu loru, incepura a se intielege cu mai multa determinare despre timpulu si loculu uciderii. Se vorbiá, cà Subriu Flaviu ar fi *conceputu acelu impulsu cutezatoriu, cá sa lovésca cu pumnariulu pe Nerone séu candu canta pre scena in teatru, séu la arderea palatului, candu alérga incóci si incolo fora aparatoriu.* In casulu ultimu singuratatea favoritória; la celu antâiu multimea chiaru, martura la o fapta atata de mare, i insuflase acésta barbatia frumósa; pecatu cà lu retienù dorinti'a dupa nepedepsire, ceeace in veci impedeca intreprinderi mari.

LI. Pe timpu ce conjuratii temporizau si 'si amanau speranti'a si temerea, o femeia, cu numele *Epicari,* nu se scie cum, capatà cunoscientia despre complotu (ea mai nainte in viati'a sa nu si a batutu capulu cu lucruri de onore) i imbarbatéza, si i tiene de reu; si in cele din urma, urindu i se de firea loru cea lasatória, incepù in Campania, pe unde se tienea, a clati in credintia si a trage in conjuratiune pre frontasii marinariloru

de la Misenu in acestu modu. La acea flota erá unu chiliarcu,[1] Volusiu Proculu, unulu din coajutatorii lui Nerone la ucidérea mamei, care anse nu s'a vediutu inaintatu, cum credea, dupre marimea crimei. Elu avuse cunoscientia cu acea muiere orecandu, séu cà 'si o renoi, destulu cà, spunendu Epicarii, *ce a meritatu densulu pentru Nerone, si cà servitiele sale nu i s'au resplatitu, la acestea apoi adaugendu geluiri si cà e determinatu a 'si resbuná candu i se va dá ocasiune*, si astfelu desteptà intr'ens'a sperantia de a lu puté atitiá si prin elu a castigá si alti partisani. Pentru cà ajutoriulu, ce lu promitea flot'a, nu erá micu, si ocasiunile favoritorie dese, deorace Nerone adeseori veniá la Puteoli si la Misenu, pentru cá sa se bucure de mare. Deci Epicari se descopere lui Proculu; si insiera tóte foradelegile principelui, dicendu *cà senatului nu i mai remane nemica;*[2]) *cu tóte acestea s'au luatu mesure, cá acel'a sa 'si iá pedéps'a pentru ruinarea statului; Proculu n'are decatu sa se pregatéscà, sa dea ajutoriu, si sa atraga in parte pe fetiorii cei mai bravi, si resplatirea dupre meritu nu lu va trece.* Numele conjuratiloru totusi le tacù. Acést'a fú caus'a, cà denuntiarea lui Proculu la Nerone n'a avutu nice unu resultatu, macarucà i spusese tóte câte audîse. Epicari adeca fú chiamata inainte si infaciesiata cu denuntiatorulu a pututu usioru sa lu remana, de orace dîsele lui nu erau fondate pre martari. Intre acea ea fú pusa supt paza; caci Nerone suspitioná cà acést'a nu póte fi o plasmuire, desi nu s'a pututu dovedi de adeverata.

LII. Ma conjuratii, miscati de temerea traditiunii, se determinara a grabi uciderea la Baia in vil'a lui Pisone, unde Nerone, atrasu de desfatarea locului, veniá adese ori cá sa se scalde si sa prandiésca, fora gard'a si sarcin'a pompei domnesci. Pisone s'a opusu la acést'a, supt pretestu; *cà ar fi unu lucru hidosu, déca santieni'a mései si dieii ospitali s'ar cruntá cu sangele principelui fia cine ar fi; ci mai bine sa se faca la Roma, in acelu palatu urîtiosu, facutu din despoirea cetatianiloru séu in locuri publice, ceea ce s'a intreprinsu pentru mantuirea statului.* Éca ce dîcea la aratare; intru sine anse se temea cà Luciu Silanu, pe care nascerea sa cea stralucita si invetiatur'a lui Caiu Cassiu, la care fusese educatu, ilu facea sa aspire la ver ce culme de marire, va apucá gubernulu imperiului, fiindu sustienutu de toti aceia, cari nu erau amestecati in complotu, si de aceia, cari voru compatimi cu Nerone, ucisu lotresce. Cei mai multi crediura, cà Pisone s'a sfiitu de spiritulu celu intreprinsatoriu a lui Vestinu, cá sa nu tréca in partea libertatii, séu sa medilocésca alegerea altui imperatore, carele sa socotésca dom-

[1]) Chiliarchu = tribunu, de marina. [2]) Aci e lacuna.

ni'a cá unu daru din man'a aceluia. Si cu adeveratu Vestinu n'a luatu nice ó parte la conjuratiune, macarcà Nerone i o imputá, pentru cá sa 'si sature vechea ura contr'a omului celui nevinovatu.

LIII. In fine se determinara, cá in diu'a jocuriloru de cercu, consantite Cererei, sa puna in lucrare cea ce 'si croisera, caci Cesarulu, carele essindu raru, stá inchisu in palatu si in gradini, avea datina a veni la jocurile circensé, si in mediloculu bucuriei spectaclului erá mai usioru de apropiatu. Eca in ce ordine s'a assiediatu atacarea: Lateranu, cá unulu ce erá de o barbatia energica si virtosu de corpore, prefacenduse, cá si cum s'ar rugá pentru o subventiune in strimtórea'i de bani; umilitu sa cada in genunchi inaintea principelui, si fora véste sa lu astérna la pamentu si sa lu apese; si, pe candu Nerone va jacea astfelu tienutu, tribunii si centurionii si altii din conjurati, dupre cum fiacare va avé curage, sa sara si sa lu ucida. Scevinu a cerutu, cá sa lu lase pe densulu 'a i dá prim'a lovitura. Acest'a luase unu pumnariu din templulu Salutii in Etruria, séu cum spunu altii, din templulu Fortunei in cetatea Ferentinu, si lu purtá cu sine cá inchinatu la o mare fapta. Intr'aceea Pisone sa ascepte la templulu Cererii, de unde prefectulu Feniu si ceilalti sa lu chiame si sa lu duca in tabera, insocitu de Antonia, fii'a Cesarului Claudiu, pentru cá sa 'si atraga favórea poporului. Acést'a istorisesce Pliniu. Intentiunea nóstra a fostu cá aceste dîse, asiá cum sunt, sa nu le ascundemu, de si ni se pare absurdu, cá pe de o parte Antonia in sperantia desiérta sa 'si espuna numele si viati'a la periclu; éra de alta Pisone, care cum e sciutu, 'si iubea fórte tare soci'a sa se fi oblegatu la o alta cununia, afóra déca cumva poft'a de domnia nu va fi mai inflacarata, decâtu ver care altu sintiementu.

LIV. Dar e de mirare, cum nisce ómeni de diferite classi, rangu, etate, sessu, bogati si saraci putura a tiené in secretu tóte acestea, pana a inceputu tradarea in cas'a lui Scevinu. Acest'a in ajunulu dilii atentatului avù o lunga convorbire cu Natali, apoi intorsu acasa 'si sigilà testamentulu, scóse din téca pumnariulu, despre care vorbii mai susu, si injurandu, *cà s'a tocitu de vechime,* dede ordinu *cá sa lu dea pe o pétra si sa 'i ascutia tare verfulu.* Cu acésta tréba a insarcinatu pe iertatulu Milicu. Totu de odata facù o cina mai copiósa decatu i erá datin'a, pe cei mai iubiti din sclavi i darui cu libertate, pe ceilalti cu argintu. Ce s'atinge de persón'a sa, erá triste, intunecatu, si se vedea cà in minte i ambla lucruri mari, de si prin discursuri vage, afectá bucuria. Pe urma, totu acestui Milicu i dîce: *cá sa pregatésca legature pentru rane si cu ce se opréce sangele,* acum séu cà acestu iertatu sciá de conjuratiune si pana aci a

remasu credintiosu, séu cà elu nu sciá nemic'a, si numai atunci a susceputu banuiala, cum au 'si scrisu unii dupre urmari. Caci candu inim'a cea de sclavu cumpanì in mintea sa resplat'a tradarii, si 'si inchipuiá bani multi fora séma si putere: atunci dreptulu si binele domnuso si aducerea aminte de libertatea daruita scadiù. Elu tienù svatu si cu nevést'a sa, care i dede unu svatu si mai muiierescu si mai reu. Ilu intimidá, dîcendu i: „cà multi sclavi si iertati au fostu de facia acolo, si „au vediutu aceleasi; tacerêa unuia nu va folosi nemica; éra „darulu va fi a celuia care va apucá mai antaiu cu aratarea.“

LV. Deci Milicu se grabesce pe la reversatulu dîlii in gradinile Serviliane, si, dupa ce i s'a réfusatu intrarea, strigà: *cà aduce o veste mare si teribile,* dusu fiindu apoi din partea portariloru la Epafroditu, iertatulu lui Nerone, si din partea acestuia la Nerone, spune: *cà periclu amenintia, cà conjuratiunea e cutremuratória,* si cate mai audîse si 'si inchipuise. Arata si arm'a pregatita spre uciderea lui Nerone, si cere, cá sa aduca pe acusatu. Scevinu, tîrîtu de soldati si incependu a se apará, respunse: „cà pumnariulu pentru care se acusa, este o arma „vechia parintésca, onórata cá nisce mósce si tienuta in camar'a „de dormitu, l'a furatu cu rea intentiune iertatulu seu. Cà elu „mai de multe ori 'si a sigilatu testamentulu seu fora a tiené „socotél'a dîleloru. Bani si libertate si mai nainte a daruitu „sclaviloru; cà cu acésta ocasiune s'a facutu cu mai mare dar„nicia, vine de acolo, cà impucinandu i se averea si amenin„tiatu fiindu de creditori, nu avea incredere in valórea testa„mentului. Ce s'atinge de cina, elu totu d'auna a tienutu mésa „buna, a dusu o viatia desfatatiósa, ce nu se incuvientiá de ju„decatori aspri. Legamente pentru rane n'a demandatu; ci, de „órace tóte cate a denuntiatu sunt false, mai plasmui si acésta „crima, cu scopu cá sa se faca pe sine totu de odata si arata„toriu si marturu.“ Tienatur'a cea neturburata a lui dede pon„dere dîseloru. Catr'aceste, facendu pe iertatulu seu cà e unu „*sceleratu*, unu *infamu* cu atat'a securantia in tonu si in facia, cà acusatiunea ar fi remasu pe josu, déca nevést'a lui Milicu n'ar fi adusu la medilocu: *cà Antoniu Natali a avutu mai de multe ori convorbiri secrete cu Scevinu, si ca ambii sunt intimii lui Caiu Pisone.*

LVI. Prin urmare chiamara pe Natali. I intrebara despartiti: *ce vorba a fostu acea, si despre ce lucru?* Atunci se desceptà suspitiune, de órace respunsele nu se loviau. I bagara in féra; dar vederea tortureloru si amenintiarile nu le putura suferi. Totusi Natali, cá unulu ce cunoscea mai bine conjuratiunea si erá mai maistru in a se apará, fú celu antaiu carele din capulu locului spuse pe Pisone, si numai decatu adause si

pe Seneca, acum séu cà elu a fostu medilocitoriulu intre Seneca si Pisone, séu cá sa capete charulu lui Nerone, carele maniosu cum erá focu pe Seneca, i cautá cu luminarea culpa cá sa lu restórne. Apoi Scevinu, indata ce a auditu despre aratarea lui Natali, tradà si elu pe ceialalti cu asemine misielia, séu pentru cà credea a fi fora nice unu folosu tacerea dupa ce odata erau date pe facia tóte. Lucanu, Cuintianu si Senecione negara timpu lungú; apoi insielati de promisiunea nepedepsirii, cá sa 'si scuse intardierea Lucanu numì pe Attila, mam'a sa, Cuintianu pe Glitiu Gallu, Senecione pe Anniu Pollione pe amicii sei cei mai buni.

LVII. Intr'aceea Nerone, aducendu 'si aminte, cà Epicari, in urm'a denuntiatiunii lui Volusiu Proculu, se tiene anca totu inchisa, si, crediendu cà corpulu unei muieri nu póte duce durerea, pune sa o intinda pre patulu torturei. Ma pe ea nice bataile, nice arderile, nice mani'a carneficiloru, cari turbati cà o femeia 'si bate jocu de ei, o torturau si mai ageru, n'au putut'o face cá sa scóta din gur'a sa, numele ver unui conjuratu. Asiá din'a antâiu de cercetare trecù fora resultatu. A dóu'a dî trasa, fiindu érasi la torture intr'unu scaunu (caci pe membrele scóse de prin incheieture nu mai putea stá) 'si luà cingatórea de la peptu, o legà de spatele scaunului cá unu latiu, 'si bagà cerbicea in acést'a, si prin ponderea corpului stórse pucin'a resuflare ce i mai remasese. Frumósa fapta de la o femeià ce a fostu sclava, cá in atat'a nevoiia sa voiiasca pana in fine a mantui pe nisce straini si asiá dîcendu necunoscuti! pe candu cei nascuti liberi, si barbati, si cavaleri romani, si senatori, neatinsi de torture, tradara ce au avutu mai scumpu in lume. Pentru cà nice Lucanu, nice Senecione si Cuintianu n'au lipsitu a dá pe facia pe unii altii complici, candu spaim'a lui Nerone, de si s'a fostu ingraditu cu garde inmultite, cresceа totu mai tare.

LVIII. Chiaru si cetatea, ocupandu cu soldati murii, aparandu marea si riulu, o tienea asiá dîcendu in stare de asedia. Pe strate, prin case, si chiaru pre campuri si prin cetatile de la tiéra alergau pedestrii si calareti, amistecati cu nemeti, carora principele se incredea mai tare, cá la nisce straini ce erau. Necontenitu se aduceau cete de legati, si jaceau pe la portile gradiniloru. Dupa ce intrau cá sa dea respunsu, erá de ajunsu *o vorba schimbata in bucuria cu conjuratii, o convorbire din intemplare, o intilnire neprecugetata, déca s'au vediutu la unu ospetiu séu spectaclu,* cá sa fia socotiti de criminali. Pentru cà, pe langa aspr'a cercetare, ce li se facea din partea lui Nerone si Tigellinu, apoi i intrebá nu cu mai pucina violentia si Fenniu Rufu, carele nefiindu anca numitu de denuntiatori, se purtá cu

mare crudîme catra socii sei conjurati, cá sa faca pe domnuso a crede in nevinovati'a sa. Istu Rufu, candu Subriu Flavu, ce stá langa densulu si i facù semnu, *óre in medilloculu intrebarii sa scótia sabi'a si sa lu ucida,* i dede semnu negativu, si i franse impulsulu, candu 'si pusese dejá man'a pe manuarinlu sabiei.

LIX. Fostau de aceia, cari dupa descoperirea conjuratiunii, pe candu s'ascultá Milicu, pe candu Scevinu se clatiá, inbulzira pe Pisone, sa mérga in tabera, séu sa se suia pe tribuna, cu scopu cá sa cerce inclinarea soldatiloru si a poporului. „Déca conplicii se voru associá la intreprinderea sa, atunci „voru urmá si cei ce n'au cunoscienti'a complotului; miscarea „va face mare sunetu, ceea ce e de mare pondere la o revolu„tiune. Contr'a unei atari eventualitati Nerone nu s'a prove„diutu cu nemica. Si barbatii cei bravi se sparia, candu su „suprinsi prin loviture neasceptate, necum unu teatralistu cá „densulu, insocitu adeca de acelu Tigellinu cu tietóriele sale, sa „apuce arm'a. Multe reesu cercandu cele ce lasiloru se paru „a fi neposibile. Indesiertu se sperésa tacere si credinti'a de la „constanti'a inimeloru si a corpuriloru atatoru complici. Prin „tortura si daruri tóte se potu constringe. Voru veni cá sa lu „lege si pe Pisone, cá in fine sa lu pérda cu o mórte nedémna. „Cu catu va fi mai frumósa mórtea lui, déca va imbracisiá „caus'a binelui comune, déca va chiamá la arme pentru liber„tate? Chiaru de s'ar retrage soldatulu, de l'ar parasi popo„rulu: elu totusi, candu ar fi rapitu inainte de timpu din viatia, „si stramosii si descendentii, i ar laudá mórtea." Fora a fi miscatu de acestea, s'a mai aratatu catuva timpu in publicu, si apoi s'a retrasu in locuinti'a sa intarinduse cu inim'a contr'a órei cei din urma, pana candu sosì o trupa de soldati, pe cari Nerone i a fostu alesu din cei noui séu de curendu inrolati, temenduse de cei betrani, cá nu cumva sa tiena cu Pisone. Elu murì dupa ce 'si au taiiatu venele bracialoru. Testamentulu ce l'a lasatu erá compusu in terminii cei mai lingusitori catra Nerone, din amórea catra soci'a sa, pe care elu cá pe o desnaturata, recomandata numai prin frumseti'a corpului, o rapise din casatori'a unui amicu. Numele ei erá Arria Galla, barbatulu ei celu dintaiu se numiá Domitiu Siliu; acest'a prin lasare cá amicu, aceea desfrenata cá o femeia maritata, eternizara rusinea lui Pisone.

LX. Mórtea lui Pisone fú nemediatu urmata de ucciderea lui Plautu Lateranu, consule desemnatu; pe carea Nerone a precipitat'o asiá de tare incatu nu i a lasatu nice atat'a timpu cá sa 'si póta imbracisiá copii séu sa 'si aléga felulu mortii. Trasu la loculu destinatu pentru ucciderea sclaviloru fú taiiatu

de man'a tribunului Statiu, conservandu tacerea cu atat'a constantia, cà n'a imputatu nice tribunului cà si elu e partasiu la completu.

Apoi a venitu uciderea lui Anneu Seneca, cea mai placuta principelui, nu cà l'ar fi aflatu doveditu de conspiratoriu, ci pentru cá sa turbeze cu ferulu, unde n'a putut'o seóte la cale cu veninulu. Pentru cà pana aci numai Natali scapase vorb'a: *cà a fostu tramisu la betezitulu Seneca, cá sa lu visiteze si sa se planga, cà de ce nu primesce la sine pe Pisone; cà ar fi fostu mai bine déca ar fi cultivatu prin intîlniri confidentiali amiciti'a.* Seneca a respunsu: *cà convorbirile imprumutate si desele intilniri n'ar fi de folosu nice pentru unulu, nice pentru altulu; intr'altele mantuirea propria se fondéza pre bun'a stare neschimbata a lui Pisone.* Gaviu Silvanu, tribunulu unei coorti pretoriane, capata ordinu, cá sa duca acestea la Seneca, si sa lu intrebe, *déca acéste dîse ale lui Natali si respunsulu, cunóscele de ale sale.* Seneca, din intemplare séu cu precugetare, in diu'a aceea s'a fostu intorsu din Campania, si la a patr'a mila trasese intr'o vila. Spre séra veni aci si tribunulu si incinse vil'a cu soldati. Dupa acést'a, pe candu Seneca cu soci'a sa Pompeia Paulina si cu doui amici siedea la mésa, i comunicà ordinulu principelui.

LXI. Seneca respunse: „cà Natali a fostu tramisu la „sine si s'a plansu in numele lui Pisone cà nu'i pri„mesce visit'a, si cà s'a scusatu cu starea sanatatii si cu „iubirea sa de repausu. De ce sa prefire buna starea unui omu „privatu la sànatatea sa, pentru acést'a n'a avutu nice unu mo„tivu; la lingusire natur'a sa nu e inclinata; acést'a nemine n'o „cunósce mai bine decatu Nerone insusi, care din partea lui „Seneca a cercatu mai de multe ori libertatea decatu servitutea." Dupa ce tribunulu a reportatu acestea principelui in presenti'a Poppeiei si a lui Tigellinu, cari erau consiliarii cei mai fideli ai principelui setosu de sange, intrebà acest'a, *pregatescese óre Seneca la mórte de buna voiia?* Atunci tribunulu a marturisitu: *nice unu semnu de temere, nimic'a tristu nu s'a pututu observá in vorbele séu faci'a lui.* Acum capatà ordinu: *a sè intórce si a i vesti mórtea.* Fabiu Rusticu spune: *cà tribunulu nu s'a intorsu pre calea, pre unde venise, ci cà s'a abatutu pe alt'a, pe la prefectulu Fenniu, cà a descoperitu acestuia ordinulu lui Nerone, si l'a intrebatu: asculta-lu-va?* la ceea ce Fenniu ilu indemnà: *cá sa 'si implinésca misiunea.* Lasitate fatale din tóte partile. Caci si Silvanu erá dintre conjurati si adaugea la foradelegi, pentru a caror'a resbunare consimtise si insusi. Totusi celu pucinu 'si a crutiatu vocea si ochii; caci a tramisu pe unu centurione, cá sa i spuna lui Seneca: *cà are sa móra neaparatu.*

LXII. Seneca fora a se turbará, cere *testamentulu* si, de órace centurionele s'a improtivitu, dîce intorsu catra amicii sei: „fiindu cà nu me lasa sa ve multiemescu pentru meritele vóstre, „asiá ve lasu de eredîtu numai unu lucru, dar celu mai fru- „mosu, ce lu mai amu, *icón'a vietiei mele;* déca o veti tiené in „mintea vóstra, veti secerá glori'a purtarii cei nobili si a ami- „citiei cei constanti." Amicii ce lu inconjurau incepura a versá lacrime; Seneca i rechiama la barbatia, acum cu vorbe blande acum in tonulu aspru de invetiatoriu, intrebandu i: „unde su „doctrinele intieleptiunii? Unde su principiele meditate atatia „ani contr'a ursitei amenintiatória? Cine nu cunósce crudîmea „lui Nerone? Nemic'a nu i a mai remasu, decatu cá langa „uciderea mamei si a frateso, sa adauge si mórtea crescatorului „si a invetiarorului."

LXIII. Dupa ce a vorbitu acestea si altele asemine catra toti cei de facia, imbracisiéza pe soci'a sa, si pe langa tóta constanti'a muiiatu incatuva, o róga si o jura: *cá sa 'si stempere durerea, sa nu o nutrésca pururea; ci in contemplarea vietiei petrecute in virtute sa 'si móiia dorulu dupa barbatuso prin mangaieri nobili.* Ea din contra stà pe aceea: *cà si pentru dens'a e determinata mórtea,* si provóca spre acést'a man'a ucidiatoriului. Seneca, neimprotivinduse la nobilitatea inimei ei, si totu de odata ingrigeatu cà unica fiintia amata póte sa ajunga de maltratare, dîse dupa acestea: „*ti amu aratatu mediele cum poti* „*a ti indulci sórtea ta; éra tu preferi gloria mortii, io nu ti* „*denegu acésta fapta nobile. Constanti'a nóstra este egale in* „*acésta barbatésca essire din viatia; anse finitulu teu e mai glo-* *riosu.*" Dupa acést'a ambii 'si deschidu cu unu feru venele bracialoru. Si, de órace lui Seneca, avendu corpulu betranu si slabitu prin nutrimentu pucinu, i curgea incetu sangele, 'si taiia si venele la flueri si genunchi. Vincitu de dureri mari, induplecà pe soci'a sa, pentru cá prin durerea sá sa nu franga barbati'a ei, si insusi sa nu vina in neastemperu vediendu suferintiele ei, *cá sa tréca in alta casa.* Si, fiindu cà facultatea frumósei vorbiri nu l'a parasitu nice in minutele ultime, dîse sa i chiame pe scriitorii sei, si li a dictatu mai multe, care fiindu latite in publicu, io me retienu a le mai insierá aici.

LXIV. Intr'aceea Nerone, care n'avea nice o ura personale contr'a Paulinei, dede ordinu, din temere cá sa nu mai adauge la mani'a comune contr'a tiraniei sale, cá sa o scape de mórte. Din indemnulu soldatiloru iertatii i léga braciale si i propprescu sangele; cu scienti'a ei? nu e constatatu. Pentru cà facutu cum e vlogulu cá sa prepuna totu ce e mai reu, n'au lipsitu de aceia cari sa crédia, *cà pana candu s'a temutu de nempacabilitatea lui Nerone, sa fi amblatu dupa glori'a a muri*

cu barbatuso, si cà apoi, dupa ce i s'a deschiсu o perspectivà mai blanda, sa fi vincitu la ea dulcéti'a vietiei. Ori cum va fi, ea a mai traitu anca pucini ani in aducere aminte laudabile de barbatuso, fiindu atatu de palida la facia si corpu, cà se vedea chiaru cà perduse multa putere de viatia. Intr'aceea Seneca, durandu curgerea sangelui si intardiendu venirea mortii, róga pe Statiu Anneu, unu amicu de o amicitia lungu timpu probata si medicu abile, cá sa i dea veninulu, *de care erá inca de multu provediutu,* si cu care se ucidu osinditii la mórte la Ateniani. Indesiertu a beutu veninulu datu, caci membrele erau inghiaciate dejá si corpulu nu i mai simtiá actiunea. In cele din urma a intratu intr'o cada cu apa calda, si stropindu pe sclavii ce stau mai aprópe, dîse: *io inchinu lui Joue liberatorele acésta libatiune.* Apoi se cufundà in baiia si se innecà in aburulu aceleia. Corpulu lui s'a arsu fora nice o ceremonia funebre. Asiá lasase elu in scrisu; pe candu bogatu si atotupotinte, totusi se gandiá la finitulu seu.

LXV. A fostu vorb'a, cà Subriu Flaviu, in intielegere secreta cu centurionii, nu anse fora scirea lui Seneca, sa fi compusu lucrulu asiá; *cá dupa uciderea lui Nerone prin ajutoriulu lui Pisone, sa omóre si pe Pisone, si sa se dea lui Seneca domni'a, cá la unu barbatu curatu de culpa, si chiamatu ta tronu numai pentru lustrulu virtutiloru.* Ce e mai multu cerculau printre ómeni si vorbele lui Flaviu acestea: *nu contribuesce nemic'a la onórea Romei, déca se va departá unu chitaristu, si in locui va urmá unu actoru tragicu*[1].

LXVI. Dar nice partea, ce a luat'o la conjuratiune soldatii, n'a remasu pana in fine necunoscuta, de órace inversiunatii denuntiatori aratara si pe Fenniu Rufu, neputendulu suferi cá elu, ce erá sociu de conjuratiune, sa fia totu de odata si judece cercetatoriu alu conjuratiloru. Deci pe candu elu dá dioriu si amenintiá, Scevinu, ridiendu i unu risu amaru, i dîse: *ce mai intrebi, nemine nu scie mai multe decatu tine;* si pe de asupr'a ilu indemnà: *cá sa nu intardia a se descoperi intregu la unu principe atatu de bunu.* La aceste vorbe Fenniu nu sciù nice sa respunda, nice sa taca; ci spariatu invederatu ingana cateva cuvinte, si, de órace si altii, anume cavalerulu Cervariu Proculu, se intrecesu a lu dovedi de complice, din ordinulu imperatorelui, fú apucatu si legatu de unu soldatu, anume Cassiu, pe care Nerone lu tienea pururéa langa sine, din caus'a tariei straordinaria ce o avea.

LXVII. Nu multu dupa acést'a veni rendulu sa fia denuntiatu si tribunulu Subriu Flaviu, carele de ocamdata s'a-

[1]) Pisone anca jucá in costumu tragicu.

pucase a se apará prin diversitatea caracterului seu, dicendu: cà *densulu, cá barbatu de arme ce e, dóra nu erá sa se associeze cu niece nearmati si muierosi pentru efeptuirea unei foradelegi asiá de mari;* apoi dioritu fiindu, 'si au facutu o glotia a marturisi, si, la intrebarea lui Nerone, cum i a venitu a 'si uitá de juramentu, respunse; *„io te amu urîtu; nice unu soldatu nu ti a fostu maî credintiosu decatu mine, catu timpù ai meritatu amóre; io amu inceputu a te urî pe tine, de candu te ai facutu tu ucidiatoru alu mamei, alu sociei tale, de candu te ai facutu cociariu, teatralistu si taciunariu.* I citezu vorbele proprie, caci ele nù s'au latitu in publicu cá cele ale lui Seneca, si pentru cà merita a fi cunoscute simtiementele barbatului cele nepoleite dar viguróse. Certu e cà in tóta acea conjuratiune n'a sunatu nemic'a asiá de greu la urechile lui Nerone, carele pre catu de gata la facerea relelorù, pe atatu de pucinù erá dedatu a 'si audi cele ce facea. Cu uciderea lui Flaviu fú insarcinatu tribunulù Veianu Nigru. Acest'a puse sa sape o grópa in campulú celu mai aprópe, carea, dupa ce a vediuto Flaviu, parendu i se *a fi nu destulu de afunda si pré angusta*, a strigatu injurandu soldatilorù: *ce! nice atat'a nu faceti dupre disciplina!* Provocatù a 'si intinde bravu gûtulu, respunse: *macàru de ai dá tu cu atat'a bravura!* Nigru, de multu tremuru, abea potendu i taiiá capulù cu dóue lovituri, s'a mai si falitù intru silbataci'a sá la Nerone, cà l'a ucisu odata si diumetate.

LXVIII. Alu douile essemplu de constantia ilu dede centurionele Sulpiciu Aspru. La intrebarea lui Nerone, de ce s'au conjuratu cá sa lù ucida, respunse scurtu: *pentru cà nu erá altu modu de a pune odata capetu la atatea foradelegi ale tale.* Dupa acést'a si-a luatu pedépsa dupre ordinu. Si ceialalti centurioni nu s'au aratatu mai pucinu demni in suferirea mortii. Din contra Fenniu Rufu nu s'a pututu inaltiá a atat'a bravura, ci plansetele sale le a trecutu si in testamentul Nerone asceptá, cá sa fia trasu in complicitate si consululu Vestinu, crediendulu de omu violente si inimicu. Ma conjuratii nice odata nu s'au lasatu la svatu cu densulu, unii din causa de vechi inimicitie, altii pentru cà lu sciau pripitu si neasuferibile. Dealmente ur'a lui Nerone contr'a lui Vestinu s'a fostu nascutu din intimitatea loru chiaru, de órace acest'a despretiuiá necapacitatea din fundu cunoscuta a principelui, éra acel'a se temea de falosi'a amicului, care adese ori ilu luá in risu cu glume muscatórie, ce nu le uita omulu curendu, candu ele cuprindu multu adevaru. La acestea se mai adause si altu motivu nou: Vestinu adeca luase in maritisiu pe Statilla Messalina, bine sciendu cà intre amantii ei a fostu si Cesarulu.

LXIX. Neessistandu nice crima, nice acusatoriu, de órace Nerone nu putea face pe judecatoriu, alerga la forti'a domniei, si tramite pe tribunulu Gerelanu cu o coorte de soldati, cu acelu ordinu, cá sa previna resculares consulului, sa i ocupe cas'a ce erá cá si unu casteiu, sa taiia in bucati pe junimea lui cea alésa. Trebue sciutu, cà Vestinu 'si avea locuinti'a intr'o casa ce dominá forulu, si sclavi unu si unu si de aceeasi etate. In aceeasi dî 'si implinise tóte afacerile unui consulu si tienea mésa, de nemic'a temenduse, séu prefacenduse cà nu se teme, candu soldatii intrati i dîsera: *te chiama tribunulu.* Fora intardiere elu se scóla, si iute se gatescu tóte; ilu inchidu in cas'a de dormitu; mediculu e la indemana; i se taiia venele; plinu de viatia anca ilu ducu in baiia, ilu dau afundu in apa calda, fórá sa dea din gura o voce de geluire. Intr'aceea óspetii sei se incingu cu custodia, si abea nóptea tardiu se eliberéza. Nerone, inchipuindusi frio'a, ce au suferit'o ei asteptandu la mésa mórtea, dîse luandu i in rîsu: *ca sunt destulu de pedepsiti pentru prandiulu loru celu consulare.*

LXX. Apoi cerù uciderea lui Marcu Anneu Lucanu. Acest'a simtiendu, pe candu curgea sangele, cà pitiórele si manile i se recescu, si cà puterea vitale se duce mereu din estremitati, pe candu anim'a [1]) i e anca calda si capace de cugetare, 'si aduse aminte de o poesia compusa de densulu, in care descrisese pe unu soldatu ranitu, murindu acestu felu de mórte; si 'si recità versurile sale; acést'a i a fostu vocea ultima. Dupa aceea perira Senecione si Cuintianu si Scevinu, cu o bravura ce nu s'ar fi asceptatu de la molitiunea vietiei loru de mai nainte, in fine ceialalti conjurati, fora ver o fapta séu vorba démna de insemnatu.

LXXI. Ma intr'aceea cetatea s'a implutu cu mortatiuni [2]), Capitoliulu cu victime. Dupa ce ist'a plangea pe unu fiiu ucisu, acel'a pe unu frate séu consangeniu, séu amicu, aducu dieiloru multiemita, infrumsetiaza palatulu tiranului cu laure, cadu la pitiórele principelui si i saruta man'a. Si elu acestea le a luatu dreptu semne de bucuria. Aratarea cea pripita a lui Antoniu Natali si a lui Cervariu Proculu o resplatesce cu nepedepsire; Milicu, incarcatu cu daruri, 'si puse numele grecescu *Sotiru*, ce 'va sa dîca *mantuitoriu.* Dintre tribuni Gaviu Silvanu, de si l'au iertatu, 'si facù mórtea cu man'a sa. Statiu Prossimu, iertatiunea capatata de la principele o luà indesiertu printr'o sin-

---

[1]) Cei vechi credeau cà scaunulu mintii e in peptu séu anima. [2]) *trupulu* séu *corpulu mortu,* ce scriitorii nostri de rondu lu dau cu *cadavru,* mai corectu se póte esprime cu *mortacina,* vorba romanésca = la *morticinum* plur. *morticina,* desi propria semnifica corpu mortu de animale; dar care vorba si in ce limba nu se usita si impropria?

ucidere sumétia. Se scósera din tribunatu Pompeiu, Corneliu Martiale, Flaviu Nepote, Statiu Domitiu, *nu pentru ca ar fi urîtu pe principele; ci pentru ca asiá credeau.* Se essilara Noviu Priscu, cá amicu a lui Seneca, Glitiu Gallu si Anniu Pollione, mai multu cá defaimati decatu cá dovediti de culpasi. Pe Priscu l'a insocitu soci'a sa Antonia Flaccila, totu asiá si pe Gallu, Egnatia Massimilla cu avere acést'a mare, ce de ocamdata si au fostu lasat'o, apoi i o rapira, si un'a si alt'a, spre glori'a acestei femeia. Si Rufu Crispinu fú destieratu supt pretestu de complicitate, in adeveru anse din ur'a ce o avea Nerone contra'i, caci tienuse odata pe Poppea. Verginiu Flavu si Musoniu Rufu au trebuitu sa se duca pentru lustrulu numelui loru. Caci Verginiu contribuia la cultur'a junimei prin elocentia, Musoniu prin docritenele filosofiei sale. Cluvidienu Cuietu, Juliu Agripa, Blitiu Catulinu, Petroniu Priscu, Juliu Altinu anca li a cautatu a se cará, cá la nisce ómeni supranumerari si fora insemnatate, in insulele marii Egeice. Era Cadicia, soci'a lui Sceviuu, si Cesoniu Massimu fura scosi din Italia; numai candu li s'a spusu pedéps'a aflara cà si ei au fostu acusati. Pe Atilla, mam'a lui Anneu Lucanu, nice n'o iertara, nice n'o osindira, ci o trecura cu vederea.

LXXII. Dupa ce s'au facutu tóte acestea, Nerone, tienendu o adunare a soldatiloru, li imparti de fetioru câte doue mii de sestertii, si pe deasupra si grâu fora bani, cela ce ei altuminte ilu cumperau cu pretiulu de tergu. Apoi, cá si cum ar avea a espune resultate resbelice, conchiama senatulu, si dede lui Petroniu Turpilanu barbatu consulare, lui Cocceiu Nerva, [1]) pretoru desemnatu si prefectului pretorianiloru, lui Tigellinu, ornamentele triumfalie. Pe Tigellinu si pe Nerva i a mai destinsu si prin aceea, cà, pe langa icónele loru triumfali din Foru, li a mai assiediatu statuele si in palatiulu princípelui. Nimfidiu a capatatu insemnele consularie. Deorace acestu omu vine aici pentru prim'a data, voiu sa dicu ceva despre densulu, caci si densulu face parte din nenorocirile nóstre a Romaniloru. Nascutu dintr'o femeia fosta sclava, care 'si prostituise corpulu seu celu frumosu cu sclavii si iertatii principiloru, dicea, cà elu e fiiulu lui Caju Caligula Cesarulu, caci din intemplare erá de o statura inalta si avea o facia hidósa [2]); séu pentru cà Caju, amatoru si elu de fete perdute, va fi avutu de a face si cu mam'a aceluia. [3])

LXXIII. Dar Nerone, dupa ce a chiamatu senatulu si a tienutu o cuventare catra Parinti, a mai publicatu unu edisu

---

[1]) care apoi a devenitu imperatore. [2]) Hidós'a facia a lui Caligula o descrie Suet. c. 59. [3]) Despre Nimfidiu vedi hist. Tac. cart. I. c. 5.

catra poporu, adaugendu si unu memoriu, ce cuprindea date si aratàrile osinditiloru. Caci vocea publica nu incetá a lu vorbì de rèu, dicendu: „cà *elu a perdutu ómeni nevinovati numai din jalusia séu ura.* Cà de altminte s'a fostu urditu, nutritu si descoperitu o conjuratiune, nemine nu s'a indouitu pe atunci, caruia i a pasatu a cunósce adeverulu; si acést'a s'a constatatu si de aceia, cari se intorsera in Roma, dupa mórtea lui Nerone. Ma in senatu, unde toti si maĭ alesu aceia ce erau cuprinsi de intristarea cea mai mare, se dejosiau la lingusiri, Juniu Gallione, spaimentatu pentru mórtea frateso Seneca, si cerendu gratia pentru sine, fù aspru apostrofatu din partea lui Salienu Clemente, numindu lu „*inimicu si ucidiatoru de principe,* pana candu Parintii cu unanimitate lu chiamara la ordine svatuindulu: *cá elù sa nu abuseze de nenorocirea publica pentru satisfacerea urei private; si ceea ce blandeti'a principelui a impacatu séu a trecutu cu vederea, sa nu o mai scótia la noua asprime.*

LXXIV. Acum se decretéza *daruri si multiemire dieiloru;* dar o onóre singulare dieului Sóre (care are unu templu vechiu la Circu, unde se pregateá fapt'a uciderii), pentru cà acest'a cu puterea sa divina a descoperitu ascunsele conjuratiunii; si cà joculu de Cercu in onorea Cererii sa se serbeze cu cursuri de caii inmultite; cá lun'a lui Aprile sa capete numele Nerone; cá Salutii sa se redice unu templu pe loculu de unde Scevinu luase ferulu ucidiatoriu. Insusi Nerone inchinà acestu pumnariu in Capitoliu cu inscriptiunea *lui Joue Vindice.*[1]) Pe atunci nu i trecù nimenui prin minte, dar, dupa ce rebelà Juliu Vindice, vediura in aceea inscriptiune o prevestire, o proorocia a resbunarii ce n'a intardiatu a veni. Io in actele senatului am datu preste motiunea lui Ceriali Aniciu, consulu desemnatu: *cá cu spesele statului sa se faca numai decatu indieitului Nerone unu templu.* Intielesulu propunerii fora indouire n'a pututu fi altulu, fora numai, cà Nerone s'a inaltiatu preste tóta culmea maririi, si acum merita adorarea ómeniloru; ci acést'a mai tardiu s'a pututu luá de semnu alu peririi sale; caci onórea divina numai atunci se votéza principelui, candu a incetatu de a mai essiste intre muritori.

---

[1]) lui Joue Resbunatorulu.

Cartea a siessesprediecea.

A. R. 819 de la I. C. 66 { Consulii: C. Suetoniu Paullinu. L. Pontiu Télésinu.

Acésta carte contiene finitulu anului Romei 818 si o parte a anului urmatoriu.

I. Dupa acestea Nerone a ajunsu de joculu norocului prin credinti'a sa cea usióra si prin promisiunile lui Cesélliu Bassu. Acest'a, cartaginesu de origine, dintr'unu visu ce l'a avutu nóptea in somnu 'si facuse o sperantia reale. Plutindu la Roma, 'si comparà intrare la principele si i spuse: „cà in ogorulu seu „s'au descoperitu o pescer'a de aduncime necrediuta, ceea ce cu„prinde o câtatime mare de auru, nu in moneta taiiata, ci in „massa bruta din timpuri antice. Acolo s'afla table de pondere „nemesurata de o parte, columne de metalu de alta, care in„gropate de vécuri s'au conservatu spre a imbogati presentele. „Intr'altele, cum se dà cu socoteal'a, acesti tesauri sa i fi ingro„patu aci Didona din Fenicia fugita din Tiru, dupa ce a fundatu „Cartaginea, cu scopu: cá noulu poporu sa nu cada in moli„ciune prin bani pré multi, séu pentru cá regii Numidiei, si fora „acést'a inimici, sa nu s'aprindia la resbelu din setea argin„tului."

II. Nerone, fora sa cerce de ajunsu déca merita credintia celea ce a spusu omulu si lucrulu chiaru, fora sa tramita pe cineva, cá sa védia de sunt adeverate, mai essageréza insusi faim'a, si tramite ómeni, cá sa aduca tesaurulu, cá si o préda deja castigata. Se dau nasi triremi cu lopatari alesi spre a grabi transportulu. In dîlele acele de nemic'a alt'a nu vorbiá poporulu credulu cum e; éra cei mai cu minte din alte cause. Si din intemplare tocm'a se serbá joculu cincianuale pentru a dou'a óra, si faim'a acést'a servì de tema principale dechiamatoriloru si oratoriloru spre a laudá pe principele. *Pamentulu,* dîceau ei, *acum nu produce numai fructele indatinate si auru amisticatu cu metalele; ci elu desvólta o fertilitate noua, si deii aducu bogatii ce nu tienu ostenitiune,* si cate alte asemine plasmuiau cu o elo-

centia ingamfata si cu o lingusire nu mai pucina, fiindu securi, cà principele i crede usioru.

III. In acésta sperantia desiérta lucsulu crescea din dî in dî, si tesaurulu adunatu din vechime se cheltuiá, cá si candu ar fi avutu atat'a in mana catu sa póta risipi, in cursu de multi ani. Ce e si mai multu, elu facea si daruri din acel'a; si asteptarea dupa bogatii a fostu un'a din causele saracirii publice. Pentru cà Bassu, dupa ce 'si a sapatu ogorulu si campulu seu giuru inpregiuru, dîcendu cà pescera promisa, candu e ici, candu e colo, si nu numai soldati, ci si lucratori tocmiti, alergau dupa densulu in tréb'a acést'a, in fine se lasà de nebuni'a sa, si miranduse fórte, cà, pe candu tóte visurile sale de mai nainte i s'au implinitu, fù acum pentru prim'a data insielatu, se scapà de rusine si de temere prin mórte de buna voila. Unii spunu: *cà lu púsera in féra si apoi curentu ilu lasara érasi, si cà i s'au confiscatu averea in loculu tesaurului regescu.*

IV. Intr'aceea senatulu, de órace s'apropiau jocurile cinciannalie de intrecere, spre departarea rusinii, imbià pe imperatórele, *cu premiulu victoriei in cantare* si i adause *cunun'a elocentiei*, spre ascunderea dejosirii lui de teatralistu. Mà Nerone, dîcendu: *cà aci nu face trebuintia de imbiatu séu de influintiarea senatului,* afirmà *cà elu se va pune in linia egale cu concurentii si astépta numai de la iubirea de dreptate a judecatoriloru premiulu meritatu,* si dechiama mai antaiu pre proscena o poesia; apoi la rugatiunea poporului, cá sa se indure *a essi la lumina cu talentulu seu de maisteru in tóte artele* (acestea au fostu vorbele ce i s'au adresatu), se suie pre teatru, supunenduse la tóte regulele prescrise pentru unu chitaristu, cá adeca: *osteninduse, sa nu siéda, sudórea sa 'si o stérga numai cu vesmentulu superiórе, sa nu scuipe nice sa 'si sufle nasulu.* In fine cu genunchiulu plecatu si cu man'a facendu inchinatiune adunarii, ascépta cu unu neastemperu faciaritu sentinti'a judecatoriloru. Si populati'a Romei, usitata a acompaniá si joculu istrioniloru, ilu aplaudà intr'acestea batendu din palme dupre tactu. Ti se parea cà ea petrece, si póte cà 'si si petrecea, nepasatória cum erá catra rusinea publica.

V. Aceia anse, cari venisera de prin cetati de la tiéra departate, pe unde se mai tieneau anca asprele datine a le Italiei vechi, si cari, vietuindu prin fondulu provincieloru si necunoscendu astfelu de desfrenu, s'aflau la Roma cá deputati oficiosi séu in afaceri private, nu putura suferi unu atare spectaclu scandalosu, nice sciura a se conformá cu acésta tréba ne onésta; de órace manile loru nedeprinse se osteniau, pe cei sciutori i turburau si adeseore eráu batuti de soldatii, cari stau printre sierurile de scaune, cu scopu cá nice unu minutu sa nu

se pérda prin strigari fora tactu séu in tacere lenesia. Stà cà mai multi cavaleri, voiindu a 'si deschide cale prin intratele anguste si printre multimea imbulditória, s'au strivitu, si cà altii, petrecendu diu'a nóptea pre bancele teatrului, s'au betezitu de mórte. Pentru cà erá mare temerea a lipsi de la spectaclu, din causa cà multi spioni pe facia, si mai multi anca pe ascunsu eráu pusi cá sa scodésca numele, fisionumi'a, bucuri'a séu intristarea privitoriloru. La denuntiarea acestor'a ómenii de rendu se ucideau cu mórte indata, contr'a celoru ilustri ur'a se tienea ascunsa de ocamdata, dar apoi nu intardiá a se pune in lucrare. Spunu cà Vespasianu [1]), caci 'si inchisese ochii cá in somnu, sa fi fostu aspru infrontatu de iertatulu Febu, si abea dupa rugatiunile altor'a mai bine simtitori a remasu crutiatu; si cà mai tardiu numai steo'a maririi lui cea buna l'a scapatu de periclu de care erá amenintiatu.

VI. Dupa finitulu acestoru jocuri móre Poppea, in stare insarcinata lovita fiindu de barbatuso cu pitiorulu la unu accesu de mania. In veninu nu mi vine a crede, de si unii din istorici o afirma mai multu din ura decatu din buna credintia, pentru cà Nerone erá doritoriu de copii si 'si iubiá soci'a. Mortaciu'a nu s'a arsu cu focu dupre ritulu Romanu, ci, conformu datinei regiloru din afóra, s'a imbalzamatu cu aromate mirositórie si depusu in mormentulu Juliiloru. Si totusi i s'a facutu ingropatiune publica, si Nerone insusi de pre rostru i a laudatu *frumseti'a, si cà nascuse o copila divina,* precum si multe daruri a le norocului, in lipsa de alte virtuti.

VII. Mórtea Poppeiei, gelita la vedere, imbucuratória anse la cei ce 'si aduceau aminte de nemoralitatea si crudîmea ei, adause noua ura lui Nerone, de órace elu proprì pe Caiu Cassiu de a luá parte la ingropatiune; ceea ce pentru Cassiu a fostu antaiulu semnu premergatoriu alu caderii ce n'a intardiatu a veni. La care adausera si pe Silanu; ambii nevinovati. Crim'a loru a fostu cà Cassiu se destingea prin bogatia mare ereditá si demnitate morale; éra Silanu prin nascere stralucita si o purtare de june modésta. Deci intro disertatiune tramisa la senatu cere, cá sa i departeze pe amendoui de la afacerile publice. Lui Cassiu i imputá, cà elu intre icónele stramosiloru au assiediatu si pe statu'a lui Caiu Cassiu cu inscriptiunea: *conducatoriului de partitu;* prin urmare cu acést'a n'a avutu altu ceva in cugetu, decatu sa arunce seminti'a resbelului civile, si sa desmante pe pòporu de la cas'a Cesariloru. Cà mai in colo, cá sa nu sploateze numai memori'a unui nume inimicu spre atitiarea discordiei, 'si a associtu si pe Luciu Silanu, june de familia

[1]) Vedi si Vesp. cap. IV la Suétoniu.

straluсita, dar de o natura cutezatória, pentru cá sa lu oferesa capu schimbatoriloru de domnia.

VIII. Éra ce s'atinge de Silanu, si pe densulu l'a acusatu totu asia cá si pe unchiulu aceluia, pe Torcatu; [1]) cà adeca: de acum 'si imparte afacerile domniei, cà 'si face pe iertatii sei pe unii cassiari, pe altii intendanti si scriitori; totu imputari catu desierte atatu mincinóse; pentru cà Silanu, destulu de intimidatu devenise prin mórtea unchiuso anca si mai cercuspectu. Nerone apoi scóse ómeni, cum i numiá elu marturi, cari sa plasmuiésca, *cà Lepida, soci'a lui Cassiu si matusia lui Silanu, sa fi avutu incestu cu nepotuso, si sa se fi datu la fermecatorii uritióse.* Fura trasi cá complici si senatorii Vulcatiu Tullinu si Marcellu Corneliu, precum si cavalerulu romanu Calpurniu Fabatu. Acestia anse, apelandu la principele, amanara osindirea ce i amenintiá, si apoi, cá nisce ómeni mai pucinu insemnati, fura uitati de Nerone, care erá ocupatu de alte foradelegi de mai mare importantia.

IX. Deci prin decretulu senatului se dechiara lui Cassiu si Silanu tramiterea in essiliu; éra ce s'atinge de Lepida au lasatu sa decida principele. Cassiu fú straportatu in insul'a Sardinia, calculandu cà nu va trai multu fiindu fórte betranu. Silanu supt pretestu cà lu ducu la Nassu, ilu abatura la Ostia, de aci apoi ilu internara intr'o cetate a Apuliei cu numele Bariu. Aci, suferindusi sórtea nemeritata cá unu omu intieleptu, fú prinsu de unu centurione, tramisu cá sa lu ucida, si svatuitu: *cá sa 'si taiia venele.* Dar Silanu i response: *cà de si este resolutu a muri, anse nu va lasá carneficelui onórea uciderii sale.* Centurionele cautandu la barbatulu nearmatu, dar fórte vîrtosu cu unu aeru mai multu de mania decatu intimidare, dîse soldatiloru cá sa lu apuce. Silanu ia opusetiune de aparare, dà intr'unulu si intr'altulu catu póte cu pumnii nearmati, pana candu lovitu de centurione in facia, cade de rane cá si in bataiia.

X. Totu cu asemine barbatia perira si Luciu Vetu, sócr'a sa Sestia si fii'a sa Pollutia, uriti de Nerone cá unii ce paréau a i imputá cu viati'a loru uciderea lui Rubeliu Plautu, generele lui L. Vetu [2]). Ocasiune cá sa 'si verse furi'a i a datu iertatulu Fortunatu, care, dupa ce a ruinatu averea domnuso, acum i se facù denuntiatoru, associndu'si pe Claudiu Demianu, care pentru foradelegile sale inchisu de Vetu proconsululu Asiei, fú anse eliberatu de Nerone, dreptu resplata a denuntiarii. Audiendu de acést'a acusatulu, si cà elu e tractatu pe acelasi pitioru cá si iertatuso, fugì la mosi'a sa de la Formie. Aci soldatii cá custodia ilu incinsera. La densulu s'aflá fiiasa,

---

[1]) Vedi cart. XV, cap. 35. [2]) Vedi cart. XIV, cap. 58 si 59.

pe care pe langa periclulu amenintiatoriu, o manca de multu o cumplita dorere. Ea vediuse pe ucidiatorii barbatuso Plautu, imbraciesióza capulu lui celu cruntatu, tienea la sine sangele si vestmentulu stropitu de sange, cá veduva in doliu eternu invalita, fara a luá la sine altu nutrimentu decatu acel'a cá sa nu móra de fóme. Din svatulu parintelui seu ea plecá acum la Neapoli, si fiindu cà n'au lasat'o sa intre la Nerone, punendu'i se in cale la essire, strigá candu plangendu cá o muiere, *cá sa asculte pe o nevinovata si sa nu jertfésca la unu iertatu pe coleg'a de odiniora in consulatu,* candu, trecendu 'si preste natur'a sessului seu, in tonu inimicu; ma principele a remasu nesimtitoriu la rugatiunile cá si la amenintiarile ei.

XI. Deci vestì tataso cá sa nu mai spereze, ci sa se supuna la nendurat'a sórte. Totu deodata i s'a adusu scirea: cà senatulu se pregatesce la cercetare si la o judecata teribile. Au fostu si de aceia, cari ilu svatuiáu, cá sa faca pe Cesarulu ereditoriu preste partea cea mai mare a averii, cá in modulu acest'a, sa asecure nepotiloru remasiti'a. Ci elu despretiuí acést'a cá viati'a, ce a dus'o catu s'a pututu de libera, sa nu 'si o intine acum pe la capatâiu prin simtiu de sclavu, si darui sclaviloru catu argintu avea gat'a, si catu s'a pututu straportá, sa iá cu sine fiacare, si sa nu lase decatu numai trei paturi de mórte. Dupa acést'a 'si taiia toti in aceeasi camara cu acelasi feru venele, si, se purtara, fiacare invalitu in vestmentulu seu cu cuvientia, in baiia; tatalu 'si pironesce ochii asupr'a fiiei, mam'a mare asupr'a nepótei, acést'a asupr'a amenduror'a, si toti pentrecute ruganduse dieiloru: *cá sa li grabésca essitulu vietiei, asia cá sa móra lasandu in viatia pe ai sei,* si sórtea a tienutu ordinea naturei; mai antaiu murì celu mai betranu, apoi ceilalti, care dupre etatea sa. Dupa ingropatiune a urmatu acusarea, si sententi'a a fostu: *cá sa se pedepsésca dupre datin'a stramosiloru.* Ma Nerone a contradîsu, propunendu: *cá sa li fia iertatu a muri fiacare liberu dupa voi'a sa.* Cu astfelu de batjocura s'a incununatu uciderea efaptuita!

XII. Pe cavalerulu romanu Publiu Gallu ilu poprira de la apa si focu, pentru cà a statutu cu Feniu Rufu in relatiuni de amicitia, éra cu Luciu Vetu de órecare cunoscientia. Era iertatulu Fortunatu si acusatorii dreptu plata a ostenitiuniloru loru capetara unu locu in teatru intre curierii tribuniloru. Lun'a lui Aprile se numise de mai nainte *Neroneu,* Maiu se stramutà in *Claudiu,* Juniu in *Germanicu* [1]) de órace Corneliu Orfitu, auctorulu acestei propuneri, observà: *Lun'a lui Juniu sa se lase*

[1]) Astfelu trei lune se numira dupre Nerone, caci elu, pe langa Nero, mai purtá si numele de Claudiu si Germanicu.

afora, pentru cà pana acum s'au osînditu la morte cá facatori de rele doui Torcati, cari, purtandu numele Juniu, ilu' facura sa fia funestu.

XIII. Acestu anu patatu de atatea fapte rele ilu isemnara si dieii prin tempestàti si epidemii. Campania fù devastata de unu orcanu màre, ce restornà la pamentu in tote partile vile, arbori, semenature, intindiendu 'si violenti'a pana in vecinatatea Romei, unde turbá pestilentia intre ómeni de tóte classile, fora a se simti o stricatiune órecare in aeru. Casele erau pline de morti, stratele de conducte de ingropatiune; nice sessu, nice etate nu erá scutite de periclu; sclavii cá si cei nascuti liberi cadeau rapede morti intre plangerile femeiloru si a copiiloru, cari, pe candu dau ajutoriu séu versau lacrime adeseori se ardeau pre acelasi rugu. Desi muriau desu si cavalerii si senatorii, mortea loru anse erá mai pucinu gelita, cá si cum prin acésta mortalitate generale s'ar fi scapatu de setea de sange a principelui.

Totu in acestu anu se facú conscriptiune de militari prin Gallia Narbonense, prin Asia si Africa pentru completarea legiuniloru din Illiria, din cari se lasáu acasa cei slabiti prin etate séu cei betezitiosi.

Desastrulu [1]) Lugdunului l'a mai alinatu principele cu patru milióne de sestertii pentru restaverirea cetatii. Acést'a erá o suma, ce Lugdunianii ni o dedesera nóa mai nainte la casuri de nenorocire.

XIV. Supt consulii Caiu Suetoniu sî Luciu Telesinu s'a intemplatu cà Antistiu Sosianu, carele, cum s'a dîsu [2]) fú pedepsitu cu essiliu pentru versurile satirice, facute contr'a lui Nerone, dupa ce a auditu de cata onóre se bucura denuntiatorii si principele catu de pripitu e la ucideri, cá unu capu neliniscitu ce erá, si cá unulu ce sciá a se folosi de ocasiuni, intrà in relatiuni familiari, pentru conformitatea sortii, cu Pammene, unu proscrisu, ce s'aflá in acelasi locu, si renumitu astrologu, pentru ceea ce si avea cu multi cunoscintia amicale. Sosianu dà cu socoteal'a cà nu indesiertu vinu atatia la Pammene cerendu svatu, si totu de odata descoperi, cà Publiu Anteiu i dá o pensiune anuale. Catra acestea sciá elu si aceea, cà Anteiu e uritu de Nerone, din caus'a iubiri sale catra Agrippina [3]) si cà bogati'a aceluia e de natura a desceptá in principele iubirea de argintu, càci averea casiunase si pana aci la forte multi peire. Deci, dupa ce a prinsu epistole de la Anteiu si a furatu si carticelele, in cari erá insemnata diua natale si proorocì'a

[1]) focu. [2]) Cart. XIV. cap. 48. [3]) Acésta cercustare aiurea nu mai se amintesce.

despre viitoriulu aceluia dintre cartile secrete a le lui Pammene, unde erau ascunse: si totu deodata dede preste o notitia in care stá originea si cursulu vietiei lui Ostoriu Scapula, scrise principelui: „cà elu are sa i descopere secrete de mare pon„dere, relative la securitatea persónei lui, deca i se vá concede „o scurta intrerupere a essilului. Cà adeca Anteiu si Ostoriu „tindu la schimbarea starii lucrurilor, si cérca despre viitorulu „seu si alu principelui.“ Numai decatu se tramisera naui si adusera pe Sosianu. Indata ce se audì despre denuntiare, toti tieneau pe Anteiu si Ostoriu mai multu intre osenditi, decatu intre acusati, incatu nu se aflá nemine, care sa subscrie testamentulu lui Anteiu, fora invoiirea lui Tigellinu, care facú atentu pe Anteiu, *cá sa nu intardie a 'si face dispusetiunile cele din urma.* Acest'a prin urmare a luatu veninu, si superatu pentru lucrarea lui ce tardia, apoi 'si grabì mórtea taiiendu 'si venele.

XV. Pe timpulu acést'a Ostoriu s'aflá la o mosia departata pe la marginile Liguriei. Aci fú tramisu unu centurione, ca sa i grabésca mórtea. Caus'a pripirii a fostu, cà Ostoriu, renumitu cá barbatu de arme si decoratu in Britania cu corona civica,[1] prin tari'a corpului si scienti'a in manuirea armeloru, i insuflase lui Nerone, pururea lasiu, dar de la conjuratiunea de adunati si mai fricosu, temerea cá sa nu rebeleze asupra'i. Centurionele dupa ce a inchisu essitele vilei, spune lui Ostoriu mandatulu Imperatorelui. Acest'a bravur'a intrebuintiata de atatea ori contr'a inimicului o intórce contr'a sa. Si de orace din venele de si taiiate scurgea sange pucinu, numai atata a dîsu unui sclavu, cá sa tiena ridicatu fora sa misce pumnarulu, apoi i apasà man'a si aieptanduse in feru si petrunse gûtulu.

XVI. Chiaru candu asi istorisi resbelele esterne si mortile suferite pentru patria, déca acelea ar fi asia de asemini, m'aru desgustá si pe mine insumi, si ar trebui sa asceptu satietatea cititoriloru, carora mortile cetatianiloru, desi oneste, dar prin tristetia si necurmat'a loru intórcere, li ar veni satiόse. Cu catu mai multu dar trebue sa stringe si sa imple de intristare inim'a, acésta pacientia de sclavu, acestu torentu de sange versatu in mediulu pacii! Jo din partemi nu me voiiu scusá intr'altu modu innaintea celoru ce voru luá cunoscientia de acestea, decatu asecurandui, cà io nu i urescu pe aceia, cari se lasara a fi ucisi cu atat'a lasitate. Mani'a dieiloru contr'a Imperiului romanu a fostu acést'a despre care nu poti vorbi numai odata, cá despre desastrele armateloru, despre luarea cetatiloru si apoi sa nu te mai intorci la ele. Sa dàmu atat'a la descendentii barbatiloru straluciti, cá precum conductele loru funebre

---

[1] Cart. XII. cap. 31.

se destingu de ingropatiunile ómeniloru de rendu, asia si istoriairea essitului loru din viatia sa fia si sa remana pentru ei o memoria de onóre.

XVII. In cursu de cateva dîle cadiura pe rondu cá intr'o céta de macelu Anneu Mela, Ceriali Aniciu, Rufiu Crispinu si Caiu Petroniu. Mela si Crispinu erau cavaleri romani cu rangu de senatoru. Celu din urma, odinióra prefectu de preteriu si daruitu cu ornamentele consularie si mai de curentu essilatu in Sardinia, cá partasiu alu conjuratiunii, se sinucise dupa ordinulu capatatu cà i cauta sa móra. Mela, frate bunu cu Gallione si cu Seneca, dintr'o ambitiune intortocata, s'au abtienutu de la petirea dregatorieloru de statu, cu scopu cá, in calitate de cavaleri romani curati, sa egaleze pe barbatii consulari la influintia; catra acestea crediuse a fi apucatu pre o cale mai scurta de a 'si face bani, déca elu cá intendante va ingrigi de bunurile private a le principelui. Totu deodata elu erá tata lui Anneu Lucanu, ceeace nu pucinu a contribuitu la védi'a lui. Dupa mórtea lui Lucanu, cercetandu i averea cu rigurositate, redicà asupra 'si acusatoru pe Fabiu Romanu, *unulu din amicii intimi ai lui Lucanu.* Prin scrisóri, imitate dupre a le lui Lucanu, plasmuira *cà intre Mela si fiiu a fostu cunoscientia de conjuratiune.* Dupa ce le a vediutu Nerone, lacomindu dupa bogati'a lui Mela, tramise sa i le puna inainte si Mela 'si taiiá venele, acestu modu de mórte erá in usu pe atunci, dupa ce 'si a facutu testamentulu, in care lasà o suma mare de bani lui Tigellinu si generelui acestuia, lui Cossutianu Capitone, cu scopu cá cealalta avere sa remana. In acel'a erá unu annessu, ce cá si cum Mela s'ar plange despre nedreptatea peririi sale, cuprindea: *„elu móre fora sa fi meritatu prin ceva acésta; pe candu Rufiu Crispinu si Aniciu Ceriali inimici principelui, se bucura de viatia.“* Se credea, cà acést'a falsificatiune s'a facutu, pentru Crispinu caci erá ucisu deja: pentru Ceriali, cá sa lu póta ucide. Si in adeveru fora sa tréca multu si acest'a 'si a facutu mórtea cu man'a sa, de care ómeniloru li a parutu reu mai pucinu decatu de ceialalti, aducendu 'si aminte, cà elu a fostu acela ce tradase o conjuratiune lui Caju Cesarulu.

XVIII. Incatu pentru Caiu Petroniu mi cauta a apucá firulu nararii cevasi mai de susu. Elu 'si petrecea dîlele in somnu, noptile in lucru si placerile vietiei; si precum altii 'si facura unu nume prin activitate, asia densulu prin facu-nemiea. Elu nu trecea de unu risipitoriu, care se ruinéza prin desfrenari grosolane, cum sunt cei mai multi, ci de unu libertinu rafinatu. Si pe catu dîsale si faptele sale erau mai libertiate, aparandu pe din afóra intr'o cérta negrigintia, cu atatu mai gratiósa i erá acésta simplitate studiata. Cu tóte acestea, candu a fostu

proconsulu in Bitinia si apoi consulu, s'a aratatu omu cu capu si in stare de a conduce afacerile. Rentorsu apoi la viati'a pecatósa, séu la imitarea pecateloru, fú primitu intre puciinii familiari ai lui Nerone, si arbitru in trebi de gustu. Nemic'a nu erá elegantu, galantu, de bunu gustu inaintea lui Nerone, fora numai ceace s'aprobá de Petroniu. De aci s'a nascutu ur'a lui Tigellinu contr'a lui Petroniu, cá contr'a unui rivalu si mai maistru in arangearea placeriloru. Prin urmare Tigellinu s'adreséza la crudimea principelui, cá un'a ce intrecea pe tóte celelalte patimi: imputà lui Petroniu amicitia cu Scevinu, dupa ce i a coruptu pe unu sclavu spre denuntiare, i a taiiatu calea de aparare, si a bagatu in féra pe partea cea mai mare a servitoriloru lui.

XIX. In dilele acelea Cesarulu din intemplare se dusese la Campania, si Petroniu calatorise impreuna pana la Cume, unde fù retienutu. Neputendu mai multu suferi frementatur'a intre sperantia si temere, se determinà sa móra, viati'a totusi nu o impinse de la sine rapede, ci venele taiiate, acum le legá dupre voiia, acum éra si le deslegá, convorbindu cu amicii, nu despre lucruri serióse, séu cá sa 'si faca gloria de constantia; si i ascultá discurandu, nemic'a anse despre nemurirea sufletului, nice despre doctrinele filosofiloru, ci poesii moii si versuri usióre. Pe unii din sclavii sei i darui, pe altii puse sa i bata. Elu mancà, dormí, cá mórtea sa de nevoiia sa para naturale. Nice in testamentu chiaru elu n'a lingusitu (cum faceau mai toti ce periau) pe nemine nice pe Nerone, séu pe Tigellinu, séu pe altu cineva de la putere; ci descrise rusinele principelui supt nume de barbati si femei prostituiti, dimpreuna cu desfrenarile de nou inventate de totu felulu, sigilà scriptur'a si o tramise lui Nerone; apoi franse sigilulu (instrumentulu) cá sa nu póta servi spre periclitarea cuiva.

XX. Nerone, dupa ce 'si a batutu capu in cóci si in colo cà cum au pututu veni la cunoscientia placerile cele artefecióse a le noptiloru sale, i veni a minte Silia, cunoscuta prin maritisiulu seu cu unu senatoru, si carea se intrebuintiá de densulu la totu felulu de desfrenari ale carnii, si catra acést'a fórte intima lui Petroniu. Fú deci manata in essiliu cá un'a ce n'a tacutu cele ce a vediutu si le a patitu ensasi; si cu acést'a 'si satisfacù ur'a propria. Éra pe Minutiu Termu, fostu pretoru, ilu jertfì maniei lui Tigellinu, din causa ca unulu din iertatii lui Termu redîcase órecari incriminari contr'a lui Tigellinu cele ce elu le a platitu cu durerile torturei, éra domnuso cu mórtea.

XXI. Dupa uciderea atatoru barbati insemnati, in celea din urma i venì lui Nerone poft'a, cá sa stinga insasi virtutea

prin uciderea lui Trasea Petu si Barea Soranu. De multu i urá elu pe amendoui. La ceea ce, incatu pentru Trasea, se mai adaugeau si alte cause: cà a essitu din senatu, cum s'a dîsu,[1]) candu s'a desbatutu de Agrippina, si pentru cà la jocurile juvenalie[2]) n'a luatu partea ce s'a asceptatu; care vatemare cu atatu mai greu i a cadiutu lui Nerone, cu catu se sciá, cà Trasea, la Pataviu, loculu nascerii sale, imbracatu cá unu tragicu, a cantatu impreuna la jocurile intemeiate de Antenore Traianulu.[3]) Si cà si in diu'a, candu s'a judecatu pretorulu Antistiu pentru versurile satirice contr'a lui Nerone, 'si au datu o parere mai blanda si au si essitu cu ea; mai incolo candu se decretara Poppeiei onori divine, a lipsitu de buna voiia si n'a assistatu la ingropatiunea ei. Tóte acestea cescustari nu le lasá Capitone Cossutianu a cadé in uitare, carele, pe langa caracterulu seu celu reutatiosu, apoi erá inimicu dachiaratu a lui Trasea, din causa cà in urm'a motiunii acestuia a fostu cadiutu elu, candu solii Ciliciloru ilu acusasera pentru mancatorii.

XXII. Catra acestea Cossutianu i mai facea urmatóriele imputatiuni: „cà Trasea se feresce a depune juramentulu sole„nele la inceputulu anului; elu nu vine nice odata la facerea „promisiunilorù pentru principe, macaru cà e investitu cu dem„nitatea sacerdotale a unui cuindecemviru; nice odata n'a adusu „jertfa pentru mantuirea principelui séu vocea lui cea angerésca; „elu odiniora atatu de diliginte, atatu de neobositu, care si la „afacerile cele mai nensemnate a le Parintiloru nu incetá a 'si „inaltiá vocea aprobandu séu oppunendu, de trei ani n'a mai „pusu pitiorulu in Curia; si numai deunadi, candu se intreceau „toti spre a conteni pe unu Silanu si unu Vetu, elu mai bucu„rosu s'a ocupatu cu afacerile private ale clientiloru sei. Acé„st'a deja e isolare, spirtu de partitu, si, de voru cutezá multi „unu ce asemine — resbelu. Precum odiniora, dîce mai departe, „alaturau pe Juliu Cesare si pe Marcu Catone unu cu altu, „asia acum cetatienimea iubitória de discordii pe tine, Nerone, „te pune cu Trasea. Si pana acum 'si are disciplii séu mai bine „satelitii sei, cari anca nu cutéza a 'i imitá cerbici'a espre„siuniloru lui, i imitéza anse purtarea si faci'a lui, rigu„rosi si tristi, pentru cá sa ti impute placerile tale. Nu„mai elu singuru e fora grige pentru mantuirea ta, fora re„spectu pentru talentele tale. Nu i pasa de fericirea principe„lui: intristarea si durerile acestuia nu lu mai satura. E totu „acelu spirtu, care nu crede pe Poppea a fi indieita, care in fap-

---

[1]) Vedi cart. XIV. cap. 12. [2]) Intemeiatè de Nerone, ce se dîcu si Cincenalia, la care erau constrinsi a participá barbati si femei de rangu. [3]) Trasea acést'a a facut'o din respectulu anticitatii.

„tele indivitului Augustu a indivitului Juliu nu jura. Urasce „religiunea, despretiuiesce legile. Diuariele poporului Romanu „prin provincie, pe la armate, se citescu cu mai multa diligintia, „pentru cá sa scie, ce n'a mai facutu Trasea. Au sa primimu „acele principie, déça sunt mai bune, au poftitoriloru de lucruri „noue sa li se iá ducele si invetiatoriulu. Acésta secta a pro„dusu pe Tuberoni [1]) si pe Favoni [2]), nume uritiose si in ve„chea republica. Cá sa restórne domni'a, ei essu inainte cu li„bertatea: dupa ce voru fi resturnatu pe aceea, apoi voru atacá „ei si libertatea. Indesiertu ai departatu tu pe Cassiu, déca tu „vei suferi sa crésca si sa se intarésca imitatori de ai Brutiloru. „In fine nu dispune nemic'a tu insuti de Trasea, lasa pe senatu „sa fia judecatoriu intre noi. Nerone mai inaltia anim'a infla„carata de mania a lui Cossutianu, si i associaza pe Marcellu „Epriu, oratoru violentu.

XXIII. Contra lui Barea Soranu se insinuase deja acusatoru, Ostoriu Sabinu, cavaleru romanu, in urm'a proconsulatului din Asia, unde Soranu adause la ur'a principelui prin activitatea si iubirea de dreptate a sa, precum si prin aceea cà a staruitu a se deschide portulu in Efesu si cà a lasatu neresbunata resistarea cu fortia a cetatii Pergamu contr'a lui Acratu, iertatulu Cesarului, care voiiá sa li rapiasca statuele si icónele. Ma cá crima i se imputá: *cà a statutu in amicitia cu Plautu* [3]) *si cà a cercatu sa castige dragostea provinciei cu scopu de schimbare a lucruriloru.* Timpulu judecarii loru s'a alesu, candu va venî Tiridate [4]) cá sa primésca investitur'a regatului Armeniei: acum séu pentru cá sa acopere foradelegile din laîntru prin atragerea atentiunii publice asupr'a afaceriloru din afóra, séu pentru cá sa 'si arate marirea imperatésca, ucigendu barbati ilustri dupa datin'a regiloru.

XXIV. Deci pe candu tóta cetatea essiá spre primirea principelui si vederea regelui, Trasea capatà ordinu sa remana a casa. Pentru acést'a anse elu nu 'si a pierdutu cumpatulu, ci compuse o scrisóre catra Nerone, cerendu sa i se arate crimele, si asecurendu lu cà se va apará, déca i se voru face cunoscute crimele si i se va dá voiia de a se justificá. Nerone deschise rapede acea scrisóre, in sperantia cà Trasea cuprinsu de terόre va fi scrisu ceva prin care sa se inaltia onórea principelui si faima sa scadia. Dar neaflandu nemic'a de acestea fú densulu apucatu de tremuru, cà nevinovatulu mai viaza anca, resufla si vorbesce,

---

[1]) Cuintu Eliu Tuberone, disciplu a filosofiei stoice. [2]) Marcu Favoniu asemine. [3]) Vedi cart. XV, c. 29. [4]) Vedi cart. XIV, c. 57—59.

si puse sa convóce pe Parinti. Atunci Trasea s'a svatuitu cu amicii sei: sa mai cerce a se apará, séu sa o despretiuiésca; parerile erau impartite.

XXV. Cei ce opinau, cá sa se duca in Curia disera: *cà ei sunt securi de constanti'a lui;* „cà nu va vorbi nemic'a decatu „numai ce va servi la inaltiarea gloriei lui; numai cei lasatori si „fricosi 'si ascundu finitulu vietiei sale in umbr'a secretului. Sa „védia poporulu pe barbatulu cum merge inaintea mortii; sa au„dia senatulu vorbe, cá purcese de la o dieitate órecare, cá mai „susu decatu omenesci; acésta infaciesiare de mirare póte sa mi„sce si pe unu Nerone; éra déca totusi va remané incremenitu „intru crudîmea sa: celu pucinu atunci posteritatea va sci de„stinge memori'a unui essitu plinu de onóre de lasitatea acelor'a, „cari se lasa a peri in tacere."

XXVI. Din contra cei ce erau de parere, cá sa siédia a casa, de si consimtiau despre constanti'a lui Trasea, totu asia, se temeau anse, „cà va fi espusu la insultari si batjocuri. Sa „se subtraga de la injuraturi. Nu numai Cossutianu si Epriu „sunt capaci de o atare fapta de nemic'a; ci póte sa fia si de „aceia cari sa aiba nerusinare a redicá si manile sale cá sa lu „bata; cà si cei cu simtiemente mai bune li voru urmá din te„mere. Mai bine sa crutia de o atare infamia pe senatu, alu „caruia ornamentu a fostu, si sa lase sa nu mai scie lumea cà „ce ar fi facutu senatulu, la vederea lui Trasea acusatu. Cá „Nerone sa se pocaiésca de rusinea foradelegiloru sale, este o „desiérta sperantia; cu multu mai tare e de temutu cà 'si va „versá furi'a asupr'a sociei, a copiiloru si totu ce are mai scumpu „Trasea. Deci finésca 'si viati'a nepatatu, neintinatu cu gloria, „cá aceia a caroru urme si precepte le a tienutu pana acum." La acésta svatuire erá si Rusticu Arulenu de facia, unu june plinu de focu, care din poft'a de lauda, se oferì *a redicá protestu contr'a decretului senatului;* elu adeca erá tribunu alu plebii. Trasea anse i stemperà ardórea dîcendui: cá sa nu intre„prindia lucru desiertu, cela ce acusatului nu va aduce nice unu „folosu, va fi anse spre perirea intreprindiatorului. Implinitu„s'au dîlele vietiei sale, si calea ce a tienut'o in cursu de atatia „ani, elu nu o va lasá; junele la inceputulu demnitatiloru ma„gistratuali are deschisa inaintea sa tóta cararea. Mai antaiu „sa 'si iá bine sem'a pe ce cale are sa apuce pe astfelu de „timpuri la dregatoriele de statu." De alta parte, de se cuvine sa se duca in senatu, a dîsu, cà se va mai gandi insusi in sine.

XXVII. Ma in diu'a urmatória doue coorti pretoriane ocupara armate templulu Venerii nascatória. Intrat'a Curiei o tie-

neau ingradita o céta, de barbati in toga la cari se vedeau sabii. Prin Foru si biserice erau impartiti soldati in cete; prin mediulu acestoru mesure amenintietórie se stracurara senatorii in Curia. Cuventarea principelui s'a cetitu de unu cestore. „In „care fóra a numí pe cineva pe nume dojenesce pe Parinti, cà „negrigéza afacerile statului si cà prin essemplulu loru cavalerii „romani se dau leneverii. Nu e dar nice o mirare cà nu vinu „de prin provincie departate, déca cei imbracati au demnitatea „consulare si sacerdotale, 'si petrecu mai bine prin gradinile „sale, cele desfatatióse.“ Acésta imputatiune servì acusatoriloru de arma.

XXVIII. Dupa ce Cossutianu a facutu inceputulu, Marcellu strigá cá unu indracitu: „cà aci e vorb'a de mantuirea sta„tului; cerbici'a supusiloru a obositu blandeti'a domnitorului. „Parintii s'au aratatu pana in diu'a acést'a prea blandi, lasandu „pe unu rebelu cá Trasea si pe generele seu Elvidiu Priscu so„ciulu furieloru aceluia, precum si pe unu Paconiu Agrippinu, „acestu ereditoriu alu urei parentesci contr'a casei Cesariloru, „si pe Curtiu Montanu, istu facatoriu de versurì scarbósa, cá „sa 'si bata jocu nepedepsiti. Trasea sa fi venitu in senatu cá „consulare, la rugatiuni cá sacerdote, la depunerea juramentului „cá cetatianu ce este, déca cumva, calcandu in pitióre tóte in„stitutiunile si riturile sante ale stramosiloru, nu va sa pasiésca „la medilocu cá inimicu. De orace i place asia de multu a face „pe senatoru si a luá supt protectiunea sa pe calumniatorii prin„cipelui, vina dar si propuna, ce doresce cá sa se inbunatatiésca „séu sa se modifice; mai usioru ilu voru suferi audiendulu car„tindu fiace lucru in parte, decatu vediendulu cà le defaima tóte „prin acea tacere. Nu cumva lui nu i place acésta pace, ce „domnesce preste totu pamentulu, séu victoriele armateloru re„portate fora perdere? Senatulu dar inceteza de a mai suferi a „'si nutri ambitiunea sa cea stricatiósa pe unu omu, carele se „intristéza de binele publicu, pentru care forulu, teatrulu si tem„ple stau cá si nisce desierturi, carele amenintia cu essilarea de „sine. Elu se gerésa cá si cum n'ar mai fi nice decretele se„natului, nice putere suverana, nice acésta cetate Roma. Rupa 'si „dar viati'a de acestu statu, pe care de multu nu lu mai iubesce, „si acum nu lu mai póte vedé cu ochii.

XXIX. Pe candu Marcelu, si altfelu hîdosu si infioratoriu la vedere, printre acestea si altele asemini vorbe, versá focu din facia si din ochi, domniá in senatu nu acea ursusa si prin desu repetitele pericle indatinata intristare, ci unu nou si afundu strabatatoriu tremuru la vederea ceteloru inarmate. Totu deo-

data li se intipuiá faci'a venerabile a lui Trasea. Unii *compatimiau si lui Elvidiu, care avea sa sufere pentru nevinovat'a sa afinitate.* „Éra lui Agrippinu, ce aveau sa i impute, fora numai tristea sórte a parintelui seu, care asemine càdiuse jertfa „nevinovata la unu Tiberiu setosu de sange? Apoi pe Montanu, „unu bietu june onestu, a le caruia versuri nu cuprindea nice „o defaima, sa lu essileze, pentru cà a datu proba de talentu."

XXX. Cu tóte acestea éca cà intra Ostoriu, acusatorulu lui Soranu, *'si urdiesce acusatiunea de la amiciti'a lui cu Rubeliu Plautu, si cum Soranu a dusu proconsulatulu in Asia, administrandu mai multu cu scopu cá sa 'si faca sie unu nume, decatu cu privire la binele comune, si nutrindu spiritulu de revolta prin cetati.* Totu incriminari vechi. Ce a fostu nou e cà elu a trasu in periclulu tatalui si pe fii'a aceluia, imputandu i: *cà ar fi datu bani descantatoriloru?* Este adeveratu cà Servilia (acest'a erá numele fetei) intrebase pe Magi, din pietate fiiasca si prin nesperienti'a etatii sale, dar totusi nu altuceva, decatu in privinti'a *sórtii familiei sale, si óre Nerone imblandiseva, si cum va essi cercetarea judecatii — cu nefericire?* Fù chiamatu deci in senatu; si vedeai inaintea scaunului de judecata a consuliloru de o parte pe tat'a greu de ani, in facia pe fii'a, in etate cam de douedieci de ani, maritata numai de curendu dupa Anniu Polione, carele impinsu in essiliu o lasase veduva si nemangaiata, necutezandu a 'si redicá ochii asupr'a tataso, in credintia cà ea i ar fi mai ingrauiatu positiunea.

XXXI. Éra candu acusatorulu a intrebat'o: *vendutu 'si a ornamentele de mirésa si colet'a de la gâtu, cá sa 'si adune bani pentru facerea de fermecatorii descantatorie,* la inceputu cadiù la pamentu, multu timpu plangendu si fora voce, apoi imbraciesindu altariulu strigà: „Eu nu m'am inchinatu la dieitati rele, „io n'am scosu din gur'a mea blasteme, n'am cerutu alt'a in ne„fericitele mele rugatiuni, decatu cá tu, Cesarule, si voi, sena„toriloru, sa nu faceti nemic'a reu la acest'a, celu mai bunu din „toti. Diamante, vestmente si ornamentele cuvenite demnitatii „mele le am datu, cum mi asi fi datu sangele si viati'a, déca „le ar fi poftitu. Acei ómeni, mie necunoscuti mai nainte, vé„dia ei a cui nume sunt si ce arte essertiaza. Io numele prin„cipelui nu l'am pomenitu, decatu numai intre dieitati. Totusi „nefericitulu meu tata nu scie nemic'a de acestea; si déca e „crima, io singura sunt ce am pecatuitu."

XXXII. Pe candu vorbiá anca ea, tataso Soranu i tâiià vorb'a dîcendu: „ea n'a mersu cu densulu in provincia, ea, fi„indu pré tenera, n'a pututu cunósce pe Plautu, nu a fostu ami-

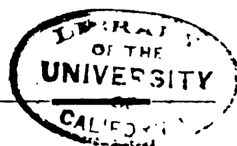
„sticata in procesulu barbatuso; ea, acusata fiindu numai pen„tru o pietate pré mare, sa se despartia de caus'a sa; incatu „pentru sine se supune la ver ce sórte." Cu acést'a se aieptà cá sa imbracisiéze pe fii'a sa, ce i veniá inainte, déca lictorii nu s'aru fi imbulzitu intre amendoui. Dupa acést'a s'ascultara marturii; si pe catu de mare a fostu compatimirea ce o desteptase in auditori barbari'a acusarii, nu mai mica a fostu indignatiunea cu care a implutu pe ómeni marturulu Publiu Jgnatiu. Acest'a, omu a lui Soranu, cumparatu numai spre surparea amicului, facea pe filosofulu Stoicu; deprinsu a se purtá in vorba si tienetura steriòra cá unu omu de omenia, ascundea in anim'a sa numai perfidi'a, iubirea de argintu si desfrenarea. Dupa ce prin bani se dede pe facia acestu caracteru de nemic'a, a lasatu lumii unu essemplu: cá sa se ferésca nu numai de insielatori si blastemati dechiarati, ci si de virtuosi ipocriti si de amici tradatori.

XXXIII. Aceeasi dî totusi s'a insemnatu printr'unu nobile essemplu de fapta buna, datu de Cassiu Asclepiodotu, unu barbatu din cei mai bogati ai Bitiniei. Cassiu a stimatu pe Soranu, candu acest'a erá in flórea puterii, 'si a tienutu cu elu si dupa ce a cadiutu in periclu; din care causa i s'a confiscatu tóta averea si monatu in essiliu: *astfelu dieii cauta cu aceeasi nepasare la fapte bune cá si la cele rele.* Lui Trasea lui Soranu si Serviliei li s'a datu voiia a 'si alege felulu mortii; Elvidiu si Paconu se scósera din Italia. Montanu pentru tataso fù agratiatu, supt conditiune cá sa nu fia primitu in dregatoriele de statu. Acusatorii Epriu si Cossutianu capatara fiacare cate cinci milione de sestertii, Ostóriu doue sute de miie de sestertie, dimpreuna cu ornamentele cestorie.

XXXIV. Dupa acést'a fù tramisu cestorulu consulului la Trasea, ce siedea la gradini, pe candu diu'a se inchiná deja spre séra. Elu avea la sine o societate numerósa de barbati si femei de rangu, erá anse ocupatu mai multu cu Demetriu, unu filosofu de scól'a cinica. Pe catu se putea conchide dupre seriòsitatea si din vorbele audite, elu essaminá cu densulu natur'a sufletului si despartirea lui de corpu: candu Domitiu Cecilianu, unulu din amicii cei mai intimi ai lui intrandu i spuse decretulu senatului. Pe cei de facia, cari incepura a se plange si vaietá, i svatuesce, *cá sa se duca iute* si sa nu se incurce spre reulu loru in sórtea unui osenditu; éra Ariei, socia sa, ce, dupre essemplulu mamei sale, voiiá sa móra cu barbatuso, i dîce: *sa 'si tiena viati'a si sa nu lipséscà pe fét'a loru de unic'a sprigînire ce i a mai remasu.*

XXXV. Apoi essì in porticu, unde lu gasì cestorulu, mai multu veselu, caci audise cà pe ginereso Elvidiu numai din Italia ilu eschisera. Dupa ce a primitu decretulu senatului, iá cu sine pe Elvidiu si pe Demetriu, in camar'a de dormitu; 'si intinde amendoua braciele, si, pe candu curgea sangele, stropì podinea, 'si chiamandu pe cestoru, dîse: *Sa facemu o libatiune lui Joue liberatorulu! uita aici, fetulu meu, dieii sa abata de la tine acestu semnu cobitoriu. Tu anse esci nascutu pe nisce tempuri, in cari face trebuintia cá omulu sa 'si intarésca barbati'a prin essemple de constantia!* In fine, suferindu dureri mari prin venirea tardia a mórtii se intórse spre Demetriu . . . . . .

(Remasiti'a s'a perdutu).

Errata.

Nici unu opu tipographicu nu póte esí cu totulu scutîtu de errori tipographice, si perfectiunea imprimeriiloru in acestu respectu este fórte relativa; ea adeca se dejudeca dupa numerulu mai micu séu mai mare alu erroriloru. In acésta carte s'au furisiatu errori relative mai multe, incă sî d'in caus'a atensa in precuventarea nóstra, cà-ci adeca traductoriulu surprinsu prin morbu sî mórte, nu apucase a'si revedé sî correge manuscriptulu. Preste acésta cartea se sî tiparí cu celeritate nu prea usitata pe la noi.

D'in acestea cause ceremu indulgenti'a lectoriloru pentru errorile càte voru intempina. Lectoriulu intelligente sî essercitatu le va scí evita séu correge insusi, chiaru in decursulu lecturei sale.

Tacitus

